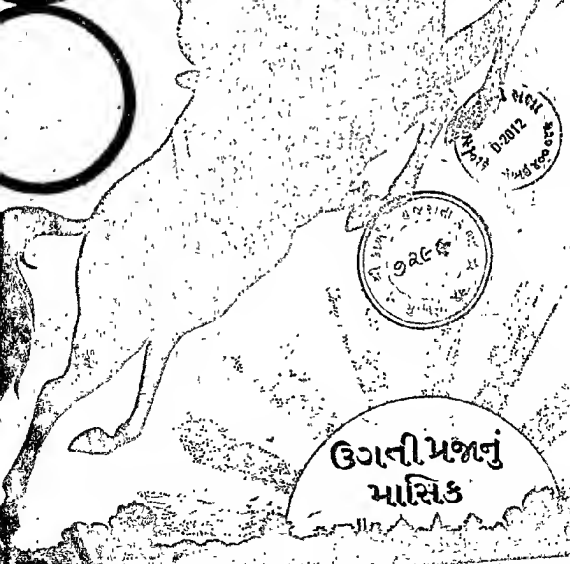

વર્ષ ૪   યોગ ૧૯૮૩   એક ૧   અંક ૩
૩૭

સાપ્તાહિક

સાપ્તાહિક
D-2012
૧૫/૧૨/૧૯૮૩

૧૯૮૩
૧૫/૧૨/૧૯૮૩

ઉગતી પ્રજાનું
માસિક

કુમારના ગ્રાહકોને ખાસ લાભ

વીરની વાતો બાગ ૧-૨

બને, અથવા જિમાંથી કોઈ પણ બાગ, રેકની
કી ર અડી મુજબ મોકલી આપનારને દવાલ
ખર્ચ વિના મળશે. આ લાભ ગ્રાહકોની
આખર મુખી જ મળી ગઈશે. તમારો ગ્રાહક નેખર
જણાવી નીચેને સરનામે નાણાં મોકલી મંગાવો:
શ્રી. પી. અડાલત કોલી પાસે ઘરોદશ

સમિતી વીરની પ્રભા મંગાલકુમાર ચેટરજી સુખચિત્ર
મહારાજકિશ (બાવના) દેરાજી પરમાર ૧
મિજલસ ૨
આખરો વિદ્યાર્થી (કર્મી) ૩
સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ અને સૌન્દર્ય ૪

શ્રી પ્રમોદકુમાર મહેતાખાયા ૨. મ. રા. ૫

એકમ (અન્ય) ચંદેરદન ચીમનલાલ મહેતા ૧૨

મથુના (દિવસી ચિત્ર) મંગાલકુમાર ચેટરજી ૧૨

હમા-મહેરા (ચિત્ર) ૧૩

સાઈકલચોર (વાર્તા) અનંતા પંડ્યા ૧૦

હિંદી પ્રાણીસર્પસ (નકશો) ૧૬

ઝિલ્લો ને ગામનો કુસીંગ હરિનારાયણ આચાર્ય ૨૩

ચીનરવાનું સહેલ છે ૨૭

સ્વીકાર ૨૭

ખાસકની પહેલી (સ્ક્રીનિંગ) મનુન બક્ ૨૮

બાળવિભાગ ૩૦

ગ્રાહકોને સેવક ૩૨

સાનસીલા ૩૪

તમારી જીવિતી કસોડી (નવી દિવાળી દરીકા) ૩૫

શ્રી દિવાળી ૩૬

સુવર્ણના લુખાનેને શાપુરજી સહાવવાળા ૩

માધુકી ૩૮

પેક્ટુ પાન ૪૧

તમરી રિંગર સવળ; સુદેક-આશાક બહુસાઈ સોવન,

કુમાર પિન્ડરી-કુમાર કાર્યાલય ૨૭૦૬ સપ્તપુર અમદાવાદ

લવાળાએ વરસના મ. ૧. પહેરસના મ. ૭ અથવા ૧૧ મિ

ગુલાબી એજન્ડા સી જમનાલાલની ક પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,

ગ્રાહકો વરસની શરઆતથી (એટલે પાપના આકર્ષી) નેલવા-

નો રિવાજ છે. -વરસની અથવચથી માલકો નેધિતા નથી

લેખકો એજન્ડા સ્ટ્રીટ પ્રભ મારે કંઈક ખાસ પ્રેરક કેવેલાનું

હોય તે જ લખે, એ તમારા લખાણ બની શકે તેટલાં હુમ,

ગ્રાજની એક જ એજન્ડા સ્ટ્રીટ આગર, પુરો નામ હામ

સાથે, અને પાઠાં મેળવવા હોય તે પોસ્ટલ સાથે મોકલે.

એમને એક ન મળતા હોય તેમણે

અકબડાર પડ્યા પછી આક દિવસની અગર અમને લાણ કરી.

તે પછી આવતી ફરિયાદોને પહેલી વગવા અમે બેધાતા નથી

દરેક આક પ્રગટ થવાની બહેરખબર 'સોસાઈટી'માં પ્રગટ થાય છે

યમલ

જોડિયાં બાઈબહેનની કચ્છ કયા
પૂણી ઉડ્ડનો શીઠ મુંઝર સૈનેદમા' યાને યાને
શાશ્વતારચિત્રો સાથે જોરથી છપાઈમાં શી ગાળ
લખા કરાને, લીમરાન વાડી કાકરદાર મુખાઈ-૨

તમે 'કુમાર'ના ગ્રાહક છો? -તો

રામનીથ જીવન ચરીત્ર ૩-૦-૦

ચિત્રાગદા ૦-૮-૦

ચી-ચનાથ હાકુર પ્રણીત

મહાદેવ દેશાઈ, અનુવાદિત

કાકા કાલેલકરના રસાસ્વાદવાળી

ભારત રચનિક ગાઈડ ૧-૪-૦

વેરજોઈ વગર શિક્ષક

હારમોનિયમ શીખવાનાર

આ પુસ્તકોમાંહેનું કોઈ પણ પુસ્તક

સીલીકમાં હશે ત્યાં સુધી તમને

૧૨૫ ટકા વળતર મળશે

ઉપરાંત

દરેક ભાતનાં પુસ્તકો

સસ્તાં મેળવવાનું ટેકાણું

સસ્તું પુસ્તકાલય, પડદપ, ત્રણ દરવાજા

અમદાવાદ

માથે હાથ દઈ કાં બેઠા ?

બલવાન ન બુદ્ધિમાન

યવું એ કુમાર-જીવનનું ધ્યેય છે. શક્તિશાલી અંગ અને તેજસ્વી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જીવનવિજય સાધવો એ કુમારોની મહત્વાકાંક્ષા હોય છે. બુદ્ધિ ને શક્તિના સંયમ માટે જીવનમાં ઉત્તમ સમય કુમાર-જીવન છે.

શરીરને નીરાગી અને બળવાન બનાવનારી, આખનું તેજ વધારનારી, કંઠને મધુર બનાવી મુખ પર કાન્તિ આણનારી, સ્મરજીવનને તીવ્ર અને બુદ્ધિને ચમકદાર બનાવનારી તથા પ્રહાર્યનું રક્ષણ કરનારી બ્રાહ્મી એ અર્ધમાસ ઔષધિ છે; એનું સેવન અમૃતતુલ્ય છે. હિમાલયમાં આવેલા હૃષિકેશમાથી અમે ઉત્તમ ગુણવાળી બ્રાહ્મી મંગાવી તેમાંથી નિત્ય સેવન કરવા લાયક નીચે મુજબની કેટલીક વસ્તુઓ બનાવીએ છીએ

બ્રાહ્મી તેલ	તો ૧૦ ટા	ગ્લાસ	તો ૩૦ ટા	૨૧
બ્રાહ્મી ગરબત	તો ૧૦ ટા	ગ્લાસ	તો ૩૦ ટા	૨૧
બ્રાહ્મી ગોળી	૧ ૪૦ ટા	૧	૧ ૧૦૦ ટા	૨)
બ્રાહ્મી પૂત	તો ૧૦ ટા	૧૧	તો ૩૦ ટા	૪)
બ્રાહ્મી ખતો	તો ૫ ટા	૧૧	તો ૨૦ ટા	૧૧૧

એક જ વખત અજમાયશ કરવા નીચેને સરનામે લખી એકાદ ચીજ મંગાવી લેઓ.

એલ. કે. મેઘાણી : ૧૪ અમરતલા : કલકત્તા

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વંશીઓ અને
બીજા મગજનું કામ કરનારાઓને 'એના
સેવનથી' અનંતબળ જેવું પોષણ મળે છે.

નાનાં—મોટાં, મોટાં—સાલં
છરી—પુરુષ, નાનાં—સગળાં
કોકીઈ જેવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

અંકુર કેસરી જીવન

કેસરી જીવન અંકુરું જે
મેળવવાનો આયોજ સચો

માહારસાયન

રસચંદ્ર, અજક, રેસર, ક્લેટી અને બીજા
દીપન, પાચન, પોષક ભીષન મેળવી
લીલાં રસદાર આમળાંમાંથી બનાવેલા
આ જુરોક્ષિત, મુવાક્ષિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પૌષ્ટિક બોરાકનું નિયમિત સેવન
લાંબુ આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ
આપી શકેલા બલ અને તેજ તથા
દેહ ઇન્દ્રિયમાં ચેતન પુરે છે.
પા રતલના પાંદના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પાંદના રૂ. ૨૫
એક રતલના પાંદના રૂ. ૫૦

અંકુ

ફાર્માસ્યુટિકલ્સ વર્કસ
લિમિટેડ

કારખાનું : અંબાળી રોડ, મુંબઈ-૨
કુશન : લુન્ડી મદાલનવાડી, કાલવાદેલી
મુંબાઈ-૨

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એન.સી.
ભોળાલાલ પ્રથમે ફીચીરેલ

અંકુર આપની વખતે, અંકુર ખબર 'કુશન'માં પાંચી લગી એટલું જાણવડે

કુમાર જીવનની માનીતી હસ્તકળાઓ ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ બેમાંથી તમને શું પ્રિય છે ?
બંનેને લગતો નરેહનરેહનો
અને ઉગ્રી કૅલેસિટીનો સામ્રાજ્ય

કોન્ટેમ્પ્લેટિવ, ઇલેક્ટ્રિક, કોલોર વગેરે કંપનીઓના હોમો
તથા દરેક જાતનો સામાન, ઇક્વેડ, આગ્રાફ, વેલિંગ્ટન
નરેહ કંપનીની બધી જાતની ચેરો, ફિલ્મો તથા એપ્રાઇઝ
પેપરો; હાઉસિંગ બ્લુઅર જેવી કંપનીઓના લેન્સો રિસો વગેરે
વિન્ડર ન્યુટન તથા રીંગ્લ કંપનીઓના દરેક જાતના
ફોટોગ્રાફ સામાન રંગીન ટ્યુબો, પીપીઓ, લ્યુદાનુદા કામો,
પેન્સિલો, ફેનવાઓ વગેરે ધણી જ કિંમતી બાબતો વેચનાર
શીખાઉ ફોટોગ્રાફીની ફિલ્મો ધોવાણું, તેના પ્રિન્ટ
કાઢી આપવાનું અને ફોટો એનલાઈવિંગનું કામ
અપ હુડેટ આધારોથી કરી આપનાર
એસ. ડી. ઇન્ડપેન્ડેન્સી ક : રીડરોઃ અમદાવાદ

NATIONAL Telegraph School 2, Club Road, Delhi

Conducted by
R A Clarke M B E.
Dy. Post Master General (Retd.)

Results Guaranteed

Prospectus
for 2 annas postage stamps
(Quote No. 1832)

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેલું અને હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશે

હાલ તે દોહમેને કુમાર અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અસંકેતોનું પાંચજુપોપણ કરે છે અને
તેમને લુદાલુદા ધંધા શીખવી પગ ઉપર ઉભા રવી કમાઈ આપ તેવા સભ્ય-શહેરી બનાવવા
યત્ન કરે છે. તેમના કક્ષ ખોરાકપોષાકી વિગેરે ખર્ચના જ રૂ. ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે
તો જરૂર તમો પણ આ તમારાં અનાથ બાલકોને બચાવવા તમારો દાનેશ્વરી દસ્ત લંબાવશે
દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાતળી ગણાય છે. ડીપોર્ટ મફત મળે છે તે મંગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

સગિણી ગૌરીનો મળવ
ચિત્રકાર. શ્રી પ્રભાદકુમાર ચંદ્રાપાંથાય

(સર ચિત્રભારતી મંજુલયથી)

જાણ '૮૩ના 'કુમાર'નું મુખચિત્ર

કુમાર

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

પૃષ્ઠ ૪ અંક ૧ :: પોષ, ૧૯૮૩

૫૫૬

મહત્વાકાંક્ષા

આ મોટા જણાતા શબ્દનો અર્થ વધુ મોટો છે, અને એને જીવનમાં ઉતારવો એ એથી થે મોટું છે;—પણ એ અલગ્ય-તો નથી.

કુદરતમાં અને પ્રાણીમાત્રમાં મહત્વાકાંક્ષા એ સ્વાભાવિક છે. બાળપણથી જ માણસમાં મોટા થવાની અભિલાષા બને છે. ‘હું મોટો થઈશ ત્યારે આમ-કનીશ ને આવો થઈશ’ એ આકાંક્ષા દુનિયાના એકેએક બાળકના હૃદયમાં પ્રગટ્યા વિના રહેતી નથી.

મહત્વાકાંક્ષાના પોષણ ને વિકાસ માટે કુમારજીવન એ ખરું ક્ષેત્ર છે—યોગ્ય કાળ છે. તાનું લોહી ને પ્રકુલ હૃદય, કુમળી લાગણીઓ ને ઉગતી આશાઓને એ કાળે મહત્વાકાંક્ષાની મંજરીઓ બેસે છે ને ફાલે છે. જગતનો નવો યાત્રી કુમાર એ કાળે મુઠિ ને સંસારમાંથી કંઈકંઈ સંસ્કારો ને કલ્પનાઓ સંઘરે છે; અવનવા રસો ને અપૂર્વ અનુભવોના એ મનોરસો ઘટે છે.

પણ કુમારજીવનના એ કોઠ જીવનમાં ઉતારનારા તો વિરલ જ નીકળે છે. ઉછળતી વયે મહત્વાકાંક્ષાઓ ઘડનારા ઘણા યુવાનો જીવનમાં પડ્યા પડી અસ્પ-સંતોષી બની રહે છે. કેમકે મહત્વાકાંક્ષા એવળી એ એક વાત છે અને એને જીવવની ને જીવવી એ લુહી જ વસ્તુ છે. અસ્પ વસ્તુઓથી રાચવું એ મહેચ્છકોનું લક્ષણ ન હોય. મહાપ્રાણ મનુષ્ય તો દૈવતાથી લીધે કર્મયોગમાં બુદ્ધિ ને આગળ ધરે.

અને એવાને કાળે તો મહત્વાકાંક્ષા સંજીવની સમી—કે પ્રેરણાની દેવી જણી છે. દુનિયાની કપડી ઠોકરોના ઘા એ રૂઝાવે છે ને એનો નશો માણસને ઉઘે ને ઉઘે જવા હર પળે મત્ત રાખે છે. માણસમાં એ કામની ઝતુન પ્રગટાવે છે, વિકટમાં વિકટ વિપત્તિઓ સામે બાથ લીડવાનું શૂર ને બલ પ્રેરે છે અને પોતે વિજય કરવાને માટે જ નિર્માઓ છે એવી અથલ ઝડા જન્માવે છે.

ઉદ્ધારોહણ અને આત્મવિકાસ એ બે મહત્વાકાંક્ષાની પાંખો છે; સિદ્ધિ ને, જય એ બે એનાં સંતાનો છે.

એ એક પ્રજા પોતા પગ રાજ કરનારી સરખાવે વિશે વિચાર કરવાનો કે તેના વર્તન પર ટીક કરવાનો હક વશને છે, અથવા આગળ વધીને કહીએ કે પ્રજાનો નિકાસ થાય એ રીતે અનુકૂળ થવાની સરખાવે ફળ પાડી શકે છે, તો દેશના નમામ ધરોભા દેખી રહેલી ભાવિ પ્રજા પોતા ઉપર થતા મેરવાજળી ઈલાજો શુક્રોએ કે અભ્યાસની સામે અવાજ કાઢે તો એ તેના પ્રતાપી ભાવિની જ નિશાની માનવી થશે

આ બંનના, મામાલિક બુદ્ધિથી નીકળેલા અવાજે વંચાવી લેવાની ફરજ 'કુમારે' સ્વીકારી છે, અને વિદ્યાર્થી આશમની દરેક બંનની ફરિયાદ, અભિલાષા કે કુખો વિશાળ દુનિયા સામે રજૂ કરવામાં તે એક પવિત્ર ફરજ અદા કરે છે એવું માન છે છતાં કોઇ પ્રસંગે મિજલસમાં પોતાની વાત રજૂ કરનારની વાણીમાં કઠોરતા કે ક્રોધ જણાશે તો તે પ્રસિદ્ધ કરવા પહેલાં, તેની વાત સાચી હશે તો યોગ્ય રૂપમાં રજૂ થશે, અથવા અયોગ્ય હશે તો હઠાવી દેવાશે મિજલસના બાગ લેનારની ઈચ્છા વિરુદ્ધ તેના નામ પ્રગટ કરવામાં નહિ આવે તેની ખાતરી રાખવી

બીજા અનેક વાચનારાને જે સર્વાર્થી લાભ થવા સમય હશે તે જ ધણે બાગે પ્રગટ કરવામાં આવશે, એટલે મિજલસ માટે લખનારે પોતાના હૃદ કે ચેષ્ટા ખાતર લખવાની તકલિફ ન લેવી અત્યાર સુધીમાં મિજલસમાં મુકતા યોગ્ય એકબે પત્રો અમને મળ્યા છે, તેમાંથી એક અને પ્રગટ કરીશું અને બીજા વાચકો એ પ્રમાણે વચ્ચે લખવાનું ચાલુ કરશે એવી આશા પણ રાખીશું એ પત્ર

"અહીં અમેજી રુલોમાં માસ્તરીની બહુ ફરિયાદ છે માસ્તરી વિદ્યાર્થીને દબાવે, એવું કહીને કે 'પગીસા માટે ફોર્મ નહિ આપીએ' નાપાસ કરીશું" વગેરે વિદ્યાર્થીઓ બીચારા શું કરી

જગ બલે અસત્યે જીતે
જગ બલે અંધર્મ તબાચ
તુમ અંતર તેજ સુગીતે
તુ વળાવ એ તમ માંડ

શકે? આગળી ટચુશનોએ તો ઠાટ વાળ્યો છે ધણાખરા માસ્તરીને તો પાચસાતથી વધારે હોય જ ચાગ્રાચ માસ્તરીને પરીક્ષા વખતે દસથી પદાર ટચુશનો યાચ આપ એમ નથી માનના કે ટચુશનથી વિદ્યાર્થીઓને બહુ સુગમ છે? નજાણા વિદ્યાર્થીઓ માટે 'ટારક કલાસ' (તેવારીનો વર્ગ) શા માટે ન રાખે? ટચુશનથી વિદ્યાર્થી પચાસકાળી બને છે, એ જીવનમહેનત કરતા નથી વિદ્યાર્થી ટચુશન ન રાખે તો પાસ થવાની અથવા રોષે મળવાની આશા નહિ!

બીજા વિદ્યાર્થી બીચારા શું કરે? હું એવા દાખલા બહુ છું કે વૈસાને અમારે ટચુશન ન રાખી રાજવાંથી પાસ થયેલા અથવા ફોર્મ મળેલા વિદ્યાર્થી કરતા સારા માર્ક મળેલ છતાં બીજાને નાપાસ કરી ફોર્મ આપવામાં નથી આવ્યું માસ્તરી પોજ એવા, કે પોતાને ત્યા વિદ્યાર્થીઓને ભણવા બોલાવે, છસાત એક સાથે બંધ, ને એકાદ કલાકમાં બધાને ઉઠેલી નાખે! આ તો ટચુશનની વાત થઈ

આજ બાળીને અનંચબ યરો કે બે ત્રણ માસ્તરી તો તરન બાળાની, એટલી, આગમુ, એ કહો તે છે લોકો વાતો કરે એવી ચાલચવનતામાં પણ કેલકીડ છે, અને વિદ્યાર્થીઓને સ્વાભાવિક રીતે તેમના જીવનમાં રોકાણ કરવાનું મન થઈ નથી છે

કલાસમાં આવે ત્યારે હાથમાં બીડી કે નોંખા ચીરટ કુક્તા માસ્તરી સાહેબો વિદ્યાર્થીઓને બીડીથી રી મીતે બચાવી શકશે? આ ઉપરાંત કલાસમાં વિદ્યાર્થીઓને ખસી જાયો દેનારા પણ કંઈક પડ્યા છે "

આ પત્ર લખનાર બાઇએ ધણુ દબાવી દબાવી આખરે પોતાની વાત લખી છે એમને કમળ મળવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે કંઈક વધુ બાળીશું, પરંતુ આ વખતે એમણે જે લખ્યું છે તે લગભગ દરેક શહેરની શાળામાં થોડું ધણુ પણ દેખાય છે, એટલે એ બધું મનાય એવું છે, આ બાઇના પત્ર ટિપ્પણને ચેતવણીરૂપ છે કે તેમના અધિકારમાં આવેલા વિદ્યાર્થીઓ એ ચાર વર્ષ પછી સમારના શુક્રસ્થ બનવાના છે જે વખતે તેમનાપર એમનો કંઈ અકુશ કે દાખ નહિ હોય તે વખતે પોતાની તરફ ચલાવેલા વર્તન તરફ ઉધાડો નિરુકાર બતાવ્યા વિના તેઓ નહિ જ રહે અને જે ગિફ્ટો આ રિયલિટર એપરના રહેલા ઇચ્છના હોય અથવા ઇકસાએને મોઝે દમ અને ધમકીના હુલા માસ્તરીના હાથ રાખ્યા હોય તો જે સ્થિતિ તેમને નિભાવી રહી છે તેવું નથી તેમની પોતાની કારકીર્દીનું નિવાણ સમજવું

અમે આ બાઇના પત્રના સમર્થનના અસમ્ભવ દાખલા આપી શકીએ એમ બીએ, પણ કોઈકાંઈ સરચાએએ ગિફ્ટક વિશે એવા સુદર આદર્શો ઉભા કરવા માટ્યા છે કે થોડા જ વખતમાં તેની છાપ સમાજ ઉપાડી લઈ એક નવો જ શિક્ષકવર્ગ આગળી ઉગવી પ્રબળમાંથી ઉભા કરશે, અને હાલના ગિફ્ટકને હલકી દુઝાનદરીમાંથી મુખ

કરી આખી વિદ્યાર્થી અ-
વસ્થામાં સુસ્ત ચાલાવરણ
લાવશે

શિક્ષકો મારે કે હમકારે
તે હિતને જ માટે હોય એવું
માનવાના દહાડા હવે ગયા
છે વખત એવા આજે છે
કે શુ મોટા કે શુ નાના,
દરેકના આત્મબળ ભરત
યથુ છે ને તે સારાસારનો
વિવેક કરી શકે છે. સ્વાતંત્ર્ય
અને ભરતિના આ જ મા-
નામાં શિક્ષક પોતાના સા-
કડા સ્વાર્થ અને દુર્બળ
મનોદૃષ્ટિને સતોષવા વિદ્યા-
ર્થીઓના હિતનો કેવા પ્રકારે
શેષ ભાગે છે ને લે છે એ
સમજવા પુરતી અફલ
કળતી પ્રત્નમાં બંધાઈને
આવી ગઈ છે ખરાબ સા-
ળાના કડવા અનુભવો લઈ
રહેલા અમથા લઈને બહાર
પડેલા વિદ્યાર્થીઓ ત્યાની
ખરાબ નીતિ મનમાં ભ-
લે કરી એ શાળાની પ્રતિ-
ષ્ઠાની પોલ કડવાઈ શકે છે એ
શિક્ષકોએ તથા તેમના પતૈન
વિશે આખ આડા કાન
કરતી શાળાઓએ સમજાવે
શેષાસર ચેતવુ જોઈએ. જે
શાળા પોતાની આખી નીતિ
ખરબચા તેયાર નહિ હોય,
તેનો કા તો લોકો ત્યાગ
કરશે, કા તો તેણે પોતાનું
ધારણ જાળવવું પડશે

પોતાને બહુવાના સમય
અને પ્રકાર વિદ્યાર્થીઓ જ
નકી કરે, પોતાને સ્થવાના
સમય અને પોતાના સુખ-
સગવડ પણ વિદ્યાર્થી ખેંદન-
જ નકી કરે એ સમય નજર આવના લાગ્યે છે સાથેસાથે કેળી ધારે બધ બાબતુ તે પણ વિદ્યાર્થીઓના નિર્ણયની જ પાત
રહેશે આત્મનિર્ણય એ મન આપીને મન બનવાનો હોય તો વિદ્યાર્થીઓ અવનમા જ તેનો અમલ પ્રથમ થવા જોઈએ

આપણો વિદ્યાર્થી

અસ્વાભાવિક કેળવણીની પરિણામ સહનમાં સપડાયેલા હિરી વિદ્યાર્થીની સ્થિતિ આ-
લેખનુ ઉપરુ વિન આપણી કળતી પ્રત્નમાં કછણ ચિતાર આપે છે દસ કલાકના લેસનથી
લઈએરો અને પરિક્ષાના બચના સહ ઉગામણ રહેતા કેળવણી ખાતાના દડાના ભય નીમે
નાસબર્થી જીવન જાળતો વિદ્યાર્થી પોતાની ચેમર ફાલી રહેલા અવનરક્ષાનાં મધુરા ફળો
સામે આતુ વરસી નજર નાખી રહે ને; પણ પોતા ઉપરના બોલ અને બચમાથી છૂટીને
એ મીઠા ફળે પોતાનાથી માણી રાકાય એમ નથી એ પોતાની દુખમરી હાલતનુ
બાન પણ એને સાથેસાથ જ યાચ છે.

સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય

‘સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ અને સૌન્દર્ય’ — શાંતિ, ઉત્સાહ અને પ્રેરણા. આ તત્વત્રયનું મીલન-રચાનું માનવદેહ એના વિદ્યાર્થીની દેશભાવનું મહત્ત્વ હોતી આ પ્રતિબિંબરૂપ થાય છે. મુદત્ત સ્નાત્યમદ આ યુવાન, બાઈ ઇન્ડિયાન નાશન્યુ બાઈ પેટ્રા અમદાવાદના રહીશ અને યુગરાત વિદ્યાર્થીનીના સ્નાતક છે. વીસ વર્ષના વયે બ્યાયામવધી-દૃઢ બેડક બેડી-ની ઉપાસના એમણે આરાધી અને એક વર્ષ પછી યુગરાત મહારિશાસનના આશ્રમે એમણે વેઈટલિફ્ટિંગને બ્યાયામ શરૂ કર્યો. નિયમિત આદારવિદ્યો અને નિર્બેસની છવનના એ પ્રલજ હિમાવતી અને કુદરતી નિયમોના પાલનના પૂર્ણ આશ્રી છે. એપેન્ડિસાઈટિસ જેવા બપર બ્યાયિથી પીડાવા છતાં, શસ્ત્રક્રિયાના માર્ગની દાકતરી સૂચનાને અનાદર કરી, કેવલ કપવાસ અને કુઓપચારથી એમણે નિરાંતી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે. કુદરતી અને વેઈટલિફ્ટિંગ એમનો પ્રિય બ્યાયામ હોવા છતાં સ્વાસ્થ્યને એ પ્રથમ સ્થાન આપે છે. એમની ઉંચાઈ ૫’-૮” તથા વજન ૧૩૦, ૧૧૯ છે, વય ૨૩ વર્ષનું છે.

ફોટો: જનકાદેવ, અમદાવાદ

આવતી પ્રલજો યાત્ર એકપક્ષી નહિ, પરંતુ સર્વોચ્ચ વિશ્વસ સાધવાની સામગ્રી હોવી જોઈ. અમારૂં પ્રિય હોઈ તેના માનસિક ઉપગત શારીરિક વિશ્વસની વિશાળા પશુ પ્રેરક તથા સહાયક પણ મતે અમારૂં ભરૂં મનન રહ્યા કહ્યું છે. —તેકે પુરાતા અનુકુળ સંજોગોને અભાવે અમે એ વિશ્વમા બ્યાય સુધીમા કદેશ પ્રયત્નો છુટાડવાયા અને નહિ જેના ન છે આ વર્ષથી અમે આ નવો વિશ્વમા ઉપાધી એક નાનકડો પ્રયત્ન શરૂ કરીએ છીએ. એમણે નિયમિત આદાર-વિદ્યાર તથા બ્યાયામ વડે પોતાના શરીરને સ્વસ્થ, સુલ તથા શક્તિશાળી બનાવવા માળખૂપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો છે, એવા પૂર્ણ વિકસિત શારીરના આપણા યુવાનોના ફોટોગ્રાફો તથા પરિચય હવેથી ‘કુમાર’મા અલગ કરશે. ખેત તથા પરિશ્રમથી એમણે પોતાના શરીરને આવી રીતે વિશ્વસ સાધ્યો છે તે જોને અમારી નિર્ભતિ છે કે તેઓ પોતાના ફોટોગ્રાફો તથા ટુંક પરિચય અમને મોકલી આપી મહાય કરે. આથી આપણા દેશની શારીરમપ્રતિભા તથા તેની પ્રગતિને આપણને ખ્યાલ આવશે, પરસ્પર પરિચય તથા સહકાર થશે અને એક વા જીને કારણે પોતાના શારીરની અવગણના કરી રહેલી આપણી હમની પ્રલજ પ્રેરણા મળશે. આશ છે કે આ પ્રયત્નમા અમને સૌનો મહત્વ સહકાર મળશે અને આ નાનકડી શરૂઆત અંતીમ બની ફક્તની નીવડશે.

—તંત્રી

શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય

શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટરજીનું જન્મજયંતિ આપણે એ કેહી જાયજી વિચિનકના જેવું લાગે છે છેલ્લા ચારમાં વર્ષથી સુચરાતના કુવાનો તથા ગિફિતવર્ગ કળા મા રસ લેતા યથા છે, પરંતુ કળા વિશે તેમની પ્રતિભા જોતાં જેવું લાગે છે કે તેઓ કળાને મોટું ગાળાશિદ્ધિત વિષય માને છે. પશ્ચિમના શિક્ષણપ્રણેતાઓ કે કલાધ્યક્ષો મહુર કરે તે જ કળાના આદેશો આપણને મેહુર હોઇ શકે ને આપણા દેશની સંસ્કૃતિમાં તેથી ગોરી ઉજીવ પુરાય છે એવી માન્યતા યોદા ભાગમાં આવી ગઈ છે. શ્રીયુગ ચટ્ટરજીનું

જીવન તથા તેમની કળા એ માન્યતાનો સખ્ય ઉત્કાર છે. તેમણે પશ્ચિમની કળાનો પુરો પાકો અભ્યાસ તથા અનુભવ માણ્યો છે, હીક શિક્ષિ પામ્યો બતાવી છે, છતાં જીવનના શોધ ધન્ય પ્રસંગોએ તેમને ભારતીય સંસ્કૃતિનો આપ્યો સમન્વિત્ત્વ અને તેમની કળાએ એકદમ પશ્ચિમના આભરણો મુજી હઈ ઉત્તમગ, પ્રશાન્ત, ભારતીય ભાવનામય, સાદા વચ્ચેના સર્વાંગ સ્વીકાર કર્યો. જન્મજયંતિ માં એમની દાનવી આપણા ઉજ્જા ચિત્કો તથા મુવકોને અનેક રીતે ઉપકારક થશે જ.

‘અહો! આ ચિત્ર તે જ હોય?’ જાગક પ્રમોદના કાચમાનો કાગળ કહક સંકાપી જોતા તે હોત ચીતરનારો બોલ્યો અને જાણકના ચહેરા પર સરમસરી ‘દા’ની લાગણી જોતા વધુ આશ્ચર્ય પામ્યો. એવામાં ધનના માલીક વૃદ્ધ જાણુને આવતા જોઇ તેણે કહ્યું, ‘દાગજી, આ નમારા પ્રમોદનું ચિત્ર તો જુઓ, કોઇ નારા કારીગર જેવા વળાકા તે મદજ કરી શકે છે.’

પ્રમોદકુમારના દાદા દમજી પર રંગાવના દના અને જુના વખનના શોષ પ્રમજી હોત તથા જન ઉપર ચિત્રકામ કરાવવાને કારીગરોને કામે લગાડ્યા દના. આ પ્રસંગે પ્રમોદકુમારનો શોષ પ્રગટ કરી દીધો. આજ મુધી તે જાનાજાના તીકા કરી કરતો, પણ નડીતો સામે ધરનાં અચકાતો, પરંતુ પેટા કાળીએ તેની

કદર કરી ત્યારથી તેને ખાનગી ચઇ કે પોતે ચીતરવામાં દેખે ખાસ કુશળતા ધરાવે છે પણ એ જગાનામાં ચિતારા યથાનું કેહી ખાનદાન છેાકરા મોટે યોગ્ય ગણાવુ નહિ, એથી તેની ભાવનાને ધમમાથી કોઇએ ઉત્તેજન આપ્યું નહિ.

ઈ. સ. ૧૮૮૫માં પ્રમોદ જાણુનો જન્મ યથો સ્થાયી જ તે કલકત્તામાં રહ્યા છે. નાનપણુનો થોડો ધણો ભાગ મામાને ઘેર ગણેકો ત્યા તેમને ગ્રામજીવનની હીલા માણવાની નક મળતી. એ સિવાય એ કલકત્તાના જ વતની ગણાય.

ગાજનન મદારાજે રચાણેથી આર્ય મિશન સંસ્થામાં એમણે ભાગ્યર મેળવ્યું. ધિરતોઓએ પોતાના ધર્મો પટેજ સાધે શિક્ષણ આપવાની યાજાઓ બોલી તે પરથી, આર્ય મંડલોમાંનું રમણ કરી શિક્ષણ આપવા આ

શ્રી પ્રમોદકુમાર ગોતે

એક ગાંધીજીનાં એકાદશ વર્ષ પાછા પ્રતિબિંબ દોર્વાં ચિત્તા રહ્યા નથી. 'નુપાન પ્રમોદકુમાર' ને કાળે ઘેટલાઈતે પાછળ લાગ્યા હતા તે વખતની તેમની પેન્સિલ ચિત્રણ અને આશ્રમનું ધનદર્શન કેવા હતા તે આ રહેલામાં દેખાવ છે એ શૈલીમાં પણ સાચા વિશ્વાસની શોધે એવું કામ એ કરતા બાળુભાનો કુમારીના રચેય પણ એટલે બાવનપૂર્વ અને સપ્રમાણ છે કે પ્રમોદજીઓ ગોતાની રચેય લેવાની ક્યા માત્રથી પણ કલાકારોમાં ગોતાનો એકઠો પડાવી શકવા જેટલા સમિતિમાં છે તેની પ્રતિભા થાય છે તેમની રચેયજી આવા અનેક પ્રમાણોથી ભરપૂર છે.

સમ્યા એક નાણુએ ચાલુ કરી હતી નવા જમાનાનું શિવજી પણ આ અપાત, એટલે પ્રમોદજીઓ ત્યા દેશભાષા માથે અગ્રેજી તથા સંસ્કૃતમાં પણ નિપુણ થયા અને ગીતા, ગમાયણ તથા મહાભારતનો પરિચય મેળવ્યો.

તેમની ચાર પેઢીથી ઉત્તરાષ્ટ્ર કુટુંબો નિર્વાહ કોર્ટના કામકાજથી જ થતો તેમના દાદા વાનપ્રસાદ જેવા હતા, પણ તેમના પિતાશ્રી રાજેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય કાઉન્સિલમાં હેડક્લાર્ક હતા એ જગ્યા બહુ માનભરી મણાતી પ્રમોદજીઓને પડકાર જતાવવાની તેમના દાદાની જુદુ ઉમેદ હતી, પણ તેમના અત્તના શોખ એની સામે હતા હિંદુ સંસારના ખાનદાન કુટુંબોમાં ઘણે ભાગે જ્યાં છે તેમ, પ્રમોદજીઓને જુદુ નાનપણથી પરણાવી દીધેલા, એટલે એ મોટા થયા કે સૌ એને જટ નોકરીની બેઠીમાં નાખવા યત્ન કરવા લાગ્યા, અને દાદાએ એમને કોર્ટની કારકીર્તિમાં જોડવાને પ્રથમ અરજી તથા દસ્તાવેજો

એક કુમારી

લખનારની એક જગ્યા કોર્ટમાં અપાવી તેમાં તેમને દો માંમે માફ સિતેરે રૂપિયા મળતા આ બધો વખત પ્રમોદજીઓ યુગજાને મને સંસાર ચલાવતા પણ બેએક વર્ષ એ છપનના વીત્યા, એવામાં તેમના પહેલા પત્ની એ બાળકો મુકી યુગની ગયા.

આ બનાવે એમના છપનમાં ભુટી જ એતના પ્રગટારી સમારતા અભિપ્રાયને તરફારી એમણે પોતાના પ્યેય તરફ એકદમ વળા લીધો દાદા તથા પિતા ખુબ કચવાયા અને એમના કળાના અભ્યાસમાં કષ્ટપણ સંઘાય નહિ કરવાની ધમકી મુકા પણ આપી, છતાં જરાયે ડગ્યા ચિતા એ ૧૯૦૫માં ૨૧ વર્ષની ઉંમરે કલકત્તાના સરકારી ચિત્રશાળામાં દાખલ થયા. એક મિત્રે એમને નાણા વગેરેની મદદ કરી.

એ વખતે કલકત્તાની આર્ટ સ્કૂલમાં દિદી કળાનો સ્વીકાર થઈ ગયો હતો જોકે મિ દાવેલ ગયા હતા અને તેમની જગ્યાએ મિ. પર્મા જાહિન નીમાયા હતા, પણ તે આવી પહોંચ્યા નહોતા એટલે શ્રી અવનીન્દ્ર-

શુદ્ધ

કલ્પનામૂર્તિઓ

આ બે સ્કેચ તેમની મનોદશાના મંદિરો થયા પછીના સમયની મહેનતુક્રાંતિ સીધા છે સાધારણ રીતે કલાકારો ઉપર પ્રભાવી અવનનો આદિપ હોય છે, પણ શ્રી પ્રમોદગ્યાણના હાથ પીછે કે ચિત્ત એક દાણુ પણ નવરા નહિ જ પડતા હોય એમ લાગે છે મોટા ચિત્રો ઉપર તેા તેઓ ધીણુ ધીણું કઈ અવનનું પડતર સતત કર્યા જ કહે છે, પણ ત્યારે તે કામ-માથી ફારમ હોય છે ત્યારે પણ તેમની સ્વચ્છ કાચલોનાની નેધળોથીઓમા કંઈ ને કંઈ આકર્ષક ચિત્રામણુ ચાલતું જ હોય હ્રદયવાળો સ્કેચ તેમની પ્રવાહી રેખાઓને નમુને છે કલ્પનામૂર્તિઓમા કલમની અગ્રીની સીધા બેવાની મળે છે હાથ પર જે ચડ્યુ તે ઉઠાવતા કંઈ ને કંઈ સૂચન કે વિખાન થયુ જ સમગ્રે એક વાર કપાલતુ ક્વર હાથમા આગ્યુ તેા બેકાબેક તે પર ભારતીય સીધો ઉપખંચી અને વિનોદગા કહેરો કે હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ મળશે તે વખતે સીધોડના કલ્પનો કરાવું આપણે કલાકારોને માથે જ આવવાનું ને ? એટલે આગથી ઠંઠક કરી છુટે છુ ? (જુઓ સીધોડવાળો બ્લોક)

નાથ ટાગોર પ્રિન્સિપાલ તરીકે કામ કરતા હતા. તેમણે પોતે સંપૂર્ણપણે પશ્ચિમી કળાપદતિ છોડી દીધી હતી ને જાતે દિલ્લી કળાનો વર્ગ ચલાવતા હતા. શ્રી નંદલાલ બોઝ, અસીત દલધર વગેરે તે વર્ગમાં પિદાર્થો હતા.

ગોટા લાગના વિદ્યાર્થીઓને આ નથી કળા ગમતી નહોતી તેમની નજર રાદેહ, માધકલ એન્જેસો વગેરે મુદ્રાથી ઉત્તારે તરફ મઝાઇ હતી શ્રી પ્રમોદ-કુમાર પણ એ જ વર્ગના હતા અને હાથપ્રકાશ, સયાઈર્મન, રંગનિયત્ર વગેરે પાઠ્યજી સુખ મહેનત લેતા. તેમણે લગભગ પાંચ વર્ષ સુધી લ્યો અભ્યાસ કર્યો અને આરા વિદ્યાર્થી તરીકે ઘડાયા શ્રી અવતીન્દ્ર-નાથે તેમને એ વખતે હિંદી ચિત્રકળા તરફ વળવા

વળીચાર કહેલું, પણ પ્રમોદગ્યાણ અને તેમના મિત્રો એ કળાની અભૂંધાર આપેા, લટકાયા વાકાચુકા હાય તથા એંગલજીની મસ્કરી જ કરતા

૧૯૧૧મા પ્રમોદગ્યાણએ આર્ટ સ્કુલ છોડી ધર્મો અદ્યેશો. પણ દાતાના અપને નીશન નહોતી. આવેા જીવાન ખાનદાન દીકરો હલુ પરણ્યા વિના રહે એ તેમને તદ્દન ખોટુ દેખાતું. અત્યાર સુધીના કેટલાંય માથા પાછા ફેલેલા, પણ છોટા બાણુ તેા મક્કમ જ હતા. આખરે વરીયેાએ વારસામાથી ખાનલ કરી દેવાની કમમ્મી આપી. દરમિયાન પ્રમોદગ્યાણને વિચાર આવ્યો કે પોતે અભી, જીવાની નિષ્કર્ષકિત રીતે માથી રાકશે કે કેમ, અથવા મમાજ પોતાને સંતરશે કે કેમ ? થણા વિચારો એને તેમણે લગ મરે હા કહી.

તામીસ કુટુંબ

જનની

શ્રી પ્રમોદકુમારની ચિત્રકળામાં વેદાનના જદ વિષયો સ્પષ્ટતા વિશેષે જોટલા મળી આવે છે તેટલા જ પ્રમાણમાં મહુર રસાસ્વાદની ધિમિભર્યા શૃંગારપ્રવૃત્તિના મનોરમ ચિત્રો પણ તેમણે દોર્યા છે. ઉપર તામીસ કુટુંબનું ચિત્ર તેના સર્વ સાધારણ બાવોધી પ્રાતિક મઠી સાર્વજનિક બન્યું છે. નિસાળ બાલવાળો તેજ પુજા કોઈ વિદ્વાન બ્રાહ્મણ સાત, સાત્ત્વિક શબ્દ-લાક્ષિત્ય માણી રહ્યો છે તેની પત્ની તેના પ્રતિબિમ્બ રૂપ પુત્રને આગળ ધરે છે તે તરફ એ સ્નેહથી જોઈ રહ્યો છે. અને બાળક પણ ભણે બવિષ્યજીવનની પિતા પાસેથી શીખા લેતો હોય તેમ પિતાનું અણસૂત—જનોઈ ન પડે છે. પ્રેમજ ભાતા એ લીલાધારી પ્રસન્ન દેખાય છે એ શીએ વેળીમાં કરેલી કુલપુષ્પી સુવર્ણના અંલકારોને શરમાવે એવી છે. શુદ્ધતા કંઠા વાતાવરણમાં સ્નેહનો, નિદાનો અને કલાનો પ્રમદા હોય તો ધનસપત્તિ તેની આગળ તુચ્છ બની બધું એવું ગર્ભિત સૂચન છે.

આ બધું તેમણે સમાજને સમગ્રની રાખવા કલ્પલ કર્યું, પણ તેમના ચિત્રમાં તે નાનપણથી તેમને શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહસ તથા એમના બોધ તરફ આપાર ભાવ હતો. તેમણે એમના બંધા ઉપદેશો પર એનરથી મનન કરેલું, તથા એવી કોઈ પરમ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની તેમને ઉર ઈચ્છા પ્રગટેલી એટલે પિતૃએને સંતોષવા વચ્ચે તે કર્યું, પણ અરેબરો સંસાર ન માડ્યો ધંધામાં થોડાકે પૈસા મળે કે કાશી, જન્દાવન વગેરેની એકાદ યાત્રા કરી આવતા ઔષધ પેદાઈદેશ અને ચિત્રવિધાન કરવામાં તે વખતે પણ એ કીક કામ કરનાર ગણાતા બજાણી માસિક 'ભારતવર્ષ'માં એકમે પણ ચિત્રો પ્રસિદ્ધ કરી ચુકેલા. ૧૯૧૭ કે ૧૮માં તેમને સ્વામી પરમાનંદજી કહીને

એક મત્સ્યરૂપનો મમાગમ થયો અને તેમની પામે જોરી તેમણે પાતાજની તથા સામ્યનું વેળાત સમજ લીધું, આ રીતે તેમનો આત્મા કોઈ નવા જીવન મારે તલસી રહ્યો હતો, એવામાં તેમના યુર આગળ સત્-ચરણ શાસ્ત્રી મળ્યા. આત્મા એમણે વાનવાનમાં જણાવ્યું કે પોતે તિમેટ સુધી ઉત્તર દિશાવધની યાત્રાએ જવા ઇચ્છે છે, પણ એકાદ 'મોળની' મોઢી રહ્યા છે શ્રી પ્રમોદકુમાર ત્યાજ એકાદ તથા યુરજીએ તેમની તથા શ્રી સત્ચરણ શાસ્ત્રીની ઓળખાણ કરાવી કહ્યું, 'તમે ય પ્રવાસી છો અને આ ય પ્રવાસી છે' તરત જ પ્રમોદકુમારે તેમના પ્રવાસમાં સાથી થવાનું કહ્યું. લીધું અને થોડા દિવસ પછી કેશાસ તથા માનસરોવરના દર્શન કરવા ધરે છે. ૧૯૨૫

વૈતન્યની સમાધિ

કાઠગોદામથી શરૂ કરી આરંગોડ માર્ગે યુદ્ધ માન-
મંગેશ્વર, દેસાસ ને પશ્ચિમ તિબેટનો ઢોડો ભાગ એમણે
જેયા. આ યાત્રાની તેમના ઉપર અત્યંત અસર થઈ.
પ્રવાસ દરમિયાન તેમણે અનેક દેવાલયો જોયા, ઘણા
સાધુ સંતોનો તેમને સત્સંગ થયો અને આર્ય સંસ્કૃતિના
ઉંડા મુળ જોઈ લીધા. આથી એમના માનસમાં મોટું
પરિવર્તન થઈ ગયું. એમની દૃષ્ટિ માત્ર રથૂળામાં જ ન
રહતી તેની પાછળ રહેલું વિશ્વવૈતન્ય જોવા લાગી,
દેખાતી કુનિધાનું રહસ્ય તે વિચારતા યથા. સૌંદર્ય
અને કળાની ખરી આર્થભાવના તેમને હિમાલયના
દેવાલયોમાં અને જોઈ મંદિરો તથા મઠોમાં સમજાઈ.
ત્યાં કળાનો પ્રચાર કે ઉપાસના સરકારી આદેશો કે
શાળાના શિક્ષણક્રમ ઉપર ગોઠવાયા નથી. જનહૃદય
અને કુદરતના અદ્ભુત મેળાપના સુન્દર પરિણામ રૂપે
કળા ત્યાં વ્યક્ત થાય છે ભવ્ય પૂજનસમારંભ, અદ્ભુત
સુશોભન, સંપૂર્ણ પ્થાનથી કાતજેલી મૂર્તિઓ, ધાતુના
વાસણો એ બધાને ઉત્પન્ન કરતી જામિને તેમણે
પીછાની લીધી, સમગ્ર લીધી અને પરિણામે તેમની
પાછળની કળામાં જિવ્ય પ્રસાદ અને કલ્પના ઉતરી.
એ પ્રવાસ ઉપર તેમણે લગભગ ૩૦૦ પાનાનું એક
પુસ્તક લખ્યું છે જે દલુ અપ્રસિદ્ધ છે.

પ્રવાસમાંથી કલકત્તે પાછા ફર્યા તે વખતે એમના
માછલ ઍન્ગેસો, રાફેલ ને પ્રીસના કળા-આદર્શો ઉઠી

ગયા હતા. અમરકતા, ઉપડતા આંધલ પેશન્ટિંગના
ચિત્રો એમને રાજસી કલ્પનાના લાગ્યા. શાન જળ-
રંગો અને જુની દિની ચિત્રપદ્ધતિ તેમની મનોદશાને
અત્યુક્ત સાધન લાગી. ઉ-માદશરી પેન્સિલ કે ઉછળતી
પીછીના વેગ દ્વે તેમને ખેંચી શકે એમ નહોતું.
એ તો બધી જૂતકાળની વાતો યદ્ય ગઈ હતી.

બીજી તરફ તેમની શૈક્ષણિક સંપત્તિનો નાશ થઈ
ગયો હતો, ઘરનું ધર સરખું પે રેણું ન હતું; અને એ
કુન્ન જાણે જોણું હોય તેમ આવનાવેન જ તે જીવ-
લેણુ માદગીમાં પટકાયા અને માડમાં બચ્યા. આ
જયો વખત તેમનું કળાજીવન સાચ સુખ હતું અને
નવી કળાજિમિને ધોધ બંદર ધરમસી રહેલા હતા.

માંદગીમાંથી ઉઠના પછી શાનિયા બેસી કામ
દરવા પુરતી જગ્યા સરખી પણ તેમને ક્યાય રહી ન
હતો; પહેરવાના લુગડાંના દાગદવાલ હતા. એમના
વિચિત્ર વેશથી કોઈ મોટા લોકો તેમને બંધરવા પણ
તૈયાર ન હતા. આ વખતે મી અવનીન્દ્રનાથ ઠાગોર
સરકારી ચિત્રશાળામાંથી છુટા થઈ ગયા હતા, શૈવ્ય-
કલા સમિતિ (એડીએન્ટ્સ આર્ટ સોસાયટી) રચવાઈ
ગઈ હતી અને શૌરંગીના એક મગ્ગ મકાનમાં તેની
જેઠક થઈ હતી.

ત્યાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને રહેવા તથા અભ્યાસ
કરવાની પણ ગોઠવણ હતી. જે અવની બાળુએ જનને

પામે માત્ર એ જ શિષ્યો હતા; છતાં તેમણે ધૈર્યથી કામ આરંભ્યું હતું એ દરમિયાન એક બતાવે અધી રિથિત પક્ષટાની નાખી શામળ માસિકના પુઠા માટે તેમણે એક ચિત્ર દોર્યું હતું તે કેટલાકાને અશ્લીલ લાગ્યું અને તે પરથી પોર્સ્ટ માતર જનરલે તેની નકલો પોર્સ્ટ ચતા અટકાવત કરી જણાવ્યું કે 'તે ચિત્રમાં ઉધાતું ઝંગ છે એટલું જ નહિ પણ ખરી કળામાં ન ગણી શકાય એવી અનિશયતા છે,' એ એક અદ્વિધાનના કળામિમાસક ડૉ. ક્રિસ્ટોએ ક્લેયો અને તેમને લાગ્યું કે એ ચિત્રનો આવો નિર્ણય એ તો જ્ઞાતિની કળાના પુનરુત્થાન પર જ્યારે ફટકો છે. એટલે તેમણે 'ન્યુ ઇન્ડિયા' પત્રમાં તેના સમર્થનમાં એક સંખળ લેખ લખી જણાવ્યું કે હિંદની પ્રાચીન માનવીની સંસ્કૃતિ કોઈ પણ પ્રદેશી કે દેશીના નિર્ણયને પાત્ર થાય એ માટે અપાત્ર ગણાય. પણ ખરાખર કૃત્તાં વધુ જુ અજનક તો એ છે કે ન્યાં ધર્મી પરિવ્રતાનુ જ આલેખન છે તેમાં તેઓ વિચિત્ર દેખે છે અને વસ્તુના ગૂઢમાં ગૂઢ ભાવોનું ન્યા મુક્તિ રાંતે પ્રકટીકરણ હોય તેમાં તેમને માત્ર કૃત્રિમતા લાગે છે.

એ લેખ પછી ટપાલખાતાએ પોતાનો મનાઈ મુક્ત પાછો ખેંચી લીધો અને કળાભવનના આમકોને લાગ્યું કે તેમની સંસ્થા યોગ્ય માણસના હાથમાં જ છે. આટલું થયા મુઠ્ઠી ડૉ. ક્રિસ્ટો ને પ્રમોદ્યાણુનો પરિચય ન હતો. પછી તો એમની વચ્ચે મેંત્રી બંધાઈ અને લોકમત એ સંસ્થાના પક્ષમાં વળ્યો.

પ્રમોદ્યાણુએ ન્યારે આદ્યમાથી વિદાય લીધી લ્યારે તેમના પ્રતિ જ્ઞાતિની લાગણી દર્શાવવા જતી મલા મળી હતી, ન્યા તેમને જનજનતની કળાસામગ્રી ભેટ ધરવામાં આવી હતી તેમણે પણ ચોતાના કેટલાક ઉત્તમ ચિત્રો શાળાને અર્પણ કર્યા અને દર વરસે એક વાર લા જવાનું વચન આપ્યું.

આટલાટલા અનુભવ અને શક્તિઓનો મુલ્ય કરી આવેલા એ કલાકારે વડોદરાના કલાભવનના ચિત્ર કળાના અધ્યાપકનું પદ લીધું લ્યારે લા પણ તેમની વિરુદ્ધ હીત્રયાસો થયા વિના રહી નહોતી; પરંતુ જેમણે એકવાર પણ તેમના વ્યક્તિત્વને અને કળાનો પરિચય મેળાવ્યો છે તેમને સૌને તેમના કાર્ય વિશે જરાયે શંકા રહેશે નહિ. સોમાત્રાય શાહ અને કુબ્જ-

લાલ બટ એ જ વિદ્યાર્થીઓથી તેમણે શરૂઆત કરી છે અને આપણે થોડા જ વખતમાં નોંધણું કે તેમની ટોળામાં ખીલે થણો વધારા થયો હશે ર. મ. રા.

ચિત્ર પરિચય

રાગિણી ગૌરીનો પ્રભવ (આ અક્તું મુખચિત્ર)

શ્રી પ્રમોદ્યાણુ આ એક લાક્ષણિક ચિત્ર કહી શકાય સંગીતના પોતે અતીત આરાધ દોઈ સંગીતનાં રૂપો 'ભૂતિ' મેલ કરવાની તેમની લાગણી આ અત્યુત્તમ પરિણામ છે ગૌરી એ બેરત રાગની માનીતી રાગિણી છે અને તે રાગના પહોરમાં અથવા સાજને વખતે ગાય છે. પણ ચિત્રકાર તો તેને શ્રી બેરતની સન્મુખ હવાના રંગોળથી વાતાવરણમાં મુલતી ફૂલથી નુલે છે અને શ્રી ભૈરવનું સ્વરૂપ તો નુલો! નોટ્ટ આદ્યથમે માત્ર તેનો વજ્રવેતવ છે, છતાં એ ખાખી દેહની કાન્તિ ચિત્ર ગોઠવતામરી લાને છે પીંગળાશી જટાની છુટી લટો ઓઠ પર કેવી લીલાશી છુટીગાઈ લટકી રહી છે! અને રાગિણીના ધ્યાનમાં ચોત ના મુખમાંથી નીકળતા સ્વર પછળ પેલા વતાવરણમાં પ્રગટતા સ્વરપમા લીન બેરતના નેત્રો? ને એમનું વાહ પણ કેવું? મનુષ્યની બેપરીમાં વાસતો દદ નાખી હરેલી વીણા! મૂલ રીપસાથી રાગનો સનાતન સ્વનિ નિપદવનનાર મે મહેસને નવીની અગુલિઓ શી ત્વશી મુશળના તાલ દે છે? રેખા અને રંગના મુદ્દા આન રમું આ ચિત્ર તેના કાંતોને અપ્રતિમ વિજય છે

યશુભા

કાલિન્દીના પેશ વખતે આતા જળમાં તેની ચટનઅર્ચિત પુષ્પચુંચિત વદનથી ભેતા જ કોઈ અસૈકિક નારીવત્તને ખ્યાલ આવે છે આ ચિત્રની મુળ મતળી ખરી ખુશી આ છાપમાં ભાગ્યે જ હતશે રાજા છે સૌનેરી નિનારાની વચ્ચે વહેરી રથામ જળનાખી આ સરિનાનો અગોડો ધકીવાર વખતે આતા ચાણીના ફીલુ લાગે છે, ધકીયા મુનાસિત કેત કમળોની મુદ્દા મુગમ્બી બની જાય છે અજળ રેખાતન, રંગની મુકોમળતા અને હ્રસ્વ હજળાવતી ભૂમિ એ આ ચિત્રના પ્રધાન શુલ છે.

ઉમા-મહેશ

સહેજ અર્પણું રહેલું આ ચિત્ર એક નાનુંનું કાવ્ય છે દિમાલયના ઉત્તર ગિરિરામ ઉપર ન્યારે ચૂર્ચલ પહેલું કિરણ મણવ છે ત્યારે જ મહેશનું મકારાવંતુ ભાલ મનુષ્યની નજરે ચડે છે એ વખતે દિમાદિની મનોહર વનશ્રી—હિમતનવા ઉમા—મહેશના દડા ભાલ મર પ્રેમભર્યો અધરપશો આવે છે. કલ્પ શિવની સાત્ત, મનોહર, સાત્તિક ભૂતિથી હલકની ભૂમિ હજળી આવી હોય! ચિત્રકારે કેટલા નેપુણ્યથી આ દિવ્યમૂર્તિઓને માનવકલ્પનામાં ઉતારી એક પવિત્ર અણ-અણી બેનારને અર્પી છે? ર.

‘કન્ડવન’:

‘કન્ડા’ ઉડી જા સગબાઈ વાગે,
ધોરે હ શાની નવયુગ આગે,
ઉઘાનમા જો તર સાથ થેડ,
કેવું રમે આજ પગેડ કેડ?’

‘જોને જગાડી અમથી મને ક્યાં?
આજ્યુ દતુ સ્વપ્ન મને, અને ત્યા
તેં એન ભાગે જ મને જગાડી.
ખાંઈ’ મજેલી અમથી ‘જગાડી’!

માફ અધુર સ્વપ્નનું રહ્યું એ,
જાણી શકી ના પછી શું થયું એ,
એ સ્વપ્ન આજે મનમા રમે છે
એ સ્વપ્ન જોવું છપવું મને છે.

“રાત્રે સુની વેળ કહ્યુંતું શાને,
‘જો જોયું જાગે જાગવે ખીમને?’”
‘જોયું હ ભાઈ મુખ પેલું તારૂં,
કેવો વીતે છે દિન આજ વાર?’

‘જો સાજ જાએ ધર જ્વાર આજે,
પુર્વા કજોડી થકી સાથીઆ જો,
ત્યા પુરીએ મોહિત રગ સાથે,
ને ત્યા જ વાતો કરીએ નિયમે’

“હા, હા, ઉગે નિર્મળ જો પરાં,
દેખે ઉગે એમ અનેક કોડ,
ને ભાઈ મારો અભિનદનો લે’
આવે ન એકે કંઈ એની તોડે

આ જો ઉપાના મુકુ દારૂચ ચાર,
ને વાહુ એવું શુભ ભાગ્ય તારૂં;
આવું ઉગે છવનનું પ્રભાત,
ને ભાઈ! દાવા મુલ્ય સ્વપ્ન વાન

ઓ ભાઈ! જાણે કરવા જગાંતા,
પૃથ્વીતણી પાળ પડે ઉભાંતા;
જોયા વળી સાગર માન ત્યાં મેં
ઓળંગવાને કુલમેલ સામે

ત્યા એક આગે ઉડી દેવદૂત,
પાખો રૂપાળી વળી તેજસુતા;
એ પાખમા આપણને ધરી એ,
ઉડે ત્યા વેગે, વધુ વાહુથી એ

સ્વપ્નાભર્યો એક વિશાળ દેશ,
એમા થયો આપણને પ્રવેશ,
એકેક સ્વપ્ન જાની એક સુદિ,
જો ન્યાજના માખી જ થાય દિ

સ્વપ્નદેવી

તારાનણી ઋષિ શિરે ઝીલી લે,
ને એમ એલે મહુ રમ્ય એવે.

જે બાળવાનો સહુ સાબળાંતી,
એ સર્વ દષ્ટિયુ છતી થતીંતી,
કે સ્વપ્ન પ્રદાદ બની ઉભજે,
લેતો વળા બાય સુવર્ણધોલે

ને કોઈ સેવે ધ્રુવની તપસ્થા,
શ્રદ્ધાનણી ત્યા ઉકલે સમરયા;
ને એમ ન્યાળા ધનિદાસસદૃષ્ટિ,
બાળા હું પામી ય અવિખ્યદષ્ટિ.

સાળા રચીને કંઈ એક એલે,
નાશાશરી બોમ તણી ઉઠેલે,
ને રતિમમાથી કહ રગ ચોરે,
ને બોમમા મેરપનુબ્ય દોરે

ને દર્શનાન વળા શોકરાણી,
ઉચ્ચામનેયા દર્ધ આણુ વાળી,
સા સ્વપ્નને ત્યા ગરબે ધુમાલે,
સગીનની દિવ્ય ધુની જમાલે.

આકાશમા એક ઉકળ ટેળા,
તે વાદળાની કરી એક ઝોળા;
તારાનણી કે કુમખા બગીને,
કરીને

તારાએ એ ભરી દિવ્ય ઝારી,
ને એમ દાબુ અભિયેકવારિ

ને અપારગી મણિમૂર્તિ જેવી,
ઉભી હતી દૂર જ સ્વપ્નદેવી,
આન્યા ઉડતા જળી શીકરો શા,
ચાલે સરતી જળા ઝાલરો શા

એ સ્વપ્નદેવી સજી વસ્ત્ર ભર,
આવી સમીપે ઉચ્ચા મધુર,
'એ સ્વપ્ન તો છે કની સર્વ શરા,
તોશનમા યે જરી ના અધુરા.

પૃથ્વી મદો બાળક કાજ જાય,
ફેરી ફરતા મુજ દૂત રાય,
સ્વપ્ના લીઓ કે, સ્વપ્નને રમાડે,
ને બાળકોને અરધા જમાડે

જ્યા બાળકો નિર્મળ નીંદ ઝોપે,
ત્યા આખકવારી મદો સ્વપ્ન રોપે,
ને ત્યા જ સ્નેહ કવિતા ઉમાડે,
ઝડાં મધુરા ફળ શા અખાડે

ને ચાખના એ ઉર સર્વ રાગે,
તે બાળકો યે થઇ કાલ્પ નાચે;
નિદ્રાનણી એમ દિવાલ બેઠી,
સાને કરે દૂત જ સ્વપ્ન ફેઠી

ને એ જ હતો ફેરી પૃથ્વીલોક,
તોળે સદા માનવ દર્ધે જોક,
ને હોય ત્યા શોક કંઈ વધારે,
એ ભાર જાતી અદોઆં ઉનારે.

પૃથ્વી તણા બાળક પ્રુપ્તયાળી,
ચુરી જના માનવ દેદાનળી,
આરી વસાવે અદો સ્વપ્નસદૃષ્ટિ,
ને સર્વ પામે વળા દિવ્ય દષ્ટિ

આશાનણુ અદો વિસાળ બોમ,
ને કપનાની ફળદ્રુપ બોમ;

દેશે બરેલા સહુ હેન જેમાં,
એનો અર્થ મહેલ રચેલ, એમાં

જે સ્વપ્ન લાખ્યા મરે બોમમાં ચે,
તે સર્વ જાણેા, મુજ દેશના એ;
તે સર્વ સ્વપ્ના નિજ શિર્ષ નાખી,
આવી સદા ચે ભરશે મન્દામી.

તે સ્વર્ગથી ચે અતિ દિવ્ય ન્યાર,
આ છે અમોલ્ય સ્થળ તો અમારું;
પૃથ્વી ત્યજી આહોં ભલે વધારો,
આ દિવ્યતામાં ય થશે વધારો.

ત્યા સ્વપ્નભંડાર ભયો વિશાળ,
તે પારદર્શી મળકે દિવાલ;
જે જાળકોના મુદ્દ લાસ્ય ચાર,
એથી શુધી હોય જ એમ ધાર.

તે સ્વપ્નદેવી સદ લાહોં આપ્યા,
તે હૂત એ સૌરભયાળ લાખ્યા;
એ સૌરએ આપણને ન્દાવાડી,
સુવર્ણના દ્વાર રચ્યા ઉપાડી

તારાકણી કુકુમમાં પલાળી,
ચોડી કપાળે મુદ્દ લાસ્ય ઠાળી;
તે સ્વપ્નદેવી પછી ભેદ ભેદ્યા,
'આ સ્વપ્નભંડાર વિશાળ ભેદ્યા,

એમાં થઈ સ્વપ્ન ગ્રહો ગમે તો,
તે દૈય મારે જીભરાય દેતો,
પૃથ્વી વિષે અંતઃ શાંતિ ચાય,
તે એ વડે જે રમજો સદા ય'

એ સ્વપ્નભંડાર પુરી વળ્યા એ,
તે સ્વપ્ન તો ના સરખા મળ્યા એ.
હુ તો કની, લાઈ ચઢ નિગૂંઠ,
પાછા ગયા આપણુ દેવી પાસ.

'હું દિવ્ય નિદ્રાજ અનંત મેનું,
તે સ્વપ્ન એમાં વળી લવ્ય એનું,
આપો જ જેને નવ આદિ અંત,
તે વિશ્વ જેમાં રમતા અનંત.'

જોભા લસી લાખ્ય 'તથાસ્તુ' દેવી,
પાખ્યા મજેની ત્યજોં લદાણુ એવી;
ભયર શોધી પછી ફૂત આપ્યો,
માગ્યુ હવે સ્વપ્ન ન એવુ લાખ્યો.

દેવી પછી ચામરખા મળાવી,
તે શૈષ્ય સ્વપ્ના પળમાં બનાવી;
તે રોપવા આ હુરોડે ઉપાડે,
તે સ્વપ્ન એ તુ જગતી ઉપાડે.

તે સ્વપ્ન મારે અધુરે રહ્યુ એ,
જળી શકી ના પછી શું થયુ છે,
એ સ્વપ્ન આજે મનમાં રમે છે,
એ સ્વપ્ન જેવુ શયયુ ગમે છે''

'આખ્યુ હવે સ્વપ્ન મને ય એવું.
એને ચું શું, નથી આજ કેવું;
સૂર્યે કર્યુ ભાગ સુવર્ણધામ,
તે ન્દાધતે બે કરીએ પ્રણામ'

સ્વપ્ના મને આવીં અનેક આવે,
તે દિવ્ય સંદેશ બધા ય લાવે,
તે તુ શવે સ્વપ્ન અનંત ત્યા ય,
લાવી તુ આવે કદિ સ્વપ્ન માણ.

એવા જ પાછા નવયુગ આવે,
તે સાથ તારી સ્મૃતિછાળ લાવે;
મલા! હવે કેા નવ દોડ મારે,
સ્વપ્નાં વિખેરી નાદિ કેા જગાડે

અટકશે ' તેણે શ્રદ્ધાપૂર્વક જાહેર કર્યું

' કેમ ? ' વિજયે પુછ્યું

' તે ' ગરડ મંડળ ' વિષે નથી સાંભળ્યું ? '

' ના, એ વળી શું ? ' વિજયે ટાકુ ધુણાવી પુછ્યું.

' એ એક જાનનું ગુપ્ત મંડળ છે; ' કેશવે જવાબ આપ્યો, ' પ્રદુક્ષ એ સ્થાપ્યું છે, સાધકલ

રાખતા પ્રમાણિક કુમારો તેના સલાસદાર છે. મંડળ પોલીસને સાધકલની ચોરી થની અટકાવવામા મદદ કરશે માઠી વધારે મળ્યો તો થઇ સુધા છે '.

' તમે પોલીસને મદદ કઇ રીતે કરશો ? '

' કેમ, ? બગાડ ચોરી કરીને જ તો ' બીજા મોટા ગહેરાની જેમ અર્દો પણ માધકલ ઉઠાવી જનાર રીનસરની સોનેરી ટોળા છે એમ પોલીસ માને છે રામપુરમા તો એક વર્ષમા પાચ દળરની માધકલો ગુપ્ત થઇ છે અને મને તો લાગે છે કે જે ગોચ ઉપાયો નિદિ લેવામા આવે તો અર્દો પણ નેટલી જ ચોરીઓ થવાની આજ સુધીમા લગભગ મતાવન માધકલો તો ચોરાઇ ચુકી છે '.

' આ મંડળ ક્યાંની ગર થયુ છે ? '

' કામે રાત્રે, પ્રદુક્ષને ઘેર બધુ અર્ધા કબાકમા નક્કી થઇ ગયુ હતુ પોલીસ ઉપરી માધવસિંહને તો અમે આ કહ્યું ત્યારે તેઓ દિઅદ જ જાતી ગયા '.

' હુ ધારે છુ કે પ્રદુક્ષ પ્રમુખ હશે ' વિજયે કહ્યું

' હા તે પ્રમુખ, હુ ઉપપ્રમુખ ને સુપરવેર મનો છે '.

' એ તો ફીક છે, પ્રદુક્ષ પણ કંઈક વિચિત્ર નામેલાગા મંડળો શરૂ કરે છે મન્ય થવા માટે શી શુ આપરી પટે છે ? '

' ગરડ મંડળમા ? એક પાઇ પણ નિદિ '.

' જે એમ જ હોય તો તો હું સમ્મ થાઉં '.

' પણ વિજય, અમે એવા નિયમ રાખ્યો છે કે જેને પોતાની માધકલ હોય તે જ સમ્મ થઇ શકે જે એમ ન કરીએ તો બધુ ગરજા થવાનો સમ્મ છે ઘણા રમુજ અથવા કોનકથી પણ દાખલ થાય ' કેશવે ખુલાસો કર્યો

' બગાડ ' વિજયે માથુ દલાવતા કહ્યું, ' તમે કહેવા માગો છો કે મારા જેવા '.

' ના, એમ નિદિ, ' કેશવે જરા ખુલાસો કરના કહ્યું ' તુ લાયક છે તો પુરેપુરો, પણ તારે પોતાની

માધકલ નથી આપે . . . .

' સાધકલ બણેશ મેડામની હોય કે મારી હોય એમા કેંડ શુ પટે છે તે જ હું તો સમજી શકતો નથી. હું જ તે બધો વખત વાપડ છું તેને સારી મિથિમા રાખવા માટે નવો પખો, નથી માફગ, નવી મેકક ને નથી ટોકરી પણ મે જ નખાવ્યા છે '.

' એ બધુ સાચું ' કેશવે ધીરથી કહ્યું, ' પરંતુ તુ તો જાણે છે ને કે નિયમ તે નિયમ; કેમ ? '

' ચોક્કસ ' પણ ગરડ મંડળના ઉદ્દેશ પ્રમાણે સૌથી પહેલા ચોરી રાખનાર તો હુ જ છું '.

' ખરૂ, પણ કદાચ એ માધકલ પ્રદુક્ષની ન પણ હોય '.

' કેમ ? થોડી વાર પહેલા તો તુ જ એ વિશે ખાતરી ધરાવતો હતો ' વિજયે ટકાર કરી ' કંઈ નિદિ, મને ખાતરી છે કે ગરડ મંડળના સભામદ થવા સિવાય પણ હુ મારી રીતે ચોરાની ખબર રાખી શકીશ '.

' જરૂર ' વિજયે માફ ન લાગે તેટલા માટે કેશવે અનુમોદન આપ્યું જે નિયમ ન હોન તો તે ખુશીથી વિજયનો સમ્મ ખનાવન

એ જ વખતે તેઓ મુખ્ય પોલીસ થાણે આની પહેલ્લા સાધકલો ઉઠાવી તેમણે પગથિયા ચડવા માગ્યા કારણકે દવે તો પોલીસ થાણા પામે પણ સાધકલો અક્ષામત નહોતી ! વચ્ચેના ઓરડામા સાધકલો મુકી તેઓ રાખી આજુની ઓફિસમા ગયા પ્રદુક્ષ તેમની રાદ જોતો હતો તે ઉંચો, દેખાવડો અદા વર્ષનો કુમાર હતો શાળામા તે આગળપડતો ગણતો તેના પિતા મોટા મીઠાસાંક હોઇ તે કાઇક દમામમા ગહેતો કુદરતીરીને જ પ્રદુક્ષને, વિજય જેવા શાળાના મમમ પછી પેટને માટે મહેનત કરતા એક છોકરા સાથે વધારે પ્રસંગ પડતો નિદિ પણ આજે તો પ્રદુક્ષની વતેણુક વધારે મિત્રાચારીભરી હતી તેઓ એક સીપાઇની સાથે પોલીસ ઉપરી માધવસિંહની ઓફિસમા થવા માધવસિંહ જડો ને ખુશમિનજ હતો તેણે ગરડ મંડળના સભ્યોને આપકાર આપ્યો માધવસિંહ નવા મંડળ તરફ ઝેલીતા કરતા રમુજથી વધારે જોતો હોય તેમ વિજયને લાગ્યુ પરંતુ કદાચ

[અનુસંધાન પાન ૨૦ મે]

સુખ સ્થાન સુખ

૧૨

મ હા સા ગ ર

અગાઉ ની
ઉપ શીડર

નિ રે ૮

એ તેની કંપના જ હોય શું કહેવું છે તેની આગળથી તૈયારી કરી ગમેલી હોવાથી વિન્યે પોતાનું કહેવાનું સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું અને ધારણા ચોરનું લજાણુથી વર્ણન કરી બતાવ્યું. પોલીસ ઉપરીને આ છતાંય ચોરાએલી વસ્તુઓ પાછી મેળવવા વિષે જાડુ આશા નહોતી

‘લુઓ, છોકરાઓ’ તેણે કહ્યું, ‘આ બાજુ ખેડનાર ખરેખર આંહોસા દર્શો. કદાચ બેગ્રુલ જાણ માથે મળાને પણ આ કામ કરતા હોય મોગએમે માલ અહીંની જગતોમાં કરી દેખાતો નથી એ તો ચોક્કસ છે એટલે તેઓ રામપુર કે એમી જ બીજી કોઈ જગ્યાએ જઈને ચોરીનો માલ વેચી નાખતા હોવા જોઈએ. માઈકલને તેનો માલેક ન ઓળખી શકે તેવા સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખી એ નો નહન સંકેત છે તેમા તેમને કક્ત ગગ અને વારનિગની જ જરૂર પડે છે ગરમમાંથી મળી આવેલી એક ટુટેલી નાઈફ સિવાય અમને તો દંછ સુધી બીજું કંઈ જ જરૂર નથી હવે તો તમે અમને મદદ કરવાના છો, એટલે અમે કંઈક કરી શકશું એમ આશા રહે છે.’

બદાર જતા પ્રકૃત્યે વિન્યને તેની મદદ માટે આહ્વાન માની કહ્યું, ‘તમે એનું મો વધારે વિગતથી પાત્ર ન રાખી શક્યા એ જાડુ બોલુ થયું છે.’

‘તેણે પોતાનું મો રસ્તાની બીજી બાજુએ ગમ્યું હતું, એટલે સારી રીતે બેઈ શકાય નહોતું એ ખરૂં, પણ જો એ મને ફરીવાર મળે તો હું તેને જરૂર ઓળખી કાઢું’ વિન્યે કહ્યું

પોલીસથાણાની બદાર નીકળી તેઓ છુટા પડ્યા

૩

બીજે દિવસે સવારે વિન્યના માનીતા ‘મધુપુર સમાચાર’માં ‘ગરુડ મઝા’ વિષે ઉલ્લેખ હતો તથા તેના સારા વખાણુ પણ હતા ‘મધુપુર સમાચાર’ આ વિષયમાં ઉત્સાદપૂર્ણ હતું અને સાંપ્રત ચોરીનો અત્ર નજીવમાં જ છે એમ આગાહી કરતું હતું લેખના અંતમાં ‘બીજી બે ચોરીઓની ખજાર પોલીસને મળી છે’ એમ ટુકમાં જણાવ્યું હતું

બીજા અંવાડિયામાં એક જ માઈકલ બોવાએલી જાહેર થઈ હતી આનું કારણ તે ગરુડની તીવ્ર નજર હોય કે પછી સાંપ્રતના માલેક પોતાની સાંપ્રતોનો વધારે જખો રાખતા હોય

કેસવ ગરુડ મઝાના ઉપગ્રમુખ તરીકેની પોતાની ફજ બાદ જ ગલીરતાથી ખતવતો હતો તેણે વિન્યને ખાનગીમાં કહ્યું, ‘જોકે મઝે એક પણ ચોરીનો પત્તા મેળવ્યો નથી, છતાં તેણે ચોરીઓ ઓછી તો કરી જ છે રસ્તામાં લગભગ મો જણાની સતત ચોરી હોવાથી ચોરોને બહુ ઓછી તક મળે છે.’

‘હા, પણ તમે ખ્યા શાળામાં હો અથવા ધરમાં હો ત્યાં ચોરોને તેમના કામમાંથી કોણ અટકાવે છે?’ વિન્યે ટકાર કરી જાણે આ પ્રશ્ન સાબળ્યો જ ન હોય તેમ કેસવે કહ્યું જ જવાબ આપ્યો નહિ.

બીજા મોખવારે એકાએક દૈનિક પત્રોમાં જાહેર થયું કે ગનિયાતે અપેક્ષી ને સંવિવારની મધરાત મુખીમાં સાંપ્રતની અગિયાર ચોરીઓની પોલીસ થાણે ખજાર મળી છે, કેટલીક સાંપ્રતો તાળા મદિન અને કેટલીક તો ધરની ઓસરમાંથી ઉપડી ગઈ છે! આમ છતાં ગરુડ મઝા તો દંછ પોતાના બજામાં કુકે જ જતું હતું ‘મધુપુર સમાચાર’ અગ્રવેખમાં વધતા જતા સુન્દા માટે ખુબ તીવ્ર ભાવામાં પોલીસની ઝાટકલું કરી હતી અને ‘દેશદર્શક’માં પણ પોલીસખાતાની બેફારકારી માટે મોટા કાળા ચરણમાં વિગેષ દર્શાવ્યાં હતા

મગજવાટે લગભગ ચોર બધ થવાને સમયે રોડના અવરથાપક પાનિકે વિન્યને બોલાવી કહ્યું, ‘આજે ઉત્તર પરા તરફથી એક આડંગ આંધ્રો છે ખીમજી નામ છે દયાળ વસ્તુઓ તૈયાર કરે છે.’

વિન્યને આટલે અમુરે આવી પડેલા આ દૂરના કામથી જરા અલગમો થયો આખો દિવસ વરસાદ વરમા કંઈો હતો અને દંછ પણ વરમનો હતો. વળી એ જાણુના રસ્તાઓ પણ જાડુ ખરાબ હતા તે પેકિંગ ખાનામાં થયો ખરો તૈયાર હતા લેખક ઉપર નીચે પ્રમાણે સરનામું લખ્યું હતું.

‘ખીમજી ભાનન,

મધુપુર રોડ, માલજી ભવન પછીનું ત્રીજું ઘર’

વિન્યને આ જગ્યાની જરા પણ માહિતી ન હતી, એટલે તેને શહેરનો નકશો જોવો પડ્યો નકશામાંથી મળેલી ખખી ડાપ માથે વિન્ય, પહેલાંઆવાના માલ-થા લદાએલી સાંપ્રત ઉપર નીકળ્યો, એ વખતે મોડાપાચ વાગી ગયા હતા.

તેને જવાનો રસ્તો શહેરના છેવાડાના ગદા ને નિર્જન ભાગમાં થઈને હતો. ધીમેધીમે વરસાદ વરસતો હતો અને કીચડ તથા ખાડાખડિયાથી છવા-એલા રસ્તા ઉપર વિજયની સાઈકલ ચક્રવાતી કૂટાતી આગળ વધતી હતી. છેવટે તેણે પોતાની સાઈકલ એક તારની વાડ સાથે ટેકવી અને દરવાજે ખોલી આખા તેજમા દેખાતા એક જુના ધર તરફ જવા માડ્યું. કોઈ મુસલમાને એ મકાનનું જીવું અને તુટી ગયેલું બારણું સાવચેતીથી ખોલ્યું. તેને પુછતા જણાવું કે રામપુર રોડ હતી અરધો માઈલ દૂર છે.

હવે તો રસ્તો તદ્દન ખરાબ હતો અનેક ખાડા ટેકરા અને પાણીના ગંદા ખાખોચિયા ઠેરઠેર આવતા હતા. વિજયને અનેક વખત ઉતરવું પડતું હતું અને ઉંડા કાંદવમાથી આછસીકલ ધસડી જતી પડતી હતી અને બાજુના ધરો પણ હવે ઝોઝો થતા લાગ્યા અને શહેરનો છેડો આવ્યો. આખરે રસ્તાથી થોડે દૂર એક મકાન નજરે પડ્યું. વિજયે ધાર્યું કે તે જ માલજી બંચન હોયુ જોઈએ જમણી બાજુ એક ગાડા રસ્તો હતો અને ત્યાં એક તુટેલા પાટિયા ઉપર ગાખા અક્ષરેમાં 'રામપુર રોડ' એમ લખેલું હતું. વિજયે માઈકલ આગળ લઈ જવાનો વિચાર માઠી વાળ્યો અને બંડો ખસા ઉપર નાખીને ખડ ઉભી ગએલા ગાડા રસ્તે ચાલવા માંડ્યું. પણ રસ્તો ધાર્યા કરતાં લાંબો નીકળ્યો.

૪

છુટાછવાયા બાવળિયા અને મેદીથી ઢકાએલું એ ધર સાદું, નીચું, જીવું અને જર્જરિત લાગતું હતું. એ સિવાય તેની નજીકમાં બીજી ચોરડીઓ હતી ધરમાં એક પણ દીવા દેખાતો ન હતો, પણ એક ચોરડીમાં એક ધીમે દીવો ગળો પીળો પ્રકાશ પાડતો હતો એવામાં એક કુતરો જોરથી ભસવા લાગ્યો અને કોઈ આવતું હોય એમ જણાવ્યું. ધરના બારણા પાછળથી પણ કંઈક ગળો પ્રકાશ દર્શિએ પડ્યો.

'કાણુ છે? રોડેમાંથી આવે છે?' આવનારે દરથી પુછ્યું. થોડીવારમાં દબખાર પગલા દૂર એક આકૃતિ એકાએક નજરે પડી અને નજીક આવી. તેની આગળ એક કાળો ખીલામણો અને લથેકર કુતરો ભસતો ભસતો ધસી આવ્યો.

'ચુપ, કાણુ! અવાજ નહિ!' તે વ્યક્તિએ કુતરને હુકમ કર્યો. કાણુ શાત થઈ ગયો અને નવા આવનારની આસપાસ થોડા અનેર ચકર મારવા લાગ્યો.

'હા; મણેશ રોડ તરફથી આ સામાન પહો-ચાડના આવ્યો છું, ખીમજી ભવાનનું ધર આ ?'

'હા,' પેલાએ કહ્યું, 'લાવ.'

તે વિજયથી એકેક વર્ષે મોટો એવો છોકરો દેખાયો અદારેક વર્ષનો દરો તે હોયો, પહોળી છાતી-વાળો અને ગંદા હતો. તેણે પહેરેલા કપડા જોઈએ તે કરતા મોટાં હતા. વિજયે સામાન આપી દીધો અને કહ્યું, 'નવ રૂપિયા તે બે આના આપવાના છે.'

'રહે,' તેણે કંઈસ અવાજે કહ્યું અને ધરના પાછળના ભાગ તરફ જવા લાગ્યો. વિજય ધીમે પગલે તેની પાછળ જતો હતો, એવામાં 'પેલાએ પાછા ફરતો કહ્યું, 'તુ ત્યા જ ઉભો રહે. કાણુ, આની ચોક્કા કર.'

કુતરો ધુરક્યો અને વિજય અટકી ગયો. વરસના વરસાદમાં ધણુ વખત મુઠી પિંજ્ય અને કુતરો અધારમાં સામસામે ઉભા રહ્યા પણ પિંજ્યને કુતરો દેખાતો નહોતો, તેણે તો મળકતી લીલી સાઈકલ ઉપર બેઠેલો વાકી રોપી બેઠેલો છોકરો જ જોયો. અત્યારે રોપી નહોતી છતા તેને ખરાબ ખાતરી થઈ કે માઈકલ ઉપર બેઠેલો છોકરો અને તેની પાસેથી સામાન લેવા આવેલો આ કંઈસ અવાજ-વાળો છોકરો અને એક જ હતા.'

એવામાં પૈસા લઇને પાછા ફરેલા છોકરાએ તેની વિચારગ્રેણીમાં ભંગ પાડ્યો 'આ લે, છોકરા,' તેણે કહ્યું, 'ખરાબ છે કે ?'

'હા, એ તો ખરાબ છે,' વિજયે કટાક્ષથી કહ્યું, 'પણ આ તમારું મકાન જહુ દૂર છે, ખરું? આ રસ્તે આવના તો હુ જહુ હોરાન થઈ ગયો.'

'ત્યારે એ લોડોએ ગાડી કેમ ન મોકલી ?' ખીનજીએ પુછ્યું.

'આજે એક પણ આ બાજુ આવવાની નહોતી. આ તમારો કુતરો મજાતો છે.' વિજયે કુતરાને બોલાવતો હોય તેમ હાથ આગળ ધર્યો. જવાબમાં કાણુ ધુરક્યો. 'શું ચરસે થયો છે ?'

'ના; તે અનપચાઓ સાથે જલસી નથી લગતો.'

'દિક' કહી વિજય પાછો કર્યો અને ઉગી નીકળેલા ખડમા ચક્રને રૂતે ચડાવે. ત્યાંથી તેણે આવેતીથી એક નજર પાછળ કરી લીધી હોકરે અને કુતરા અંધકારમા કાળી આકૃતિઓ જેવા સ્થિર દૃશ્ય તે જગ્યાએ જ ઉભા હતા ધરમાનો દીવો ચાલ્યો ગયો હતો, પણ અદારની એક તબેલા જેવી ઓરડીમા પ્રકાશ વધ્યો હતો તેના તેજમા એક બે અક્તિઓ ફરતી દેખાતી હતી નગન વિજયે પોતાની આખ રસ્તા તરફ ફેરવી અને માઇકલ તરફ જ્યાં માણુ.

ધર તરફ જતા રસ્તામા તે અનેક વિચારોમા મશગુલ હતો તે પોતાની એડીમા પહેલ્યે ત્યારે રાત પડી ગયા હતી

૫

બીજે દિવસે મવાઈ ટ્રેનિકામા ત્રણ વધારે ચો-ગીઓના ખખર હતા અને પોલીસખાતા તરફથી ચોરોને વિશે માહિતી આપનારને અદીઓ રૂપિયાનું ધનિામ આપવાની તહેસીલ હતી વિજયે તે ખખર રસથી વાંચ્યા અને શાળાના સમયમા તે વિશે એટલો ખબો વિચાર કર્યા કર્યો કે તે દિવસ તેનું ધ્યાન અભ્યાસમા ખીલકુલ મળુ નહિ

તે સ્ટોરમા જઈને મીધા યાનિકને મળ્યો ને તે દિવસે અરધા કલાક પહેલાં જવાની રજા માગી પાચ વાગ્યે વિજય કામ પતાવી સ્ટોરમાથી નીકળી પડ્યો

યાતાવગ્ણુ ઠડું હતુ આકાશ વાળાઓથી છવા-એલુ હતુ, પણ વરસાદ ખીલકુલ નહોતો તેણે ગમ કાઢ્યો રસ્તો પકડ્યો અને માલજી ભવન પામેના એક જાળામા માઇકલ સનાડી આવીથી ને તારની વાડ ઠેકાં અડ ગયો ચોમેર ઊંચું ધાસ ઉગી નીકળ્યુ હતુ જતા દૃશ્ય દિવસનો ચોડા પ્રકાશ હતો, એટલે અદ્યમ રહીને અદીથી સીધુ ખીમજી ભવાનના મકાન તરફ જવું મુકેલ હતુ તે એક નાળામા ભેમી ગયો અને પછી નીચા વળીને આગળ ચાલવા લાગ્યો નાણું ધાસની વચ્ચેથી વાકેચુકો રસ્તો કાપતુ માલજી ભવનથી ધણે દુર આવેલા એક ખંડિયે પામે નીકળતુ હતુ નિર્વિનંદે અદી પહોંચ્યા પછી તેણે છપાવુ છોડી દીધુ અને ખંડિયેની પાછળ ચક્રને મેંએક પગલા ફર આવેલી વાડ તરફ ગયો વાડની અમપામ ઝાડ અને બીજા જાળામાખગ ઉગી નીકળ્યા હતાં, એટલે તે

વગાર કરવા થોડી મુશ્કેલી તો પડી, પરંતુ તેના ક્રમ રૂપે તરત જ તેની ટાંખી બાજુએ પા મારફત ઉપર પેલી તબેલા જેવી ઓરડીઓ તથા તેની પાછળ ખીમજી ભવાનનું ઘર દેખાવા લાગ્યા ઓરડીઓ અને મકાનની વચ્ચે દાડમી તથા જમણીની એક પડતર વાડી હતી અદીથી આગળ વધવા પહેલાં તે ખગખગ ચચચ થયો તેને સૌથી વધારે ભય તો કાકુનો હતો

બીલાડીની પેડે વેગમાત્ર અવાજ કર્યા વિના તેણે ધીમે પગલે એ વાડી પટારી ગમ કાપે જે ઓરડીમા બે માણુમ કરના હતા તે જ ઓરડીમા દયોદીથી કમક દીપાવુ હોય એવો અવાજ તેને કાને પડ્યો

ઘરને દૃષ્ટિથી છુપાવતી તે તબેલા જેવી ઓ-ડીની પાછળ, ઉગી નીકળેલા ધાનમા ટુટેલો નામાન વગેરે પડ્યુ હતુ સામે એ ઓરડીની પછીનમા ત્રણ જાળિયા હતા ટાંખી બાજુની ઓરડી એકદમ ઉચી હતી જમણી બાજુની ઓરડીને બારી જ નહોતી વિજયને ખાતરી હતી કે વચ્ચેની ઓરડીમાથી જ તેને જોખની માહિતી મળશે અને તે ભેમાથી એક જાળિયા દારૂ જ મળે તેમ હતુ, ત્યાં પહોંચવા માટે તેને પચીસ ડગલા જેટલી ખુશ્કી જમ્યા ઉપરથી પસાર થવાનું હતુ સાજ થવાને દૃશ્ય થોડી વાર હતી પણ રાત્રિ પડવાની રાહ જોયા વગર અત્યારે જ આગળ જઈ લાગ્ય અજમાવવું તેને સાડ કાગ્યુ કદાચ પોતે દેખાહ નય ને પોતાનો પીછો પકડાય, તો પોતાના પગની ફોડવાની અને માઇકલ ચલાવવાની શક્તિમા તેને એટલો વિશ્વાસ હતો કે પોતે સંકટ-માથી સલામત જીટી જશે તેની એને ખાતરી હતી

એક દીર્ઘ શ્વાસ લઈને તે નીચા વળ્યો અને લપાનો લપાતો આગળ ચાલ્યો પણ ધારેલે ચથળ પહેલ્યવામા થોડું એનર બાકી હતુ, એવામા તેનો પગ ધામમા પડેલા કોઈ ટુટેલા સામાન જોડે અથડાયો અને તે જોરથી જમીન પર પડકાયો

(આવ)

આ સાથે વહેંચાઓલા કેલેન્ડરને બીંતિ લટમાવવા માટે એ પાતળી મગજુન હોનીના દુકાના બે છેડાને ગૂદરવાળી નાનકડી કાચની પડી ઓડોને પીડ પછળ ચીટકાવી દેખેઃ અથવા કોઈ પાતળી સુતરની કીતવા એ રૂઝ ચીટકાવી દેખે તો પણ આવશે.

ઝિબિસ્કો ન ગામાના કુશ્તીજંગ

સાં જ દમખા જ પડી હતી, છતાં અંધકાર એટલો તો ગાદ હતો કે પેલાનો દાગ પણ લોહ રાકતો ન હતો. શિયાળાના દિવસ અને કૃષ્ણ-પક્ષની રાત્રિ. તેમાં વજી આકાશ પાંજાથી વેશએલું હતું. વચ્ચેવચ્ચે અરક અને પરસાનના ઝાપટા આવી જતા. પછી પુછ્યું શું? ટાક તો કહે માત્ર કામ, અને પવન તો એવો વાતો હતો કે મોસમો ઉતરી જાય. શુષ્ક અને હીમાં યરચરના શિયાળા અને વરના ભયાનક ચિત્રકારથી વાતાવરણ દરી ઉત્તુ અને ભક્ષભક્ષના ગાત્ર શિથિલ થઈ જતા ફૂટર કંચિત તોપની છુટી છવાયી ગઈના કે ટુટી દવાહઓ સિવાય બુદ્ધના ચિહ્ન જણાતા ન હતા.

સર્વેત નિરાશ સાતિ ફેલાએલી હતી માત્ર કેદીઓને ગામવાના મ્યાનમાથી હનવાના અવાજ આવતા હતા. જેલ તરફે વપરાતા એક નાના મકાનના આંગણાની વચ્ચેવચ્ચે પડેલી રીમ થૂંક મોગસ જળીન ખાતી હતી આખોનો ભાગ મેનિકેથી ખીએખીચ ભરાઈ ગયો હતો. અરક કે વરસાવની રમ પણ દરકાર વિના ટાકમાં ધરધગા સેનિકો કોષિકના આગમનની રાત જેના કાગના હતા એટલામાં જેલનો ફરવાળો ઉઘડયો અને બેત્રણ સિપાઈઓ દુર્ગમ દેખાતા એક મદાકાપ કેદીને લઈ બહાર આવ્યા. એમને લેતા જ સેનિકો બરાડા પાડી ગાગો તથા બિભત્સ મચકડીએથી પેલા કેદીનું સ્વાગત કરવા લાગ્યા. પણ બેત્રકારપણે માન અને ઉદ્વેગ વડે કેદી હટ પગલે ચાલતો પેલી ખાલી જગ્યામાં આવી ઉભો રહ્યો.

ચિતા, શુષ્ક, યાક અને ઉત્તરગાથી આવેલી નિર્જળતા એના મો ઉપર તરવરતી હતી નિષ્તેજ નયનો ઉઠા પેરી ગયા હતા, છતાં એમાં એકાગ્રતા અને નિશ્ચયજળની આછી સમક જળાની હતી અપૂર્વ શાંતિથી એ ઉભો હતો. એના હવનની અખીની પળ આ હતી, કેદીપણનો છુટકાકો મેગ-વવાનો આ અવસર હતો અને પ્રાણુને પણ એને જતો ન કરવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

હવન અને મજાના પ્રયત્નો વિચાર કરેના એ

ત્યા ઉભો ન ઉભો એટલામાં તો સૈનિકોમાંથી એક બીમ-કાષ પુરુષ ખુલ્લા શરીરે એની સામે આવી ઉભો રહ્યો. શુષ્કા વરની પેડે પડપડ ધુરકના એ બે જંબુને લોહ સેનિકો એકદમ ચાત થઈ ગયા. ત્યાં તો મર્વ શક્તિ એકત્ર કરી, લપકર તાક પાડી ચીંગળીની પેડે ફેરી પેલાને ચોરી પડ્યો.

અને ગાવંચીન મમયનુ પૃથ્વી પરનું સૌથી ભયકર દંડ-પુક ચાલુ થયું.

ઝિબિસ્કો

પોલક દેશના કેદો નગરમાં ઝિબિસ્કોનો જન્મ થયેલો. ઝોસ્ટીઆની લીએના વિદ્યાપીઠમાંથી એક-વીસમે ચર્ચે લુન મામત્રા એ પ્રથમ વગેરો ઝેંડપુએટ થયો; એ જ વર્ષના મધ્યમગરમાં પાકીમમાં ધરપ, અમેરિકા અને ઝાંઝેસિયાની એકા-ગમન (પરી) કુશ્તીની ઝેંમ્પીઅનગીપ એ હતો, અને આજ મુઠી એણે એ પ ગાયત્રી રાખ્યું છે. લીએના વિદ્યાપીઠમાં બે વર્ષ વધુ અભ્યાસ કરી એ ઝેંડર્ની (અસ્ટિટર)-ઝેંટ-કો થયો. સાથે સાથે શારીરિક શિક્ષણથી લીએનાની નિન્દા ઝાનાની વેર્ડટ સિપ્ટિંગ કવળનો શાભાગ પણ થયેલો.

અને આ ઓછું
પિતૃમયજનક છે ? કસ-
ગન કમ્પારી બુદ્ધિ
ઓછી થાય અને મા-
ન્યમ ૦/૬ બને, એવું
કહેનારાઓને આ સા-
ભળી કેટલો આધાત
પડેાયશે ? પણ વાત
આવી છે, લા સુ કરવું ?
જે વર્ષે ગ્રેટ્યુએટ તે ૦
વર્ષે માત્ર એક મહીના
પછી આખી ગોરી પ્ર-
બનો મલ્લવિદ્યાનો

સમ્રાટ ? વળન ઉચકવાનો અને કુસ્તી જેવો ભાવે
વ્યાયામ કરવા છતાંય તેરીમને વર્ષે બેરીટ્ટ
Mens sana in corpore sano (નિદુસ્તન શરીર-
મા તદુસ્તન મન) એનો આ અદ્ભુત દર્શાવન નથી ?

પણ આમા નવાઇ જેવું કશું જ નથી યુરોપ
અને અમેરિકામા ઔદિક અને શારીરિક પિકામ
હમેશા માથે જ સાધવામા
આવે છે અમેરિકાની વિદ્યા
પીઠામા વિદ્યાર્થીઓના મન
અને શરીર ઉભયની કેળવણી
પ્રત્યે સમગ્ર ધ્યાન આપાય છે.
એટલે યનિવર્સિટીની ડિગ્રી
સાથે વ્યાયામના વિશિષ્ટ અગો-
મા અપૂર્વ કૌશલ્ય પણ આ-
પણા દેશની પેઢે લા વિરલ
નવી ઑકમ્પર્ડના એમ એ
યુસ્ટેલ માર્કસ અને એની
સુશિલિત પત્નીનાં નામ આ-
પણા કેળવણીના વર્ગમા કમ-
રનખાને તરિકે ખુબ જાણીતા
છે. ગામના હાથે યગજ્ઞિત
અએલો અમેરિકાનો એક વખ-
તનો કુસ્તીનો ચેમ્પીયન ડૉ.
બેન્ગમિન એક રોલર બી.
એસ મી અને એમ. ડી નો

જિબરિકા કુસ્તી કમ્પો

વિદ્યાર્થીની બી એની બેવડી ડિગ્રી મુગવનાર
મુખમિદ્ધ યતીન્દ્રમોદન ગુપ્ત (ગોખર) સિવાય કયા
દિન્દુનાનીએ શારીરિક અને ઔદિક અને શિલ્પમા
સામટુ નામ કાઢ્યું છે ?

સિસુજી તો પુર યયુ દવે ઉદગોપણનો માર્ગ
ગાંધી રહ્યો પિનાની હમ્મણી જિબરિકો લાકરમા
દાખલ થયા ગયો પણ એનું
બીમકાલ કેસેવર જ્યેષ્ઠ હેબ-
કાર્ડ ગએલા દાખલ
ન કર્યો, એટલે એણે શરીર-
બળ ઉપર જીવવાનો નિશ્ચય
કરી યુરોપ અને અમેરિકાના
બમ્બીરોમાં દિગ્વિજયો ભ્રમણ
શરૂ કર્યું

જિબરિકો વીસ વર્ષની વયે

એનું નામ તો Stansilaw
Cyganiewicz, પણ એના
શરીરની વિશાળતાને લીધે
Zybyzsko (જિબરિકો)
એટલે કે રીંછને નામે એ
ઓળખાય છે એને ગેલીશીઅન
પેર પણ કહે છે.

છેલા પચીસ વર્ષમા કુસ્તી-
ના વ્યાપાર અર્થે યુરોપ અને
અમેરિકાનું એણે અનેક વાર
પરિભ્રમણ કર્યું છે અને ગોરી

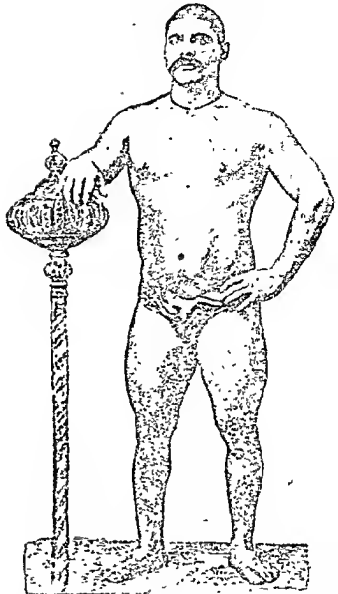
પ્રમત્ત મર્વેલ્લુષ મલ્લોમા કવચિત્
પરાજય પામેલા છતાં ય અંગેકવાર વિજય-
શ્રીએ એના કંઠમા વરમાળ આરોપી છે.

એનું શરીરજળ ગળજ છે. એને
કેવળ જળમા હાલે એવા તો આંગળી-
એના વેદા પર ગણી શકાય એટલા જ.
એની રાશરી શક્તિ આગળ મેંડો જેવા
પણુ શિથિલ થઇ જતા' અસાધારણ
ઉદાગ, નિયમિત વ્યવહાર અને અસ્પષ્ટિત
ઉત્સાહથી એણે આટલી ઉંમરે પણુ શક્તિ-
નો દ્વામ થવા દીધો નથી.

યુરપ અને અમેરિકામા કુસ્તીના
ધતિદાસમા 'Farmer' Burns
'ફાર્મર' બર્ન્સ મલ્લવિદ્યાનો પિતા ગણાય.
જી દગ્ગર કુસ્તીમા માત્ર એણે સાત જ
ન છતાં સી રૂઢિચુલ્લ ચપળતા ને શોધક-
શુદ્ધિથી લલલસા મહારથીએને પણુ
લણુમા એ ચિત કરી નાખતો એણે
અનેક રત્નેને શોધી નીપજાવ્યા છે.
એનો પદ્ધતિમ્ય ફેન્ક ગ્રેશ, જે જ્ઞાન
ફેન્કન્સિમટ જેવાને મહાત કરીને મો
૧૯૦૮ ના એપ્રિલમા ચેમ્પીયન થયેલ
તે ગ્રેશની સાથે ઝિમ્બાવે સને ૧૯૧૦ના
નવેમ્બરની પદરથી તારીખે લડ્યા. ગ્રેશ
શરત કરેલી કે એક કલાકમા જે વખત
ઝિમ્બાવેને દુ ચિત ન કરે તો મારે હાર
કલુલ કરી લેવી પણુ ઝિમ્બાવે ચિત
ન જ થયેલ. "ગ્રેશ કહેતો કે વિશ્વમા
માત્ર જે જ કુસ્તીયાને મે જોયા છે.

ફેન્કન્સિમટ અને હુસુક મકમુ નામનો
તુર્ક. આ તુર્કને ઝિમ્બાવે અનેરિકામા જે વખત
હરાવેગો ગામના હાથે પગલિત થયેલા અમેરિકાના
એક વખતના ચેમ્પીયન કુસ્તીયાજી ફે. જેન્સમિન
એક. શલરથી એસ.સી., એમ દીની સાથે ઝિમ્બાવેને
અલ્દામ્બા થીએટરમાં જે કલાક અને વીસ મિનિટ
કુસ્તી થયેલી, પણુ દારજિન નહીં થઇ શકી ન હતી

પણુ વિજયથી લક્ષ્મી ની ચંચળતા ધરાવે છે.
યુરપ અને અંગે રકાના પહેલવાનોને હિન્દુસ્તાનના

ગામા

પહેલવાનોના હાથના પાણી ચાખવાનો ઝાઝો અવ-
ધાર મળતો નથી, એટલે લાના દિસામે આપણી
કમોટી નાંધી જેરી છે. આતિ ઉતાર ઝિમ્બાવેના
કરમમાં ભોગવવો લખેલો 'મને ૧૯૧૦ ના મપ્ટ-
મ્બરની દસમી તારીખ ને રાનિવારે લડનાના સ્ટેડિયમ
થીએટરમા પગલકેસરી ગામા અને મેંડીશીયન જેર
સ્ટેન ઝિમ્બાવે ભેગા થયા ત્રીસ દગ્ગર પ્રેક્ષકોએ
હુનિયાની આ અપ્રતિમ કુસ્તી જોઇ. જોતજોતમાં

ગામાએ જિજિસ્કોને જમીન ઉપર નાખી દીધો, બધાથી અડી કસાર્ક મુઠ્ઠી એ ઉભો થઈ શક્યો નહિ ગામા કરતા જિજિસ્કો ભારે શરીરવાળો હોવાથી ગામા એને ચિત ન કરી શક્યો, એટલે કુરતીનું પરિણામ નિશ્ચિત ન થયું બીજા શનિવારે કરીથી કુરતી કઢવાનું નક્કી થયું પણ જિજિસ્કોએ તો બીજો જ દિવસે છઠ્ઠેડ છેડયું આ કુરતીમા ગામાને પંચ દર્બર રૂપિયા અને 'નર્દોન બુલ રેસ્લિંગ બેલ્ટ' નામની સુવર્ણ-ખચિત પીરમેજામા મળી

આથી ગે.કે હૅન્ડરિમીટ દિની પહેલવાનો હાથ ભેગા દિમત જ કસી શક્યા નહિ

ગત યુગીય મદાયુદમા પોસડ ને રશિયા માથે લડાઈ જતી તે વખતે જિજિસ્કો રશિયનોના હાથમા કેદી દતો પુગના ખોરાક અને ગોરખ વ્યાયામના અભાવે એનું શરીર નિર્બળ થયેલું તે વખતે આખરે નામના પ્રથમ શ્રેણીના રશિયન પહેલવાનોએ એ અને તો કેમ્પાથી છોડી મુકવાનું એને વચન મળ્યું જેને થોડો આ શેખની મરજાનનો બતાવ બન્યો બે કસારકના ભપકા પુઢને અને કેવળ કોર નિશ્વસ-બળથી જ જિજિસ્કો પ્રતિમસ્તને મદાન કરી શક્યો અને જીવના ભેખમે છુટકાગે મેળવવા પામ્યો

સને ૧૯૨૧મા જિજિસ્કો અમેરિકા ગયો, ને ઝૂન્ડર લ્યુથ પામેથી ત્રેપીસ મિનિટમા ચેમ્પીઅન-શિપ જીતી, પણ એ જ વર્ષના અને લ્યુથએ કરીથી પાછી મેળતી સને ૧૯૨૫ના ફેબ્રુઆરીમા વેમન મૂન નામના પહેલવાને લ્યુથને હરાગ્યો અને એ જ વર્ષના સપ્ટેમ્બરમા જિજિસ્કોએ મૂનને હરાવી ચેમ્પીઅન-શિપ બીજવાર મેળતી

વાનકુઅરમા ગોખર સાથે જિજિસ્કોને કુરતી થએલી પહેલીમા જિજિસ્કોએ પાનીમ મિનિટમા ગોખરને ચિત કર્યો બીજમા ગોખરે જિજિસ્કોને જ મિનિટમા મદાન કર્યો પણ ત્રીજમા જિજિસ્કો સાડસાત મિનિટમા ગોખરને ચિત કરી જીતી ગયો

ગોરી પ્રતમા એક માન્યતા દદ થએલી છે કે ત્રીસ વર્ષ પડી કોઈ પણ પહેલવાન કરીથી વિજય મેળતી શકતો નથી આ તથ્યના અપવાદ તરીકે જિજિસ્કો ગણાય છે એણે બે વખત ચેમ્પીઅનશીપ મેળતી અને તે પાંચ પોતાનાથી અરધી ઉમરના

મૂનને હરાવીને ! અને અત્યારે પંચાવન વર્ષે પણ એ ચેમ્પીઅન જ છે.

અને આનું કારણ ? સતત પરિશ્રમ. દરરોજ એ નિયમિત વ્યાયામ ખેલે છે થોડા આચારશિક્ષા અને આરામ માન્યવવા ઉપરાંત દારૂ વગેરે માફક પદાર્થોને સ્પર્શ પણ કરતો નથી.

એની કુરતીની પદ્ધતિ યુગીય પહેલવાનો કરતા નિરાળી અને આપણા પહેલવાનોને મળતી છે. માથું માથ મુકેલું અને પગ ઉધાડી રાખે છે શરીર પર ચઢી મિવાય કંઈ જ રાખતો નથી પણ બધા યુગીય પહેલવાનો પેટે, આપણા દેશીઓ કરતા ચપળતામા એ ધણે જ ઉતરતો અને અત્યંત ધીમે છે.

એનું લડતી વખતનું શરીર—માથ દર્બેસા આ પ્રમાણે હોય છે. ઉંચાઈ ૫-૬; વજન ૨૩૨ ૨૧૫, ગરબન ૨૨ ઈંચ; સામાન્ય જાતી પર ઈંચ, યુલાવેલી જાતી પહા ઈંચ, ૬૩ ૨૧ ઈંચ, પ્રકોષ્ટ ૧૮ ઈંચ, કાંડું ૧૨૧ ઈંચ, કમર ૩૬ ઈંચ, સાયળ ૩૨ ઈંચ; પિંડલી ૧૬ ઈંચ

એના જેટલું મોઢું કાંડું અને જાતી દણ કાઠ પણ પહેલવાનના દેખાયા નથી. એના ઈંડને પહેલી મેકે એટલો મોટો ૬૩ માત્ર ફાન્સના ઓપોર્ડોન નામના વેદ-લીક્ટરનો જ છે

ગામા અને જિજિસ્કોના ૧૯૧૦ના માપ આ પ્રમાણે છે

ગામા	જિજિસ્કો
ઉંચાઈ	૫-૭૧૧
વજન	૨૦૨
ગરબન	૧૮
સામાન્ય જાતી.	૪૮
૬૩	૧૮
પ્રકોષ્ટ	૧૪
સાયળ	૨૭
પિંડલી	૧૬
કમર	૩૭
	૪૨

કુરતીમા અને ઓક્સિગનમા મનાય છે કે જેનું શરીર ભારે તેનું બળ વિશેષ. એ મીતે તો, ગામા કરતા જિજિસ્કો વધારે ભારે હોવાથી ગામાનો પરાજય જ થયો જોઈતો દતો. પરંતુ કેવળ બળ કરતા બળ

અને હિંદુ મિત્રાણ્ય ચક્રી ગત્ય, એ મિત્રાંત ગામમાં પ્રવરાર કરી આપે છે

બ્રજકાળની દાર ન તિમરવાથી જ્યને દશ પક્ષ ગોરી પ્રવતો યેમીઅન હોવાથી તરીય અજમાવવા ત્રિગિરકો અદી આપે છે. આપના કેલુઅરીમાં ગામા અને ત્રિગિરકોની બીજી વાર કુમ્તી થયે. ૧૬૧૦ના માર્ચમારની મતરમી નારીએ દાવર ન થતા આપે સત્તર પર્વે ત્રિગિરકો ગામાને મળવા આવે છે. એક દીંદીને જાવતી ગુદસ્થાઇથી રસ્તે દિંદ ગામા આ વીરનરનું યોગ્ય આગત કરશે એમ આપણે કમ્પીયું.

કારણ કે ગામાના દાયમા કિંદુતાનની વીરમીનુ સોભાવ્ય છે. કુરનીનુ સમરંગણ્ય પવનજકસગી ગંગ-જિતસિદના સમયથી અત્યાગ મુકી એકધાર ખેડાવુ આવ્યુ છે. ૪૦૦ રાત્રના પ્રયંત સગીરમારી ગમ્બુ સમ્પૂર્ણને પડાગમા આ મમગાળુને શોભાવ્યુ હતુ હતુ તો મુજનો દોષે પુટતો હતો એવી ઉગતી જ્યાનીમા બુદાએ એ ગમ્બુના દાયમાથી સોભાવ્ય-કંકણ દરી ત્રીપું હતુ. આપણના માને વાદમા મારી ઉખાડી નાખનાર મીઆપ્રકોરનો બીમકાય સીખ કીકકમિદ તથા અમુનમરનો યુક્તમ અસિયા જ્યમી વરમા પથામ દગ્ગર પ્રેરકો મન્મુખ યુક્તમા રહીમ અને કરીમખાન જેવા મદારથીઓની વીરદાનના પડકારની સ્મૃતિ હતુ પણ એ ક્ષેત્રમાં ઉત્સાદ અને ઉન્માન્ના પુર ઉછાળે છે આર્વેસરકૃતિના આ દેશના પ્રદ્યમ વહેણના સમયથી સરળ માસની આવેલી મહ-પિવાનો અર્વાંતીત રવામી ગામા છે અમ્મતપ્રરો અદમદગ્ગર, વલેધરનો ગમ્મુ, વગેરેની સાથે રહી ધગ્ગર અને અમેરિકાના પહેલવાનોનો તથા ઉતારી નાખનાર એ ગામાના નામથી જગના કુરીયાને વામી ઉં છે. કૃષ્ણચંદ્ર કેળવેલી, કોન્તેય બીમ, જગસંધ, દનુમાન અને તમ્બુવાનાન્નિએ સજીવ રાખેલી મહાવિદ્યાનુ ગામ્ય આ દેશમા અસારે ગામાના દાયમા છે. ભાવિની પ્રજાળના કષ્ઠ તરફ સુવર્ણકળશ દેખાશે એ તો કોણ જાણે

હરિનારાયણ આચાર્ય

અવરંગઝેબના સમયનું હિન્દ અને ઈસ્લામ સ્વાભાવનું એકાધન. બાબાનગર, 'નાર' પ્રમગક, અમ્મુદ દેખારીન મેવિદ, બાબાનગર રોડ, મુગા.

શ્રી મુંગલ ગુજરાતી સંપ્રદાય કે જામીનજોને વાર્ષિક રનાત મે ૧૮૮૧-૮૨નો, પ્રમગક મનીઓ, અસોક બિરિંદ મુમ્મદ

ચીતરવાનું સહેલ છે

જે આ નીચે આપેલી આકૃતિ તમે ત્રહેલાઈથી કરતા થઈ જાઓ તો

ચેન્નિસલના આચકા માયો વિના મિકધારી, એકસગળી લીટી ખેચના મીખો. વળાકા અને નાની કમાનદાર લીટીઓ અદારોની પેડે સદજ દોરી થકો એવી રીતે તમરો દાય ખેડી જાય તો આ પાંદળ કામ પુર્ક થયું. ત્યારપછી બીજા પાંદની રાદ લુઓ.

સ્ત્રીકાર

અંગરિસ (ગેવ કાળે) કર્તા અને પ્રકાશક કેશવ દે સેકઃ ખાડાવા મુદેલુકલામિદર અમલવાન, શી કા. ૧ ૪-૦ રાસમ્યેચક (ભાગ બીને કન્યાખંડ) સમગ્રક અને પ્રકાશક ચરલાલ પુકોતમ ગદેના, ખાડિયા અમલવાન ૦-૮-૦ કુલસાણીઃ લેખક-પ્રકાશક, દીર સાલ ઊરાલાસ બરીઃ નર્મન આત્મક શુભલાઈ

જાપક માપકો બીને લેખક-પ્રકાશક, કમનસાલ કાકોરસમ મોરી. મુગત.

વિલાસ-વિવધઃ લેખક પ્રમશક, વિજયરાવ નાન સાલ પડયા, માપુરા, ર ૧-૦-૦

છાન્નાલય કમિશન-આવનગર-નો અદેવાલઃ પ્રકાશક શી હરિજામીને પ્રકાશન મદિર, આવનગરઃ ૦-૬-૦

કુમાર પત્રિકા ને ૧ઃ પ્રકાશક, મેકેદરી, રો પડયા અખાસચંદ, પાટણઃ પોસ્ટલ સાથે કીમન ૦-૧-૦

આનદાની ખખ્ખર (ગોશાપૂ પદ્મી) પ્રકાશકઃ ગન્ય-પ્રકાશક કાર્યાવ, ૪૭, સી પી ટેમ્પેડ, મુંબઈ ૪ઃ ૦-૮-૦

ખોરાકની પસંદગી (સ્કાઉટિંગ)

હાંની મુસાફરીએ ગમેલા, ર્વનેાની ખાણેા
મા અમુક મ્થળ ગંધવા મયતા, અથવા
સાધકલ ઉપર લાખી સફર કરતા સ્કાઉટોની વાને
માબળાએ છીએ ભારે એ વેગાના ખોરાક વિષે તો
'અમે તો મા પીને ચલાવી લીધુ' 'ખીચડી ક્યા
ગંધવા ખેસીએ? અમે તો ગારિયા ખાઇ પાણી પી
નલાવી લીધુ' એવા જ ઉત્તારો સાબળાએ છીએ
અમને પણ ખોખરામા જુલા પડ્યા અને જ્યારે
ખીચડી શાકના પોટલા વમમા પડ્યા ભારે એમ થઇ
ગએલુ કે કોઇ ખોરાકના તરવની ટીકડીએ એ મળની
હોય, અને એક ટીકડી ખરેખરે દિવસ દરિ
રહેની હોય તો ખોખરા તો શુ પણ માઉન્ટ
એવરેસ્ટ પણ નહેજે ચડી શકાય

એક ભાઇ કહે, 'દરેકે એ કળકરોટી માથે લેવી,
પછી ચા, ખાક, કન્ડેન્ડ મિલ્ક અને માખણના
ડબાનું વજન કાઇ જહુ ન થાય રસોઇમા માત્ર
ચા જ ખનાવવી રહી એટલે મોટો સમય સંધવા-
મા ન જતા, જોવાનજુથા અને નવુનવુ ઝીખવામા
રોડી શકાય' આ દરખાસ્ત પણ સ્કાઉટિંગની દષ્ટિએ
વિચારવા જેવી છે કારણકે હાલમા તો મુસાફરીએ

નીકળેલા સ્કાઉટોને ચાલતુ અને નાંધી ખાતુ એ એ
મુખ્ય પ્રવૃત્તિમા જ પોનાનો મોધો વખત આપવો
પડતો આપણે સાલળાએ છીએ; અને મુસાફરીના
ખરા લાભ મળતા નથી અહીં એક વાત યાદ આવે છે

એએક વર્ષ ઉપર અમે ફરથી એક સારા સ્કાઉટ
-મેટ્રોલને ભાવનગરમા આમંત્રેલું ધણુ જ મુંદર
પેટ્રોલ ફરટ એઇડમા તો ખાસ પ્રવીણ. અમાગ
સ્કાઉટોને તેમની પામેથી ધણુ જાણવાનું મળ્યુ
પણુ અમને એમ થયુ કે તેઓ એક નાનો તણ
નાખી બેએક દિવસ પામેના જગીચામા રહી, સ્કાઉટ
જગજમા જીવન કેમ ગાળે તે પોનાની રહેણીકરણીથી
જતાવી આપે તો તે તેમના ભાપણો અથવા પ્રયોગો
કરના અમારા સ્કાઉટો ઉપર ચિરમ્થાયી ળાપ પાડી
ગકે. તેમણે કંપ-જીવન શરૂ કર્તુ અમે કેટલાક
તેમની સાથે રહેવા ગયા. પણ સવારની ચા અને
નાખેા, ત્યાર બાદ આવેલ શાકપાનની તૈયારી, ત્યાર
પછી વિવિધ વાનીઓ વાળી મસોઈ, પછી જમણ
અને અંતે વામણ માજવા, એટલામા જ એમને
નહેજે એ વાગે ' ધડીક વાતચીત અથવા આરામ
રે ત્યા તો અપોરની ચા થાય અને તે પીનાપીના
સાજે શુ રમોઇ કરી તેની ચર્ચા ચાલે. પછી તે
ચર્ચાનુ સ્થળ સ્વસ્થ રમોઇ તથા તે તૈયાર થયે
બોજન, તેમાથી પગવારી સાકસુક કરે ત્યાં તો
કંપસાય, --આ પ્રમાણે ઉપરાઉપરી જમવા સિવાય
અમે બીજુ કશુ જોયુ જ નહિ. એક બાલુ આ અને
બીજુ બાલુ 'મા પી ચલાવી લીધુ' તે એ અને
પ્રયોગો સ્કાઉટોને તો ન જ પરવડે

એક અનુભવી સ્કાઉટરે મને એક વખત કહેલું
કે 'એક સારે સફરજન જે ખાધુ હોય તો શરીરને
એક ટક માટે ખુરતો ખોરાક મજા કહેવાય' મારા
એક મુખ્યચરા મિત્ર ટ્રેનમા મને કહેલુ કે જે પાચજ
ગોગાડા ખાધા હોય તો સાજ સુધી જીખ ન જ લાગે

આ અથા વિવેચનનો અર્થ એ છે કે આપણા
શરીરને કયા ખોરાક કેટલા પ્રમાણમા જોડશે તેનું
આપણુ જાન સંકેજ વધુ વિગતવાર હોય તો આપણે
નકાઓ ભાર ઉપાડી કચરા જેવો ખોરાક ન ખાઇએ
અથવા ન પચે તેરી તથા શરીરવચને ખીનઉપયોગી
ચીજને વડે હોજરી ન ભરીએ. અથવા ભાર ઉપાડવાને
બે, અક્રિતરીણ ખોરાક ખાઈ શરીરને વધુપડતુ

ધસી પણ ન નાખીએ. દરે આપણે જોઈએ કે શરીરમાંને કેવા પ્રકારના ખોરાકની જરૂર છે.

શરીરને સુખ્યવસ્થિત રાખવા માટે ત્રણ પદાર્થની ખાસ જરૂર છે (૧) સ્કાર્બ-ગ્રાજિમારે (૨) પ્રોટીન-ગરીરનાં બધાં અવયવોને ધસાવા ન દેવા તેવાર રાખવા માટે (૩) ચરબી-દાહનચાક્રન મદદલાકથી થઈ શકે અને ધર્મણ ન થાય તે માટે.

દરે આ તત્ત્વો કયા પ્રકારના ખોરાકમાં છે તે જોઈએ. એક કીલોગ્રામ પાણીને એક ગ્રામ ગરમ કરવા સાડા જેટલી ગરમી જોઈએ તેને એક કેલોરી ગરમી કહેવાય. આપણા શરીરને ચોવીસ કલાકમાં આવી ત્રણ દહાડે કેલોરી ગરમી જોઈએ છે. આ ગરમી જેમ જોઈ તો શક્તિ પણ જોઈ. અને જ્યારે આ ગરમી અદરૂપ થાય ત્યારે મરણ કહેવાય.

પાણીને ગરમ રાખવા માટે જેમ અગ્નિજ્વળની જરૂર છે, તેમ શરીરને ગરમ--સરાકા રાખવા માટે ખોરાકની જરૂર છે. જે ખોરાક જોઈ ખાવા જતા વધુ ગરમી પેદા કરી શકે તે જ પૌષ્ટિક ખોરાક ગણાય. નિમિના આકા ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાશે કે કયો ખોરાક કેટલી કેલોરી ગરમી પેદા કરી શકે છે.

એક ગ્રેર	કેલોરી
દુધ	૩૨૫
માખણ	૩૬૦૪
ખાંડ	૧૮૨૩
ધઉંના લોટ	૧૬૫૧
જુવારનો લોટ	૧૬૨૬
ચોખા	૧૬૩૧
કોકોળ	૧૬૨૬
ખટોર	૪૦૦
કેળાં	૨૯૬
કાકા	૧૧૬
ખાંડ	૧૨૪

આ તો આપણે ખોરાકનું પૌષ્ટિક તત્ત્વ જોયું. પણ તે ઉપરથી એક માન્ય માત્ર માખણ અથવા માકર ખાઈ રહેવા માટે તો ન જ ચાહે. કેમકે આપણે આજના જોઈ મશા તેમ શરીરને માત્ર ગરમી આપે તેવા એક જ ખોરાકની જરૂર નથી. પણ નેને તો ગરમી આપે. શરીરના બધા બાજોને જગાજર

રાખે અને સાધાઓમાં તેજ ઉર્જા તેવા ત્રણ પ્રકારના ખોરાકની જરૂર છે. અને તે ત્રણે પ્રકારમાંથી કદ કદ ૩૦૦૦ કેલોરી ગરમી શરીરને મળવી જોઈએ. કુંકામાં, ખોરાક એવો દોષો જોઈએ કે જેમાં સ્કાર્બ, પ્રોટીન અને ચરબી ત્રણે હોય અને કુલ ત્રણ દહાડે કેલોરી ગરમી ઉત્પન્ન કરે. આ ત્રણે તત્ત્વો જુદાજુદા પદાર્થોમાં કેવી રીતે વહેંચાયેલા છે તે નિમિના આંક-ગણતરી વધુ સ્પષ્ટ થશે.

ખોરાક	સ્કાર્બના ટકા	પ્રોટીનના ટકા	ચરબીના ટકા
ચાકર	૯૮	...	...
ચોખા	૭૬	...	...
ધઉંના લોટ	૭૫	૧૧	...
કોકોળ	૬૦	૨૫	...
સુકો મેવો	૬૫	૧૫	૪૫થી ૧૦
ખટોર	૧૯	...	...
કેળાં	૧૪	...	...
નાજી મેવો	૧૨	...	...
દુધ	૫	૩	૪
માખણ	...	...	૮૫
ધી	...	...	૧૦૦
નેસ	...	...	૯૦

આ આંકગણતરી ઉપરથી મહેતો જાણીએ કે દુધ સિવાય એવો એકેય ખોરાક નથી કે જેમાં ત્રણે તત્ત્વો હોય. જના જાના પ્રમાણમાં દુધ લેવામાં આવે તો જ શરીર મરાજત રહે, કેમકે તેનું પૌષ્ટિક તત્ત્વ જોઈ છે. ધઉંના સ્કાર્બ અને પ્રોટીન અને માત્ર પ્રમાણમાં છે, અને એક ગ્રેર લોટ ૧૬૫૧ કેલોરી ગરમી પેદા કરે છે. માત્ર તેમાં ચરબી નથી. ને માખણ અથવા ધી ખાવાથી મળી રહે. અને ધી અથવા માખણનું પૌષ્ટિક તત્ત્વ ધણુ મોટું છે એટલે શરીરને જોઈની ઉપમા જરાખર મળી રહે છે. માટે અનુભવ પણ ઉપરના આંકગણતરી મળતો જ છે. જો રોટલી અથવા ગિરિકટને ધી અથવા માખણ કે દુધ અથવા ચાની માથે લેવામાં આવે તો શરીરવચ્ચ દમે-શને માટે સુખ્યવસ્થિત રહે આંકગણતરી મળેલા છે કે એક માખણને ચોવીસ કલાકમાં એક ગ્રેર સ્કાર્બ, ખાંડ અને પ્રોટીન અને ખાંડ તોડા ચરબીની જરૂર છે.

એ કે દત્તો રાજા
એને બે કુંવરી-
ઓ. એમના નામ દીના
અને નિશા.

રાજાને પોતાના
જન્મદિવસે મગાવવાના,
ત્રોકર ચાકર, ઝાળા-
ખીના પારખીના બધા-
યને જુદી જુદી ભેટ
આપવાનો ભારે શોખ
રાજાના જન્મદિવસની
બધા આતુરતાપૂર્વક રાત
જુએ-ભેટ માટે. એક
જન્મદિવસે રાજાએ
બધાયને એકેક પોપટ
ભેટમાં આપ્યો દીના
અને નિશાને પણ પોપટ
મળ્યા પોપટને રખ-
વાના પાજરા રાજાએ
ધરાનની આબાદ કારી-
બરીના મગારી આપ્યાં

લગભગ ઘેરઘેર પોપટ, સત્રા ૫૩ે લ્હાં દિશાઓ
પોપટના અવાજથી ઘુમી રહે બધા ૫ પોતપોતાના
પોપટને પકાવે. દીના અને નિશા તો પોપટ પાળળ
વેલીતુર જ બની ગયેલી જમવા બેસે તો પોપટ સાથે,
ફરવા જાય તો પોપટ સાથે, ગામગામતરે જાય તો
પણ પોપટ તો સાથે હોય જ

એક દિવસ એવું બન્યું કે સવારે ઉઠીને દીના
હાંશહોશમાં પોતાના પોપટ પામે ગઈ તો પાળ-
રામાં પોપટ મરી ગયેયો જાણે અંતનું કેાલ મગ
મરી ગયું હોય અને દુઃખ થાય એવું દીનાને દુઃખ
થયું આખમથી આંસુની ધારા છુટી શેષરેખને આપ્યો
મુછ મઘ. ન ખાય ન પીએ રાજા આવ્યા; રાણી-
માતા આવ્યા. કેાળનું દીના માને નહિ પાળળ સાથે
જુએ ને રડે.

મનાવી મનાવીને બધા તો શાશ્વત રાણીને ક્રોધ
મડચો. એમને થયું કે, 'પોપટ મરી ગયો એમા

બુલબુલ

શેની આવડી હેમ
થાય છે અને બીજાને
હેરાન કરે છે; મુધા

દીનાએ તો આખો
દિવસ ગાયા જ કર્યું
ગાત્રે પણ રોમીંગી જ
મુઠ્ઠા મઘ

સવાર પડી મઘ દત્તો
દીના ઉઠતી દત્તો ઉઠમ
પણ બાળે કીંગકા બગી
હોય એમ લાગતું

એક જુલજુલ આવ્યું
દીનાની ખારીમાં બેઠું
અને કુંવરીને જ જાણે
સભાગાવતુ હોય એમ
ધીમાં અતિ મધુર ગેરા
કરુણ રાગે એમું એવું
ગાન શરૂ કર્યું

દીનાની ઉંચ ઉડી
મઘ જુલજુલ એવા મધુર
અવાજે ગાતુ દત્તુ કે

કુંવરીના આપ્યો ઝોરડો દલકો રજી દીના પોપટનું
મુઠ્ઠુ જુલી મઘ અને આપ્યો ઉઠાડીશ તો ગળેને આ
માન કદાચ બંધ થઇ જશે એમ માની આપ્યો થીંથી
પડી જ રહી. જુલજુલે તો ગાતા જ કર્યું દીનાએ આવ
ગાન તો કહિયે સાંભળેલું નહિ આવું મધુર ગાન
કોણ ગાતુ દશે એ જાણવા ધીમે રહી તેણે આપ્યો
ઉઠાડી ખારીમાં બેઠુંબેઠું ગાતુ જુલજુલ એણે જોયું.
દીનાથી કોણ જાણે કેમ પણ એવી જવાબું.
ઓ 'જુલજુલ' ખારી પાસે આવીશ તું ? માગ
પલંગપર બેસી તારે ગાન નહિ ગાય તું ?

દીના એવી રતી ત્યા તો પાપો ફફડાવતું
જુલજુલ તો દીનાના ખભાપર આવીને બેઠું. દીનાએ
જુલજુલને પાણી પાડ્યું, પંખાલ્યું, ખાવા આપ્યું અને
જુલજુલે ગાયા કર્યું બપોરે જુલજુલ જંગલમાં ઉડી ગયું

દમેશ સવારે જુલજુલ આવે, ગાય અને બપોરે
ઉડી જાય કુંવરી પોપટને તો વિમરી જ મઘ બદાર

ફરવા જવાનું જુની માં.
જમવાનું પાનું પોતાને
લાં જ મગાવે. રૂબેરૂ
કદાચ જીવજીવ આવીને
પાછું તપ તો !

પછી તો સાંજે પણ
જીવજીવ આવવા લાગ્યું.
એક દિવસ કુવરી
જીવજીવને પોતાના જ-
મણા દાઢમા બેસાડી
રાત્રી પામે, રાણી પામે
પોતાની પહેના નિશા
પાસે લઇ ગઇ. બધાએ
જીવજીવનું ગાન સહ-
જાન્યું. તે દિવસે રાણી-
ના મનમા ચિંતાર આ-
વ્યો કે પોપટ જેમ મરી
જાયો તેમ જો કોઇ દિ-
વસ જીવજીવ જતું રહેશે

તો હવે દીના જીવવાની નથી. રાણી દીના પાસે ગયા.
પુછ્યું 'દીના ! જીવજીવને ક્યા રાખે છે તુ ?'

'ક્યાંઈ નહિ જોની મરજ પડે છે ત્યારે આવે
છે, ફીક પડે ત્યા મુશી રહે છે અને ફાવે ત્યારે ઉડી
જાય છે.'

રાણીને ફાજ પડી 'જરર' ફાવે ત્યારે આવે
અને ફાવે ત્યારે ઉડી જાય' એમ કરતા કોઇ દિવસ
ન આવે તો કુવરીનું થાય શું ? 'તેમજે કહ્યું, 'દીના'
જાંડી ! જીવજીવને તું ઉડી જવા દે છે ? એનો મો
વિશ્વાસ ! પછી આવશે જ નહિ તો ? એના કરતાં
પેલાં પાગરામા રાખને એને !'

દીનાને પણ એ ફીક લાગ્યું
સાંજે જીવજીવ આવ્યું. કુવરીએ પકડીને એને
પાંજરામાં પુર્યું. ખાવા આપ્યું, પાણી ધર્યું પણ જીવ-
જીવે તો સામું મે ન જોયું.

કુવરીને નીગળ થઇ દાઢ ! હવે જીવજીવ માઈ જ
થયું. દમેશાં મારો, ખાશે પીશે ને ઢેર કરશે' રાત્રે
નીસંને સુઇ ગઇ.

સવાર પડી દમેશા જે મધુર અવાજ સાળગા
દીના અમલી તે અવાજ હાં ન સંજગાય જાજે ?

ક્યાં રે ગયો ?

ક્યાં રે ગયો એ ક્યાં રે ગયો ?
મારા પીંજરાનો પોપટ ક્યાં રે ગયો ?

કેવડાની પાંખ ને
માણેકની આંચ છે

હૈયાનો હાર ક્યાં છુટી પડ્યો ?
મારા પીંજરાનો પોપટ ક્યાં રે ગયો ?

કોટે છે વાંકલો
કરતુરીનો શ્લો

અંતરનો પ્રાણ એ ક્યારે પડ્યો ?
મારા પીંજરાનો પોપટ ક્યાં રે ગયો ?

શેષી એ શેરીઓ
જેયાં એ જંગલો

મીઠાબેલો ના ક્યાં થે મળ્યો,
મારા પીંજરાનો પોપટ ક્યાં રે ગયો ?

દીના ઉડી. પાગરામા
નેયું જીવજીવ જતું
દિવસીમા હોય તેમ
એકે દત્ત દીનાએ ઘણું મે
એને ગાવા માટે કહ્યું,
ઘણું ઘણું વિનવ્યું પણ
ન જીવજીવની નજર સા-
મેના જંગલતરફથી વળી
કે ન એના કામાંથી
પેલું ગાન નીકળ્યું. કુવ-
રીએ માન્ય કે રહેલું-
રહેલું એ તો પાગરાથી
ટેવાઇ જશે. ખાવાનું
આપે, પાણી ધરે, પણ
જીવજીવ એને પ ન જાડે
જો, મળ, માર, પામે
દિવસ થઇ મયા. કુવરી
પણ શોકમા મુકાવા
લાગી. જીવજીવ ખીચાંક

બેસી પણ ન મકે એકું દુર્લભ ચર્ધ મયુ

હજી દિવસે સવારે કુવરીને ઉપમા કાનપર સજ્જો
પડ્યા 'મને બદાર કાઢો, મને બદાર કાઢો'

કુવરીએ જે જે પુછ્યું એના જવાબમા જીવજીવે
બોલ્યા જ કહ્યું 'મને બદાર કાઢો, મને બદાર કાઢો'

દીનાની આખો આસથી લાંબાઇ મઠ, રાખીની
શીખામણ તે જુલી મઠ જીવજીવ પાપુ નહિ આવે
તો પોતાનું શું ચશે એનો વિચાર પાપુ ન ક્યાં ઉડી
અને પાંજર ઉપાડી નાખ્યું. અમામ કરીને બારી બદલ
ઉડી જવા જીવજીવને એ આમુખીની આખે તોઇ મરી.

સાંજે ઉપુ ધાતીને બેઠીબેઠી દીના ઝાના આસ
પાંખી હતી ત્યા પેશે અતિ મધુર અવાજ એના કાન
પર પડ્યો. અમજીને જુએ છે તો બારીમા જીવજીવ
માતું દડ.

આજીજીવન આચાર્ય

સમેલનના પ્રમુખ શ્રી રામનારાયણ પાઠક

આ આ ગુજરાતમા મુળાઈ મુખી લગભગ સાડા આસો છાત્રાલય (વિદ્યાર્થી વસતીઘરો) છે એ બધાના સંરોધાર એશી દલ્લરી લાખ નેટલા વિદ્યાર્થી-ઓ દોઈ શકે એટલે એ છાત્રાલયોનુ સમેલન વિદ્યાર્થીઓના છવન પર બહુબહુ અસર લાવી ગઈ

છતા છાત્રાલયોના નિરીવકો કે નિયામકોમાથી મોટો ભાગ દલ્લુ વિદ્યાર્થીઓ પર નેહા કે ફોજદાર નેટલી સત્તા ધરાવવાનો દાવો કરે છે અને તેમના દાયમર પડેલા મરીન વિદ્યાર્થીઓ તેમના કાયદા અને નેહુકમીને મરજના માર્યા નિરૂપાય થઈ વરા વને છે, પણ એ મર્યામાથી છુટકા પડી તેઓ એ નિયામક કે એ સંઘા અથવા તેના બર્ગોએ તરફ જરા યે લાગ-મી કે માન ધરાવતા નથી. આ સમેલન પ્રસન્ન ધણા યે નિયામકોને સમભઈ ગયુ દરો કે નેએ નાના વિદ્યાર્થીઓને ચોતાના બાળકો અને મોટા વિદ્યાર્થીઓને મિત્ર સમાન રાખી રાકવા અસમર્થ દરો તેમને મટે એ જગ્યાની નાલાયકી એ એક જ કારણથી સિદ્ધ થઈ નવ છે

વિદ્યાર્થીઓને માર મારી વરા રાખવાની કે દમ મારી કામ લેવાની રીત પર આજના માનસગાસીઓએ ખરાબમા ખરાબ અભિપ્રાય સજાવાવી દીધો છે, અને ઘણુ નેએ સોદીના ઝુલ્મે ગાયા કરતા દરો તેમની ગિફક તરીકેની જુદિનો આક કહાડતાં વાર નહિ લાગે

છાત્રાલય સમેલનના વાતાવરણમા વનુ મદદર લાવનાર ત્રણ પુરોનો પરિચય એનું સ્વકપ બરાબર દર્શાવી આપરી સૌથી પહેલા આ સમેલનના પ્રમુખ શ્રી રામનારાયણ પાઠક તેમણે પહેલેથી ચોતાના ૨૨૨૪ સ્પષ્ટ વિચારોની જથ્થા ઉપર

છા ત્રા લ ય

“છાત્રાલય એ ધર અને મમાલ એ એની વચ્ચે ઉભી રહેલી સંઘા છે. ધરમા ઉછરતુ બાળક અમુક ઉમર સુધી ધરમા રહ્યા પછી ધર બહાર નીકળવા તરફ છે, ઘેર માથાપની ગોઝા રહેલું બાળક બહારની દુનિયામા પોતાના પગ પર ઉભવા યે યે થાય છે, ધરની ચાર દિવાલોમા મહારી રહેલ વિદ્યાર્થી બહાર ને વિગટ સમાલ પડ્યો છે તેમા ઝંપલાવવા માગે છે.

પણ વગમાથી મીધા સમાજમાં ઝંપલાવવું વિકટ છે ધરમાથી વિદ્યાર્થીને સંધિા મમાલમા પહોંચી દેવામા આવે તો તે યુગળાઇ નવ એવા મભવ છે તેને માટે છાત્રાલય જેવી સરચાનો ઉપયોગ છે

છાત્રાલય એ ધર પણ છે ને નાનો શો સમાજ પણ છે, છાત્રાલયમા ધરનો સ્નેહ પણ હોય અને સમાજના ધણાણુના પણ હોય; છાત્રાલયમા માથાપનુ

એટલી આબાદ જય પાડી કે જુના અને નવા યુમના બધા માણસો તેગની તારીર જ કરતા હયા રહેને ખાતરી થઈ અઈ દરો કે નવા યુમના વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય માર્ગ બતાવી શકે એવા અભિનયો તેમનામાં ફરારના યે જન્મ થાયશા છે, અને એનો સબજ દાખલો શ્રી પાઠક બન્યા તેમણે કહ્યું, ‘વિદ્યાર્થીના વિકાસનો ધંદોરો કોઇનો નથી તેમના પર અકુસ મુકવાને ધમકી અને ભયના માર્ગ તો માત્ર ને વરોડો અને અધાપમ બીપણુ દરો તે જ લેવાના જગમમા કોઈ ધારણુ સનાતન નથી, બહુ બદલાતુ નવ છે, બહુ નડું ધડાતુ નવ છે, જુનું યવરાય છે

આખા સમેલનને યોગ્ય દિશમા પાળનાર તો શ્રી મોતી-બાઈ અમીન હતા તેમણે ગુજરાતમા પહેલવહેલી બોર્ડિંગ શરૂ કરી અને વિદ્યાર્થીઓના ચારિત્ર્ય પડી કમદા માણસો તીપતલભ્યા તે જ માણસોમાંથી આલે ચંદોતર કેળવની માગ નેતુ મોટું મદળ થયું, બરચતુ કેળવણી મેટળ થયુ અને તે સરચાઓનું કાર્ય નેઈ બીજા અનેક એવી સરચાઓ બની આટલા સમર્થ સરચાપક છતા મોતીબાઈ અમીન બંદેર બાપણે કે લેખોના ધારલમા પડયા સાતલભ્યા છે ૭ તેઓ તો એક યુગ સમર્થ કામ કરનારા છે જુનાનના વિદ્યાર્થીઓના દરેકેદરેક સવાલ પર તેમણે જુલ વિચારો દર્શા છે, મરોનો કયો છે, અનુભવશૂં મલાદશી કેટલાયને દોષો છે, અને છતા જુઓ ત્યારે કયા યે કોઈ જુલે છુપાપુપા બહુ નીરખના હોય અને એમદ બે જન્મમા ધીરેધીરે ચોતાના વિચારો ઉતારના હોય. તેમણે આ સમેલનમા આસ આજગ

સં મે લ ન

વદાણ પણ હોય અને સમાજ-નિયમનની કડકાઈ પણ હોય; ત્યાં માદગીની માવજત પણ હોય અને કાદાળા પાવડાનો પરમેષો પણ હોય; ત્યાં વહીવટાનું ઘડાપણુ પણ હોય અને જીવાનોના સાદસ પણ હોય. ઊનાસય એટલે નાનકડું સ્વચ્છ, સુધારા વધારાની પ્રગતિવાળું આપણું ઘર. આવદશિકે અનુભવ લેવાની પ્રયોગશાળા ને શારીરિક, માનસિક તથા નૈતિક સપ્તિ ઉગાડવાનું ક્ષેત્ર.

નિશાચો જાનની શાળા છે તેમાં જ ઊનાસયો પણ છે. બંને એક ધીમના પૂરક છે: જીવન ઘડનારા છે. અને આવા ઊનાસમૂહમાં જે જીવન ઘડાય તે જીવન ધરમાં, કુટુંબમાં, ગામમાં, સમાજમાં અને દેશમાં સારી રીતે વિસ્તરી શકે—આજના ઊનાસયોમાં પાકેલા વિદ્યાર્થીઓ આજની કાસના સુદર ઘરે ઉભા કરે એ શક્ય છે.”

શ્રી મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન

પણ તેના કાર્યને એક આપ્યો અને સોના ઉપર ધારી અસર કરી. યોલતી વખતે તે લાગતીથી ઉછળતા નથી, પણ તેમના વિચારોની પાછળ ઉઠી બ્યવાહારિકતા અને સચોટતાનું દેખાણુ યોતાઓ ઉપર યાવ છે, અને તેમની બધી સૂચનાઓ લગભગ આખા મનમાં ઉતરી જાય છે તેમણે કહેલી કેટલીક વાતો વિદ્યાર્થીઓએ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે.

તેમણે કહ્યું, ‘ઉનાજાની મોટીમોટી રત્નજોમા આપણા વિદ્યાર્થીઓ કું ફરે છે? બીજી પરચુરણ રત્નજો મળતા વર્ષના ૪ માસ જ તેમને બહુવાનુ હોય છે. એ ૪ માસની રત્નજો ઉપયોગ તેઓ શી રીતે ફરે છે? યુરોપમાં આવ ત્રણ જ વર્ષ રહી આવેલા વિદ્યાર્થીના વિકાસ જોતા આ વિદ્યાર્થીઓ મઠિ જાડુ દિલથીરી ઉપર છે એનું હાસ્યુ એ છે કે યુરોપમાં વિદ્યાર્થીઓ રત્ન પડતા જ નવા રચણો લેવા બીજા મદેશોમાં ઉપરી જાય છે અને જે રત્નનો બાજુ ધણુ તેમના ગર્ભવિકાસમાં સદાયક યાગ છે ત્યાંનું તેમનું બધું જીવન શિશુજાનું જ હોય છે વિદ્યા શિવાય બીજા પ્રયોજો જ તેમને દોતા નથી. ત્યારે આવીને આપણો વિદ્યાર્થી કુટુંબી બન્યો હોય છે! સાતમી પેઢીના સાળાને ત્યાં લગ્ન થતુ હોય તો તેને ત્યાં ગયા વિના ચાલે નહિ! એમાં નાહકના પંજા વીસ દિવસ બજારી આવે છે અને ન જોઈતી બાળતો મનમાં ભરી આવે છે ઊનાસયો દ્વારા આ બાળબાળને જુદે રત્નો નીકળી શકે ઊનાસવના વિદ્યાર્થીઓ રત્નમાં ધેર ન જતા દેશના બીજા ભાગના ઊનાસયોના બધા અને ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ પણ તેમને ત્યાં આવે થોડા નર્મજલમ જઈ આવે અને

આસપાસનો અનુચર અને પરિચય જોઈને ત્યાંથી થોડા કાંઠિયાવાડમાં રહી આવે અને ઘણું શીખે માળામાં અને શુદ્ધમાં જે નીનતા અને પ્રેરક વાતાવરણનો અભાવ હોય છે તે આ રીતે મળી રહે.

વિદ્યાર્થીઓએ શારીરિક ક્રમને જાણપ્રયો શળવા જેમણે મહેમન આવે ત્યારે પાણી આપવાનું કામ તો નોકરનું જ રોય એવો ખ્યાલ રાખનારા લાલા ધણુ છે મટ્ટનેથી લાંબા પોટલુ લઈ જતા પણ ધણુ તો શરમાય છે. માળામાં અભ્યાસ તરીકે પણ શારીરિક ક્રમનું મામ દોનું જેમણે અને શિશુઓને તેમાં જોડાતુ જેમણે કામમાં પવિત્ર છે.

પેશાદાર વિદ્યાર્થીએ એકાદ શુભચાન ગરીબ વિદ્યાર્થીને મિત્ર તરીકે લેવા જેમણે અને તેની જોળણ ખાતર તેનો ખર્ચ ઉપર લેવા જેમણે આથી અરસપરસ લાભ થયો. ગરીબ વિદ્યાર્થી પેમેમકાંને ગરીબ હોય છે, શુભમાં કે માનસિક સમૃદ્ધિમાં ગરીબ દોતો નથી.

મનુષ્ય તરીકેની બચિવની જ્ઞાનજાદોરી યથાર્થ સ્વચ્છ રહે તેવી તેવારી કરી આપવાની સમગ્ર ઊનાસય છે.

ત્રી-૪ પુરષ તે ઊનાસવના નિવાસકે નદોતા ને ગિરકે નદોતા, પણ લાખો મ લુમે પર અધિકાર ભોગવતા રાજ્યના મોટા જગજાદાર અમલદાર દના. તે સાર પ્રનાસાર પદ્મી. તેમણે જે અસરકારક વચનો કયાં તે બધામાં વિદ્યાર્થી અલભ પરી તેમની આશા અને અદા સ્પષ્ટ દીસી આવતી હતી વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યા કરી કે નહિ એ પ્રશ્ન ચર્ચાઓ ત્યારે તેમણે જુદાસાથે જણાવ્યું કે

‘જીભીમર કહેને મારવાનો દહ નથી નેમ માનનાર

મર પ્રભાસીશ્વર પદ્મધી

હું વર્ષ છુ અને હું ધમીને કહું છું કે કોઇને મારશનો દમ નથી છતાં બાળક જ્યારે શુનોહ કરે અને તેને સજ કરવાની જરૂર પડે અને બીજે ઉપાય ન જડે ત્યારે બાળકની શિક્ષા જતે ખમી લેતી પડે બાળકો ન સમજે તો શારીરિક શિક્ષા ક્યા કરવી ? બરા વિદ્યાશાળાની વચ્ચે શુનેદમારને ઉભો રાખી તેના શુનાહ માટે શાનાનો વાસો ધત્તો અને સોદી શુનેદમારના હાથમા મુકી કહેવું કે તારા શુનાહ માટે આ શારીર પા શિક્ષા કર દેરેક શિક્ષકે આ સમ માટે એક સોદી સધવી રાખવી.

ધર્મશિક્ષણ કેમ આપવું તેની સ્વાર્થ થઇ ત્યારે તેમણે જણાવ્યું 'માનવવર્મ દીવા ને અયોરિયામા નાદિ પણ પ્રભુને જોખખવાની રીતમા રહ્યો છે.' 'આવનવરના બાળ મદારાજને તેમણે કહું હતું કે 'આપની છેલી ધરીએ હું આપને અચાવવા પ્રભુને પ્રાર્થના કર અને પ્રભુ કહે કે 'મને વખત નથી' તો આપન કેવુ થાય ? બાળ મદારાજને આ સાંખળી સ્પષ્ટ લાગતું થઈ અને કહું, 'તો તો માર્થો જઈએને ?' 'તો પછી પ્રભુપ્રાર્થના માટે વખત નથી એમ ન જ કહો.' આ વચન એ બાળ મદારાજ હતું વિલાયતમા સ્થાયી પણ ભુલ્યા નથી.

અર્થાત્

ચોતાને બહુ મરસ ગાતા આવડે છે એવું માનનામ એક બાદ સાહેબ એક રોડને ત્યા પાર્કીમા મહેમાન થયા, અને એએક કલાક પુધી લાગલાગટ હારમોનિયન પર કીધા કહું એકએક માણસ કંદાળી ગયેવું આખરે પરચીએ એની પાએ જઈ વિવેકથી કહું, 'આપના સંગીતથી અમને સોને ધણે જ આનંદ થયો છે; પરંતુ ધરમા એક આસાની માડું છે, એટલે

ગાલિ

માનમગની જ્ઞાનવીજ્ઞાના આવેના ઉત્તરોમાંથી બરા પુરા માયા તો બાદ હોટાલાલ નરસિંહભાઈ પટેલ (અમેદા)ના એકના જ છે. હતામ એમને મોકલાશે નીચેના નવા સવા લોના ઉત્તર માદ સુધે ૧૫ સુધીમા પહેલવા એકએ બરા જ્ઞાનો નીચે મુજબ (૧) કાગળના ટુકડાઓ જોડેને

બનાવેલો ઘોરસ બાબુમા (૨) ની (૩) કહેવતો થાય તેવા મધ્યને તો ગ્રામ વચ્ચે રતીએ, ગ્રામને મોટે નાણુ ન બંધાય, દયા, લાખન ખાવ, મગ્ર બૂન ને રામ ડાકડું.

સરમાય તે કમાય (૪) ૩૦ (૫) ૬૦ ફિડસ કામ કહું ને ૩૦ સ્વિસ નેરકાનર રથો (૬) ૧,૩,૯,૧૬ (૭) ૩૫ + ૧૪૮ = ૧૮૩
૭૦ + ૨૬૬ = ૩૩૬

નવા મવાલ

(૧) સોપી કાઢો' પાચ કહેવતો નુંચાઇ અર્થ છે (૧) તમે કાઢ નવે દોડોને તોઇ નય (૨) માનગીમા સેર પી ગ્યા તો પળુ વિનાસ (૩) ટરકી પાકી (૪) વામુ પડે ત્યા હોમ હોડોડો ય ગાય (૫) વિવાના વેડચલો નડે (૬) હું મારી પોતાની જાતને જ ખાઇને છૂંડું છુ અને જ્યારે તે ખલાસ થઇ જાય છે ત્યારે મરી જઈ છુ, મને જોખખી રાકો.' (૭) ૧૭ અંદારની અજલની એક જાળીની લીટી છે તેમાથી નીચેના અક્ષરો મળીને બનાવ્યા મનાડું અર્થ નીકળે છે: ૬,૧=ગુનો સુજારી કવિ, ૧૫,૧૦,૧૧=ગાંધી, ૧૭,૧=તંત્ર; ૫,૧૩=રાત, ૧૨,૬=દાના, ડોના ને ૧૩મેા અક્ષર સરખા છે, આઠમેા એક વિખાજિનો પ્રત્યય છે, અને ચૌદમેા અક્ષર પળુ લોકો ગ્રામ જરવામા વાપરે છે તો તે લીટી કઈ ?

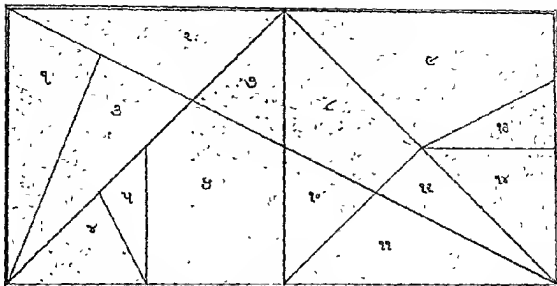
(૪) ગણિત ગમ્મત: એક હાનર રૂપિયાની દસ એવી કોણીઓ બારો કે ગમે તેટલા રૂપિયા કોણીએ છોડ્યા વગર લઈ રાખ

(૫) રી મગાઈ ? 'અ' અને ' ' બને એક જ માખાપના સતાને છે 'અ' એ 'બ'નો બાહ છે પણ 'બ' 'અ'નો બાહ નથી, ત્યારે તે બે વચ્ચે શી સમાઈ હશે ?

આખો દવે બંદ કરીએ તો સાજ 'હા, મને એ ખજાન છે' બાદ સાહેબ જોડ્યા, 'પણ મોફરે મને કહું છે કે આખરી જહેરો છે'

ક

ગિણક—એ આનીનુ બહુ વચન શું ?
વિદ્યાર્થી—પાનશી, માહેબ ૧

૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે ગ્રીકો અને રોમનો જેમા બેળે ચક્રવર્તી તે રમત આજે પણ તમારી બુદ્ધિની કસોટી કરે એવી છે. મુળ તો એ આર્કિમીડિસ નામના ગ્રીક ગણિતશાસ્ત્રીએ મોઢેલી તે ૪.૫૦ ૩૦૦ વર્ષ પહેલાં સિસિલી દ્વિપના સાયરેમ્પ્રસ શહેરમા મંદિર મથો. ગ્રીકો અને રોમનોએ એકઠો વરસ સુધી

સાચી ડો. ઓલિવિયાની શોધબોળથી તે એક પ્રાચીન ચર્મપત્ર ઉપર વિગતારથી ઉનારેલી મળી આવી છે અને પાછી દુનિયાને કામ લાગી છે.

એ સરખા ચોરસથી બનેલા એક લેખચોરસમા ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે ચૌદ આકૃતિઓ પાડેલી છે. તે એવા દિસાજસર છે કે તેમાંથી અમુક્ય પ્રમાણે મળી શકે, અને ઉપરાંત માણસ, પશુ, પક્ષી, ઘર, વહાણ વગેરે પ્રુક્કળ આકૃતિઓ પણ બનાવી શકાય. ડૉ. ઓલિવિયાએ પોતે બનાવેલા થોડા આકારો નમુના તરીકે અહીં આપ્યા છે. તમે પણ એ રમતનો આનંદ અને લાલ મેળવો તે ખાતર એ ચૌદ કેટકાર્ગથી નવીન આકૃતિઓ રચનાર માટે અમે પચીસ ઈનામો નક્કી કર્યા છે. પાછળ આપેલી ચરતો બરોબર સમજી એકાદ ઈનામ માટે પ્રયત્ન કરો, અથવા ધરમા આનંદ લેવા યત્ન કરો

આર્કિમીડિસ

આ રમત ખુબ માણી હતી; હાર પછી વચલા કાળમાં તે સુત્રાઇ ગઇ હતી. પણ હમણાં બિ-ટિલસુ સાર-

ડૉ. ઓલિવિયાએ રચેલા થોડા આકારો

તમારો ગ્રાહક નંબર

આ અંકથી ફેરવાયો હશે, માટે
ફેર ઉપરથી બેઠ લઈ નોંધી
રાખ્યો, અને પત્રવ્યવહાર
વખતે તેનો ઉપયોગ કરજો.

હરીકાંધની શરતો

(૧) પાછળના નમુના મુજબ એક રમીન કાગળ
પર આકૃતિ કાઢી તેના કટકા કરી, તે કટકાના નવા
આકારો રમી તે સફેદ કૃત્સકેપ કાગળ ઉપર ચોડી
મોકલવા જોઈએ (૨) એ નવા આકારોની ગ્યનામા
સાથે ય કટકાનો સમાવેશ થયે જોઈએ (૩) એ
સાથે ય કટકા ઉપર તેનો નંબર હોવો જોઈએ (૪)
જ્યાં જવાબો માફ મહીનાની અમાસ પહેલાં જમીને
પહોંચી જતા જોઈએ (૫) જવાબવાળાં કાગળ ઉપર
પોતાનું નામદામ, માલક તથા, ઉમર તથા મોકલ્યાની
તારીખ અચૂક લખવા

સ્ત્રી ઈનામ

ચલે વર્ષે 'ક્રિયાની પસંદગી', 'પરીક્ષા' જરૂરે ઇન્ટરની
નિબંધો માટે દરદર રૂપિયા આપનાર મુકબલ પ્રસંગી આ
વર્ષે, દર મહીને પાંચપાંચ રૂપિયાનું 'કન્યા ઈનામ' 'કુમાર'
મારફત આપવાની દરખાસ્ત આપી છે નીચેકે મોકલ્યાં નહીં
એમને અભિનંદન આપીએ છીએ ઈનામની વિગત તથા
શરતો નીચે મુજબ છે

'ગ્રહ રાખનારના સાધનો અને તેના ઉપયોગ' એ
વિષય ઉપર, સ્ત્રી આધારમાં, વૃત્તિમાં વૃદ્ધિ 'કુમાર' ના
એક પાના જોડેલા, લેખ લખી નીચે આમલુ, ટ્રાર, ચોક્કરી,
ગાંધી, ફરોડ એક તથા તુલાના, ભારત, બાંતિ, છતી વગેરે

સ્ત્રીના સીનેમા જન પ્રેમનું જ્ય છે, ખબ તવાઈની
વાત એ છે કે ત્યાં ભેનાજવા માટે કશી ફી નથી આપવી
પડતી, પરંતુ આદર ગયા પડી અલગ એલ વાંચવા વાક
એક વક્રગણે ફેરવાયા આજે છે એમાં તે પાનપોતાની
મુજબ મુજબ વચગાંતુ નામે છે અલગે ત્યાની કયાઓમા

પરનુ એકેએક વિભાગ તથા અંગની ગોઠવણ, સોખા અને
મલુમારને લગતી વિગતોનો લેખમા સમાવેશ હોય

લેખ રવજી અમરે, કાગળની એક જ બાજુએ લખેલો
હોય અને સાથે પોતાનું નામ, હાથ, મૂળ તથા માલક
નંબર લખેલા હોવાં જોઈએ. કચરો સમાવેશ કાળે જીવે
'કન્યા ઈનામ માટે' એમ લખવું જોઈએ.

માફ મહીનાની અમાસ મુધીમા લેખ 'કુમાર' કાપીલય
સવપુર, અમલવાઈ એ સરનામે તનોને પહોંચી જવો જોઈએ
એકેડું ઈનામ રા ૩ નુ વધા ઝીંખું રા ૨ નુ અપારો
લેખ નીચેકે લેખ 'કુમાર'માં તપારી

ફેરની અગતીવી પેડે
પછી ત્યા સીનેમા લેના નેના પરમેવો હોવા માટે
સીને થંજોટગાની અલેક હોવા દુવાલ આપવામા આવે છે

લિખાપુલના એક વિમાનવેનાએ ચૂરં તા ડિગ્લેચાળી
સાકર અનાવવાની યુક્તિ ચોખી છે

ગુજરાતના જુવાનોને

To the Youths of Gujarat

છેલ્લા યુરોપીય યુદ્ધ પછીની દુનિયા નવી ને ગોખી જતી છે. એ મહાસંઘ્રામનું મંદાણ જ નોજવાતોનાં અધિદાન ઉપર થયું હતું; અને એમાંથી એ પણ જણાઈ આવ્યું કે 'વડીલ મોટરાઓ'એ જુવાનોના અનજીવપણાનો ખોટો લાભ ઉઠાવીને કેવી રીતે પોતાના એ નવસોભાઓનાં અધિદાન માથાં ને લીધાં. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે જુવાનવર્ગમાં જાગૃતિ ને આત્મભાન પ્રગટવા.

જાગૃતની એકેએક પ્રત્યક્ષ આ નરુણ વર્ગે—નરુણોના યાદોમપણાએ, સીધા વિચારના અડગ આગ્રહી કુમારો ને બોળા સ્વંત્ર સ્વભાવની કુમારીઓએ જ દેખેલાં સદાય કરી છે, અને બધી પ્રજાકીય વિપત્તિઓ કે ક્રાન્તિઓને વખતે દેશનું એ કૌમાર જ દરદમેશ કૃષ્ટ કરીને મોખરે તીરજીવું હોય છે.

પણ દેવે આ જમાનામાં તો, યોવનનું એ જોમ એકલું હોવું જ માત્ર બસ નથી. દેશનાં પુખ્ત ઉમરે પહેલેલા કુમાર કુમારીઓનું વ્યવસ્થિત સંગઠન કરીને એ જુસ્સાને કેન્દ્રીભૂત કરવો જોઈએ. ૧૭ થી ૨૨ વર્ષ સુધીના એ પ્રતાપી આત્માઓનું વ્યવસ્થિત સંવચન તો દરકોઈ પ્રજાના કલેવરમાં પ્રાણ-સચ્ચાર કરવા માટે મોટરાઓ કરતાં પણ વધુ સમર્થ છે. અને આવો કટિબદ્ધ વર્ગ જ ૭ થી ૧૭ સુધીના કિશોર કિશોરીઓમાં જાતકેજવણી, સરકાર અને રાજકીય અસ્થિતા કુશળતાથી પ્રગટાવી શકે.

મુખાબતના 'રુદ્ધ-સંઘર્ષ' આગળ મેં માગણી કરી છે, ને અમદાવાદના મારા તરુણ ભાઈ બહેનો પાસેથી પણ એ જ માગણી કરે છું કે આપણને અત્યારે એક એવી 'યંગ કોમન્ટેઝ લીગ' (કુમાર મિત્રમંડળ) સ્થાપવાની અત્ય-અનિવાર્ય અગત્ય છે કે જેની સાખાઓ દિન્દોલરના શહેરેશહેર ને મામડે-ગામડે હોય. એ સંસ્થા માટે હું આ અંગ્રેજી નામ એટલા સાફ મુખવું છું કે જાગૃતની ધીછ પ્રજાઓ તેને વધુ સારી રીતે સમજ પિલાણી શકે અને દિન્દોલ નરુણ વર્ગે જાગૃતના તરુણોની હીલચાલમાં સ્થાન પામી શકે.

તમ સૈને ફતેહ ને અભિનંદન છપ્પતો શાપુરજ સહકારવાળા

મિ શાપુરજ સહકારવાળા તેમનાં અમેજ પત્ની તથા બાળકો સાથે

માધુકરી

અમ જન્મ ને જીવન હો, શુજાત માત ચરણે,
તપમિદિ પુણ્યદશ હો, શુજાત માત ચરણે
વાણી વિચાર કમે, જે જે બને સ્વદમ,
ધન, યાન્ય ને વતન હો, શુજાત માત ચરણે
સરમા સરોજ ખીવે, વિલાય ઉચ્ચ સક્ષિયે,
ખીલ્યા હૃદયકમલ હો, શુજાત માત ચરણે
કુલડાં ખીલી વચ્ચે, મોહાય દેવકઠે,
ઘઘીર વા પતન હો, શુજાત માત ચરણે

—કેશવ હ રોક

શાપુરજી મહાત્મવાળા

હિંદમાં આઘોગિક સાહસો ખેડનાર નવસારીના પ્રખ્યાત
તાતા કુટુંબમાં આજથી પચાસેક વર્ષ ઉપર એક બાળકનો
જન્મ થયો ત્યારે કોણે નવમુ દરો કે એ સંગ્રામિય અને
શ્રીમત હુલ્મમાં જન્મેલો બાળક મોટપણે સરકારેને મુલવનાર
ને શ્રીમતાર્થ સામે બળવો જનાવનાર કઠર સામ્યવાદી પાક્યો?

મુખાઈની સેન્ટ એલિથર્સ કોલેજમાં કેળવણી હઈ નવસારી
નો એ ગર્ભશ્રીમત નવજીવાન ૧૯૦૫ માં તાતાની નાલેવર
પેટીની ઇંગ્લંડની શાખાનો વ્યવસ્થાપક બની વિલાયત ગયો
ત્યાં જ તેણે લક્ષ કયું, વસવાટ માટેના અને પોતે તથા
પોતાના બાળકો વિલાયતના જ વનની બની રહ્યા પછી
વિલાયતના એ વસવાટ દરમ્યાન એના દીનબંધુ આત્માએ

સ્વાર્થાન્ય મુદ્દોનો કઠોર યત્ન નીચે ચાલતા કામદારો
અને મજૂરોની કરૂણ ચીમો સાંભળી, ને એનો હૃદયપલટો
થયો એણે ભેયુ કે દોષતના જે બરા રજનાર છે તે ગરીબ
મજૂરો અને કામદારોનો તો એ દોલત ઉપર લેશમાત્ર હક
નથી, ભોગવટો નથી કમજીવી ગરીબોએ પરસેવો સીંચીસીંચી
ને કાપત કરેલી લાંબી ઉપર એ શાખા શ મ મા
મગ્ત રહેના શ્રી-
મતો તાગડા રહા
કરે છે, ત્યારે
પેલા ગરીબોને

સકલાતવાળા કુમારચંદ્રાચાર્ય

જીવનના બરણપોષણ માટે પણ વલખા મારવા પડે છે
મુડીના છુદ પેદા કરનારનો જ એ મુડી ઉપર ભોગવટો નાંદિ
એ તો ચોર અન્યાય છે, જુલમ છે

બસ, ત્યારથી એના જીવનનું મ્યેય ફરી ગયું ગરીબ
કામદારોના, મજૂરોના તકીરની સાથે એણે પોતાનું તકીર
મેડી દીધું, તેમની વચ્ચે વસવા માડ્યું, તેમને ખરી પરિ-
ચિત્તિય બાન કરાવી પ્રેમશુ આપવા માડી અને તેમની
સેવા માટે એ નિદિબદ્ધ થયો ઇંગ્લંડના ખેટરની પરજીયામાં
એણે ચળવળ ઉપાડી અને જુલમચાર મુડીના ઉપર પોતાના
આત્માની આમ હલવવા માડી

એને શબ્દે ખેટરની તરફ પ્રભા આદ્યુત નજીતિ
આપી જીવાનો એની પેગમ્બરી વાણી પર મોહા, મજૂરો
એની વતસલતા પર ફિદા થયા અને અચેજ રીયતે ખેટર-
સીમાથી એને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે પાલોમેન્ટમાં મોકલ્યો
મજૂરપક્ષમાં બળી એણે વિલાયતની પાલોમેન્ટમાં મુડીવાદી
સરનાર સામે યુદ્ધ માડ્યું, અને પ લાંબેન્ટની બહાર એણે
મજૂરોને પોતાની અસ્મિતાનું બાન કરાવ્યું કે તમારા ધર્મ
તો આ સરકાર અને તેના શામિલ શ્રીમતો તથા અખંદિ
જીવે છે, માટે તમાગ અસ્મિતાર માટે બેઠો બળવો જગાવો

આવો નેજમતારી પુરૂષ સંગ્રામની આખે ન ચડે એ
તો કેમ જ બને? ગરબાતમા તો એ મુખે મનાયો, જાડો
લેખાયો, પણ પછી 'અચર પુરૂષ' તરીકે સરકારની યાદીમાં
એનું નામ નોંધાયું અને ઇંગ્લંડની છેલ્લી મજૂર હડતાલ વખતે
એક આકાશ વાપર્યું માટે સરકારે એને ગળદોહી ઠરાવી
નેલમા પુર્થે પણ આત્માની સ્વતંત્રતા કેધવી કંઈ કસાય
છે? એ મહીને નેલમાથી બહાર ની-બેલો એ આતપુત્ર
પ્રભની નજરે વડું પવિત્ર બની ગયા

સમગ્ર સંવિત તાલુકાની પેદીને આગે માથા વિનાનો મનની છુએ એમાં નવાઈ શી ? સુડીવાદનો દુરમન સુડીવાદીઓની વચ્ચે કેમ પાલવે? એને તકાટો થયો, અને જાતબાંધે એ સિદ્ધાન્તસમૂહ એ પેદાશનર મોડરી ફગાવી દીધી, તાલુકાની પેદીમાંથી પોતાની બાગીચરી તોડી નાખી અને સુડીવાદ સામેનો પેતાનો ઉગ્ર વિરોધ નહરે કરી મનુદેની વચ્ચે વળ ઉભો રહેા.

અમેરિકાના મનુદેના આમતજીથી એ અમેરિકા જવા તૈયાર થયા, પણ એ 'બયંકર માણસ' ના આજમનથી અમેરિકાને પણ કેપારી છરી અને ત્યાંની સરકારે પોતાને આંગળિ આપવાની એને મના કરી પણ એણે હિંદ આવવા માટે પરવાનો માગ્યો. અમેરિકા એનાથી મુલત્તું હતું તે હિંદની સરકારમાં પણ માત્ર એના નામે ઢીલા પડતાં હતા એને હિંદ ન આવવા દેવાની પેતાઓ કરાણ, પણ આખરે વડા પ્રધાનને એને પરવાનો આપવા પડ્યો હિંદ આવવા, માર્ગમાં ઇજિપ્તમાં ઉતરવાની એમણે ઇચ્છા કરી, પણ ઇજિપ્તની સરકારે પણ એ નેખમતદેશ આઠમી સામે પોતાના ડ્રાઇ બંધ થયો, એને ઉતરવાની મના કરી ?

આગે 'બયંકર પુરુષ' આજ થાઈ વરેને અતે હિંદમાં એક જગદ્ગ્યાથી ઇતિહાસનુ માણતવ લઈને આવે છે. એ તજ તે સામવાદ એના એ સામવાદથી ઉગ્ગડ છુએ છે, અમેરિકા છુએ છે, ને દમણાજ મુલુત્તું તે મિસર એ સામવાદના સ્વીકાર માટે એણે લડતો ખેડી છે, પોતાની સર્વ શક્તિ ખર્ચી છે, મુખસમવડેને હોમી ફર્ડિન નોતર્યો છે, એ અમીર મરી ફૂડર થયો છે.

એની સિદ્ધાન્તમંત્રિ એરી ફર્ડ છે કે એ સિદ્ધાન્તવા પાલનને ખાતર તે સદા ગમે તેવી ખુતારી સહવાને તૈયાર રહે છે પોતાના બાળબચ્ચાને બીજા સામાન્ય મજૂરની જેમ ગરીબીમાં ઇષેરવાતુ તેને ફજલ છે, પણ પૈસા માટે ન લોવાને લીધે કુટુંબને વિલાયતમાં મુકાને તે એક્ટો હિંદ આવવા તૈયાર છે, ગમે તે કુઝા લેવા ખુશી છે, પણ નિર્મિત્ત મર્ગ પરથી તમ્મ માત્ર પણ ન ખસતુ એ એનો જીવન સકંદર છે.

સુડીવાદ સામેના પોતાના આ ક્ષેત્રમમાં એને બહુ જ થોડા સાથીઓ છે, કારણકે એની માન્યતાઓ નિયમ તરીકે સહને ફજલ છે, પણ જીવનમાં ઉભારવાની કોઈનામાં રાફૂર નથી; એટલે એ એકજોજ છુએ છે. દુનિયાની બધી સરકારો, જ્યનના બાા અજગી મુકેશ, ખુદ એના મનુરપદેના જ નેતાઓ એના એ સામવાદના સખત વિરોધી છે પરંતુ આઠવા વિરોધ અને અતરાય જ્યાં એનો રાજ દુનિયાના છુણેછુણામાં પડેથી વળે છે, સો સરકારોની તેના પર ખડા નજર છાી સર્વ દેશોમાં તે અસમાન્ય લોકપ્રિયતા ધરાવે છે, જમતાના મહાજનોમાં તે સ્થાન પામે છે.

આની અતરસાથીય પ્રતિજ્ઞા જમાવવાર એ બાતપુત્રે, હર્ષની વાત છે કે હજી પોતાની માતૃભાષને નથી વિસારી એનો માતૃપ્રેમ કોઈ પણ દિનદિવસ એટલો જ જરેમઈ ને જલજ છે. વતને વિલાયતી થયા છતા તેના થોહીતા બિન્દુએ બિન્દુમાં તે ઢિન્દી છે. ગ્રીસ વર્ષની કમરે એણે હિંદ ઉડવાની વાતને આજે વીસ વર્ષ લીની ગયા છે, છાં એણે પોતાનુ વતન તપસારી નથી વિસાર્યું, પોતે અજાણસ કરેલો તે મુબાઈની સેટ એરિયર્સ હાઈફેકલ અને ડાલેજ નથી વિસારી, જિહાર અને એરિસ્ટાના નજલોમાં લટકી ત્યાંના જગલીઓ સાથે બાધેલી પ્રીતિ નથી વિસારી, રોજ વખતે મુજાઈના મનુદેની કરેશી સારવારને પરિણામે તેમની સાથે અમેરી મહોબ્બત નથી વિસારી, એટલુ જ નહિ પણ પોતાની માતૃભાષા ગુજરાતીને પણ નથી વિસારી. આજ પણ એ ગુજરાતીમાં બાખલુ કરે છે અને પરદેશી ભાષાની એજામાં એાછી કાંડરીાળી, સાહી, મીઠી અને માણવાન ગુજરાતીમાં, જગતના મનુદેનો સામવાદનો સરેગ સામાન્ય માણસના અવરમાં ઉભારી રાકે છે.

જવલેદ આમજલિહાન ને કમ સિદ્ધાન્તપ્રધર્થા વડે મેળવેલા મળાથી વ્યક્તિત્વવાળો, એ ગરીબોનો સાથી ને મનુદેનો ફિરતો, સરકાર ને ક્રોમનેને પોતાના મુખમથી કરતી અજારવાણીથી દગાડતો એ સામવાદી લડવૈયો આજ

સ્વદેશવાસને આગ્યો છે આપણે એને સ્વાગત દો

(તારણીને)

શ્યેનચાંગ તારસ

ચક્રવર્તી હર્ષવર્ધનના સમયના આપણા દેશના ઇતિહાસ પર અજવાળા પાડનાર ચીની સાધુ હુએનસાંગે અહીં રોજ વર્ષમાં શું શું કર્યું તે વિષયનો તેનો પાછલા જીવનનો મેડો પત્રિકા ગયા ફાગણના કુમારમાં અપાઈ ગયો છે, પરંતુ તેના પૂર્વજીવન વિષે આપણે કશું જાણતા નથી પણ 'નવજીવન પ્રકાશન મંદિર' તરફથી બહાર પડેલા 'નવપૂરો' નામના લેખસંગ્રહમાં, સાત્યમહાશ્વમના વસના ચીની કુમાર શાન્તિસાર પાસેથી હુએનસાંગના પૂર્વજીવનની હકીકત સાચળીને બાદ પ્રભુદાસ આપણે તે આપી છે, હુએનસાંગના મુળ ચીની ચિત્ર સાથે અહીં આપીએ છીએ શાન્તિ ભગવા કહેલા પ્રમાણે હુએનસાંગનો ખેડો હવ્યાર 'શ્યેનચાંગ' છે શ્યેનચાંગના જન્મથી માંડીને તે સાધુ મર્યા ત્યાં સુધીની વાત આ નીચે ઉતારી છે

શ્યેનચાંગ તારસ. મુળ ચીનીઈ ચિત્ર ઉપરથી

ચીની લોકોમાં શ્યેનચાંગ વિષે બહુ બાદે આદર હોય એમ લાગે છે પાટલોને યદુ નયે હવેલો વલો યથા તોપણ હવે આપણા દેશમાં ફરતા કેડેકાણે આપણને લાગતી માઈ, પાટલોના પગલા ઇત્યાદિ જોવાનું મળે છે શ્યેનચાંગ જ્યારે અહીંથી માટે સ્વદેશ ગયો ત્યારે રતતામાં તેના પુત્રો

પણથી ગયેલા એ તોણે એક બાક પર સુરેલા તેનાં કેડલાં પનાં હવે ત્યાં ચોડી ગયા છે! ચીનના આમરિયાએ, એ બતાવી શકે

ચીન દેશના સંવત્રી માતમા શાંગાન નામના આમમા ઝિન હજી રહેલું ચીનમાં એક એવો સિવાજ છે કે દર વર્ષે વર્ષે આખા માતમા હોસિવારમાં હોગિવાર વિદ્વાનોની પરીક્ષા સરકાર લે અને તેમાં હતાલો યએલા પહેલા પચીસે સરકારી પદની આપે બાર વર્ષે આખા દેશની રાજધાનીમાં હોક માનમાંથી ચુનવા વિદ્વાનો પરીક્ષામાં બેસે અને તેમાં પહેલો આવે તેને 'ચૈચૈન' નામની પદવી મળે એવી પદવી હોનારો બહુ જ પ્રેમી માણસ ગણાય એ પદવી મિન કુળને મળેલી શ્યેનચાંગના દાદા અને શ્યેનચાંગના પિતા અને એવા સમર્થ વિદ્વાન હતા શ્યેનચાંગના પિતા સમરત દેશના ચાણક્ય પ્રખર વિદ્વાનોમાં પહેલા હતા અને સરકારી અમલદાર તરીકે એમની નીમણૂક થઈ હતી

આવા પિતાને ઘેર સાધુ બાળક શ્યેનચાંગ જન્મ્યો તે તારસની પદવી કેમ ન મળે? તારસ એટલે ભગવાન એ પદવી કોઈ પણ દેશમાં વિરવજ હોય છે એ પદવી શ્યેનચાંગે મેળવી

એકવાર શ્યેનચાંગના પિતા શ્યેનચાંગની માને સાથે લઈ નવીમાં પ્રવાસે નીકળ્યા હતા ચીનમાં વહાણમાં ને વહાણમાં મોટા પ્રવાસો થઈ શકે છે ચાલિયાઓએ શ્યેનચાંગના પિતાનું વહાણ પરી લીધું, તેમની પસેથી કાચ પકારી લીધું, એટલું જ નહિ પણ શ્યેનચાંગની માનું હરણું કરી તેને ગાડ જમકમાં ઉપાડી ગયા પોતાને રહેણાં છોડ જઈ ચાલિયાતા સરદાર શ્યેનચાંગની માતાને સખત બપતામાં રાખી પોતાની સાથે એ બાદ પસે એવી તેની ઇચ્છા હતી એ માંગની બાધએ ન સ્વીકારી એટલે તેના પર વિચિત્ર શુભ્રમો થયા માડમાં આ વખતે શ્યેનચાંગ પેટમાં હતો તેનું જીવન તો થઈ જ નેહએ, એટલે કાઢ પણ રીને એને આચ ન આવે તે માટે એ બાઈએ શુદ્ધિ કરી તેણે સરદારને વચન આપ્યું કે બાંચ અતલથો પડી હું તમને પસંદગા આમ તે વખતે તો તે નુલમગાથી ફરતી,

વખત થયે પુત્ર જન્મ્યો માએ સખત થઈ લાગ સામી નવીમાં પડવા માર એકે મોટું પાટિયું લીધું, તે સાથે પુત્રને બાંચે અને તેના ગળામાં એક માળા નાખી એવી આશાએ કે છુદા પડીએ તોપણ જીવતા હોઈએ તો કોઈવાર પણ દેવથેએ જાન મળી શકાય ઉશીવારની મેટ લઈ એ પાટિયું વહેતું મુશી પોતે અપતાયું કેટલેક દૂર સુધી તાણાઈ જઈ તે કાંડે પહોંચી તેનો જીવ બચેલો કેટલેક કાળે જેમતેમ તે પોતાને ઘેર પતિ પાસે પહોંચવા પામી છતાં તે પુત્રને વિસરી ન હતી તેનો ખેડો જ ન મળ્યો તેથી તે એ ચિન્તામાં ને ચિન્તામાં આપણી બની ગઈ પુત્રવિયોનમાં!

આંખ કુદચાતું હાથ નજીવું હતું

બીજા બાળક, જેકુ પાંદિયુ એક ધનિક ગૃહસ્થના હાથમાં આવ્યું તેણે તે બાળકને પાંદિયું બેતલેલામાં રથેનચાગ મોટા થયો એ શુદ્ધરૂપ બૌદ્ધધર્મા હતા ચીનમાં ધર્મ આપણે ત્યા છે એવી રીતે નથી લોકો તુલાતુલા તત્ત્વજ્ઞાનને ચોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે માને છે, આચારવિચારે તો બાળના કૌન્દુરુશિયસે લખેલી સ્મૃતિને એકસરખા અનુસરે છે એટલે કાંઈ ત્યા એમ ન કહે કે હું બૌદ્ધધર્મા થુ અથવા હું કૌન્દુરુશિયસના ધર્મનો છું, પણ એમ જ કહે કે મને કૌન્દુરુશિયસનું અથવા લામોત્સનું અથવા જુદાનું તત્ત્વજ્ઞાન માન્ય છે રથેનચાગને ઉછેરનાર શુદ્ધરૂપ બુદ્ધના તત્ત્વજ્ઞાનને માન્યો રથેનચાગ નાનપણથી જ ભારે કુશાલ બુદ્ધિવાળો હતો આઠ નવ વર્ષની ઉંમરમાં તેણે જાણ અપ્રસન્ન મેળવી લીધું બાલકધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન પણ તે ભણ્યો એને તે જાનુ જનુ જેમ દિવસો જતા ગયા તેમ તેનો અભ્યાસનો અનુસાર વડોતો ગયો દરેક વર્ષના થયા પછી તો તે તત્ત્વચિંતન કરતો મ્યાનમાં બેસવા લાગ્યો

એક દિવસ તે એકાત્મક મ્યાન કરતો બેઠો હતો ત્યા દેવદુતે આવીને તેને દેહાલયે અને કહ્યું 'વારી મા વારી શકે જીએ છે, ઘ અમુક જગ્યાએ જ' રથેનચાગ ચોતાના પાલક પાસેથી રત્ન મેળવી અને દેવદુતે કહેલી જગ્યાએ પહોંચવા મળેલી શરૂ કરી અઠવાડિયાઓ પછી એથર પહોંચ્યો માંદીકરાની એક ઘડ જાને ખુબ દોવા રથેનચાગે ચોતાના આજુ માની આણે ચોપડયા કાં ચોપડામાં સાથે મે આપણી મટી દેખતી ધડા નાનામાં નાનો દીકરો અને વળી આટલો તોજરવી એટલે માન્ય તે રથેનચાગને ખુબ લાડ લાગે બાળબાલુ પણ રથેનચાગને ઘેરી વડવા

પણ એ બધી મઝા એને મટે નીરસ હતી એને તો ચોતાના એક મોટા બાઈ ને મઠમાં વસવા હતા તેમનો સહવાસ ગમતો મોટા બાઈને લેઈને એને પણ સાનુની દીકરા લેવાનું મન થઈ ગયું એવામાં એક દિવસ સરકારી અધિકારી આવ્યો અને મોટાબાઈને સાધુની દીકરા લેવાની રત્ન આપી ચીનમાં સખત ધારો હતો કે સરકારનું પ્રમાણપત્ર મેળવ્યા સિવાય કોઈની દીકરા ન લઈ શકાય રથેનચાગે દોડતો એ અધિકારી પાસે ગયો અને કહ્યું, 'મને પણ સાધુ બનના' અધિકારી સહેજ હસ્યો અને એ કોકરાની મરકરી કરીને કહ્યું, 'તારા જેવા નાના છોકરાને સાધુ બનનાવાવ નાખ્યોને સરકારનું ચે લાન ન હોય તો સાધુપણની ગમ દેન પડે' જ, તારા બાઈ જેવડો મોટો યશસ્ય તારે વને રત્ન મળશે' રથેનચાગનું મો લેવાઈ ગયું તેને ક્વાવ ચેન ન પડે તેણે મઠની આસપાસ સવારથી સાજા સુધી પ્રવૃત્તિ કરવા માંડી ન ખાંચ કે ન પીએ; બેળાકળો ચાલે ફર્ષા જ કરે.

લાગલાગટ એ તમ દિવસ મુધી તેની આવી દેશા લેઈ એ આધકારીને બાળક ઉપર દયા આવી તેણે બાળકને બોલાવ્યો અને પુછ્યું, 'બાઈ, ઘ સાધુ થઈને શું કરીશ ?' શું કરીશ શુ ? શુદ્ધ બજવાનના બધા શ્રવે સોધી કાઢીશ અને એને પ્રચાર કરીશ શુદ્ધ મનવાને ફરમાવ્યું છે તે કરીશ ' નાના બાળકનો આતો જવાબ સાચા અધિકારી ચકિત થયો અને પીછળે તેણે રથેનચાગને દીકરા લેવાની રત્ન આપી તે બોલ્યો, 'તારા જેવા તોજરવી બાળકો ન સાધુપણે ઉભળી શકે, ઘ ભડે નાનો રહો, તને સાધુ થવાની રત્ન છે.

મઠમાં કાળક થયા પછી તેણે માત્રાર્થ કરવાનું શરૂ કર્યું અનેક મેટા સાધુઓને એ બહુક પાસે માધુ સુગ્રાવર પડત. બૌદ્ધ માત્રાનો તે કહે એ જ અલે બધાને સ્વીકારવા પડતા, પણ સાચાંમાં વિચર પામવાથી એ છપી ન ગયો તે તો વિહારમાં માનિતી રહી ચોતાના અભ્યાસમાં ઉઠો ને ઉઠો ઉતરતો ગયો, અને અતે ધીનમાં અભ્યાસ કરવાની બધી સાગમી કુદાડી તેણે હિંદ વરફ નજર ફેરવી

રેષ. મદનભાઈ ગરૂર

કેટલાક માસ પહેલા ગુજરાતે એક શાન્ત અને નમ્ર વિજ્ઞાનસેવક સુભાગ્યે છે છાપાઓમાં એના અવસાનની કુખી નોંધ આવેલી એમને વિષે વારં વાર હાહીતી આપતો એક ટુંકો પત્રિકાલેખકો કાન્તિલાલ પંડ્યાએ હમણા 'ગુજરાતી'માં આપ્યો છે તે આ નીચે ઉતાર્યો છે

વધારે તોજરવી, વધારે વિખ્યાત ને વારં મોટા નામ-વાળા પ્રોફેસર ડી કે ગમ્બર એ મદનભાઈના કાકા થાય મદનભાઈની પૂર્વવરણ કાકાની છાયામાં ગઈ રસાયનનો રસ પણ ત્યાથી જ લાનેસો મુંબાઈમાં રસાયન લઈ એમ એ થએલા આરબના વિદ્યાર્થામંડળમાંના મદનભાઈ એક હતા. એવજુ વર્ષની અંતર સુવાનેનો સારો કાકો રસાયન એમ એની કોમી લઈને નીકળ્યો હતો મેન્ડ એરિયર કૉલેજમાં જઈ કુધર કેપ હતા અને વિજ્ઞાનમાં પ્રોફેસર બન્યા હતા તે વડના વિદ્યાર્થાઓમાંના હજુ પણ કેટલાક વિદ્વાન છે ને સારી રિશિતિ છે ગુજરાત કૉલેજના પ્રો. ગયા; હાલ બ્યાપારમાં પડેલા પણ તે પહેલા એડિન્સ્ટન તથા કાચીની સેન્ટ્રલ હિંદુ કૉલેજમાં રહેલા, પ્રોફેસર ડોક્ટર વસનંદ હાલ, અમરેલીના મેયો કૉલેજમાં પ્રો લક્ષ્મણ સારે, રાસાયનિક હોઈએને કાઠિવાડમાં બીલવ-નાર, ચોડા સમય જુનામંડ કૉલેજના પ્રોફેસર વલ્લભચંદ મહેજા, એક સમયે ગુજરાત કૉલેજના પ્રોફેસર સાકળચંદ શાહ ઈત્યાદિ નામો તરત રૂકે છે

પ્રો ત્રિશુભ ગમ્બરેનો એક રસાયનના વિજ્ઞાનસાસ ઉપર હતો તે ગંગા તેની બૌદ્ધોગિક પ્રવૃત્તિના ઉપર વિશેષ હતો વિજ્ઞાન કૉલેજની પ્રોફેસર યોડી, એમણે મોટા ભવ્ય

આર્થિકી મુશ્કેલીના બે એક ટેકના-કેમિકલ લેમેરેટરી કારી તેમાં ઉપર બહુવેલ યુગલ-દંભાના કેટલાક સદાયક-અધ્યાપક તરીકે જોડાયા હતા મદનભાઈ પણ તેમાંના એક હતા મદન-ભાઈએ અધ્યાપકપણુ બહુ થોડું કર્યું હતું, પણ થોડા સમય પછી અધ્યાપન બંદી થયું ને તે કારખાનાંઓના કામમાં પડ્યા ગમ્મર સાહેબની ઉત્તરવચ્ચા કોણ ને દુ ખમરી હતી તેમ કેટલાક યુવાન છારનો પણ તેથી નિરાશમાં પડ્યા હતા ધીરધીરે, ગમ્મરના નામથી નાબૂતી થયેલી ફાવેલા બનાવવાનું કામ— આર્થિક ક્ષેત્રેની નું કામ મનુભાઈએ હાથમાં લીધું ને પડીના વર્ષોમાં તેને કાઈક વાપરું પણ ખર

એમના ફેહ, એ સ્વ નાનીબહેન ગમ્મરે આરબેરા વનિતા વિશ્વમમાં અન્ત લગી મદનભાઈએ જે સક્રિય રસ લીધો છે, જે મુંઝ સમર્પણ કરેલું છે અને જે વહીવટી શ્રમ હાલમાં છે તે ધણી બજિઓ બલે છે કંઈ તથા સ્ત્રીગિસલુમાં વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાનની પદ્ધતિ ઉત્તર-વાના એમના પ્રયાસોમાંના કેટલાક સફળ પણ થયા છે ને તે શિક્ષણના અભ્યાસકેનું જ્ઞાન એ જો એરા છે વનિતા વિશ્વમ એ ગુજરાતના સ્ત્રીગિસલુના ઇતિહાસમાં જેવેતેવે બનાવ નથી, ને વનિતા વિશ્વમના ઇતિહાસમાં મદન-ભાઈનું સમર્પણ તથા જેવા બહુ ઉચ્ચ સ્થાને વિરાજશે

ઐતિહાસિક રસાવનશાસ્ત્રી તરીકેનું જ્ઞાન આપણા દેશમાં બહુ થોડા હિંદુવાસીઓને સહુ છે અમેને, મોટા હોદ્દાની તથા લાગવગની ક્ષેત્રે તેમાં સારી કમાણી કરી શકે છે પણ હિંદુવાસીઓમાં તેનો સ્વતંત્ર ધર્મો હજી થરા તરીકે નહીં થયો નથી મદનભાઈને ધણી મુશ્કેલીઓ નહીં, અને તે સર્વની સામે થવાના અને હતાશ થઈ જોડી ન દેવામાં એમણે ધણુ ધર્મ ને રાન્ત નનોબળ મકક કયા છે

આપા કામને અને એમણે હિંદુમાં ફરવાનું પણ રાગ કયું અને એવા જામણીમાંના એકને પરિણામે એમનો ગાલિવર રાખ્ય સાથે સબલ થયો ઉતર હિંદુ એક નોટુ રાખ્ય મુળાઈના એક રસાયનવિદન બોલાઈને પોતાની આર્થિક પ્રવૃત્તિનું રાસાયનિક કાર્ય સોંપે, એ નાથવા જેવા બનાવ હતો ગાલિવરમાં એક રાસાયનિક પ્રયોગશાળા, એક નાનું પુસ્તકાલય, નાની વર્કશોપ વગેરે રાજ થયા રાખ્યના બીજા ખાનાઓ, રાખ્યની કાંચી પેટારા ને અન્ય સામનો અનુકૂળ હતા

પણ આ શું કાર્ય બહુ અલ્પ નહિ, ને દેશી રાખ્યોમાં બને છે તેવા પ્રસંગોથી એ કામ અન્ય રસાયનશાસ્ત્રીને ધીમ્મીમાં સોંપાયું, મદનભાઈએ આખરે તે ઊડી મુળાઈમાં જ રહેવાનું નક્કી કર્યું અને ખેનવાડીમાં પોતાનું આર્થિક ક્ષેત્રેની કામ જમાવ્યું

પ્રકૃતિથી બહુ જ માયાળુ અને હમયકાવાળા, દક્ષને પસંદ ન કરનારા, એટલું જ નહિ પણ સખ્ત રીતે ચિકારનારા,

ગુણીક અનુગ્રહ પાની તથા જાળકેથી આનંદમય બનેલા સસ્કારી અદ્યવનવાળા, સાચા અંત કરવાના અને રાક્ષિ મધ્યમ છતા ખેન, શ્રમ ને લાગણીવાળા તથા વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય માટે ખાસ દાઝ ધરાવનારા એક વૈજ્ઞાનિક એમના અવસાનથી ગુજરાતે ખેંચા છે, રાસાયનિક ઉદ્યોગોનું વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી કાર્ય કરનારા ગુજરાતના બહુ જ થોડા માણસો છે તેમાંના એક અથા એ ગુજરાતને ખોટ છે

સાહિત્યનું નોબેલ પ્રાઈઝ મેળવનારાઓ

ઈ સ ૧૯૦૭થી આજ સુધીના શુદ્ધાશુદ્ધ દેશના નીચેના વિદાનોએ સાહિત્યનું નોબેલ પ્રાઈઝ મેળવ્યું છે

ઈ સ	નામ	સ્થળ
૧૯૦૭	રડાર્ડ કિર્કિંગ	ઈંગ્લંડ
૧૯૦૮	આર થુકેન	બર્મની
૧૯૦૯	સેંટમા લેગરલાફ	સ્વીડન
૧૯૧૦	પી હેસી	ફ્રાન્સ
૧૯૧૧	જી મેટરલિક	બેલ્જિયમ
૧૯૧૨	જી ફાટમેન	બર્મની
૧૯૧૩	સ્વીન્ડનાથ કાકુર	હિંદ
૧૯૧૪	કોઈને મન્યુ નથી	
૧૯૧૫	રોમા રોલા	ફ્રાન્સ
૧૯૧૬	ફાનુ હિંડેન-સ્ટેમ	બર્મની
૧૯૧૭	કે જીલેબક અને એચ પાટીડીન	રશિયા
૧૯૧૮	કોઈને મન્યુ નથી	
૧૯૧૯	સી રિક્ટરલર	
૧૯૨૦	નટ હૈમસન	નાર્વે
૧૯૨૧	અનાતોલ ફ્રાન્સ	ફ્રાન્સ
૧૯૨૨	જે બેનાવતે	સ્પેન
૧૯૨૩	મિ થીડમ	આયર્લેન્ડ
૧૯૨૪	ડબ્લ્યુ રેમક	પોલેન્ડ
૧૯૨૫	સિગફ્રિડ	વિંડસેડ
૧૯૨૬	ન્યોર્ન બર્નાર્ડ શૈલ	આયર્લેન્ડ

પાછું હાંકેલું અદાવવાનું જ આભરું!

ધાતુના તથા જેને મીનો અથવા તામચીની કહે છે તે વડાવેરા ઇનામલના લીસા ચલાણા, ખાલા રકાળી વગેરે વાસણો વાપરવામાં સમાવેલા જેખમો વિષે હો જી હલ્લુ મોહિયર વિલિયમ્સે એક લેખ લખીને, લોખંડના મીનો અદાવેલા ઇનામલના ચળકતાં વાસણોમાં રાખવાથી અને ખાવાથી શું વિકાસ થાય છે તે બતાવ્યું છે

ઈનામલ (મીનો) કરેલા લોખંડના વાસણોમાં રાખ્યા કે ખાવાથી તેમાંના મીનો તરફીને નેની ધારવાળી કદઓમાં ખોરાક સાથે પેટમાં જઈ જખમો પારે છે બીજી કોઈ ધાતુના નીકલપેટ (ચાપી જેવા અજમ્લો સફેદ મીઠીટ) કરેલા વાસણો

પણ એટલું જ બચાવક છે કેમકે એ ધાનુશા ફળ કે શક્ય બકાના તેમા એ કુદરતી સહેજ ખરાબ રહેલી છે તે ઉંડે તેલ થી અને) કાકમ વગેરેની ખરાશ તેને ઝીંગાળને ખોરાકને બગાડે છે. એક્યુમિનિયમ અને હિક રાંધવાના ઝામ માટે નિષ્પયોગી છે અને લોખંડ તથા પેલાદના વાસણ કચાઈ નય છે તેથી નકામા છે. માછીનાં વાસણે રૂંધે ધમરે ઉત્તમોત્તમ છે એ આપણે અહીં તે અનાદિ કાળથી મનાય છે, પણ માછીના વાસણનું રામેશ્વરે ગમે તેવું મીઠાશવાણું મનું હોવા છતા, આપણે ઊંડી ઘઉંને છીએ અને ત્યાંત્યા કાચ, ધનેમલ, એક્યુમિનિયમ વગેરેના વાસણ ખેદે ખર્ચે હવેયોમમા લઈએ છીએ.

ધનેમલ અને ચીનીના વાસણ પર એ ચકચકાટ આવે છે તે લાવવા માટે સોડા, રેતી અને રીસું વપરાય છે બહીમાં જાળને એ બધું ઝીંગાળીને લેડ સિલિકેટ અને છે અને એ ભેરી વગુ આપણી શરીરમાં ફલરી આવી આપણને કાયમના રોગો બનાવે છે આપણે હાલમાં આપણી માછીની હાલ્લીએ છાદને એક્યુમિનિયમને પકડતા જાળને છીએ પરંતુ હાલમાં રાંધવામાં વાપરવા બહુ જ સલામતીઅં છે, સસ્તા છે, એમાં પેસા રોગકારક રહેતા નથી, તંદુરસ્તીની ખાત્રી રહે છે અને વળી સ્વદેશી ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળે છે એ વાત તેા તદ્દન શુદ્ધી જ જાણે છીએ બહુ હાલવાથી ધાનુશા વાસણુમા કે બીજી રીતે રાખવાથી જીવનસંદિત યક્ષેપા ખોરાક ખાવાથી જ વાળનશક્તિ નરમ પડે છે તે તેનાથી બનકોગ થાય છે એ સાદ રાખવું જરૂરનું છે કે આપણે એમા એ ભરી છીએ તેના પર નહિ પણ એ કંઈ પચાડીએ તેના પર જ જીવે છીએ હાલ્લામા રામેશ્વરે દુરતી ખોરાક પચી શકે છે તેમાં ધાનુશો જેવી ' કેટલિટિક ઈફેક્ટ ' નથી, તે ખોરાકને પાકવા દે છે પણ તીવ્ર આચ લાગવા દેવા નથી, તેથી ખોરાકની મીઠાશ-વીઠામીનસ-વળવાઈ ન્દે છે એ ખોરાક પચીને તેનું સોદી થાય છે.

અંધાએ સર કહેલો કિલ્લો

બીનપુરની ક્ષતિએ આવેલ જામી રાહેરના કિલ્લો પહેલા અગ્નિ મનાતા હતા, પણ ઉલિહાસના તેજ છે કે એક અંધ માણસે અંધાર તે ખંદેખર સર કર્યો હતો વિજયનગરના રાજ્ય પછી જેમા, હેઠગાહી અને નિઝમ એમ બેનક સનાએ બરહાની આવતા ૧૫૬૯માં બનરલ મન્દિરએ સખલ ટકાવ થયા પછી તે સર કર્યો હતો પણ ૧૮૭૦મા નાતુવણ દમોતેય નામના અંધ પ્ર કોણે ૧૨૫ ગરગની ટોળીની સરહદી લી ૧ આ પ્રાદાણને કિલ્લાના બધા બગોના પુત્રો માદિતી લી અને તેણે એ જાનુની લારકરને હાથ કરી મતવ એવી જગ્યાએ બતાવી.

જાગર તેવારી ફરીને તેમણે હુમલો કર્યો કિલ્લેવહેરને ફગાવી હઈ એ ટોળાએ કિલ્લો કળાે લીયો કિલ્લેવારી હાથ

ફરીને રાહેર ૬૦ એ ફરુ ને તે અંધ બ્રહ્મણ રામ બન્યો પણ તેણે રિવાત સંગેમ લેઈ નિઝામનું પદ્મ પસંદ કર્યુ અને રાજની તિ-ભેરી તથા વેષારીએને હુદી નિઝામના રાજ્ય-મા બંતે વળેને નાન-રાણુ ફરુ અને પાછો બધામી આવ્યો, પણ થોડા વખત પછી મિ બિટિચનના નાનકડા લશ્કરને હાથ તે પક-ડાયો એ કિલ્લાની બાહરી બહુ ચતુરાઈ ને હુકામતરી છે

આઈરેકીમ બનાવતી વખતે બરફમાં મીઠું કેમ નાખે છે ?

મીઠું નાખવાથી બરફ અને મીઠાના મિશ્રણ ઉપર બકારની ગરમીની આસર જલરી નથી થતી મીઠાનાણુ પાળી બરફની હદીમા થવું પ્રવાહી રહી શકે છે અને બકારની ગરમીથી તેને તપના વાર લાગે છે આથી બરફમા મીઠું નાખવાથી એણે બરફે આઈરેકીમ બની શકે છે

આજ કારણથી કાન્દિશ સાધારણ લાવવાળા કમરોને મથિ બરફ મુકાને બાથે પાણીમા મીઠું, નવસાર કે સુદાખાર નાખીને તેના પોતા, અથવા પાણીમા કોલન ચોટરના ટીપા નાખી તેના પોતાં મુક્યાનુ દહે છે કારણકે આ વસ્તુઓ પાણીમા નાખવાથી પાણીની ગરમી થતી નય છે અને તે કહું થઈ નય છે આઈરેકીમ બનાવતી વખતે બરફમા મીઠું નખાય છે, કામનુકે તે સોષુ અને ત્યારે ભેંઈએ ત્યારે, મગે તેટલા પ્રમાણમા, અને ત્યાથી મળી શકે છે

સાક્ષાત

બાલ મિત્રબાઈ નામના એક મુજરાતી સ્ત્રી ૧૦૦ વર્ષ જીવા હતા વહુમદાસ બદરણ નામના મુક્ય પણુ ૧૦૦ વર્ષ જીવતા. હેડાખાદના ખેડલા નિઝામ ૧૦૮ વર્ષ, વનરાજ આપડો ૧૧૦ વર્ષ; શિવવર્ધન મહેડિયા નામના બનારસ પાનેના ગામના સદીમ ૧૧૬ વર્ષ; ઝોસાઈ તાલુકાના ગોલાનુ ગામની એક માલમુ ૧૧૭ વર્ષ, ગદ્ગારી મોસાઈ લક્ષ્મણપુરી ૧૧૬ વર્ષ, કાંતેરબો એક માલમુ ૧૨૦ વર્ષ, દેવગઢનો એક માળી ૧૨૫ વર્ષ, લદ્દાશ પરાગણનો કદશન નામનો એક મુગલમાન ૧૨૫ વર્ષ, અને વસો ગામના એક લલમની સ્ત્રી ૧૩૫ વર્ષ જીવા હતા!

(મા. દા. સર્વ)

અ હાહામાઈ નવરોજીની ૮૬ મી વર્ષગાઠને દિવસે 'સાસંગ' પાના અધિપતિએ તેમને અભિનંદન આપવા પુરુષ, 'દાદા, આપ દૈદ છતાં નુવાન જેટલા બેઠવાન છે તો આપ શરીર-સામુના કેવાક નિયમે પાળો છો ?'

દાદાએ જવાબ આપ્યો, 'હું કદિ દાર પીતો નથી, તમાકુ તથા માસને અડતો નથી, તેમના તેમજ અપાણુ ખાતો નથી અને વસાણુની સંજ તથા આચારશિવારને તો મેં નાનપણથી જ તિલાંજલિ આપી છે.'

ધાનીસર મીઝણની સજ્જતી દોષ છે ત્યારે યોગ્યેલ મીઝણો રસ બહાર દોળાઈ જાય છે ને મીઝણની જગની ખવાસ થઈ જાય છે આમ ન થવા પામે એટલા માટે તેના ઉપર અગાડી વારનિશાનુ પ્રગ માગી મુકાવા દેવી પડી અને તેના પવનમા પાણુ મીઝુ દોળાશે નહિ ને મીઝણની વારે વખત બજશે.

ફેરિયો એક દિવસમા પોતાના શરીરના વજન કરતા રજુ ગણુ ખાય છે.

કાઠિયાવાડી વાતાવરણનો તાકીલ ચિતાર આપતુ આ ચિત્ર એ છાવનને આપણને મુદ્દર પરિચય કરાવે છે કદરવને યોગે દ્રઢકરતુ છવન ગણની આ બ્યક્તિ એના પરિમિત સાધનોમા પણ મેટલી સતોષી ને મુખી લાગે છે.

મિનિટ મેન

અર્ધશકાનો અમેએ માનેતો રવા-લંચ રિક્કટ જ્યારે ચાલતો પડતો ત્યારે ત્યાનો ફેક માનુસ ફેક પળે લાડાઈ માટે તૈયાર જ રહેતો એટલુ ખેનરમા કામ કરતે દોષ કે છુદાર કોડમા પડતો દોષ ત્યા, લાડાઈનું જુવલ સજ્જતાતા જેવ તે દાવયાનુ દળ કે ઘસોડા પડતો મુખી એક જ મિનિટના બટકે લઈ લાડાઈ માટે તૈયાર થઈ જતો આમ એક શબ્દમા પુરૂ માટે તૈયાર થઈ જનાર યો 'મિનિટ મેન' કહેવા તા ઉપરું ચિત્ર એમ એક માણુકનુ છે.

બહુધ રકમ

૪૫ માથી ૪૫ બાદ કરો તો જે પાછળ ૪૫ જ વરવાળી.

$$\begin{array}{r} ૬ < ૮ < ૧ < ૫ < ૪ < ૩ < ૨ < ૧ = ૪૫ \\ ૧ < ૨ < ૩ < ૪ < ૫ < ૬ < ૮ < ૯ = ૪૫ \\ ૮ < ૯ < ૧ < ૬ < ૫ < ૩ < ૨ = ૪૫ \end{array}$$

સૂર્યનો પ્રકાશ અટકાવવા બારણું બંધ કરસો તો દાકતરને માટે બારણું ઉઘાડવા પડશે.

કેટલાક વર્ષ પહેલાં અમેરિકન ડોમેઝ મા પાગ થએલા એક ઝિલમા એક અકસ્માતમાનુ ચિત્ર બુવથી રજી વગુ હતુ, તેને લીધે અમેરિકન મરકારને દસ લાખ દોલરને ચાંચો આટલે દનેનું

હુનિયામા લાખી પડેલું કે છુદુ આપુ (ટેલફોન કન્ટ્રી'નામનુ) હી જ ૧૭૭૨ના માયંમાં લગનમા મિસ એલિઝબેથ મપેટ નામની બાઈએ રાત ક્યું હતુ.

થેટો વખત બવાવર પડી રહેડો મીડવાનો સુચો, ટાઈપરાઈટર કે એનો કોઈ સુચો જ્યારે ફરીથી વાપરતો રસ હતોએ છએ ત્યારે તે બરાબર સુદે-લાઈથી થ લેતો નથી, કેમકે તેના બુદ-જુરા બાજોને અદેલાઈથી ફરવામા મગ. ફરવાડ તેવ તેમા બરી બધુ દોષ છે એક બાડ કંપડાને જુન ગવન કરી એ સયા ફરુ થેડી વાર વીડી રાખવાથી એ તેવ પીનવાને પાનછુ પડી જશે ને ચક્રો પાગ બરાબર ફરવા માડશે.

હુનંવ આવતી મીડીમા રાહનુ પાળી ફેડી જુખ બલાવી, પડી ચેડમા પાળીથી સાફ કરી નાખે. હુનંવ દૂર થઈ ઘરે

અંબલી રગ

ટાકને માત્ર પાળીમા યોગવાથી જ માલીના અસર લખી શાય એવી એ-કુક્તિ છે કેપવા ચિત્રમા બનાવના મુજબ બનવી રંગનો નાનો આકરો જસ બીજવીને ટાકની નીચે ચોડી મળવો જ્યારે લખતુ હેવ ત્યારે ટાક પાળીમા યોગવાથી થેડો થોડો રજ-ટાકમા જતારો અને લખારો લખીને ટાક લુગી નહિ પમુ એમ જ મુકાવા દેવી.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સંચાલક ગાયકવાડ તરફથી

ઇ સ. ૧૮૯૭ના સ્થાપનાના આવેલું

ઉદ્યોગ હુકમ તેમજ કળાકૌશલ્યનું પ્રસિદ્ધ વિદ્યાલય

કળાભવન વડોદરા

આ કળાભવનમાં નીચે મુજબની આઠ શાખાઓમાં જુદાજુદા હુકમરહેતે તેમજ કળાકૌશલ્યને લગતાં કેટલા પ્રકારના વસ્તુ કે ચાર વર્ષની લંબાઈના રિપોર્ટમાંથી અભ્યાસક્રમો શીખવવામાં આવે છે. તેમાંથી પહેલી છ શાખાઓના રિપોર્ટ અભ્યાસક્રમોમાં માત્ર મૈટ્રિક પસાર કરેલા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે ને તે શિશુઓ અંગ્રેજીદ્વારા અભ્યાસ છે.

શાખાનું નામ

રુપ્ય અધ્યાપક

૧ મિકેનિકલ એન્જનીયરિંગ... પ્રો. દત્ત M. Sc. E. E. &c. (Illinois U. S. A.)

૨ ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જનીયરિંગ... પ્રો. સરકાર M. Sc. (Calcutta) B. Sc. (Edinburgh)

૩ ઇમિકલ ટેકનોલોજી ... ... પ્રો. શૈલ M. A. (Bombay)

(અ) રંગવા, છાપવાના ઉદ્યોગો ... ... સી. પટેલ M. Sc. (Bombay)

(બ) સાણ, તેલના ઉદ્યોગો ... ... " " "

૪ સિવિલ અને સેનિટરી એન્જનીયરિંગ ... ... પ્રિન્સિપાલ અને

મિ. યુસે B. Sc. B. E. (Bombay)

૫ સ્ટ્રક્ચરલ એન્ડ ઈમર્સ ... ... મિ. અમીન B. Com. (Bombay)

૬ આર્કિટેક્ચર ... ... પ્રો. વાનેરકર L. R. I. B. A. (London)

(અ) હિંદુ સ્થાપત્ય ... ... મિ. નર્મદાશંકર સોમપુરા

૭ સ્ટ્રક્ચરલ એન્ડ આર્ટ ... ... મી. યુસુફ પ્રમોદકુમાર ચેટરજી

(અ) હિંદુ ચિત્રકળા ... ...

(બ) ફોટોગ્રાફી અને પ્રોસેસ વર્ક ... ... મિ. દેસાડે

(ક) ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ ડિઝાઇનિંગ ... ... મિ. માણેકશા

૮ વજુતર શાખા ... ... મિ. પ્રજાનં L. T. M. (Bombay)

શાસ્ત્રીય વિષયો ... ... પ્રો. દોશી A. M. (Columbia U. S. A.) &c.

" ... ... પ્રો. વખારિયા M. A. B. Sc. (Bombay)

ઉપર દર્શાવેલી શાખાઓમાંથી બધી શાખાઓમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવાના હેતુથી સર્ટિફિકેટવાળા અભ્યાસક્રમો પણ શુભશક્તિ બાંધાદ્વારા ચલાવવામાં આવે છે: તેમાં દાખલ થવા માટે શુભશક્તિ સાતનું ધોરણ કે અંગ્રેજી પાસનું ધોરણ પસાર કરેલું હોવાની જરૂર છે.

આ સંસ્થામાં ઉપરની પહેલી છ શાખાઓની વાર્ષિક સિસલ ફી રૂ. ૫૦-૦-૦ છે. બાકીની બધી શાખાઓની શિશુ ફી તેથી અર્ધી, એટલે દર વર્ષે માત્ર રૂ. ૨૫-૦-૦ જેટલી છે.

શિદ્ધાન્તવર્ધની સંસ્થાત નુન માસના ઉછેર સોમવારથી શાય છે. દાખલ થવાની અરજીમાં માત્ર એ મારા દરમિયાન લેવાના આવે છે. વડોદરા સંસ્થાના ઉમેશ્વરિને પહેલી પસંદગી આપવામાં આવે છે.

કળાભવનમાં હજી પણ વિશેષ સુધારા વધારા દાખલ કરીને તેને હંચા પાયા ઉપર લાવી મુકવા સારા હાલમાં જ મી. ડિ. મોરસીએ નામના એક સિવિલ એન્જનીયરને ડિરેક્ટર તરીકે નીમવામાં આવેલા છે

વડોદરા ... ... ઇડાલાલ હ. વોરા

તા. ૩૧-૧-૨૭ ... ... પ્રિન્સિપાલ કળાભવન

ઈંગ્લેન્ડની

એમ. સી. સી. ક્રિકેટ ટીમ

મુંબઈમાં રમે છે.

ગુજરાતનું ક્રિકેટ-જગત ચેતનમય છે

તમારી ક્રિકેટ ક્લબમાં કેવુંકે ચેતન છે?

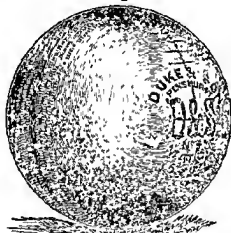
ખાખરા બેટ ને તુટેલા દડા નહિ ચાલે

અ મ દા વા દ

સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિશિયત બાલે ઉત્તમ માલ મળશે

આ લુઓ

ટ્યુક, ક્રિકેટબોલ, કેપ્સન્ટ, પુનિકાર્ન, રેગુના અને પર્ફેક્ટ દડા ગન એન્ડ મૂર, ઓટોમાટ, ફેનન, રેગુનાટ તથા ફોર્સના બેટઃ કપરાત સ્કમ્પસ, લેગ ગાર્ડઝ, ડ્રેસા ક્રિકેટ ક્રીપિંગ ને બેટિંગ સ્લોવ, તથા ફુટબોલ, રેનિસ, બેડમિન્ટન હોશી અને જોડક તથા ખીજી અનેક રમતોના સામાન

ગુજરાત—કલિયાવડમાં

ગાજળી પ્રીમટે માસે માલ આપનાર તરીકે જ્ઞાતિ પામેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડી પો

રીડ રોડ એર ડોટડા મોટી સામે અમદાવાદ

તમને કદી રીતે મદદરૂપ થઈ પડે ને જાણવા માંગે છે

જાહેરગમના ઝોનરો ઉપર ખાસ દેખાત અપાય છે

શ્રી ક્રીડા વાંચના જ કરો; ખસ વાંચના જ કરો
શ્રી ક્રીડા જીવનને પ્રેરક ને અનુકૂળ
શ્રી ક્રીડાના બે પુરતકો

ઉગતી જુવાની

પ્રતિબિંબિત કરતું નાટક

દર્શનિયું

કુંજી વાર્તાઓનો

સંગ્રહ

મૂલ્ય: ઉગતી જુવાનીના રૂા ૧-૧૨-૦

દર્શનિયું (રચિતકર રાવજીનાં ચિત્રો સાથે) રૂા ૩ ૧૧

પ્રો. બ. ક. ઠાકોર નારાયણ ષેઠ પૂનાસિટિ

ખાળકોની રમત

દોઢ આનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

ખાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન

આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં

પણ સમજી શકે તેવા સરલ મોટા

શબ્દોમાં ચિત્ર સાથે.

ફક્ત દોઢ આનાની ટીકીટ ખીડો

ધી હાલ ઇન્ડિયા એકવદાઇઝિંગ

એજન્સી: અમદાવાદ

ખાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી

૫૦નો ભાવ રૂા. ૨-૪-૦

તથા ૧૦૦ના રૂા. ૪-૪-૦

ત્રણ અક્ષરનું નામ કુમાર અને એનાં ત્રણ ખાતાં

કુમાર પ્રોસેસ રહિયો
જે સુદ્ધ મધ્યમ બનાવે તે

કુમાર પ્રિન્ટરી
જે કલાત્મક ગ્રંથકામ કરે છે

કુમાર ચિત્રકાર મંડળ
જે સ્વાતંત્ર્યની ચિત્રકલા કરે છે

કુમાર કાર્યાલયનાં એ ત્રણ ખાતાંમાં તૈયાર થયેલાં ત્રણ અદ્દલ પુસ્તકો

ત્રણ ખા

શુદ્ધતાની સાક્ષિત્વમાં કુમી
સાત્ત્વિકતાના અનન્ય લેખ

અવિશકર ગવળના

સોળ સુંદર ચિત્રો

ખાળ

વાર્તાવલિ

ધૂમકેતુ

ની જીવન અનંતની રીતે
કેળવવામાં આવેલ સચક
જે ૧૦ પાના

૩ પ્રિન્ટની તથા ૧૦ સાળ
ચિત્રો

સિદ્ધાન્ત કાળ કન્યા ગવાઈ
કો ૩૧ ૧૦ પાના

ત્રિંગ્લી ને બેંગ્લી ચિત્રોનું આદ્યમ

મરને સમ્માર ને નામનાર બાપે એવી અનંતી સીજ
તત્ત્વના જીવનના મરણના બાપે એવા અનંત રસમના
શુદ્ધતાની કક્ષાને પહેલો પ્રતિનિધિ ચિત્રમંથક
જે ૧૦ પાના ૧૦ ચિત્રો ૧ નામે દેવ રમિયામાં થયે છે

આ નવાજીને મળેલા
અપાનિ કુંડીનાં
પરની બાજવાની
મુદર સમિતિ અથ
પાઠ આપેલ પુસ્તક
વડા માર્ગના કાળ
જો, ખખા મોટા દાન
બાજમંથના અનંત
ચાર ત્રિંગ્લી અનંત ત્રી
કોણના ચિત્રો માર
ને ૩૧ ૧૦ પાના

પણ તમે 'કુમાર'ના ગ્રાહક છો, ?-તો

તમને

એ ત્રણ પુસ્તકો, તથા સાથે પેલું મોટું સુંદર પુસ્તક

૧૪૪ પાનાં હાજીમહેમ્મદ-સમારક-ગ્રંથ ૧૩૨ ચિત્રો

એ ચારે અસ્તામાં મળશે: જરા નીચેનો હીસાબ વાંચી જુઓ

આદ્યમ-ગ્રંથ (૧-૧-૦) પ્રેમ મુદર ચિત્રો (૧-૧-૦) તત્ત્વના (૧-૧-૦)

બાજવાની વલિ (૧-૧-૦) બાજવાની ચિત્રો (૧-૧-૦)

કુલ રૂ. ૧૧-૮-૦ પણ તમને રૂ. ૧૦માં ઘેર બેઠાં

તમારો ગ્રાહક નંબર લખી મોકલી આજે જ મંગાવી લો

સુમાર

અંક ૩૮

ઉગતી પ્રજાનું
માસિક

તમે 'કુમાર'ના આહુક છે?-તો

રામનીય જીવન ઘડીય ૩-૦-૦

ચિત્રાંગદા ૦-૮-૦

ચીન્દનાથ દાકુર પ્રાચીન

મદાદેય દેશાઈ અનુષાઙ્ગિન

કાકા કાંચલકરના ગમાવાન્ધાળી

ભારત મુલિક ગાઈડ ૧-૪-૦

ધંભેશ વગર શિમકે

દાગોનિયમ શીખવાડના

આ પુનકોમારેનું કોઈ પણ પુનક

મીલીકમા દડો ત્યા ચુડી તમને

૧૨૫ દકા વળતરે મળશે

ઉપચાર

દરેક ભતનાં પુસ્તકો

અસ્તાં મેળવવાનું ડેકાઈ

અસ્તું પુસ્તકાલય, પટકપ, વળ દરવાજા

અમદાવાદ

કુમાર જીવનની

માનીતી હસ્તકળાઓ

ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ એમાંથી તમને શુ પ્રિય છે ?

બેનેને લગતો નોંદરવડનો

અને ઉગી કૅલિફોર્નિયા મામાન

ફોન્ટેસાનેદલ, ઇલાજ, ફોટાફ વગેરે કપનીઓના કમેસ

તથા દરેક જાનના સામાન, ઇક્સ્ટ્રા, આર્કફ, વેલિગટન

વગેરે કપનીની ભાષી જીવનની પહેલો, ફિદમો તથા ગોમાડ

પેપરો, હાઉસન છુચર નેવી કંપનીઓના લગ્નો રિશો વગેરે

ચિન્મર ન્યુટન તથા ફીલ્ડ કંપનીઓના દંદ- જીવનના

ફોન્ટેસા મામાન રંગની દરબો, પીડીઓ, જુદાજુદા કાગળો,

પેપરો, રંગવાળો વગેરે ધણા જ કિશોર બાલે લેખના

શીખાઉ ફોટોગ્રાફરોની ફિદમો ધોવાનું, તેના પ્રિન્ડ

હાડી આપવાનું અને ફોટો એનડારિંગનું કામ

અપ કુટેડ ગાધનોથી કરી આપનાર

એમ ડી. હજપતિની ક : શીદશેઠ : અમદાવાદ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેનું અને

હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશે

દાન તે દેશમેને સુમારે અનાથ આશ્રમ, બાલિકાઓ અને અરક્તોનું પાલનપોષણ કરે છે અને

તેમને જુગલુદા ધંધા શીખવી પણ ઉપર ઉભા ગ્રી કમાઈ ખાપ તેવા મજબ-શહેરી બનાવવા

ચલ કરે છે તેમના કક્ત બેસાડાપોષાટી વિગેરે ખર્ચના જ રૂ ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે

તો જરૂર તમો પણ આ તમાગ અનાથ બાલુએને બચાવવા તમારો દાનિયરી દમ્ન લખાવશો.

દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાવતી અપાય છે રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

તમે 'કુમાર'ના ગ્રાહક હો તો તમને નીચેનાં પુસ્તકો ઓછી કીમતે મળશે. જુઓ:

કાલ્પમંદરમદ સ્મારક ગ્રંથ	૧-૦-૦
સોળ સુંદર ચિત્રો (આકાશમ)	૧-૪-૦
લક્ષ્મી (પ્રમથેતુ)	૨-૦-૦
બાલવાર્તાવલિ (સચિત્ર)	૧-૦-૦
ટપાલ ખર્ચના	૦-૧-૨-૦
કુલ કીમત	૧૧-૮-૦
પોસ્ટેજ સાથે કુલ રૂ. ૧૨-૮-૦ની	
કીમતનો એ સેટ 'કુમાર'ના ગ્રાહકને	
દસ રૂપિયામાં ઘેર બેઠાં	
પહેંચાડીએ છીએ તમે ગ્રાહક હો તો	

જુજરાતી સાહિત્યનાં એ ચાર સુંદર ને ચરકરી પુસ્તકો
તમરો ગ્રાહક નંબર લખી આપે જ મળાવી દે.

કુમારના ગ્રાહકોને ખાસ લાભ

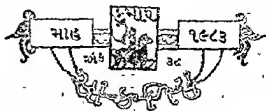
વીરની વાર્તા ભાગ ૧-૨

બને, અપના ભાગાંથી કાઢી પછી ભાગ, દરકની
દી. ૩ અટ્ટી મુલ્ય મોકલી આપનારને ટપાલ
ખર્ચે વિના મળશે આ લાભ માલ માસની
આખર મુખી જ મળી રાશે. તમારો ગ્રાહક નંબર
જાણવી નીચેને પ્રશ્નપત્રે નાણાં મોકલી મળવા:
દી. પી. અમદાવાદ કોડી પસે પટોદર

'કુમાર'માં આવતા 'હલ્લા કાગ્યે'ના લેખક
અન્નદાસ આમનલાલ મહેતાની કૃતિ

યમલ

લેલિયા બાઈગહેતની કસ્ટ કમા.
પૃષ્ઠી ૬૬નાં ચોદ સુદર ચિત્રો: પાને પાને
સજાગરચિત્રો સાથે બેરબી છપાઈમાં છી. ૦.૧૦
લખી. ૬૬મિ, જી.સરકા-પાડી મહુરદાર મુંબઈ-૨

સહેલો ચરકાળો (ચારકર) રવિચંદ્ર રાવળ	મુખચિત્ર
સામના (ખાવના)	દેશજી પરમાર ૪૫
ગિજલસ	૪૬
સ્વાસ્થ્ય, રક્તિ અને સૌન્દર્ય	૪૮
સંપુત્ત મોર	મળતન ૪૮-૪૯
હાલન (ક્રમ)	દેશજી પરમાર ૫૧
સાહકલચીર (નાતી)	અનંત પંડ્યા ૫૫
યુવાન કેવલ	મુર્તિકાર: માહિક્ષ અન્નેલો ૫૭
દેલવાડાના મહિરનો અદાનો ભાગ (કિરો: મુદ્દત નીલકંઠ) ૫૭	
અણીની પગ	હરિનારાયણ આચાર્ય ૫૯
હવન પરામ	નવલરામ ત્રિવેદી ૬૧
સાહકલ હપર ૩૦૦ માહલ ડોઝલાલ લલમીકર માહિક ૬૩	
તક્લી	મો. ક. બાપી ૬૫
નવો નિરાળિયો	ચિનોદ ૬૮
પુણે તંત્રી	૬૭
મારી પોતાની વાત	દી. હરિમલ્લક દેસાઈ ૭૧
આફ્રિકના પત્રો	નાનાલાલ ૭૩
ટલિઆટી	શેનકરસાલ વ્યાસ ૭૬
નવાં પુસ્તકો	૭૮
સી. દનામ	૭૮
બાળચિત્રાવ	૭૯
જ્ઞાનકીશ	૮૦
માધુરી	૮૧
છેલું પાનું	૮૮

તત્રી રવિચંદ્ર રાવળ; મુદક-મકાસક બચાભાઈ રાવલ,
કુમાર પ્રિન્ટરી-કુમાર કાર્યાલય ૨૭૦૬ રાવપુર અમદાવાદ

લખાજમ વરસના રૂ. ૬૦ વરસના રૂ. ૭ અપવા ૧૧ શિ.
મુખાર્તા એજન્ટ: સી. જમનાલાલની ક પ્રિન્ટસ રેપ્રોડ,
ગ્રાહકો વસની ગ્રાહ્યતરી (એલે પાપના અક્ષી) મેંધવા-
નો વિના છે. વરસની અપનચથી ગ્રાહકો નોનાતા નથી
લેખકો લેખોને લખી મળ માટે કામ ખાસ પ્રેમ કહેવાનું
દાય તે જ લખે, અને પોતાના લખાણુ બની રાકે તેલવાં કુમ,
કાવળની એક જ બાજુએ, બાજુએ અફરિ, પુરાં તામ કામ
સાથે, અને પાછાં મંગાવવાં દાય તો પોસ્ટેજ સાથે મોકલે.
એમને અંક ન મળતા હોય તેમણે
અકબદાર ૧૬૫૫ પછી ગ્રાહક રિવરની અફર વ્યયને નાણુ કરવી
તે પ જ આવવી કુરિયાદોને પહેંચી વળના અને બતાવતા નથી.
દીક અંક મગદ થવાની બહેરખબર 'દેસાઈ'માં મગદ થાય છે.

નિવારણ, રોપરીઓ, વડોલો અને
બીજાં મનજીનું કામ કરનારાઓને એના
સેવનથી અનુભવ એવું પાપજી મળે છે

નાનાં—નોટાં, માંદાં—સાલં
શ્વી—પુરુષ, નબળાં—સમજાં
મોઠાઈ એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

ઝંકુનું કેસરી જીવન

કેસરી જીવન ઝંકુનું જ
સેવાવવાનો આવેલ સાજો

મહારાસ્ટ્રાનાં

રસસિદ્ધ, અબ્રક, કેસરી, કમ્પુરી અને બીજાં
રોપન, પાવન, પીટિક, બીજાં રોગો
લીલા રસતર આમળાંમાંથી બનાવેલા
આ સુરોક્ષિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પીટિક બોલાકનું નિયમિત સેવન
હોયુ આયુષ્ય ઘણાં સારી સ્થાવરકામિ
આપી શકીશા બસ અને તેજ તથા

દેશ ઉદ્ધિયમાં થિતન પુરે છે

પા રતલના પાંદનો રૂા. ૧૫

આપા રતલના પાંદનો રૂા. ૨૫

એક રતલના પાંદનો રૂા. ૫૦

ઝંકુ

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ

લિમિટેડ

કારખાનું સયાલી રોડ, મુંબઈ-૧૪
ફકાન છુતી મલ્હારનગરી, કાલનાદેશી
મુંબઈ-૨

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એવન
લોગીલાલ પ્રથમ સીચીટાડ

આંદરે આપની વખતે, તમેજી ખજાર 'કેસરી'ના પાપા દર્દી એટલુ જાણવાને

સહૈલી સરખાવી

શુદ્ધ જ્ઞાન પાન
ચોખ્ખી હવા
યોગ્ય કસરત

આરોગ્ય

આવંતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું
વર્ષ ૪ : અંક ૨ આજનાં ઘરોતું માનીતું મારિક માહ : ૧૯૮૩

સાધના

મહરવાકાંક્ષાની ચીટ લરીને પાછી તો જીવનનો આતુર મુસાફર
સાધનાની વાટ તરફ પગલાં મારે છે. અને અર્થ જ તો. મનમાં મોટી
ધ્રુવશક્તિ કરી હાથપગ જોડી બેસી રહે શો આદી? એને જીવનમાં
ઉત્તરવા માટે તો ઉચ્ચ ઉપાસના કરવી પડે. એ સાધના.

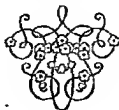
મોટી મોટાઈ મેળવવાની અંખના પાછળ ઘણા જ ધમાધમી અને
મથામણ કરે છે તે સાધના નહિ. સાધનાનો તો પહેલો જ મંત્ર છે
આંતરશુદ્ધિ કરી પાવતા કેળવવાનો; પાંગળી શક્તિઓને વેકરી દેવાને
બદલે તેમને કેન્દ્રિત કરી એક ધ્યેય તરફ વાળવાનો.

સાધના એટલે કેઈ કચ્છાલપ્રદ હેતુ જાતર માંડેલી તપસ્થા.
એને માટે અખુટ ઉત્સાહપૂર્વક કરેલું મુનું મંથન; એની પાછળ અવિરત
ઉચ્છ્વાસ કરતાં કરતાં ફેલાયેલ જ્વાળાની મુસાફરી; લેશમાત્ર ધીરજ બોચા
વિના અનંતકાળ સુધી મથ્યા કરવાની અપરંપિત સહનશીલતા.

સાધક એટલે અનુભવનો લીધમઃ નવવાણુ હાર આઈને ઉઠેલો
નાર ટેકીલો ધેધેરીલું આત્મા હળવા શબ્દોમાં કહીએ તો, લોહી
અને પસેરો કાઢવાની પ્રમાણિક રીત તે સાધના.

અને એવી સાધનાને કશું અસાધ્ય નથી.

દેશજીવ પરમાર

ચમન શ્યામ કુદરતી પ્રિયુષ અને
સ્વતંત્રતાના વાતાવરણમાં જન્મે છે
સ્વતંત્ર અને 'લેસન'ના કુરક એટલે જ એ
કે 'લેસન' કોઈ હેતુથી, કોઈના તરફના
સ્વાભાવી કે કોઈ અંતર્ગત કુરબી કટુ-
વાર્તા હોય છે, અને તે જરૂર લાગે
છે રંગમંચ ધણી વાર પદ કરતાં વધુ
શ્રમ, વધુ એકાગ્રતા તથા એકનિશ્ચયી
જરૂર પડે છે, છતાં તેમાં જીવની પો-
તાની રકુરખા હોવાથી તેને બાર કે
ચાર જાણીતો નથી અને પરિણામે
વિકાસ અને જળ આપીઆપી મળી
નવ્ય છે

સ્વતંત્ર પ્રતિષ્ઠા, સમાધી નથી પણ
તે હાથથી, કાપકથી, શાલકથી કે
હરીફથી કોઈ રાણ છે આટલી
તો સિદ્ધિ થાય છે કે જે જે વિષયો
સામાન્ય જાણીતો થાય તેમાં કોઈ
પણ વિષય વિશાળ પોતાના શોખથી
કરે તો 'હોય છે, ત્યારે તેમાં તે એવડર
હમમ અને મહેતાં જાણે છે જે
વાર્તા સામાન્ય અભ્યાસમાં પાસ
પુરતક વારી કે માન્ય થાય છે તે
વિશાળને કદાચો આપવી લાગે છે,
પણ જે વાર્તા તે પોતાની એ જિલ્લા
નફ પાતર વાચના ઉપર છે તે રાત
નબીને પણ આવી કાંઈ છે અને તેની
અસર વડે તેમ જીવન પ્રણય છે

કોઈકાઓના પોતાના સાદરથી કે
સંપત્તિ સાલવા મડળો અને અખાડા
હુઓ; અને સ્કૂલની કસતશાળા કે
ડિમેન્ટિય કક્ષાની હાજરી જુઓ,
તરત રંગમંચો કે રંગમંચો કે રંગમંચ
વિષયમાં હુકમ કે કુશળતા આવતા
તેને તસ હડા નવ્ય છે શેરીઓમાં
અને પોતાના અને વિસ્તેષેષકોમાં
કે કોઈકાઓ સ્વતંત્રી ને ધુન મચાવે
છે તે વાતાવરણ નિરાળના મેદાનમાં
કે રંગમંચ મેદાનમાં નહીં જુઓ
કાશુ, બધે જ કડક નિયમશાળ અને
નહિ તો તેના જમ માટે અનુભવી
તવનાર જેવા કાચડા, ઝોળ માર્ક
(માહનસ) કે કોઈ સર્વદેવ કે માહનની
કીર્તિ! સ્મારકિય! તેઓ અવિ રસ-

દાવક વિષય પણ આપા જ મરણે
કોઈ જીવને મરણ થઈ ચક્રોતી નથી,
એવી કલ્પના મરણ સ્વતંત્ર અસ્વતંત્ર
અને આવી છે શાળામાં મહેલા
રિવાજ કે જાણીતો દસે યુદ્ધના શિ-
સકોને, વાળાસંપને દિન ઇસલા લાગે,
તેમાં કરતાં જે વધુ આવક લાગે છે
શિષ્યોની કદી કલ્પશબરી આપ
તેમની અને વિશાળની વચ્ચે એક
નિતર સંપે છે શાળાના પાથે જ કલા
એ આપ નીચે કાક અને દળાણ
બોલવતો વિશાળ ક્યારે છુટ્ટ ક્યારે
છુટ્ટો જ જ કરતાં હોય છે વધારા-
ના લેયન તો એકલા અને તેમ કુદી
કરીશું એમ સમાધાન લેતા પેર નવ્ય
છે ઘણી વાર તો સ્વતંત્રતા પણ બસ
અણવેલા ગુરૂતરના રાત્રી પામતો
દેવ છે

આ મધુ ભણે કે દલ ક્યારે હોય
તેમ હેઠાસર સાહેબ અને પ્રિન્સિ-
પાલ સાહેબોએ તેમને પોતાના વિદ્યા-
થી છુટા પાડી સાજનો આપીને બધો
વજન પોતાની હકુલ નીચે, નેપથ
માર્યા છે ઘણા સતતમાસ વિદ્યાની
અને કસતશાળાને ઉત્સાહ કહો
કરશા નેત્રીવી સરસાએવા અને
વિદ્યા પ્રિન્સિપાલો કાનુભૂત થવા છે
તેના પશુ-દાખલા અને મહત્તા છે

કામમાં લાગી બહારની જ-
ર પડે અને જેમાં દસ્ત-
કુશળતા વિકાસને અવકાશ હોય તેમ
નામ હોય અને હોય વિના જ-
વકાસ કદી જ નીતરવી થનાર નથી

શાળાઓની વિદ્યામાં જન્મને બધો
વજન દળાવેલો દોલોથી આલેખે
પોતાની પહેલાની સ્વતંત્ર અસ્વતંત્ર
છે આને જે જાણીતો રંગમંચો વધારા
સ્વતંત્ર ઇસ્ટરિયો, બેરેટાની કપડ
લખવાના નિવાળાઓને કે મેહાઈટની
સ્વતંત્રી મોલાવતા બધાંદરો શોખ
જરૂર નથી નાનુનાના બાળકો પણ
અંજોર મો' લઈ નિગળો નવ્ય છે જે
આને છે, અને એવડે બેરી આડ કે-
પાકનું કાનુભૂત હોલો! નવર પડે છે,
કે પાછાનના કિલ્લાકાટ કે જાળ
દરને ઉપર પણ શાળાના જ સ્વતંત્ર
પદ્ધતિ છે એમ કટીએ તો ખાંડે નહીં
આઈ ડેરેલ્ડ ને સંપત્તિ, પોતે દસ ગુ-
ત જ જ બધાર પાકેલી અનકાશ
પ્રત્યાવના લૂપીને આપણને છે અનન્ય
એક સુદર સ્વતંત્ર થાઈ કરાવે છે, પણ
શાળામાં કોઈકાઓની પોં જ લેસન
અને પરીણાના પોંડલો-વહેની નાતો
બંધેનેને નોઈ વિચાર આંવે છે કે
તેઓ જાળ અને જે સુખા ગાળી શ-
ળાના શાખકા મોરદાઓમાં શાસન-
શા કે રોહાના રસ શેરીતે સમ-
જાની દરે રે શાળાનો વજન એટલી
લાગે, નિર્ધાર વિશાળોની બેરેટર અને
યક્ષનારો મર્ડ પડે છે કે અનન્યની બીજ
પ્રિન્સિપાલો રસ હેવાની કમિટીમાં
નવ્ય છે પરીણા ખાતર કે મેજાકાના
જૂગ ખાતર કિયા થાય ત્યારે રિજના
કમળમાં અનુભવ રહે છે

સાદિત્ત, કંઈ, તથા હુવઝ હોયો
બીજવનારો આલેક્સેન્ડર જીવન તસ-
સરો તો મારુંમ પડશે કે તેમને
પોતાની ધુન આહ રાખના 'પુષ્પળ
વજુત અને તવશા મળવી' તેમને
કોઈએ રોકવા હોય, કોઈ બીજાંકાઓ
તેમને બાર હે તો તેઓ છુટ્ટા થી
સાથ ન હોત સતીરવિકાસ કરનાર
આલેક્સેન્ડર પોતાનો વજનરશાલીન
રાખવો પડતો હતો
દેશને સાધનો કરના વચ્ચેની
વધુ બધર છે. સમિતિ જળવાયો તો
સાધનો હોવા કદી થાયો

પાનખર

પાનખર આવી પહોંચી છે. ગામ બહારનું કોઈકેય જાડ વાણુ વડે હાલી રહ્યું છે અને પાકાપીળા છાંયે પાન ખેતવી રહ્યું છે. કુદરત ચેતનમયી દુનવીઓથી ગતિમાન બની છે. શિયાળોથી કંતાળો, કંતાળાથી ચોમાસુ અને ચોમાસાથી પાકા શિયાળો. એ જાતુચક જીવીજીવી એસર અને મીઠામચી કોઈ એવી અજોબ રીતે ચાલે છે કે એમાં કુદરત અને આખી માનવજાતી પળેપળ નવર માણુ ચેળવી રાકે છે.

શિયાળો રચૂલના, રોકાચની ને રાક્ષિના સમઢેની જાતુ છે એનો કોરો ને ઠંડો પવન સપળે, સુકો નરવાઈ ને સતી. ચોળ તાજ્ય ફેલાવે છે. અને એ પવન એટલો બધો વાય છે કે છવતા જાનનાં છાંયે પડે કપડવા માટે છે અને સોની આતરમાંથી નવી સુધાણી, નવું ચેતન ને નવી ચમક કુટવા લાગે છે, શોકબાજ ક્રમ અને જોહામાંજોહા ચાક; તીમ' પાવનરાક્ષિ અને તાણુ જોડકું ઢોલી, અન્યથેમા બીજળા અને વેગા એ સપળાં આ જાતુના નીસાથી ફેળા છે.

પણ આવનો જીવાન તો ઠીથી ચમકે છે અને રેવેટર ને મફલર, ગળપટ્ટો ને અરમ કોટ, મોખ ને સાલ વગેરે વગેરેથી ચોતાનાં નળળાં શરીરને વીંટળા વધુ નળળા બનાવે છે એ તે કહ શિયાળો માણુજાની રીત છે ?

શિયાળાના રાક્ષિસચપ પછી ઉલ્લાસલરી વસંત ખીલે છે. નવો દેહ, નવા પાન, નવા ફુલ અને અવનવા રંગોના એ મેળો છે હો ચોતચોતાની સરકંટા, ધારણુ કરી રહે છે અને આંદરું વાતાવરણુ ધારે છે.

અને પછી વસંત ગાઢ મુલીમતી હડવા માટે છે, ફુલ બર્ષી ફળ બને છે; કંદોરો વધીને નોટાં ધાય છે કંતાળાને રસ' મકરતો તાપ પડે છે, તેની મરમીમા ફેળા ચોતાને હીસા રંચ બદલી સોનેરી પીળાગ પકડે છે માનવસમોજમા પણ એમ જ અસહિયારો અને સહમના મરના બેસે છે અને પછીથી પાછી સાંગો પડે છે. દે. પ.

ચંદ્રેના રહેવસીઓ કુદરતથી એટલા અળગા થયેલા હોય છે. કે આજે કહ જાતુ ચાલે છે એનું પછું તેમને બાન નથી હોતું આજના-આવણુ કળવગિલા-સુક વગરના કે સુક કુટવા-છાકસાએને સુકો કે કયા મહીનામા ફેલા ફુલ હને છે, જાણુ કયા મહીનામા ધાય છે, કંદોરો કયા કયા મહીનામા દેખા દે છે, આજરામાથી કયા કયા મહીનામા પડે છે ? શહેરની છાકગોળને એટલી જ ખૂબર હોય છે કે આપસકીમની જાતુ પછી છત્રી એકવાની જાતુ આંજે છે અને ત્યાર પછી બળે મફલર બાધીને ફરવાની જાતુ આવે છે ! ગામડાનો લોકોનું જીવન જાતુઓ સાથે પુરેપુર સકળાએનું હોય છે ધાર્મિક માણુસના તહેવાર જાતુ આતુસાર મોડેલા હોય છે. (૧ વા કલેલકર)

કુમાર કુમાર કુમાર

જીવંતતાના રસસાહિત્યમા આપું અને અનન્ય હોલો આપી તેને સિદ્ધિપત્ર કરનાર જીવંતતાના આ કલિવરની પામી વર્ષગાઠ આવતા મેત્ર સુદ ૧ને દિવસે આવે છે તે પ્રસંગે એમનો જન્મસુબલેમહોત્સવ ઉજવવાનું હતું છે, અને એ વિચારને સહર્ષ-વધાનીએ છાંયે અને કલિશીને 'હીર્વાયુ ઇચ્છીએ છાંયે

'કુમાર' માત્ર વાચ્યત ફેલાવનાર સાધન જ બની રહે એનું અમે ઇચ્છવા નથી, પણ તે દિવે, તાગનારના જીવનમા ઉપયોગી ને પ્રેરક ધાય તથા માર્ગદર્શક પૂને એ અમને એનું મહત્વનું ભેગ લાગે, છે આ હેતુ વધુ ચોક્કસ રીતે માર મારવાને અમે આદર આગળ એક નવી ચોજનાની દરખાસ સુધીએ છીએ કે, આદરને-ચોતાને જ માર્ટિ-કેહા પણ હકાકવની આદીતી, સુચના કે સલાહ 'કુમાર કાર્યલય' વરદ્ધી જોષિત કરી તેમને, પોરટલ આટેલું ચોતાના સરનામા-વાણુકવર અમને મત્ર સાથે નોકલવાથી વળતો જવાબ આપીશું જે વિમલેના જવાબ અમે આપવા અસાધ્ય હોઈશું તેને વિષે, અમારી સાથે સળામ રાખતા જાણુકાર હોગિયાર અનુ-બલીએને પુછીને પણ સેલ્ય જવાબ આપવા માન કરીશું

આ રીતે કુમાર કાર્યલય સાથે સોનો જીવંત સળામ બાંધવાની પ્રત્યેક આદરને તક મળે છે અને આજના તાજીએ છીએ કે એવી તક મળતાં દરેક આદર હવે આસીને અમારી સાથે પત્રવ્યવહારને પ્રસંગ પાડશે. —તંત્રી

સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય

‘ ઓથરિયા ’ મનુષ્ય આધુનિક યુગનો નવીન આવિષ્કાર છે હાડકાનો માળો આમડી નામના આવરણ નીચે છુપાયેલો વચલી બાજુમાં અદર્શિત ગમે ત્યાં થોડાક સ્નાયુના લોચા બરો બસ ‘ ઓથરિયા ’ તેવાર તમે ‘ ઓથરિયા ’ તો નથી ને ? તમારા શરીરમાં આ ચિત્રોમાં દેખાતા બધા યે સ્નાયુઓ સમાવાયું તમે ખાનદો ખરા ? જુઓ કેટી ચુદ્ધ બદરૂપ છે ! ઝાંઝા અંગના સચાસનની સાથે સમતોલપણાનું તત્ત્વ પણ આ વિકાસ છે યોગના આસનો અને વિવિધ દડ-ઘેડકની પ્રભુલિ તથા સ્નાયુવિકાસના બધાવામથી આવું શરીર મેળવનાર બાહ્ય સાલસાકર ભાવનગરના ગંગુગ કીડામડગના સભ્ય છે ૫ ફુટ ડા ઇંચ ઊંચા અને ૧૧૫ રતલ વજનના આ યુવાન પીઠનો વિકાસ કેટલો સરસ છે ! જેથી જેમી જેવી બાળીમાં સમાએલા ફેરસા કેતુ ઉત્તમ આરોગ્ય સાચવતા હશે !

હવે ફેરો વિષે આમાં બાહ્ય સાલસાકરે યોગના સ્નાયુઓ જ દેખાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે, વાસ્તવિકરીને સ્નાયુવિકાસ સધાતી શરીરની મર્યાદા મુદ્દત્ત દર્શાવનાં જ પ્રયત્ન કરવો નેહતો દત્તો નીચલા ડાબી બાજુના ફેરોમાં એમનું ઘેટેલી સ્થિતિમાં પણ સમતોલપણાનું તત્ત્વ સચવાયું નથી હંદા વિચારમાં ખડેલા યુવાનના આશમ લેતાં અંગોનું ફરી કરાવનાર આ સ્થિતિ છે જમણી બાજુએ આપેલા બીજા ચિત્ર પરથી એ સમજારો બાહ્ય સાલસાકરે આશમ લેતા સ્થિતિ અંગોને બદલે સ્નાયુઓના અસરમ ઝેંચાણથી થોડી બેડાળતા આપતી છે

એક જીવનમાં બે સિદ્ધિ મેળવનાર ચિત્રકાર અને શોધક સંમ્યુઅલ મોર્સ

આ જીવી લગભગ મોઝેક વર્ષ પહેલાં, હંમેશી - યુ. થોર્ક જતા સુધી નામના વહાણમાં એક પ્રખ્યાત અમેરિકન ચિત્રકાર કેટલાક નાણીતા પુરુષોની સાથે ખાણુ લેતો હતો. સ્વાભાવિક રીતે જ, એ વેળા દુનિયાને અચ્ચે પમાડતી વિજ્ઞાની શોધખોળ ઉપર વાન નીકળી અને બેન્ગન-મિન ફ્રેન્કલિનના પતંગના અખતરા તથા ઍમ્પીઅરના ધ્રુવકેન્દ્રો-મેગનેટ (વિદ્યુત-લોહાદ્યુતક)ના પ્રયોગો પર ચર્ચા ચાલી

‘ શું વિજ્ઞાનો પ્રવાદ ધણે લાખે મુખી વાળાની ઍફર વહેતા ખુદી જતો નથી ? ’ મેંડગમાથી એકે પુછ્યું.

‘ ખીલકુલ નહિ; અખતરાથી સાખીન થયું છે કે વિજ્ઞાની મળે તેટલે દૂર, ખુદી ગયા નિવાય એક હાથમા પહેાવી નામ છે. ’ ખીન્નએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. અને આના ટેકામાં, ફ્રેન્કલિને વિદ્યુતનો તથ્યખો ધણે દૂર, વાળાને છેડે એક જ હાથમા પેદા કર્યો હતો તે પ્રયોગની વાન કરી.

આ વાન સાંભળતા જ પેવો ચિત્રકાર એકદમ ખોલી ઉઠ્યો, ‘ જો વાળામા મળે તેટલે દૂર એક જ હાથમા વિદ્યુત દેખી શકાય, તો શામાટે તે વડે મળે તેટલે દૂર વગર વિદ્યે સંદેશ ન મોકલી શકાય ? ’

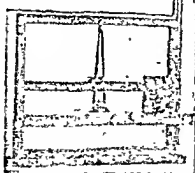
આ રાજીઠે વેંકે તેના મુખ-માંથી સદજ નીકળ્યા હતા, પણ

સંમ્યુઅલ મોર્સ ૮૨ વર્ષની વયે

અવિધ્યનાં કોઈ દિવસ ટેલિગ્રાફની શોધ રિર સામળે તે વાદ રાખએ કે તે તમારા આખરસાખી મુલી વહાણ પર થઈ છે.

આમે શોધેનું પહેનું ટેલિગ્રાફ થન જેને વિજ્ઞાની એડામ તથા અદમવતાં એક પેન્સિલ ડબીનીચી મળી, જે વડે કાવળની પછી પર માગતા ટપાં-લીરા પાઠી સામવા

ખીલ જ શણે એ અમેરિકન ચિત્રકાર, સંમ્યુઅલ ફિન્સે ખીન્ન મોર્સને જ્ઞાન થયું કે પોતે એક ભાદે મહાન શોધનો ખ્યાલ ઉત્પન્ન થયો છે. પૃથ્વીના એક છેડાથી ખીન્ન છેડા સુધી એક જ હાથમા સંદેશ પહેાચાડી શકે તેવા સંદેશ વાદક ધંતની શોધથી જગતનું કેટલું કડાણ કરી શકાય એ ખ્યાલથી તેને રોમાન્સ થઈ ગયો. અખતરા વિચારેલી પરંપરાથી તે પુલકિત થયો. દેવે જ પોતાને આ પ્રકાશ દેખાડ્યો હોય એમ તેને લાગ્યું

મગળમા તો કાઢને મોર્સની વાતથી કાંઈ નવાઈ લાગી નહિ અને વાત આગળ ચાલી. પણ મોર્સનું મગજ ધમધમી ઉઠ્યું. તેના આખા શરીરમાં, જતણે વિદ્યુતનો પ્રવાદ વહેતો હોય તેમ તેને લાગ્યું. ને ખાણુ ઉપરથી ઉઠી સ્ટીમરના ટેક ઉપર મળેા સમુદ્રના પ્રચ્છે મોજન સ્ટીમરની ખાણુ સાથે અથડાઈ પોપ કરતાં દતાં, અને તેમાથી ઉડતાં જતન-શીકરથી દવા મીનજ થતી હતી તે સમયે મોર્સના મગજમાં, દગતરો માહત્ત દર મનુષ્યના વિચારો લખી શકે તેવા ધંતની રચના પ્રગતી હતી.

નેણે વિચાર્યું કે વિદ્યુતનો પ્રવાદ એક જ હાથમા મળે તેટલે અંતરે નાગમા જતન શકે છે. જો તે નાશને મળે ત્યા વગરમા તોડી નાખવામા આવે તો નાણુખો માય.

તણખા તે એક ચિદ્ર, તેના ગેરલાજરી તે બીજી ચિદ્ર, અને તે ગેરલાજરીનો સમય તે બીજી ચિદ્ર આ તણ ચિદ્રોની વિવિધ રચનાથી હું અમરો શબ્દો અને વાક્યો બનાવીશ ને વિજળી આ ચિદ્રોને દસ માધ્યલ લઈ જઈ શકે તો પછી તો હું તેને આખી દુનિયા ઉપર લઈ જઈ શકીશ !

એક કલાકના ચિંતનને અંતે યંત્રો આકાર નિશ્ચિત થયો અને અમેરિકાનો એ નામાકિત ચિત્રકાર મોર્સ, ૪૧ વર્ષની ઉંમરે, એક કણખા ચિત્રકાર મરી રેલિઆઈ-તાર-વચનો શોધક બન્યો !

તેણે ખીમામાંથી પોતાની રચેયણુક કાઢી તેમા ટપકા અને લીટાની ગોઠવણુ કરી પ્રથમ દસ મુખી આકાર ગોઠવ્યા, અને પછી તે આકારને જોડી શબ્દો કળી કાઢ્યા. તેની પ્રથમ ગોઠવણુ આ પ્રમાણે હતી -

(એક ટપકુ એટલે) ૧, . . . (બે ટપકાં એટલે) ૨, . . . ૩, . . . ૪, . . . ૫, . . . — ૬, . . . — ૭, . . . — ૮, . . . — ૯, . . . — ૦

આ પ્રમાણે અંકની ગોઠવણુ કર્યા પછી નીચે મુજબ શબ્દરચના કળી કાઢી જેમકે ૨૧૫=લગાઈ ૨૧૫ની નિશાનીઓથી 'લગાઈ' શબ્દ સમજવા આમા . . . ૧ . . . ૧ . . . એટલે લગાઈ પડેની સગાઈ હોવામાં, ૧૫ની નિશાનીથી બેલગિયમ, ૨૫૨ એટલે ઈંગ્લેન્ડ સમજવા . જેમકે . . . ૧ — (હોવામાં) . . . ૧ . . . (બેલગિયમ), . . . ૧ . . . ૧ . . .

(ઈંગ્લેન્ડ). આ પ્રમાણે તેણે અનેક કળવના કરી કાઢી દુનિયા પર દાલમા બહુ જ છટકી વપરાતી ટપકા—લીટાની ભાયાની ઉત્પત્તિનો આ ઇતિહાસ, સેમેદાર, હેલિથેઆઈ, તાર, વાયરલેસ બગેરેમા વપરાતા કણખો આ ઉત્પત્તિક્રમ, અને તેનો પિતા એ મોર્સ, તાર, રેલિફાઈન, વાયરલેસ અને રેડિયો એવા અનેક અમરકારોનું આ મુળ

વહાણુ દિવસરાત અમેરિકા તરફ ધસતુ હતું અને મોર્સ આ શોધને પૂર્ણ કરવાના વિચારોમા એક પછી એક નિદ્રા વગરની રાત્રિઓ પસાર કરતો હતો આ શોધની તેને ધગશ લાગી હતી

પણ વિજળી તથા તેના મત્તા બાજનનું તેનું જ્ઞાન ધણુ જ શોડું હતુ, તે જ્યારે ચેક કૉલેજમા

બાબુતો ત્યારે વિજળી સંબંધી તેણે થાડા પ્રયોગો નેએકા અને તેના પરિણામે તેને વિજળીની શાન-ખોળનો રમ લાગેલો બેટરીની રચના, વિદ્યુત-લોહચુમ્બના ચુણો અને બીજી અનેક નાનીગોડી વિજળીની શોધોથી તે માહીત્યાર મળેતો

દવે તેણે વિચાર કરવા માંડ્યો કે પોતાના આ નવા સંદેશવાહી વચમાં વિજળીની કઈ શોવતો પોતે સારામા સારો ઉપયોગ કરી શકે, વિજળીના ઝખકાગ વડે દૂર સંદેશ મોકલવા કરતા વિદ્યુત-લોહચુમ્બની મદદથી દૂર એક લોહાના કટકોને ને ઉંચાનાંચા ચક્રાથી શકાય, તો તેમાંથી અવાજ નીકળે, અને તે અવાજથી સંદેશ મોકલવાની પદ્ધતિ વધુ સરળ થઈ પડે

આમ વિચારી તેણે એવા એક વચનો નક્કી તૈયાર કર્યો અને તેમા કેવા તાર વાપરવા તેની પણ નોંધ કરી. પોતાની આ નવી શોધના નક્કા તેણે પોતાના સાથેના રડીમર ઉપરના ચુમાઈગેને બતાવ્યા અને એ રોધ શું કામ કરશે તે સમજાવ્યું તેણે તો માત્ર આશ્ચર્ય અને શકાઈ ઊભા ફાડી જોઈ જ રહ્યા

આપરે રડીમર બેંદરે આરી પહોંચી અને મોર્સ રડીમરના કૅપ્ટન પેલને મળવા ગયો, વાનગીનમા તેણે કહ્યું, 'ભવિષ્યમા ને કોઈ દિવસ રેલિઆઈની શોધ વિશે તમારા સાબળવામા આવે તો વાદ રાખજો કે તે શોધ તમારા ભાગ્યશાળી સુલી વહાણુપર થઈ છે !'

વિજ્ઞાનના ઇતિહાસમા કોઈ પણ શોધકને પોતાની શોધ વિશે આવા પરિપૂર્ણ અને ચોક્કસ વિચારો પ્રથમથી કદિ રટ્યો નથી, મોર્સે સુલી વહાણુના કૅપ્ટન આગળ ભાખેલી ઉપલી ભવિષ્યવાણી તેને શોધક તરીકેનું આદિતીય સ્થાન આપે છે

પણ દુનિયાની એ પરમ મહાન શોધના એ શોધકને સ્વપ્ને ય ખ્યાલ નહોતો કે જનસંમોજ પોતાના શોધ રચીકારને તે પહેલા પોતાને કેટલાય વર્ષો નિરાશા અહમત અને કચાલિયનમા પસાર કરવા પડશે બીજા ધણુજારા શોધકોને પોતાની શોધને માત્ર પૂર્ણ કરવામા સર્વસ્વનો ભોગ આપવો પડ્યો છે, જ્યારે મોર્સની પાસે શોધ તો પૂર્ણ હતી, પરંતુ તેને અશ્રદ્ધાણુ લોકોને ગમે ઉતારના સર્વસ્વનો ભોગ આપવો પડ્યો, અને તદુપરાંત જીવનભર મથોને ચિત્રકાર તરીકે મેળવેલી ખ્યાતિનો ભોગ આપી લાગટ બાર

વર્ષ સુધી પરિણામરૂપ
પ્રયત્નોમાં ગાવસ પડ્યા.

મોસીના છવનામાં
આશ્ચર્યકારક થીના તે
એ છે કે તેણે એક ઇન્-
ગીમા એ ઇન્ગી ઉભી
કરી, અને તે બંનેમાં
નીચેથી ઉગે ચઢી તેણે
ખ્યાતિ મેળવી. ચિત્ર-
કાર તરીકેનું તેનું છવન
પણ બહુ મુશીબતે ધડા-
એહું હતું તેણે એક
કેવિયા તરીકે છવનની
શરૂઆત કરી હતી અને
પૂ. ઈન્ડિયામાં ચીંથરે-
દાસ, બુખ્યાં, રમકડું
ગામડિયાઓનાં ચિત્રો
દેરી તે બે વૈરા પેદા
કર્યો. આ પ્રમાણે લગ-
ભગ થીસ વર્ષના સમત
પ્રયાસ પછી તેની ગ-
ણના અમેરિકામાં એક
સારા ચિત્રકાર તરીકે
ચલા લાગી, અને પછી
તે એવો વખત આવ્યો
કે તેની સમક્ષ અમે-
રિકાના પ્રેસિડેન્ટ, સર-
હદો અને મદાન પુરવો
મોનાનાં ચિત્રો દેરાવવા
માટે મેરાલા લાંબા અને
ચિત્રકાર તરીકેની તેની
ખ્યાતિ અમેરિકા બહાર
પણ દૂર દેશોમાં પ્રમતી.
આમ બધારે તે ચિત્ર-
કાર તરીકેની કીર્તિના
ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યો.
હતો અને થોડાપણી પૂર્ણ થયા મેળવી પાછો સ્વદેશ
આવતો હતો, જ્યારે મુખ અને કમ્બુદિની ઊભો
તેને હાથવેળમાં જાળીની હતી એવે સમયે, એકાએક

: અચની :

દેશદેશ વંદેશ ચર્યા ને
લોકલોક લુવાળ ભળ્યો છે;
ઉંચ ધોરતો એકલમુરો
સાથી, યુ બોડે ?

એ ! જુના ખંડેર ખડે છે,
નવી દિવાલો ત્યાં ઉપડે છે;
તો શાને પતાવળ ગરે છે
સાથી, તું હોડે !

ધરોહની નાખત ગરડે છે,
જૂઞ પાપાણુ રત્નપો રસબે છે.
જૂઞ લોચન મુરજ પ્રગળે છે
સાથી, કા હોળો ?

જેરી વિખેરી દે પામરતા,
તોડછેડ કારી કાપરના;
સિંદ સગેવડ જાળ દીંદવો
સાથી, આ છુટવો

માનહસ્ય ઉઘાસ ધરે લે-
પિતુ આદ્ય સંભાવ બરે લે-
કામરે રોમાન્સ ચડે તો
સાથી, તું ઉઠવો.

દરાજણ પરમાર

‘પણુ આ તો પુરું જ કરેલું છે.’ મોસી કહ્યું
‘ના ના, જુઓ આ;’ એમ કહી મિ. વેન્ડે
ચિત્રમાં અપૂર્ણ રહેલા બેચાર સ્થળો મોસીને ગાનાં.

આકાશનાખીનો દેખ
તેને એક એવી નવી
સ્ફુરણ ચાંદ્ર કે જેને
ખાતર તે સર્વસ્વનો ત્યાગ
કરવા તત્પર થયો, અને
ફરીથી શોધક તરીકેનું
નવું જ છવન શરૂ કર-
વાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.
તેના આ જીવન છ-

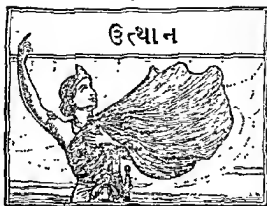
વનમાં પ્રથમ છવનના
કેટલાક અંગોના અનુ-
ભવો તેને બહુ ઉપયોગી
થઈ પડ્યા. ચિત્રકાર
થવા માટે તેણે જે અ-
ત્યંત ધીરજ કેળવી હતી
તે તેને આ વખતે ખૂબ
લાગી. બનુભવે તેને
શીખવ્યું હતું કે અનેક
નિષ્ફળતા અને પ્રય-
ત્નોની પરિણામે જ પૂર્ણ-
તા મેળવી શકાય છે.
એક વાર તે ક્રિસ્ટમાં
ચિત્રકળાનો અભ્યાસ
કરતો ત્યારે તેણે નેરા-
નમ અંકિતીમાં મુકવા
માટે એક ચિત્ર બનાવેલું.
તે વખતના ઈંગ્લેન્ડના
પ્રથમ પત્રિકાના એક
ચિત્રકાર ગેન્સમિન
વેરડને તેણે તે બતાવ્યું
અને પૂછ્યું આશ્ચર્યથી તે-
મને પુછ્યું, ‘આપ આ
ચિત્ર માટે શું ધારો છો ?’
‘પણુ સારું છે;
પણ તમે તેને પુક કરો.’
તેમણે જવાબ આપ્યો.

વર્ષ સુધી પરિણામશૂન્ય
પ્રયત્નોમા ગાળવા પડ્યા.

મોર્સના જીવનમા
આશ્ચર્યકારક બીના તો
એ છે કે તેણે એક જીવ-
ગીમાં બે જીવગી ઉભી
કરી, અને તે બંનેમા
નીચેથી ઉંચે ચઢી તેણે
ખ્યાતિ મેળવી. ચિત્ર-
કાર તરીકેનું તેનું જીવન
પણ બહુ મુશીબતે ધગ-
એલું હતું. તેણે એક

ફેરિયા તરીકે જીવનની
શરૂઆત કરી હતી અને
ત્યાર પછી તેણે આશ્ચર્ય-
કારક, ભૂખ્યા, રખડ
ગામડિયાઓનાં ચિત્રો
દોરી તે બે પૈસા વેદા
કરતો. આ પ્રમાણે લગ-
ભગ વીસ વર્ષના સમય
પ્રવાસ પછી તેની મ-
ણીના અમેરિકામાં એક
સારા ચિત્રકાર તરીકે
જવા લાગી, અને પછી
તો એવો વખત આવ્યો
કે તેની સમગ્ર અમે-
રિકાના પ્રેસિડેન્ટ, સર-
દારો અને મદાન પુરવો
પોતાના ચિત્રો દોરાવવા
માટે બેસવા લાગ્યા અને
ચિત્રકાર તરીકેની તેની
ખ્યાતિ અમેરિકા બહાર
પણ દૂર દેશોમાં પ્રસરી.

આમ જીવિતે તે ચિત્ર-
કાર તરીકેની કીર્તિના
ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યો
હતો અને થોડાપથી પૃથ્વી પર
આવતો હતો, જ્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની છાંભો
તેને હાથવેળમાં જણાતી હતી એવે સમયે, એકાએક

• આગવી •

દેશદેશ વંટાળે ચઢતો ને
લોકલોક જુવાળ બહો છે,
ઉંચ વેળેતો એકલસુરો
સાથી, શું બેઠો ?

જો' જુના ખેડે ખડે છે,
નવી દિવાલો આ ઉપડે છે;
તો જાને પાતાળ ગરે છે
સાથી, શું હેઠો ?

પરોડની નોખાત ગમડે છે,
જુન પાપણુ રવાનો રસળે છે,
જુન તોવન સુરજ પ્રજળે છે:
સાથી, કા ઉઠ્યો ?

ખેરી વિખેરી દે પામરતા,
તોડછોડ કરી કાપરતા;
સિંહ સમોપક જાળ હોંદવો
સાથી, આ છુટવો.

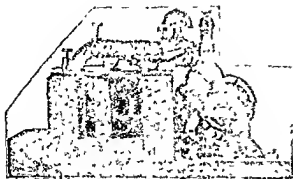
માનહુલ્ય ઉદ્ધાસ ધરે જો-
ચિત્ આત્મ સંતોષ ભરે જો-
કોમારે રોમાચ ચડે તો
સાથી, શું ઉઠવો

દેશજાજી પરમાર

આકાશવાણીનો જેમ
તેને એક એવી નવી
સ્ફુરણા થઈ કે જેને
પાતર તે સર્વસ્વનો ત્યાગ
કરવા તત્પર થયો, અને
ફરીથી શોધક તરીકેનું
નવું જ જીવન શરૂ કર-
વાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

તેના આ બીજા જી-
વનમા પ્રથમ જીવનના
કેટલાક અનોખા અનુ-
ભવો તેને બહુ ઉપયોગી
થઈ પડ્યા ચિત્રકાર
થવા માટે તેણે જે અ-
ત્યંત ધીરજ કેળવી હતી
તે તેને આ વખતે ખૂબ
લાગી. અનુભવે તેને
શીખવ્યું હતું કે અનેક
નિષ્ફળતા અને પ્રય-
ત્નોને પરિણામે જ પૃથ્વી-
તા મેળવી શકાય છે.
એક વાર તે ઇંગ્લેન્ડમા
ચિત્રકળાનો અભ્યાસ
કરતો ત્યારે તેણે 'નૅશ-
નલ એક્ઝિબીશન' ચુકવા
માટે એક ચિત્ર જાનાવેલું.
તે વખતના ઇંગ્લેન્ડના
પ્રથમ પકિતના એક
ચિત્રકાર બેન્નમિન
વેરટને તેણે તે જાતાવ્યું
અને પૃથ્વી આરાધી તે-
મને પુછ્યું, 'આપ આ
ચિત્ર માટે શું ધારો છો ?'
'પણ મરસ છે,
પણ તમે તેને પૂર કરો.'
તેમણે જવાબ આપ્યો

'પણ આ તો પૂર જ કરેલું છે.' મોર્સે કહ્યું.
'ના ના, જુઓ આ,' એમ કહી નિ. વેરટ
ચિત્રમા અધુરા રહેલા બેમાર સ્થળો મોર્સને બતાવ્યા.

મોસે ૧૮૪૭ના જે વેળ ઉપર યોહાનનથી બાઈબલનાર
પરેલવહેતો ગઈશો પ્રાચીનથી તે યત્ર

નિરાશ થએલો એ નાનકડો ચિત્રકાર ચિત્રને
ઘેર લઈ ગયો અને તેના ઉપર એક આંધવાડિયું વધુ
મહેનત કરી ત્યાર પછી પાણુ તે મદાન ચિત્રકાર
પાસે બતાવવા લાઇ ગયો. આ વખતે યુરુએ ચિત્રના
પુરકળ વખાણુ કરી કહ્યું, 'પણુ દશ એને પુરૂં કરો'
'શુ આ પૂરૂં નથી?' અધીરાધરી મોર્મે પુછ્યું
'નહિ જ છુઓ તમે આ સ્નાયુ બગાળર દોષો
નથી, અહીં આગળનો વળાંક બરાબર લાવશીક નથી'

ફરી વાર મોર્મે તે ચિત્ર ઉપર ફેટલા થે દિવમ
મુઠી મહેનત કરી જ્યારે મોર્મે શ્રીજવાર ચિત્ર લાઇને
આગે સારે બેન્નમિન વેરે તે તો તેના તે જ જવાબ
આપી, 'બરાબર છે, સારું છે, પણુ એને પુરૂં કરો'

'હું પુરૂં નહિ કરી શકું' આટલું બોલતાબોલતા
તો મોર્મે ગદગદિત થઇ ગયો

'ગભગ નહિ, જુવાન' હું તારી કમોડી કરવા જ
આમ કહું છું તું દવે બરાબર સમજ્યો હોહજ કે
છાણુ ચિત્રો દોષે કાઈ ચિત્રકાર થઇ જવાતુ નથી,
પણુ એક ચિત્ર સપૂરૂં કરવાથી જ માગ ચિત્રકાર
થવાય છે'

જ્યવનના પ્રખાતકાળે મળેલી આ અનુભવપૂર્ણ
સત્તાદ મોર્મેને જ્યવનભર કામતી થઈ પડી, અને એ
સત્તાદથી ધડાએત્રા મળે, ૧૮૩૨ની સાલમા આધિક
વયે, જગતને ટેલિગ્રાફનો પ્રથમ અચો આપવતું કામ
તેણે શરૂ કર્યું

વડાણુમાથી ઉતરી તે પરમાર્થો પોતાના લાઇને
ઘેર ગયો અને ત્યાં સગડી પર ફેટલુક સીમું ગાળી

તેના દાળા પાડ્યા. એમ કરતા થોડું મીઠુ
ખુરશીઓ તથા શેતરંજ પર દબ્યુ તેથી તેના
ભાઇની ઓ ચીસાઇ આથી તે પોતાના બીજા
બે ભાઇઓ છાપખાનું ચલાવતા હતા તે
મકાનને. પાચમે માળ એક કાનરિયામા રહેવા
લાગ્યો તેનું ઘર, તેનું દીવાનખાનું, તેનો
મુકાનો ઓરડો અને તેની ઉદ્યોગશાળા જે
ગણો તે એ કાતરિયુ જ હતું

આ સ્થળે તે દિવસરાત અવરિતપણે કામ
કરતા લાગ્યો ધરોપની મફરમા તેણે અંખા પૈસા
વાપરી નાખ્યા હતા, એટલે પેટને ભાડું આપવા
સાર તેને અનારનવાર ચિત્રકાર તરીકે શિક્ષણ આપી
અથવા ચિત્રો દોરી પૈસા કમાઈલેવા પડતા હતા તેની
આ નવી ધનને માટે તેના મિત્રો તેને ખ્યાલી સ્વખ-
દષ્ટા કહેતા, ફેટલાક તેને 'પાગલ પથમખર' પણ
કહેતા' નરા સાથે બનાવતા તેને આવડતા નહિ,
તેમ જ વિખતનું કોઇ યત્ર પણ તેને મળી શકે તેમ
ન હતુ; એટલે લાકડામા યત્રની આકૃતિ કાનરી તેના
પરથી તેને બીજા પાડવા પડતાં, પોતાને બેઠલુ યત્ર
બનાવવામા તેને માત્ર લોતાનો દુકડો તારને બોળે
છેડે ઉચોનાચો થઇ અવાજ આપે તેટલુ જ કરવાનું
હતું, કે જે વડે એક છેડા સાથે વિજળીનો સમર્થ
બેઠવાથી કે તોડવાથી, બોળે છેડે ગમે તેટલે દૂર
એક જ લાણુમા સદેશો મોકલી શકાય.

પ્રથમ તેણે કાગળની એક લાખી પડી, એક
પેન્સિલ નીચે ચાવીથી સીધી ચાચે તેડુ કર્યું, અને
પછી વિગુત-લોદયુજકથી પેન્સિલ ઉમીનીની યામ
અને કાગળને અડે અથવા ન અડે તેથી ગોદવણુ
કરી બે પેન્સિલ થોડી વાર અડે તો કાગળની પડી
પર માન એક ટપકુ પડે, અને બે લાખો સમમ
અડી રહે તો લટિ પડે, તેરી રચનાનું યંત્ર બનાવ્યુ,
અને એ ટપકા, લીટા અને ખાસી જગ્યાની વિવિધ
ગોળના કરી એક લાખા ગોડવી મુટી વડાણુ ઉપર
થએવી સ્ટુરણા પછી ત્રણ વર્ષે આ યંત્ર પુરેપુરું બની
ગયુ, એ યંત્રની જન્મભૂમિ સિડી ઓફ ન્યૂ યૉર્કની
યુનિવર્સિટી હતી, કે જ્યાં મોર્મે કલા અને સ્થાપતના
પ્રોફેસર તરીકે કામ કરતો હતો.

૪ મે. ૧૮૭૭માં યુનિવર્સિટીના મકાનમાં મોર્સે પ્રથમ સંદેશો ૧૭૦૦ ફૂટ લાંબા તારમાં મોકલ્યા, અને લલભક્ષા વિજ્ઞાનવિશ્વવિદ્યાલયે આશ્ચર્યચકિત થઈ તે જોઈ રહ્યા. તે જ વર્ષમાં વૉશિંગ્ટનમાં પોતાના એ 'અમેરિકન ઇલેક્ટ્રીક મેન્યુઅલ ટેલિગ્રાફ' યત્રના પેટન્ટની તેણે માગણી કરી, અને થોડે જ વર્ષો બાદે જનસમાજ સમક્ષ દસ માઈલ દૂર સંદેશો મોકલવાનો પ્રયોગ પૂર્ણ ફલદેશી થયો. દુનિયામાં તાર રસ્તે સંદેશો પ્રથમ પસાર થયેલા તે સંદેશ આ હતા :

Attention, the Universe ! By kingdoms right wheel !

મોર્સેને પોતાના પરિશ્રમના ફળ નજીક જણાવા લાગ્યા વખત જ્યોતે ગયો તેમતેમ તે યત્રમાં એક પછી એક સુધારા કર્યો ગયો. ઘણે દૂર સંદેશો મોકલતા તેનો અવાજ તથા શક્તિ મંદ ન પડી જાય તે માટે તેણે 'ઇલેક્ટ્રિક રિલે'ની એક નવી શોધ કરી, કે જે તેની સર્વે શોધોમાં અગ્રસ્થાન ભોગવે છે.

ટપકા અને હોટાના પોતાના કચ્છમાં તેણે હવે આકાશને સ્વયં અદર્શો ગોઠવ્યા અને સીધી લાખામાં સંદેશો મોકલી શકાય તેવી સરળતા આણી. આ વખતે તેને યુનિવર્સિટીમાં ભણતો આર્થર વેઇલ નામના એક શ્રીમંત જુવાન તરફથી સહાનુભૂતિ તથા પ્રત્યક્ષ જો મળુ જ ઉપયોગી મદદ મળી ગઈ તે વિસરાય એમ નથી. અમેરિકામાં પાછળથી 'અમેરિકન ટેલિગ્રાફ એન્ડ ટેલિગ્રાફ કંપની'નો પાયો નાખનાર થયો તેણે વેઇલ ને આ આર્થર વેઇલનો જ પૈત્ર.

આ પ્રમાણેની પ્રયત્નો પછી પૂર્ણ આસ્થામાં તે અમેરિકન કૌશલની મદદ મેળવવા વૉશિંગ્ટન ગયો. આ તેણે કૌશલના પ્રેસિડેન્ટ વાન બુરન તથા સભ્યો સમક્ષ તારનું યત્ર ગોઠવી સંદેશો મોકલી જતાવ્યા અને પ્રયોગ ખાતર તારની એક લાઇન નાખવા માટે ગ્રીસ દબાર ડોનરની માગણી કરી.

આ પ્રમાણે કરી, અમેરિકાનું કામ પોતાના મિત્રોને સોંપી દેના દેશમાં પોતાના યત્રનું પેટન્ટ મેળવવા તે ચર્ચા થયો. ઇંગ્લંડમાં તો તેનું કાંઈ વળતું નહિ, પણ ફ્રાન્સમાં લાના વિજ્ઞાનવિશ્વવિદ્યાલયે તેને ખુબ માન આપ્યું. પોતાની માનુષ્ય પોતાને ખુબ રોકા દેશે તેવી આશામાં તે ૧૮૭૯માં અમેરિકા

આ જમાનાનું ઉલ્લાસમાં છેલ્લી ટપકું. પોતાની મેળે બાલ્ડ ટેલિગ્રાફનું ટાઇપરાઇટર રીસીસર, જે વડે લેટનથી શાન-શાનિસરકો-૭૪૦૦ માઇલને અતરે એક જ ક્ષણમાં સંદેશો મોકલી શકાય છે લડનમાં એકેશો માણસ જે સંદેશો ટેલિગ્રાફમાં આપે તે બીજો ઉડે સાનકાનિસરકોગા આ યત્ર કામગીરી પડી હપર પોતાની મેળે ટાઇપરાઇટરવડે બાંધી બાંધે છે. પાછો આવ્યો, પણ જેવો તે ન્યૂ યૉર્ક પહોંચ્યો કે તેને માલુમ પડ્યું કે તેની આશાઓ ખુબ ભેગી થઈ ગઈ છે. ચત વર્ષમાં કૌશલે કાંઈ પણ ઉકાળ્યું ન હતું અને તેના મિત્રો પણ બધા ખસી ગયા હતા !

સર્વથી તળગ્યો અને મળવામાં પ્રતી કોડી પણ નહિ એવી હાલતમાં તે ન્યૂ યૉર્કમાં એકલો બેઠકવા લાગ્યો. પેટને લાડું આપવા માટે પણ તેને પૈસા ઉધાર માગી લાવવા પડતા. અંતે તેણે ફરીથી પીછી અને રગનો આશ્રય શોધ્યો અને પેટ ખાતર તે એક વાદ ફરીથી ચિત્રકળાનો શિક્ષક બન્યો.

એક દિવસ મોર્સે પોતાના એક શિષ્યને પુછ્યું, 'કા લાઇન, તારા આ હપતાની શીના પૈસા તું ક્યારે આપી શકીશ ?'

'હું દિલગીર છું, સાહેબ; આ વખતે ઘેરથી પૈસા આવવામાં જરા દીલ થઈ છે; પણ એકાદ અઢવાડિયામાં તો જરૂર આવી જશે.' વિવાર્યાંજી જવાબ આપ્યો.

'એકાદ અઢવાડિયે ?' મોર્સે બોલી ઉઠ્યો; 'ત્યાં તો હું મરી પણ ગયો હોઇશ.'

‘મતી ?’ વિદ્યાર્થી નો ડચાર્જ બ મોં .

‘હા, બુખમરાથી ’ મોંએ જવાબ આપ્યો.

‘હાજ તરત દન ડોલર આપું તો ચાલશે ?’

‘અરે દન ડોલર તો મારી હદગી બચાવશે .’

મોંએ કહ્યું, અને વિદ્યાર્થીએ દસ ડોલર આપ્યા અનેએ માથે બોજન લીધું અને જ્યારે તેઓ જમી રહ્યા ત્યારે મોંએ કહ્યું, ‘ભાઈ, છેલ્લા ચોવીસ કલાકમા દુ અભ્યાસે જ જમ્યો મારી મલાદ માને તો તુ મધાદારી ચિત્રકાર ન થતો ચિત્રકાર એટલે લિખારી તેના કરતા તો કુતરા પણ સુખી હોય છે.’

અને તેણે એક છેલ્લો હવતાક પ્રયત્ન કરી જેવા દામ બીડી તથા તેમા લોકોને રસ ઉત્પન્ન કરવા ખાતર તેણે પાણીની અંદર દોરડું રાખીને ન્યૂ યૉર્કના કેમલ માર્ડનથી ચર્ચનરવા ટાપુ ઉપર જળ-માર્મે સ્ટેશો મોકલવાની યોજના ‘પદાર પાડી અને લોકોને તે જેવા માટે આમત્રણ કર્યું.

પ્રયોગની આગલી રાત્રે મોંએ પાણીની અંદર તાર ગોઠવ્યો અને બીજે દિવસે સવારે લોકોના રોળા આ અમત્કાર જેવા ભેગા થયા મોંસે સ્ટેશો મોકલવા પ્રયત્ન કર્યો પણ નિષ્ફળ ‘લોકો દસવા લાખા મોંસેની નિરાશાનો પાર રહ્યો નહિ

યંત્રમા શી ખામી છે તે તેનાથી એકદમ સમજાય નહિ રાતમા કેટલાક ગે વદાઓ તેના તાર ઉપરથી પરાત થયા હતો તેમાથી એકાદે લગર ઉઠાવતા તેમા તેનો તાર લગાવાથી તે પણ ઉઠાવી લીધેલો અને બગોએક વાર જેટલો તે ખેંચી પણ કાઢેલો, પણ એ શું છે તે નહિ સમજનાં તે કાંઈ નાખી લગરને મુકા કરેડું’

પણ નિષ્ફળતાની આ પરપરાથી તે હલ્ય દતાશ થયો નહિ તેણે મિત્રોની મદદથી ફરી પાછા વૉસિંગ્ટન જઈ કૉંગ્રેસ પાસે પૈસાની મદદ માટે માગણી કરવાનો વિચાર કર્યો પણ મિત્રોએ શુભેચ્છા સિવાય કાંઈ આપ્યું નહિ !

છતા તે વૉસિંગ્ટન તો પહોંચ્યો જ કેવી રીતે તે વાતની ક્યાય પણ મોઘ નથી કૉંગ્રેસના સભ્યો મમશ તેણે ફરી પોતાનું યંત્ર ઉણ કર્યું, અને તેની ખુબી સમજાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો કેટલીકવાર તો સમજાવી સમજાવી તે રડી પડતો ! છતા કેટલાક સભ્યો

રમ લેતા; જ્યારે કેટલાક તેને દરડી પણ કાઢતા.

અંતે, મદામહેનતે ટેલિગ્રાફને માટે ત્રીસ હજાર ડોલરની મજુરીનો ખરડો કૉંગ્રેસમા મુકાયો તો ખરો. પણ દિવસ પર દિવસ જવા લાખા, છતા પરિણામ કાંઈ આવે નહિ નથી કહી શકાતુ કે કેવી રીતે બન્યું, પણ છેક છેવટે, કૉંગ્રેસની છેલ્લી બેઠકના છેલ્લા કલાકમા ટેલિગ્રાફનો એ ખગડો, બાણે કાંઈ ચમત્કાર થયો હોય તેમ, મજુર થઈ ગયો ! પુરૂષ પ્રયત્નનું ફળ આપવા દેવે જ આ કાર્ય કર્યું હોય તેમ લાગ્યું ! વૉસિંગ્ટનથી બાલ્ટીમોર સુધીના ચાળાસ માઈલમા તારના દોડા નાખવાનું મજુર થયું, અને તેની કેમ-રેખનું કામ મોંસેને સોંપાયું. એક વર્ષની અંદર તો વૉસિંગ્ટન અને બાલ્ટીમોર વચ્ચેની તારની રચના પૂર્ણ થઈ ગઈ

જેને ખાતર મુખસમૂહિની આવતી છેાળોને નકારી કાઢીને મોંસે પોતાનું મર્વસ હોયુ દતું, બારબાર વર્ષ સુધી અનેક મહેમતો અને નિરાશાઓ માથે લડીને જેની પાછળ તેણે અખંડ પ્રયાસ કર્યો હતો તે, જગતની એક ભારેમા ભારે કલ્યાણકારી ટેલિગ્રાફની મોઘ જગતના ઉપયોગ માટે તા ૨૪મી મે ૧૮૪૨ને દિવસે ખુબી મુકવામા આવી

આને વૉસિંગ્ટન-બાલ્ટીમોર લાઇન—ફુનિયાની પ્રથમ ટેલિગ્રાફ લાઇન—નું ખાતરદત્ત દતું. તારના યત્ર ઉપર મોંએ એકો દતો. તેની ચોમરે હતા મોટા-મોટા અધિકારીઓ ભેગા મળ્યા હતા. ચાળાસ માઈલ ઉપર આવેલા તારને બીજે છેડે, બાલ્ટીમોરમા તેનો મિત્ર આલ્ટેક વેદાજ સ્ટેશો લેવા એકો દતો. તે સમયે નીચેનો, ફુનિયાનો પ્રથમ સુપ્રમિદ તારનો સંજોગ વિનવણે જગમ્યો : What hath God wrought ! (શી પ્રભુની ગર્નિ !)

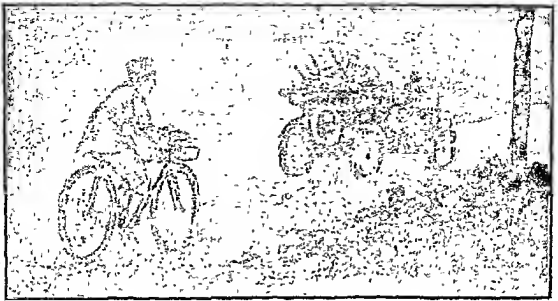
ચિત્રકાર-શાપક મોંસેની લવ્ય મોઘ સપર્શ થઈ હતી

(અમેક ઉપરથી)

ગતનન બટ

મનુ-બાપા, દુ એક રૂપિયો પણ દિવસ ચલાવી શકું. બાપ-બરબર, દેક માલુસે કંકસર કરના શીખું જ નેહો, જનુ તું કેવી રીતે ચઢાવે છે તે તો કદો !

મનુ-બીજી કંઈ રીતે વળી ? એક કવરમા પેદ કરી આરુલિયા મોડલી દઈ છું !

સા ઈ ક લ યો ર

(નવા અંકને અનુસારને પુર)

વિજયે મોટરની પાછળ
જ સાબકલ મારી મુકી

તે એટલા તો જોરથી પડ્યો કે પડીબર તો
આસ લેવો પણ કહણુ થઈ પડ્યા. મદદગાર
તે એક જગામા પહોંચ્યો હતો એકાદ પરી સુધી
તે કાઢના પગલાની રાહ લેતો. ત્યાં જ પડ્યો રહ્યો
થોડે દૂરની એરડીમાંથી આવતો બે જણની વાતચીતનો
ધીમે અવાજ તેને કાને પડ્યો. આસપાસ એક અપજ
દિ. ફેરવી તે ફરી ઉઠીને ઝડપથી આગળ વધ્યો
ને સુપડાથી જળા પાસે પહોંચી અંદરની વાતચીત
સાંભળવા મટિ કાન ધર્મી, એરડીમાંનો એક માણસ
કર્કશ અવાજે પણ રપટ રીતે બોલતો હતો ને બીજો
સમજી પણ ન શકાય તેવું બોલતો હતો.

‘એ અહીં લાવ, કરીમ.’ પહેલાંએ કહ્યું.
જાનીન ઉપર પાઈપ પહોંચવાથી જેવો અવાજ થાય
તેવો એક મોટો અવાજ થયો ‘આ છેડી જ છે ને ?’
બીજાના અરપટ શબ્દો અને માંડની કમાન
દખાવાનો કંઠેર અવાજ તરત આવ્યો.

‘હા, હું જાણું છું, પણ આપણે તો અનેક
વાર પ્રયત્ન કરવાનો છે. એને જરાબર ઘાટી જઈશું
એટલે કંઈ દરકત નહિ આવે. અને બીજું, પેલું
નંજરનું પાટિયું પણ અહીં નાખીએ.’

ફરીવાર જખડાટ સંભળાયો, અને જે અવાજ

વિજય સમજી શકતો હતો તે અધીરાધથી બોલી
ઉઠ્યો, ‘કરીમ’ એમ છેકરીની પેડે ડરી મરે છે
શું ? આપણે ચાર વખત તો નિર્વિશે મુસાફરી કરી
સુક્યા છીએ એવા ડરપોકોએ ઊઠી દે. વળી આ
કદાચ આપણી છેડાની ખેપ છે. દબે એ લોકોએ જ્યારે
છનામ જાહેર કર્યું છે ત્યારે તો જનું જ સાઈ છે.
પેલું પાટિયું ક્યાં છે ? તું આગળ જઈને ખાંચી
નાખ. હું અહીં જાણું ફીકાક કંઈ છું.’

દયોદી જેવું કંઈક જાનીન સાથે અચાનક અને
આમ તેમ ફરવા પગલાનો અવાજ આવ્યો. કુપદસ
વધારે વખત ટકાવી ન શકવાથી વિજય ઉઠ્યો થયો
અને જારીના એસાર મુખી આવ્યો. જાની અંદર દિ
નાખી જારીમાં બધે કોઈગણાના જગા દના, અને
અંદર ખણ નમતી મંધાને લીધે બધે અંધકાર હતો
એ અંધકારમા તેણે જારીયા બે ત્રણ પગલા ફર એક
જુની ટંકમીનો પાછળનો ભાગ જોયો. એના પડના
ખુસા હોવા જના તે ખુણ નીચાણમા હોવાથી
મોટરની અંદર શું હતું તે એ ન જોઈ શક્યો. નીચે
જેવાં તેને એક માણસનું માથું દેખાયું. અવાજ
ઉપરથી લાટુ કે ને માણસ આડી મલતુન કરતો
હતો. આ વખતે બીજો માણસ નંજરનું પાટિયું

જલ્લાવતો હતો એવામા ચાકી મજબુત કરનાર માણસ ઉભો થયો કે તરત વિજ્ય માધુ ખેંચી લઈ નીચે બેસી ગયો.

‘અધુ તૈયાર છે.’ અરથી અવાજ આવ્યો.

‘ચાલો ત્યારે આપણે જરા ખાઈ લઈએ ને પછી ઉપડીએ કઠાકેકમા તો અંધાર ધોર થઈ જશે પછી કાંઈ બો નથી ફર્નિચર ભરેલી ટંકસી તો માણસ ગમે ત્યારે લઈ જઈ શકે તો ચે ચેનના રહેનું સારું. આપણે શહેરની બહાર થઈને દીનગામ વાળે લાગે રહેને થઈને જ જવું મારો વિચાર રામપુર નાડાવળુ વાગ્યે પહોંચવાનો છે, કેમકે મયાર પહેલાં તો આપણે ગાડી ખાસી કરી અર્ધો પાછા આવી જવું જોઈએ.’

થોડીવાર પછી પગલાઓ જતાં મેલગાયા, બાગલું અંધ થતું જાણ્યું અને છેલ્લું કુતરાનો લસવાનો અવાજ આવ્યો. વિજ્ય ત્યારથી દોડીને એક દાકમણીમા જઈ ભરાયો અને શરીર સકાચીને લગી પડતી ડાળીઓની આડમા બેસી ગયો. ચોમ્બેર પ્રમરતા અધકારને લાંધે બધું અપ્રપચ્છ થતું જતું હતું.

૭

ટંકસીમા થુ છે તે વિજ્ય જાણ્યોતો હતો તેથી આગળ તપાસ કરવાનો વિચાર પડતો મુકી ચોરાને કંઈ રીતે સપડાવવા તેનો જ તે વિચાર કરવા લાગ્યો. જેમ અને તેમ જલ્લદીથી પોલિમને આ ખજાર આપવા જોઈએ શહેર બહાર ગયા પછી તો ચોરાને માટે પાચ ૭ રસ્તા હતા, એટલે રેલિફેનથી ખજાર મોકલવા છતાં ચે તેઓ ૭ટકી ગળ એવો સભવ હતો જે કંઈ બની શકે તે જલ્લદી કરી લેવાનો જરૂર હતો. માલજી લવનમા તો રેલિફેન નહિ હોય એવી વિજ્યની ખાતરી હતી એટલે સાંથી નજીકનો રેલિફેન શોધી પોલિમ રેશન સાથે સંગેથ બાંધવો એ જ શ્રેષ્ઠ હતું.

અધારી ઝોરડીઓ ઉપર છેલ્લો દ્રષ્ટિપાત કરી વિજ્યે વાડી પસાર કરી વાડતી બીજી બાજુએ ગયો અને લાથી સાવચેતી છોડી દધ તે ખરાજ જમીન ઉપર બની શકે તેટલી ઝડપથી દોડવા લાગ્યો થોડી વારમા તેણે પોતાની સાઈકલ શોધી કાઢી ને શહેર તરફ ઝડપથી પેડલ ચલાવવા માડ્યા.

તારાનું તેજ હવે પ્રસરતું હતું. ઝોરડીનું આરણ્ય

બધ થવાને કેટલો વખત થયો તેનો વિજ્ય વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે ગણતરી કરી તો લગભગ બાગેક મિનિટ ચાલી ગઈ હતી. વિજ્યે વિચાર્યું કે એટલી વારમા તો ચોરાએ ઉતાવળથી ખાવાનું પતારી રસ્તો પકડ્યો. દુકાને તેઓએ શહેરની બહાર થઈને જવાનું કહ્યું હતું અને જો એ જ રસ્તો પકડે તો ટંકસીને ધીમી જ ચલાવવી પડે, કેમકે રસ્તો ઘણો જ ખરાબ હતો, અને વળી માર્ગમા નદીનો પુલ આવતો હતો.

પરંતુ વિજ્યનો આનંદ એકદમ મરી ગયો, કેમકે પુલો તો ત્રણ આવતા હતા ને ચોરો તેમાથી કયો પુલ પકડે તે અચોક્કસ હતું. આથી તેણે રેલિફેનની તપાસ ચાલુ જ ગઈ તોણે લગભગ અર્ધો માઇલ પસાર કર્યો હતો છતાં એક પણ ઘાભરી ન દેખાઈ. ફરી તેણે સાઈકલની ઝડપ વધારી એવામા પાછળથી મોટરનો રશ્પ અવાજ આવ્યો. વિજ્ય ધીમે પડી ગયો અને અનિદ્રાએ એક પગ જમીન ઉપર મુકી અચિર ચિત્તે ઉભો.

ટંકસી નજીક આવી, સહેજ ધીમી પડી અને જમણી બાજુના રસ્તા તરફ વળી ગઈ. આગળની સીટ ઉપર એ જણ બેઠો હતો અને પાછળના ભાગમા ફર્નિચર ખડક્યું હતું.

હવે વિજ્યે જે કર્યું તે બધું વગરવિચાર્યું જ હતું. જો તેણે લાખો વિચાર કર્યો હોત તો સાંથી નજીકના રેલિફેનની મોંઘમા જ તે પડ્યો હોત. પરંતુ તેમ કરવાને બદલે તેણે તો મોટરની સાક્ષ બતીની પાછળ જ સાઈકલ મારી મુકી.

મોટર હવે ઝડપથી જઈ શકતી નહોતી, કેમકે રસ્તામા ઉંચ ખાડા અને કાંઈથી ભરેલા ખાઓ-ચિયા ખુબ આવતા હતા. ઘણી મહેનતે વિજ્ય મોટરની નજીક તો આવ્યો, પરંતુ તેને ખાતરી હતી કે શહેરની બહાર ગયા પછી ચોતે મોટર માથે રહી શકવાનો નથી દરમ્યાન રસ્તામા કોઈ પોલિમ મળે તો તેને ખજાર આપી દેવાય, અને તેમા જો સફળ ન થવાય તો ચોતે ચોરાનું રથાન તો જરૂર જમણી શકે આ વિચારે તેણે મોટર પાછળ જવાનું ચાલુ રાખ્યું.

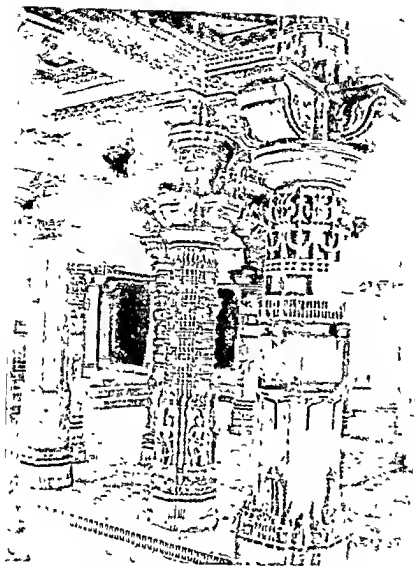
હવે રસ્તો સારો આવ્યો તોપણ મોટરની ઝડપ બહુ વધી નહિ; કેમકે રાષ્ટ્રવર નામવાનો દેખાવ ન થાય તેની ખાસ કાળજી રાખતો હતો વિજ્ય. હવે

સ્વાન રેવિડ

ભૂતિંગાર માઈસલ ઓન્ડેસ (૧૪૭૧-૧૫૫૪)

માઈસલ ઓન્ડેસા દેસલિની એક અદ્ભુત માનક-વિમૂલિ દત્તો મહાન શિક્ષી, ચિત્રકાર, ગ્રંથપતિ, સ્વિ તેમજ અધિકાર તરીકેની તેની કૃતિ પુરોપના ભૂતિંગુલામા પ્રસરી રહેલી છે. તેનો આત્મા જ શબ્દ નામે એવો મહાન દત્તો કે નાનકડા ટચકડા ચિત્રો તેને કાપા રચના જ નહિ ભૂતિંગીની ભૂતિંગી બગી ખુદ તેના જગતમાં ભૂતિંગિચિત્રો, પ્રગટ સિદ્ધ-કૃતિઓ અને મોટા ભગ્ય મહાન તથા કૃતિંગતિઓ જ કરવા એને મળતા. તેની પવના ન અગર પ્રતિભાની આત્માની આપની ફોન, મેડેના, મેડ નેડું નેડી કૃતિઓ રેખે આગરમાં ઉદરી દત્તો જ મ ૧૫૦૧મા ૨૯ વર્ષની વયે પોતાની નાનગભૂતિ કુર્કેડેસથી ડોમ અલ્બા માનેમા એક ગામમાં ૧૮ ફુર ભાગે પોતાના આગમનો એક પાપર તેના જોવામા આવ્યો. પચાસેક વચ્ચ પડેલા એક મિલ્કીએ તેમાથી ભૂતિ પડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ નિગરા માંને જોડી ગયેલો ઓન્ડેસાએ એમાથી એક સુર ભૂતિ પડવાનો નિરાસ કર્યો. ત્રા વર્ષમા તેમાથી 'પુરાન રેવિડ'ની બગર ભૂતિએ દેખા નીતી ઉપર એ ભૂતિનો મિલેઆન આવ્યો છે. ભૂત ભૂતિનું કદ તો પલ્લ પ્રગટ છે. તેમા એ નુવાન વીરને નિરાસ જમા કુદીતપર જનાવરામા આવ્યો છે. ભૂતનીતા દીમિતપર્યો ઉગામ અને કનતા ખમીર જમાવતી આ મિલ્કીએ એ રિવડમા નવેડે નમાય છે.

આણુ ઉપરનો દેલવાડાનાં જૈન મંદિરનો અદરનો ભાગ ફોટો મુકુન્દ નીલકંઠ

‘વિમળશાહે બાવેયુ દેલવાડાનું જે માટું દેવાલય સમસ્ત બાતવર્ધમા મિલ્લજ્ઞાનો સંર્ગતમ નમુનો ગણાય છે દેલવાડાના ક્ષેત્રે જે કેવળ જૈન મંદિરો જ નથી જે ગુજરાતના અમલ યૌરવની પ્રાંતમાં છે એના એક એક તોરણ, કુમટ, સ્તંભ ને મોખમાં ગુજરાતની આપૂર્વ કલા, રોગ્ય અને લક્ષ્મી ઉખાડી ગયા છે આવી આપૂર્વ કૃતિ ઉત્પત્ત કરનાર અને તેને ઉત્તમતા આપનાર પ્રબળ સાહિત્ય અને રસજ્ઞિ પણ તે સમયમાં અનુરૂપ જ હોવા એકજે’

થાપી ગયો હતો એટલે સાહકલ અને મોટરની વચ્ચેનું અંતર વધવા લાગ્યું. અચાને તેઓ નદીની નજીક પહોંચી ગયા હતા, તેથી થોડી જ વારમાં મોટર ક્યો રસ્તો પકડશે તેની વિનયને ખબર પડવાની હતી. વિનયે થાકેને ગાણકારી વગર અને તેટલી ઝડપે સાહકલ ચલાવવા માંડી તે ચારે તરફ નજર નાખતો જતો હતો; પરંતુ તેને ક્યાંય એક પણ પોલિસ દેખાવો નહિ.

મોટર તો આગળ ને આગળ જ ચાલવા લાગી વિનયને લાગ્યું કે મોટર ત્રીજા પુલ ઉપર થઈને સાગી જાણુ જશે. પણ તે પુલ અર્ધથી બે માર્કિસ દૂર હતો. વિનયને આશા હતી કે ત્રીજા પુલ ઉપર તો જરૂર પોલિસ મળશે. મોટર દંભે વધારે આગળ નીકળી ગઈ હતી ને તેનો લાલ દીવો દૂરથી દેખાતો હતો.

પરંતુ દહાડે કોઈ પોલિસ વિનયને મળ્યો નહિ. જ્યારે તેમની ખાસ જરૂર હતી ત્યારે જ તેઓ અંધા ધૂંધી પરથી અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા. 'છેવટે તેણે દીન-ગામમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક જ દુકાન ખુલ્લી હતી ને માણસોનું નાનકડું ટોળું દુકાન પાસે ઉભુ હતું. વિનયે હાંફના હાંફનાં ઉતરીને પુછ્યું, 'અહીં ક્યાંય પોલિસ છે?' એક જણે જવાબ આપ્યો, 'ના, ખામ જરૂરી કામ હોવાથી તે મધુપુર ગયો છે.'

આટલો વખત શમાવવા મટે મનમાં પડનાવો કરતા વિનયે બેરથી પેડલ ચલાવવા માંડ્યા. એકાએક તેના મોં પર ક્રિમ્ત છવાઈ રહ્યું જે પુલ ઉપરથી ચોરા પસાર થવાના હતા ત્યાં, પસાર થતી મોટરો ઉપર સરકાર તરફથી એક આતો કર તરીકે લેવાતો હતો. એ કરની રોકાણમાં પોતાને સાથે થઈ જવાની તક મળશે એ ખ્યાલે તે કરી આશાવન બની ગયો અને તેણે માર્કિસની ઝડપ એકદમ વધારી દીધી.

૮

તે પુલ ઉપર અંતરે ત્યારે તેણે મોટરના પાછળના દીવાને પુલની ઘીછ જાણુએ સ્થિર જોયો. આ વખતે તેના આનંદની સીમા રહી નહિ. તે મોટરની આટલી નજીક જઈ પહોંચ્યો એમ તેને સ્વપ્ન પણ ખ્યાલ નહોતો લાલ દીવાના પ્રકાશમાં તેણે મોટરની પાછળના પાટિયા ઉપરનો નંબર વાંચી લીધો : ૫૭૧૩.

પણ વિનય પુલ પડાવે તે પહેલાં તો મોટર ઉપડી હવે વિનયની ખરી કમોડીનો સમય આવ્યો. મોટર

જાણુ ઝડપથી નહોતી જતી, તોપણ થાકેલા વિનયને સાથોસાથ રહેવું તો મુશ્કેલ જ હતું. અને આટલે દૂર આવ્યા પછી તો તેનો અત લીધે જ છુટકો હતો. વળા તેને પ્રમુદ્ધ તથા બીજા ગરુડોને બતાવતું હતું કે સાચી સમાજસેવા કઈ રીતે થઈ શકે.

એવામાં મોટર એકદમ ધીમી પડી ગઈ. થોડે આગળ એક નાનું મકાન હતું ને તેમાં પુષ્કળ પ્રકાશ હતો તેઓ રસ્તા ઉપરની એક પેટ્રોલની દુકાન પાસે જતા હતા. વિનયે જોયું કે હવે આગળ વધતું સલામત નથી. તે નીચે ઉતરી ઝાડોની ઘટામાં સંપાદ ગયો.

મકાનમાંથી એક માણસ બહાર આવ્યો ને મોટરના બેઠેલા માણસો સાથે કંઈક વાત કરી 'મોટરની પાછળની ટાકી લાવવા લાગ્યો. દરમ્યાન વિનય ખરાબ જારીકારી બધું જોતો હતો. એકાએક તેની નજર દુકાનની બારીમાંથી દેખાતા અંદરની બોલ ઉપરના ટેલિફોન ઉપર પડી, ને ચોરાને પકડવાની તેને પુરેપુરી આશા બંધાઈ.

મોટર ઉપડી કે તરત વિનય દુકાનના માણસની સામે જઈને ઉભો રહ્યો. દુકાનવાળાએ લડકીને પુછ્યું, 'શું છે? પેટ્રોલ બેઠકો છે?'

'ટેલિફોન પોલિસ' વિનયે હાંફતાહાંફતા કહ્યું. 'જરા શાંત યા, કાંઈ અકસ્માત તો નથી થયા ને?' તેણે પુછ્યું.

'સૌથી નજીકના ગામમાં એકદમ ટેલિફોન કરો,' વિનયે મલમલેનતે કહ્યું, 'અને હમણા જ મોટર અર્ધથી પસાર થઈ તેને અટકાવવાના પોલિસને ખબર આપો તે મધુપુરમાં ચોરાઓની સાહકલોવી ભરેલી છે.'

'તુ ગાડો થઈ ગયો છે, છોકરા! મોટરમાં તો ફર્નિચર ભર્યું છે. હું એ લોકોને સારી રીતે ઓળખું છું.' દુકાનદારે કહ્યું.

'પણ તે ફર્નિચર નીચે સાહકલો ભરી છે. મને ખાતરી છે કે તેઓ સાહકલોચોર છે. તમે જલદી પોલિસવાળે ટેલીફોન કરોને, કે' ૫૭૧૩ નંબરની—'

'૫૭૧૩?' વિનયને મોઝનો અટકાવી તે વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો, 'તે મોટરનો નંબર તો ૩૮૯૧ છે. મને ખરાબ યાદ છે.'

'ચોર જાણુ ચાલાક છે. તેમણે આજે સાંજે જ

નંબર બદલ્યો છે. મહેંગાની કરી તમે જમીન ટેલિફોન કરોને' વિજયે કહ્યું

વિજયનો આટલો બધો આગ્રહ બેઠું પેલા માણસે અનિચ્છાએ તેના કંપેલા મુળ્ય પોલિમથાણા ઉપર ટેલિફોન કર્યો, ને વિજય સાસુ બેઠું કહ્યું, 'હોશગ ! પોલિમથ અમલદાર તારી માથે વાત કરવા માને છે'

વિજયે ગીમીવગ દાયમા લીધું અવાજ આપ્યો, 'શાખાસ હોકરા' તે આ વાત ક્યાથી મેળી ?'

વિજયે કપટ અવાજે પહેલેથી છેલ્લે સુધી બધી દફીકત કહી સમજાવી વાન પુરી થતા તે આખા ફિલસના પરિશ્રમથી યાદીને પેટ્ટાલના ડબ્બાઓ વચ્ચે બેસી પડ્યો

દવે બધું પતી ગયું હતું, એટલે તેનું પ્યાન પમના કુખાવા તરફ ગયું સવારના બોજન પછી તેણે કાઠ બાધું નહોતું એટલે બુધ પણ કકડીને લાગી હતી

ફુકાનદાર તેને કંઈક કુતૂહલથી નિહાળી ગયો 'તુ મોટામા આપ્યો કે મોટા સાધકલણ ?' તેણે પુછ્યું

'બાધસિકલ પર' વિજયે શાન્તિથી કહ્યું

'હૈ' શું તુ બાધસિકલ ઉપર આપ્યો ? ત્યારે તો તું બુધ થાકી ગયો હોહશ વાદ' શાખાસ' બહાદુર હોકરા !'

ફુકાનદાર તો વાતો કર્યે જ જતો હતો, પણ વિજય આખ મીચીને અર્ધ નિદ્રામા પડ્યોપડ્યો

લાગ્યે જ કંઈ માબજતો હતો યોડીતાર પછી ફુકાનદાર એકદમ બોલી ઉઠ્યો, 'પકડાયા' પેલાએને કેદ કર્યો છે ને તું તદ્દન માથો ફેર્યો છે હા ! હા ! તેઓ

દમણા જ આ રસ્તેથી નીકળશે અને તને પર તરફ લેના જશે. પોલિમથ અમલદાર કહે છે કે જે હનામ જાહેર થયું છે તે નને જ મળ્યાનું !'

આખો યોગીને ઉત્તેજિતો વિજય બોલ્યો, 'અરે, મને મારા રાજરોટકો મળી રહે તો બસ છે'

૯

'વિજય ! આ વિજય !'

વિજયે સાધકલ ઉપરથી ઉતરતાં પુછ્યું, 'કા કેશુ, શું છે ?'

'તને પેટું ધનામ મળી ગયું કે ?'

'ના, પણ તેઓના કહેવા મુજબ આજે જે પહેલો ગયું હતો.'

'તેનું તુ શું કરવા હવે છે ?'

'મેં પહેલું તો' વિજયે જવાબ આપ્યો, તેમાંથી કે પ્રખ્યાતના જેની એક B S A સાધકલ લેવાનો હતું. તને ખબર છેને ? જે સાધકલ પકડાય

તેમાથી પ્રખ્યાતની પણ મળી આવી છે.'

'હા, પણ તુ આજે તેને મળ્યો છે ?'

'ના, કેમ ?' વિજયે પોતાની સાધકલની ખાસકેટ મા લખાએલા પડીકા સામી નજર કરતા કહ્યું

'કાને માટે પ્રખ્યાતે 'ગગ મળ' એકલું' હતું હતું અને તને મર્વાનુમતે બધા તરીકે સુટવામા આપ્યો છે'

વિજયે સાધકલ ઉપર ચડતા ચડતા કહ્યું, 'તેમને કહેજે કે વિજય રાજનામ આપે છે'

'રાજનામ ?' કેશવ ચમક્યો

'હા, કેમકે મેં મારું પોતાનું એક મળ રચાયું છે ને તેનું નામ 'પાછળ પડી પકડનાર મંડળ !'

વાર, નમસ્કાર !' (અમિત ઉપરથી) અનંત પડયા

સાહિત્ય, સંસ્કૃત અને કલાના વિદ્યાર્થી તરીકે મને નામોદાર મળ્યું છે સાસુ પુત્રાએ તો મેં તો એની મર્વાસાએ જ આજી છે પણ વિજય દિવસ અને એમના શિષ્યોના આલાપો અને વાલો, કારમીરના ગાડીયા અને સાલો, શ્રી સજ્જ કે બોજ અને એમના શિષ્યોના ચિત્રો, મુરખના ધારી અને દુષપાક, કસ્તુરી અને અતરા, સુધ નવલકથા અને કાવ્યોથી ભરે મારી ઉદ્દિષ્ટા કે અત કસમમા કાસા બોલાતા નથી પણ તમારા પ્યાનમજની મિલિને એમા હું રોયું હતું, વ્યસનવ્યને—પરવતવાના નાશને—રોયું હતું, અને એ એ નથી એવો તો મારે કહેવું પડે છે કે એની જરૂર નથી યાદાદોની રસિકતા અને દિદેખેની પરાસનતા, મેમકેની રસિકતા અને દિદેખેની પરાસનતા, મરાકાઓની રસિકતા અને મુજતનની પરાસનતા—મેં બધાની વચ્ચે પણ જમાના પાન્ય નહોતો એ રસિકતા જ એકથી કારણભૂત નહોતી જે બધું, પણ રસિકતા લાભલિક રવાયેને જ જતો દોડાડે પેરે મેની મારે કહેવું પડે છે કે અગ્રુદય માટે કે રવાતંત્ર મારે આ બધાની આવરવકના નથી

છતા, એ વિદ્યાર લાગતો હોય તો હું કહું છું કે છવનના કારણ—પોષન અને સત્તરાગ્રહિ, અગ્રુદય-વિમુક્તિ એની ઉપર મદેવ તમારી જમાની આખ રાખી બલે એ મર્યન-આ સખો !

(અ મદાવિષાલવના વિદ્યાર્થીઓને: શ્રી કિયોરવાલ મરાકાવાળા)

પુરાં મો વર્ષ
પણ આ વા-
તને હજી થયા

નથી. રશિયાને અંધ-
કારમાંથી સંસ્કૃતિના
પ્રકાશમાં મુકનાર
જાર પીટર અને જર્-
મનીનો સામ્યવિધા-
યક ફ્રેડરિક સેન્ટ-
પીટર્સબર્ગના સાદી
મહેલમાં બીજે માથે
વાતચીત કરતા હતા
સામાન્ય ત્રિપયોમા-
થી ઘરકરી વ્યવસ્થા-
ની વાન નીકળી અને
બંને રાજવીઓ
'સંયમ'ના વિષય પર
ઉતરી પડ્યા. પીટરનું
માનવું હતું કે જર્મન

ઘરકરમાં અમલદારની ઉણપને લીધે સંયમ Discipline જેટલો એવો પળાતો ન હતો, જ્યારે રશિયન
ઘરકરમાં સંયમ મૌલિકતાએ પહોંચ્યો હતો.

ફ્રેડરિકને મળે આ વાન ઉતરી નદિ એ માનતો
કે સંયમનો આધાર પ્રજાના માનસ ઉપર હોય છે
એટલે જર્મન પ્રજાના ઇલાખા દેશપ્રેમની ભાવના
એટલી તો પ્રખળ હતી અને રશિયન પ્રજાનું દેશ-
વિપયક માન એટલું તો અપૂર્ણ હતું કે સંયમનું તત્ત્વ
પીટરના કહેવા પ્રમાણે હોઈ શકે જ નહિ પીટરે
દસનાદસના એટલું જ ઉમેર્યું કે કોઈ પણ રશિયન
દેશ કરતા જારની ખાતર મરવાનું વધારે પસંદ કરે
છે એ વાન સાચી. પરંતુ એથી સવમના તત્ત્વની
ઉણપ મિદ્ધ થતી નથી અને એકદમ બાલુએ ઉભેલા
પોનાના એ. ડી. સી. ને કહ્યું: 'જારીમાંથી નીચે
કુદી પડો.' એ. ડી. સી. એ તબ્ત જ પુછ્યું, 'કઈ
જારીમાંથી?' ન તો એના મો પરનો લાવ બદલાયો
કે ન એણે રજ પણ વિચારને અવકાશ આપ્યો.
સંયમની પરાકાષ્ટા જ ને?

પણ એ સૈનિકની જગ્યાએ તમે હોન તો શું કરતા?
-- જારીમાંથી નીચે પડવાનો હુકમ થતા જ તમારા

અણીની
પળ

દેવક
દરિનારાયણ
આચાર્ય

મનમાં ધારકો પડ-
ભય અને વિદ્યુતગન
થી તમાર શરીર કે
ઉક્ત. મોં પણ વિવ
અને પરસેવાથી ભી
ખનન. રાગનાં તેણ
વાની તમારી હીમ
તો નથી જ. તેમ બા
રીમાંથી નીચે કું
પડવાની શક્તિ, ઉ
ત્સાહ કે રનાયુઓ પ
સંયમ પણ નથી નીચે
જોતાવેંત તમમર આં
લા ત્રીસ છુટથી પત્ય
પર પડવાનો નિશ્ચય જ
શી રીતે થાય. છતાં!

જનાં પેલા સૈનિક
તરફ જોયુ હોત તો
એના મો પર મુજ તો

પુટેલી પણ નહિ જાવીસ વર્ષનો એ ગમજ જવાન
આશાથી ભર્યા બંન-કરણે રાજમેવા બળતવતો હતો.
અને એનું ક્યારે? અને વળી સામે પુછે છે કે કઈ
જારીમાંથી? તમે પુછવાનો વિચાર પણ કયો હોત કે?

હવે એનું કારણ તપાસીએ એણે લાકરી તાલીમ
લીધી છે, અત્યંત કઠિન વ્યાયામથી પોતાના શરીરને
કરકુ છે, પ્રકુલ અને મુરેખ એના અંગેભાવી શુભા-
નીની છાંભો ઉડતી દેખાય છે યોગ્ય આહારવિહાર
અને શુદ્ધ વિચારથી ચારસી જેવા ક્યારેક રહેલ
એના મનમાં રજ પણ સનાપ, શોક, યાદ કે ગલા-
રામણ નથી, એટલે એના વિચારબળના કાણુમાં
એના અંગે હોય છે નિયમિત વ્યવહારથી એને
શણુમાં નિશ્ચય કરી સેવાનો અબ્યાસ પડ્યો છે. આ
બધા લક્ષણોથી એના મન અને શરીર એટલા તો
સમતોલ છે કે કતવ્યનો વિચાર કરતા કે લખની
સામે થતા એને રજ પણ ગુંચવણ કે શિથિલતા
ભોગ્યવશી પડતી નથી.

તમારે આમ કુદી પડવાનું તો નથી જ. પણ
કોણ જાણે: એવી અણીની પળ આવે તો? એને
માટે તમે યોગ્ય તૈયારી કરી છે?

પેલા છાપરા પર તડકામાં પડેલી બિજાડી બુચો કેવી નિરંતે લાખી પડી છે ! તમે પામે જાઓ જર-
ડેથી ચામડી પકડી એને ઉઠી કરા. (જોએ, ઉત્તરજ
ભરે તો મારો દોષ નહિ.) કેવી સોચા જેવી લાગે
છે ! જાણે રતુ ગાલપું. પણ એટલામાં કુદર બરચુ
વિજળીના ચમકારા પેટે એ એકી ચંદ્ર ચંદ્ર- કાન
માડી સાબળવા લાગી અને એક જલગમાં તો સામી
આરીમાં પેગી મઈ !

અને તમે ? એ બિજાડીની પેટે શિશિત ચંદ્ર
પડ્યા રહેવાનું જ કેને આવડે છે ? પછી રાણુમાં
જલગ મારી ઉભા થવાની અને નિશ્ચયનું પાવન
કરવાની તો વાત શી ? પરાણે ઉભા થાઓ, વિચાર
કરવામાં થોડો સમય લો અને અરધાપરધા નિશ્ચ-
યથી કામ કરવા માડો, એમાં પછી શા લક્ષીવાર
હોય ? અરધી રાત્રે ધરમાં આગ લાગે અને આવું
કરો તો બચવાની આશા પણ ખરી ? ત્યાં પણ
અંગે તથા મન પરના એ સામાન્ય બિજાડીના અદ-
ભુત સ્વામિત્વની જરૂર નથી લાગતી ?

આ જાડ જેવું ? પ્રકાશ અને પ્રદુષ્ટતા પામવા
એ કેટલા પ્રયત્ન કરી ગયું છે ! મોટા જાડની હાથમાં
હાવા છતાં, કચરાનું પીડાનું, આડુબવળું ચંદ્ર આખરે
એ વાક્યનું પણ ઉગ્યું તો છે જ શા માટે ? વિકાસ
માટે, ઉન્નતિ અર્થે, નવજીવન પામવા સાર.

એ તો વનસ્પતિ છે, અને તમે તો હો માણુમ
એની પેટે વ્યવહારના સંકટો અને અકસ્માતો વિરૂદ્ધ
માથુ ઉઠ્યું કરી, દહતાથી માર્ગ કરવાની શક્તિ તમે
કેળવી છે ? આગી પડતા વિધો સામે યુગવાની શક્તિ
તમે ભેગી કરી છે ? અર્થાત્ તમે પૂર્ણપણે તૈયાર છો ?

સંકટો ક્યારે આવશે એની તમને કોઈ ચોટી જ
આગાહી આપશે ! એ કંઈ કહીને થોડા જ આવવાના
છે ! એટલે માર્ગ તો એક જ ઉઘાડો ગંધા પૂર્ણ
તૈયારીનો કુદરતની શિખામણ તો, સદા ય તૈયાર
રહેવાની જ છે. જેમને નવજીવન ભેગવવું છે, જેમને
પોતાના સ્વતંત્રી રક્ષા કરવી છે, જેમને મનુષ્ય
કહેવડાવવું નથી, પણ થવું છે, તેમણે તો આ શિખા-
મણ માન્યે જ છુટકો.

અને એનું કળ ? 'ફોદ.' આવી પૂર્ણ તૈયારીવાળો

મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં 'ફોદ' શબ્દને મોટા અંશરે
કોતરેલો બુદ્ધિ છે. કર્તવ્ય કરવામાં નથી એને વિચાર
કરવો પડતો કે નથી પોતાની શક્તિ માટે એને
સકા આવતી.

તમે તમારું મનુષ્યત્વ કેટલું ખીલવ્યું છે ?

આ પીતા હૃદય બંધ પડ્યું; ગાડીમાં ચડતાં પગ
લપચો અને પાટા તળે આવી કપાઈ બુચો, આગ
લાગતા પહેલે માળેથી કુદી શક્યો નહિ અને બળી
ગયો; તરતા ન આવડ્યું એટલે નદી ઉતરતા કુળી
ગયો; રસ્તો પસાર કરતા ગભરાઈ જવાથી મોટર
ગીચે ચમકાઈ ગયો, — આ અને આવા અનેક બનાવો
આપણે વાચીએ છીએ, દિલગીરી બનાવીએ છીએ
અને પછી ભુલી જઈએ છીએ પણ—

પણ એની પાછળ રહેલી ભાંકર ભુક્ષ્ણો વિચાર
કરતા નથી એથી મુચવાતી તૈયારીનો અભાવ કોઈ-
ના ય વિચારમાં લાગ્યે આવતો દશે અને આવી
અણીની પણ દશેના અણધારી જ આવવાની આવી
એટલે આપણા મનની અને શરીરના બંધન યોગ્યતા
અયોગ્યતા ઉપર આપણી ફોદનો આધાર રહેવાનો

તમને લાગે છે કે આનો વિચાર ક્યાં વિના
ચાલશે ?

તમને કોઈ પુછે કે તમે નીરાગી છો ? તરત તમે
'હા' કહેશો પણ ખાતરીથી માનજો કે તમારી એ
'હા'માં જાત્રુ તરત નથી. કસોડીએ ચડ્યા નથી ત્યાં
લગી એમ દા પાડશે પણ દા—ના તો 'આબીની
પણે' જણાશે

સો ડગલા દોડતા શ્વાસ ચડે, મો લાલ ચર્મ જલ,
આખો નીકળી પડે અને ફેરફાર ફાટી જાય, એ નીર-
ગી ચડના જરા દાદ આપે, બાર ઉપાડતા કમરમાં
ચોકો આપે, પગ થયે અને છાની ભેગી જાય;
જલગ મારી એટલો ચડવાની કે વાડ કુદવાની, અત્ર
એક છાપરેથી બીજે છાપરે દોડનાદોડનાં જવાની તો
સ્વપ્ને પણ ત્રિત ન થાય;—આ અને આવી અપૂર્ણ
તાઓના આપણે પાત્રક છીએ ત્યાં સુધી એ અણીની
પણ ઘાતક જ નીવડવાની

એની અણીની પણ માટે તમે થી તૈયારી કરી
છો ? ન કરી હોય તો કેમ કરવી તે દલે પછી જોઈશું

જીવન પરાગ

ગોખલેની બાપ્તાવરથા મરીજાઈમાં ગએલી, અને તે સાદા પણ બહુ જ. ફર્જસન કોલેજનાં પ્રોફેસર તરીકે એ કામ કરતા હતા ત્યારે એક દિવસ એલ-ફર્જસન માટે આદ્યસદીમાં તૈયાર થતો હતો. ગોખલેએ કહી આદ્યસદીમાં લેએલો નદિ. તે સંવા પામે વચ કહે, 'યું કરો છો ?'

‘આદ્યસદીમાં’

‘જોવા તો દો, આદ્યસદીમાં કેવો દોષ છે ?’

એક ટીપ્પણી પ્રોફેસરે તત્કાલીન મીડિયમમાં બહુ પાણી લઈ ચમચામાં આપ્યું. આપીને એખમ કહે, ‘આપણે તો બાપ, આદ્યસદીમાં નદિ લાવે બહુ ખારો લાગે છે.’

૩

ઔરમજેબ બાદશાહની દુરના વિગતોને કહેવાય પણ તેના હુકમની કોમળતાનો દાખલો આ છે.

એક રાત્રે જુલથી એક નોકરે બાદશાહના સપન-શુદની નીચેના ખંડમાં બહુરો દારૂ મુક્યો ઔરમ-કેખને સવારે ખજાર પડી ત્યારે તેણે ધીમેથી કહ્યું ‘દલેથી સાચવજો, કામ્બુ મારી વચમાં એવારે એ વલોગીર બાદશાહ દોન તો તને એ દારૂના ઘેરા પર બેગારીને બહુ ઉઘારી મુકત’

૪

કાંધાવારી નિશાનજાજી રાજા મરનાનદીમાં પુના ગએલા ત્યારે લોકમાન્યના રજિષ્ટ્રમાં તેમણે પોતાના નિશાનજાજીના પ્રયોગો કરવાનું લખેલું. મરનાનદીમાં અત્યંત આંખે પાટા બાંધી સંભળાવવામાં આવે અને ફરકનો રંગ કહેવામાં આવે પછી ફરીથી માટસી-એનો કમ ખસાવી માન અત્યંત બહુ કરવામાં આવે અને તે પછી કહેતા રજની માટસીમાં ગોજાથી ચીંધવાની. એવા પ્રયોગ સાચવો દત્તો. અત્યંત પ્રેમ-કોમાં કહા કાંબુથી અત્યંત વધી પડી અને સરનાન-સપડને અત્યંત સંભળવાનું અત્યંત રહ પડ્યું. એટલે લોકમાન્ય ઉભા રહ કહેતા લાગ્યા, ‘આએ, આ સંસ્કૃતિથી પ્રયોગ માટે છે; તેથી એ કોમળા બગાડો અત્યંત માટસીના અત્યંત જેનો નીકળી

રાજાજીને કાને વળે તો તેનું માથું વીંધાઈ મધુ સમવળે !’ આ સામગ્રીને માંખળનારાઓ ખરખાર દરરી પડ્યા, પણ પછી ત્યાં તદન શાન્તિ પદરાજ મમ’

૫

સ્વામી રામદીર્ઘ (એમ. એ) વિવાર્થક્રિયનમાં ઘણા બહુ આદોષ અણાતા તેમની જીદિ લેઈ કોવિત-ના પ્રિન્સિપાલે તેમને નિવિત મર્વિસ માટે વિચારવા જવાની મંજૂર આપી. પણ જનના લોગીચને તરન બ જવાળ આપ્યો, ‘હું મારી જીદિ સરકારને વેચવા મા-મતો નથી, પણ મારા દેશજીઓમાં વહેંચવા માથુ છું’

૬

મરન કવિ ત્રિજીવન શેમશર વિરે કહેવાય છે કે વડોદરાના દોવાન મણિજાજી જશભાઈએ કવિની શર્મિ સાલજી કવિને મળતા બેલાલ્યા કવિ પણ કાઈક મરદની આજ્ઞાથી મયા. મણિજાજીએ કહ્યું, ‘કવિ, એકાદ કવિના સંભળાવો.’ મરન કવિએ કહ્યું, ‘મારેજ, હું એમ કવિના સંભળાવતો નથી.’ રીરાન લાદેજ તો કવિના આ નિખાલમ ઉત્તર માનજી તેમની સામે લેઈ રવા, પણ પામેના એક ખુશામનિયાથી ન રહેવાય તે કહે ‘કવિ, તમે જાણો છો, આ તમે મેલી સામે બોલો છો ?’ કવિએ શાન્તિથી જવાબ આપ્યો, ‘હા, તે તો હું જાણતો જાણુ છું; પણ તમે જાણો છો કે તમે અત્યંતે કોની માંમે બોલો છો ?’

૭

જેલવનરામજાજીને રાજીની નિગર બીક રહેતી એનાથી ખચતા તેઓ એ બહુકમક, ઉપર મરમ ખરી, કેડ તથા પેટના જામ પર આપવાનું મરમ કપડું, દીંચજી લાકવાના ફરજીનીના કહ્યા, ખમે જાળે એવત, અને મરમપરો અને માથે કાનપુરી રીપી-આવે પહેરેલ મરમમાં રાખતા. ખરાર જતું દોષ ત્યારે એક બે મરમ કેડ તથા શિયાળામાં આ સર્વ ઉપર આવડેમટ ! આ નિષમિત માન સહ નિષાવતી એક મરદેર-મરનાનું પ્રત્યુખરવાન તેરા મેલવનરામ એક શિવાજીની આજે નીકળતા. તે સમયે એમના માનુષી શિવકામી એટલે એના દત્તાં. તે કહે, ‘આહ, મારા, દાદ તે

કાંઈ આખા ગામને વાપ છે કે તને એકલાને જ ?
આવું વતકુનડું તે શું પહેર્યું છે ?

ગોવર્ધનગમે હાવકુ મો રાખી તરન જવાન દીધો,
'શું કરે, બા ? આથી જનકું ખીજી નહોતુ, એટલે
આ પહેરું'.

જ

ગોવર્ધનરામ મુખાઇમા વધીલાત કરતા તે સમયે
રિવાજ હતો કે દેશી ભાપામા લખાએલા દસ્તાવેજ
વગેરે પત્રો ન્યાયાધીશ સન્મુખ મુકવમા આવે ત્યારે
તેનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર પણ વકીલોએ માથે રજુ
કરવુ આ નકામા બોળતી સર્વ વકીલો દટાળ્યા
હતા ગોવર્ધનરામે તેનો ઉપાય કરવાનું નક્કી કર્યું.

તેમણે આવો કેમ આવ્યો ત્યારે એકલા મરાઠી
દસ્તાવેજ રજુ કર્યો જનરિટમ કેન્ડીએ અંગ્રેજી તરજુમો
માગ્યો એટલે ગોવર્ધનરામે કહ્યું, 'સાહેબ, અંગ્રેજી
તરજુમા કરવા એ માફ કામ નથી તેથી મેં તરજુમો
કર્યો નથી'.

કેન્ડી—મિ ત્રિપાઠી, ખતના તરજુમા વકીલોએ
કરવા એ હાઇકોર્ટનો શિરસ્તો છે તે તમે જાણો છો ?

ગો—જી, કેટલાક વકીલો તે પ્રમાણે કરતા
હશે, પરંતુ એ શિરસ્તો હાથદેસર નથી, કારણ કે
ભાષાન્તર કરવું એ કોઈ રીતે વકીલનું કામ નથી.

ન્યાયાધીશ સાહેબનો મિત્રજી જવા લાગ્યો
તીખાશથી ફરી પ્રશ્ન પુછ્યો, 'મિ ત્રિપાઠી, અંગ્રેજી
ભાષાન્તર કરવાનું કામ તમારું નથી તો ખીજ કોનું છે ?

ગો—સાહેબ, વકીલોનું કામ ભાષાન્તર કરવાનું
બીલકુલ નથી આપ નામનારને અંગ્રેજી ભાષાન્તરની
જરૂર જ હોય, તો તે કામ હાઇકોર્ટના ભાષાન્તર
ખાતા પાસે કે સગકારી ભાષાન્તર ખાતા પાસે કરા-
વવું જોઈએ આલુ કામ કરવા માટે જ જેસા
અર્જનિ સરકારે આ ખાતા ઉઘાડ્યા છે.

કેન્ડી—(વિચારમા પડી) પણ મિ ત્રિપાઠી, ખીજ
બધા વકીલો ભાષાન્તરો કરે છે, તો તમે મારી ખાતર
પણ તેનું ભાષાન્તર નહિ કરી લાવો ?

ગો—ના, નામદાર, એક નિયમની ખાતર હું
તે કરી શકીશ નહિ.

ન્યાયાધીશ સાહેબનો વધતો જતો કોપ જોઈ
એક મિત્ર વકીલે ગોવર્ધનરામનો ડગલો ખેંચવા માંડ્યો.

અને તેથી કાંઈ ન જાયું એટલે સુરિયા ખડપા.
ગોવર્ધનરામે સાહેબ કોકિયુ વાળી કહ્યું, 'અરે, બોલવા
દેને; ન્યાયાધીશ થવાનો મને લોભ નથી કે દબામને
હું બેસી જાઉં' પછી છેલ્લું દલિયાર વાપરવાનો
નિશ્ચય કરી મોટું અવાજે બોલ્યા, 'આપ નામદાર-
ને માણુમ હશે કે કાયદાની રૂઢીએ ન્યાયામને
જિરાજનાર અધિકારી દરેક દેશી ભાષાઓથી વાકેફ
થએવો હોવો જોઈએ.'

વરિષ્ઠ કોર્ટના અંગ્રેજ ન્યાયાધીશને એક દેશી
વકીલ સલાહ આપે, એ જોઇ સાહેબનો પિતો ગયો
એ કાંઈક વાક્યપ્રદાર કરવા જાય છે ત્યાં ગોવર્ધન-
રામ સમયસૂચકતા વાપરી કહે, 'અને આપ સાહેબ
મરાઠી નો સારી રીતે જાણો છો.'

આ આકુલિતચુકત પૂર્ણાહુતિથી સાહેબનો કોપામિ
શાન્ત થઇ ગયો.

ફરીથી કોઈ વકીલને ભાષાન્તર કરવું પડ્યું નહિ.

જ

વર્ષો પહેલાની વાત છે.

વડોદરાના મયાજીરાવ ગાયકવાડને ઈચ્છા થઇ
કે નિલકને એકાદ ભાષાન્તરનું કામ સોંપી એ જાનને
દમવીસ દગ્ગર રજાવવા આ મગલુનિને અગ્વીકાર
કર્વાની વાત કરતા તેમણે પોતાના ભાણેજને કહ્યું,
'હું પારકા ભાષાન્તર કરી સમૃદ્ધ થવા માગતો નથી,
મારે તો જાત ખરચીને દેશને સમૃદ્ધ બનાવવો છે.'
[સંપાત્તિ]

નવજરામ ત્રિવેદી

અથાણું

કાકા—રાજા માણસો હમેશાં વિચાર કરતા અટકે છે;
માત્ર મૂખજીભ જ ચોક્કસ અભિપ્રાય આપી દે છે.

મનુ—એ વાત ખરી છે, કાકા ?

કાકા—ચોક્કસ !

જ

રમણ—મનુ, આજે મેં રેલવે કપનીને આજ્ઞાદ હેતરી છે !

મનુ—કહે તો ખરો; કેવી રીતે ?

રમણ—જો, મેં આ રીતેનું ટિકિટ ખરીદી છે ને હવે
અહો મારું નથી જવાનો !

જ

શેક—(હાજમત કરાવતા) ઇશ્વરનું દરેક કાર્ય મહેનુક છે !

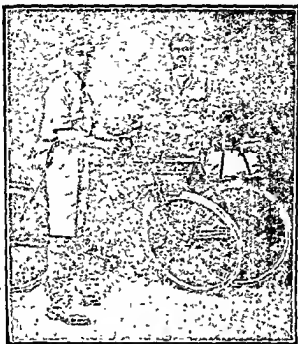
હાજમ—હા, પણ અત્યારે તે કેમ ચાલે આવ્યું ?

શેક—એ માણસના વાળ વડતા ન હોત તો તમે બધા
શું થયો કરત ?

રજકોટમાં

અમારે એક વ્યાયામ મંડળ છે. શરીરને ખુબ મજબુત અને સ્વદૃઢ કરવું તથા અનેક વ્યતતી મુશ્કેલીઓ વેરી તેને ખુબ કેસવું. એ તે મંડળનું ખાસ કાર્ય છે. અમારામાંના કેટલાકે આને અંગે પૂજે ચાલીને અગાઉ એક સો માઇલની મુસાફરી કરેલી અને પ્રર્થમા બેત્રણ વાર દંણુ પણ ચાળાસ કે પચાસ માઇલની મુસાફરી તો હોય જ હાસમા આ પ્રયત્નને અંગે સાદસ અને સાદસને અંગે પ્રગતિ સાધવાનો અમારો હરાદો થયો. સમા-

કાઠિયાવાડમાં સાઈકલ ઉપર ૩૦૦ માઈલ આઠ દિવસમાં

ગિરિજપ્રસાદ

ઠાટાલાલ માંડલ

જના નવયુવકોના લોહીમા સાદસવૃત્તિ ન હોય તો તેમનું જીવન વૃદ્ધ જેવું જ છે. તેથી સમાજના યુવકોમા સાદસવૃત્તિ કેળવવાની મંડળ તરફથી શરૂઆત કરતી એમ નહીં થયું

એ વાતને તો આને એક વર્ષ થઈ ગયું આજથી એક વર્ષ પહેલાં અને હરાવ્યું કે પાચ બેઝીનર થઈ શકે તો આખા કાઠિયાવાડની મુસાફરી સાઈકલ ઉપર અને તે પણ અમુક જ દિવસોમા પુરી કરવી. પણ પાંચ જણા જે આ કામ મટે બેગા થવા મુશ્કેલ પડ્યા! એટલે એ વખતે તો એ વાત પછી મુકી દેવી પડી. તે પછી છ મહીને ફરી પ્રયાગ કરી જોયો પરંતુ ને પણ નિષ્ફળ ગયો. આ વખતે તો અમે નિશ્ચય કર્યો કે ભલે એ કે ત્રણ જણ જ યામ, પણ આ સાદસિકે પર્યટન ઉપર નીકળવું તો ખરૂ જ.

આ પર્યટનને સાદસિકે કરેવું પડે છે તે એટલા ખાતર કે કાઠિયાવાડમા આવાં પર્યટનો દંણુ કદિ

થવાં નથી, કે તેવાં પર્યટનો કરવાની ભાવના પણ ખાલી હોય તેમ જણાતું નથી. અને ખાસ તો એટલા સાર કે કાઠિયાવાડમાં એવા પ્રયાસમાં મુશ્કેલીઓ પણ ધણી છે. સડક અથવા સારા રસ્તાઓ ભાગ્યે જ જોવામા આવે છે. આવાં પર્યટનો દુનિયાના અન્ય પ્રદેશોમા કરવા જેટલા મહેલાં છે તેથી અનેકગણા અહીં મુશ્કેલ છે.

આ વખતે અમારો વિચાર મહમ દત્તો એટલે સ્થાનિક પત્રો દ્વારા કાઠિયાવાડના નવજુવાનોને

આ પર્યટનમા જોડાવા અને આમત્રણ કર્યું. પણ કાઠિયાવાડના કેાઇ યુવકે અમને તેતો જવાખ સરખોયે આપ્યો નહિ. અમે ને હસાન જણુ તૈયાર હતા તેમાંથી પણ એક પછી એક ડુમ્મશ થવા લાગ્યા. કેટલાકે ઉપડવાની મુદત પાછી ફેલવાનું કર્યું, પરંતુ તે તો માત્ર બેડાનું જ દંણુ

હવે શુ કરવું? જાહેર ખજોમા મોટીમોટી વાતો કરી મુક્યા હતા અને મારો વિચાર તો હજી દૃઢ હતો; એટલે ઉપડવાને આગમે દિવસે પેલા હસાનમાંના બે જણને દં મળ્યો. તેઓને ખુબ સમજાવ્યા અને અર્થતો વાણી ફર કરવા સાઈકલ વગેરે મુસાફરીનો જોયા સામાન તે સાને જ અપાવી દીધો.

ખીને દિવસે, નવેમ્બર તા. ૧૩મીની સવારે આઠ વાગ્યે અમારે ત્રણે જણાએ મળવું એમ નહીં થયું હતું. પણ રાતમાં બધી તૈયારી કરી સવારે નહીં કર્યે સવારે દં ગયો તો બે સાથીમાંથી એકે ત્યાં

અને ઝાખરામા દાકવાથી માગે માથોની સાધકલમા પંકચ પડી ગયા હતા તે લાઇ પકચર સાધવા બેઠા ને મે દપાલ લખવા મારી

પોણુ કલાક પછી અને બનેએ પાછી મુના-દરી શરૂ કરી જેમજેમ આગળ ગયા તેમતેમ રસ્તો વધારે ને વધારે ખરાબ આવવા લાગ્યો. ઘડીમા માઈકલ ઉપર તો ઘડીમા પગે ચાલતુ પડતુ, અધુ-રામા પુરુ લાઇખધની સાઈકલનુ જે પેડલ રીસાઇ ગયુ હતુ તે પાછું હેરાન કરવા લાગ્યુ જેમતેમ કરતા માથ ગાર વાગ્યે અને બીડા નામના ગાયે પહોંચ્યા ત્યા છાશ પીધી અને ઘીગોળનો નાસ્તો કર્યો. તાગ યદ વળી આગળ ઉપડ્યા ને સાઠ ત્રણ વાગતા તો ખજાળીએ પહોંચી ગયા પહેલા તો અમારો વિચાર ખજાળીએથી તે ને તે વખતે આગળ ઉપડવાનો હતો, પરતુ બહુ મોડું થવાથી અમારે ત્યાં રાત રોકાવુ પડ્યુ

ખીજે દિવસે જામનગર (૪૦ માઇલ) જવા માટે નવ વાગ્યે રવાના થયા તે દિવસે પણ રસ્તા ભુલ્યા અને બેત્રણ માઇલ રખડવુ પડ્યુ પછી આગળ ચાલ્યા ત્યા મુસાફરીમા પહેલી જ વાર મારી સાઈકલ રીસાઇ ગઈ અડવાણેથી ખજાળીએ આવતા સાઈ-કલને એક સાકડા મીલામાથી જ પસાર થવાનુ હતુ, અને પાછળ કંઈએર ઉપર પણ પુકળ સામાન તથા બેડિંગ હોવાથી તે વારવાર મમતોલપણુ શુભાવતી ને મીલાની એક અથવા બીજી તરફ પછાડ ખાતી આવી રૂંતે ખજાળીએ પહોંચતા સુધીમા તો સાઈકલ જોહાંમા જોાછી પચાસ વખત પડી રશે અને લીધે તેનુ પાછલુ ફેડું મરડાઈને 'આઉટ' થઇ ગયુ

એએક માઇલ સાઈકલ હોગને ચાલ્યા પછી અમે ગેર્વિંગ કરવા બેઠા. ફેડાને મરડીમરડી બેઠે તરફથી ચાકી ટાઇટ કરી સાઈકલને આગળ ચલાવી મારે જાનુ જ આસ્તેઆસ્તે ચાલતુ પડતુ, કેમકે સહેજ પણ જોર કરીને ચલાવવા જતા પાછી સાઈકલ એની એ ! આમ કરતાંકરતાં માડમાક અને ખજા-ળીએથી બાર માઇલ મસગપર પહોંચ્યા ત્યા ધર્મચા-ળામા ઉતર્યા ને નાહીધોઇ નાસ્તો કરી લીધો. ત્યાથી અહી વાગ્યે ઉપરી પીગળ બાર માઈલ કાપ્યા ત્યા સુપ્રસિત થઇ ગયો. અહીં વળી જોડીપો થયો કેમકે ચડતુ અજવાળુ જામે નહિ ત્યા સુધી આવા અગળ

રતા ઉપર સાઈકલ ચલાવવી એ તદ્દન અનંભવિન હતુ એટલેય થતા અને વળી પાછી મુસાફરી શરૂ કરી ને આઠ વાગ્યે જામનગર પહોંચ્યા.

જામનગરમા એક સર્જનીને ત્યા ઉતારી કર્યો ને અરમ પાણીથી નાહીધોઇ ચાકે ઉતાર્યો તથા બોજન કર્યુ બીજેદિવસે સવારે મારી સાઈકલનુ ફેડું ગામમા બરાબર ગીરેર કરાવી લીધુ અને પછી અપોરે થોડું કોમ પતાવી માડ ચાર વાગ્યે રંડ માઇલ દૂર પ્રોળ જવા ઉપડ્યા

જામનગરથી ૧૬ માઈલ દૂર રૂંદલા સુધી રસ્તો સારો છે એમ સાલજેલું, એટલે અને ધારેલું કે પ્રોળ પહોંચતા અહીં કલાકથી વધારે વખત નહિ થાય પણ અને ૧૧ માઈલ ચાલ્યા ત્યા રસ્તાની બને બાલુએ બાવળની કાટ (ઝાડી) આવી તેની શીળેને લીધે અમારી સાઈકલોમા પકચર પડ્યા અને એક વાડીમા પકચર સાધવા ઉતર્યા, પણ પકચર તો એવા પડેલા ! એકનુ પકચર સાધી બીજાનુ સાધવા જઈએ ત્યા પહેલાની હવા ખલાસ થઈ જાય ! આમ ત્રણ વાર પકચર સાધ્યા ત્યા રાતના આઠ વાગી ગયા

પ્રોળ દળુ લગભગ ૧૪ માઈલ દૂર હતું એક કલાક ચાલ્યા પછી રસ્તામા મોટી નદી આવી તે ઓર્જગવામા પણ દીક વખત ગયો પ્રોળથી ગાઉ સવા ગાઉ વાકીઆ ગામ પામે આવતા વળી પાછા ઉપે રસ્તે ચડી ગયા. વાકીઆ ગામમા ત્યાં ખેડુનો પામેથી પ્રોળનો રસ્તો પુછી લીધો અને સાઈકલો મારી મુકી રાતના દસ વાગ્યે મદા મુશીખતે અમે પ્રોળ પહોંચ્યા અને ભુખ્યા જ સુઇ રહ્યા

ત્યાથી સવારે આઠ વાગ્યે ઉપરી પડધરી (૧૪ માઇલ) બરાબર દસ વાગ્યે પહોંચ્યા આગલી રાત્રે કંઇ આવવાનું મળેલું નહિ તથા સવારમા પણ વહેલા જ ઉપડવાનું થવાથી કંઇ નાગ્તો કરેલો નહિ, તેથી પડધરી આવતા ભુખ તો કંકરીને લાગી ત્યા એક સોહીને ત્યા ઉતર્યા અને નાહી ધોઇને પેટપૂન કરી

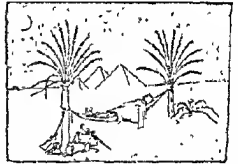
પછી ગામમા મિત્રોને મળવા ગયા અને એક વિદ્યાર્થી પડધરીથી રાજકોટ સુધી અમારી સાથે આવવા તૈયાર થયેલો તેને સાથે લઇ ત્રણ વાગ્યે રાજકોટ જવા ઉપડ્યા ને બરાબર પાચ વાગ્યે ૧૬ માઇલ કાપી રાજકોટ પહોંચી ગયા.

આવી રીતે અમે આખરે સહીસલામત ઘેર પહોંચ્યા. મુસીબતો તો અલગત, ઘણી પડી-ન ધરેલી એવી પણ નહીં; છતાં બીજા બીવડાવતા હતા તેમ અમને કાંઈ પણ જાનનો ધાક, માદગી કે એએની તો લેશ માત્ર જાણ્યા નહોતા. ઉલટો આ ખડન્ય જીવનનો અને મુસીબતો આમે યવાનો અવર્ણનીય આનંદ અમે અનુભવ્યો.

કાર્તિયાવાડ અને મુજરાનમાં આરા પર્વતનો કરવાની યુવકવર્ગમાં પ્રેરણા થાય એટલે જ આ લખાણનો

હેતુ છે મુસીબતોનો દાઉ આપણાં પંખાલેલા જીવનને જેવડો મોટો ને બિદામણો લાગે છે, તેવડો તે ખરે જોતાં નથી હોતો. ઉલટું જીવાન હોદીના ખમીરને તો એ મુસીબતલયું જીવન કેટલું લાવે છે એ દમીકત કામળ ઉપર ઉતારી શકાય તેમ નથી. એ અનુભવ અને આનંદ અવર્ણનીય છે. પણ મુગ વાન એ છે કે ધરની દુક્ર છોડીને એ મારે બહાર પડવાની આપણી છાતી જ નથી ચાલતી. માદસિક પ્રતિ અને બરાહુરી આવે એવું શ્રી પ્રભુ પામે ઇચ્છી વિરમુ છુ.

છોટાલાલ લક્ષ્મીચંદર માંડલ

રેતીના મણિમાં ધણી વાર એવા મચ્છ વાગાએડા ચાય છે કે જોને લીધે રેતી ઉડીડીને ત્યાં સપાટ જમીન હોય ત્યાં ઉડી ખાઈએ પડી નાંધે છે, તો કાંઈ કેમણે રેતી જમા થઈને મોટા ટકરા બને છે.

એક વાર રાજુમાં સફરે નીકળેલા એક ભાઈ સાહેબ રાત પડતા એક જગ્યાએ, ઉપનના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે રેતીમાં દટાએલા એ જાડ સાથે એળા બાપી આરામથી તેમાં સુતા તેની બાદક, સામાન તથા રૂતરો નીચે રેતી પર હતા. ખાલુ રાત્રી પડતા ઉઠ્યા ત્યારે બાપુના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેની રિયતિ હતી. રાત્રે વાગાએડાથી રેતી ઉડીને નીચેની જમીન તથા જાડ તેની અસલ રિયતિમાં આવી રહેલા કુતરા તથા સામાન, રેતી ઉડી જવાથી સગીને નીચે ગએલાં ને બાઈસાહેબ જાડ પર અબ્દર એળામાં ટીપાઈ રહેવા.

મિશ્ર—રમણ, વંદેરેનો અર્થ જાણે છે ?

રમણ—જ હા, વંદેરે એટલે થોડા જાનને આજુ બાજુના માટે વપરાતો મગ ?

વળુ તમ્મર આઈ નીચે પડ્યા એવી લપાટ અડાની
છાડી દીધી

વીરના ગળાની નમેા ટુલી ગઈ હતી, હોબેલા
વાળ કપાળ પર ઉડાના દત્તા, આખો તથા નરકોળ
કોપથી ફાટુફાટુ થઈ રહ્યા દત્તા એમેર, આ તમાશે
નેના છોકગએા કુંડાળુ વળી મુપચાપ ઉભા દત્તા
એ જવા ફ્યો અને મુગામુગા મોએ માર્ગ કરી
આખો. ખબે કોટ લટકારી ટોપી ફેરવતો વીર
ચાલ્યો ગયો.

અને પછી વળુનો એ 'ચિરલાઇ' થયો વિનોદ

પુછો તંત્રીને

(૧) દોરડાને હલાવીને આપણે છાડી દઇએ તોપણ તે
કેમ હાલ્યા કરતુ હશે ?

(૨) આમડી ઉપર ફોલ્ગો કેમ થતો હશે ?

(૩) રાત્રે બનીથી નેના અને ટ્રિવમે સૂઈના મક્કાતમા
નેના એક જ રમ જુદોનુદો કેમ દેખાતો હશે ?

(૪) દુનિયામા ઉડામા ઉડી ખાણુ કઇ છે ?

(૫) પાનગીની માદલીને તળીએ મોતિયા કેમ બાજે છે ?

(૬) આપણે થાકી ગયા હોઇએ કે ઉંધ આવતી હોય
ને વખતે બગાસા કેમ આવતા હશે ?

(૭) આકાશમા તારા અસ્થિર કેમ દેખાય છે ?

ગયા અક સાથે બેટ અંપાએલા ફેલેન્ડરમા

આટલી ભુલ સુધારી લેજો

મે મહીનાની સામે શુરશની માસ ચેત્ર વેશખ બે વખેલા
છે, પણ સાથે ત્રીને નેક પણ નેકએ, કેમકે મની ડરખી
વારીએ નેક બેસી બધ છે એટલે તે પાનાના શુરશની
માસમા નેક હમેરેલા, અને ત્યાર પછીના પાનાઓમા, અનુ-
ક્રમે નેક-અપાડ, અપાડ-આવણુ, આવણુ બાદરો, બાદરો-
આસો, આસો-કારતક, કારતક-માગસર અને માગસર-પોષ
એમ સુધારી લેવં

બે છાકરાઓએ બેગા મળીને એક પેસાના બે નમકજ
લી ૥ એક જાણે એમંથી એક જરા મોટુ હતુ તે લીધુ એટલે
બીજો ચીડાયો આથી પહેલાએ પુણુ, 'તુ મારી જગ્યાએ
હોત તો શું કરત ?'

'મોટું નમકજ તને આપન'

'તો હવે શા મઠિ ચીડાય છે ? મોટુ તો મેં લીધુ જ છે'

મારી પોતાની વાત

મામ પરગામ ભટકવાથી માઈ લણુવાનું જરા
અજરડેલુ, પરન્તુ ગામ પરગામના તો રૂઢા
પ્રતાપ ટાંક, તડકા, ઉગ્ગરરા, ભુખ અને તરસ વેડવા
પડ્યા છે, પણ જે અનુભવ એનાથી થયા છે, તે તો
આદલાહી નિશાળો કે મોટા હેડમાસર પશુ શુ
કરાવતાંના ?

હવે અમારે ખમાન જવાનુ આવે છે અમે
ખમાન ગયા ત્યારે પેટલાદ સુધી ટ્રેન હતી ત્યાંથી
પછી ગામમા બેસીને ખલાત જતું પડતુ

ખમાત દેશી રાજ્ય છે એ શુજરાનનુ જીતું બદર છે
અને તાઝિલિમ, રત્નલતીર્થ વગેરે એનાં અમલ નામેા છે.

'ખમાતની ભડી મુનરફેલુ' એવુ દલપતરામ-
ની કવિતામા ભણ્યા દત્તા, પણ એ મુનરફેલુ ઝાઝી
બેવા જેટલા પૈસા અમારી પાસે નહોતા તે વખતે
અમારી જ ન્યાતના સ્વ કેગવલાલ હીરાલાલ ખલા-
તના હીવાન દત્તા એ તથા એમના કુડુબીઓ અમારા
પર જબુ માયા રાખના એમના સૌથી નાના પુત્ર
સ્વ મુકુન્દરામ તથા એની માસીના દીકરા કોકિરલાવ
સાથે અમારે દોરતી બધાઇ હતી

દરિયો મેં પેહેલવેહેલો ખલાતમા ભેગો પણ
ભગતી ન હોય એ વખતે તે બહુ દૂર રહેતો હોવાથી
છેક પાણી પાસે જઇ શકાતુ નહોતું એનેા અસનોય
રાજ રહ્યા કરતો આખો દિવસ અને રાત દરિયાના
પવનની મીઠી બેહેરો આઘા કરતી અને બપોરે કે
માઝની રાત્રે દૂર ક્ષિતિજમાં એના જુરા પાણીનેા
ચમકાર આન આપતો હતો

દરિયાકનારે ફરતા મીઠાના અગર નેના, હમારતી
લાકડા, નાળિયેર વગેરે દેશાવરોથી આવતો માલ
તપામતા અને ખલાતની જીની બનહોજલાલીની વાતો
સાલળના મોટી હેડીઓ અને જહાજમા માલ ચડે
ઉતરે તે નેકએ, દરિયાને માર્ગે ખારવા લોકો ભડ્ય,
ધોબેરા, ભાવનગર, મુખાઈ વગેરે બજારોએ વદાણો
કેમ લઈ બધ એ બહુ સમજએ અને રાજ થઇએ

જે કોડી એંગ્રેજ લોકોએ પ્રથમ વહેપાગેનો માલ
ભરી ગળવા બાધેલી તે કોડીમા તો મારા બાપાની
કચેરી હતી વેપાર કરનાકરના એંગ્રેજોએ આ જગ્યાએ-
સી જ અને મુરતની આવી જ કોડીમાથી આખા

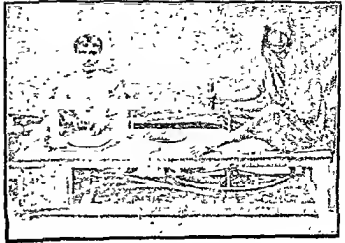
હિન્દુસ્તાનમાં કેમ પેસી ગયા એ વાતો એ કોઠીની બારીએથી દરિયા તરફ આગળીએ કરીને માથા બાપાએ અમને કહી હતી એંગ્રેજોનું પ્રપંચથી મહાન રાજ્ય મેળવતું, પછી બળવો, તાલ્લાટોપી વગેરેની વાતો એ અમને કહેતા અને ઉરકેરાના સરકારની એ નોકરી કરતા, પણ સરકાર તરફ આંખી વૃક્ષધારી એમના ઐતરુણ્યમાં નહોતી.

દીવાન સાહેબને લા મોઘડિયામાં પડખમ વાગતી, સામે મેદાનમાં લરકરની કંવાચત થતી અને ગણ દરવાજા પાસે દર શુક્રવારે એંગ્રેજોના યુનિયન જેક વાપટો એક મોટા મંડપ પર નવાળ સાહેબના હુકમથી અડાવવામાં આવતો આ બધો દૃશ્યો અને રાજ્યચિહ્નો બાળકોના કોમળ મન પર બહુ વિપરીત અસરો કરે છે એનો હું સાક્ષી છું. 'આપ રક્ષાઉત્સ'ની હીક્ષ્યાલ બધી રીતે મારી છતાં એમાં એંગ્રેજ વાવટાને જે ફરજિયાત નમન કરવાનું આવે છે તેથી જ મને એ નથી ગમતી.

દીવાન સાહેબ પ્રમાણિક હતા. કેશી રાજ્યમાં પ્રમાણિકપણું હોય એ કંઈ જોવાનેલા યુગ નથી એ વિદ્વાન પણ હતા અને વર્તમાનપત્રો, ખુસ્તકો વગેરે એમને લા દીક રહેતા તે સ્વામીનારાયણ ધર્મના અનુયાયી હતા અને નિયમિતપણું, સ્વીવટ, રમજાના કુટુંબપ્રેમ વગેરે યુગો એમનામાં અનુકરણ કરવા યોગ્ય હતા.

પાછળથી સરસ્વતીચંદ્ર એ વાળ્યો ત્યારે દરબાર, સુદ્ધિધન, વિદ્યાવતુર વગેરેની વાતો આજ બેલાન, દીવાન સાહેબ, દીવાન સાહેબની દબેલી, જગીયા, દરિયો વગેરે સાથે મેળવી લઈને સમગ્ર લીલા હતા.

નવાળ સાહેબ બહુ લલા માણસ હતા એમને તો એકાદ વારજ મેં જોયા હશે. કારણ એ આજ બધા નીકળતા નહિ. લાલમાં જે રાજ્ય આપણે માથે છે તેમાં નથી બાદશાહી કે નથી પ્રજાસત્તા; તેના કરતાં એમનું રાજ્ય સાદું એમનામાં ખ્યાનદાની હતી અને નિશાળોમાં એંગ્રેજ કેળવણી સુધાં તદ્દન મક્ત હતી કેશવલાલ સાહેબ પછી માધવરાવ દીવાન થયેલા

ખખાતનો અડાક કામ કરનાર કાઠીવર

માધવરાવે ખખાતમાં નળ લાવવાની યોજના કરી હતી નવાળ સાહેબે લોકોને ઘેર એમાં મીઠું પાણી મળે એ વાત સાંભળીને પ્રથમ તો દીવાન સાહેબની બહુ તારીફ કરી, પણ ત્યારે એમણે જણ્યું કે પાણીનો કર લેવાનો છે ત્યારે તો એ ગુસ્સે થઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે 'નવાળ સાહેબ નવાળ છે; સિસ્તી નહિ બનેલા' મતલબ કે સિરતી લોકો પાણીના પેસા લે છે એમ નવાળ સાહેબ નહિ લે. એ તો પાણી મક્ત આપે, વેચે નહિ.

તાવર અને મંડિયાળવાળા દરવાજા, મેદાન, લાય-બેરી, એંગ્રેજ નિશાળ, એ બધાં અમને બહુ ગમતા. ખખાત જેવું નિશાળનું મકાન પહેલાં મેં કદિ જોયું નહોતું એટલે દોડોદોડી નિશાળે જવાનું મન થતું. એંગ્રેજ પ્રાથમરમાં હું લા દાખલ થયો હતો.

નિશાળનું સુદર મકાન, ઉચ્ચ વાતાવરણ, પાટલીઓ, ચિત્રોવાળી એંગ્રેજ ચોપરીઓ, એ બધાંથી મને નજર પડેલાં બીજાં રહેવા લાગ્યાં અને લાજવામાં રત્નાલ બહુ વધી ગયો. તે પહેલાં ૧૫-૨૦ નંબરથી લાએ જ હવે ગયો હોઈશ.

ખખાતમાં તાલુતના દિપસો બહુ જોવા લાયક. અહીં જેવા તોફાનમસ્તી લા બીજકુલ ન મળે. મુસલમાન લાખોએ એ મહોરમના દિવસો શાન્ત, ગેબીર અને ધાર્મિક લાવે ગાળે. અમરા માસ્તર વિલાન જઈ આવેલા અને નવાળ સાહેબના કુટુંબના

ખાનદાન દત્તા દરેજાનું કામગીરી વિલાયતી બોડીઓ
એ એટલી બધી પીના કે નાહી પણ ન શકાય
પરંતુ અમલનો આપો મે અહીં મેમ્બે બોડીઓ
પીરી છાંટી દીધી બીજા મુસ્લમાન બાદમાં પણ
અમારા માનર જેવો જ એ દિવસોમાં એવમ પામે
અને ગેન કરે.

ગામગીરી વાનગીનાં ધર પ્રજા દરેક પામે દત્ત
એને લા લાગુની પેટેલી મધે બધા આખરે
મુસલમાન બાદમાં મિજલ્સન બરીને બેસ દત્તા પણ
એ મિજલ્સન કમની દત્તી વાસગના સાથે પોસાકે
પહેરીને બહિરસના હવેને દલમસાની નાખે એવા
ગીતો ગાતી હતી. કેટલાક ગીતો એવા પણ આવતા
કે બરી મલામા બાએ જ કહે' રડયા વગર મ્હુ નમે

પોર્સિટિક્સ એન્ટ થના અરેને આ યુગમાં
ખરેખર ભાવસાથી જનો છે અમારા એક ઓળખ-
ખીના વકીલ ધબીવાર કહેતા કે જરોખર મને પ્રત્યક્ષ
મળીને પુછે કે 'બોસ બચ્ચા' દરેજો જન્મ કોનો
જોડે છે ?' તો હું કહું કે 'ગોરવાળી મદરાજનો અથવા
સાહેબની મમ્મો.' એ બને બહુ સુખી હશે છે
પણ મને છે કે કેમ? અંતરે જન્મ અમતા જરોખર
પુછે કે 'બોસ બચ્ચા' દિન-દુરનાનમાં તારે કમ નોકરી
જોડે છે ?' તો મારી અંતરે જન સલાહ છે કે એણે
કોઈ ગામગીરી પોર્સિટિક્સ એન્ટની નોકરી માગી
અજાનના પોર્સિટિક્સ એન્ટ એ બેન હજાના
કોલેક્ટર દત્તા હું લા દત્તા તારે એક જેનેડી સાહેબ
એ જગ્યા પર દત્તા ધોરે પાખને એમની જાદી થયું
સોમો કહે સાહેબ જાણ સાગ, કામજ એમણે કોઈનું
કમ જગાણું નથી

દિવાન માહેબે, જેનેડી માહેબના માનમાં એક
પત્રનિગ પાઠી કંઈની તે દિવસે દારખાના, ગમતી,
રમતગમત અને ખાતાખીવાની ખુજ મગાઈ દત્તી
જેનેડી માહેબ એકદલે મી વાગ 'આખા ગામમાં
નવાજ માહેબ માયી મોટા, અને એમનાથી મે મોટા
જેનેડી માહેબ'

પાઠીને બીજો દિવસે એક મગી : સામનો વિદ્યાર્થી
નિશાળના હજમમાં બેઠેલોટો વાદજ મામ જોતો જનમ
અને એક પોતે જોડેલી કવિતા વાગવા ગાતો જનમ કે
'જેનેડી રાજા ગયા સરે વાદજું મગ્યું'

મનવજ કે દિવાન માહેબ, અમલદાર વગે, ગામપોક
એ બધાએ તો માહેબના ગયાથી મોક કયો જ,
પણ દર ગમતે પણ પુગાણકાળની માકક અ શોકમાં
બાજ લીધો દત્તા અને પેલા વિદ્યાર્થીને, કુદરતના
અને જનસમાજના સંજોગો જોઈને બગ અનસોબમાં
કવિતા જન્મતી હતી'

બાજ કવિનું ભવિષ્ય ખઈ પડ્યું વાદજ મગ્યાં
અને ધોધમાર વધાનતું આવી અમારા પરમા પાણી
ચુના દત્તા અને જો કરમાં વસાહના પાણી મરતા
દત્તા એક રાત્રે ખુજ વરસાદ પડ્યા પવન, અધકાર,
કાકા અને ગાજરીજાળી ગતી ભંકર બની હતી
અમારા મેડીમાં ઉભા રહેવા જોડેલી પણ જગ્યા કોરી
ન હતી ધોડી વારે બીજામાં મારી તથા કોરી ગરમ
મગ્યા મારી આ મેતી અને બધાને નામે એક જોડા
પર લઈ રહ' માગ આપાની તળિયન છેક ગરમ
દત્તા એ દાયમાં માળા લઈને બોલોટો દાખરમણ
કરવા લાગ્યા

ધોડી વારમાં મોટા ધાકા સાથે કોતરેલો અને
જાપક બાજી પડ્યું મારી બાને નામે આપના એક જ
માનવત મોડુ થયું જોત તો એ જાપરાતને મગદારજન

ધર તમે મગદારા બધા એ મારે બધે બધાને
દખતો ઉપકાર ને માન્યો; પણ તમ જ પહેરે
જમરે જવાર બાધ્યા છીએ એનું બાન થયું

મખરાત થય ગય દત્તી વગ્ગાદ કાકામાં પડ્યો
દત્તો એક ચકમ મતનું પણ કોકતું નદોતું કામમાં
ધાકા સાથે ધર પડ્યું, પણ પોસાસમાંથી કોઈ એ
પારો પાડીને પુછ્યું નદિ કે તુ થયું

નિસવાય, નિગાહાર રિથતિ પ્રત્યક્ષ થતા મારી
જાએ જોડેલી ધાટા પાટવા માકા

'અરે, કેમ અરે! ધર પડી થયું છે' આ ગમ
છેક જ નિર્દય છે કે તુ ! કોઈના પણ હવેમાં ગમ
વમે છે કે નદિ' જોતોતો એણે પોકાર કયો બાપા
એને વાગતા દત્તા અને જાતી ગમવા નિર્દય પ્રથત
કયો કમના દત્તા અને બાદમાં પણ બાને જોતી
જોઈ ખુજ ગયા જામ મે બામ રિથતિ અધીર્મક
કલાકે માકી દમે, પાડી પાકામીએ તીરા લા લઈને
બાધ્યા અને અમને સમજાવી વિનવી પાતળો ધર
ગનવાનો મુઠ મેલ્યા લઈ ગયા.

સવારમાં, અમદાવાદના અમારા હીરાલાલ હેડ-
માસ્ટરે જેઓ વડનગરા નાગર ગ્રુદસ્થ હતા તેમને
ખંભર પકડાથી એ અમને ખંધાને પોતાને ત્યા લઈ
ગયા અને આઠ દસ દિવસ બીજું ઘર ગોઠવવામાં મુખી
અમને પોતાને ઘેર જ રાખ્યા.

ઈશ્વરે દુઃખ તો એવું નાખ્યું કે જે અમારાથી
ઉઘાડી ન શકાત, પરંતુ પાકાશીઆ અને હીરાલાલ-
ભાઈના હૃદયમાં પાછી એણે દયા ઉત્પન્ન કરી અને
અમારું દુઃખ દળવું કરી નાખ્યું.

જહાણું વાતા પહેલું કામ બાએ ભાગિલા ઘરમાં
જઈ ઘરેણુગાહું અને પેસા લઈ આવવાનું કર્યું અને
ધોમેણીએ બીજી ચીજને પણ લગભગ બધી જ દામ્ય
લાગી. આપત્તિ અને સંકટની સાથેસાથ પ્રભુની
કરુણા પણ અને ધણીવાર આગ જ અનુભવી છે.

એ વખતે મારી ઉમર માં ૧૨ વર્ષની થઈ હતી.
જાનાં એ ઉમરમાં પણ વિદ્યાર્થી અવસ્થાના કુચ્છ
અને ઝંઝી માન્યીતો કરતાં અને શીખી ગયા હતા.
છોકરોએ જ્યા મળાએ ત્યા જુડી જ વારો ચાપ, અને
હજારો માનસિક પાપોની બદલા અમારા નિર્મળ
અવનને મહિન કરી નાખે.

અને 'પ્રેમ' (!)ની માતો પણ કરીએ અને કોઈ
કોમિયાગર સાપુએ બનાવેલી ભરમનો! મદિમા કેટ-
લાક મિત્રોને મેં જ્ઞાનના કહેલો ને દઈ મને યાદ છે.
દેવગણોની પુછડી કાપવી પછી બાળાને એની
ભરમ કરાઈ એ ભરમ જે છોકરીને લુગડે લગાડો તે
છોકરી તમારી પાછળ ગાડી!

મસ્કરીમા આ નુસખો મેં કહેના તો કલો, પણ
એક છોકરાએ તો એના અમલ પણ કર્યો! વહેમ
અને કામણુદમણની દલગી વળેન એ અવસ્થામાં
બહુ ખોટી અસર કરે છે. વડાંજીના પુણ્ય પ્રતાપે
કેક જ ચારિત્ર્યગણથી તેમથી નરી નીકળે છે.

હરિપ્રસાદ મજાવધ દેસાઈ

આફ્રિકાના પત્રો

આફ્રિકન રમણી સુંદર વસાહતોમાં

આ જે કિયોગા સરોવરના મરીન્ડી બંદરથી
આ કાગળ તમને લખ્યું છે. મારી સન્મુખ
એક તરતો ટાણુ પવનમાં નાચી રહ્યો છે, પાસે જ બંદર
પર માલની ધમાલ ચાલી રહી છે; સામે ધણે દૂર
સુધી પેપીરસ ધાસનો લીજોજમ માલીયો પથરાય
રહ્યો છે; ચોમેર નાનીનાની મગની ટુંબીઓમાં હવેસાં
મારતા કુદરનનાં કાળાં બાળકો રમવા નીકળી પડ્યાં છે.

આ અને આસપોસના પ્રદેશને લેન્ગો પરગણું
કહે છે. હીરા એ આ પ્રદેશનું મુખ્ય રથળ ગણાય
છે, પરંતુ વેપારમાં તો હીરાથી પણ ચડી નવ્ય એવાં
બીજાં રથળો છે. આ પ્રદેશમાં આવવા માટે દૂં તા.
૮-૫-૨૪ના રોજ અન્નથી નીકળ્યો હતો.

અન્નથી નામાસગાલીના રેશન સુધી સુએમાં
રેલ્વેની ટ્રેન આવે છે. હું સુધવારના રોજ સવારે ૧૦
વાગે અન્નથી બેઠો હતો તે બેપારના બે વાગે

નામાસગાલી પહોંચ્યા મારી સાથે લેન્ગોના ગ ભાઈ
રામચંકર દત્તા ભાઈ રામચંકર ભંતે કડીનાં ઓઢીય
બ્રાહ્મણ છે અને ધણુ વખતથી યુગાન્ડામાં રહે છે.
બેચાર વર્ષ પહેલાં તો તેમની રિયનિ ધણીસારી દત્તી
અને દલે પણ સારી જતી આવે છે એ ભાઈ કપાસની
ખરીદમાં ફીટ ગણાય છે આમ પોતે કાંઈ ભણ્યાગણ્યા
નથી એટલે લાકડાની તરવાર વડે ચલાએ રાખે છે.

અમે નામાસગાલી આવીને જમ્યા અહીં આપણુ
લાવનગરના એક રા ભાનુશંકરભાઈ રેશનમેંસ્ટર
છે નામાસગાલીથી અમારે રડીમરમાં બેઠવાનું હતું
અહીંથી કિયોગા સરોવર શરૂ થાય છે જે નાઈલ
નદી વિક્ટોરિયા સરોવરમાથી નીકળી તે જ નાઈલ
નદી કરીફરતી આ રજલે આવીને કિયોગા સરોવર
બને છે. અને પાછી કિયોગા સરોવરમાથી બહાર
નીકળી નાઈલ બને છે. કિયોગા સરોવરના કાંઠાના
બંદરે પર નાની રડીમરો ફરે છે, આ ઍનકી નામની
રડીમર તેમની એક મુખ્ય રડીમર છે

ઍનકી રડીમર અમસ્તી બહુ જ નાની ગણાય
યડ કલાસના પેમેન્જરોને તો રડીમરમાં બેસવાનું જ
નહિ તેમને માટે તો રડીમરની સાથે માત્ર લાગવાની
હોડીઓ જોડે છે તેમાં પડ્યા રહેવાનું હોય છે તેમને
તો ઉપર આભ અને નીચે પાણી તેમને પાણી
પીવું હોય તો સરોવરનું ગદુ પાણી સીંચીને પી લેવું
વસાહ તો અહીં ગમે ત્યારે પડે છે, અને મુશળધાર
પડે છે ત્યારે આ યડ કલાસના પેમેન્જરો શરદીમાં
ને શરદીમાં જ્યાંત્યા પડ્યા રહે છે, અથવા તો
માલની પાછળ ભરાઈ જાય છે તેમને નદાવાનું તો
હોય જ ક્યાંથી? આ હોડી ચારે બાજુ ખુલી હોય
જે અને માથે પણ ધણી વાર તો પનડા સરખા બે
હોતા નથી. આવી રિયનિમાં લોડો ચાર રાત અને
ચાર દિવસ કાઢે છે.

આ લાઇટરોમાં બેસનારા મુસાફરોને મન્જરો.
ઉપદ્રવ તો હેરાનહેરાન કરી મુકે છે કિયોગાને જો
કાઢે મન્જરો પુકળ હોય છે અને ધણીવાર તો
મન્જરદાનીમાં પોડના ફર્ટ કલાસના ઉનાડોઓની
પણ સારી એવી મહેમાનગત કરી શકે છે. સેકન્ડ
ક્લાસની એક કેબીનમાં ચાર જ ઉનાડોઓ બેસી શકે
હું અને ભાઈ રામચંકર ફર્ટ કલાસમાં બેશ

દત્તા બુધવારે સાળના ચાર વાગે અમારી રડીમર
ઉપડી તે ચુરવારે સવારના ૮ વાગે અમે મસીન્ડી
પહોંચ્યા મસીન્ડી બંદર બહુ મોટું નથી, પરંતુ આ
બંદરેથી બેટકથન કાંગો જવાનો ધોરી માર્ગ છે.
મસીન્ડી ગામ બંદરથી ૩૦-૩૫ માઈલ દૂર છે અને
ત્યાંથી આગળ ચાલીએ એટલે હાથીઓના ટોળેટોળા
જેમાં વસે છે તેવા મોટા જંગલો આવે છે હાથીઓ
શિકાર કરનારા ધણુ ધરોપિયનો મસીન્ડી બંદરે ઉતરે છે

આ રડીમરમાં કાઠમાને બંદલે લાકડા પાળે છે
અને એ લાકડા લેવા માટે જુદીજુદી જગ્યાએ લાકડા
એકઠા કરેલા હોય છે મસીન્ડી બંદર પામે પણ
એવો લાકડાનો ટોર છે. ત્યાંથી લાકડા લઈ, અમારી
રડીમર જોખાના ૧-૨ વાગે ઉપડી

અમારે કેલે બંદરે ઉતરવાનું હતું. શુક્રવારે સવારે
સાત વાગે અમે કેલે પહોંચ્યા કેલેથી આઠ દમ
માઈલ પર કબીલામાછડો કરીને ગામ છે ત્યાં અમારે
જવુ હતું કબીલામાછડોના રા મામદભાઈ અમને
લેવા માટે બંદરે આવ્યા દત્તા.

રા મામદભાઈ બોળ ગૃહસ્થ છે તે પોતે
કબીલામાછડોમાં વેપાર ચલાવે છે તે ઉપરાંત કપાસને
એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવાના મોટા
કત્રોડે રાખે છે અને સાથેસાથે શેઠ નાનજીભાઈના
કપાસની ખરીદની એજન્સી પણ સાચવે છે મામદ-
ભાઈ પોતે બહુ અગ્રા માણુ છે. પુરેપુરા અભિનત,
બહુ જ નિખાલસ અને ધ્યાની ધમાલ વિનાના

અમે કબીલામાછડો પહોંચ્યા આપણા લવનમાં
કાન્તિલાલ નામના વિદ્યાર્થી દત્તા, તેમના પિતા શ્રી
હરિશંકરભાઈ અહીં શેઠ મામદભાઈને સા મહેતાગિરી
કરે છે તેને ત્યાં અમે જમ્યા

અમારે કબીલામાછડોમાં રોકાવું જ હતું, એટલે
જમીને અમે કલાકો જતા ઉપડ્યા; હું અને ભાઈ
રામચંકર અહીં એક લાઇની ઓળખાણુ વહેલીવહેલી
પણ આપરી જ પડશે તે ભાઈ તે રા અમીન

રા અમીનભાઈ ક્રેન્ડુએટ છે, લેન્ગોના પ્રદેશમાં
શેઠ નારજીરાસ રાગરામની પેઢી તરફથી કપાસની
ખરીદ કરવા માટે તેમને નીમ્યા છે. તેમને આ તરફ
આવ્યા હજુ બહુ વખત થયો નથી, એટલામાં તો
તેમણે કામ ધણી ચાલાકીથી ઉપાડી લીધું છે. એમને

માટે મેં એમ પણ કહેવાતું સાંભળ્યું છે કે એ લાઇએ
હેક સ્ટાનની સરહદ પરના લાગોમાંથી કપાસની ખરીદ
કરી આજ સુધી કોઇએ નહિ કરેલું સાદમ ખેડયુ છે.
ભાઈ અમીન શરીરે ખબરદાર છે. મોટર સાઇકલ
લાકવામાં પાણું વાળી જુએ તેવા નથી, વિચારમાં
અજાણી છે અને મહત્વાકાંક્ષામાં જતે દિવસે આફ્રિ-
કામાં નામ કહે એવા નિહો મને તેમનામાં જણાયા
છે. કપાસની ગાસડીઓ અને કપાસિયાની યુલોગા
મમી સેવવા છતાં તે દિલ્લસ્તાનથી 'મોર્ડર્ન રિવ્યુ' અને
'વેલફેર' માસિકો પોતાના પદરના ખર્ચથી મંગાવે
છે, એટલું જ નહિ પણ સફારીમાંથી આવી રાતે પણ
તે વાચે છે. મારી આખી સફર દરમ્યાન તેમણે
મારા પર અસાધારણ ભાવ ને સોજન્ય દાખવ્યા છે
અને મારી મારફત દર્શિણામૂર્તિ સાથે કાલમનો સંબંધ
આપ્યો છે એમ કહું નો જરાયે અતિરાશોક્તિ ન ગણાય.

ખપોરના બે વાગે અમે કળીસામાઇથી કલાકી
જવા નીકળ્યા બે સાઇકલારમાં અમે ચાર જણુ દત્તા.
દોઢેક માઇલ મયા દુધુ ત્યાં તેો સારોથી વગસાદ
અને તોફાન ઉતરી અમે સાઇકલારે રતના પર મુકો
પાસેના એક દેશી ઝુંબામાં ભરાઇ ગયા ઝુંબાની બે
ઓઝોએ અમારા માટે બે ખુરશીઓ મુકી અને વધારે
ખુરશી ન હોવાથી ઝુંબાનું કમાડ ખોલવીને કચરાવાળા
લાગ પર અમારા બેસવા માટે મુક્યુ. મોટીવાર યુધ
એટલે તેમણે એક નાના કેળના પાન પર ચોડાએક
મિષ્ટ કેળા અમારા માટે આપ્યા અને અમે તે આપ્યા

અહીંના દેશી લોકોના આ ઝુંબાઓનું વર્ણન
તો હું તમને અગાઉ આપી ગયો છું આ ઝુંબાઓ
આપણે ત્યાં ભાવનગરમાં કેળી લોકોના કુખા હોય
છે તેને આકારમાં મળતા હોય છે. આખી એક ગોળ
રીવાલ, એક જ નાનું બારણું અને માથે ધામનું છાપર.
આપણા કુખાઓ માત્ર માટીના હોય છે ત્યારે આ
ઝુંબાઓ પડેલા ઝાડની ડાળીઓથી રચવામાં આવે
છે અને પાછળથી એ ડાળીઓને બન્ને બાજુએ મારી
ચોટાડવામાં આવે છે. વળી કુખા પ્રમાણમાં નીચા
હોય છે, ત્યારે આ ઝુંબાઓ ઈંચા હોય છે; જો કે
બારણું તેો નીચુ જ હોય છે. આ લોકો વિશેષમાં
આ ઝુંબાઓમાં જુદાજુદા ખડ પાડે છે અને દરેક
ખડમાં પચારી માટે ધાસ બિઠાવે છે. ઝુંબામાં પેસ-

તાં જ એક બાજુ રસોડું હોય છે અને રસોડાની
પાસે જ આ લોકોની ઘંટી હોય છે. આ લોકોની ઘંટી
આપણી ઘંટી જેવી નથી હોતી. તેમની ઘંટીનો કાઇક
ખરો ખ્યાલ કરવો હોય તેો મહાદેવમાં જે મંદન
ધસવાના ઔરશિયા હોય છે તેનો વિચાર કરવો એ
ઔરશિયા જેવા જ એક પત્થર પર અનાજ રાખી
આ લોકો બીજા એક નાના પત્થર વડે તેને વાટે
છે, દળે છે અને આ લોટ પત્થરની નીચે એક બાજુ
પડે છે. વારંવારના ધસારાના લીધે આ ઔરશિયા
જેવા પત્થરને વચમાંથી ખાડો પડી જાય છે એટલે
અંશે તેમાં અનાજ ધડીભર ટકી શકે છે ખર્ડ.

અમે તેો ઝુંબામાં હીકહીક ખોટી થયા. વરસાદ
અને તોફાન વધ્યા ગયાં એટલે અમે અમારો રસ્તો
લીધો અને રાજે કલાકી પહોંચી ગયા

રા રામશરભાઈ તથા ભાઈ અમીન પોતાના
ધંધાના અંગે પહેલા કેલેમા રહેતા, ભારપછી કળીસા
માઇડામાં રહેતા અને આ વખતે કલાકીમાં રહેતા હતા.

રવિવારે અમે લીંગ જવા નીકળ્યા શેઠ મામદ-
ભાઈ પણ આજે લીંગ આવી પહોંચ્યા હતા એટલે
૬૩ તરત જ રાઈ કર્યું આ બધી ૬૩ની દોડદોડીમાં
કપા ખાણુ, કપા પીણુ, કપા સુતા, કપા નાલ્યા કે કપા
પૂજ કરી એ તેો કોઇએ પુછ્યુ જ નહિ એક
વેરાળના વાફરી કેટમાં સુવાનું મળે તેો હરિદાસ
વિદ્યામ જેવાની કેટમાં ભાઈ રામશંકર ખીંગડી
પકાવે ને વળી નહાવા માટે માડમાં પાણી એકહુ
કરીને જરા ચોક્ખા યધએ લાં કોઇના ખાટલા પર
બેમીને પ્રુલ કરવી એ જ રાકમ હોય. આવાઆવા
અનેક રંગો તેો આ આખી મુસાફરીમાં બની રજા
છે તે કહેવાની જરૂર જ ન હોય.

લીંગનું કામ પૂરૂ કરી સોમવારે અમે અતુરા જવા
નીકળ્યા કલાકીથી ૫૦ માઇલ લીરા અને લીરાથી
૫૫-૭૦ માઇલ અતુરા.

ખપોરના બે વાગે અમે અતુરા પહોંચ્યા અહીં
શેઠ જીવજીભાઈ કાળાભાઈ તેમજ બીજા ચોડાએક
સારા વેપારીઓ છે સાજના સાડા ચારે વેપારીઓની
જાહેર સભા બેઠાવી અને તેમાં સારો એવો કાળો
ભરાયો. શેઠ જીવજીભાઈએ તેમજ તેમના મિત્રોએ
બહુ જ ભાવથી ૬૩ ભર્યું એમ કહેવું પડ્યો. શ્રી અમીન-

ભાઈ તરફ એ નવનો ધણી માંગે બાવ છે અને અમીન-
બાઈને રાજ રાખવા આ શ્રેષ્ઠો ગમે તે કે તેમ દત્તા

ગન અને અદુરામા ગાળી સવારે બધા સિલિંગો
ઉચ્ચારી શીધા અને જમીને ત્રણ વાગ્યે સ્વાના થયા.
રસ્તામાં વરસાદ તો કહે માત્ર જ કામ પડતે વરસાદે
ગોટર સાધકવતી સાધકારમાં બેસવાનો ફીક અનુભવ
મળ્યો માર્ગમાં એક પથ્થુ ઝુલ્યો ન હતો કે ત્યાં બેસીએ;
અને રાત પડ્યા પહેલા કોઈ રીતે લીરા પહોંચવું જ
જોઈએ, એટલે અમે તો દાકરે રાખ્યું માર્ગમાં એક
બે જગ્યાએ તો પુરા અટ્ટી માઇલ સુધી અને બાજુ
પાણી અને વચ્ચે નાની એવી સડક મને તો ધડીએ
ધડીએ એમ થતું કે દમણુ ગયા પછી અમીનભાઈ
મને કહેતા ' આજે જો અકસ્માત થયા હો તો આખું
ગુજરાત મને કપડો આપેતે ' '

છેવટે અમારો સંધ લીરા પહોંચ્યો બધા કપડા
કાઢી નાખ્યા અને એકએક લુગી પહેરીને અમે
ગરમ ધાબળાઓમાં ભરાઈ ગયા

આ અને દિવસ મારો મુકામ ભાઈ દરિશકરને
ત્યાં હતો તેમને ત્યાં બે દિવસ મેં જાડું જ આનંદથી
પસાર કર્યો છે હું તો તેમનો મેદેમાન રહ્યો એટલે
મારા માટે દરરોજ નદાવાની સગવડ કરે મારા માટે
તેમના એક સાથી રમોઈ કરે અને આખો દિવસ
તજવીજ ગમ્યા કરે

શુક્રવારે કેસે સ્ટીમર આવે તેમ દત્તી મેં મારફ-
ભાઈ મને સ્ટીમર પર કાર લઈને મુકવા આવ્યા
દત્તા મારી સાથે શેકડા ચાર દળડા સિલિંગનો ભાર
હતો એટલે તે સાગવવા ખાતર પછી ફર્ટ કસાસ-
માં જ હું બેઠો શુક્ર, ચાનિ, રવિ અને અર્ધો સોમ
સ્ટીમરમાં ગાળ્યા સ્ટીમરમાં મારી સાથે કમળેજના
એક લુહાર દત્તા તેમનું ભાતુ સ્ટીમરની હોડીમાં
ઝડી ગયું હતું અને હોડીને વચ્ચે એક જગ્યાએ કાંપી
નાખી દત્તી એટલે મારા થોડા એવા ભાનામાં આ
ભાઈનો ભાગ પડ્યો અને એકાદ જેવટનો દિવસ
અપાહારથી ચલાવવું પડ્યું.

સોમવારે નામાસગામી પહોંચ્યો ત્યાં ભાઈ ભાનુ-
શકરની મદદથી ૬૩ કરી લઈ બપોરે સાંઘ જારની
ગાડીમાં બેસીને સાંજે ૭-૭૫ પહોંચ્યો. નાનાભાઈ

ટલિગ્રાફી

અજના જમાનામાં તાર દ્વારા સંદેશ મોકલ-
વાના એ કાંઈ નવાઈ નથી છતાં તાર દ્વારા
અવાજ શી રીતે જાય છે તે બહુ જોઈ નહોતું હશે.

એટલું તો ધણીખરા જાણના જ હશે કે તારના
સંદેશ વિજળીની મદદથી મોકલવામાં આવે છે આ
વિજળીમાં બે ગુણ છે. એક ગરમી પેદા કરવાનો ને
બીજો લોહચુમ્બકનો સંદેશ મોકલવાના કામમાં ગોટા
ભાગે બીજા ગુણનો જ ઉપયોગ થાય છે

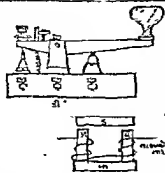
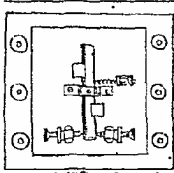
જો તાજાના એક તારને લોખંડના કકડા ઉપર
ગોળ વીંટીને તેને વિજળિક શક્તિ આપવામાં આવે
તો નવા સુધી તારમાં વિજળિક શક્તિ હોય ત્યાં સુધી
તે લોખંડના કકડામાં લોહચુમ્બકનો ગુણ રહે છે,
આ જ શક્તિનો પુરેપુરો ઉપયોગ તારના સંચાલી
બનાવટમાં લીધો છે.

કેટલાક લોહચુમ્બકનો આકાર ઘોડાની નાળ જેવો
કે અંગ્રેજી U આકાર જેવો હોય છે લોહચુમ્બકનો
આવો આકાર ધડવાનું એક ખાસ કાળજી છે લોહ-
ચુમ્બકવાળા લોખંડના આખા ટુકડામાં અર્ધ જ જગ્યાએ
આકર્ષણનો ગુણ સરખો નથી હોતો આકર્ષણશક્તિ બંને
જાણુના છેડા ઉપર વિશેષ હોય છે ને તે છેડાઓથી
ધટનીધટની બગાળર મધ્ય ભાગમાં તો બીલકુલ ઝટ્ટી
નથી હવે જો તે ટુકડો મીઠો રાખવાને બદલે U ના
આકારમાં વાળવામાં આવે તો આ આકર્ષણશક્તિ
બમણી થાય છે અને તેથી જ આપણે લોહચુમ્બક ધણે
ભાગે વાળેલું વ્લેઇએ છીએ આ વાત તારનો સંચો
બનાવવામાં પુરેપુરી ખ્યાનમાં રાખવામાં આવી છે.

હવે આમજ જાણવા મટે આપણે તારના સંચાલી
ચલા બરાબર સમજવી પડશે પાછલા પાના પરની
આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે તાર લેવાના સંચામાં ચાર
લોખંડના ટુકડા હોય છે તેમાંના (અ) અને (બ) ને
(ક) ટુકડાથી જોડી તેમના ઉપર તાખોનો તાર વીંટી
હોય છે આ તાખાના તારમાં બંધારે વિજળિક શક્તિ
દાખલ કરીએ તારે તે U ના આકારના જેવું જ લોહ-
ચુમ્બક થઈ જાય છે અને તે ઉપરના (ડ) ટુકડાને
પોતાની તરફ આકર્ષે છે.

પછી આ (ડ) ટુકડાને એક દિગ્રગ લગાડીને
સંચામાંના લોહચુમ્બકથી જરાક છેરે ગોઠવેલો હોય

છે. આથી જેની વિવર્તિક શક્તિ (અ-ખ) છેડા-વાળા U જેવા આકારના લોખંડ ઉપર વીંટલા વાળામાં દાખલ કરવામાં આવે છે કે તરન જ તે લોદયુગ્મક બની જાય છે, અને તેના (અ-ખ) છેડા ઉપર આવેલા લોખંડના (ક) ટુકડાને પોતાના તરફ ખેંચે છે. (ક) ટુકડા તે લોદયુગ્મક તરફ ખેંચાય છે અને તે ખેંચાણને લીધે સંચામાં મોડવેલા મામા મ્કુ ભેડે તે અથડાય છે. પછી નવારે પેલા (અ-ખ) ટુકડાને વીંટલા વાળામાંથી વિવર્તિક પ્રવાહ બંધ કરવામાં આવે છે કે તરન જ (ક) ટુકડા દિગ્ગમના ભેરને લીધે લોદયુગ્મકથી છુટી પડી પાછી પોતાની જગ્યાએ આવી અથડાય છે. આમ લોદયુગ્મકને ઘડીકમાં વિવર્તિક શક્તિ આપવાથી તે ઘડીકમાં પાછી બંધ કરવાથી પેલા (ક) ટુકડા બાલુના રકુ સાથે ને પાછું પોતાની અસલ જગ્યાના રકુ સાથે વારંવાર આમતેમ અથડાય છે અને કટકટ અવાજ થવા કરે છે.

વિવર્તિક નારથી સંદેશો મોકલવામાં મુખ્ય વળ મંચો જરૂરી છે એક તાર લેવાનો સંચો, બીજી તાર મોકલવાનો સંચો અને ત્રીજી વિવર્તિક પ્રવાહ લઇ જનારો તાર.

તાર લેવાનો સંચો જે 'સાઉન્ડર' કહેવાય છે તેને વિષે આપણે જાણી લીધું. હવે તાર મુકવાનો સંચો તપાસીએ. તેની રચના વિવર્તકનો લીધે મજબાવવા ને બંધ કરવાની સાથ જોડી જ છે. સાપને જેમ એક બાલુ ફેરવવાથી વિવર્તક ઝાંખમાં આવી પ્રકાશ આપે છે અને બીજી બાલુ ફેરવતાં વિવર્તિક પ્રવાહ તુટી પ્રકાશ બંધ થાય છે, તેમ આ સંચોમાં પણ આવી દખાવવાથી વિવર્તકનો પ્રવાહ તુટી જાય છે

અને છેડી દેવાથી એક દિગ્ગમના ભે-રથી આવી પોતાની અસલ સ્થિતિમાં આવે છે ને પ્રવાહ પાછો ચાલુ થાય છે.

ફરક તાર આદિમાં એક તાર મુકવાનો અને બીજો તાર લેવાનો, એમ બે સમ્પા હોય છે, અને તે ફરક આદિમાં બળને સંચાઓ તાર દ્વારા વિવર્તિક 'સાઉન્ડર' માં ભેડેલા હોય છે એટલે એક આદિને તાર મુકવાનો સંચો-('કી') દાખવાથી વિવર્તકનો પ્રવાહ બંધ થઇ

જાય છે અને તેથી બધા 'સાઉન્ડર' માંનો પેલા (ક) ટુકડા, પોતાની અસલ સ્થિતિએ આવી જાય છે ને તે બાલુના રકુ સાથે અથડાના કટ અવાજ થાય છે પાછી 'કી' છેડી દેવાથી તારમાં બધે વિવર્તક દાખલ થાય છે. આથી (અ-ખ) ટુકડા લોદયુગ્મક બની જાય છે અને (ક) ટુકડા ખેંચાણ બાલુના રકુ પર અથડાના ફરી કટ અવાજ થાય છે.

'કી' વગરે વખત દખાવી આ અવાજને લાંબો, અને ઓછો વખત દખાવી ટુંકો, એમ નાનો મોટો કરવામાં આવે છે, અને આ ત્રીયે બનાવ્યા પ્રમાણે

A . -	N - -
B - . .	O - - -
C - . -	P . - - .
D - . .	Q - - - .
E .	R . - .
F . . - .	S . . .
G - - .	T -
H	U . . -
I . .	V . . - .
J - - - -	W . - -
K - . -	X - . . .
L	Y - - - -
M - -	Z - . . . .

(અલ્પકાલન પાછલા પાતના પડેલા ફોનમને છે?)

નવાં પુસ્તકો

અંગ્રજિ (ગંવકાવ્યો) કર્તા અને પ્રકાશક, કેશવ દ્વ રોડ, ખડાવના મુદ્રણકલા મંદિર, રાયપુર, અમદાવાદ, ક્રી ૧-૪-૦ બાઈ કેશવદાસ રોડ ગુજરાતના એક જાણીતા કવિ અને લેખક છે. અંગ્રજિ એમનો ત્રીજો કાવ્યસંગ્રહ છે. 'સસ' ને નામે એમના નવી આવના રાગો, 'સ્વદેશ ઓવાવિ' ને નામે એમના રાષ્ટ્રગીતો, તથા 'માર્ચનાના પત્ર' ના નામથી પ્રજ્ઞમણિના કાવ્યો, એમ આ અંગ્રજિ એમના ત્રણ સ્વતંત્ર કાવ્યસંગ્રહો પ્રગટ થયા છે.

આપણે ત્યાં હજી કવિતાની કંઠર ઉગતી છે, તો ખજી ભાઈ કેશવ દ્વ રોડ ગુજરાતના હૃદયમાં સાચું સ્થાન ધરાવ્યા છે. મોવડી કવિઓ અને નવીનો વચ્ચેના અપરાધના એ 'રેતુ' સંગ્રહ છે. એમનું મુજ સામ હમરેડ રોતાના એ કુશળી રમણીય વનન પર એમનો અધ્યાત્મ પ્રેમ છે. એમનું કાવ્યસાહિત્ય એ કડોર અવનરણનું વિગ્લ ફળ છે.

એમનામાં ખરા કવિના કેટલાક લક્ષણો બહુ સ્પષ્ટપણે દેખા દે છે. એમનો દેશપ્રેમ, કુશળ પ્રેમ અને બલિષ્ઠતા અને કાવ્યોમાં ઉત્તરી એમની કાવ્યોર્મિએ સ્પષ્ટ કરે છે. ગુજરાતજીની રસીથી ભાવના એમની કવિતાને રસસેવમાં રમણે છે. એમનો રાજ્યપ્રેમ બહુ અને હૃદયગ્રાહક છે. આમનું આત્મિક પરિચિત અને પ્રિય દ્રશ્ય લેખક એક જ કદીમાં મતલબ કરે છે.

એ ચાંતરે, એ દેવગો ને જે વળાશય જળપ્રવાહ,
કંડોલતા પારવટા નિરખી ક્યાં દિલ ના ક્યાં
કવિતાની મધ્ય વાસુદેવે
સંમુખ શ્રદ્ધા ઉમરે.

'આત્મગુજન' કાવ્યમાં કોઈ અવિદ્યારની મુદ્રા ધરાવે છે. તે લાખાકુંકા અવાજ પરથી જે અંગ્રેજ ABCD ના અલગ નક્કી કરેલા છે તે પ્રમાણે તારના સદેશ અપાય લેવાય છે.

નાનો અવાજ એટલે ટપકું (.) અને મોટો અવાજ એટલે લીટી (—) એ રીતે ગોઠવેને તેના નીચે મુજબ અંગ્રેજ મુજાતરો રચ્યા છે. આ ગોઠવણીથી એ 'કડકાટ'ની ભાષામાં સદેશ સદેશાદથી મોકલી શકાય છે.

શેઠ અંકારા ઘેરીરી વાદળોએ

નમરી નિશ મહી મહાલવાં છ દે,

ધવને ઘેરેલો મોખ રૂપેરી વાદળો.

ચમકે તે દિશ માટે ચાલ્યા છ દે.

અને 'બચાવ' નું કાવ્ય તો આપુ જે સોનર્યનાં સને-
દેવથી નીવરી રહે છે:

ભવાવિ

ભુથી પન્થ બધુ દિનરાત દે,

કોઈ સન્ત બનાવે છ વાટ.

ઉને સુરજ વળી આવ્યે એરી ન્હોતી ગદારી મૂળ ભોમ,
જ્યેતિ અખડ અને જર્દી જેનાં તેજ દળે વિધી વ્યોમ.

કોઈ સન્ત બતાવે એ વાટ

—ભુથી

સમારેને ઉન્હે વાયરે થાય ધરખના દીપ જ્ય,

અવન એવા અર્દાના વૃદ્ધિયા, માટે મુલક અગરોના કુપ:

કોઈ સન્ત બતાવે એ વાટ:

—ભુથી

ઉપાને અરે ખીલતા ને સન્વાને કાઠે વિદાય,
એના રે રનેદને રેનાવે માઝ અવનર એલા ખાય:

કોઈ સન્ત બતાવે દિવ્ય વાટ:

—ભુથી

પથએ પન્થે પ્રાણ મળે, આખે હર્યો અંકાર,

પામર દેહની પીડ પરી, વરી બચસુકેરા બાર:

ધવે સન્ત! દોરો મુશાટ.

—ભુથી

અમે માનીએ છીએ કે ઉગતી મળ બાઈ કેશવ રોડના
આ કાવ્યસંગ્રહને સત્કારો

૫.

સી-ઈનામ

આ ઈનામમાં દર મહીને 'કુમાર'ના સીમાંદો માટે ચાલુ રહેવાની છે. એના ખચર ગયા અંકમાં પડેલું દિન, ખચરે કરતી વેળા અને અપાયા હતા અને મટે લાલુ કોઈ તરફથી અમને નિષેધ મળ્યા નથી. સી-ઈનામ આ વિષય તરફ ફરીથી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. આ માસના ઈનામ માટે નોંધેલો વિષય છે.

સદી ગણવાર માટે અવકાશની જરૂર છે ખરી? હોય તો તે ક્યા અને કેટલા? જે વિષય ઉપર 'કુમાર'ના અંક પાના નેટલો લેખ લખી નેકલે સાથે પોતાનું નામકામ, વચ, તથા જાદુક નંબર લખેલા હોવા એકએ લેખ ફાગવતી અમાસ મુખીમાં તરીને પહોંચી જવો એકએ.

પહેલું ઈનામ શા ઉગુ તથા બીજું ઈનામ શા રનું અપાયે એક નીવરેલો લેખ 'કુમાર'માં હપાયો.

આ જ વિભાગ

બ્રહ્માનો ગર્વ

હાહી હાશી

એક વાર બ્રહ્માને ગર્વ થયો. કેવી મનોહર આ મારી સૃષ્ટિ! આકાશ સાથે વાતો કરતા આ મોટામોટા પર્વતો; પર્વતના યોળામાંથી વહેતી આ ગંગા-પ્રમુના જેવી નદીઓ; પેલા વિશાળ મેઘનો, ઘાટાં સુંદર જંગલો અને આ ઉછળતો ધુધવતો મહાસાગર! આ બધું કેવું સુંદર છે? પેલી સવાસ્માજી ખીલતી સંધ્યા મેં ન બનાવી હોત તો બારે જુલુ 'કાતે'!

પણ હું બનાવ્યા વિના-રહું જ, કેમ? અને આ તારા-નક્ષત્રોવાળું આકાશ, પણ કેટલું સુંદર છે!

મારા ચાકડા પડથી રોજ કેટલા મે મનુષ્યો ઉતરે છે. પણ, પંખી અને નાના જીવજનો તો પાર જ નહિ! અને આ બધું હું જ કરનાર! મેં જ મારી શક્તિવડે સરભવેલું!

વિચારમા ને વિચારમા બ્રહ્મા ઉભા થઈ ગયા ને ગર્વમા એમની છાતી ધ્રુવી. એવામા એમની આખો દૂર આવેલા એક રસ્તા પર પડી. આખો પડી તો પડી પણ સાં જ સંભી મગ!

રસ્તા પર બબ્બે ઉટાની દાર ચાલી નતી હતી ને દરેક ઉટ ઉપર એકએક પેટી દોરડાથી બાંધેલી હતી. બ્રહ્માને વિચાર થયો, 'આહું જનાવર તો મેં દહીં સુધી બનાવ્યું નથી, ને એ આવ્યું ક્યાથી?'

હાહી એક ડોશી
બત્રાની હોંશી;
કાચલીને વાંચે
આલી તે ટાણે;
કાચલીમા કાણું
કે નીર કાઢાણું:
ડોશી ગઈ જુડી
ને વાત મગ ઉડી.

એ તો લેખ જ રહ્યા. ઉટાની દાર તો એક પછા એક આવ્યે જ નાથ!

બ્રહ્માને મુહુમુહું તો ચાપ, પણ કોને પુછે કે આ ક્યુ જનાવર, ને ક્યાથી આવ્યું? કોઇ માણસ દેખાય લારે ને?

સવારથી માડીને ઠેક શાળ સુધી એમ દારબધ ઉટાની નેડી આવ્યા જ કરી; અને બ્રહ્મા પણ ખાલુંપીવ જુડી આ ઠોતક લેખ જ રહ્યા.

સાળ પડી. બ્રહ્માનો ઘરેસો મૂર્ચ પશિમ દિશામા લટક્યો અને

અદરથ થયો એ જ બ્રહ્માની બનાવેલી મનોહર સંધ્યા આકાશમા ખીલી નીકળી. આ વખતે દર-દરના એક ઉટ ઉપર કાળા માથાતો માનની દેખાયો. તેના એક દાઢમા લાકડી હતી અને બીજા દાઢમાં વીંટળેલું એક દોરડું હતું.

દરથી આ આદમીને લેખો એટલે બ્રહ્માને જરા નીરાત થઈ. 'આ માણસને પુછી નેડ, એટલે બધો ખુશ્મો થઇ રહેશે.'

પેલો માણસ ઉટ પર બેઠોબેઠો ચામેકાર પોતાની નજર ફેરવતો, પણ બ્રહ્મા સામું તો નેતો જ ન હતો.

છેવટે બ્રહ્માએ જુમ પાડી, 'અભ્યા, એ...'

પણ તેણે મામું નેલું નહિ, 'અભ્યા, એ બાહ...'

હવે તો બ્રહ્મા ઠેક રસ્તા પર પહોંચ્યા ને આદ માથે, 'એ બાહ...!'

પેલા આત્મીએ કોઈ દે-વી એટલે જાહાએ પુછ્યું,
'અરે ભાઈ, આ અધા જનાવગે કોણે જનાવ્યા છે
ને તું એ જાધાને લાખી' કયા જાવ છે ?'

પેલાએ જવાબ આપેા, 'મારે જાનુ ઉર્નાવજનું
કામ છે; ને વળી મારા કામ સાથે તારે લેવાવેવા પછુ-
શી છે કે મને નાદક રોષે છે ? જો, સાજ તો પડી.'

'પછુ કહે-તો ખરો, ભાઈ.'

'લે લારે, માલજી લે. આ જનાવરનું નામ
ઉટ છે, ને દરેક ઉટ ઉપર જે એકએક પેટી છે
તેમા એકએક જાહા છે. હજી જાહાને આવા ઉટો
જનાવવાની સત્તા નથી મળી.'

'હે' દરેક પેટીમા એકએક જાહા.' જાહા
આશ્ચર્યમા બોલી ઉઠ્યા

'હા, દરેકમા એકએક જાહા આ એક સ્ટિના
જેની કરોડો સ્ટિઓ આ વિશ્વમા છે ને તે દરેક
સ્ટિના એકએક જાહા છે. ગૈરસાથી ભગવાનની
પામે હમણા જ રચિયા આવી છે કે જાહાઓ અભિ-
માની થઈ ગયા છે અને મદમા ને મદમા બાન
જુડી ગયા છે એટલા મારે ભગવાને મને મોકલ્યા
છે ને હુંકમ કર્યો છે કે જે જાહા અભિમાની થઈ
ગયો હોય તેને ઉઠાડી મુકજે ને તેની જગ્યાએ પેટી-
માથી નવો જાહા મોકલજે અભિમાની જાહાને
દેરાડાથી આપી અહીં લાવજે.'

જાહા તો વાનની અધવચથી જ આપેા મળી
ધ્યાનજ થઈ ગયા હતા. એમના હૃદયમા ગૈરસાથી
ભગવાનની મૂર્તિ ઉઠવા લાગી

'આ સ્ટિના જાહા પછુ-' પેલા આત્મીએ
આગળ ચલાવ્યું પછુ જાહાના કાન અદર ઉતરી ગયા
હતા, છદ્દિઓ સર્વે નિશ્ચય હતી

દૂર પૂર્વ દિશામા એડમાએ કોર કાઢી ધડી-
વાર પછી તેમનું ધ્યાન પુર થયું. અલારે તેમની
આપેા નિર્મળ હતી પેલો આદમી, ઉટો ને પેટીઓ
તો કોણ જાણે કયા અદરય થઈ ગયા હતા. નીતરેવ
હુંયે જાહા બોલી ઉઠ્યા, 'આ જાધો તારો મદિમા
છે ! હે પ્રભુ' હે દેવાના દેવ ! હું જાહા પછુ તારા
નાલિકમજાથી જ ઉત્પન્ન થયો છું ને તારી જ
આપેલી શક્તિએ કામ કર છું; તો મજી મુજથી
વિખુટો પડી કયા સુધી ટક ? દયાળુ ! મને સહજુદિ
આપજે.'

નાનાલાઈ

ગાલીલો

ગૌપની જ્ઞાનવીજ્ઞાના વખતસર આવેલા કનૈયાથી
જમા પુરા સાચા તો આ ચાર બાઈઓના જ છે (૧)
છાયાલાલ નરસિંહભાઈ પટેલ, અબોટ (૨) દરિયાલ મનુ-
કચ્છ પાટેલ, મુબાઈ (૩) ધનંજયભાઈ જગાભાઈ, દાહોદ (૪)
જયસિંહ દીના મોદેલ, દાહોદ જનામાં એમને મોકલણે
નવા સવાલોના ઉત્તર ફાગણ સુદ ૧૫ સુધીમા પહેાવી જવા
જોઈએ. અસ જવામાં નીચે મુજબ : (૧) પાંચ કહેવતો
કોઈ જેવ નમે તો કોઈ દાષ નમે; માગ્યા વિના તો મળી
મા પછુ ન પીરસે, કીમી પર કટક, ગામ હોય ત્યા ઢેલવાડો
ખનું દોષ, વાડ વિના વેલો ન થડે (૨) મીઠાબતી, ત્રીસે
અથવા અમિ (૩) કઈ લાખે; નિસારામા અમર આગ
કુપાઈ છે (૪) દાનર રૂપિયાની દસ કોણીઓ આ પ્રમાણે
જામય. ૧, ૨, ૪, ૮, ૧૬, ૩૨, ૬૪, ૧૨૮, ૨૫૬, ને
૪૮૬ (૫) સમાઈ બાઈગદન નવા સવાલ

(૧) બાણના
પાંચ વિશિષ્ટ દુકા-
ઓમાં એક દાખી
સનામેલો છે, રો-
ધીને મોકલો (૨)
'કુમાર'ના આગલા
એક અકમાની કવિ-
તાની કડી બીજાં
મોકલવારે સેજસેજ

કરી નીચે પ્રમાણે મોકલો હતી તમે તે કઈ છે તે જાણી શકો ?

આધુ ત્યાં તીરે દો બાલની નાવ,
આવલ અથ દારિ શુના કુચ્છ;
જારો અજાન અપ પૂરે ગોળી,
પછુ ચારી ધવલ પ્રાભર હે
(૩) ૧૬ અક્ષરની એક કવિતાની નળીની લીટી છે તેમથી
નીચેના અક્ષરો મળીને બતાવ્યા પ્રમાણે અર્થ નીકળે છે.
૧, ૧૩=નિયા, ૧૦, ૪=ચુક, ૪, ૮=એક માપ, ૧૧, ૧૪,
૮=સ્વાભાવ, ૧૫, ૮=વિણુત, ૯, ૨=વહાલુ, ૧૬મે અને
૧૨મે અક્ષર નિભજિના પ્રત્યય છે અને રમે ને ઓ
અક્ષર મરખા છે, તો તે લીટી કઈ ? (૪) ગણિત મગન-
(૧) એવો એક ગુણાકાર રોધી કાઠો જેમાં ગુણ્ય, ગુણક
અને ગુણાકારમા મળીને ૧ થી ૬ સુધીના આકાશ અને
મીઠું માત્ર એ જ વાર આવતા હોય (૨) ખીસામા થોડાક
રૂપિયા લઈ એક માણસ વેપારીની દુકાને ગયે ને દુકાન-
દારને કહ્યું, 'જે તમે મને મારા ખીસામાં છે તેટલા રૂપિયા
(અનુસંધાન જોડેના પાનાના પહેલા ફોલમને છેડે)

માધુકરી

હર્ષ ને શોક પ્રકર ને અત્યાર
અદ્યુષ્ટ હૃદય દેવો સખી !
મેલ પડે એમ સ્થાપલ માંડી
જાણાડ કેરી આ કયા લખી.
સત્યારને સર અશ્વત્થ ભરિયાં,
માંડી પોત્યા વિષના ટગસાં;
એ વિષને અખીના જલકુંડથી
પીગે અખી પાન્ય છે દેવલા.

—કવિ નાનાલાલ

શ્રી. અવગણ્ય તેવબલ

નિર્ભયતા ને સત્યવચનની શીશા લઇ અસદકારના મહા
શુક્રને નૂતન શુભરાતને પદચુ અસદકારની આદર્શ પ્રત-
િભાએ કેટલા છે રાજકીય પુરુષોને તપસ્વર્ણની કસોટીએ
ચડાવ્યા, એ કસોટીમાંથી પ્રસાર પડેલા, એ ધર્મગાવનામરી
લઠતમાં સ્થાપા મહારથી વરીકે હામવતા ને અસદકારને સત્ય
સ્વરૂપે યોગ્યતા મળ્યામાંડ્યા શુભવર્ણીમાં અબ્બાસ તેવ-
બલનું નામ શુશલભાન અધુએમા અમર્યાને આવે છે.

વિલાયતી વાતાવરણમાં ઉદેશ, વિલાયતી શઠમાઠમા
રહેનાર, ને વિલાયતી રહેલીકલ્પીને વચનનાર અબ્બાસ
તેવબલ આવેને આત્મશુદ્ધિને આદે કયા રતી દેશી રીતભાવ ને
દેશી વચ્ચેને વધાવી લઈ ગામડેગામડે ફૂંટી પોતાના દેશ-
બાપડેની રીવા કરવામાં નમવ યદ્ય ગયા છે

ઈ. સ. ૧૮૫૪માં ૧લી ફેબ્રુઆરીને દિવસે એમને જન્મ

આપે તો હું તમારી પાસેથી કે રૂપિયાનો માલ ખરીદું.
ફાનદારે સરત કબુલ સાખી ને પેલો માલુસ કે રૂપિયાનો
માલ ખરીદી ત્યાંથી બીજા દુકાને ગયો. અર્દા પશુ તેણે
ફાનદાર આમજ એ જ રાત્રી મુજા. ફાનદારે સરત કબુલ
સાખી તેને કે રૂપિયાનો માલ આપે; પેલો માલુસે એ જ
પ્રમાણે ન્યારે ત્રીજા દુકાનેથી કે રૂપિયાનો માલ ખરીદે
ત્યારે તેની પાસે હજુ વધું નહિ; તો પ્રથમ તેની પાસે કેટલા
રૂપિયા હશે ? (૫) એવું કાલુ છે ને એમ તેટલા ગાડ જલલે
દાંડ્યા ચાંડ્યા વગર જઈ રહે ? (૬) હજીતો એક માલ,
સફાસ, એક રસાવલુ, એક પશી—એ ત્યાર અર્ધદાજા મળે
અનુક્રમે એવા આવે છે કે દરેકના પેટલા એ અર્ધદેથી રાત
પડને પાછોને અક્ષર બનતો નવય; તે કયા ?

અબ્બાસ મહેલ

એચ. ૨. મ. ૨૫૪

તબિયતમા મુશ્કેલી થયે ને થોતે અબ્બાસમા યજ્ઞ ઉર્જા વજ્ર પરિણામ લાવી શક્યા એકવીસ વર્ષના બુવાન અબ્બાસઅલી બેરિસ્ટરની-પગીસા પસાર કરી સ્વદેશ પાછા આવ્યા.

મુબાઇ આવી અબ્બાસઅલીએ ત્યાંની હાઇકોર્ટમાં ચાર વર્ષ સુધી બેરિસ્ટર તરીકે કામ કર્યું ત્યાંથી ગાયકવાડી પ્રદેશમાં ભેંદર ૧૯૪૧, વીસનગરમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ ૧૯૪૧, વડોદરાના સિટી ૧૯૪૧ વગેરે એવાઠા ભોગવી એમણે પોતાની ક્ષતિ ૧૪માવી નામદાર ગાયકવાડ સરકારના ચીફ આર્કિસ્ટર તરીકે વિશાલતામાં એમણે બહુ પ્રયાસપાત્ર કામ કર્યું અને આખરે વડોદરાના મુખ્ય ન્યાયાસને બીરાઇ એમણે પોતામાં રહેલી શક્તિઓને પુરેપુરી પ્રકાશમાં આવી.

એ વખતનું અબ્બાસઅલીનું જીવન અચેષ્ટ વાતાવરણથી અપૂર્ણ રમાયેલું હતું એમના ધરમાં પણ આપણ કુટુંબ એ જ રગમાં તરબોળ હતું એમના સુતાનો અને સર્વેની ચડમાયા અમેછ યદ્ય પડી હતી કુટુંબના બધા જગ્યાએ સાથે મળી દરબ કરેલા કે આખો વિવસ પરમા અમેછ બાપા જ બોલતી ને કોઇથી બુઝેયુકે બીજા વાધાનો એકાદ ગાંઠ બાધી જવાય તો શબ્દ લીક અધિક દડ બાવે પડે આ રીતે આપણ ધર અમેછમય જ હતું.

ઇ સ ૧૯૧૩માં પેન્સન લઈ અબ્બાસ સાહેબ નિઝમ યયા દેશના રાજકીય અને કેળવણી વિષયના ક્ષેત્રે એમનો પ્રિય વિષય હતો નિહાતિમા પશુ એ વિષયમાં પોતે પોતાથી બનતો ક્ષેત્રો આપે જતા એકલામાં દેશમાં આભરણિકની દાકત પડી અને સ્વતંત્રતા દેવીના મંદિરના પૂનરીઓની ધોમળા સમજાઇ વેલવ વિલાસમાં ઉઠેલા અબ્બાસ સાહેબે અસહકારની લીલચાલ પર વિચાર કર્યો એમની આખ સમજા કરેલો ગરીબોની પંચત દશાના દરથી ખસ યદ્ય બધા ઉચામાં ઉચા અને ઉછીમાં ઉછી ટળના વિદેશી વસ્ત્રો પહેરનાર અબ્બાસ સાહેબે હવે ખરબચડી ખાતીને વસાવી અને વડોદરાના અબ્બાસ સાહેબ આખા દિલના પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત તરીકે પહાયા.

તોતેર વર્ષની ઉમરે આને એ દજ પુકડ બદલુન ઉતારવ અને હંમેશથી ગામડેગામડે ફરે છે આ કમંચુડની સાંની પ્રતીતિ રૂપ આપા પુકડે તરફ મળ મીટ માફી રહે છે અબ્બાસ સાહેબ એટલે ગરીબ, શાંતિ, સૌખ્ય અને સમજાવની મૂર્તિ એ દજ પુકડને ફાડેફાડે નવજીવન બંધુ છે, ગુજરાતની એ એક પ્રેરણા શક્તિ છે (‘શરદા’માંથી)

દેલવાડાનાં મંદિરો

દેલવાડામાં બધા મળીને પાંચ મંદિરો છે એમાંના બેની તોલે તેા હિંદુ બીજું કોઈ મંદિર આવી શકે તેમ નથી આમાં પહેલું મંદિર આદિનાથ નિર્વંશનું છે વિમળસાહેબે એ મંદિર ઇ સ ૧૦૩૨માં બનાવ્યું હતું એમ (ગિલાલેખ ઉપ-

રથી બન્યો) મકાલ છે એ મંદિરમાં આદિનાથની એક બન્ધ મૂર્તિ છે એની આંખોને ઠેકાણે રત્નો બેઠ્યાં છે, બદારથી જોતા તો આ મંદિર એટલું સાદું દેખાય છે કે અલ્ટની આવી લક્ષ્યતાને ખ્યાલ ભાગ્યે જ કાઢીને આવી શકે તેવી સામે જ નેમિનાથ નિર્વંશના એ મંદિરો છે તે વસ્તુપાત્ર ને તેજપાત્ર નામના બે બાઇઓએ ઈ. સ ૧૨૩૧ માં બનાવ્યા હતાં.

આપણા અસાધારણ રચાયત્વમાંથી અવશેષ રહેલા આબુ ઉપરના દેલવાડાના આ દેલવાડે પશુ ગુર્જર સમૂહ તિનું ખદેખર મૂર્તિ સ્વરૂપ બતાવે છે મૂર્તિપિયનેમાં એને પહેલી નખત જોનાર કનૈલ ઠોક, એની સાથે મકાન મેખલ સામાટ શાહનશાહની હરવેશરીની જમવિખ્યાન આરામનાદ તાલમદાલને જ સરખારે છે, અને ઘેરો લખે છે કે બન્નેનું કૌદર્ય એવું અધૌનિક છે કે સરખામણી ન થાય બન્નેમાં પોતપોતાની વિશેષતા છે, અને તેનું માપ દંડ જણ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે કાઢી શકે.

પરંતુ આપણે દેલવાડાના મંદિરોમાં ને તેના ઇતિહાસમાં તાજ કરતા ચઢે તેથી એક વિચિત્ર વિશેષતા નેહી શકીને છીને તાજ અનન્ય શ્રીમિમથી બાપો છે દેલવાડાના મંદિરો જોનારી બક્તિ, કર્મ કરવા છતાં હૃદયવેદો વિરામ, અને અપ્રાપ્તિના દાનપ્રીયનાથી બંધાયા છે તાજ એની આબુજાનુના મકાનો, દરણો, નગી, બાજ વગેરે સમજામાં જ રવ લાને છે દેલવાડાને આદી થી એકએક ચામસો, તોરાણ, ધુ મદ, ગોળ, એકએક વૃક્ષો કે સાથે બુઝો, તો પશુ રચ લાને છે તાજનો એવો અંક કઠો છોડે તેવો નહિ એ તાજ એટલે આસરનું એક નમવર રમકડું, દેલવાડા એટલે એક મનોહર આમૃતનું તાજ એટલે એક મદા સામાન્યના મેજ ઉપરનું મુંદર પેપરવેદ, દેલવાડાના મંદિર એટલે ગુર્જરીના લાવડવનું પૂર વાસતા લીસાના ગુદર કમ્પ્યુટર (એર્ગ) તાજની રંગબેરંગી જરીના કામની નવીનતા આદ કરીએ તો કેવલ શિક્ષણના અને કારીગરીમાં દેલવાડાની મનોહર કારીગરી ચઢે તેથી છે. નવીનતા તો સમવના બેંચે સીધે પશુ ઠોઈ શકે એ બન્ને મદામંદિરોના સમય વચ્ચે પાંચ સદીઓના ગ્રાળો છે દેલવાડામાં મંદિરો પાચસો વર્ષ જુના છે એ ભુવનું ન જોઈએ અને સત્વરી અનન્યની વળ તો એ છે કે તાજ પાંચળ આખા ભારતીય સાહસાન્યની લદ્દમી વેરાઇ છે, દેલવાડા એક ગુજરાતી વેશદીએ બંધાવ્યું છે. તાજના પાંચરોમાં સમજનાની વેકના નિર્મણ છે, દેલવાડામાં ગુર્જર વેપારીઓની હારાવાથી હૃદયવેદો શિક્ષીઓના આગિર્વાહ છે અને તેથી જ વેદના ગ્રાસથી મુખ એ શિક્ષીઓએ પશુ સુનોપ મનાથી પોતે જ એક મંદિર દેલવાડામાં બાધી એ અપૂર્ણ સમૃદ્ધમાં હંમેશા કર્યો

છે. તાજમા કાંદીમશિને પુરતા રોજના પેસા પશુ અજ્યા નથી. એકનો બાધનાર મહાસત્રાંદ; બીજનો બાધનાર એક શુભસાની વાણીએ. જે સસ્તિએ એવા નર ઉપન્યા છે તેની મહત્તા આનંદિન મુખી કાયમ છે (સત્ત્વગણિસય બીમસય)

‘મનોમજા કે મહાવરા-મજા ?

‘સાયન્સ એન્ડ ઇન્વેન્શન’ નામના વિજ્ઞાનના માસિકના તંત્રીએ, એ માસિકના હમણાના એક અંકમાં સચિત્ર લેખ લખ્યો છે એ લેખમાં તેણે, એક માણસે કરી જતાવેલા નીચેના પ્રયોગોનું તાનુત્વ કરનારે બ્યાન કર્યું છે તેની પ્રસ્તાવનામાં કહે છે કે, ‘મે પોતે એ પ્રયોગો લેવા છે, અને એ પ્રયોગો લાજવાયા ત્યારે મારી સાથે સખ્યાબર સમાવિત શ્રદ્ધેરૂપે હાજર હતા.’

‘પહેલાં દાદાબાઈ દસ રોર પાણી ટીંચી ગયો ઉપર સવારોર આસતોસ ચડાવ્યું, હાથમાં સળગતી મસાલ લીધી પછી પેટમાંથી ગાસતેલ કાઢી કુટ કરતો તેના ઉપર કાચના કરવા લાગ્યો કાકડો બેસતોર જળમાં લાગ્યો બાદ પેટુ ગેલન પાણી કાઢ્યું અને તે વડે આજ બુઝતી નાખી.’ સદુએ ખાતરી કરી અને આશ્ચર્ય પામ્યા

‘અખરોટ લેવા ઉડ હેઝક નટ અને એક બદામ તે બળી ગયો હોજરીમાં પાણી ઉપર તે વરતા હતા અહીં તેની મરજ મુજબ હોજરીમાંના એ ઉડ ફગવાથી ગમે તે બદાર કાઢી રાકતો. પ્રેક્ષકોની ઇચ્છાથી તેણે બદામ બદાર કાઢી આમાં તે કશી ચાકાચી કે કુટ ન વાપરે તે માટે ક્ષ-કિસ્લોવડે તેની હોજરી માહેના એ ફોળાસ ફોટા પશુ લેવામાં આવ્યા હતા અહીં તેની હોજરી ઉપર એવો અજબ હાથુ ધસે છે.’

‘કેઈ કોથળીમાં નાખેલા ફોળામાંથી, બદામથી આંખગા-વડે જોળખી, ઉડમાંથી એક બદામ રોપી કાઢતી એ પણ સામાન્ય માણસને ફેટલી ગયતી. યદી થડે ? ત્યારે હાથએ તો હોજરીમાંથી આગળની મદદ વિના મન અને મહાવરાના બળે ફેટલી એ વાર બદામ કાઢી જતાથી તે હદામ કાઢતો તે પહેલાં ક્ષ-કિસ્લોવડે હોજરીના ફોટાએ પાડી દેવાય પખતે ખાતરી કરવામાં આવતી કે તે બદામ હોજરીમાં ખીન ખાતરી સાથે ક્યાંય રોજરોજ થઈ ગઈ છે કે કેમ ? અને ફરી ખાતરી બાદ વિજ્ઞાનીએ, તરીએ અને પ્રેક્ષકોની છત્રી મળ્યે તે ફરી બદામ કાઢી આપતો અને હેત્ત પમાડતો !’

‘ફોળા સાથે તે ખોરસા ઘડિયાળ પશુ ગળે ગયો. તેનો ફોટા પડાયો. પશુ ઘડિયાળ હોજરીમાં અવળી અને ટંચી થઈ જવાથી તેનો ક્ષ-કિસ્લો ફોટા અધો ઉડ્યો છે

‘ન્યુયોર્કની ઇલેક્ટ્રિક ઇન્વેન્શન કંપનીએ તો ક્ષ-કિસ્લોથી તેની હોજરીના પશુ ફોટા લીધા ત્યાર પછી અહીં ત્રણ સુવર્ણ મહેરોશ મળી ગયો અને ત્રણેય પાડી કાઢી

અખી ત્યાર બાદ ત્રણ ભૂંડાભૂંડા રંગના રમાલ તે ગળી ગયો અને મહોમાગ્યા રંગનો રમાલ તેણે કાઢી ખતાવ્યો. ઉપરના બન્ને પ્રયોગમાં કર્યું કપટ કે ચાલાકી તો નથી ને, એ નક્કી કરવા ક્ષ-કિસ્લોવડે ફોટા લેવાયા હતા અને ખાતરી કરાઈ હતી

‘દાદાનું કહેવું એમ છે કે તેના આ પ્રયોગોમાં કશો ચમકાર નથી હોજરી, અત્રકોશના સ્નાયુઓ અને જ્ઞાનતત્ત્વો ઉપર અજબ કાણ મેળવવાનું જ એ પરિણામ છે.’ (સૌરાષ્ટ્ર)

સિયામના રાજા

સિયામના નવા રાજા પ્રન્નતિયોકનો શત્રુઆલિષ્ટ હમણાં જ ત્યાંની રાજધાની બાંકોકમાં થયો

પ્રન્નતિયોકની પહેલાં એમના ભાઈ રામ (છઠ્ઠી) બાદી પર હતા, જે રોજસંપીરિયત સાહિત્યના ન્યાયીતા અભ્યાસી અને વિદ્વાન રાજા ગણાતા અને બાઈઓએ ઇંગ્લડમાં જ કેળવણી લીધેલી. પ્રન્નતિયોક અત્યાદે બનીસ વર્ષના છે અને તે ઇટાની કોલેજના વધા વડિનચની સંપલ વિશિષ્ટરી ઐકેડેમીના પ્રેન્સિપલ છે. અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની મુલાકાત પણ એમણે લીધી છે

સિયામના રિવાજ પ્રમાણે એમણે પોતાને ગિરે વિજય-મુકટ પારણ કર્યો. અને રાજશુક્રએ તેમના હાથમાં રાજદંડ તથા સુકેન રાજાજી આપ્યા. ત્યાર પછી બપોરે રાજાએ પોતાની તરફીને પોતાને હાથે ચાકીને કર્યો અને સિંહાસન ઉપર પોતાને પડખે બેસાડીને રાજસાગી તરીકે કથાવી સાને રાહદરમાં ચાલખી પર રાજની સવારી નીકળી તે વેળા આજોના સમુદ્ધિ અને આગ્રાદીરુચક શેકેલા અનજના માણા ચેમરે હાંટલા જતા હતા

વરે ઓકરી

વરસો પહેલા આપણા દેશમાં જનથી જનારોની વસા-
હત ઝાઝી હતી સિંહ, હાથી, વધ, ચિત્તા, રીંછ અને
વરસો તો વંદ્યાનું મોની આડે અવારનવાર પડતા હાલમાં
ફેલેલે રસ્તાઓને હીરે એવા પશુઓની મળ્યા એછી થતી
ચાલી છે કેટલાકને મુસાફરોના જનમાવની સવામતી માટે
શિકાર કરી નખાતો નવ છે, કેટલાકને સરકાર કે મદારીના
ખેલ માટે કે દુદ્ધતના પ્રાણી તરીકે અન્યથાનક સારૂ પડ-
ડાવામાં આવે છે કેટલાક રાજદાનના દબાવના ખાતર
પગથા છે અને હીરે વનપશુઓની જતો લગભગ નાબુદ
થવા લાગી છે

સાવારણ રીતે એવા પશુઓ મુસાફરોને હેરાન કરે છે
કે વાગડો કે પાડા ઉપાડી નવ છે, કોઈકોઈ વાર તો બાજીએ-
ને પણ ઉડાવી મારી ખાય છે પણ એ બંધા દિકા પશુઓ
કાંઈ અનુવી અને અવધેલુ જ હોય છે એમ નથી સિંહ
ધણી પાળેલો ને માયાણુ બને છે હાથી તો મજાતકડું
માણી છે એ સધામાં બહુ અથગ્યો પમાડે તેવો કિસ્સો
વરસોને વિષે કહેવાય છે

નવાળ વહરાના રાજ્યકાળમાં લખાઈ ખાતે રહીમન
નામે એક મહેળ રેસિડન્ટ તરીકે આવ્યો હતો. તેને જન-
લોમાં કુવાનો શોખ હતો તેણે શોતાના પુરતંગ્યા વરસોએ
પાળેલ એક ઓગળી વાન લાવી છે પશુ એ તો જુની વાન
હમણા એવી જ એક નવી ધટના બાદર આવી છે

કલકત્તાની બિરાપ કોલેજમાં એક રેકનદમ વેડસ નામે
એક પાકરી પ્રોફેસર છે તેને વરસોની પાળેલી એ ઓકરીઓ
મળી આવી છે

પશ્ચિમ બંગાળના મિદનાપુર ગહેરમાં પાકરી સિંહની
દેખરેખ નીચે એક અનાથાશ્રમ ચાલે છે શ્રી સિંહ એક
વાર જંગલમાં યદને જતા હતા, ત્યારે કેટલાક જંગલી લોકોએ
તેને કહ્યું કે થોડે દૂર રસ્તા ઉપર બૂતમીતની જગ્યા આવે
છે, અને ત્યાં એક બોડ છે એ બાજુએ શ્રી સિંહ થોડાક
માણસોને લઈ એ જગ્યા જોઈ આવ્યા ત્યાં બોડ હતી પણ
બૂતનુ નામનીકાળ નહેતુ એવા મજાતકડું બોડને બોડમાં
માડી થોડી વારમાં અદથી વરસો નીકળીને જાપાટાબધ
હોડી ગયા બેજામ તો ચાલુ રહી કેટલીક વારે એક વર-
નાદા બોડના મેઢે આવી ધુરકવા ને દાત કચકચાવવા માડી
બહુ ઉપાયે પણ તે ત્યાંથી ખસી નહિ, બોડને શ્રી સિંહે
તેને બહુકથી મારી પછી એ બોડમાં હડે એમુતે તો એ
વરના બધ્યા જોડે એ ઓકરીઓ એકબીજા પર મુતેતી દેખાઈ
માણસોના અવાજને હીરે ઓકરીઓ નવો દડી એકની ઉમર
એ વરસની અને બીજીની આડ વરસની હતી તેઓ જંગલી
જનાવરની માફક ધુરકી અને દાખપગ ખેડીને આવી જો

વજને પકડવાની દિમત કાઢનામાં નહોતી.

પણી વાર માતાઓ શોતાના બાજુએ ઉપાડા ઘરમાં
મુલકની કામ કરવા બહાર નવ છે, અથવા ખેતરમાં એકલા
ઓડી કામે લાો છે તેવે વખતે વરસો બાજુકોને ઉપાડી
પકડવન થાય છે અને પાછળથી તેમને મારી ખાય છે

પરંતુ આ બતાવમાં તેમ બન્યું નહિ વરસો ઓકરી
ઓને એક પછી બીજી એમ રા કારણે ઉડાવી નવા અને
શા માટે તેમને મારી ન નાખી એ કાચકો છે માદાના
બધ્યા ઉપરના હેરાને હીરે જ એ ઓકરીઓ અવવા ને ઉપ-
રવા પામી હોવી જોઈએ

શ્રી સિંહે પછી એ ઓકરીઓને જંગામાથી પકડી પકડી
વખત તેઓએ કાંઈ તોડીન ન કર્યું, કેમ ને તેઓ હાન
નળી અને મરજીતોલ હાલતમાં હતી શ્રી સિંહ તેમને
આડીમાં બેસાડી રેર લઈ આવ્યા શ્રી સિંહના પત્ની તેમના
ખાવાપીવાની સમાજ લેના લાગ્યા પાછળથી નાની ઓકરી
અવિસારના દૈને મરી ગઈ પણ મોડી ઓકરી છતી

એ ઓકરીની આખોના ડોળા પશુઓના ડોળાની રહે
કુત્તા હતા એ બેસતી તો પશુ બનવરની જેમ કાચુ માસ
તેને બહુ આવડુ વળી ને ચીન ખાતી તેને પહેલા કુતી
લેવી નધને હીરે સનાડેથી ધીજની તેને ખગર પડી જતી
માસ દેખીને તેના મોમાંથી લાજ નીકળતી અને જડબા
હાલવા વળી તે દાત કચકચાવીને અજબ લેઈથી ધુરકતી
અનાથાશ્રમના બાજુએની શોળત તેને પકડ નહોતી, કપડાની
દરમર નહોતી અને પહેલાવેલા કપડા પશુ તે કાડી નાખતી
રાતે બહારથી થોડક માસ લાવી તેની પધારી કરીને મુતી

હાલ મોડી ઓકરી થોડ વાસની થઈ છે હવે તે કપડા
પણ પહેરે છે પહેલા તો કાડી ન નાખે માટે એને તથ
કપડા પકડવવા પડતા પરંતુ હવે તે જુની આદત છુલી
ગઈ છે બગાળી આપાના રાખેડો પણ તે શીખી છે કાંઈ
આવે તો તેને નમરકાર કરે છે મોટે બાને તે મુગી જ રહે
છે તેનું નામ કમલા પાડશુ છે હજુ તેને ફોતા કે હસતા
આવડુ નથી

તાલેરમાં એ પશુની માફક મોટેથી ચીન લઈને ખાતી
અને પાણી પણ મોથી પીતી હવે તે હાથે ખાવા શીખી
છે બહુ ખેલવુંદુંદું કે નકાકુ તેને ગમતુ જ નથી શ્રી
સિંહના પત્ની સાથે તેનું મન હળી ગયું છે, અને શ્રી સિંહ
કહે છે કે થોડા વખતમાં એ છે તેવી માનવકન્યા થઈ રહેશે

૩૦૦૦ ફીટ ઉપરથી છુરકો !

શશરત બોડ એ એક કુશળ અમેરિકન વિમાની છે
એક વાર એણે કોઈ ઓપામાં વાયેયુ કે એ કલવર્થ બિલ્ડિંગ
(૬૦૦ ફીટ) પછી કોઈ હેકે પડે તો એ પડતા પહેલા જ
એજાઈ થઈ નવ, બોડને આ સાચુ ન લાગ્યું, કેમકે દરેક

વિમાની ઉપરથી પોતાની છત્રી ખોલી હાથેથી ફીકવી નીચે પડતો છતાં કોઇને ઇન્દ્ર ન આવતી. આ પાતળી ખાતરી કર્યા માટે એક વખત તેણે એમ ને એમ પડ્યા વિચાર કર્યો એ રીતે તે પોતાના એક બધેકર શુસકાનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે કરે છે:—

આ અખતરો એવી રીતે કરવાનો હતો કે મારે પહેલા વિમાનમાં હવે હડતું ને ત્યાંથી ખેંચે છત્રી બાંધી નીચે તાકડતું અને ત્યારે મને લાગે કે હું બેશુદ્ધ થવા આવ્યો છું ત્યારે છત્રી ખોલી નાખવી. આમ કરતાં અધુર્તાઓ વચ્ચે ફેર પડે તો મારા બાર વાગી જાય અખતરો મારે સ્વિચારનો દિવસ કરાવ્યો. આ અલ્પકર અખતરની બીજી એક અગત્ય એ હતી કે ત્યારે દુરમનોના વિમાન આપણા ઉપર હુમલો કરે, અને ન કરે નારાજશું ને વિમાન સળગી કહે તો વિમાનીઓ પેરુટર (છત્રી)ના કપચોગ કરે પણ તેની ગતિ બહુ ધીમી હોય છે અને તેથી આ રીતે છત્રી વિના જુલકો મારવા ન આવડતું હોય તો ખુલ્લી છત્રીએ નીચે ઉતરતા પહેલા જરૂર આપણા શિકાર થઇ જાય.

પણ આ કામ વાસ્તીખંડેકુ હવે માણસ નીચે પડે છે ત્યારે બહુ ગતિથી પડે છે ને લેવાએ નીચે ઉતરતો બીજા તેમતેમ તે ગતિ વધતી જાય અને પેરેશન બુલે ત્યારે તે ગતિ એકદમ શેષ થઈ પડે ત્યારે સખ્ત આવકો આવે કે જે શુદ્ધિ સુમાવી દેવાને પણ પુરતો થઈ પડે પણ બીક કોને હતી?

સ્વિચાર આવ્યો ને તેવારી થઈ હું વિમાનમાં ૩૦૦૦ ફીટ ઉંચે ચઢ્યો. છત્રીનું પેકેટ કરી મારા બરડે બાંધ્યું અને તેને ખોલવાની રસ્તી મારા હાથમાં રાખી. પડતી વખતે માથું હમોન ભારે દોલથી તે નીચે જાય છે ને શ્વાહ ખરડાવે છે, પણ ખબરના ભેરથી તેને અટકાવી ગમ્યા છે પડતા પહેલા એકવાર ને નીચે જોયું અને હું બહુ ઉંચે લાગ્યો નીચેનું બધું મને નહિ જોતું જણાતું હતું અને જરા બીક લાગી વખતે છત્રી નહિ બુલે તો!

ત્યાં તો પાંદળકોને અપાજ આવ્યો ને તરત જ દોડે ગઈયો અને અપાજનું જણું પાંદળે બુલકો બેંચા તો ભેરથી વિમાન ઉંચે ચઢાવ્યું કે તેના પાખાના પવને મારા ઉપર જીવ અસર કરી અને હું સ્વપ્નમગ્ન ભેરથી નીચે પડવા લાગ્યો. વચમાં શેડી રોકડું જાણી શુદ્ધિ આવવા ને મારા પગ સીધા કરી દીધા. છત્રી ખોલવાનો વખત આવી લાગતો જણાયો પણ હું બેશુદ્ધ નેચો તો હતો અને છત્રીનો અટકો લાગે તો વળી તેમાં ઉમેરો થાય વળી છત્રી ન ખોલું તો તો શુભો જ પડેલો! એટલે મને કમને છત્રી ખોલાઈ ગઈ અને એવો તો સરસ અટકો લાગ્યો કે વાત નહિ! જાણે કોઈ અન્યથી જીવ ખેંચી લેતું હોય! મને તો આખે આવાસ આવવા લાગ્યા, મોત નજીક દેખાયું! પછું શેડી વારે શુદ્ધિ આવતાં હું જાગી શક્યો કે છત્રીના આધારે હું ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતો હતો

હું છેક જમીન સુધી આવી ગયો અને મારો અખતરો ભેગા આવેલા હવેલા રોજામાં નીચે હતર્યો. હું સાંજે ને તાજે હતો ફરી મેં એ અજગાળી જોયું અને મને સાચાશુભ લાગ્યું અપાજના વિના સિદ્ધિ ક્યાં છે?

એક વીર કુમાર

ભારતના બાળકો, સ્ત્રીઓ કે પુરુષોની વીરતા સળગે હાલ બહુ જ થોડું અપજાય છે ત્યાં ત્યાં વિદેશીઓની વીરતાની જ વાહવાહ થઈ રહી છે એક કાંઈ નથી કે સુરપ વાસીઓમાં જ વીરતા જોઈએ ને હિંદીઓ તેનાથી સર્વથા નંચિત છે. હિંદીઓમાં પણ આ શુભ છે ને તેનો ઉપયોગ પણ થાય છે, પરંતુ તેમની વીરતા પચોત્તમ પ્રકાર થતી નથી કે બીજા કોઈ રીતે તેમને ઉત્તેજન મળતું નથી આથી ઉલટું, કોઈ અમેજન બચ્ચો રોષે મળે તો તેનું વર્ણન તો શું પણ ફેરિયા એક પચોત્તમ કળાય ને તેને સારાસાર છનામે પણ મળે

એ વીર બાળ-નુ વામ રીતાપુર ને નામ શુભસાદ એક સ્વિચ તે પોતાના મોરડામાં બેસી પરીક્ષા માટે વાંધી રહ્યો હતો એવામાં કોઈની ચોક્ક તેના કાન ઉપર અથડાઈ ને એક ધપન કરતો અવાજ પણ સળગ્યો. શુભસાદના મોરડા પાછે ને એ- કુલો હતો શુભસાદ પુરતક પડતું મુઠી એકદમ કુલા ઉપર ફોડી ગયો તેણે જોયું તો કુલામાં એક ઠોકરી હુલકા ખાતી હતી શુભસાદે આમ તેમ જોયું પણ નેને સદાય કનકા કોઈ જાણ્યું નહિ

પ્રથમ તો તેણે ખાસે પડેલી દોડીનો એક છેડો કહેરા સાથે ખાધી બીજો છેડો કુલામાં બતાવ્યો, પરંતુ ઠોકરી તે દોરી પકડી રાખી નહિ ને નિરાશ થઈને તેને દોરી પાછી ખેંચી લેવી પડી શુભસાદે નિશ્ચય કર્યો કે જન જાય તો જે તે ઠોકરીને તો બચાવવી પડી તેણે દોડીનો એક છેડો કહેરા સાથે બાંધેલો રહેવા દઈ બીજો છેડો પોતાની કમર સાથે બાંધી દીધો ને કુલામાં પ્રકટ સુકસુ તેણે પોતાની કમર ઉપરનું દોરડું ઓડી તે ઠોકરીની કમરે બાંધી મીઠું ને તે ને દોરડાની મદદથી પોતે બહાર નીકળી ગયો. શુભસાદનો કુલનો અવાજ સાંભળી આ વખતે વણા માણસો આવી પહોંચ્યા હતા. શુભસાદે તેમની મદદથી તે ઠોકરીને બહાર કાઢી. થોડી વાર પછી ઠોકરી ભાનમાં આવી ને તેનો જન બચી ગયો.

કુલામાં હતી વખતે શુભસાદના જમણા હાથને સખ્ત આવકો લાગ્યો હતો બીજો સ્વિચે પરીક્ષા હતી નિગાળમાં જઈ હાથમાં સચાલવત રાખી વેદનાથી તે મૌન બેસી રહ્યો હતો સિફતે તેને નહિ લખવાનું કારણ પૂછતા શુભસાદે આગલે સ્વિચે બનેલી વાત કહી સમજાવી સિફત તેના ઉપર જીવ પ્રસન્ન થયા. ત્યારે આ પાતળી ખબર લખનારના થર નિહાળી મેરિચને થઈ ત્યારે તેણે અમેજન સરકાર તરફથી શુભસાદને એક રૂપનો આદ આપ્યો. આ આદ મેજનનાર શુભસાદ પહેલો હિંદી બાળક છે

હું ખાણું ? ધાણી-માથવે ?

તદ્વરતી સાથે જીવના મંદિ ખાતુ જરૂરી છે એ ખાવાનું જેમ કરતાં સુદર અને સ્વાદિષ્ટ બને, અને તે સાથે જ તેના શુભે જળવાઈ રહે એવી રીતે તેયાર કરવામાં જ ચાતુર્ય અને કળા છે. ખોરાક વિષે આજેકાલે શોકબંધ પુસ્તકો છે, અને ખોરાકમાં મુધારાઓ દર્શાવેલા થતા જ નવ્ય છે લાખો લાંબા વિચારો કરીને છેવટે ડૉક્ટરો એવા નિશ્ચય પર આવ્યા છે કે વનસ્પતિજન્ય બધા પ્રકારનો ખોરાક ખાવો અને તે સાથે જ પ્રાણીજન્ય ખોરાકમાં દુધ, દહીં, માખણ, ધી વગેરે ખાવાં એ ઉત્તમ રીત છે વનસ્પતિજન્ય ખોરાકમાં આખું ને આખું અન્ન ખાતુ જ ઉત્તમ ગણાય છે. બુદ્ધુ કાઠીને ખાતું, બરાડા ઊઘાડીને ખાવા, કઠોળ ઊઠા કાઠીન ખાતું, એ બધું તુકરાનકારક જ છે.

ખોરાકમાં જેમ સ્વાદ ભેદોએ તેમ શુભ પક્ષ ભેદોએ અન્નમાં રહેલો કયો ભાગ ઉપયોગી અને કયો નિરુપયોગી એ સાધારણ માણસ નાહી શકે નહિ ધડકા રચો અને મેંદો બે ઉપયોગી ભાગ ગણાય છે, અને જુલુ-પુલુ નિરુપયોગી ગણાય ફેફસાં દેવાય છે ! પણ રવા કે મેંદાને પચાવનાર અતિ ઉપયોગી તત્ત્વો અને મગજને સતેજ કરનાર, અવગત મદા-હનાર, તથા હૃલેબુ-હિવર મુધારનાર, એકદરે હઠગીનો મેંદો આધાર લેના પર અવલગી રહેલ છે તે તત્ત્વો તો જુસામાં જ છે ! આથી જ સુધરેલા ડૉક્ટરો આખા દાણાનો ખોરાક ખાવાની સલાહ આપે છે.

દેશકાં કારણેથી મનુષ્યની શક્તિ હવે કાણ ને કાણ અનાજ પચાવવા નેટલી નથી રહી. અશક્તિ વધારે પડતી ઉપાસનાનું આ ફળ કહેવાય હવે આપણને પકવ્યા વગરનો ખોરાક હાવવો કઠણ પડે છે અન્નમાં જે મેંદાવાળો ભાગ (Starch) છે તે સહેરવાતીઓને તો મુશ્કેલીથી પડે છે આથી એ મેંદો પેટમાં જળા પહેલાં અરધો પચાવી લેવો આવશ્યક મનાય છે આને માટે આપણા પુરુષોએ તોને પેટમાં ખુલ્લો પાતી, કુણા પેન, ચોપી, વડા, વગે.

ઘેાખામાં મેંદો ધણે છે, ધડમાં થોડો છે. ઘેાખાના એકએક રજકાણુને પેટમાં વાણુ કર્યા વગર પચી જવા નેવા કરવા માટે, પેટમાં ભુલ કાઢવાથી તે કુલીકુલીને દડા નેવા થઈ નવ્ય છે ધડ પક્ષ એમ જ કુલીને કાઢી નવ્ય છે કાણક જાતને મીઠાનું પાણી પાઈ પછી રોકવામાં આવે છે. કાણને ફૂંક પાણીમાં બીજવોને રોકવામાં આવે છે આમ જુદેજુદે પ્રકારે, પણ માત્ર મુશ્કેલીથી ગયનાર ખોરાકને સહેલાઈથી પચવા નેવા બનાવવા માટે, તે સાથે જ તેના ઊંડા કવચ સખવા માટે આ ઉત્તમ ઉપાય યોગ્ય છે કારણ કે એ ઊંડામાં શરીરને ગતિ ઉપયોગી એવા રોજન દિવા છે ઊંડા કાઢી નાખીને ખાવાથી આપણે માત્ર બે મીઠા ખાઈએ

છીએ, ૧૪ ફેફસાં છીએ છીએ ! ખાસ કરીને મગજનું વચ કરનારને તો આખું ને આખું ઊંડાવાણુ જ બનાવ ખાવાની જરૂર છે મગજનો ખોરાક જ એ ઊંડામાં છે, અને મગજને સાદું સખવા માટે જ ઊંડા મદાદવાનો શુભ પક્ષ એ ઊંડામાં જ છે મગજનું કામ કરનારો શરીરનું કામ એણુ કરે છે તેથી તેને જ બધેકાં વધુ ગાય છે માટે ઊંડા ખાવા તેને માટે ખાસ આવશ્યક ગણાય.

ભુજંગાથી એકેક દાણામાં બારે કરોડ, પચાસ લાખ રજકાણુ કુલીને પચવા નેવા થઈ નવ્ય છે ! એ જુલેલા આખા દાણાને ખોરાક, મમરા, ધડ, ધાણી, ચણા, સોમ-દાણુ વગેરે સુકા હોવાથી માણસને ભેદતા પ્રમાણમાં જ માત્ર ખાય છે મોમાં લાગ હોય ત્યાં સુધી જ તે એ ખોરાક ખાઈ શકે ! આથી અંતર્યુ પાચ એકેક આકાશિયાની માફક કાંઈ મૂળે માણસ પણ ખાઈ શકે જ નહિ. અહીં રીતે આ જુલેલા અન્નમાં એકદરે શુભ જ શુભ છે.

હવે એક તરફ આ ધાણી અને બીજી તરફ પેલા ખેત્યાલકારક લેબલવાળા ટીનના ટબામાં ચેક કરેલાં બિરિકટ સરખાવો બે આને રોજના ધડ કાઢી જઈને તેના ફાંદલા વિલાયતવાળા કાઢી, રોજીને ટબા બરી અર્ધી મોકલે તે વાપરનારના હાથમાં તો એકાદ વરસે નવ્ય ! અને તે ધમ્મા સવારની રોટલી સારાના ન ખાનારો સહેરી, સવાથી કાઢી સવા બે રૂપિયે તતલ સુતીના ભાવે ખરીદીને ખાય ! આમાં પેલા જુલેલા અન્ન કરના અરધો શુભ નહિ ! જુલેલા ધાણી મમરા તાલેતાન રોજીશજના મળી શકે પણ ખોરાક વિષેના જે પુરાતો ડૉક્ટરોને બહાવવામાં આવે છે, તેમાં આ ધાણી ચણાત વર્ણન જ ન મળે, એટલે એ દિલ્લિસ્તાનમાં જન્મેલા ડૉક્ટરો પણ ખીચારા પાણી ગંધસના શુભ ક્ષાથી બોલે ?

નિરચીટના પદ્મપતીઓ દલીલ કરે છે કે એ ટબા તો બરાબર ચેક કરેલા હોવાથી એમાંનો માલ સડી બગડી શકે જ નહિ, પણ એ બાઈ બે સુન્મદરેક વંચથી ભુલે નો. ખાતરી, બાક, એમાં જવાત ફટકી પાડે છે.

શરીરને તેમજ મગજને બનેને કાવધાકારક, સંપૂર્ણ પોષણ આપનાર તાલે ને તાલે અને સરતામાં ધરને આંગણે મળતો સર્વશુભરૂપ ખોરાક જુલેણુ અન્ન, ધાણી, મમરા વગેરે ઊંડા, વરસ વરસના પાણી, જીવાન પડી ગયેલા અને જીવંતીન ખોરાક એકેકે રોજીશજને ભાવે જે પ્રાણ બનીને ખાય તે પ્રાણે કેટલી પ્રગતિ કરી કહેવાય ? (૩ કેસરી)

મકડાનાં સ્મરણો

નિશાળમાં ખરીદા આવી છે પરીક્ષકે પુછેલા સવાલો એ ધાતલને માટે વડુ પડતા ચિત્ર છે નાનુક મફતિનો મોખાનુ મુજબને રડવા નેવે થઈ ગયેા. પડબે ગડીને શિક્ષક મદાસરે એને પાઠોસીની પાસેથી સાચા જવાબો નહીં

લેવાનું સૂચવ્યું. ગોપાળે મારતર સાહેબની સલાહ સ્વીકારી બીજી દિવસે વર્ગમાં જતાં, મારતર સાહેબ કહે છે કે “ગોપાળ, તારા દોકડા સદુષી વધારે છે, પહેલાં ખેસ” ખસિયાણો પડીને ગોપાળ વળી ગયો બોલ્યો કે “એમ કેમ અને ? મને તો બીજાં ગોપાળનું જ ને લખ્યું હતું, તો પછી પહેલાં નંબર કેમ લેવાય ?” મારતર અને વિદ્યાર્થીઓ તમામ હસી પડયા, “અરે માંડ, અમે સહુ એમ જ કરીએ છીએ” પણ ગોપાળ ન માન્યો. સહુ કહે તેમ કરવાનું એને માટે નહોતું સરભધ.

વિદ્યાર્થીજીવન તદ્દન સાધારણ શરમાળખળાને ખાર જ નહિ, પણ યાદગસ્ત તો ગોપાળના જ બાપની” દેવતાના ગુપ્ત વરદાન શી એ સ્મરણુશક્તિને માટે તો એક વાર હરકોઈ લખાણ પર આંખ જ ફરી જવી જસ હતી કાને એક વાર વેળુ પડ્યું એટલે વસ્ત્રોપ બની જઈ કોલેજમાં તો સ્કૉટ, ચૅક્કરપીયાર અને મિસ્ત્રબની હબ્દરો પક્ષિઓ છાત્રને ટેવે રમતી હતી મિત્રો પુછે “ગોપાળ, ફલાણે ફફેરા બોલે છે !” જવાબમાં પ્રવાહ છુટે એક મજા પણ તુટે નહિ. એને સુરખે નળપ્રેતે મિત્રો વળી પાછા ફરમાવે કે “ખરે હો તો બોલ, ‘and’ શમ્પથી રાત થતી પક્ષિ બોલ : ‘but’ થી એટલા ફફરા શર થતા હોય તે” અને એક મિનિટ પણ જવા હીરા પિના ગોપાળના મુખમાંથી બોધ બહોતો. પુનામાં ગોપાળનો એક પાટોસી મિત્ર એની સાથે ક્યારમાં હત્યો શરત એ હતી કે પાટોસી ઠાણે તે પુરતકના અચુક પાનાં ફેલેણેજ ગોપાળે કહે કરવા ને પડી બોલી જવા. એક પણ શબ્દ છુટે તો છુલ દીઠ અકેક આનો ગોપાળે સુકવવો પાટોસીના હાથમાં એક પણ આનો કદિ પડ્યો નથી, એમ કથા બાળે છે

બહાર વર્ષનો ગ્રેન્થુએટ, એટલે દુનિયાની અમ્યાપ મુગ્ધવળી સાક્ષાત મૂર્તિ” ગોપાળકૃષ્ણને” છવન-પંથ જ-ડતો નહોતો. તે દિવસના ગ્રેન્થુએટની સામે તો સમૃદ્ધિના દ્વાર સહેજે ઉવડતા ભોળેલાઓના કીડિયાર નહોતાં હસરાતાં. મિત્રોએ ઈજનેરી અને આઈ સી એસ. ના પ્રયોજનોના આડયા. એલ એલ. બી ના માર્ગ પર નય તો સામે જ સળ જટજનું સિ હાસન અગલજત જઈ પણ ગોપાળકૃષ્ણને હાથે એક મદાન પ્રબળી વર્કાલાત લટવાનું, નાનાં મક્કનેને ગલેએ એક મનમાદરનું ચલુદાર કરવાનું ને Indian civil servant ને ગલેએ Servant

of India બનવાનું રેખા-નિર્માણ હતું. એ ડેકન એન્જી-કેસન ચોસાઈશીમાં નળવા મહેનતાણુથી જોડાયા પ્રથમ હંધસ્કલના શિક્ષક ને પછી ફર્થુસન કોલેજના અધ્યાપક નીમાવા (સૌરાષ્ટ્ર)

આધુનિક ઈરાની સાહિત્ય

‘ઈરાનનું આધુનિક કાવ્ય-સાહિત્ય’ એ વિષય ઉપર વિશ્વસત હતું” રાયર મુદાળસે હમણા જ કલકત્તામાં એક સરસ બાપણુ આપ્યું માહિતી, વિચારપ્રેરકના અને રાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટિણીની સમર્થ રજૂઆતની દ્રષ્ટિએ એ બાપણુ ખાસ નેપથ લેવાએજ છે બાપણુમાંથી ફલિત થાય છે કે ઈરાનનું આજનું કાવ્ય-સાહિત્ય મધ્યકાલીન કાવ્ય-સાહિત્ય કરતાં વ્યાવ નિરાણ છે રાજાઓની પ્રસારિતઓ, મિયાના પ્રેમ-સ્તવનો, મરાળના સ્તુતિગીતો, એ બધી રાષ્ટ્રોની રમત આજે ઈરાનમાંથી અદ્યત્ત બની છે અને તેનું રચાન, વાચનાના હૃદયને હલમલાથી નાખનારા પિતૃદેશના પ્રેમના સ્તોત્રોએ લેવા ગાડયુ છે ઈરાન હકકના દેવની કુર્નિશ કરવાનું છે, હવે સ્વાતંત્ર્યની હુર્ગાના થરજીની પૂન આરબી છે ઈરાને સમગ્ર લીધું છે કે મુક્તિ ચર્ચા કરતા, પાડિત્યના મહદંશ સમા વત્તવજાનના પુસ્તકો કોઈ પ્રબળી હૃદયતંત્રીના તારો નહિ ડહાણુથી શહે, કોઈ મુખ્ય પ્રબળે નહિ હલોળી શહે સુતેલી પ્રબળે ખડી કરવાને તો કાવ્યો જ એછાએ, પણ તે રાજાઓની તારીફના ગજલ-કાવ્યો નહિ, તે તો પિતૃ-દેશની પૂનના વીરસથી ઉજગતા શીર્ષ-કાવ્યો” ઈરાને આ મત સમજને જીની વ્યવસ્થાને જમીનદોસ્ત કરી નાખી, અને તનું જ ઈરાન સરજ લીધુ હિન્દુમા-શુદ્ધતામાં આ મત સમન્વય છે ?

‘તમારું માફી કપાય તો બહેતર છે, પરંતુ મિત્રો કે બધાની માલ તો હરગીઝ વાપરતા નહિ’ એવાંજિવાં લખાણેવાળાં પ્રાડિયા હાથમાં લઈ પરદેશી સાહનો બલિષ્કાર પોકરતા અહેરની બન્ધોમાં સરથસરે ફરતા ચીના નિદ્યાર્થીઓ (‘રશીઅર’માંથી)

દાઘની સોનાની ચુડીઓ ઘીરની
મુકોને જુખ્યા અતિથિનો સત્કાર કર્યો
ત્યાર પછી તે ભગવતીદેવિનો મોઢો
દીકરો ઇશ્વરચંદ્ર વિલાસાચર વણ મો
કપિયાનો સરસ્વ આચાર્ય બન્યો ઇશ્વર-
ચંદ્રે પુત્ર્યુ, 'મા ! હવે ધરેલું કંસાતું ?'

દેવીએ જવાબ આપ્યો, 'હા,
બેટા ! મારે વણ ધરેલું છે, એકે છે
દેશના છોકરા મુરખ ન રહે એટલા
માટે એક ધર્માંગ સાળા કાઢ, રોનથી
પીડાતા લોકો માટે એક ધર્મોક્તિ જ્વા-
ખાનુ કાઢ ને નીચું ગરીબો માટે
ધર્મોક્તિ અમરજન સ્થાપ'.

ને કીકરોએ એ બધું કરી આપ્યું
અણિતનો અમરજન

1x6+2=11

12x8+3=111

123x6+4=1111

1234x5+5=11111

12345x6+6=111111

123456x7+7=1111111

1234567x8+8=11111111

12345678x9+9=111111111

મનુ—માસ દાહાની ઉતરે 100
વર્ષની છે, કેડુ સરસ આરોગ્ય !

વિનુ—એમા સરમ રીનું ! નાશ
દાહા છવના હોત તેા તેમની ઉમર
આજે 140 વર્ષની ચઢ હોત !

જોસાકની ચીલેન કીડીએ કે બીજા
છવનાત ચડી જતા હોવ તેા એ રહે-
બીઓમા પાળી બરી તેમા ખાલી
કુળ મુન્વા પછી એ કુળ ઉપર એક
લાખ પાંચ્યુ મુકી તેના પર જોગકના
વાગમેા મુકવાથી નવા મુકી રહેબી-
ઓમા પળી હરી ત્યા રૂપી કોઈ
છવનાત વાસળુને પહેાની સહી નહિ

સડીરના જે બાગ ઉપર છવનાત
કરડે તેના ઉપર એનાનિયા કોર્બેનિટ
બીનો કડી તરત ચોપડી દેવા. આથી
જરાયે પીડા થતી નથી ને અમકી
મુકી ખાનુ નથી જતી

ફિનિયર પર ચોલિશ ચડાવવા
માટે ઉપરની જાણે શીંગીમાથી સરખે
ભાગે પ્રવાલી લઈ તેના થોડા ટીપા
ફિનિયર પર ફલાનવ જતી લનાડો વડુ
મરમ ચોલિગ નરવા માટે વડુ ઘટ દેવા
ને ઉકલે દેસમી કપડાથી લૂકી નાખવું

સપી વા ઉપર મધમાખીના ડાખ
મરાળીને મદાદનાં દલાલ અકસીર
મનાયો છે

માણુમમા અડા માયે તમના ભેડમે
અને ઉત્સાહ સાથે થીરજ ભેડમે

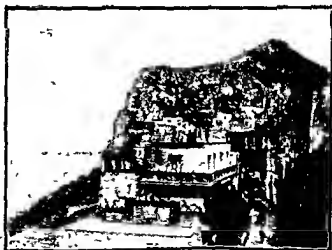
સેય તરે !

પાનીથી બરેલા ખાલામા સાક
કરેલી સેયને ધીમે ધીમે સપાડી પર
મુકી દો આમ કરના એટલું ધ્યાન રા-
ખવું કે આનગીઓ પાળીને અડે નહિ
ને સેય પાળી ઉપર બસાબર મથાર
રહે થોડા પ્રયાતન પછી ચિત્રમા
બનાવ્યા મુજબ સેયતળી ચઈજરી

આમદની માફક બવરસા આ-
ખર સરવાળે છન મેળવે છે

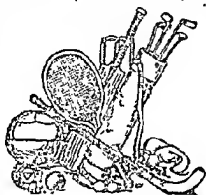
નીનેનુ વાક્ય વાંચો ભેડમે
NA M K'J K JV VT

નીકેન બેચર નાનનો એક જર્મન કાગકાર જોન વારે ગરીબ અવરજાઓ દતો
તે વેળા એ કંઠી નામના ગામે કોઈ હોટેલમા ઉતરેડો, પણ તેનું બિલ મુકવવા
પુરતા પૈસા તેની પામે ન હોવાથી તેને એ હોટેલની બીંતો ઉપર છાવાચિયો
ચીનગીને એ દેવું વાળી આપ્યું આને લીધે તેા એ હોટેલ ખુબ પકાઈ ગયેડી.
ઉપતા ફેરોમા એ હોટેલની બંદારની બીંતો પર તેને ચીનરેલા છાવાચિયો બંધારો

The Ahmedabad Sports Depot.

REIN ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિલ્લાયત હાથે ઉત્તમ માલ મળશે

ટાનક, હકિલપ્પા, કેસન્ટ, યુનિકોર્ન, રેલના અને પર્વેક્ટ
દડા, ગન એન્ડ મોર, ઓટોમોટીવ, કંબન, રેલનાટ તથા
ફોર્સનાં મેટ, કમ્પાસ સ્ટેમ્પર, લેગ મર્ટલ, ઉચા લિફ્ટ
ક્રીપિંગ મેશિન ૨૦૦૦, તથા ફુલબલ, રેનિસ, બેડમિન્ટન
હોપી અને ઓલ્ડ તથા બીજા અનેક રમતોના સામાન

ગુજરાત—ક રિવાજ હમા

વાનગી કાગિતે સાદો માલ આપનાર તરીકે જ્ઞાનિ મળેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડી પો

રીડ ગેઝ ગેર કોટલ મોટી માથે અમલવાદ
તમને કહ રીતે મદદરૂપ થઈ પડે તે જાણવા માગે છે

જાહેરાતમા ઓર્ડર ઉપર માલ રવાના અપાય છે

વધુ ખર્ચ, વાંચ્યા બ કરો બસ વાંચ્યા બ કરો
એનાં કુમારકંપનને પ્રેરક ને અનુરૂપ
પ્રો. હાથેના બે પુસ્તકો

ઉગતી જુવાની

અભિનિયત કરતે નાટક

દર્શનિયું

કૃષી વાર્તાઓ નો
સમય

મૂલ્ય ઉગતી જુવાનીના રૂ. ૧-૧૨-૦
દર્શનિયું (અધિકારક રાવજીનાં ચિત્રો સાથે) રૂ. ૧.૧૧
પ્રો. જી. કે. કાકોર નાસાયલુ રેડ પુનાચિટિ

બાળકોની રમત

દોઢ આનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

બાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન
આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં
પણ સમજી શકે તેવા મરલ મોટા
શબ્દોમાં ચિત્ર સાથે.

ફક્ત દોઢ આનાની દીકીટ બીટો

ધી હાલ ઇન્ડિયા એડવોકેટિંગ
એજન્સી: અમદાવાદ

બાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી

પંનેા લાવ રૂ. ૨-૪-૦

તથા ૧૦૦ના રૂ. ૪-૪-૦

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ ગાયકવાડ-તરફથી

૫ મ ૧૮૯૭મા સ્થાપનામા આવેલું

ઉદ્યોગ હુન્નર તેમજ કળાકૌશલ્યનું પ્રસિદ્ધ વિદ્યાલય

કળાભવન વડોદરા

આ કળાભવનમા નીચે મુજબની આઠ શાખાઓમા જુદાજુદા હુન્નરદિવાન તેમજ કળાકૌશલ્યને લગતા ઉંચા પ્રકારના ત્રણ કે ચાર વર્ષની લખાઈના ડિપ્લોમાવાળા અભ્યાસક્રમે શીખવવામા આવે છે તેમાથી પહેલી છ શાખાઓના ડિપ્લોમા અભ્યાસક્રમેમા માત્ર મૅટ્રિક પસાર કરેલા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામા આવે છે ને તે શિક્ષણ અમેલદ્વારા અપાય છે

શાખાનું નામ

મુખ્ય અધ્યાપક

૧ મિકેનિકલ એન્જનીયરિંગ. પ્રો. દત્ત M. Sc. E. E. &c. (Illinois U. S. A.)

૨ ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જનીયરિંગ... પ્રો. સરકાર M. Sc. (Calcutta) B. Sc. (Edinburgh)

૩ કેમિકલ ટેકનોલોજી ... .. પ્રો. શ્રી M. A. (Bombay)

(અ) રંગવા, છાપવાના ઉદ્યોગો .. ... સી પટેલ M. Sc. (Bombay)

(બ) સાણ, તેલના ઉદ્યોગો .. ... " "

૪ સિવિલ અને સેનિટરી એન્જનીયરિંગ ... .. પ્રિન્સિપાલ અને

મિ. શ્રમે B. Sc. B. E. (Bombay)

૫ સ્કુલ ઓફ કૉમર્સ ... .. મિ. અમીન B. Com. (Bombay)

૬ આર્ટિફેક્ટર ... .. પ્રો. વડોદરા L. R. I. B. A. (London)

(અ) હિંદુ સ્થાપત્ય ... .. મિ. નર્મદાસંકર સોમપુરા

૭ સ્કુલ ઓફ આર્ટ ... .. મી. શ્રીમુલ પ્રમેદકુમાર ચેટરજી

(અ) હિંદુ ચિત્રકળા ... .. " "

(બ) ફોટોગ્રાફી અને પ્રેસેસ વર્ક ... .. મિ. દેરાડે

(ક) ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ ડીઝાઇનિંગ ... .. મિ. માણિકશા

૮ વજીતર શાળા ... .. મિ. પ્રધાન L. T. M. (Bombay)

રાષ્ટ્રીય વિષયો ... .. પ્રો. દોશી A. M. (Columbia U. S. A) &c.

પ્રો. વખારિયા M. A. B. Sc. (Bombay)

ઉપર દર્શાવેલી શાખાઓમાથી બધી શાખાઓમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવાના ઉદ્દેશથી સર્ટિફિકેટવાળા અભ્યાસક્રમે પણ ગુજરાતી ભાષાદ્વારા ચલાવવામાં આવે છે: તેમાં દાખલ થવા માટે ગુજરાતી સાતમું ધોરણ કે અગ્રેજ પાંચમું ધોરણ પસાર કરેલું હોવાની જરૂર છે

આ સરકારમા ઉપરની પહેલી બે શાખાઓની વાર્ષિક શિક્ષણ ફી રૂ ૫૦-૦-૦ છે બાકીની બધી શાખાઓની શિક્ષણ ફી તેથી અર્ધી, એટલે દર વર્ષે માત્ર રૂ ૨૫-૦-૦ જેટલી છે

શિક્ષણવર્ષની શરૂઆત જુન માસના છેલ્લા સોમવારથી થાય છે. દાખલ થવાની અરજીઓ માત્ર એ માસ દરમિયાન લેવામાં આવે છે વડોદરા રાજ્યના ઉમેદવારોને પહેલી પસંદગી આપવામાં આવે છે

કળાભવનમા હજી પણ વિશેષ મુદ્દાસ વધારા દાખલ કરીને તેને ઉંચા પાયા ઉપર લાવી મુકવા સારું દાલમા ન માંડે મારસીએર નામના એક રિવસ એન્જનીયરને ટિરક્ટર તરીકે નીમવામા આવેલા છે

વડોદરા

છાતાલાલ ઉ. વોરા

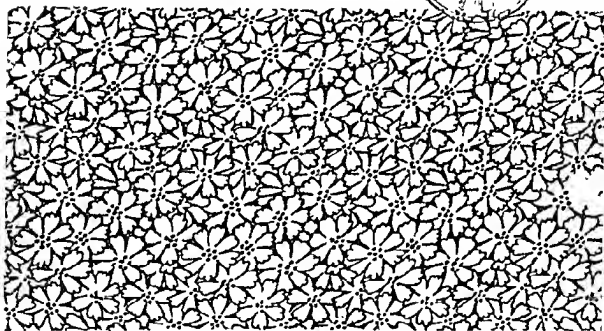
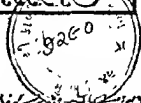
તા. ૩૧-૧-૨૭

પ્રિન્સિપાલ કળાભવન

કુમાર

અંક
૩૯

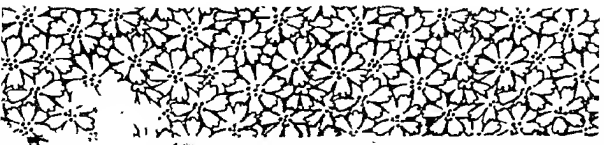
ઉગતી. પ્રજાનું. માસિક.

તંત્રી રવિશંકર રાવળ

વર્ષ ૪ અંક ૩ કાગળ ૮૩

બાળ સાહિત્યનો વિજયટંકાર

પાચથી પંદર વરસનો બાળકોના હાથમા મુઠી સકાય એવા, રૂપરંગ, હાથાધારાધર્મિ વિજયતી પુસ્તકોની મર્યાદા કરનારા, રમખેડેથી ચિત્તા ને મુખપ્રધવાળાં, સરળ વેધકશીલા લખાએલા પુસ્તકોનેખેલાનાં ધણાખગ સરકારે ધનામ લાવ- એરી માટે મજુર કર્યા છે ને બીજા યના જાણ છે

ગાંધીય બાલોવાનમાળા

ટોસ્ટોપની ત્રણ વાતો (ત્રીજી આંબ)	૦-૪-૦
અકૂલ (બીજી આગ્રસિ)	૦-૬-૦
બીરખતો ખાધુ	૦-૮-૦
મુરખરાજ (બીજી આગ્રસિ)	૦-૮-૦
નીલમ	૦-૧-૦
બાળવિહાર (બીજી આગ્રસિ)	૦-૧૨-૦
બીમ અને મુધિદિ	૦-૪-૦
વાંધાનું વન	૦-૪-૦
મનુષ્ય દાર	૦-૬-૦
તોકાની રીપુટો	૦-૬-૦
૦૫ અવરંગ (દનુમાન ચરિત)	૦-૪-૦
કુવરો (કાંચો)	૦-૬-૦
બીજા કેટલાય નેપાર થઈ રહ્યા છે જાગર, કંઈયો, નેપાલિયન, બીમ, પગલાન, વનરાજ્ય ઈં	
ધનામ, કડાણી કે લેટ આપવા લાયક આવી સરસ એકપરીઓ બીજી નહિ મળે.	

એ ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

એઆયુગનું બાળાની રી રા ૧) હાથ આનામ ૧)
કલકત્તાની કારાકુચ ૧૧, જલાલો બેઠ ૨૫,
કાળું મુદાલ ૧૧, આનંદ મં ૧૧, નિતિવિ-
રોના પાનમા ૦૧, મારો જેઠો અનુભવ ૦૧,
ઉપનન તમામ સાથેના તમા લેખકોના નવા-
નવા પુસ્તકો મળે છે સુનાપત્ર મંદન.
રા. બાલી ટિકિટ બીડયાથી 'ગાંધીય' પત્ર નસુના
નરીકે એક મરિના મળશે. લખાનમ રા ૩)

ગાંધીય સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીક-મુરત

સાન્ત પતિબિજળ શે. જાહેન તતુમની ત્રિરગી મુખચિત્ર	
કરિયા (માવના)	દેશગણ પરમાર ૮૬
મિત્રજન	૯૦
પગીલાનો પિમાય (કાંઈન)	૯૧
અવરંગ, મરિ અને રોહર	૯૨
અવર-દરન નીડીમાળ	૯૩

કુચ કો (કાંચ)	દેશગણ પરમાર ૯૫
બેલી (કાંચ)	અનંદવદન સીમનવાલ મરિના ૯૬
ટોમી (વાલી)	મનનન બંદુ ૧૦૦
રત્નમરિ	રામનાથયલુ નાનરોહસ પાંક ૧૦૫
માસ નવા પાટોશી	મનનન બંદુ ૧૦૭
સાહે આલમ	રત્નમરિનાય બીમસલ ૧૧૦
પાળી પાનખરે (કાંચ)	દેશગણ પરમાર ૧૧૧
સાહે આલમ (ફોટો)	૧૧૨
મરી મુજરાત (ચિત્ર)	સંવિરકર રાવળ ૧૧૩
મારી મુજરી (પાંચ)	રૂપાચ મમામમ કમ ૧૧૫
મારી પેલાગી વાત	કરિમસાદ મનસાલ દેમાઈ ૧૧૬
એ, મનકાં	મરુલાઈ બંદુ અને મુજરાત બંદુ ૧૧૮
ખાંચો, પીંચ, રહેર કરા અને	લંતિન મુખયુ આચાર્ય ૧૧૯
ખોરાકની પલટની	મુખયદ ઉગમચર ૫૬૫ ૧૨૧
કંચ આમા	કરિનારાવલુ આચાર્ય ૧૨૨
નવા પુત્રા	૧૨૩
બાળવિહાર	૧૨૪
પુઝા સંચીને	૧૨૬
માનવીલા	૧૨૭
કચી મલ	૧૨૮
માનુષી	૧૨૯
ઉદ્ધુ ૫ નં	૧૩૦

તરી સંવિરકર ગરગ. મુદ્દ અને મ.ગ.ક બંધુમરુ ગવન,
અમાર પિન્ડી-નુગર મરુલાઈ, ૨૭૦૧, ૫૫૫૨, અમદાવાદ

લખાનમ વરનાના રા ૬ પરદેશના રા ૭ અમવા ૧૧ મિ
મુખાર્દના એજન્ટ સી જમનારાયની ક મિન્ડેક મરિ,
આલકો વચ્ચની મરુઆમી (એરે પાનના અકાંચી) નેપાલા-
નો રિસન છે વરચની આ વચગી આલકો નેપાલા નથી
લેખકો જેઓને કેમની મલ મારે કેલક આચાર્ય કલેલું
હોય તે જ લખે અને પેલાનાં લખ્યુ બંધુ મરે તેલકા કુકા,
કાંચની એક ન બાલ્યો, મિ.બંધે અરે, પુરા નમ કમ
માથ, અને ૫૫૫ મંજવા રા હોય તો પરદેશ આચાર્ય મ.કે.

વિષ દોષે, વેપરીએ, વર્ણો અને
જાત જાતનું શામ કમળોએ એના
મેલનો બાલવણ એનું રીણ મને છે

નાનાં—મોટાં, માંદાં—સાદાં
કરી—પુરુષ, નબળાં—સમળાં
મોકાઈ એનું સેવન કરી રાકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

ઝંડું કેસરી જીવન.

કેસરી જીવન ઝંડું ના
મેલવવાનો આયત્ન સખો

મહારાસ્ટ્રાચન

સરસિદ્ધ, અપ્પા, રેસા, કમ્પી અને બાંન
રેવન, પાવન, રીંગે સ્ત્રીપત્ર મેલનો
દીતા રસતા અમળામણી બનવેતા
આ મુદાસિન, મુખાસિન, સ્વાદિષ્ટ
ને પીરિક મોરારનું નિયમિત સેવન
ભાનું આપણ તથા સારી કમળાસિન
આપી રહીમા બસ અને તેજ તથા
દીક રીંગમા સેવન પુરે છે
પા ફળજના પાટનો ફા. ૧૫
આપા ફળજના પાટનો ફા. ૨૫
એક ફળજના પાટનો ફા. ૫)

ઝંડું

હાર્માર્યુટિકલ વકર્મ
સિમિટ

સામનું અપાદી રેસા, મુખાસિન
ફળ અને પાટજનાપાટી, કમળાસિન
મુખા—૨

કેસરી જીવન

અમળાવકળ મેળવક
મેળાવકલ અપર્મ મીધોરેસ

ઝંડું આપણી વચને અડે અપર ઝંડું આપણી વચની દગી મેળવ વળવે

શાન્ત પ્રતિબિમ્બ

ચિત્ર-૧૨ ઓ બહેન તલુમ્બી
ક

ફોન ૧૮૩૦૧ 'કુમાર'નું મુખચિત્ર

આવતી કાલનાં નાગરિકો ધરતું ગ્રાજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૩ :: ફાગણ ૧૯૮૩

કવિતા

કવિતા એટલે અજડતા,—ગતિ: કવિતા એટલે અનન્ધતા,
—દષ્ટિ. સૂક્ષ્મ ગતિ કે દષ્ટિ ન હોય તેવું જીવન ખંડિત છે.

કવિતા અને જીવનનો સંબંધ ગિંઘાપ્રતિગિંઘા ન્યાય જેવો
છે. કવિતા વિહોણું જીવન એ મરેલ જેવા જીવાત્માનો
દસરડો છે.

જે સ્મરણ, ભાષિ કે વિચાર જગત અને જીવનનાં નિય-
મનોનો સુંદર સ્વીકાર કરી રૂપ લે અને દર્શન દે તે કવિતા છે.

કવિતા જેટલી ભાવના છે તેટલી જ કૃતિ છે. એ વસ્તુવાળી
લાગણી છે અને લાગણીભરી વસ્તુ છે.

કવિતા એટલે હૃદય અને ચિત્તદ્વારા શબ્દમાં અનુભવેલું
આત્માનું દર્શન. કવિતાને ભક્તિ કહો કે જ્ઞાનની માધુરી
કહો. શબ્દપ્રવાહની શક્તિ તે કવિતા.

કવિતા ત્રણે કાલની પ્રેરણાક્રમી છે. એ ભૂતકાળની સ્મૃતિ
છે, વર્તમાનની શ્રુતિ છે ને ભવિષ્યની ઝીંતા છે.

દેસાળજી પરમાર

વળી પાઠો મિત્રલસનો ધખારો
માટે એકલાને જ કરવાનો રહ્યો 'કુમાર'-
ના હર્ષના વાચનારામાંથી તોડા જાણ
પણ મિત્રલસના નિયમિત આવનારા
બને તો મિત્રલસનો રજ ઓર વડે
એમ હુ માનુ છું કોઈ રીતે એકાદ
જાણ પણ સાથે ભેંચી એકાદ પાત
છેડે તો મને સજ્જન વાર્તાલાપ કરવા-
નો આનંદ મળે છે વાચનારા તરફથી
આવતા પત્રોની હુ દરેક પોસ્ટમાં
આનુસ્તાથી સંદેશ લેતા કરું છું અને
'કુમાર'ના ચુમાળીમ પાના વાંચી
જનારા કઈ મનોદશા ધરાવે છે તે
ભણવાની દરેક વક સોંપું છું

તમે તમારી દૈનિક કાંઈ પણ
બાબત લખી ગોઠવો તમારા અવગ
સુખદુઃખની, કુટુંબની, માળાપત્ની કે
સાળાની હુ તમારા વિચારો ઝીંકીશ
તે ખજ હોય કે ખોટા, પણ એવાર
તેને યોગ્ય પ્રકારમાં મુકીશ તમને
હુ મળતો ન થઈ શકું ત્યારે મારી
તરફ હાસરતાથી લેને અને મારી ખુશ-
ચુક થાય ત્યારે પણ તમારે માટે મારી
લાગણી અને ખુશ દિલની ખાતરી
રાખીને

તમે તમારા ધરની બારી આગળ
ભેરોને, નિરાળના ઉરક ઉપરથી કે
મિત્રમહાની વચ્ચે થઈ શકતા એકાદ
પત્ર લખી રહ્યા છો, અથવા કોઈ એકાદ
પ્રતિષ્ઠિત કોઈ ખાનગી હકીકત જણાવી
રહ્યા છો એવું હુ કહ્યું છું હુ માનુ છું
કે દરેક જણને 'કુમાર' ત્રણત્રણ વર્ષ
સુધી ચામ્પા પત્રી કઈ ને કઈ લખવાનું
હશે જ તમે લખો જ લખના જરા થ
અચકારો નહિ 'કુમાર'નો તંત્રી કોઈ
સત્તાધીશ નથી, કોઈ સાર્વજનિક વિદ્વાન
નથી તે તમારા જેવા જ સંધિ સાદો
મહેનત કરી છવનારો એક માણસ જ
છે, ધણી અપૂર્ણતાઓ ભરેલી છે અને
છવનના ઉંચા પરિચય થઈને મહેનત
કરી રહેલા અભ્યાસી છે તમે સાથે
ચાલો, જરા થ પાછળ નહિ એ ઉકટ
અભિલાષાથી તમને મિત્રલસના બાગ
લેવા ફરી એ આમને છે

તમે તરી હો તો 'કુમાર' કેવું
કરી એ વિષે જે હરીફાઈ મુકી હતી
તેમાં માત્ર બાર કે તેર જાણ બાગ
હોરો અને એ રીતે પણ વિચારવત
વાચનારાનું મનદર્શન મને બહુ પ્રેરક-
અને આશાજનક થયું છે 'કુમાર'ની
આત્મા મુશીની પ્રેરકદરેક પ્રવૃત્તિમાંથી,
લેખનમાંથી અને વિચારોમાંથી કઈ પણ
કહાડી નાખવાનું મુયસાસુ નથી એથી
અનને મોટા સતોષ થાય છે કે અમે હવે
મુશી દિશાબલ નથી કરી છતાં મને
એક વાતની ખરક થઈ છે કે 'કુમાર'ના
વાચનારાઓએ નવા ફેરફારો કે સુચન-
માં તો ખાસ કઈ પાસું સુઝાડ્યું નથી

તમે તંત્રી હો તો સવળના ચિત્રો
હો, પડિત પાસે પ્રાણીચિત્રો કરાવો,
પરમાર, પુમકુંડ વગેરેના લેખો લો,
સ્કાટિંગ મિંગલન પાસે લખાવો,
મિત્રલસ અને માધુકરને કવિ ન બેસો,
એવા વિચારો દર્શાવી તમે માત્ર તંત્રી-
પદ દેડ કરો છો હુ તો તરી તરીકે
એ બધું કરું છું જ તમે કોઈએ એવી
દરખાસત ન મુકી કે અમેશામ જઈ
ત્યાના કુમારોને મળી તેમના કુમાર-
મટળો રચાવું, તેમના સંદાયક અને
સલાહકાર નહોતો મ્હ, ગરીબ કુમારોના
અજવાસ અને નિર્વાહની અમુક રીતે
ચોખ્ખા કર કે શાખાઓમાં પરીણ-
ઓના પ્રાસ સામે અમુક રીતે જુવેરા
હાલનું સ્વલ્પેમાં ગોળેગોળમાં જઈ
તરખીલ વખત ગુમાવતા અંજીમ રમવા
બાળકો અને કુમારોની દોસ્તા કરી
તેમને વાર્તાઓ સમજાવું, ગીતો નવ-
લાડું, માલ કામકાજ શીખાડું અને
બાળપણનું છવન વ્યવસ્થિત, ઉપેક્ષાથી
અને આનંદપ્રથ કરવાના વાત કર
'કુમાર'ના તરી તરીકે આત્મા મુશીનું
કામ તો એક જાણ કરી રહેલ છે હવે
તો તમે તરી ચાલો ત્યારે તેમાં એક
કદમ આગળ જવું જોઈએ કેટલાકે કહ્યું

કે અમુક લેખકોને 'કુમાર'માં લખના
કે કેટલાકે કહ્યું કે 'કુમાર'ના પાના
વચાક કેટલાકે કહ્યું કે 'કુમાર'નું
લગભગ થઈક કેટલાકે કહ્યું કે
'કુમાર' બરબાર નિયમિત બાહાર
પાડું આ બધા ગુપ્તચિત્રોને હું
એકાદ માસ તેમના વિચારો પાર પાડી
દેખાડવા અર્થાત્ આમનું અને બધી
સત્તા અને સાંપના તેમના હાથમાં
મુકી દેડ તો તે કરી દેખાડે કે કેમ
એ અજાણજો તેમને કંપા લેવા લાગે છે.

એવી મત્તા અને સંધનો મેળવતાં
તરીને કઈ ઉપાધ, દુષ્ટો કે બેન
વેડવા પડ્યા છે કે નહિ તેની તો
લખના જે કોઈએ કરી નથી તેમને
એમ જ લાગે છે કે 'કુમાર'નું તરી-
પદ કોઈ અમકારની માફક ર મ
રાવવાના હાથમાં આવી ગયું છે તેની
પાસે ખુબ પેસા હશે, તેને બહોળું
મિત્રમંડળ હશે, તેની પાસે છાપવાના
સચા, ફોટોગ્રાફરો, બ્લોગરો, કોઈ
પરીના મેંચથી હાજર થઈ ગયા હશે,
અને તે અત્યારે ખુબ પેસા કમાઈ
રહેલ છે તેથી એક બાઈ તો લખે
છે કે 'કુમાર' પેસા મેળવવા માટે
નથી પણ ઉગની પ્રવૃત્તિ ખીલવણી માટે
છે એ હું સાબિત કરી દેડ તમારી
આ કહવા હુ કહાણી દેડ તો મને
માફ કરો 'કુમાર' તો આજથી
પચીસ વર્ષ પહેલાના સ્વપ્ના અને વાક્ય
પ્રયાસનું ફળ છે 'કુમાર'ના તરીએ
કેટલીક વસ્તુઓ તમને આવી છે તે
તો તેમના માળાના અજવાસ કરતા
અને નાનપણમાં સંધથી મુકેલી, અનુ-
ભવેલી અને વાંચેલી દૃષ્ટિ અને અનુભવ
છવનની ખળેપળની નજીક સ્થિતિ
રાખીએ તો જ મળે છે

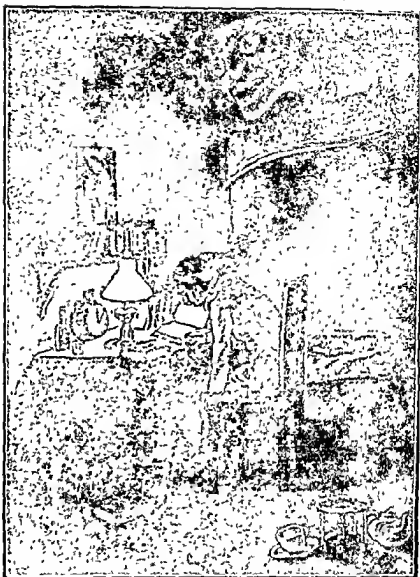
'કુમાર'ના તરીએ ચિત્રકળાનો
અજવાસ માંડ્યો તે દેડાડે ગુજરાતના
શીમાનોનું દ્રવ્ય અત્ય પ્રાતના ચિત્ર-
કારોને ધરવતુ દેડ એકાદ નાની
સ્કોલરશિપ પણ તેના આગે નહોતી
આને તો સાતિનિકેનન કે મુબારકના
ચિવાઈઓને રહેલા, ખાવા, છવવા

પત્ની રાનવડો તે શિવિયા
પંચર ૩ નીમના ધરના
ખર્ચ મુંબઈમાં પાંચ
આકાશ વરોનો અનુભવ
આને 'કુમાર' ના
તત્તીના સફળ પાપો છે
તમે તત્તી દો તે પદેલા
આવા છવનની પખ
ઈચ્છા કરો તો બધુ
લાભ પડે

તત્તીનું બહોળું મિત્ર-
મંડળ પખ તેને કમ્બુરી-
મુત્ર સારી મોલ્દી તેના
પર મુત્તી આપ્યું નથી
માગ એ મિત્રો છવ-
નના આકાશ આરોગી
મેનનારા વખસા ઉપા-
સકો છે તેમને છવના,
મેનવવા અને નિભાવવા
એ મારા છવનનો એક
વિકટ સમય જ છે
નેએ દરેક પગે મારી
પખ પુત્રી કરીસી કાઢે
એવા અને મારામાથી
પાત્ની કોસરતાં જુએ
કે તરન મને કંઈકેટલી
માફક ચડાવી દેતાં પાર
ન કંઈ એવા કડક છે

આ તો આપની વાત-
મિત્ર મહં તમે તત્તી
દો યા ન દો, પખ
'કુમાર' ના તત્તીના
સદાચક્ર, સન્મિત્ર અને
શુભચિત્તક હો એમાતો
દું લેશ પખ રૂપા કરતો
નથી એક માણસ યુ-
જીએ ગરહો દોય તો
બપોએ ચડવાની જરૂર
પખ નથી. તમે દિલસોટ્ટી, કુક્કા તિલ્લી 'કુમાર'ની મરજિને પેથો, નિભાવો, વધારો અને તેના વિચારો આપણા
દેશમાં મૂકે દેશે એ દિવસ મેવામાં તત્તીનું છવન સમીક બનશે દરેક માહક આપ્યા વધેમા તત્તીને એક જ સાદો પત્ર
લખે તો 'કુમાર'નું એક મોટું કાર્ય કર્યું મારી દું ઉપહત થઈશ

! પરીક્ષાનો પિશાચ

રાતના બાર ઉપર એ વાતી ગયા છે અને દસનો છેલ્લો ઓઝ પો તથા ગરીમ્મા જરા તેજ
લાવવા તો ઉપર ચાલે એક કપ બનાવી પો લઈ ફરી પાડે. આપણા પિલાયો વાચના એસી
ગયા છે તવાઈ ગમેલા સરીને મકામહેનતે પુરણીર રૂપી સખીને અને ચસક નાખતા માયા
ઉપર કપડું બાંધીને પખ તેમને વાચે જ છુટકો છે. વાચ-વાચ-વાચ-સરીરને, મનને, વખતને,
નુવાનને અને છછાને ભેગો પખ વાચ, —કમકે હાથમાં સટિંફિકેટનું બુગલુ લઈ પરીક્ષાનો
પિશાચ માથે ગળતી દ્રાણીને જીમી રહે છે આપણાના કેને એ પિશાચનો અનુભવ નહિ હોય ?

પખ નથી. તમે દિલસોટ્ટી, કુક્કા તિલ્લી 'કુમાર'ની મરજિને પેથો, નિભાવો, વધારો અને તેના વિચારો આપણા
દેશમાં મૂકે દેશે એ દિવસ મેવામાં તત્તીનું છવન સમીક બનશે દરેક માહક આપ્યા વધેમા તત્તીને એક જ સાદો પત્ર
લખે તો 'કુમાર'નું એક મોટું કાર્ય કર્યું મારી દું ઉપહત થઈશ

સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય

નદિ બારે કે નદિ દલકાં ગદા-
વાણે ચે નદિ, તેમ કલ્પના જેવું ગાજ-
મંડાળે નદિ ૫૧૮, પ્રત્યેક અંગના
સુવિધા વિભાસવાળું શરીર જ આંખને
અર્પે છે કેવળ જળ કે કેવળ 'પાનગિલા' -
પણ કદિય પ્રશસ્ત નીવડયું નથી એ
શરીરવિભાસ માટે આદર્શ શોધનારને
બાઈ પુરુષોનામ મંજગદાસના શરીર-
માથી ખુબ શીખવાનું મળી શકે છે
ત્રણેક વર્ષ પસની એમની નિર્મળતાનાં
ખ્યાલ નીચેના ટાબા છુખામાંના ચિત્ર
૫૧૯ સદજ આપશે એટલે નિર્મળતા-
ની સામે યુદ્ધ કરી આખરે આદિજન,
સુન્દરતા અને જળને મેળવનાર આ
યુવાન અમિનંદનને પાત્ર છે હૃદય
શાપિના સાધારણ કેળવણી પમિલા આ
બાદકે, માત્ર પાંચ ફુટ જે દેખ ઉચા
અને ૧૧૬ રાવ બારે શરીરનો કેવળ
૬૬ અને બેઠકથી જે વિભાસ સાધ્યો છે
તે ખુબ કરનાર છે

અરધી દુનિયાને સર કરનાર અને
બીજી અરધીને તોળા પોકરાવનાર

ઝખર-દસ્ત જંધી સખાન

ઈસુની તેરમી સદીમાં, એટલે આજથી શુમારે સાતસો વર્ષ ઉપર
એશિયાના ગર્ભભાગમાં, એશિયા-યૂરપ બંનેને અરધરાવનારો એક ઘોર નર પેદા થયો. કાળના
હૂત શા એ માનવે સારી દુનિયાની પ્રગતિ અટકાવી: જાણે સંસારના ઘડિયાળનું લોલક એણે
બંધ કર્યું. ખુદાના ખેદ જેવા એ નરવ્યાક્રો અરધી દુનિયાને પંજા નીચે પટકી ફાળિયો કર્યો;
બીજી અરધીને તોળા તોળા પોકરાવી. આખી આદમજાતનો એ સરખાત્યાર ગળ્યો.

કુટલી સુછોવાળો એ જીવાન છોકરો ત્યારે ગોળીનું રણ સર કરવા નીકળ્યો ત્યારે એ
કેઇએક લટકુ ટોળીનો ખાન હતો. ઘોડેસવારોનું બંગી ટોળું ઉપાડી એ ધસતો ત્યારે એની
કુચ માઇલોથી ન મપાતી; પૃથ્વીના અશ્વંશરેખાંશ વીંધીને પાર એ ઉડતો. એ લડતો તે
બટુકડાં રાજ્યો બેઠે નહિ; માત્ર મહારાજ્યોને ખેદાનમેદાન કરી મુકતો. કેઇ એકાદ ગામ
ઉપર છાપે મારતો એમ નહિ; પણ સુલકના સુલક તારાજ કરતો—તેમનાં નામેનિશાન
હુંસી નાખતો. એ ત્યાં ફરે ત્યાં પાછળથી ખેતર ખેડાય અને ઠાર ઘાસ ચરે ! તેનો પગ
ફરતો ત્યાં 'નદીઓના પટ બદલાઈ જતા. દુર્ગમનોનાં થોડબંધ ટોળાંનો પીછો પકડતો ત્યારે
ધબધબતા લોહીની નીકો વડે રણરેતીના કુચિયા બાછી જતા.

એનું નામ ? એના તખલ્લુસોનો પાર નહોતો. કચેના લોક એને 'ચેંગ શિહ' એટલે
'આબાદ લડવૈયો' કહેતા. મધ્ય એશિયાના તુર્કો તેને નરશક્ષ તરીકે ઓળખતા. ઇરાનના
સુસલમાનો તેને 'ખુદાઈ ખેદ' માનતા. કેટલાક તેને તખ્ત અને તાબનો માલીક કહી
બોલવતા. એનું બચપણનું નામ હતું તેમજીન યાને પાણીદાર પોલાદ.

હીંદુસ્તાન ઉપર પેલી ખુનનાક સવારી કરનાર લુટરી તુર્ક તેમુરલંગ; અને હિંદમાં મોગલ
સલ્તનતનો પાયો નાખનાર તેનો વંશજ શેરનર શાહાનશાહ બાબર: એ બેઉનો વડદાદો તે
આ જંધીસખાન.

ને પોલિયન, સિક્કર અને જલીમખાન : એ ત્રણે જગતના બારે મહત્વાકાંક્ષી નરસીરા થઈ ગયા. નરસીરા ને પોલિયને મનસંગી કલ્પિત કરી રાજ્યને અવસ્થિત કરી તેના દાયમા તેણે અને રંગિયા દાસના બળ દનુ તે હતા અને એમનેના અગ્ર આગળ એ દુઃખાગ્ર થઈ ગયો ને વૈદરજના મેળામા હકક : ખાધ બેઠો.

મદાન મિક્કર ને જલીમખાન એકબીજાને કીકકીક મળતા આવે છે એશિયાપાશ્ચિમના અગ્રણ્ય ઉપર એ બંનેના નામ અમર તપે છે મિક્કર પૂર્વે પ્રવેશ મર કર્યા ઉપર, જલીમખાન પશ્ચિમ તરફ આગે. વિશ્વને મુખ એ રીડીએ બેઉ જગતનું મોત થયું તોપણ નવી નૃપતિના મોરડી મિક્કરે શંકેલા આખ્યા અને જંગલવાસી જલીમ દના ન મળ્યાનું જરાજણ કાંઈ.

મિક્કર દીકુરના પદોંચા ત્યાસુપીમા ગળુ અને જંગલની મકેરથી એના અંગ લલકરેના પાણી ભોલી ગયા. જ્યારે જલીમનું તો મેદાનનું જ ગળુ મકેરો દનુ મધ્ય એશિયાની ખોળેકેરોએ વાળી પર્વતમાળા એ એણી મલીમસામન પમાડ કરી ગયા અને તેની પાદ પોતાની રાજમત્તા જમારી.

તેણે માણસનતની કલક કરી કાળો ને વનોંચ્યા ઉપા યુગેની પુદ્ધમા એ કલકતા યોગે ભાગ માડ મળે દશે. મોનોલ નકપાર પડ ત્યા દ્યાદમંગા બચ્ચો કોઈ અચવા ન પાગે, અને કમનગળિ બચે તો ગોતના એકાવા બેકલેક શ્રવે જલીમના એ પુત્ર-આર જંગમા આમ માનવમખાની પર્વવાળના કાટા અટકાને ઉપા કરવા માગ્યા.

મુસપમાન વેગેનો તેણે કમચપાવવાળો, — જાણે બાવમાથી દોડવા ઉપેડી નાખતો હોય તેમ તેમને થયું કે કયામતનો દિન આવી પહેાંચે મદદના પોકાર કરી તેમણે કા-મને દરવાગ થા દીધી પળુ મૂકાવ તો મોનોલીઓના વડેટાળાથી ક્યાક જ ગયો દતો. રંગિયા, પોદાન, દંગરી અને સારસેસિયા દાય જેડી ઉમા દના કાન્સનો રાગ લૂધ આકુળ-આકુળ થયો દતો.

જલીમખાનનું શ્રવન કોઈ ચમત્કાર જેવું લાગે છે. પોતાના કોરદાખર ને માલ અસજાજ માથે બટકતી

જંગમ મનિનો એ લુવાન મીકારી ને દોરવાર, સહેરનું મો ન ભાગેલ એવા એ નરે પળપળ સપ્તનિ-એને સજાગી મુદા કાળા આકરને કુડી મારેલ એ જંગલીએ પચામપચામ પ્રજાઓનાં પારાધોરણ અને મન્યપ્રજાણુ થડ્યા. અને હતાં નરી આંખે જોનાં એ કોઈ ચમત્કાર નથી. આ વાન મગજવાતી કુડી તો ગોળીના ગળુમાંથી મળી આવે છે એ જમાનો કામ નાગનો કે વાધમસનો, મોટરનો કે એરોપ્લેનનો ન દતો ગોળીનું ગળુ એટલે મીકાર અને મીકારીઓની વમાદન વાળો વેગન પડ, જે શ્રવ બુખમરે કે દારે ન મરે તેને તેનો મનભાષ પુગ કરે ગોળીમા માણુમના મનની કાઈ વિમાન ન હતી જ્યા લુઓ ત્યાં મુકા લુખ્ખો આરોપાટ શિયાળામા ઉતર દુદ્ધના આમડી મીરી નાખે તેવો દિમાળો પપન. ઉનાળામા શ્રવના રોડા નાખે તેવી ગરમી માન કયાકયાક લીમે દાપુ અને આવડા પ્રદેશમા એક પીલાનુ ય લીપુલમ મેનર નદિ, નરાનાળ પાળળી જળીન.

નાના તેમજનો બડતલપણુ તો અચપણથી જ વાગમામા મળ્યુ દનુ દાડમાની ખમવાનું એને મીખવાપણુ નહોતુ. દાડમારીમા જ એ જમ્યો દતો દળવાળમા અને જગાર કરતા તાપમા ને ઉરાડે કીવે અડેનો પેદીનું કુપ પીગે એ ગોરો થયો પુકે માલવા તો દત્ત મીખ્યો નહોતો ને પહેલા પેદાની પીક પગુ ઉન પકડી તેની સવારી કરેના વગેરો મુળી આગળ એડી લુખ્ખો ને તમ્મો પારેમવાગે નાથે બટકીને એ ઉછેરો દતો થાળી પીગસનાર એને કેકાનહોતુ, મીપાદઓના બાળામાથી તે પેટ ભરી લેતો કોઈ શર દેડાનું માલ મળે એ તો એને મન મિટાત તેની જનમા માપકિગતઓને શ્રવણો દક્ષ જ ન દતો તેમજને પોને પોતાના માપકા ભાષને માણી મારવા આજન તીર વડે વીધી શ્રવ લીધા દતો.

નેર વગ્ગની ઉપરે તેમજનમા જવાંમદનું લેમ ખીચ્યુ આવા મારક તે દદાર માલતો. સહેરે મોરે રૂઆળદા, પહેાળો મોનો ને તેડની આસમાની આખ, ખખા મુધી લટકતા બુરિવા એથેવ વાળ, જનડા પહેાળા હોટ અને લોખંડી ગોટલા જેવા આયુ એના અમાપ જુસ્મા અને અંગજળનાં માસી દના.

એ વજનવા જુવાનિયાઓનાં કામ પણુ એટલા જ

સખત. રાતનો ચોટી-
પહેરા, ટોળાઓ જોડે
કુચકદમ અને હરીક
ટોળાનો ગમે તે પણ
આમનો. એમની રમતોયે
હાડકા બાંધે તેવી ઘોડ-
સવારીની શરતો વીસ-
વીસ માઈલની; મોજ
માત્ર શિકારની ને બોરાક
પણ શિકારનો, તેમનો
ધધો પણ શિકાર જ.
હથિપારમા જોઈયા ને
તીરકામકુ; મુછોબંદ ઉ-
નાળો તપે ત્યારે નદી-
કોનાનાં ગોચર માટે હ-
રીક ટોળાઓની ગપા-
ગપી; અને દોરોને જો
ચારોપાણી ન મળ્યું તો
મોતનું જ સાકું. આ
જોમનું જીવન.

ગાડની કાળીઓ વડે
મુથેલી, બકરાની કાળી
હિને મટેલી શ્વેદ વાળી
ફરતી તેજુગાડી કે કિ-
મિટકા એ તેમજીનનું
ધરહતુ. તેનો પિતાયેમુ-
કાઈ યાકાનો ખાન હતો.
એ જતો ત્યાં એની પા-
છળ સાત દબ્બર કિમિ-
ટકાઓની દાર ચાલતી.

તેમજીનને સ્વપ્નેય
ખ્યાલન હતો કે દુનિયા-
માં કોઈ લોક લગાવડી
અને મારામારી વગર
જીવતા હશે રાતે પડાવ
આગળ કિમિટકાને પડખે
જાણીનો દેવતા સળગા-
વ્યો હોય અને તેમજીન
પોતાના બાપદાદાનાં પ-

ખડ અબની.

અધારા જગલ વીધી
એકમેકને પથ ચીધી;
હોડે દામ ધરો.
સાથી, કુચ કરો
જલુ સરવે દડ ડગ મુકી
ને 'અજીનમ માયા' મુકી;
ખાલી હાર ભરો.
સાથી, કુચ કરો.
વરમુખ વાદ બધી ટાળો
નિર્જનિબનો સામન ભાળો,
ડરક શોક હરો
સાથી, કુચ કરો.
સ્ત્રી બાળક ને ધરતી મા—
રખવાળે લેવી દીલા,
'હરહર' ગવ સ્મરો.
સાથી, કુચ કરો
લડયદતાને લો સાથે
પડતા ઉઠાડો દાથે,
જહેલી બદાર કરો.
સાથી, કુચ કરો
ચિતચિતચું શર ચડો
પ્રાજુદમંભા દેદ પડો,
કેળી કેમ ડરો.
સાથી, કુચ કરો
દિલદિલના દીપક ચેતો
ચેતનધોષ કરો બહેતો;
જલ શ્રી રંજ તરો
સાથી, કુચ કરો

દેશજી પરમાર

રાકમો ને મોતની લાખી
વાતો સાલગતો હોય.

તેમજીનની મા મુળ
કાઈ સીપાઈની સ્ત્રી હતી
એની ખૂબસુરતી જોઈ
ખાન યેમુકાઈ એને હરી
લાવેલો. તેમજીનની શાદી
પણ એની જ રીતે ઓ-
ચિતી થઈ એક વખત
એ અને એનો પિતા કો-
ઈક અજબસા સીપાઈને
ધેર રાતવાસો રહ્યા ત્યા
તેમજીને ખરતાઈ નામે
એક છોકરી જોઈ. જોઈ
ને જો મોહો યેમુકાઈએ
ખરતાઈની ઉમર નાની
નવ વરસની હોવાનો
વાધો લીધો. પણ તેમ-
જીન ન માન્યો. છેવટ
શાદી નક્કી થઈ,
યેમુકાઈ ત્યાંથી ચાલી
નીકળ્યો; પણ તેમજીન
ચોડા દિવસ રોકાયો.
એ ટાકણે એક કાસદ
ચોડેસવારે આશીને ખખર
દીધા કે રસ્તે યેમુકાઈને
દુરમનોએ ઝેર દીધું છે
અને મરતા પહેલા એ
પોતાના ખ્યારા બેટાને
જેવવા આહ્વા છે. મારતે
ધોડે એ તેર વરમનો
છોકરો ઉપડ્યો, પણ
એ પહોંચે તે પહેલા
કામ ખતમ થયું હતું.

હવે તેમજીનનો જી-
વનસંધ્યામ શર થયો.
યેમુકાઈના મોત પછી
તેની ટોળીના બે લાગ
જેટલા સીપાઈઓ 'આ

તે પોલિયન, સિક્કા અને જંઘીનખાન : એ ત્રણે જગતના ભારે મદતપાકારી નરેશિ થઈ ગયા નરકેમરી મેપોલિયને માન્સની મન્તિ કરી ગત્યને વ્યવસ્થિત કરી તેના દાસ્યમા તોપો અને ત્રિધાઈ કાકવાનું જળ દત્તુ તે જતા અને મેપોલિયના બન્ધ આગળ એ દુઃખાન થઈ ગયો ને વૈરાગ્યના મેદાનમા હક્ક ખાઈ એરે।

મદાન મિક્કા ને જંઘીસખાન એકજીનને રીકકી ગળતા આવે છે એમિયાવામીઓના મમળુપટ ઉપર એ જતેના નામ અમર તપે છે મિક્કા પૂર્વેના પ્રદેશ નર કુચા ઉપરગો, જંઘીસખાન પશ્ચિમ તરફ ચાલેા વિજયને શુભ આ રીએ મેડિ જાળાનું માન થયુ તે. પાન નરી મનુકૃતિના મોરડી મિક્કા મંદેરા આપ્યા અને જંઘીસખાની જંઘીએ દના ને નવજાનું જાગરુ કાઢયુ

મિક્કા દોડુનના પદોરેના ત્વાચુધીમા મળુ અને જંઘીસની નકરેથી ચંચા અંગે લરકગેરા પાણ્ય બેલી ગયા જ્યાં જંઘીમનુ તેા ન્દેમાણ જ રજુપરગેા દત્તુ પધ્ય એરિયાની ખાઈરકકીઓ વાગી પર્વતમાળા એ ઓળગી મદીનસામન પમાર કરી ગયા અને તેની પાઠ પોતાની મજબત્તા જમારી

તેજે માણસગતનની દત્તક કરી કાળો નર વતારેા છેલા મુઠેાળી યુદ્ધમા એ કનસના ચત્રે ભાગ માઁ મર્થોં દમે મોગેાવ તસવાર પડે ત્યા આત્મમો અચ્ચો કાઢ અચવા ન પામે, અને કમનગીએ જલ્દિ તેા મોનના ઓઠાયા લોધ-તેજાં શ્રવે જંઘીમના એ ખુન-ખાર જનમા આમ માનવમમાળી ધરિયાળતા કાટા અટકીને ડેરા કુચા માડયા

નસાગમાન વેગોનો તેજે કમચ-પાળવાલો, —તેજે બાવમાથી છાંડયા ઉભેરી નાખનો હોલ તેમ તેજેનો થયુ કે ક્યામતનો દિન આરી પદોરેયા' મન્સના પોકાર કરી તેમજે કા-મને રરખાર પા રીધી પમ્પ યમેપ તેા મોગેાલીઓના વરેરાજાઈ કાસ' જ રમેા દનો ગરિયા, પોલાન્ડ, દંગરી અને માલ્હેસિયા દાસ જેડી ઉભા દતા, કા-મનેા મન્ન લુધ જાકુગ-ચાકુગ થયો દનો

જંઘીમખાનનું જનન કેઈ ચમતકાર જેડુ કામે છે પોતાનાં દોરદાખર ને માલ અસમાજ સાથે બટકતી

જંઘમ જનિનો એ જુવાન મીકારી ને દોરદાખર શહેનુ મો ન ભાગેલ એવા એ નરે મળુવળ મનુકૃતિ-એને મગજાતી મુઠી કાળા અપાને કુડી મારેવ એ જંઘીએ પચામપચામ પ્રજાઓના ધારાધોણુ અને મન્સચંધાણુ ઘરયા અને છના નરી આખે જોનાં એ કેઈ ચમતકાર નથી, આ વાન સમજવાની કુળી તો મોખીના રબ્રમાથી મળી આવે છે એ જમાનો કાઢ તાગેા કે વાયગ્યમનો, મોરગો કે એરોખેનનો ન દતો મોખીનુ ણુ એટલે મીકાર અને મીકારીઓની વમાદત વાળો વેગન પર જે શ્રવ જુખમરે કે ટાટે ન ખરે તેને તેજેા જનભાધ પુરા કરે મોખીમા માગુમના જનની કોઈ વિનાય ન દતી જ્યા જુઓ ત્યા મુઠા જુખો ખારોપાર સિયાળામા ઉતાર તુદનો ચામડી યાગી નાખે તેજો દિમાળો પવન ઉનામામા શ્રવના મેરા નાખે તેા મરમી માન ક્યાક્યાક લીસે ટાપુ અને આવડા પ્રદેશમા એક વીધાનું વ લીધુછમ ખેનર નદિ, નગનાજ વાગ્યો જંઘીન

નાના તેમજનને પડતપણુ તેા અચપણુથી જ વારમામા મળ્યુ દત્તુ દાઁમારી પમવાનુ એને નીખવાપણુ નદોતું, દાઁમારીમા જ એ જન્મો દતો, દમવાજમા અને જગત જરના તાપમા ને ઉધારે રીયે રખેનો ધોરીનુ દુધ પીને એ મોટા થયો પુકે માત્રમા તેા દહી મીખેા નહેાતા તે પદેલા ધેરાની પીકે પગુ ઉન પકડી તેની મચારી કમ્તો, વરમેા મુખી ચામડા એડી જુખો ને નરમેા પારેમવારે નાથે બટકને એ ઉછરેાં દતો થાળી પીરમનાર એને કેઈ નદોતુ, મીપાધઓના બાખુમાથી તે પેટ ભરી લેનો કેઈ વાર કાંડાનું પ્રાપ્ત થયે એ તેા એને મન મિટાવ તેની જનમા મામ્મિજાકાઓનું શ્રવવાનેા દહી જ ન દતો તેમજને પોતે પોતાના સાવકા જાકને માછલી મોરવા જાખન નીર પડે પીધી શ્રવ લીધી દતો

નેર વામની ઉમરે તેમજનમા જવામર્દનું લેમ જીવ્યુ બાપા માફક ને દદાર માગતો મંદેરે મોરે રજાખદાર, પદોલો મીનો ને તેજલી આમમાની આખ, ખજા મુખી લટકના જુગિયા ઓળેવ વાળ, વનકા પદોળા દોડ અને લોખંડી મોટલા જેવા મ્નાયુ એના અમાપ જુગમા અને અમજળતાં સારી દતા

એ વખતના જુગાનિયાઓના કામ પણુ એટલા જ

સખત. રાતનો ચોડી-
પહેરો, ટોળાંઓ બેઠે
કુચકદમ અને હરીફ
ટોળાંઓ ગમે તે પળે
ચામનો. એમની રમતો યે
દાડકા લાગે તેવી: ઘોડ-
સવારીની શરતો વીસ-
વીસ માઈલની; મોજ
માત્ર શિકારની ને જોરાક
પણ શિકારનો; તેમનો
ધંધો પણ શિકાર જ.
હથિપરમા જમ્યાં ને
તીરકામક; મુછોલંક ઉ-
નાલો નપે ત્યારે નહી-
કાઠનાં જોયર મારે દ-
ગીફ ટોળાંઓની અપા-
મળી, અને દોરોને જો
ચાલોપાણી ન મળ્યું તો
મોતનું જ સાડું. આ
એમનું જીવન.

ઝાડની કાળાંઓ વડે
થુથેલી, બકરાની કાળા
ઉને મટેલી શેઠાં વાળી
ફરતી તંજુગાડી કે કિ-
મિટકા એ તેમજીનનું
ધરતુ તેનો પિતા થેયુ-
કાઈ વાકાનો ખાન હતો.
એ જતો ત્યાં એની પા-
છળ સાત દબર કિમિ-
ટકાઓની દાર ચાલતી

તેમજીનને સ્વપ્નેય
ખ્યાસન હતો કે ફુનિયા-
માં કાઈ લોક લડાલડી
અને મારામારી વગર
જીવતા દશે રાતે પડાવ
આગળ કિમિટકાને પડ્યો
છાણ્યો દેવતા સળગા-
વ્યો હોય અને તેમજીન
પોતાના પાપદાહનાં પ-

• ખેડ જાળની •

અધારો જગત વીધી
એકએકને પથ ચીધી;
હેડે દામ ધરો
સાથી, કુચ કરો.
જલુ રાંધે દદ ડગ મુકી
ને 'અણનમ માયા' બુકી,
ખાલી દાર બરો:
માથી, કુચ કરો.
વરસુખ યાદ બધી ટાળો
નિબનિબનો સામન બાળો,
ડરકે શોકે દરો
સાથી, કુચ કરો.
સ્ત્રી બાળક ને ધરતી મા—
રખવાળે લેવી દીધા;
'દબર' મત રમશે
સાથી, કુચ કરો.
લડચડતાને લો સાથે
પડતા ઉકાડો લાથે;
બહેલી બદાર કરો
માથી, કુચ કરો.
ચિતચિતચું સર ચડો
પ્રાણુરમ્યા દેલ પડો,
કોથી કેમ કરો ?
સાથી, કુચ કરો.
દિલદિલના દીપક ચેતો
જેતનધોધ કરો બહેતો;
જ્ય શ્રી રગ તરો:
સાથી, કુચ કરો.
દેશજી પરમાર

રકમો ને મોનની લાખી
વાતો સાબળતો હોય

તેમજીનની મા મુળ
કેઈ સીપાઈની ઓ હતી.
એની ખૂણસુરતી બેઠ
ખાન થેસુકાઈ એને હરી
લાલેલો તેમજીનની શાદી
પણ એવી જ રીતે એ-
ચિતી થઈ એક વખત
એ અને એનો પિતા કે-
ઈક અબડયા સીપાઈને
થેર રાતવાસો રહ્યા. ત્યાં
તેમજીને બરતાઈ નામે
એક છાકરી બેઠ બેઠ
ને એ મોલો થેસુકાઈએ
બરતાઈની ઉમર નાની
નવ વરસની હોવાનો
વાણો લીધો. પણ તેમ-
જીન ન માન્યો. છેવટ
શાદી નહી થઈ.
થેસુકાઈ ત્યાથી ચાલી
નીકળ્યો; પણ તેમજીન
થેલા દિવસ રોકાયો.
એ ટાંકણે એક કાસદ
થોડેમવારે આવીને ખખર
દીધા કે રસ્તે થેસુકાઈને
દુરમનોએ ઝેર દીધુ છે
અને મરતા પહેલાં એ
પોતાના પ્યારા બેટાને
બેવા ચાહે છે. મારતે
થોડે એ તેર વરમનો
છાકરો ઉપડ્યો, પણ
એ પહોંચે તે પહેલા
કામ ખતમ થયું હતુ.

હવે તેમજીનનો જી-
વનસ્થાપ શર થયો.
થેસુકાઈના મોત પછી
તેની ટોળીના બે ભાગ
જેટલા સીપાઈઓ 'આ

છાકરા શું ઉઠાગશે' એમ ગપી તેને ઊઠી ચાલ્યા ગયા લાગ લેઈ જુના દુઃખનો વેગ વાળવાને તેમજન ઉપર ચડી આવ્યા અને ખુનખાગ લગ્નો મનાઈ એ નામનાગમા તેમજનને પોતાના ભાડુ અને મને સદીમનામન જાળવવાનું પણ મુન્કેસ પડ્યું એક વાર દુઃખનો તેના અંત ઘોડા ઉઠાડી ગયા અને તેમજન ત્રાણજી દિવસ તેમની પાઠગ રખડ્યા એક વાર પોને નાનગિના પંતમ મપડાગે દુઃખનોએ તેને ડોકમા દેડ પડેગવી કેડ કર્યો સાજ પડી, અંચાર ઘેરાયુ તક લેઈ તે પોતાના મોગદારને એક ધાગે પુરો કરી દેડ સુદ્ધાં નાંડે।

તેને ખગર દતી કે દુરમનો પુઃ નદિ છાટે, એટલે એ રત્નેસ તજવગ રત્નેસ ને તક મેં ખદાર રાખી કાઢે ઉગેયા છાડેમા લગાં ઘોડી વારમાં જ તાનાં ઘાટેસવાગે કેદીને દુડા આવ્યા મુપસાપ તેમજન પડી ગ્દો એક સરાં તે તો તેને જંવોનેવો જોયાંયે ખરાં પણ મારે નમીએ તક કર્યાં વગર મધિા એ ચાંચાં ગયો

તેમજન અચો પણ એને કાધે દેડ પડી દતી પાખીની બદાર નીકળી લવાતેસવાતો પરભાયાં તે એક મીપાદના તજ આગળ ગયો એ દિવસે તજમા કોમ મહેમાન ઉતરેસ તેણે દેડ અળી તેમજનને પુરો કર્યો અને જાન બરેલી માડીમા સવાડ્યા તાનાં ઘોડીમગેએ આડીને ઉતમા ભાડા ધાંચી લેયા અને એક ભાડાની આપી સુદ્ધા તેમજનના પગમા ધાંચાહ પણ એ મુગેમુગે ખમીને પડી ગ્દો અને મારર પડેવા ઘોળ પર સરાં થઈ તેણે મનો માર્પા પોતાને જીવના જ્વેખમમાર્પા જવાવનાર પેસા મહે માનને તેમજન જુડ્યો નદિ અને મોટે થયા ત્યારે એણે પુરો બદ્યા વાળી દિધા ખાનદાન મોગેસ અચો તેનું નામ કે જે ન દોષ ત્યારે લે, દોષ નો દર્ધ જાણે, અને બરેમા કાદનો તોડે નદિ

ધીમેધીમે તેના આગસા મોગેસ લડેયાઓએ તેની મંદાની આગળ સર ઝુકાવી માંચી માગી, એના આદગેયા મુશખુશ થઈ જુડાનોએ તેને મજ દિધા દવે દુકડીના ખાન જાવવામા તેની ખરી કમોડી દતી તેમજને ઘોડા જ વખનમા માયા ચાદથી સવેને પોતાના કરી લીધા એક જિવર દઈ દગર જતી

લીજા. તેની ડોળોમા અધે દિસોગની અને નિમક-દગાથી કેપાઈ

દજ એકે ચોડાની પીઃ પગનું જન જ માત તેમજનનુ તખન દનુ, જતાં તેના દિસમા કોષ અજળ પીજળી કરતી દતી તેના અપરમાં જુરમામા એપ મુરવના દના એ રેસનીને બજે તે મુકક જમાવવા વજમાયો તેમજનના રિયાસુ લડવેયા મોગદ સદ કરેના કે 'મગર ! જે નિમકદગમ નીવડીએ તો હાર કરને અને અમારી બેકદન લાગીને વેગનમા મજાળી મુન્કે' તેમજન તેઓને પાખી ચડાવતો ને કરેનો 'જિગદગે, મોટેગ કહે છે કે એક મ્યાનમા જે તકવાર ન માગ પણ નું એ કરી બનાડીસા, આપખા પડેગીઓને દું કખને કરીસ ને કરીસ અમ, બોસનુ તે જ કરી બનાવનં આપજો ભોસ વેપાગીના મોગ જેવો માર્યા કોપ છે,' ત્યાર પગી લાયકને તેણે લાયક કાગ મોખ્યા એકને ચોનાની ધડગીનુ બીજને કોદાગનુ, નીગને ડોગનું, ચોથાને ચોનાની તકવાર ઉપાડવાનુ, પાચમાને ભાથો ગણવાનુ

એ પડી પડી તેમજન દગિયાર છાડીને કોષ દિસસ જંખો નદિ, થાક આવો નમજીયા નદિ ઉરો જુજ આગળ પણ ઘોડાની ડોક પર એ વધ લેતો અપાજીના એવા ભારે જ્વેખગે એ ઉડાવતો કે ભય કળી જવાની વચ જેડી પગખીથી જતિ ઝોનામાં ન દોન તો તેમજન કમાગેના વ દતો ન દતો થઈ ગયો દોન

એક દાણે એ કોષ દેનુ બાજખાને ઘેર મજવા મોગ પણ બાજખા દગમજો નીકળ્યો તેણે ડડી ખાધ બાદી ઉપર મેનજ બીડાની તેમજન બાજ કળી ગયો અને તેથી ખદારના બીજ તજમા ન્દા બેટા ત્યા નજેક દુરમનો ઉઠાડી તકવારે તખસ થયા દવે થ કરનુ ? સામે તકવાર નાખુરી એ અગકવ દનુ મમવમરક તેમજને કદ અજળ નુગખો કર્યો બેટા દતો ત્યાથી ઉઠો થઈ મરદાગી અદાથી ને બેસ્યો, 'ખજો એક આજુ, મારે જનુ છે' ડાણ જાણે કેમ, પણ માગજો તેનાથી મંદ ખાઈ ગયા અને આ દુકમ માંખળી મંક થઈ ગયા ને બખ્ખે કદમ પાછા દગ્યા તકવારો દતી તેમ રડી અને તેમજન ત્યોથી મંખખાટ ચાંચો ગયો

ટોંભી

‘બસ, એ કુતરો આપણા ઘરમા ન જોઇએ
મેં બહુ વાર સદન કર્યું હતું તો હું તેનાથી
ત્રાસી ગયો છું’ દરમુખરાયે પોતાની અંતિ કહ્યું

કુતરાનો માલિક નાનો પ્રેમસુખ પોતાના જીવ-
નન કુતરાનો જ્યાં કરવા તત્પર હતો, પણ તેની
માએ તેને શાન્ત બેસવા પ્રશ્ન કરી એટલે તે
ચુપચાપ બેઠો રહ્યો

‘વળી તે કુતરો આખા પાડોશમા ત્રાસ રૂપ છે,
એટલું જ નહિ પણ નકામો છે. તે બહેરા છે, શુભ
પાત્રીએ તો જે સાંભળતો નથી. ખાખ છે, ઉંચે છે
અને નવરો પડે ત્યારે પાડોશીના કુતરા સાથે લડે
છે’ દરમુખરાયે આગળ ચલાવ્યું.

‘પણ બાપુજી . . .’ નાનો પિત્રુ જ્યાં
કરવા જતો હતો ત્યાં તેની માએ તેને ફરીને અટ-
કાવ્યો અને તેનું વાક્ય અરધું રહ્યું. પોતાના વદાશા
નિમકદલાલ ટોંભી વિરુદ્ધ તે કાંઈ પણ સાબળી શકે

તેમ ન હતો. પણ આખા અંતક પ્રમંથે પોતાની મા
વાનને બરાબર ટેકાણે લાવતી એ શ્રદ્ધાથી તે બોલતો
અટક્યો.

‘તમે શો માટે ટોંભી ઉપર આટલા બધા નાજુરા
ચાલો છો ? દીનશાના કુતરાને આપણા ટોંભીએ માર્યો
તેમા ટોંભીનો બીલકુલ દોષ નથી. મેં તે લડાઈ
નજરે જોઈ છે. પિત્રુ અને દીનશાનો દીકરો જીભી
કમ્પાઉડમા બોલેબોલે લડતા હતા. તે જોઈ દીન-
શાનો કુતરો પિત્રુને કરડવા દોડ્યો; એટલે આપણો
ટોંભી તેના તરફ ધસ્યો. પણ તે કુતરા લડે તે
પહેલાં તો છોકરાઓએ તેમને જુદા પાડ્યા. વળી
લડવું તે તો કુતરાનો જાનિરવભાવ છે, તેમા આપણા
ટોંભીનો કાંઈ ખાસ વાક નથી’ દરમુખરાયનો ઉભરો
શાન્ત થયા પછી પિત્રુની માએ ઉપરનો ખુશાસો કર્યો

દરમુખરાય પિતા અને પતિ તરીકે બહુ જ
પ્રેમાળ હતા. નાનો પિત્રુ તેમનો એકનો એક જ

લાડીસો પુત્ર હતો તે ખુશી રહે તેમાં જ પત્નિપત્ની
છંદગીનો દલાલો માનના. પણ દરમુખરાયની છંદગીનો
મોટો ભાગ અમદાવાદ નરીકે ગયેલો હોવાથી બે-
હુકમી તેમના સ્વભાવનું એક અંગ યદ્ય મધ દત્તી
તેમના પ્રેમમાં, વિચારમાં કે કલ્પનામાં નથી બેહુકમી
નરી આવતી મોટાનાં છાકમાં લાગી ગયો છે, માટે
પોતાનો પુત્ર એ નુકસાનથી જ્યે તેની એ કાળજી
રાખના; અને એ કાળજીનું ધ્યાન બેહુકમી સેની.
તેમના આવા સ્વભાવથી તેમના પત્ની અતુલ પરિચિત
દનાં, એટલે ત્યારે તેમના સ્વભાવમાં બેહુકમી જુએ
ત્યારે સાત રહેલા અને બીજે પ્રસંગે કામ પતારી
લેતા. પિતૃ પણ જાણેજાણે એટલું તો ગમજના
ગીખ્યો હતો કે ત્યારે આપુછ આના કે ત્યારે
બુકમ ઉપાડી લેવો; અને બીજે પ્રસંગે ત્યારે તેઓ
આનંદમાં હોય ત્યારે છુટ લેવી.

કમનસીબે દરમુખરાય અને તેના લાડકા પિતૃ
વચ્ચે ટાંબી આજન અતુલ મોટી ગેરસમજૂતી હતી.
જેમ કણમાં માણસોને અમુક ચીજો વિતાકાગણ
ગમતી જ નથી તેમ દરમુખરાયને કુતર બીજકલ
ગમતું નહિ તેમણે કદિ કુતર પાછો જ ન હતો,
અને જો કાંઈ પાછો તેના તરફ પણ તેમની શ્રેષ્ઠ
અસિ થતી. એ વર્ષ ઉપર પિતૃએ તેના
મામણે સાથી નાના ટાંબીને પોતાને ઘેર આપ્યો,
ત્યારથી તે કુતર ઉપર દરમુખરાયની દરડી દટિ
થઈ. પિતા તરફના વલાલને વરા યદ્ય તથા 'તમે
તો તેને કદિ કાઢ લાવી ન આપો. પણ તેનાં મામાએ
આવું સરસ સંદેહ કુતર પિતૃને આપ્યું છે તે પણ
મદન ન કરી શકે ? બહેને એ કુતર સાચે રમવો.
સેરીમાં રખાડો છોકરા આવે બટકે તેનાથી ટાંબી
યું ખોટો છે ?' આવા પોતાની પત્નીના વાગવાના
વચનોથી કંટાળી દરમુખરાય તે વિષે વધારે બોલના
નહિ; અને તેમના ધરમાં ગત એ વર્ષથી ટાંબીનું રચાન
વધુ ને વધુ ચોક્કસ થતું આડક.

એ વર્ષમાં પિતૃ મોટા થયો અને અંગ્રેજ નિયામક
પહેલી ચોપડી બહુવા લાગ્યો દરમુખરાયને મન
દવે તે ગાજક મટી મોટા થયો. દરમુખરાય મમકા જેવો
સંદેહ ટાંબી પણ ગણુધિ મટી પંજાર કુતર થયો,
અને પિતૃ ત્યારે નિશાલે તપ ત્યારે તેણે આજુ-

આજુની ચલદ ઉપર ક્યોયથેલે બુદ્ધો તબે કરી
આજાત્યની ગ્યાપનાની શરૂઆત કરી આ બંને
કારણથી કુતરા તરફ તપી રાખેલી અસિએ દરમુ-
ખરાયના હિતમાં ફરી ઉઠાવો માળો

છતાં કેટલીક બેગે ત્યારે દરમુખરાય અંગ્રિ-
સમાં હોય અને નાનો પિતૃ નિશાલેથી બેગારની
રખામાં ઘેર ત્યા પીવા આગ્યો હોય, ત્યારે તે પોતાની
બાને ટાંબીની ઘણીમણી પાતો કરતો. અને માનિકરો
નિર્લેપ ઉપર આપતાં કે ટાંબી એક મંદકારી કુતરો
છે ને દરમુખરાયને તેને માટે પિતાકારણ અસિ છે.

એક દિવસ દરમુખરાય ગદાર મથા દના અને
પિતૃ તેની જા પાસે બેઠો હતો તેના બોળામાં માણું
મુખી ટાંબી આવ્યો મીચી તમતોલેલો પડ્યો દને,
આ વખતે પિતૃએ નીચેના ખુમાસો કયો.

'જા, ટાંબીમાં જાણો સ્વભાવ પાસ્ટમાં આવ્યો
છે એમ મામા કહેના દના કેમકે ટાંબીનો આપ અને
વળી તેના આપ બંને 'તુ જ સાચા લગનાર કુતરા
દના, તેમને શિકાર કરનાં તથા લગના ગીખવવામાં
આવ્યું હતું. વળી તે શુદ્ધ ટાંબીમાં આવે એમાં શી
તરાઈ ? ધારો કે મામા આપુછના આપુને, વળી તેના
આપુને, વળી તેના બચા હાકાને ને લગવાનું શીખવવા-
માં આવ્યું હોય, તો શુ આપુછ આટલા બધા સાન્ન
અને લગાઈ વિરહ હોય ? તે પણ ટાંબી માફક તક-
સરી જ ચાન.' પિતૃએ પોતાનો હાથ ટાંબીના માથા
ઉપર ફેરવ્યો અને તેને ટેકા આપતો હોય તેમ
ટાંબીએ આવ્યો મીચી રાખા પુછી પટપટાવી.

'જા, આપુછ કહે છે કે ટાંબી બાન વગરનો
છે, પણ જો તે જુએ કે રસ્તો બોળવામાં પહેલા
ટાંબી કાઢ મોટર આવે છે કે નહિ તે જાણવા
રસનાની બંને આજુએ લેઈ લે છે, તો તેમની ચોક્કસ
ખાતરી થાય કે તે અક્ષતપાલો છે. અને જો ટાંબીમાં
આટલી અક્ષત ન હોત તો હું તેને ત્યા ખાખત કેવી
રીતે ગીખવી શક્યો હોત ?'

'જો જા; હું ટાંબીને મુકી બચાવું તો તે ત્યા
હોય ત્યા બેસી તપ. હું નિશાલે જતો હોઉં
અને તે પાછળ આવતો હોય તો મારે માત્ર એક જ
અંગ્રજી દલાલરી અને તાણે ગામજતો હોય તેમ તે
પાછો ફરી જવાનો આમ છતાં આપુછ તેની વિરહ જ

બોલ્યા કરે છે.

પરંતુ વાતને જ્યેતે તેની મા તેને દિવાળી આપતી કે, 'તારા બાપુજી બહુ સારા માટે કહે છે. તુ હમણા ટોમી કાઠી સાથે ન હો તોમ રાખજે, વળી એ તેમની નજર આગળ બહુ ન આવે તેમ કરજે હું તેમને ધીમેથી અચળવીશ તેમને પહેરેથી જ ક્રેનશ મગતા નથી એ જ કુ.બ છે'

'મને એમ થાય છે કે એક વખત બાપુજીને પણ ખતાની ફડ કે ટોમી કેવા હોશિયાર છે. કા ટોમી, હું કહું તેમ કરીશ ને?' ટોમીને જવાબનારૂં પાછળના પિંચુ બોલ્યા, 'બા, ટોમી જોડે બહેણે છે' છતાં તેની સુધવાની શક્તિ અજબ છે મારા મારનાર કહેતા હતા કે ટોમીની જાનની બહેણ કુતરાની સુધવાની શક્તિ અઘોરિક હોય છે દમણુ એક મજાસુ નિસાળમા ભાપણ કરવા આવેલો તે કહે કે જેની એક ઇન્દ્રિય બોટવાળી હોય તેની બીજી ઇન્દ્રિયો બહુ જ તીવ્ર હોય છે બહેણ કુતરાની સુધવાની શક્તિ બહુ જ તેજ હોય છે આપણો ટોમી અવે ન સાંભળે, પણ જેવો ચોર બારણુ ઉપાડે કે તરત જ તેને ગવથી ઓળખી કાઢનારો અને ભસીને આપણને ચેતારી દેવાનો.'

'બા, પેશા રરતા ઉપરના મકાનમા જે ઝોંકર દમણુ રહેવા આવ્યા છે તે આપણુ ટોમીને જોઈને કહે કે, બા કુતરાની સુધવાની શક્તિ થણી જ સારી હોયી જોઈએ આમણુ માણુને તો તે ગવથી જ ઓળખી કાઢે મેં તેમને કહ્યું કે તમે એક રાતે ચોરના કપડા પહેરી અમારે ઘેર આવો, અને આપણે જોઈએ કે ટોમી ઓળખે છે કે નહિ 'પણુ તેમણે તેની તો ના પાડી અને કહ્યું કે કદાચ ટોમી કરે અથવા તમારા પિતા નહીં જાય આ વાત તો હું ચોક્કસ બાપુજીને કહેવાતો છું'

ટોમીની આવી લાખીલાખી વાતો પોતાની માને સમજાવવામા પિંચુની બચેરની રજાએ વીતતી અને મા રોડબીના તપને બહુ સાળગતી ને ટેકા આપતી

થણી વખત જ્યારે દરમુખરાય ખુશમિનજમા હોય 'સારે પિંચુ ટોમીની વાતો કરતો. 'મારા રકાઉટ મારત્તર કહે છે કે દરેક રકાઉટ પ્રાણીમાજો મિત્ર છે. દરેક પોતાની પસંદગીનું એક અથવા વધુ પ્રાણી પસંદ કરવું જોઈએ, પાળવું જોઈએ ને તેની બરાબર

સલાહ રાખવી જોઈએ.'

'તો તુ ટોમીની બેટલી સંભાળ રાખે છે તે આપણી હોશની શા માટે સંખતો નથી?' દરમુખ વચમા બોલતા અને પિંચુને કાઠી જવાળ જડતો ન

એક વાર પિંચુ ટોમીના વખાણુ કરતો હતો એવા દરમુખરાય બોલ્યા, 'એ તો ફીક, પણ તારો ટો મો ચોક્કી કરવા માટે પણ નકામો છે જોઈ સાલ તો એ સાલજો ઘર તોડી ચોર ચોરી કરી જતો ર પર્ણ તે તો ઉધ્યા જ કરે'

'પણુ તેમા ટોમીને શો વાકે' મામા કહેતા હન કે ટોમીના બધા બાપદાદા કાન કાપી, ખેંચી અણીવાળા બનાવવા પ્રયત્ન કરવામા આવેરે હતો અને તેથી તે જાનતા કુતરા ગોટે બાંધે બહેણ હોય છે, ધારો કે તમારા બાપુના, વળી તેના બાપુના, વળી તેના એમ બધાના કાન કાપી, પછી ખેંચી અણીવાળા કરવામા આવ્યા હોત.....',

'પિંચુ, તેની મા વચમા બોલી ઉઠી અને પિંચુના ફગદુપ બેઠામાંથી વહેતો પ્રવાહ અરધે જ અટકી પડ્યો ત્યાં તો દરમુખરાય બોલી ઉઠ્યા, 'હવે બમ કર, કહા-પણુ વેરવા લાગ્યુ'

દરમુખરાય સાથે ઓરિસેથી ઘેર આવ્યા અને બધા જમવા બેઠા ત્યારે તેમની પાનીએ દીનસાના કુતરા સાથે થએલ લડાઈની વાત પિંચતવાર કરી પણ દરમુખરાય ઉપર તેની કાઠ અમર થઈ નહિ ટોમી તરફનો તેમનો તિરસ્કાર રોએ પહોંચ્યો હતો, અને તેમા વળી દીનશા સાથે પણ સહેજ બોલાચાલી થઈ હતી, તેથી જ્યારે તેમની સ્ત્રીની વાત પૂરી થઈ ત્યારે તે બોલ્યા, 'હું ટોમી સંજમે કાઠ ગચી કરવા માગતો નથી પાડોશી સાથે દમેશા ઉભા મના દટારિસાંથી હું કટાળી ગયો છું. ખેલો દીનશા તો મારા ઉપર કેસ કરવા માગે છે કાલે સવારે ટોમીને હું મારી સાથે ઓરિસે લઈ જઈશ જે કોઈ ધરાક મળશે તો વેચી નાખીશ, નહિતર પામવેપોળે મોકલી આપીશ,' અને પિંચુ સામુ જોઈ કહ્યું, 'ટોમીને નહિ લઈ જઈ તેની ઓરડીમા પુરી દે.'

'પણુ બાપુજી...' પિંચુને બોલવા જતો જોઈ દરમુખરાય વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યા, 'હું કોઈ સાલગવા માંગતો નથી, નીચે લઈ જા' આજે દરમુખરાયના અવા-

જામા સોએ સો ટકા બેલુકમી હતી પુત્ર અથવા પત્ની પ્રત્યેની લાગણીને તેમા ક્યાય અવકાશ ન હતો. ટોમીથી વિપુલા પાનાં પિમુને શુ દુ:ખ થશે તેની કલ્પના મરખી પણ નહોતી. માત્ર પાકોશી અને દીનચાનો તાબે સવાસ તેમના મગજ પર હતો. યંચવત ઑફિસમા કામ કરતા દરમુખરાયના મગજ-શ્પી ચકરું આ એક વધુ નિષ્પ્રાણ પરિવર્તન હતુ.

નૈઋત્યનો પવન નીકળતા જેમ એકાદ રસુખડું વાદળું પણ અદશ્ય થાય તેમ પિમુની હેઠ્ઠી આશા તેના હૃદયપ્રદેશમાંથી અદશ્ય થઇ ગઇ. ટોમીને દોરી તે નીચે ઉતર્યો; ઓરડીનું આરણ ઉધાડું અને દીવાના ઝાંખા પ્રકાશમા બંને ગેહા. પિમુએ ધીમે રહી કપાટનું ખાનું ઉધાડ્યું અને કેટલુંક ખાવાનું ટોમી આગળ મુક્યું. આજે તેની અને ટોમીની મીત્રીની છેહી ગત હતી આ વાત મમજ્જોને હોય તેમ ટોમી પિમુને શાન્ત નેહ પોતે પણ શાન્ત થઇ ગયો.

આજે પિમુએ શેટલીના કટકા અદર ઉઘાડી ટોમીને ઝીલના શીખન્નુ નહિ મુડી, એક આગળા કે જે આગળની નિશાનીગીનું રીદનૈસ પણ હતું નહિ જાખી મુસાફરીએ વળતા પુત્રની વિદાયની તૈયારીઓ માતા જે ભાવથી કરે તેવા ભાવો આજે કુચ્છતી રીતે પિમુના મગજમા ઉભરાયા હતા. આવતી કાલે દીનશાનો કુતરા કરતો દશે ને પોતાનો ટોમી નહિ હોય, અપોત્રની ગા માટે પોતે નિરાણેથી આવતો દશે ભાઈ પુછડી દલાવતો ટોમી જમીયાના દરવાજા આગળ નહિ ગમે, વહેલી સવારે કુચ્છલાને લઈને આખા ઘરને વ્યવૃત કરે. ટોમી દવેથી નહિ સળગાય, લાકડી અને રમાલ લઈ આવવાની, મિગને ચિટ્ટી પહોચાડવાની, ટાપલમા કાગળ નાખવા વગાની એવીએવી કલ્પી રાખેલી પુક્તિઓ દવે પોતે કેને શીખવશે ? આવા અનેક વિચારોથી પિમુનું હૃદય કાંકુકાંકુ થઇ રહ્યું હતુ. વરસવા પહેલાની સળગ વાદળો જમીન ઉપર જેમ રિયર થઇ રહે તેમ પિમુની મજાળ આખો ટોમી ઉપર થઈ ગઈ હતી. ન હતો તેના હૃદયમા તેના પિતા માટેનો અભાવ કે ટોમીની તકશર મરેલી અકચિ. તેના મનમા તો દીનચાના કુતરા ગાયે છેહી લટકા ન થઈ હોત તો ટોમીને માથે આ આગન આવત જ નહિ

એવા વિચાર ઘોઝાયા કરતા હતા. આમ તે અને ટોમી કેટલો વખત સાથે રહ્યા તેની તેને ખબર જ ન રહી. પામેના ટાપરમાં દા વાગ્યાના ટકોડા ગાળવા લાગ્યા અને ઉપરથી તેની માગો સાદ સંભળાયો.

‘ પિમુ, દસ વાગ્યા; દવે સુઈ જા, આપુ. ’

ટોમીને દેશનિકાશનું છેલ્લું દરમાન બહાર પાડી, વાણ સમાપ્ત કરી દરમુખરાય ઑફિસનું ચકેલું કામ આટોપવા પામેના ઓરડામા કામે વળગ્યા. પિમુની માને પડીભર એમ થાય કે નીચે જઈ પિમુને ટિકામે દઈ, તો પડીભર એમ થાય કે તેમને સમજનું; પરંતુ તેને લાગ્યા અનુભવથી મમજ્જય હતુ કે દવે વાન છેડવાથી દરમુખરાય વધુ ચુરસે થશે, એટલે તેણે નીચે જતાનું કે સમજવવાનું માડી વાળ્યું રસોઈનાં વાસણ સાફ કરી, જઈ વરતુઓ ઠીકઠાક કરી તે બીજા દિવસનું સાક સમારવા બેઠી.

‘ સાળજી ? પિમુને કેટલું દુ:ખ થશે તેને તો નમે વિચાર જ કરતા નથી. ’

‘ શું ? જો તુ કુતરા-ટોમીની વાન કહેતી હો તો હું તે બીલકુલ સાબળવા માગતો નથી. ગાકી પિમુ માટે તુ કહે તે કઈ ? લખનાંજખના ઉંચુ માથું કરી દરમુખરાયે જ્યાં આખો જ્યાંજગાથી હતુ કડકાઈની રંધ મઈ નહોતી. ’

દશે, અભાઈ તેમના જન્મવાનું કેકાણું નથી, મવારે મમજ્જવીરા આજે ઑફિસમા કાષક થયું લાગે છે. આમ વિચાર કરી દરમુખરાયનો ઑંચો વાન મુવનની રાખી દસ વાગે મુવા માટે પિમુ ઉપર આવ્યો ત્યારે તે નફન નિગરા થઈ ગયેલો હતો. તેનો દમેસોનો દમનો અહેરો આજે ગમગીન હતો. ચણખણ પગથિયા કુલોતો દાડશે એ તેને ખરે એક-એક પગથિયુ તે ધીમેધીમે ચરતો હતો. ખંડાના પ્રવહ જેની મનન વડેની તેની ટોમીની વાન આજે એકાએક સમાપ્ત થઇ હતી તે કાષ પણ બોલ્યા સિવાય પોતાના ખંડમાં ગયો, દીવા દોત્રની નાખ્યો અને સુઇ ગયો તેની માથે પણ તેને બોલાવવાની દિમન કરી નહિ. મનોમન માકી રૂપ તેની માનું મન પિમુના મનમા શું છે તે અજાણ મમજ્જ ગયુ હતુ કવાય બોલાવુ અને તે રોષ પરે તે બીકે તે શાન્ત રહી.

ધણી મોટી ઘન મુઠ્ઠી પિયુની માને હા ન આવી અને પોતાને હા આવી હતી તેથી ખ્યાત્ર પણ મેં મારેના ધર આગળ મોટાં લુંથણ વગાડ્યું ને તે જાગી મઠ ત્યારે જ આવ્યો. નેણે પાછો ઉપવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યાં નો ટોમીના ભમવાનો અવાજ સંભળાતો લાગ્યો. ટોમીના ભમવાથી દરમુખગમ જાગી જશે તો વધુ મુશ્કે થશે, એવા વિચારથી તે મઠાળી ભેડી થઈ અને દાદર પાને મઠ ત્યાં તો નેણે દરમુખગમને દાથમાં મોટી લઈ નીચે જતા જોયા જતાજના ને જાગ્યા, 'હું દમણા તેને શાન્ત કરીને પાછો આવ્યું છું' જોને પાછી મુઠ્ઠી જતાનો વિચાર કરે છે ત્યાં તો તેણે દરમુખગમને દાદરા દાદર ચડતા જોયા 'પિયુંને લઈને નીચે ચાલ, ધરમા આગ લાગી છે' દરમુખગમ, તેમની સ્ત્રી તથા પિયુ જોનજોનામા ધરતી બદાર નીકળી ગયા ધરના નીચેના ઝોરડામાંથી ધુમાડાના ઝોરોઝોટા નીકળતા હતા આગના મમાચાર મૈથી પહેલા ટોમીએ ભસીને સંવેને આપ્યા હતા જોનજોનામા ધણા માથાએ બેસા થઈ ગયા, બળાવાળોને રેલિંગેલ થયા અને ક્યા ભાગમા ભાગ છે તે નક્કી કર્યા દરમુખગમ ધરના પાછળના ભાગ નરક ગયા

લોકોની ધમકા, મોટરના જુમળા, રેલિંગેલની ટાકરીઓ અને ઝોરડામાંથી પાડોળીના જુમળા વચ્ચેથી ટોમીના ધીમે ભમવાનો અવાજ નભળાનો હતો કાંઈ જોઈયું કે કુતરો ધરમા શાગે છે પરંતુ ધરના જાણમાથી તેમ જ આજુબાજુની પારીઓમાંથી ધુમાડાના ઝોટા એવા તો જોમથી નીકળતા હતા કે કુતરાને ગતિવાવાની મેઘની લીમત ચાલી નહિ

પિયુ તેની માની પામે ગભગએલા ઉભો હતો તેણે એકાએક ટોમીના ભમવાનો અવાજ માંભળ્યો કાંઈ અટકાવે ને પહેલા તો તે દરમુખની માફક કુદો નેણે ઝોરેલ ધુમો કે ટી દીધો, ધરમા પડ્યો અને ધુમાડાની અંદર પલકવાગમા અટક્ય થઈ ગયો પિયુની માર્ચી ગીમ પગાઈ ગઈ પિયુ ધરમા ગયો માંભળી દરમુખગમ આ બાજુ ટાટી આવ્યા અને લોકોમા ગભગમણ

કેલાઈ ગઈ

ટોમી ક્યા હતો તે તો પિયુ મારી રીતે જાણતો હતો, એટલે તેને ધુમાડાથી ગાદા બનેલા અધકારમાં પણ ટોમીની ઝોરડીએ પહેલ્યના વાગ શાગી નહિ ગપાટાઈ તેણે ઝોરડીની માફક ઉભાની નાખી અને ટોમી નરત કુદીને બદાર નીકળ્યા કુદકો માળા તે પિયુ માથે અથડાયા, અને દવાને અજાણે, ધુમાડાથી અને મગીથી જુમળાઈ ગયેથી પિયુ બેભાન થઈ નીચે દડી પડ્યો

ત્યારે પિયુ જાગ્યા ત્યારે તે ખાટલામા મુનેલો હતો નેની મા નેની પામે ભેડી હતી અને ટોમી ખાટલાની આજુબાજુ આટા મારતો હતો પામેના ઝોરડામાંથી તેના પિતા કાંઈક માથે વાન કરતા હતા તે જાગ્યર નભળાવી હતી

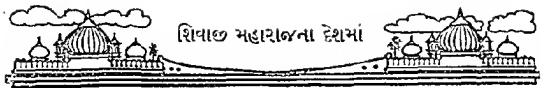
'અરે, કુતરાની નો શી વાન કરે ? તેણે તો આજે મને નર્વરવ આપ્યું છે ધરમા આન થઈ છે તે અથડો જાણી કાઢ તેણે અમને તેમ જ પાડોશીને મોથો પડેલા જગાડ્યા, આજે ધર અચ્ચુ તે તેના પ્રતાપ સ્ત્રી અનવચળ જેડી વાન કે તેણે અધારામા અને ધુમાડામા પડેલા મારા પિયુને ઝોળાખ્યો ! બદારથી અને બેમળ જાણ્યો અંદર જવા પ્રયત્ન કરેલો પણ ધુમાડા ને અધકારને લીધે અમે કાંઈ કરી શક્યા નહિ પિયુનું ખમીમ મોટામા પકડી ટોમીએ તેને કેડે પાડ્યું મુઠ્ઠી ધમડી આવ્યો ટોમી ન હોત તો મારો પિયુ આજે જીવતો ન હોત અને તેટલા પૈમા નો થું પણ કાંઈ માન્ય આવી દે તો ગણુ દું ટોમીને ધરમાથી બદાર કાઢનાર નથી, ભરે રીનગાને કેમ કરેલો હોય તો કરે.'

'કા લાઈ, નામ જાણુ છે મોલે છે તે સાંભળ્યું ? નામે ટોમી આ ધરમાથી દૂરે કદિ જનાર નથી તું માનિ રાખજે' પિયુની મા મગળા નયને મોલી

પિયુની આખમા પણ દર્પતા આગુ આવ્યા અને તેણે ટોમીને પોતાની પાસે ખેંચી એક લાળી મુઠ્ઠી લીધી

ગગનન ભદ્ર

રત્નાગિરિ

માડના દોરા યુદ્ધના ને અમારી આગખોટ પાછી પડી. જગીને જોયુ તો મેંજ દૃષ્ટીપત્રને માથે મથિ જગદે એમ સપાંકારે પથરાએલા પદાને માથે માને રત્નાગિરિની દીવાદાડી જળદળી રહી છે.

અમે જયે મિત્રો આપો મેળાતા ઉદ્યાને ને પોટલા આધવા લાગ્યા. જોનજોનામા ઘરૂં ઘરૂં ઘરૂં આજખોટે લંગર નાખ્યુ ને મણવાવાળાના પોકાર સ્ત્રેખાયા 'લવકરે લવકરે' (જરફી જરફી).

ભાવનગરથી મુળાઇ ને મુળાઇથી રત્નાગિરિ જોટ-માં જ આવ્યા દત્તા કોઇનું આપમાયુ નહોતુ દુખ્યુ એના ગર્વમા ટોલના અમે મણવામા ચડી શેકા. પણ દરિયો માડામાડ જોય્યા મેળાં ઉછાળતો દત્તા અને અમે એકધીજન ઉપર જળ પડના એમા મે મુઝાની દુર્ઘે તો માણું કાઠણું દત્ત અમારુ મર્નનું જળીને પાણી લઇ ગયુ, અને એ પાણી જે ભાણાના મુખ વાટે બહાર નીકળી પડ્યું. ચોડી વારમા અમે કાંકે પહોચી ગયા. ભાવનગર અને મુળાઇમા તો પગ પડાળ્યા વગર કાંકે પહોચાય, એટલે અર્ધી પણ એમ જ દરો એમ ધારેલુ. પણ મણવો ગોઠણ સમા પાણીમાં અટકી પડ્યો શીમંત લોકો અખે ધેરા દહ ખુરગીએ ચડી ઉતરી ગયા, મર્યાો મુગડ ઉડ્યા લઇ કાંકે પહોચ્યા. અમે નહોતા મર્યા કે નહોતા શીમંત.

વિચાર કરવાનો વખત નહોતો અમને જધાને અર્ધી લાવનાર દલિણામુર્તિના દરિજી સિદ્ધકે ગોપા-જશન કુલકર્ણી, દુષામનને મારવા ભીમસેવ ઉકે એમ ઉડ્યા. પહેરાયુ કાઢી કચ્છે માર્યો ને ચાર જળીના ગામાન ઉઠારી કુડી પડ્યા એમનુ આપુ અદ્ભુત પરાક્રમ જોઇ મને મુર ચાડ્યું ને મું પણ જે બગલધેરી ગળામાં નાખી, જે ખિત્રા બગલમા ચારી ઉતરી પડ્યો મેં કાંકે આવ્યા.

અમારી ગાધીટાપ. અને બગલધેરીએ જોઇ એક પોલિસ દોડ્યો આવ્યો. ઉપાટે રીંચ, કચ્છબર

ઉભેલા ગોપાજાખાને મજુર ધાર્યા હોય કે રસોવા, પણ એમની મામે પણ જોયા વગર એ મને પુછવા માડ્યો, 'કુંડાલા હુમિ?' મરાઠી બાલુવાનો ટોળા હું ભાવનગરમા કરતો, એટલે અર્ધી પણ મારી દેખરાકી ચાલશે એમ ધારી 'ભાવનગરમા આવેલો, હુમલાવા કામ કામ દે' એવો ઉત્તર દઇ દીધો. ગોપા-જાલાઇ વગેરે દમે, પોલિસ ખીજતય; પણ જીતે ઉપાય નહોતો માડમાં 'નામ નોધાવો' એટલુ એની નોટ ને પેનિસ ઉપરથી મું મમજી ગયો અને અમાગ નામદામ નોધાવ્યા. ગોપાજાલાઇનું નામ નોધના કાલદાપુર શબ્દ આવ્યો. સારે મારો કેડો મુક્યો ને ગાધાની વાન એમની માથે કરી લીધી.

પોલિસની લપમાથી છુટીને મૈંજુ જોયુ તો મામે અખને હારે એવી કુદરત ખીલી રહી દત્તા મુકા કાલિયાવાડમાથી અને આવના દત્તા રત્નાગિરિ તો કાઠણુનો બગીચો. પરભાપાને ત્રીધે જેના નામ વિમરી જ્વાપ એવા કેટલા મેં જુલોની ધરા જગી પડી હતી; અને રત્નાગિરિની કકુવરણી રજ પાદજ ઉપર બનેરી ભાત પાડતી હતી પવન કયા પ્રલોની મુર્ધે અમાર્ગ મનને મનાવતો દત્તા એ તો દજ મેં નથી સમજ્યું.

અમાને ઉતારો કાઠણુના ગાધી આપા માદેજના આક્રમે દત્તા આપા માદેજનુ આણું નામ મીનાગમ પડવર્ધા. એમને એમ. એ. ની પંદેર્યા ઉપાધિ વળગી છે. પૂર્વશ્રમમા એ ન્ય પૂના કોલેજના નત્ત-જાનના પ્રોફેસર દત્તા. મદાતમા ગાધીજીએ ગાખરમની તારે આશ્રમ રચાપો ને અમદદારની બાંચ ગોકારી સારે મદાગજના કાકા માદેજ, વિરોધમા અને મામા સાદેજ જેમાં જે અનેક રત્નો શુજગતને મળ્યા તેમાના જ એક આપા માદેજ.

દગણા આપા માદેજે કાઠણુમા ખાડીનું માણું નાખ્યુ છે કેકરી ઉપર આશ્રમ છે; કરતી આંગાપાડી સુત્રી રહી છે, કાનુડીનો પાર નધા. આપા માદેજના

મિત્ર ધણેકર અમને લેવા મામે આપ્યા. આશ્રમમા જઈ બે ધડી બેઠા. ત્યાંની અઘોરિક શાંતિમા બધા યાક ઉતરી ગયો થોડી વારે ધણેકર જેવા જ અલમળ આપા સાહેબ આવી પહોંચ્યા અમારે પત્ર એમને રાહ બેઠાપતો હતો. બુધાએથી શુભગતીમાં એમણે બહુ જ હેનથી વાતો કરી. નાકીધોઈ અને ગામ જેવા માધ્યા

માગની છરૂપીનાલ બેઠા. આપણા દેશની બેકારી મગજ ઠેકાણે નથી રહેવા દેતી, એના એ પ્રલથ નમુના દના ત્યાંથી બનનરમા આપ્યા રત્નાગિરિ કાળુનું તો ઘર છે, અધમણઅધમણના ફણસ ત્યા થાય છે. કરમદા, ઉદું દમેદા, કાળિયા દમેદા (આ બધા અને પાડેલા નામ) એરીએરી બધી કોકણની ફલસપતિ અમારે માટે આપા સાહેબે ખરીદી અને બધાની આખણી કરી

રત્નાગિરિ જેટલું સુદર એટલું જ પ્રતિભાવાન પણ છે અનેક નરરતોની એ જતેના છે લોકમાન્ય તિલક મદારાજનો જન્મ રત્નાગિરિમા, જોખલેજ અને નાવરકર બાઇઓની પણ એ જ જન્મભૂમિ

બધારે તિલક મદારાજના જન્મસ્થાનને અને જોખલેજની દલેવીને ભક્તિભર્મી પ્રણામ કરી અને સાવરકરના દશીને માધ્યા.

ઉનાવળે દોડ્યા આવતા દુરમનનુ માયુ બામી નવ એવા અધારા ઓરડામા યદને એમની બેઠકમા જતાવુ દતુ વાધની બેઠામા પેસતા હોઇએ એવી મનની દાલન હતી, કોણ જાણે કેવો નં નજરે પડશે ? ધીરે પગલે અંદર માધ્યા અમને આવકાર આપવા એ સામે આવતા દના પાત્રીમ્યાગીસ વરસની અવગ્યા હશે તેજના કિરણ પમરાવતુ અધે માથે કપાળ, દુરમનના કાળાનં વીધે એરી ઝીમ્મી નજર, અને જેને ખખખાલી નાખવામા ચાદચાદ વરસનો કાગવાન દારી ગયો એવું સ્પષ્ટ સર્ગી' દેશને કાળે એણે દુખ ખમવામા કાઇ બાકી નથી રાખી એમને બેઠા અમારૂં દેવ એમને ચરણે દગી પડવુ

અમે શુભગતી છીએ એ ખબર પડી એટલે એમણે તિહીમા વાન ચર કરી અને એટલું મધુર અને સચોટ દિની પહેલી જ વાર સાબજ્ય અમારા શરીર બેઠા એમને સંતોષ થયો. દશિયામૂર્તિમા લાડી મીખ-

વાય છે એ જાણી આનંદ થયો, કુસ્તી ને પદાજાજી સીખવા આમદપૂર્વકે ભલામણ કરી વ્યાયામ, અરપૂરચનાં, દિદુમંગલન, અહિંસા, એ બધા વિષય ઉપર દુક પહુ પૂર્ણ વિવેચન કરી ગયા અને હેવટની સીખામણ આપતા કહ્યું, 'તમારે શુભગતીઓને તો અહિંસા બેઠાએ ને ! તો એક લુલમગાર દમર માણસ મારે એ કરના, એક લુલમગારને મારી નવસો નવાણુ નિર્દેશ જીવ અચાવવા એનું નામ અહિંસા !'

સાવરકર પામે જનાર જુવાન પંદર મિનિટમાં હિંસક બની જાય એવું એમનું પ્રભાવશાળી અક્રિત્ય છે, અને એ વાત ઉપર એટલી એમની શક્તિ છે દજ પણ રત્નાગિરિની બનરમા સાવરકરને આવના બાળી ભલભલા અથેજ શરીરમાં વળી જાય છે દમથા એ રાજકીય પ્રગતિ છોડી હિંદુસંગઠન ઉપર અડધા છે પણ દિદુમંગલન તો નામ માય'

સામે અને ભવાનીગઢ જેવા ગયા સાયમનરે કાળભેરવ જેવા એ ગદ ઉભો છે ગદમા બેઠેલી બવાની માતાના પત્ર પખાણવા સાગર વજ્રતથ્ય માથેકા ઉછળી રહ્યો છે નીચે એક બોયગમા હોડકાં ચાલે એટલું ખાખી ભૂં છે અને એ દેહ એ ગાઉ ઉપર આવેલા ખીન ગદ સુધી પહોંચે છે શિવાજી મદારાજ દમિયા વાટે અડોથી ઉપડી જતા

શિવાજી મદારાજના ગદ એટલે આપણે જેને દુગરી કિલ્લા કદીએ છીએ એવા; પણ એનાથી ચોખ્ખો ખ્યાલ નથી આવતો શિવાજી મદારાજની વાતો, એમના સાવર જેવા સામીની શુભીરના અને એમના અજતગદના વખાણ સદાદિની કાળખીડ જેવી કહણ બાપામા જ થઇ શકે.

અક્ષત મારગના પદ ઉપરથી આશ્રમના સુરજને બેઠા અમારી વાચા શેકાઈ ગઈ'

વગર એમને લુગડા ભજવો કરી, અને આદમે આપ્યા એટલી રમણીયતા કે કેટલું માધ્યા ને કોને પડે એની ખબર જ પડી નહિ !

ખીન્ને દવાડે અમારે કો'લાપુર ઉપડી જવાનું દતુ.

રામનારાયણ નાગદાસ પાકક

મારાં નવાં પાડોશી

પક્ષી સંબંધી કેટલુંક વિશેષ.

મારાં જુના પાડોશી નમ્રજી, કાચમ, કોચમ નવા દીડાડી સંબંધી આપણે આગળ ઉપર કેટલુંક જોઈ ગયા ત્યાં જાણ છે પણ સમજવાર માસમા કેટલાંક નવા પક્ષી મારા અગીચામા આવી પહોંચ્યા, તેમની પીછાન માટે કેપી રીતે થઈ તે ૫ દેવે કદ

ધણી વાર આપણે અમુક વસ્તુને પીછાનના નથી દોતા તેથી, અથવા તેના તરફ આપણુ દુર્ભાવ દોષ છે તેથી, તે આપણી સમીપ-એવા યના પક્ષુ આપણી નજરે કદિ પડતી નથી, મેં એક વજાન માગ મિત્રને કહ્યું, 'મેં આજે દુલસકડી જોઈ; સુ-મુદર.' તેને તે જોવાની છત્રા યના મારે ઘેર જોવાનીને બનાવી ત્યાં તે કહે 'આ તો મારા અગીચામા રોજ ઉંડે છે, આપણી જગતની કિયતે હમકમ આવી નહોતું છે

દુલસકડી-સકરએરો (Sun-Bird or Honey sucker) સંબંધી કમલસ દીવારના પુલકમા આ પ્રમાણે વર્ણન છે: સાળી વજેલ માંચ અને મીઠા અવાજ/વાણુ દુલ-માથી મધ મુગીતે મેનનાર મુંદ નાનું પક્ષી, માળા તો એવા મુંદર બાધે કે આપણે ઘડીભર સુગરીને પળુ વિમરી નહોતો. આનું પક્ષી તો પુલકમાં જ રહેજે આપણે તો માત્ર મિત્ર જોઈ નહીં થવાનું. આવા પિચાર અને ઘણી વાર આપના. એવામા એક દિવસ મારાના આર પાછે મરી બાવીમા હવેલી રહેલી કોણ, ઉપર એક બદુ જ નાનું નહન કાણું પક્ષી

ઉડતું જોયું. તેણે પોતાની સાળી વજેલી માંચ, દુલસમાં પોચી હતી, અને બેરી મધાષ તેમ જ હોવાથી પંચિયાની માફક દુલ ઉપર ઉડતું હતું. મેં દુલ-ચકડી આગળ લે કાઈ વાસ્તું ન હોતું તો હું તેને મોહમ કાણું પંચિયુ માની મેન પક્ષી તો તપાસ કરતા તેની માદા પળુ મળી, અને તેમણે આપણે માળા અગીચાની વાડમા મેંડીએ કટકતા જોયા. નરને, રમ નહન કાળો હોય, છે, પણ નવાઈ તેના ઉપર સૂચના કિરણો પડે છે ત્યારે તેના પીછાં લીધી અથવા અંજુડિયા યાવ પાડણુ કરે છે. મારાનો રંગ ઉપર પી જુગ અને પેટ આગળ જાળો પાળા દોષ છે.

હમમમ જમા પક્ષી છેડા મુકી રળા પક્ષી પોતાનાં પીંછા બેરે છે ત્યારે માદા જેવા થઈ નવ ઇં: કેટલાક તો તે વખતે મરી પળુ લાય છે, બદુ-બોલા પક્ષી તે વખતે બદુ જ થોડું બોલે છે, ચાતા

દુલસકડી નર અને માદા

પક્ષી પોતાનું અંગીન બંધ રાખે છે, મોર જેવાં પોતાની કયાના અ-ગિમાન વાળા પક્ષી દલ બંધ કરી સનાના ફરે છે અને નવાઈ બરાબર પીછાં આવી નવ ત્યારે જ અસલ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તે પ્રમાણે દુલસકડીનો નર અત્યારે મોટાં થયા પક્ષી કોણે મરી મારાના રંગનો ચાલુ લાય છે, માગ પેટ ઉપર તેને અંજુડિયા રંગના એક પટો મેં છે. પક્ષી તે પોતાના પીછાં બેરે છે અને તેને લીધે રંગરે થાય છે. નરમાતાના આવા

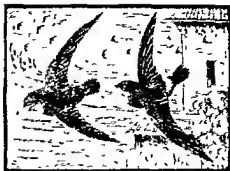
જુગ રંગને લીધે જ તેઓ આપણુ ધ્યાન ખેંચી શકતા નથી; નહિ તો ગારે માંમ તેઓ આપણી માથે જ હોય છે. જ્યારે નર કાળો ને ચક્રપ્રકિત ગને છે ત્યારે જ આપણુ ધ્યાન ખેંચાય છે અને આપણે માનીએ છીએ કે કુલચકલી જગીચામાં આવી

માઝો સુગરી જેવા, પણ નાનો હોય છે જમ્યાની મગવા ખાતર તેની અદર આકાલિયાનુ રૂ બીજાની તેને બહુ જ સુવાળો કરવામાં આવેલા હોય છે નાના પક્ષીઓ પોતાના માળાને કરોળિયાના જગ્યા વની ઝાડ માથે ચોડે છે, જ્યારે મોટા પક્ષી પોતાના માળાને માણસ અથવા ધોડાના વાળથી ઝાડ સાથે મળાતુ આવે છે.

ફેબ્રુઆરીમાં અમારી કુલચકલીએ માળામાં રફેન્-રાતા છાત્રાવાળા બે ઈંડા મુક્યા મેં તે દયમાં લઇને જોયા મારો એક અનુભવી મિત્ર કહે કે દવે તે ઈંડાને નહિ સેવે આર્થા મને ફિલમીરી ચર્ધ પણ ચકલીએ મારા અડવાનો કાઢ વાધો લીધો હોય તેમ લાગતુ નથી. દવે તો તેમાંથી પીળા ચાચોવાળા બે જમ્યા થયા છે અને મધ ખાધા મારે ચાચો ફાટી માળાની બારીમાંથી તેમની માની રાદ જોયા કરે છે આ પ્રમાણે કુલચકલી અને તેના કુટુંબ માથે ૬ નિકટ મેળધમાં આવ્યો.

ગયે વર્ષે રીવાળીના તહેવારોમાં મેં એક અવાર મુકાનના જળમાંથી જસાત કાળી ચકલીઓને ઉડતી જોઈ. તેઓ એટલી ઝડપથી ઉડતી હતી કે તેમના આકાર, કદ કે ચાચ કાઢ ખાન દેખી શકાતુ ન હતુ તેઓ વાગ વાર માળામાં આવી જતી, પણ એટલી ઝડપે આવતી અને જતી કે હું કાઢ નહીં કરી શકતો નહિ. આવી કાળી ચકલીઓને કલાકના કલાક સુધી સવારમાં જ ઉડતી આપણે જોઈએ છીએ અને આપણામાં મોટા ભાગ તેને ચામાચીડિયા કહીને સંતોષ માને છે. પક્ષીમાં ખાસ રમ લેતા માગ મિત્રને મેં આ બાબત પુછી અને તેમને આ ઉડતી ચકલીઓ બનાવી તેમણે સમજું પાડી કે આ કાઢ ચામાચીડિયા નથી, પણ જેને અંગ્રેજીમાં Swift સ્વિફ્ટ અને આપણે અજાણીસ કહીએ છીએ તે છે

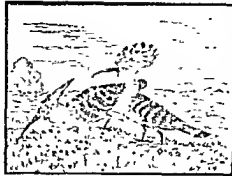
આ અજાણીસ કલાકના ૧૦૦ માઈલની ઝડપે ઉડે છે! અચેબો પામવાનું કાઢ કારણુ નથી, કેમકે

અજાણીસ (સ્વિફ્ટ)

સાધારણ પક્ષીઓ પણ લગભગ કલાકના ત્રીમ માઈલની ઝડપે ઉડતા હોય છે. કાગડાની ઝડપ તો મેં પોતે માખી છે કાગડાઓ જ્યારે સાજો પોતપોતાના ગહે-હાણ તરફ જતા હોય છે, ત્યારે તેમની ગતિ સીધી અને એકસરખી હોય છે. મારો ચોક ૪૦ વાગ પહોંચો છે, અને બે બાણુ ઉડી દીવાસો છે, મેં રટોપ-વોચથી નહીં કર્યું છે કે કાગડા તણુ સેફ્ટમાં આ ૪૦ વાર પસાર કરી જાય છે, એટલે એક મિનિટમાં ૮૦૦ વાર—લગભગ અરધો માઈલ અંતર થયુ આ નણુનીએ કસાકની લગભગ ત્રીસ માઈલની ઝડપ થઇ કાળરો તો કાગડાથી પણ વધુ ઝડપે ઉડતી માણુમ પડે છે કણુરો પછે દર સુધી બહુ સારી ઝડપે જાય છે, અને તેટલા જ મારે લડાઇમાં સંદેશ લઈ જવા મારે કણુરો વપરાય છે

પક્ષીનિરીસણથી જે અપૂર્વ જ્ઞાન કાઢ પણ અર્ચ સિવાય મળે છે તે જ્ઞાન બીજેથી લાગ્યે જ મળતો દરી હું રકાઉટોને ખાસ બલામણુ કરે છું કે સવારસાજ આકાર સામી દષ્ટિ રાખીને બેસતું અને જોતુ કે પક્ષીઓ કેની રીતે ઉડે છે. કણુરો અને કાળરો પાંખો ફફડાવે છે, જ્યારે મમળીને ગોળા-કારમાં પાખ દલાવ્યા સિવાય ચડતી કે ઉતરતી આપણે જોઈએ છીએ કહે છે કે ધુવડ પોતાની પાંખોના છેડા એવા તો ધીમેથી દલાવે છે કે તે આપણા કાન પાસેથી પસાર થાય તોપણ અખર ન પડે અને તેની આવી ચુપકીથી ઉડવાની રીતને લીધે રાત્રે તે ઉંદરોને ખેતરમાંથી પકડી શકે છે બધા પક્ષી જ ઈંડા મેવતી વખતે જ માળામાં રહે છે, એ નિવાય તો ઝાડ ઉપર કાઢ ઝાળીમાં બેસે છે પણ

જાનુઆરી કલકત્તીઓ

૮૫૨. કુલ્કુડ

જનુ ઉપર જ પોતાનો નિર્વાદ ચલાવતો જાય છે. જ્યારે ધોળાકાળા પડાવાળો કલકત્તીઓ તો નદી અને તળાવ ઉપર જ માણુમ પડે છે અને કુલ્કી મારી માહણા આજાર રીતે પકડે છે.

કુલ્કુડને માથે લાખી અખીવાળી કલકત્તી હોય છે અને જ્યારે તે તેને

Swift—અખાખીય તો જારે માસ માળામા જ રહે છે; કારણ કે જાડની ઝાળા પકડી ગેમી રાકે તેવા તેના પગ નથી હોતા. તેના પગ કરતા તેની પાખો મોટી હોવાથી તે જમીન ઉપર તો ગેસતુ જ નથી. કેમકે પગ નાના હોય ફરી ઉડી શકે નહિ. માળામાથી અથવા ડાપરા ઉપરથી ઉડતી વખતે તે પ્રથમ પગ મુકે છે અને પછી પાખો પસારી ઉડ્યા લાગે છે. તેની ગોંધા ઘણી મોટી હોય છે. તે મોટું ફાડીને જ ઉડે છે, અને મચ્છર જેવી ઝીંબી ઉડતી જવાન ખાય છે.

આ ઉપરાંત દમણાદમણા બે બહુ જ મુંદર પરીઓએ આખીને મારા બગીચાને વધુ ખુબસુરત બનાવ્યો છે: એક કલકત્તીઓ અને બીજું કુલ્કુડ. આ બંને પરી બાળવ પ્રથમ મારી બહુ જ ગેરસમજ હતી. કલકત્તીઓ તો નદી અથવા તળાવકિનારે જ હોય એમ જ માનતો, અને કુલ્કુડને જુ ધેરીટાકળો કહેતો નાનપણમા મોટી રીતે માંભજેલી દરોહતની જ આ અમર હતી

કલકત્તીઓ બે જાનના થાય છે. એક ધોળા ને કાળા પડાવાળો અને બીજો ધોળા જાની, કાળા ચાગ, રાના પગ અને ચકચકતી વાદળા પાખો નથા પુંછ-ડીવાળો. તેની ચાચ માંપિયા જેવી ઝીંબી મોટી, પુછડી તદ્દન નાની અને દરમા તે ચકલી જેવું મોટું હોય છે. આ બીજા જાનનો વાદળા કલકત્તીઓ મારા નજ પામેના લીમડા ઉપર દરજાજ મવાઈ દેખાય છે. સામાન્ય રીતે કલકત્તીઓ અજાણ જેવાં માહણાં તો જતરી પાણીમાં કુલ્કી મારી પકડી શકે છે. પણ આ કલકત્તીઓ તો તારિયા અને તેવા બીજાં

પડોળી કડે છે લાપે તો તે પરી બહુ જ ખુબસુરત દેખાય છે. એક જાનુ લાખી અખીવાળી ચાચ અને બીજા જાનુ મોંઘેલી અખીવાળી કલકત્તી. તેથી કમીને તેનું માથું ધરી ટાકવાની દરોહી જેવું લાગે છે, અને તેટલા જ માટે એને તેને પરીટાકળીઓ કહેતા આ પરી હોતા જેવા ૨ ગનું અને દરમા પાનુ તેવું જ હોય છે દેર માંજ એટલો જ કે કુલ્કુડને માથે કલકત્તી અને પાખો ઉપર પડા હોય છે. આ પરી આપણા બગીચા કે ચોરમા ઉતરાની ઝીંબી જવાનો ખાઈ પોતાનું પોષણ કરે છે અને બગીચો નથા ચોર ચોખખા રાખે છે. એ મારા પાંચતુ નથી પણ દીરાય કે જાડની ચદરના નાના કાળાંમા ધીમ મુકે છે

આ પ્રમાણે આપણે ખ્યાન રાખતા થઈએ તો કહેવાય છે કે એક વર્ષ દરમ્યાન લગભગ દોઝો જતનાં પરીઓ આપણે ત્યાં આવે છે અને જાય છે. ત્ને આ બધાની યાદી આપણે તૈયાર કરી રાકીએ તો સિદ્ધાંતના પરીઓ ઉપર આપણે ધણુ અજાણ વાળું પાટી રાકીએ

અમનન બહુ

વિનુને આજે તેના મોરા બોલને દાખવા નહીં આપેલ દવા, આજે તે નિશાનેથી થર ચળ્યા એમણે તેના મોરા બોલને પુચ્છ, 'કેમ વિનુ, જેલ દાખવા ભેદ તારા મિત્ર કલ મોંઘા દત કે ?'

વિનુ—હા, તેમણે કલ કે તું દિલ્લે દિલ્લે વધારે મૂંઝવેને બધ છે'

દત્તી—હા, જુ અને દત્ત ચમ લેવનાં બહુ દરાન પડે છે

દાહર—કંઈ જાણો નહિ: એ તો જુ બંધ કરી રાખો!

શાહેઝાદામ

અમદાવાદ

નસીબ જેવી વસ્તુ માનીએ તો થયે, શહેરો, એની દુનિયાની નજરે જડ જણાતી અનેક વસ્તુઓના નસીબ કેવડેલા સન્નેગોભા ફરી ચડતી-પડતી ઉપજ કંઈ છે તે જાણી ધણુ આશ્ચર્ય થાય છે રચનાના કાર્મ પણુ જતનના આકર્ષણથી કે આકર્ષણ વગર તે થયે વસેલા શહેરો તેના રચાપનાગના અથાગ પરિશ્રમ છતાં પણ ખરેર થયા છે કાર્મ ખામ સન્ને-ગોને લીધે ગમે તેવી અનાકર્ષક જગ્યાએ વસેલા શહેરો આજ સુધી ઉભા છે, અને કેટલાક વાગ વાગ ભાગ્યા છતાં ફરી આજ્યા થયા છે બગાળાની પ્રાચીન ગજ-ધાની ગૌડ, અકળરે વમાવેલુ ફૂતેદુર સિંહી, ચીની મુસાફરે વમાવેલુ આપણુ વલ્લભીપુર અને મદમુદ બેગડાએ અમદાવાદથી ચે વધારે શણુગારેલા આપા-નેરની આજે શી સ્થિતિ છે ?

૧૫મી સદીની શરૂઆતમા જાદુશાહ અદમદશાહે વમાખ્યા પછી આપણા અમદાવાદની જ કેવી ચડતી પડતી થઇ તેના મહેજ વિચાર કે વાત કરવાની કઢીએ છીએ ત્યારે પૈસા કમાવાની સ્પર્ધામા પડેલા અમદાવાદીને દસવુ આવે છે ગુજરાત નિર્માણ દત્ત અને દાસ છે, એ ખોટી ભાવનાએ દાસની કેટલીક નિર્માણતાનુ આધુન્ય વધાર્યું છે. પ્રાચીન ઇતિહાસનુ જાન આ નિર્માણતા દૂર કરવાની એક દવા છે પ્રાચીન મદતાનો ઇતિહાસ ભવિષ્યની પ્રબળ ઉત્તેજ છે ને જે ખામીઓથી એ દોષો આવ્યા તે કાઢવાના ઉપાયો સૂચવે છે.

ફરતી સનની શરૂઆતથી દુદામતા લેખમા જણાવેલો અમદાવાદ તે સાગરકાંઠોના મુલક, અને સાગરમતીનુ નામ અમદાવાદ હતુ એ તો છેક સોલકી

સંબંધકાળ સુધી લખાએલા પુસ્તકોમાથી જણાય છે અમદાવાદ નદી એટલે કાતરવાળી નદી, એ સાગર-મતીના કાતરો ઉપરથી પડેલુ નામ છે અમદાવાદ નદી ગુજરાત દેશની દરિયા દફની નદી ગણાતી એવા ઉલ્લેખ મળે છે

આ અમદાવાદને કિનારે આશાપદ્મી, આસાવલ અમર મુમત્તમાનોનુ ચેમાવલ, ખંભાતના રગના ઉપર, દમખી મદીના ગુજરાતની દરિયા મીમાનુ નાનુ પણ જુનુ શહેર હતુ અમદાવાદની એની તોધ લીધી છે કહ્યુંદેવ સોલકીએ માળમતીની પૂર્વ અને દમિયુના પ્રાતોમા અવરથા કરવા માટે ત્યાં પડાવ નાખી એનુ નામ જાફરી કહ્યુંવતી રાખ્યુ, અને જૈન વણિક વેપારીઓના વમવાદથી એની આજાદી વધવા માડી શ્રીનગર અને ગજનગર એવાં ઉપનામો મળ્યા પછી આપાનેરનુ નામ મદમુદ બેગડાએ મુદમદાવાદ જાદુશાહ છતાં લોકપ્રિય નામ આપાનેર જ કાયમ રહ્યુ તેમ, પ્રથો અને લેખો સિવાય, કહ્યુંવતીને જાફરી લોકપ્રિય આમાવલ નામ જ ચાલુ રહ્યુ હોય એમ જણાય છે જાદુશાહ અદમદશાહે પીરોમા શ્રેષ્ઠ એવા શેખ અદમદ ખટુ ગંજામદની આજાથી આસાવલની ઝડોજડ, મહેજ ઉત્તરે, નવુ શહેર અદમદાવાદ-અમદાવાદ વસાવ્યુ ત્યારે જ આસાવલ નામ ઇતિ-હાસના પાનાઓ માટે અજાયુ થયુ

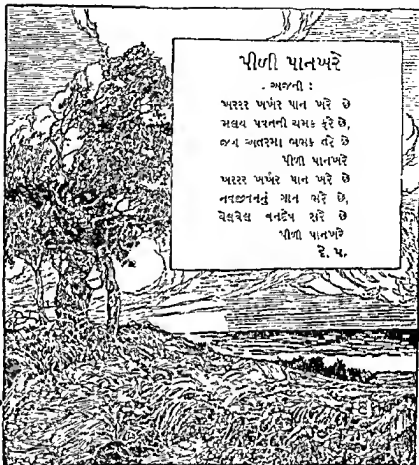
આશાપદ્મી અથવા કહ્યુંવતીના મકાનો અને મહિરોના પતથરો, પાટલુ ચદાવતીના પતથરોની સાથે, અમદાવાદના મકાનો બાધવામા વપરાયા કેટલાક મહિરોને તો માત્ર કમાન અને ધુમટ ઉમેરોને મ-રિજોદોમા ફરતી નાખ્યા, તેના ઉદાહરણો જમાલપુર

દરવાજા આગળની દેદર-
ખાનની મસ્જિદમાં અને
ભદ્રની ગુજરાત કલ્યા
શામેની મસ્જિદમાં દાલ
પણ દેખાય છે, ભદ્રની
મસ્જિદમાં તો ચાલકા
વગેરે ઉપરની હિંદુ મૂર્તિ-
ઓ પરની સાક કરવાનો
વખત પણ મંજૂરો લા-
ગતો નથી; અને એક
ચાંલકા પર મહારાજા
વિસલકેમના વખતનો
તેરમી સદીનો અધુરો
લેખ પણ છે, ભદ્રમાં
અને તેની દક્ષિણે ગા-
દતા મૂર્તિઓ જડે છે

આશરે દોઢસો વર્ષ-
ની સ્વતંત્ર પાશ્ચાત્યોમાં
ગુજરાતની માથે અમ-
દાવાદની આખાદી અને
વેપારઉદ્યોગ વધ્યા અ-
મદાવાદ જેવું મુદર શહેર
આખા એશિયામાં તે
વખતે નહોતું એને પૂર્વ-

ની મદાસાલી-Queen of the East-એવું નામ
પ્રદારના મુમાફરીએ આપ્યું હતું વેપારનું તે એ કેન્દ્ર
હતું જ. પાશ્ચાત્યો સિદ્ધાંતોમાં એનું ઉપનામ 'શહેર
મુસ્લામ' (મદાત શહેર) હતું ગુજરાતી સ્થાપત્યના
લાલિત્ય અને કારીગરીના જોડા તે વખતે હિંદુસ્તાનમાં
તો નહોતો જ, અને હિંદુમુસ્લીમ યુદ્ધ એ સ્થાપત્ય-
માં તો એવી અજળ રીતે થયું હતું કે અમદાવાદની
મસ્જિદ શેઠા ફેરફાર સિવાય દરેક રીતે હિંદુ સ્થા-
પત્યના લક્ષણ જાળવી, અદ્યુત કારીગરીના નમુના
રૂપ આજે ઉભી છે.

આરોતરીએ રાણી સિંધીની 'મસ્જિદે નગીના,'
મીરાપુરમાં રાણી રૂપમતીની મસ્જિદ, જુમા મસ્જિદ,
શાદપુરમાં હુસેન મુદરમદ ગિરતીની મસ્જિદ, ઘીકારે
મુદાશીજખાની મસ્જિદ, કાલ દરવાજે મીની નૈષાની

પીળી પાનખરે

અગતી :

ખરર ખખર પાન ખરે છે
મલય પરતની ચમક ફરે છે,
જન આતરમાં ભમક તરે છે

પીળી પાનખરે

ખરર ખખર પાન ખરે છે
નવજનનું માન ભરે છે,
વેલવેલ વનદેવ શરે છે

પીળી પાનખરે

૨. પ.

મસ્જિદ જેવી મસ્જિદો, પીર ખાદશાદ અદમશાદનો
રાજો, દત્તરા શાહે આત્રમ માહેખનો રાજો, કંદિકા
મીલ પામે મીર અથુ તુરાખનો રાજો, ગુજરાત વિદ્યા-
પીઠ પામે સૈયદ ઉસમાન શમે હુરદાનીનો રાજો
અને ખાનપુરમાં શાદ વજીહીનના રાજો જેવા રાજ-
ઓ; મારા દરીની વાવ અને કાંકમિયા તખાવ જેવા
પુરાણા અવશેષો અમદાવાદના સ્થાપત્ય અને કારીગરી
વિવિધ રંગોમાં જનારી રજા છે અને દક્ષીર્ગનું
મંદિર, સ્વામીનારાયણનું મંદિર તથા એનરપાળની પોળ
અને ફનાચાની પોળના જેનમંદિરો તથા કેટલાક
લોકકામચળા ધરો, એ દલા અને ફાનગી આજ
મુખી નાજ છે એ સિદ્ધ કરે છે. પંથરની વળાઓનું
કામ તો આખા હિંદુસ્તાનમાં અમદાવાદમાં જ સર્વ-
શ્રેષ્ઠ છે એમ કહીએ તો અનિશયોક્તિ નથી લાય

દરવાજે 'સીરી સેવદની મજીદમાની ગાડની જાળી અને ખીજ રોજાઓની જાળીઓ જેવુ ઝીણુ કામ આગ્રા-દિલ્હીમાં પણ નથી.' ભૌમિતિક આકૃતિએ તો કલાકારે છુટે હાથે વેરી છે, અને દિલ્હી-આગ્રાના આગમના કામ કરતા અમદાવાદના રેતીઆ પથ્થર (sand stone) ઉપર તેનાથી ચડિયાતુ કામ કરવાના ચાતુર્યના યોગ્ય નખાણુ કરવા એમાં પોતાનું તે મારૂં એવી દૃષ્ટિ હોવાનો આરોપ કોઈ કરી શકે તેમ નથી.

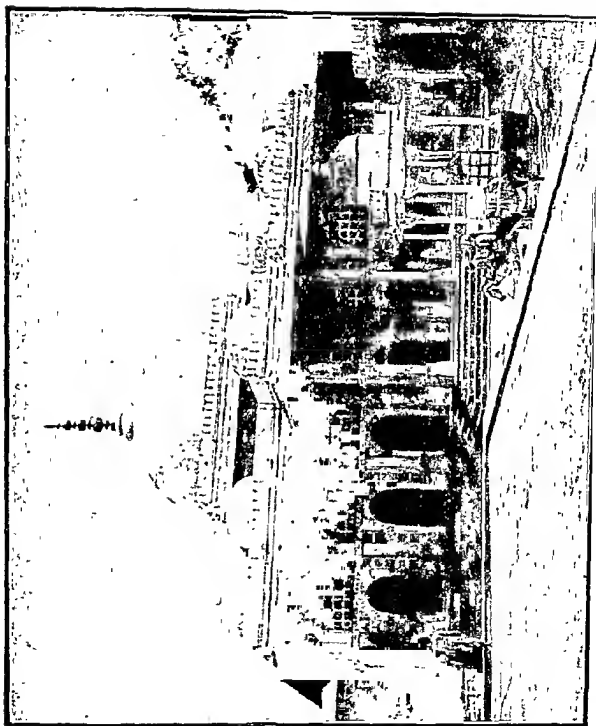
આવી રીતે ગુજગતી બાદગાહોએ શણગારેલા અમદાવાદને મોગજ આદ્રશોએ વધુ તો ન ગણ્યાર્યું, પણ આખા પુરેપુરી માચવી રાખી પણ તે પછી તેના ભાગ્યચક્રમાં આવેલા મરાઠા રાજ્યના વખતમાં એના ઉપર રાડુની દશા એડી વરની આદ્ર લાખથી ધડી ઓંચી દળરની ચર્મ સર ટોમસ રોને લડન જેવડું લાગેલું અમદાવાદ કોટની અંદરના કેટલાક ભાગોમાં પણ ઉજ્જડ થઇ ગયું પરંતુ અમદાવાદનું નસીબ છુટું દતુ ધીમેધીમે એની ચડતી એના વેપારમાં હેખાવાની શરૂઆત થઇ અને તે બાજુ સુધી પણ ચાલુ જ છે.

આવા આપણા અમદાવાદનો એકએક પથ્થર અને એકએક નાની જગ્યા પોતાનો ઇતિહાસ દેકે રમથી ભરપુર કદી શકે તેમ છે અનેક અમીરો અને ખીજ રાજપુરો ઉપરાંત અનેક સૈના પણ આ જમિ ઉપર થઇ ગયા છે.

વૃંદાથી અમદાવાદના દક્ષિણ કોટ મુખી, સમર્પિના આગના કિનારાથી કાકરિયા તળાવ સુધીના અમદાવાદ બદારના દક્ષિણ ભાગનો ઇતિહાસ કંઈક વળણવા જેવો છે. અમદાવાદ ઉત્તર અને પશ્ચિમ કરતા પૂર્વ અને દક્ષિણ જ વધારે કેલાએલું અને વસેલું આ દક્ષિણ ભાગમાં અનેક સતોના નિવાસ અને રાજપુરપોના મહેલો થઈ ગયા છે અને હાલ પણ આ કેટલાક મકાનો ઉભા છે આ દક્ષિણ ભાગનો ઇતિહાસ અમદાવાદથી પણ જુનો છે અમદાવાદથી પહેલાનું અને તે પછી એના એક પરા તરીકે છેક મોગજાઈ સુધી ઓળખાતું આસાવલ આ જ ભાગમાં છે આજનું અમારવા તે જ આસાવલ એ માન્યતા ખોટી છે અમદાવાદ વસના પહેલા સાખરમતીના

કિનારા ઉપર કેલિકો મીલની દક્ષિણ દક્ષી લગભગથી મર થઈ કોટની અંદર જમાલપુર, ખાનગદાન અને લગભગ રાયખડ સુધી એની હદ હતી; અને પૂર્વની મરદ્દ આસ્તોટીઆ દરવાજા અને રાયપુર દરવાજાને અડી કાકરિયા તળાવ સુધી હોવાનું જણાય છે એનું નામ બદલી કર્યાવતી રાખવાનો કઈદેવનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થયા પછી અદમદશાહે તેની છેક નજીક અમદાવાદ શહેર વસાવ્યું અમદાવાદની રચાવના પછી અનેક નાનાં પરા ઉમરાવો અને સંતોના નામથી વખ્યા અને આમાવલ તો ફક્ત હાલના બહેરામપુરના વિભાગમાં, કેલિકો મીલ અને તેની આસપાસની જગ્યાએ જ મોકોચાઈ ગયું કાકરિયાની પૂર્વનો ભાગ બાદ કરતા વટવા સુધીના દક્ષિણ ભાગમાં વમેલા આસાવલ અને અમદાવાદના પરાઓમાં, કુતુબે આગ્રમના નિવાસનું વટવા, નિગમુત્સુદક મલિક ઇસનનું વસાવેલું ઇસનપુર, મંડોળા તળાવની ઉત્તરે શાહે આલમ સાહેબે વસાવેલું રસુલાખાદ, નરી ઇદગાહ પાસે જવામદખા બાબાએ વસાવેલું જોરાવરપુર, ખુદાવદખા મલિક અલીએ વસાવેલું અલીમપુર, સુલતાન કુતુબુદ્દીન અદમદશાહે ખામદશોળ (ધટામડળ)ના મહેલો બધાવેલા તે ખામદશોળપુર (હાલનું દાની લીમડા અને મુંધ ખામોજ), બહેરામપુર અને આનાવડ એટલા મુખ્ય હતા હાલ વટવા, ઇસનપુર અને બહેરામપુર સિવાય એકેનું નામ જાણીતું નથી.

તવારીખકારો લખે છે કે શહેર બદારનો આ ભાગ એવો સુદર, ખાગખગીયાઓથી મનોદર અને આબાદ હતો, અને અમદાવાદની મહેમદાવાદ સુધી પરાઓ અને દુકાનોની એવી મુંદર ગોદવણ હતી કે છેક મહેમદાવાદ સુધી બધું એક મોટું શહેર હોય એમ લાગતું એક બાબુ કાકરિયા તળાવ, તેનો નગીનાખાગ અને નગીનામહેલ, તેની પાસે અલીમપુર અને મલિક અલીમની મરદ્દ, તેની પાસે રસુલાખાદનું સુદર કોટવાળું નાનું નગર અને અંદર ગાહે આગ્રમનો રોજો, મરિજદ તથા ખીજ મકાનો, મલિક અલીમની પાછળ શેખ કમાર માળવીની દરગાહ, મરખી ઉપર બાબાનુહાઈની મુંદર મરિજદ, કેલિકો મીજ પાછળ સેવદ અણુ તુરાખનો રોજો, શાહે આલમ અને ઇમનપુરની વચ્ચે મોટું ચડોળા તળાવ

એમને તથા એમના વગળેને ધણી જ પલ્લવ ગણેલા છે બાપથી ભુદા પડ્યા પછી એમણે આસાવલ પાસે રમુકાખા નામનું પડ વમારી લા પોતાનું રહેઠાણ કર્યું, અને એમનો પવિત્ર રહેતો પણુ દાઢ એ જ જગ્યા ઉપર બાધેલો છે શાહે આલમને તેમના વખતમા મિયાં મંગલા કહેતા. તેમનું લગ્ન સિંધના નતમની પુત્રી બીબી મુરશી સાથે થયું હતું તે મિવાય બીજી સ્ત્રીઓ પણુ એમને હતી મુઘનાન મદમુદ બેગડાના બાપ મુલતાન મુરમદ બીજનતા એ માદુ થાય, અને મદમુદ બેગડાના મામા થાય જ્યારે મદમુદ નાનો હતો ત્યારે તે પોતાના મામા શાહે આલમની પાસે રહેતો હતો, કારણ કે તેનો સાવકો ભાઈ મુરતાન કુલુદીન તેને મારી નાખવાના ધણી પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા મદમુદ બેગડો, જેને નાન-પણમા ક્રોધપા કહેતા તેના ઉપર શાહે આલમ સાદેખની ધણી પ્રીતિ હતી અને એને મુઘનાનના કેષમાથી બચાવવા માટે હજરતે ધણી અમતકારો કર્યા કહેવાય છે.

શાહે આલમ માહેબમા માધુતાના દરેક ચુલુ સપૂર્ણ ખીસેલા હતા તે બધાનું તથા તેમના અમતકારોનું વર્ણન કરતા ધણો વિન્નાર થાય સસારમા રહેવા છતાં, સસારનું દરેક મુખ, દરેક ભોગવિલાસ ભોગવવા છતાં સપૂર્ણ સાધુતા અને વીનરાગપણુ મી રીતે રહી શકે છે, કર્મ કર્યા છતાં ફળની આશા ન રાખવી એ કર્મપોગનો સિદ્ધાંત જીવનમા સદૃશ કેમ થાય છે તેનું મુદર દર્શાવે શાહે આલમ માહેબના જીવનની વિગતોનો અભ્યાસ કરવાથી સમર્થ થાય છે શાહે આલમ સાહેબ તા. ૨૦ જાન્યુઆરી આખર હીજરી ૮૮૦મા એટલે તા. ૨૦મી ઑક્ટોબર ૧૪૭૫મા જન્મનવશીન થયા

બધો દુનિયાદારી દાદ ભોગવવા છતાં તે વિરક્ત હતા અહિવાદીએ એક વાર શુક્રવારે જ કોઇને મળતા અને ધર્મ, જ્ઞાન વગેરેની વાતો અને ખુલાસા પુછનારને કરતા, તેમજ સમારના દુષ્ટ કહેનારના કષ્ટ પણુ દાખતા, એવા એ સિદ્ધ પુરુષ હતા તે સિવાયનો વખત ધર્મસ્થાનમા ગાળતા. ઇમલામ ધર્મમા ગાયન આદિની મનાઈ કરેલી છે એમ મનાય છે એક વખત એક જરીઆએ બાદશાહને માટે જલિતકામ સાથે એક રૂબાઈ તૈયાર કરેલું, તે લખીને એ બાદશાહને નજર કરવા જતો હતો. રસ્તામા તેને શહેરનો કાજ

નજમુદીન મળ્યો, તેણે એ રૂબાઈ જોઇને તોડીને ફેંકી દીધું જરીઆએ આ ફરિયાદ મુલતાન આગળ કરી મુઘનાને તે વખતે કાઠ કર્યું નહિ, પણ કાજને એટલું કહેવડાવ્યું કે મિયા મંગલા (શાહે આલમ) ધર્મની આશા વિરૂદ્ધ રેગમી કપડા પહેરે છે અને ગાયન માભળે છે એને કેમ કંઈ કહેતો નથી ? કાજ આ સાબળીને ધર્મપુત્રકામાથી રેગમી કપડા અને ગાયનની વિરૂદ્ધ ઉતાવળ એક કાગળ ઉપર ટાંકી શુક્રવારે હજરત શાહ પાસે ગયો કાજ એમની નામે બેઠો એટલે તરત જ એનું ધર્મગ્રનુન નરમ પડી ગયું એ દિવસે શાહે આલમ સાધારણ કાળો ઝખ્ખો અને કાળા ટોપી પહેરી હતી એમણે કાજને પુછ્યું કે આપની પાંદડીમા શેનો કાગળ ખોસેલો છે ? કાજે કાગળ હજરતના હાથમા મુક્યો તો તે કેરો માલમ પડ્યો અને બીજો કોઈ કાગળ જડ્યો નહિ. શાહે આલમ કાજના મનની બધી વાત સમજી ગયા હતા. કાજ તો શરંગિદો જ પડી ગયો હતો અને મનમા હજરતનો શિષ્ય થઈ મુક્યો હતો તે પછી શાહે આલમ ઉકપા અને એક મુનાર કામ કરતો હતો તેની દોરી લઈ કેડે વીંટી, એમા એક લાકડી ખોસી અને કાજનો હાથ જાણી મકાનની બદાર નીકળ્યા બદાર નીકળતા જ તેમનો ઝખ્ખો કિનખાખો, દોરી રતજડિત કમરબધ જેવી અને લાકડી ખજર જેવી લોકોની નજરે પડી શાહે કાજને કહ્યું, 'મારો લેખાસ એનો એ જ છે તેના તમે સાક્ષી છો લોકોની નજરે આવો પડે એવી પગર્સદગારની ધખ્ખા છે એમા હું ગરીબ થું કરે ?' કાજ નમી પડીને હજરતનો સેવક થઈ રહ્યો

આપા અનેક ફિસ્સાએ છે જેનું વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી. એક ધોખીના રમુક કિસ્માની દત-કથા હજી પણુ ચાલે છે માળયાના શેખ કમાલ અને શાહે આલમની દક્ષીન ઉપર જબુલી છે આ બને સંતો પાડોશી હતા તે પણુ આગળ જોયું એ જોનેનો ધોખી એક હતો અને તેને કાઠ સનાન ન હતું બને સંતો પાસે એ જતો ત્યારે આટલી મહેર-બાની કરવા વિનવતો એક વખત હજરત શાહે આલમે ખુશી થઇ કહ્યું કે 'જન, તને છોકરો થશે' પછી શેખ કમાલ પામે જઈ તે જ દિવસે એ જ

વિનંતિ કરી ગયે કહ્યું કે 'જા, તને છોકરી થશે.' એ પછી કેટલેક સમયે તેને છોકરો થયો તે લઇ શાહે આલમને ત્યાં ગયો, અને તેમને જાતબ્યા બાદ, શેખ કમાલ પાસે આવ્યો. તે વખતે આશ્ચર્ય સાથે છોકરાને બહેલે છોકરી માલુમ પડી. પછી બ્યારે બ્યારે એ શાહે આલમને મોકલે જાય ત્યારે છોકરો અને શેખને મોકલે જાય ત્યારે છોકરી થતી તેથી બાળે પણ મુસલમાનોમા માન્યતા છે કે શાહે આલમ અને શેખ કમાલના રાજબાબા એક જ દિવસે કદિ જન્મ નહિ.

શાહે આલમના પિતા બટવાવાળો કુતુબે આલમ સાહેબ માટે પણ અનેક વાતો કહેવામા આવે છે એમા એક વાત જાણવા જેવી છે. એક વખત રાત્રે એ બહાર નીકળ્યા હતા ત્યારે લોકડાની એક માઠ પહેલી તેની ઠોકર વાગવાથી લોહી નીકળ્યું કુતુબે આલમ બોલ્યા કે 'ક્યા હે ? લુલા હે, લક્કડ હે, કે પત્થર હે ?' દિવસ ઉઘ્યા પછી જોતા જણે વસ્તુ-ઓના મિશ્રણવાળો એક કંકડો પડેલો માલમ પડ્યો. અકબર બાદશાહે જ્યારે મુબરકન છત્તુ ત્યારે આ કંકડો જોઇ તેને અરધો કરાવી પોતાની સાથે દિલ્લી લઇ ગયા અને બાકીનો અરધો બાળે પણ બનાવવા-મા આવે છે એમ કહેવાય છે. આખા અમદાવાદમા તો મદાપુરુષો, ધાર્મિક, રાજકીય વગેરે દરેક ક્ષેત્રમા એટલા થયા છે, અને દરેકદરેક ક્ષેત્રનો ઇતિહાસ એટલો રસમય છે કે લખતા પાર ન આવે.

આમ, અમદાવાદની આજ્ઞાદી લગભગ પાચસો વર્ષથી તેના સતો અને મદાપુરુષોના પ્રતાપે આજ સુધી ચાલી આવી છે. દાલનુ અમદાવાદ તે મરાઠા રાજ્યની અવ્યવસ્થાથી સદી ગયા પછી અમદાવાદી-ઓની જાતમહેનતથી સહેજ સુધેરેલી એ પ્રાચીન અમદાવાદની આજ્ઞતિ છે. અને જમાના પ્રમાણે હજી તો ઘણી ચે સુધારની વધારની પડશે બાદશાહ અલ-મફશાદ શહેરની સ્થાપના કર્યા પછી શાહે આલમના બાપ કુતુબે આલમ પાસે શહેર માટે આશીર્વાદ માગવા ગયા ત્યારે તે મહાત્માએ કહેલું કે 'અલમ-દાવાદ-અમદુલ આબાદ'—(પન્નકૃપાણુ પરમેશ્વર અમદાવાદને સદાકાળ આબાદ રાખશે) એ લવિચ્ચ-વાણી સત્ય જ દરી છે અને ફરશે, એમ અમદાવાદની

દાલની પ્રગતિથી જાણાય છે, અને અમદાવાદની દાલની આજ્ઞતિ સુધરતી ગ્લેજવાળી, સચિત્ર અને સુવર્ણમેડિન થશે ત્યારે અમદાવાદ શહેર તેની પ્રાચીન મહત્તા નવા કલેવર અને નવા વેશમાં શોભાવશે. આ સ્થિતિ આવવાને હવે રોકાઓ નથી લાગવાતા એની પ્રગતિની સવારીના નિશાનકકાના અવાજ દૂર-દૂરથી સંભળાવા લાગ્યા છે. સ્તનમચ્છિનાવ બીમરાવ

મારી ચુંદડી

આંહું છું રગભરી ચુંદડી ' (૨)
વગડે શણગાર ભર્યો દામદામ કેમુડો,
વગડો છુટાય, હો સાહેલડી ' —આંહું

કેમુડના પાણીડે રંગાય એ સંગવડો, *
દરિયા છલકાય, હો સાહેલડી ' —આંહું

ચુંદડીથી લાકું પેલો આલસામા આલસો,
મનડું દરખાય, હો સાહેલડી ' —આંહું

ચુંદડીના રમથી દીવાનુ મારો આટલો,
સાથીઆ પુરાય, હો સાહેલડી ' —આંહું

રંગના વરસાદમા ભોળાય પેલો જાણુડો,
તેલડો વગતાય, હો સાહેલડી ! —આંહું

રઘુનાથ ગંગારામ કદમ

ઈનામી હરીફાઈનાં પરિણામ

તમે તંત્રી છો તો

વાળી ઇનામી હરીફાઈમા તેર જણાએ બાગ લીધેલો તેમના જવાબો ઉપર થોડી વિવેચના આ અઠની મિજબસમાં જોશો. પહેલું ઇનામ જનાદન ગોવિંદરાય વસાવડા (ગોવળ) ને, બીજું ઇનામ ડૉ મેકેન્કી પી સોલા (પાછપુરા) ને, ત્રીજું જયતી પારેજ (સાબરમતી) ને અને ચોથું ખીમજી ગપ્પી ચોલા (મુખાઇ) ને મળે છે.

ત્રી ઇનામ

માટે ગયા જે માસ (ગાય અને માદ) થી જે જે વિપર્યો હજી મુશ્કા છે તેને માટે હજી અમને પુરા લેખો મળ્યા ન હોવાથી એ અને ઇનામો હજી મુશ્કા રાખીએ છીએ.

* ગામપ્રદેશની એક નદી

અંગ્રેજી બીજા ધોગબુધી
હતા મુખી હું અમદા-
વાદમાં, મારા માગીને ઘેર ગ્દીને
ભાપ્યો. માગી સિવાય બીજાં પણ
અમારે ધણા મગા દતા, પરંતુ
અમારી ગરીબાઈની મુશીબતોનો
ખરા અ્યાય જેવો એ મમન્યા
દતા એવું બીજા કોઈ ભાગે જ
મમન્યુ દરો.

મામા પણ મારા ઉપર બહુ
માયા રાખતા, અને એમને ઘેર
ગ્દી હું એ અક્ષર ભણીગણી મુખી
ચાઉં એરી ઉમેદ ગખતા મામા-
મામા અને મારી સાથે એટલા
ઉગર મનથી વર્તના કે એ ક્રિયો
અત્યારે સખાઈ છુ ત્યારે પણ માફ
હૃદય આપર અને ભક્તિભાવથી
ઉભગાઇ ગયા વગર રહેતું નથી

મગાવદાસાની ખરી કદર
ગરીબાઈમાં જ થાય છે સમાગની
વિકટતા, સ્વાર્થપગવળતા, ધન-
વાનોની નિબુંગના વગેરે ધણા
કડવાખીસા અનુભવો અમને એ દિવસોમાં થયા.

દવે ભાઇ દ અને અમારી મિત્રમંડળી ફરી જામી
રોજ નવાનવા પ્રદેશ મોઢવા ને નવીનરી છતો
મેળવથી એ જ અમારું મુખ્ય કામ હતું

પતંગના દિવસોમાં માશીના તથા પાટોમીના
ઘરના ડાપશના નેવાના લુકા ઉડવા લાગ્યા. ઉડતી
પતંગો ઝંડાથી પાડથી, કપાએકી પતંગોની દોરો લુટી,
સામી પોતોવાળા બેઠે નળિયેનળિયે લડતુ એવાએવા
આચિયાના દુનરમાં અમે કુશળતા મેળવી હતી

પાટોશમાં એક પારવતી માશી દતા એમનું ડાપકું
ને અગાશી એક વખત એટલા બધા ખુદાઇ ગયા
કે બીજે દિવસે તો એ ધોકલુ લઈને જ આવી ઉભા
ધમણી, ડર, ગાંઝો, રાપ-કશાને અમે નવારે ગાંઝતા જ
નથી એમ એમણે બેધુ ત્યારે છેલ્લુ કહેણ કહીને
એ ગયા કે ' દવે પછી તમને કોઈને મારી અગા-
શીમાં પગ મુકતા બેઠશ તો ટાટિયો જ વાદી

મારી પોતાની વાત

૬

ત્રણ પાટોશો

પારવતી માશી

જડાવ માશી ને

લખુડી માશી

નાખીશ.' તે વખતથી અમે
નિશ્ચય કર્યો કે દવે પછી આપણે
એમની અગાશી કે ડાપરે ન જ
જવું, નહિ તો ટાટિયો બોવાનો
મોદા છે !

પરંતુ બીજે જ દિવસે સાંજે,
બર દોરથી બે પતંગો ચાલી જાય
છે, એક છે ઘેંશિયો લન્ડાપર ને
બીજો છે ચટાપટા મન કેમ
જાવ્યુ ગદે ? ' ઉંડ જવ ! ' મેં ઝડો
લીધા. મ. ભાઈએ લગર કે કવા
માડ્યા અને દ કોટડા પરથી
દોડી સામે ડાપરે કુદવા જાય
છે એવામાં જ પારવતી માશીની
અગાશીમાં ધજ લઈને પડ્યા !
પડ્યા તો ખરા, પણ આજ
પતરા પર પડ્યા અવાજ થયો
ધમધમ . . .

પારવતી માશી નીચેથી છુમે
પાડવા લાગ્યા પાડાપાટોશી ' શું
થયું ? શું થયું ? ' કરવા લાગ્યા
માશી નીચેથી વરે છે અને અ-
મારા જવ ઉડી ગયા પણ દ

ભાઈને વાગ્યા કરતા થે ટાટિયો વડાવાની વધારે
બીક હતી. ઝડપ દઈને એ ઉભા થયા અને કોટડા
ઉપરથી અમે એમના દાય જાણી લીધા, એટલે સાચ-
વીને એ અમારી સરદદમાં આવી હેશિયાર થઈને
ખુબાગવા લાગ્યા

' દવે આની જ, તારી માની પારવતી ! ' દજ
એમ હું બોલતો દતો એટલામાં તો મોટા ડરો લઈને
પારવતી માશી આવી પહોંચ્યા !

બાલો મડાવીને ભાઇ દ કોટડા પર જ બેઠા
છે, પણ પગ અમારી દદમાં દતા. મમયસૂચકતા
વાપરી એ ખબરદારીથી કહેવા લાગ્યા, ' લુઓ પારવતી
માશી, કેઈ નથી જાન્યુ આ આમથી બે મોટા બિલાડા
લડનાલડના આવ્યા મેં જાન્યુ તમારા નળિયા ભાંગશે.
કાજની તમે એ તરફ પગ મુકવાની મના કરેલી
એટલે શું કરે ? ' આ વાસડા વતી હું દાકવા ગયો
એટલે એ ધજ લઈને પડ્યા પતરા પર એનો ધડકો

થયો, બીજું કંઈ નથી જુઓ પાર્વતી માશી ! કાલનાં તમે ના કહી ગયા ત્યારથી તમારું એક જોઈને નિશ્ચય લાગ્યું છે ?' પાર્વતી માશીને સંતોષ થયો ને વાત ખરી માનીને નીચે ગયા. પણ ત્યાર પછી તો પાર્વતી માશીનાં કેટલા યે નિશ્ચય લાગ્યાં છે ને સંકેતો વાર એમની અગાશીમા પગ મુકાઈ ગયા છે.

અમારે ગિલ્દીદંડા પણ ચોકઠામા જ રમવાના રમનારમતા બીજાં એક જડાવ માશીની મેડીએ મોઢાએ જાય ને ગાળો ખાવી પડે. એક દિવસ તો કટા-ગીને જડાવ માશીએ મોઢા ન જ આપી ને ચાડી ખાધી તે જુદી હ ભાઈને રીસ ચડી તે બીજે દિવસે મોઢા તાકીને એવી ઉઘાડી કે જડાવ માશીને જોકે દહીંની માટલી હતી તે જ પુરી. એ જોઈ 'સેતી જા' જડાવ માશી' એમ બોલી જવાયુ પછી તો રહેશો ક્યા ? પાછી લગાઈ ચાલી. પણ એ જ રાત્રે જડાવ માશીને વીંછી કરડ્યો હ ભાઈ કહે, 'ચાલો માશી, હું વીંછી ઉતારનારને ત્યા લઈ જઈ.' એથી કોલકરાર થયા.

પણ મુળ રમુજની વાત તો એ દત્તી કે હ ભાઈ કાંઈ વીંછી ઉતારનારને જોળખતા જ નહોતા ખાલી ગપ છાટી. કારણ એ દત્ત કે જડાવ માશી વીંછીની પીડાથી છેડા વાળીને કાંઈ મરી ગયુ હોય ને રૂવે એમ રોતાં હતા. હ ભાઈના મનમા એમ કે જડાવ માશી જેવાં માશી રોવારોતા જાય ને આપણે આગળ ચાલીએ ને લોકો જુલેએ પણ એક લલચા છે.

એક પાડોશીએ જળદનો એકો જોડી આપ્યો જડાવ માશી એમા બેઠેલા ને અમે બધા સાજનમા ચાલીએ, હ. ભાઈ પાછળ ચાલે ને લોકોનાં ટોળે-ટોળા રસ્તામાં પુછે તેને હ ભાઈ જવાબ આપે જાય કે, 'ભાઈઓ જાવ, બહેનો જાવ; અહીં કંઈ નમાશો નથી. એ તો અમારા જડાવ માશીને વીંછી કરડ્યો છે !'

જડાવ માશી તો મોઢાર આસુએ રહે છે. 'મા મારી મા રે; તું મને મુકીને ક્યાં ગઈ ? મળયુ-ધીમા ઝેર કેમ ના દીધા, વગેરે.' આ વરઘોડા ખાડિયુ, સારગપુર, પાંચકુવા, ચાર રસ્તા ફરીને પાછો ઘેર આવ્યો. વીંછી ઉતારનારને બહુ યે શોષ્યો, પણ

કોઈનું યે ઘર હ ભાઈએ જોયુ હોય ત્યારે ને ?

ઘેર આવીને જડાવ માશીને કોઈએ અરીણુ ખવડવીને ઉઘાડી દીધા તે સવારે ઉઠ્યા ત્યારે તો પાછાં ઘોડા જેવાં. 'પણ હ. ભાઈને ઉપકાર એ જુલ્યાં ત્યાં મુશી માનતાં કે 'ના, જયારો છોકરો પરજાણુ તો ખરે; અરધી રાત મુશી મારે સાર લટક્યો.'

નીચે દત્તા લખુડી માશી. એમની નીચેનું ઘર અમે લાડે રાખેલુ. ત્યા હીંચકા ખાવા રોજ જતા એ કહે 'હીંચકા જોજા ખાએ, મારી મેડી તુટી પડશે.' પણ અમારે સામી ભીંતે અડે એટલા હીંચકા ખાવા જોઈએ ક્યાય મુશી લખુડી માશી ગમ ગાય; પણ પછી દાદરે નીચા વળીને જાનામાના જુલે.

જરાક એમનું નાક કે કપાળ જોતાં જ અમે હીંચકા ધીમા પાડી દઈએ અને એકબીજાના કાનમા કહીએ કે 'લખુડી વાદરી, લખુડી વાદરી.'

પણ લખુડી માગીના કાન એવા સરવા' એ 'લખુડી વાદરી' સાંભળી જાય ને પછી તો અમારા વડિલો પાસે કચિદા ચાલે 'એ આ નમાગ ઘોડા-એને વારજો; મને મોડી સામ વરસનીને ગાળો લાડે છે.' પુછવામા આવે કે શી ગાળો લાડે છે ત્યારે કહે, 'પુછોને એમને 'પોતાને મોઢે લખુડી વાદરીની કણુલાત આપે તો પોળમા કાયમનું નામ પડી જાય એ એમને ધારતી ! આથી ગાળતો પુરાવો મને નહિ ને અમે ફારી જઈએ સાહે વરસની ડોશી જુડી કરે, ને અમારે ધણું જીવે હીંચકા.'

એક વખત અમારી પોળમા માતા કાંદનારા વડારા બ્રાહ્મણો આવ્યા હતા.

'જે કોઈ સીધું પૈસા ને દીવો મોકલે, ' તેના અણુટ રહે ભાઈ,

બહુચર ભલે આવીયાં.' એમ લહેકા કરીને એ ગાતા હતા. એક જણુ ચાદર એડીને 'હ હ' કરતો ધુણતો હતો અને બીજા 'ધન્ય મા ! ધન્ય મા !' કરતા હતા.

પછી જેના શરીરમાં માતા આવ્યા હતા તે જોલ્યો, 'અલ્યા મેવક, શું જોઈએ ?' સેવક કહે, 'સવા શેર કંકુ અને નાંદાચડી આપો મા.'

માના—વગાડય ચાળી. હ હ; હ હ.

મેવકા—ધન્ય મા ! ધન્ય મા !

મેવામાં તે માતાએ કંકુથી ચાળી ભરી દીધી અને મોમાથી ધમારાળા નાખી કાઢી આપી ! ઓઝો આશ્વર્યચકિત થઈ ભ્રેષ્ઠ રૂઢી અને છોકરાઓ ધન્યવાદમાં તાળીઓ પાડી ઉઠ્યા.

માતાએ ખીંચ વાર પુઠું, 'બોલ્ય સેવક, શું ભ્રેષ્ઠએ ? માગે તે આપુ.'

સેવક—અતર, શ્રીફળ, વામણ, ધરણી, એવં-એવું આપો મા !

માતા—વગાડ્ય ચાળી—

આમ કરીને ચાદર ઓઢીને માતા જ્યાં જ્યાં જીવે ૫૨ બધું માગેલું આપવા તરફ ચાલે છે ત્યાં દ. ભાઈ ઉઠ્યા ને માતાની ચાદર ઉપાડી નાખી ! માતા ધીમેથી પોતલી છોડતા હતા અને બધું એક પછી એક ગોઠવના જ શરૂાઈ ગયા. 'એ બધું મોમાથી કાઢીએ છીએ એમ સિદ્ધ થવાનું હતું.'

મેવકા તથા પોળની બાપડીઓ બધા દ. ભાઈનું શુ થશે તે બાબત ગભરાતા હતા માતાએ તે સાપ ઉપર સાપ દેવા માંડ્યા ને મારીએ રાખા માગવા માંડી. પણ માતા હવે રીમાઈ ગયા ને ખેત્ર અધુરું રજો.

ખીચારા મારીએ તો દ. ભાઈ અત્રામન રહે એ મારે દંડકક બાધાઓ રાખેલી અને માતાજીના કેવળ સાવન કરેલું હરિમસાદ ગજરાય રંગાઈ

હજી ગઈ કાલની જ વાત

એક ચમત્કાર

વીસમી સદીમા દેવદેવીઓના ચમત્કારો વગેરેમા માનનારાઓ બહુ ઓછ થતા જાય છે બુદ્ધિથી વિચાર કરનારાઓએ ચમત્કાર જેવી જાણના દરેક બાબતનું કંઈક કારણ શોધી કાઢી એ પ્રમ દૂર કર્યો છે

અને પણ એ જ નબળી એક માન્યતા જુદી દોષી ભ્રેષ્ઠએ એમ ધારી, અમદાવાદથી પ્રાતિજ્ઞ-જેઠસલા લાઇનમા ડોકોડા રોડનાથી ત્રણેક ગાંઠ દૂર આવેલા પાંદડા ગામમા હોળી જેવા ચઈ કાલે બપોરે ગમેલા

દરેક ગામમા હોળી પ્રચલાવાય છે, અહીં માત્ર વિશેષતા એટલી સાતબેસી કે એ હોળીના લાકડા સગની રવા પાડી ધન્યબળના અચારામા થઈ ગામના લગભગ બધા માણસો દર વર્ષે ઉપાદે પડે ચાલ્યા જાય છે, તે પણ તેમને કશી દેખ થતી નથી !

કંઈક તર્કવિતર્કો કરતા અમે ત્યાં પહોંચ્યા ત્યાંજે સાતેક ગામજે ગામના માણસો 'કાળકા માતકી જય ! અમે માતકી જય !' એમ બોલતા એકઠા થયા અને પણ સાથે જ દના બધે રથજે જેમ હોળીમા મગડાવાય છે તેમ જ અહીં પણ હોળી પ્રચલાવવામા આવી ને પોતપોતાને ગેર ચાલ્યા નવા સને લગભગ દસ ત્રણે હોળીની અવાજોમા નીકળતી બધ ચઈ એટલે વળી પાંદડા માણસો 'કાળકા માતકી જય, અમે માતકી જય' બોલતા ભેગાં થઈ ગયા. જેવાર માણસોએ ધન્યબળ દોલસાના દગલાને આઠદસ કુદમા પડોળો કરી નાખ્યો, અને તે પડી લોકો એક પડી એક ઉપરથી પસાર થવા લાગ્યા અને તે ભ્રેષ્ઠ જ રવા !

આ બેઠ જાણુવા મારે તે અમે અહીં આવ્યા હતા, એટલે અને પણ એ દગલામા ચાલવાને નિશ્ચય કર્યો બજારની બીકે તે બહુ જ લાગતી હતી, પગ્નુ હીમત બીડી અમે અંદર પડ્યા બે, ત્રણ અને ચાલે દગલે તે બહાર નીકળી નવા ગામના પનમાં લેગ માત્ર ઇન થઈ ન દતી ! પડી તે ફરી એક વાર અમે બંનેએ ચાલી જોયુ, પણ જરા બે ઇન ન આવી. ત્યાંના કેટલાક માણસો તે બંને પાંદડીમાથી પસાર થતુ દોષ તેમ પગમાથી ગેડા કાઢી, કપડાં ઈમા લઈ ખુલ આસેઆસે, પગના દનકા ઉપરથી ચાલતા દોષ તેમ ચાલ્યા જતા અને બીલકુલ ઇન વગર બહાર નીકળ્યા ! કેદમા ઠોકા જેમાડીને પગ્નુ પાણી માણસે અનારામા ચાલતા નાનાના ઠોકાઓ-રીઓ પણ અંદરથી દોડાદોડ કરતા

આટલી બધી દગીજા અને અનુભવી અને નબળાનરે ભ્રેષ્ઠ ખુલ ધરિથી ચાલનારના પગના તળિયામાથી પગેરો લુટે છે ચાલતાચાલતા ને કાંઈના પગનીયે અંદર હોમેલા નામિયેરની કાચડીનો અમિ કે એનું કંઈ આવે છે તે પને ચોડી જતા ચમકાવે છે, પગ્નુ બેનાથી પગમાં ફાસેલા તે નથી જ હકતો

બાલકથી માંડી દડાં સુધી ત્યાંના તે કાંઈ અની જાણ માતાનું સત માને છે. કેળવણિ માણસો ત્યાં બહુ થોડાં છે અમારા જેવા માતાના પરચામા અત્ર કા રાખનારા પણ એમાથી વગર ઇનએ કેમ નીકળી રાખ્યા એનું કારણ અમને કાંઈ સમજત નથી. હોળી પ્રચલાવવાના રચન સામે જ કાળકા માતાની ઓરડી છે આ વાતની પરીક્ષા કરવા કાંઈ વાર થઈ આજળ હોળી સજાગી અંદર ચાલી જેવાનો અમારો વિચાર છે ચુલલાલ બટ્ટ અને સુળશંકર બટ્ટ

હોડીમા પાણી બરાડું ભેઈ ખાંચાને ચિતા થતા માડી 'ચાલો આપણે પાણી કાઢી નાખીએ' તે બોલ્યો.

પામે કહેલો એક ચક્રર નહો, 'કાંઈ નહિ, પુરેપુરી બસવા દોને; એટલે આપણે ઉધી વાળી બધુ પાણી કાઢી નાખણું'

ખાઓ, પીઓ, હેર કરો અને—

નિષ્ફળતા !

કેટલો ભયંકર શબ્દ ! નિર્બળતા, નપુंसકતા, પરા-
વત્ય, નિરાશા, દુઃખ, વિનાશની કેટલી બધી મુશ્કેલી સેના !

અને જેના જીવનમાં આ શબ્દનો પવન વ્યાપક
રીતે સંભળાતો હોય તે મન પુરુષની દશા ?

ગમેલગમે કામના કુંગર વગરખસેડેલા પડયા
હોય છે, અરમી કરેલી પ્રવૃત્તિઓનો પાર હોતો નથી;
અણસડ્યા જીવનસંધામ અને વણબોગઆ મુખ એ-
મનાં એમ જ રહે છે. જીવાની અણખાલી અધુરી અકાળે
હુંદાઈ જાય છે. આખું જીવન નિઃસંત-નિર્જીવ અને છે.

આનું કારણ ? પુરુષાર્થનો અભાવ, પુરુષાર્થના
પોષક તત્ત્વોના વિકાસની ઉણપ.

પુરુષાર્થ એટલે પૂર્ણ મનુષ્યત્વ, માનવજીવનના
મર્મ અંગેની સમતોલ ખીસવણી. એ વિકાસથી
ઉત્પન્ન થનારી મનુષ્યની શક્તિનો આવિર્ભાવ તે જ
પુરુષાર્થ અને આવા પુરુષાર્થથી સંધાની વસ્તુનું નામ
સફળતા, વિજય, ઐશ્વર્ય, મુખ, પૂર્ણ મનુષ્યત્વ.

જેને વિદ્યા ડાહવા નથી, કાર્યની વિચારણા
જેને યથાવતી નથી, સાધનોની ઉણપ જેને અચ-
કાવતી નથી, એવો પુરુષાર્થ મનુષ્ય ન્યારે કોઈ
પણ કાર્યમાં બેઠાય છે ત્યારે તેની કે-દરેય શક્તિઓના
વિકાસનું સુંદર દર્શન થાય છે. એવો માણસ ન્યારે
કોઈ પણ કાર્યે હાથ ધરે છે ત્યારે વિજયને જ વર
છે. કારણ કે એનો વિકાસ સર્વોર્ગી હોય છે એના
સ્નાયુઓ જલપાત હોય છે, શ્વાસોચ્ચાસ પર એનું
સંપૂર્ણ સ્વામિત્વ હોય છે, સોહીને શુદ્ધ કરનાર એના
કેદમાં, અને એ શુદ્ધ લોહીને વહાવનાર એનું હૃદય
શક્તિવાન હોય છે. તાજી પુષ્કળ સોહી ઉત્પન્ન
કરનારી એની પાચનક્રિયા ઉત્તમ પ્રતિની હોય છે.
અને આ બધાને પરિણામે એના મગજ અને જ્ઞાન-
તંત્રમાં પ્રવૃક્ષ, તીવ્ર અને તેજસ્વી હોય છે. એવા
મનુષ્યને વિજય હાથવેળમાં કેમ ન હોય ?

શરીર, મન અને આત્માની સત્ત્વસંશુદ્ધિ
વિજયની ચાવી છે. એક પછી અંગની શક્તિનો વૃદ્ધિ
આપ્યા માનવજીવનને નિર્બળ કરી નાખનાર નીવડે

છે. કારણ, આપણું શરીર એક ઉત્તમ પ્રતિનું યંત્ર
છે. એનાં વિવિધ અંગોની રચના અને શક્તિની યોજના
અત્યંત સુહૃદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવી છે. પ્રત્યેક અંગ
એટલા તો મદત્તવનું હોય છે કે એના કાર્યમાં રજ
પણ ડખલ આવતા જ આપ્યા શરીરની શક્તિ અને
કાર્યક્ષમતામાં શિથિલતા આવે છે.

આપણે જે આદાર લઈએ છીએ તેની પાચન-
ક્રિયાથી લોહીની ઉત્પત્તિ થાય છે, પરંતુ એને શરીરમાં
ચોક્કસ રીતે વહેવી આપનાર તો હૃદય જ છે સ્નાયુઓના
દુષ્ક તત્ત્વોને પાછું ખેંચનાર હૃદય ખરું, પરંતુ એની
વિશુદ્ધિની ક્રિયા તો ફેફસાં જ કરે છે. અને આપ્યા
શરીરને નિષ્કર્મ માર્ગે દોરનાર મગજ અને જ્ઞાનતંત્રોનું
સ્થાન પણ એટલું જ મદત્તવનું છે. અથાત્ સમતોલ
વિકાસ, પ્રત્યેક અંગની સરળ પ્રવૃત્તિ, ચિત્તની સ્વચ્છતા
ઉપરાંત વિચારની સાત્ત્વિક અવસ્થા, અપજના અને
અનુરૂપતા ઉપર જીવનની સફળતાનો આધાર છે.

આટલું જાણ્યા પછી નિષ્ફળતાની શરૂઆત
ક્યાંથી થાય છે, એ શોધી કાઢવું અશક્ય નથી.
અતિશય આદારને લીધે આપણું જંદર નખણું પડ્યું,
શરીરના મધ્યમિન્દુ જેવા આ કારખાનાનો અચ-
વસાય દીધો થતાં લોહીની ઉત્પત્તિ એટલી થવા
લાગી, એટલે હૃદય પણ આજીસુ બન્યું, એને
લીધે ફેફસાનું કામ પણ તરમ પડ્યું પરિણામે પોષ-
ણતા અભાવે અંગોના સ્નાયુઓ નિર્બળ અને ઢીસા
બન્યા કંઈ પણ કાર્ય કરતા નિર્બળના જાણવા લાગી.
થયું ! સ્ત્રીક્રિયાપણું, જીવનગંગા, ચિતા વગેરે મહેમાનોએ
પગાય નાખ્યો. એમનો મતકાર કરવામાં ગેકામિયા
મનને બીજારાને વિકસવાનો અવકાશ જ ક્યા રહે ?

આ મર્મનું મુજ માત્ર જરા જેટલી દેખાતી બલમાં
જ હોય છે ચાંપીને ન ખાધું; નોકરી કે નિરાણે
જના લપસપ ઉતાવળે ખાઈ લીધું, નાટક કે સીનેમાં
જેવા જના જરા નાસ્તો ક્યો; બે ભાઈએ એવા
થવા એટલે કંઈ દોરેકમાં ગયા વિના ચાલે; આગ્રદ
કરે ત્યારે થોડુંક મિષ્ટાન્ન વધારે લેવું જ પડે;—આવી
આવી અનેક જરા જેટલી જુથેથી શરીરને ખનાવી
દીધી કચગપેરી—ઉકરડો. અંદર ચાલુ કરેવાળું

અને પરિણામ ? માંગી.— નિર્મળતા,—નયુક્ત-
તા,—મરણ

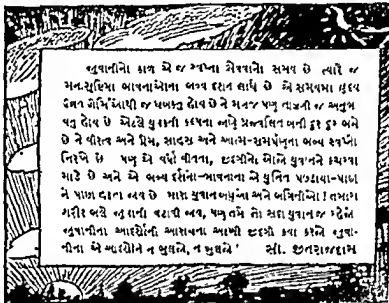
ખાઓ, પીઓ, લહેર કરો અને—

અને, અકાળ મૃત્યુ પામે.

આ યોગ્ય તામજનક છે ?

આગમ્ય જાગે પામે છે. આગમ્યની મરજતા
ઉપર વિજયી જીવનનો આધાર છે. મોઝ આદાર-
વિદાર, માર્ગિક શ્રમ અને નિયમિત આગમ્ય પર
આગમ્યનું

ભાષિ અ-
વશ્ય છે.
જ્યારે મનુ-
ષ્ય આદાર-
વિદાર મા
ઉચ્છ્રિત
વર્તન કરે
છે, ત્યારે
પ્રેમાજ પ્ર-
કૃતિ કે પી
એને ખબર
દાય મુકી
મેડે છે અને
મમતાથી
પાછા વળ-
વાનું મુશ્કે

જુવાનીનો કાળ એ જ મજા મેલવાનો સમય છે ત્યારે જ
મનઃશુદ્ધિ આપના યોગ્ય હાથ છે એ સમયમા મુશ્કે
વેળા મેલે આપી જ પાછા દોલ છે ને મનજ પળ તાજની જ અનુભ
વત દોલ છે એટલે જુવાની કદના બાળે પ્રજ્વલિત બની ફર ફર અને
છે ને પીરવ અને પ્રેમ, સાદગ્ય અને આત્મ-શુભચંપુના બંધ સ્વર્ગી
નિરપે છે. પણ એ વર્ષો પીતના, છટકોને મેલે જુવાનને કથના
માટે છે અને એ બંધ દર્શના-આવનાના એ યુનિત પડાવા-પાછા
ને પાછા દાના બંધ છે માત્ર જુવાન બાળના અને અભિનીઓ ! તમામ
મરીર બંધે જુવાની વસી બંધ, પણ તમે તો કદા જુવાન જ પડેલ
જુવાનીના આદર્શોની આસનાના આપી છટકો કયા કરેને જુવા-
નીના એ આદર્શોને ન જુલે, ન જુલે ' સી. જીતરાજદાસ

છે. મામાન્ય રીતે તો કુટુંબની આ મુશ્કેલી (એટલે
યુક્ત, અપવૈ, મરડો, ઉઝરી, મળેખમ વગેરે) અર્થ
જીવી નથી, અને માણસ આદારશિદ્ધા પ્રત્યે લગ
આપવા મરી જાય છે. પરંતુ વારંવાર આપના પ્રવેશ-
નો સામે થવાનું મુશ્કેલ જાગ જીવનમાં નથી એવો
દીન મનુષ્ય કુટુંબની એ શાન પણ મંથીર મુશ્કેલીની
અનુભૂતિ કરે છે. એટલે આખરે એને પ્રકૃતિના
પ્રત્યાધાનનું જ દર્શન થાય છે અને એને અનેક
અમકર વ્યાધિઓનો તે ભોગ જાય છે

સરીરના વ્યાધિઓમાંથી નવાણું ટકા તો આદાર
પ્રત્યે ફરફત કરવાથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે
આદાર એ પ્રાણીજીવનનો આતં મદદરતો ભાગ
મળી શકાય.

એ પછી એટલા જ મદદરતો બાંધે વિવિધ ને
કનગન અને આગમ્ય એક જ આગમ્યના પામનને
એકથી ત્રણ કલાક લાગે છે અને એને પચાવવા
માટે એક કલાકની મજાન શારીરિક મહેનતની જરૂર
પડે છે આયુષ્યોના મંચાસન પર જ આદારના
પામનનો આધાર દોષ છે અને અમિત થતા યોગોને
જો આગમ્ય ન મળે તો એમની શક્તિનો દામ થાય
અને શિથિલતા આવે. આ રીતે આદાર ઉપરાંત

રનાયુષ્યોના
મોઝ મંચા-
સન અને
આગમ્ય પર
શરીર મજ-
ની પૂર્ણતા
અવશ્ય છે.
દરીકતમા
જો આમ-
જ છે, તો
પછી આ-
માથી કયા
તરવો વિ-
મરી જવાય
તેમ છે ?

ધમ્મવિને
કદાચ નંદેદ

કરી શકાય. એથી પરિણામે કશું જ નુકસાન ન
થાય પરંતુ શરીરને જુલી જ્યાં એમ નથી એક
પણ જુલનું કળા અત્યંત કડો અને અચાવદ નીવડવા
વિના રહેતું નથી જીવન એટલું તો તપથી વધી
જાય છે, કે આપી કુદ ગણાની જુલોનો વિચાર
કરવો મનુષ્યને આવશ્યક લાગે નથી

મોજોખ, મિથ્યા મજા અને એવી બીજી અનેક
નિર્જીવ અને પરિણામે કુખ્યપ્રદ વાતોમા માણસ
અર્થ કાળક્ષેપ કરતો દોષ છે પણ આપણે એનું જો
આદાર, વ્યાપાર કે નિયમિત આગમ્યની વાન કરીએ
તો કદેશો જો ભાઈ, વખત જ ક્યાં મળે છે ? પરંતુ
અજ્ઞા મનુષ્ય જેવા આ પામરોને વિચાર પણ નથી
આવતો કે મરવાને માટે તો પુષ્કળ સમય છે, માત્ર

કોઈ પણ પ્રયત્ને જીવનને મુંઝવે ને બળવાન બનાવવા માટે ખાસ સમયની વ્યવસ્થા કરવામાં જ બહુ મનુષ્યત્વ રહેલું છે. કારણ કે, એક ધણીનો પણ વિશ્વંઘ ધણી વાદ વિનાશક નીવડે છે. નિર્બળતા અને નયુસકતાનું પાલનપોષણ કરનારને પ્રકૃતિના ખાસ સિદ્ધાન્તનું જ્ઞાન નથી હોતું કે પૃથ્વી મનુષ્યને જ જીવવાનો અધિકાર છે.

ચોખ્ખા વ્યાયામથી એંગો બરાબર કસાતા હોય; પછી એને અત્યંત સરળ અને પોષક આદારનું બળ મળતું હોય, અને તેમાં શાત સ્વસ્થ નિદ્રા તથા પ્રત્યેક રનાયુને શિથિલ રાખી પુરતો આરામ આપવાથી નવું ચેતન પુરાતું હોય તો જ માણસ સંપૂર્ણ રીતે તદ્દુસ્ત રહી શકે. શરીરની આવી નિરાગતતાથી મગજ દલકે અને શુદ્ધ વિચારને અનુકૂળ બને છે ઉત્તમ પ્રતિના વિચાર અને વાચનથી ઉત્ક્રાંતિ અને ઉત્સાહપ્રેરક બળની પ્રાપ્તિ થાય છે આનું નામ પૃથ્વી મનુષ્યત્વ.

મસાકાવાળા તીખાતમના ભોજનો એ આદાર નથી. મરનામરતા લગતો પગલે થોડુંક કરી આવવું - ફરવા જવાનો ફાલ કરવો એ વ્યાયામ નથી અનેક વિચારથી ગુંગળાઈ જતા મનવાણો મનુષ્ય શિથિલતા શું એ સમજતો જ નથી. એટલે અભ્યારના ધમલિયા જીવનમાં તો મનુષ્યત્વને ખીસતું બેઠાંતો પ્રસંગ જવડે જ મળે છે અભ્યારના મનુષ્યોને ગોટે ભાગે મનુષ્ય જ નથી; મનુષ્યત્વના ઓળા ખાત છે.

હસ્તિશાયણ આચાર્ય

ખોરાકની પસંદગી

પોષના અંકમાં 'ખોરાકની પસંદગી' એ મયાનાના લેખમાં શરીરને સુવ્યવસ્થિત રાખવાને માટે ત્રણ પદાર્થની ખાસ જરૂર છે એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. એ સિવાય એક ચોથી ચીજની પણ ખાસ જરૂર છે; અને તે ખનીજલવણ (Mineral Salts). આ ખાસ અગત્યની ચીજ છે. ખોરાકમાં તે ન હોય તો શરીરના દાઢ દૃદ્ધ પામે નહિ તેમ જ સોડી બને નહિ. આ સાચી મળવાનું મુખ્ય માધન લીલાં શાક અને તાજાં ફળો છે

'એ રાટલી અથવા ગિન્કિટને ઘી, માખણ,

દુધ અથવા ચાની સાથે લેવામાં આવે તો શરીર-યંત્ર હમેશને માટે સુવ્યવસ્થિત રહે' એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે બરાબર સાચું નથી. ખોરાકને લગતી છેલ્લી શોધખોળને પરિણામે એટલું તો સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે કે જે ચીજોની અંદર (Vitamines) પ્રાણજીવન તત્ત્વ નથી તે ચીજને શરીરને માટે નિર-પયોગી છે. બિરિટ્ટ, સફેદ લોટ-મેંદા કે પરસુદીમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તેથી તેમાં (Vitamines) પ્રાણજીવન તત્ત્વ મુદ્દલ હોતું નથી એમ કહીએ તો ચાલે. આવાં બિરિટ્ટથી શરીરને મરમી મળે, પરંતુ શરીરવૃદ્ધિને માટે જે પ્રાણજીવન તત્ત્વની જરૂર રહે છે તે ક્યાથી મળે? કળસરાટી પણ મોટે ભાગે પરસુદીમાંથી જ બનાવાતી હોવાથી તે પણ પ્રાણજીવન તત્ત્વ વગરની હોય છે. એટલે ખોરાક તરીકે તો એ પણ ન-કામી ગણાય. પ્રાણજીવન તત્ત્વો મારા પ્રમાણમાં તો ઘી દુધમાંથી મળી શકે છે પરંતુ આગળના લેખમાં સૂચના થઈ છે તેમ કે-ડે-ડે મિલ્ક-દુધના ઉકાળેલા કળા વાપરવામાં આવે તો તે દુધના પ્રાણજીવન તત્ત્વોનો નાશ થઈ ગયો હોવાથી કશો જ ફાયદો કરતા નથી. એટલે આવા ખોરાકથી શરીરયંત્ર દબે-શને માટે સુવ્યવસ્થિત રહી ન જ શકે તે દેખીતું છે.

પ્રાણજીવન તત્ત્વો (Vitamines) નો પ્રશ્ન ઘણો જ ઉગ્ર, વિશાળ અને બહુ ઉપયોગી છે, પરંતુ આવા નાના લેખમાં તે પુરેપુરો છેડી શકાય તેમ નથી ખોરાકમાં ચીજો ઉપયોગ કરવો એવી સલાહ તો દાતના કોઈ ખોરાકશાસ્ત્રી ન જ આપે, તો પછી આપણે રકાઉટ્સને તેની લક્ષમણ કેમ જ કરીએ? ગામડાંમાં તાજું દુધ જે પ્રાણજીવન તત્ત્વથી ભર-પુર છે તે ક્યા થોડું મળે છે?

ખોરાકશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ રકાઉટને માટે સૌથી સરમ ખોરાક જડી લાપન્ડી કે ઓરમું અથવા ચુરમાના લાડવા અને સાથે લીલાં શાક, મુળા, મેથી, કોળીજ વગેરે ગણાય. સાંભળના કમોળના ચોખા, ફાન-રાવાળી મગની દાળની ખીચડી, પુષ્કળ ઘી અને લીલાં કાયાં શાકની કમુંબર ઉત્તમ ખોરાક છે.

આપણા પડીશે બહુ જ રાજા અને ઉત્તમ દત્તા કે તેમજ ઉપર જણાવેલ ખોરાકને જુના જમાનાથી જ પસંદ કરેલો છે. આ ખોરાક તૈયાર કરવામાં

બહુ વખત પણ લાગતો નથી મકાઉટના ઓગકની પસંગી કરવામાં વખતના અયતો વિચાર કરવાની સાથે શરીરને મદન કરવું ન પડે તે પણ ખાસ ખ્યાલમાં ગણવાની જરૂર છે અને તેટલા માટે ઘી, દુધ, કાચા શાક, કળ વગેરે ને ઘીને ગામગામથી મળી શકે છે તેનો સમાવેશ ખોરાકની પસંદગીમાં ખાસ કરવો જ જોઈએ.

શુભચંદ ઉત્તમચંદ પારેખ

કયો ગામા ?

થોડાંક વર્ષ ઉપર વિલાયતથી એક નવજુવાન કુસ્તીબાજે ઝલકતામાં આવીને હિન્દુસ્તાનના પહેલવાનોને આજ્ઞાવાન આપ્યું હતું બીચારાને આ દેશના પાણીની ખજર નહિ એટલે એનો ગર્વ માતો ન હતો પરંતુ એની બાંસિરાવા ભેદ અહીંના બધા વ પહેલવાનો હસતા અને એના બડબડાને કોઈ પણ ગણકારવા ન હતા છેવટે એને જરા લાડવો આપાડવા માટે કુચબીદારના મહાસાભએ પોતાના પહેલવાન અસિયાને એની સામે ઢોકો કર્યો અસિયાની પાકટ અવસ્થા દોવા છતાં પણ એણે જોતજોતામાં પેલા કુચબીબન પહેલવાનને ધુળ ચાટતો કરી દીધો.

આ અસિયાની જુવાનીએ કુસ્તીના છતિદાસમાં કદકદ ઉચલપાચલ કરી નાખી હતી એને બે પુત્ર હતા શુભામ અને કલ્લુ કિકટને ટકર આપનાર શુભામ અસિયાને પંડિત મોતીલાલ નહેરૂ પારિસના પ્રેરોનમાં લઈ ગયેલા ત્યાં એણે કુચબીબન દુસ્તીમાં એમાં થયેલા ફેલાવો હતો અસિયાનો બીજો પુત્ર કલ્લુ પણ અદ્વિતીય પહેલવાન છે તેને ગામા નામનો પુત્ર છે આ ગામા થોડાંક વર્ષ ઉપર જુનાગઢમાં રાજ્યના પહેલવાન તરીકે રહી નએવો મહારાષ્ટ્રમાં એની જખરી પ્રતિષ્ઠા છે ડેઠન છમખાનામાં એણે ધુળ નાન માટે કયું હત એની ઉમર હાલ ૨૩ વર્ષની છે એ અને ઝિબિરકો સામે લડનાર ગામા બને જુદા પેલો ગામા તો મોટો છે.

આ ગામા કલ્લુની અને ગુગા નામના જહેરામુજા સમ-વયસ્ક પહેલવાનની દુસ્તી, અહીં તો રખમી બન્નુઆરીને રોજ કોલ્હાપુરમાં ૩૦૦૦૦ પ્રેક્ષકો સમક્ષ થઈ હતી દોઢ કલાકની રસાકરની પછી ગુગાએ ગામાને ચિત કરી વિજય મેળવ્યો કોલ્હાપુરના મહાસાભએ એને સાદીની વિજયગઢા ભેટ કરી.

ગુગા અદ્વિતીય પહેલવાન હોઈ હિન્દુસ્તાનમાં એણે ધુળ નામના મેળવી છે ૧૯૨૩માં પેલા મોટા રત્નને હિંદુ ગામાના ભાઈ ઇમામબક્ષ ભેડે એની કુસ્તી લાહોરમાં થયેલી પહેલીમાં ગુગાએ ઇમામને ચિત કર્યો બીજામાં તોફાન

ગામા કલ્લુ

વિજેતા ગુગા

થવાથી કુસ્તીનો નીકલ આવ્યો નહિ પરંતુ બીજામાં ગુગા ઇમામના હાથે મદાત થયો ઇમામબક્ષ અહમ્મદ કુસ્તીબાજ છે પોતાના અહિં ગામા કરતાં પણ એવું કોરાલ્ય અર્થિયાત છે, એવું અત્યારના તત્ત્વ કુસ્તીબાજો માને છે એ મ્યાનમાં લેતા ગુગાની રાક્ષિ અને કલાનુ હકી ભાન થયો ગામા કલ્લુ અને ગુગા ઉભયના બળ, રાક્ષિ અને કુસ્તીનું કોરાલ્ય જોનારને મુગ્ધ કરે તેવા છે.

આ ઉપરથી હરિસા ગામા કયો તે સમજી મુશ્કેલ નથી હવે ગામા-ઝિબિરકો જાન વિરે

મામાન્ય રીતે ન્યારે શ્રેષ્ઠ પહેલવાનો લડે છે, ત્યારે છતનારને નાખાની સારી રકમ આપવા કુચરાન હારનારને પણ કઈ આપવું પડે છે અમેરિકામાં બોક્સર સૌથી વધારે નાણાં કમાય છે કેટલીક વખત એ રકમ પાંચ મીડીથી એકી હોતી નથી એ નિયમ મેમોરે ઝિબિરકોને પણ ગામા સામે લડવામાં આવી જ ભારે રકમ મેળવવી હતી આ મરીન દેશમાં એટલા નાણાં રોકનાર કોઈ નીકળ્યો નહિ, એટલે ભાઈ સાહેબ દુસ્તી કર્યો વિના જ રવરેશ સિખાબાની વાત સમજાય છે હરિનારાયણ આચાર્ય

હોળી આવી-શું લાવી ?

કુમારો માટે શુભ સંદેશ

‘ગાળાગાળી કે મારામારીનું

પાપ ન કરના ઉત્તમ વાચનમાં

તમારો સમય ગાળજો.’

સચિત્ર વીરની વાતો ભાગ ૧-૨

તમને ઉત્તમ વાચન પુરું પાડશે

ફા અદીમાં ગમે ત્યાંથી મળશે

નવાં પુસ્તકો

કક્ષાવટી : સંપાદક, ઝરેરચંદ્ર મેથાણી; મુદ્રક અને પ્રકાશક, અમૃતલાલ દલપરામાણ્યરોડ, રાણપુર, કીમત ૦-૮-૦
આ નાનકડી ચોપડીમાં ગુજરાતની કેટલીક વનકથાઓ સંપાદિત છે. કક્ષાવટી નામ, અંદરના લખાણ જેટલું જ આવખલું ને લગતું, મજા અને રસગ્રાહી છે. 'રઘિયાણી રાત'ના ઉપાડાના રસાસ્વાસ પછી 'કક્ષાવટી' લોકસાહિત્યની અનોખી ઉપાડા જગલગાવે છે.

મતો લોકજીવનનું કુલ છે અને વનકથાઓ લોકધનની ફેરબો છે. એ કુલ કરમાય નદિ ને એ ફેરબો ડહી બલ નદિ એની બાજુ લેવી એ ધર્મને આજનાં કુમારકુમારિકાઓનો છે.

કક્ષાવટી પરંપરાની મજલા આરતી છે. એમાં જીવનની ઝળ છે ને સમજાવતી રસ છે; છતાં આજ એનું રક્ષણ ટેબલ પરના કાચના પહેરેથી ફાલપર-વાલે લીધું છે અને કક્ષાવટી બ્યારથી વિચારાઈ છે ત્યારથી કુમારિકાઓના લાડમાં, વનુઆડોના ઢોળા અને કુમળાં, અને કુટુંબીઓના બાલો અધુરા રહી ગયા છે તેની કાળ ના કહેશે ?

કક્ષાવટીને સાહિત્ય અને પ્રજાની બોમોડી બાવના રૂપે પ્રમદાવધા મઠિ ગુજરાત બધે મેથાણીનું જાગી છે 'રોગાવટ' એક નાનું આદિ રાજનીતિને વિમુક્ક કરના મથે છે તો બીજી બાજુ આવા પ્રકાશનો દ્વારો દેખાવા લાગ્યા નથી રાણુ પ્રમદાને છે એમ કહેવામાં અતિરોચિત નથી. **ર. પ.**

વિશ્વકોશ ટેકા : જર્મન નાટક પરથી અનુવાદક તથા પ્રકાશક, નર્સિંહભાઈ ઉમરભાઈ પટેલ, પારીનાર મદિર, આમુદા; કી. ૨-૦-૦

રિશ્તકરકલના ગ્વાલંપાદિર ગિલિયમ ટેલનું નામ તો રાણુ નદિ લખ્યું હોય ? જર્મન કવિદાર રિલ્કે એ ટેલના જીવન પરથી એક સુદાર નાટક રચ્યું છે તેનો ઉપવ પુતક અનુવાદ છે શ્રી નર્સિંહભાઈ પટેલ, નેત્રીનારકલના પ્રેક્ષકે શ્રેષ્ઠાદક જીવનચરિત્રના આરોપનાર તરીકે ગુજરાતને સારી રીતે બખીના છે એમણે મુજ જર્મન ઉપરથી ઉપરેડું હોઇ ઉપરું સચિત્ર નાટક આપતી આગળ મુજના બાવ બેરબર રાજુ કરે છે.

સૂર્યોદય બ્યાયામ : દિ.દી ઉપરથી અનુવાદક દલિ-રાજ વિશ્વકોશ; પ્રકાશક, બાપુભાઈ કુલેશભાઈ પટેલ, લેનીયા; કી. ૦-૧-૦

'નમસ્કાર' નામથી લાંબીની બ્યાયામની આ પદ્ધતિ અમને એટલી તો સારી લાગેલી કે એ દિનિત્રીમાં કહેરકહે એક ગામિકામાં પ્રજલ થતી દની ત્યારે મામલી એની કનીને 'કુમાર'ના આપનાને અમે ગિયાર કમિલો પજુ મુખાએ એનું ઉપરું બ્યાયામ ગુજરાતીમાં વેળું થઈ શક્યું છે. એ બ્યાયામની અને આચારવાની અમારી બલમણ છે

સ્કાઉટિંગ તેના ઉદ્દેશો અને કાર્યપદ્ધતિ; હર્ષનાથો અને ઘોડક ગીતો; લેખક-પ્રકાશક, દર્શવનગાય; રાકોડ માગર, લેવપુર; કી. ૧-૦-૦

'બાલપીર' નામના સ્કાઉટિંગના પુસ્તક પછી એના જ પ્રકારનું આ બીલું ગુજરાતી પુસ્તક આપણે ત્યાં બદાર પડે છે 'કુમાર'ના વાચનારને સ્કાઉટિંગ વિષે વધારે સમજાવતું પડે તેમ નથી. એ રામચર અને જીવસાપ્રેરક પ્રવિત્તિને લખતું આ પુસ્તક ચોથા પ્રકાર પામી એનું અમે હરકેમ લીએ.

વૈદ્યજીવન : આયંતર કર્તા, રવ પ્રામુલાલ બગદેવજી મુનશી, પ્રકાશક, 'ગુજરાતી' પત્રની ઓફિસ, કી. ૧-૦-૦

'વૈદ્ય' વિષયને લગતું સંપૂર્ણમાં પ્રચુર સાહિત્ય છે એમાના કેટલાક કથો એ વિષય ગીબનાગ કકરય કરી તેનો બ્યાનપૂર્વક અનવાસ કરે છે આવા કથોમાં મદાકવિ લોસિ-અરજનું 'વૈદ્યજીવન' એક છે. એ એવનો આદર વેદ્ય લોકમાં મિલે નથી. પરંતુ અમને તો ઉપરનું એમ ગુજરાતી બાપનાર, સામાન્ય જનના મઠિ પજુ ઉપરે થી લાગ્યું છે.

વિષયુ દિગમ્બરજી પશુકર કા કુંકિસ જીવન વ્રતાન્ત : લેખક, 'શિમ;' પ્રકાશક, રામનામાધાર મંડલ, અમૃતવાડ

આંધળાનું ગાડું; (નાનકું નાટક) લખનાર, જીમના-રામ દવે, પ્રકાશક, હુમ્મલભાઈ મોસારજી, બરોડા; ૦-૧-૧
નાગાનન્દ; (શીવદેવેનું મૂળ સંપૂર્ણ નાટક) અનુવાદક અને પ્રકાશક, રામુકિલાલ જયનંદભાઈ ફલાલ, ૦-૮-૦
વરોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ; પ્રકાશક, પુસ્તકાલય સદાવક સદાકારી મળી તિ વરોદરા, ૩-૦-૦
ગુરુકુલ રજત-જયનંદી એક; સંપાદક, પ્રો. સત્યમત સિદ્ધાનાથભાર, શુક્રાલ કામી

બારોડાનીના એટીતો : લેખક, નરદરિ દ્રારાહાલ પતીલ; કી. ૦-૮-૦

નિકા-ત્યાગ : (પદેથી વાર પ્રાપ્તપર પતિપદોના અદેતાલો) કી. ૦-૨-૦

સ્વરાજ્ય આદ્યમ પત્રિકા : પ્રકાશક, હુમ્મલભાઈ મોસારજી, બારોડા

સમકલ બ્યાખ્યાન હર્ષજી લેખક અને પ્રકાશક, મસાનર; કી. ૦-૪-૦

બજનામૃત : (બામ ૧-૨-૩) લેખક કાલિદાસ બમ-વાનલાલ બરોડા, પાટણ; કી. ૦-૧૨-૦

સારી શિખામણ : સંપાદક અને પ્રકાશક, મનનલાલ શરભાઈ પટેલ, પાટણ; કી. ૨૫ ૩-૦-૦

કુંગાર ત્રિવેળી : (ગમાર ગિલ, પુષ્પજાનુ વિલામ અને 'વર પંચસિા) અનુવદક, લનમનંદીજી શા. ગિ.વ. મુંબાઈ; કી. ૦-૧૨-૦

દત્તાત્રય સ્મરણુમ : પ્રકાશક, અનુગતાત મે.દી. બેદ

આળ વિભાગ

કરોળિયાની જાળ

આમને છેડ નાનકડી ઝુપડી ને એમા એક ગરીબ કુટુંબ રહે કુટુંબમા માત્ર ત્રણ જ જણ. નાની છોકરી ને તેના માખાપ આપ સવાચી માડી સાજ સુધી મજુરી કરે, મા અગધા ગામનુ દળણુ ફળે ને છોકરી આખો દિવસ ૩ કાતે, ત્યારે માડ અર્ધો રોટસો મળે 'આટઆટલી ગરીબી છતાંયે એ સંતોષી કુટુંબ સુખી હતુ રાતે ખાઈપી સૌ વાનો કરવા બેસે કોઈ વાગ છોકરી કંઈ ગાય તો કોઈ વાર મા એકાદ વાર્તા કહે મોડી ગતે સૌ સુઈ જાય વળી મવાર પડે ને સૌ મૌને કામે લાગે આમ 'દિવસો પનાર થતા જાય

દરરોજના મહાવસાથી છોકરી તો એવું ઝીણુ કાતે એવું ઝીણુ કાતે ' પછી તો જેમજેમ એનું મુનર વખણાતુ ગયુ તેમતેમ એ લાવ પણ વધારતી ગઈ 'અમણે, તમણે, પાયગણે, ફસગણે' તો -યે એને ત્યાં એટલા ને એટલા ધગક 'કેટલાયને તો મુનર ખુદી રહે એટલે નિગરા થઈ પાછા જવુ પડે

એક દિવસ કોઈ એક બાઈ મુનર લેવા 'આવી ગામના રાગની રાણીની એ દાસી હતી તેણે એ મુનરને વણાવીને મુંદર માડી બનાવી

પુનમના અજગણિયા બાંધ્યા છે ગણી તેની સખીઓ ને દાસીઓ સાથે મહેલના વિશાળ ચોકમા

ગસ લે છે એવામા દાસી પેલી માડી પહેરીને આવી

રાણીને તો એ સાડી જોનાવેન જ ગમી ગઈ ' તરત જ તેણે એવી સાડી પોનાને માટે લાવવા મામીને કહી દીધુ

પેલી નાનકડી ઝુપડીમા તો માણસ માના મે નથી અંદરથી એક મધુર અવાજ આવ્યો, 'જનઓ, આજે દેવે પાછા જનઓ મુનર બધુ જ ખસાસ થઈ ગયુ છે, કાલે આવજો મો વીખગઈ ગયાં એટલા મા એક બાઈ દોડતીદોડતી આવીને કહે, 'અહેન અહેન, રાગની ગણીએ મુનર મગાવ્યુ છે, આપોને' ' કાલે આવજો, આજે તો એક તાનણો પળ નથી ' છોકરીએ જવાબ આપ્યો.

દાસી તો મહેલે પાછી ગઈ ને રાણીને વાન કરી ' જન, એ છોકરીને કહી આવ કે કાલથી કોઈને મુનર આપીશ નહિ, જેટલુ થશે તેટલુ પામ ગણે દામે રાણી ખરીદી લેશે ' ગણીએ કહ્યુ

દાસી તો વળી પાછી ઝુપડીએ ગઈ ને છોકરીને રાણીની વાત કી છોકરીને તો જૈમા જ જોઈતા હતા. ધણી ખુશીથી એણે રાણીની માગણી કસુલી ખીજના કરના દસ ગણા દામ તો પોતે લેતી જ હતી ને હવે તો એના ચે પામ ગણા મળવાનાં ' પચાસ ગણા દામ ' છોકરી તો દરખમા ને દરખમા પોતાનુ લાન શુકી ગઈ

એને તો હવે રાજની 'રાણી' સાથે જાહેનપણું થયું છે, હુંપડાને જાહેન સુદર મહેલ રહેવા મળ્યા છે.

પણ આ બધાનું એક ખરાબ પરિણામ એ આગ્રહ કે છોકરી બહુ જ ગર્વિષ્ઠ બની ગઈ. 'મારા જેવું કોઈને પણ કાતતા ન આવડે !' એમ તેને અભિમાન આગ્રહ. રાણીની માનીતીને માફ પણ કેણુ લગારે ? સૌ કહે, 'હા જાહેન હા, તમારા જેવું તો દુનિયા-ભરમાં કોઈને કાતતા ન આવડે !'

એક વાર બધી સખીઓ છોકરીના વખાણ કરતી બેઠી હતી 'મારા જેવું તો કોઈ અપ્સરા પણ—' છોકરી આગળ ન બોલી શકી એની સામે એક ડાહ્યા આખીને ઉભી હતી. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે એનું આંખું શરીર ધુન્ન હતું. માયાથી પણ સુધી એણે કાળુ ઓઢણું ઓઢેલું ને દાયમા ભાખી લાકરી સૌ ફાટી આંખે ભેઈ જ રહ્યું, આ કેણુ ?

'જાહેન, બેટા,' તે ડાહ્યા માયાણુ સ્વરે બોલી, 'અભિમાન ન કરીએ આ બધું માતાજીની જ મ્હાનું પરિણામ છે.'

'એમ કે ?' છોકરીની હલ એકદમ છુટી ગઈ, 'તમે મને શીખામણુ આપનાર કેણુ ? જાણ, માંડે નમારી શીખામણુ નથી જોઈતી !'

છોકરી સામે ટગરટગર ભેટી ડાહ્યા તો રિંધર ઉભી હતી.

એક સખીએ ટાપશી પુડી, 'માઈ, દુનિયા આખીની ચિંતા કરીએ તો દુખળા પડી જવાય પાછાં પધારો મા, તમારા છોકરાને એ શીખામણુ આપજો એટલે બાન !'

ડાહ્યાથી વધારે મસ્કરી ન જાગાઈ. એકદમ તેણે ઉપરનું ઓઢણું ફેંટી દીધું. પણ . . . પણ ત્યાં એ બધાએ શું જોયું ? એક સુદર સુદર પરી' આમમાની રંગની લાલગાંની એની ઓઢણી, ડોકગા ટુલની માળા ને આખેત્રી દેકણે તો જાણે રત્નો જડયાં હોય ! ઓરડા આખો પરીના તેજથી જળા-જળા થઈ રહ્યો.

પણ પરીના ચહેરા ઉપર અત્યારે કોઈ આવે નહોતો. એણે પેલી ગર્વિષ્ઠ છોકરીને સાથે આમળા આપી ને છોકરી ગમ 'પણ જ્યાં એ ઉભી હતી ત્યાં કોઈગણા જેવું જીવકું પોતાનું ઘર શોધવા મથતું હોય

એમ દોઝમદોઝ કરતું દેખાયું !
ને આજે ય એના નશીબમાં હજી ત્રીણીત્રીણી કાંતવાનું જ રહ્યું છે. મ.

ભુલકણી માખી

એક હતી માખી, માખી ભારે ભુલકણી. વાન-વાતમાં બધું ભુલી જાય.

એક દિવસ માખી એનું નામ જ ભુલી ગઈ. એ તો ઘણું ય સંભારે, પણ નામ વાદ જ ન આવે એક કડીઆરો જતો'તો. એની પાસે જઈ માખી કહે, 'કડીઆરાભાઈ, કડીઆરાભાઈ, હું તો નામ ભુલી. માફ નામ કહેતો.'

કડીઆરા કહે, 'જાણ, મને શી ખબર ? પુછ આ કુદાડીને.'

માખીએ કુદાડીને પુછ્યું : 'જાણ, જાણ, હું તો નામ ભુલી. નામ કહેતો.'

કુદાડી કહે, 'મને શી ખબર ? પુછ પેલા જાડને.'

'જાડ, જાડ, હું તો નામ ભુલી. માફ નામ કહેતો.'

જાડ કહે, 'મને ખબર નથી. માળાના ભેમનાર પોપટને પુછ.'

'પોપટ, પોપટ, હું તો નામ ભુલી માફ નામ કહેતો.'

'હું શું જાણું ? પુછ પેલા પાણીને.'

માખીએ પાણીને પુછ્યું પાણી કહે, 'મને શી ખબર ? પુછ આ ભેમનારને.'

'શેવાળને, શેવાળને, માફ નામ કહેતો.'

શેવાળ કહે, 'જાણ, મને ખબર નથી પુછ પેલા માછીને.'

'માછી, માછી, હું તો નામ ભુલી માફ નામ કહેતો.'

માછી કહે, 'હું શું જાણું ? જા પેલા ટાપવાની માખીએને પુછ.'

ત્યાં તો માખીઆઈને નામ વાદ આવી ગયું. એ તો રાજરાજ થઈ ગઈ ને એ પગે મોં જીતીજીતી નાચવા મંડી

અ. મ.

પછો તંત્રીને

(૧) દોરડાને ઢલાવતો આપણે ઊઠી જઈએ તો પણ તે કેમ હલ્યા કરતું હશે ?

જ્યારે આપણે દોરડાને હલાવીએ છીએ ત્યારે આપણે એ શક્તિ જોરાક્રમાંથી મેળવી હોય છે તેને આપણા સ્નાયુઓ દ્વારા ગતિ આપીએ છીએ દોરડાને પકડીને હલાવવાથી એ અનિ આપણા સ્નાયુઓમાં કંપન થઈ તે દોરડાને મળે છે મજિનો નાશ થતો જ નથી એ નિયમ મુજબ દોરડું ચોતાને મળેલી શક્તિ વડે હલવા માટે છે તે શક્તિ જ્યાં સુધી જીવી ન રહે ત્યાં સુધી દોરડું હશે

(૨) ચામડી ઉપર ફોડણો કેમ થતો હશે ?

આપણે જોને ચામડી કઢીએ છીએ એ તો માત્ર આદરની ભાવના એક હાકળ સરખી જ છે, ખરી ચામડી તેની નીચે છુપાએલી હોય છે અનેની વચ્ચે એક ભનને રસ હોય છે આ રસ ચીકાતનું કામ કરે છે બહારની ચામડી પર બળતરણને અવરો બીજા કોઈ ભવનો આપવા પહેલાં છે ત્યારે આપણા જ્ઞાનવૃત્તોને સંદેશો પહેલે છે આ સંદેશો પહેલે છે તરુ જ બચે છે ચક્ર આપવાથી જ્યાંએ દોડી આવે છે ને તેથી ચામડી ઉપરની ફોડણો થઈ જાય છે

(૩) રાત્રે બતીથી જોતા અને દિવસે સૂઈના પ્રકાશમાં જોતા એક જ રંગ જુદો-જુદો કેમ દેખાતો હશે ?

જે રંગો જોતે કોઈ ભવનો પ્રકાશ આપતા નથી, પરંતુ જોતાના ઉપર પડેલા પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ પડી પ્રકાશે છે તે રંગોને પ્રકાશ કયુ ભવનો છે તે કપર બહુ આસાર તાજા પડે છે વધુબર સૂઈપ્રકાશથી દીવાનો પ્રકાશ જુદો પડે છે એટલે જુદાજુદા પ્રકાશની અસર પામી જીવી જાય છે ને તેથી એક રંગ, જેવો સૂઈના પ્રકાશમાં દેખાય તેવો દીવાના પ્રકાશમાં દેખાતો નથી કોઈ રંગની બાબતમાં આમ નથી પણ બળત વાદળો રંગ સૂઈના પ્રકાશમાં છે, તેમ જગીસાના પ્રકાશમાં પણ છે એટલે આ રંગ અને અલગતાઓ એક સરખો જ દેખાય છે

(૪) દુનિયામાં ઉડામા ઉડી ખાણ કયુ છે ?

દુનિયામાં સૈથી ઉડી ખાણ માલિકમાં સેન્ટ્રલન ડેવ દેખા છે તેની ઉડાઈ ૧૭૨૬ ફીટ છે અહીં હવા ધનુ જ ગરમ રહે છે ખાણને વમીએ ૧૧૭ ડીગ્રી ગ્રમી રહે છે મનુષ્યની તાૃસ્તી મટે હવા અમુક યુક્તિઓથી ૬૩ ગળવામાં આવે છે આ ખાણમાંથી ઝીનું નીકળે છે બીજી

ખાણની ખાણમાં વખત મતાં પ્રાપ્ત થવી રહે છે, જ્યારે અહીં તો એટલુ ને એટલુ મેનુ હજી નીકળ્યા જ કરે છે

(૫) પાણીની માટડીને તળીએ મોતીઆ કેમ બાકે છે ?
હવા પાણીને લીધે માટડીનું તળીકે હરે છે હવે પવનની લડકીએ લીધે હવામાં રહેલી વગ જ તળિયાને અડકે છે અને તેના મોતી જેવા સુરર મોતીઆ જામી જાય છે કુદમત અને અડકા પડવાનું કારણ પણ સતતમ આવતું જ છે

(૬) આપણે ઘાંચી ગયા હોઈએ કે ઉપ આવતી હોય તે વખતે બનાસા કમ આવતા હશે ?

આપણુ લોહીને જ્યારે પુરતો માણુવાયુ મળતો નથી ત્યારે બાહ્ય ખાઈ બહારથી માણુવાયુ શરીરમાં બરવાની જરૂર પડે છે જ્યારે બનાસા કુપકુપ આવવા માટે ત્યારે સમગ્રતુ કે શ્વેતરુવાસની ક્રિયામાં કઈક જોડાણ થયે છે માણુસ માંની વખતે પણ આનો માણુવાયુ લેવા જે કલમ બાવ છે, તે પણ આના બનાસા જ છે

(૭) આપણા તારા અસ્થિર કેમ દેખાય છે ?

ખરી રીતે તારા અસ્થિર નથી હોતા તે જોતાના તેજના કિરણો દરેક દિશામાં સરખા ફેરે છે આમાના કેટલાક કિરણો આપણી આંખે વહેતા પહેલે છે, જ્યારે કેટલાક જોડા પહેલે છે આ જ કારણથી આપણને તારા અસ્થિર દેખાય છે

માનુદરમાં પુરેલા પ્રમાણ મળી શક્યા તેટલા જગાં નીચે આપ્યા છે

(૮) બમમ ચામડા વિના તે કદવી છે કે મીડી તે કેમ મમભય ?

બમમ કદવી છે કે મીડી તે બમમના કાંઈ ચોક્કસ ઉપાય મળી શક્યો નથી પણ એમ કહેવાય કે બમમ એ ભવનો આવે છે તેમાંની એક કાળી બમમ સા સામુ રીતે મીડી જ હોય છે, બીજા ભવનો બમમ કદવી છે કે મીડી તેની વાળીને ખાનગી કરવા સિવાય બીજો ઉપાય હજી મુખી જડ્યો નથી

(૯) ફોનોગ્રાફની એક રેકર્ડ કતાયાં પડી બીજી રેકર્ડો કેવી રીતે હતામની હશે ?

આ બાબત કઈ ચોક્કસ માહિતી મળી ગઈ નથી પણ એને ધારીએ છીએ કે જેવી રીતે મધમ એક માણુસ જોયે તે રેકર્ડમાં ઉતરે, તેવી જ રીતે એક તેવાર રેકર્ડ આંધ્ર કરી એટલી રેકર્ડ ઉતારવી હોય તેટલી થયુ કસામાં આવતી હશે અને એ રીતે બધી રેકર્ડોમાં અવાજ પસાર થતો હશે એમ ફોનોગ્રાફની નેચરિય કુપગવી અને તેટલી નાકેલી કાઠી સમય છે તેમ જ રેકર્ડની બાબતમાં પામુ બળતુ હોતુ જોઈએ

(૧૦) મુશ્કમ અને ભ કમર્મ સા માટે મંચિત ગણાતા હશે ? અને આપણે માયને મંચિત મણુતા છતા તેનું ચામકુ કેમ મંચિત નથી ગણતા ?

સિદ્ધ, વાપ, વગેરે વિષય પામ્યો હોઈ તેમનો કાચિય

રાત્રીમાં નાશ કરે અને ચામડું ઉપરેગમર લેવાય. ઘસુએ ગ્રાહક પશુ ચાનગો કરી આને અને ચામડાને ઉપયોગ થઈ શકે. આ જનાવદો માણસને ખાસ ઉપયોગી નહિ હોવાથી તેમના ચામડાને વિવેક ન મળ્યો હોય. આ ચામડાને ઘસુ ઉપયોગી આણી હોઈ તેનું રક્ષણ કરવું આવશ્યક છે જે તેના ચામડાને ઉપયોગી ગણ્યું હોત તે ચામડાની ખાતર પણ ચાલ માટવાની કાળેને છુટા ચાત. એમ ન થાય તે માટે માવના ચામડાને નિવેક કર્યો હોય એ સંભવિત છે.

(૧૪) અને આખો બધ કરીને આપણે ચાલીએ તો સીરા કેમ નહિ ચાલી શકતા હોઈએ ?

જને પગનાં પગલા એક સરખા પડતાં ન હોવાથી આખો બંધ હોય તો જે પગનું ડુંકું પડે તે તરફ આપણે વળતા નહીએ, પણ જે આખો ખુલ્લી હોય તો આપણે એક તરફ વળવાને બદલે બંને પગલા વાગવાર એક સરખા કરતા નહીએ.

(૧૫) આપણે મેથવનુષ નેઈએ છીએ ત્યારે આપણી બીજી બાજુના લોકો એ મેથવનુષની પાછળની બાજુ બેઈ માટા હરો કે નહિ ?

વાદળા ઉપર સૂર્યનો પ્રકાશ પડતા સૂર્યકિરણોનું જે પ્રતિ-ક્રમણ થાય છે તેને હીચે આપણને મેથવનુષના રંગો દેખાય છે. ખરી રીતે મેથવનુષ જેની કઈ વસ્તુ નથી અરીસામા આપણું મોઢું દેખાય છે, પણ અરીસાની પાછળ ઉલ્લેચા માણસને આપણું પ્રતિબિમ્બ કે પ્રતિબિમ્બની પાછળની બાજુ નથી દેખાતી તે જ રીતે પાણીથી બનેલ વાદળા રૂપી અરીસામા દેખાતા મેથવનુષની પાછળની બાજુ બીજી વસ્તુના લોકોને દેખાતી નથી.

માઠની જ્ઞાનલીલાના આવેલા કતરોમાંથી બધા પુત્ર સાચા આ છે આઈએના છે (૧) બાલગિરદજ સિવસિદ્ધજ, ભાવનગર (૨) ઉમિયાસર ગિરસર, નડીયાદ (૩) વહી-બદાસ મોવિંદજ આસર, હુમરા. (૪) કેંગવલાલ રામચંદ, પાટણ (૫) સારાલાલ મનુષ્યલાલ એંગી, પાટણ. (૬) ડો બદાદુરભાઈ, રતુન દીનામે એમને મોકલારો નવા સરાસીના જવાબ એટ સુદી ૧૫ મુશીમા શરેશી તપા એઈએ ખરા જવાબો નીચે મુજબ: (૧) કાગળના દુકાણે ભોળોને બનાવેલો દાંથી આ નીચે (૨) કવિતાની ની આ રહી:

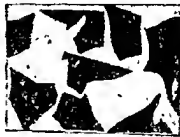
ત્યા આરતી દો લખુ ભાવનાની, ચાલિયના ચુક્ર ચક્રાવ કુલ. બાલોતમે બાળી અખતઃ પૂષ, દેવામયો ધ પગલાવ માણુ

(૩) કવિતાની લીટી: જય મગન પ્રિય જનમમંભિનુ મળીએ

(૪) ચુલુકાર ધણી રીતે મોકલી રાખાય તેમાંની એક રીત આ છે: ૮૧૬૪૩=૨૪૫૭૭. (૫) મન અપવા સ્તોત્ર. (૬) સુગન્ધ, ઘનત, નવસાર, સારસ

નવા સવાલ

(૧) આ નીચે પાંચ ગુણવાંચી દેવતો આપી છે: રોધી કાઠો: (૧) ચાલ ચોડે ટકો ને રજ ઉઠેલો (૨) મરેલો કાળો દરેલો ને હઠુ દર (૩) ન્યાં, ત્યા રીરીનો ને ફરેલો ઘાછા બચી (૪) પનોતે ગજવ (૫) ટાંચ બારનાં કડુ પેદા રવાં.

(૨) ભેડેના આઠ વિચિત્ર દુકાણેમા એક કાચબો સત્તયો છે, રોધી મોકલેલો (૩) રોજ અપર-ની એક કવિતાની લીટી છે. તેમાંની ની-ચેના અરેલો મળીને બતાવ્યા પ્રમાણે અર્થ

નીચે છે ૧૩,૧૧=એક જાતનું કુલ; ૧,૧૪=પુષ્પજ; ૮,૧૧,૮=એક જાતનો કીમતી પ.પર. ૯,૯=પર. ૭,૩=પર. ૫,૧૧=રે: ૧૦મા અક્ષર તમે ભોલો એટલે તમારી મંત્રુની મળી નય છે, તો તે લીટી કઈ ? (૪) જ આકાશની એક રકમ છે જે તેનો પડેલો આકાશ કપાડી છેલ્લો મુજી દેવામા આવે તો નવી ઉપગેલી રકમ મુજ રકમ કરનાં પ્રમુ મળી મોટી થાય છે; જે તેનો છેલ્લો આકાશ કપાડી પડેલો મુજી દેવામા આવે તો નવી રકમ મુજ રકમ કરનાં પાંચ રજી મોટી થઈ થઈ નય છે અને જે તેના પડેલા પ્રમુ આકાશ કપાડી છેલ્લો મુજી દેવામા આવે તો નવી ઉપગેલી રકમ મુજ રકમ કરતા ૭ મળી મોટી થાય છે, ત્યારે તે રકમ કઈ ? (૫) મારે એક માસની આખરે જે ગિલ ગુજવા પડ્યાં અને ઝિયોનો સપાળો ૨૨ રૂપિયા થતો હતો પણ ખુબી એ દની કે એક બીલમાં રૂપિયા આના અને પાછળી રકમ એક-સરખી જ દની ન્યારે બીલમાં પાછળી આના બમણા અને આનાથી રૂપિયા બમણા દના, ત્યારે એ બંને ઝિયોની રકમો કઈ દરો ? (૬) પાણી વચરેના દરિયો, પર વચરનાં સહેલો અને વસતી વચરની પૃથ્વી દવા દરો ?

જઈ તા ૨૦-૩-૨૭ ને રોજ અમદાવાદની સુરતના સાદિત્ય સમાના સમાસદોએ અરસપરસના સમાગમ અને અનલિનિયને માટે ગાદ આલમ પાછો ચોટાળા તળાવ પર ઉભાની કરી દની તે પ્રયત્ને સાદિત્ય સમામે સમયેમાં 'ગાદે આલમ' નામનું એક નાનું સુંદર પુસ્તક વહેંચ્યું હતું, જેમાંનો પછો ખરો બાજ અને સાદિત્ય સમાના સોજન્યની આ અંગના બીને ઉનારીએ છીએ.

ઉ ગ તી પ્ર બ

યુવકોને સાદ

‘આજથી પદર વર્ષ પહેલાં ગુજરાતમાં અખાડાઓ અને બ્યાયામ-શાળાઓના પાયા નાખનાર, યુવકોના મરદાર થી ઊંટાલાલ બાલકુપ્ત પુરાણી અને ડૉ. ચન્દ્રલાલ દેસાઈ આગત ને માસની અપવચમાં બરધ મુકાને એક બ્યાયામ પરિષદ બરધ માને છે પદર વર્ષની અખાડામંડલિથી ગુજરાતના યુવકોના સરીર કેટલા આરોગ્યવાન અને બળવાન બન્યાં છે એ તપસી, ગુજરાતની બ્યાયામની દીક્ષાલાલ સરવૈયુ કાઢી, એ મરળિ વધારે સમીન અને વધારે દૃઢ બનાવવાના માર્ગો વિચારતા તેઓ આ પરિષદ યોજે છે અને તેમજ આજ હોવા તેઓ તમામ યુવકોને સાદ પડે છે તેઓ એ વિશિષ્ટ બદ્ધાર પાડીને યુવકોને પડ-દે છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડના ગામિઆમથી અખાડાબાજ યુવકોની કુકડીઓ કુચકદમ બરધ પહેાથી અગાસા મુકામ ઉપર સ્ત્રી લાવે, અને તેમના મુકડ સરીર અને નમુનેદાર સિમ્ત (ડિસિપ્લિન)થી પોતાની મરધાને સોંપવાની અરપરસની રૂપરૂપા ઉત્તે

યુવકો! શી ઊંટાલાલ પુગાળીને આ સદેરા બરબર ઝીલ્યે અને ગુજરાતની આ પ્રથમ બ્યાયામ પરિષદમાં પહેાથી પરિષદને વિજય-મુગ્ધ પહેરાવશે’ (સોશીયટી)

૧૭૦૦૦ બાળકોને રમતગમતનો મેળાબંદો

અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટી બ્યારથી મદાસન વાડીએ ના દાગમાં આપી છે ત્યારથી કિન્ને અનેા સાર્વજનિકા કાયો કયા છે સોપી છેકું અને અગત્યનું કાર્ય કિન્ને પ્રાથમિક શાળાઓમાં રાત્રીરિત કેળવણી ફેરજાવ કરી, એ કહું છે દેશની કમળી આગા સંગા ૧૭૦૦૦ કુમારકુમારીઓ ડ્રિલ, દોડવાની, કુવાની વગેરે અનેક બળની મરતો કરતા થઈ ગયા છે અહ તા ૧૩મી માએ મર ગિમ્લિપ્રસાદના મધુ-ખખા નીચે લાલ દરવાબના મેદાનમાં એ બાળકોને મુદર મેળાબંદો થયો હતો

ગુજરાત અભિનય કક્ષા મમાજ

ગુજરાતી તથા પશ્ચિમના આદિત્યમાથી કચ્છ કેટિલા નાટ્યો મુડીને અવાસનવાર બનવી બનવી દાતની નાટક કંપનીઓ તથા જનતા સમક્ષ રજમીમોને કચ્છ આદરે રજુ કરવાના તથા જનમમાંને કંધી કપાના નાટકોમાં રજુ લેતો

કરવાના કદેસથી મુંબાઈના કેલેન્ડરોએ ઉપસા નામનું એક મદળ રચાયુ છે ગુજરાતમન્ની કેલેન્ડરમાં તેના પ્રતિનિધિઓ નામોને વાંચેવરસ સાંવત્રિક મનલિ સાધના જઈ દાલની રજમીમો સર્જક કોનિ લાવવાની એમની મહેન્ટા છે આ દુમ કાર્યમાં એમને અમર અભિનય છે, તથા સામેમામના ગુવાનો અવી મરળિ ઉપાડી લેશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ, કેમકે સમાજને ઉજન કરવાના અનેક માર્ગોમાં એ એક અસરકારક માર્ગ છે, અને તે ગુવરોને દાલે જ વધુ સાધ્ય છે.

અમદાવાદમાં પામુ આ જ કદેસોવાળી એા રવતત મરળિ મર થઈ છે

કાઠિયાવાડમાં યુવક સમેલન

તા ૨૨-૨-૨૦ને દોજ વડાભાગમાં કેટલાક ગુજરાતી એક સત્તા મળી હતી. વડવાભાગ યુવકો એકાગીબના વિશેષ પરિચયમાં આવે અને યુવકોને ગુજવતા બંધિચનના પ્રકો ઉકેલાય એ દેખીતી આ દેનાગામાં યુવક સનેવન બરવાનું નહી થયુ દુ

સમેલનના ત્રણ દિવસોમાં સવારે પ્રેરક બ્યાખ્યાનો, બપોરે કાઠિયાવાડની શાયેકાઓ અને મરદાનમીની રમતો તથા રાત્રે સમીનના જલસા, નાટક પ્રયોગો અને બદ્ધ કાનસ (નેચર થેન્ટર)ના દરશો, એ પ્રમાણે શાયેકા રાખવામાં આવશે

નર્મદા આશ્રમ

ગુજરાતીવંની પેધી કેળવણીની મુદર સરધા ‘નર્મદા આશ્રમ’નું નાન ગુજરાતમાં બનીતુ છે એ નમ્યાના આલકો એડે મળના પડેલને અમુક મનમેદ હોવાને કાળે તેમાં ગા તા ૨૨-૩-૨૦ને દોજ દેડમાનગ તથા મર્વ પિલા-ચમિને અપમાનિત કરી અરધામાધી કાઢી મુડીને બગાડારે સરધાનો કમને લોધો છે પરિણામે વિગ્રામીઓ વગેરે વિપક્ષજ બંને પોતપોતને વતન ચાંલ્યા જનું પડયુ છે અને નર્મદા આશ્રમ એવી સમ્મા નાખુર થઈ છે આની સાને વિગેવ દર્શાવી આગળ મું રજું તેનો વિચાર રચા સરધાના વિગ્રામીઓનું એક અમેલન આ માસની આખરમાં વાસદ મુકામે શી મતનલલ બાગમાં પ્રમુખખખા નીચે મળવાનું છે

વિદ્યાર્થીઓના વિધાતાઓ

આખા અમદાવાદ કક્ષાના શિક્ષકોએ મર્ઠ તા ૧૭, ૧૮, ૧૯ના દોજ બાવળા ગર્મે અમેલન બનું દુગ અને તેના પ્રમુખ ઉત્તર વિધાતાના કેળવણી ખાનાના અધિકારી શી કુખજલલ વજીય દવા એ સમેલનમાં મુખવલે શિષ્યોની પોતાની મોકરીની અગરકો, વગરો વગેરે ખાન મદલ્ત અપાયુ દુગ. પજુ તેમાં મિખકોની વિધાર્થી પડની સનાની ચચોને અને શિક્ષકો પાને ફેરજારી સના કિંટલે વિગ્રામીઓને (અનુનરાન આનય પાન ૧૩૧ ને રેડે) .

માધુર્ય

રણનો મારગ છે શરણો, નહિ કાયરનું કામ જોને !
પરમ પહેલું મરણ મુઠી, રાખે વીરનું નામ જોને !
રણવાને વાગે ને સાચા, વીર પડે મયળન જોને !
ખડા મોરચે પડે ન પાણ, ચુકે નહિ નિશાન જોને !
દેગલજી ને ઠર જાણા, તે બડ કપાંથી વાગે જોને !
રણે મર્યા તે મુકિ પામે, દેખનારા જોને જોને !
માયા સદે મોઢી વરુ, સાંપડવી નહિ રહેલ જોને !
મદાપદ પાગથા તે મરજ્યા, મુઠી મનના મેલ જોને !

—દેશવ હ. શેઠ

શ્રી જીવરાનકાન્ત

સૌદર્યને હૃદયે સિદ્ધાસેન લખાયો હોય એવી સ્વચ્છ મુખપ્રકાશના આ સિદ્ધાસી શુભાને નિશાચરમા ફીક્કુરી અને કાયદાને અભ્યાસ કર્યો, આપાઓ શીખવાની પણ શુભાની ભૂખ હોય તેમ પાકો, સંસ્કૃત, ગ્રીક, લૅટિન, ફ્રેન્ચ ને અંગ્રેજી ભાષા ઉપર મુગ્ધતા મેળવી અને આશ્ચર્ય છે કે એટલા બધા સાહિત્યમેમની વચ્ચે નિર્માનના અભ્યાસે પણ શી રીતે જીવતા રક્ષાન મેળવ્યું હશે ! આને એ વિજ્ઞાનકર્તા મત્યેક અણુપરમાણુઓમા તાલ જોઈ રહી છે.

કાલબોમા આવેલી આનંદ બુલ્લિટ કંઠેજના વાઘસ પ્રિન્સિપાલ પટે મોટા વર્ષ કામ કર્યા પછી શ્રી જીવરાનકાન્તે ૧૯૦૨ લગભગમા ધીમેધીમે સહની સાથે પોતાનું જીવન જોડી દીધું છે અને તે દિવસથી આજ પર્યંત પોતાના માતા તથા બાઈબહેનોનું શુભરાન પોતાના ધુતકોવટે જ ચલાવતા ચલાવતા એ મિસિસ બેસન્ટના ન્યાયાળુ બપુરે મુંઝ ધમ્-કાર્ય કરી રહ્યા છે. યોગીસ વર્ષની નિરાજ વહી આગવી એ કારકીર્દિમાં કરા પ્રકર્યો કે ખગલગાદી નથી ચલા દુનિયા ચકિત થાય, અંબય અને પગે લોટી પડે તેવા પરિવર્તનો એ કારકીર્દિએ નથી બતાવ્યા એનું જીવનકાર્યે તે કલા દ્વારા માનવામાંની ધાર્મિક ઉદ્ધાનિનો પણ કાષ્ઠવાનુ છે.

પ્લોટો, ડાન્ટે, રસિકન અને વેકરના એ પ્રખર અભ્યાસી છે શેક્સ્પીયર, ટેનીસન આદિ કવિઓના એ આસક છે દુનિયાની ઉદ્ધામા ઉછી સાહિત્ય-મગતિ પર એમની આખ છે. અને અનેક દેશોમાં પોતાના નહર વ્યાખ્યાનો વાંટે સાહિત્યકલાના પ્રવાહોમા વિહરનાર એ વ્યક્તિ છે એના પોષાનમાં, વાળમા, અવાજમા સર્વત્ર કલામયતા છે, છતા તે કેવળ સાહિત્યકાર નથી, કેવળ કલાને આવર ન કલાકાર

નથી સાહિત્યકલાને એમનો વિહાર શિર્ષિઓના આદહાદ માત્રથી જ સમેટાઈ નતો નથી એ તે કલાને કયામા ઉચી આધ્યાત્મિકતા વ્યક્ત કરવાના વાહન રૂપે યોગ્ય રહ્યા છે.

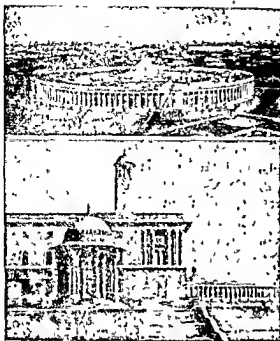
કલા-પૂજકમા અનુભવિત એવી મદમ અને કોઠાર એની કાર્યક્ષતા છે યોગ્યસૌક્રિક સધના એ ઉપપ્રમુખને, મિસિસ બેસન્ટની જન્મદુષ્કારી કુખેજાને કારણે સતત પહેલી મેરલા-જગીમા, અઢીઆરની વ્યવસ્થા ધોખાળના કાટાની માફક જ નિયમિતપણે ચલાવવી એ પરમ ધર્મનુક્ય છે. એ અસાધારણ સામર્થ્યવાળી આદરિય વીરંગનાની પત્નીસ્વયંસિ વર્ષની ઉંમ કાર્યવાહીને અખડિત રાખ્યે જનાર આ સિદ્ધાસી શુભાનું સામર્થ્ય આવારે સહ કોઈને વિસ્મયનો વિષય છે.

વ્યવસ્થા એટલી નિપુર, છતા તેની પાછળ કલાત્મ, કવિતાત્મ, મદતિ-પૂજનત્મ, શિર્ષિનું ત્રણ મુકાતું નથી. ૧૯૨૫ માં અઢીઆર મુકામે મળેલા એ સવના અખિત વિશ્વ સંગે-લનની અદર, પ્રત્યેક ચેલના પાછળ, નાના બાળકોની રમતથી લઈ મંજીરમા મેલોર કાર્યક્રમ પાછળ, રસોડાની રસોઈ અગર દરને તત્કાલિક દેવાની દવાથી લઈ ગદન પ્રશ્નના ઉકેલ પાછળ ઉલેસો દારૂ શ્રી જીવરાનકાન્તનો જ હતો સમગ્રતાના આનંદમાં મુઠી જઈ વિજનને વિસરી નથી, એવું વહું કલા-આસન એને મારૂર નથી.

સત્તી અસ્કાર-વ્યક્તિઓને આપણે એજાખતા યદ્યએ, એ જ આ આજેનાર દેખાચિત્રનો આશય છે મત્યેક પપની સરકાર-વ્યક્તિઓ જ પરપરના જોડાણની મુનવ-કરીઓ બની શકો, એમ સમજ આપણે સદુએ એવા જોડાણના શુભ સ્ત્રોતો દંબત કરવા ધટે છે (સોશાલ પર્સી)

નવું દિહ્વી

હિન્દી સરકારે પોતાની સોળધાની કલકાશી ફેરવીને

દિ કુસ્તાનના યુગપર્યંતી આસ્થા આગતા પાટનગર ફિલીમા ખમેડવાનું હાલનું ધર્મી સમય થઈ ગયો આજ નુની તેને નાદે ફિલીમાએ નવા ફિલીમા ના નામે મરકારી મના બસાતા હતા તે હવે યુગ થયા છે હવે તેના ચિત્રો આપ્યા છે

નવ તા ૧૮મી જાન્યુઆરીના દિવસે હાલના વાઈસરોય હોર્ડ અરિને તે ખુશ મુખવાની કિમા કરી ઉપલા ચિત્રમા મથાળે જે મોટું ચક્રાકાર મકાન છે તે સરકારી કચેરીનું મુખ્ય નામન છે તેમા પરી રાજસભા, કાઉન્સિલ ઓફ રેલ્સ અને નેરવ્ડ મંડળ, એમ ત્રણ વિભાગના સમાવેશ છે મકાનની વચ્ચેવચ્ચે દેખાતો મોટા કુમરવાળો ખડ તે કચેરી અથવા ફરખા હોલ છે તેનો ઉપયોગ હવેના ત્રણ વિભાગના સભામંદો નાદે વાચનાલય તરીકે થશે

સરકારની મુખ યોજનામા આવતું મોટું મકાન બાંધવાનું હતું નહિ પરંતુ ઉલ્લા ગળકીય લુધાસઓ મજાથી વારામવાના સનાસદો વધ્યા એટલું જ નહિ પણ કાઉન્સિલ ઓફ રેલ્સ નામે નવી સભા નીમઈ, અને તેમા વળી નેરવ્ડ મંડળની એક પણ અર્ધી બરવાનું હાથવામા આવ્યું મુખ યોજનામા હવે રેલ્સને કાય તેમ નહોતું, એટલે મકાનની એક બાજુ પર વપારના ખંડો હાસજા બાંધવા પડ્યા હવેના જિત્રમા બતાવેલા નીચેના બાજુ તે આ નવા વધારેલા મકાનમાનો એક છે

મુખ ચક્રાકાર મકાનના નકશો દિની મરકારના સ્વપતિ

સર એલ્બર્ટ લટચમે કહેલો આ બધા મકાનની બાંધખોળ અને કામગીરી તો દિની સ્થાપનાના નમુના તરીકે કરવાની હતી અને તેનું સાદું ભાદે પનારે વિલાયતના સ્વપતિ રોડ વામા આવેલા, પરંતુ ધણાધણા ખર્ચે અને પાણી એ દિની અને પાણીય કળાના ખીચરિયા નમુના જેવું જ થયું છે.

બાવળા

અમદાવાદથી ફેલેવે દુનને દોડ કલાકને ગતે આવેલું આ ગામ બાલ મહેમોને દરમિયાને છે અર્ધોથી નૈઋત્ય તરફથી બાવ ગઝ થાય છે પશ્ચિમ તરફ નજાકાઠો આવેલો છે બાલ-નજાકાના લોકો માવ લેવા અહીં આવે છે અહીં તથા અહીંની આજુબાજુ તપાસનું વપારે ઉત્પત્ત છે, તેથી અહીં કપાસ લોડવાના નવ છાન અને ત્રણ પાકા પ્રેસ છે વરસાદાઠે તેમા ફની રપથી ગઝ હાલર માસકીઓ બંધાય છે ગોઝમમા કાલા ફોટીને ગરીબ લોકો સાગી રોજ મેજી થી રાંધે છે

મહાબારના વલ્લુલેલા બકાસસનું નિવાસસ્થાન બાવળામા હતું એમ કહેવામાં છે અર્ધોથી નજાકા આવેલું યોજના પ્રથમ વૈરાટનગર કહેવાતું, અને તેની હદ કેટલાક બાવળા મુરી હતી બાવળાથી બે માઈલ ઉપર આવેલું, પાકુકમાર બળતીર બીમરોને કહેલા વિહારનું સ્થાન હાલમુકું સંભાર થયું મુદર છે

અર્ધોના અમીન દુકાનમા છત્રી પેટી ઉપર સહમત થયા બાઈ કરીને વીરનર થઈ ગયા તેમણે અનેક પરાક્રમે કરી ચેતાની વીરતા બતાવેલી તેના સ્મારક ચિહ્ન તરીકે તેમના નામ ઉપરથી આ ગામ 'થેલાબાઈનું બાવળું' એ નામથી મુખમિદ છે અર્ધો મુખ્ય વરતી કડવા પાટીદારોની છે

તારત ૧૯૫૬ પહેલા આ ગામ ખેતીપ્રાધાન્ય હતું ત્યાર બાદ વામે બધાજની સ્વચ્છ પકડાયું ફેલેવે પણ તે જ અરસામા થઈ, ત્યારથી આ ગામે વેપારમા સાગી પ્રગતિ કરી હાલમા આ ગામ વેપારપ્રાધાન્ય કહીએ તો તે ખોટું નથી

હસ વરસ પહેલા અર્ધો મોઝાં પાણીનું પુરતું માધન નહોતું, પરંતુ આજુ દસકામાં ખોરીમના વળું અખતર કરવામા આવ્યા, તેમથી એક નિર્મળ અને બે મફળ થયા છે એટલે હવે પાણી ગઝ મુખ થયું છે આ ત્રણે અખતરઓમા ગામસોદાએ તેર હાલર કપિવાની મદદ કરી છે ગામમા એક સેનિટરી બોર્ડ અને મફત ફાવખાનું પણ છે

મિ. ડી. એ. લાહેર

પારસી કોમના આ બાઈ મુખ વતની અમદાવાદના છે હાલમા તે ન્યુસર તાલુકાના પોલિસ ઈન્સ્પેક્ટરની જગ્યા પર છે આખા તાલુકામા હુકુમતોરોને દાખી દઈ તથા નુમાર બધ કરી ત્યાની પ્રબળા તે બહુ જ લોકપ્રિય થયા છે

ચીનની સ્ત્રી ૧૯૦૦માં ચીનની સ્ત્રી: આજે

વ્યાયામને તેમને ભારે શોખ છે અને તે શરીર મજબૂત છે એક વખત તેમણે ૨૨ કુકનો યોગમ્પ (કુતુમાન કુકો) કર્યો હતો અને તે માટે તેમને ચાઢ પાંચ મહિના હતા

તળિયાં કાપ્યાં કેમ ?

તમને કદાચ ઝાકા થશે કે તમારા ધરમા પાણી નરમ કરવાની દેગીનું તળિયું કાઢુ કેમ હોય છે કદાચ એમ પ્રશ્નમાં પિયારણો કે રોજરોજ કાળો ભાગ ધરી કાઢી નાખવાની મહેનત પડે એટલે એમ ને એમ સાફ ન્યાં વગર કાળો ભાગ રહેવા દેતા હશે

પણ ના, તેમ નથી કાળો રંગ ગરમીઆહત છે, અને હવરાત તેમા ગરમી સાથની રાખવાની શક્તિ છે, તેથી જ કોટલી કે ઉનું પાણી કરવાના વાસણનું તળિયું કાઢુ રહેવા દેવાની જરૂર છે એક તો રોજ ઘસવાળી વાસણ કાઢુ થાય અને વળી જલસી પાણી ગરમ ન થાય તમારે કદાચ પ્રયોગ કરવો હોય તો એક પ્યાલો બહારથી મેરાથી કાળો રંગને ચુકા હપર મુકા અને બીજો સફેદ પ્યાલો મુકા. કાળા પ્યાલાનું પાણી જલસી ગરમ થશે અને બીજો નીચે પાણી કારવા મુકરો તો કાળા પ્યાલાના પાણીને ઠરતા વધુ વાર લાગશે આટલા જ કારણથી ગરમ દેરામાં ધોળા કપડા અને ઠંડા પ્રદેશમાં કાળા કપડાં પહેવાની જરૂર રહે છે હિંદુસ્તાન દશ ગરમ હોવાથી તેના લોકોએ આરોગ્યને ખાતર પાંચ ધોળા કપડા પહેવાની જરૂર છે

એલા પશ્ચિમ વર્ષમાં ચીને મેટલી આશ્ચર્યકારક મગતિ કરી છે તે કપલા બે ચિત્રો હપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કહેવાય છે કે પા એકા હપર અજાન અને વહેમી ચીનમાંથી ટીકરીએને વાર ૩૫ માણી જન્મતા જ મારી નાખતા ઊકરીના પમ નાનપણથી જ લોકડાના બેટામાં જકડી રાખી દ્યુકડા બનાવી મુકવામાં સોનદરે મનાવુ એ વાત તો બાળપણી છે પણ ત્યાર પછી ચીનમાં બુરસાબેર સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય ઉદ્ધાનિત ચાલુ થઈ અને પરિણામે આજ ૧૯૨૭માં ચીનની સ્ત્રી પોતાના રાષ્ટ્રને સ્વતંત્ર કરવા મથતા લોકરની સરદારી કરે છે હપર જમણી યાહનું ચિત્ર દેન્ટીઝ લોકરની ઓરિજીન દુકીની સરદાર બાઈ કુ કુ પગનું છે

(અનુસંધાન પાન ૧૨૮થી ચાહ)

માર માસ્વાનો હક્ક રહેવો જ નેમએ એવો એક દરાવ બદ્ધ-મતીથી પસાર થયો હતો! આ બાબતમાં કાંઈએ વિગતપરિઓ તરફથી પ્રતિનિધિ મેળવવા વાન ક્યોં હોત તો કીક થાત બેવાર રિસકેએ પ્રમાણિક હુદ્દીથી સામા પદમાં દલીલો કરી, અને પ્રમુખ સ્ત્રી વશથિ તો એ દરાવની સામે પોતાનો સખત વિરોધ દર્શાવ્યો, એટલુ જ નહિ પણ વિદ્યાર્થીને માર માસ્વા પડે તેમા રિસકેની જ વહીનટ કરવાની અશક્તિ અને નૈતિક છાપ પાટવાની નિબંધતા કારણભૂત ગણ્યા માબાગો આ ચાહ પદ્ધતિ સામે વિરોધ કરી પોતાના બાળકોને એ ત્રાસમાંથી લગારશે એવી અને આશા રાખીએ છીએ

પૂનામાં તુકારામના કિર્તન ચાલતા શિવાજી સિદ્ધગઢ પાસેથી ઉતરી તુકારામને ચણે બેસતા, મોગણોએ શિવાજીની આ દૃષ્ટિ ચર્ચાનો લાભ લેવાતુ મોઢાંયું એ નાણિયાને ઘેર બજનોની ધૂન મચી હતી તુકારામની આસપાસ બહોળા ટોળામાં શિવાજી પણ હતા મોગણોએ એકદમ વેંતિ ખાલ્યો તુકારામને પાછાએ વિનવતિ કરી કે શિવાજીને જવાની છુટ આપો. પણ મહારાજે બજનમાં બગ મચા દેવાની ના પાડી શિવાજી બજનમાં તરબોળ થઇ ગયા, ત્યારે બીજા બાન્ધુઓએ એ મહારાજાએ શિવાજી મહારાજાનો શિરોધ્વ પહેર્યો અને ઘોડા પર બેઠાર નીકળી પડ્યો એન શિવાજી ધારીને મોનસો પાછા પડ્યા, પણ એ ન પડ્યાંયો શિવાજી પરવારીને સિદ્ધગઢ ગયા કાલાગણી મોનવતિ હે પણ એમ જ શાજન એકાદીને સમજમાં શિર આપ્યું હતું

એકાદીની સામાન્ય કુલો

વિગેરે નહિ, પણ વર્ગર
અદ્ભૂત નહિ, પણ અદ્ભૂત
પરિણા નહિ, પણ પરિણા
શીપુત્ર નહિ, પણ શીપુત્ર
નિરસ નહિ, પણ નીરસ

કેઈ પણ સંખ્યાને ૯, ૬૯, ૯૬૯ કે તેથી વધારે નરડાથી શુભવી હોય તો શુભકતા જેટલા નરડા હોય તેટલા મોડા શુભવને ચકાવી દેવા ને તેમાંથી શુભવની સંખ્યા બાદ કરવી, જે આપે તે જવાબ દાખવા તરીકે ૮૪૩૦૫૧૯ ૯૬૯૯=૮૪૩૦૫૧૯૦૦૦-૮૪૩૦૫૧૯ ૮૪૩૦૫૧૯૦૦૦=૮૪૩૦૫૧૯૦૦૦

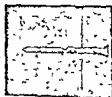
એકાદીને જે માત્ર ડખનો હોય તેના ઉપર નખડાના એક નંદો ગમ પાડીમાં મોળીને થોડી વાગ મુજી ગમ્યો ગરમીને લીધે ગમનકુ પહેળુ થશે ને ડખ પડશે નહિ

લખી રહ્યા પછી કલમ ગમે ત્યા મુજી દેવાથી આનુભાવુ ડાખ પડી રહે છે આને માટે એક સહેલો ઉપાય છે બંડા તારનો એક કપડો ચિનમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ખડિયાના ગ્યાના માખેનો વાળો પત્ર તેને ખડિયામાં બસાવી દેવાથી કલમ મુક્યા માટે ઘડ તેવાર થઇ જશે

કેઈ વસ્તુ સમી કરવામાં ખાખર ઓક પેરિસ વાપરની વખતે તેની આવે પાછી ન મેલવતા દુધ મેળવવાથી ખાખર લાગ્યા વખતે મુધી નરમ અને કામ વરી રાકાય એવું રહેશે અને ચાંદરો પણ વચારે સાઝ પાછી મેળવવાથી બઠકણુ વાત તે નહિ થાય

તમારી પ્રત્યેક વસ્તુએ મિત્રોને મિત્રવાની આપતાં પહેલાં એ ફરીફરી લાવવા માટે શરીરની તપાસ એક સપણું કરજો.

ખાખર ફરીથી દીસાલમાં ખીરો સમજાડ બેસતો નથી આને માટે એક સહેલી રીત એ છે કે ચિવમાં બતાવ્યા મુજબ ખીસામાં કાનસ વાતી થોડા ખાસા પાક્યા પછી તેને શુદ્ધતાએ કરી દીસાલમાં બેઠાડવાથી સંતોષ બેસી જશે

વાંર વધારે તમારુ રાત્રી ઉઠી જઇ હોય, વાતસાતમાં તમારો મિત્ર ખોલ બેસતા દો, તમને થાન લાગ્યો હોય કે કાઠ પણ બતની બેચેની જણાતી હોય ત્યારેવારે તદુસ્તી સાંગી હોય તો ઠંડા પળીથી નહિતર કાંકરા પાછીરી સારી પેટે સ્નાન કરી લેવું એ તેનો સરસ ઉપાય છે

બાપ-મલ, મંતને ગ્વાજ કરવાની કેટલી વખત ના પાડી

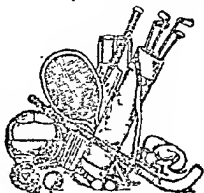
નવું-સાનિતીથી સાત વખત!

પદ્મી ૮ દિવસ	માખસ ૧૨ દિવસ	કુવરો ૨૦ દિવસ	દેડકો ૩૬૦ દિવસ
કામળો ૫૦૦ દિવસ	સાંઈ ૨૦૦ દિવસ	માછલી ૧૦૦૦ દિવસ	મીઠ ૧૨૦૦ દિવસ

ઉપવાસની અવધિ

The Ahmedabad Sports Depot.

REID ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને દિશાયત બાંધે ઉત્તમ માલ મળશે
ટુફ, ઇલિપ્સ, ફેસલ, મુનિકર્ન, રેલના અને પફેક્ટ
દશ, ગન મૅન્ડ મુર, આરિમાફ, ફેન, ટ્રેડનોટ તથા
દોસનાં બેઠાં કપડાં રટાપરા, લેગ ગાર્ડ્સ, કાચા રિકેટ
બોલિંગ મેચેટિંગ વજન, તથા કુદબલ, ટેનિસ, બેઝબિન્ટન
દોડી અને ગોલ્ફ તથા બીજા અનેક રમતોનો સાગ ન
ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન કુચ

કીમત

રૂ. ૨૫

કેસરત ફરનારા તથા સ્પોર્ટિંગ્સને મહુ ઉપયોગી
દરેકિટ દોષાની બાંધેમતો બનેલર થાય છે
ગુજરાત-ક દિવાલડયા
વાળી કીમને માટે માલ આપનાર તનીકે અગતિ થનેલ
અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડી પો
રીઃ ગેડ ગેર દોરડા મોડી માને અમદાવાદ
બટારમામના ઓડરે ઉપર ખાસે સ્થાન આપાય છે

બંધે બસ, પાંચાળ કરો બસ પાંચાળ કરો
એનાં કમારજનને પ્રેરક ને અવરજ
પ્રો કાકરના બે પુતકો

ઉગતી જુવાની

પ્રતિબિંબિત કરવા નાટક

દર્શનિયું

કેડી વાર્તાઓનો

સમક

મુલ્ય: ઉગતી જુવાનીના રૂ. ૧-૧૨-૦
દર્શનિયું (વિરામર સવળનાં વિગ્રો સાથે) રૂ. ૧૫
પ્રો. બા. ક. કાકર નાસથજુ પેડ પૂનાસિદિ

બાળકોની રમત

દોડ ગાનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

બાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન
આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં
પણ સમજી શકે તેવા સરલ મોટા
શબ્દોમાં ગ્રિન સાથે.

ફક્ત દોડ ગાનાની ટીકીટ ખીડો
ધી હાલ ઇન્ડિયા એકવદાઈગિંગ
એજન્સી: અમદાવાદ

બાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી
૫૦નો ભાવ રૂ. ૨-૪-૦
તથા ૧૦૦ના રૂ. ૪-૪-૦

ક્રિયા

અંક
૪૦

ઉગતી પ્રજાનું
માસિક

તેત્રી : રવિશંકર રાવળ

વર્ષ ૪ : અંક ૪

વૈષ : ૧૯૮૩

પીઓ, પી

સી

પુસ્તકલખાણી

જુઓ જાન્યુ ૧૯૭૫

‘કુમાર’ના ચેત્ર દેવેડના નામનું મુખ્યચિત્ર

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૪ :: ચેત્ર ૧૯૮૩

શિક્ષણ

કેવળ ભાષા અને આંકડાઓનું રંગશિયું ભણતર એનું નામ શિક્ષણ નહિ. કામકાજ વિનાનું બેઠાડુપણ એ પણ શિક્ષણ ન કહેવાય. લાગણી વિનાની લુખી હકીકતોના શોકાગ્રાંથોટલે પણ શિક્ષણ નહિ.

ત્યારે શિક્ષણ એટલે શું ?

શિક્ષણ તો માના ધાવણ જેવું હોયઃ કુદરતી, સંસ્કારિત, ઊર્મિભર્યું, અને દેહ તથા આત્માનુ પોષક;—જે માણસના શરીરને ઘડી સુખદ કરે, ચિત્તને કેળવી સ્વસ્થ બનાવે, હૃદયને વિદ્યાથી સંસ્કાર આપે અને આત્માને ઉન્નત કરે.

સાચું શિક્ષણ માણસમા સંયમ અને શ્રદ્ધા પ્રગટાવે, તેમાં સ્વાશ્રય અને આત્મભગ્ન શૈષે અને જ્વલંત ચારિત્ર્યના ઓજસ પુરે.

સંસારના ઝંઝાવાતો સામે દૃઢ રહી ટકર જીલવાનું જે બળ આપે, જીવનને ઉન્નત બનાવવાની જે પ્રેરણા પાપ, જે આદર્શનો અખંડ દીપ અંતરમાં જળતો રાખે, અને અંધકારનાં આવરણ તથા પરવશપણનાં બંધનો તોડી નાખી મુક્ત અને સ્વતંત્ર જીવન જીવવાનું જોત પ્રગટાવે તે જ ખરું શિક્ષણ. એ રીતે, શિક્ષણ તો પ્રેરણાશક્તિ, ભાવનાભગ્ન અને સ્વાતંત્ર્ય-સિદ્ધિનું કેન્દ્ર હોય.

બધું સમેટી લઇને કહીએ તો, માણસને પૂર્ણ મનુષ્ય તરીકે જીવવાની જે કળા શીખવે તે જ ખરું ને અણીશુદ્ધ શિક્ષણ. અને આણું શિક્ષણ જે દહાડે મળતું થશે તે દહાડે તો હિંદસ્વરાજની નોખત દિશાઓ ભરીભરીને ગડગડતી હશે.

દેશબંધુ પરમાર

અથા અકમા વાચનાશ્રમેને મિ-
જલસમા પ'તરવા મુખ આમજીવક
લાગ્યુ ત્યારે મલેક આદમોના પત્રો
આવ્યા છે

નવસારી પાસેના ધામણુ ગામથી
એક બાઇ લખે છે કે 'મિજલસમા
નારવાપાણીની લાલચ હોત તો કુમારો
મુખ બાગ લેત તેમને કવિતા અને રસ
માણુવો છે પણ તે ઉપલક્ષ કરવા યોગ્ય
જીવન ઘડવાનું આકર લાગે છે તેમને
બીજાનામા પડવાપડવા કલાપિનો 'રહ
ટેલિયો' કે વીરસના કાળો વાચી
આનંદ મેળવતો છે, પણ કમર કરી
જીવનના ધુધ્યા ઉતરેલુ નથી, અથવા
ગરીબોના ખર્ચ દુખ તપાસવા નીક-
ળતુ નથી ' આવી મતલબવાળુ તેનનુ
લાણુ લખાણુ અહીં ઢુકામા રતુ કહ્યુ
છે જીવનસતમા આપો એક વર્ગ ધરી
એ હુ કમુલ કર્યુ છુ પણ બારડોડી
નરક શાનીપરજની સેવામા કંદેલા
કુટલી જુવાનીવાળા કુમરોના કામ
એમને જાવામા નાખીદેશે બાલ મેકા
મળના ઉમ સેવકો મુબઈ, પુરત કે
અમદાવાદના ખાનગન ધરના નખીરા છે

અમા સિવાય એક ત્રીજ વર્ગનો
જીવન છે જેને વિદ્યાસ કરવાનુ રવ-
ખુ જે નથી, તેમ મેવા કરવાની નાનત
કે તક નથી તેની ખરી હકીકત રહુ
કરતો પત્ર આ રહો

'હુ—'ગામનો હેવાસી છુ મારા
પિતાશી કાકિયાનાડમા એક ગામમા
મુખ્ય શિક્ષક છે અને કુટુંબમા બહોળા
છાએ યતુજ પાતાના વિસ્તારી કુટુંબ-
વાળા નોકરોની ચિચિતુ બ્યાન આપ
નહાના જ હશે

હુ અહીં એક કાહુતી એરડી રાખી
દાથે રસોઇ કરી બજુ છુ તાબેતર
પરીક્ષામા પાસ થઈ મુલ્યુલેસી (મિટ્ર-

ધુવેશનો) ના વર્ગમા આવ્યો છુ

માસ તરીકેનો બધો ધણો જ
ખગલ છે મારેથી નાની ઉમરના
છાકનાઓમા મારાથી વિશેષજીજી એકને
મને અત્યંત ખેદ થાય છે—મારુ જીવન
ધુજ સમજુ છુ કેદકેદક વખતે અબજ-
ખાથી છુ પથારીમા પડચોપડચો
છાતીકાટ રહ્યુ છુ યુએન સંકેતોના લેખ
મેં 'કુમાર'મા વાચ્યો ત્યારે મારી
મનોદરરા પલસાઈઝઈ મેં ઓર દિગ્ગામા
આશાઓ દોડાવી, પ'તુ છુ એવા
વાતાવરણમાં ઘેરાએતો છુ કે એ પ્ર-
વૃત્તિનો લાજ મનઃમતા સમય મુધી
લઈ શકતો નથી હાથે શધતુ, બાસ્તવ
પાશ્ચાત્ય કેજવતી સાથે શિક્ષકોની
રુઆબમરી સગામણી અને આર્થિક
દબાણુ વગેરે એ આનંદના મેગન તરફ
જતા વાડમા જ રસ્તો રોપી રહ્યા છે,
જે મને અટકાવે છે હુ લાચારીથી
પાછો વળુ છુ અને જોય 'તકના
'કુમાર'મા આવેલા કા'નનો ચિતાર
મારી આખ સમક્ષ ખડો થાય છે

મને લાજીલાળી આશાઓ છે, પણ
એ કુજસે કે કેમ તે વિષે શક છે
હિન્ની વિચિતિ બળી જ કહોડી છે,
હિન્દમા કોઈ અરીજ વિચારો બહાર
પડવા ઉઠતો હોવાતો તે તેમ નથી કરી
શકતો બીજા દેશોમા જોઈએ છાએ
કે ત્યાના લોન આર્થેર્વિટ્યા નોનોની
શોધ આણુ તખે છે અને તેને દરેક
રીતે મદદ કરી બહાર લાવે છે

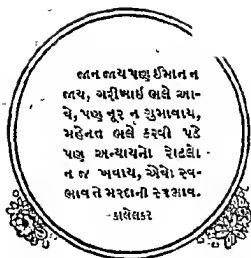
લિ આપનો—'

અમા બાઈનો-પત્ર-વાચી તેને માટે
મને મુખ લાગતી થાય છે, પેમુ જ્યારે
એ બાઈ, સમાજમાથી કાઢ આવીને
આર્થેર્વિટ્યા રતની પેટે તેમને શોધી
કાઢે તેની શક બેળા દેખાય છે ત્યારે
તેમની મનોદરમા મુઠે શોધ થાય છે

બહાર પડવાની અર્થે મોટા હોદ્દો
મેળવતો કે મદદાન લેખક થા કવિ
થતુ એટલો જ હોય તો તેના થેડો
જન થાય છે બહાર આવેલા માણુ-
સોએ જીવનમા કદિ વાણુ નથી હોત
કે તેઓ અમુક વખતે અમુક રીતે
લોકોમાં જાણીતા થશે કીર્તિ એમના
સતત દિગ્ગાજનુ અને સકાર્યનુ કુરતી
પરિણામ છે કીર્તિ મળે કે ન મળે
તે પણ તેઓ તો તેમના જીવન-અર્થે
તમ્કે હમિશા મથતા જ રહેવાના
માણુસ વાચના તો કરે છે, પણ તે
સિદ્ધ કરવા તે જે કિયાઓ આદરે
છે તેમા જ તેના પુરુષાર્થનુ ખરુ દર્શન
થાય છે અને એ જ તેના પરિણામની
આગાહી આપે છે

દરેક ઉમતા માનવે ચોક્કસ માની
લેતુ કે તેના જીવનનો વિચારક તે
પોતે જ છે' કોઈ બંજનુ મનુષ્ય કે
દેવી શક્તિ તેનુ હવથી મનઃમત
રથાને મુધી દેવાની નથી, તેણે પોતે
જ ખરીન, કપાઇન ચોતાંના અસસ
મેળવવાનો છે જીવનની અંતે તે દશા
તમે જોનવના હો, પણ એક વાર
આટલુ નાંકી 'કરીને જતે જ બને
એટલા મથાના કાચા માટીઓ તો
નિગરાના પ દશા વિખતવા જોશે
તમારા જીવનની નિ'રાશની બાજુ પર
વર્ધવારે બેળા ન કરવા નીરાશ એકાતે
બેસી તમારા જીવનની આશાદાયક
બાળતો તપાસો અને તેના જ વિચારો
વધારો. થોડા જ વખતમા તમને
જણારો કે કોઈ નદુધ રીતે તમે તમારી
આશાઓના કિરણો કુ'તા નેઈ રહ્યા છો,
નહિ ધારેલા રસ્તા તમને જડવા લાગ્યા
છે, અનુકૂળ માણુઓ મળવા લાગ્યા
છે માર વિચારની દિશા સાચવો
અને તે અનુસાર કિયાઓ આદરો

ચોપના અકમાં પ્રગટ
મનોલી ભૂમિતિની આરતિએ
મોઠવવાની હરીફાઈમાં પચીસ-
પચીસ ઈનામો રાખ્યા છતા
પાંચ કે છ જણે તકસિદ લઈ
એ હરીફાઈનું નાવલ દાખવું
હત્તેશ વાંચનારોએમાંથી આ
ટલા જ વાળા આવી રસમય
રમતમા ભાન લે એ શું સૂચવે
છે ? કે આપણે કુસંદના વ-
ખતમાં પણ ક્રિયાત્મક હૃદય
કરવા નથી હિત્તતા કાતર લઈ,

લતન લતય પછુ ઈમાન ન
લતય, અરીખાઈ ભલે આ-
ચે, પછુ પૂર ન શુભાવાય,
મહેનત ભલે કરવી પડે
પછુ અન્યાયનો રોટલો
ન જ અવાય, એવો સ્વ-
ભાવ તે મરદાની નેરસાવ.

-કાલેલકર

નામોશી *

જરા વિચિત્ર લાગશે, પણ કોઈ પણ માણસનું ચારિત્ર્ય સર્પૂર્ણ તો ત્યારે જ પથેલું કહેવાય, કે જ્યારે તેની યોગી
યા ધારી નામોશી થઈ હોય કેમકે, બીજાઓ ચોતાની બજોઈ કરે તથા નામોશી લગાડનારે યોગી પિકારે બતાવે એવે
સમયે તે કેવું વર્તન રાખે છે તે કુપચ્છી જ તેની ખાનગીની કે ચારિત્ર્યનું ઘટસ્થ જણાઈ આવે છે.

કોઈ આપણી નાલેશી કરે છે એમ જણવું એ છે તે કડવું, પણ કડવા ચોસડ જેવું છે, જે પાછળથી તો શુભુ જ કરે છે
કહેવાય છે કે જીવંતીની અનેક નાનીમોરી હા-થી, નાસીપાસીથી કે પોતાનું રાશન હપતવે એવી વસ્તુઓના બનવાથી માણસ-
નો આત્મા કથકાઈ જાય છે પણ એ તો નાના માણસનું આત્મા અરી નીતે તો એવા બનાવો જ માણસને મહાન બનાવે છે
ચાળીસ વરસની વયે પહેાંચેશો એવા એકાદ તો ચારિત્ર્યવાળા માણસ રોપી કાઢે, જેને જીવંતીમા કોઈ ને કોઈ
મકાઈ સજાત ફટકા ન આપવા પડ્યા હોય એવા રાખન ફટકા જ માણસના ચારિત્ર્યનું ઘટસ્થ થઈ છે હથોડાના યા
ખાખા વિના ધાતુના સુન્દર આકારો ધરાતા નથી. કીપણીના યા પડ્યા વિના વાસણો પાકા થતા નથી માણસના ચા-
રિત્ર્યને ધટવાને અને પાકુ કરવાને મટિ જીવનના ફટકા જરૂરના છે એ જ તેને મહાન બનાવે છે

જુના વખતના સામુ પુસ્ત્રો, લેહોના પિકારને નમ્રતાપૂર્વક સ્વીકારી લઈને તેને સત બનવાના એક સાધન તરીકે
માની લેતા હતા તે જાળીને પહેલા મને નવાઈ લાગતી હતી, પણ દુનિયાને અનુભવ લીધા પછી હવે મારી ખાતરી
થઈ છે કે તેઓ ખરા હતા; કેમકે ચોતાની નામોશી થતા માણસ ફરજિયાત ચોતાના દોષો નાહી શકે છે. અને ચોતે
નહી કરેલો મર્ગ બંદોબસ્ત છે કે નહિ, તથા ચોતાની માન્યતાએ મામાણિક છે કે નહિ તે જાણવાની તેને તક મળે છે.
આપણે ખરો દોરડ તો આપણે તે દુરમન જ છે, જે આપણને અજાણમતી વાત આપણુ એ પર હાડે છે અને
આપણુ દુનુનને વીખીવંદીને બતાવે છે ત્યારે જ આપણે જેવા હોઈએ છીએ તેવા આપણી જાતને વચ્ચ દેખાઈએ છીએ
જાલુ લોકો તમારૂ વાકું મોલે, તમને કપો આપે, તમારી નામોશી કરે અને તમારી વિકૃત જીવનશૈલીના જુદાજુદા
ફેલાવી તમને હેરાનહોંવન કરી મુકે ત્યારે તમ અવશ્ય પુષ્ટ થાઓ, જુષ પુષ્ટ થાઓ કેમકે ખરે અપણાપણુ જાણવાની એ જ
તક છે જગતના રાજ્યાત કદ ત્યારથી ફરક મામાણિક અને બહાદુર આત્માની સાથે દુનિયા આ જ જીવનો વર્તાવ
કરતી આવી છે, અને આની જ તકેગાથી એમણે ચોતાના દોષોનું દર્શન કરી ચારિત્ર્ય ઘટચુ છે

નામોશી આપણુ દોષો બતાવે છે, દોષ જોવાથી આપણે નમ્ર બની જઈએ છીએ, અને નમ્રતા જ માણસનું ચારિત્ર્ય
મજબુત બનાવે છે

જેટલી આપણામા ગંગકરી, તેટલી આપણી નખખાઈ. નામોશી માણસની મનેદરીને તોડી પાડે છે એટલે આપણી નામોશી
કરનારા આપણુ અદેખા 'દુરમના'ની રૂપયા. જેટલી મોટી તેટલું આપણુ લાભમાં જ સમજવું.

દુનિયા આખી ચોતાની સામે ડોળા ધુરડતી ખાઈકરૂ કરતી બની ગઈ હોય અને ચોતે તે સમયે એક માત્ર પરમેશ્વર
પર અજા રાખી બેઠો હોય એ થી માણસના જીવનની હમમમા હમમ થતી છે

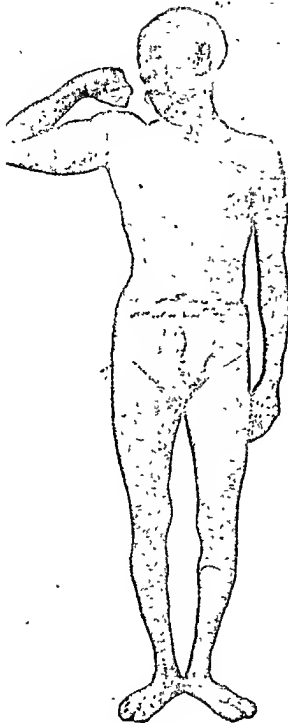
મહેશ્વર ન. બેખાતા

* અમેરિકાના જાણીતા લેખક ડૉ. ફ્રેંક કેઈન ત્યાના એક પત્રમાં Daily Tonic Talks ના
મેંચાવા 'હેઠળ સામાન્ય રીતે હપચોળી થઈ પડે તેવા મનન કરવા જોગ ફેરા લખે છે.
આ તરફના વાંચકોને પણ તે રસવર્ધી થઈ પડશે એમ સમજી ઉપર એક આપ્યો છે.

સ્વંયા સ્વયં શક્તિ અને સૌન્દર્ય

‘જુવાન’ ડોસો

‘જુવાન’ ડોસો! આ તે વળી ક્યાની વતી છતાં આને આપને એવી એક જુવનિની ઓળખાણ કરવી છે

પરકટ નવરસામાં પણ તીવ્ર વર્ધના જુવાનને શરમાવે એવું સતીશળા, ‘આપને કદમ’ નાદિ. પણ તીવ્રતાની પેટે સમક રા. મારતી ઝડપથી વહેલી શક્તિ અને રુનિંગ નિરસિમા માખણ જેવાં નિનગ, પણ પ્રવૃત્તિમાં પોલાની તારવા દોરતા જેવા દંડ અને અભેગ રનાયુ, છવત માનવા મુચ્છા વળી તેવાર ચર્ચલા નાજ કે આવી આપેલી ઘડિયાળની કમ્પાન પેટે અંક ત્રિવિ શક્તિને લીધે ઝાળા મારતી પાનુ દળવી ચાલ્યા—આ બધુ જેનામાં હોય તેનું નામ ‘જુવાન’ ડોસો

આ સાથેના ચિત્રમાં કી બચવાનામ ધનછ વીનછઆ ડી આવી જુવાની ઓળખના ‘જુવાન’ ડોસો છે. બારિયા સાતિના આ છુટ્ટા કકાનુ લવ ૧૩ વર્ષનું, ઉચાઈ ૫ ફુ ૪ ઇં તથા વજન ૧૪૦ ગ્રામ છે. નાનપણથી સાધારણ શરીર-કૃપનિમાંથી પાનુ દંડ, એકક, ડબબેક્સ, સ્પાઈ રુનુઅ, વગેરે નિમ્નમિત પદ્ધતિઓના અભ્યાસથી એમણે માસ કરેલી શક્તિનુ ફળ. આટલી કમરે પણ છબ્બન તલના પિનળના ડેમમેક્સ વિભિદ પદ્ધતિથી ફેરવાની સારાજ અવરસા ફેરિઆનું છે તેઓ છદ્મી આખી અપરિણીત ન રહ્યા છે જ હાનયા અને રોગાદિ કપર પ્રક્રિયર્થ અને વ્યાયાસથી મેળવી શકાના રવામાવની એ મુતિમાંની કમ્પના છે. સ્વંત ફેરવારી એમના શરીરની મુજબ અકસર જુવાનને પણ કાંઈ કસાવે છે અરબી અને નિર્બળતાથી લડકી પડતી અમલી અને માસના હોવાની જગ્યાએ સરળ તથા ઘાટવાળા ખમા, પેટ અને પગ, એમના શરીરમાં રહેલી સચિત રક્તિના બારે મુલ્યક છે હોદ્દરતમ જેવી ગરદન દડના અને વિચાર-બળની સાક્ષી પુરે છે ટુંકમાં, આટલી કમરે પણ એમના શરીરમાંથી નિર્બળતાની દુર્ગંધ વહેતી નથી આવા ‘જુવાન’ ડોસાને બર્થ, આપણા ‘ધરડા’ જુવાનો કંઈ થોખરો કે

આ ર્થ હ નુ મા ન

મનોજવં મારુતતુક્યવેગં
છતેન્દ્રિયં બુદ્ધિમતાં વરિષ્ઠમ્
વાતાત્મજં વાનસ્પૃશ્યશૃણ્યં
શ્રીરામદત્તં શર્ણવં મપદ્યે

હનુમાન!—હનુ-
માનનું પ્રથમ અ-
રણ્ય થતા તેના અપરિ-
મિત શાહુખાનું-પરા-
ક્રમનું સ્મરણ થાય છે.
દ્રુણ માની સૂર્યને પકડવા
હોડતા આગક મારુતની
મૂર્તિ; સૌ યોગ્યના વિ-
શાળ મમુદ્ર પર ઉડતી
મહાકાય હનુમાનની
મૂર્તિ; લકાના ઘેરામાં
શરીરની દરકાર કયો
વિના મોહશ હુમતી
અને કૃષ્ણ પ્રજાપતિના
વજ્રમાં બીપણ તાડવ
કરતા નથા ભગાણ
પાડતા સ્વદના જેવી
રાવણના રણ્યદત્તમા ઉ-
છળી ઉછળીને ગાળતા
વજ્રકાય હનુમાનની
મૂર્તિ, દ્રોણ પર્વતને ઉ-
પાડી આકાશમર્જેવાયુ-
વેગે ધમી આવતી મહા-
પરાક્રમી મૂર્તિ, —એમ
અનેમ મૂર્તિઓ એક
પછી એક દૃષ્ટિ સમય
ઉભી થાય છે.

દિન્દુસ્તાનમા લોકો
શક્તિના બુદ્ધ્યા થકા
અને શક્તિપૂર્વનું પ્રાપ્ત-
વ્ય થયુ તેની સાથે હનુ-
માનનો અગળાળ પર
ભાર દેવાયો, મારુતિ
હનુમાન તે બજરજ

રામાયણ એ ભારતવર્ષના વ્યક્તિગત અને
સામાજિક આદર્શનું સંગ્રહસ્થાન છે; ભારતવર્ષનું
પ્રાણમર્વસ્વ એમાં રેડાએલું છે અને ભારતવર્ષે
પુરુષાર્થની પોતાની કદખના એની અંદર પુરેપુરી
જુંથી દીધી છે. તેથી, આજે મુળ રામાયણને
સ્વાચાને શત્તાબ્દો વહી ગયા છતાં રામાયણની
કથા જીવંત છે, રામાયણની પ્રતિભા અક્ષય
છે અને જોમાથી ભારતવર્ષનાં શ્રીપુરુષ આખાલ-
વૃદ્ધ સૌને નિરંતર પ્રેરણા મળ્યાં જ બન્ય છે.
આદર્શ પુત્ર, આદર્શ ભાઈ, આદર્શ સ્ત્રી, આદર્શ
શત્રુ, સર્વનાં ચરિત્રની કથા આજ પણ ભારત-
વાસીઓનાં કર્ણમાં જીંજી રહે છે અને તેમનાં
હૃદય પુનિત કરે છે. રામનાં સત્યનિષ્ઠા અને
પ્રત્યર્જન, લક્ષ્મણનાં પ્રહ્લ્લય અને સેવાભાવ,
ભંતની ત્યાગવૃત્તિ અને નમ્રતા, સીતાની પતિ-
ભક્તિ અને તેજસ્વિતા, ભિમલાનાં તિતિક્ષા અને
આત્મવિલોપન, કૌશલ્યાનો પુત્રપ્રેમ, વિભીષણની
ન્યાયનિષ્ઠા, ગુહની મિત્રભક્તિ-એ સૌનું સ્મરણ
દરેક ભારતવાસીના હૃદયને ઉત્તત કરી તેમા
ઉદાત્ત ભાવના પ્રેરે છે અને રામાયણનો યશ
ચિરસ્થાયી કરે છે.

પુત્ર ભાતા, સ્ત્રી, માતા, એ સૌથી વધારે-
નહિ તો તેટલું જ મહત્વનું સ્થાન ગૃહસંસાર-
માં સેવકનું-સચિવનું છે. રામાયણનો-હિન્દુ
સંસારનો આદર્શ સેવક-આદર્શ સચિવ મારુતિ
હનુમાન છે. રામાયણકાશનાં તેજસ્વી નક્ષત્રો-
માં હનુમાનનું તેજ અનેક છે, એની દીપ્તિ
બલેત છતાં સામ્ય છે, આંખને બરી નાખતી નથી.

બલી—બલસીમ બન્યો
અને હૈરવ આસુડાની
સાથે હનુમાનની પણ
શક્તિમાર્ગના દેવતા-
મંડળમા સ્થાપના થઇ
વજ્રકાય બાળશ્રદ્ધચારી
હનુમાન પાસેથી ભરણ,
મારણ, ઉચ્ચાટન અને
વશીકરણ જેવી અલક
સિદ્ધિઓની પામ્યા
થવા લાગી. પણ રામ-
દત્ત હનુમાન આ રિય-
તિમા જાત્રા દિવસ સુધી
રહે એમ ન હતુ થોડા-
જ દિવસમા મારુતિ-
ઉપાસના વિશુદ્ધ થઇ
અને શ્રદ્ધચારી વૈરામા
અને પહેલવાનોમા જ
તે પ્રિય થઇ પડી હનુ-
માન એટલે માત્ર અગ-
ળા નહોતુ. એકલુ
અગળાળ કદિ સાર્વત્રિક
પૂજનને પાત્ર ગણાયુ
નથી એકલા શરીર-
મામર્યે કાઇ દિવસ
મમત્ત રાષ્ટ્રના હૃદયમા
એતન સ્ફુરાન્યુ નથી.
હનુમાનનું જેણે માત્ર
આહુત્ય જ બોલુ છે
તેણે હનુમાનના પ્રતિ-
ભાશાળી વ્યક્તિત્વનો
એક અદ્ય અંશ માત્ર
નિહાળ્યો છે.

અખ્યમ્ક પર્વતની

નળેડીમા ગમ લક્ષ્મણની સાથે હનુમાનનો પ્રથમ મેળાપ થયો ત્યારે જ તેની વિશુદ્ધ, કલ્યાણી, હૃદય-હર્ષિણી વાણીથી, હૃદ્વિચારુર્થથી અને આર્જવથી પ્રસન્ન થઈને આખા સંવાદને અંતે ગમે-લક્ષ્મણને કંઈ હનુ, " આણે ઝગવેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ-ત્રણેનુ અધ્યયન અને વ્યાકરણનો અભ્યાસ કર્યો જણાય છે બાહુ વ્યાદરતાને ન કિંચિદપશન્દિતમ્ "

અશોકવનમા સીતાની માથે વાન કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યાં તેને સસ્કૃતમા બોલવાનું મન થઈ આવ્યું હતું, પણ સીતા એને રાવણ માનીને ડરી જાય અને જુમ પાડી ઉઠે એ ભયથી એ લાસ્ય તેને દર્શાવી દેવી પડી હતી સમુદ્રકિનારે જનજીવાને પણ એના વિદ્વતા અને ચારુર્થની પ્રશંસા કરી હતી

પણ આદર્શ મેવકના ગુણોની પશોપ્તિ એકલા શરીરખગથી કે હૃદ્વિચારુર્થથી થતી નથી સેવકમા જે અદ્ય રવામિભક્તિની જરૂર છે તે હનુમાનમા પુરેપુરી હતી વાલિના ભયનો માર્ગે જળ્યાજળ્યો સુગ્રીવ વનેવન રવડતો હતો, આખી પૃથ્વી દુઢી વળ્યો છતાં વાલિના ભયથી સુરસિન એવું રચાન તેને ન જડ્યું હનુમાનથી મિત્રનું આ દુખ ન જોવાયુ કિંચિન્ધાના સુખ છોડીને તે સુગ્રીવને જઈ મળ્યો, તેને વાલિથી સુરસિન એવી મતંગ ઝળિના આશ્રમની જગ્યા બતાવી અને સુગ્રીવની સાથે રહેવા લાગ્યો આ નિરવાર્થ સેવકની વફાદારી છંદગીજર કાયમ રહી હનુમાનની સરદારી નીચે સીતાની બેળમમા દક્ષિણ દિશાએ નીકળેલી ટુકડી રખામા ભુલી પડી અને એક માસની મુદત વહી ગઈ, ત્યારે ઉચ્ચાસન સુગ્રીવના દડના ભયથી વાનરોમા પાછા ફરવાની દોંમન રહી નહિ અગદને રાજા બતાવી અરણ્યમા રાજ્ય રચાવવાનું કાવતરું રચાયુ અને અગદ તેમા ભળ્યો પણ રવામિભક્ત હનુમાનથી આ સંદન ન થયું, તેણે બેદનીનિનો પ્રયોગ કરી કાવતરું ફેડ્યું અને વાનરોને ઉત્સાહકુક્ત કર્યો

વફાદાર છતાં હનુમાન હાજીલા કરનાર નહોતો સુગ્રીવને પ્રસંગ પડ્યો કડવી સલાહ આપના પણ તે અચકાનો નહિ. સુગ્રીવના રાજ્યાભિષેક પછી આણુ કિંચિન્ધા વિલાસની ગાદ નિદ્રામા પડ્યું ત્યારે હનુમાન એકલો જાગ્યો હતો. એની ચક્રાર આખો

પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરતાં હતો લક્ષ્મણ મુગ્ધવંતે મેનવમુદી આપવા આવ્યો, ત્યાર પહેલાં ઘણા વખત જ હનુમાને સુગ્રીવને તેના વચનની યાદ દેવાથી કાર્યમા પ્રવૃત્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો લક્ષ્મણ ક્રોધાવેષ થઈને આવ્યો ત્યાં સુધી સુગ્રીવની ઉંઠ ઉઠી નહોતી હનુમાને તેને ટોળાળીને ઉઠાડ્યો અને એક મોટી આદતમાર્થી તેને ઉમારી લીધી

રામના પ્રથમ દર્શને જ હનુમાનની વીરપૂજની વૃત્તિએ તેના હૃદયમા ગમભક્તિની પ્રજાગ્ન ભાવના ઉત્પન્ન કરી સુગ્રીવનો દૃત તે રામનો દૃત બન્યો હૃદયમન્દિરમા સુગ્રીવની જગ્યાએ ગમની મુર્તિની સ્થાપના થઈ સીતાની શોધ કરીને હનુમાને ફાતવની પોતાની લાપકાન સિદ્ધ કરી અને ગમનો માનીતો બન્યો છતાં હનુમાનની વિવેકભુદ્ધિ મર્વથી અરપૃષ્ટ હતી

જ્યાં મર્વની મતિ કુદિત થઈ જાય ત્યાં હનુમાનની ભુદ્ધિ ઝડપથી ધગી જતી અને ગમે તેવા સંકટમા પણ ઝટતો કાઢતો છતાં પરાક્રમના ઉત્સાહના વેગથી એણે ભુદ્ધિને કહણિન થવા દીધી નવી અશોકવનમા ઝાડ પર બેઠાબેઠા એને ગવણુ જોડે શુદ્ધ મથાવવાનો, રાસસકુળનું નિકળ કરવાનો ને અશોકવનને રમકવાનો ઉત્સાહ ઉઠળી આવ્યો હતો એના જેવા પરાક્રમશાળીને મટિ શરતન દાખવાનો પ્રમુખ જતો કરવો એ મુશ્કેલ હતું, છતાં એની નિત્યજન્ય કર્તવ્યભુદ્ધિએ ઉત્સાહના વેગને શેક્યો અને રામનું કાર્ય વણસી જશે એવું ભાન કરાવ્યું હનુમાને કહ્યું, " આ શરતન કે ડડાપણુ બતાવવાનો પ્રમુખ નથી, કાણુ ધાનયન્તિ દિ કાર્યોણિ દ્વાન પપ્પિતમાનિન "

છતાં સીતાને રામનો સંદેશ અને મુદ્રિકા આપ્યા પછી રાવણને કેંધક ચમત્કાર બતાવ્યા વિના જવું તો શરત હનુમાનને ન રુચ્યું તેણે અશોકવન રજ-ડ્યું અને રાવણ પામે જવાનો માર્ગ મેળવ્યો પરાક્રમી હનુમાન રાવણના બાહુજગ અને પરાક્રમની કદર કરી રાક્યો, છતાં રાવણના પ્રતાપથી અજાયો નહિ રાવણને તેણે જે ઉપદેશના વચન કહ્યા તેમા તેને ધર્મભુદ્ધિ, તેજસ્વિતા અને આત્મવિશ્વાસનું દર્શન કરાવી દીધું અને રામના મહિમાની પ્રતીતિ કરાવી

રાવણે હનુમાનનો વધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે હનુમાને શુક્તિ રચીને લકાને પ્રજાળી અને ત્રાસ

પનાંઓ છતાં, હારાતંત્રમાં ફરતા નથી હોતી; સાચો વીર કરુણાપૂર્ણ હોય છે; દુઃખીનું દુઃખ જોતા તેનું હૈયું ભીંજી જાય છે. લોકોને બાળી હનુમાન સમુદ્રકિનારે આપ્યો ત્યાં અનેક નિર્દોષ છોકરાંને મીઠા કર્યોના ચન્તાપ અને પચાપાપ-થી એનું હૃદય મગ્ન થઈ ઉઠ્યું. આખી લોકા દુહી વળ્યા છતાં બચારે સી-તાની ભાળ નહોતી. આથી ત્યારે હનુમાને ચિન્તા ખડકીને અથવા પ્રાણોપવેશન કરીને મર-વાનો નિર્ધાર કર્યો હતો, પણ એની કર્તવ્યબુદ્ધિએ એને તેમ કરતા પાર્યા હતો. આ વેળા કરુ-ણાથી મગ્ન થઈ તેણે ફરી પ્રવ્રજ્યા લઈ ત-પર્યા આગ્રવાનો કે પ્રાણસંન્યાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

સન્ધ્યાસ કર્યા પણ હોત.

હનુમાનની મરણતા અતુપમ હતી; કષ્ટ એના હૃદયને સ્પર્શ કરવા અસમર્થ હતું અને નિષ્કપરી

કેસરિયાં

અજની.

સાવરેવનો બોલ પડયો છે,
પ્રાણપ્રાણ ઉદેક ચડયો છે,
રજ્ય હારતસંતાન ચડયો છે,
કરવા કેસરિયાં.

ધસવું તો ડગવું શું જાણા ?
લડવું તો હઠવું શું પાણ ?
મરવું તો પડવું ના આપ્યા,
કરજો કેસરિયાં.

એ ઉદરે આ પિંડ બનેલો,
એ બોલો છુટી ઉછરેલો,
તે ચરણે તે પુનઃ પડે, હો
કરવા કેસરિયાં.

જયવંતે નિજ હિંદ ઉભરો,
સિદ્ધલોકના પીર હાલરો,
સ્વરાજનો સોદાગ બાલકરો,
કરજો કેસરિયાં.

દેશજી પરમાર

પ્રાણસને નિરન્તર શકા-શીલ બનીને ફરવાપણું નથી હોતું. જગતની ભલામણો વિષે તેને પુરેપુરો વિશ્વાસ હોય છે. હનુ-માનને પણ એવો વિ-શ્વાસ હતો. રાવણનો ભાગ કરીને રામ પાસે આવતા વિભીષણ તરફ સૌ શકાની નજરે જોતુ હતુ, મુઝીબ, અંગદ વગેરે સૌ સેનાનીઓએ પોતાની શકા વ્યક્ત કરી હતી, તે વખતે હનુમાને વિભીષણનો સ્વીકાર કરવા રામને વિનવી લી-રાચિત ઉઠારતા પ્રગટ કરી હતી.

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા તો ભારતવર્ષમાં સર્વ કાળે ગવાયો છે રામા-યણ એ ભારતવર્ષના મુદ્દસંસારનું મહાકાવ્ય છે તેથી એમાં બ્રહ્મચર્ય-નો આદર્શ ઉર્દ્ધવજ રંગે ચીતરવામાં આવ્યો છે. ખાર વરસ સુધી ગુડા-કેશ બનીને તપસ્વાની અવધિ વાળનાર અને સીતાના મરણથી પણ ઉચ્ચ દૃષ્ટિ નાખવા જેટલો કઠોર સયમ

વાળનાર લક્ષ્મણ અને આજીવન બ્રહ્મચારી રહેનાર

* નાહ ન્યામિ કેપૂરે નાહું મનામિ કુણ્ડે
નુપુરેવમિતનામિ નિત્ય પાદાભિવંદનામ્

દર્શનપુતિ યામ ત્યારે પ્રાણસંન્યાસ કરવો એ આર્થોનો આદર્શ છે. બ્રાહ્મણ તપવી શ્વે, દાનિય રણ્યાથી પલા-યન કરે અને વૈશ્ય કોલકાર તોડે ત્યારે તેમને પ્રાણસંન્યાસ એ જ પ્રાયશ્ચિત છે. હનુ-માનની આર્થવૃત્તિએ તેને આર્થોનો એ જ મગ્નમાર્ગ સુઝાડ્યો, અને રામ પ્રતિની વક્ષાદારી અને સમુદ્રને સામે કિનારે એકપગે ઉભા રહેવા વાનરયુક્તી દયા આડે ન આવ્યા હોત તો હનુમાને લોકોને પાદરે, સાગરને કિનારે પ્રવ્રજ્યા કે પ્રાણ-

પરમ તેજસ્વી હતુમાન, એ બેં રામાયણના આદર્શ
 અભ્યસારીઓ- છે. સુગ્રીવના મહેક્કમા જના નુપુરનો
 રણકાટ અને કાચી (કોદાર)નો ખણખણાટ માલળાને
 ધર્મબીર લક્ષમણે લલિત્વત યદ્ય ગયો હતો. મધ્યમાનથી
 મદવિવૃદ્ધ શિયિલાંગી તારા અન્ત પુરમાંથી નીકળી
 સગીપ આવીને ઉભી રહી ત્યારે પણ સ્ત્રીદાસિલ્પવાન
 લક્ષમણ ઉદારાન યદ્ય નીચુ મો કરીને ઉભો રહ્યો
 હતો માનસિક અભ્યસાર્યો રજભર પણ ભાષ ન
 યદ્ય જાપ એટલા માટે પાપબીર લક્ષમણે વર્તનની
 એટલી કડકાઈ રાખી હતી

એવો જ પ્રસંગ હતુમાનને લકામા આવ્યો.
 રાવણના અન્ત પુરના પાનશુદ્ધમા ભુજેલા મામના
 હમયેદગક્ષા પડ્યા હતા, મલના અસંખ્ય પાત્ર વેરણ-
 હેમણ પડ્યા હતા અને એ મર્વની વચ્ચે અનેક રાક્ષસ
 લક્ષનાઓ પાનવ્યાપામથી અમિત યદ્ય વિરખલિત
 વરજાળા યદ્ય લાજનુ ભાન ભુલીને જેમનેમ પડી-
 પડી ઊંચતી હતી એ જોતાની માથે હતુમાન ચમકી
 ઉઠ્યો અને ધર્મજયની ચકાચી લલિત્વત યદ્ય વિમા-
 સવા લાગ્યો, " અરે, આ પન્નાગ્યોને મુનેલી જોમ
 છે એથી નક્કી માગ ધર્મનો લોપ થશે મે, જેણે
 આજ મુધી વજીનુ મુખ પણ નિહાળ્યું નથી તે
 હું આજ આ પાકાના અન્ત પુરમા કયા આવી
 પડ્યો ? " આની શકા જ કોઈ વાર ધર્મયોગનુ કારણ
 યદ્ય પડે છે એ હતુમાનની નિશ્ચયાત્મિકા છુદ્ધિએ
 હાણવારમા જોઈ લીધું આગ ઉભા ફરીને તેણે શકાને
 ખંખેરી નાખી " બહેને મારાથી રાવણની બધી
 સ્ત્રીઓનુ દર્શન યદ્ય હોય, પણ મારા મનમા કશી
 વિકૃતિ ઉત્પન્ન યદ્ય નથી મન દડ છે ત્યા સુધી
 ધન્ડિયો સુરસિન છે અને માત્ર મન તો શુભાશુભ
 ગમે તેવી અવસ્થામા ચિરંત જોવાનુ નથી " જેણે
 હતુમાન જેવું કડક માનસિક અભ્યસાર્ય પાળ્યું હોય
 તે જ આટલો આત્મવિશ્વાસ રાખી શકે.

જે કાળે દશરથ જેવા ધર્મનિષ્ઠ ગણાતા આવે
 રાજાઓ અનેક રાણીઓ પરણે, જે કાળે આર્યજના-
 ર્વની અન્તરાજના વાનર લોકના રાજા માતા સમી
 નયેષ અન્ધુની પત્નીની માથે બળે વખત ધરવરણ
 કરવા જેવું સ્મૃતિભિન્ન કર્મ કરતા આવડો ન ખામ, જે
 કાળે અનાર્ય રાક્ષસો પરદારાગમન અને પરસ્ત્રીકરણને

સ્વર્ધર્મ માને તે કાળે જ રામના એકપત્નીમનને
 આટલો મદિમા ગવાયો છે હતુમાનના એકાન્તિક
 અભ્યસાર્ય અને તપસ્યાનો મદિમા એથી મે મદાન છે-
 સર્વ યુગને માટે મદાન છે.

આ સર્વ આર્યત્વના ગુણની હતુમાન એ ખાણ
 છે જન્મે કિન્કિન્ધાનો અનાર્ય વાનર હતા હતુમાન
 ગણે અને કર્મે આર્ય છે. તેનામા આત્મણના લાગ
 અને તિનિલા છે, ક્ષત્રિયના તેજસ્વિતા અને સૌર્ય
 છે, વૈશ્યના કર્તવ્યનિષ્ઠા અને દીર્ઘદષ્ટિ છે અને શૂદ્રના
 પરિચર્યા અને અનસૂયા છે વાનરજાતિનો સુગ્રીવ
 એનો સ્વામી છે હતા એના હૃદયનો વીર તો આર્ય-
 જાતિનો રામ છે હતુમાનના આ આર્યત્વને આર્ય-
 શિરોમણિ ગમ અને ભરતે સ્વીકાર્યું છે, અને
 કવિલુલ્લૂપણ ભવજનિએ 'ઉત્તરરામચરિત'મા લક્ષમ-
 ણને મુખેથી 'આર્ય હતુમાન' એ માનપ્રદ ઉદ્ગાર
 કરાવી એમા પૂર્ન કરી છે.

હતુમાન આર્ય છે એટલું જ નહિ પણ આદર્શ
 આર્ય છે હતા ગમાવખુમાં તેણે પોતાની જાતને
 આજળ પડીને કેખાવા દીધી નથી રામને પડખે
 રહીને રામની દેદાખમાન વિભૂતિમા તેણે પોતાની
 જ્યોતિ મોલારી દીધી છે અને એમા જ શિષ્યત્વનો
 ઉત્કર્ષ છે શૂદ્રના વ્યક્તિત્વમા પોતાના વ્યક્તિત્વને
 લીન કરી નાખતું અને શૂરનો મદિમા વધારવો
 એ ભારતવર્ષની મનાન પરપરા છે હતુમાન એ
 પરપરાનો એક મદાન રતભ છે

હતુમાને સુગ્રીવને માટે પણ લાગ એણે કર્યો
 નવી હતુમાને પ્રાણી હોન તો એનામા રાજ્ય ચલા-
 વવાની શક્તિ અને શે-શતા દના વાનરોનો એ
 યુગપતિ તો હતો જ. હતા જે ધાર્મિક અને ધર્મપ્રાપ્ત
 વસ્તુ નથી એ મેળવવાની લાલમા મુદ્દા કરવા જેટલી
 લીનતા હતુમાનમા સમયતી નહોતી હતુમાને તો
 હમેશા સુગ્રીવની પાંદે રહી કુખમા ને મુખમાં એકા-
 ગ્ર ચિત્તથી તેની સેવા કરી છે તેનું રાજ્ય ચિરકાળ
 ટકે એને માટે રાત્રિન જહેમત ઉઠાવી છે, અને
 હતા આરભથી અન્ત મુધી રાજ્યમેળ, સત્તાવાલ
 કે ક્રાંતિસેલભી નિર્લેપ રહ્યો છે રાજની-રાષ્ટ્રની
 સેવામા આમરણાન્ત તપર રહેવું અને વખત આવે
 જાન પણ દેવો એ હિંદુસ્તાનની પરપરાનો ઉન્નવળ

આદર્શ હનુમાને પુરો પાડ્યો છે. એક જ હનુમાન-માં દિનંદુ સંપારને આદર્શ વીરપૂજક અને આદર્શ સેવક મળ્યા છે.

લંકાનું સુદૃઢ પુરુ યદ્ય ગયું છે. સીતાદેવી અશોકવનમાંથી આવી અગ્નિશુદ્ધ યદ્ય રામની સાથે અયોધ્યા આગ્યા છે, સાથે વિભીષણ છે, સુગ્રીવ છે, અંગદ છે, હનુમાન છે, વાનરસેના પણ છે રામનો અભિષેક થાય છે. અભિષેકવિધિ યદ્ય ગયો છે. રામ સૌને સૌની યોગ્યતા પ્રમાણે દાન ઉપવાર આપે છે. સીતાને કહે રામે પહેરાવેલો દાર રીનાએ ઉતારી નાખ્યો અને ચારે તરફ નજર ફેરવવા લાગી રામે કહ્યું “તારી પ્રજા હોય તેને એ દાર પહેરાવી દે.” મીના કોને દાર પહેરાવે? તેજ, મૃતિ, યશ, દાક્ષ્ય, સામર્થ્ય, વિનય, નય, પૌરુષ, વિક્રમ, હુદ્દિના સાગર ૩૫ હનુમાન-રીનાને પુત્ર સમાન વદાલો હનુમાન ઉભો દનો તેના ગળામાં સીતાએ દાર પહેરાવી દીધો આખી હંદગીની સેવરની કદર સીતાના એક દારે કરી દીધી

અભિષેકની મમાપ્તિ યદ્ય અને સૌ રામચન્દ્રનો આશીર્વાદ લઈને પોતપોતાને રથએ જતા વેરાવા લાગ્યુ વિભીષણ લંકા તરફ વળ્યો, સુગ્રીવ ગયો, અંગદ ગયો, વાનરસેના કિષ્કિન્ધા જવા નીકળી એક હનુમાન રહ્યો. હનુમાન ક્યા જાય? તેણે તો યવન-સર્વસ્વ રામને સમર્પણ કર્યું હતુ રામ વિના એને જગતમાં જીવે કશું પ્રયોજન ન હતુ. ચિત્ત એનું રામમાં લય પામ્યુ હતુ તેણે રામને પગે પડીને જૂજળ ઉપ-ગમકયા કાવચ રહે સા મુનીના આયુષ્યની માર્ગણી કરી.

વાપદ્રામકયા વીર ચરિત્ર્યનિ મહીનવે
તાવચ્છરિત્રિ વાસ્યન્તુ પ્રાણ મમ ન સઘન”
રામ સિદ્ધામન ઉપરથી ઉતરી હનુમાનને પ્રેમથી બેઠ્યા અને કહ્યું, “હનુમાન, મારી કયા જ્યા મુખો જનતમાં રહેશે સા મુખો તારી કાંતિ અને તારું આયુષ્ય બંને અવિચળ રહેશે. જ્યા મુખો દુનિયા આસરે અને મારી કયાનું રહેજ પણ સંપારણ રહેશે સા મુખો તું પૃથ્વી, પર વિચરતો રહીશ. હનુમાન, તારા અનેક ઉપકારનો બદલો દુ ગી રીતે વાળીશ?”
પન્ય છે આદર્શ સેવક અને આદર્શ સ્વામી!

આજે સુખ વહી ગયે પણ એ સેવકસ્વામીયુગલનું સ્મરણ કરના હૃદય કૃતકૃલ યદ્ય ઉભરાઇ જાય છે!
મમાવતારની મમાપ્તિ યદ્ય મીતાએ જૂમિપ્રવેશ કર્યો, રામ મદાપ્રસ્થાન કરી સ્વર્ગલોકમાં ગયા અને હનુમાન રામકયાનું શ્રવણ કરવા જૂઓકમાં રહ્યો. જ્યાંજ્યા રામકયાનું પારાયણ થાય છે, રામસીતાના નામનું રટણ થાય છે સા ૭૬ ધનવશીર્ષ્ય હનુમાન આવીને બેસે છે અને રામમીતાના એ ગન સુગનું સ્મરણ કરીકરી ‘તે દિ નો દિવસા ગતા:’ કરીને ઉડા નિરાસો નાખે છે.

રામાયણ એ ભારતવર્ષનો મનાતન વારગો છે. યુગયુગે એમાં નવો પ્રાણ રેડાયો છે. યુગયુગે પોતપોતાનું રામાયણ રચ્યુ છે. આ યુગમાં રહેલા આપણે જો એ રામાયણ પ્રસન્ન કરતુ હોય તો હનુમાનના અથાગ વીર્ય, અપ્રતિદન પ્રજ્ઞા, અનન્ય સેવાભાવ, કઠોર સંયમ, અતુલ્ય નિતિક્ષા, અદ્ભુત સામ, અગ્ર દાર્પનિદા અને પ્રાણવાન તેજસ્વિના આપણા યવનમાં પ્રસન્ન કરી બનાવવાં પડશે. ભારતવર્ષમાં જે દિવસે હનુમાન પાકશે તે દિવસે રામાયણ એ જૂનકાળની કથા મરી વર્તમાનકાળની પ્રસન્ન કથા યશે.

(સાબરમતી) અન્દરીકર પ્રાણુશકર શુક્લ

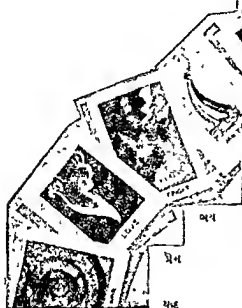
મનુ—હું મારી ટળીમાં કદિ સાચુ જોઈયો નથી ને
જોતવાનો પણ નથી.

મનુ—જે, આ જોઈશું તો જોઈયો ને?

સિદ્ધા—કેસરે અમેજ અમજાદરોને ફોટવા પળે પ્રવળ કર્યો, પણ તે કમ ન કુટ્યા!
ચંદુ—સાદેબ, અંજોને દવાઈ ગયા દરો

એક શ્રેષ્ઠ રૂપિયાની કોઈ ૧૫૫ માત્ર ૩૬ કર્ણો સિવાય પ્રકાશને પોતાનું નાટક છાપરા મટે મોકલી દીધુ બાંને દિસે દષ લખા એ નાટક પાંચ આગ્યુ ને સાથે પ્રકાશ વરફરી ક્લે રોડી દતી તેમાં લખ્યું હતુ:
તમાજ નટક મને મરૂત લખવા આપતા માટે અનંત આભાર, ખેડખાર, તમાજ નાટકની કીમત તમે બરાબર બોલે છે.!

મનોદશાઓ ચીતરનાર વિક્ટર દ કુબીની

પણ જણાવે છે કે લોકો આ રંગભેરગી વિચિત્ર ચિત્રો જોવા ફરીફરી આવતા ચિત્રો ઉપર કરા નામ લખ્યા ન દના માત્ર એ બધાનું આટલું જ એકમાત્ર જાહેરનામું હતું કે 'હંગેરીયન અમેરિકન, વિક્ટર દ કુબીનીએ કરેલા છવનના રંગ-સંકેત અથવા રંગ અને રૂપમાં ઉનાગેલી મનોવૃત્તિઓ'

થોડા વખત અગાઉ વૉશિંગટનના રાષ્ટ્ર-વિત્તાલયમાં કોઇ નવી જ તરેહના ચિત્રો મોકાયા હતા એ બત્રીએ ચિત્રો માણુમની મનો-વૃત્તિના જુદાજુદા સ્વરૂપ આલેખતા દના જે કોઇ તે જોતું તે તેનો ભાવ એવાજાણી ઝાટતું તીખા કીણા રંગના માપનું યુગ્મજી જોઇ એક ગામડિયા પણ બોલી ઉઠેલા કે 'નહું ઝેર' છે એ ચિત્ર 'નિઝકાર' નું હતું

એકાદ ચિત્રનું નામ મળે કે પછી લોકો એક પછી એક ચિત્રોના નામ અનુમાનથી ગોઠવના નાચ, કાધ, ભક્તિ, યદા, પ્રેરણા, પ્રેમ, યુદ્ધો વગેરે શોધવા પોતાની કલ્પનાને કમોટીએ ચડાવે. જોવામાં એક માનસશાસ્ત્રી જોવા આવી ચડેલા તેણે નાકે ચક્ષુમાં ચડાવી દેરેદેરેક ચિત્ર ધારીધારીને જોયું અને ચિત્રકારને કહ્યું કે આ ચિત્રો માનસશાસ્ત્રના કષ્ટક ભેદ પ્રત્યક્ષ બતાવે છે ચિત્રાલયનો મ્લક સીની

માનવ મનોવૃત્તિઓનું હાજર આલેખન કરતા એ ચિત્રોમાં કોઇ અજબ આકર્ષણ હતું છે નવાઈ જેવી વાત તો એ છે કે તેનો ચીતરનારો એક ધધાર્થી શ્વેષક છે અને આપજોતગમાં કદિ ચિત્રનું શિલ્પ પામ્યો નથી, તેમ પહેલા પણ કદિ ચિત્રકામ કરેલું નથી, ફક્ત દમજી ચોડા માસથી આ ચિત્રો કરવા માડ્યા એટલું જ આ 'વાનરો' લોકોને બહુ નવાઈ લાગે છે, અને માનસશાસ્ત્રીઓને તો એ જાણીતે રમ પડેલા છે કે જે કિયાનું જ્ઞાન ન હોય એવા વિષયમાં પણ માણસ છદ્મગીમાં ગમે તે પણ ઉત્તમ કૃત્તિ નિ-પન્નવી શકે છે મિ કુર્બાનનિ ચિત્રકળાનું કશું જ્ઞાન નથી તેના મનમાં જે ઉપરને છે તે જ પોતે ચીતરે છે એના ચિત્રો જોઇને કુશળ ચિત્રકારો પણ કહે છે કે તેની ચિત્રક્રિયા કર્મજ દોષવાળી લાગતી નથી, તે બહુ ચોક્કસ અને સાફ લાગે છે તેની ચિત્રશૈલીની ખુબી એ છે કે તેના રંગો બહુ જ સાફ અને દદ પ્રમાણે જ પુરેલા હોય છે, —જાણે એમ જ લાગે કે રંગીન કાગળો કાપીને ચોડ્યા છે

લોભ

જવાબથી એણે તરફ જોઈને એક કંઈક કરતા હતા

આ ચિત્રો આગકિની સાળાઓના પણ જના વધારા આવે છે, જેથી તેઓ લાગણીઓનો સંપર્ક કરતા થીએ એકેકાનર કરીને એક વિખ્યાત સંગીત-માર્ગી પર તે આ ચિત્રોની એટલી બધી ટાપ પડી છે કે તેણે ફેક પડે લુલાલુદા રાત ઉપનવ્યા છે, અને આ ચિત્રો મેન્ડિસ સેન્ટર્નથી પડા ઉપર જનાવાય છે સારે ફેક ચિત્રને સમો રાત વખાડવામાં આવે છે

આવા અમરકારિક ચિત્રો કરવાનું તેને કેમ મુજબ તે વિશે તે કહે છે કે એક વાર હું બહુ મુજબમાં બેઠો હતો. મજામાં શાંતિ પાછી પણ નહોતી તે વખતે મેં બધી જાનના કુબી માણુઓનો વિચાર કરવા માંડ્યો, તે કેઈ મદા બીમારીમાં પડેલા, ઓળખા અતિ વદામાં રાગા મરી ગયેલા, ઓળખે દૂર અપમાન મળેલા, જ્યારે હું તે માત્ર ગરીબ જ થઈ ગયેલા આ દિસામે અને મારી દયા વાદળોથી ઘેરાયેલા કાઠ એકલવાયા વૃક્ષ જેવી લાગી. એ ધુનમાં ને ધુનમાં મેં એક જાડ અને આસપાસ વાદળા એવું ચિત્ર દોરી કાઢ્યું. બધી આવી રિચિત્રોથી મુક્ત કોણ કો એનો મને વિચાર આવ્યો, અને મને-માંથી જ જવાબ આવ્યો કે 'પરમાત્મા'. તરન મેં પ્રકાશનું એક કિરણ દોર્યું થોડા દિવસ પછી મેં

ધીરજ

ખાંભો અને ટેન્ડીઓ ઉપર ઘડને ઉઠા
સરવ પર પડોચતે લાંબો ધીમો મારી

કેાછને તે ચિત્ર જનાવીને પુછ્યું, 'આ શું છે ? સમ-
જ્ઞે છે ?' જોનારે કહ્યું, 'જરૂર વળી, પણ તમે એ
ગમા ચીનરો.'

એક દિવસ રસતે જના ચિત્રસામગ્રીની એક
કુકાન આગળ તે અમરેતો જ અટક્યો, અર ગમે
અને જોઈતો રંગનો સામાન પોતાની યોશિગટનની
ઝોરડીએ મોકલી આપવા ઓડર આપ્યો. પોતે તે
પાંચો એ તદ્દન લુપ્ત જ ગયો, પણ સામાનનું બંદલ
આવ્યું સારે માનર્થ અને રંગની પેટી ઉપાડી પહેલું જ
ચિત્ર પેટ 'પરમાત્મા'નું કહ્યું લીધું જાડ તથા વાદળા,
અને કાળી જમીન પર સોનેરી રંગે પ્રકાશનું મોટું
કિરણ ચીનવાં. નિરાશાને અને સંકટને ટાળનાર માત્ર
પરમાત્મા છે એવો તેનો અર્થ થાયો. આ પછી તે
એમ ને એમ પોતાના ખ્યાલ પ્રમાણે લુદીલુદી મનો-
દશાના ચિત્રો તેણે દોરવા માંડ્યા. કેટલાંક ચિત્રોનાં
નામો તે જોનારાએ આખ્યાં સાર પછી જ નહીં થયા !

પણ ચિત્રોના નામ નહીં થઈ ગયાં ત્યારે તેને
પ્રાંતે મુશ્કેલી હતી કે વિચાર કરવા અશક્ય હોય
તેવાં માણુઓ મારે તેણે જાતે દરેક ચિત્ર માથે કેટ-
લોક ખુલાસો આપ્યો. એ વિચાર તેના મનમાં ઉતરી

ચિત્ર

અચલ રચનને વીંટાળી વડતી
અદ્ભુતનીય અગ્નિજ્વાલાઓ

ગયો અને છુટાતાછુટાતા એક રાત્રે ઉંચ ઉડી જતા
હિને ટાણપરાહટર પર બેસી દરેક ચિત્ર પર એક-
એક નાની કવિતાની કઠી જ લખી નાખી 'પરમાત્મા'
વિષે તેણે આ મુજબ લખ્યું છે

આરામથી વળપડે
પરમ અશરવામ્ભા,
સૌગંધ્યાર દેરી રહો
તુ એક કરુણ, મલો।

મિ કુળીનીના આ ચિત્રો અગાઉથી વિચારી
નકેવી કેાઇ ખામ ચોજનામાથી જન્મ પામના નથી
કેાઇ ભુદા જ અનુભવથી તે રંગ અને પીછી દાયમા
લેતાની માથે અચાનક જ દેખા દે છે અને તે વિચાર-
માન્ય થઇ શકે એવા જ હોય છે એ જાધા ચિત્રો
લાગણી, ચુલ્લુ વગેરે મનોદશાઓના અમૂર્ત ખ્યાલો
પર જ દોરાયા હોવા 'જતા તે મમજતા કે ઓળખતા
જરા મે.વાર લાગતી નથી

'શદ્ધા'ના ચિત્રમા આગમને એક હલો રચન

છે, તેને કેાઇ અદ્ભુતનીય અગ્નિની જ્વાળાઓ વીંટાળી
યો છે અને ઘેગ આકાશમા સૂર્ય પૂર્ણ કળાએ પ્ર-
કાશે છે

એક ચિત્રમા છુપરી જમીન પર કરોળિયો ઘી-
તરો છે અને એ કરોળિયો પોતાના પગપડે કપકપ
ગમના લીરા પોતાની તરફ ખેંચી ગ્હો છે તે 'લેખ'.

લીલા રંગની એક આકૃતિ ખુરા ઘેરા તોફાના
આકાશ વચ્ચે આમ તેમ વળ લઇ રહી છે અને
તેના આખા શરીરે મોટામોટા લોહીવાળા જખમો છે.
તે 'મુદ્' એ ચિત્ર નીચે આ મતલબની કવિતા છે

'હાપખાનાના લુદાણીથી હકેલ માણસની અકલ
અને સમજ મળગાયી મુકનાર અને ચોગેર ખુનરેજ
મચાડી વિશ્વને ભટ્ટ કરનાર મુદ્'

'ગર્વ'નું ચિત્ર વિનોદભર્યું લાગે છે કેાઇ દમામ-
દાર શેઠાણી જતી હોય એવી વળાકાની લીડીઓમા
આભેદ્ય ગર્વ જ દેખાય છે

લુદાલુદા રંગના મોટા ચોમસા એકબીજા ઉપર
ચડના જઇને જીવનના વિવિધ અનુભવો વીનાવતા કેાઇ
મહેચ્છુનો ખ્યાલ આવે છે. એ 'મહરવાકાશ' તેની
નીચેની કવિતા ચિત્રના ભાવની જોડે મનાસ લે છે

કડે જાયે જાયે
નહરવાકાશ એ, સકલ જમીન ટાચ કપરે,
પડે કિતુ પાણી
કલ ના એ સાધી સમગ્રલ વિવેક નિયમને

આવા અનેક વિવિધ ભાવોનાં દર્શન કરાવનાર આ
ચિત્રકાર ભાવચિત્રકોમા સૌથી અગ્રપદે આવે છે.
તેના જીવનના વીનકો તેણે પોતે જ લખ્યાં છે એ
જાણવા જેવા છે

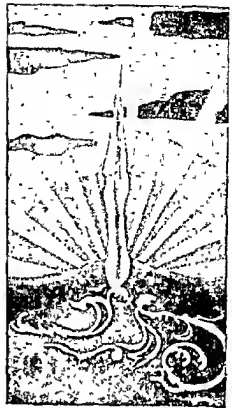
'મારો જન્મ હંમરીમા થયો હતો અને હું જહુ
શોખ અને દાઃ વચ્ચે ઉછર્યો હતો માગ ખાપ જહોન
કુળીની એકે લરકરી અમલદાર હતા અને ખાદશાહના
ખામ જમખા દાય જેવા હતા મારા માતા મધીડે
પણ દરગારમા માનપાન પામતા, અને મારી નજરે
તે મનુષ્ય કરતા કેાઇ દેરી જીવ જેવા લાગતા. હું
જહુ કૃત્રિમ અને દમામદાર વાતાવરણમા મોટો થયો
એ વખતે તો મને એ જહુ જહુ સુદર લાગતું અને
એની જધી અમર મેં ઝીલી, પણ પાછળથી સમજ્યો
કે એ જધી જહુગીની ખાસી માયા હતી

દુ મનસ્વી છાંદસે દત્તા. વારેચારે મિત્રજન કરી
જતો, દુ ખ લગાડનો અને તરણે ચડી જતો. મેદા-
નની કે ઘરની રમતો મને ગમતી નહિ, પરંતુ પુસ્ત-
કો, યુગો, મુર્તિઓ અને ચિત્રો મારે અતદ્વ ગાળ
ધરાવતો, અને તેમાંના કોઈની સૌજન્યમાં મને એટલો
વખત વીનાવી શકતો. દુ આદ વર્ણના થયો તે
અરસામાં અમારાથી થોડે દૂર એક રાખતી વનિની
ટોળીનો મુકામ થયો. તત્ત્વ દુ તે ધરમાંથી સરકા
નીડળ્યો અને ઝીધો ત્યા પહોંચ્યો થોડી જ વારમાં
તે લોકોની સાથે ઓળખાણ કરી લીધી અને એક
ધરડી માયાળુ ટોળીએ મારો હાથ પકડી માઝ લા
વિધ્ય રહેવા માડ્યું.

તેણે કહ્યું કે કોઈ અનુભવી વાળન મારે દુ
ધણા વર્ણો શોધમાં સુન્દરીસ દુનિયામાં દુ તદ્વન
એકસો પડી જઈશ અને મારે મોટા નંદરો તથા
વિશેષ વેદ્યા પડશે, પણ પચાસ વર્ષનો થયા પછી
કોઈ અનિ દુરના મુશ્કેલી આકસ્મિક રીતે મારું કંઠાણ
પડશે. દુ જે કામ મારે સહન નીકળીશ તે પડખ
ગૂંદો અને કોઈ સાવ જુદા જ અને કોઈન માને
એવા ધધામાં ઉતરી પડીશ અને તેમાં જ મારી
હૃદયની સાદૃશ્ય મળશે.

દુ સત્તર વર્ષનો થયો ત્યારે મને ધાર્મિક નરથામાં
મોકલવામાં આવ્યો અને ત્યા દુ મેમન કૃષ્ણસિક
સંપ્રદાયનો પાઠશાળો. આઠમા વર્ષ સુધી મેં
લુદાલુદા શ્રેણિને પરીપરેસ આપવાનું કંટાળામય
કામ હવે પણ મને પડેલું જ એ છપનમાં મેં
નહોતું. એટલે, આઠમી ૧૬ વર્ષ પહેલાં એ જાણુ
હાડી દઈ અમેરિકા આવ્યો અને તદ્વન કાલે પાને
સરજાત કરવી ધારી.

ન્યૂ યૉર્કની એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કનાર સંસ્થામાં
અદવાદીએ ૭ ડૉલરના પગારે દુ રહ્યો. મારે ટિકિટો
ચોડવાનું અને ટપાલમાં કાપેલી ધીંલવાનું કામ કર-
વાનું હતું. દોરેક માન પછી મને અદવાદીએ આર
ડૉલર મળવા માડ્યા, અને થોડીધણી અંગ્રેજી બોલ
આવતી થઈ ગઈ એટલે કેટલાક કાલેજોનો તબ્બુકો
કાનવાનું કામ મળ્યું. આથી મને ઉત્તમ મળ્યો અને
ચોક્કસ માન્ય કે દવે દુ કતેદને મારું હુ. આ લાખાની
ખુશ નેઝમાં હતી. પણ એક દિવસે અંધિમે ગયો

ગ્રેસી

નવસમી વિનાયક આતરસ્યોતિ

ત્યા ઓચિંતુ જ ભાગીદાર ગેરે મને જોવાનીને સમ-
જાવી દેવું કે મારી ગેસ્ટરીની તેમને વેલ્ડનથી.

આ અવાનક મળેલી કુપ્રસાંથી મામ દિસને
જદુ મોકા લાગ્યો અને અન્વય થયા છે અંધ મને
લાગ્યું અને દુ જદુ નિગરા થઈ ગયો. —એટલે જાણો
કે એ નિરાશાની ધુનમાં હું પાછો જઈ મારા પાદ-
ગ્રીષ્માને વળગ્યો અને ખીજત માનેક વર્ષ મળાવ્યું.
પણ ફરી પાછી ભેંસની શરૂ થઈ અને ધણા વખતનો
વિશેષ છતાં અર્થ છોડી ન્યૂ યૉર્ક આવી ધધા મોખવા
લાગ્યો. પરંતુ ત્યા પળ મેં અભાગિયાને વિગે અને
છે તેમ મને અજાણી પીડાઓ આવીને વળગી

મામ પૃથ્વીમાંના મેનવવાળા જે દત્તર દગેગિયન
શિષ્યોના પ્રતિનિધીઓએ મને જોળી રહ્યાં અને
તેમને મારે એક સ્વનંદ ધાર્મિક સંપ્રદાયમાંથી આવું
કરવા મને પીનગ્યો. દુ તેમના આગ્રહને વગ થયો.
ચાર વર્ષ મને અજાણ પડી કે જેમાનુસ રીતે દુ એક
અધિક કાવતરામાં ભાગીદાર થયો છું. ડૉલર મેં

ગર્વ

મારા શ્રાતાઓને ધીરેધીરે મુજ સપ્રદાય તરફ રળવાનો ઓષ આપવા માંડ્યો એમ કરના મને બહુ દુઃખ અને દિશ્વપત લાગતા હતા પછી મેં તેમને જાહેર કર્યું કે હું તો દલે અમેરિકાના પ્રેસિડન્ટ ધર્મીમા જઈ છું મેં પાર્ટી કે એમ કંઈયેથી તેઓ પોતાના મુજ સપ્રદાયમા પાછા જઈ મળશે, પણ તેઓ તો મારી પાછળ જ પ્રેસિડન્ટ સપ્રદાયમા આવી લબ્યા કરી પાછા બીજા ત્રણ વર્ષે મેં ઉપદેશકના આમન પર કાઢ્યા, પણ એતે તે નદિ સહેવાતા ન્યૂ યૉર્ક આવીને જતે કંઈક રળી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો

પણ એ કામ કંઈ મહેલું ન હતું મને અનેક મુશીબતો નડી અને હેરાનફેરાન થઈ ગયો હું જીન, ચોપરીઓ અને પુતળાઓ વચ્ચે તો નયા કુસ્સદના સમયમા વાતોંઓ અને લેખો લખી તેમણી યુજ્જરાન ચલાવતો એમ ધીમેધીમે ચાલુ વર્તમાનપત્રના ધધામા ધુસી જવાની મેં આશા રાખી, પણ કંઈ

વળ્યું નહિ, વળી એક સપ્રદાયના ઉપદેશક તરીકે મેં નોકરી લીધી, પણ ત્યાં મને કાઈ શ્રાતા મળે નહિ શ્રાતા મેળવવા મારે જવાર નીકળવું પડે અને બીજા સપ્રદાયમાથી જોયવા પડે દલે તો લેખણપરી કરવી-યા નવરા જોમી રહી બુએ મગ્ન, એ જો જ માર્ગ દત્તા ૧૯૮૨પના જનન્યુઆરીમા હું વૉશિંગ્ટન આવ્યો ત્યારે મારી પાસે મ્મ જ ડૉલર દત્તા અહીં આવીને ટાઈપ કરવાનું, યુક વાચવાનું અને બીજા પરમુખ કામો કરવાનું મેં શરૂ કર્યું

પણ ત્રણચાર માનમા જ એ છોડી દધને. ખાવા પીવા તથા મફત રહેવાના વેતનની ગરતે એક બેઠનને ત્યાં સાધી નરીકે રહ્યા ત્રણચાર માન એ રીતે જીવનમાં કામ કરી ખેંચી કાઢવા મેં પાર્ટી દત્ત મને એ મહેનતમા અને નોકરના કામમા મળ પડી, જમ્મુ પણ બહુ જ પણ ત્યાં ખાવાનું માવ હલકું અને થોડું ત્યાં બીજા સુખમગવડની તો ની વાન કરી? એટલે પછિયાને જ અફવાડીએ હું જંપ ગત્ર પડી ગયો અને મારે બેઠું છવનગો ત્યાગ કરવો પડ્યો થાંભો, માદો હું પાછો વૉશિંગ્ટનની મારી ઝોડીએ આવ્યો અને જતા ફીક થતા ફરી માઈ ટાઇપગ્રાફર સજાબ્દુ પાછું એનું એ જ કંટાળાભરેલું ઢગલાનું કામ, થોડી આવક, અને એવી જે એછા છવનગો મંતેલ

આ વખતમા મને મનોભાવ ચીતરવાનો તુછા મુજો પહેલા તો કાનરથી કાગળો કાપીને થોડા નમુના કર્યા તે મોને ગમ્મા અને ઉત્તેજન મળવા લાગ્યું, એટલે મેં રજા કરવાનું ધાર્યું ૧૯૮૨પના ઑક્ટોબરની છઠી તારીખે મેં ચિત્રો કરવાનું શરૂ કર્યું અને નવેમ્બરની ત્રીજ તારીખે તો મારા ચિત્રોનું પ્રદર્શન ચિત્રાવમા થયું લોકોને એ નેહને બહુ આશ્ચર્ય થયું, પણ મને પોતાને જેટલું થયું તેટલું કાછને થયું નદિ હોય લોકો કહેવા લાગ્યા કે મારા ચિત્રોમા સદેશ છે. તેઓ મારા ખ્યાલ તરત જડી લેતા તે પરથી મને પણ એનો ખાતરી થાય છે થોડા બધા લોકો એ જોવા આવના, અને કહેવાય છે કે આ પહેલાંના ઝોગણીસ વર્ષમા ત્યાં કદિ આટલા થોડા ચિત્રો લેવા આવ્યા નથી

કરી પાછો 'આકર્ષિક પ્રસંગ' બન્યો વૉશિંગ્ટન-

ના બે માદસિક ધધાદારીઓએ ખુબ ઉદાર ચરતે મને આંગળ ઉપાડવાનું માથે લીધું અને તેમ કરી પણ જનાવ્યું. તેમણે મને ખુલ્લા દિને કહ્યું કે મારી કૃતિઓ પર વેપાર કરનાથી ટંકચાળ પડે એવું તેમને લાગે છે, અને એ શબ્દોની ખાતરી કરી આપવા સાફ તંજો પાચ વર્ષે મુખી મારેા આપુ તથા ધધાનો ખર્ચ આપવા ઉપરાંત અમુક પગાર પાધી દેવા પણ તૈયાર થયા પણ એ પાચ વર્ષને બદલે માત્ર પાચ જ આપવાડિયા ચાલ્યું અને હું પહેલાં હનો તેના ને જ રહ્યો.

હવે મારી ખાતરી થઈ બધાં કે લોકોને જોઈએ છે એવું કંઈક મારી પાસે છે અને મારે તેમને ને આપવું જ જોઈએ. એટલે મેં જાતે મારાં ચિત્રોની નકલ કરી મારી આગ્રીપાનળી રીતે યુજરન બેંચી દાઢવા માડ્યું મારા ચિત્રોની નકલ કરતા તથા જોતો એ જ ભાવ રાખતા મને થું વીતે છે એ તમને કહીશ તો તમે મને આનિચારી અને મુરખ દહેશા.

આ બધા ચિત્રો હું ગ્રા ગીને કરે છું પીછી અને રંગ નો ખરા જ રંગો પરીકાના અને સરેલ ભેગવેલા પણ ચિત્રો તો પખીના ગળામા જેમ ગાન આવે છે અથવા સગીનનો કોઈ ઉરનાદ વાજીત ઉપર એક પછી એક રાદ છોડે છે તેમ જ એ ચિત્રો મને સુઝે છે ચિત્રકારના ધધામા કુશળતા મેં જરાય મેળવી નથી શાગામા મીખતી વખતે સોને જેટલું મળે છે તેથી વધુ લેણમાત્ર ચિત્રશિલ્પણ પણ મને મળ્યું નથી. બસ, આથી વધુ ખુલાસો મને જડતો નથી. જરા મેં મહેનત વિના હું આ ચિત્રો કરી શકું છું.

હજી પણ હું એકસોએકલો કોઈ વાર પેલી ભવિષ્યવેત્તાને યાદ કરે છું ત્યારે લાગી આવે છે કે હું કલાકાર થવા જ જાઓ દતો, પણ એ વાતની ખબર મને ફક્ત દસ મહિના પહેલાં જ પડી ! આગાદ ભવિષ્યવાણી ! ધારો કે ધણી વર્ષ પહેલાં મેં આ કામ શરૂ કર્યું હોત તો ? એક ચિત્રકાર તરીકે ફજવણી લીધી હોત તો ? તો મેં આ મનોભાવ ચીનરવાનું કદાચ માઠી જ વાળ્યું હોત કોઈ દલામિશામકે કહ્યું છે કે મનોભાવ દર્શાવવા માટે ચિત્રારાજ્યો અને મૂર્તિ-કારો દરેશા માનવાકૃતિઓનો જ આધાર લેતા ચાલ્યા છે. પણ હું માનવચહેરાઓ કે આકૃતિઓ ઉપયોગ કરતો નથી. હું તો માત્ર સાદા આકારો અને રંગો

મહાપાકાંશા

પર જ ચલાવું છું.

કોઈ વાર સાળે મારી ઓરડીમા બેઠાબેઠા હું ન્યુસપેપર વાચતો હોઉં અને મનમા કામ જીર્મિ આવે કે ન્યુસપેપર સુધી ઉપર મારા ચિત્રશૃદ્ધમા ત્રાઉં છું ત્યાં રંગો તો છુંદેવા તૈયાર હોય જ રાશજાનમા હું દરેશા આમવામની બોય રંગથી ભરી દઉં છું. વચમા ખુબ જગ્યા છોડુ છું. પછી જેમજેમ ચિત્ર ચીતરાતુ જાય છે તેમતેમ જે મનોદશા હું ચીનરવા મથતો હોઉં છું તે આકાર પકડતી જાય છે, અને ચિત્ર પુરૂ થાય છે તે અરસામા મને સમજાઈ જાય છે કે શું બની રહ્યું છે. પણ ચિત્રનું નામ તો ચિત્ર બની રહ્યા પછી કેટલેક દિવસે નહીં થાય છે.

ચિત્રમા દર્શાવેલા ભાવોની માત્ર પર અસર તો થાય છે જ, પણ તે ચિત્ર ચાલતુ હોય તે વેળા નહિ. ચિત્ર પુરૂ થયા પછી, તેના વિષય પ્રમાણે મને આનંદ કે ગદાનિ થાય છે. ચિત્ર ચાલતુ હોય ત્યારે તો હું તદ્દન અલિપ્ત જ લાગું છું;—મારી જાતથી

પણ નિરાશો લાગુ હું પણ ચિત્ર કરતી વેળા મને એ ચિત્રની મનોદશાનું કોઈ જાનનું દબાણ લાગતું નથી નાવથી માયુ દુખતું હોય, અજીર્ણ હોય કે દાન કળતો હોય તેવે વખતે પણ કામ પર ચડુ કે દરદ કે દુખ કંઈ જાણાય નહિ. આ નવાઈ જેવું લાગે છે પણ એનો કંઈ ખુશમો મને જડતો નથી. નમે માનો કે ચિત્રો કરવા સાર એક જાનનો આવેશ મારામા પ્રગટે છે. એ આવેશ એટલા પુરોતો જ કે હું કોઈ સમય ચીજ દુનિયાને આપવા ચાહું છું. પછી એ ચીજમા કેટલી ચોખ્ખતા હોય છે તે નક્કી કરવાનું દુનિયા પર છોડી દઈ છું.

ચિત્રો કરતા કેટલો વખત લાગે છે એ પુછતા હો તો 'પ્રમા' ચીનરતા ગને વીમ મિનિટ લાચી દની; અને 'અભિમાન' ચીનરતા હ કલાક ક્ષણે દતા' પણ એ બાળનમા અચરજની વાત તો એ છે કે આખો દિવસ કામ કરે કે માત્ર અરથો કલાક કામ કરે, પણ બંનેનો માનસિક અને મારીસિક ચાક નો મને એકમરખો જ લાગે છે.

વળી ખીછ એક તાણીની વાત કહું એકાદ નવ ચિત્ર ઉત્પન્ન કરી વેળા તેના આલેખનની મને મુશ્કેલી જા પ નહતી નથી મને તેવી અટપટી આકૃતિઓ પણ તરત નીકળે છે; પણ એના એ જ ચિત્રની નકલ જો ફરી વાર કરવી પડે તો તે કરતી વખતે દરેક શીખાઉ વિદ્યાર્થી કલાકારને પડે એટલી જ તકલીફ મને પડે છે કેટલાક ચિત્રો નકલમા બરોબર આવતા જ નથી, જ્યારે કેટલાક નકલ વેળા સુધરી પણ જાય છે.

માગ આ બધા ચિત્રોમા દર્શાવેલી માનુષી વૃત્તિઓ મારી કક્ષપતામા અને અનુભવમા આવેલી તે પ્રમાણે જ દર્શાવી છે, એટલે બીજાઓ જ્યારે તે ઓળખે ત્યારે તેમનો પણ અનુભવ મળતો આવે છે એમ માનું આ ચિત્રો જીદજીદ પ્રેરકમઝને જાતવતમા આવ્યા દતા અને એવા સાત પ્રસંગમાથી જ પ્રસંગોમા તો પ્રેરકો જ નામ બોલી ઉઠ્યા દત્ત બાળકો જીદ જીદથી નામ કહી દે છે. એથી શિક્ષણની દૃષ્ટિએ તે ચિત્રો શાળાઓ માટે ઉપયોગી ગણાયા છે.

આવા ચિત્રોથી મનુષ્ય પોતાને વધુ ઓળખતા કીએ છે અને આપણા જીવનના જે ઘણા દુખો આપણી

મનોવૃત્તિ બરોબર નહિ ઓળખ્યાથી જ ઉત્પન્ન થયા હોય છે તેમાંના ઘણાંબધ નિયતી સકાય છે આપણે આપણી જાનને બગાડવાં ઓળખનાં કરવું શા માટે ?

બધું તો ઠીક, પણ મને માગ જીવનમા દવે શાન્તિ મળી છે મને કોઈ પણ મગ્નતા કે મન તરફ દેવ નથી લોને હું માન આપુ છું. અને આ ચિત્રો કરતા તો મને પરમ સુખ અને શાન્તિનો અનુભવ થાય છે; કારણકે તેમા હૃદયની બાંધે પુરી ઉતારેલી હોય છે.

તમે પુછશો કે 'આ 'પદ્માનું ફળ શું ?' એનો જવાબ હું શો આપું ? મને તો કરવા ચોખ્ખ જણાયું તે મેં પૂર્ણ લાવથી કરી જાનારું હું જે આ પીછી લખને બેઠો છું, તેમાં કોઈ ખાલી ધૂલ કે તરંગ તો નથી જ, અને દુનિયા તરફથી પણ મને એ વિશે આદર અને ઉત્તેજન મળ્યાં છે, દવે ફળ શું આવે છે તે જોઈએ.

અજીજ જેનું લાગશે, પણ આ ચિત્રો કરનાં મારી મનોદશામા નિર્ભયતા પ્રગટી છે કેટલાક જણાવે છે કે માગ ચિત્રોએ કહકને એકાદ ઉપયોગી લાવના, સૂચના કે એવી માનસિક સદાય આપી છે અત્યા સુધીમાં જે ઓળખાયા જીદજીદ મનોવૃત્તિઓ ચીતરી છે અને હજી વધારે થશે સમાજની અનેક સુખી-જીતેથી ધેરાએલા, માર્ગ બુદ્ધિશાળીઓને માગ ચિત્રો બેરામાત્ર સદાયમૂત, ઉપયોગી કે સૂચક થઈ શકે તો આવા મેકડો ચિત્રો કરી હું વિદાય થઈ તે વેળા સંતોષ પામુ કે માટે જીવન સાર્યક બન્યું છે.

કહકર—(ફરીનું સરીર બરાબર વધારીને) કસત નહિ કરવાથી તમારી વળિયન બરાબ થઈ છે તમારે ફરજો બધી તણ માઉસ ચાલવાની જરૂર છે.

દારી—પણ માઉસ, હું દસ વર્ષથી દબાવીની નોકરી કરું છું.

શિક્ષક, આ પાવલી મને આઈવી જડી છે, 'નોકરે પવલી પાણી આપતા કહું

'તારી પ્રમાણિકતા માટે તે હું તને દીનામમાં આપું છું' શેકે કહું

શોશ દિવસ પછી એક સોનાની વાંદી બોવાઈ મળે ત્યારે શેકે નોકરને પુછ્યું, 'તને વાંદી જડી છે કે ?'

'હા, શેક' નોકરે જવાબ આપ્યો, 'પણ મારી પ્રમાણિકતા માટે તે મેં દીનામ વરીકે સખી લીધી છે !'

પ્રકૃષ્ણને શોધખોળનો હંધ લાગ્યો હતો; અને ખરૂં કહીએ તો આ બધી મુશ્કેલીઓનું કારણ પણ એને વળગેલું એ શોધખોળનું જૂત જ હતું.

એણે વિજ્ઞાનમાં જ આગળ વધવું જોઈતું હતું, પણ એના આપે કે પછી એના કબજામાં એને ઉત્તમ ગ્રંથોના અભ્યાસક્ષેત્રમાં ઉતારી શક્યો હતો એટલે સંસ્કૃતના શ્લોકો જોખતા ત્યારે એને પરસેવો વળી જતો. ત્યારે એનું બેભનું જીવન આપણોની ઝંપ ને શણ સમજવા પાછળ ખવાઈ જતું.

દુનિયામાં કેાઈ પણ વ્યક્તિ એને ગમતી હોય તો તે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર બતાવે જુઓ ત્યારે રેલ કંડે એવા મિશ્રણોની ઘોડીક શીશીઓ, કાચની પાચસાન નળીઓ ને લગ્નરહસ્ય વાર દૂરથી માણુમનો ફેં મલો કંડી નાખે એવા ગાતા પ્રવાહીઓ લઈને એ એની આરટીના ખુણામાં બેઠો જ હોય એ વખતે તમને એમ જ લાગે કે પ્રકૃષ્ણ જેટલું સુખી દુનિયા આખીમાં બીજું કેાઈ નહિ હોય, ને સાચ્ચે જ એ બારે સુખી હતો.

અમે અને નાનપણથી જ લાક્ષણિક હતા અને પ્રકૃષ્ણના કેટલાક પ્રયોગોમાં મને આનંદ પડતો એટલે હું એના કામકાજમાં મદદ કરાવતો, અને ઘણી વાર કાઠા પરી ગએલા કે ફોદલા ઉપરી ગએલા દાથે ઘેર જતો. એક વાર તો અણધાર્યો ઘડકારી મારા માયાના ઘોડા વાળ પણ બળી ગએલા.

આ બધું ધમસાણું કેટલીક વાર એના ઘર આગળ થતું તો કેાઈ વાર નિશાળમાં પણ થાય. અને આ

વખતે તો બમારા નસીબમાં માણુ દશે તે વર્ગમાં જ બધું બન્યું.

પ્રકૃષ્ણના મગજમાં કોઈક ગાદા વિચારો ભર્યા હતા, કંઈ જાનના એ તો ચોક્કસ ન કહેવાય. એણે આરંભ્ય શીશીઓ બેગી કરી હતી ને એ બધીમાં પ્રાણુવાતક પ્રવાહીઓ હતા. એ પ્રવાહીઓને ગરમ કરીને તેનું અમુક જ રીતે મિશ્રણ કરવાનું હતું.

એની કુર્મીધ માથું ફાટી નાખે એવી હતી પ્રકૃષ્ણ તો જરા થે કેટલાય વગર એમાં મચ્છો રહેતો. પણ મને તો એવી યુગળામણ થતી કે 'હમણા મુઓ, હમણા મુઓ.' એમ જ થયા કંનુ એટલે પતિ જીવનની ચિંતા કરના આપણને નો સાલ્તનારા બવાર નીકળવાની ચિંતા વધારે હતી.

પ્રવાહીઓ ગરમ તો થઈ ગયા, દહે પ્રયોગની સફળતાનો અધો આધાર એ ગ્રંથાના ને અન્યનતા પ્રવાહીઓને એકત્રમ દારી નાખવામાં આવીને ઉભો રહ્યો. ઉતાવળમાં ગાદા જેવો ઘર્ષ ગએલો પ્રકૃષ્ણ મારા દાથમાં પ્રવાહીનું એક પ્યાલું આપી મોલ્યો, 'અને જલદી રકેળીમાં રેડી દે, જટ કર.'

મેં આમતેમ નજર ફેરવી પણ એકે રકેળી જોવામાં આવે તો ને ? પ્રવાહી રાખી શકાય એવું બીજું કશું હમ ત્યા આગળ નહોતું; શાહીનો ગોખ્ખો ખરિયો થે ન મળે. મેં ચારેકો ખુણે-ખાથે જોતા માણ્યું.

'એ રિવાજ! જલદી કરને, હમણા બધું

ખગાડી મારીશ, ' પ્રદુલની કડી જુમ મબળાઇ
એ જ તમે મારી નજર રૂપાના પાસા ઉપર
પડી વિનંદના ટેવલ પાસેના કબાટ પર એ પડયો
દતો કાઢ પણ વિચાર ક્યાં વગર મેં પાસા ઉપાડ્યો
ને પેલુ પ્રવાહી અંદર ફાટવી દીધુ

પ્રદુલ જીર્ન બેરણુ પ્રવાહીઓ ઉકાળવામા
ગુપ્તો દતો દન ગિનિટ પડી એણે બધા પ્રવા-
હીઓનુ છેલ્લુ મિશ્રણ કર્યા માડ્યું એમા કદાચ
એને મક્કળના મળી પણ હોન, એકે આગલા બધા
પ્રયોગો બેના તેમ થતુ તદ્દન અસંભવિત જ હતુ
કારણ ગમે તે હોય, પણ એના એકે પ્રયોગ દણુ
સુધી મક્કળ નીવડ્યો નહોતો

તેણે મારી પાસે પ્રવાહી માગ્યુ એટલે મેં તેને
પાસા આપો હાથમાથી પાસા લેના જ એના મહેરા
ઉપર અન્ય ફેરફાર થઇ ગયો એક સમય પણ
ભાલ્યા વગર તેણે મોટા કુંકા માથે ને ચાડી વાગ
સુધી તો મારા માસુ ટગટગર લેઇ જ રહ્યા એની
આખો કોધમા લાલચોળ બની ગઇ

'ગણેડો !' છેવટે એના મોહમાથી સખો નીકળ્યા
ખરા, 'મૂર્ખો !'

'પણ છે શું ?' મારી કાઢ જુલ થઇ છે ?'
મેં જરા થે મિત્તજ ખોલા વગર પુછ્યુ આજે કાઢ
નહીન નહોતુ બન્યુ પ્રદુલના આવા રોદાળ સંબોધ-
નોથી માગ કાન ટેવાઇ ગયા દતો, કેમકે જ્યારે-
જ્યારે એ પ્રયોગમા નિષ્ફળ થતો ત્યારે બધી ચીઝ
મારા ઉપર જ કાઢતો

'શું છે ? આ પાસામા આખો ફેડ લેઇએ !'

પાસામા બેના જ મારા તો હોશકેરા ઉડી ગયા
પાસાના જેટલા લાગમા એ પ્રવાહી અડ્યું હતુ
તેટલો ભાગ કાળો ગેસ જેવો પડી ગયો દતો

'હવે મર્યા સમજ !' પ્રદુલે નિસાસો નાખ્યો,

'ન શા માટે આ ક્રિકેટ કેપમા પ્રવાહી ફાટ્યુ ?'

'તારે ઘાડ આવી'તી ને મને બીજુ કાંઈ હાથ
ન જડ્યું તેટલા માટે !'

'પણ રૂંધી આ રૂંધી !'

'ક્યાં ?'

'મારા ટેબલમા !'

'તારા ટેબલમા રૂંધી હોય એની મને કેવી

રીતે ખજાર પડે ?'

'તેં પચીમ વાર મારા ટેબલમા રૂંધી લેઇ
છે; તને ખજાર પડવી જ લેઇએ વળી આ પ્રવાહી
રૂપાને કાળું પાડી દેશે એટલુ પણ અનુમાન કર-
વાની તારમા છુદ્ધ નહોતી ?' આવેશમા ને આવેશમા
તેણે ચલાવ્યુ, 'હું નહોતો દારતો કે દુનિયામા આંટવી
દતના મૂળાંઓ પાકતા હશે આ વાનની બંધુ થશે
કે આપણે તો માથી જવાના કેમકે મૈા જાણે છે કે
પ્રદુલને જ સાચામનુ થેલુ લાગ્યુ છે.'

છેવટે પ્રદુલ જ્યારે મને ગાળો દેતો જા થયો
ત્યારે મેં દળવેથી પુછ્યુ, 'હવે આને માટે કાઢ
ઉપાય નથી ? ક્યુ કાળુ કયા પ્રવાહીથી પડી બપ
એ તો તુ જાણે છે, એ પાણુ સફેદ ગાથી બને એની
નને ખજાર નથી ?'

'એ બનતુ તો જરૂર દશે, પણ કયા પ્રવાહીથી
એ હું નથી જાણતો !'

'જે આવી નજી બાબત પણ તારાથી બની
શકતી ન હોય તો મને લાગે છે કે નમાગ વિજ્ઞાન-
શાસ્ત્રમા ઝાંઝો માલ નથી, 'હું જાખડ્યો

'એ પ્રયોગની જાન જ જુની છે, ' પ્રદુલ કાઢ
એના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રને નીચુ પડવા દે એમ નહોતો,
'લુદાર નિવાય બીજા કોઇને એ ન આવડે !'

પાસા ઉપરના ડાપ ભુમી નાખવા અને અમારાથી
બનતુ બધુ કરી સુક્યા ધાતુઓને ચકચકિત બના-
વવાનુ એક પ્રવાહી કબાટમા પડ્યું હતુ અને તેને
રૂપાના પાસા ઉપર અજમાવ્યુ પણ એની કમી થે
અસર થઈ નહિ પછી અને બેનીઓ કાગળ પાસા
ઉપર ફર્યો, પણ ગેસ પ્રવાહીથી એ કાંઈ ઉરે એવો
ન દતો એનાથી તો ઉલટા પાસા ઉપર થોડાક
ધરડા પડ્યા છેવટે અને કટાળાને પાસા દતો ત્યા
સુકી દીધો બીજે દિવસે એના ઉપર થોડા નવા
પ્રયોગો અજમાવવાનુ કામ પ્રદુલને સોંપા હું ઘેર ગયો

હું તો હવે એ ભયકર સસ ક્યારે ખુટ્યુ થાય
છે એની રાહ જોવા લાગ્યો બીજા ત્રણમાર પ્રયોગો
પ્રદુલ જાણતો ખરા, પણ એ પ્રયોગો અજમાવના
વળી કાંઈ એક જ બપ ને વાત ઉઘાડી પડે એ બંકે
તેણે એ અજમાવવાનો વિચાર જ માડી વાળ્યો
અને બને આ શુન્દામાથી છટકી જવાના ઉપાયો

જોધવા લાગ્યા.

બીજો દિવસે સાંજે મને એક યુક્તિ ચુકી ને વાત નહોતી ખરેખર એ આજ્ઞા હતી.

નાનપણમા મારા બાપુ મારામા સારા દોડનાર ગણના દેશના સારાસારા દોડનારા એમની સાથે શરતમા ઉતરેલા પણુ બધા જે દાર ખાઈને જ પાછા ગયા હતા શરતમા વિજય મેળવવા માટે એમને ઓછામા ઓછા દસગાર રૂપાના પ્યાલા મળ્યા હતા. બહુ જ આશ્ચર્યમાન ચેતા હોય તેમ એ બધા પ્યાલા મારા બાપુ તેમના મિત્રોને બતાવતા આમાનો એક પ્યાલો આદાર ને કદ બંનેમા નિશાળના પ્યાલાને બરાબર મળતો આવતો જો એ પ્યાલો શુભ કરી હું નિશાળે ઉપાડી નહીં ને એને મળ પ્યાલાને ફેંકાળે જોડવી દઈ, અને નિશાળનો પ્યાલો લઈ રીધો લુદારને સાફ કંપા માટે આપી દઈ તો પછી વાધો નહોતો.

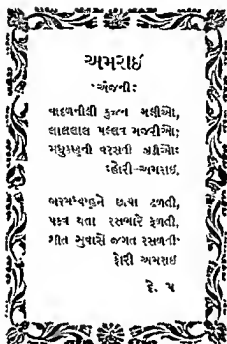
માત્ર અડધાગિયા માટે પણુ બાપુ મને એ પ્યાલો આપે એ તો નહન અસંભવિત જ હતું, એટલે આપણે માટે તો માત્ર એક જ માર્ગ ખુલ્લો હતો અને તે હુમ્મર કંપાનો.

પરચુરણ સામાન લરવાની ઓરડીમા એક કબાટમા એ બધા પ્યાલા પડ્યા રહેતા એ ઓરડીની કોઈ ચીજ ચાલુ વપરાશની નહોતી એટલે ત્યા કોઈનો અપરજવર પણુ ભાળે જ થતો માત્ર બાપુ ત્રણચાર દિવસે તેમના વડાતા પ્યાલાઓના દર્શનાર્થે જ્યાં એટલું જ.

પણુ આજે જ્યારે મારે એ ઓરડીમા થોડી મિનિટની એકાન જોઈતી હતી, હારે એક મૂર્ખ નોકર એવી આગપાસ જ આંટા માર્યા કરતો હતો. પ્યાલો ચોરવાની જરૂરિયાત એટલી બધી હતી કે તેમ

કરતા નિશાળનું મોઢું થાય, એ કામ માટે મન ભાડે થોડી વાર રહી પેલો મૂર્ખ નોકર જતોરહ્યો એટલે મેં કબાટમાંથી જો પ્યાલો નિશાળના પ્યાલાને બરાબર મળતો આવતો તે બદલ કાંઈયે એક કાગળમા વર્નિટાળી તેને પાછીટમા મેરવી દીધો ને વર્ગમા જઈ જમ્યા.

એ ગેસના વૈન જ છુપી રીતે બદલ કાઢી મારા ટેબલમા મુકી દીધો. બપોરની રમતમા પ્રવૃત્તિને મેં મારી યુક્તિની વાત કરી ને એના આત્મનો પણુ પાર ન રહ્યો તે જોઈયો, 'આ યુક્તિ પાર ઉતરે તો તો બહુ મનનું કામ થાય; પણુ જો કોઈની ખબર પડી ચર્ચા નો બોમ

લાગ્યા સમજવા.

'પણુ ખબર પડે જ કેમ ? બંને બરાબર મળના આવે છે,' એ મારી યુક્તિના સમર્થનમા હાકલુ.

'હા, મળના તો બરાબર આવે છે,' હાથમા પ્યાલાને આમનેમ ફેરવતો તે બજાયો, 'એક બાળુએ તો જરૂર.' પછી પ્યાલાની કોર ઉપરનું લખાણ તેણે મને બતાવ્યું. તેમા મારા બાપુનું અને તેમને જેટ આપનાર મળનું નામ કોનરેલું હતું.

વળી નથી મુરેલી ઉભી થઈ નામવાળા પ્યાલાને નિશાળના પ્યાલા બદલે હુસાડ્યો એ જોખમ તો જઈ હતું પણુ એ જોખમ ખેડ્યા સિવાય છુટકો જ નહોતો, એટલે 'ચપાનું દરો એમ થશે' કરી અને ઝંપલાવ્યું.

સાંજે નિશાળમાંથી રમ ચતા હું ગીધો જ લુદારની દુકાનો ગયો, અને તેને રૂપાનો કાળો પડી ગયેલો પ્યાલો ખતારી મારી બધી મુરેલીનો પ્યાલો આપ્યો. લુદાર પણુ જાહુ લેલો માણસ નીકળ્યો ને વળી મારા જેવું ઘરાક મળના તો એણે મારામા સાફ કામ

કરી આપવાનું વચન પણ આપ્યું.

‘મારું એ પ્યાલાની જાદુ ઉતાવળ છે,’ એને નમજણ પાડતા મેં કહ્યું. ‘ને નમતે ખાતરી છે કે એ પાછા દત્તો એવો જ થઈ જશે ?’

‘હા, જેવો દત્તો એવો પણ ઓઝામા ઓછું એક અડવાડિયુ તો લાગશે જ,’ બુદ્ધિજીવણ આપ્યો ‘અને એનું શું એમશે ?’

‘ઓઝામા ઓઝા ખરે જુ નમાઝ કામ કરી આપીશ, પછી કાઢ ?’

હવે મને દેશે ધરપત આવીને પ્યાલાને દત્તો એવી સ્થિતિમા કરી જેવા માટે દુ દિવસો ગણના લાગ્યો.

પણ મને મૈથી વધુ ઉપાધિ તો એ થતી કે મેં એક જોષમને જાણે એ વહેંચી લીધા દત્તો મેં પ્યાલો ગુમ કર્યો છે એ વાતની જો જાણું અજાત પડી જાય તો એમના ગુસ્સાનો પાગ જ મહે નાદિ એટલે એ ચારી ઉઘાડી પડી જવાની ઝીક મને મૈથીસ કલાકમાથી એક મિનિટ પણ છોડતી નહિ જુખ લાગે ત્યાં જુ જમવા તો એનતો, પણ આ બધા ચિતાઓમા ખોગકનો સ્વાદ પારખવાની શક્તિ નુકા મારી પાસંથી વનર રમએ ચાલી ગઈ હતી.

અમાગ વર્ગનો ઓરડા તો મને કનજખાના જેવો જ લાગતો કેમકે આખા દિવસમા જેટલી વાર જુ એ પ્યાલા મામે નજર નાખતો તેટલી વાર મન દાદ વહુટતી.

નિશાળેથી ઘર જતા સુધીમા પણ મને પ્યાલાના જ વિચારો આવે જનણે ‘યાવો ગુમ થયાની અજાત જાણને પડી ગઈ છે, પોત્રિમ ગેશન અજર આપવા એ દોડી જાય છે, નાકરોને ધનકારે છે— ત્યાં તો મારો પગ ગળા વચ્ચેના કોઠ પત્યઃ સાથે અથડાય ને જુ બાનમા આવી વડકે આમ આ જો પ્યાલાની ઉપાધિમા મારૂં મરી જતાં નસાતું ચાડ્યું.

અંજે, મારી પથારીમા થે એ પ્યાલા જ આજો-દત્તા’ તેના ભયકર સ્વપ્નામાવી જુ મરી ઉઠુ ત્યાં મારૂં શરીર દકુપાર પડી જતું એક વાર તો એ દુષ્ટ પ્યાલો દમ કુટ ઉઘો થઈ ગયો, એક દેકડો મારી હેડમાસ્તના ટેજા ઉપર વડે ને ગેલુ મનાડી દાખેલુ નામ આધળો થે વાગે એવડા મોટા અણગેમા તેને ખતાવી દીધું.

આ ચિંતામા ને ચિંતામા માઢ વજન જુગ થતી ગયું ‘દમણ ચોરી પકડાશે, દમણ પકડાશે,’ એ ઝીક મૈથીમે કલાક મગજમા ભગઈ રહેતી, એટલે એમા નિશાળના લેમન માટે તો મ્યાન જ નહોતું મળું તોફાન પટેલા જેરામીટરનો પારો એક-દમ નીચે પડી જાય, તેમ મગમાટ કરતો મારો નજર બધા છોકરાની નીચે ઉતરી ગયો દત્તો.

પણ આશામા ને આશામા મારૂં જીવન ટકી રહ્યું હતું, અને ચોરી પકડાયા વગર જેમજેમ દિવસો જવા લાગ્યા તેમતેમ મારો આનંદ વધતો ગયો.

શુક્રવાગી ગણો સુધી પેત્રી અઝમતી તરવાર પડી નહોતી સનિવાર તો દુકો દિવસ દત્તો એ તણુ કલાક જો હીમેખીમે નીકળી જાય તો પછી મોમ-વારે તો નિશાળનો પ્યાલો છુદાર પામેથી આવી જવાનો દત્તો, અને આપણે આ મહાપાપમાથી છુટવાના દત્તા.

ગણિત પુરૂ થયું અને પીરિયક અદલાદને છનિ-દત્તનો શરૂ થયો આખા પ્રાતમા અમાગ હેડમાસ્તર દનિદાનના ખા ગણાના અને પોતાના એ વિષય માટે એમને એટલી સીપટ અને પ્રેમ દત્તા કે અમારી હાથગુજના બધા ઉપલા ધોરણોમા એ જતે જ છતિપામ સીખવતા હેડમાસ્તર સાહેબ છતિદામ લેવા આગ્યા મારે ને છતિદાસને મુળથી જ ખારમે અદમા ચાત્રનો અને તેમા આઠ દિવસથી મારો અને પ્યાલાનો છતિદામ ઘણા રહ્યો દત્તો એટલે એકે સવા લનો ખરો જરાય જુ આખી શક્યો નહિ એ મારો ઉપર જુગ સીડાયા, પણ મેં એમના કંડા મેલ્યા પુરેપુરી નમ્રનાથી માખળી સીધા.

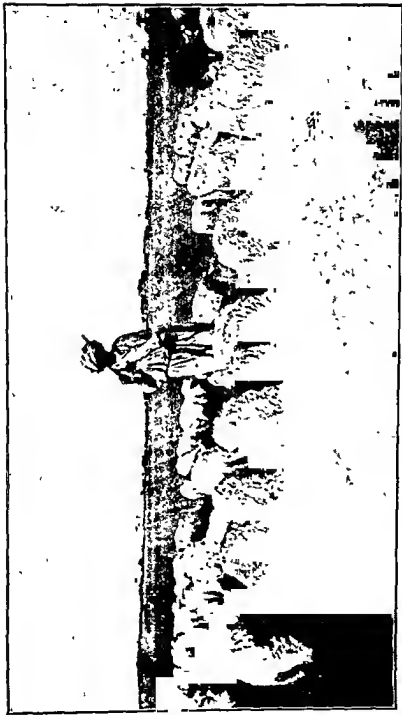
જારને હવે પા કલાકની જ વાર હતી એ વખતે પુસ્તકમા ‘દિંદનુ પ્રાચીન કુમારકામ ને ધાતુકામ’ વિષે એક ફકરો આવ્યો હેડમાસ્તરે એ ફકરો મમજ-વવા માગ્યો અને વખતની અગત્ય અજર હતી, કેમકે દર પાચ મિનિટે જુ ધડિયાળ માસુ જેને તો વાસણુ અને ધરેણાના ધાટમા આપણે પરદેશીઓનું કેટલું અનુકરણ કર્યું છે, એ નમજવવાનો હેડમાસ્તરનો ખાન મુદ્દો દત્તો.

‘મારીના કુલ અને ઘડના ધાટમા પણ આપણે પરદેશીઓનું જ અનુકરણ કર્યું છે,’ એમણે ચલાવ્યું.

आर्य हनुमान

निबन्धक रविशङ्कर रायण
 कुमार बैच १९८३

‘ક્રમાર’... ચૈ. ૧૫૮૩

‘અહીંર’ ‘ઓ.. આ’ કરતો જણાતો,
દે ગાડરોં પેર ભણી જાતો’

ફેરો નારાયણાજી નારા, ભામનપર

‘ પ્રાચીન વખતમા પાણી પીવાના પ્યાસાના બુદ્ધાબુદ્ધ પાટ પણ આપણે ત્યા કેટલા સુન્દર થતા ! પાશ્ચાત્ય પાટમા કંઈ મોદકતા છે એ તો હજી મને સમજતુ નથી. દાખલા તરીકે આપણે આ ક્રિકેટના ઈનામનો રૂપાનો પ્યાસા જ લો, ‘ એટલું કહેના તેમણે પોતાનો હાથ લેખાળ્યો ને કળાટ પરથી મારા બાપુનો પ્યાસો ઉઠાવ્યો.

અત્યારે હું શ્વાસ પણ ભારે મુશ્કેલીથી લઇ શકતો હતવના ધન્યકારા પળેપળે વધતા જતા. આખે શરીરે ડુંગરી છુટતી ને માથું ચક્કરચક્કર કરતું

‘ પ્રાચીન વખતમા આપણે ત્યા રૂપાના ને સોનાના પ્યાસાઓ જનાવયામા આવતા, ‘ હેડમાસ્તરે આગળ ચલાવ્યુ. ‘ અને એમા કીમતી મોતી પણ બેસાડવામા આવતાં. એના ઉપર સુંદર કોનરકામ થતુ અને તદ્દન સાદા પાસણે પણ અતિ મોદક—’

બોક્ષનાબોક્ષના એ પ્યાસાને હાથમા ફેરવતા જતા ને આરીકાથી નીરાળના એટલે જ્યારે એ અટકા પડ્યા ત્યારે મે જન્યુ કે એમણે પેલું જાકર સત્ત શોધી કાઢ્યું છે; ને આપણો મામલો ખક્ષામ.

બોક્ષનાબોક્ષના એ આમ એકદમ અચાચક થઈ ગયા ને પ્યાસા સામે ઝંપટાટશે ત્રેધ રવા તેથી બધા હોકરને ભાઈ ગવાઈ લાગી, પણ અમે તો જાણતા જ હતા—હું ને પ્રકુલ

એ શાન ઝાઝી વાર ટકી નહિ એમણે પ્યાસો નીચે મુકી દીધો ને વખત થતા મુખી પોતાનું લાપજ આગળ ચલાવ્યું રત્ન થયા પહેલા માત્ર દમ મિનિટ અગાઉ જ આ જનાવ જન્યો હતો, પણ એના કરતા લાગી મિનિટો મારી આખી જીદગીમા કદિ ગઇ હોય એવું મને સાબરતુ નથી. મારા બાપુના નામ ઉપરથી એમણે ચુંદેગારને તન શોધી કાઢ્યો હતો.

‘ ધીરૂ, તારે રોકાવાનું છે માટે થોડી વાત કરવી છે. ‘ હેડમાસ્તરે કહ્યું.

એ તો મે ધાર્યું જ હતું મેં સઘળા હોંમત એકઠી કરી સીધી અને જ્યારે બધા હોકરા રવાના થઇ ગયા ત્યારે હું એમની પાસે ગયો. જન્યું હતું તેમજન્યુસાચ્યેનાન્યું મેં એમને કહી દીધું, માત્ર પ્રકુલનું નામ એ આખી વાતમાં આવવા દીધું નહિ.

‘ મોમવારે હું એ પ્યાસો પાછો લેતો આવીશ,

સાહેબ, ‘ એ—એનમા કહ્યું ‘ ને ત્યારે એ એની અસર રિયતિમા જ દોરો.

‘ પ્યાસાની રિયતિ ગમે તે હોય; તેની મને ફરકાર નથી, ‘ હેડમાસ્તરે કહ્યું ને એમણે મારી સામે એવી રીતે જોયું કે એમની આગળ મને મારી પોતાની લાપકાન કરી જ લાગી નહિ. ‘ મૂર્ખાઈ કરી એ કુમરો માટે કાંઈ નથી વાન નથી, એમના ઉછળતા લોહીને કાંઈક તોફાન કર્યોસિવાય એન જ નથી પડતું, ‘ એમણે આગળ ચલાવ્યું, ‘ પણ નામમાં છે જીજ્ઞાસકતા ચુંદા હું કદિ માફ કરી શકીશ નહિ. ‘ પછી એમણે મને જે કાંઈ કહ્યું ને જે સિંદા કરી એ જધુ અધકારમા જ રહેશે

ત્યારથી મેં નિશ્ચય કર્યો કે મારે હાથે જ્યારેજ્યારે કાંઈ નુકસાન થશે ત્યારે હું એ સતાડવા પ્રયત્ન નહિ કરું હું મારી ભુજ તરત કણક કરી લઇશ ને પરિણામ માટે તૈયાર રહીશ. ચુંદો ઉધાડો પડે છે ત્યારે સોને ભાન થાય છે કે ચુંદાને સંતાડવામા કરો કાપડો નવી લપાવાહુપાવાની જીવડાની રીત કાંઈ રીતે અતુકરણ કરવા જેવી તો નથી જ.

(અંત્રે જ ઉપરથી)

એ કામ માફ નહિ

આ વાક્ય તમારે મોટે થાલી વાર આરી જઇ હશે પણ તેની પછી તમારો કેટલો વિચાર કરાઈ રહ્યો છે તેનો ખ્યાલ તમને ભાગ્યે જ આવતો હશે મારા એક મેઢી કારીગર છે તેણે પોતાના ભત્રિજાને યત્રનો ઇજારો કરવાના ઇરાદાથી યત્રગાળામાં મુક્યો છે. એક વાર ધરના કામમાં કાકાએ ભત્રિજાને એક ચીજ પર કાનસ મારી સાર્ફ કરા રહ્યું, તે વખતે તેણે ઉપરનું જ વાક્ય કહ્યું ‘ કાકા, એ કામ માફ નહિ કાનસ મારવી એ તો સાધારણ મનુષ્યનું કામ છે ‘ એ જ વર્ષે તેને પરીક્ષા આપવા મુજબ જન્યું હતું કાકા પણ સામે ગયા એજાનજેગ જન્યું એવું કે પરીક્ષા કિયાતમક પરીક્ષા તરીકે તેને પાત્ર કુટ લખાઈના એક રૂલ પર હાથથી કાનસ આરી સીધી સપાડીમા એક જ દોરો ધસી આવવા કહ્યું એક જ દોરો: વધુ નહિ, એણે નહિ; અને કોઈ પણ વાતિક મદદ સિવાય,—માત્ર હાથ અને નજરથી

તમે શું ધારો છો ? ‘ એ કામ માફ નહિ ‘ કહેનાર તેનું વર્ષ દારી એકો પોતાની પગી કે હેંદાના અસિમાનથી જ્યારે માણસ નાના કામની લાસીમની અવગણના કરે છે ત્યારે તેને મોટું નુકસાન થાય છે.

મા રી પો તા ની વા ત

કાળુપુર માકર જાતરનો છેડો લાન ગેટ છે ત્યાં શહેરનો છેડો હતો. માકર જાતર, મસ્કટી મારકેટ, ગ્રેમ દરવાજાનો રસ્તો કે એશન જાણુનો રસ્તો એ જાનુ ઉત્તરજડ દહુ દાલ મરગપુર જવાનો પુલ છે ત્યાં એક નાનો પુલ હતો વચમાં દાલ નાની ગાડીનું સ્ટેશન છે ત્યાં દાંત્રો હતો અને પગથિયા ઉપર મોઢામોઢા જતીઆવતી ગાડીઓ જોવાની હતા- જાની રૂતઓમાં આ પગથિયા પર મેચીને ગાડીઓ જોવા અને જવા અને કલકાના કલકા ગુંધી ત્યાં જ બેસી રહેતા

ઉનાળામાં સવારની નિશાળો ઢોવાથી નમામ
હાકરા આમ જ હલકતા કોઈ પણ વાળીને ઘેર જેમે
કે અપેરે ઉરે એવી તો આસા જ ન રાખવી નડકો
ન નડે એ મારે માતરો સવારની નિશાળો ગમના,
પથુ અને લોકો તો તડકાનો આમ જ લાલ લેતા
અને માતરોની અક્કલ પર શીદા થતા હતા

પુત્ર પર બેઠાબેઠા ગાડીઓ નેવાની થકુ મમ
આપતી જળાબારના મુમાકર લોકો, દિલ્હી, આમ્રા,
સિંધ, માગવાડ વગેરે દેશના સ્થાપુરોએ અને નેના
અને નવાહ પામતા કેહ વાર પૈમા બે પૈમાનુ ચપાણુ
પણ લેતા, અને પછી પ્રીગેધીએ જીડીઓ પીવાની
પણ પ્રેકિટમ કવા માડી !

‘તલ્લક બીડી ચાર પાઈની પચીસ’ કેવી
મોતવારી ? કાલ પૈસાની ૮ પલ્લ ભાગ્યે જ મળે છે,
ત્યારે તે વખતે ચાર પાઈની પચીસ મળતી પછી
વળી એ જ વેચનારે દનીકાઈ વધવાથી—

‘પૈમાની પચીસ ખીડી પીને લે, લઇ, પીને લે’
એમ જાવ મોઘા કરી નાખ્યા લોકોને ખીડીઓ પીના
બેઠને અમને પલ્લુ શૈખ યદ્દ આપ્યો ખાવાનામાથી
પાઠ બચાવીને ખીડીમા નાખીએ ટોપીઓમા કાણ
કરીને મતાડવી પડે, કારણ કે ઘેર પકડાવાનો ભો. પલ્લુ
કામ્ર કહો ખીડીઓ પીનારના હોઠ કાળા થઇ બચ
છે ને પકડાયા વગર રહે નહિ એવી હ વાગવાર

હોર અરીસામાં જોયા કરતો, પણ દશ મારા હોઠ
ઢાળા નહોતા થયા ।

એક દિવસ કંઈક કંઈક તમાકુની બીડી પીતામા આવી તે ચડી ફેર આવે, મોળ આવે અને પછી માથુ હાથવા લાગ્યું, હેરાનગતી એટલી બધી થઈ કે તે જ દિવસથી બીડી નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે આજ સુધી ક્યારેય એ કદિ પીધી નથી.

ધીરેના પ્રત્યક્ષ નુકસાન અનુભવવા પછી ભાગ
 માત્રમનો પણ અનુભવ કરી નામેસો ઉનાળામાં
 અમાગ ધૈર્યમાં કોઈકાદ વાર ભાગ દાદવામાં આવતી,
 પણ એ સખન નદિ હોવાથી અમને કદિ ચડતી
 નદિ બાઈ ને મનમાં એમ થયું કે ભાગ નથી
 ચડતી એ તે કંઈ ફીક ? ન ચડે તો ઉપરથી માત્રમ
 ખાઈએ, પણ એની લહેર જોવી જોઈએ માત્રમની
 વાન મનમાં ગળીને કહે 'ચાલો દોડો' ગમ્મન
 કગચ ? માત્રમ જગત લીલા ગમતી ને ધીરી માફ
 જેવી લાગે છે મેં તો એ કોઈ દિવસ જોઈ પણ
 નહોતી અને એ શી ચીજ છે તેની પણ મને ખબર
 નહોતી. હ. એ જાપાને અવકાશ પછી કહ્યું કે હવે
 ગમ્મત જોજો કચાકેકમાં માત્રમ ચડી ને રાંતાપીળા
 દેખાવા લાગ્યાં નાનમાં જમવાનું દતુ ત્યા જ ગાડા
 કાઢીએ ને ચુક્ર:ચુક્ર કરીએ જમવાને દત્ત વાગ
 હતી તે પહેલા તો ગલગમચ થવા માડી અને એલાન
 થઈ જવાનો એવું સાગવાથી હું ખાધા વગર જ ઘેર
 ગયો કેટલી મે વાગે દવા વગેરેના ઉપચાર પછી છવ
 પગણે કેકાણે આવ્યો ધણી મીઠી ચીજો પરિણામે
 ફેવી દુ ખાવાયક નીચે છે તે મમજ તે જ દિવસથી
 ભાગ વગેરે માફ પદાર્થોને અડકવું જ નહિ એવી
 પ્રતિજ્ઞા કરી તે આજ દિન સુધી ટકી છે

દાર તો અમારા સગામા એક જલ્મ જલ્મ જ પીતા
હતા એમના તન, મન અને ધનની ખુવારી પ્રસર
જોએલી હોવાથી દારના પંચમા તો હું કે અમાગ
ટોળામાથી પણ કેમ કદાપિ રૂમાયા નથી

જુનાનું સ્વપાતો
ચાલુ અમોરી માનિમા
હતો. નાતની વાદીમા
દીવાળી, દરેક, જોય
વગેરે મોટા નહેવારના
દિવસોમા જુવાનવર્ગ
જુગાર રમતો હતો.
એનો સ્વાદ પણ સેવકે
ચાખ્યો છે અને એતણ
વર્ષમા એનાથાં પરાઇ
નયો છે. 'જુગારથી
નજારાત જુવાન થયા
અને પાડવોના ગાન્ય
ગયા' એ વાત મારી
આજે પછીથી એટલી
કસાથી કે એ રસતે પણ
કદી વાર કદિ હું ચડ્યો
નથી, એટલું જ નહિ
પણ શેરસદા, ધોડ-
રોડની સરનો, મોરરી

જન્મોત્તરી

૧. ઉદ્દેશ્ય

આજે મને એક થઇ જ હોરા,
તે ભાઇ તારો નથી જોઈ જોય;
જન્મોત્તરી તારી અહીં લાવ, તાર,
એમા ગણીને કદું ભાવિ તાર.

૨
સૌથી વધારે મને જે સતાવે,
તોફાન મંત્રી દમનો મચાવે;
નિત્યે મને એ પગની દસાવે,
નજી પનોતી તુજને નયોવે.

૩
એથી મને જો કદા હાન થાય,
તો નહીં આજે અદશાનિ થાય,
આથી અધા છે અદરેશ સાથે,
મે મચવે જો ચડતો મિનારો.

૪
મે સૂર્ય તો સન્મનિ અર્પનાર,
છે ઉચ્ચ તે આયુ વધારનાર,
વિદ્યા નજો યોગ ગુરુ અપાવે,
એકાદ નહીં કવિતા લખાવે.

૫
મે અશ્વત્થાને શનિદેવ જોડા,
નાજે અધા મે સહુ થતુ હેડા;
મે સાહુ કેતુ અહીં કુડ-ચક્રે,
એવા પડ્યા કેન કદિ ય વક્રે

કે સટોગિયા જેવા મધીને
જાયડે પણ હું કદિ
હિમો નથી

પત્તા, સોગટાજાજી
વગેરે રમતોમાંથી પણ
કલેશકંકાસ અને સમ-
પની બરપાદી થાય છે
એ વાત સમજાઇ ગઇ
એટલે એનો પણ ૧૬
૧૭ વર્ષની ઉંમરે જ
લાગ કર્યો

આ અધા વ્યસનો-
થી થોડામા થાકી ઇશ્વર-
કૃપાએ એક વાચનનું
વ્યસન કેમ પડ્યું અને
કસરત જેવી આરોગ્ય-
વર્ધક રમતોના હંદ કેમ
લાગ્યો એ વાત હવે
પછી.

હરિપ્રસાદ મ. રેસાઈ

૬
મે જો અહીં આ શુભ શુક્ર જાતે,
લખે પડ્યો તે શુભ સર્વ પાતે,
તે સર્વ કાર્યે કલસિદ્ધિ આપે,
મે દેશદેશાવર કાર્તિ આપે

૭
જોડો અહીં આ શુભ રાન્યદારે,
તે ભાઈની કાનિ વળી વધારે;
મે કેન્દ્રસ્થાને વળી સાથ જીજો,
સ્વચ્છદમા ચન્દ્ર જ કર્કનો જો

૮
છેલ્લુ હું જોઈ તુજ અધુરથાન,
આ ઉચ્ચ આ મેગળનું નિદાન
(ને ભાઈ! તારે નથી અનુ કેની ?)
તે સર્વમા મંગળ વાજનારી,
આ હું રહી એક જ જોઈ નારી!

ગૌરીશંકર તળાવનું
દર્શન આશિષુ થાય

છે આપણે અગીઆમાં ગયા,
ઝાડોની શોભા જોઈ, ચીની
રકાષીના કંકડાથી બનાવેલા
નિજીવ હાથી, - ઘોડા, - વાન,
સિંહનો રોક અને ઝાડો વચ્ચે
લહેર કરના સજીવ પક્ષીઓનો
કલરવ માલગી, તળાવને કાંઠે
આસીએ, પગથિયા ચડવા મા-
ડીએ, ઠંડા પવનની શાનિ
અનુભવીએ, નો જે કંઈપણ ન
થાય કે તળાવ કેવું દરો છેલ્લે
પગથિયે જઈ પગ દીધો અને
એકદમ જાણે આકાશ ચીરીને
અખર-અગટ થઈ હોય તેમ
મરોવરના નીર આપણી નાસે
મસ્મિત વડને જોઈ રહે છે
નમે ભસે એકલા જ મરોવરને
દર્શને જાણે, ત્યાં તમે એકલા
મહેવાના નથી આકાશના વા-
દ્યા અને ઉતાવળે દોડી આ-
વેલી મધ્યાત્મરકાને નમારી
સાથે જ મરોવરની શોભા
નિહાળી તમે જોશો

મરોવર દમેસા નીચાણમાં હોય ફૂગર નીચે
ઉતરીએ ત્યારે મરોવરના જગમા પગ પખાળવા
પામીએ પણ આ તો જાણે મર્ધવકામાર, જાણે
વાદ્યા પીગળીને ટેકરીને માથે છત્રકાના હોય

સામે કાંઠે દેખાય એવું મરોવર કેને ગમે ?
આટલા પાણી ક્યાથી આવે છે એવી અત્યુન જિજ્ઞાસા
જેની સાથે ન હોય નેના સૌદામાં દેરી ગૂંઘ ભાવ
ક્યાથી જડવાનો ? રેલવે લાઇન પણ જો સાવ
સીધી હોય તો આપણને ગમે નહિ- જિયાણુ હોય,
નીચાણુ હોય, જમણી કે ડાબી જાણુ વીંક હોય
તો જ એ જોશે. મરોવર એ કહા ધોધ નથી કે જિયા-
નીચાની કીડા બનાવે ગૌરીશંકર ચારે જાણુથી
ટેકરીઓથી ઘેરાયેલું છે. પણ એ ટેકરીઓ અગણિયા,

સંધ્યા ર સ.

ગગ દેખાય છે. રગ તો બદામી, પણ એમાં ધાતુનો
ચળકાટ છે આગળ જઈ એ જ રગ ઘોડુંક રૂપાન્તર
પામી નારગી વણે સંધ્યાનું ઉત્તરવાન કંતો દેખાય
છે વાદ્યાની જાણુ જાણુ જો આડે ન આડી હોત,
તો કોણ જાણે આ જાણુના નારગી અને પેલી
જાણુના મોનેરી વચ્ચે કેવી શોભા ખીલત

આપણું ધ્યાન મોનેરી ગગ તરફ જાય એ પહે-
લા જ મંદમ વહેતો પવન જાણુ ઉપર સુદમ
વીંચિમાત્રા ઉત્પન્ન કરી આપણને કહે છે, 'આ
મમયોચિત સ્નોત તો સાલળો' માનેરી ટેકરીએ
માથું જિંચું ન કર્યું હોત તો આ રમવતી પૃથ્વી ક્યા
સુરી થાય છે અને નિશાળ આકાશ ક્યા શર થાય
છે એ જાણુનું કોઈ પડિનને પણ અર્ધ થઈ પડત
જાણુ આજુએ મેંદોની વાડ છે. સુરડ વોડો

જેવાનું કાને ન ગમે ? પણ ડુંગરસાધિકા મંદીને શિરચ્છેદ મને જરૂર અસહ્ય લાગે છે. જમણી પાણી નળે સૂર્યનું તેજ કંડુ પડેલુ પણ ચીજેલું નહિ એવું. અરેપર, અને ડાળી પાણી નીચે ડાઘી પાનળી ઝાડી. આવા પરસ્પર સિદ્ધ રસ વચ્ચે જનકની પેઠે યોગયુક્ત ચિત્તે અને આગળ ચાલ્યા. ત્યાં આપ્તો નિરાધાર સેતુ. સંસ્કૃત કવિઓએ એને જોયા હોય, તો એનું નામ શિક્ષમેતુ જ પાડ્યું હોય. આવા સેતુની શોધ પહેલપહેલી દિમાલયના વનચરોએ જ કરેલી હોયી જોઈએ. આ નિરાધાર પુત્ર આપણને દળવે પગે લખે જાય છે. પાણી વચ્ચે તપ કરતા ઋષિ જેવા એક બેટના જટાભારમા પુત્રની અધવચ પહોંચ્યા એટલે આનિધ્યશીલ જગ્ય એનવે છે, 'સાચવીને ચાલો, સાચવીને ચાલો' અને ચોગ્ય સધિ જોઈને પાણી પાદપ્રક્ષાલન કરતા પણ ચુકે નહિ.

અને પેસો ઢીપ ? એ તો નીચ્ચ શાન્તિની મૂર્તિ ચંદ્રમા પાણીમા આટલો અકબચટ હસે છે છતાં એનો પડદો કપાય મેલળાતો નથી. જળે કુદરતને બીક લાગે છે કે રંજને ધ્યાનીનુનિની શાન્તિમા ભંગ થાય. આ બેટમા નથી રહેતો કોઈ મરણ કે નથી રહેતો કોઈ કાષ્ટાડો પછીઓ હોય તો યે પોતાના માળામા નિશ્ચિત મુર્ચ્ચ જોડા છે. આનિધેય મૂકવ તજે અને જઈ બેઠા. હવે તો પાણી ઉપર અજાત અધકારની છાયા ફેલાવા લાગી હતી અટમીનુ આદરણું તો મીઠુ મોમર ઉતરીતે પાણીમા ઉતરી જતુ હતુ કક્ત મતિવેરી ચુરચુરના ચુરુઓ દીર્ઘચિત્ર-હયા કંઠાળીને કંઈક વિશિષ્ટ કરવા માટે બેગા થયા હોય તેમ પશ્ચિમે ચગકના દત્તા. પ્રકાશ અને અધકારની સંધિ કરવાનો સધ્યાએ અનેક વાર પ્રયત્ન કર્યો છે તેમા જો તે કોઈ કાળે કાવે તો જ મુગ્ધચુરો વચ્ચે કાયમનું સમાધાન થાય જુઓ, બંનેના ચુરુઓ પોતાની દિશા ફેરવી પોતાની સ્વભાવોચિત મનિએ ચાલ્યા જાય છે, અને સધ્યાકાળની રૂત કાલિમા બંનેને કેશા પક્ષપાત વગર ઘેરી લે છે. દમોશ વિચર જ રાખે તેનો અસ્ત થયો જ જોઈએ.

હવે પાણીએ પોતાનો ગંગ અદસ્તો. અત્યાર મુધી જળે ચાંદીના રસ્નાઓ બનાવ્યા ન હોય તેવા પટાઓ પાળીના પૃથ પર વગરકારણે દેખાતા હતા

તે હવે બંધ થયા એક ખુલુ થયો. હવે ગમીરપણે વિચાર કરવો જોઈએ, એમ કંઈક લાગવાથી પાણીની મુખમુદ્રા અંતમુખ થઈ છે. ટેકરીઓ પ્રેતલોકના વામનાદેહ વિચરતા હોય તેવી દેખાવા લાગી. વિસ્તીર્ણ શાન્તિ પણ કેટલી અસ્વસ્થ કરી શકે છે એનો ખ્યાલ અહીં પુરેપુરો આવે છે. બધી ટેકરીઓ જળે આપણો એક અચાજ સાંભળવાની જ રાહ જોતા ન હોય ? જરાક માદ પાડીએ તો 'દાહા ! એ આવીએ ! એ આવીએ !' એમ કહેતી હોડતી આવશે એ વિષે જરા યે શકા નથી રહેતી. પણ એમને બોલાવવાની હીમન જ કેમ ચાલે ? શું આ ટેકરીઓ કોઈ જોતુ ન હોય ત્યારે મધગતે કપડા ઉતારીને સરોવરમા નહાવા પડતી હશે ? આજે તો નદિ જ ઉતરે, કેમકે દુર્વિનીત ચંદ્રમા મધરાત મુધી એકીટરો મંગેપરમા જોતો દશે અને મધરાત પહેલા જ શિશિરની ટાલનું સામ્રાજ્ય શરૂ થવાનું. પછી ઉપકાલ પહેલાં માધસ્તાન કરવાની એમની મનીયા હોય તો કોણ જળે આવા કાંઈક પુણ્યસચ્ચ વગર ટેકરીઓને પણ આટલી સ્થિરતા શી રીતે મળે ?

કોક પુત્ર પરથી ચાલ્યુ દેખાય પાણીમા ખળભળાટ સભળાય છે, અને એમાથી નીકળતા મોર્મના કૂડાળા દરદર હોડે છે લોકો પોતપોતાના ગામકામા રહેતા છતાં, જેમ ખળગે એમની માફકને દરદગી મુસાફરી કરે છે તેમ પુત્ર પાસેનો કોલ આ રીતે ફિનારા મુધી પહોંચવાનો સારીદમા એક ટેકાણે વાગે તો આખા શરીરને જેમ એની ખગર પડે છે તેમ જ પાણીનું પણ છે પાણીની શાન્તિનો ભંગ થાય તો એને પરિણામે એના ઉદરમા આખું અજાડ ડોલવા લાગે છે

હવે તારાઓનો રાસ શરૂ થયો પાણીમા એનું પ્રતિબિંબ તો પડ્યું છે, પણ બુલોકનો તાલ જુદો જ છે.

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

પુછો તંત્રીને

- (૧) દરિયાની ઉંઘાઈ કેમ માપવામા આવે છે ? (૨) કોઈ પણ એજન કે અધ્યાની ચક્રિનુ માપ બતાવવા માટે 'હોર્સ પાવર' (ધોડાળળ) ગળ કેમ જોખયે ? (૩) લશ્કરમા ખાખી રજાનાં કપડાનો કપયોગ ક્યારથી શરૂ થયો ? (૪) દુનિયામા ઉંચામાં ઉંચો પુત્ર કયો છે ? (૫) વિજ્ઞાપી અત્યુ કેમ નીપજતું હશે ?

૨ખરની જરિયાન વિષે બધાને ખબર હોવા છતાં, ત્યારે કોઇ પણ વ્યક્તિને આપણે તે સંબંધે પ્રથમ પુછીએ છીએ સારે ઉત્તર મેળવવામાં નિરાશા જ અનુભવવી પડે છે. ૨ખર કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે એ જો કોઇને પુછીશું તો 'જાડના દૂધમાથી' એટલેા ટુંકો ને ટપ જવાબ મળશે આ અજ્ઞાનના મુખ્યત્વે બે કારણો છે એક તો એ વિષે જાણવાની બેદરકારી ને બીજી કદાચ કોઇને એ વિષે જાણવાની ધનેજ્ઞરી થાય, તો પણ ગુજરાની બાપામાં એ વિષયના સાદિત્ય વગર અટકી રહેવું પડે એ

એક પ્રખ્યાત ઇતિહાસકારના કહેવા પ્રમાણે ૫ સ ૧૪૬૩માં કાશ્મીરે પહેલવહેલું ૨ખર ત્રેય તેની બીજી સફર વખતે વેગ્ટ હન્ડીમાં દેરીના ટાપુમાં લાના વતનીઓને ૨ખરના દડાથી રમતા તેણે જોયેલા આ પછી ૧૭મી મદીમાં મેનીઅર્ડ લેકો કપડાને પાળીથી ન બીંતવ્ય એવા કચ્છા માટે ૨ખર વાપરવા લાગ્યા ૧૮મી મદીની શરૂઆતમાં સિસ્ત્રન શહેરમાં ૨ખરનો માલ આવ્યાન થતો આ માલ તે વખતે ટોપી છુટ અને કાચળાઓનો જ હતો ૧૭૫૬માં પેરાની સરકારે પોર્ટુગાલના રામને એક ૨ખરના પેશાકની ભેટ મોકલેલી પેનિલના

ડાન કાઢવા માટે ૨ખરના ઉપયોગનો ૫ સ ૧૭૭૦માં પ્રીટલીએ જ મોપી કાઢ્યો ૨ખર નામ પામુ આ મુળ ઉપરથી જ પડ્યું છે અમે-૪માં ૨ખ એટલે ધનવુ અર્થ થાય છે ૨ખરને દુનિયા ૨ખર પામુ કહેવામાં આવે છે. ગરબાનમાં ૨ખરને 'કાઉચુક' કહેવા

- જેમજેમ વખત જતો ગયો તેમતેમ બીજા દેશોનું

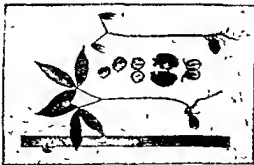
પામુ આ વસ્તુ તરફ આકર્ષણ થયું અને ૧૮૦૦માં એક વડાણ ૨ખરનો માલ ભરી બોસ્ટન ગયું અમેરિકાના મુધરના જવા વતનીઓને ૨ખરના છુટ ખુબ જ ગમ્યા અને એમણે થોડા જ વખત પછી પોતાના દેશમાં ૨ખરનું કારખાનું ખોલ્યું પરંતુ આ પડતી મખત ગરબીને લીધે એમાં તેઓ નિષ્ફળ થયા; એટલે એમણે કાંઈક મુકિત મોઢવા માડી

એમણે ગધકની મુદ્દથી ૨ખરને ગધકિન (નકેનાઇઝ) કર્યું આ મોઢ નેક્સન મુકમ્બરે ૧૮૩૬માં કરી ત્યાર પછી મેકિન્ટોશે ૨ખરને મેપ્પામાં ચોગાળી પાળીથી ન બીંતવ્ય એવું બનાવ્યું આવી રીતે ધીમેધીમે ૨ખરની બનાવટમાં મુધારો થતો ચાલ્યો ને પરિણામે આજે આપણી આસપાસ દરબરો માંજે ૨ખરની બનેલી નજરે પડે છે

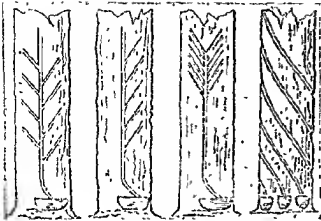
૨ખર ઉગાડનાર મુખ્ય દેશો આટલા છે દક્ષિણ અમેરિકા, પેરા અને એરેગોનના પ્રદેશો, પૂર્વ અને પશ્ચિમ આફ્રિકા, દિલ્હીનાં ચીન અને મલાયા દિપકલ્પ દિલ્હીમાં ૨ખર ઉગાડનાર મુખ્ય રથો મેક્સીકો મલયાલ કિનારો બ્રહ્મદેશ, નિયામ, કોચીન, સિકિમ, બુતાન, આમાં અને દાર્જિલિંગ છે

દુનિયાને ૬૦ ટકા ૨ખર નો મલાયા પ્રાંતો જ

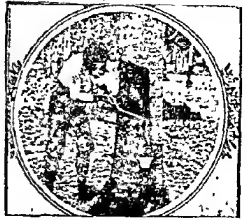
પૂર્ક પાડે છે, અનં તેમાં મં નુમાનાનો દિસ્સો નો સૌથી વધારે છે, કેમકે આ એક જ ટાપુમાં પચાન લાખથી પામુ વધારે ૨ખરના જાડ છે ત્યાં ૨ખરના જાડ ૧૩ મેટરન માપવના ચિન્નામાં મેવાએલા છે ૨ખર ઉગાડવામાં આપણી દુનિયામાં મોથી પહેલે નાજે 'કાચવ કોડ' કપતી' નામે મર્યા છે. મુમાનાનો ટાપુ એક

૨ખરના બી તથા ફુટતો રાપ નાચે ફુટપી મનારી જે ને ઉપરથી ૨ખરના બી તથા છેડ અને પાડાના કદ, જળાઈ, પહોળાઈ વગેરે જાણી શકે

રબરના યદ્યર્થ રસ કાઢવા માટે જુદી જુદી રીતે મુકવામાં આવતા કાપ

મલાયાના બેનગમાં રબરના ઝાડના રસ માટે કાપ મુકતો બેહુત રસ કીકવા માટે યદના નીચેના ભાગ પર વાળાથી બાધેલો ખાસો દેખાય છે

દરબર માધ્યમ કાળો છે ત્યાં કોરેક્સ નામનો દુધ જેવો એક પદાર્થ પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે ને તેમાંથી મોટરકારોના ટાયરો ને રબરની ખીંચ અનેક ચીજો જનાવવામાં આવે છે.

રબરના ઝાડ કેટલેક ઠેકાણે કુદરતી રીતે ઉગે છે અને કેટલેક ઠેકાણે એનું વાવેતર કરવામાં આવે છે. આપણા દેશમાં ધણુકરીને વાવેતર કરેલા ઝાડ-માંથી રબર મેળવાય છે. આ વાવેતરની શરૂઆત કેવી રીતે થઈ એ જાણવા જેવું છે. કોચ એ વીકદામ જ્યારે પેરામા રહેતો હતો ત્યારે તેને વિચાર આવ્યો કે જો આ રબરના ઝાડ દિલ્હીસ્તાનમાં ઉછેરાય તો ત્યાંની અત્યુકૃષ્ણ આબોધવાને લીધે આગળ જતા સમયે સાજા થાય એમ છે આ વિચાર આવતા જ તેણે ઈસિયા ઓફિસ માલકને પોતાની યોજનાને અમલમાં મુકવા માટે પ્રયત્ન આદર્યો, અને ૧૮૭૬માં રબરના ઝાડના બી લઈને તે અહીં આવી પહોંચ્યો જો પેરાની સરકારને તે વખતે આ ખબર મેળ તો વીકદામને અહીં આવવા જ દીધી ન હોત.

રબરના માન ઝાડ જ હોય એવું કાંઈ નથી; છાંયના ને વેલાઓ પણ રબર આપે છે વળી રબરના ગોડામાં પણ જુદીજુદી જાતો હોય છે. એમાં સીવી મમ જાત પેરામાં ઉગતી હેવીઆ (Hevia) નામની છે. દિલ્હીસ્તાનમાં વાવેલા ઝાડ પણ આજ જાનનાં છે. આ ઝાડમાંથી ઉચામાં ઉચી જાતનું રબર તૈયાર થાય છે. એક સાઈ ઝાડ દર વર્ષે લગભગ અરધો મણ

રબર આપે છે.

ખીંચ જાત કેસ્ટિલોઆ ઇલેસ્ટિકા (Castilloa elastica) નામની થાય છે. તે મીક્સોન, બ્રહ્મદેશ વગેરે સ્થળે ઉગાડવામાં આવે છે કાષ્ટકસ ઇલેસ્ટિકા (Ficus elastica) નામની જાત ખારીઆની ટેકરીઓ, બ્રહ્મદેશ, નેપાળ વગેરે સ્થળે ઉગે છે. આ ઝાડ વડને મળતું હોય તેના મુગ નીચે ઉતરી વડ-વાદળી પેટે જળીનમાં જાય છે. આવી રીતે રબર પક્ષી જાનના ઝાડમાંથી મળી આવે છે. એ બધી જાત ગણવા ભેસીએ તો ફેટાળો જ આવે આપણે પ્રખ્યાતપ્રખ્યા રુકામાં જ લોઈ જઈએ ગુવાલુન નામનો છાંય દરિયાઈ અમેરિકામાં, કોનેમોફોર મેક્સીકોની આ નામનો વેલો બેંગાળમાં અને કોપોસ્ટેટઆ માન્ડી-શ્વેરા મદિયુમાં ઉગે છે.

દરે ઝાડનો રસ કાઢવાની રીત જોઈએ આ બધા જાડોમાં હેવીઆ વધારે જરૂરનું હોવાથી એને જાત વિ-સ્તારથી તપાસીએ જ્યારે એ ઝાડ પાચેક વર્ષનું થાય છે ત્યારે રબર માટે કાપક મળાય છે. લગભગ એ મ-દિનાની શરૂઆતમાં, મળકે, મળુગે આગળ અને ધોડા ખાસા લઈને ઝાડ આગળ જાય છે. ઝાડ ઉપર કાપ કરવાનું કામ કાળજીથી ન થાય તો ઝાડને બહુ નુકશાન થાય છે. કાપ કરવાની ટેકલીક રીતે ઉપગના ચિત્ર પરથી સમજશે.

રબરના ઝાડનો રસ દુધ જેવો હોય છે. એને જોડકમ કહે છે. ઝાડના યઃમાં ઉપવી આકૃતિઓ

મુળ્ય કાવતી રીતે કાપા કરવામા આવે છે અને એ ૨૫ એકડા કરવા માટે ૪૦૦ નાચે તારથી એક પ્લાસ્ટીક બાંધી દેવામા આવે છે આવા બુદ્ધાબુદ્ધા પ્લાસ્ટીકમા ઝરેલો ૨૫ મોટા વામળોમા એકડો કરી મલુરો બપોર થતા કાંચમાને આવી ગય છે.

પહેલા આ રમને ગાળી નાખવામા આવે છે. પછી તેને બુદ્ધાબુદ્ધા રીતે ઘટ બનાવાય છે આ નાચે થોડી રીતો આપી છે

(૧) થોડાક સુકા ડાળમા વગેરે ચેનાવી તેની ધુમાડીમા ગરના દુધમા બોળેલુ લાકડાનુ પેંડલ ગોળ-ગોળ ફેરવે છે બોળેલુ દુધ ઘટ થતા જ તેના ઉપર નવુ દુધ લંગરે છે અને આમ પેંડલ ઉપર રજરનો મોટો લોટો થાય ત્યા સુધી ધુમાડીમા ફેરવ્યા હરે છે પ્રાકૃતિક અને પેરામા મુખ્યત્વે ડગીને આ રીતે જ રજર તૈયાર થાય છે આ રીતે રજર બહુ જલદી તૈયાર થાય છે, કેમકે અમુક વખત પછી તો દુધ આપોઆપ જ ઘટ બની ગય છે

કેટલક કેકાળે મીઠાનુ દાવલુ, ફટકડી અને સરકાથી દુધ ઘટ કરવામા આવે છે પરંતુ મીઠુ પાણી શીળી જતુ હોવાથી કેટલીક વખત આ રજર બહુ દલકી જાતનુ બને છે આનામની દવા બેઝવાળા હોવાથી ત્યા ફટકડી વધારે માફક આવે છે

કેકાળકાઈ રચળે તો દુધને જમીનમા તૈયાર કરેલા ખાડામા ભરીને ઘટ બનાવવામા આવે છે, અથવા ઉકાળીને પાણુ ઘટ બનાવાય છે સાણુ, ચુનો, પોટાશ વગેરે ચીજો પણ ઘટ કંવામા કામ લાગે છે નિકાશગુઆમા છોડીને ૨૫ કાઢી, વલેની, માખણ-ની માફક રજર કાઢી લે છે

આ રીતે કાચુ ગર તો તૈયાર થયુ, પણ તેને ઉપયોગમા લેવા માટે પાણુ ગરકિત કરવુ પડે છે આ કાર્યમા વપરાતી રીતો નીચે આપી છે આપણે વાપરીએ છીએ તે બધુ ગર ગરકિત કરેલુ જ હોય છે

કાચા રજરને દાળીને બનાવેલા પાનળા પડને, ગરક અને ક્વેરિનથી બનેલા પર્માઈના દાવલુમા બોળા કાંચાથી પાકુ રજર તૈયાર થાય છે આ કિયાને શીતપાશ કહે છે,

બીજા જાણપાશ નામની રીત એવી છે કે

ગર અને ગંધકના મિશ્રણને ૧૩૫-૧૫૦ ડીગ્રી ગરમા આપવામા આવે છે આ રીતે રજરને ગંધકનો પાશ આપવાથી તેની ગિયનિસ્થાપકતા ઘટે છે, પણ ચીકણ વધવાથી રજર બોધુ બરડ બને છે

કેટલીક વખત રજરનુ વજન વધારવા સાર તેમા બુદ્ધાબુદ્ધા વગુઓનો ભેગ કરવામા આવે છે આ રીતે પાકુ રજર તૈયાર કર્યા પછી તેની બુદ્ધાબુદ્ધા ચીજો તૈયાર કરવામા આવે છે

આ મિવાય બનાવરી રજર પણ થાય છે રમા-યનગાલીઓ પોતાની હમેશની આમિયન મુળ્ય આ લેવમા પણ ધુર્યા છે અને મહા મહેનતે પ્રયોગ-શાળામા બનાવરી રજર તૈયાર કર્યુ છે. તે કાળજી અને બાઇફોજનનુ બનાવવામા આવે છે. અગ્રેષ્ઠ રીત દરમાથી, જર્મન રીત કાળેલિક એસિડમાથી અને રમિયન રીત દાઝ તથા મેગમાથી રજર તૈયાર કરવાની છે પરંતુ એ બનાવરી રજર દાઝ સુધી કઠ્ઠલી રજરની હરીકાઈ કરી શકે એટલુ મોધુ પડતુ નથી એને માટે ઘણા પ્રયત્નો ચાલુ છે, અને રમાયન શાંતીઓ એ કપે જ ગદેરાના, —એટલુ સોધુ કે આપણા વપરાશની ફેક્ટરેકે બની શકતી વસ્તુ રજરની જ બનશે અરે, આપણી સડકો પણ રજરની બનાવતી

આશાવાઈ મ. પટેલ

ન્યાયવિગ—તમાજ જ નામ રાધવ કે ?

રાધવ—જી, હા

ન્યાયવિગ—તમે બચાવ કરનાર તો, કેમ ?

રાધવ—(વકીલ સામે આગળી આંધી) બચાવ કરનાર તો આ રવા, આહો જ નુ તો ધડિયાળ ચારનાર છું

શિક્ષક—મનુ, જે બાળકો નાનપણમા બહુ ચાલાક હોય છે તે મોટાપણે ખૂબ થાય છે

મનુ—ત્યારે તો તમે નાનપણમા ખુબ ચાલાક હશે

શિક્ષક—૨૫૦માથી ૧૬ કેટલી વાર બાદ કરી રાહાય ? એ પોતપોતાની પાડીમા લખી લાવો બેઠકે

મનુએ તો પહેલા લખીને શિક્ષકને પાડી બતાવી તેમા નાચે પ્રમાણે લખ્યુ હતુ

૨૫૦	૨૫૦	૨૫૦
૧૬	૧૬	૧૬
૨૩૪	૨૩૪	૨૩૪

આ રીતે પાડીને તેટલી વાર બાદ કરી રાહાય

મહારી શોકે રીંછના નાકમાં નાથ નાખી તેને ઘેરઘેર ફેરવી પોતાનું પેટ ભરે છે, એ તો તમારા માના ધણાખરાએ જોયું હશે. રીંછ ક્યાં જડે છે, તેની તથા બીજા પ્રાણીઓની શરીરરચનામા શો ફેર છે, તેની રહેણી કેવા પ્રકારની હોય છે, તે શું ખાય છે, તેને કમકમ ટેવો હોય છે, તે શિકાર કેવી રીતે કરે છે, પગેર વાતો આપણે મહારીને પુછીએ તો તે પણ પુરા જવાબ આપી શકતો નથી કારણ, એને એટલી જાણ વિગતમા ઉતરવાની જરૂર ન

સરખાસરની ચુરિ

રીંછ

પગ મુકાને ચાલે છે. મહારી રીંછને તેના પાછલા પગ ઉપર ચલાવે છે એ તો માંએ જોયું હશે. નર્ક-મન્ના કુતરાઓ પાસે પણ આમ ચલાવી જતાવતા આવે છે, પરંતુ એમા તેમને બહુ કંટ પડે છે રીંછને આ રીતે ચાલવામા જરાયે કંટ પડતું નથી. તેની આંખો અને કાન બહુ તીવ્ર નથી હોતા, પણ નાક બહુ જ તીવ્ર હોય છે.

આપણા દેશના રીંછો ઘણુંબહુ વનરપલાહારી હોય છે. કંદ, કળ અને આનાજ એ જ તેમનો આદાર ખાદ્ય તેમને બાવતાં પદાર્થો તો

જથ્થાની નથી, તોપણ પ્રાણીશાસ્ત્રીઓએ અને શિકારીઓએ રીંછ વિષે ઘણી મનોરંજક અને ઉપયોગી વાતો એકઠી કરી છે તેમાની થોડીક નીચે પ્રમાણે છે

રીંછ ઍરોસિયા અને આફ્રિકા સિવાય દુનિયાના બધા ભાગોમા જોવામા આવે છે રસિયામા તો એની એખ્યા બહુ ગોરી હોય છે. આપણા હિંદુસ્તાન દેશમા એ જાનના રીંછ થાય છે એક દિમાસય નરકના અને બીજા મધ્ય પ્રાંતના. કેટલાક રીંછ ભુગે અને કેટલાક નદન કાળા મેશ જેવા હોય છે રીંછની ગણતરી માસાહારી પ્રાણીઓમા કરવામા આવે છે. પણ કુતરાગિલાડાની જેમ તે મુખ્યત્વે તો વનરપલાહારી હોય છે રીંછને કુતરાગિલાડાની જેમ ૪૨ દાંત હોય છે. પણ બનેલી ખાવાની રીતમા ફેર છે. કુતરાગિલાડા પોતાનું ખાદ્ય ટુકડા કરીને ગળી ગળે છે; જ્યારે રીંછ દરેક વસ્તુ જરાજર ચાવીને જ ખાય છે તેથી એની દાંડ માણુમની દાંડ જેવી ચપટી હોય છે.

રીંછનું આંખું એમ લાગ્યા અને ઘાટા વાળથી દશાંજલું હોય છે. તેના પગલા ખાબુ પડેલા હોય છે. કુતરાગિલાડાની જેમ આ પ્રાણી પોતાના ફાન આંગળા ઉપર ન ચાલતાં માણુમની જેમ આંખો

મધ્ય છે. એકાદ ગાડ ઉપર મધ્યપુડા દાંડો એટલે તરત રીંછની દાંડ ઝગકવાની જ, અને તે તરત જ ગાડ ઉપર દસ્તો કરી બહુ સફાવટ કરી જવાનું, એને શરીર વાળ ખુબ હોવાથી માણીઓ મોઢા સિવાય બીજે કયાય ડંખ મારી શકતી નથી

કંદ, કળ કે મૂળ કાંઈ જ ન મળે ત્યારે રીંછ નિરૂપાયે શીઘ્ર અને બીજાં ત્રીણાં જંતુઓ ઉપર નિપાંદ ચલાવે છે.

રીંછ રવભાવે બહુ ગરીબ અને ગમતી હોય છે, પણ જો ચીડાયુ હોય તો એના જેવું ખરાબ એકેય નહિ. એ ગાડ ઉપર પણ ચડી શકે છે, એટલે એનાથી નામીને માણસ ક્યાય પણ રડાય મેળવી શકતો નથી આ રીતે એ વાધસિદ્ધ કરતા પણ વધારે ભયંકર છે. વાલ અને સિંહની સામગ્રયાની શક્તિ બહુ તીવ્ર હોય છે, એટલે આ પ્રાણીઓ ક્વચિત જ માણુસની આડે આવે છે. રીંછના કાન બહુ મંદવા ન હોવાથી એ માણુસની કીમતવાદ કાનથી માલજી સકતું નથી, અને ઘણી વાર અચાનક માણુ આવીને ઉલું રહે છે

રીંછને મહુશના પાકા કળ બહુ ભાવે છે. મધ્યપ્રાંતમા આ ગાડ ખુબ થાય છે અને તેના ફવો

કહેનાર કોણ ?' તો-
કમાન્ય કહે, 'કોણ
એટલે ? કિંગની ઓ-
રન કરીન વળી !'

જ

આપણા સુપ્રસિદ્ધ
પ્રગાથસ્તુ પંડિત ગદુ-
લાલજી શતાવધાની
અને ગીદકવિ દત્તા.
તેઓ ૧૮૭૬ માં કે-
છન કૅલેન્ડરો ગયા
ત્યારે વિદ્યાર્થીઓએ
તેમને સમસ્થા પુછી-
'ઝોતુના ભક્ષિત -
શિવ' (ખિસાડી
ચંકરને ખાઇ ગઇ.)
પંડિતજીએ તાળડ-
તોળ ક્ષોડ રચ્યો-
'નવનીતમયં શિવં
પુનર્થ કેનમિત્તુનમ્

દન્ત તસ્ય પ્રમાદેન ઝોતુના ભક્ષિત - શિવ :'
(કાઇએ પૂઠ માટે માખણનું શિવલિંગ બનાવ્યું,
પણ ચરેરે' તેના પ્રમાદને લીધે ખિસાડી ચંકરને
ખાઇ ગઇ.)

જ

પ્રિન્સિપાલ આપ્ટે, આગવકર અને તિલક કૅલેન્ડર-
જર્મ્સ અબ્યાસ કરતાં ત્યારે મિ. પીટરસન સંસ્કૃતના
પ્રોફેસર દત્તા. આ વિદ્વાન શિષ્યો પામે બીચાગ
ખપ પુરતા જાનવાળા પ્રોફેસરનું યુ વજન પડે ? આ
શિષ્યોની ઉત્કેષણીથી આખા વર્ગ સંપ ક્યો કે પીટર-
સનનાં ભાષણોમા જવ જ નહિ. આજો વર્ગ ખાલી
જેમ પ્રોફેસર સાહેબ ખીજવાયા પ્રિન્સિપાલ ઝોક્મ-
નદામ વિદ્યાર્થીઓના વસનિગૃહની ઝોરડીઓમા ગયા
તો દરેક ટેકાએથી જવાળા મળ્યો કે, 'પીટરસન
કરતા અમને સંસ્કૃત વધારે આવડે છે, પછી તેમના
વર્ગમાં જઈને શું કરીએ !'

જ

જો બાહારકો સંસ્કૃતના પ્રોફેસર નીમાથા તે પહેલાં

આપણા મલાકામા
સંસ્કૃત સીખવવા જ-
મની અને છંદોથી
ગોરા સાહેબો આવ-
તા. આવા એક સા-
હેબ કિલ્દારને કેછન
કૅલેન્ડરની પોતાની
કારકારિ પુરી કરી,
સ્વદેશ જતા દત્તા
ત્યારે સ્વીમર ઉપડતાં
ઉત્સાદમા આપી ર-
માત્ર દલાવતા દલા-
વતા યોદ્ધા ઉદ્યા,
'શિવાસ્તે પન્થાનઃ
શિવાસ્તે પન્થાનઃ'
તેમને મુકવા આ-
વેશ સાલ્યો તો
સાહેબનું આ વચન
સાલળી હસી જ પ-
ડ્યા 'સાંકર મુખારક'

જ

તો મુકવા આવનારા બોલે, કાઇ પશિક્કળ પોકારે ?

૧૯૦૮ ના પુનાના પિકેટિંગ વખતે સ્વયંભેદક
મદાશિવ બાપટ ઉપર પોલિસે રૂનો અટકાવ્યાનું
આજ મુખી કેસ માડ્યો. લોકમાન્યને મળવા ગયા
ત્યારે તેમણે કહ્યું, 'આવતી કાલે માસ પર કેસ
છે.' લોકમાન્ય આગમ ખુગી પડે જોશ દત્તા ત્યાં
ઉજળીને નેમણે કહ્યું, 'સાનો કેસ ? કોઈમા જા
મેટરોટનો કાન પકડી નમાવો કેમ માનતા નથી ?
અન્ધાવ કરીને ઉલટી મળ આવે છે ? તમે જુવા-
નોનું લોલી અન્ધાવથી ઉજળતુ કેમ નથી ?' એ
સાલળી રા બાપટ મુખ મ્તાન કરી, મારું નીચું
નમાવી દારૂનાં પગથિયા ઉતરવા લાગ્યા. આગમાં
પગથિયાં નીચે અન્ધા બોવામા 'એ ભાઈ, ઉપર
આવો' એવી તિલકે અગામીમાંથી જુમ પાડી. તે
એટર ગયા એટલે તિલકે કહ્યું 'એવું કાઈ કરશે
નહિ, રોડ નહિ તો પાછા કહેશો કે તિલકે કહ્યું તેથી
અમે કર્યું. એ માટે અનિશ્ચયજાવ જ નોંદએ !'

જ

પો નિલકનુ શરીર મુળથી જ નાબુક. તે કોલેજ-
મા અભ્યાસ કરતા લાગે તેમના કળતા તેમના પત્નીનું
શરીર વધારે મજબુત હતું, એ ધિરે મિત્રોમા
મસ્કરી થતા લાગી. પુનઃકલ્પેથી નિષ્ક્રિય પ્રતિભા કરી
કે એક વરસ સુધી અદ્યતે વાગવો નહિ, પણ શરીર
સુખાગ્ર્ય અને કસરત કરી એક વર્ષમા તો શરીર એવું
મજબુત બનાવ્યું, કે બ્રિટિશ મરકાગની જેલોનું મંકટ
પણ તેમને શરીર મક્કુ નહિ 'આ એક વરસના વ્યા-
યામે મને વીચ વરસનું આયુષ્ય વધારી આપ્યું છે,'
એમ તે વારવાર કહેતા. *

લોકમાન્યના વિદ્યાર્થીજીવનની વાત છે આ
વરસની વચ્ચે તે લાઇબ્રેરીમા અભ્યાસ કરતા દત્તા,
લાગે સિગરેટ ડિકેશન કાબાવ્યુ તેમા 'નૅન' ગળ્
પાંચ વીટીમા ત્રણ વખત આવતો હતો આ વિચ-
ત્રણ આગકે સત, મનન અને મનન, એમ ત્રણે વખત
જુડીજુડી જોડણી લખી મિગરે પહેલુ ખર ગળી
આકીના એ મોટા આપ્યા બજવતરાય તો ગયા
હૅડ માસ્કર કને, અને ત્રણે સાચા ને ઉપરથી માખાગી
લઈ આવ્યા

'મારે આખી છટગી ક્ષત્રયાની ગ્લી રેસસેવા
કરવી છે, તો તે વિષે આપની મલાદ લેવા આવ્યા
છુ' એક યુવાને લોકમાન્ય નિષ્ક્રિય પામે જઈ કહ્યું
તેમણે તત્કાળ જવાબ આપેલ, 'થેઝ ડર્થ લેખાનગ
લક્ષ કરી નાખો નૈષ્ઠિક ક્ષત્રયર્થ પાળવાની તાકાત-
વાળા પાગડી મલાદની અપેક્ષા ગમે જ નહિ'

નમશો બહાદુર પગથુગમ ભાઉ પટવર્ધનને એક
વાર દત્તમન કમવતા અગરગે વધારે વાળો, એટલે
તેમણે દત્તમને મખાળ મખવાની સૂચના આપી
અરકયાળા દત્તમભાઈ મોલ્યા, 'રાવ સાહેબ, અગરગે
મદન થતો નથી ત્યારે લગાઈએ કેરી રીને કુગ છે?'
દત્તમન પુરી થતા ભાઉએ ભાલો મખાગી, દત્તમને
પગ પોતાના પગ પતી દખી ભાલો એવી મકાઈથી
ફેકંપા કે તેનું કળું બનેતા પગ વાંધી ભોમમ પેસી
ગયું દત્તમને તો ગીમે ચીમ પાડવા માંડી 'કા,
રાવ?' ભાઉએ કહ્યું 'ભાલો તો બનેતા પગમા
પેકો છે ને જુમો શાનો પાડે છે? લગાઈમા જખમો
કેમ સદન કરીએ છીએ એ દલે મમન્યો ને?'
[ગપાલિય]

નવલકામ ત્રિવેદી

આફ્રિકાના પત્રો

હવે માત્ર કંપાસા જનું આકી દત્ત વિચાર તો
એવો દત્તો કે જુધવારે કપાસા જનું ને બીજો
મજબતારે જન્ન આવીને જુધવારના મેલમા મુખાગ
છોડી દેવ પણ નેમ બની શક્યુ નહિ.

રવિવારે સવાગના નવ વાગ્યે અમે મોટરમા બેઠા
જન્નથી કંપાસા જતા રતામાં નાઇલ નદી મોટ
(Ferry)મા ઉતરવી પડે છે અમે માઝ નવે
મોટમા બેઠા અને મોટર સુધાન નામે કાઠે ઉતરી
પગ મામે કાઠે જઈને મોટરને કાણુ જણે શું થયું
કે ચાલે જ નહિ' અહી કલાક તો ખુબ મહેનત
કરી, 'ત્રગ જગડી મયા છે એવો નિર્ણય થતા
માણુમને નામે કાઠે મોકલી ચાગ નવા 'ત્રગ મયાલ્યા
એ વાગ્યે માણુમ નવા પ્લગ કાઢને આવ્યો અને
ચારે પ્લગ બદલ્યા પણ મોટર તો દલે જ ભરાઈ
દતી' એક મિત્રીએ દુગ્ગન કરવા માંડી એટલે
તો જે થોડીથોડી ચાલતી દતી તે પાણુ બધ
થઈ' ભાઈ કચનલાલને તે દિવસે મેલ કખવાનો
દતો એટલે પહેલ્યે જ છુટકો દતો એવામા એક
મોટર નીકળી તેમા માઝમાઝ જગ્યા કરી તે ભાઈ
રવાતા થયા અને હું દહીલી મોટરને નહીને આ કાઠે
જાતી જન્નમાં પાછો આવ્યો હું દલે કયે દિવસે
જઈ શકીશ તે નક્કી ન હતું, કાણુ કે મોટર તો
ખુબ જગડી દતી, પાણુ દગ્ગયાન મને એક ચુલામ
સંદરગ નામના મુસલમાન શૂદરચની મોટર મળી ગઈ
એટલે હું જન્નથી તગ જ રવાતા થયો અને
જુમાજી ગન ગ્લો

આ જુમાજીમા મેં નાનજી કાન્નિદામની મોટો
૩૦૦૦ એકરનો શાખો છે આ શાખામાં મોટીનું
વાવેનર ઉભુ છે, આ નગ્ક મોટી કેટલા મોટા પ્રમાણ-
મા ચાપ છે તેનો ખ્યાલ જ હું નહિ આપી મકુ
મોટી જમીનને એટલી બધી ભાલે છે કે એક આખ
ચોપે તેમાથી પચ્ચીશપચ્ચીશ માહાજો ઉગે છે.
ઉપગન, આપણી માફક અહીં વાઢ દગ વધે નવા

ચોપતા નથી, પરંતુ એક વર્ષ થાય ને શેરડી ઉપર-થી કાપી લે એટલે તેને તે ફરી પાછી ઉગે. આ પ્રમાણે પાંચ વર્ષ સુધી પાક લઈ ગયા છે. શેરડી નાનજીલાઈએ આ શેરડીમાંથી માકર બનાવવા માટે જુગાઈમાં એક મોટું કારખાનું ઉઘડું કર્યું છે. આજ સુધી યુગાન્ડામાં જે સાકર વપરાય છે તે વિક્ટોરિયા મેગાવર પર એક એંગ્રેજ કંપની બનાવે છે. શેરડી નાનજીલાઈએ આ કારખાનાનું માલસ ઉઠાવ્યું છે તે આ તરફની મુરકેલીઓ જોતાં તે આદ્યુન જ ગણાય.

સાત જુગાઈમાં પમાર કરી, યુગાઈમાં નાનજીલાઈનો રહેવાનો યંગલો એક ટેકરી ઉપર દમથા જ બનાવ્યો છે. આ યંગલો પરથી સવારે વહેલા ઉઠીને નજર નાખીએ તો ચારે બાજુ કેવળ દ્રવિયો પથરાઈ ન રહ્યો હોય એટલું બધું ધુમ્મસ જવાઈ રહે છે અને બધો પ્રદેશ ટેકરોટકરીવાળો છે એટલે સવાર-માઝ કેંકે દરેકો ઉભા થાય છે.

સવારે અમે કપાસા જવા ઉપડ્યા. શ્રી મથુર-દાસભાઈ પણ નાનજીલાઈને લેવા માટે એન્ડેલી જવાના હતા, એટલે અમે સાથે હતા. માસા નવ-દમ વાગ્યે કપાસા પહોંચ્યા.

કપાસા આખા યુગાન્ડાનું સુશોભિત શહેર છે. યુગાન્ડાનો દેશી મગ આ કપાસામાં ગટે છે. જેમ જેમ નગર સાત જીલીજીરી ટેકરીઓ પર ગાંધેલું હતું તેમ આખું કપાસા જીલીજીરી ઉચીનીચી ટેકરીઓ પર આવેલું છે; એટલે તેની જોવા નાં અનલદ છે. આખા શહેરની રચના મુંદર છે, રસ્તાઓ પણ સારા છે અને શહેરની ફરતી ટેકરીઓ આ જોવામાં મેળ-નીએ એટલે તે પુછવું જ શું? મને તો આખા યુગાન્ડામાં કપાસા સોળી વધારે સુર લાગ્યું છે.

કપાસામાં મારો ઉતારો શ્રી ૦ કચનલાલ મગન-લાલ ખાડવાળાને ત્યાં હતો. આ કચનલાલ પર મને આપણા ભાવનગરના પ્રેદેસર રમજલાલ યાજ્ઞિકે તેમજ તીકુભાઈએ લલામણુ આપેલી. પરંતુ હવે તો મારે તેમની સાથે જ મુંદર મેળંધ બધાગો છે. લાઇ કચન-લાલ પોતે બ્રેન્ડુએટ છે; અગાઉ ગાંધીજીએ ન્યારે એડામાં મત્યામદ ઉપાડ્યો ત્યારે એ લાઇ તેમાં રસમેવક હતા પૂ. ગાંધીજીના ઘણા શુદ્ધ જનુવાયીઓ તેમના મિત્રો છે અને તેમને પોતાને મહાત્મા ગાં-

ધીજીના પેગામમાં થકા છે એ પોતે આફ્રિકા આવ્યા-લારે રાસ્યાનમાં કંપાસાની ગહેર હીલચાલોમાં ખુબ રસ લેતા અને તેમના ઉત્સાહથી કંપાસામાં પણ વર્ષ એ વર્ષ તો ખુબ જોસ આપી ગયું. કપાસા એક નિવમ તો શુદ્ધ પાદોથી દોષી નહું હતું અને લાઇ કચનલાલના ઉત્સાહને પરિણામે કંપાસાની શાળા પણ સાચા પાયા પર આવી ગઈ હતી. પરંતુ આપણા આખા દેશમાં જે અકબની ખામી છે તે અહીં પણ હતી લોકોમાં છપ્પો વધી, કચનલાલની સામે પડા ઉભો થયો અને અદરઅંદરની કાટપુટને લીધે એની તો પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ કે આજે કચનલાલ કપા-લાના સમાજને માટે કાર્ક પણ કરવા તૈયાર નથી તેમના ઉત્સાહના પુર પાછા વળ્યા છે અને તેમની મહાજીવોવાની શક્તિ મરતીમરતી થવે છે.

લાઇ કચનલાલના સ્ત્રી સી. ઉપાધ્યેન દશ દમથા જ પરમ્યા છે તે મુગ્ધ હતા ત્યારે કે દિવા-ની તેમને રદથું હતી તેમનું કાતેલું મુગ્ધ એટલું આરીક છે કે કોઇક જ શાળાથી વળી શકે. તેમનું પાવિત્ર્ય આદ્યુન જણાયું છે.

આ કુટુંબના મહેમાન તરીકે મેં મારા જીવનના નાગમાં સારા જમાન નિરસો પમાર કર્યા છે એમ કહી શકું છું. તેમના કુટુંબજીવનની પવિત્રતા, ચોક્કાઈ, અને સહન્યતા ક્યારે પણ ભૂલીશ નહિ. નમે જળો છો કે મને પોતાને અવજાતો ખામ શોખ છે અને આખા યુગાન્ડામાં જો કોઈ પણ રથજે કુ સ્વચ્છવા જોનારી શક્યો હોઈ તો તે બાઈ કચનલાલને લા જ.

કપાસામાં કું સાત નિપસ ગેલા દડો પ્રવાસ કપાસામાં બહુ ધણીથત ન થયો એ કીતે મને કપાસા કરના જીવન વધારે કીક લાગ્યું. કપાસામાં પ્રમાણ-માં વધારે બ્રેન્ડુએટો છે, એક બે તો શીલમુરીના બ્રેન્ડુએટો પણ છે, હતા ૫ શિમળુના સાદા મિ-હતો તરક તેમની જે રચિ કર્યાએ તે મેં ન જોઈ. કપાસામાં સેવાસમિતિ તરફથી મેં એક ન્યામ્યાન આપેલું; તેમાં આ બધા કેળવણીમાં તો આવેલા પણ નહિ.

કપાસામાં કુંક તો શોડું જ થયું એ કુંક તમને જણાવી ગયો મેવાસમિતિ તરફથી મને એકાવન

શિશિંગ આપવામાં આવ્યા તે, અને એક ગંગાએ એક પારંગીભાઈએ મને ૩૦ શિશિંગ આપ્યા તે એ રકમો પાઠળ ગંદેલો ભાર હું બુલી નથી મકો.

મેમવારે કપાલા છોડ્યું કપાલા છોડતાછોડતા પણ એક વાત તરફ મારી દષ્ટિ નય છે અર્ધી કપાલામાં આપણા ભાઈઓની અંદર પૈમાદાર અને ખીનપૈસાદારનો જે ભેદ છે તે મને અસહ્ય જણાયો છે કંપાલાના જીવનમાં કંપાલાની મોટી પેઢીઓના નામકો ભણી નથી શકતા, કંપાલાના દિંદીઓનાં સુખદુઃખ આ ગૃહસ્થોને સ્પર્શે નથી કરી શકતા, એ મેં નજરો-નજર જોયું છે અને તેથી મને બહુ દુઃખ થયું છે જીવનમાં આ સ્થિતિ નથી.

કપાલા છોડ્યું નાકસેરો કપનીવાળા લાઈ મોતીભાઈ તથા કચનલાલના મહુભાવનું સ્મરણ કરતો-કરતો હું તેમની જ મોટરમાં ભેગી જીવન પહોંચ્યો આજે યુગાન્ડા અધ્યાય પુરો થાય છે પરંતુ તેને અંતે મારે કેટલીએક સામાન્ય બાબતોનો ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ તે કરી લઉં.

આખો યુગાન્ડા આ તરફ જવું જ નમુદ પ્રદેશ ગણાય છે. યુગાન્ડાની જમીનમાં ઇજીપ્તના જેવો મુદર કપાસ થાય છે અને એ કપાસનું વાવેતર દિનપ્રતિદિન વધતું જાય છે જમીન એકંદરે બહુ જ ફળદ્રુપ છે કપાસ ઉપરાંત મેં એક વાર જાણ્યુંયું તેમ શેડી પણ પુષ્કળ થાય છે વરસાદ તો વર્ષમાં નવ માસ હોય જ, એટલે જમીન તો બારે માસ લીલીછમ દેખો અર્ધીના દેશી લોકોનો ખોરાક મોટે ભાગે મોગો, મટકી અને શકન્યા છે મોગો એ એક જાનનું કદ થાય છે, આ લોકો તેને બારીને ખાય છે મેં તે ખાધું છે અને મને તો સ્વસ્ત લાગ્યું છે મોગોના ખોરાક તાકાત આપનારો ગણાય છે મોગો ઉપરાંત આ લોકો કેળાં બારીને ખાય છે, શકરિયા પણ બારીને જ વાપરે છે આ ત્રણે પદાર્થો અહીં ઉભી વાડે થાય છે, એટલે દેશીઓ ન્યા જાય ત્યા તેમનો ખોરાક તો તૈયાર જ હોય. ઉપર લેન્ગો તરફ, આપણે ત્યા શુજરાતમાં બાવડીના જેવું એક જાનજ થાય છે તે ખાવામાં વપરાય છે.

પણ તમને જાણીને અચરજ થશે કે આવા રસાળ પ્રદેશમાં પણ પીવાનું પાણી ધણી વાર મળતું નથી.

જમીન એવી છે કે જેટલું પાણી પડે તેટલું ચુમી જાય, અને કુવાઓ તો છે નહિ, એટલે ન્યાલા એકાદ નાળું વહેતું હોય તેમાર્થા પાણી પીવું પડે છે પીવાને માટે મોઝુ પાણી વાપરવાનો તો આ લોકોને કામ ખ્યાલ જ નથી એમ કહી શકાય.

ખોરાકમાં અર્ધીના દેશીઓ મચ્છીનો નેમ જ મામનો પણ સારા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે. આ લોકોને બળદનું માંસ બહુ લાગે છે; અને બળદનો ઉપયોગ ખેતીમાં તો કરતા નથી એટલે તેમને મારતા તેમને આચકો પણ આવતો નથી અગાઉ આ લોકો ગાયનું દુધ મોટા પ્રમાણમાં વાપરતા ગાયો એ તો એમનું ધન ગણાતું અને લગ્નપ્રમુખે પડકારમાં પણ ગાયો આપવાનો રિવાજ હતો પણ અગ્રેજ લોકો આવ્યા પછી લોકોની ગાયો ઓછી થઈ છે, અને મેં તો ધણી બહુ નાના ગામડાઓમાં પણ ચામા ડાળાનું દુધ વપરાતું જોયું છે.

ઉપર લેન્ગો તરફ તો એવા પણ લોકો મળી આવે છે કે જેઓ માણસનું માંસ ખાય છે. જમે લેન્ગો તરફ ગયા તેના પહેલા થોડા દિવસ પર ન્યાગમાં એક દિન્દીભાઈનો આ લોકોએ માંસની ખાતર દાર ક્યો હતો અને ખાઈ ગયા હતા. લેન્ગો તરફ આ લોકો માણસનું માંસ ખાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ તરણ લાગે ત્યારે આપણે જેમ પાણી પીવાને જાણે સોડા પીએ તેમ તેઓ બળદનું સોડો પીએ છે. બળદને જગલમાં ચરાવવા લાઈ જાય ત્યારે તેઓ પોતાની પાસે ભાલા ગાળે છે આ ભાલા વડે બળદની નાલ ફાડી એક નળાર્થા જોઈએ તેટલું લોહી પી લે છે, અને પાછી તે નસને બંધ કરી દે છે. આ લોકોના જમરે કેઈ જમરું માણસ મરતો પડે ત્યારે તે સદજ મરી જાય તે પહેલા તેને મારી નાખીને તેનું માંસ પણ ખાઈ જવામાં આવે છે. પણ આ તો લેન્ગોના અતિશય જંગલી લોકોની વાત થઈ. કપાલા-જીવન તરફના મુધરેલા લોકોમાં આવું બાએ જ જોવામાં આવે.

આ લોકોનો મુળ ગોરાક તો કામ દરો જ નહિ દજી અત્યારે પણ મોટો ભાગ તો દિગ્જય અવસ્થામાં જ ગ્રહે છે કપાલા અને હુસોગાના લોકોને ખાદ કરીએ તો બાકીના અત્યારે પણ ભાએ જ

કપડાં પહેરે છે; અને પહેરે છે તે પણ પોતાની રાજપુત્રીથી તો નહિ જ, પણ યુરોપિયનો તેમજ દિલીઓને એમની એ અવરજી ખુંચે ને માટે. આ નમ્રાવરજીમાં પણ તેઓ સુંદર નથી લાગતા એમ નહિ. આપણે રૂપાળા કાંપકા જાણીએ છીએ તે આપણા

કપડાંના પ્રતાપ છે; આપણી સ્ત્રીઓ કપડાથી અને ધરણીથી રોળે છે પણ આપણે જ્યાં નાગા ઉભા રહીએ તો કેવું રૂપાળા લાગીએ એ જોવા જેવું છે કેમકે આ લોકો તો મજબુત, કમ્બર, દંડ આધારાળા અને પ્રમાણસર અવયવોવાળા હોવાથી મુદર લાગે છે તેમની સ્ત્રીઓ પણ બહાદુર જણાય છે. ખેતરમાં ખેડ કરવી, કેળના જુલોની સલાજી ગખવી, છોકરાને ખવડાવવું, દળવું અને રાધવું એ કામ સ્ત્રીઓ જ કરે છે. ઘર બાંધવું, લાકડા કાપી આવવા, જનાવરને મારી આવવું વગેરે કામો પુરૂષને માથે હોય છે.

આ લોકોમાં લગ્નના કેવા રિવાજો છે તે હું જોઈ શકી નથી. પણ તેમની એક જન તો મેં જોયું છે. જનનમાં આ લોકો દેગી દોડ વગર છે અને ગોમો (નાચ) કરે છે વર, કન્યાના જાપને પાચદમ ગાયો આપે એટલે લગ્નનું નક્કી થાય છે લગ્ન થયા પહેલાં કન્યાએ ગમે તેવું છવન ગાળ્યું હોય તેની દરકાર વરને નથી હોતી; પણ લગ્ન થયા પછી તો વર તેના પર બગલ નજર રાખે છે. અને સ્ત્રીની માથ સાફી ન હોવાના કારણે ઘણા ખુનો પણ થાય છે.

આ લોકોને રહેવાના જુગાઓ કેવા હોય છે તે તો મેં એક રથને જાણી રીધું છે. તમે જુગાનમાં ગમે ત્યાં ફરો, ઉંચી ઝાડી અને કેળનાં મોટા વન

નાચ

પરંતુ દરે તે રિથતિ રહી નથી દરે તો આ દેશીઓ પોતાની જ જન્મજુમિમા ધોળી ચામડીના ઝુલામો યત્રા જાય છે.

અહીં મોટો વેપાર કપાસનો છે; ઉપરાંત શાળાઓમાં કેનટી, ગ્લગર, કૌશી વગેરે પણ થાય છે પણ અહીં મજુરો ક્યાંથી લાવવા? દેશી લોકોને તો મોગો ને મટકો જ્યાં જાય ત્યાં પુષ્કળ મળી રહે એટલે એ લોકો પોતાનું કુદરતી રથાન છોડી એજા જ મજુરી કરવા આવે? અને જો મજુરો ન મળે તો પરદેશીઓને દેશમાંથી દ્રવ્ય ઘસડી જવું તે કેમ અને? વિજ્ઞાપનથી સારુંજ આવે છે તે કાર્ક એજા. મજુરી કરવા આવે છે? એ તો દેશીઓનું જલક કરવા આવે છે? એટલે જ્યાં મુખી દેશીઓની જરૂરિયાતો ન વધે અને કમાવાનું તેના પર દખાણ ન થાય ત્યાં મુખી પતો ન લાગે એટલા માટે, દરેક દેશી ઉપર જુગાની? અહીં એક પાઉન્ડનાં કર છે. ઉપગત, નર-નરના રક્તનાં સાથે રાખવા માટે દેશીઓ પામેથી વેદ પણ લેવામાં આવે છે.

આ દેશીઓની બધી જુદીજુદી જનતા હોય છે અને દરેક જનતા એક કે વધારે મુખી હોય છે. આ મુખીઓને (મામીઓને) મરકારે પોતાના દાયમાં રાખ્યા છે, એટલે દરેક તેમ કરી રાખ્યા છે.

આ લોકો પોતાની પર એવી ક્રિયારી મતાને

વચ્ચે જ્યાંત્યા તેમના જુગાઓ તો ખરા જ. આ દેશીઓમાં અતિથિસત્કાર મોટા પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે આજ મુખી તો તેમને માટે આમો દેશ પડશે તો એટલે માણસ આજ અહીં રહે અને કાલે બીજે જવું હોય તો બીજે જાય;

માને છે અને તેને અગે અનેક પહેલો પણ રાખે છે માણસ મરી જાય ત્યારે તેને આગણામાં જ દાટે છે અને તેની કબર પર મોટાં ભાણા ખોદી રાખે છે. મૃત્યુ પાછળ કુટુંબના માણસો રોકકળ કરે છે અને એકાદ માસ મુઠ્ઠી શોક પણ પાળે છે. મરનાગની કપરમાં તેના શરૂઆત, આમણ, કપડા વગેરે પણ દાટવામાં આવે છે.

અસાધે અર્દી રાજનત્તા ખરી રીતે તો અગ્રેજોની જ છે અગ્રેજોના મિશનો આ પ્રદેશમાં ધાતું કામ કરી ગયા છે. તેઓ દેશીઓને ધર્મે આપે છે, મુધાગે, આપે છે, તેમની જરૂરિયાતો વધારે છે અને એ રીતે હથુનો પેગામ કેસાવે છે આ મિશનો જે માર્ગે માફ કરે છે તેની પાછળ રાજનત્તા ચાલી આવે છે હુગાન્ડાનો રાજા અસાધે તો નાનો-છે, પણ તેને માથે પ્રેટક્ટરેટ છે અને જો દેશી લોકો ચનશે નહિ તો જતે દહાડે એ રાજા પેન્શનર થવાનો જ અત્યારથી જ તેને ચક્ષિમની પદ્ધતિ પર નાલીય તો અપાય છે જ

આટલી તો આ દેશીઓની કયા અગ્રેજોની કયા તો બીજા દેશોમાં છે તેવી જ અર્દી પણ છે તેમણે જે નાટક અમેરિકામાં ભજવ્યું, ઑસ્ટ્રેલિયામાં ભજવ્યું અને પૃથ્વીના બીજા નિરપરાધી લોકો પર દહા ભજવે છે તે જ અર્દી પણ ભજવાય છે એમાં મને મરેદ નથી એ તો white man's trust નો દોષ આપણે ક્યા નથી ભણુતા ?

દવે ઝડી આપણા દિંદીઓની કયા આપણા દિંદીઓ જેવા દિંદુરવાનમાં છે તેવા જ અર્દી પણ છે નથી આપણામાં એકપ, નથી વ્યવસ્થાશક્તિ, નથી ખડી સાધુના, તેમ નથી મર્યાદાનો જમાવવાની નાકાન આપણો મોટો વર્ગ તો અર્દી પૈસા પાછળ જ પડ્યો છે અને શાળાના માસ્તરો તથા રસોઇયાઓ પણ વેપારમાં દાસ ધાસવો નથી જ ચુકના આપણા લોકોમાં જાહેર પ્રવૃત્તિ જેવું તો કાઈ અહી છે જ નહિ જુદીજુદી જગ્યાએ દર્ન-ડયન એમોસીએશનો છે પણ તે તો સરકારને દબાવવા માટે ઉભા કરેલા; આતંકશક્તિના વિકાસ માટે નહિ.

આપણા લોકોની ગદગી તો અર્દી મને બહુ જ માંદ છે એકો દરેક જ નદાતા જ નવી-મોટો ભાગ

ગજ નદાઈએ તો માદા પડીએ એ માન્યતા અર્દી બહુ જ રૂંદ થઈ છે આ માત્ર યુરોપિયન પદ્ધતિનો work છે એટલે બસ. વ્યવસ્થા ધણી જગ્યાએ પાળીનું ફળ છે તે હું સમજતું છું. પણ તે પૈસામાં મળી શકે છે, અને પૈસા તો અર્દીના લોકો ઓછા નથી અર્થના ચારચાર આઠઆઠ દિવસે નદાનું એ તો સામાન્ય નિયમ થઈ પડ્યો છે કપડા કેટલા મેલા મેળા દગે તેની તો કલ્પના જ કરવી અને જતા, લોકો કપડામાં યુરોપિયન ફેશનથી ગહે છે અને ગહેવ પડે છે એમ માને છે-મનાવે છે. ખરી રીતે તો જ્યાં કપડા સ્વચ્છ રાખી ન શકીએ ત્યાં એકા કપડાથી ચલાવના શીખવું જોઈએ

આપણા લોકો અર્દી મોટે ભાગે ટેગર પર જમે છે, પણ ટેગર પર જમવાના જે લક્ષણો, તે તો ભાઈ કચનસાલ જેવા કોષ્ટકના જ ધરમાં જોઈ શકીએ બાકી તો દાળના અખડકા ટેગર કઠોઈ પર પડે અને-ચાઈ જાય !

આપણા તહેવાર અર્દી મુકાઈ ગયા છે આખા વર્ષમાં ફક્ત દીવાળી એક દિવસ ઉજવાય છે. ફાઈ-કોઈ સ્થળે તહેવાર હોય ત્યારે સ્ત્રીઓ મિશ્રિત બનાવે એટલે ધર્મધર્મીને તહેવાર યાદ આવે ! આપણુ એક પણ મંદિર યુગાન્ડામાં નથી, એક બે જગ્યાએ ખાનગી સ્થળોમાં કોષ્ટકોઈ વાર ભજનો થાય છે એટલું જ

એક યુનાનમાં, એક ઇન્ડોનિયા, એક કપાસમાં તે એક મકાનેમાં, એમ શુભગતી શાળાઓ છે કેટલાક ઉત્પાદકી યુવતીને ધણો ઉમગ છે, પણ ધાર્પો શિ' દરેક મળતા નથી શિક્ષકોને દેશના લગભગ રૂ. ૨૫૦ જેટલું વેતન અહી મળે છે જતા !

આપણા લોકોના માન પોશાક જ અર્દી યુરોપિયન દળનો થઈ ગયો છે એમ નહિ; સીંગર તો લગભગ બધા છુકે છે-સાદાણ, વાણિયા, લાંદાણ, ઝીખ, બધા મિ મહેતા અને કચનસાલ જેવા મમજી જોડે દહા તેને અડધા નથી ઉપરાન દાર પણ ઘણા પીએ છે કોષ્ટકોઈ એ તો દેશી સ્ત્રીઓ સાથે પણ વ્યવહાર આપ્યો છે, પણ તેવા થોડા

નાનાભાઈ

સાત વારની ઉત્પત્તિ

પહેલો સોમ, બીજો મંગળ, ત્રીજો બુધ, ચોથો ગુરુ, પાંચમો શુક્ર, છઠ્ઠો શની, ને સ્વિ સોથા છેલ્લો !' મધુ પથારીમાંથી ઉઠતાવેત જ બડબડવા લાગ્યો. 'સોમ કેવો ઉતાવળો, સૌથી પહેલો; સ્વિ રમતિયાળ તો છેલ્લો !' ખુબ જાનરંગમાં આવી જઈ મધુ કુદવા લાગ્યો ને પછી ખડખડાટ દસી પડ્યો.

'આરે મધુ, આ તુ શું બોલે છે? કાલ ગાડો થઈ ગયો?' પાછળથી કાઢતો આવજ આવ્યો. મધુએ ફરીને જોયું તો પોતાની મોટી જાહેન અરુણા ઉભી હતી મધુએ જાણે કાઢ જ સાલજુ ન હોય

જોમ અરુણાનો હાથ ઝાલી જોડવા માડ્યો, 'મોટી જાહેન, આજે તો મને એટલું સરસ સ્વપ્ન આવ્યું. એવું તો તને કદિ આવ્યું નહિ હોય.' ને વળી પાછો જો બડબડવા લાગ્યો, 'સોમ પહેલો, મંગળ બીજો, બુધ ત્રીજો, ગુરુ—'

મધુના મો ઉપર અરુણાએ પોતાની દ-થેળી મુકી દીધી એટલે તે સુપ થઈ ગયો. 'પહેલા મને નારા અપનાતી વાન કર. પછી સોમ મંગળ જેટલી વાર જોડવું હોય તેટલી વાર જોડજે.' અરુણા કંટાળીને બોલી.

ચાલોને છોકરાં

ચાલો ચાલોને છોકરાં રમવાને,
વન વાડી જાગીચો ભમવાને.
લાલ પીળા પતંગીઆં ઉડે છે,
જાલ જાપણું ચ હાથમાં કુદે છે.
કુલ જાણો જાણો મુગંધ ઢાળે,
મન થેલાં બને આનંદછાળે.
ચાલો ચાલોને છોકરાં રમવાને,
વન વાડી જાગીચો ભમવાને.

'સાલજ ત્યારે; ગઈ રાતે હું સુઈ ગયો ત્યારે એક સુદર પરી આવી મને જગાડીને એ કહે, 'મધુ, તુ બહુ ઢાલો છે એટલે હું તને વાદળમાં લઈ જવા આવી છું. હાં નને લાનલાતનું આવનું ને જાત-જાતનું જોવાનું પુરૂકળ મળશે કેમ, આવવું છે ને?' મેં કહ્યું, 'આને પુછી જોવા દો.' પણ પરી તો કહે, 'એમા શું પુછવું છે? સવાર પ્રકાત તો હું તને અહીં પાછો મુકી જઈશ; એટલે કાઢતે ખજર જ નહિ પડે.'

મેં કહ્યું, 'ચાલો ત્યારે.' પરીએ તો મને એની પાખ ઉપર બેસાડ્યો ને આપણે આખ મીંચીને ઉધાડીએ એટલી વારમા તો અમે વાદળમાં પ-હોચી પણ ગયા.

લાના રસ્તાઓ તો એવા ચોખ્ખા! ધુળ કે રજ જરા થે ન મળે. અરે, સાચું જુઓ તો ત-મારે મો દેખાય! ફરતા-ફરતા અમે એક વાડીમા ગયા જે ગાડ, અને ફળદ્રુપ સાં થાય છે તે આ પૃથ્વી ઉપર તો કદિ ચતાજ નથી. પરી કહે, 'અહીંના ગાડને ત્યારે મહિના ફળ આવે છે, અને યુલ તો કદિ કર-માત જ નથી.' આપણે

લાયે એવું હોય તો કેવું માફ !

પછી પરી મને એના મહેલે તેડી ગઈ ધુપની મુગર આખા મહેલમા પ્રમરી રહેલી, ધીમોધીમો-પવન વાય, પુલની જલજોળી ધીધાવેલી, એક ખુણા-માથી સંગીતના મધુર મગ્ગ આવે- મને તો ત્રાસુ કે હું દમભૂજા જેવી જલજા !

પૂણ્ય એટલામા તો ત્યાં મુજ યોધાટ થઈ ગ્લેા મહેલમા એક ગનજલથો મોનાતો દીડાજો દતો પરીના માન છાકગઓમા નકગર થઈ એક કહે, 'દીડાજો જેમવાતો પહેલો મારો વારો' બીજુ છાકક કહે, 'ના, પહેલો મારો વારો' ત્રીજુ કહે, 'હું પહેલુ' ફરેક કહે, 'મારો વારો પહેલા'

પરી કહે, 'છાકરાઓ, ચાલો હું નમ્રગરી નકગર પતાની ફરે જુઓ, મામે સાન દીવા જાણે છે. હું 'ચાકરણુ, ચાલો ને સુરજ' કહું એટલે બધાએ એકા-સાથે હોડવુ દીવા લઇને જે પહેલુ આવે તેનો વારો પહેલો, બીજુ આવે તેનો વારો બીજો ને એ પ્રમાણે સૌના વારા ફરેકનો વારો એક આખો દિવસ ચાલે

'કણુસ છે' બધા છાકરા એકોમાથે બોલી ઉઠ્યા 'ચાકરણુ—' ને સૌ હોડવા માટે તૈયાર થઈ રહ્યા 'ચાલો—' ત્યાં તો એક જે છાકરાએ હોડવા પણ માડ્યુ, પરીએ તેમને પાછા બોલાવ્યા

'સુરજ—' કે ખરગટ કગતા છાકરા ઉપડ્યા એ જામ...એ જામ.

એક છાકરૂ ફોડતાહોડતા ઉધુ ગલી ગયુ, અને રૂપેરી રંગની જરાક બુકી ઉંચે ઉડાડી ત્યાં તો મોનાની બેડી ને રૂપાના દડાં તૈયાર' ફોડવાનુ જુલી એ તો રમવા મડી ગયુ

બધા છાકરા દીવા લઇને પાછા પળ્યા ફોડહોડ આવે છે સૌથી આગળ આવી એક છાકરાએ પરી-ના હાથમા દીવા મુકી દીધો અને ચાકરી હાફવુ-લાફવુ નીચે બેસી ગયુ.

'મોમ, મોથી પહેલો તારો વારો,' પરી બોલી પછી બીજું છાકરૂ આવ્યું 'મગજ, બીજો વારો તારો'

પછી ત્રીજું છાકરૂ આવ્યુ એનું નામ હતુ શુધ પછી ચુરુ નામનું ચોણુ આળક આવ્યુ પાચમું શુક આવ્યું ને છઠ્ઠું રાની.

પણ પેલું રમનિયાળ છાકરૂ તો હતુ રમતુ જ હતું. પરીએ એને બોલાવીને કહ્યું, 'ગવિ, તારો વારો સૌથી છેલ્લો. તુ તારે રમ્યા જ કરજે'

આ વખતે અમે ઉભા હતા ત્યાં આગળથી એક મોઠેરી રથ પસાર થયો. એને માત તો થોડા જોડલા, પણ સારી જુવો, હો' 'આ કોનો રથ ?' મે પર્ગને પુછ્યું.

'એ ગય તો મુગજેવનો છે. દમણ એ પૂવે દિશામા પાંડોથી જશે ને પૂર્વી ઉપર નવાર પડે'

'ત્યારે મને ઘર મુકવા આવો,' મે પર્ગને કહ્યુ તગત જ એણે મને પાખ ઉપ- બેચારી દીધા ને. વડીકમા તો અમે અહીં પહોંચી ગયા મને પચારી-મા મુગજી દઈ' પર્ગ પાછા અડકાશમા હોડી મઠ

હવે મને લાગે છે કે મોમ દીડાજો જેમે ત્યાં આપણી પૂર્વીમા મોમવાર થાય છે, મગજ દીડાજો જેમે ત્યારે મગજવાર થાય છે ને છેલ્લે પેલા રમનિયાળ રવિનો વારો આવે છે ત્યારે તો એ બધાને રમત જ કરાવે છે' કા બહેન, રવજનું સરસ ખડકે નહિ !

મધુએ રવજાની વાન પુગી કરી ને વળા પાડો 'મોમવાર પહેલો, મગજવાર બીજો, રમનિયાળ ગવિ છેલ્લો.' એમ કહીકહી કુદવા ને દમવા લાગ્યો પ્ર

ઈનામી હરીફાઈ

ચોપતા આક્રમા નહેર ફરેલી 'તમારી જુજિની કસોટી' નામની હરીફાઈના પહેલા બે ઇનામો બાઈ મલિલાલ જેકાભાઈ પટેલ અને બાઈ નેમચર હુનરશી શાહને મળે છે બાકીના તેવીસ ઇનામો માટે હરીફાઈ હજી જુજી રાજવામા આવી છે 'કુમાર'ના આરંભે નહિ હોય તે પણ આમા ખાત લઈ રાહો અગાઉ ફોફ કેમ્પને પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી આરુતિઓ ઇનામને લાવક ચણારો નહિ.

(અનુસંધાન પાન ૧૭૧થી)

છે અને તેમા મૂર્તિ લાવે છે અડખત, ઉનું એટલે ખજાખજતુ તો નહિ જ આવો પ્રત્યક્ષ દાખસો ચા છે ક્રગબજ બધા બેંધકોરાવાળાઓને ચા પીવાથી મિસાની ખણસ થાય છે. પણ આ ખુસ છે આ ખણસ ચાથી નહિ પણ ઉના પાણીથી જ થાય છે (શરીર વિકાસમાંથી તારતીને)

પાણી માણસોને
ગમે તેવું મેલુ, અ-
લુગળ અને અસ્વચ્છ -
પાણી વાપરવાની ટેવ
હોય છે. આ બહુ જ
ખરાબ ટેવ છે. પાણી
જેટલું નિર્મળ, કાદ

કેવું પીવું: કેટલું પીવું: કેમ પીવું: ક્યારે પીવું

પણ જાતની બેળસેળ વિનાનું અને ખાસ કરીને વર-
સાદનું એકદુ શુદ્ધિ હોય તેટલું વધારે સાફ ગણાય.

કેટલાક માણસોને અત્યંત ઠંડું પાણી પીવાની
ટેવ હોય છે. એ પણ સારી ટેવ ન કહેવાય. તાજુ
પાણી પીવું એ જ ઈષ્ટ ગણી શકાય

જો ખતી શકે તો દર બે કલાકે પાણી પીવું
જોઈએ. નહિતર તરસ લાગે ત્યારે તો તરત જ પીવું.
તરસને બીલકુલ લંબાવવી જોઈએ નહિ.

કેટલાક માણસોને પાણી એકદમ પી જવાની-
ઘટકાવી જવાની ટેવ હોય છે આ ટેવ બહુ જ ખુરી
અને નુકસાનકારક છે. પાણીને તો ઘુટકે ઘુટકે પીવું
જોઈએ. એક ઘૂંટણીય સારીરસાંત્રી તો કહે છે કે
'પાણીને ઢાલો અને અનાબનો પીઓ.' આનો એ
જ અર્થ છે કે પાણીને એકદમ ઘટક ઘટક પી જવું
જોઈએ નહિ.

જમતી વખતે પાણી પીવા સમયે જુદાજુદા
મત છે: પરંતુ વધારે સાફ તો એ છે કે આખા
જોગન દરમિયાન પાણી પીવું જ નહિ. જોગનને
અંબે મુખશુદ્ધિ પુરતું, અને જોગન પછી આંજામા
આંજા અગધા કયાકે ભાવે નેટલું પાણી પીવું
અલ્પપત, જોગનની મધ્યમ તરસ લાગે તો તો
પાણી પીવું જ જોઈએ.

રાત્રે સુઈ ગયા પછી બીલકુલ પાણી પીવું
જોઈએ નહિ. એ પ્રમાણે રાત્રીમાં પીધેલું પાણી જો
સમાન ગણાય છે.

સવારના પહેરંમાં ઉત્થાપેત જ અર્ધા શેરથી
શેર દાહું પાણી પીવું એ અત્યંત ફાયદાકારક મનાય
છે. એથી મળાદાય સાફ ચા જાય છે અને બન્-
દગમી કે પેટનો ફુખાવો રહેતો નથી.

જેવા ઉપાયોથી કુદરત પાણીને શુદ્ધ કરે છે
તેવા ઉપાયોથી આપણે પણ તેને નિર્મળ કરી
શકીએ. વહેતાં પાણીમાં બધા રજકણો નળાંએ જ

બેસી રહે છે, સૂર્ય
અને પવન તેમાંથી
ગદગદ બેસી લે છે,
અધારે અદર રહેલા
ઝવરંજુઓ બધો
મળ ખાઈ જાય છે
કુદરતને નિર્મળ બ-

નાવવાનો પુરતો વખત આપ્યો હોય તો પછી તે
પાણી ગમે તેટલાંએ પીવું હોય તેનો વાધો નથી.

પાણીને માળાને પીવું એ તો એક નિયમ
જ હોવો જોઈએ. વાસી, તથા કબર અથવા રમશાન
પાસેના અને ખાટકીવાડાના કુવાઓનું પાણી ન
જ પીવું.

ઉકાળાને ઠાંકેલું પાણી ચોખ્ખું ગણાતું તે હવે
ઝકટરોના મન પ્રમાણે ઝેરી ગણાય છે. તેમ કરવાથી
પાણીમાં રહેલા જરૂરી ઘટકો બધા ખર્ચાઈ જાય છે
એ પાણીમાં પ્રાણતત્ત્વ હોતું નથી, અને તેટલા જ
માટે તે પાણી અત્વાભાવિક છે

છુટથી પરસેવા લાવવા સાફ અને મોઢાની કુર્ચ
મટાડવા માટે તો પાણી વારંવાર પીવું જરૂરનું છે.

પાણીને જરૂરશિ પ્રદિશ કરનાર (અપિદાઇઅર)
કહે છે મુલેથી ઉભારાઈ જતી વસ્તુ પાણી નાખ-
વાથી શાત થાય છે તેવી જ રીતે પાણી પેટના
ઉભારને પણ શાત કરે છે

નળાના પાણી કરતા કુવાનું જ પાણી પીવું
વધારે સાફ છે, કેમકે નળાના પાણીમાં તળાવમાંથી
અને બીજા જગ્યાએથી જંતુઓ ખેંચાઈ આવે છે,
એટલું જ નહિ પણ આખી રાત નળામાં પડી રહેલા
પાણીની વિશુદ્ધતા સંકારપદ છે.

અરકનું પાણી ઉનાળામાં પણ નુકસાનકારક
ગણાય છે ને પેટની મરમી ઝાણી કરી નાખે છે
અને પાચનશક્તિને મંદ પાડે છે. પાણી ઠંડું
પીવું, પણ અરકવાળું તો નહિ જ. કૃત્રિમ ઉપાયોથી
ઠંડું કરેલું પાણી શરીરમાં બદલગમી ઉત્પન્ન કરે છે
આ જ કારણને ત્રીધે જગ્યા પહેલાં મુદ્દત અથવા
તો માછળથી પણ દબાવવાર આઈમીદમ ન જ
ખાવો જોઈએ.

આથી ઉમરુ, ઉતું પાણી જરૂરને સતેજ કરે
(અતુસધાન પાન ૧૭૦ના બીજા કાલમને છેડે)

માધુકરી

કુક્રમકેસરના પાળ, ઉરઉરમાં ઉમેગાળ;

એ ભારતી માતાઓ!

અમને આરોગ્ય રાખ્યાળ.

ન્યહિ કાદે કેસરી ફાળ,

તમનું તે કાળની પાળ,

એ ભારતી માતાઓ! અમને આરોગ્ય રાખ્યાળ

—કવિ નાનાલાલ

ધોરો કેસવ કવેનું બાળપણ

૧૩ માસપિનાને ધેર જના થયાથી વિગ્રાહ્યાગમા એ અસખ્ય આત્મજી આવી પડે તે અધીને ઠોકરે મારી, અનુ-
કુળ સંભોળી ધોતાની કંબો જ ઉભા કરી લઈ એમણેએમણે
વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે એમા ધોરો કેસવ કવેનું નામ અમરચાન
લે છે એમની બાલ્યાવસ્થા બહુ બહુવા જેવી છે

એમનું શિક્ષણ ધુધી નિરાજમા રાટ પચ્છે ત્યા અપર
શિક્ષણ તોજી છુદ્ધિના આ વિદ્યાયતિ પુર કરતા નાર લાગી
નહિ સાખાના મિશ્રણ કપાન ધર્મપુત્રતાનું વાચન થજ
એણે ત્યા ધુધ ક્યુ હટ ગુરુ બહુ માયાજી હના ને કવેના
શિક્ષણ નાટી ખાસ કાળજી રાખતા એમના શિક્ષણની અસર
કવે હપર બહુ ઉઠી યઈ છે એમના બાલિ છત્રનના ખીર
મહાથી જ દોષાવા

નાનપણથી જ એમનામા એક બહુ વખાણવા જેવી દેવ
હતી વખતની કીમત એ બસાબર સમજતા અભ્યાસના પુરતકો
વાચીને કટાણે એટલે એ નવરા ન બેસી રહે તરત જ
એક શુદ્ધચને ધેર હ પા વાચવા દોડી જતા, અને વાચેલા
વિષયો પર ગુરુજી સાથે ચર્ચા કરવા ગુરુજીને લાગ્યું કે સાહે
મદિરમા ધણી લોકો એકઠા થાય કે ત્યા બેસીને એ કેહો
છાપા વાચે તો તેનો ધણી માણસો લાગ લઈ રાકે એટલે
એમણે એ કામ કવેને સોંપ્યું ને બે મહીના સુધી કવેએ
મદિરમા નિવસિત છાપા વાંચ્યા

૫૬૦ વરસની ઉમરે એમણે ત્યાં અપાટ છઠ્ઠા ધોરણ
સુધીનું શિક્ષણ પુર કર્યું એ વખતના ધારા મુજબ મરાઠી
છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષામા સત્તર વર્ષથી નાના વિદ્યાર્થીને
રાખવા કરવામા નહોતા આવતા એટલે બે વસ સુધી
એમને ધેર બેસી રહેવું પડ્યું નહિત એમનો પ્રિય વિષય
હતો આ બે વર્ષમા એમણે મહિનનું સહ જાન મેળવી લીધું

ગોતાની આધિક રિધિતિને નબતી રાખવા એ ધેર બેઠા
જનાઈ, છત્રી વગેરે તૈયાર કરના આ સાથે એમના જીવનને
અવવાસ તો હાલુ વાઈ જ હતો

આ પરીક્ષા પસાર કરી ટૂંકિમ કાલેજમા જઈ તેથી
ઉચ્ચ દર્જનું સર્ટિફિકેટ મેળવતુ એટલું જ આ બાજક કવેનું
એ વખતનું ધ્યેય હતુ સત્તરજી વર્ષ પુર થયુ એટલે એ
પરીક્ષા આપવા માટે નીકળ્યા પરીક્ષા આપનારાઓને ધોરો
સહેરોમા જતુ પડતુ ફેલિયેનું સ્થેશન ત્યાં આગળ નહોતુ
એટલે બે ચાલેને જવાનું હતુ

થજી પરીક્ષા આપવા કયા જગુ એ સરાલ હતો. કાન્યા
પુર, મુખાઈ કે સતારા પહેલા તો મુખાઈ જવા ચારપાથ
વિદ્યાધિઓ તૈયાર થવા તેમના વતનથી છ માઈ કપાલ
મામમા તેઓ નયા થજી તે દિરસે વસ્ત્રા સખા પડતે
હોવાથી વહાણ નીકળ્યુ નહિ ને એમને પાછા ફરવું પડ્યું
૫૪૧ તેઓએ સતારા જવાને નિશ્ચય કર્યો સતારા લખખ
૧૦૮ માઇલ ફર હવું, અને વખત તો માત્ર ચાર દિવસ
નો જ રહેલ હતો આથી તેમને મુખ ચાલવું પડ્યુ

બીજા આગળ તો પેસા પુરવા હતા, પરંતુ કવેને તે
માત્ર સાત રૂપિયામા બધું પતાવવાનું હતુ એમાથી એક
રૂપિયો તો પરીનાની ફીના ત્યા જતાવેત જ, આથી દેશને
હતો બાકીના છ રૂપિયા રૂપર જ બધી ધામધુમ લી

તેમને સહાદ્રિના યાદ કવરીને જવાનું હતુ વસ્ત્રા
એમા માત્ર ચાર જ દિવસમા એ ધોરો ઉતરીને ૧૦૮ માઇલ
કેમ અલાયુ દરો અને છ રૂપિયામા પુર કેમ થયુ દરો બેની
કલ્પના વાચનાસાથે જ કરી લેવી

જે દિવસે ડોળી સતાર પહેલો તે દિવસ પરીખાનો
હતો થજી એમના સદ્ગામ્યે પરીખા તરફ યઈ નહોતી, કાળ
કે પરીખામાં એસનારા વિદ્યાર્થીઓની સખ્યા બહુ મોટી

દેવાથી તે આખા દિવસનામ નોંધવામાં જ નીકળી ગયો. બીજે દિવસે સવારે નામ નોંધાવવા માટે આ ઠોળી ગઈ. બીજા વર્ષના નામ નોંધાવાં; પણ કવેનું નામ નોંધવામાં આવ્યું નહિ કારણ કે, એની ઉંમર પુણ ૧૭ વર્ષની હોવા છતાં સારી એટલું કુળજી હતું કે પરીક્ષાને એની ઉંમર સત્તર વર્ષની લાગી નહિ. નિગાળના શિક્ષકનું

ધોડા કાલ કવે

ઉમરનું સરિટ્રિકેટ સાથે દોના નામ પરીક્ષામાં બેસવા મન્ય નહિ બીજે વર્ષે કવેએ કોલ્ડાપુર જઈને પરીક્ષા પસાર કરી ત્યાર પછી કવેને અંગ્રેજ બાનુનાની ઈચ્છા થઈ પોતાના પાતળ ગુરૂમાં અંગ્રેજ નિશાળ નંદોની એટલે વનર પેસે ક્યાં જઈને બાળુનું એની ચિતા થઈ એટલામાં એમના સહુ-ભાગ્યે એક શ્રીમંત ગુરૂએ પોતાના પુત્રની સાથે માનના ઈલાકાને અંગ્રેજ ગાંધીવાની સગવડ કરી આપી આ વખતે કવેની ઉંમર આઠ વરસની હતી એ વરસ પછી અંગ્રેજ શ્રીમંત ધોરણની પરીક્ષા રાખાગિરિ જઈને પસાર કરી, અને ત્યાં જ એ ચા ધોરણનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા એટલામાં એમની તબિયત લયકી ને ત્યાંથી પાછા આવતું પડ્યું થોડા દિવસ પતનમાં જ શિક્ષકની નોકરી કરી, વળી પાછા મુળજીમાં આગળ અભ્યાસ કરતા ઉપડ્યા ત્યાં તેમના પતનમાં જ પાછા વિદ્યાગમિ દેવા તેમની માથે રહી, ગીરજામાં જમ પાતુ રાખી કવેને મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી તેમને જે જાગરણ અને ટયુગનમાંથી પેદા મળતા તેમાંથી જ તે ટયુગન ચલાવતા અને ઘોડપણું ધેર પડુ મોકલતા

એ અંગ્રેજ પાસમાં ગોરખમાં બાળુના ત્યારે એમના અક્ષર બહુ જ અજાણ હતા, અને એમને દબેશા જોઈ માર્ક મળતા થોડા જ વખતમાં તેમણે પુત્ર મહેનદ લઈ પોતાના અક્ષર મુખાર્યા તે કપલા નેહરે ન આવે એટલું ઈચ્છતા નેદેશા ઈલાકાને એ દેશમાંતરના મગજમાં એમ બરાબરી રીતુ કે એ બીજા મેટ્રિક પેસે કોઈ લખાઈ લાને જે દેશમાંતર પુત્રની તપસ્ય કરા વિના નેનગી મોટી લઈ તેને મારતા હતા થવા એ વખતે કવેની ઉંમર ૨૧ વરસની હતી એટલી મોટી ઉંમરે માર આવાના વખત આવીએ એ મારે એમને બહુ જ બોલુ લાગ્યું

‘હું મોટી બને જ કોઈ લખી લઉં છું,’ એમણે ઈલાકાને કહ્યું પણ શિક્ષકે આનું નહિ એટલે મોટીપદાર માટે એમણે દાવ્ય લાગાવ્યું. પણ વળી દેશમાંતરને લાગ્યું કે એ કદાચ નિહોંષ દશે ‘તું મને અત્યારે કોઈ લખીને બતાવીશ?’ એમણે કવેને પુછ્યું કવેએ દા પડી ને બીજા મુજબ દાવ્યે કોઈ લખીને બતાવી ‘જમસાદમાં પડુ આવતા સરન આઠાર કાટી રાતે તે રાતિથી અપી પડુ સાન અપાર કેમ ન કહી

રાતે ?’ શિક્ષકને પોતાની બુલ મા પમતાવો થયો

એ અંગ્રેજ પાસમાં જે રજૂમાં દેવાથી જ ખાનગી બહુવતા દેશ પડેલા ટયુગન માટે કવેને એક રશિય મળતો. એક માધુસ તેમની પાસે રશિયારે ‘નમનીય’ નામના કાવચસમાં સમજાવતા આવતો આને માટે કવે અઠવારિયે એ આના મળતા આપી રી

મેજનેલાં ટયુગન અને ઇંગ્લેન્ડના પેદામાંથી તે રશિયે એ પેદા મળતાં માટે રાખતા આમ કરતા ત્યારે વધુ રશિયે એમ થવા ત્યારે તેને ટપચોન કરવાનો કવેને એક સરન મળેલ મળ્યો. એક વિદ્યાર્થીને થોડા દિવસ બનાડ જ નેમણે પાસે રશિયા હાજીના આપ્યા હતા તેની પાસે બીજા સ પેના નંદોના તે વિદ્યાર્થી માટે પડ્યો જે એની ખજાર મળતા કવે એમને મળવા ગયા પેદા વિદ્યાર્થીને લાગુ આ પેદા માગવા માટે જ આના દશે તે જોડેથી, ‘હું તમારા પેદા—’ કવે વચ્ચે જ બોલી રહ્યા, ‘માટે દેશમાં પેદાની કાઈ જ નથી તમે એ જાન જ બુધી જાને પડુ તમને વખતે પેદાની જરૂર દશે એટલે આ વધુ રશિયા લઈ લો’

પેદા વિદ્યાર્થીને પેદાની ધની જ જરૂર દેવાથી એમણે રશિયા લઈ કહ્યું, ‘આ આખાનો બાકી હું કેમ જાણી મોઝી મેલ તમારા જેવા પેદાકાટી મે બીજા કાઈ લેવા નથી.’ પણ કવે તે વ્યાખ્યા પમાર થઈ થવા દતા એમને તે કુખીને મારે કોઈ દની, પોતાની મગસા નંદોની આમજવી

મોટીને ખર્ચે કદરા માટે મુનાકામાં જ રીને પેદા મળી રાતે તેમ હોવા લે બધી રીતનાં તે લાખ લઈ લેવા નેનસસને વખતે રશિયા દેશને તેમણે બાર દિવસ વની નમૂની કરવાનું કામ કહ્યું હતું

હનાજામાં ત્યારે પેર જતા ત્યારે સુવાવદાલાન એકાકી કરી નાટ્ય પ્રયોગી કરવાનાં તેમને બહુ જ રોષ દતો તે માટે પડતા નેહરના દત્તા તે મુનાકામાં તેવાર કરીને લઈ જતા પડતાનું ખર્ચે કદરા તે દેશમાં આના દિકર રાખતા નાટકો સંકુપમાં કે માનુષ પામાં અજવાતા

મેટ્રિકનો અભ્યાસ પુરો કરી એ વિષયન કોલેજમાં હાજત થવા તેમને મળી મિજરનિમાંથી અને ટયુગન-માંથી તે ખર્ચે કરતા એક વર્ષ પછી તે એકિન્ડરન કોલેજમાં હાજત થવા છ. રા ૧૮૮૪માં તેમણે બી એ ની પરીક્ષા કરી ત્યાર પછી તે એમના છતનમાં પડ્યા જે ફેફડાને થઈ થવા જે અને અત્યારે પૂતામાં ‘દિલી મલીલા વિષા-પીડ’ અગાને જે

ઈશિમનદન મેટ્રિક

મુક્તમાં લાપસી રા માટે ?

દિનુનમાં આ લખ્યું રીને માગ મને દબેશા

શુક્રમા ધર્મી લાપસી કે જોરમ કરવામા આવે છે શુક્ર-
નમા બીજ કોઈ પકવાનને બરે. લાપસીને જ શા માટે
પરકમી આપવામા આવી હશે તે વાત સમજવા જેવી છે
આત્માના જમાનામા તો લાપસી કે જોરમ એ મામલુ
પકવાન ગણાય છે અને સાત જમણવામા તે રયાન
ભોગવત નથી, છતાં પણ આખો વિચારશું ત્યારે જમણાં કે
આપણા વડીલો મૂર્ખ ન હતા.

ધર્મી અદર ને રોષતત્ત્વ છે તે તેની અદરના બી-
જમા છે આ બીજ ખાવાથી માનુસની જીવનશક્તિ વધે
છે ને અનાજને જીવનતત્ત્વ (Vitamins) કહેવામા
આવે છે તે આ બીજમા છે વિજાનસાહીએએ તથા
ખોરાકને લગતી શોધખોળ કરનારઓએ એકમતે બહેર
કહ્યું છે કે, ભ્રમભ્રમ ધર્મી લોઠ બારીક કરવામા આવે
છે તેમતેમ તેના બીજનો નાશ થાય છે બીજનો નાશ
ઘટશે તેની અદર રહેવા જીવનતત્ત્વનો પણ નાશ
આવે લોઠ તે આપણી પગતુની-મોટો છે આ લોઠ
શરીરને લાભ કરવાને બદલે નુકસાન કરે છે એવા પ્રયોગો
પણ કરવામા આવ્યા છે કે એક માણસને જુઓ સાજામા
આવે. ન્યારે બીજ માણસને માત્ર પગતુની ફોટલી આ-
પવામા આવી પડિણાં પચનુનીની ફોટલી ખાનાગુ વળન
ઉપવાસી કરતા થયું થઈ ગયું આ કુચ્ચે છે કે પચનુની
શરીરને પોષવાને બદલે શરીરના નાશ કરે છે

લાપસી કે આદમાની અદર ધર્મી બરેલામા આવે છે
આવા બદલા લોઠની અદર તેનું બીજ જગવાઈ રહે છે અને એ
બીજ શરીરને પોષણ આપે છે આટલે દિવસે તો તમે આવે
પૈન્ટિક ખોરાક ન ખાઓ પણ સાર ગરબે. શુન નરીકે
તો જરૂર ખાઓ, તેટલા માટે જુદા ખાખાં શુક્રમા
લાપસી રાખી છે તલવારી લાપસી મોજ, ધી અને ધડના
લોઠની બન છે આ ખોરાકને બીજુ ટાઇ પણ પકવાન
પહેલે તેમ નથી, પછી બધે તે દુધાન, શીખડ, બાતુની,
થેવર, મેટુજ, વગેરે એમ તે હોય લાપસી અને જોરમ
બીજનેખમી અને પૌષ્ટિક છે

બચ્ચાનુ નામ પાડતી વખતે બારમે દિવસે તે આખા
ધર્મી બાકી તેની ધુધરી કરવાનો રિવાજ છે આ ધુધરી
પણ મોજથી નાખીને ખાવામા આવે છે વૈજાનિ- દ્રષ્ટિએ
તો લાપસીજોરમા કરતા પણ આ ધુધરી ચડે તેમ છે પરનું
હવે ધુધરી તો જગશીને ખોરાક ગણાય છે. આજના કુખરેલા
માણસોને પાછા જગથી થયા સિવાય છટકો નથી એમ
અધ્યારના ખોરાકસાહીએ અને ડૉક્ટરો દુરુપમાં ભ્રમ
પાડી રહ્યા છે ખોરાકની અદર આપણે ત્યાં ધાસમેલ હજી
મજબુપાએ જોખી છે, કુરોપાનિ દેશોમા તે ટોચે પહોંચવા
આવેલ છે એટલે જ ત્યાના ડૉક્ટરો તે વર્ષે પણ લલે
આપવા મંડ્યા છે

એકેજી મહિનાનાં નામ શા ઉપરથી પડ્યાં ?

એકેજી વર્ષના પહેલા મહિના બન્યુઆરીનું નામ જોસ
નામના દેવતા ઉપરથી પડ્યું છે એ દેવતાને આજી ને
પાછળ એમ બે હો દડા અને એના ટામા હાથમાં કમળ
રહેતુ જુના વખતથી આત્માર મુખી એ દેવ તરીકે પુજા
આવ્યા છે જેમ વર્ષમાં બાર મહિના એમ તેના મંદિરમા
બાર દેવ છે. હુબનાં વખતમા એ મંદિર હુલુ રહેતું ને
દોમન લોકા ત્યાં જઈ પૂજ કરતા વર્ષના પહેલા મહિનામા
એની પાસે લોકા મનમમત નાગના ને બુલો માટે લાવા
વાચતા

બીજે મહિના ફેબ્રુઆરી એક વાર વર્ષના ઉદગ્રી મહિને
હતો એ વખતે વર્ષની શરૂઆત માર્ચથી થતી ઇ સ પૂર્વે ૪૫૦
વર્ષ ઉપર એનું રયાન બદલાયું ને એ બીજે મહિના મેચો
ઉપરડસ દેવતાના માનમા દોમન લોકા ફેબ્રુઆર નામનો
એક ઉત્સવ કરતા એ ઉપરથી ફેબ્રુઆરી મહિનાનું નામ પડ્યું

ત્રીમ મહિના માર્ચનું નામ દોમન લોકાના દોષી માદા
દેવતા માર્ચ ઉપરથી પડ્યું છે એ એક બચકર પૈકી હતો
એના એક હાથમા લાખી બરણ ને બીજમા હાથ રહેતી,
માથા ફાટુ તોજનુ વતેસ રહેતુ કોઈ પણ કાર્યસિદ્ધિ માટે
બધા દોમન લોકા એ જાજવાન ચોક્કાની જ પૂજ કરે છે

કુરોને લીધે કુદરત બધી અચીનક બની બધ છે માર્ચ
મહિનામા વરસાદના સરવડા વીધ્યા પછી ને બાકી નહેથી
કુરોમા વસનની રાખી એમિલ બાવી ચારેકાર ચેતન ફેલાયી
દે છે જાડને નવા પાદડા ને નવા ફળફલ આવે છે બાહ્ય
સુદર દરવ જેઠ દોમન લોકાએ કહ્યું, 'આ બંસને બધન-
મુકા કરે છે' આ ઉપ થી એનું નામ પડ્યું 'ક્રોનાચનકારી'
અથવા 'એમિલ'

માચમા મહિના મનુ નામ માધવા નામની દેવી ઉપ-
રથી પડ્યું છે દોમન મત પ્રમાણે આખી પૃથ્વી એટલસ
નામના દેવતાના બમા ઉપર બાવેથી છે માધવા એટલ
સની મળ કન્યાઓમાની એક છે એના પુત્ર મંડુકીના
સ્મત્સથી સદમાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એ સાતે બહેનેને
જીપિદે તાગન રૂપમા બાકારમા રાખી છે એવી દોમન
માન્યતા છે

છઠા મહિના જુન વિશે કાંઈ નહીં જણવામા આવ્યું
નથી એક મત એવો છે કે એનું નામ જુન દેવી ઉપર-
થી પડ્યું છે, બીજ મત 'જુનિયસ' વસ ઉપરથી એનું
નામ પડ્યું કહે છે જુનો જીપિદેની અત્યંત અભિમાની ને
છર્મ્યાજી સ્ત્રી હતી જુનિયસ પ્રાચીન દોમનો એક પ્રજાવાન
માણસ હતો

સાતમા મહિનાનું નામ જુલાઈ ન્યારે માર્ચ માર્ચથી
વર્ષે સાર થતુ ત્યારે એનું નામ કિવનટિસિસ એટલે

પાચમો મહિનો હતું રોમના રાજા જુલિયસ સીઝર દેરાના પંચાગમથી ઝાણૂઝાણૂ ભૂલો બધી મટી નાખી ને વર્ષની શરૂઆત નવન્યુઆરી માસથી કરી આથી જુલાઈ પાચમને બદલે સાતમો મહિનો થયો. પછી જુલિયસના નામ ઉપરથી એ મહિનાનું નામ જુલાઈ પડ્યું.

બીજી રીતે જુલિયસ સીઝરના નામ ઉપરથી જુલાઈ મહિનાનું નામ પડ્યું એવી જ રીતે તેના પ્રખેત્ર આગરહ-સના નામ ઉપરથી આઠમા મહિના ઓગસ્ટનું નામ પડ્યું ઓગસ્ટ મહિનાનું મુજ નામ ઓક્ટોબિયસ હતું આ મહિનામા આગરહસના જીવનમા ધણુ મોટાવા જેવા બનાવો બન્યા હતા; એટલે લોકોએ આગરહસને પ્રસન્ન કરવા નંદિ તે મહિનાનું નામ આગરહસ એટલે મહાન સમુદ્ર એ વખતે આઠમા મહિનામા ત્રીસ દિવસ ને જુલાઈના એકત્રીસ દિવસ હવા જુલિયસના મહિનાથી થોડાનો મહિનો એક દિવસ નાનો થયો એટલે આગરહસ ગુરૂને થયો આથી રોમન લોકોએ તેને શરૂ મખરા ફેંજુઆરીમાથી એક દિવસ લઈ તેને આખી દીવો ને ઓગસ્ટ મહિનાના પછુ ૩૧ દિવસ થયા.

માર્ચને બદલે નવન્યુઆરી મહિનાથી વર્ષની શરૂઆત થવાથી સાતમો મહિનો તે નવમો, આઠમો તે દસમો, નવમો તે અગિયારમો ને દસમો તે બારમો થઈ ગયો, તે પછુ નામમા કરી જ ફેફફાર થયો નહિ સપ્ટેમ્બર એટલે સાતમો, ઓક્ટોબર એટલે આઠમો, નવેમ્બર એટલે નવમો ને ડિસેમ્બર એટલે દસમો મહિનાઓને કમ બદલાતા ખરી રીતે તેો નામો પછુ બદલવા જોઈતા હતા, પણ રોમન લોકોને એમ કરતું ગમ્યુ નહિ તે આજ સુધી એ નામો એમ ને એમ જ રહ્યા છે.

ટમેટાં

ટમેટામા પૌષ્ટિક તરતો મોટા પ્રમાણમા નથી, છતા તે દવા તરીકે બહુ જ ઉપયોગી છે. તેમા લોહીને સાફ કરવાનો મોટો શુભુ રહેલો છે તે આતરહાન કોહાણનો નાશ કરનાર છે તેમજ અત્રતળીમા રહેલા કચરાને દૂર કરે છે. મોટા માણસને ટમેટા ઘણે જ સારો ફાયદો કરે છે તેમા માલો અને રસ સહેલાઈથી પચી જાય છે, કેમકે તેમાં જઠરના રસ (Gastric Secretions) ને વધારનાર અને રસને સાફ લાવનાર આલ (Acid) મુજ છે.

સુપ્રસિદ્ધ ડૉ. ગ્રસલ કહે છે કે વિદ્યથી, મગ, અને મત્તયના દોષને તેમજ હલ કપરાત વાનો ઉપયોગ કરાથી થએલ લોહીના બગાડને ટમેટાસુધારે છે તે જઠરના કચરાને દૂર કરે છે તેથી પાચનક્રિયા સુરવણી લોહી ગમ્યુ મુજ છે વિદ્યથી (Cancer) મહારાજને તો એ સૌથી સારો ઉપાય છે ડૉ. ગ્રુવ કહે છે કે ટમેટા દાન સાફ લાવી લોહી

સુધારે છે અને કાચા ખાવાથી બહુ સારો ફાયદો કરે છે. લટનના ડૉ. પો. ચાર્લ્સ વિકનહામ કહે છે કે ટમેટા નિર્બળ, રુદ્ધ, તથા જઠરના દરોથી પીડાતા દર્દીઓને મટે સૌથી ઉત્તમ શાક છે બાકયા વગરનાં પાણી ટમેટાનો શરો, અટી રૂખિયાખાર તેલ, એક લીંબુનો રસ, અટી રૂખિયાખાર હજળીની કચુવાર તથા જોઇતા પ્રમાણમા મીઠું; જેવવીને ખાવાથી ગરીબને બહુ સારો ફાયદો કરે છે (વૈદકકવતર)

ધારેલો આંકડો સૌથી કાઠો

મનુએ કનુને કહ્યું કે, 'મારી પાસે ગણિતની એક એવી શક્તિ છે કે જે નવે છ તારો ધારેલો આંકડો કહી આપુ માત્ર તારે અને આંકડો એકમ, દશક કે શતકમા છે તે તપ્પાનું હવે એક આંકડો ધારી લે.' કનુએ ૧૧નો આંકડો ધારી કહ્યું કે, 'ધાર્યો.'

'હવે તેને બેઝ શુભુ' મનુએ કહ્યું.

'શુધા' (14x4=30)

'તેમા પાચ હમર.'

'હમર્યા.' (30+4=34)

'હવે એને પાચે શુભુ'

'શુધા' (34x4=136)

'એમા અગિયાર લેખ'

'લેખન્યા' (136+11=147)

'હવે એને ફસે શુભુ'

'શુધા' (147x10=1470)

'એમાં મણુ હમેર'

'હમેર્યા.' (1470+3=1473)

'એને હવે ફસે શુભુ'

'શુધા.' (1473x10=14730)

'હવે એમા ૩૧ લેખ'

'લેખન્યા' (14730+34=14764)

'એમાથી ૩૫૩૫ બાદ કર'

'કર્પો' (14764-3435=11329)

'શું આલ્યું?'

'11329'

'હીક, ધારેલ આંકડો રોમા હોતો?'

'ફસામાં.'

'ત્યારે તો તારો ધારેલ આંકડો ૧૫.'

કનુ તો આ શક્તિ જોઇ છક થઈ ગયો!

તમી પછુ આ ગણતરી મુજબ કોઈનો ધારેલ આંકડો કટી શકો છેકે જે સ્કમ આવે તેમાથી ધારેલ સ્કમના જેટલા આંકડો હોય તેટલા ગંખી બાકીના ઉછી નાખવા (અર્થે ૭ ઉપરથી) કેશવલાલ બોદાણી

નિલાશીઓ, વેપારીઓ, વકીલો અને
ખીલ મુશ્કેલી કામ કરનારાઓને એના
સેવનથી અનન્યમ જેવું ચોખ્ખું મળે છે.

નાનાં—મોટાં, માંદાં—સાલં
સ્ત્રી—પુરુષ, નમળાં—સમળાં
સૌકોઈ એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

અંકુર કેસરી જીવન

કેસરી જીવન અંકુરું જ
જોળવવાનો આયત્ત રાખો

મહારાષ્ટ્રનાથન

રસસિદ્ધ, અષ્ટક, કેસરી, કસ્તુરી અને ખીલ
રીપન, પાચન, પૌષ્ટિક શીથળ મેળવી
લીલા રસદાર આમળાભાથી જનાવેલા
આ સુશોભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પૌષ્ટિક ખોરાકનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મૃત્તિ
આપી શકીશો બલ અને તેજ તથા
દૃઢ દ્રિયમા ચેતન પુરે છે
પા રતલના પોટનો રૂા ૧૫
અરધા રતલના પોટનો રૂા ૨૫
એક રતલના પોટનો રૂા ૫૦

અંકુ

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કર્સ
લિમિટેડ

કારખાનું નવાની રોડ, મુંબઈ-૧૪
ફાકા જુની મહાનગરપાલી, કાલ્યાણદેવી
મુંબઈ-૨

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એજન્ટ
લોગીકાલ પ્રધરં રીચીશીડ

આર્ડર આપવી વખતે, બહાર ખર્ચ 'કુનાર'માં વાપરી દારી એટલું જણાવજો

The Ahmedabad Sports Depot.

BEIN ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિશાયત બાલે ઉત્તમ માલ મળશે

ટચ્ક મશિનન જેમનું મશિન, રેલના બાલ પર્કેટ
દડા મલ બોલ મુર, બોલિંગબોલ, બેનન, ફેટબોલ તથા
કોર્નના મેટ ઉપરાંત રમવાન, ફોલ બોલ, ઉચા ચિટ
ક્રીકેટ બોલ જેમનું મશિન, તથા ફુટબોલ, બેનન, બેનનમલ
બોલ અને બોલ તથા બીજા અને રમવાના સામાન

ઉપરાંત નીચેનાવેલો અમેરિકન કચ્છ

કીમત

રૂ. ૨૫

કચ્છ કરનારા તથા નાઇટિંગલરોને બહુ ઉપયોગી

ઇલેક્ટ્રિક હોનાર્થે લાલેસેનના બેનનર થાય છે

નુસ્તા—મશિનનારમા

વાગબી કીમતે બેનન માલ આપનાર તરફ આવી કામેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

ડીપો રોડ, હાઈવે ક્રોડલાનોડી સ્ટેશન અમદાવાદ

જાહાગમાના આઈડી ઉપર આસ કયાત આપાય છે

ખા.ખ.સાહિત્યનો વિજયટંકાર

ખાતરી પદર વગરના ખાખકોના કાયમા મુદ્રા
મકાલ એવા, રૂપરંગ, ગુપ્તાધ્યાત્મિક વિતાવની
ખુલકોની મરનાઈ કરનાન, રંગેરંગી ચિત્રો
ને મુખપ્રકાશના, મળ્યા વેષકરોવીમા કપાએવ
ખુલકો જેમાના ખાખખ મરકારે હનામ કાય-
વેરી માટે મળુર કર્યા છે ને બીજા થના કાયલ.

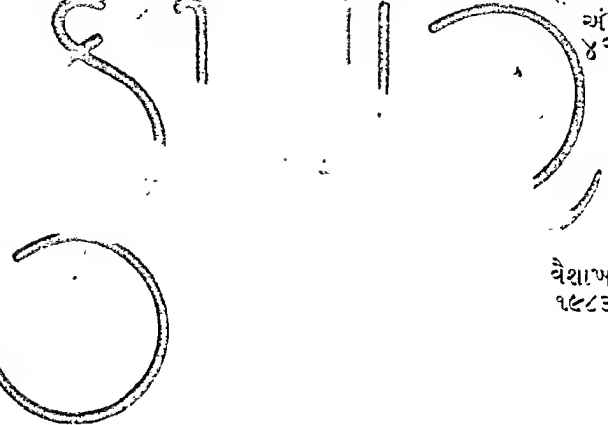
ગાંધીવ આસોવાનમાળા

ટોલકોથી નાનું વાતો (બીજા આગ)	૦-૧-૦
બાલ (બીજા આગ)	૦-૧-૦
બીજાવતો બાલ	૦-૧-૦
મુખપ્રકાશ (બીજા આગ)	૦-૧-૦
બીજા	૦-૧-૦
બાલવિદ્ય (બીજા આગ)	૦-૧-૦
બીજા અને બીજા	૦-૧-૦
વાતોનું વાત	૦-૧-૦
મહાકવિ દાસ	૦-૧-૦
તોડાની કીપુકો	૦-૧-૦
વન્ય બાલ (દનુમાન મરિત્ર)	૦-૧-૦
કુતારો (કાંચો)	૦-૧-૦
બીજા કેટલાય તમામ મહા વન્ય છે નાન, દનોનો, નોનોવિયન, બીજા, વન્યના, વન્યના	૦-૧-૦
દનામ. કકાણી કે બેટ આપવા કાયક આવી મરમ કોપરીઓ બીજા નહિ મળે	

એ ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

આંગ્રેજીનુઅમાળા કી રૂ. ૧) કાય આનામ ૧)
કલકનાનો કાગળુ ૧૫, અહાલો બેટ ડાસ,
કાળુ ગુજાળ ૧૫, આનંદ મદ ૧૫, નિદિયિ-
ગેના પત્રમા ૧૫, મારો જેનો અનુભવ ૧૫
ઉપના તમામ આગે તથા બાલકોના તમા-
ના પુસ્તકો મળે છે અંગ્રેજીવ મકન
અ બની ક્રિકેટ બીજાની 'ગાંધીવ' પત્રવનુના
તરફ એક મદિનો મળાને કસાતમ રૂ. ૩)

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીઠ-મુરત

કુમારના ગ્રાહકને

નીચેનાં પુસ્તકો

સસ્તામાં

મત્સ્યનધા-ગામેય તથા ખીમ ચાર નાટકો

ખટમાઈ ઉપરવાડિયા ફૂલ ૧-૮-૦

માયક્ષિત (મંદરલિલનું નાટક) ૦-૪-૦

બાવનાસુદિ ('ફેલિ'ના મુંદર લખાણો) ૦-૧૦-૦

અમુદ જીવનદોરી (ધરવેગના સામ કપાયો) ૧-૦-૦

પાણેર પુણીમાથી પાંચાલી (રાવચુગ) ૦-૧-૦

હાજમહમદ-રમારક અથ-('અપૂર્વ' કથ) ૧-૦-૦

રવિશંકર રાવળના રોજ મુંદર ચિત્રો ૧-૪-૦

તણુખા ('ધૂમકેતુ'ની વાર્તાઓના અમદ) ૨-૦-૦

બાલવાર્તાલિ (આતિ મુંદર ને સચિત) ૧-૮-૦

પૌરોહ ૦ ૧૫-૦

૩ ૧૫-૨-૦ની કીમતના આ પુસ્તકો કુમારના ગ્રાહકને

૩ ૧૩-૦-૦માં પૈર ખેડા તમારો આદક નબર લખી બોલી

કુમાર કાર્યાલયમાથી મળાવી લેા

કુમાર જીવનની

માનીતી હસ્તકળાઓ

ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ બેમાથી તમને શું પ્રિય છે ?

બંનેને લખતો તરેલનરેલનો

અને ઉચી કૅલિબ્રિટીનો સામાન

ફોન્ટેનપેનલસ, ઇલાસ્ટ, ફોટોક વગેરે કપનીઓના કૅમર
તથા ફેરક બનતો સામાન, ઇફફેડ, આમફેડ, વેલિગટન
વગેરે કપનીની બધી જાનની પેટ્રો, ફિફ્મો તથા બોમાઈ
પેપરો, ટાઉટન બુચર જેવી કંપનીઓના લેનો રિસો વગેરે
વિન્નર ન્યૂટન તથા રીઝ કપનીઓના ફેરે જાનના
ફોન્ટન સામાન રાજની કપુરો, પીડીઆ, જુદાજુદા કાચો,
પેનિમો, કૅનવારો વગેરે ધબ્બુ જ ફિફ્મો બારે વેચનાર
શીખાઈ ફોટોગ્રાફીની ફિફ્મો ધોવાનું, તેના પ્રિન્ટ
કાઢી આપવાનું અને ફોટો એનલાઈનિંગનું કામ
અથ ફુટેડ માધનોથી ફરી આપનાર
એમ ડી. ઉત્તપતિની ફ. : રીડફોડ અમદાવાદ

ઉગતી જુવાની

મતિબિંબિત કરતું નાટક

દર્શનિયું

કુળી વાર્તાઓનો

અમદ

મુખ્ય ઉચી જુવાનીના ૩ ૧-૧૨-૦

દર્શનિયું (રવિશંકર રાવળના ચિત્રો માથે) ૩ ૧૧

પ્રો. ૪ ૩ ક ડોક્ટર નારાયણ પેડ પુનાસિટિ.

બાળકોની રમત

દોઢ આનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

બાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન

આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં

પણ સમજી શકે તેવા સરલ મોટા

શબ્દોમાં ચિત્ર સાથે.

ફક્ત દોઢ આનાની ટીકીટ ખીડો

ધી હાલ ઇન્ડિયા એડવર્ટાઇઝિંગ

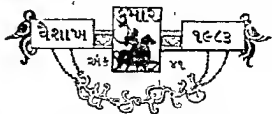
એજન્સી : અમદાવાદ

બાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી

૫૦નો ભાવ રૂ. ૨-૪-૦

તથા ૧૦૦ના રૂ. ૪-૪-૦

ગરીબનો રોટલો શામાં છે તે સૌ જાણે છે

હાથે કાંતેલી અને હાથે વણેલી

હિંદુસ્તાનમાં જ ઉત્પન્ન થયેલી ખાદી પહેરવામાં અને ધરના દરેક ઉપયોગમાં વાપરવામાં. અર્થાત્ દેશના લુપ્ત મળના માણસોને ઉત્તમ અને પોષક મળે છે; દેશની લક્ષ્મી દેશમાં જ રહે છે અને મોખા સ્વદેશધર્મનું પાલન ચાલે છે.

તમે ખાદી પહેરો છો?

ના પહેરના હો તો આજે જ પહેરવાનું વ્રત લો. અમે તમને સારામાં સારી, મનપ્રસન્ન શુદ્ધ ખાદી છુટક તથા જીયાજીવ પુરી પાડીશું.

એક વાર નમુનાઓ સાથે
ભાવતાલ મંગારી લુઓ.

પત્રવ્યવહાર દ્વારા કે અંગ્રેજીમાં કરવા વિનંતિ છે.

M. Raghavaia

Khadi Merchant

P. O. CELROL

(Guntur Dist. South India)

છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ નિરાકર ચાવળ દિવંગી મુખચિત્ર	
સર્વનન નિકેડ અલુકરણ (ભાવના) ઇન્ડુપ્રસાદ બટ્ટ	૧૭૭
મિત્રલય	૧૭૮
ગ્વારચ, રાક્ષિ અને શૌનદ્ય	૧૮૦
સોનાર પટ્ટા (વાર્તા)	૧૮૧
એકલ બને વીર (કાવ્ય)	૧૮૪
જમરોદંટ તાલ	૧૮૫
હિંદી ક્યાની છંદ	૧૮૭
આંખાપાટ અને વિરાગચક્ર	રામનારાયણ શાંકર ૧૮૨
હિંદો વનસ્પતિવંશ (નકશો)	૧૮૩
અભિલાષ (કાવ્ય) પ્રીતમલાલ ચુનીલાલ મન્નુદાસ	૧૮૬
ધ્યાનમૂર્તિ છંદ (ભારતીય શિક્ષક: જવાહર)	૧૮૬
શ્રી બાલમુકુંદ (ચિત્ર)	ગદેન શ્રીમતી હરીશ્ચી ૧૮૭
મક્કા સીર	૧૮૭
રત્ન	સાક્ષિભાઈ મધુરભાઈ પટેલ ૨૦૦
હિંદુ-મુસલમાન	જહુનાથ સરકાર ૨૦૧
પુરો તંત્રોને	૨૦૨
તુમરામની મંદિર	અશુ ૨૦૪
એનાંના દોગતો	દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર ૨૦૭
બાળ વિભાગ	૨૧૦
જમીની જલ્લ હોવ તો	૨૧૨
નવા પુસ્તકો	૨૧૩
જ્ઞાનચીલા	૨૧૫
પરીક્ષા પડી	૨૧૬
માધુકરી	૨૧૭
ઉદ્ધવ પાતું	૨૨૦

તરની નિરાકર મરણ; સુદત-મકાશક બલુભાઈ રાવત,
કુમાર મિન્દરી-કુમાર કાર્યાલવ, ૨૭૦૬ ગયપુર, અમદાવાદ.

લવાજમ વચ્ચેના ડા. ૬ પછેના ડા. ૭ અથવા ૧૧ શિ
મુજાદના એજન્ડા સી. જમનાદાસની કે મિન્દરી કોટ,
આડકો વરમની ગાઆતથી (એટલે પોષના અકથી) નોવતા
નો રિજાગ છે. વરમની અધવચથી માલકો નો રાતા નથી
લેખકો જેઓને ડગની પ્રજા માટે હાલ આજ શ્રેષ્ઠ કહેવાનું
હોય તે જ લખે, અને પોતાનાં લખાણ બની રાકે તેટલાં કૂઠા,
સવળની એક જ જાણુએ, મોખાએ અગ્રે, પુર્ગા નામ હાલ
સાથે, અને પાઠો મેળવવા હોય તો પોસ્ટલ સાથે એકઠે.

ભીંતે ટાંગવાનું આણું સુંદર ઘડિયાળ

ટિક-ટોક

(રજીસ્ટર્ડ)

માત્ર ત્રણ રૂપિયામાં

જર્મન બનાવટના બહુ જ મજાનું સાચા-કામ વાળું, દેખાવમાં સુંદર, ચલવામાં નિયમિત, ખીન બના કરતા વખાણાંજિતુ, અને વળી નાનામોટા, અદની કે આલા નરીબ તવગર સો વાપરી શકે એવું, દરેકસર વાળું સગવડ અને સર્વોત્તમ ઘડિયાળ

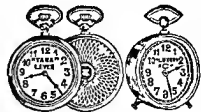
સામકા લેનારને ડઝનના ૩૩ ડિઝના કોઇપણ રહેણેને ડિલિવરી મફત ડઝન મનાવનારે ૩૦ અઝાડથી મોકલવા

પિટર વૉચ કંપની

પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૭ મદ્રાસ

ચાર દિનની ચાંદની

અમારૂં ૧૮ ફેરેટ રોલ્ડગોલ્ડ ડાયલમાં પણ વર્ધની ગેરદી સાથેનું 'વારા' રજીસ્ટર્ડ પોકેટ વૉચ (દિલ ડેવાવનારૂં ખીરસાનું ઘડિયાળ કિમલ રૂ. ૫-૦-૦) લેનારને રજીસ્ટર્ડ 'સી' ટાઇમપીસ ધનામ ચાર દિનની ચાંદની જેકે આ લાભ ટૂંક વખત મરિજ જ માનને માટે આજે જ લખો, નહિ તો પસ્તારો

કુચ્ટન વૉચ કંપની

પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૬૫ મદ્રાસ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેલું અને હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોપણ આપતું આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પૈણું દાન મોકલશે

દાલ તે દોલ્મોને સુમારે અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અશક્તોનું પાકણું પોપણ કરે છે અને તેમને જીદાજીદા ધંધા શીખવી પગ ઉપર ઉભા રીતી કમાણ આવે તેવા સમ્મ-શહેરી બનાવવા યત્ન કરે છે. તેમના ફક્ત ખોરાકપોષાકી વિગેરે ખર્ચના જ રૂ. ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે તો જરૂર તમે પણ આ તમારા અનાથ ભાડુઓને બચાવવા તમારો દાનિશ્વરી દસ્ત લખાવશે દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાતલી અપાય છે રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો.

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

જાહેર ખબરોથી માસિકને મદદ મળે : તમે જાહેર ખબરો આપનારાઓને મદદ કરો

छत्रपति शिवाजी महाराज

चित्रकार रविशंकर तेलंग

‘कुमार’ या वैराग्य १९८३मा आशु मुण्डियन

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૫ :: વૈશાખ ૧૯૮૩

સર્જન વિરુદ્ધ અનુકરણ

સર્જન એટલે આત્માનો પ્રકાશ અને બુદ્ધિનો પરાગ. સર્જન એટલે અનુભવનો ધ્વનિ અને તપનું ફળ. સર્જન એટલે સૌ ટચ્છો વિવેકી રસ.

સર્જન માટે લાગણીની તીવ્રતા અને શ્રદ્ધાનું ઉંડાણ જોઈએ; પ્રાણનો તણુઓ અને સાધનાની ખંત જોઈએ. સર્જન એ લીપણ આત્મમંથનનું નવનીત છે; પ્રાણવાન આત્માનો આવિર્ભાવ છે.

સર્જન સ્થલમાં ચેતન આણે છે, જડમાં જીવનભાન પ્રગટાવે છે; સર્જનની જ્યોત બીજી અનેક જ્યોત પેટાવે છે.

અનુકરણમાં આત્માનું સ્વાતંત્ર્ય કે જીવનનું તપ નથી. તેની પાછળ નથી હોતો કશો સિદ્ધાન્ત કે નથી હોતું કશું જ્ઞાન. અનુકરણથી બહુબહુ તો માત્ર સ્થૂલ જ હાથ આવે છે. અનુકરણથી આત્માનાં પાણી છાછરાં રહે છે. એમાં નથી વિકાસ કે નથી પ્રગતિ. અનુકરણ અનુભવના પગ ભાંગે છે અને જીવનને નકલિયુ જડ બનાવે છે.

સર્જન અલ્પજીવી પ્રેરણામાંથી ઉદ્ભવે છે; અનુકરણ માત્ર ધડીકના આવેશનું પરિણામ હોય છે. સર્જનમાં સ્વાભાવિકતા હોય છે; અનુકરણમાં પોકળ કૃત્રિમતા હોય છે. સર્જનનો જ્યોતિ બીજને પ્રકાશ આપી દોરે છે; જ્યારે અનુકરણ આંધળું બની કોઈના છેડો પકડી તેની પાછળ પાછળ ચાલે છે.

સર્જન એ જીવનનું સાક્ષ્ય છે; અનુકરણ એ મૃત્યુ છે.

ધનુષસદ બદ

પરીખાઓ ત્રીની મંડ છે, પનુ તેના ત્રણનો છાથો ખરેખર નથી મુશ્કેલીમાં મોટું કુદરતી બીચારા વિદ્યાર્થીની મનોદામ હંડી હવા લેતા વિદ્યાર્થી પરીખક સાહેબો શી રીતે બની શકે? કેટલું વિદ્યાર્થી મુશ્કેલીમાં લેતા જ નવાયે છાથ છાથ પરીક્ષાનો મુશ્કેલી છોડી ચાલી નીકળે એ વિચ તેમણે એવું હોત તે તેમની કલમની અડી કપાકપા ધોવાય છે તેના ખ્યાલ પામી શાખ પરીક્ષાના પરિણામ સામગ્રીને સાળા-માથી બહાર નીકળતા મો એમણે લેતા હોય તે જ સમયે શકે કે પરીક્ષકોની ક્રોધાગ્રી સંસ્કરણ માગે પર નહિ પણ અન્ય કાળે પર પડે છે

પરીક્ષક તરફથી મળેલ નાણાસંકુલ ચિદ્રૂ મોની માગણી કે રૂબ કરવી આગોળી અથવા અમકાના કમીથી ફાંસીવા હવાના વિદ્યાર્થીની સભા બહેન પુરી થઈ હોય નહિ, તેમ યેર આવતા એકાદ કાકા કે કોડેર પિતાની ચાલુક જેવી વાણીની દહાણુ તેમને નસીને ખાંડી હોય છે, 'મરે કમલુ મે?' એ શબ્દ તે દેશ વહીવટને મોને નેવાર હોય છે જ પરીક્ષાદેવીની ફવા પર જ અવતા આપણા જીવન વિદ્યાર્થીઓને કેટલું કોટી દર સાથ સવચાવી દેવાય છે તેના ખ્યાલ, કે જિણ્ણવિવામકા' હજુ તમને આવતા નથી! આ કૂર થા સિદાવ પ્રાન્ને સરકાર અને જ્ઞાન આપનારે જીલે કોઈ જ માર્ગ તમને મુશ્કેલી નથી?

અવનની બધી મુશ્કેલી હું આ પરીક્ષાથી જ નહીં થાય છે જ કેટકટલા મુશ્કેલી અને રહેલા જાળકે માત્ર પરીક્ષાની નામોશી અમવા અગ્રજ હોવાથી, આ સંસારને કે ધારને ત્યાં કરે છે, એના હાજર બતા છે કે જાળ આપણા સાંકારી વિદ્યાર્થી પરીક્ષકોના હાથમાં લેમ માત્ર અરેશટ થતો નથી! આ જખને પરીક્ષાએ વિજીટા ચડેલા (પરીક્ષા આવી ચાલી નીકળેલા) એ પુત્રના પિતાને તેની શોધની બહામણ

કરતો પર દહા પરમ દહા છે જ અમને મળ્યો છે.

પરીક્ષાના નાણાસ જના દેહવાગની બચકર સીમા મુવી જનારા કોમજ ત્રિલા વિદ્યાર્થીઓ આ જ પશુ પરલોક ખરેખર છાથ નિર્જાલુ કરી પરીક્ષાની આ અલોકિક પ્રમાણે વધા' તેના વિવાલક પરીક્ષકોને કેવી નેજરે લેતા હોરે અને વાર છે—બરેબર થા છે એ થાત વધો વીના જા બિની કારી અસર નુ હાલુ જુલુ નથી એક કુવાન નાણાસ થયો દુનિયામાં તેને અદાર દેખાવુ કોઈને પુછવા વિના, વાલ સરખી પશુ કર્યો વિના, જોતાના વાના વાઈને સાથે લઈ, બાહુની મારી કરી દરવા મરેશર વાઈ નયો અને એક એના ઉથા રમાને જાઈ, બાઈને પણ એ પરીક્ષાને બાણેથી મુજ શખવા, સાથે લઈ મરેશરમા પડુ મુખ્ય' મુખ થયા એ ઓકસાગીની મારે માર શોખ શર થઈ મોને વિચરે પાનીમા મરડા દેખાયા આજુ મામ ત્યા એવા મુ અને બરે આ પરીક્ષાની કલાલી ફેલાઈ મેં પણ એ દરખ મોજુ અને એ મન ધમેલા છોળી ઉપલા કલાકોના કેવી મનોદામ હરો તેવા જ વિચારોમા સતમર તેમનુ અવન છોળે અને મામ પાર્યે

એક બીજ અમનની વાત પણ કયા વિના ચાલે તેમ નથી વાણેથી કે નિર્જાળા અમન અગ્રજ નીરજવાને લીરે અમકાના મામ હોસા એમા અવન રીચનાપણું છે એમ દુ માનું છુ મેગેએકે કે પાનેએકે બાજુસ પણ એક વર અરવાને ધરે છે, તે પરીક્ષા જેનીમાથી મોની નિર્જાળાને અવનના સમામ આપણ મો દિશાળ છે કે પશુ એ માણસે કે કુવાનોએ જે અવન વિચરે અમવા જ નથી, એમને હમેમા પ્રતીક્ષા અને નિર્જાળાને જા જ પ્રિય

છે, તેખને હાલુ અમનની મરે જો માતવિના અને મિત્રામ નિર્જાળાને કે નાવેશને મરેને વિદ્યાર્થી પ્રત્યે આમા સન કે રહેલ ન બવાયે તે તેને તે બારે વાહુ જુલુ જા દેખાવ અમન વિચારને સતમર વિચાર કરવાની કે સ્વચ મરવાની તક થા શિલુક મરિ મળ્યા હોવા જ નથી, એટલે અમની પ્રમોગમા તે હારી મરે છે, નિશચ દાળી સકતો નથી અને કાવરની મરડા સસારમાથી જામે છે

નિર્જાળાથી ડમાએલા એ મરડ હાવતા મિત્રો! હુ તમને સાદ આપુ છુ કે દુ મુખી કે મેલુટાણુથી જામે ગ્વાનિ મપમમા પરીક્ષાની નિર્જાળાથી કોઈક વરેમા મપમક વડુ મારે પડશે, પણ તે ખાતર અવનને ફેરા બમારતા નહિ અવનની લાવકાળ આ પામર પરીક્ષાને જ નહીં મરે છે એમા એમ દાળી દમે ધીરજથી, પળી મહેનતથી તેને પાર કરવામા મવન જામે, અમર તે અવન મરે જામ નયો થોતો શોધી કાઢેને અવનની અવે વાટો છે બહાદુરીથી, મહેનતથી, ખતથી કામે લાગી જતો તે પરીક્ષાની દીવાલો એક બાજુ રહી જશે અને તમે તે પચે પડ થયા હશે!

અમવાસનો અર્થ શો છે? જ્ઞાન, કિરામગિ, અનુભવ, માણીની—એ બધાને સામરો સચય અને મરેશર તમને કોઈ રીતે આપવી નય તે વચે પરીક્ષામા પાસ થયા છે કે નહિ એને કસો અર્થ નથી તમે તમારી જાનને લાગીપ પર અચાલે, વહેલા હડી કામે લાવ, નવનર શીખવા માટે, સાળ મુવી એક કારી મહેનત હશે, કારીર મને મન ફરી નાંખો, એટલે અમનીમા બધા બાણુ તમારે માટે કુલ થઈ જશે.

પશુ મરિ દાર કમલ ન રમા, મરિ નામદે બની પાણા કમ ન બરલા વચે —એસતેર આગત થયો, અને મરેશો કે તમારા કમલ પ્રારબધની દીવાલો અમવા માંડી છે

પક્ષપાત ને પરિણામે પક્ષપાત

સંસાર રમતાં એ પક્ષ એવા સ્ત્રી અને પુરુષ બંને સંસારના સરખા જ અગત્યના અંગ છે. જુના આપણે સમાજ જનમથી જ તેમની વચ્ચે આતરો રાખી ક્યા અને કુમાર બંનેને કેવી જુગીજુગી મીને ઉઠેડે છે એ સૌના અનુભવની વાત છે, એટલે ઉપકુ ચિત્ર વધુ યુગલવતું પડે એમ નથી. ઉપકરને સાદોદ અને સારી કેળવણી મળે છે, સહેરી લોકો અને માણખનો વારંદો મળે છે, અને કુજા બરિચ્ચનું બહેણુ લેત તેને માટે ખુલ્લું દોષ છે. જ્યારે, જનમથી જ 'પથદો' મનાતી આવતી બીચારી કન્યાને આપણે કેવી અણીવતા અને રિવાજોના દબાણ નીચે અગદામિત્રી રાખીએ છીએ, અણુરી કાચી કેળવણી આપીએ છીએ ને મેળાટોળામા જ ઉતરીએ છીએ! અને આ એટલેથી જ પગ નથી જોનો બીચારીનો ભાવિ સંસાર પણ વિષમવ સર્પ જેવો જ બચકર દોષ છે એને કુજા ભાવિની મહ આગા નથી, કલનની કોઈ મહેરુદા પડવાની તક નથી, છુદ નથી એક અંગ પ્રત્યે પક્ષપાત રાખી બીજ અગની હોશા કરવાને પરિણામી એ અગને પક્ષપાત ન થાય તો બીજું શું થાય? પોતાના અરવા અગને આમ રીખાઈ ગઈ આપણે સમાજ કેમ વિદાસ કરી મકવાનો છો? મી પ્રગલિ કરવાનો છે? કઈ સિદ્ધિ મેળવવાની આશા રાખે છે?

આગ્રહ અને મહેનત

મડોનો મનુષ્ય આખો કાઠડો કામમા જ મગ્યા રહે સપારે ઉઠીને, આજે હું કેટલુ કરી નાખીશ તેનો વિચાર કરી સંકલ્પ કરે ને સાંભળે, કોલા કામમે દિસાળ કાઢે એ કામ ન થયું હોય તો મહોત્સાદ ન થતા આવતી કાલને માટે વધારે કસાદ બરે, સંકલ્પ વારે ડ્ર કહે, કચીકચી બાખનો વિદારે મઈ તે તપાસે ને તેને દૂર કરે

વિચાર કાઠથી પોતાના કામમા ગ્રહણ આવે છે, વિચિત્રો મુઝે છે, બજાબજ સમત્વ છે ઈચ્છા કરવાથી એક પમહું આચળ મુકાય છે.

જણ વિચાર કે કમ્પા એ પોતે નામ નથી કામ તો

કામ કન્યામા છે. જ્યાં મુધી કરવા ન મહીએ ત્યાં સુધી નિર્ધક વાતીમલાય છે. માત્ર વિચાર અને વાળીમા જે બજા પગલુ કરી નાખીએ તે બળને કામ કરવામા વાપરવાથી કમ્પા પાર પડે છે.

પુરુષાર્થ મયમ થતુ છે વન કરવા છતાં સિદ્ધિ ન મળે તો વનમાં ક્યા દોષ રહેકો છે તે તપાસીએ આપણું મનુષ્યિ દોષએ કે તેજસ્વી દોષએ તેની વિના નહિ અપામુમા કામ હાથવચાની દોગ છે? આપણે સારી બજાવન દોષએ કે નિબેઠ તેની કમી દરકન નહિ આપણુમા અગ્રદ છે? આમની અને મહેનત માનુસ બધુ મેળવી મકે છે

(મિસુખ પત્રિકા)

નજર પડે ત્યાં સુધી ધણાં ત્યાં ઉભા રવા પશુ છેવટે ઓમગતી વાદળા પેઠે વદાણુ દેખાતુ બંધ થયુ અને સહુ ધીમેધીમે વાતો કરતા ધર ભણી વળ્યા કોઇ જીવાનિયાઓ પોતે પાછળ રહી બધા એટલા મારે નાસિપામ થયા, કોઈ અનુભવીઓ પોતાની નકરોની ડકામે મારવા લાગ્યા, તો કોઇ ડપોકો પોતે નકાર જમીન ઉપર ઉભા દના એ ખ્યાલથી દમ્બ-રો પાડ માનવા લાગ્યા

સમય વીનવા માડ્યો નારણિયાનો વ્યવહાર દમેશ પેઠે ચાલવા લાગ્યો ખીલ વદાણુ વનખતના કાપડ વમાણાં લઇ આવના, થોડા દલાડા રહી ફરી હકાગના સુનારવાડામાં એક બીલુ વદાણુ બધાવાની શરૂઆત થઇ જરાનુ મહાણુ પશુ થઇ ગયુ આમ મહિનાઓ વીતી ગયા અને હવે તો મોનારે પમાના વાવડ તુરતમાં આવવા જોઇએ એમ બહુ કોઈ કહેવા લાગ્યુ

મધ કહેના કે ગતે ન આવે તો ફીક, —જ્યારે વિખુટી પડેલી માવરો ને ઝુગતી વડુએ ઉવમા પડી હોય ત્યાંજે બધાને દડીમા કાંઠે જવ પડે અધારામાં સભાગથી પાણી કાપતુ એ આવે તેના કરના દિવસ હોય તો માડે ફગતી ત્રિખુલિયુ અગલુ દેખાય, પછી આસ્તેઆસ્તે નજીક આવે

આગવાઓ ફગતી મગાવદાવાઓને જોવા રેતીના ફગરે ચડી પહોંચના પહોર ફગ નજર ખોડી એમના અને નાજના પાડા કરેલા માછીઓને આતુરવાથી મવાયો પુછના, પણ સોનાર પમાના વાવડ જ નહોના આવના કાઈ વાગ તાપણની આમપામ કોઈ ધીમેથી કહેતુ કે મોનાર પસા બહુ ખોડી થઇ રહ્યું થોડા દલાડા પછી કોઇ જુટી ખાગે એમે કહેનો કે હવે તો અવ્ધા કરે મ ખરો

છેવટે ઘણાખરાએ આશા છોડી પણ બીચારી ખારવણોના હૈયામાં આશાના પાણી નહોના મુકાના. કાણેલેં મોએ દલુ પણ કેટલીક કાંઠે જઇ બેસતી અને દરિયાને પેસે પાગ નજર કે કવાની ફેકટ કોશિશ કરતી વખત જના એ પણ બધી ધરમા બેમી ગ્રેટી કે કામે જતી અને અવ્ધાઓના પેટ ભરવામાં ગએ-લાને બુલવા મથતી

વાવળાં છૈયાઓ હવે તો રગડરગડ કાંઠે રમવા

લાગ્યા, છોકરાઓ મોટા થઇ રોજ કમાના થયા, પણ સોનારપમાના કઈ ખબર નહોના એનો ઇતિહાસ પણ પુરાણો થવા માડ્યો, એને બાધનાર સુનાર પણ ઘરો થઇ ગયો, અને દીકરા વિનાની માવરો અને પતિ વિનાની વડુવારઓના કારી થા વખતના મલમે જેમતેમ રજાવા લાગ્યા

જે મહિનાની તુફાની અંધારી રાત હતી એક જુટી ખારવણુ કોડિયાના આખા ઉત્તમમાં તુટેલી જાળ માધલી બેસી હતી કોડિયાની વાટ ઉપર મોમમે બાગ્યા દનો બદાર વાવડો ધુમરીઓ ખાખખાળને એ ઝુપડાને દમ્બચવાડતો દનો, અને એની પામે ચડી દરિયાનો ધુપવાટ એના બહેરા કાનને પત્તુ ચમ-કાવનો હતો કોઇ વારે ખડકો પગ અડગાના મોમમી મોજની કંડોડારી એના હૈયાને કથાવતી હતી

આજે દરિયામાં ગએલાને અવ્ધા ગએ ઝુપડાનો દગવાગે દમ્બચવા લાગ્યો નગડમાથી પવનનો નુમ-વારો આવ્યો અને કોડિયુ જુઝાઇ ગયુ ડોશી ચક્રમક મોનવા લાગી ત્યાં દમ્બાને ઉવડવા મએ

કોણુ છે ? ' એણે ગભરાટમાં પુછ્યું

એની આખો આખી હતી અને અડાંકે ઓચિંતુ થએલુ, જતા એને લાગ્યુ કે દરવાનમમાં કોઇ ઓળો ઉભો દનો જેમતેમ કોડિયુ સળગાવી એણે ઉંચુ જોયુ ઉંજે એક માણુન ઉભો હતો એની ઉમર આધિડ હતી મો મુકાએલુ હતુ ઉપર ઘોળા વાળની ખગળચડી ફાટી હતી એણે અમે ચી ચરા વીંટયા દતા એની આખમાં મુવા માણુસ જેવી નિગ્તેજતા હતી ઘડીલગ ઘોબી એના હોઠ દાખ્યા, 'અમા

લયડતે ડગલે એ અદર આવ્યો. 'નક, બેટા ' ડોશીએ ચીસ પાડી અને બીજુ જ પળે એની ઝુગતી છાતીએ એને દખાવી દાધો ડોશીને હૈયે વધેનો ઉભરો ચડ્યા યમાવેલા દીકરાને છાતીએથી છુટો કરવા એનો જવ ન ચાલ્યો તે મોદામાથી અરપટ શબ્દો બોલવા લાગી, અવ્ધાનો પાડ માનવા લાગી, અદ-ખડાટ દમવા લાગી

એને ખાટ નાખી બેસાડ્યો એની પામે ખાવાનુ મુક્યુ જાણે મહિનાઓનો જુખ્યો હોય તેમ નકે ખાવા લાગ્યો બે દાથના આગળની આકડી ભરાવી ખુણામાં ઉભીઉભી ડોશી એને જોઈ રહી, એના સોચા

ડાકાને હંથે પર્શોના ઉભરો
વડયો શુભાવેલા ફીફરાને
છાતીએથી છુટો કરવા એના
હથ ન ચાલ્યો.

જેના માસ ઉપર આમુઓ સરકેના દના
જનકુએ ઉંચુ જોયુ ડોશીના લાયમાથી પનગનો
પ્યાલો બ્રહ્મ એ પાણી પીવા શાગ્યો

‘જેટા, મુ તો નને અદ્ધાને જોજો મોખી દોષો’નો

જનકુએ માયુ ધુણાવ્યુ.

‘નાખરો, જીવન ખારના ને મોનાર પદ્મા, જા
ક્યા છે ?’ ડોશીએ પુછયુ

‘નાખરો નો—ખારવા જાયે—’ જનકુએ જોમનેમ
જગ્યાન જોડી, ‘લમણા નદિ, જાગ્યા. હુ યાકયો
આત્મરી થઈ ગયો છું મને સુવા દો, મવારે જયુ—’
માયુ ઘેરાતુ હોય તેમ જો દાથે પકડે જનકુ ખાટ
પર પડ્યો.

‘ખરમા જેટા, મુછ જા ખાટ તો હુ રાજ
દિ’ આયએ તૈયાર કરી રાખતી’ની, પણ અદ્ધાની
મરછ વગર તું ક્યાથી આવે ?’ ડોશીએ કહ્યુ

માયામોન ઓઢી જનકુ ખાટે પડ્યો અને પાણીમા
પાતયુ કુળ્યો હોય તેમ હંચમા પડ્યો ડોશીએ કેટલીયે
વાર એના માયુ લેવા કહ્યું. પછી ખાટની પાએતે
માયુ મુકી થોડી વાર પડી રહી. હંચરે એને જીલ

જધી વાદ જાતી કછ પણ ખજર મેગવવાને જધી
ઝરની હતી. દયાળો આરનેથી મોલી ઉઠ્યું મેરીમા
જધાને ખજર કરવા ડોશી જદાર નીકળી થોડી
વારમા તો આખી મેરી જતી હતી

આશાની ટુંકના જનકુથી ધરયગમા કરી જનકાળ
ખડો થઇ ગયો દયાળો ધડાવડ થવા લાગ્યા.
જતી ઉઠેલા છાકરાઓ માવરોને જોખાકળા લેઇ
ગયા લાગ્યા. પંચો પદેલા સીધાલેલા ખાપ અને વરતી
જાખી છપીઓ કરી જધાની આખ સામે ખડી
થવા માડી

જનકુના ઝુપડા પામે થોડી વારમા તો ગરડી થઇ
મછ પણ ડોશી દરવાજે ઉભી રહી. એના ગોં ઉપર
દર્પની ઝાયા ગચ્છ હતી. એની આંખમા દયા હતી.
કછ પણ ખજર મેગવવાની જધાની આતુરના પણ
ચડની લગની જેવી જોગવર હતી. પણ જનકુને જગાડ-
વાની તો ડોશીએ ના જ પાડી.

જે ખારવણેએ વળા જતે ધીરજથી દુ.ખ મઢી
લીધું હતું તેમને દવે આ એકેએ કજારોને ખોટીયો
યમો શાગ્યો નામીપાગી ખમાય પણ આ ઉગની

આશા કેમ ખસાય ?

‘મારા હોકરાનું
એણે કંઈ ન કર્યું ?’

‘નાથે એને મારા પ-
ત્રીનું તો પુછવું તું !’
‘કંઈ તો બોલ્યો દશેના !’
બધી એકમામરી જો-
વા મેંડી.

‘શકશી એવો થઈ
જોતો, કે કાંઈ નથી
બોલ્યો જે’ કાઢવા થો,
હું એને તમે ઉશાડીશ
મા-જવા ધીરી થા મા
-અંધારા બધું રીકે કંઝે
નીકરી-’ ડોશી માને
સમજવવા લાગી

કેહ પાછા ધેર જાય
એ ન ખને પોતપોતાના
જુના થા ફરી તાજા
કેના બધા ત્યાજ બેઠા
કેટલી જે અટક્યો થવા
મડી ‘કમાક બધા ખ-
ગણે થઈ આ દગે, તી
દલે અજાણે ભાગ
લીધી’ બધા થોડીથોડી
વારે અકાળના, ડોશીને
કરી સમજવવા ડોશી
તો એકની જે ન સાય
સવાર પળુ જાણે નથી
પગી હોકરાજા તો
દાદમા મુઝાઈ ગયા જે
ખાતરણો મુજવણુમા
કંઈ નોતી બેતની
એણે બીજા વર કંઈ તો.
એના ધણી પણ યથયુગ બેઠા દગ

આખરે ઉગમણે ગાકાસ ભાખરે થવા માંડ્યું
વાવડો પણ ધીમે થયેા દતો. રાજામાથી જે માણુમે
ધીમેધીમે કુપડા પામે આપ્યા ડોશી દરવાજે બોલી

સાદી ધુન :

આબ ઘેરાયુ જ્યામલ મેળે,
જ્યામલ ગાદ નિમિત્ત,
અંધ કે આંધરણું ન મજુકે,
મુને ન પથ જગીર
ત્યાગે એકલ જાગે વીર

જેવો વુઝાની મિન્યુ માનેલો,
ધુનવે ગોગ જગીર,
નાવ લખાગી સૌ નાવિક ઉભા,
દમિત દલે મુઝીર
ત્યાગે એકલ જાગે વીર

અદાગ થળે નદિ, માથી જાંડે નદિ,
ફૂકે પ્રલય મમીર,
ખાલુમુખે જ્યાગે હંડગ્રી મુખે,
જોબીસ મા તુ અંધીર
ત્યાગે એકલ જાગે વીર

એક જ નારણુદાગને ટેકે,
ચાલ, જો મુસાફિર !
જોજનઉદય જગ્યા પીધીને,
ગીધાવ માને તીર.
મુસા એકલ જાગે વીર

ધુ. ડા પાંદડિયા

પહેલ્યો પણ ખાટમા મુતો ત્યા જ એનો અદમા
એના કતારે દવાયે થઈ ગયો દતો. ‘મુકાની’

કચી જાવના અપવાદથી ધોતિયા રોકે આ વારાનું
સુવર જરદેગા જે, પણ વણાટ રવદેશી જે

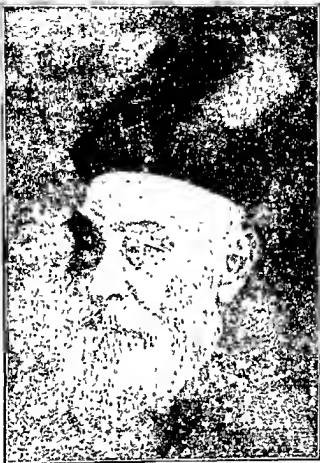
અજા ગઈ બધા ઉડી
દરવાજાને ધેરી વળ્યા
ને ડોશીને તકડ કરવા
લાગ્યા દલે એક પણ
પણ વરમ જોડી લા-
ગતી હતી ઉપરે ડોશી
બધાર આવી

‘મુસા તો, ઇ ઉડતો
નથી, એવો પડ્યો છે !
થકીડો પણ મળ્યો,
મા’ મું ધુણાઓ પણ
અ તો મુગ્યો પડ્યો છે’
એના જો પરનો આન
ઉડી ગયો દતો એની
આખમાથી દવા જતી
રહી હતી

જે ખાટવા ડોશીને
દસેડી અદર થયા થોડી
વાર કેહ ન બોલ્યું કે
ન ચાલુ ઉપરે જે થ
બદાગ આપ્યા એમની
આપોમા ગભરાટ હતો
એમના અહેરાર ઉપર
સાઈદી દળી અઈ હતી
બધા કળા થયા અપદો-
ની જરૂર ન હતી પડો-
ની માનિને વીધતી એક
ચીમ પાટી ડોશી બેસી
મજા. ડોળામાથી કળે-
બાદી હીલી એમને
પોતાનાનાની કંઈ ‘પણ
ખખર આપી શકે એવો
એક જ’ આસાની દગ-
યાની આપતો વામી ધેર

૬. સં. ૧૮૫૨ માં નવસારીના એક તેર વરસનો પારસી કુમાર મુંબાઈની એલિફન્ટ ન કૉલેજમાં લખવા માટે આવ્યો. છઠે વર્ષે સ્વાર્થી ઍલ્ફન્ટ થઈ ઓગણીસ વર્ષના એ જુવાન જમ-શેદજી તાતાએ વેપારની દુનિયામાં પગલાં માડ્યા, ત્યારે કોણે બન્યું હતો કે દિંદના ઉદ્યોગની અનેક શાખાઓને ખાલવનાર, ધડનાર ને અનેક નવી શાખાઓ શરૂ કરનાર એક પ્રખ્યાત તત્ત્વ સ્થાન લેતું જાય છે !

હિંદી ઉદ્યોગોના અગ્રણી જમશેદજી તાતા

જમશેદજી નસરવાનજી તાતા

દિંદની અનેક ઔદ્યોગિક બાનુઓ પોલનાર અને ખીલ્લનાર; ૨૧ ક્રોડ રૂપિયાને ખર્ચે દિંદમાં મહેલવહેતું લોખંડુ કારખાનું સ્થાપનાર હિંદુસ્તાનના પોલાની ઉદ્યોગોના પિતા; ઉદ્યોગ સંખ્યાવતરી ઐતિહાસિક વિખ્યાત હિંદી વિજ્ઞાનમંદિર (હન્ડિયન ઇન્સ્ટીટ્યૂટ ઓફ સાયન્સ) ઉઘડી દિંદને અર્પણ કરનાર, બચકાણ આદર્શવાદી

લેતા ઉદ્યોગની અનેક શાખાઓ પર નજર ફેરવવા માડી. વેપારને યંગે તેણે ચીન જઈ હૉંગકૉંગની પોતાની પેદીમાં દબેરેલે જાપાન, અમેરિકા અને યુરોપની ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિ અને પ્રગતિને અભ્યાસ કર્યો, અને એ પ્રગતિમાં દિંદનું સ્થાન ક્યા અને કેમ લાવી શકાય તેનાં સ્વપ્નેમાં ધડ્યા કર્યા.

એવામાં અમેરિકામાં આતરૂમિશ્રદ શરૂ થયો. તે દરમ્યાન અમેરિકાના દક્ષિણના મર્યાબો ઈંગ્લેંડ

કે મોકલી ગયા નહિ; તેથી ત્યાના મિલમાંલેકોને દિંદના રીતી જરૂર પડી. યુબાઈરના વેપારનું મથક થઈ પડ્યું. જુવાન જમશેદજી એ વેપારની તક પારખી અને પિતાની સાથે રીતો વેપાર શરૂ કર્યો. ચાર વરસ સુધી વેપાર સારો ચાલ્યો. પણ એટલામાં મુશ્કેલી થયું, ને તેમણે વેપાર બંદુ વધારી દીધેલો. હાથથી ખુબ ખમતું પડ્યું. પણ તીણી દૃષ્ટિવાળા એ જુવાને ચોખેર ફરતી નજર રાખી જેમતેમ કરીને ટકાવ કરી રાખ્યો અને સરકારી કૉન્ટ્રેક્ટ મેળવવાની મયામણ કરી. એમાં સારો નફો થવાથી તેઓ ફરી પગલાર થયા.

હવે જમશેદજી શેરો ખિટિરા મિલો

સાથે ફરીલાઈયા ઉતરવા માટે કાપડની મિલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે માટે પેલે ઈંગ્લેંડ ગયા, ત્યાની મિલોનો જરાખર અભ્યાસ કર્યો અને કાર્યપદ્ધતિનું પુરું જ્ઞાન મેળવી પાછા આપી નાગપુરમાં ઇ. સ. ૧૮૭૭માં એમ્પ્રેસ મિલ સ્થાપી. ચાર પછીનાં ૩૬ વરસમાં, તેમાં શેરોલા નાણા કરના તેરગણી ગ્રુપ્સ એ મિલે રજા આપી છે.

દક્ષને માટે લકવાનો તેમનામાં કેટલો જુસ્સો હતો

ને નીચના એક પ્રમથા જણાઈ તેમની અંતઃવીજ મિલેનો મળેખરે માત્ર ચીન જતો હતો બ્રિટિશ પેનિન્સ્યુલર એન્ડ ઓરીએન્ટલ (પી એન્ડ ઓ) કંપની એકલી જ એ લાઇ જવાનું કામ કરતી તેના નુરના ભાવ વધારે પડતા હતા. વળી વાર ભાવ ઘટાડવાની વિનંતિ કરવામા આવેલી પણ કંપની-વાળાઓએ કઇ દાદ આપી નહિ, આથી નાતા પોતે જાપાન ગયા અને ત્યાંની એક કંપની માથે નક્કી કરેલા ભાવે એ વસ્ત્ર મુખી કામ પુરૂ પાડવાની કલ્પના કરી તેમણે બીજા મિત્રમાથેકોને આ નાદરમા પોતાની પડખે ઉભવા સમજાવ્યું આ કંપનીની રૂઝીમેરે આવરાથી તરત જ પી એન્ડ ઓ કંપનીને એક દનના ૧૯ રૂપિયાને બદલે એ રૂપિયા ભાવ કરેલા પડખો. જે મિત્રમાથેકોએ તાનાની સાથે કલ્પનાવત ઉપર મહી કરી હતી ને એક પછી એક ખમી ગયા, ને તેથી તાનાનું જીજ ખમવું પડ્યું તેપણુ આથી એક મોટો કાયકો થયો કંપનીએ જે પ્રમાણ જેવી કિંચિત કરી હતી તેના અંત આપ્યો ને ઘાઘ જ વખત પછી ભાવ પણ કેકાણે આવી ગયા પોતાનું ખમવું પડ્યું પણ ફેગને સાબ થયો તેથી તાનાને મનોપ થયા.

તાના હમેશા હકાકત બેગી કર્યા જ કરતા પોતે મુસાફરી પણ જીજ કરતા અને પ્રુત્પજ કરી નવનવ જાણુવા એકમામટા જે વર્ષ નેએ ભાગ્યે જ હિંદમા રહેતા મુસાફરીમા જારીઠ અવવાકત કરવાની એમને રેવ હતી ટ્રેનમા ને કન્ડિ વાગવા નહિ, પણ એલોગિક, દ્રષ્ટિથી જુદાજુદા દરજે, જેવા ૫ મ ૧૯૦૦મા પોતાના તરે મોટે તેમણે મીંગમાનુ ત્ર ખર્ચીયું હતું વાવવેસ તાગતી કીધ થઈ કે તરત જ તેમણે પોતાના મુખામના મકાનમા નેના થવ મુકાનમા દત્તા.

જે દેશદાઝ અને વેપારની ધગશથી તેમણે પાછડે જતી જીટીમા પોલાદનો ઉલોમ સર કયો તે જ શુણ્ણથી તેમણે પહેલા મુખામના તાવમદાસ નામનું વિસાળ હોટેલ બંધાવવા માંડ્યું તેમના પુત્રો અને મોજાનોએ મોટા જવાના બયથી તેમને ને કામમા નહિ પડવા વિનંતવા. આ પ્રસંગે તેમણે જે જવાબ આપેલો તે જાણુવા જેવો છે. “મોટા જાવ તોપણુ શુ ?

જાપાના મદમાના નામના કરવાને મુખામને એક બદલ્યું અને નગવકડુગા હોટેલની જગર નથી ? મને તો ખાનગી છે કે તેમા નહી જ થશે ” અને એમાં નહી જ થવા માંડ્યો, પણ તાનાને મન એ જોણુ વસ્તુ હતી.

આ જ ધગશથી તેમણે જાપાનવાસીઓને હિંદમા રેલમને ઉલોમ ખીસવવાને જોશાન્યા અને હિંદની નદીઓની ખીણમા ઇજ્જના જેવું રૂ ઉત્પત્ત કરવા પ્રયત્ન આપ્યો તેમને પોતાનો જાગ સરકારી જાગે કરતા ઘણી રીતે ચડિયાતો હતો તેમાં એમણે ફનિયાના જુદાજુદા ભાગોગાથી બેમા કોર્સ ગાડ, છોડ અને કુલ વવડામા દત્તા.

સાપુરજ સકલનવાળા નથા તેમના લાઇ મિ પી ડી મકલનવાળા અને મર જમશેદજી તાવાના ભાણેજ થાય મિ પી ડી સકલનવાળા અસારે ન્યુ યૉર્કની મિલ્કત ગ્રેટ્સ ઍ હસ કંપનીના પ્રમુખ છે સાર્વજનિક કાર્યો કરવાની તાનાની ત્વિત્તા મગધમા તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

“જાળાનો અખ્યાસ પુરો કર્યો પછી હું તેમની મુખામની ઓફિસમા કામ કરતો હતો ત્યાં હું તેમના નુફ મકાનમા રહેતો કમાની અને રૂનિઓથી મકાન બંધુગ હતું મને વેપારની તાનીમ પણ તેમના તરફથી જ મળી આ વખતે તે એક યોજનામા બહુ રન હતા દત્તા તેમા વળી મુડી અને મહેતા રોડયા છતા નકલ થવાનો મખવ બહુ જોડો હતો એક દિવસ જમવા બેઠેલી વખતે મેં-એમને પુછ્યું કે, “જાના નલ્લેગોમા નમે આ યોજના કેમ હાય છે? ” ધીરજથી પ્રાપ્ત નાલગી રલા પછી તે બોલ્યા, “જેટા-આ મકાનમા મેં ” કમાની વસ્તુઓ વસાવી છે તેનો તમે આનંદ લ્યો છો; તેમ જ બીજા અપ્રાપ્ય અને સુંદર વસ્તુઓ જેવા તમે મુજબમમા જાઓ છો, ખર્ચ ને ? ” મેં દા કહી એટલે તેમણે આમળ ચલાવ્યું, “તમે તે વસ્તુઓનો આનંદ લ્યો છો તે વખતે તે કાની માવીકાની છે તેનો વિચાર ” કરતા નથી તે વસ્તુઓ માર્જનિક હોય છે સારે પણ તે તમારી પોતાની જ હોય એટલો આનંદ તમને થાય છે. દવે ધારે કે નમે એક સમદરયાન જોરા ગયા છે. આ તમે એક નુફ અને અપ્રાપ્ય વસ્તુ નીચે પડીને

કેડા ધણ જવાની રિય
તિમાં ભુજો છો. તે
વખતે તમે શું કરશો ?

મેં જવાબ આપ્યો,
'હું તેને બરાબર મુકું
અથવા તેના રક્ષકનું
ધ્યાન ખેંચું.'

તેમણે કહ્યું, 'બરા-
બર છે. છતાં તે પાત્ર
તમારું ન કહેવાય. તે
સલામત રહે અથવા પ-
ડીને ભાંગી જાય તેમા
તમને કાંઈ લાભદાની
નથી. તોપણ તેને પગ
'અટકાવવામા તમારો
કે જાતની સ્વાર્થ છે.

જાગી જાય તો તમે
તેને તમારા દેશાંધુઓ
તેને ફરીથી જોવાનો
આનંદ લઈ ન શકો.
એ જ પ્રમાણે, આ યો-
જના તમારા કહેવા
મુજબ નફો થાય એવી
નથી, છતાં તેમા મારે
એવો જ સ્વાર્થ છે ભણે
કદાચ નફો ન થાય, પણ
મને તેની ફિકર નથી
હાલ તે જોખમભરી
સ્થિતિમા છે, પણ દિલ-
ને તેની જરૂર છે તેને
યોગ્ય સ્થાને મુકવા માટે
પ્રયત્ન છે. નેમ થાય
તો હું તેને જોઈને આનંદ
પામું, તેમ જ દેશના
હિત અર્થે તેને નારા
પામતી અટકારી શકે
એ અમાલથી સંતોષ
અનુભવું.'

લોકસેવાની ભાવ-

હિંદી કળાની લુટ

ચેપાનિયામા લેખ લખી નાખી કલાની સેવા પુરી
કરનારા કેટલાકે બજાર છે કે ઉદ્યોગ હ માસમા અગાધવાદ,
પાટણ અને ઈડરનાં ખડેરો અને ઇસ્કું દેવાલયની મૂર્તિઓ
તથા કારખાનાં કેટલા મોટા પ્રમાણમા આજોડે મારફત
સ્થાના થઈ ગઈ છે ? જરીકસણ વેચનારને જુની કારીગરી
અને કળા પારખવાની એ આખ મળી છે તેનો સત્કાર પણ
આપણા પ્રમુખજીઓમા દોત તો એકએક પથાર પાછળ
તેઓ આને હુકમના લોહી અપત એ મૂર્તિઓ અને વસ્તુઓ
ચૂંટાપના મરફતોમા અનુભવ ખનનો થઈ પડી છે, અને એ
માટે નોકરી કરના આવેલા સાહેબો તથા જુની કારીગરીના
વેપારીઓને સારી કમાણી મળી છે, એવી ધીમેધીમી ખરીદા
કરી તેનું રક્ષણ કે સમુદ્ધાર કરવા કેટલા ધાર્મિકો અને
રક્ષિકો બહાર પડ્યા ? જોઈશો અને અરસિક પ્રબળ ધરમા
ન દેખાઈશો એ ઉપાડી છૂટ અને વેપાર ચાલુ છે તે
ભેવાને દેશી રાજ્યો કે અંગ્રિકારીઓની સરકારિતા ક્યા
કુપાઈ છે ? નેન, વેપલ ક રીવ સમાપના દેવધાનેમાથી
આ વેપાર મટે છે ચેરીઓ થાય છે, તેની તપાસ થાય
તો મુળદના આડતિવા અને મામેમામા બરીપુરાણાવાના
માલવ્ય ગ્રન્થઓ બહાર આવવાનાં સખ છે એકવી મૂર્તિ-
ઓ જ નહિ પણ બરો વર્ષ પહેલાનું ચીથક પણ સારી
કીમતે લેવા નીકળનારા લેવકફો નથી એ રસાયણથી પ્રાચીન
હિંદમા રંગો થતા, એ અદ્ભુત અને અપાર સર્જનશક્તિથી
આરાધ્ય આતો, જાણે અને યાદો ઉપવ મતા એનો કોટ
ચોખવા ચૂરોપ તલપાપડ છે આને પણ ચૂરોપના મોટામોટા
કળાગિમાસકો આજને કહે છે કે 'ડીઝાઇન' - કલ્પનો મટે
તો હિંદ એવી ઠોઈ ખાણ નથી યુનિવર્સિટીમા ભણેલા
હિંદી છુવાનો અને છેવટ છુન નણે, પણ તેને બજાર નથી
કે આને હિંદની કુલાવનાઓ વાપરે છે તે વસ્ત્રો કે રાજ-
સ્થાના તેના કુલા કુખી ખાનગરેટર કે જર્મની પડોચાડી
શકવા હોય તો એ ડીઝાઇનમા અજ્ઞાસથી એ ચીંથરો
અને બારા જોખવા ભવારમા વાચણીમાથી તેમણે પહેલા
હિંદનું હૃદય પકડ્યું. હવે લોહી ખીંચે છે — ૨. (ગાંધી)

નાથી નાનાએ તોડા
અને પેલામના ઉદ્યોગ
ઉપરાંત એક ખીજ યો-
જના હાથ ધરી. મિ-
લોના કુમારને લીધે
મુંબાઈ ખુબ ગદું રહેતુ.
વળી યાત્રિક શક્તિનું
ખર્ચ વધારે લાગવાથી
ઉદ્યોગો ખીજી શકના
નહિતેમ જમાલલાવવા
લઈ જવાની મુશ્કેલી
પડતી તાતાએ તેનો
ઉપાય શોધી કાઢ્યો.
મુબાઈ પાસે પશ્ચિમ
ઘાટના પવનમા પુષ્કળ
વરસાદ થાય છે. આ
પાણીનો કેવી રીતે ઉ-
પયોગ થઈ શકે તે
તાતાને સમજાઈ ગયુ.
મણે મોરી ખીજો આઠ
બંધ થાઈને એ પાણીના
બળનો ઉપયોગ કરી
તેમથી ૧,૦૦,૦૦૦
હોર્સ પાવર જેટલી શક્તિ
ઉત્પન્ન કરવામા આવી.
ઉદ્યોગ ૧૪ વરસ થયાં
મુબાઈને એ તાના હા-
ધરો ઇલેક્ટ્રિક વર્કસમા-
થી સરવું વિજળિક બળ
મળે છે તેથી કુમારો
અને ગદંડી પણ એમાં
થયા છે.

તાતાએ હિંદને ખીજ
પણ કીમતી ભેટ આપી
છે. હાલની દુનિયામા
વિજ્ઞાનનું સ્થાન તેમના
જાણવામા હતુ. દેશમા
વૈજ્ઞાનિક શોધબોળ અને
કેળવણીની મુશ્કેલી

ધ્યાનમાં લઈ તેમણે ૩,૦૦,૦૦૦ રૂપિયા - ખર્ચા
બેંગલોરમાં ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સ સ્થાપ્યું
તેમના ઇચ્છનું સૌથી મોટું કાર્ય તે આ છે.

પણ જે વડે એમનું નામ દેશવિદેશની ઔદ્યોગિક
દુનિયાની ઇબને ટેન્કે રમવા માડ્યું અને જેણે
એમના કાર્મિનિંગ ઉપર સુવર્ણકળશ ચડાવ્યો તે તે
એમનું સ્થાપિત્વ જમશેદપુરનું લોખંડનું કારખાનું—
નાના આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ વર્કસ

લોહા અને પોલાદનો પ્રશ્ન ત્રીમંથી વરમથી
તેમના મનમાં ધોળાવા કરતો હતો અનેક અનુભવને
અંતે એમની ખાતરી થઈ હતી કે દિલ્લે સંપત્તિવાન
બનાવવું હોય અને તેના ઉદ્યોગોને ખરેખરી દગલે-
દગલો આવના લોખંડના સામાન અને માત્રા ૫૦
પરોધીન ન રાખના સ્વતંત્ર અને કમાણી કરતું કરવું
હોય તો લોખંડનો ઉદ્યોગ દિલ્લા જ શરૂ કરવો જોઈએ

અને એ ઉદ્યોગ શરૂ કરવો એ સમતવાન નહોતો
નાના જેવા શક્તિશાળી અને સંપત્તિવાન માણસને
માટે પણ એ કપરમાં કપર માત્ર હતું નાના એ
બધું સમજના પણ કમાણી નાગીપાત્ર થાય એમ
ન હતો એમનો આત્મા મદાન હતો, એમની દષ્ટિ
દીર્ઘ અને તીવ્રી હતી, એમનું હૃદય દૃઢ અને ગમે
તે ભોગે આપવાને તૈયાર હતું

આ ઉદ્યોગ શરૂ કરતી વખતે જગાઉ તેમાં મળેલી
નિષ્કુળતાનો યજ્ઞ તેમને પુરેપુરો ખ્યાલ હતો એમાં
તે યડવાની નલાદ આપનાર યજ્ઞ એમને ઘણું મળ્યા
હતા આ ઉપરાંત મરકારી અધિકારીઓ અને કાપડા
પણ તેમની વિરુદ્ધમાં હતા જુરુરવેત્તાઓ કહેતા કે
આણ સમયના વચકામને અનુકૂળ કાચી ધાતુ દિલ્લા
નથી તેમ છતાં તે નિગાશ ન થયા પોતે ઇચ્છડ
ગયા ત્યારે તે વખતના દિલ્લમંત્રી લોર્ડ જ્યોર્જ
હમિલ્ટન પાસે આ મતવાલ મુક્યો તેમણે ઉત્તરના
આપતાં કહ્યું, 'શા માટે તમે તે શરૂ કરતા નથી ?
પોલાદ માટે દુનિયા આખી દિલ્લે આભારી છે
દિલ્લામાં જ પહેલવહેલું વૂટ્રા નામનું પોલાદ મંચુ
હતું મદીઓ થયા દિલ્લા લોહામાંથી પોલાદ બના-
વવામાં આવે છે દિલ્લા પોલાદનો ઉદ્યોગ શરૂ કર-
વાની તમને ઘણી અનુકૂળતા છે સરકાર તમને પૂરું
પણ બનતી મદદ કરીશ'

દિલી સરકારની અનુમતિ વિના કેઈ પણ દિલીથી
લોખંડનો ઉદ્યોગ શરૂ ન કરી શકાય એવો એ કારણ
હતો તેમાં આ મુલાકાતને પરિણામે કેટલાક સુધારો
થયો ૩૦ વરસ મુધી કરી રાખેલા નિયમો દલે
મૂર્તિમત થવા લાગ્યા ઇંગ્લેન્ડના તાનાએ આ નવા
માદમની ઇજાગેરી વ્યવસ્થા અને કારભાર સંબાળીને
પાર મુકી શકે એવો મિ પેરિન નામનો એક જુવાન
કાર્પેન્સ અને બાહોશ એમેરિકન એન્જીનિયર શોધી
કાઢ્યો પેરિન એમેરિકાનો ધાતુશોધનશાસ્ત્રમાં
નિષ્ણુલ અને વિખ્યાત ઇજાગેર હતો

તાનાએ મિ પેરિનને તરત જ જાને દિલ્લ આવવા
આમત્રણ આપ્યું પણ તે વખતે મળેલી કાર્યો ધાતુ
પુરની ન હતી નેત્રી કાચી ધાતુ, માત્રા અને ચુનાની
સગવડ કરવાની હતી. મિ પેરિનનો એવો મન હતો
કે શરૂઆતનું આ કામ બોહા ખર્ચે જુવાન માણસો
પામેથી લેવું, ભાર પછી કારખાનાનો ખ્યાન કરવા
પોતે જવું તે વખતે તાનાના મનમાં માધાગ્ય કાર-
ખાનાનો ખ્યાલ હતો પેરિનને લાગ્યું કે અટલુ બધું
નાનું હોય તો ધાર્યું કામ થઈ શક નહિ

આ ઉપરાંત મિ. પેરિને પોતાની ઔદ્યોગમાંથી
મિ સી એમ વેલ્ડને દિલ્લ મોકલ્યા તેમણે કેટલાક
મદિના મુધી કાર્યકર્તાઓ માથે જંગમમાં લોહાની
શોધ કરી પણ તેમાં ઉત્તરોત્તર નિરાશા જ મળતી
અર્થ છેવટે ૧૯૦૩માં મિ. વેલ્ડને ધુલી-ગાઝલરમાં પગો
લાગ્યો ત્યાં ત્રીમંથી ચારીસ લાખ ટન બટુ હિંચી જાનની
કાચી ધાતુ હતી આટલો આધાર મળ્યા પછી તાનાએ
પેરિનને દિલ્લા બોલાવવા માટે પોતાના સેક્રેટરી
મિ થી જે પાલ્શાદને એમેરિકા મોકલ્યા

તાનામાં માણસોને મુદી કાઢવાની અહલુત શક્તિ
હતી કેઈ ગિવાળા માણસને જોતા જ તાના એનું
આકર્ષણ કરી લેતા રેલવેની મુસાફરીમાં એક પારસી
અદસ્થમાં શક્તિ જણાતા તેમને ગાંધી લીધા મિ
પાલ્શાદ પણ પારસી હતા તેમણે યુનિવર્સિટીની
કેળવણી લીધી હતી અને ઇચ્છડ તથા જર્મનીમાં પણ
અભ્યાસ કર્યો હતો તાના તેમને મળ્યા ત્યારે તે
કોલેજમાં પ્રોફેસર તરીકે કામ કરતા હતા તે જગ્યા
છોટીને તે તાનાના સેક્રેટરી તરીકે રહ્યા ઘણા વરસ
મુધી આ જગ્યા ઉપર કામ કર્યો પછી તે પેટીની

જોનું ટોઢસો ટન—આશરે સાડા આઠ ટનનું મણુ પિગ આપનું (કાચુ લોહુ) તૈયાર કરનારી બે પ્લાન્ટ ફર્નસનો આસપાસ ધીરેધીરે આ કારખાનું એટલું વધવા માડયું કે અત્યારે તેના લોખંડ અને પોલાનના કારખાનાઓમાં મળીને આખીસ ડબ્બર માણસ કામ કરે છે

ભાગીદાર થયા

પેરિનને સિંદ્રમાં લાવવા મારે પાદશાહ ન્યૂયૉર્ક ગયા. તે પોતે પણ ધાતુશોધનશાસ્ત્રના અભ્યાસી હતા. તેમનું જ્ઞાન એટલું ઉંડું હતું કે પેરિન પણ એથી આશ્ચર્ય પામતા વળી તેમનો બાપાઓ ઉપરનો કાણુ પણ અદ્ભુત હતો અને તે ત્રિવેક તથા જટાથી મોલી શકના તાતાની પેદીના એ જમણા હાથ હતા

તાતા પેરિનની પ્રત્યેક મિનિટનો ઉપયોગ કરવા માગતા હતા તેમના તરફથી મિ પેરિનને બહુ મારી રકમ મળતી તે આગ્યા કે તરત તેમને કાચી ધાતુની પરીક્ષા કરવા મોકલવામાં આગ્યા તે અરસામાં મિ. વેલ્ડ કલકત્તાના એક સમર્થસ્થાનના નમુના ઉપરથી કાચી ધાતુની શોધમાં વધારે પ્રયાસ કરતા હતા.

જોડા નિવસમાં પેરિન અને વેલ્ડને મધુરલંબમાં

ચુરગેશીનીની ભંગી ખાણોનો પત્તા લાગ્યો. તેમાંથી એકથી ત્રણ બીલીઅન ૩,૦૦,૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ ટન ધાતુ સહેલાઈથી મળી શકે તેમ હતી. આ બધા બગાળ નાગપુર રેલવેની મુખ્ય લાઇનથી ૪૫ માઇલ અને અરિયાની કોલમાની ખાણોથી ૧૪૫ માઇલ દૂર છે. પોલાનના ઉદ્યોગમાં કોલસાની ધણી જરૂર પડે છે. હિંદના આ એક જ ભાગમાં આખા જિલ્લો કરતા વધારે લોહાની ધાતુ છે. આ ખાણો-માથી, રશિયા આવડ કરતા યુરોપના બીજા કોઇ પણ દેશની બધી ખાણો કરતા વધારે ધાતુ મળી શકે તેમ છે અમેરિકામાં તેના કરતા ત્રીસથી પચાસગણી વધારે મોટી ખાણો છે પણ એ દેશની વપરાશનુ પ્રમાણુ પણ એટલું વધારે છે. તાતાએ કાવતી શરતોએ મરકાર પાસેથી આ ખાણો લીધી

આ ખાણો હાથ લાગ્યા પછી પોળને 'તાતા આર્ન ઝેન્ડ ટ્રીલ વર્કસ'ના વિકાસની યોજનાઓ કરવા માટે રેલવે કંપનીએ જરૂર પુરતી સાચા લાઇન કરી આપવાનું કહ્યું હતું. હવે મિલને માટે અગ્ર પસંદ કરવાનું હતું પણ તે માટે વિગતવાર રિપોર્ટ તૈયાર થાય તે પહેલા જમશેદજી તાતા જર્મનીમાં ૧૯૦૪માં ગુજરી ગયા.

૧૫ વરસની ઉંમર સુધી આ કુટુંબ પુરુષે પોતાના ગ્વાનો સિદ્ધ કરવા સખન પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો. મરકારી માનસાદની તેમણે વારંવાર ના પાડી હતી કેમકે એથી પોતાના ધરાદા વિષે લોકોમાં ખોટી શકા ફેલાવાની વક્રી હતી. આખી ઉંમર તે એક આમાન્ય માણસ માફક જ રહ્યા.

તેમના મૃત્યુથી યોજના પાર પાડવામાં આવું અડચણ આવી પડ્યું તેમના પુત્ર સરદેવગજી તાતા અને મિ પાદશાહ એથી નિરૂત્સાહ ન થયા પેરિન અને વેડે કામ આગળ ચલાવ્યું.

કારખાના માટે કોઇ એવા અગ્રની જરૂર હતી કે જ્યાં કાચી ધાતુ, કોલસા અને ધુનેાં ઓછા ખર્ચે મેળા કરી શકાય. ઉપગમ આવા જગી કારખાના ઉભા કરવાને નક્કર જમીન જોઇએ કલકત્તા ગયા નહીના કાપની જમીન ઉપર વસેલું છે. ત્યાં એક દક્ષિણ દુકા ઉડે નક્કર જમીન મળતી નથી. આથી ત્યાં કારખાનું કરવાનો વિચાર માટી વાળવો પડ્યા અને છોટાનાગપુરના જગલમાં જ્યાં પસંદ કરવામાં આવી ત્યાં આવું વસતી ન હતી. પણ સુવર્ણરેખા અને કરકશ મામનીએ નહીંજાના સગમને લીધે પાણીની પુષ્કળ મગવક હતી ત્યાં ગાડા રસ્તા હતો તે કાઢી નાખી પાછા સડક કરાવી નહીંમાથી માફ કરોડ અને વીસ લાખ ગેલન પાણી મળે તેવી સમગ્ર કરી આટલી નાની શરૂઆતમાંથી આગળ ઉપર જેમજેમ માફનો વધતા જાય તેમતેમ વિગ્નાર કરી મોટું કારખાનું ઉઘાડ કરવાનું હતું.

૧૯૦૭ મુખીમાં એ બ્લાસ્ટ કર્નેસ તૈયાર થઇ ગઇ પહેલ વર્ષે જનાવેલા લોડાના નકશાથી ભૂદીઓનું નમામ ખર્ચ મળી ગયું. પણ બ્લાસ્ટ કર્નેસમાંથી જેટલો નફો મળ્યો તેટલો પોલાણની મિલમાં ખોટ ગઇ પોલાણના ઉદ્યોગ માટે આજણા રેગની ગ્રમ

દવા પ્રતિકુળ છે. - ગરમ મુલકમાં પોલાણ ફેલેદમ કેવી રીતે જનાવવું એ પ્રશ્ન ઉભો થયો તે ઉપરાંત બીજી પણ ઘણી મુશ્કેલીઓ નહીં કાર્યવિધાના અને ધારજીથી એમાંની ઘણીખરી દૂર કરતા ગયા અને કારખાનું પગભર થતું ગયું અત્યારે પણ થોડોવધી મુશ્કેલીઓ તો રહી જ છે, પણ કારખાનું ધમધોકાર ચાલે છે.

હાલમાં પૂર્વે ૧૫૫-માઇલ દૂર બગાળ નાગપુર રેલવેની લાઇન પર, કાલીમારી સ્ટેશન પાસે એ મોટું માકચી નગર—હાલનું જમશેદપુર ઉર્ફે તાનાનગર આવેલું છે રજિયામણા દેખાવ અને સ્વચ્છતામાં તો કામ્ય દિવ્વના ઘણા પે શહેરો કરતા તે ચડિયાતું છે ક્યાંય પણ ગદકી, કચરા કે દુર્ગંધનું નામ પણ ન મળે; માત્ર કોઈકોઈ સ્થળે જગલી મોટા ગામ, આ સ્થળે પૂર્વે જમલ હતું તેની યાદ આપે છે.

આ સ્થળ આખું તાતાનું પોતાનું જ છે, જુદા-જુદા વિભાગની વ્યવસ્થા જુદાજુદા અમલદારોને મોપામ્મલી છે. જનર, રસ્તા, પોલિસ, દવાખાનું, નિશાળ,—બધું જ તાતાનું. અહીં મ્યુનિસિપાલિટી નથી, પરંતુ કંપનીની ટાઉન કોર્પોરેશન અને સ્વાસ્થ્ય વિભાગ છે તેમની મારફત લોકોનું કામકાજ એવી મારી રીતે ચાલે છે કે તેવું મોટીમોટી મ્યુનિ-પાલિટીથી પણ થતું નથી.

પરમ ઉદ્યોગી તાતાની પેઠે તેનું કારખાનું પણ ગતદિવસ સતત ચાલ્યા જ કરે છે ચોતરફ, ધમતી દલમસાવી નાખે તેવા બળથી, ભીયણ મર્જનાઓ વડે ચારે દિશાઓ જાનવી સુધી આ કારખાનું ચાલે છે કારખાનાનો વિચિત્ર સીમોદીનો અવાજ અને મેશવે એન્જિનોનો ધડીધડીમા થતો નોંઝો ચિત્કાર ચોનારકને મુખરિત કરી મુકે છે.

આ કારખાનામાં નીચે પ્રમાણે જુદાજુદા ખાતાઓ છે અને તે બધામાં મળીને આગે વીમ દલગ્ર માણસ કામ કરે છે.

કોલે ઓવન-એટલે કોલસાનું કારખાનું તાતાની કોલમાની ઘણી ખાણો છે તેમાંથી અને બીજેથી આજેલા કોલમાને ખાળીને અહીં 'કોક' કરવામાં આવે છે કોક ઓવન-ગરને વખને ઘણી જ મુદ્દ દેખાય છે જોના લાગે છે કે જાણે સીમેનોનો ખેડ.

ભાડીની ઝંદરના કાળા કોલસા જળાનિ જ્યારે કોલ થાય છે, ત્યારે સામેનું લોખંડી બારણું વગર દારૂ ઉઘટે છે, અને એન્જિનના ધક્કાથી કોલને બહાર દસેલવામાં આવે છે. એ વખતે અગ્નિમાય પદાર્થ એન્ય પાણીને બાણે બહાર આવતો હોય નહિ તેવા દેખાવ થઈ રહે છે. બીજી જ ક્ષણે પદાર્થ જેવા એ અગ્નિ ફરસ-બધી પર ભાગીને પડે છે, અને હોઝ પાછપ વડે તેના પર પાણીનો મારો ચલાવીને તેને ઠારી નાખે છે.

એક મોટું વિજ્ઞાનિક પાવર હાઉસ આ આખા કારખાનાને અને આખા ગામના દીવાજાતી, પંખા વગેરેને વિજ્ઞાનિક શક્તિ પુરી પાડે છે. આ દિંદનું બીજા નંચરનું મોટું વિજ્ઞાનિક ખાતુ ગણી શકાય. મુંબાઈ પાસેનું તાતાનું દાઇરૂ દક્ષેક્ષીક પાવર હાઉસ તો આના કરતા ઘણું મોટું અને પૃથ્વીમાં એક મંત્રવર કારખાનું છે. તે તો આખી દુનિયાના પાવર હાઉસમાં બીજે નંચરે આવે છે અને ત્યાં ૧ લાખ વોલ્ટેજનું કામ થાય છે. અહીંનું વોલ્ટેજ માત્ર ૩૦૦૦ છે. આ વિજ્ઞાનિક પાવર હાઉસ ઉપર જ તાતાના મોટા કારખાનાનો આધાર રહેલો છે. બ્રહ્મસ્ત્ર દર્શનમાં માદુ લોખંડ અને ફેરા મગેનોઝ તૈયાર થાય છે. લોખંડ જ્યારે દર્શનમાંથી ગરમ અને પ્રવાહી સ્થિતિમાં નીકળે છે ત્યારે અગ્નિના રૂપાતર સિવાય બીજી કાઈ દેખાતું નથી. આ સ્થિતિમાં તેનો કેટલોક ભાગ દુકા-દુકા રૂપે એકઠો થાય છે. તે પિગ આયર્નને નામે ઓળખાય છે. છેવટે પોલાદ તૈયાર કરવા માટે સ્ટીલ વર્કમાં તેને મોકલવામાં આવે છે. આ બ્રહ્મસ્ત્ર દર્શનમાં દ્વિવક્ત્ર અને રૂપ લોખંડ તૈયાર થયા કંઈ છે અને કારખાનાના બીજા વિભાગો કોઈ પણ નિમિત્તે બંધ રહ્યા કંઈ, પરંતુ દર્શન તો ચાલુ જ હોય છે. તેમાંથી નીકળના લીપણ ધ્વનિથી આખું કારખાનું ગાજી રહે છે અને નળખા હૃદયનો આદમી તો ત્યાં પાસે ઉભા રહેતા પળ બીજી છે. બ્રહ્મસ્ત્ર દર્શનમાંથી લોખંડનો નદી રૂપી પ્રવાહ આવતો જોવાયી હે તજ સહજવાય છે.

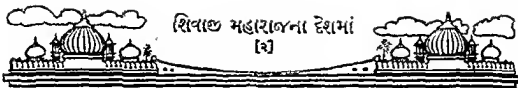
બ્રહ્મસ્ત્ર દર્શનમાંથી પ્રવાહી લોખંડ લાવી સ્ટીલ દર્શનમાં રૂડવામાં આવે છે. આખી રીતનું પ્રવાહી લોખંડ રેલવે એન્જિનથી ખેંચાતી મોટી લોખંડી ખાસદીઓમાં લાવવામાં આવે છે. કારખાનાના બંને મજલા તથા બોયલરિયે રેલવે લાઇન નાખેલી છે અને

બાર ચાલોની રેલવે એન્જિનનો મારફત લાઇ લઈ જઈ કરવામાં આવે છે. તે સિવાય બોવરહેડ ઇસેક્શન કેન પણ ઘણું સરસ કામ આવે છે. માત્ર એક જ માણસને દાંધે ચાલતી આ કેન પુષ્કળ વજનની ચીજો કાણુવારમાં એકથી બીજી ઠેકાણે લઈ જાય છે અને જળતા અગ્નિ જેવા લોખંડને વિના ધારસ્તીએ એક જગ્યાની માફક અલ્લીથી ત્યાં ફેરવે છે.

સ્ટીલ દર્શનમાં પ્રવાહી લોખંડની સાથે લાઇમ સ્ટોન, (ચુનાના પત્થર) લોખંડ કે પોલાદના દુકા વગેરેની મેળવણી કરીને પોલાદ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આખી રીતે તૈયાર થયેલું અગ્નિ સરખું પ્રવાહી પોલાદ ધ્રોગટ મોલ્ડ વાને બીજામાં રેડી દેવામાં આવે છે. તે સહેજ કંટક થાય એટલે કાઢી લેવામાં આવે છે. આખી રીતે તૈયાર થયેલો ધ્રોગટ વજનમાં લગભગ સવા ત્રણ ટન હોય છે. આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલા દુકાઓને જુદાજુદા આકાર આપવા માટે ફરીથી ગરમ કરી રોલરમાં દાળાને તેના ભારેલા, ચાલના, રેલવેના પાટા વગેરે તૈયાર કરવામાં આવે છે. માત્ર પચીસ જ વર્ગ પહેલા જ્યાં બંગાળાનું વેરાન જગત પથરાયેલુ હતુ ત્યાં આજે આળીસ લગવડની વમતીનાળુ અને લોખંડના આવા કારખાનાંથી ગાજતુ નાતાનગર—જમશેદપુર આવેલુ છે. આ એક જ કારખાના ઉપર એ આખું શહેર નબે છે. તેના જેવા મોટા કારખાના અત્યારે આખી દુનિયામાં આમળાને વેટે ગણી શકાય તેટલા જ છે. દિંદમા અને એશિયામાં તો એનો જોડો જ નથી.

આમ જુદાજુદા અનેક ક્ષેત્રોમાં દિંદનો ઔદ્યોગિક વિકાસ થાય તો દિંદ દુનિયામાં એક મહાન મત્તા થઈ પડે. સર દોરાણજીના કહેવા પ્રમાણે દિંદમાં ૯ અજગર રૂપિયાનું સોનું દોવાતો આડમોડો છે. જે દિંદમાં અનેસો માત્ર પરદેશ જઈ શકે તો અમેરિકા, ઐરોપ્પિયન અને યુરોપના ઉદ્યોગો ઉપર અસર થાય તેમ છે. લાઇ લોલાના ઉદ્યોગનું ભવિષ્ય જેના એકાદા અને તેમાં જે મુખ્યત્વે દિંદ ઉપર નબળું જાય છે, એ ઉદ્યોગની પુરેપુરી ખીલવણી થાય તો દિંદ પાશ્વલ દિશા કરતાં બહુ આગળ આખી જાય.

આંખાઘાટ અને વિશાળગઢ

મહારાજ ઉગીને સમા ચલા ને અમારી મોટર ચાલી નીકળી રત્નાગિરિથી કોલ્હાપુર સુધી ૮૦ માઇલ આખી વાટ સલાદિ રોડો બેઠો છે મલા-દ્રિનો ગળિયામણો આંખાઘાટ ૩૦ માઇલ પછી આવવાનો દનો. ત્યાં સુધી જ અમે મોટરમાં જતાના હતા

આંખાઘાટના સ્વપ્ના ઘડતા અમે દોડ્યા જતા હતા રૂઝીડી સડક ગેરેજાના છાતણાએ સ્વાગત કરતી હતી કાદાની કુદરત પૂલે વધાવતી ને આમ-પાસની મુદરતા આખને હારતી શિવાજી મહારાજના માનીતા મિત્રની આવી બાદશાહી મહેમાનગીરી આખીને અમને શેરશેર લોહી ચડ્યું, — જાણે અમારૂં જીવન સાર્થક થઇ ગયું

ત્રીજા માઇલનો પથ કપાઇ ગયો આંખાઘાટની તળેટીમાં આવી પહોંચ્યા એત્રણ દુકાનો ને દમબાર ખોરખાનું ગામ હતું કોલ્હાપુરથી આવનાર મિત્રો અહીં મળવાના હતા તપાસ કરી પણ એ તો ન મળ્યા આપા સાહેબે ગામના તળાટી ઉપર ચિટ્ટી લખી દીધી હતી દુભાંગે એ તળાટી અમારી સાથે જ મોટરમાં હતા ઉતર્યો પછી અંજાર પડી અમે ચિટ્ટી આપી તે વાચી ન વાચી ને એમણે ખીસામાં મુકી કાઢક મરાઠીમાં બેચાર શબ્દ બોલ્યા અને સીધા ઘેર ઉપડી ગયા જોપાળભાઈ એની વાન મચ્છ ગયાંતા એમની સલાહથી અમે વાટ નેવા લાગ્યા વૈશાખનો તડકો થયો'તો, પેટમાં ગર્હાડ્યા બોલનાંતા, તો ય અમારી સદનશીલતા ઠીક ગણાય ઘડી એ ઘડી વાટ બેઘ. 'દમણા માણસ તેડા આવશે કા તો તૈયાર રસોઇ ઉપર બેસવાનું હશે, નહિતર વાર ન થાય' આમ અમે કલ્પનાઓ કરતા હતા, લા ચોડી વારે દુકાનદાર કહે, 'ભાઈ, તમે એને વિશ્વાસે ન રહેશો, મજબૂતિયમ છે' તો ય અમે ન ડગ્યા મોટરવાળા પણ માનસસાક્ષી હોય છે. ધીરે ઘડીને કહે છે, 'ચાલો ભાઈ, ફસદસ આના આંખાઘાટ ચડાવી દઉં' અમે એકબીજા

મામે બેધ મોટરવાળાનો વિજય થયો પોટકા મુકી સો ચડી બેઠા

પટાક ચડવાની સડકો ગોળાકાર હોય છે એ તો હવે જાનજોર છે. અમારી મોટર ફેરફારી ફરવા માંડી પુરી બે મિનિટ નહિ ગઇ હોય ત્યાં તો સામે અક્ષાટ કુદરત પથરાઇ પડી રમિંમાની રિલમની જેમ દશ્ય જદકારે જતા હતા, — એકએકથી ચડિયાતા! ઉડ, ઉડી ખીણમાં લીલુડા ગાલીચા પાયર્વાં હતા પણ મોટર અમને પુરે નેવા ય ન દે તો પછી બેમવા તો શેની જ દે? અરધા કલાકમાં અમને ઉપર ચડાવી દીધા. ધર્મશાળા સામે આપીને મોટર ઉઠી રહી ધર્મશાળામાંથી ત્રણ જુવાન નીકળ્યા એમના દમના ચહેરા તરત જ પરખાઇ ગયા અમે ગમગમ કર્યા સામાન લઈ ધર્મશાળામાં ગયા ત્રણેયની ઉમર લગભગ સરખી હતી, — વીસથી ત્રેવીસની અંદર એમના નામ બાણુ અણ્ણુ, પાટિલ અને કાનાર કાસારને તો બાપુ જ કહેતા

બાણુ અણ્ણુ બસા, અંધમી અને સાદા હતા, કાનાર મળતાવડા ને પાટિલ ગમમતી હતા બાણુ અણ્ણુનું શરીર મજબૂત, કાસાર સુકા ને પાટિલ શૌકતચ્છી સાહેબની વાદ આપે એવા હતા. સાથે નારતો કોઠા તે આંખને અમે બેત્રણ કલાક જાગી ગયા

'જોપાળભાઈ... અમારે આંખાઘાટ નેવો છે' આળસ મરડના મરડના મનુ, વિનુ, કનુ ને જુનુ બેઠા થયા આંખાઘાટ નેવાની બધા યની ઇચ્છા હતી, પણ પાર કેમ પડે? અમે કાઉન્સિલ લરી. બે વાનનો વિચાર કરવાનો હતો. આપીને જવું કે સાઇકલ ઉપર ચાલીને જઇએ તો રાત પડી જાય ને પુરે નેવાય નહિ, સાઇકલ ઉપર જઇએ તો ક્યાક એકાદ બોલો થાય' પંદર મિનિટ વાટાપાટ થઇ છેરે આદસપ્રિય જુવાનોને ઠાજે એવો અમે નિર્ણય કર્યો, — માઇકલ

(અનુબાન પાન ૧૪૪મે)

હિંદનો વનસ્પતિવૈભવ

શ્રી
મુદ્રા

ઉપર-જવાનો । સાદકલ ત્રણ હતી ને મુનિઓ નવ ।
પાટિલે માધકલનો ને પોતાના શરીરની દયા ખાઈને
સામાન માગ્યવા રહેવાનું કહ્યું- દલે વધારે વિચાર
કરવાનો નહોતો, બે માધકલ ઉપર ત્રણત્રણ ને એક
ઉપર બાપુ ને હું બે

જસ, ' બન્નરગ બલિકી જય ' । ' બોલાવીને ચાલી
નીકળ્યા ધીરેધીરે ઉતરવા માડ્યા વર્ણવતા કલમ
ભોહી પડે એવું મૈદર્થ, ઉપમા લાજી મને એની રૂપ ' ।
પરસેવા ઉતારીને પદાડ ઉપર કરેલા નાના ખેતર,
ફળેના ભારે તુટી પડતા બાપ્યા ને રૂળમડ શરીરગાથ
ને શ્રીમતાઈ કનણે બે સગી બહેનો । જોઈએને દંધુ
દરખાલ ને રડે

વાનવાનમા પાંચ માઈલ ઉતરી આવ્યા સાજ
પડવા આવી હતી વળી નીકળ્યા સમૂહકેળે આગ-
ળીએ વળગાડી લીધી આયમતો મર્થ જુગલુગ
ગો પુર્યે જતો હતો અમને કામકે મનોપ થયો
ધર્મશાળાએ આવ્યા સાગે દલિ વાટો ચડી ગઈ હતી
ભુખ તો ભાગે જ થાક પણ ભેગો હોય જ મુખ-
કરીમા ભુખ, થાક ને ઉંધ જો તો ગામાન્ય કહેવાય

ધર્મશાળા મામે જ એક દુકાન છે નાનીગોરી
બધી સીજ મળે દુકાનદાર ભાગ્યુતુટપુ ગુજરાતી બોલી
જાણે અમે ભાથી સીધુમામાન લઈ આવ્યા રસોઈ
કરી શકે કોઠાપુરથી થઈના રોટલા કરી લાવ્યા હતા
અમારી પાસે સુખડી ને પુરીઓ હતી દાળ અને ભાત
જનાવી લીધા દલેથી પંચ દિવસ મધી શેરશેર ભાત
ખાવા પડે એ બીકે અમે ટેવ પાડવા માડ્યા દોષો-
ફોષો ભાત વગર બોલ્યો લીધા ખુબ આનંદ્યા જગ્યા
શુદ્ધ દલિણી (ગુજરાતમાં આવ્યા એ જાણ વટવી
ગયા) માથેનું આ પહેલું ભોજન હતું પછી ભાપાની
મમત કરના મુક જયા

સવારમાં પાંચ વાગ્યે ઉઠ્યા કાર્પકમ ગનથી જ
નહી હતો અર્દાથી વિશાળગદ જવાનું હતું રસ્તો
ફુંગાઉ હતો, પણ એ સામે અમારો ખાસ વાધો નહોતો
મતલુખાળી કરીને છ વાગ્યે તેપાઝ થઈ ગયા
વધારાને મામાન ને સાધકલે દુકાનદારને મોખ્યા
બોમિયાની વાટ ભેરી ગઈ પાટિલ એક બોમિયો
નહી કરી આવ્યા હતા પાંચ આના ગાજ ને ખાવું-

પાંચ મતે પનમર (અગવાડ) હતો જ એનો તેન
હતો, રોગપ્રખર હતો, ખાચીછોકગ હતો એની રિશ્તિ
સારી ગણાતી. મોડોમોડો એ આવ્યો પાટિલ તરફ
ગનાપીળા થયા ને માથે પોટકું મુક્યું અને દાળ,
ભાત, શેર, સુખડી ને ગાદિયા નારના મારે મથે
લઈ લીધા, કારણકે ગદ ઉપર કાંઈ મળતું નથી
ગદ તેર માઈલ દૂર હતો નીકળતાનીકળતા સાત
વાગી ગયા અને બધો દોષ પાટિલ ઉપર નાખ્યો,
પાટિલે નાવું (બોમિયા) પર જોડાડી દોષો નાવું
ગિયમગ્રજ જેવો હતો એક લગોરી ને માથે લીધો
પીંટેલો; એ એનો પોપાક ચાલીએક વગસ થયા દશે
કુગમમા રખડીરખડીને પગની નસો બદાને આરી
મદ હતી, અમારે મુરખી થઈ શકે એટલી ઉમંગના
નાવુંને માથે અધમણનું પોટકું ચડાવ્યું ને અમે
લાકડીઓ દિલેળાળતા ચાયા, ભારે અમારી નોકડાની
દડ આવી ગઈ ।

માઉએક આવ્યા હશુ લા ગાડી આરી
ગાર કમ આગળ ગએલ આશ્મી ન દેખાય એરી
લીચ ગાડી । ચૂરજના કિરણ પણ રોકાઈ રહ્યાં
એમા વાધચિતાનો વાસ હતો આશ્મસ દિવસ
પહેલા જ પડખેના ગગનના કુવરે આ ભંગલમા વાવ
મારેલો વાધ ભેલાની તો અમને ય હોવા હતી એરી
બકિ તો અમે ફેંકે ભાવનગરથી લાકડીઓ લેતા
આવ્યાના । પણ અમને એ ન મળ્યો તે ન જ મળ્યો

આ વાખ્યા ને સૈને નાવુંની દયા આવવા માડી
અરરર । જગ્યાગને માથે ફેટલો બધો ભાગ । થોડાક
જોડો થાય તો હીક આ દયા હાલમધી નહોતી
નીકળી, પેટમાંથી નીકળાતી પાણીનું ગરળું આવ્યું
ત્યા વાધ મારવા માચડો કરેલ એટલે જગ્યા માક
હતી અમે ત્યા જ જમાવ્યું નાવુંનો સાત શેર ભાર
જોડો કરીને ચાલી નીકળ્યા

મોડુંકે આવ્યા હશુ ત્યા તો એકાએક પાટિલ
રોડયા માથા ઉપર ફેરવીને લાકડીનો છટો લા કાંઈ
અને ' જનગણ, જનબળ ' કરીને માડ્યા કુદવા
અમને થયું કે વાધગાથ દશે જગને ભેદ્યે તો વજ્ર
કાનો દગલો ' બધા ય અડી પડ્યા ઝીણાઝીણા પણ
ભારે ગીદા ખીસા ભમ્યા ને મુઠા ભર્યા. પણ એ ક્યાં
મુકો કાદિયાવાડ હતો । કાલે ને પગલે જાણુ

આવવા માડયા. પછી તો ચાખાળી કરીને આગળ ચાલીએ. તડકા થવાની ધીક હતી. આ જાડી તો થોડી વાગમાં વહી જવાની. પછી નો મુકા ફુગરા આવવાના હતા અને જાનુકા ખાવાની અધી કરી. પણ ઉપાડ્યા ને વાટ કાપ્યા વાત મડાણી દસિબી મિત્રોને કાઠિયાવાડી ખાતી કેમ સમજવું? પણ જાણના જલિદાનની વાત હતી વસ્તુ ને નામ પરિચિન એટલે એમને ખુબ મગત આવતી એમા ય જ્યારે અંકજુલના દીકરા દાઝલનું 'દાદી દાથ ચાડી ગઈ' અને 'જે દાથની સમશેર'વાળું વર્ણન આપ્યું ત્યારે પારિલે ઉપાડી લીધું જામ, પંદર દિવસના મહવામમા 'આડા દાથ દાઝ ને દો દાથ સમશેર' એ જ ખોલ્યા કરે! નાના છાક-ગંને પણ જોખાવે. અરે, જોખખાણ કરાવતી વખતે પણ 'હે આડા દાથ દાઝ ને દાથ સમશેર'.

વાતવાનમા ગદ દેખાણો ચાર દનર રીટ ઉઠો. પત્યરની લીંત જેવી સીધી કરાડો, ફુરમનની ડાની જાગી નાખે એવો વિકગળ, જાણીતા યે ભુલે પડી જાય એવા માર્ગ પણ નાહુ જાણારો દતો નડેડાટ ચાલ્યો જતો દતો ત્યા તો થોડેખીણ (એક જ થોડો, ચાલી શકે એવી માકડી ખાણ) આવી જે ય પડખે જાણેજાણે કુટ ઉઠી ટેકરીએ આવટાટલા અક્ષપ્પ મોમારાં એની ઉપર પરચી ગયા તો યે એમા જે થોડા માથે ન ચાલી શકે. પ્રણયોક કદમ જાળી દશે. વિશાળગદ જવાને સહેલામા સહેલો આ એક જ માર્ગ ખીજે છે, પણ જ્યા જ્યા તો જવનો પાછો ન તીકજે જાણ પ્રણયે એકલે દાથે અર્દો રંગ રાખ્યો'તો. જાખી સેના થખાવી દીધી'તી છેવટની ખડીએ જાણ અર્દો જે તલવારે કાઢો દશે, દાથ તલવાર વીંજતા દશે ને આખકાન પાછળ આકાગે અડી ગહેલા ગદના દરવાજે દશે, મનમા થતુ દશે કે મહારાજ દજી અરધે ય નથી પહોંચ્યા. ને જામણુ જોડે આવતું દશે! મહારાજે દરવાજામા પગ મુક્યા જોગી નજર ફેરવી લીધી દશે ને આખા મીંગળેતુડી પડ્યો દશે; ત્યા તો ધણુણુ ધણુણુ તોપના ગડેડાટ અને જાણતો પ્રાણત્યાગ! અધુ ય નજર આગળ તરી આપ્યુ વિશાળગદ ને જાણ; સિંદગદ ને તાનાજઃ એવાએવા વીર માથી જેને પડખે હોય એને વિજય ન મળે તો મળે કેને ?

હારે પગલે અને જોગળ ચાલ્યા.

ચાર પગે ચાલીને ગદ ચડી ગયા. તુટેસો દરવાજો અને જાણેસો ગદ જોતાજોતા અંદર ગયા જુના રાજમહેલને ધર્મશાળા ખનાવી દીધી છે ત્યાં જ અને ઉનપો. કુંકુવા તો અંગેક છે. દમ દનર માણમને ખાર-ખાર વગમ ન ખુટે એટલુ પાણી ને એટલી જગીનની રાગવડ ગદ ઉપર રાખી છે. અગે નાહીને થાક ઉતાયો, કપડાનો મેલ પણ ઉતાયો ગેરજો રંગ નીકળી ગયો.

વિશાળગદનો થેરાથો સાતઆઠ માપજનો છે. ઉપર એક જખજર તોપ જગીનમા અગધી દટાએલી પડી છે. એવડી તોપ કેવી રીતે ઉપર ચડાવી દશે એ સમજવું સહેલું નહોતું કોણ કહે દાથોએ ચડાવીને લાખ્યા દશે, કોણ કહે ચાડામાં, તો કોણ કહે ખંજે ચડાવીને. એકે ય વાન મળે ઉતરે એવા ત્યાના રગના નથી. ખીજી નાની-મોટી ખારનેર તોયો દતી જખીન નીચે દખાઈ ગઇ હોય તે જુગી

કાઠા ઉપરથી ઠેક સાગર સુધી નજર પહોંચે છે. મોજેર પદાર પડ્યા છે દેખાય તો મુદર જ હોય ને' એક કરાડને કહેસોટ કહે છે એની ઉપરથી મોનની સત્તવાખાને લોટાવી દેતા. અપવચ જ પ્રાણુ ઉડી જાય' એને ટકનક ટેકરી પણ કહે છે ટકનક એટલે આખે અંધારા આવી જાય, ટકનક થઇ જાય અને વૈ.ાઇ માપવા પત્યર કેળ્યા અપવચ ગેડેલું ગીધ અકધી જેવડું દેખાતુ દતુ મુકળે નીચે નજર કરી લીધી પાપુ તે યે ખીનાખીતા ગદ ઉપર અત્યારે કાંઈ નામનિશાન રહ્યું નથી.

આખો ગદ ભાગી પડ્યો છે. દરવાજો સર્વજ પત્યરનો ઉઠો છે. સિવાજ મહારાજના અધા મદમાં વિશાળગદ સોવી ઉઠો ને મજલુન, ઉડો ને વિશાળ મણાય છે. એટલે જ પદારાગડથી એ ત્યા આવના રવા દના. ઠેક સુધા વિશાળગદ અજીત જ રહ્યો છે. જા ગદની અંદર રહેલુ મૈન્ય કદિ દાર્યું નથી

અગે રમેશ પકાવીને જમ્યા દસિલુ રોડી, શગર રાની ગેટલી, દિન્દી ભાખરા, એમ જાનજાનની વસ્તુઓ ખનારી; દાળખાન તો હોય જ નાહુને પણ દીક ધરાઓ ગળ ઉપર જાણી સાધખાવા સાથે અંતિદાગિક ખાતો કરી. મોડી રાતે સુઇ ગયા. બારે મીટી નિંદર આવી ગઇ.

સવારમા ઉઠ્યા ત્યારે પાટિલ ને નાવુ તકરાર કરતા હતા નાવુ કહે, 'હે વાટ કાર'... 'નાવુ બોલુ નકા...' પાટિલે નાવુને ઈઆખો મને કહે 'રામભાઈ ચલા, હે રસ્તો ચાંગથી છે ' શુભરાતી ઉપર પાટિલ પ્રજ્ઞત્વ મેળવતા જતા હતા ' નવો રસ્તો લેવામા નાવુને ભય ટેકરા ચડ્યાઉતરવાનો ને નડકાનો હતો અમારે મન એ રમત હતી નવે રસ્તે જવાનુ નહીં થયુ જામે નીચે ઉતરવા મગ્યા, ઉતરતા જઈએ ને હવે જોના જઈએ ખીણુ જેટલી ઉડી એવી દોડી ઉંચાઈ લાગે ચાર હજાર નહિ પણ છ હજાર પુટ હતે એમ થમ જાથ નીચે તો ઝપાટાંધ ઉતરી ગયા

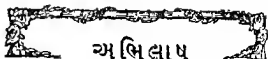
પાણી આવ્યુ નાસ્તો તૈયાર હતો ' લાવોને, આપા પછી ખાવુ નહિ ' કહી બધો નાખતો ઉડારી ગયા પછી પેટમા પડ્યુ પાણી નરવાગ્યાનો અમલ થયો વૈશાખનો નડકો નપવા માડયા નવા રૂને ઝાડ એાછા અને એકએકથી ચડિયાલા કુચરા નાવુ- નો વાક નહોતો એને વ દીક થાક લાગ્યો'તો એટલામા એક જોખા જેવડું ગામ આવ્યુ કામાર ખાપુ મામમા ગયા એક દરજીયાની જાતનું જમ્યુ હતુ એને સારૂ અરધીપોણી કલાક માથા ઝીંક્યા છેવટે ન લીધુ ધોમ ધખ્યો પાણી પીધા કરીએ ને ચાલ્યા જઈએ ઝાડ આવે ને લુગડુ પાથરીને સુઈ જઈએ નાવુ કહે 'આ એક જ ટેકરો આડો છે ' પણ એ માડમાડ ચડીએ ત્યા ખીજો એથી ઉંચો આવ્યો જ છે ' એક તો બેથી અડી હજાર પુટ ઉંચો આવ્યો અને કેડી એટલી સાકડી કે એ જાણુની મદદથી જ ચડાય. પાછાજાને હાથ જાલીને ચડાવવો પડે બહુ વિકટ ' આમા મોગલના આપનુ દેન નહિ ' માણસ માડ ચડે ત્યા ઘોડા, હાથી, તોપ ને તંત્રુ લાવે કયાથી ?

અપોરતા બે વાગ્યે આખાઘાટ પહોચ્યા અમે જમતા તો ગતે, સવારમા ફક્ત નાસ્તો લેતા જઈને પડયા બેગા જ ઉઠી ગયા

રામનારાયણ નાગરદાસ પાકડક

' અરે, છાપાવાળા ! ' રોટે ખુમ પાડી, ' તુ મ્હે છે કે સાંઠ જણુ બોલ થઈ પડયા પણ આમા તો એવુ કશું દેખાતુ નથી '

' એટલે જ હું કહું છુંને, સાહેબ ! આજ એકસદમ થયા ' છાપાવાળાએ તરત જ જવાળ માપ્યો

અભિલાષ

તારો હુ મા ' નયારે બેટો,
બનીશ મહો મોટો,
ધનધણો કરના તુજને તવ,
થાક ન' ચડશે બેટો

માગ ચાકર નોકર એ સદુ,
ધરનો ધણો કરશે,
તુ તારે દીવાળે ટુવી,
'આ કર, તે કર' કરશે

દેવ-મેવની પુલ-છાંખમા,
સુકા પણી જોઇ,
તે વેળા નહિ માડી ' તારે,
રહેવુ પડશે રોઇ

ધરવાડીના શુભાજી મોટા,
પારિજાત અપેવી,
જાતજાતના રગરગના,
ચડાવજો મન મેવી

દેવદારથી પાછા ફરતાં,
માગણુ હાથ પમારે,
અચકાતા અચકાતા ત્યારે,
પાછ ન દેી તારે

માગણુ સદુ પીટાવા દેજે,
હારી શેલી લુટવાને,
ફરીફરી ચડી બહાણે તુજ બેટો,
કરશે ધનદગ મોટો

તે વેળા નહિ ચોક ગામના,
ગણુશે મરીજ ધરની,
ભર્યા ગામની મોટેરી શી,
પંકામે મુજ જનની

લાગોજે બધાવીશ મોની,
ધર્મશાળા તુજ નામે,
દેશદેશના પથી બહેરી,
તવ યશ ગમિયામે

પ્રીતમલાલ સુનીલાલ મજમુદાર

કુમાર

ધ્યાનમૂર્તિ પુદ્

વેળાખ '૮૩

(પ્રાચીન ભારતીય ગિરજા - નવથા)

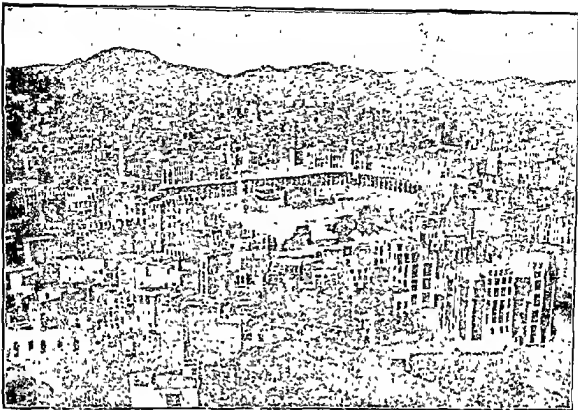
દયા વિનાના ભોરડામાં સ્થિર બનેલી ત્રિપદગત્યોગ જેવી, ચિત્ત અને મનની સ્થિરતા, એકાગ્રતા અને શાંતિના ન્યાયક સમી, બુદ્ધની આ 'ધ્યાનમૂર્તિ' ગિરજાવાનો ઉદ્ભવ નમુના છે. ધ્યાનરથ બુદ્ધની ધર્મગતી મૂર્તિઓ આ જ પ્રકારની બનાવા આવે છે, કેમકે ચિત્તને સુખમમાં લાવી રાખવા માટે કરવા માટે ધ્યાનનુ જે આરામ સ્થિતિમાં વર્ણવેલું છે તે જ દિ દના સર્વ કાળે સર્વમાન્ય યથું છે. 'વત્ત સ્થિર, સિદ્ધ અને ચરદન મી રા, હલિ નાકન ઠેરકા ઉપર અને અર્ધીતર્કી બનતી નદિ પણ સ્થિર; ચિત્ત અથગ નદિ પણ ગાતવ, નિર્ભય, ખવિત્ત અને સુખમવચ તથા ઉચ્ચરમા લીન.' જેની સામે મેના આપને પણ શાંતિ અને એકાગ્રતા અનુભવવા માટેએ એટલી પગમ માનિ, એકાગ્રતા અને સ્થિરતા પ થરમા ઉતાગ્યાર સિદ્ધિની સક્તિ કેટલી અદ્ભુત હશે. 'અર્ધી જ ભારતીય ગિરજાવાનો વિગ્રહ છે

શ્રી બાલમુદ્દ.

ચિત્રકાર બહેન શ્રીમતી દલીસીંગ

નર્મદે ગેઝ અવતરેલા બાલકૃષ્ણ ધરોદામાતાના જોખામા અનેક પ્રકારની મધુર ચૈકાથી નાનાંનાના સાના ચિત્ર દરી ન્હા છે એ પ્રગ્ઝ હિંદી ચિત્રકારિને અને રીતે શુદ્ધ રનંદમય વાતાવરણ ચીતરવાની તક આપે છે આ ચિત્ર ગુજરાતના મુલાગી કુમારી શ્રીમતી બહેન ચીતરેલું છે માત્ર દેખાઓથી આ મધુર પ્રસંગ કેવા લાલિત્યથી આલેખ્યો છે તે જોનાર સમગ્ર રાકશે લગભગ છ વર્ષ પહેલા ગુજરાત વિદ્યા-પીઠમાંથી પ્રથમ વર્ષના નબ્યાસ ડોકી બહન શીમતી બીલ વિદ્યાભ્યાસ મારે શાંતિ-નિકેતન ગએલા, થાનુ તાના કલા વિખાગના વાતાવરણના આકર્ષણથી બીલ પાચ વર્ષ સ્ત્રી શ્રી નર્મદાજ બમુ તથા શ્રી અસ્તીજ હસાર પામેથી આર્ય કલાની ભાવના અને આપશે શુકલ કરી ચિત્રકલા માધ્યમ કરી ગુજરાત તેમનાથી ગૌરવ લઇ રાઉ છે. અને અમે કમ્પીએ છીએ કે પ્રભુ તેમને દીર્ઘ આયુષ્ય અને કલાનો વિશેષ પ્રગાદ આપે

મક્કા શરીફ

હિંદુઓનું જેમ કાશી તેમ મુસલમાનોનું મક્કા એ પરમ પવિત્ર સ્થળ છે એ તો સૌ કોઈ જાણે છે. ઇસલામ ધર્મના સંસ્થાપક હઝરત મહમ્મદ પયગમ્બર મહદેવના જન્મ અને જીવનસાક્ષ્યની આ જમિની યાત્રા-દર્શન પોતાની જીવગીતના એક વાર કરીને જીવનનું સાર્થક કરી દેવાની તીવ્ર અભિલાષા જગતના એકેએક મુસલમાનના અંતરમાં મહાકાળ પ્રકાશની જ હોય છે.

મુસલમાન વર્ષના છેલ્લા મહીનામાં દુનિયાજરતા મુસલમાનોના ટોળોટોળા મેકે દર્શન કરવા જાય છે એમાં હિંદુ, જાવા, સુમાત્રા, ફિલિપાઇન ટાઇપો, આફ્રિકા, તુર્કિસ્તાન, અફઘાનિસ્તાન-એકેએક ઇસલામી દેશના વતનીઓ હોય છે; અને ગમે તેટલે દૂર આવેલા પોતાના દેશથી પણ તેઓ માર્ગની અનેક વિક-ળણોએને ગણકાર્યા વિના, અનેક મુસીબતો પૂર્વ-ભાવે સદન કરતા આ ધર્મયાત્રા માટે આવે છે. યાત્રા અધી તેઓ કુશન વાંચે છે ને દિવસમાં માથ વખત

મક્કાની દિશામાં નિમાત્ર પરી શુદ્ધી બેઠી કરે છે. અજબરતાનને કિનારે ઉતર્યા પછી મક્કા તરફ પ્રયાણ કરતો, દેશવિદેશની આ પચરમી પ્રજાઓના યાત્રા-સભા લગ્ય જતી રહે છે. કોઈ અચ્ચર ઉપર, કોઈ ઉંટ ઉપર, તો કોઈ પગપાળા પ્રવાસ કરે છે. અલેસઓમાં થડના ફેરફાર સિવાય બીજી કોઈ પણ રીતે તમે આ યાત્રાળુઓને કળી ન શકો કે તે અરધાન દરો કે જાવાનિવાસી, તુર્ક દરો કે દિંદો કેમકે સૌ માથા ખેડાવી સાફ કરે છે, નખ કતરાવે છે ને એક જ સરખો સફેદ પોશાક પહેરે છે. કપડામાં સુતરાઉ કે રેશમી કાપડના માત્ર જે જ કકડા લાપરી શકાય છે એક ખજા ને વાંસા ઉપર વીંટાળવા માટે; બીજો ફેડની નચિના લાગ પર લુગી તરફિ પહેવા માટે. અીઓ માથાથી તે પગ સુધી એક લાભો શુરખો એટિ છે, જેમાં માત્ર આંખોને સ્થળે એ જાળીવાળા કાણું હોય છે.

મક્કા સાંકડી ખીણોમાં આવેલું દોઢ, તેની છેક

નજીક પહોંચીએ ત્યારે એકાએક રેખા ? છે ત્યાના
છ છ માળના ફેટલાક મકાનો તેા આસપાસની
ટેકરીઓથી પણ ઉંચા જણાય છે. અરણ્યસ્તાન ગેતાળ
મુલક છે, એટલે કંપાલ લીલાગરી કે ઝાડપાન જણાતા
નથી, ત્યાંની કુદરત વેરાન અને શુષ્ક લગ્નતા ધારણ
કર્તી લાગે છે.

મક્કા નજીક પહોંચતા, શહેરના નાનાંમોટા અનેક
મકાનોની વચ્ચેથી, શહેરની મધ્યમા આવેલી સાત
મિનારાવાળા હેરમનાં મોટી મસ્જિદ ડોકિયુ કર્તી
દેખાય છે, ત્યારે એ દેખાવથી હેરન જની ધર્મઆવ-
ભાના મુન્શીમ પાત્રાણુઓના સંર પડવાર તેની મામે
પ્રત્યભાવે જોઈ ગયે છે, અને એમિર અપૂર્વ સોંતિ
છવાઇ ગયે છે થોડી જ વારમા સૌ સ્વચ્ચ થઈને
'લખાપાક, અજ્ઞાહુમ, લખાપાક' (હુ અહીં છું,
ઓ ખુશ, હુ અહીં છું) ના અવાજે વડે એ શાંતિને
બેઠા નાખે છે

મુમત્તમાન વર્ષના દિવસો ૩૫૪ હોય છે, એટલે
તેમના ૩૩ વરમ આપણુ લગભગ ૩૩ વરસ જેટલા
થાય આથી દરેક નવું વર્ષ આગલા વર્ષથી થોડા
દિવસ વધેલુ શરૂ થાય છે ગમે વર્ષ દર્જીના 'મમમ
જુન મામમા હતો

મક્કાની મસ્જિદ તેના કાઠ મુદર મોતરકામ કે
લગ્નતા માટે નહિ, પણ સાઘાઈ માટે વખણાય છે
એા શીટ લાંબી ને પાંચમો શીટ પહોળા, લગ્નચોરમ
જ્યા ફરતી ઇટોની ઉંચી દીવાલ બાધેલી છે અને
તેને ફરતા એમિર મકાનો આવેલા છે આ મકાનો
શીમેન દાઝ્યોને મોટા ભાગથી આપવામા આવે
છે તેઓ આ મકાનની ખારીઓમા ઉભા રહી નંચે
મજેલા ટોળાની પ્રાર્થનામા ભાગ લઈ શકે છે

મસ્જિદને કરતા તદ્દન સાદા ને કમાનોવાળા
ઓગણીસ દરવાજા છે. તેને મુદલ બારણુ જ નથી
ખુલાની બદગી ગમે તે માણસ ગમે ત્યારે કરી શકે
એ ભાવનાથી મસ્જિદ એવીએ કલાક ખુલ્લી રહે છે.

મસ્જિદની વચ્ચેનાથ કાળા-ખુલાનુ ધર-આવેલુ
છે મુમત્તમાન ધર્મનુ તે સૌથી પવિત્ર યજ્ઞ મનાય
છે હુનિયાના દરેક ભાગના મુસલમાનો નિમાજ
પઢતી વખતે આ રજળની દિશામાં જુકે છે અને
મક્કે આવે છે ત્યારે તેને ફરતી માન પ્રદક્ષિણ કરે

છે તેના અમિકાણુમા મુમત્તમાનોએ ખજાના જે
સાવથી રાખેલો એક કાળો પત્થર છે. કાળા કિન્ન-
ખાળના પડદાથી ઢાંકેલો તે ચિત્રમા અન્યથો છે
સુધારેન પછી અસખ્ય દીવાઓની લીપમાગથી કાળા
અગ્રી ગયે છે. તેને ફરતી અમુક નક્કી કરેલી જગ્યાએ
પર ઉભા રહી દરવેશો દાઝ્યોને નિમાજ પાઠે છે
મસ્જિદના ઇશાન ખુણામા એક દરવાજાને દમેલા
બંદ દેખાય છે. તે પથાતાપનો દરવાજાને કહેવાય છે

લોકકથા એવી છે કે કાળા એ હજાર વર્ષ
પહેલા ખુદાએ પોને જન્મતમા બાપુ હતુ દોઢા
જઈને ધુમટ અને મણિમાણિકના યાંત્રાવાળા એ
મકાનની આસપાસ ખુલાના શુણુ ગાતાગાના દિરિ-
શ્નાઓ ક્યાં જ કરતા હતા પણ આદમને સ્વર્ગની
ચીજો પૃથ્વીમા ઉતારવાનું મન થયું ને તેણે સ્વર્ગના
કાળાની જગજગર નીચે પૃથ્વી ઉપર જોલુ કાળા
બાપુ લેખનન, મીનાઈ, ઓલિવટ, અરેકડ અને લીન
નામની પાંચ પવિત્ર ટેકરીઓના પત્થરમાથી બાંધેલુ
આ કાળા બરાબર સ્વર્ગના કાળાને મળતું બની ગયું

આ પવિત્ર મકાનના રૂપાના ઉજાગ આજળ
દાઝ્યો જળીન પર લળા પડી નિમાજ પઢે છે
આ વખતેના દેખાવ એટલો પવિત્ર, ભવ્ય અને
વાર્મિક ભાવનાથી તબ્બોળ હોય છે કે ભલભલા
કહેર અને નાસ્તિક માણુઓના જંતર પણ શુદ્ધ
બની સમ્મતદાગનુ સ્મરણ કરતા પ્રણિપાન કરે છે
હાંનમા વર્ષો મુધી ગયેલો એક નાસ્તિક હગતી
મક્કાની દર્જી કરવા આવ્યો મુસલમાનોને હૃદયપૂર્વક
પ્રાર્થના કરતા, કુરકા ખાતા અને દુખમા ડાળી
ઉપર મુકીઓ મારતા તે વર્ણવે છે તે લખે છે કે,
'એકાએક માત્ર નાસ્તિકપણુ છૂટી ગયુ, ખુલાના પાંક
કહ્યોમા મસ્તક નાંખી પડયુ ને જીવન દાઝ્યો
સાથે દુ વે ખુદાની બદગી કબ્બા ભાગ્યો એક જ
ટણુમા હુ આત્માની અમરનામાં માનતો થઇ ગયો'

મસ્જિદના અમિકાણુમા ગોદવેલા લગભગ પાંચ
શીટ ઉંચા કાળાના પત્થરને મુસલમાનો બધુ જ પવિત્ર
માને છે કિન્નખાળથી ઢાંકેલા વગરના તેના ખુલ્લા
ભાગ ઉપર દાઝ્યોના વારવાર અડકવાથી તે સુરાળો
બની ગયો છે. મુમત્તમાનો માને છે કે ક્યામનના
દિને ખુદા એ પત્થરને આખ ને જીલ આપશે અને

જેટલાજેટલાં માણસો અને આડકલા દરો તે જાંધાને
એ ઝોળખી કાઢશે

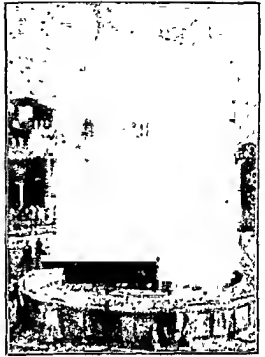
ત્યાં ખાસ ને કડવા પાણીનો જમજમ નામનો
એક કુવો છે દરેક દાઢ તે પાણી પીએ છે અને
માને છે કે એ પાણીમાં આધ્યાત્મ દેખના કરવાની,
હદગી વધારવાની, રોગો મટાડવાની ને બીજી ઘણીઘણી
અમલકારિક શક્તિઓ છે રૂપાના કે સોનાના-ચાના
કુંગઓ ભરીને દાઢઓ તે પાણી ધેર લઇ જાય છે.

પછી દાઢઓ આમખાસની ધાર્મિક જગ્યાઓએ
જાય છે ને દડ્ડા પુરી કરે છે. મહાથા જી મહાજન
દુર આરાધન અને મીના નામની બે ટેકરીઓ વચ્ચે
સૌ પડાય નાખે છે અને ત્યાંથી ૪૯ કાકરા વીણે
છે મોટા રાક્ષસ, વચ્ચેના રાક્ષસ અને પહેલો રાક્ષસ,-
એવી ત્રણ મૂર્તિઓ મીના ઉપર એગાદેલી છે. દરેક
પાખાણુ આ ૪૯ કાકરા તે મૂર્તિઓને માટે છે.

દડ્ડાનો દિવસ પશુવધ માટે નક્કી કરેલો
છે. મીના પાસેની એક ઉંચી જગ્યા પર ઘેટા, બકરા
ને ઉઠેલો વધ થાય છે. કેટલીક વાર તો આ વધ
પશુઓની સખ્યા પાંચ લાખ જેટલી યથ જાય છે

દાઢ ધેર પાછો ફરે છે ત્યારે બધા મુસલમાનો તેના
ખુબ આદરસત્કાર કરે છે એ પાક શહેરની બાક
પણુ પોતાને મળે એમ ધારી મુસલમાનો તેના
જગ્યાને અડે છે ને પગ ડુબે છે. અને જો તે
જમજમનું પાણી લાગ્યો હોય તો તેના માનની દલ
જ રહેતી નથી દડ્ડા કરી આવ્યાની નિરાશી નરીકે
ધનિષ્ઠ અને બીજા કેટલાક દેશોમાં દાઢ લીલી પાથરી
પહેરે છે.

ગરે કે વહેલી સવારે ધીમેધીમે આગળ વધતી
એક વખતની વાલુઝારોનો દેખાવ જાડુ મુદર લાગતો.
પાંચ દળદર દાઢઓ માટે ખેરાક ને પાણીથી
લવજમવા ત્રીમ દળદર ઉઠેલી લાખી દાર ચાલતી.
રાત્રે પાર વગરની મસાલો લગભગ બજારી ને દરરોગો
મોટેથી બાંગ પુકારતા તે દિવસે દળદર ખરેખર
અત્ય દતી. પણા જે દાઢઓ એ રણમાથી કદિ
પાછા ફરતા નહિ. ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં દમારકસથી
મદીના સુધીની રેલવે સાધન થઈ ને એ અદ્ભુત
દેખાવ સદાને માટે નાશ પામ્યો. દાઢ મહા સુધી
રેલવે બંધાઈ નથી. રાના મમુદમાંથી હદામાં જઈને

મહા શરીર

દાસ મહા જવાય છે

દાઢ જે મહાની એ પાક જૂથિમાં પગ મુકના
મુસલમાન ધર્મમાં નહિ માનનારાઓનાં કાળજને થથરે
છે, કેમકે ત્યાં બીન મુસલમાનોને જગ્યાની મનાઇ છે.
જરાક સરતચુક થઈને પકડાઈ ગયા તો મોન સિવાય
બીજો કેમ રસ્તો જ નથી. હતા આજ સુધીમાં પીસ-
પગીસ સાદસિક એકેએ અરબખી લાખા શીખી
દાઢનો પોપાક પહેરી પોતાના જાનને જોખમે મહા-
ની દળદર કરી આવ્યા છે. (ઝિરિયા વપરથી)

જાણ-મહુ, તારા મિલેક કહેવા હતા કે તુ વર્ગના
જાણીસ ઊઠારમાં સોથી છેલ્લો નંબર રાખે છે બહુ ખરાબ!

મહુ-બહુ જાણ, હું એથી જે ખરાબ થઈ રાહ

જાણ-(ચીડાઈને) ખરાબ થવામાં દરે જાણી શું
રહ્યું છે?

મહુ-વર્ગમાં થોડા વધારે ઊઠાર આપના હો, એટલે
ખરાબ!

કે

જુનેદજાર-સાદેજ, મારા વજીસ માફા પડયા છે એટલે
કેમ મુસલમી રાખો તો સાઈ

ન્યાયાધીશ-બહુ હું મોરી કરતાં પરમાણી જ પકડાયો
છે, એટલે વજીવ તારો બચાવ કઈ રીતે કરો?

જુનેદજાર-હું પણ એ જ બાબતમાં માથું હું, સાદેજ!

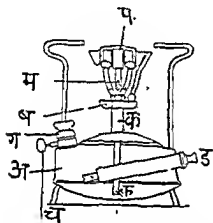
પેલો ભયંકર ગણતો સ્ટવ

યોગ્ય રીતે વાપરતાં આવડે તો આપણો સેવક છે

આ જકાલ સ્ટવ બહુ ઉપયોગી ચીજ યહ પડી છે. ચોમામામાં ધમબી લખને છાતી તુરી નય એમ ધમવા છતાં જે ન્યારે અગ્નિદેવ પ્રગટ થવાની ના પાડે ત્યારે એની ખરી કદર થાય છે એની ઉપયોગિતા જાણવા છતાં કેટલાક લોકો એને ભયંકર ગણી વાપરના બંદીએ છે. સ્ટવ સંબંધે થોડુંક જાણવા પડી તે એટલો ભયંકર નહિ લાગે

નીચેની આકૃતિમા સ્ટવની રચના બતાવી છે.

જ' વાટે સ્ટવમા કેરોસીન ભરવામા આવે છે. આ કેરોસીન 'અ' ટાંકામા એકઠું થાય છે અને ત્રણ 'ક' મારવાથી હેક તળિયા સુધી પહોંચેલી નળી 'ક' વાટે હુએ ચંદી 'પ'મા યહ 'મ' લર્ધીગમાથી બહુ જ ઝીણી ધારે બહાર નીકળે છે. જે સ્પિન્ડિટથી સ્ટવ ચેતાનીએ તો 'જ' પ્યાલીમા સ્પિન્ડિટ રાખવાવાથી 'પ' ભાગ ગરમ થવા માટે છે. ન્યારે એ ૩૩૦, ૩૫૦ ગરમ થાય છે ત્યારે તેની વચ્ચેની નળીમાં યહ વહેતુ કેરોસીન વરાળરૂપે 'મ'માંથી નીકળે છે અને અવાજ કરી સળગવા લાગે છે. જેઓ કેરોસીનથી સ્ટવ ચેતાવે છે તેઓ શરૂઆતમા 'જ' પ્યાલીમા થોડું કેરોસીન કાઢી 'પ' ભાગને ગરમ કરે છે. આ રીતે સળગાવવાથી સ્ટવની 'મ' નળીમા મેશ ભંરાર્થે જાહ સ્ટવ બગડે છે. સ્ટવ સળગ્યા પછી ધુમાડો ન થવાનું કાગળ એ છે કે કેરોસીન વરાળરૂપે બેરેથી 'મ' વાટે બહાર નીકળી દવામા ગહેલા ગ્રાન્યુલસ (ગ્રેન્યુલ) થાય છે.

સાથે મળી જાહ સળગે છે. આથી ધુમાડારૂપે બહાર પડતાં કાજળના રજકણો તદ્દન જાણી જાય છે.

હવે અકસ્માત કેમ થાય છે તે જોઈએ કેટલીક વખત 'પ' ભાગ જરાબર ગરમ થવા પહેલાં જ મારવાથી કેરોસીન બહાર ખસી ભડો થાય છે અને માથુ નટક જ સમી બેઠેલા માણસોના મુઝા વચ્ચે મળવાથી દે છે. અથવા નટકમા ઝુલેલી જાહ મળી હો તેની ચીબોને ચેતાવી દે છે. કેટલીક વખત 'મ'માં કાષ્ટકરો કાષ્ટકરો ધોવાથી કેરોસીન બહાર નીકળી શકેતું નથી અને તે વખતે ખુબ જ મારવાથી સ્ટવ કાઢી જાય છે. સ્ટવ ખુબ ગરમ થવા દેવાથી જાહ કાઢવાનો મતલ રહે છે.

હવે અકસ્માત અટકાવવાની રીતે આપણે જોઈએ પહેલું તો સૌથી અગત્યનું એ છે કે સ્ટવની આજુબાજુ મુઝાલુ, સ્પિન્ડિટ કે કેરોસીનના મીમા ન ગાંધવા.

ભડકો ન થાય એટલા માટે 'પ' ભાગને જરાબર ગરમ થવા દેવો.

પિત મારતી વખતે થોડું બહુ નટક ન રાખવ. કાગળ પિત કાઢી લીધા પછી એકદમ કેરોસીન બહાર આવી મોટો ભડકો થાય છે.

'મ' નળીને પિત મારી સાફ રાખવી એ જાહ જરૂરનું છે. સ્ટવને ખુબ જાણ પાળ ન મારવો.

ખતર ખેટ 'પ' જરાબર તપ્યા પહેલાં જ મારવાથી આસનેલ યગળ થવા વચર કાચુ જ ભડક નીકળે છે. તે તળી ભડકો થાય છે તે વખતે દવા કાઢવા મારેની ચાવી 'ચ' જોલી નાખવી. જે ન જોલી નાખીએ તો આમતેલ નીકળ્યા કરે ને ભડકો વધુ ને વધુ મોટો થાય. આટલી સાધારણ બાબતો ધ્યાનમા રાખીએ તો સ્ટવના અકસ્માતો બાબતે જ થવા પામે.

સાશબાઈ મહુરભાઈ ખેલ

હિંદુ-મુસલમાન

સૈ કાઓ થયાં હિંદુ-મુસલમાનના ઝગઝગાપણા દેશમાં. ચાલ્યા-જ કરે છે અને અનેક પ્રયત્નો છતાં તેઓ એક નથી થઇ શકતા તેનું મુખ્ય કારણ એટલું જ કે જીવન વિષે તેઓની વચ્ચે ઉત્તર દક્ષિણનો ભેદ છે.

હિંદુ એકાત ઉપાસક, સાન, અને પરલોકના ખ્યાલમાં રહે છે. તેનું મદાન સાખ્ય આત્મસાત્તાત્કાર કે મોક્ષ છે. તે માટે તે યુદ્ધમાં કે ઘરના ખુણામાં બેસી ભક્તિ અને તપ કરી રહ્યા હોય છે જન્મ લેવો એ જ તેને તો દુષ્કર્મ છે અને સજાવદામાં તેના મોક્ષમાં અંતરાય કરનારા લાગે છે. પ્રભુની બક્ષિશો ભોગવધી નહિ પણ તેનો લાગ કરવો, લાગણીઓ કે ભાવિઓને આત્મદર્શન વિકાસ ન આપવો પણ દુષ્કર્મ-કચરી નાખવી, એમાં જ તે પરમ મુખની પ્રાપ્તિ માને છે.

એથી ઉઘડે, મુસલમાન એમ માને છે કે જે તે ઇસ્લામનો સિપાઈ ન બની શકે તો તેની જીવંતી મુળ છે તેણે સમુદાય ભેદે બગી કરી નેહ્યો, 'જહાદ' (સક્રિય ધર્મપ્રચાર) પ્રમાણે ધાર્મિકપણુ સાખીત કરવું નેહ્યો અને બીજા માણસોમાંથી તે વિષે ખોટી માન્યતા દૂર કરવી નેહ્યો પોતાના તમામ સાથીદારોને સદાય અને સુખ આપનામાં એ ધર્મ માને છે, જાતથી અને ધર્મભાવથી સાને સ્વર્ગ અપાવવા ચલ કરે છે. વળી ઇસ્લામ નેસબેર કાહેર કરે છે કે આ દુનિયામાં આવડુ દક્ષ છે. ખુદાએ આ દુનિયા તેના ઉપાસકોના આત્મ ઉપભોગ માટે જ વાગસામાં આપી છે

હિંદુનો મન સાહેલીસ જેવો છે. યોદ્ધામાં યોદ્ધી વસ્તુથી નિભાવી શકે તે દેવ જેવો ગળાવ. પ્રમલામ-માં ય કશો છે અને પરદેશ શૂદ્રથને પણ લાગુ પડે છે. પણ વર્તનમાં આ દુનિયાની ભોગવવા જેવી શીજો કે મુખે ભોગવવા દસલામનો મોરો બાચ

ચાહે છે અને તેમાં ખેલું ગણાતું નથી.

દુનિયાદારી તરફ ખેંચાણ અને કેમી મળજીતીને લીધે તેમણે કળાદુનરા ખુબ ખીસ્યાં છે તથા મોજાખના અનેક યાતનાં સાધેતા ઉપજાવ્યા છે. મુસ્લીમ મુસ્લીમો કે બેગારીઓને બાદ કરતાં મુસ્લીમ શૂદ્રથો બદ્દ શોખથી ખચાળ થઈને રહે છે. એ જ વર્ગના હિંદુઓ નેહ્યો તો વૈસે મુજ દેખાય છે અને યાતનાન કે દુનર તરફ બેઠરકાર રહે છે. પણ ખીજ તરફ ગરીબ અને સામાન્ય વર્ગના હિંદુ એ જ વર્ગના મુસલમાન કરતા વધારે સ્વચ્છ અને ચતુર હોય છે.

મુસલમાનોના પડતી શાથી થઈ?

ભોગલોમાં રાજ્યકર્તા વર્ગે તુર્ક હતો. તેઓ મામ લડી બળાના તેમની મદાનગીથી જ તેઓ લશ્કર બની જતા લગાઈ એ જ તેમનો ધર્મો કાયમ લગાઈ પર રહેનારથી શૂદ્રથજીવન ખીલવી ન શકાય આથી તેમના ધર્મસારમાં લગાઈના કિસ્સા જેવો જ વહીવટ થયો.

શુદ્ધિની ખીલવટમાં પાછા પડવામાં તેમની ધાર્મિક રિયતિ કારણજીન છે તેમનામાંના ઘણાએ હિંદુસ્તાનને વતન માન્યું હતુ ઘણા તો હિંદુ જાતિ-માથી બનેલા હતા અને લગભગ બધા દેખાવમાં, વિચારમાં અને રીતરિવાજમાં હિંદુ જેવા થઈ ગયા હતા, છતાં તેમના મોલવી અને ધર્મપિદેશકોએ અર-ખસ્તાન અને પયગમ્બર સાદેખના જમાના તરફ જ નજર માંડી રાખવાનું શીખમ્યુ હતુ ધર્મપુસ્તકની ભાષા અરેબિક રાખી કે જે ભાષા મોમાંથી એક જ બધુ બજાતો હોય. વિશ્વાચિનોદ માટે તેમણે પરિચયન ભાષા રાખી તે પણ ઘણા ધોના જાનુ શીખ્યા. શીખ્યા તે પણ બદ્દ અશુદ્ધ ભોમના, જે સાબળી ધમિનમાં જન્મેલા માણુમ દર્મે અને દટાઈ કરે. અખીર ખુશર જે અર્ધો મોરો પરિચયન-દિની કવિ ગણાતો તે દટાનમાં સામાન્ય વર્ગને ગણાતો ફૈઝી

તેથી પણ ઉતરતો ગાળતો

૧૮મા મેકા મુઘી દિંદુસ્તાનનો મુઘીમ દિંદુ-
સ્તાનની ભાષાનો ઉપયોગ કરવામા દલકાર્ધમબલ્લો
આથી આખી કામનો ઘણો મોટો ભાગ કેાઇ બનના
પોતાના માદિલ વિના રહ્યા તેમની કેળવણી અધ-
કચરી રહી અને ગૃહસ્થવતમા કેાઇ જનનો સંસ્કારી
આનદ તેઓ લઇ શક્યા નહિ. ધર્મ વિશે પણ વધતુ
જતુ સાદિલ તેઓને મળ્યુ નહિ થોડી ભાંગીપીટી
દિંદી મુઘી કવિતાઓ તેઓમા પ્રચાર પામી હતી
પણ તેથી અમાન રહેલી મોટી કામનો ઉદ્ધાર કાઇ
થાય નહિ

ધાર્મિક મુઘીમ દિંદુસ્તાનમા વસતો પણ દિંદુ-
સ્તાનને પોતાનો માનતો નહિ—માની શકતો નહિ.
કારણકે તેમ કરે તો તેનો આત્મા નર્કમા જાય એવુ
તેને પદાવવામા આવતુ જે ફેશમા પેતે વસતો તેની
ભાષા, માદિલ કે પુગણ વાચતો કે ગીખતો નાદ.
માન છગન અને અરબસ્તાનનુ હોય ને જ તેને અપે
અનેક જમાના પહેલા ગુપ્તમા ભટકની અરગ જાનિની
નીનિરીતિ આ જમાનામા ન ચામે કે આ જમાનામા
માણસને લાગુ ન જ થઈ શકે એમ ખુદ શહેનશાદ
અકબર પણ માનતો, પરંતુ દિંદી મુસલમાન તો પેતે
જે ભૂમ પર કી રહ્યા છે તેનુ એક પણ તરખ કવન-
મા સ્વીકારના અચકાય છે આ જ કાન્જુથી તેનો
માનાસિક વિકાસ રોકાય છે

હિંદુઓની પડતી કેમ થઈ?

મધ્ય યુગમા દિંદુસ્તાનના દિંદુઓની રિયતિ ખુદ
મોકજનક હતી મદાન પ્રજા થવાની કે એક મદાન
જ્વાતિ બની રહેવાની તેમનામા તાકાત નહોતી દબ્બો
નાનીમોટી નાતો, વેદાભ્યાસના જગ્યાઓ, જળાશયોની
તકગરો, સ્પર્શસ્પર્શના બેદો અને દર્શિયુદ્ધિદમા તો
સમીપ જવાના બેદો એ બધા કારણોથી મુસલમાન
જેથી સંપીલી કામ બનવાનુ દિંદુ માટે અશક્ય હતુ.
મુસલમાનોના જુલમ અને દબાણ વખતે પણ જ્વતો
અને નાતો અદરઅદર નવા બાક કયે જતી હતી અને
દિંદુ સમુજ નજીબો પડતો હતો પેશાઈ સામાન્ય
થયા પછી એ બેદો અને વારો વધુ કટક થયા અને
તેમા રાન્ધબજોડેકો આપો મદાગપ્ટના જુદિમાન
સુખી આજીવોમા પણ બે મોટા બેદો પડી ગયા

ફેશકારિની ધગશ ધરાવતે દિંદુઓને અચારા ક
એવો દીર્ઘદષ્ટિવાળો કેાઈ ધર્મોચાર્યે બન્યા નહિ જ
નાતોના જેટલા જ વાડા ધર્મોના પણ ઉભા થયા
અને દિંદુશાસ્ત્રોએ મોક્ષ કે મુક્તિ માટેના મુઠ
મિઠાતો પર સ્થાપેલી આ ગાદીઓ નાવ ઉચી
ફિશનો બોધ કરી રહી આવી જડ મમાવરિયનથી
પરિણામે નિર્ભયના અને નાગ ન થાય તો શું થાય ?

કરજામના પાકા બદર્થી એ લોગો બધા મુશરેમા
અમુક દદ મુઘી આગળ જઈ શક્યા, પણ જ્યાં ચાણુ
જમાના સાથે કવનરિયતિ વડવાનુ આગ્યુ ત્યા અગ્રી
બેકા ધરોય આગળ દોડ્યુ જ જાય છે અને પૂર્વ
સ્થાનુ ત્યા બેઠું છે દર વર્ષે ધરોય બળે એશિયા વચ્ચે
જાન, બદોગન, ગોદવણીચાળા સાધતો અને કેળવા-
એલી શક્તિઓનુ મોટું અંતર પડતું જ જાય છે અને
ધરોયની સાથે થવાનુ એશિયા માટે વધુ ને વધુ મુશ્કે
જનતુ જાય છે અજેજેએ મોગલ સામ્રાજ્ય કાય કર્યુ
એ જ વખતે આફ્રિકા અને એશિયામા બીજા ધણા
મુલકો બીજા ધરોયી પ્રજાએ સર કયાં બાનો અર્થ
એ જ કે ગિયરના પકડી બેઠેલી જાનિઓને દરોવી
તેને જાહે આગળ વધતી જાનિઓ જામી મેરી

વલ્લભ વગેરે ધર્મ સંપ્રદાયોમા દેખાતી અધાર્મિક
કગનારી મનુષ્યપૂજન અને બીજા ગુરુશક્તિના સમ્રાદાયો,
નયા દેવદાસી કે મુલકીઓ માન્ય પોતાની વિષય-
રતિઓનાં વાન જવા દેખે અને લાખો સામાન્ય
માણસો, જેઓ મનિની ઉપાસના કરે છે તેમની
તરફ નજર દરીએ તો ગોરો અને પૂજારીઓ તેમની
કેટકેટલી અધાર્મિક કરના જોઈએ છીએ ! અને તે
પણ એવા દેવને નામે, જે ખાય છે, મુએ છે અને
માદા પણ પડે છે જગજાયજી (પુરીના) વર્ષમા એક
અદવાડિયુ ગાદા રહે છે. દેવોનો આ વૈભવ અને
વિલાસ નવાબોના જ્ઞાનખાતાને પણ વટાવી જાય
એટલા હોય છે કેટલાક માણસોએ ધર્મ સમ્રાદાયો
છુટા પડી, બધુ ભાંગી, શુદ્ધ સાતમની ઉપામના શર
કરી, પણ એકબે પેટી પછી ત્યાં પણ ગુરુપૂજની
અવધિ થઈ ગઈ

પરિણામે, મોગલ રાજ્યની પડતી પછી દિંદુ
અને મુસલમાન બંને પ્રજા સાથે જડ થઈ ગઈ, માત્ર
પૂર્વજોની વાદવાદ કરતાં જ બેઠા રહી અને નવો

જમાનો ખરાબ આવતો ત્યારે એમ કહી શકાય કે જો તમારો જમાનો અત્યુક્રમ નવા પ્રયોગ કે સ્વતંત્ર વિચાર કરવા એ તો જાણે ત્રિપુલિનિઓની જીવિમાં રાકા કરી ગણાય, ધર્મના પવિત્ર દરમિયાનો ઉપર પ્રભ કરવો એ મહાપાપ ગણાય, એવી મનોદશા થઈ ગઈ.

ઇતિહાસનો ભાષ

આમ એક સામ્રાજ્યનો પચાસ વર્ષનો આરંભ ઇતિહાસ જાણ્યા પછી આપણને શું કરવું તે ખુલ્લે-ખુલ્લું સમજાય તેમ છે. પુરુષોત્તમના એક પ્રગત જાતિને વસતું હોય, અંદરઅંદર સુષેદ જાળવવાની અને સરવદ સાચવવાની તાકાત મેળવતી હોય, દેશની સંપત્તિવધારવી હોય, કળા અને વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થએલી જોવી હોય તો પિંડુ અને મુસલમાન બંને કોમોએ એક વાર મૃત્યુ પામી પુનઃ જન્મ લેવો પડશે. આ બંને ધર્મોને સતત તપ અને જાગૃતિની દશા લેવી પડશે અને વિવેક તથા વિજ્ઞાનની છાયામાં પવિત્ર યજ્ઞ નવ-સંસ્કાર સ્વીકારવા પડશે. ઇસ્લામમાં આવો ફેરફાર થયો અશક્ય નથી તે જાણ આપણી આખ સામે અનનાના વિજ્ઞાનોએ બતાવ્યું છે. થાંડી મુસ્લિમ કમાલ પાશાએ સાબિત કર્યું છે કે મુગોની ઉત્પત્તિ મદાન મુસ્લીમ રાજ્ય નવું બંધારણ ઉપજાવી શકે છે, ગાદુનારી-લમ પશુ બંધ કરી શકે છે, સ્ત્રીઓના ચુકામી પદો ઉઠાવી શકે છે, દરેક સમ્રાટને સરખા દક્ષ આપી શકે છે, ને છતાં ઇસ્લામની જમિ તરીકે લખાતી જોગવી શકે છે.

ઔદ્યોગિક જીવન આદરી અને ગાહોણ મુસ્લીમ પાદશાહની નિષ્ફળતા દુનિયા સામે સર્જીત પુરાવો છે કે મદાન પ્રગત વિના મદાન સામ્રાજ્ય નહીં રાકે નહિ. અને મદાન પ્રગત એટલે શું ? માણસ માત્રને સમાન દક્ષ તે સમાન તક આપીને એક મુખ્ય પ્રગત બનાવવી તે. એ પ્રગતનો દરેક અંગ એક અંગ સરિરના અંગ જેવો જ હોય, વિચાર અને જીવનની દરેકદરેક મુખ્ય આજ્ઞામાં સૌ પરસ્પર મળવા જ હોય અને નાની આખતો અથવા ખાનગી જીવનની વિગતો ઉદારપણે નિલાવી શકતા હોય, પથ કે સમ્રાટના હિત કરતા આખી પ્રજાના હિત તરફ નજર મૂકી રાજ્યવહીવટ થતો હોય અને સમાજમાં જ્ઞાનની ઉપામના નિર્ભય રીતે, જાગૃત, અમર્યાદ થઈ શકતી હોય.

કામની સ્વતંત્રતાનો આધાર વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા

[અનુસંધાન જોડેના કોલમને જો]

પ્રેમી તંત્રીને

અથા અંકમાં પુછેલા પ્રશ્નોના જવાબો

(૧) દરિયાની ઉઠાઈ કેમ માપવામાં આવે છે ?

હોડી કેલિબને અવાજ કરે એના એક ઘટ્ટની ગોઠવણી કરી છે. વાજાના દોરડા સાથે એક માથું વજન ટાંચવામાં આવે છે અને પછી તેને દરિયામાં ઉતારાય છે. જેનજેમ દોરડું નીચે નબ તેમતેમ એક ટોલ વાગતો નબ એવી કસમત હોય છે. ત્યારે વજન નળીએ પહેલું છે ત્યારે ટોલ વાગતો જાય પછે છે. માત્ર દોરડું કંટક નીચે ઉતર્યું તેનું માપ લેવાય છે.

(૨) કાંઈ પણ એલન કે સવાની સંજિત માપ બતાવવા માટે 'હોડી પાવર' (પોલકાળ) રાજ કેમ યોજાય ? એલનના મુખ શોધક નેસ વંદિ 'હોડી પાવર' ગાજ યોજાય છે. પોતાના પ્રાતાના પોતાના જાળતુ પ્રમાણ એક મિનિટમાં ૨૨૦૦૦ રતલ વજન એક કુટ હજી કરવામાં ખર્ચાવી સંજિત નેટલું બાંધતું હતું આ ઉપરથી તેણે એલનની સંજિત બતાવવાના માપ તરીકે 'હોડી પાવર' રાજ રાખ્યો. થોડા વખત પછી તેણે ૨૨૦૦૦ રતલ ફેરવીને ૩૩૦૦૦ રતલ માપ રાખ્યું હતું.

(૩) લશ્કરમાં ખાખી રગના કપડાને ઉપયોગ ક્યારથી શરૂ થયો ?

લશ્કરમાં ખાખી રગના કપડાને ઉપયોગ પ્રથમ ટિફ્ટાનમાં શરૂ થયો અને ૧૮૪૮માં હુસસન અને હોડામનની સંગ્રામી નીચે ખાખી કપડાં લશ્કરમાં પ્રથમ વખતથી ત્યાર પછી હિંદુસ્તાનની બહાર હુદાનની લડાઈ વખતે અને ૧૮૮૩માં ફરી ઉપયોગ થયો.

(૪) દુનિયામાં ઉંચામાં ઉંચો પુલ કયો છે ?

દુનિયામાં જોયી ઉંચો પુલ વિસ્કોરિયા દોલ્સ બ્રીજ નામનો છે. ૪૦૦ ફુટની ઉંચાઈએ જોખની બાજવાર નીચે ધળો તે જાળેની ની જોળે છે જી એ હોલ્સ નામના માણસે તે પુલના બાંધકામની યોજના પકી હતી.

(૫) વિજયથી મૃત્યુ કેમ નીપજતું હશે ?

વિજયી જ્ઞાનવંતીમાં પસાર થાય છે અને જો તે પધારે મજબૂત હોય તો આરોગ્યવાસના જ્ઞાનવંતીને નિષ્ક્રિય કરી નાખે છે તેથી મૃત્યુ થાય છે.

પર છે મત્ત અને કલ્યાણ ધર્મનો પુરો ઉત્તમ થશે ત્યારે જ દિદી પ્રગત તેની પુરી અને ખરી લખાતી પામશે (ઔદ્યોગિક અને ઇતિહાસ. પુટક પૃષ્ઠ) જહુનાથ સરકાર

આપુ વર્ષ રખડવુ, તોફાન કરમ, કલાસમા કપરસ ખાવી, જાવન જાવા ને વળી પાડ પાસ થવુ, કેમ ?

તુકારામની મેટ્રિક

હંગીમાં ગણી ચે ત્તાણે લેવાની હોય છે મેટ્રિક અને તેમા ભણતા વિદ્યાર્થીઓનો સમાગમ, તેમની મિત્રતા, તેમનો કાર્યક્રમ, તેમનો ભલકો અને તેમનો વટ, એ બધુ જારીકાણવી નીરખવુ એ પણ એક અનેરી ક્લાસ જ છે.

ત્રિલોકચંદ્ર અમારા શહેરના લોખંડના વેપારી તૈયજઅલીના ગુમાસ્તા બહુકાકાનો પુત્ર થાય.

બહુકાકા, ગુલામબુમેન યવના દત્તા એ જમાનાના ગુમાસ્તા એટલે એમને આપણે જુના માણસ કહીએ તો ખોટું નહિ એમનો એક પુત્ર જગજાય હિંદુસ્તાનની બી બી ઝેન્ડસી આમ રેલવેની જે લોકલ અમલવાળી ગને સાહાઈસ વાગ્યે ઉપડી મુબઈ નાય છે, તેમા કામ કરતો સુનદો ગાઈ છે બીજો પુત્ર અમેરિકામાં એટા પાયા પર તારકસજનો ધધો કરવા ઉમેદ રાખે છે.

એમના બીજા ચીરછવી ત્રિલોકચંદ્ર તે આખે જાણ તો નહિ પણ જન્મથી જરાક ત્રાસુ જોવાની ટેવવાળા તો ખરા.

દસ માસ સુધી અમારી દાહરકુલમા વધારેમા વધારે લહેર કરવા માટે, છેલ્લી પાટલી ઉપર વધુમા વધુ વાર ઉલા રહેવા માટે અને તમામ મનનોને

વધારેમા વધારે પગવવા માટે જો કાંઈ હનામ કાદરામા આવે તો તે અમારા ત્રિલોકચંદ્રને જ મળે, એમ અમારા કલાસની બહુમતી છે તેમની સાથે નાશાસાગી હોવાથી અમે તેમને તુકારામ કહી સંબોધીએ છીએ.

છેક અંગ્રેજ પટેલા ધોરણવી સાનમા ધોરણ સુધી, સીટીઓ લઈ આગલા ધોરણમા ચડી જનાર તુકારામ ખરેખર જવામદ જ છે.

તેમના અભ્યાસક્રમમા જરાક દૃષ્ટિ નાખીએ તો માલમ પડે છે કે અંગ્રેજ પાઠમાજા લાયક પહેલાનો પાઠ શીજે સમજના એમને જોહામા જોહો એક દાયકો જોઈએ જ્યોમેટ્રી ઉપર તો એમને ધબી ચીડ છે જ્યોમેટ્રીનુ પાનું ઉઘાડવુ એટલે તેમના દુરમનને નમન કરવુ એમ તે માને છે એન્જિનિયરના ફેક્ટરો જેવી ચીજમા માથાકૂટ હોવાથી તેને એ ઝાઝી છેંછેડા જ નથી.

જો ગણિતમાં બહુ ગુણકાર ન હોય અને અપૂર્ણક વગરના મીઠે સીધા દાખલા પુઝ્યા હોય તો અકસ્માતે પાચમાથી દોઢ ખરો પડે, તેની મને તો સોએ સો ટકા ખાતરી છે.

બુદ્ધિગમમાં ધણી મામોના નામ આવના હોવાથી

તેમા જગ કયાશ છે, છતાં અમદાવાદથી નડિયાદ અને નડિયાદથી કપડવણજ, અથવા અમદાવાદથી મહેસાણા સુધીના ધણાખરા ગામો તેમને મોટે છે.

ઇતિહાસ એટલે અરથા ગપાટા મારી કહક લખવું એવી તેમની દહ માન્યતા હોવાથી 'સો માર્ક-માધી ધારૂં તો ઓછામા ઓછા તેર માર્ક હું મેળવી શકું' એમ તેમણે એક વાર પરશોત્તમ માસમા સવારે નવ વાગ્યે નંદાવા જતા નદી ઉપર છાતી ઠોકીને કહેલું એ મને યરાયર યાદ છે.

ગઇ સાલ યુનિવર્સિટીએ સાયન્સ અને બુજોગ ફરજિયાત દાખલ કરેલાં એની માથે તેમનો સમૂલ્ય વિરોધ છે એ વિરોધને લીધે સાયન્સના અવરોધા તેમણે હોટેલો શોભાવી છે હોટેલોના બીજના પૈસાનો હિસાબ કરીએ અને જે પૈસા થાય તે બે કાઈ સાયન્સ માસ્ટરને આપીએ તો ઓછામા ઓછા ત્રણ છોકરાં તે લખાવે એમ ગામના લોકોને વાન કરના મેં સાબલ્યા છે.

આ તુકારામનો અભ્યાસક્રમ થયો પ્રીલિમિનરી—એટલે ફારમ આપવાની—પરીક્ષા પહેલાનું એક અઠવાડિયું અને ફારમ લીધા પછીના એક આખા માસની એમની તનતેહ મહેનતનો જે કોઇ નિચાર કરે તો જરૂર તુકારામ મારે દયા અને ફિલમોશ બતાવે.

ફારમની પરીક્ષાને ફક્ત આઠ જ દિવસ રહ્યા એમ છોકરાઓ વાતો કરે છે ને તુકારામ સાંભળે છે ફારમ લેવાનો દહ નિશ્ચય કરીને કહક બળડતા બળડતા એ પોતાને ઘેર જાય છે.

'માજી, કાલથી આપણે શાક શેવા નથી જવાના. છીંકણી પછી તમારે જતો જ લાવવી પડશે મારી પરીક્ષા આવતે સોમવારે જ છે. કાકાને કહેજો કે ત્રીજો માથા ખાતી કરી મને એક ચોરડી સ્વાધીન કરે. જે તેમ નહિ કરે ને પછી અમે નાપાસ થઈશું તો તેમાં અમારો વાક નહિ.' કાલથી સાંજે આગમા ફરી આવીને પછી વાળુ કરી રાતના જળને વાગ્યા સુધી વાચવું છે, મારે મોટા ભાઈને કહેજો કે એક ટેબલ લેમ્પ લાવે અને સાંજે જળને પછી કહી દેજો કે સ્ટપ, પિન, આ, ખાડ અને મસાલાના ડબ્બા મારા ટેબલ નીચે જ મુકે વળી જે થરોસ અપાવે તો ઘણું સાફ.' તુકારામ

હ-ક મને ફારમ ના આપ્યું. હેડમાસ્ટર ખરાબ છે

એકમામી બધી સુચના કરી હામી.

પરીક્ષા થઈ ગઇ છે મગળતારે પરિજામની રાહ બેસા નવજીવાનો પાટલીઓ પર બેસા છે એટલામા હેડમાસ્ટર આવ્યા અને કેલેક્ટર પાસ થાય છે તથા કેટલાને ફોર્મ આપવાના છે તેમના નામ વાંચી ગયા. તુકારામને બીજો વરમે ફોર્મ આપવાનું વચન આપી રવાના થયા. દીવેલ પીધેલા જેવું મોહુ લઇ તુકારામ ઘેર ગયા અને ત્રીજો માથો એક ખુરશીમા પડી પોકે-પોક મુકી રડવા લાગ્યા.

એટલામા માજી આવી પહોંચ્યાં 'હાય હાય' મારા તુકા, શુ થયું? વેંડી કેંડો? ખમ્મા તને'

'ના ના, માજી, હુ-હુ-મને ફારમ ના આપ્યું. હેડ માસ્ટર ખરાબ છે શેડિયાના, વકીલના અને ડક્ટરના છોકરાને તથા ગાડીધોડાવાળાને ફારમ આપે છે મને ના પાડી એ...એ...મને નપાસ કર્યો'

'કહ નહિ બેટા, બીજો વરમે! કઈ મરી જવું છે? જોઇશુંને આપણી નાતમાથી કેટલા પાસ થાય છે? તે એ તો બધા ય મર્દોના મર્દો ને જાદારના બદાર બધે દગો થઇ ગયો જોને હાડકા નીકળ્યાં' હા-હા, મોટાને આપવા દે પેલા કિરણો વકીલ છે ને, તેને કહીશું એટલે ફારમ અપાવશે.'

તજાવને કિનારે પથથિયાં ચરજોહોબેહો તુકા મનમા બજે છે 'જો હુદુલી માસ્ટરના અવરમા બે-બે કુટવા-મા મારો ભાગ ન હોત તો જરૂર હું ડિ-ક્ટરીમા પાસ

થાત પેલા કાણકાકાના અવરમા છોડા તથા ઉધ-
ગસ ખામને તેને ખુબ સતાવેલો, એટલે જ કુ અચેટમા
હીડી ગયો પેલો જગલપુરી આખો ને નરન મને
કલાસઆઉટ કર્યો, તે દિવસની એની ચીઝને લીધે
સાયન્સમા થોડા માર્ક ખુટયા કઈ નહિ, જો પેલો
કિરપો કૃપા કરે તો એકો પાર !' લહેગમાં આવી
કવિના લલકારવા માઠી

અરજ સુણો અવિનામી,

અમારી અરજ સુણો અવિનામી

'હે! પ્રભુ' જો કારમ મળી ગય તો દુનિયા ઝખ
મારે છે' હે પ્રભુ' તુ પામ ભલે ના કર, પણ
કારમ તો જરૂર અપાવ જત, તને ઘીનો દીવો પુરીશ
કંઈ નહિ, હીમતે મરમ તો મદદે ખુદા ચાલ જવ
કિરપા પાસે !'

x

x

x

હેડમાસ્તરે નોટિસ કાઢી છે કે કામ ચિના ઍક્સિસ-
મા ફાઇલ ચનારને શિખા કરવામા આવશે એમનો
રૂઆખ બદલાઈ ગયો છે જાણે ધણા જ કામમા
રોકાએલા હોય તેમ દેખાય છે વાત કરતા સંબંધતા
જરાક ઝોઝી જણાય છે ફોર્મ મારે કોઇ મામાની,
કોઇ કાકાની તો કોઇ પુવાની ચીઝીઓ લઇને વારા-
ફરતી ઍક્સિસમા પ્રવેગ કરે છે હેડમાસ્તર સૌને
દેખાડાવે છે, ધમકાવે છે, આમુ કઢાવે છે અને
અનહદ દયા આપી ફોર્મ આપે છે છેલ્લે દિવસે
સાજે સાડાચાર વાગ્યે તુકાગમે હેડમાસ્તરને કિરપા-
રામ વખીલની ચીઝી બનાવી હેડમાસ્તરે મવાલ કર્યો,
'તુ કેટલામા પાસ છે ?'

'સાહેબ, પાચમાથી ત્રણમા નજસ છુ ને એમા
તેત્રીસ તેત્રીમમા માનઆઈ ખુરે છે !'

'આખુ વર્ષ રખડુ, તોકાન કરવા, ઉધરસ
ખાવી, ગાયન ગાવા ને વળી પાછુ પાલ ચવ' અવર
ભરવા નહિ ને પછી ચીઝીઓ લાવવી' જા, એસ પેલા
ખુણામા ને આમા લખ્યુ છે તેમ લખ'

તુકારામને મુક્તિ મળી ગઈ! દરખમા ને દરખમા
તેણે આર આના હોટલમા ખરચી નાખ્યા

x

x

x

ફોર્મ મળ્યા પછી તુકારામનુ જીવન બદલાઈ ગયું
નિરાણેથી છુટી એ કલાક તળાવ ઉપર ફરી આવી

વાણુ કરીને શીયુન પેરાળર સાડાનવ વાગ્યે વાચવા
એમના વચ્ચેવચ્ચે પ્રેરણા થઈ આવે તો પાચદમ
મિનિટ ગાયન પણ ચલાવે સાડાદસ-અગિયારે ચા
બનાવે પીને જો એકા તે માડાખારે ઉઠી મો ઘોડ
ફરી બીજો એક પાડી એક વાગ્યે વાચન શરૂ કરે
વચ્ચમાં અકસ્માતે દોટકે કલાકનુ લાણુ એકુ આવી ગય
વળી પાછા અઢીથી પાચ મુધી વાગ્યે.

તેમનો સ્વભાવ ખરેખર ચીઝીઓ થઈ ગયો
દતો અને મદાકાળીની મુર્તિ જેવો કેપ રાખતા
મોટા શાહી કુમાર માફક હુકમ કરતા એક વખત
કાકા રોકો એટલે તેમણે છુટો પામ મારી પાણીની
ઝોળા દોડવાનુ જગમગે છે. માથએ ધરતા બધા
માણુમને તેમને છંછડવાની મના કરી દીધી હતી
સવારે માડા આઠે ઉઠી દાનણુપાણી કરી નવથો દમ
મુધીનો વખત લાયબેરી કે હોટલમા ગાળતા, અને
સાડાદસે ત્રીજો માણે જા બરાડા પાડી ફરી પાછુ
વાચવા માડતા બપોરે માછના આમદથી કલાક
જો કલાક ઉથતા અને સાજે વળી પાછા ત્રણ કલાક
વાચી ફરતા જતા આમ એક મામ મુધી તુકારામને
પરીક્ષાનો રાફુ નડ્યો

પરીક્ષા આપ્યા પછી, આનંદમાનમાં બાર વરસ
કાળા પાણી ભોગવી ભરાર આવતા બેટલો આનંદ
કેદીને ચાપ તેટલો આનંદ તુકારામને થયો પરીક્ષા
પછીની આખી રાત અને અકથો દિવસ મળી કુલ
અદર કલાક તે ઉંઘ્યા હતા મગજને કુંડુ પાડવા
આમિમીમ ઉઘારવાનુ પણ ભુ'યા નહોતા. પામ
થવા મારે પરીક્ષાના પેપરો તપાસનારા કેણુકેણુ
છે, તેની શોધમા તેમણે એક અઠવાડિયુ ગાળ્યુ
હતુ લાયવગ લગાડવાનો ધણો યે પ્રયત્ન કરવા છતા
કયાંય નહિ ફાવવાથી માતાજીની, અગિયા કાકાની,
મદાદેવની, હનુમાનની અને મલનાગણુની બાધાઓ
રાખી તુકાગમ, જીનની પહેલી તારીખના ટાઇમસની
રાદ બેના અમદવાદ રોશને પ્લેટફોર્મ પસ લીધા
વગર રખડતા હતા

અંણુ

જમડિયો—મુજઈ જવાની ગાડી આ કે ?

સહેરી—હારતો, એમા પુરે છે શું ? એટલી તો કર-
અને ચે ખખર પડે

આમડિયો—તેથી તો હું તમને પુછ છું, બાઈ સાહેબ !

એકાંતના દોસ્તો

કાગડા ચકલાં ખિસકોલીઓ ખિલાડીઓ. . . .

['ઐતરલી ડીવાલો' નામના પુતકમાં કાકાસાહેબ કચેલકરે પોતાના જેવાના વિચારોના સોબતીઓ— પંખીઓ, ડીડીઓ, સુપરો, મધમાખો, વાઘા, ખિલાડીઓ અને ખીન અનેક છવચ્છ સાથેના પ્રસંગોના અતિ રસમય વ્યાન આપ્યાં છે અવચોક્ત કરવાની દૃષ્ટિ અને છવમાત્ર પ્રત્યે મમતા હોય તો પ્રાણીસૃષ્ટિ પણ કેટલી સજીવ અને રસમય બની રહે છે તેના બહુ સુંદર ચિત્ર એમાં મળી રહે છે. માત્ર વાનગી તરીકે જ આ નીચે થોડા ફરસ અમે કુતારીએ છીએ અમારી તો ખાતરી છે કે આટલું વાંચ્યા પછી એ આપું પુસ્તક, જેણે નહિ વાંચ્યું હોય તે સોધીને અવરજ વાંચી જશે]

વે કાગડાઓના મારા બાપવાના દિવસ આજ્યા કાગડાઓ દરેકરથી ડાખળાઓ સહઆવતા અને ઝાક પર ગોઠવતા. ડાખળા જરા મોટી હોય અથવા નેહુએ તેવી ન હોય સારે કાગડાઓ લાવીને મારી કુડીમાં નાખતા પહેરેક મિનિટમાં ખરાખર પક્ષોએ એટલે લઈ જતા એક દિવસ એક કાગડાને લોદાના તારનો જાડો કટકો જડતો ધાસતી માસડી બાપવા માટે આવ્યા તારનો ઉપયોગ થાય છે આ તાર વળી વીસમી મ'ના આ મધ્યમુરે એક દોડપ્રાસાદ બાપવાની પ્રુથ મધ્યામ્ણ કરી, પણ તાર ચક્રક જ રહેા. બાપવે એને સુજડું કે ચાલો ચાપણે એને પાણીમાં નાખીને પલાળીએ. ખરાખર બે વાઝાથી ચાર વાઝા સુધી એણે એ પ્રવંત્ર કર્યો પહેલા એક છેડો પાણીમાં ગોળ્યો, પછી બીજો, પછી ત્રીજો લાગ એ કલાકની મંહેનત પછી કાગડાભાઈ એટલું પદાર્થવિદાન ગાંખ્યા કે લાકડાના ગુણધર્મ અને લોદાના ગુણધર્મ સરખા નથી હોતા. પણ આખરે એણે પોતાના માળામાં એ તારનો ઉપયોગ તો કર્યો જ.

એક દિવસ અહામદ દોડતોદોડતો આવીને કહે, 'કાકાજી, કાકાજી, જરા મધ્યર આઠએ તો સંઘી દમને એક કાંચડા પકડા દે ' જાહેને નેહું છુ તો સાથે જ ચતુર કાગડો પણ દવાયો દતો. કાગડો ઝોરડીમાં પકડાયો દતો. એને પગે એક લાખી દોરી બાધેલી હતી (કેદી પાસે દોરી કયાથી આંખી ? જાનગી

વ્યવસ્થા.) કાગડાએ દુનિયાના તમામ કાકાઓને વદારે ધાના હુમ પાડી. પણ હું એકલો જ લા કાજર હતો. મેં ઘણી આજ્ઞા કરી અને કાગડાભાઈ છુટી ગયા મારી ખાતરી છે કે એ કાગડે ફરીવાર જેલનું મો પણ નહિ જોયું હોય. પણ બંધાયો એનું કર્ક નહિ, મરી જાત એનું ચે કર્ક નહિ, પણ કાગડો જાયો એ શરમ એની આખી નાતને અસળ્ય થઇ દશે

મારી ઝોરડીમાં ખુબ ઉમે એક બાંકું હતું એક ચકલીની દૃષ્ટિ-તેના પર પડી તરત જ તેણે લા પોતાનો માળો પાલ્યો ખીસકોલીઓએ મારા ઉઠેપુરી ઊનના આસતના કકડા તો કરી નાખ્યા જ હતા. તેમાના ચનપસંદ કકડા ઉપાડીઉપાડી ચકલીએ પોતાનો મહેલ સજી નાખ્યો. આ રીતે છ વાઝે ઝોરડીમાં પુરાવા પછી પણ સદવાસને માટે મને ગોઠિયો મળ્યો ચકલી એ દરેશા પ્રસન્ન રહેનાર પ્રાણી છે. આખો દિવસ વાતો કરતા તે યાકે જ નહિ, અને મેરાઓની પેટે એની એ જ વાત ફરીફરીને કહેતા કટાળે નહિ. મારી ઝોરડીમાં રોટલાના કકડા પટેલા હોય એટલે અમ અને આશ્ચર્ય તેને પુરેપુરી સત્તવઝ મળી. અને પરિન્દાની ગાન એટલે વજા તો મારો જ નહિ. મધ્યાકાળે માળામાં નાનાનાના અચ્ચાં ચિચ્ચિચ્ચ કરવા લાગ્યા. ચકલી રોટલાની કરચો જમીન પરથી વીણી લે, ચાચમા દળાવીદળાવીને તેને પોચી કરે ને ઉપર જઈ જન્મજાને અવગણે મારી ઝોરડીમાં રહેની ખીસ-

કોળીથી આ ચકલીનો સહવાસ મદન થતો નહિ પણ કરે શું ? ભીંનના બાકા સુધી પહોંચી જવાય એમ ન હતુ. નહિ તો ખીમકોલીએ ચકલીના ઇંડાને જ હોણ્યા કરી નાખ્યા હોત. જો કે ખીમકોલીઓ ઇંડા ખાય છે એ વાત છોટાચક્ર ન જ ઊડાયા પછી જ મારા જાણવામા આવી.

ક્ર

હું માનતો કે કોયલ પોતાના ઇંડા કાગડા પામે મેવાવે છે એ કેવળ કવિકલ્પના દરો. 'શાકુન્તલ'મા જ્યારે વાચ્યું 'અન્વેદિજે પરબ્રુત ખલુ પોપયન્તિ' ત્યારે કાલિદાસે શોકવહેમનો ઉપયોગ કર્યો છે એમ જ મેં માનેલુ પણ જલ્દીમા જોયુ કે કાગડા સાથે જ કોયલના અચ્ચાને ઉછેરે છે જ્યાંત્યાથી ખાવાનું આણીને અચ્ચાને ખવડાવે અને તેમને લાડ લડાવે પણ થોડા દિવસમા સંસ્કૃતિનો ગ્રંથો સર થયો કાગડાઓને થયુ કે અચ્ચાને ખવડાવીએ એટલુ ખસ નથી, આપણી સુધરેલી કેળવણી પણ તેને આપવી જોઈએ એટલે ખામ વખત કાઢી માળા પર ભેસી કાગડો શીખવાડે, 'બેલ, કા કા.. કા' પણ કોયલનું પેલુ કૃતમ અચ્ચુ જ્યાંજ આપે, 'ક.. ક.. ક' કાગડો ચીંટાઈને ચાચ મારે અને કરી કેળવણી સર કરે, 'કા.. કા.. કા' પણ આમ કોયલ કંઈ પોતાની સરકૃતિનું અભિમાન ઊંડે ? એણે તો પોતાનું 'ક.. ક' જ છુટવા માડ્યુ કાગડાની ધીરજ ખુટી ત્યાં સુધીમાં કોયલનું અચ્ચુ પગભર થયુ હતુ, —અથવા સાચુ કહીએ તો પાપભર થયુ હતુ કાગડાની ગંધી મહેનત છુટી પડી અને લાગે છે કાગડો દિલ્લુરતાની હોવાથી તેણે નિષ્કામ કર્મ કર્યાનું સમાધાન તો જરૂર મેળવ્યુ દરો. 'યજ્ઞે દુરે યતિઃ ન દિગ્ધર્મિતિ કલ્પ દોષ.' એમ ન હોત તો કાગડો દર વર્ષે એ ને એ જ અખતરો ફરી ફરીને શુ કામ કરે ? સામજી-ભાઈ કહે, 'આ કોયલના અચ્ચા જેટલી પણ અંકલ આપણા અંગ્રેજી લણેલાઓમા હોત તો તેઓ ધરમા અંગ્રેજીમા ન બોલત'.

ક્ર

દશેરને દિવસે એક નીલકંઠ (ચામ પક્ષી) અમારે ત્યાં આવ્યો નાનપણથી નીલકંઠ વિશેનું કાવ્ય ખુબ માભળેલું નીલકંઠ એટલે અત્યંત કલ્પાણુકારી પક્ષી, જ્યાં તે જાય ત્યાં શુભ જ થવાનું, નીલકંઠનું

દર્શન થાય એટલે તે દિવસે સાંસ્કાર ખાવાનું મળવાનું, એ બધી માન્યતાઓ તેના દર્શન સાથે મનમા તાણ થાય છે. મને માફમાર ખાવાની ઇચ્છા પણ ન હતી ને આશા પણ ન હતી મેં સ્વાદ છલ્યો છે એમ તો કેમ કહુ, પણ તે વિશે ખુબ બેફકાર છુ ખરો. નીલકંઠને જોઈને આવ્યો દિવસ ખુબ પ્રસન્નતા અનુભવી અને નીલકંઠ પણ કેહા સંસ્કૃતી પેટે પોતાના પોષાકના મદદરતુ પોતાને જરાજર ભાન હોય તેમ દયાએલા અભિમાનથી આમતેમ ઉડતો હતો ઘણી વાર અમારા તરફ નજર નાખતો, પણ તે એટલી બેદરકારીથી કે જાણે કહેના માગતો હોય કે તમારા જેવા શુદ્ધ માનવી મારી એક નિગદને પણ લાયક નથી થોડાક વખત આમતેમ ફરી ભાઈ-સાહેબ જાણે કંઈ ભારે કામ ભુટી ગયા હોય તેમ એકએક ઉતાવળાઉતાવળા ઉડી ગયા આપણા ભેસના વગેરે મુપરિન્ટેન્ડેન્સે એ જ નીલકંઠ જોયો, એટલે મને આવીને કહે, 'મિ. કાલેલકર, આજે મેં નીલકંઠ જોયો એનું માદાત્મ્ય શું છે ?' મેં કહ્યું, 'તમારૂં આખુ વગ્ન મનમા જરો માત્ર નીલકંઠનો સિકાર નરિ કરતા' મુપરિન્ટેન્ડેન્સે કહ્યું, 'આખુ વગ્ન કેવ જરો એ તો કાલુ જાણે, પણ આજે તો મયારે ઉડીને નવા કારખાનામાં કેઢીઓ ને મુકાદમ લઈ પડ્યા એ ભારે અપશુકન થયા ખગ,' સામજી પ્રભાણે તો તે વગેરે સિદ્ધિ રોટખાતામા રહી મખખર થએલા, એ મુપરિન્ટેન્ડેન્સે ડાઉન માહેજનો ઘડો સમરો ગુજરી ગયો અને તેની મોટી મિલકત ડાઉન સાહેબની પત્નીને મળી. આ અપશુકન ગણાય કે શુકન એ આપણે શું જાણીએ ?

ક્ર

સામજીભાઈ પાસેથી રોટલાના કકડા ખાઈખાઈને કાગડાએ મારી પેટે માત્યા દતા મને થયુ, ચાલો કાગડાઓને જગા કસરત કરાવ. હું રોટલાના કકડા આકાશમા ખુબ ઉંચે ઉછાળુ ધારણા એવી કે કાગડા ઉડીને આકાશમા ને આકાશમા કકડા અદરથી ઝીંડી લે. પણ એ ખાધાઓ માથુ ઉંચુ કરીને કકડો ક્યા ઉડે છે ને ક્યા પડે છે તે મને પેટે જોઈ લેતા, અને કકડો નીચે પડે એટલે એને મારે પડાપડી કરતા મેં સામજીભાઈને કહ્યું, 'તમારા ગુજરાતના કાગડા

સાચ નાજાયક છે. અમારે ત્યાં નાનપણમાં હું એવ-
ડમાથી કાણુ વીણીપીણીને આકાશમાં ઉડાડતો ત્યારે
કાગડાઓ એકેએક અદર જ ઝીંકી લેતા પશુ આ
બાધાઓ તો ડોળા કાઢીને જોઈ જ રહે છે !” શામળ-
ભાઈમાં કંઈ પ્રાન્તીય અભિમાન ઓછું હતું ? તેમણે
હાલું, ‘અમારે ત્યાના કાગડા ઓછા જ બુબ્બી-
બારસ હોય છે ?’

ક

ક

અંધવારને દિવસ હતો. પોલીસોને જલ્દી થેર
જવું હતું એટલે અરજી કરી તેમણે અમને પાચ
વાગે જ કોટડીઓમાં પુરી દીધા હતા. હું ‘નાથ-
ભાગવત’નો એક અધ્યાય પુગે કરી ઓરડીમાં
નિશ્ચેતે બેઠો હતો. પોલીસો તેમજ મુકાદમો તાજા
બરાબર બંધ છે કે નહિ તે તપાસી બીડી પીવા
આકે ખુલ્લો જઈ જરાયા હતા. એટલામાં એક મોટો
ધોધર મિત્રાડો ઘરાઈને ખાધા પછી મુઠ ચાટતો
ચાટતો અને હાથીની પેઠે ડોસતોડોસતો આવી મારા
આસણાઆગળ અટક્યો અને ધ્યાનપૂર્વક મને નિદાનતો
હમો. તેણે માથું ઊંચું કર્યું, નીચું કર્યું, જાણ્યાના એક
છેડ તરફથી જોયું, બીજા છેડા તરફથી જોયું, ને
‘ગુરુ’ ‘મ્હાઈ’ કરીને પોતાનો સંતોષ જાહેર
કર્યો ! નાનપણથી અનેક અનુપચારો (મ્યુઝિકમો)
હું જોતો આવ્યો છું, પાળ્યાંની માંબ પશુપક્ષીઓ, વાઘ
અને મિત્રાડાઓ પુરેલાએ બદારથી જોયા છે, તપાસ્યા
છે, તેમનું વર્ણન બદારના લેખક પર વાગી સંતોષ
વ્યક્ત કર્યો છે; પણ કોઈ કાળે મેં એમ સ્વપ્ને વ
ધોરેલું નહિ કે હું બંધખારણે પુરાયો દહજ અને એક
નકત મિત્રાડો બદારથી મને જોઈ-તપાસી પોતાનો
મનોવ જાહેર કરશે ! મિત્રાડીઓનું કેલ્પી જાણુ
ચાલતુ હોત તો પેલો ધોધર આ પ્રસંગ પર જરૂર
એક લાખો વર્ણનાત્મક લેખ લખત

ક

ક

હું માંહો હતો ને દરમિયાન મને દૂધ મળતું.
અને જ્યાં દૂધ હોય ત્યાં મિત્રાડી તો હોય જ એ
જુનો સિદ્ધાન્ત; એટલે દીરાએ મારી માથે બાળ-
બંધી કરી. ગમે ત્યાંથી આવે અને પગે નાક ધમે,
પુછડી ઉઘી કરીને ‘મીયાઈ’ એવો પ્રતિષ્ઠિત અને
સંસ્કૃત અવાજ કે. નાનપણમાં વૈષ્ણવ કરી પછી જ

જમવા એસવાનો અમારો રિવાજ, એટલે મિત્રાડીને
દૂધ પાયા વગર જતે દૂધ પીવાનું મન થતું જ નહિ.
પણ મિત્રાડી માટે વામણ ક્યાંથી લાવવું ? સદાજાએ
અમારા એટલાની કોર પરના એક પોરબંદરી પથ-
રામાં નાનકડી તાવડી જેવો એક ખોટો દતો, તેમાં
રોજ એને હું દૂધ પાતો. કોક દિવસ હું ‘Tale of
Two Cities’ વાચવામાં યુગ્મનાન હોઈ અને
મિત્રાડીને વેળાસર દૂધ ન મળે એટલે ધીમેધીમે
એકએક પગલું ભરી મિત્રાડી રહેતી ઢાંકેલા માગ
ચણ તરફ જાય, ફરથી ચંચુ મુધે, અને પોતે ભારે
ગુન્હો કર્યો એવું એકએક ભાન થયું હોય તેમ જટ
પાછે પગે પાછી દડી જાય. મિત્રાડી ને સંસ્કૃત
જાણતી હોત તો બોલી ઉઠત : ‘અરોરાત મદતપાપં
હતું વ્યવસિતા વયમ્ !’ પણ એ તો મિત્રાડી રહી.
એનું જાણુ સંસ્કૃત ‘મીયાઈ’ એ એક જ ઉદ્દાગમ
પરિસ્માભ થતું પાછી બેસીને ‘મીયાઈ’ બોલી
મારા તરફ સહેજ જુએ ને ધીજ જોયે. પણ પાછું
ગહેવાય નહિ એટલે ફરી આગળ જાય, દૂધ મુધે
ને અચકાઈને ફરી પાછી રહે. આ રીતે એણે મારા
પર મારી જાપ પાડી હું એને નિયમસર દૂધ પાતો.
કેકવાર એને રોજ કરના બમણું દૂધ આપતો પણ
આખરે મિત્રાડી તે મિત્રાડી. એક દિવસ ક્યાંકથી
એક દોન્ટદારને લઈ આવી. દીગને તો અમારી બીક
હતી જ નહિ એટલે તે સીધી આવીને મારી પથારી
પાસે બેઠી અને એનો દોન્ટદાર અમારી નજર સુક-
વીને આગળ ધર્યો અને એણે ચંચુ ઉઘાટી ગાડ્યો
એની ઉમળી શર ચાય તે પહેલાં જ શામળભાઈનું
ધ્યાન તે તરફ જાયું ને તેમણે તેને દાંડી કાઢ્યો.
દીરાની મુઠા પણ ચોર જેવી યજ દની. તે પણ વગર
કાકે ત્યાંથી પોખારા ગણી ગઈ. બેજણ દિવસ
લાગલાજટ આ બંનેએ ઉત્પાન મચાવ્યો. દીગ પહેલા
તો ભીંનના નીચલા કાણામાંથી એકકડી આવતી અને
પરિસ્થિતિ નિદાણી અનુકૂળતા જણાયે બદાર જઈ
દોન્ટદારને લઈ આવતી. પોતે પ્રત્યક્ષ મોરીમાં ભાગ
ન લે પણ તેમાં તેનો અમભાવ તો પુરેપુરો હોય.
દીરાના ગુન્દાની ખાતરી થયા પછી બે દિવસ મેં
એનું દૂધ બંધ કર્યું. દૂધ ઉપર અખન પહેલો રાખ્યો,
[અનુસંધાન અગ્ર પાન ૨૧૨ના પહેલા કોલમને જો]

રા ત

એ વો જે એક વંધન હતો ત્યારે સર્વ પૃથ્વી ઉપર જઈ પહોંચ પ્રકાશનો ને રાત એટલે શુ એનું તો દુનિયાને ભાને પ નહોતું પણ એ તો લાખો ને કરોડો વર્ષો પહેલાની યાત્રા થઈ ત્યારે એ રાત આવી ક્યારી?

નાનકડી કુપડીમાં એક ગરીબ કુટુંબ રહે ભાઈ-બહેન અને એમના માંબાપ, ચાર જણા બહેનની ઉમર પાંચ વર્ષની ને ભાઈ માત્ર વર્ષનો બાપ ચારચાર પહોર મજુરી કરે ને મા કુલના ગજરા સુધી ગામમાં વેચવા જાય ભાઈબહેન પામેની વાડીમાંથી ચુંટાય એટલા કુલ ચુરે.

માને એકે દિવસ તાવ આવ્યો ને એનોથી ગજરા ન સુચાયા દવે એ બાપ પણ એની સારવારમાં ઘેર રહે તો એ બધા બાપ શુ? એટલે બાપ તો ભારે હેમે મજુરી ઉપર ગયો, પણ એનો ઇંચ તો ઘેર ને ઘેર ફરે.

ભાઈબહેન બાની પચારી પાસે બેસી ગઈ છે, રમવાનું તો એમને માબરતુ જે નથી ભાઈ વચ્ચે-વચ્ચે બાને ધોળી પાપ છે બહેન પૂછે છે, 'બા, એ. બા, તું કંઈ કેમ રહે છે? તારે ગજરા વેચવા નથી જવું?' કહે તો અમે કુલ ચુડી આપીએ.

બાને તો સાંઈ ન જ થયું બાપ કહે, 'એ તો મરી ગઈ.' છોકરા મરવામાં તો કાઈ સમજ્યા નહિ, પણ બા એમને એકલાં મુકીને જતી રહી એટલે બાપ રડ્યા વખતે પીનના વાત પીમારે પડી.

બા હતી ત્યારે તો ગજરા વેચીવેચીને કુટુંબને નભાવતી, પણ દવે એની કમાણી તો મછ એટલે

બાપે ચારને જદવે પાપપાપ ને ૭૭ પહોર કામ કરવા માડ્યું પણ તો જે પુરા રાતરો મળતો નથી બાપ અરધો જુઓ ગઈ બાળકોને પૂરું ખવડાવે છે.

પણ છોકરા પુરપુરાં કમનમીયાં' દલુ તો ત્રણ મહિના જે પુરાં વીત્યા નથી ત્યાં તો બાપે પણ બાને રરતો લીધો નાનકડા બાળકો નિરાધાર થઈ પડ્યા થરમા એક દિવસનું પણ ખાવાનું નથી.

ભાઈબહેન શરીરોશરીએ ભટકે છે કોઈ ભલી બાઈ ખાવાનું આપે તો કોઈ વળી ધોળા મારી ને કડવાં વેલું પણ કહે પારકાંની કોને પડી હોય?

બહેનનું કામજા હવે લોકના કોર વચ્ચેના ધાન મહી શક્ય એ કહે, 'ચાલ ભાઈ, આપણે જાવા માણીએ જોડે નથી મહેલુ બાને બાપુ જેવું તો જામા કોઈ નથી વગડામાં જઈને રહેશું ને ફળકુલ જે મળશે તે ખાઈને ઇવશું.'

ભાઈ કહે, 'દા બહેન, ત્યારે ચાલ.'

એને ગામ જતાં દૂર દૂર ચાલ્યા જાય છે. પગ લઈ જાય ત્યાં જાય છે વિશાનું એમને ભાન નથી થોડે દૂર ગયાં દરો એવામાં એક ઘાટ જગત આવ્યું એની જુલજુલમણી બાંહે ભાઈને બહેન નથી દેખાતી, બહેનને ભાઈ નથી જડતો.

એવામાં ખખર ન ગઈ ને ભાઈબહેન છુટાં પડી ગયા. બનેએ જુરીજુરી દિશામાં ચાલવા માડ્યું થોડી વાર થઈ ને બહેન કહે, 'ભાઈ' પણ ભાઈ હોય તો બોલેને? બહેનને ફાળ પડી. ફરી એણે મોટી જુલ પાડી, 'ભાઈ, બા ભાઈ' પણ કોણ જવાબ આપે? બહેન દુ ખમા નિમાસો નાખે છે. પણ ભાઈ

ખીચારો 'બહેન, બહેન' કરી ઘાકેણે છે

પણ બહેનના દુખને તો આટલેથી જ અંત આણ્યો. આકાશમાથી ખડખડ દસવાનો અવાજ આણ્યો. બહેન ઉંચે લુગો તો પરીઓનું એક ટોણું નીચે ઉતરતું દેખાયું. રાતા, પાંખા, વાદળી, યુનાખી એમ ભુદાભુદા રંગના એમનાં પંખા છે પુલની માખીઓ ને ચાંદરણીના ચાલ્યાં. 'શા એમના રૂપ છે'

ને પરીઓ લાલી પણ કેવી! આણું ને ટોણું બહેન પાસે ઉતર્યું બહેનના દુઃખની વાત તો પરીઓ તળણી જ દત્તી એક પરીએ એને પુછ્યું, 'તારે અમારી સાથે આવવું છે?' આ પામેથી એણે પરીઓના માથાનું સ્વભાવની વાતો ખુબ સાબળેલી એટલે એ કહે, 'હા; તમારી સાથે આવવાનું કેમને ન મને?' પરીઓ તો એને આભારી લઈ ગઈ.

આ તરફ ભાઈ તો લાટકતો જ રહ્યો. જંગલમાં ભટકતીભટકતી એને એક કહિયારો મળ્યો. આકાશમાં એ જંગલમાં આણ્યો દત્તો. ભાઈએ એને પોતાની ખુબી વાત આડીને કરી. કહિયારામાં કાંઈ દયા તો નહોતી, પણ આકાશ કાપવા માટે ઠોકરો કામ લાગશે એ વિચારે તે એને ધેર તેડી ગયો.

આકાશ કાપવા જવાનો વખત થયો એટલે કહિયારાએ ભાઈને પણ સાથે લીધો પ્રજનો ને જેને ભાર લાગે એવા જાળકને કુદાડા ઉપાડવાના દિ'આવ્યા. પણ કહિયારો તો ભારે નખેદ 'એના દિલમાં જરા ને દયા નહિ. ચોલે ચોખે આકાશ કાપી નિસાગો લે ને ઊંડા પાસે લાગત જઇ પહોંર

સુધી આકાશ કાપવા ને એને સેતોય નદિ' ભાઈના મિત્રો આમ દુઃખમાં વીતે છે.

ખીજ તરફ બહેન તો પરીઓના મહેલ નેઈ ગાડીગાડી થઇ ગઇ છે. એ તો સોનાને દિશેજે દીવકે છે ને લીલા લહેર કરે છે.

એવામાં એને કાઠ માથેથી 'અરે' મારે ભાઈ અવાજે કમા દશે? એનું શું થયું દશે?'

પરીઓને અમારે પૃથ્વી પરની ઘટના જોવી હોય ત્યારે તે એક આત્રમાની રંગના કાચ વાટે જોતી આ વાતની બહેનને અભર. પરીના મહેલમાંથી એ કાચ શેષી કાઢી એણે તો આંખ આડા ધીરે ને દુનિયા ઉપર ચારેકાર જોવા માણ્યું. જોનાંજોતાં જંગલમાં આકાશ કાપતો એણે ભાઈદારી.

માત્ર દિવસે ભાઈને ઠોકો એટલે બહેન તો એમ ને એમ જોઈ જ રહી જાયજર જ પહોંરે ભાઈએ 'દારા' કરીને કાચમાથી કુદાડો પડતો મુક્યો. 'અરરર' મારે ભાઈ આટલાટલે વખત મલુરી કરે ને હું અહીં એડીએડી મળ કઈ?' બહેનની આંખમાંથી આવણું ને ભાઈ રોવા માલ્યા.

એવામાં પરીઓ બદામથી કરીને આવી. બહેનને રંગી જોઈ એ બધું પામી ગઇ એ કહે, 'હુંકું ચુંકું; ઠોકડીએ એના ભાઈને નેઈ લીધો.' એક પરીએ પાસે આવીને પુછ્યું, 'હા, બહેન, રડે છે શીદ! અહીં તને શું આણું છે?' ભાઈએ કાંઈ કશુંકારનું છે?'

રડતીરડતી બહેન બોલી, 'આણું ને નથી ને કાંઈએ કશુંકારનું ને નથી; પણ

વા પવન વા

વા પવન વા

વા પવન વા

ઝોલે ચડે મારી ફુલવેલ આ.

વા પવન વા

વા પવન વા

હુંએ ચડે પેલા કનકવા.

વા પવન વા

વા પવન વા

ધીસં મધુર બીત પરીઓનાં ગા.

તમે ખુબ બહા છે ને મારા બાઇને પણ અદીલાબીને '
'એના નસીબમા દુઃખ મહેવાનુ લખ્યું છે,'
પરીએ જવાબ આપ્યો, 'એટલે જામે એને અદી
લાબીએ તો પ્રભુનો કાપ અમારા ઉપર ઉતરે '

બહેન તો માનતી નથી પરીને પગે પડી એ કહે
છે, 'મને એમ કરો પણ બાઇને લાવો એને છછ
પહોર કામ કરતો મારાથી મેં લેવાય ?'

પરી કહે, 'તું કહેનારી કહી રહી પ્રભુ કાપે
તો અમારી શી દશા ? પણ એને માટે એક ઉપાય
છે ચારચાર પહોરથી વધારે ખાન એને કામ નહિ
કરવું પડે, પણ એને ખરે તારે એક કામ કરવું
પડશે, તારાથી એ ખનશે ?'

બહેન કહે, 'બાઇને માટે બધું મેં બનશે, કહો.'

પરી કાઠક લાવવા મહેલમા દોડી એ બદાર
આવી ત્યારે એની મુઠી બધ દત્તી ઉવાડી ત્યાં તો
એક લાલુલાલુ કાથુ વસ્ત્ર નીકળી અરધા આભમા
પથરાઇ ગયું એટલું બારીક એ વસ્ત્ર હતું.

પરી બોલી, 'લે આ એટલું એ બોલીને તારે
ધૃતીના એક છેડેથી બીજે છેડે ઉડવું તારી પાછળ-
પાછળ એટલું કસકાતી જશે ને એની તીચેના જગ-
તમા અધારે થતું જશે.'

બહેને તો ચાન નાલશા ન સાબળી ને ઉપડી
અરધી દુનિયામા અધાર કરતી એ તો ઉડી વ્યય છે.
દુનિયાએ પહેલવહેલું અધારે જોયું અધારમા કાઠ
દેખાય નહિ, એટલે સોને મને કમને થાક આવો જ
પડે બાઇને પણ અધાર રહે એટલી ધડીંગા વિસાગો.'

એ ભાઇના દુર્ભાગ્ય દુઃખ ખુટવા નથી ને જલ્દ-
નના હેતુ તો કે દિ' ખુટે છે ?

લોકોએ અધારાના એ ચાર પહોરનું નામ રાત
પાડયું.

એટલે હીરા મમજી ગઇ તેણે પેલા દોષતંત્રારની દોષ્ટી
છોડી અને અરધાઅરધા કલાક અમારી પામે બેસી
પરનાવો બાહેર કરવા લાગી એનું દૂધ ફરી રાંધે થયું
તે છેક દૂધ બદાર આપ્યો ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યું કેક
દિવસ, અને ખાન કરીને જેલમા મટનનો દિવસ
હોય ત્યારે સરસ ઉજાણી મળવાથી હીરા દૂધને માટે
આવતી જ નહિ પણ દૂધ એનો ભાગ બીજા દાસા
સુધી સાચવી રાખતો.

જર્મની જવું હોય તો

શું શીખવા જવું અને કેટલો અભ્યાસ હોવો એકમે ને
સુદો ચર્ચિતો, જર્મનીમા અભ્યાસ કરવા એક મિત્રના જ
માથી નીચેનો ઉપયોગી ભાગ આપ્યો છે એમના નવન
પત્રોમાના આવવા જ બીજા ઉપયોગી કૃતારા 'કુમાર'ના હો
પત્રના અક્ષમા આવવા છડીએ બીએ. —તારો

"મને લાગે છે કે હુન્નર શીખવાની છપ્પાઈ
અહીં આવનારાઓએ B Sc. કે એવું કંઈ થઈને
આવવાની જગ્યા મેં જરૂર નથી મેં ભુલ જ એ કરી
કે આટલું બધું લખ્યો અને ડૉક્ટરની ડીગ્રીની મેલ
જગમા ફાપો બાકી આ લોકોની પાસેથી આવશે
તો વ્યવહાર જાન જ શીખી જવાની બધું જરૂર છે.

જેમને ડીગ્રીની બોઈ પડવા હોય એમને મો
અદી બધું જ સારી હુન્નરની શાળાઓ છે અને
એમાની ધણીખરી શાળાઓમાં તો મૅટ્રિક સુધીનું
શિક્ષણ પણ બધું થઈ પડે છે. જે લાઇનમા કામ
કરવું હોય તેનો થોડો અનુભવ હોય અને એનું
સર્ટિફિકેટ હોય તો પણ ઉપયોગી થઈ પડે પરંતુ
એ વિના ત ચારે એવું કશું નહિ અર્થે હુન્નરની
કોઇ પાર વિનાની નિશાનો છે આ બધી માદીની
મને આજે છે-એટલાં ભાષી હોન તો દૂં જુદી રીતે જ
કામ લેન પરંતુ દશી, જે થયું તે! જર્મની મનમે
આપણું બધું બોધુ જાન છે એ જ એનું કારણ છે

હું તો ભાઇ.....ને કહું કે વેપારી લાઇનની
શાળામા અભ્યાસ કરવા આવવું એ મને બધું ન મમે
બાકી ફોટોગ્રાફી, પોટરી (કુભારકામ), ટેક્સટાઇલ
(વણાટકામ), કપડાં રગવાનો, હાથેકરો પ્યોરિંગો,
ચિત્રકળા કે બાવણા બનાવવાનો, —એમાની કોઇ પણ
હુન્નર કે કળાને વિષય લેવો હોય તો તેને માટે બધું જ
મારી સગવડો છે શી પરદેશીઓએ જણાવ્યું કે એથી
પણ વધારે કોઇકોઇ કેકાણે ભરવાની હોય છે, પરંતુ
એથી ચલારવા જેવું નથી.

ધણી શીખી જવાય, પરંતુ પદવી ન મમે એ
મુશ્કેલી છે ખરી પણ હા, એ પછી વિદ્યાર્થી બીજા
એક ઉંચી પરીમા આપી શકે અને તેમા Meister
કહેતા Master-એ ધધાનો સારો જણનાર-એક
પ્રમાણપત્ર મેળવી લે.

કુકામા તમે કોઇ પણ રીતે આવવાનું શક્ય કરી

શકતા હો તો વિવિધની જગ્યાએ મુશ્કેલી અહીં નહિ પડે. અમે તો મોટી કિંમતી પાછળ પડેલા તેમા જગ્યા મુજાવું પડે છે આશી નમે જે કંઈ કામ ગ્રાહકવાની જ દૃષ્ટિએ આવતા હો તો અહીં કોઈ ગંદાણું છે સાંધી મેંદિકનું સર્ટિફિકેટ હોય તો પણ થયું જ. નહિ તો જે ધંધો શીખવો હોય તેના કોઈ કારખાનામા જાએક માસ કામ કર્યું છે એવું પ્રમાણપત્ર હોય તો પણ ખસ. દુકામાં બધી સગવડ છે, જરાયે મુશ્કેલી નહિ.

જર્મનીમા જે હુલ્લરની શાળાઓ છે એનું એક લિસ્ટ જોઈને જ હું તો જીજ્ઞાસુ થયો. 'કયા ધંધા માટે તમારો ખાસ વિચાર છે તે લખો તો પછી એ બાબત આગળ માલીની આપુ. અહીંની Prospectus મોકલું તે તો નકામા, કારણકે તે કંઈ જર્મન બાપામા જ હોય છે. એક વિષય નક્કી કરી લખો તો તમે માગો તે બધી માલોની આપુ નહિ તો પણ લાગીપડેલા પચાસ કરો પિના ચાલ્યા જ આવો. આમ કોઈ જગ્યાના કે કોઈ કોઈ ધંધો શીખવો હોય તો પણ બહુ અવકાશ છે.

હું પણ હવે તો આ યુનિવર્સિટીના વધારે પડતા અભ્યાસના કમથી કંટાળું છું, કારણ કે એ ધ્યેય નથી દિંદીને માટે તો કંઈ વ્યવહાર જ્ઞાન જ ધ્યેય હોઈ શકે, મારી પામે કીક માલીની મેગી થઈ હોવાથી હું પણ હવે તથાક માસમાં મારા કાર્યપ્રદેશમાં કેટલોક ફેરફાર કરવા હાઈ છું."

વટવાણુંનું ચુવકસંમેલન

જે તા ૨૧-૨૨-૨૩મી મેએ બસવાન થયું તે જિલ્લો બજારમાં તા ૨-૩-૪ જુન રાખવામા આવી છે પ્રમુખશ્રીના પદેને જિલ્લો વટવાણના હાકોર માટે, બીજો જિલ્લો સ. જા મુલિસકર રામચંદ્ર જિલ્લો તથા ત્રીજો જિલ્લો વટવાણના નીવાનસાહેબ બાગજીભાઈજી શેરી

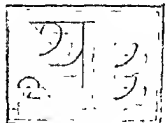
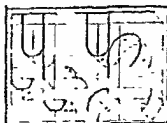
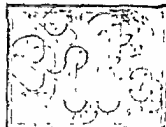
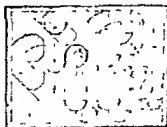

નવાં પુસ્તકો

આસિરતત્ત્વ-લેખક-પ્રકાશક, ગૌરીગદર ભટ્ટ, મમ-તાનપુર-મનપુર, કોમન ૦૮-૦

આ અતિ ઉપયોગી અને મુંઝવણ પુલિતકાના રચનાર મદમચ શ્રી ગૌરીગદર ભટ્ટને અને કુળ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. બાળજીવ લીધીના મુદ્દા મરિટ અને મોરબી સમ-જવના લગભગ પચાસ મહિત પાનાનું 'કુમાર' જેવું પુસ્તક દરેક ગળાને, દરેક પુસ્તકાલયને અને મંદિર પાઠ-શાળાને જરૂર છે. માત્ર આઠ અના બીમત રાખી તેમજિ દિની પ્રત ઉપર ઉપકાર કરો છે એ પુસ્તકની પ્રતિભાના ચોટ બાન તેમના જ મળેલા આવી આપીશું

'પ્રાવ' મધ્યવીર વર્ષથી હું દેવનાગરી અક્ષરોના આમાર નિષ્પત્તિ કરવા મથી રહ્યો છું એટલા વખતના મારા પ્રયત્નો

દિગ્દીપ્તિઓથી છુપા નથી. મારો હોશ નિષ્કળ નથી એવો એથી મને આનંદ થાય છે અને દિગ્દીપ્તિઓએ મારી મેવાને સારર સ્વાસ્થ્ય આપ્યું છે.

દેવનાગરી અક્ષરોનો જન્મ દિગ્દીપ્તિ લેખનીવાસી મયો છે, તેથી પૂર્વ કાળના સંકટો વર્ષો મુખી લાટીઓના કલમથી અક્ષરોનું શોધવું વધારતા આવ્યા છે. આથી દેવનાગરી લીપીના શોધર્થનું શક્ય દિગ્દીપ્તિ લેખનીવાસી અન્તસ્તત્ત્વમા મુક્તિલ છે. કલમની બનાવટથી થયેલા અક્ષરો કરતા પેન્સિલ કે ટોલ્ડરથી નીકળતા અક્ષરો મનમાન્યા સુદર થતા નથી. આથી ભૌતિક નિમિત્તો કરતા છતાં કલમનો લાભ અને લખાવટ બદલવી ન પડે અને કલમનો સિદ્ધાંત નજરે ન થઈ નવ્ય એવા ધોરણ પર મેં માર કાર્ય રચ્યું છે.

સુલેખન ઉપર 'કુમાર'ના પહેલા વર્ષના નિવાસીના અક્ષરો એક લેખ બારી એવા મેં તેમા સુજનની બનરો સુદર અને મરોડર ટળીથી લખવા વિશે વિચિત્ર રચનાએ છે. પણ દેવનાગરી લીપી આખા દિગ્દીપ્તિના સર્વસામાન્ય લીપી દોવાથી તેની સુદર ટળ નહીંવાને આ પ્રવૃત્તિ જે પ્રક્રિયા માન આમંત્રી નજરે પડ્યું નથી.

અન્યવીર ઇન્ડિયન નં. સંપાદક, હવેરવદ મધ્યાની પ્રકાશક, અમૃતલાલ ૪ રોડ, રાણપુર, કી ૦-૮-૦.

દિગ્દીપ્તિ ધર્મના એ રાષ્ટ્રીય જોવાના અરસા જીવનની બંને લખેલી 'કલ્યાણમાર્ગે કા પથિક' નામની આત્મકથામાંથી તથા ત્યાર પછીના એમના જીવનના પ્રસંગો બીજા પુસ્તકો અને લેખોમાંથી ઇંગિને કરાયા આવેલો આ મેગ્ઝિન તરફ ચાલિયની દીક્ષિથી પ્રકાશમાન છે. આદ્ય બાના ખરચી રોકે એમને એ જરૂર વસાવવા બીજાઓએ પણ વાંચી તો અરસ જશે, એથી અમારી બવામાં છે. વાનગી તરીકે એક પ્રમથ આ બકની માધુકરીમા આવ્યો છે.

જવાહર લેખક, ૨૧ ટુપરાઈ વસાણી, સંપાદક, છેલરાકર દ્વારાકર બ્યાસ, પ્રકાશક, બરતલાલ થી બદ, લાલમુન મુ ટાણા (શિહોર થઈને), ક્રીમટ ૧-૪-૦, પણ પ્રકાશક પાનેથી ઘડાડેલી કીમન ૦-૧૨-૦મા મળશે. ગેસ્ટ્રેજ નંદે 'કુમાર'ના ૩મા અક્રમા ને તેજસ્વી સુવાન ૨૧ બાઈ ટુપરાઈ વસાણીની જીવનવૈષા આપી હતી એમના કુમાર-વયનાં અપ્રસિદ્ધ લખાણોનો આ સમ્રાટ છે. એમા તેજસ્વી સુવાનના માણ અને એમ છે, દેશને માટે જીવન જીવવાની અભિલાષા છે. હંગરી આરાધવામાં અકાળે આયમેલા એ સુવાન બધુના સ્મારક મમા આ પુસ્તકને એ સુનાનેન્ને અપનાવડું ભેઈએ.

તારાચંડળી મગ્ગદકો, આશાભાઈ ન પટેલ અને ચંદ્રશંકર મ બદ, પ્રકાશક, પુનઃપ્રકાશક સંક્રમરી મગ્ગ લિ વડોદરા, ક્રીમટ ૦-૬-૦.

'બાલમિત્ર'મા છુટી છપાઈ મગ્ગ થઈ નહેલી ૧૦ વાર્તાઓનો ૧૦૦ પાનાનો આ મચિત્ર અને મુદ્દાક્રમક અમે એક બાલ મિત્રને જ અભિમાય માટે વાચવા આપેલો એ લખે છે કે 'તમે વાચવા બાંધેલી માંધી છુ બદ ૪ રૂડ પૂર્વક વાંચી એવો આમા બધી આવી નહેલી વાર્તાઓ છે. થયું મને બદ જ મમી છે. જેને નદિ વાંચી હોય તેને તો માર કરનાં વારે મમરી આમાથી મારું જઈને માર મલા, વાચમારમા, પાતા ડોરી, અદ્ય મૂર્ખો, રે તેવ પાન, વાદળ, ટપ તેર નવ કેમ ?—આદલી વાર્તાઓ મને બદ જ મમી છે.'

અમે તો હવે બીજો રો અભિમાય આપીએ જે 'બાલસાહિત્યમાળા'નું આ પ્રથમ પુસ્તક છે. એ માળા બવિષ્ણમા વસુ રાસા પુરતકો ગુજરાતના બાળકોને આપે એવું દિગ્દીપ્તિ ઇંગિ.

પાપીની દશાઃ (અચિત્ર) લેખક, ડૉ હરિપ્રસાદ મગ્ગવ દેસાઈ, મનરાક, સાંકલાલ સુવાખીદાસ બ્રમ્મદર, રીશ્વિદાસ અવદાવદ, ૦ ૬-૦.

મદામા ટોલ્કેવની 'ફાઈ હમર્મ' નામની વાર્તાઓ આપબા જીવનને અનુરૂપ બનાવેલો આ અનુવાદ ચિત્રો સાથે 'નવચેતન'મા કરકેકક છપાયો હતો. અનુવાદ આપબા જીવનના સાહસ વિરીતક અને ટોલ્કેવના પ્રસંગ છે. એટલે એને સપૂર્ણ ન્યાય આપે જ હોય મહેલી સારી બાવામા લખેલી આમવર્નની આ વાર્તા આમવર્નને મમે બવ એથી છે.

સાહિત્યનો વિકાસ કેમ થાય? લેખક, ડૉ હરિપ્રસાદ મગ્ગવ દેસાઈ, પ્રકાશક, ગુજરાત સાહિત્ય સમા અમદાવાદ ગુજરાત સાહિત્ય સમાની ૨૪મી વાર્ષિક મામાન્ય સમા વખતે ઉપપ્રમુખ તરીકે કરેલુ બાપલુ.

કાય એટલે કું? લેખક, ડૉ પ્રાણજીવન માલિક્ય મહેતા, પ્રાગક, જનનલાલ મણદાસ માદ, પ્રિન્સિપ રીડી, મુજાઈ, કી ૦-૨-૦.

'સુચન નાણુ કરો' નામથી 'સૌરાષ્ટ્ર'મા પ્રમથ થતી પેલી કુપયોગી લેખમાળાનો આ સમ્રાટ છે. લખ અને કુખી પીકાતા આ દેશને, દુર્મચિ, હવનું નામ બદ પચિત્તિ છે. પહેલા ને માર રાજદેશ અણુતો તે અભાઈ જોતાનો કસ પડે સામાન્ય જનના પર પસારે નવ છે. એવે સમયે બ્યવહાર સુચનાઓ અને દિલાને વિરત સ્વરૂપમાં સમનવતી બુદ્ધ કીમતની આ મેણી જનને આશિષ સમાન થઈ પડશે.

અર્ધો (કવિત્રી) ન્દાનાવાલના રસથરોએ લેખક અને પ્રકાશક, ચતુભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, ડોકોર, કી ૦-૧-૦. જીવાન ગુજરાતે ને ગવધાગાદયા સારા કવિઓ હમર કર્યા છે તેમા બાઈ ચતુભાઈ પટેલનું ચોક્કસ સ્થાન છે.

પણ વખતથી એમને પરિચય કુમરો આજન જમને સુકવાની હોસ છે એ બાર આવે તે પહેલાં, કિ નાનાલાલના મુનધું જન્મોત્સવ પ્રસંગે એમને અપેક્ષા આ આજે-સુર ને બાવબયો-વાંચી જવાની તો જોને મહામણુ કરીએ છીએ

મહાશુભરાતને મહાકવિ: લેખક, કેમલ દ શેઠ, પ્રકાશક, રતિલાલ એસ કે દારી, અમદાવાદ; કી ૦-૩ ૦

હવું એ જ માસ પહેલાં 'અનલિ'ની પિઝન સાથે શ્રી કેશવ રોહની પિઝન વાવકોએ કરી છે કવિ નાનાલાલ મટિ એમને બ્રુજ બાવ છે, એટલે કવિશ્રીના જન્મમુવર્ણ-મહોત્સવ પ્રસંગે મહક કવેશી આ પ્રસરિત એ બાવલીની હોમ જ નેવેધ: (કવિશ્રી નાનાલાલના જન્મમર્ષી સુરવી)

પ્રકાશક, નાનાલાલ જન્મમુવર્ણમહોત્સવ પ્રકાશન સમિતિ, અમદાવાદ

જનેદા: લેખક, હમિરાકર વિદ્યાર્થી, પ્રકાશક, ભાનુગર રામી, મહાદ, કી ૦-૪-૦

૨૫. સુનીલાલ શાહનું કેમરણો: લેખક અને પ્રકાશક, નેકોગનલસ મજસુખજીસ વેપારી, મુરત, કી ૦-૪-૦

વેપારી શાહનર: પ્રકાશક, પીરબાબ ની વડવાભિવા: પ્રાલેખ: ૧-૪-૦

શરીરવિકાસ લેખમાળા મહકો ૧ એ. લેખક, સ્વામીસાવ; ગુજરા કીટા મળ્ય બાવનગર ૦-૪-૦

શ્રી ગણેશ કીડામેળ (બાવનગર)નું પથવાર્ષિક પ્રતિ-દન (રીપોર્ટ)

ભગિની મમાજ: (૧૧મે વાર્ષિક દવાન) પ્રકાશક, ભગિની સમાજ પ્રકાશન મદિર, મુબમ

શુભરાત સાહિત્ય ગ્રંથ, અમદાવાદનો વાર્ષિક દવાન નામર યુવકસથ, પ્રથમ અધિવેશન, માણુશાનો દુક દવાવ શ્રી કિતર શુભરાત યુવક મળ્ય, ૫૪મ્બુ અન ડી પદવા

અનવાસગૃહનો રીપોર્ટ

બીલ સેરા મળ્ય, મહોદનો વાર્ષિક અહેવાલ શ્રી સરસ્વતિ પુસ્તકાલય, અમદાવાદનો નવમા રીપોર્ટ.

વિન્દુ અનાથ આશ્રમ-નાડિયાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ. શ્રી વીરતત્વ-પ્રકાશક મંડળ-ગિતપુરીનો સંવતનો વાર્ષિક રીપોર્ટ

રીપોર્ટ

નવાં સામયિકો

છાત્રાલય (છાત્રાલય મેળ નરફથી પ્રગટ થતુ માસિક) તેત્રી, નુસિદમસાદ કલિદાસ ભટ્ટ, છાત્રાલય કચોલવ, શ્રી દિસામુખી બવન, બાવનગર, વાર્ષિક લાવાજમ રૂ ૧.

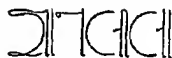
એક કપિયા જેવા અન્યત્ર અસ્તા લવાજમમાં મળસિક

પત્રિકાઓ કાઢવાની એ ગતિ પ્રસસનીય પ્રવૃત્તિ શ્રી દિસામુખી મુતિએ કાઢી છે, તેમાં આ નવ માસિક બધુ જ લખયેલી કમેટો કરે છે. લખાણુ દુર્લભ, સુપસર અને રોસર કવરી નવ એવું, કપાઈ રાત્રી, અને મુખદ,—એવા વીસ પાનાં આ સરળ માસિકને એકએક શાળા, બોર્ડિંગ, લાયકેરી અને કુમાર ઉત્તેજન આપે એવું થયે હવે એ જીએ

વીર: શુભરાતના સ્કાઉટનું માસિક, વત્રી-પ્રકાશક શુભરાતમ બી ભટ્ટ, સ્કાઉટ બોર્ડનાઈઝર કિતર વિભાગ, વીર કચોલવ, માનેદવ પ્રેસ, બકચ વાર્ષિક રૂ ૧ ૮-૦

સ્કાઉટિંગ જેવી પ્રસસનીય પ્રવૃત્તિ ને ઝડપથી આપણે ત્યા પ્રસરી નવ છે તે લેતાં સ્કાઉટિંગના માસિકની આપણે ત્યાં જરૂર છે જ. અમે ઈચ્છીએ છીએ કે આ માસિક તેની ખેટ પુરે

છાત્રલેખ: સુરત સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ લરફથી પ્રમથ થતુ પદમાસિક (છ માસિક નરિ?) વિદ્યાર્થી વત્રીઓ મન્મથ બી શાહ, કે બી દેસાઈ, પ્રમથ, નુસિદગિરિ મહેતા વિદ્યાર્થીઓના શુભસતી તથા રિસકોના અમેષ લેખો આમા સપરાવા છે અહર સ્કાઉટિંગનો નાનકડો વિભાગ છે જાકી જાણું 'સાહિત્ય' છે—વાર્તાઓ, કાળી અને હવે એ જીએ કે વિદ્યાર્થીઓનું 'સાહિત્ય' આટલુ સ્કાઉટ ન થઈ નવ ઇતિહાસ, ભૂગોળ વિજ્ઞાન, કલા, હુમ્મ-ફોન વગેરે અનેક લેખોના સાહિત્યો અણુપિડાઓના અને હમથ કોહીની રાહ લેતાં પડવા છે

ફાલ્ગુની જાનકીલાલના આવેલા ઉત્તરોમાંથી બધા પુરા સાચા તો આ એ બાધઓના જ છે (૧) છાત્રાલય નર-સિલબર્થ પટેલ, અંબેશ (૨) ડા બદાદુરબાબ, રજુન છનાથ એમને મોમકારો નીચેના નવા સવાસોના ઉતર નેક સુપ કાયમ સુધીમા પડોલવા નેધએ ખગ જવાણી નીચે મુજબ (૧) પાચ કહેવતો: કલ્પે ચોર કોટવાળને દંડે; બોલે કુંજર ને કાલો ઉડા, ધાવીનો બેલ ફરીફરીને જવાનો ત્યાં, વગ તેનો પગ, કુમાર કરવા ગવેડા ડાવા. (૨) કમળના દુકાઓ લેડીને બનાવેલા કાચો નીચે

(૩) કવિતાની લીટી થા નરે બલાઈની મહા લમ્મી જાની લેને (૪) ૧૯૨૫ (૫) પહેલા ગિલ્ડી રકમ, ૬ રૂ ૬ આ. ૬ પાઃ બાલ ગિલ્ડી

૨૨મ, ૧૨ ડા ૬ આ ૩ ૫ (૬) નરદામા

(૧) જોડેના ક
રિચિત્ર કુકડાઓમા
જેક બનક મવાએવી
ઝે, મોથી મેકયો
(૨) 'કુમાર'ના આ-
મવા એક આમમાની
કરિવાની કરી બીજા

ગોઠવનારે એવમેજ કરી નીચે પ્રમાણે ગોઠવી હતી ને તે
કય છે તે બળી શક્યો ?

સમગ્ર માન છે રનો રનો, જેમ દિગ કાકાનુ યનેન !
દેમ કમર પત્તપ કીય મુકુ, જેમ રતી રાને નુનેના !

(૩) ૧૧૧ બાબુની પાચ રકમેમાથી એવા નવ નાકડા
૩૩૩ નાદી નાખો કે એથી બાકી રહેવી રકમેનો
૧૫૫ સરવાળો ૧૧૧૧ થાય (૪) બપ, સહેલુ,
૭૭૭ મુખડ, તેમના, તેડસન, મર્વાન— બા છ
૬૬૬ રાજદોમાથી વધારના આકારો કાઢી નાખી બાકી
રહેલા આકારો સીધી લીટીમા ગોઠવશે એટલે નેમાથી એક
બળીત વાચ્ય નીકળશે (૫) એવો કયો રાજ છે જેમા
છત્રીશે આકારો આથી બધ છે ?

સા	ક	ર
—	—	—
—	—	—
મ	ન	વ

(૬) કાળી બાબુએ બનાવેલા કાકા
મુજબ, દર વખતે એકક અક્ષર ફેરવીને
'સાકર'માથી 'મગજ' બનાવી દો
(૭) નીચે આપેલા અર્થ પ્રમાણેના
ત્રણ અક્ષરનો એક એવા ત્રણ રાજદોનો
એક રાજચોરસ બનાવો, જેની લીટીઓને
આડીકળી ગમેતેમ વાચના એકસરખી

વચાય (૧) એક ગાડ (૨-૩) અંકે ફલ

પરીક્ષા પછી

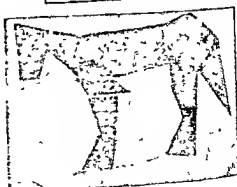
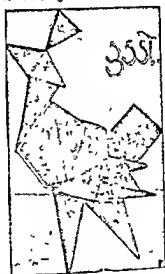
પરીક્ષાઓ પુરી થયા પછી વિદ્યાર્થીઓ શું કરે છે ?
સારો નળર રાખના વિદ્યાર્થીઓ પશુ ગછા ને મોચકા-
બાછીની આસપાસ દડાના બાકી ખેરે છે, કુચ હર છે,
બથવા નકામી વાતોમા જ વખત કાટે છે

વિદ્યાર્થી સાત અથોછ પુરી કરે એટલા વખતમા તેને
નળની રત્નઓના કોઇ બરોબર દિસાવ કરી કપચોત કરે
તો તે એકાદ એ નવી વિદ્યાઓ પુગી શીખી લઇ મકે, બથવા
સારા થે હિંદુસ્તાનનો પ્રવાસ કરનાર પુરા કરી લઇ મા-
અથવા કોઇ નવા હુતરકલોગનો પાકો પરિચય મેળવી મક
કદ નહિ તો પોતાના જ નામ કે પોતામા એકાદ સાર
મેવાકાર્ય ઉઠાવી શકે બામાનુ કેટલું આપણે થતુ ભેદબાહીએ ?
આપણે તો ના કવકુ ભેદએ છીએ કે વિગતોને ગન-

એમા ધરના પુસ્તકો પાન આકૃતિ કરી વરસમા એક જ
ગરકો બાકી પાઠ બ્યવસ્થિત કરવાનુ મુશ્કળ નથી. તે ક્યો
તો કેટલાક પુસ્તકોને પુકા ચડાવી, ફરેલા સમા કરીપન,
પચીસપચીસ રૂપિયાના ઉત્તરો કરી રાંધે નાના કે મોટા દંડ
કામમા મનની મજાઓ કેમવાય છે એ વાત સુલવાની નથી.
વિદ્યાર્થીઓ એક જ એવા કરી શકે તેના કરતા કોઇ વહીવટ
કરનાર, છત્રનેર કે કારીગર એાછી એવા કરે છે એતુ માન્ય
નહિ કામ નાને એવાથી તમારી જાનને વધુ ને વધુ કપચોતી
અને ઉઘોની કરતા જશે. તેમતેમ જનતમા તમારી કીમત
વધશે જ, તમારી કીમત અને આકરા જતા તમે નૂન
બનવાના તમારી જરિયાત જ તમારી કીમત આકરો

તમારી છુદ્દની કસોટી

વાળી દીમાની હરીફાઈ ને ચોપમાં પ્રયત્ન થઇ હતી તેના
નવા અંકમા ભરેર થએલા એ છનામે છંપી જનાગમેને
એ ચિત્રો ગોઠવી માકડવા હતા તે નીચે આપા છે કુકડો
નાઈ મળીનાઈ એકાનાઈ પટેલે ગોઠવી માકડ્યો છે, નીચેના
સાકો નેમચા દુનરશી સાહે ગોઠવેલો છે

માધુર્ય

જે વચ્ચેનિ મારો,
ને આર્યેજી હોમારો,
તો આહિત દેવી યારો,
ને નૂતન વિદ્ય રચારો:

બધી ત્યારે બારન માત ઓ રજિયાત સ્ત્રિફણ ખીલશે,
આદેમ, આરિયો, સજ્જસ રો આર્યેવંશ તવ ઝીલશે —દેશવ હ. શેડ

રાષ્ટ્રવીર શિવાજી મહારાજ

પુનાની પશ્ચિમે, અરબી સમુદ્રને બરાબર સમાન્તરે, પશ્ચિમ બાદને નામે મોગખાતી આગરે ૬૦ માઇલ લાંબી અને ૧૨થી ૨૪ માઈલ પહોળી હુઝગચોની એક લાંબી ઢાલ દોડી બધ છે એ હુઝગચોની હુસ્તી રીતે ૪૪ એવી મોઢવાણુ ધક્કેલી છે કે આસપાસનો મારગ દેશ એક અલગ કિલ્લેબંદી બની બધ છે આજથી આગરે ૨૮૦ વર્ષ પહેલાં કનાબાની એક માને અઢાર વર્ષનો નુવાન ગોડસવાર પશ્ચિમ ઘાટની એ હુઝગચાણ કાગ પોતાનો પાખીપથો પોડો દોડાવ્યે જતો આધમતા મુર્યેના શેગ લાલ રંગના કિલ્લોથી રગઈ ધડીમર આકર્ષક બનતો આસપાસનો તળેટીના મુલક, એ આતિ ઝીણી નવંદ તોફ રહો હતો એ સુકમાવલોકનની સાથેસાથે, તેના મનમાં બલિયના કાર્યની રક્ષ થોળના ઘડાયે જતી હતી. હીંગણા બાધાનો, બાધી દડોનો, પશ્ચિમ ઘાટની લેશન, પહાડી જમીનના રગ નેના વર્ણનો, માથે ફટકુ બાથેલો અને હટે લાંબી સીંધી તલવાર ધારતો, કેઈ અસામાન્ય તેજથી ચમગતી હડી આખોવાયો એ નુવાન, એ ધડીએ તેની કમળાની શણેને છુટી મુઠી દઈ, અનેક મનોરથો ધરતો હતો અને સાથેસાથે તલવાર કપર લાય નાખી તે મનોરથોને ગિબ કરવાને નિરવાર રવતો હતો યુદ્ધેષના ઇતિહાસમા અમર બની ગયેલા સ્પાર્ટની આળેટુળ પ્રતિકૃતિ એમા મહારાષ્ટ્રના આ પ્રદેશમાં કબો-કબો તે મોગચોના પાટનગર આઝા હથ રહ્યો કરી 'હિન્દી સ્વરાજ્ય' નો છુટો ફરમાવાના સ્વપ્ના ભેતો હતો બારનવર્ષની માઠીમાથી પાકેલા અને બારનવર્ષના અત્રગળથી પાખાયેલા બારનવર્ષના પુત્રોનું ફરી વાર સામાન્ય ગ્યાપના ઇવનસ્તંભને ભણે તેને આદ્ય સમગ્રતા હોતો એવાં સ્વપ્ના બોનાં અને એવા મનોરથો ઘડનાર અઢાર વર્ષનો એ નુવાન

તે આપણા શિવાજી મહારાજ એ સ્વપ્ના અને મનોરથોની ત્રિહિ પાછળ તેણે આખી હંઠી કુરબાન કરી લીધી. નેપો-લિયનના અપૂર્વ યુદ્ધઠોડાકથી અને ગેરીબાદીના અદિતીય સ્વદેશપ્રેમથી, અગના પરમાણુએ પરમાણુમા હિન્દુસ્તનું અનિમાન અનુમતતા એ પોહા-શાલુકમે તેનું સ્વરાજ્યનું અપ્ન ઝાલુ કુંડું અને ભારતીય ઇતિહાસનો આખો કમ નક્કી નાખ્યો

શિવરાજ મહારાજના બે પ્રથમ હુઝમે એમનાં માત-પિતા સાદલ ને છલબાઈ સાદલ સિદ્ધાંતની ચિલા સમા દતા, વળના વીર, મહારાષ્ટ્રના આજ્ઞાની વચના ઈસ્તામી નરેયોના સરગાર ધીરવપન્તા, સ્વમાનવન્તા, ટેકીલા ને રજપુત સમા કરડા સમરોરિયા શિવાજીના માનુશો છલબાઈ દેવગિરિના હના અંમહે તે ગિવાછને છવનમર પ્રેરણા પાઠ અને આશિષ વધાવતા કમ સમા બની રહત. અતો પુત્રનો સન્માનમિલેક વિરખી, છવનવચની બલે યૂનુકૃતિની આજ્ઞી ઉભારી, જગતમરમા કડો ગલખી, છલબાઈ મેક્ષમાને સંચર્યો શિવરાજ મહારાજના ત્રીજા શુક સ્વામી સમઘાસ, નેમહે એમના ત્રિહુલના અકિમાને પોષું ને પ્રેરતાહન દીધુ

શિવરાજની કમેઝીલા મહારાષ્ટ્રમા ભગવાઈ શિવરાજના બચવા કડ નીચે ઉભી એ સ્વરાજ્યપુદ્ધમા ગાય પુરવાન માન વિધિએ એક મરાઠાઓને જ આપ્યું પણ એરડા મારે કાઈ મિત્રરાજ એકલા મહારાષ્ટ્રની જ મિસ્કન બની રાંધે છે શિવરાજના વડવાઓ રજપુતાનાના રક્ષાહુદારો હતા, અને એ ક્ષત્રિય કુળ મુજ તેા શુજરાતમાંથી મેવાડ તરફ સ્પરેતું એ શવે શિવરાજને કંઈ એકલા શુજરાતની પુછ કહી ગમથ કે 'જ આક બોહા છે; એ મૂંઝવ અપુરા છે અમન સમરતની વાત ન કરીએ તો યે મિત્રરાજ અખિલ બારનવર્ષની પુછ છે પેલળ, બંબાળ, મહારાષ્ટ્ર, મહારાજ,

ગુજરાત અને રજપુતાના એ તમામ પ્રાંતોની, પ્રાંતીય નહિ પણ રાષ્ટ્રીય દોષાત છે સિવરાજ-આખી હિન્દી પ્રબળી-હિન્દુ, મુસ્લીમ, શીખ, વગેરે તમામ કામોની સમર્પિત છે

સિવરાજનું ઇત્તન એવું બન્યું છે અને તેના કાર્યોમાં એવી પ્રગળ રાષ્ટ્રમાનના, એવી વિગ્રહ ધર્મમાનના, એવી પ્રતિત કર્તવ્યમાનના ઝગડો છે કે બારતવર્ષ એને બારતવીર તરીકે ન આપાયે તો પોતે જ ગુમાવે, સિવરાજ કે મહારાષ્ટ્ર નહિ, હિન્દુભતિ કે હિન્દુ ધર્મ નહિ અને રણપ્રણું સતી-ઓથી બારતવર્ષ કોને પૂછે છે ? એ દેવદારી સિવાઇની વ્યક્તિ કે એની સમસરને ? એ એકને નહિ, બાતકનના એ ત્રીસ હેથાની બાવનાને વહે છે

સિવાઇ મહારાજનું દોમરેમ ઉચ્ચારતુ હિન્દુપતની પુન રથાપના, એના છેલ્લેકિંમથી નિર્ગરેતો હિન્દુપતની પુનરથાપનાના મહામન્ય બારતતુ હિન્દુત્વ બાધ પૂછે છે છેલ્લી સાતસાત સતીઓના એ હિન્દુ હતિનકને

મેવાડના રાણે પ્રતાપ, પત્નકેમરી રાજ સ્વત્તનગિહ, વેદકારી બ્રહ્મચર્યેનિરહપરસતી મહર્ષિ મરાઠી ક્વાલક સરખતી એ ત્રણ એવી જ મહા બાવનાના વારસો, એવી જ મહા પ્રેમના પ્રેમિના પણ સિવરાજ મહારાજ તો હિન્દુ-પતની એ મહા ત્રિપુટિના જે મુગટર્મીજ

સિવાઇની પહેલા પૂરીરાજ ચૈદાણ, રાણા મગ વળા રાણા પ્રતાપે હિંદુરાતનામ હિંદુમ પ્રાણ્ય રથાપનાના પ્રવન કર્યા હતા પણ સિવાઇ એવી સફળતા તેમને ન મળી અને સિવાઇની પત્રી તો એના બીજા કોષ હિંદુભૂમિમાની નરસરી હિંદુને હતિહારે નોતારાયે તથી. સિવાઇએ હિંદુ સામ્રાજ્ય તો રથાપ્યું, પણ તેની સાથે રાષ્ટ્રવિમાન પણ એવી સુર રીતે ક્યુ કે ભેળ્યા તેને હિંદુ સિવાય બીજા ભતિઓની મદદની જરૂર જ ન રહી તેના સમયમાં મોગયોની, વિનપુરના મુસલમાનોની, પોર્તુગીઝોની બને જરૂરના ઢળ-સીઓની છુટીગાથ સના વિરતરેલી હતી આ બધા વિરુદ્ધ બળોની વચ્ચે તેણે રાષ્ટ્રવિમાન કયું

હિંદુસ્તાન વેરકિયેર મરેલી મગદાઓની ભતિ જે છુટક નોકરી કે ખેતી કરી નહી રહેતી તે ભતિતુ સગકન કરી, તેનામાં હિંદુત્વ અનિમાન મગદાવી એક મહાન ત્રીર ભતિ તરીકે જગવિખ્યાત કરી અને તેની મદદથી હિંદુસામ્રાજ્ય ગિવાઇએ રથાપ્યું આતુ રાષ્ટ્રીયત્વ પ્રગળ નિર્દોષીઓની વચ્ચે રહીને હિંદુ ભતિમાં ઉત્પત કરવાનું જવલત દહમ બીજું કોષ મળી રાકે તેમ નથી પોતાના ખર્મીર નડે સિવાઇએ હતિહારમકરોને હોએ ઉચરાણ્ય છે કે હિંદુ ભતિ રાષ્ટ્રવિમાન કરી રાકે છે, તે રાજ્યસરથાપના કરી રાક છે, ગતુઓને હરાવી રાકે છે, પોતાનો બચાવ સારી રીતે કરી રાકે છે, સાહિત્ય, કળા, વેપાર અને હોયમતુ સરહાણુ તેમ જ

સર્વધન કરી રાકે છે, લઘવક કાકલા બાધી રાકે છે અને મરેલીઓ સાથે હરિયાઇ સુકો પલ લગી રાકે છે સિવાઇના છત્રના હતિદારમથાથી આપખુને આ બધા કાર્યોના પુરણ મળી આવે છે

હિન્દુઓ તેને હિન્દુપતના રણમહાર તરીકે પિત્રની માત્ર લે છે પણ સિવાઇ મહારાજની પૂવ તો એક હિન્દુ તરીકે કરતા એક હિન્દી તરીકે થવી પટે છે તેણે મુશ્કેમ આક્રમણકારીઓ મામે પોતાના સંનિકોની કિંચેબી રચી, મહારાષ્ટ્રની રચા કરી એ નિર્વિવાદ છે આને થે બુના મરાઠી હરિદોશમાથી એ સિવાઇએ તેના સિવાઈઓને તળેલો ફરમાન નીકળે છે કે “મુસ્લીમોના હિન્દુ મરિયા દાંડા તપ્ને સામે થએ, પણ હરિ મુશ્કેમ કર્ષાર, કે પ્રલીન મરિયદ ઉપર હાથ કચામનો નહિ” એમણે સનાના મદમા આ બનેલા મુમલગાન સનાધીઓને મદ ટાળવાનો દેવજ કયે દત્તો, પરતુ તેમણે મુમલમાન નર્મની કે મુસલમાન ત્રીપુટોની રાદિ પણ અવહેલના કરી ન હતી એમની લઘાઇ નર્વિજ નાલિઓ સાથે હતી, નિર્દોષ સામાન્ય વ્યક્તિઓ સાથે ન હતી સિવાઇની નેરગમાં હિન્દુ મરુદિયા બચત વહેના દત્તા, એટલે જ તેની રાદિ રાષ્ટ્રવિમાનની હતી

સિવાઇ મહારાજે જે પરાક્રમ અને સાહસ વહે બનેકવિધ પ્રતિજ્ઞ સયોદોમાં રચાજ્યની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે સાહસની અને તે પનાકમની આને પણ આપણા રાષ્ટ્રોત્થાનમાં જરૂર છે (જુદાજુદા પત્રોમાથી લી યોને)

સાહીદ મુળાપ બોલ

“ મિ મેનરલીના એકેએક વાક્યનું જ મનન કર્યું છે મને એમની રાજતમા માણસાઇ નથી દેખાતી એ અન્યાયી છે, અત્યાચાર છે મારી જન્મમખિને સહકાળને માટે ઊઠી દેવી એના કરના જેલમાં સહી-સહીને મરતું મને વારં મિય લાગે છે આવા માણસી હુ બોલો નથી, કાચ્યુ કે કીતિના કોટકા મરુદીની મમખિ પર ચણાય છે ”

બચાણી ત્રીર મુળાપ બોલે એમના બધુને લખેવા પામના આ રાજો છે સરકાર તેમને મરુદ અને દેશત્યાગી વચ્ચે પમજી કરવા આજ્ઞાન કર્યું છે એમણે દેશત્યાગ કે તા મરુદને વડાહી ગમ્યુ છે અને જલ્લુત્યું છે કે

“ આને વારા આપાને પરમ સતીય છે મણને મારી કે કસોટી નરા મારી છે એમાથી હુ પાર જીવરીમ એમ લાગે છે આપખુ દેશના પધી માટે માયકિત કરવા પ્રમુએ મને પસદ કર્યો હોય એમ મને લાગે છે હું મારાથી ગળી રાકે તેતુ માયકિત કરી દુતાર્ય ચર્કરા અને દેશત્યાગમાથી મુજા થયરા ”

સરકાર તેમના દેહને હલ્લી રાકશે પણ તેમનો આત્મા તો

અમર છે એ બાબને એ દેશવીર નીચે પ્રમાણે વ્યક્ત કરે છે.

“અમે મરીશુ પણ અમારા વિચારો નહિ મરે
અમારા વિચારો પ્રભાત સ્મૃતિપદ પરથી નહિ જુમાય
અને ભાવિ મૂળ અમારો સેવેલા અર્ધાંત્રી ઉત્તર-
ચિકારી બનશે એ આશાએ અને એ શ્રદ્ધાએ
આટલાટલાં દુ બો સહેવા છતા અમારા દેહને ટકાવી
રાખ્યા છે, અને સંગ થે ટકાવી રાખશે ”

બંગાળે જગતને શ્રેષ્ઠ કવિવર આપ્યા, શ્રેષ્ઠ વિજ્ઞાનમાસી
આપ્યા અને શ્રેષ્ઠ શાહીદ પણ બંગાળના જ હૃદયમાંથી પાકશે
એમ જણાય છે તમ સરખા શહીદોના લોહીથી ભારતનું
મુક્તિમંદિર ચણવાનું છે. પ્રભુ તમને એ મંદિરનો ખાચો
નાખવાનો યગ આપે! (પ્રચરણ)

રાષ્ટ્ર અને વ્યાયામ

સીંગરામના ઝેસીન અમે ફોતપુર જતા હતા
માર્ગમાં રાત પડી ગઈ ને અતરિયાળ થોડા માછીપાછીને
બસ હતા થઈ રહ્યા કેલમીન અને સાધમ થોડા બલ્લવા
નામકામ થયા હું સીંગરામના હતા નં પિત છ મઠક
પર ટેકવા સાગ્યા અકસ્માત બાલુના બેતરખાથી કેટલક
દાગોવાળા નીકળ્યા પિતાજીએ પોતાના હાથમાં પિતોલ
હતી તેનો બહાડો કર્યો અને મને ડાકલ કરી કે ‘મુન્શીરામ,
સાવ મારી છે જોદાળી બટુક.’ ટરતોડરતો પલુ ઝડા, ઘડ
ને બટુક લઇ હું પિતાજીની પાસે દોડ્યો કુદાસ નસી
છૂટયા ને અમારો સીંગરામ રતો પડ્યા તે સમયથી મને
બટુક વાપરવાની તાલીમને રોખ થઈ ગયો. બીજી બાલુ
કાળીમાં ચેલ પ્રભાતે ગંગાસનાત અને દેવદર્શનની સાથેસાથ
કસતનો પણ અવચાસ પડી ગયો. ગંગાના પ્રત્યેક ઘાટ પર
તે જળતે અખાડા નખી પડ્યા હતા ત્યાં આખાડાનો
ઉત્સાહ કુદતી શીખવતો હતો. મેં પણ દરોસના મેળા પર
મને મળેલ પૈસામાંથી થોડા બગાવી એક ઝાડી અને એક
પૂજન-યાળી લીધી અક્ષત, ચર્ન, ફૂલ અને બિહીષત એ
પૂજન-માળમાં લઇ, પાણી એ ઝારીમાં ભરી, બલ્લવા થેલી
દબાવી, નિત્ય પ્રભાતે હું ચાલી નીકળતો પ્રથમ આખાડામાં
જઈ દંડ, બેઠક અને ટુકી કરતો. પરીની મુકતો જ ચનામાં
ચપલાવતો, ન્હાઈને ઝારી ભરી લેતો. માર્ગ માર્ગે રિત્તિ ગ
પર ઝારીમાર્ગી એકેક બિન્દુ ટપકતી, અનેક ગોડા દેવતાની
પૂજ કરી, પર પહોંચતો. (સાલ્વેજી સ્કન્ડનંઆથી)

બાન્દત રુચક સથ

કાંક વર્ષો મુધી યુવકનશ્વિત ઢાસ દેવોત્યાનના રૂપના
સેવ્યા પછી સાધુ વાસવાણીએ દિલ્હીમાં Order of
Young India-ભારત યુવક ગ્રંથની સ્થાપના કરી છે
અને દિવંદના યુવકોના ‘શારીરિક અને સાંકારિક વિકાસ’ને
એ સંપન્ના મુખ્ય હેતુ કહાંચે છે આ હેતુની મિષ્ટિ

અર્થે, શ્રી વાસવાણીના સંપાદન નીચે એક અમેલમાં અને
એક દિલ્હીમાં એમ બે માસિક પ્રસિદ્ધ થશે, વળી આ
યોજનાને વિગ્નત કરવા મંદિ દિલ્હી માં પ્રતિપ્રાતમાં આ
સપ્તમી પ્રાતિક સાખાઓ ઉઘાડવામાં આવશે. સપ્ત તરફથી
મંત્રી પાસે રાજપુરમાં એક વ્યાયામ-આશ્રમ સ્થાપવામાં
આવશે અને એ આશ્રમની સાથે દેસભરની વ્યાયામગાળાઓ
અને અખાડાઓને સંકલિત કરવામાં આવશે રાજપુર
વ્યાયામ-આશ્રમનું કાર્ય, દેશના યુવકોને—ખાસ કરીને
કોલેજીયોને તેમના વૈકેશનના સમયમાં શરીરવિકાસને
ખાસ અલ્પસાહક પસાર કરવા પ્રેરવાનું દેશે રાજપુર
મંત્રી પાસે દિવાની સપ્તમીથી ૩૫૦૦ ફુટની ઉંચાઈએ
આવેલું ધણું જ સુદર હવા ખાવાનું મ્થળ છે ત્યાં સાધુ
વાસવાણી વંદે અર્ચાપક મંદળ અને એ વ્યાયામવિશારદો
૪૨૨૦ નંડ ઝવન દેડતી એ હવાના અને ત્યાના સરકારી
વાતાવરણમાં યુવકોને માટે એ માસને શિક્ષણક્રમ નિયત
થયો છે હમેશા નિયમિત કસરત ઉપશત વ્યાયામો અને
પર્યટનોના પણ અતિ ટરથોગી ક્રમ ગોઠવાશે. એ આશ્રમ-
નો અન એ બા રિત્તિઓને લાભ ઉઠાવવા બદલ વિભાગ
પાનેથી ૩૦ રૂ અર્ધ લેવાશે

ભારત યુવકસંઘની સ્થાપના તો યદુ મુધી છે પણ આ
આશ્રમ અને માસિકોની યોજના ધણું કરીને આવતા ભુન
માસથી અમલમાં આવવાની છે વાસવાણીની આ મહેમુદ
અને વિચારપ્રેરક યોજના થોડા જ ત્રિવસમાં ગળનારી પ્રથમ
ગ્રંથાત વ્યાયામ પરિપદના સચાલકોનું તક્ષ બેચરો એવી
આશા રાખીએ (સીરામ્પ્ટ)

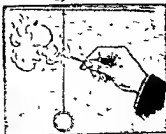
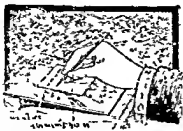
એલચી

પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશ્વસ્તાનના સરસીવંશ બાગમાં
એલચીની લાવણી ઘની થાય છે ૫૦૦ કુદથી ૫૦૦૦ કુદ
મુધીની ઉંચાઈના બાગમાં એ લાવણી વિરોધ મમણમાં
કરવામાં આવે છે મલબાર, મદ્રાસ (મદ્રાસ દિલ્હી) મદીમુર,
હૂર્ અને ત્રાવણકોર, એ પ્રાંતોમાં જ ૨૦૦૦૦ એકર નખીન
એલચી માટે લાવણવામાં આવે છે. ૫૦મી ૨૫૦ સન એલચી
દર એકરે જમીનની લાવણી પ્રમાણે નીકળે છે મદીમુરની
એલચી કીળ તથા નરમ હોય છે અને મલબારની લાંબી
તથા ખટખટાદા ઘણાવાળી હોય છે

મુસામ આવવા માટે તથા હવા તરીકે એના ધન્ય
ઉપયોગ થાય છે દાન્ડ અને અમેરિકામાં નેપાળી પ્રોડી
એલચી મુલાસિક તેલ માટે લાવણવામાં આવે છે

મધ્યજર અને ઓરોજર માસમાં એલચી તૈયાર થાય છે.
તે પછી સફરના પ્રોદને તેમના દીકા વગેરે તોળીને વર્ષવડ
વિનામ કરવામાં આવે છે અને પછી તે એકી કરીને
બેન્ડ વાઈ રવાન કગાય છે

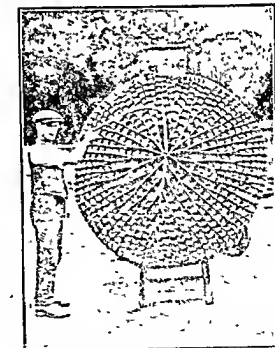
પ ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર નાના હતા. ત્યારે એમની ટોળીમાં એક બાળક ફાટયાનુદયા કપડા પહેરીને રમવા આવ્યો. ઇશ્વરચંદ્રને એની દયા આવી એની સાથે પોતાના કપડાની અદલાબદલી કરી એ ઘેર આવ્યા માતા બગવતીદેવિને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તે રાજ થઇને બોલ્યા, ‘હીકરા, તે બાલુ સાડ કામ કર્યું હું ફેટિયો, કાળીને તને બીજું સાડ કપડું અપાવીશ.’ ત્યારે આ બેમા કાણુ વચરે દયાલુ ?

એ કોરો કાગળ બીજાને કાગળના તકવા ઉપર મુકે. પડી તેટલા જ માપનો બીજો મુકે અને કોરો કાગળ આ બીજા વેલા કાગળ ઉપર મુકે. હવે કોરો કાગળ ઉપર નવમ પેન્ડેલ વડે એ -ઈ લખતુ હોય તે લખે. લખી રવા બાદ મુકે કોરો કાગળ ઉપર લે. અને બીજા વેલા કાગળને તડકામાં મુકે. એ મુકારો ત્યારે તમે જોઈ શકશો કે સુધા કાગળ ઢાંચા એમા જે લખાણ ઉતરેતુ હવે તે કડક નય છે હવે જો ફરીથી એ કાગળને બીજા વેલો તો પેતુ અદરશ લખાણ બહાર આવશે.

મજબુત દોરીના કકડાને ઘોડી વાર મીડાના પાણીમાં ઘોળી રાખી બગબગ મુકાશ દો પડી દોરીને બીજીને ટીંગાડી તીવાસળી અડાડશો તો દોરી સળગી જશે પણ બીજી નહિ પડે. દોરીના માડીમાં લખના બહુ બદરશ પડે છે પરતુ આને મટે એક રૂપા છે લખી વખતે કોણીને પાસળી સાથે સંજોડે જ્યાંથી રાખી આથી હાથ દલશે નહિ ને સહેવાઈથી લખી શકશે. એક કોળિયાના રોરીઆથી સવાળે માહત્ર લાગી બગળને તાલગ્ગી નીકળે છે.

જોડણીની સામાન્ય ભૂલો
સતત નહિ પણ સતત
ઉપરોક્ત નહિ પણ ઉપરોક્ત
તિત્ર નહિ પણ નીત્ર
બિચારો નહિ પણ બીચારો
હમેશા નહિ પણ હમેશા
ધરાક—આ નારગી કેમ વેગો છે ?
ઠાકરી—(જશ વિચાર કરીને) મોડી-મોડી નારગીઓ ઉપર, અને નાની-નાની તમે રાખીને !

શું ધારો છે ? આ શું હશે ? આખર ના જેવડા કદનુ કમનુ પાદરૂ કદિ સાબજી છે ? હા નના રીજા પા-કેમાના ફાંલસે -તાનિક ખાંડે-સમાડેલા ‘વિદ્યારિશ રીજિયા’ નામના કમળના ઠોડાનું આ પાદરૂ છે એ ઠોડ મુગ વેળગ તો અમેરિકાના અંધે જોન પ્રદેશની એ જોડયો મજબુત હોય છે કે એક આખરનું વજન ડીવી શો છે.

મરીના બીજ બધા અવયવો કરના હાતની શક્તિ વધારે છે, કાચુ કે આપણા જડબાને ફાંલ અવાજ આવતુ પડતુ હોવાથી એ રીતે એને નિયમિત કસરત મળતી રહે છે ફરક માણસની આવવાની શક્તિ અદેશમ રજા રતલની હોય છે માણસથી વચરેમા વચરે ૩૦૦ રતલ સુધી ચાવી મકાઇ છે.
મવા આકતુ રજકમુ પાનુ વામુ ?
કોઈ પણ ગમ્યા હો, તેને કલકાવી નાખો અને મુગ સમ્પ્રામાથી કલકાવેલી સંખ્યા બાદ કરો પાગા વપેલી સમ્પ્રામા આકડાને સરવાળો ૯ અથવા ૯ નો બીજ કોઈ સંખ્યાથી થતો ગુણાકાર જ આવશે.

ઘેરી પુનમે હનુમાનજયનિ,
વેરાખી પુનમે જુહજયનિ

ચિત્રમા દેખાય છે તે પાદરૂનો પાગળો બાય છે ફરત વનમનિમા પગ ફેટાટવી સુન્ના ને અન્યા મુકે છે !

વિલાપીઓ, વેપારીઓ, વકીલો અને
બીજા મનુષ્યો કામ કરનારાઓને એના
સેવનથી અભયજાત છે તે જોવા મળે છે.

નાનાં—મોટાં, માંડાં—સાજાં
સ્ત્રી—પુરુષ, નખળાં—સખળાં
સૌકાર્ય એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

અંકુર કેસરી જીવન

કેસરી જીવન અંકુર જ
જોવાવધાનો આચર્યું સંજો.

મહારાસ્ટ્રાચન

રસસિદ્ધ, અલક, કેસરી, કનુરી અને બીજાં
દીપન, પાચન, પૌષ્ટિક અને કમળી
લીલા રસદાર આરગામાથી બનાવેલા
આ સુચીભિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પૌષ્ટિક યોગ્ય અંકુર નિયમિત સેવન
સાથે આરુપ્ય તથા સારી અમરશક્તિ
આપી શકેલા બલ અને તેજ તથા

દરેક ઇન્દ્રિયમાં મેલન પુરે છે

પા રતનના પાટનો રૂા. ૧૫

અરધા રતનના પાટનો રૂા. ૨૫

એક રતનના પાટનો રૂા. ૫૦

અંકુ

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ

લિમિટેડ

કારખાનું મુલ્યાની રોડ, મુલ્યા-૧૪

દુકાન જુની મહાજનપાલી, કાલ્યાણેરી

મુલ્યા-૨

કેસરી જીવન

અમરાવાદના એન.સી.
બોગીસાલ પ્રધર્મ સીનીયોર

એન.સી. આપની વખતે, જ્યારે જ્યારે 'કુમાર'ના નામની દની એન.સી. જાણવો

The Ahmedabad Sports Depot.

REID ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિશાયલ ભાવે ઉત્તમ માત્ર મજશે
ટપ્પક, ઇન્ડિયન, કેમ્બ્રિજ, યુનિફોર્મ, ફેલ્ડના અને પર્ફેક્ટ
ફક્સ, ગ્રેન એન્ડ બ્રુ, એટિસાઈક, ફેનન, હેડનોટ તથા
ફોર્સના બેકા ઉપરાંત સ્ક્રાપ્સ, લેમ આઈઝ, ઉચા ચિકેટ
ક્રીપિંગ મેથેટિંગ વ્હગ્સ, તથા ફુટબોલ, ટેનિસ, બેડમિન્ટન
હોકી અને ક્રીકેટ તથા બીજા અનેક રમતોનો સામાન
ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન કચ્છ

ફીમલ

ફા. રા

કમરલ કરનારા તથા આઈસિસ્ટેને બહુ ઉપયોગી

ઇક્સ્ટ્રિક્ટ હોવાથી બેંધબેસતો બરોબર થાય છે

શુભગત—ક્રિકેટવાલકમા

વાળળી કીમતે સારા માસ આપનાર તરીકે ખ્યાલિ ગમેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

રીડ રોડ શેર કોટડા ચોકી સામે અમદાવાદ

મહારામાના ઑલરોડે ઉપર આસપાસ અપાય છે

બાળ સાહિત્ય નો વિજયટંકાર

પાંચથી પંદર વરમનાં બાળકોના હાથમાં મુખી
શકાય એવી, રૂપરંગ, છપાછપાધાર્મિક વિશાળી
પુસ્તકોની મરસાઈ કરનાર્થ, રંગબેરંગી ચિત્રો
ને મુખપૃષ્ઠવાળાં, સમગ્ર વેધકશીલીમાં લખાએમાં
પુસ્તકો: જેમાંનાં ઘણાંખરાં સરકારે ધનામ લાય-
બેરી માટે મજૂર કર્યા છે ને બીજાં થનાં તપ છે.

ભારતીય આલોચાનમાળા

ટોલ્સ્ટોયની નવ્યુ વાતો (ગ્રીક આંશ) ૦-૪-૦

અકુચ (બીજી આવૃત્તિ) ૦-૧-૦

બીરબ્રતો બન્ધુ ૦-૮-૦

મુરખરાજ (બીજી આવૃત્તિ) ૦-૮-૦

નીકમ ૦-૧-૦

આગવિદાર (બીજી આવૃત્તિ) ૦-૧૨-૦

બીજમ અને મુધિધર ૦-૪-૦

વાધોનું વન ૦-૪-૦

ભકુર્ષ દાર ૦-૧-૦

તોફાની રીપુટ ૦-૧-૦

વ્ય અજરંગ (દનુમાન ચરિત્ર) ૦-૪-૦

કુવારો (કાવ્યો) ૦-૧-૦

બીજાં કેટલાંય તૈયાર થઇ રહ્યા છે: ક્રાંતિ,

કનેરો, નેપોલિયન, બીમ, પરનાન, વનરાજી ઇ

ધનામ, લહાણી કે લેટ આપવા લાયક

આવી ઝરસ ચોપડીઓ બીજાં તલિ મળે.

જે ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

ગોમખુગનું બગાળા કી રા. ૧૨) હાથ આમામ ૧)

કલકત્તાનો કારાબુગ ૧૧, બહાઈનો લેટ ગા,

કાશું ગુલાબ ૧૧, આનદ મદ ૧૧, નિદિસિ-

રોના પગ્નમા ગા, મારો જેવો અનુભવ ગા,

ઉપગન તમામ સાહસો તથા સેખકોના તુલ-

નાથ પુસ્તકો મળે છે. સુચાપત્ર મળે.

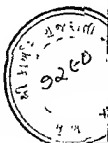
૩. ગાની રિહિદ બીડપાથી 'ગાડીવ' પત્ર તથા

તરીકે એક મદિનો મળશે. લવાગમ રા. ૩)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીઠ-મુરત

ક્રમાર

ઉગતી પ્રજાનું
માસિક

જેઠ '૮૩

તંત્રી : રવિશંકર રાવળ

અંક ૪૨

વિવાર્થીઓ, વેપારીઓ, વધારી અને
બીજાં મગજનું કામ કરનારાઓને એના
સેવનથી આનંદ થવું જોઈએ એવું છે

નાનાં—બોટાં, માંદાં—સાદા
કરી—પુરુષ, નખળાં—મગજાં
સૌકાર્ય એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે?

ઝંડુ કેસરી જીવન

કેસરી જીવન ઝંડુ ૧૪
મેળવવાનો આયત્ત રાખો

મહારાષ્ટ્રના

રસમિદર, અગ્રક, કેસર, કસ્તુરી અને બીજાં
દીપન, પાચન, શોષક ઓષધ મેળવી
લીલા રસદાર આમળામાથી બનાવેલા
આ મુશોભિત, મુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
એ શોષક ઓષધનું નિયમિત સેવન
લાલુ આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ
આપી શકેલા જાલ અને તેજ તથા
દુરેક પ્રદિપમા ચેતન પુરે છે
પ્રા રત્નના પાઉનો રૂ. ૧૫
અરધા રત્નના પાઉનો રૂ. ૨૫
એક રત્નના પાઉનો રૂ. ૫)

ઝંડુ

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ
લિમિટેડ

કારખાનું સયાની રોડ, મુબાઈ-૧૪
હાલ નુની મહાજનવાડી, કાલબાદેરી
મુબાઈ-૨

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એજન્ટ
હોળીલાલ પ્રધર્મ શીશીડ

ઑફર આપની વખતે, બહાર ખર્ચ 'કુમાર'મા વાચી હતી એવું જણાવ્યું

તારા મંડળ

ધરધરના બાળકોમાં માનીતી થઈ
પર એવી ઓગણીસ મીઠી મુદર
બાળવાનાં એનો નાનકડો સ્વચ્છ સંપ્રદાય.

સંપાદક: 'બાલમિત્ર'ના તંત્રીઓ

મોટા ટાઇપ
આકર્ષક ચિત્રો
૧૦૦ પાનાં

કાચું પુસ્તક ૦-૧-૦ પાકું પુસ્તક ૦-૬-૦

લખાવ્યું વ્યાપક 'બાલમિત્ર'ને
અગ્રણ્ય એન્યુકેશન સોસાયટી આપ્યું

અહીં એકમાં આ સ્થળે આવેલી ખાદીની નહેર ખજારમાં
ગામનું નામ CELROL છે તેને બદલે CHEBROLE
(Guntur Dist. South India) એમ લેખ્યું

હજી તમે નથી ખરીદો

આ સરતો સેટ ?

'કુમાર'ના આઠક પાસેથી રૂ. ૨-૧-૦ એણા

મત્સ્યગંધા-ગાગેય તથા બીજાં ચાર નાટકો

ખટબાઈ ઉમરવાડિયા કૃત ૧-૮-૦

પ્રાચલિત (મંદરલિકાનું નાટક), ૦-૪-૦

ભાવનાસુદ્ધિ ('પ્રેરિત'ના મુદર લખાણે) ૦-૧૦-૦

અખટ જીવનદોરી (ધરવેશના સાથ લખાણે) ૧-૦-૦

પાશેર પ્રજ્જીમાંથી પાદશાહી (રાયચુર) ૦-૧-૦

હાજમહામદ-સ્મારક ગ્રંથ-(અર્ધવં શ્રેય) ૬-૦-૦

રવિશંકર રાવળના સોજા મુદર ચિત્રો ૧-૪-૦

તણખા ('ધમકેલુ'ની વાર્તાઓના સમક) ૨-૦-૦

બાલવાતોવલિ (અતિ મુદર ને સંચિત્ર) ૧-૮-૦

ચોરસ ૦-૧૫-૦

રૂ. ૧૫-૨-૦ની કીચતનાં આ પુસ્તકો કુમારના આઠકને

રૂ. ૧૩-૦-૦માં પેરે એકાં તમારા આઠક નગર લખી મોકલી

કુમાર કાર્યાલયમાંથી મંગાવી લેા.

આસપદલવી	ચિત્રકર	કનુ દેસાઈ	સુખચિત્ર
મર્મનગી			૨૨૧
મિળલસ			૨૨૨
સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ અને હૈન્દ્ય			૨૨૫
હેમી ફાઈ			૨૨૬
જ્યન્મજ (કાવ્ય)	ચન્દ્રવર્તન	ચીમનલાલ મહેતા	૨૩૧
તાજી હવા-સરસ હવા	ચિત્રકાર	રવિશંકર રાવળ	૨૩૨
સૌન્દર્યભૂતિ એપોલો			૨૩૩
અપાણું			૨૩૪
ભૂતિયુ વહાણ (વાર્તા)			'સુમતી' ૨૩૫
પુણે તારીને			૨૩૮
નવી છનામી હરીફાઈ			૨૩૮
ખન્ડાળગઢ અને કોલ્હાપુર	રામનારાયણ ના પાઠ		૨૩૯
વાયુનાથની વીર કૌશલ કાબજામ			૨૪૨
ધર આપને ફે (કાવ્ય)		દેશજી પરમાર	૨૪૩
પ્રાચીના	શિશીરલાલ	બે મરાઠાઓ	૨૪૭
મહુવાનું સ્કાઉટ સમિતન		ગભનન બટ્ટ	૨૪૯
આફ્રિકાના પવે		નાનાભાઈ	૨૫૨
આજનું ધરતી ના (કાવ્ય)		(મણિજી)	૨૫૪
તમને લેખ્યું એવી હવા મળે છે ?			૨૫૪
અગ્નિ			૨૫૬
બાળવિભાગ			૨૫૭
જગતી પ્રભ			૨૫૮
લાલ ટમેટાં			૨૫૮
જીનલીલા			૨૫૯
ગાંધારી			૨૬૦
છેલ્લું પાત			૨૬૪

તંત્રી રવિશંકર રાવળ; મુદ્રક-પ્રકાશક અણુભાઈ રાવત,
કુમાર મિન્દરી-કુમાર કાર્યાલય, ૨૦૦૬ રાયપુર, અમદાવાદ

લવાજમ વરસના રૂ. ૬ પરદેશના રૂ. ૭ અથવા ૧૧ શિ
મુજાદ્દા એજન્ટ સી. જમનાદાસની કે મિન્દરી સ્ટોર,
આઠકે વરસની રાજઆતથી એટલે પાપના આકર્ષી નોંધવા-
નો વિચાર છે વરસની અધવચથી આઠકે નોવાતા નથી
લેખકો જેઓને જગતી પ્રભ માટે છેલ્લે ખાસ પ્રેરક કહેવાનું
હોય તે જ લખે; અને પોતાનાં લેખાણુ જાની શકે તેટલાં ટુંકાં,
કમળની એક જ બાજુએ, ચોખ્ખી અક્ષર, પુરા નામ હામ
સાથે, અને પ્રાણ મગાવવા હોય તે પોરતે સાથે મોકલે

ભીંતે ટાંગવાનું આણું સુંદર ઘડિયાળ

ટિક-ટક

(૨૯૨૨૬)

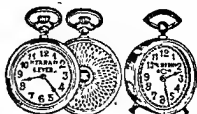
મામ માણ રૂપિયામાં

જમન બનાવતા બહુ જ મલગત સાચા-
કામ, વાણુ, દેખાવમા સુદર, ચાલવામા
નિયમિત, બીજા બધા કરતાં વખણાવેલું,
અને વળી નાનામોટા, આદના કે આસા
નરીજ તબગર ચો વાપરી શકે એટલું, કરકસર
વાળું સસ્તું અને સર્વોત્તમ ઘડિયાળ
સમિતી લેનારને હજનના રૂ. ૩૩
હિંદના કોઇપણ રેલેવેને ડિલિવરી મોકલ
ફક્ત મનાવનારે રૂ. ૧૦ અથવા કંપી ચોકલવા

પિટર વોચ કંપની

પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૭ મદ્રાસ

ચાર દિનની ચાંદની

અમારું ૧૮ કેરેટ પોલોડીયમ ટાઇમમાન પાલ
વર્ધની ગેરટી સાથેનું 'તારા' ૨૯૨૨૬ પોલોડ
ચોચ (ફિલ ડેલાવનાર ખીરસાનું ધડિયાળ
કિંમત રૂ. ૫-૦-૦) લેનારને ૨૯૨૨૬ 'સી'
ટાઇમપીસ ઇનામ ચાર દિનની ચાંદની પેકે
આ લાભ ફક્ત વખત મટિ જ માનજો મટિ
આજે જ લખો, નહિ તો ચૂકતાશે

કંપનિ વોચ કંપની

પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૬૫ મદ્રાસ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખણેલું અને
હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અને અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશે

હાલ તે દોહસોને સુમારે અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અરાકતોનું પાલણુપોષણ કરે છે અને
તેમને જીદાજીદા ધંધા શીખવી પગ ઉપર ઉભા રહી કમાણ ખાતે તેવા સંભવ-શકેરી બનાવવા
યત્ન કરે છે. તેમના ફક્ત ખોરાકપોષણની વિગેરે ખર્ચના જ રૂ. ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે.
તો જરૂર તમે પણ આ તમારા અનાથ બાંહેધરોને બચાવવા તમારો દાનેશ્વરી દસ્ત લખાવશો.
દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાવતી અપાય છે. રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

નહેર ખબરોથી માસિકને મદદ મળે : તમે નહેર ખબર આપનારાઓને મદદ કરો

આવતી કાલનાં નાગરિકો ધડતું આજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૬ = જાન ૧૯૮૩

મદાનગી

ઘણાખરા હીમતને જ મદાનગી માને છે; પણ મદાનગી અને હીમત બંને એક વસ્તુ નથી. મદાનગી એટલે એકલી હીમત નહિ. હીમત ઉપરાંત બીજા વધારે શુભનો તેમાં સમાવેશ થાય છે.

આવી પડેલી મુસીબતોની સામે થવા પુરતી હીમત કદાચ કોઈમાં હોય; પણ એ મુસીબતોને ઠેક મુધી વેઠી લેવાની અને એની સામે મુદ્દા ખેલી પાર મુકવાની જે રીત એમાં જ મદાનગી જણાઈ આવે છે.

હીમતવાન માણસ એક વખત હીમત લીડીને દુઃખની સામે તો થાય છે; પણ પછી ઘણીવાર અધવચ્ચથી હારી ખાય છે, કાં તો હતાશ થઈ બેસે છે, અથવા તો શેઠાણું રડતોરડતો તે વેઠે છે. મદ તો, જીવનને આમેરથી ઘેરી લે અને દુઃખના ધાથી છિન્નભિન્ન કરી નાખે એવા લીધણ સંબંધોને પણ સામી છાતીએ ઝીલી લે છે, હસતે મોઝે તેની સામે જંગ માંડે છે અને 'ચું' સરખું પણ ક્યાં વિના વીરતાથી તેને અંત લગી વેઠી લે છે.

મદ હમેશાં સમજીને જ બેઠો હોય છે કે આ દુનિયામાં માણસને એક યા બીજી રીતે મુસીબતો તો આવી જ પડતી હોય છે—એ અનિવાર્ય છે, અને તેનો નિવેડો લાવવાનો ખરો માર્ગ એ જ છે કે હસતે મોઝે તેનો સામનો કરવો અને પુરુષાર્થથી તેની પાર ઉતરવું.

સાથેસાથે, મદ તો એમ પણ માને છે કે દુઃખની કસોટીએ ચડ્યા વિના માણસનું પાણી જણાતું નથી. મુસીબતો તો માણસનું ખરૂં હીર બહાર લાવે છે, તેની શક્તિઓને કસે છે, જગઠાવે છે ને ઝેણ આપે છે અને તેના ઉચ્ચત્તમ પુરુષત્વને પ્રકાશમાં આણે છે.

ગાંધી તા ૨-૩-૪ જુનને દિવસે
વડાપણુમાં સુવચનનેલન બગલુ પુષ્પાને
પોતાને વિષે પોતાની નતે વિચાર
કરતા થયા છે એ આપણા ઉમ્મ
આવના જ્યવાશના સુનુ એક સુચિર્ણ
છે એમની મિજલસ વચ્ચે રજુ થ-
એલા ખાસ વિચારો સમગ્રતા કેમકે
જનતાની મિજલસમાં રજુ કરવા એવા
સાધનાથી આ નીચે ઉતાર્યા છે

આપણા મુરખીઓ, વહીવે કે
અધિકારીઓ તરફથી આજ સુધી એ
શિક્ષણ અપાત આવ્યું છે તેથી બનેલી
પ્રભ એકદલ આમનો પુષ્પાવર્ગ-આ-
પણે અત્યારે આપણને સમજાય છે
કે હવે પાળના માર્ગમાં એ મુરખીઓ,
વહીવે કે વહીવે આપણને જરા થ
હામ આપી રહ્યાં એમ નથી અત્યારે ન
આપણી અસહાયતા આપણને દેખાય
છે થાકુ શિક્ષણના મોહમાં, સરકારી
કે હાજારી નોકરીઓના લોકમાં અને
ખાસી આદમીઓના એવા પાછા ના-
પણી નતને એ આમ અપાયો છે તેનો
વિચાર કરણ અને અસર છે

આપણે એ પોતાના બાળકો મદિ
કોલેજની રીઝોથી મળતી કોલેજિક નો-
કરીએ જ જાયસ નજીવે હતો, ન કે
પુત્રને રિજા, સરકાર કે જવનની કોલ
ઉચ્ચ દળા અપાવવાનો એ તેઓ બતા
બર સમજ્યા હોત તે તોના સરકાર
મદિ ન મદિ કાળજી રાખત એ વિચાર-
સરકાર કોલેજમાં અપાય છે તે તેમના
બાળકોના સરકારોના મૂળ ઉપર
બંધકાર રીતે પ્રતિષ્ઠિ કરી ગયા છે એ
સમજવા હજી કેવળ થન ને નોકરીની
ખાતર પોતાના ધર્મ અને કુળસરકારોની
ધુમોડા થવા દે છે તેમના સમજવનમાં
અસમાનતા આવવાથી જવનના કસાદ
અને પ્રેસણ હરકાં થયા છે અમલો

કેટલોના બાર માથે આવી પડ્યાથી
અમલોના જુવાન બીચારો નવે જવન-
મથેય કે સારસ આવી સમ્મો નથી,
નવી તાલીમ લઈ સમ્મો નથી, નવા
પ્રદેશોમાં અપવાની સમ્મો નથી.

હજુ તેને કુળનું અભિમાન અને
અભિમાન સુચિતતા રીતે છે, હજુ
સરકાર અને દાનોથી આજાય થઈ
અમલો હાથ કામે લાગવા આવકો
જવનને છે હતા જેટ બરબતો સરકાર
ઉભો ન છે વચસીલા અને પ્રમા-
મતથી ક્યાક પામો આવક પર તે
ચોરી નવ છે—તેને ચોરી જરુ પડે
છે. વહીવે એ તેને રક્ષણ આપતુ બર
કર્ણ છે, સ્નેહીઓ બાર ખમી રાંઠે એમ
નથી એકલે એને કમાવું ન રજુ

ને એ કેવી રીતે કમાવે દેખાય
છે? ખાનદાન વર્ગના ઠાકરાઓ, કચ્ચ
જાતિના ફરજી પારકાના કચારો છે,
ફેલવેના માર્ગો છે, પોલિસની નોકરીમાં
છે, કાચુનેના સેન્યમાં છે ત્યા રહીને
પણ તેમની અધોગત પુરી થત નથી.
મહેનત કરી જવતી મળને હેસન
કરવામાં, તરફલાયથી નથી હેલા વેપાર
કે મજરીના માર્ગમાં તેઓ અનેક રીતે
અરજમુકનો ધાવ છે ભુચ, રજાઈ
ને બુચમત તેમને એ માર્ગ દોર છે
પ્રામાણિક પનારથી પોતાના પેટનું પૂર
નહિ થતુ દેખાથી તેમને એ માર્ગે
લપસલ લેઈએ છાંજે પતિજીવે જેટલ,
મજુર, વેપારી અને કારીગર પણ પો-
તાના રવતવ ધંધાથી નાચ થાય છે,
તેને પડતા મુજીને નોકરી રોષે છે,
નોકરીના એવા થાકવા ચોરી સારા
અને દમ રોષે છે એમ પરપરા વધતી
જવા, આપણા દેશમાં પસાપીનનાની
સાક્ષો વીંદાની ન આવી છે

અને એ પસાપીનનાઓને તે કુલ

પાર છે કે પસાપીનના વિચારોની, ના-
આરની, ફરવાકરવાની, જવનની—
આજનો જુવાન નિમ્મળ કે કોલેજ
છાંડીને કંઈ જુ કે વેપારી પાસે નહીં તો
તેને નાણુ આવડતું નેઈએ, પરવવદર
આવડવા નેઈએ, ટાઇપિંગ, માકની
લેવડદેવડ, બારડો બંધવદાર, રેપરને
બંધવદાર, ફેલવેનો ભુચકાર ભુચકાર
નેઈએ એકાંઠે એથી બી એ થય
સુધીમાં આમાનુ એક થણુ બંધવડ ન
હોય તેવું વેપારીને ત્યાં જુ રવાન ।
કુમાન માંડવા નાણુ નેઈએ, મા-
લુસીને રીકવવા આવડતું નેઈએ,
ખરીદી નણુની નેઈએ, હાંમત નેઈએ,
ધીરજ નેઈએ B. A થઈ થમોના
કેટલામાં આ બધું હોય છે ?

કાજારી કે સરકારી નોકરીમાં
પણ પાતાને અનુભવ મળતો મુખી
કોનેવરી ન કરવાની ઉપરી નહિ-
કારીના રીતવિવાને સાચવવા મદિ
પ્રામાણિકપણુ અને સ્વમાન પડાવવા
નેઈએ નરીવાને દળાવવાની કિંવવા
હુદવની લાગણી કચરી નાખી એ-
ઈએ અને બની સારી કેળવણીને ફળ
આવું જ જવન હોય તો એવી કેળ
વણીને આપણે રજા સુધી દેશમાં ર-
તોળ આપીશું ?

ખાનદાનના ઠાકરાથી નેઈની
કુમાન ન થાય, પવરોનો સામાન ન
બતાવવા, ચોરીઓ ને પોલોમાં ફરી
બંધવડ નતબતવું રીપેર કામ ન કરાય,
ફેલવા તરીકે વેચવા ન નીકાળા-એના
સુતોને લે- હજુ વહીવે અને પ્રા-
બીઓ બાય બરીજ રજા છે અને
પોતાની અને કુળની ગરીબી બરીજ
રજા છે એવો 'મુખ્યલિત' કિ ન
કોતિ પાપમ' એ પ્રચલિત ન્યાયના
ખાનદાન મહેલાતા કોઓના બાળકો

નોકરીએ લાગ્યા છે ત્યાં કોઈક જ અપ-
વાદ સિવાય સામાન્ય રીતે બધે રક્ષણ
ગરીબ અને નીચીની પ્રબલ ઉપર લાયક
રક્તન, દબાણ ધમકી અને વસીલાતું
સામાન્ય વર્તન દેખાય છે

શિક્ષક જેવા પવિત્ર ધંધામાં પણ
છાત્રાઓ પાસેથી ફી વસુલ કરવાની
તે ટકુરનો મેળવવાની જ કુશ્મિકો
કરતા શિક્ષકોની ખોટ નથી. સાંન્યના
અન્યાય ઠેક સુધી પાર ઉતારનારા પણ
એવા જ માણસો હોય છે. દેશવે કે
પોલિસના નુકસમ વધારવા આપણા-
માથી જ ત્યાં મળેલા માણસો છે
અમેજ સરકારના સાંન્યનુ વહીવટદાર
સેન્ય આપણી કોસેને અને હાઈરકુ-
લોમાથી જ પાકપુ છે દેરાની બેઠીએ
વધારવામાં, ઉદ્યોગનાં બારા નાશ કરા-
વવામાં અંધ હાજી ભણનારા એ જ
વહીવટદારો નહિ તે બીજા કોણ
દેખાય છે ? આ બખાતું કારણ આજનો
પતિત ધર્મોદ્ધેશુ યુવાન છે

અને આ બખાતો અંત લાવવાની
શક્તિ પણ યુવાનમાં જ છે

જમા યુવાનોના પ્રકરો નિકાલ
એક સાથે જ આવી ન્ય તે અસમ-
ર્થિ છે; પણ જેમનામાં કંઈક ચારિ-
ત્ર્યની ન્યૈત પ્રગટી છે, જેમણે જીવનને
કુસળિયો અને પ્રમાદથી બચાવ્યું છે,
એવા યુવાનો પોતાના પ્રામાણિક પ્ર-
યત્નો પર જ વિશ્વાસ રાખી દુનિયામાં
ધસારી કરે તે જરૂર પોતાને યોગ્ય
સન્માન અને સ્થાન મામરી યુવાનોએ
નિશ્ચય કરશે. નેહએ કે પોતે ન્યા
જરી ત્યાં તેને લાંચ રક્તવતું વાવા-
વરણ કહીને કદી રાકરી નહિ, ખોટા
અને અન્યાયી વર્તનમાં તે સામેલ
થઈ શકરી નહિ અર્થમાં એવી પ્રવૃત્તિ
ચલાવવા માણસોનું હિયાર થશે નહિ
કે ગરીબ, અબાણ અને અનાથ પાસેથી
તેમની રિયતિનો મેરલાબ લેશે નહિ
નોકરી કરવી તે તરવારની ખાર પર
ચઢીને કરવી, કામ કર્યું તે મિનિટ-
મિનિટ હાક કરી આપવી, એ સિદ્ધાંત

આપણા સામાજિક દોષો
પાણીથી કે સમજદારી ધો-
વાય એવા નથી. આપણા
પરસેવાથી જ આપણે તે
ધોવા પડશે. અને આવે
તેમ નહિ કરીએ તે કાલે
આપણા લોહીથી ધોવા
પડશે.
(કલેવજર)

પર જીવનાતે જીવાનનો દુનિયામાં બધે
ખપ છે, —અરે ખપ છું, ખોટ છે અને
એ ખોટ પુરવાની માગણી સહાકાર
ઉભી જ છે .

એકદમ પેસાદાર થઈ જવાના
સ્વપ્ના ધડનારા મોટા આજસુ છે—
ખીલમોના હાક દબાવનારા છે જ-
મતાના તરતે તેમને શી રીતે સહાયક
થઈ શકે ? અનેકની સેવા કરીને, અ-
નેકને સુખ આપીને જે પોતાનો બાગ
મેળવે છે તે જ ખરો પુરુષાર્થો છે,
તેને જ ચિરસ્થાયી સપ્તિ વરે છે

યુવાન બાઈએ ! તમે હિંચા કે
નોકરી રિતન મુજબા હો તે પર,
રોડી કે પતનમાં જ આઠા મારેશ
બધ કરો અને એકદમ ન્યા તમારી
જગ્યા થાય ત્યા જવાનો નિશ્ચય
કરો. હાલે દુનિયાને છેડે જવાનું થાય
તમારી જગ્યાને લાયક રાખીત થવા
ઉદ્દેશી શક્તિ મુખી ટકર લો. કદરવ
માણસ તરફ જાણ મહેરબાન દોષ છે,
પણ માણસ તેની જુલ જેવી કરોડી-
માથી નીકળવા પણ તૈયાર હોતો નથી,
એટલે દુ:ખ અને નિરાસાના કપો સાથે
જેતો જેસે છે

તમારા કુટુંબ કે પત્ની કે બાળ-
કોનો વિચેગ થોડો વખત ખમવા
તૈયાર થાપ ખાશ એક સ્નેહીએ દે-
શમાં પોતાનું દ્રવિદ્યમય જીવન જોઈ

એકએક તેનો ત્યાગ કર્યો, વર્ષો મુશી
પોતાના બાળકો અને પત્નીના વિચેગ
સહન કર્યો, મહાસાગર પર તોફાને
ચરેલાં વહાણ જેવું જીવન વર્ષો મુશી
ખેચ્યું પણ અતે પોતાના પુત્રો અને
પત્નીને સુખસપ્તિનો વારસો આ-
પ્યો. આવા માણસોના છાનનો ઇતિ-
હાસ નદરવા વિના આપણે તેમની
ઈર્ષ્યા કરતા હોઈએ છીએ, આપણને
અન્યાય થતો માનીએ છીએ અને
જગતને ખાલી રાખો આપીએ છીએ

આવી મનોદશા હોડી દેને જ-
ગતના કોઈ પણ પગથિયેથી ઉલ્લમ
રાડ કરો અને તમારી લાગણી સિદ્ધ
કરી વારે માગો તે મગશે નિરા-
વાના કે કંઠેજના ઘેચાર વર્ષો ખર્ચ
કરીને ખેંચી કઢાડવાં પડે છે તે આખી
છંછીના મહાણ રૂપ ઉલ્લમ કે નોકરીમાં
સફળ થવા પુરતી ભૂમિકામાં હા જ
લોગ આપ્યા વિના મુશ્ય બંધાવી
મડસો નહિ.

અમત પ્રયોગ મટિ આ સૂચના
કર્તા પછી એક બીજા વાત કહેવાની
રહે છે. આખા યુવાવર્ગ પરસ્પરની
સહાય માટે ગ્રામીણ અથવા મુખ્ય
સંદેરેમાં Y. M. C. A. જેવું યુવક
સહાયકારી મડળ સ્થાપે તે. ધણું
ઉપતરક થશે યુવકો ત્યા મળેહળે,
વાચે ચા બ્યાયામ કરવાની મેડપણ
સંખી રાકે નુદાનુદા વર્ગના, ન્યાનના
અને આલસાવાળા યુવાનો ચોક્કસ
નિયમોને અધીન રહી હળતામળતા
થશે તે પરસ્પર પાસેથી ધણું શીખશે,
અને પોતાના સ્થાનમાં વાર વાર અતુ-
ભવી માણસોનો પરિચય મેડવી નવી-
નની જીવનદિશાઓ સમજવાયલ કરશે
તો ધણો લાભ થવા સંભવ છે એકાદ
નાની સૂચના કે હકીકત કંઈને આખા
જીવનનો રસ્તો સુઝાડનાર બની ન્ય.

અતારે કેટલાએક શ્રીમાનો, મીલ-
માલિકો અને હોકીપકારી સંખ્યાના
અધ્યક્ષો કેગવાએલા, પ્રામાણિક અને
સદિયુ જીવનોને શોધે છે તમે

તેમની નગરમાં ઉતરો એવા હો તો તમારા માટે જગ્યા થતા વાર નહિ લાગે પણ તમે તમારી ભત ઉપર પહેલેથી મોટી કામન લગાવી ન બેસતા તમારું નામ અને તમારી સેવાશક્તિ જ તે નક્કી કરી આપશે તમે જગ્યા બન્યો ત્યાં સમય તત્પર રહેજો કામ હાથમા લીધા પછી તેની માલીલી કે વહીવટમા તમે કેટલા ઉતરો તો તમારું જ દિલ કમી યશે

તમે ડોક્ટર કે વકીલ યાએ તો તમારી શક્તિ કે જ્ઞાન જગતમા ફેલ અને તકરાર વધારવામા ન વાપરતા એનિહારી યાએ તો લોકોની સેવાને ક્ષેત્ર માન્યે જગતની બધી જગ્યાઓ પર પહેલાં યુવકોનો જ આધાર થાય છે પણ યુવક ન્યારે પવિત્ર થાય છે ત્યારે જગતના બધા વ્યવહારમા અન્યવરથા અને અંધેર દેખાવા લાગે છે

તમે શિક્ષક થવાનું પસાંદ કરો તો તમારી આવકશી તમે સંતુષ્ટ રહેશો એમ માનીને જ એ સ્થાન પસાંદ કર્યો એ ધંધામા પેસાની દેલમહેલ નહિ થાય પણ નિયમનિય છવન-વિકાસનો નવો અભ્યાસ એ છવનમા છે જ. તમે ધારો તો શ્રીમનો અને બસવાનો તમારી એકનિષ્ઠા અને અભ્યાસ-પરાયણતા આગળ માથું છુકાવશે તમે એમને સરણુ થશો તો તમારું મિસલ જશે એ વખતે એ ધંધો તજ દેલો પણ એ પદનુ ગૌરવ એાધુ કરતા મા

મેકા પગારો અને એકદમ ધનપ્રાપ્તિના સ્વપ્નો કરીએ એવી આપણા દેશની રિયતિ નથી એટલે એ કામ મળે તેનાથી સારાગત કરવામા હીલ ન કરશો તમને ખાતરી હોય કે તમે જરૂર કોઈ મોટી જગ્યાને લાયક છો તો તે જગ્યા માટે શાંદ ભેવામા તમારો વખત ખાલી જવા ન દેતા કંઈ અભ્યાસ કે લોકોપકારી કાર્યે તો હાથ પર રાખ્યો જ તમારી કોઈ કદર ન કરે તો જગતને આજો દેવાનો તમને હક્ક નથી તમે તમારો આહુ અર્થ બહુ જ થોડો અને નિયમિત રાખશો તો જ આ હીલના સમયમા ટકી રાકશો, નહિતો હાર ખાશો અમુક પગારને લીધે અમુક કલાક જ કામ કરવું એવો આગ્રહ તમારા શેઠ કે ઉપરી બેઠે બતાવતા નહિ દરેક સારો શેઠ કે ઉપરી ચોતાના હાથ તમે કામ કરતા માણસોની જરિયાતો, આગમ અને સન્માનનો વિચાર કરે છે તે નહિ કરે તે તો ચોતાના હક્કમા નુકસાન થવાનું છે. પણ તમે તમારી હાથ એકનિષ્ઠ કામ કરનાર તરીકે પાછી બતાવ્યો તમે કામ બદલેવર કરી બતાવ્યું હોય તો ખીજ જગ્યાએ જતી વેળા શેઠને તમારી લાયકાત વિષે ગપ્પ કહેવનો હક્ક મળે છે

તમારા ધંધા કે કામની વેળાએ ધરતી પચાત કે વહેવારની વાતો કમ આવવા દેવા નહિ તમારી રીગજાત જ એવી રાખ્યો કે તમારા સગવડાલા એ વળત ફરવાન તમારાથી ચેતના રહે આ વાત નજીની બેની છે, પણ ધણા જણને તેમની નોકરી કે ધંધામાં નુકસાનકર્તા યજ પડ્યાના દાખલા છે જુના માણસોનો યુગ ઉવરે છે, યુવકોને વારો આપ્યો

આવે છે તમે તેમની જગ્યા લઈ તમારા દુખો અને કે આખા દેશના દુખોનું નિવારણ કરવા શા વિચારે કરે શા કાર્યો કરી બતાવો છો તેનો દિમાબ ગોઠવી રાખ્યો આપણને થયું છે શું ?

એમે તે ધંધામા આપણે નગર કરીએ તો બહાર દરેક કારીગર ચોતાનું કામ કાળજી અને મહેનતથી રિલ દ કરતો લાગતો નથી કોઈ એકાંકામ હાથમા લે છે કરતાકર્તા દબાર ભતના ચાર્જો કરે છે ખીટી પીતા ફરે છે, પાન ચાવે છે, આ પીવા ભય છે, નકમું મેં ઉભા-રહી ભય છે, વાતો કરે છે વગેરે, પણ ધારેલા વખતે કામમા ધ્યાન આપતા નથી આ દુનુંજ આપી મલ મા પેટો લાગે છે કારકુનો, અમલદારો, કારીગરો, બધા બધું કામ ધસડતા હોય તેમ લાગે છે દેશનો આ દુનુંજ ફર કરવાનો બોલે ઉગતી પ્રબલે શિરે આવે છે કોઈ વર્ષ પછી તમારામાના ધણા જણ ધંધે લાગવાના, એ તમે પણ ધંધાદારીમા મળ્યાવાના તે વખતે તમારે કેમ વર્તે તેનો વિચાર હાલ જ કરી રાખો. તમે દરેક જગ્યા આઈ ધંધાદારી થવા થાત કરશો તો આખો દેશ ધંધાધોરે તેરે થતો જશે, અને દેશનું કારિદ્રય કપાત જશે

એકોપાસના

માણસે એકને જ ધારવો એકબી એ એકને જ ધારે છે એકની જ ઉપાસના કરે છે, આમણ એકને જ વજીરી શે છે, મુલ્યની પેલી પાર પણ એને એક જ છે તે બધુ ધમે છે પણ એ ધંધા આ લે છે મે ધંધા તે લે છે તેને પસાંદ જ છે એકમા જ એ એકા સહસર્વજને હોમા દે છે તે સર્વ સ્વને મેજવે છે પણ એ એકમાથી છડે છે તેને છવનમા કાંઈ મારવાના રહે છે એ સહ્યે તે એક સહ્યે વિશાસ એક, ઉઘોય તો એક, ચુકે તો એક, પથ તો એક ને ઉધા તો એક એક સાથે એક થતા એકમા અનેક અને અનેકમા એકનુ દર્શન થશે એકનો જાતા સર્વક થશે એકનો પંડિત પડિતરિશોભણ થશે એકનિષ્ણાત અનેકનિષ્ણાત થશે

પણ એ એકને ઉપાસવો જ અધરો છે અનેકનો શેઠ મનને ભગવા છે એકની રિયવતને અનેક અરિષ્ટ કરે છે એકના વિશ્વાસમા-વફાઈમા અનેકનો વિશ્વાસ અને વફાઈ હમા છે. એક સાધવો સહેલો નથી એ એક પ્રભુ દે.ય કે પથર છવનમા આવી આપણી એકોપાસના છે ? (મિસાલ પગ્ગા)

અઈ મિજલસમાં ચંદેલા મુને લમતો એક મિસો દમણ જ ગળ્યો છે હંદુર યુનિવર્સિટીની ઇન્વેસ્ટીગેટરીમા પશ્ચિમપત્રકમાં કારકુની ભુલથી, પહેલા વર્ષમા પાસ થયા એક વિદ્યાર્થીનું નામ નંદેર ધનુ રહી મધુ બીને રિવે, પરિણામમા ચકોટી ભુલો નંદેર થઈ એમા નેત્ર નામ પહેલા વર્ષમા હાલ ? પરંતુ એ દીન વિદ્યાર્થી તે વખત માં હુખી ક્યારેનો આતમચત કરી ચુક્યો હતો !

સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય

સૌન્દર્ય-શરીરનું એ પ્રકારનું હોય છે અવધવેના સમતોલ વિકાસનું અને અહેરાનું આ બંનેનું યોગ્ય મિલન ક્રાંતિ નજરે પડતુ નથી. ભાઈ પુરુષોત્તમદાસ મંત્રજ્ઞાસમા એ મિલન 'સપ્તમાણુ' હતુ. આ સાથે આપેલા ચિત્રોમાંના ભાઈ જ્યકૃષ્ણ પુરાણીમા એ નજરે પડે છે અમરનાથ મ્યુનિસિપલ શાળાઓના ક્રિઝિકલ ડાયરેક્ટર અને ગુજરાત વિદ્યાપીઠના આતક ભાઈ જ્યકૃષ્ણના શરીરમાં કમિક વિકાસના વિવિધ તરવો સરસ સમાએજા છે. ૭ વર્ષથી નિયમિત વ્યાયામ કરનાર આ ભાઈનુ વજન ૧૨૩ રતલ, ઉંચાઇ ૫ ફૂટ ૫ ઈંચ અને વય ૨૫ વર્ષનું છે. સુપ્રસિદ્ધ શ્રી ઝંબાલાલ પુરાણી અને શ્રી છોટાશાલ પુરાણીના એ ભાઈ ચાલ વ્યાયામના ઉપાસક અને અભ્યાસક હોઈ કુસ્તીના એ સરસ જાણુકાર છે.

તંદુરસ્તીના રાજમાર્ગ

ખરી કકડીને ભુખ લાગ્યા વિના કદિ કાઈ ખાતા નહિ, પછી ભલે સામે મિષ્ટાન્નના ગંજ ખડક્યા હોય. કુદરતી તરફ લાગ્યા વિના કાઈ પણ ખીતા નહિ; સોડા લેખન કે શરબતની ભલે નદીઓ વહેતી હોય. રાત્રે વહેલા સુઈ પડેલીએ નિયમિતપણે વહેલા ઉઠે; અને ત્યાં સુધી નીસંતની મીઠી ઉંઘ લે. મોટી રાતના ઉળગરા ને પહેર દલાડો ચડના સુધીનું

દારણુ એ તંદુરસ્તીના કુશ્મન છે. વાચવા લખવા કે કામકાજના નિયમિત વખત પ્રમાણે મહેનત કરો, અને વચ્ચે નિયમિત આરામ, ચમ્મત ને પિનોદ લો. અને વિચાર નિર્ભળ ક્યાં એટલે આપ્યાર એની મેળે. શુદ્ધ ખંડી જવાના. તંદુરસ્તીના આ રાજમાર્ગ છે.

ઔ ઘો ગિ ક અ મે રિ ક નો કાંતિ કાર મો ટ રો નો રા જ હેની ફાંડ

આ જથી ઓગણપચાસ વર્ષ પહેલાં અમે-
રિકાના એક પદર વરમના છોકરાએ
નિશાળના બારણાને નમસ્કાર કરી કારખાનામાં કામે
જવા માડ્યું. દરરોજના દસ કલાક કામ કરતો હાથે-
અંધવાદિએ એને નવ રૂપિયા મળતા. આટલા દુકા
રોજમાં પુરે નહિ થવાથી એ એના જતના વખતમાં
ઘડિયાળો ફરસન કરી પૈસા મેળવતો. આપણા
આજના છોકરાઓ તો કાંદેરો કે અમને કોઇ ઘડિયાળ
સમી કરવા આપે જ નહિ ને! પણ આવી રૂપિયાદ
કરતા પહેલાં તેમણે પોતાની લાપકાન નપામવી
જોઇએ. આ છોકરાઓ તો બાર વસતી વયે એક
આખી ઘડિયાળ ઉકેલી તેનું ચક્કરે ચક્કર છુટું કરી
પાછી ફરી આખી બેસાડી દીધી હતી' એ વખતે
આજના જેટલા માયાઓ મોઢાયા નહોતા. આજે
આપણી ચોમિરે અનેક જતના સાચાઓ ઉભરાય
છે, હતા આપણા આજસુ પાઠશાળાને કરાની મામે
નજર સગળી કરવાની દુરન્દ નવી!

તે જે કારખાનામાં હતો ત્યાંના માયાકામને
પુરેપુરે અનુભવ મળી ગયો. એટલે તરત જ એણે એ
નોકરી છોડી દીધી ને વધારે નવો અનુભવ મેળવવા
ઝોછા પગારની એક બીજી નોકરી મેળવી કાઢી એ
ચાલાક છોકરો આજે એક મેકડના જગભય પદર
રૂપિયા કમાય છે! દુનિયાનો એ સૌથી મોટો શ્રીમત
છે એટલુ જ નહિ, પણ પૈસા મારે જે થોડા શ્રીમતો
જ ધિક્કાર નથી પામ્યા તેમાત્ર એક છે કેમકે
એની ધર્યાં નથી થતી કેમકે એણે પોતાનું ધન બહુ
જ પ્રામાણિક રીતે મેળવ્યું છે.

'તમે આજ રમો છો એવા વિવિધ પ્રકારના
ગમકડા એ વખતે નહોતા થયા, એટલે જુહાજુહા
ઝોતગે વડે જ હું રમતો ને આજ સુધી એ જ
માગ ગમકડા ગયાં છે' છ સ ૧૮૬૩ના જુન

મહિનાની ૩૦ મી તારીખે, જ્યાં એનો જન્મ થયો
હતો તે અમેરિકાના મિશિગન પરગણાના ડીઅર
બોર્ન ગામના ખેતરમાં ગાંધેલા પોતાના બાળપણુ વિષે
હેનીફોર્ડ ઉપરના શબ્દો કહે છે.

એના માંગ્યાપ મધ્યમ ક્ષિયતિના ખેતર દતા
એનો બાપ ગામનો પાદરી હોવાથી રીક પ્રતિષ્ઠાભો
ગણતો, ધાર્યું હોત તો ફોર્ડને વધારે બહાવી એ કામેજ-
માં પણ મોકલી શક્યો હોત પણ આપણા બાઈમાટેજ
ને માયાકામ સિવાય દુનિયાના એકે કામમાં મન
નહોતી પડતી,--પોતાના ખેતરના કામમાં થે નહિ.
એ વખતે તો ખેતી એ જ મુખ્ય, પ્રતિષ્ઠાભો અને
કમાણીવાળો ધધો ગણતો. પણ ફોર્ડ કહે છે કે
મને ખેતરનું વૈજ્ય ગમતુ જ નહિ જુહાજુહા ઝોતગે
વડે સ્વિસ આખો ધનભુમ કરવા મિવાય ને ખરાખોટા
સાચા ખનાથી તેમને ટોડાવવાની આશાકુટ કરવા મિવાય
હેની એની જિંદગીમાં બીજી કાંઈ જ કરવાનો નથી,
એમ જાગવાથી એના બાપને એની ભારે ચિંતા થતી.

એક વાર ફોર્ડ એના બાપ માથે પોતાની બજાર-
ગાડીમાં બેસી ડીઅરબોર્નની ડેફોઇટ જતો હતો
એવામાં રસ્તા પર એની નજર એક મોટા વરાળખત
પર પડી એ અરસામાં નવું શોધાએલુ એ ભારે
ચત્ર મોટા બોલ ખેચવા માટે, અથવા તો કણમવામાં
થી દાણા છુટા પાડવાનો મંચો મજાવવા માટે વપરાતુ
ફોર્ડ એની જિંદગીમાં એ પહેલવહેલું થોડા વગરનું
એન્જિન બોયુ.

થોડે દૂર ગયા પડી-ગાડીમાં હેન્ડીને ન એના
એના બાપને ફાળ પડી ખટારો ઉઠો રાખી એણે
પાછા ફરી જોયું તો નાતો હેન્ડી પેલા એન્જિન
લગનાર સાથે વાતો કરતો હતો ને એ એન્જિનની કેવી
રીતે જન્યુ ને કેવી રીતે કામ કાતુ એ સમજી નેટવી
મળે એટલી માહિતી પ્રશ્નો પુડીપુડી મેળવતો હતો.

કુમાર અવરથાનો વાચ-
વાનો શૌખ તો સર્વવિદિત છે.
ફેબ્રુઆરી અને નવું બાળ્યનાની
ગિજાસાની એ અવરથામાં
છોકરાઓ જે દાય ચડે તે
ઉત્સાહપૂર્વક વાંચે જ રાખે છે.
ફાઉન્ડેશન વાચતો દત્તો ? વિ-
શાળના ચોપડા ? ના.

નિશાળની ચોપડીઓએ
કદિ મદાપુરથી ધડા સાલ-
ળ્યા છે ? મદાન વૈજ્ઞાનિકો,
અગ્રણવેતાઓ, સાદમતીયો,
ગ્રોધિકો કે હોડગોનાઓ જે જે
પાક્યા છે તે, કા તો ખેનરમા
કોઈ અડના ડાયા નીચે આડે
પડખે પડ્યાપડ્યા, મેમ જુ-
દારની કોડ કે દરિયાકાંઠે ડો-
લની હોડીમા અથવા ધને
માનીતે ખુબી પેશીને મનગમતી
ચોપડીઓ નાચી તેમાથી પ્રેરણા ને જ્ઞાન મેળવવા,
લાયક રચના અને મહત્વાકાંક્ષાઓ ધરાવે.

ડીઅરજોર્નના ટ્રેક્ટરના કારખાનાની ફાઉન્ડેશન
ફિસમા સંખ્યાબંધ શુક્રેમ પીયોબીય ભરેલા પડ્યા
છે એમાના એકાદમા ફેડ ૧૮૬૦ની માત્રના 'ઇન્ડિયન
મિકેનિક-પર્સ' એક માધ્યમ'ની અકબી કામગીરી
દજ પછુ નજરે ચડે છે ફાઉન્ડેશન એ હમેશાની માથી
દત્તી, એનુ પાતેપાનુ એને દેખે દણુ

આમ, દશિયાસોના રાહવાસ અને અનુભવ તથા
પુનઃકોની પ્રેરણા પીયો બુવાન થતા જતા ફાઉન્ડેશન
કલ્પનામા એક નવો સાચો ખડો થયો. તેને ટ્રેક્ટર
(વરાણપત્રથી ચાલતુ હળ) ખનાવવાનો વિચાર થયો
પોતાની નજર માંમે રાનિવસ ખેતરમા કાળી મળુગી
કરતા માણસોને જોઈને એને થયું કે ટ્રેક્ટર ખનાવી
સકાય તો માણસની ઘણી મહેનત ઓછી થઈ જાય
પણ તે દરેક ખેડુન ખરીદી સહેલે એટલું સરલ ખનન
જોઈએ. પોતાની આ કલ્પનાને સાકાર કરવા ફાઉન્ડેશન
એના આપના ખેતરમા જેડીએના ખેત્રમા ભરવાની
એક વખારમા કલાકો, દિવસો ને મહિનાઓ—નૅટલો

હેત્રી ફાઉન્ડેશન

મને એટલો અધો નવરાશનો
વખત માગવા માંડ્યો.

આ દરમ્યાન એણે જુની-
જુની નોકરીઓ કરી પહેલાં
તે ટ્રેક્ટરમાં એક મોનીટર ત્યા
કામે રહ્યો; ત્યાંથી વળી ધગલ
આપને વર્કસમાં માંચાઓ દુરસ્ત
કરનાર તરીકે નોકર રહ્યો પણ
એ અધો વખત એના મગજ-
માં ટ્રેક્ટર ખનાવવાનો વિચાર
ધોળાયા જ કરતો.

અત્યાર સુધી એન્જિન
ચલાવવા માટે માત્ર વરાળનો
જ ઉપયોગ જાણવામા આવ્યો
દત્તો, પણ હમણા હમણું જોઈ
એન્જિનની શોધ થવા માડી
દત્તી ફાઉન્ડેશન માનીતા ચોપા-
નિયા 'પિતાન જગત'મા
જેવા એના સમાચાર ને વિગત

પ્રગટ થયા કે તરત હેત્રીએ ખીજ અધી પ્રવ્રત્તિઓ
હોડી દહ ડીઅરજોર્નના પોતાના ખેતરોમા જઈ ત્યા
જેમ એન્જિનના અખતગઓ કરવામાં પોતાનો અધો
વખત માગવા માંડ્યો. આ વખતે એ પહેલા વર્ગનો
સાચા-કામ-કુશળ માણનો થઈ ગયો હતો.

પછુ દજ એના આપને એની આવી ધૂતોમા
ક્યા અહા નહોતી, તેમ એના જ્ઞાનથી કશો સંતોષ
નહોતો. એ તો દજ એમ જ માનતો કે આમ
વાંદાની જેમ ઓતરો સાથે અટકાયામાં કરવાનું
હોડી દહ હેત્રી ખેતીના કામમા લેણ્ય તો જ કંઈક
શુદ્ધતર વજવાતો છે. અંતે તેણે, હેત્રી જે હવે
કાલો ડગરો થઈને ખેતીના મધ્યમા ખરાબર ધ્યાન
આપે તો તેને ૪૦ એકર જમીન આપવાનુ જણાયું
હેત્રીએ તે કશુજ રાખ્યું. તેણે સંકેલીને હેત્રી ફેરવી
સકાય એવો લાકડા વહેરવાનો એક સંચો બનાવ્યો,
અને તે વડે લાકડા વહેરી પોતાની કલ્પના મુજબનુ
મનગમતુ એક થર બાધી ત્યાં રહ્યો ત્યાર પછી
થોડે વખતે એ પરપોથી પણ ખરો

ફાઉન્ડેશન જીવનમા એ જાણુ અગત્યના દિવસો

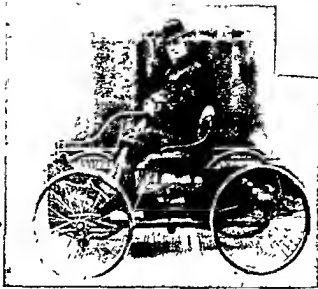
હતા. નિગાળને ન-
મરકાર નો બહુ વ-
હેલા કર્યો હતા, છતાં
આજ સુધીનો એનો
મમય અભ્યાસ જ
નીત્યો હતો. કંઈક ને
કંઈક, રોજેરોજ નવું
નવું શીખવાનું એણે
ચાલુ જ રાખ્યું હતું.

આ મિત્રાણ છ-
વનમાં જે એક મિ-
દ્ધાન આ વગે એણે
ગાળ્યો અને આચા-
રમાં મુક્યો તે ધણો
જ મદદરતો છે
'પોતાના બપતી

ફ્રેક મીજ પોતાને દાથે જ બનાવી લેતા' પોતાના
વપનગીરી નાનામાં નાની ગીજ પાત્ર ને કને જ
બનાવી લેતો આ મિદ્ધાન એના આખા જીવનભર
ફોડે આચર્યો છે, એ જ એની મકળતાનું સ્વરૂપ છે.
ફોડે મોટર એ કંઈ અદોનદોથી બેસી આણેલા
માથાઓનું માળખું નથી એનો એકેએક ભાગ ફોડેનો
ચોળેચો, વહેલો ને બનાવેલો છે.

અને 'બપતી ફ્રેક મીજ દાથે જ બનાવી
લેવા'નો આ મિદ્ધાન આમલમાં મુક્યો એ રમનવાન
નથી એને માટે અભ્યાસ જોઈએ, અનુભવ જોઈએ,
પણ સૌથી મોટી વાત તો એ કે ધીરજ જોઈએ,
ખન જોઈએ હનાશ ચલુ પાત્રવે જ નહિ. અભ્યાસ
ને અનુભવ જીતવળે આપણા નવર ફોડે કહે છે કે
'બધી નિરાશાઓનું મુળ ઉતાવળ છે કેમકે પછુ વરતુ
બનાવવામાં અધીરાઈ શા માટે રાખવી જોઈએ?
વિજયને આપના હમેશા વાર જ લાગે છે એનો
માર્ગ ખનથી ખેડી ગમ્મવો જોઈએ.'

આવી જાતના તરવગાનમાંથી પાકતુ પાકતુ
ધીમેધીમે ધ સ ૧૯૮૩માં ફોડેનું પહેલું એંગલેન
એન્જિન (મોટર) તૈયાર થયું સામકલના જેવી એની
સિલિન્ડરો હતી, ૨૮ ઇંચના વ્યાસવાળાં, વાળાના
આરાવાળાં, નક્કર રખતરના ટાપરવાળાં એના પૈડાં

પોતે ૧૯૮૩માં બનાવેલી પહેલવહેલી મોટર કપર ફોડે
શા આગમનોપથી મલમલો લેકો છે !

હતા, એન્જિનના
લુપીયા દારવાનું હતું,
અને અરના એક
પટ્ટાથી એને પાત્ર
આપી ચાલુ કરી
શકાતુ.

ધણે લાખે વખતે
આટલી ગાડી તૈયાર
થઈ હતી. પોતાનો
પતિ 'ધોડા રિના
અલાવી સમય
એવી આ ગાડી'
બનાવવામાં રોત
ને, ફિલ્મ કાન-
નામાં કામમાં કુ
દાએચો રહેતો ને

વખતે મિમિમ ફોડે વારંવાર ત્યાં જોવા જતી ફોડે
કહે છે કે નેને મારામાં બહુ શ્રદ્ધા હતી અને તે
વારંવાર મને ઉત્તેજન આપ્યા કરતી.

સવારના ત્રણ વાગે મોટર તૈયાર થઈ અને ફોડે
તેને બદાર ફેગવવા લાઇ ગયો પછુ બહુ દૂર પડી,
કેરવી નદિ, — માવ ગલીના નાકા પુરી જ એમાં
દલ જોઈ પામી હતી. તે જોળ ચક્કર વાળીને પાડી
ફેરવી શકાતી નહિ. પછુ ફોડે કહે છે કે તેથી થુ
એ વખતે તો મુખ્ય વાન એ જ હતી કે ગાડી
ચાલવી થઈ ખરી ને.

તે કલાકના ધર્મીસથી ત્રીસ માઇલ કાપતી, પણ
આજ પુષ્કળ કરતી એના એન્જિનના ધડાકાથી
અસહ્યતા ઝડેલીઓને મળુ તાવ-વતો એ વખતે
મિ. વિલિયમ એવરી ડેટ્રોઇટનો મેયર હતો તે બહુ
લલો માણસ હતો અને ફોડેનો મિત્ર હતો ફોડે કહે
છે કે મારા એન્જિનના અગાળના ત્રાસને લીધે
પાડોશીઓ મારી સામે ફરિયાદ માટે તો તે મારું
રક્ષણ કરવા તૈયાર હતો.

કલાકના ત્રીસ માઇલની ઝડપે હોગારી ગાડી
તૈયાર તો થઈ, પણ મરણ મુજબ પાછી ન કરી
શકે એવી ગાડી કાંઈ બગરમાં મુકાય? ફોડે વિચાર
કરવામાં બીજા બે વરસ કાઢી નાખ્યા ને ૧૯૮૫માં

નવી માઠી બનાવવા માઠી અને તણવરસ સુધી તે તેની પાછળ મથો. આની માથો-સાથ તે ડેરાઈટ એ-ડિસન કંપનીમાં પણ કામ કરતો આ વખતે તેની ઉપર ત્રીસ વરસની હતી

સાર પછીના દસકામાં, તણવરસ શોધકોની જાળમાં અને છે તેમ, ફાઈને માથે કેટલાયે તરફકા-જાંચા વીની ગયા.

એની આ શોધ પચાસી પડવાને કેટલાયે કાવતરાગામ દરીદ્રિએ બાકીઓ રચી. પણ ફાઈને આત્મા અણુનમ હતો. એ કેાઈથી દારી બાપ એમ નહોતો. એનો શ્રદ્ધા અમળ હતી, એનું હૃદય એ બધાની સામે આથ બીડવા નેટકું દૃઢ હતું, એનું લેલુ એ સૌને પાણી પાપ એવું હતું. એ બધાના પ્રપંચ ફાઈને, તેમની સામે મથાને, ઝગડીને અને પરિણામે તેમને મહાન કરીને તે પાર ઉતર્યો.

અંતે ઇ. સ. ૧૯૦૪માં-પોને પહેલપહેલી મોટર તૈયાર કરી ત્યાર પછી છેક ચાર વર્ષે ફાઈને પોતાની પહેલી રેસિંગ કાર (સરનવી મોટર) '૯૯૯' વ્હહેરમાં મુકી, અને એ વડે એલેક્કેન્ડર વિન્ટન નામના એ 'સમયના શ્રેષ્ઠ ગણના મોટરવાળાને હરાવ્યો ત્યાર પછી થોડા વખતે કલાકના હર માઈલની ઝડપે અડધે પર મોટર લાજાને એણે, માથુએ કદિ ન લાકેલી ઝડપ નોંધાવી અમેરિકા આણુ સુધેસે આમે ને આશ્ચર્યથી કાઢી આપે આ નેહ રહ્યું.

પણ આ શરતો કરવામાં ફાઈને સ્પષ્ટ પડતો નહિ; એ એનું પ્થેય પણ નહોતું. હુલ્લડઉછોગની રહજાવવા એ દિવસોમાં એકે શરતો તો નાહરખખરનું કામ કરતી, પણ ફાઈને એના તરફ લેણમ્મન ધ્યાન ન આપ્યું. એને તો પોતાની આ શોધ માનવજનના કલ્યાણુ અર્થે સિદ્ધ કરવી હતી. મોટર સરતમાં સરતી

અમેરિકાના એ અગ્રજીય
જ્યોથેનિક કાલિદાસ ફાઈ અને વિજ્ઞાનવીર એડિસન

સાથ મોટરો બનાવે છે

પણ એ પચીસ વર્ષ દરમ્યાન, આ સિદ્ધિ લાવવાને એને જે મહેમતો બેઠી પડી છે, જે કપડાં પુદ્ધ કરવા પડ્યા છે એનો વિગતવાર કલિદાસ અહીં આપો. ત્વષ એમ નથી. અમેરિકાના ઉદ્યોગમાં અમાઢિ કદિ નહિ નીકળેલી એવી મુલ્યે દરે નીકળવા-માઠી, અને ફાઈને એકલે હાથે એ ઉકેલવી પડી

જ્યોર્જ બી સેલ્ડન નામના એક માણુએ વર્ષો પહેલા મરકાર પામેથી સનદ મેળવેલી હતી કે કહેતો કે આ મનદથી પોતાને લાઇસેન્સ શી આપ્યા મિત્રાપ કાઢ પણ માણુમ જૈસ એનિયનથી આલની માઠી બનાવી શકે નહિ. બીજા મોટરના કારખાનાઓવાળા સાથે મળી ફાઈને સેલ્ડન પેટન્ટ સામે લડન શરૂ કરી, પણ એક પછી કારખાનાવાળા એની ખાજુમાંથી નીકળી જવા માડ્યા ને ફાઈને એકલાને લડન આગળ ચલાવવી પડી 'ફાઈને મોટર ખરીદનારા પોતાના ઉપર ફરિયાદી પણ ખરીદી લે છે' એવી મનઘણવાળી જાપાંઓમાં પાતા જાગેજાગીને ચેતવણીઓ આપી સેલ્ડને લાડકાવવામાં આવ્યા; ફાઈને મોટરના ઉદ્યો-ગમાંથી દૂર કરવા એકેએક દાવપેચ ખેલવામાં આવ્યો.

પોતાના છેલ્લા ડોહર વડે ફાઈ લડતો હતો કાઈનો ચુકરો એની પિરંદ ત્વષ તો આજુ શુધીમાં મેળવેલી સફળતાનો લુક્કા અને વિનાશના લપંકર

અધાગ ખાડા મિવાય કાઠ નગરે પડતુ ન દતુ પશુ
વીર લઘવયાની અચળ શ્રદ્ધાથી એ છેલ્લે મુઠ્ઠી પોતાના
મુદ્દને વળગી રહ્યા અને, —અને મોટે ચુકાદો એની
નરદેહુમા જ આપ્યો!

ફોર્ડે મોટર પહેલી વહેરમા મુઠ્ઠી ત્યાગે લોડા
તેને ધનિકોના વૈભવનુ એક નવ મ્મકકુ પેદા થયુ
માનતા હતા. પશુ આગળ કહ્યુ તેમ ફોર્ડેનો ઉદ્દેશ
તો એને એની મર્યાદાઓ સામાન્ય વસ્તુ બના-
વવાનો હતો કે જે માધારણુમા સાધારણ માણુસ
પશુ વાપરી શકે. પોતાની આ શોધથી જગનનુ કંઈ
ભલુ ન કરી શકાય તો આ બધી માથાકુટ અને
એની પાછળ ગાળેલી જીંદગી અને જીંદગત તે એજે
ગદ્ય મમજતો હતો અમેરિકાનો ખેડુન ખવ્વચ્છી
આલના રજશિયા ખટારાને બદલે પોતાની મોટર
વાપરીને મહેનતનો જગ્યાર કરી આરામ મેળવતો
થાય, વખતનો જગ્યાય કરીને તે પોતાના વિકાસ
માટે વધારે હંચા બીજા કામમા રોકાતો થાય, અને
આ રીતે દેશની જગતને એક પગથિયુ હંચે લઈ
શકાય તો જ એને માટે ખરચેલી જીંદગીને જીંદગત
પરમાણુ

આ સ્થિતિ લાવવી હોય, ખેડુન જેવો મામાન્ય
માણુસ પશુ તેનો ઉપયોગ કરી શકે તેમ કરવુ
હોય તો મોટર એક ખટારા જેટલી સરતી કચી
જોઈએ કેાઠ પશુ વસ્તુ સરતી તો જ વેચી શકાય,
જે તેની પડતર સરતી બનાવી શકાય અને એ કેમ
બને? માલ મોટી સંખ્યામા તૈયાર કરીને અને બીજા-
મા બીજી જાખનમા પશુ જતી શકે તેટલી કરકમર
કરીને પોતાના કારખાનાના છેક નાનામા નાના
મુદ્દાઓ ઉપર પશુ ધ્યાન પહોચાડીને કયા અને
કેવી કરકમર કરી શકાય તે પર ફોર્ડે પોતાનું બેલુ
કસવા માડ્યુ, અને માણુસની મહેનતમા, સાચાઓના
હલનચલનમા, માણની વપગરામા, જ્યાબન્યા નાણુ,
વખત અને શક્તિ એજે જતા હતા અથવા નિર્ચયક
વહી જતા હતા તે બધામા કરકસર કરી તેમને
લેખે લગાડવા માડ્યા આના મમર્થનમા ફોર્ડે એક
રમુજ ત્રિરાશી કહે છે, કે કારખાનામા કામ કરના
૧૨૦૦૦ કામદારોના દરેકના હરોશના દસમ્મ પગલા
જગ્યાવી શકાય તો રોજનો પચાસ માઈલનો ચારીરિક

ગતિનો વ્યય અને એજે જતી એટલી શક્તિ તથા
મગ્ગ જગ્યાવી શકાય! આ લક્ષે રમુજ હાજે, પણ
આવી જ ગમ્મતરીઓથી કરકસર કરીને ફોર્ડે પોતાની
ગાડીઓ એટલી નરતી કરી છે કે દુનિયા આશ્ચર્યથી
અને ઓના દરીફો દાઝથી મોમા આગળા કરે છે!

અને કેમ ન કરે? ૧૯૧૪મા ફોર્ડે જાહેર કર્યુ
કે તેના કારખાનામા દલકામા દલકા જાડુ વાળનારો
રોજના પંદર રૂપિયા પગાર મળે છે, એ માલમા એજે
નણુ કરોડ રૂપિયાનો નદો વહેઓ છે, એના માણુઓ
બીજા કારખાનાના માણુઓ કરતા એાછા કલાક કામ
કરે છે, અને છતા—છતા એજે બીજા બધા કરતા
વધારેમા વધારે અને સરતામા સરતી મોટરો વેચી છે!
દુનિયા અને દરીફો આગળા કેમ ન કરે?

તેના કારીગરો ઝોઝામા ઝોઝા કલાક કામ
કરીને બીજાઓ કરતા વધુમા વધુ કમાતા વેપારના
પાણી બળે કે તેજે હંચા વાળવા માડ્યા, તેજે કરી
આ આલોગિક કાતિને લીધે ધણાના દિન ફુગા
લાગ્યા તેના દરીફો છુપ્યાથી બળવા તાગ્યા દેમ
ભરના વર્તમાનપત્રો તેના પર તુડી પડ્યા અને
કેટલા, મરકશીઓ તથા ચાળખાનો તેના પર વરના
પરમાઓ જાડુ વાળનારો પંદર રૂપિયા રોજ!
મામાન્ય જાપરિયા—મજુરની કીમત સાગ વચકામ
કુશળ—મિકેનિક જેટલી! કાંઈ ભાગ બાગ ખાધી
કે શુ? લોકોને મળે ઉતરે જ શાનું? તેની નિંદાઓ
અને મનકોથી છાપાઓના પાના ભરાવા લાગ્યા પણ
ફોર્ડે આ કશાને ગારે એમ નહોતો એને મન તો
આ ગીતે પણ પોતાની જીંદગત જ ચલી લાગી હે
પેટે તે આ જાડુ દરસીને ખમી રહ્યા. લોકોએ જેમ-
જેમ વધુ લખવા માડ્યુ તેમતેમ તેની વધારે ને વધારે
મોટરો બનવા તથા અપવા લાગી!

આ પછી ફોર્ડે ફોર્ડેન ટૂંકટર (વાંનિક દળ)નું
કામ સંપૂર્ણ કરી તેને જાનરમા મુક્યુ મોટરથી જેમ
તેજે ખેડુતોની આગળ શહેર અને જગતર દાયવેનમા
લાવી મુક્યા તેમ આ દળથી તો તેજે તેમની અગ્રધ
ઉપગતની મહેનત ઝાઝી કરી નાખી એની આ
શોધ તો એને દનિદાસમા અમર બનાવમે અને
ભવિષ્યનાં જાગકો નિશાળમા તેના પાંદ બળુમે

પંદર વગ્ન પહેલા ફોર્ડે રેડીયટના એક વર્તમાન-

પત્નિવાળાને શ્રદ્ધાના ઉજાળાવી કહ્યું હતું કે એક દિવસ એવો આવશે કે મારા કારખાનામાં એક લાખ માણસ કામ કરતા હશે ખીજે દલાડે ચોપાનિયામાં આ વાત છપાઇ, લોકોએ તેના પર ટીકાઓ કરી, ચીંથરાં ફાડ્યા, તેને હસી કાઢ્યો પણ આજે એ વાત ખરી હત્યા આવી છે.

જે કંઇ ઔદ્યોગિક અને આર્થિક આબનને તે હાથમાં લે છે તેને દર નિશ્ચયળ અને અપૂર્વ વ્યવસ્થા-શક્તિથી તે કેવી મક્કળ બનાવે છે તેનો અચ્છો દાખલો ફોર્ડે ખરીદીલી ડી. ટી. આઇ. રેલવેનો છે રિવર રૂગમાં આવેલા પોતાના કારખાના તથા લોડાની ખાણોની વચ્ચે દોડતી ડેર્રીઇટ ટ્રાલેડો આબન્ટન

રેલવે જે પોતે ખરીદી લે તે બધા વ્યવસ્થા પોતે એકદમ સ્વતંત્રતાથી તથા કરકસરથી ચલાવી શકે, એવા ઇરાદાથી ફોર્ડે એ રેલવે ખરીદી લીધી. તે વેળા એ રેલવેનું ખાતુ અનના કચકા હારતુ હતું અને દેવાળુ કાઢવાની અણી પર હતું. પરંતુ ફોર્ડના હાથમાં આવતા જ તેના દીવાર ફરી ગયા, તે ખાતુ આખું તરતુ થઇ ગયું અને અત્યારે એ ડી. ટી. આઇ. રેલવેના એકાદ એન્જિનને તમે રિવર રૂગના યાર્ડમાંથી નીકળતું જુઓ તો બળે એમ જ લાગે કે દુક-શાળમાંથી કેલ તાળે સિકેડા પડીને દમણા જ અદાર આવ્યો છે !

મિશિગન પરગણાના દશેકી જેવા મપાટ એ પ્રદેશમાં ડીઆર-

બોર્નમાં આવેલા પોતાના ઘરમાં બેઠાબેઠા ફોર્ડ એની ચોતરે પથરાએલી પોતાની સૃષ્ટિ જોઇ શકે છે

જમણી બાજુએ, પડેકે માર્શલ ફર, જ્યાં રોજની સાડા પાંચ દબર મોટરો અને છે તે દાઇલેન્ડ પાર્કના મોટરના કારખાનામાંથી નીકળતા ધુમાડાના આઠા લીસોડા આકાશમાં અદશ્ય થતા જણાય છે. નજરની જરેખર સામે, માત્ર થોડા જ માઇલ દૂર પેલુ ધોળુધોળુ દેખાય છે એ એના ખેતર પરનું ધર, જ્યાં એણે કલ્પનાઓનું બાળપણ ને મહેન્ટાઓ-ભરી કુમારવસ્થા ગાળી હતી, જ્યાં એણે અનેક સાગાઓ ઘડવાભાગવામાં આવના ઉઘોગના અદશ્ય બીજ રોપ્યા હતા અને એ ઘર આગળ પેવો રસ્તો પાણુ

જયદવજ

• યદવજ •

‘આ એક હાથે ઉડતી ધન લો, ને અન્ય હાથે ગજકાંવો ભાલો, બોસી મુકા કમગમ કટાર, થોડે કુદી એમ ચલે સવાર.’

હાથે ધરી એ ઉડતી ધન જે, કેમે કરી તે ન તમે જ આજે, ઉડે ધન એમ ચડે જવન, હૈયે વહે કેવળ પાક ખૂન

આજા ગુબી કે ન વિચાર વાર, યુદ્ધે ધમે સો થઈ એક દાર; ને પ્રાણુ શી સાચવતા ધન એ, શી દેશસેવા વીરતા અનવે !

ને ભાગ્ય આધીન પડે કદિ જો, તો સદાય આવી ત્યારે એક બીજો— હૈયુ ચીરી ત્યાં પુટવે ધરાગો, ગાંધી રહે ત્યાં પછી એ ધનઓ

અન્દવદન ચીમનલાલ મહેતા

દેખાય છે, જે રસ્તે એણે જીવનમાં પહેલવહેલુ સ્ટીમ એન્જિન જોયું, ને જેના પરથી એને આ બધા સ્વપ્ના પાર પાડવાની કુશી લાધી

ત્યાથી ગાળી બાજુ-એ પેલુ જીવુ ટૂંકેટરનું કારખાનું દેખાય છે, જે અત્યારે પ્રયોગશાળા તરીકે વપરાય છે, અને ત્યાંથી ગાળી તરફ દૂરદૂર રિવર રૂગનું એનું જંગી કારખાનું ધમધમી રહ્યું છે, જ્યાં એની ડી. ટી. આઇ. રેલવેના કળાઓ ને હોડીઓ ખણિામાંથી કાચુ લોહ લાવીલાવી નાખે છે અને એમાંથી દાઇલેન્ડ પાર્કના કારનામાં બનતી મોટરો માટે લોખંડ બનાવવામાં આવે છે, ફોર્ડના ટૂંકેટર પણ અહીં જ બને છે.

આ બધા પર નજર ફેરવતાં ફોર્ડ આખ મોંઘે

છે, અને એની માંમે ત્રીસ વર્ષનો—ધીરજ, ખન, મહેનત, મુશીબત, આશ્વતો, ઝહેમતો અને પરમેશ્વરી મિયેશા ત્રીસ વર્ષનો ઇતિહાસ ખડો થાય છે, જે દરમ્યાન એણે તો દૃષ્ટિ માંમે એક જ ખેચ હમેશા તરતું રાખેલું. લોકકલ્યાણ કાળે મોઢામાં મોવા જત્યા-બધ માત્ર તૈયાર કરવો.

એના પુત્ર એડમલ ફોર્ડની ઇંગ્લેન્ડ દેખરેખ નીચે લાઇબ્રેન્ડ પાર્કમાં જ્યાં એનું મોટરો અનાવવાનું ગમ્મ-વર કારખાનું ધમધમી મંદુ છે ત્યાં તે ફોર્ડ લાગે જ જાય છે, એની દૃષ્ટિ ચર્મ ગમેશા કામ તરફ નિર્ધિ, પણ આગળ વધુ નવું કરવા તરફ જ હમેશા રહે છે એટલે એ તો પોતાનો ધણોખરો વખત પ્રયોગ-શાળામાં, અથવા તો ગિર રંગના કારખાનામાં જ્યાં રોજ કંઈ ને કંઈ નવી મસલરી ઉપયોગી શોધો થયા જ કરે છે ત્યાં ગાયે છે, ઑફિસમાં તો કેચ્ચિન જ એ એમતો હશે એ કહે છે કે કારખાનેવાળે બે-સવાની ખરી જગ્યા ઑફિસ નથી એણે તો જ્યાં પોતાના માણમે રાતદિવસ કામ કરી રહ્યા હોય, જ્યાં એની સલાહ અને સલાયતી જરૂર હોય ત્યાં જ સતત હાજરી આપતી જોઈએ ધણી કારખાનેવારોએ ઑફિસમાં આડે પડખે બેસી રહીને જ પોતાના વેપાર પર પાણી ફેરવ્યું છે.

હા આસમાની રંગની એની આબોમાં તમને ઉત્સાહનું હંકારણ ક્યાંય ન લાગે, એની શાન્ત રીત ભાતમાં તમે અતઙપણ ક્યાંય ન જુઓ. ચોનક વરમને કાઢે પહોચેલા એ જીવલ ડેલ્સના ઉત્સાહના પાણીને હથ એટલી ને એટલી ભરતી રહ્યા કરે છે એ તો, કહે છે કે હથ તો માત્ર મારાં, એમના જ વખતો પાગ પાડી શકાય છે, અને એટલું જુધ કામ હથ વણખેડ્યું પડ્યું છે કે મેં ગપેશા મદદના-કાસાએના કિલ્લાએની ખાડી વાતો કરવાનો મને લેશ માત્ર અવકાશ નથી હથ તો હું માત્ર ચરખાન જ કરતો હોઉં એવું લાગે છે. મને જોઈના અધા માધનો અગાઉ કદિ મળ્યા ન હતા નિગતિ લેવાનો કે આરામ લેવાનો તો તેને ખ્યાલ મરખાંયે નથી આવતો એ કામ કરનાકરતાં જ આરામ લઈ લે છે.

“અમેરિકાના મહાસાધક ડાયાબીટીસમા એકનું

જ નામ આપણે આજ સુધી જણ્યા હતા, —સખા-

વતોના રાજા દાગવીર કાર્નેગીનું, આજે બીન્નું સાલળાએ છીએ, —મોટરોના રાજા હેન્રી ફોર્ડનું રોકફેલર જેવા અપવાદ બાદ કમીએ તો ત્યાંના અસખ્ય લક્ષ્મીનંદનોમાના કોઈકને જ આપણે નામથી પણ ઓળખીએ છીએ પણ આ એ તો જગજહેર થઈ ગયા છે. ઉલોગી અને સાદમિક પુરુષો, નીચેથી શી મેતે અને કેટલે સુધી ઉંચે ચડી શકે છે તેનું એ અને જાણ જવલન દર્શાવે છે,

ફોર્ડના વિચાર અને આચરણોએ અમેરિકાની ઔદ્યોગિક દુનિયામાં આજે કાન્તિ કરી મુશી છે દુનિયાએ આજ સુધી જે જે ધોરણો જાણ્યા છે તે અધારી ફોર્ડના માર્ગ અવળા છે, ને છતાં તે પોતાના ધધામાં શ્રેષ્ઠ નીવડ્યા છે.

પૈમા રંગવાને ખાતર—રંગીને સંવરી રાંપવાને ખાતર ધધો કરવો એ એને મન માનવગતની અધમતા છે ખન, ઉલોગ અને શક્તિથી માણમ ધન તો રંગી શકે જ, પણ એ ધન એકલું ન કરવા, મળુગેની રાજીમાં વધારો કરીને અથવા માલ વધારે સારો ને સસ્તો અનારીને મળુરો તથા માલકોમાં જ વહેંચી આપવું જોઈએ.

મળુરીનું સામાન્ય ધોરણ અત્યાર સુધી એવું ચાલતું આવેલું છે કે સામાની ગરજ પ્રમાણે ઓછામાં ઓછી રકમ આપી વધારેમાં વધારે કામ લેવું ફોર્ડે આ ધોરણ માન્ય નહીં પોતાનું તથા પોતાનાં સ્ત્રી-બાળકોનું સહેલાઈથી મુજગન ચક્ષાવી શકે અને લવિષ્યમાં કોઈને બોળતરૂષ ન થઈ પડે એટલું તો દરેક મળુરને—અણુવક વૈવરને પણ—મળવું જ જોઈએ અને પોતાના કાંખાનામાં ફોર્ડે દલકામાં દલકા મળુરને છ ડોલરનું રોજ આપે પણ છે, પછી એમાંથી જીદિ ને શક્તિ પ્રમાણે વધવું મૈસીના લાથમાં એના કારખાનાનો ઓછામાં ઓછો પગલ બીજે મારામાં સારો ગણાય છે, અને છતાં એની મોટર બીમઓ કરતા અતિશય સખે લાવે વેચાય છે, ને તો ય દુનિયાબરમાં અગળાને વેડે મળુરના ધનિકામાં તેનો નજર ઉપર આવે એટલું ધન તેની પાસે રહે છે! આ બધું શી રીતે થાય છે તેનું વિસ્તારપૂર્વક અને સ્પષ્ટ વર્ણન તેની હમણાં જ બહાર પડેલી My Life and Work નામની આત્મ-

મૈન્દર્યમૂર્તિ એપોલો

પુરુષશરીરના આદર્શ તરીકે યુરોપમાં પ્રકાશી, ગ્રીસ (ગ્રીક) આરસની ધવલોન્મલ શિલામાંથી ગ્રીક શિલ્પી ફર્મિમના કુશળ દાક્ષણ્યોએ ધરી કાઢેલી એપોલોની આ મૂર્તિ આજથી યુરોપે અઢી હજાર વર્ષ પર તો રોમન સમ્રાટોના મહેલો શોભાવતી હતી ચારમેએક વર્ષ પર રોમન બાપ્તિસ્ટોની વિહારભૂમિ અન્ટિયમના ખડેરોમાંથી કિત્તિજ દશામાં એ મળી આવેલી એના બરા કદકા મળ્યા, પણ કાળા હાથમાં એને પકડેલી વસ્તુ ન મળી કલ્પના થએલી કે એ ધનુષ હોતુ નેહએ, પણ પાછળની રોપખોળ પરથી મનાય છે કે એ હાથમાં દુરમનને ડારતી હાલ ધરી રાખેલી હતી લેટિન કલાસિકલ (હટાલી)ની બેલ્વેડિયર ગેલેરીમાં એ મૂર્તિ રાખવામાં આવી તે પછી એ એપોલો બેલ્વેડિયરને નામે ઓળખાય છે ગ્રીક અને રોમન પુરાણમાં એપોલોને સૂર્યદેવ, સંગીતના દેવ, અધિગીકમાર, એમ બુદ્ધાનુદા રૂપે વર્ણવેલો છે શરીરસાન્દર્યમાં તો એ સર્વ દેવોમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે વીનસ મેડિસિસ એમ આદર્શ સ્ત્રીશરીરની સર્વશ્રેષ્ઠ મૂર્તિ ગણાય છે, તેમ દેશદેશના પ્રવાસીઓને આજ સેક્યુલોથી મુગ્ધ કરતા આ એપોલોને પશ્ચિમની સર્વ પ્રજાઓએ પુરુષશરીરના સર્વોત્કૃષ્ટ આદર્શ તરીકે વધાવ્યો છે એ શરીરનો એકેએક રનાયુ શક્તિશાળી અને સુડોળ છે, એમાં વજનની કંટોરતા છે ને સૌન્દર્યનું માંસ છે હવે બાપરને એનું વણું કડું છે “ ઉન્મલ વિજયરખા શી જામર નાંચેથી પ્રતાપ વરસતી આજોવાળો, દુરમનની શક્તિએ કુહારતા ગૌરવશાળી નરકોર કુલાવતો, અનેઅજ બાનુના ભર્જાઓ, ચેતન ને પ્રકાશના દેવ મનો બળ્ય, સો હશે છે આ અણુચુક વિજયધના ? ”

કયામા એવું આપ્યું છે

સખાવન—દાન—

ધર્મોદા વિશે પણ એના વિચારો આવા જ સમકાવનારા છે. ધર્મોદા કરવો એ એને મન પાપ છે. દુઃખી તરફ સંતાનુ-ભૂતિ દર્શાવવા કે સહાય કરવા સામે એનો વિરોધ નથી; પણ એવી સ્થિતિ જ કેમ ઉભી થાય એ એને સાહે છે. અને એ માત્ર આમ માનીને જ નથી બેસી રહેતો, એ અમલમાં પણ મુકે છે પોતાના કારખાનામાં એણે વૃદ્ધો અને અપંગો માટે એવા કામ ગોઠવ્યા છે કે જેમાંથી એ લોકોને પુરતું વેતન મળી રહે છે, અને ફાઈને મંપર્ણ સાગ માણસ જેટલું કામ મળી રહે છે એ કહે છે કે દુનિયામાં જેટલા નિરાધારો અને અપંગો છે તેના કરતા તેમને માટેના કામ વધારે છે. માત્ર કોઈની એ તરફ નજર જ નથી પડી બે એની જગજગ વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તો દુનિયામાં કોઈ ધર્મોદા સંસ્થા જ ન રહે અને સૌ સ્વમાનપૂર્વક પોતાની મેઝ રળી ખાય

આ તો માત્ર બેરણુ વાત થઈ. ફાઈ તો જ્યાં નબર કરે છે, ત્યાં નવા નવા દહિંગિદુ દેખાડે

ઉગતી પ્રજાને માટે ફાઈને સંદેશો

લેવા અસરિકાના એક માસિકના તરીકે એણે તેમની આગળ એણે નવિના વિચારો દર્શાવ્યા સંકળવાની લાગણીથી વાતો કરવામાં મને શ્રદ્ધા નથી, પણ એટલું તો હું કહી શકું કે જીવન માણસો કામના પૂરા બદલાની આશા સખતા હોય તો તેમણે કામ પણ પોતાની ગંઠિના ઉલ્લેા અણુ ખરડાને કંટુ બેઠાંએ કામના બદલામાં પગાર મળે એ તો નજીક વાત ગણવી બેઠાંએ, જીવાનોએ તો એ જ બેઠાંને કે તેમને નવો અનુભવ કેટલો મળે છે એને કામના પગાર ઉપરાંત અનુભવ નથી મળતો એને કામનો બદલો જ નથી મળતો એમ સમજવું ઘણી વાર મુજ વાંચો ત્યાં આવે છે કે જીવાનોને કામ કર્યા પહેલાં જ તેનો બદલો મેળવી લેવાની ઉમ્મિદ થાય છે બદલાની આશા ન સખતા કામ સારે હાજાર થઈ જતું બેઠાંએ

કોઈ પણ કામના ઉત્પાદન—નિષ્પાત થવાની નેમ પણ બેરોબર નથી ઉત્પાદનો અર્થ એ કે એને હવે આગળ કંટું નવું શીખવાનું નથી રહ્યું એ કાણે માણસ પોતાની જાતને સર્પૂર્ણ—નિષ્પાત માનતો થયો એ પગથી તેનો વિકાસ બાકે છે જીવન માણસોએ તો હમેશા કાંઈ નવું શીખવાને આતુર જ રહેવું બેઠાંએ અને રેકે રેકે વસ્તુ વધુ સારી—સારામાં સારી જનાવવા પાછળ પોતાનો ખર્ચો સમય અને શક્તિ ખર્ચવા તૈયાર રહેવું બેઠાંએ

દુનિયામાં નવું કંઈ જ નથી, પણ જીનામાં અનેક નુ-ધાગ કરીને નવું ઉપજાવવાનું છે આપણે નવો વસ્તુઓ નહિ, પણ નવાં પરિણામો મેળવવા બેઠાંએ

કેળવણી એટલે શું? ખરી કેળવણી તો તે જ, જે માણસને હલોગો ને ઉપયોગી જીવન માગતા ગીબરે જે કેળવણી માણસને સોખાના નિદાન બનાવે પણ જીવનમાં કોઈ ઉપયોગી ન હોય એ કેળવણીની આપણને રીથી જરૂર નથી

નફામી વાતો ના કરતા, ઉકારો ન મારતા વાતો કરનારા કામની ગુણો નથી ઉકેલી સકતા નામ પાછળ મચનાતા જ તે ઉકેલી શકે છે, અને એવા માણસો જ્યારે વાતો કરવા હોય છે ત્યારે પોતે જાને વિષે કહે છે તેનું તેમને બેરોબર બાન હોય છે

પોતે જે વસ્તુ જનાવવા હોય તે સારામાં સારી કેમ થાય તેમ કરામતા પોતાના મનગતુ અણુએ અણુ ખરડી નાખવું બેઠાંએ કોઈ પણ વસ્તુ હજી સંપૂર્ણતાએ પહોંચી જ નથી મોટરકાર પણ સંપૂર્ણતાએ પહોંચી છે એમ તમે માને છો? નહિ જ આવરે સારામાં સારી અણુતરી મોટર પણ હજી અણુ છે, જાગક જ છે

જોઈએ એવું આપ્યું છે

અર્થશાસ્ત્રીને, કાર-ખાનેદારને, વિચારકને, સમાજ સેવકને બધા-વાનું અને વિચારવાનું મળે એવું ઘણું એણે પોતાના આત્મજીતાતમાં લખ્યું છે. એક રીતે વિષ્ણવવાદી અને જાનેક દિશામાં આખા જોલી નાખે એવા વિચાર ધ-રાવનારો અને અમલમાં મુકનારો એ પુરુષ છે. મોટર અને ટ્રેક્ટર ઉપ-રાંત એરોપ્લેન ઉપર પણ એની નજર દોરી છે. હજી આવવી દાસે એ શું નહિ કરે તે કોઈ કહી શકે તેમ નથી."

એનું જીવન, એના વિચાર બધીને આપ-ણને એમ જ થાય છે કે એ તે આ જમાનાની નિર્દય મરકરી કરનારો બેરોબર દરો, કે કોઈ મહાન શક્તિશાળી પુરુષ દરો? કદાચ એ બંને દરો. એટલું તો જરૂર કે એ આ જમાનાનો અદ્યુત માણસ છે

તે લક્ષ્મી રહ્યો છે; પણ એ લક્ષ્મીનો ચાલો એના કપાળમાં કોઈ આવીને નોંદાવું કરી ગયું. પોતાનું જ માથું ફાંટી કોલી કાઢીને એ કોલી વડે એણે પોતાના કપા-ળમાં ચાલો કર્યો છે.

માનવજાતની સેવા કરીને પણ લક્ષ્મી રળી

શક્ય છે એનું નિયમન દેખાતું એનું જીવન યુર પાડે છે, જોડામાં જોડાં કામતે હંથામાં ઉઠી માથ નળન આખાને પુરો પાડવો, અને તેમ જાન એકાથી અદભુત થન મેળાવવું, એ બે વિરોધી દેખાતી થાનોતો અદભુત મનન્ય જોના જીવનમાં છે.

પ્રત્યક્ષપુત્રવાદથી એ અકાઓસો ન હોત તો પોતાની મોટાની મોઢને એ સર્વજોગ્ય કરવા સી માટે મથત? પોતાની મોઢ વૈભવનું રમકડું ન બનતાં સાર્વજનિક ઉપયોગનું સાધન બને એ જ એની આશાઓ હતી, અને મોટાને આજ્ઞાપાત્રીઓ જેટલી મોઢી કરી નાખીને તેઓ એ પાર પાડી એ તો કરે છે કે ફરક વેપારનું યુગ સેવા જ હોતી જોયએ

એને માત્ર એક મોટર બતાવનારા તરીકે એજાખવો એ તો એને ગેતમનન્યા જેવું છે પોતાની દશિયારોની કુકાનમાંથી એ કપડાં એવું શાસ્ત્ર માખ્યો છે કે જોને પાનેપાને અપ્રતિમ કસપનાશક્તિ અને બાળકના જેટલી અમથ પ્રજ્ઞાની કેરમ આપ્યા જ કરે છે એ પ્રજ્ઞાપાન બવિષ્યવાદી છે, એનામાં અવજ્ય બધુભાવ ભર્યો છે, આશ્ચર્યચકિત કરી મુકે એવી કેટલીક સાદરનિક મકિતઓનો એ ભગા છે, આઘોગિક જગતના મક્કર ઉકા ફર્યા ફુનિયાનું ભાગ્ય ફેરવી નાખવાનું એનામાં દૈવન છે (સમવિત)

હુનિયાને સર્વેશ્વર લક્ષ્મીપતિ ફરડ લક્ષ્મી વિષે વિચિત્ર વિચારો પરામે છે

લક્ષ્મી મેળવવાનો તો મંડિ વિચાર જ નથી મોડે મે વિચાર કર્યો હતો માત્ર મોટર બનાવવાનો—અને તે પણ મોઢી સારી બનાવવાનો

એને લક્ષ્મી મેળવવી છે મોડે, જમ નિતાં તે લક્ષ્મીને વિચાર સરખો પણ ન કર્યો એકએ સોટી બીબજો કરવા સાર, કંઈક લોકોપસેના નમ કસ, અને લક્ષ્મી આગોળમાં તેને આવી મળશે

લક્ષ્મી મેળવવાનો મથલ જ ન કરવો એ જ લક્ષ્મી મશિ કરવાનો માર્ગ છે

‘ને હ આપની કાવે લાખારી બની જઈ તો જો ન કવ હ ફરી કોઈકે એમની મરખાત કર અને ને વસ્તુ ખરીદવાની ફીરમે જરૂર પડતી હોય એમી કોઈ વસ્તુ હાથ લાગ્યા એને આગળ કદિ ન મર્ડ હોય એટલી સારી કચા મથલ કરે

કામ અને કમનુદી એ બેનો મેલ જ ન આવ કરવાલાવક

કંઈ વસ્તુ કાવે કમાણી સાથે ભળી જ ન શકે કમ વખતે લક્ષ્મીનો વિચાર માખ્યતી મકિતે વધારે છે ને વેળા ઉ મોટર બનાવતો હશે તે વેળા મં ને લક્ષ્મીના મથાવને માત્ર કામમાં કોટાઓ હોત તો હ કસે-સમ ન મર્ડ સરખો હોત

પ્રામાન્યતા ઉપર સાચુ વિચેચન કર્યા પછી, એકસરખો બસાવર મનન્યા છે કે નહિ તે ભાખ્યા રિતકે એક જોડા સાચુ મોઢ કપ, ‘મટુ, હ કુનો કાલ એક જિસ પહેરવા માટે હથ આને ન્વને બુલ્કી કોટમાં ખોલમાં કુની સવલી રતી મર્ડ હોય એ તમે નરે, તો હ કાઢ તાખી હ છ’

‘નરિ જ, સાહેબા’ મનુએ વગ જ બનાવ આપી ‘બસાવર છે,’ શિકો કહ્યું, ‘ત્યારે હ કોટ છ ફર?’ ‘તર જ વાપગી નામ્, સાહેબા’

ક

નાવાગીરી—અવચી રાતે કોઈના ઘરમાંથી પેસાની પેડે ઉપારી જમી એ કંઈ એનો સનેઈ નથી મુનેકવા—સાહેબ, થયે વખતે આવી મને ધોળે કપડે મોરી કરવા મટે શિકા કરી હતી ત્યારે ‘હું ત્યારે મને થયો જ મરડ નથી દેવો’

ક

કોલર—હું તમને ત્રાડ મેળવ્યો આપુ છ એક અલભ્ય માટે, બીજી કડા માટે ને ત્રીજી મારામિ માટે રતી—(માથ ખાવાળા) હ, કોલર સાહેબ, પેડા બના પછી એ મેળવવાને મો રીતે ખખત પડશે કે કોખરે કમાવા બવાર છે?

ક

‘મોડો થયા પછી હ મું કરીશ?’ ‘માટે મોડાવર થવું છે’ ‘મનુ એમાં તો મનુ પડશે’ ‘કોણ મારી નાખેનણી?’ ‘કુશ્મનો’ ‘તરે તો હ કુશ્મન થવાનો જ વિચાર કરીશ’

ક

શિકા—મર્ડ, વરસના શિસ કેટલા? ચડ—સાહેબ, રાત મિનુ—(કુશ્મને ઘડમે) અઠવાડિયાના નહિ, મરખાં વરસની મુંડ છ ચડ—હું મનુ વરસના જ કુંડ છ, સાહેબ મુઓ અજુક સોમવાર એક, મગજ બે—શિકા—મરડો નં, મેસી નં

‘છોરાઉ,
મુ પેસેથી
જ ચોખો
કાપો છે કે
આ કાઠ
હાંપોરના
ટોપાનથી’
‘શાદબાદ’
કતેદમારી
ના મોરા
પાસે ફુંકાણ
વળા બેઠે-
લા નાખ-
વાઓતરફ
ફરી અભ-
રામ તંડે
વાન શરૂ
કરી. ‘આ-
મા કાઠ
મીરીમસા-
લો નથી,
પણ બુંડો
મુ પાણી
આ સગી
આ ખુ એ

દરિયામા જ છવન ગણતા નાવિકો એવા બીજે વહેમો
કોઈ વર્ગ નથી કુસ્તતાનં તોફાનોની સાથે રોજ છવનમરણ-
ના એક રમનરો કોઈ પણ વહેમો થઈ નય ભૂતિયું બંધાણ
આવો એક વહેમ છે, જેમા બધા ખલાશીઓ માને છે

અમરામ તંડેલની બોલીમા બ્યાકરણનો નિમાય થવો
મુશ્કેલ છે અપના કેટલાક મયોગો વડાણવરાની બોલીની
વિશિષ્ટતાસૂચક છે વડાણના અભવદરો આ મમાણે હોય
છે નાખોદો, મોટા માલમ, નાનો માલમ, તંડેલ, મુકાની,
સીરામ અને ખલાશી બતેયો, ધાઉ, એ બધા બુદ્ધિજીવી
બાધાળીના વડાણો છે ખૂનીટ ઇસકના અખાતનું બપર છે
ગામટ કાટવું એટલે વડાણમા સાચાઓમાથી સુધ્ધિ આવડ
પાણી વચમા જમા થયુ હોય તે ઉચેચક કુવો એ, સદ
જેના ઉપર આધાર રાખે છે એ વખ નખિયું ભેવડાવતું એ
અજ્ઞાન માણસોની ‘સાવન્સ’ છે નખ કપર તેજતુ રીયું
નાખી ભુવાઓ બુધુ બેઈ શકે છે, મુવાને બોલાવી વાત
કરી શકે છે એ નખિયું

દોહો છે તી કંઈ છુ નમને એવા ઘણા ન ઉત્તમતિ-
વાઓ કેશે કે ભુતિયા વાણ ને હ બધો મોટો છે,
પણ હ ધરની ધુમુંને મુ પેટે પીંજ સાલ દરિયો
ખેડવા મેલો તો બધો ખુલાસો થઈ જાય.

‘અમે સીસલથી આદન જતા’તા વાત બંધ
કરતા બાજ પણ મારા મોવાળા ઉભા થઈ જાય
છે ટોપા હોય તો એવી વાત હું મું કામ જાણ પણ
કરું ?’ પોતાના લાયની રૂવારી ઉભી થઈ છે કે નહિ એ
જોવા સાર, તીચું નગી જોતા મુમા સુકાનીને મોયે
જોરથી કાઠુ લગાવી અલરામ તંડેલે મોમેર બધા પર
નજર ફેરવી મુસાના અનુભવ પછી બીજા કેષળે
તંડેલની વાતની સચ્ચાઈ માટે અંદેશો લાલવાનું મોકલે
રાખ્યું

‘છોરાઉ, તમને માચી વાત કેવી ઈ મારો ધરમ

છે તમે બધા
શીખસો તો
મુખી થાસો
તેયે છુ સા
કેવો પડે છે’

હું તી વ-
ખતે સાવ
નાટો પછ-
મના એક
વાણિયા તો
બતેલામા હું
ચડ્યો ખતે-
લનો નાલો
હતો કરીમ,
પણ એ ના
જેવો કરમ-
કુટ વાણ મેં
આજ સુધી
નાય દોઢો.
એવો અક-
રમી પાઉ
બીજો કો ન
હસે દરિયા-
મા જેટલી

આફતું વરસે હ બધી એના પર વીતી ગઈ’તી.
બધાએ’તો તો અસ્સલ કુપીટના કોઈ આરખે, પણ
ધીસ સાલમા પીંછ ધણી તો ખદલાવી મુકો’તો.
આમ ઘણે મોટા હતો, પણ એવો હાડમાર થીયો’તો
કે જુમા એના પાટિયા લેરા કેમ રેતા’તા તી જ
અલ્લાની મોટી કરામત હતી એમા આ મુસાની
ઈન્નર જેટલા તો થીગડા હતા, અને આપણા સીદીના
મગજ જેટલા તો ગાળડા હતા સળે દી ગામટ
કાઠીકાઠીને અમારા તો નડા ભાગી જતા’ના.

પણ વાણ કરતા બેઠ તો એના નાખવા હતા
મોરાસી બદરો’ ઉકેડો એમા ચડ્યો’તો. નાખોદો
પીંછ ફિરગી, મોટો માલમ આરખ, નીટો માલમ સીદો,
તંડેલ અલિયાગિયો ને ખારવાઉ બધા અસ્સલ હોજ-
ખની દેગડીતો ખીચડો હતા ની આયમે આરખ

જાગ જે ને સીદી નમાજ પડે ને છમાઝ કિનાજમા મો નાખી મુઠ જવ ને ફિરગી નાખવો દારનો જાટકો સળે મોયે માંડી બેસે

સળે દી કામ પુરો ન પડ્યો તી તેમ રાનના બધા પોંદ્યોદમાં છાકટા થઈ જુમાર એ ને વડે ને કોઈ કોઈ વાર તો છરા કાઢી બેસે, મુ તો અદલાનો રોજ જાદગી કડે કે અગ્યા અભગમ, આ ઉકેડામા તારી આજર નથી, પણ થઈ એા ઇ થઈ એા, અગર છપતો આદન પોચું તો પાછો આ જોડા- માં નો ચડું

આદનથી દજી ચાર દીને ગતે દના તા તો બખેડા વધી પડ્યો નાખોદના ઊગને મારીને એની કોટડીમાંથી દાર કઢાવી બપ નાખવા છાકટા થઈ ચ્યાંતા, કોરો રથો એક નીકો માજમ ને ખીંતે મુ મુ એને કથો કે આ વાલુ ઉપર જો સેતાનની નજર પડે તો જરૂર કયામતનો દી કાઢ જ ઉગાડી દેસે છ કથો કે જોતરાદો પવન જો વધમે તો નો આજ રાતના જ કયામતનો દી ઉગરો મુ કથો આખીન ને પછે છ જજી સુકાન પર બેડો ને મુ લઘારિયામા જજી જરા તમા સખણા કરતો પડ્યો

દજી રાત પુરી લાગી નોંતી, દયણી માથે આવી તો હસે ના તો આલમાંથી કઢાકો થવા મદવા. વાવડો તો એવો નીકથો કે રસા તગ કરી સડ લકાન્યા તોય જાણે દમણા કુવાને ફિગાવસે 'અધારામા પાણી તો આ સીદી કરના કાજો દેખાય મુને થ્યો કે દોજખના ફિરસ્તા બધા માથા પર ઉગમ દમે કે કંઠયે જતેલા લાગે ને મેતાનની મિજલસમા આ બધા લાયક જાને ખાલસા કરે' દજી મારી આખ પુરી મોંચાણી નોંતીને ખ્યાજમા મુ મારી માને પડ્યો સીરાણુ ખાતો'તો તા તો એક જજગરગર કઢાકો થીયો ને મુ બેડો થઈ ગીયો લઘારિયાની જન માયામા જોરથી લાગીને પાછો ખ્યાજમા જજ પડતો'તો પણ તા તો ઉપર ચીસાગીસ થઈ રહી ને તંડેએ એવી તો દીખી કે નાનામુના વાજુના તો રસા છૂટી પડે મુને થ્યો કે થીયુ, જતેલા ધરથો મંડમક માથે જજ જોઈ તો નાખવા સો જેમતેમ તુતક ઉપર મોભર ઉધે કાથ પડ્યાંતા બધાના ડોળા કાઢા જેવા સફેદ થઈ ચ્યાંતા, જીલ બાર નીકળી પડી'તી ને સો નજર વાયા

જાણુ જાણે રમાથી તાટ કાપી હોય તેમ લાગી મઈતી મુ પણ છ જાણુ જોયો ને મુજ પણુ દધામ ચળી ગ્યા

અચાગ જતેલા દારે મક્કો લાગાતીને બુનિયો વાણુ આલોનો'તો

છોગઈ, તમને જાંધ છે જાંધે આલો વેગ વાસે મરકનનો વાંલુ લામ ગીયો તાથે કાગ ખલાસની કોમીયે પીરાણુમા નખિમુ બેવગબુ'તુ ને કાગએ બુનિયાતુ બપાન કીકુ'તુ' તી મિનાજ સળે બુનિયો મારી આખ સાગે મું જોયો ઇ એટલો તો વડમા હાલતો'તો કે કથ ધડીએ મોરા લટકાગે એમ યાતો'તો એનું જાન તમામ જીવું દતુ મોરા ધોગો દતો કુવો થઈ જેવડો દતો સુકાનથી મોગ મુધી ગિય કુલ આ કીરગે પેટે પાડો અવતરે એના જેવો કારો દતો મદ પણ કારા ને રસા પણ કાગ સળે કારો

અમારા બનેલામા તો કોઈ ધરેડી પુડે તો કોઈ રમા પુડે લપાઈને બેઠાંતા બધાની ઝળકીઓ તો એવી કચકચે કે જુમા સુપારીનો મુરો કરી જો બીકથી મીદો પણ મદ જેવા મફદ થઈ ચ્યાંતા તંડે તો એવો કુજતો'તો કે જુકો મુ પણ કુજતો નેન તો એય નીચે પડી ગ્યા હોત

'અલારામ' તંડેએ કયો 'યા અલ્લાદ' અખરામ, આ જો, દવે મુ થાસે ?'

'મુ થાય ? આજે મગરાની જમાનમા બપાઈત ઉઝમે, બીજો મુ થાય,' મુ એને હીમત આપવા માર કયો તા તો ચીજળીનો એવો તો કઢાકો થ્યો કે રાજના કઢાકો તો એની પામે ચીપરી મિસાલ લાગે લટકાથી આલ તો નીચે ઉતરી પડ્યો એના ઉજનસમા અમે નજર કાપી તો સુકાન પામે એક આદમીનો આકાર બેઠો'તો પણ એનું જાન રજી દાકડાનું, એના ચેરા પર બે ખાડામાંથી ચીંચમના દાદા જેવી બે આખા ઝગકે, મોઢામા હોહ નદિ, પેદા નદિ, — રંગ દાન એના પગ પાસે બીજી મુડું પડ્યું'તુ.

'યા અલ્લાદ !' કરી તંડે તો મુને જાત્રી પડ્યો મુ પણ ધીજળો તો એવો દતો, કે મારી નાદી ઉમર છતાં મારા ખાસ બધા એકદમ સફેદ થઈ ગ્યા મુસાને માનવો ન હોય તો જોઈ થ્યે કે આજ

નાણુદો બાણી તઈ બનેવાની સહે મરણો

પણ બધા બાણ એવા ને એવા તી દીના સુદે પડ્યા છે મુ તોલને આગે નાખવા થકે દીધો, પણ ઇતો તેમનેમ મને હોરીની રહે જાગવા મરણો મુ એને હીમન દેવા ગાગે દેશ માહી, પણ મુલે જલગે જ ખાં થઇ ગ્યો

મારી ગાગેથી હોય તેમ ભુતિવાના મુઠા સુકાનીએ અમારા મામે એની ટાલ જેવી આપેા કાઢી. મારો જાન તો જરૂર થઇ ગ્યો. તોલના જાન માંથી તો કંમેરોડો છવ જ છડી ગ્યો. મુ જેટલા જખર દના એટલા પારને જલધ કાપા. જેટલી જખાનમા મુને ખુદના નાશ આવડના'ના ઇ બધા બોલવા મરણો.

તાં કિરંજી નાણુદો નીચે આપેા મજા વાણુમા મુ જ એક બોલવા જેવો રગા'તો તી મારી પામે આપેા. એના દાયમા એક જાત્રી દત્તીને એક કિતાબ દત્તી. મુને થો કે નસામા આજ એને કાંઈ દેખાતો નો'તો એના પાપે તો આ ભુતિયો અમને બચાવતો'તો ઈ વટ આપીને ધંડી જેવો મો રાખીને કયો,

‘અબસમ આ બૂત છે કે એનાન !’

મુ કયો, ‘બૂત’

તો મારા દીનની કરામનથી દમણા એને ફના દરી દઈ છુ’ જાડી એણે આત્રીના પાણી પર કિનાજ ફેરવી મુ પાસે અદખ વરણી પોતે અદખ થારી તા એનો દાય ખીસાગાળી બોલત્ર પર લાગેા. એણે બોલત્ર કાઢી એમાંથી થોડો દાર પાણીમા નાખ્યો. પડી મને કંમે કે આ પાણી તમેમમાતી થઇ ગ્યો. વરી વિચાર કરી મુને મુઠગે, ‘જલ્લ અબસમ, તોજા દીનમે પણ કુજ તો લીખો દોસે આ પાણી જેતરો તલમમાતી શાય ફનરો કરવો બોલ્યો.’ મુને તો કાઈ ન સુજ્યો, પણ એના કાસર દીન પામે માશ દીનની ફજેતી ન ચાપ તી માસ મું પણ એના જેવો જ ભાટે મોં રાખી થોડાક સમરનો કીજ એમા નાખ્યો.

નાણુદો બાણી સઈ બનેવાની મંચે મરણો ને એ ગયી આપા આત્રી ભુતિયા ઉપર ફગારી

પણ મોં તાટ નોતો, કે કોણ જાણે નાખુદો જલુ તાટ હતો, પણ પાણી પછવાડે જાણી ને જાણી પછવાડે નાખુદો, —અંધા ભુનિયાના તુનક પર જઈ પડ્યા કમન તો ઈ ચર્મ કે તુનક ધીંગા લાકડાનો હતો તોય જાણે તુનક વચ્ચે હોય જ નહિ એમ જાણી ને નાખુદો પાણીમા જઈ પડ્યા'

શું કરવો ઈ મુને સુન્યો નહિ. તડેલ નીચે પડ્યો પડ્યો કાપે, 'અલગમ, ઇ મુ થો' મુ કયો 'જલો થો.'

વીજરીતો વરી કડકો થો ને ઉત્તરમા મુ જલો તો ન મળે ભુનિયો વાણુ કે મ મળે નાખુદો દમ-જાર વામ છેડે જાણી ઉંધી તરતી'તી."

અભરામ તડેલે વાન પુરી કરી સૌકમ મળ-ગાવવા જામગરી માગી નાખવાઓ આપતઆપસમા આશ્ચર્યથી લમર અડાવી અભરામની લીમતનાં વખાણ કરવા મડ્યા

'છોરાઉ, મુને કેવો ખીન્ને કાઇ નથી તમે બધા જનવચ્ચી બેઠ છો, તો ય તમને માગી વાન કેવી ઇ મારો ધરમ છે નાખોડાના પાપે કરીમ બનેલાની મોડમા ભુનિયો જાણ્યો ની નાખોડાનુ ખુશામો કાપો તછેયો તો નમારી આવ જુવારવા માટે મેં જાજ આ કિરમો કર્યો —'

એવામા તુનકપરથી મોટા માલમનો આવજ આવ્યો. 'તડેલ, વરી નાખવાઓ પાસે તારા રોપા માગવામા કામ કોરે કાપો? આવ માગો વાવડો કરે છે; ધામણ તજ કરી વાપા કર—'

અભરામ પોતાના ધવડ છતા કસાએકા અજો મરડતોઉમે ચયો. 'છોરાઉ, નજર મખલ્લે—જા જુદાની રહમ ન કરનાર માલમ મારે રાતના ભુનિયો આવે તો જુસા મને જગાડને મા પરજારો ફવાયો દઈ દેસો તો જલદી ખુશાસો થઇ જાસે'

'સુકાની'

પ્રેમી તંત્રીને

(૧) રાજુના મુસાફરી સંદેશર અને મુનજળ વચ્ચેના વધાવન શી રીતે બની ગયતા હશે ?

મુનજળ છે કે ખરેખર પાણીનું સંદેશર, તે નાખવાની ત્રણ રીત છે મુનજળ અસ્તિત્વ દેખાય છે અને બાબર જ્વાન દઇ જોતા તેનો આકાર ધરીએધરીને બદલાતો જમણ છે સંદેશરની બાળનમા આમ બનતુ નથી સંદેશરની આસ-પાસ ધણુકરીને વનખનિ હોય છે, જ્યારે મુનજળની આસ-પાસ કાંઈ હોતુ નથી વળી આનુબાનુ પડીઓ કડવા હોય તો ધણુ એ સંદેશર છે એમ બની પી રાકાય

(૨) સૂર્ય વાદળાથી ઢાંકાયેલો હોય ત્યારે રાતના જેટુ અધાડ કેમ નહિ થતુ હોય ?

સૂર્ય વાદળાથી ઢાંકાયેલો હોય ત્યારે ધણુ તે પ્રકાશ ને એટલો જ ફેકતો હોય છે આ પ્રકાશનો શોડાધણો આવ વાળા શોસપ્તો નીકળી નય છે, એટલે રાતના જેટુ અધર જણાતુ નથી

(૩) આન બુઝાવવાના બખાની શોષ પહેવપહેલી ક્યા થઇ ?

અમેરિકાના સિનસિનાટી શહેરમા આન બુઝાવવાના બખાની શોષ ઇ મ ૧૮૬૪મા-પછ-હતી

(૪) હવાને આપને જેખી કેમ સકતા નથી ?

હવામા બેઠકા વાધુનુ મિશ્રણ છે તેમાંના એકે જનીન નથી, એટલે હવાને આપને જોઇ માત્રા નથી

(૫) હરણુ ચમકોને સામળે છે ત્યારે એક પચ ઉંચો કેમ લઇ લે છે ?

કોઇ બચ આવી પડરાની લેવારી છે એમ બની હોજ ચથકે છે અને નાસી જવા તરફ ચાય છે એને છન અચાવવાનુ કોમ્તુ એજ સાધન પચ હોય છે એટલે નાઇ વાની લેવારીમા પહેલા એ પચ ઉંચો લે છે

નવી ઇનામી હરીફાઈ

તમે અનુભવેલી 'અણીની પળ'નુ, કોઇ સાહસ કરવા અથવા કોઇ અકસ્માતમાથી, ક્વો ખડાં કરે એવા કેઈ પ્રસંગમાથી—સાક્ષાત મુનજળા મોમાથી બચ્યા હો એજ તદ્દન ખસ પ્રસંગનું બની રાકે તેટલુ ટુક જ્યાન હાથી મોઢ્યો એ પ્રસંગ તમે ભંતે અનુભવેલો હોવો જોઇએ, અથવા તમારી સગી આપે નજીરોનજર જોએલો હોવો જોઇએ સામળેલો, વાચેલો કે ધરી કાટેલો નહિ એજ નીવડનાર પહેલા ત્રણે ત્રણ ઇનામ અનુક્રમે શ ૩, ૨ અને ૧ તુ અપાડી અમાસ પહેલા લખાણ 'કુમાર'ના તંત્રીને પહેલો જીતુ લેઇએ

પન્હાળગઢ અને કોલ્હાપુર

આં બાધાટથી કોલ્હાપુર જતા પન્હાળગઢ રસ્તામાં જ આવે આબાધાટથી ૧૧ માઇલ મલકાપુર, ત્યાંથી ૨૨ માઇલ પન્હાળગઢ

નવ જાણીને સામાન ત્રણ માઇલ ઉપર નાખી અમે રસ્તે પડ્યા, ત્યાં તો સુરજ મદારાજે કોર કાઢી ચારેક માઇલ આજ્યા ત્યાં રાજાવા દિ' ચડ્યો નાનકડી નદીમાં નિર્મળા નીર ચહેવા દતા. નાહીધાંધ, નારતા પામી કરી લીધાં.

વેશાખ માસનો સુરજ તપવા માડ્યાં, પણ અમને જરાય થીક નહોતી. સડકને બેય કાંડે ઘટાઘર જોઈની છાયા શીનળના વરસાવની દતી

કરમણ આજ્યા ને સૌની દાદ ડળકી. જનપ્પે અનપ્પે એને વધારે પડતો ન્યાય અપાઈ ગયો કલાકે પહેલા જ ગેટમાં પડેલા 'ઉપદાસમિલે' બડ ઉઠાખું એ પગ પછાડીને ચાલતો ચઢ ગયો જો-ત્રણ સપ્તમી પુર્યો એને માડ રોટી શક્યા.

ભાપાની ગમ્મનમાં રસ્તો કપાઈ ગયો. કરમળના લોભે આર ઉપર એક વગાડ્યો મલકાપુર ત્રણેક માઈલ રહ્યું. આડતી ઘટા અદસ્ય થઈ. પરસેવે નવાઈ ગયા. થાક ઠીક લાગ્યો. માડ મલકાપુર આવ્યું મધ-ચોકમાં આજ્યા ત્યાં અમારી ભાગ્યદેવી મરણી એક મોટર ઉપકારાની તેવાડીમાં દતી શા મીઠો એનો અવાજ 'શી તેની સુગંધ! અમને તો જનપ્પે માહન છાપર મળ્યા' સાઈકલોને મોટર સાથે બાંધી દીધી. ચડી બેઠા પાછલુ પાગલું દીધુ ન દીધુ ને મારી મુઠી. ફૂંચરા વીંધીને નપાટ મેદાનમાં આજ્યા. પન્હાળગઢ ચાર માઇલ દૂર રહ્યો ટુકે રસ્તેથી જવાના લોભમાં ત્યાં જ ઉતરી પડ્યા. બેતેસમાથી સાઈકલો દારીને પાટિલના પગ ફૂંચ્યા આજ્યા. ખંભે સાઈકલ ચડાવીને ચાલના બેલા રહી ગયા. તોય ઉપર ચડાવ્યો રહ્યા.

મદામાગરમાં કોઈ જળવસ્તુ નોકા ગાડોલ ઉભી હોય એવો પન્હાળગઢ દૂરથી લાગે અને પડ્યો નાનકડો મજલો બાંધ્યો હોય એમ પાવનગદ પડ્યો છે પન્હાળગઢ ઉંચો, મજબુત અને ઘાટીલો છે. અને એના સુડોળ અગમાં મુંઝતા ને સુવામ વેડતો એની યોગેર કરતો બગીચો છે—આનો ને રંગબેરંગી સુગંધી દુધોને! કોલ્હાપુરના મદારાજ આર માઈલથી એ પુષ્પો પુજત માટે મગાવે છે

શિવાજી મદારાજનો પ્રનામી મેનાપનિ પ્રનાપ-રાવ ગુલજર. પન્હાળગઢને એણે જગમશદુર બનાવ્યો છે વિજયપુરના અધિકૃતપ્રાનને એણે દાય જીભ કલાવી તગરી મુક્યો. પણ ખાનને જયતો જ્યાં દેવા માટે મદારાજે પ્રનાપરાવને દપકાના બેવેણ કહેવડાવ્યાં.

'કાં તો નું નદિ ને કા તો ખાન નદિ' એવી આકરી પ્રતિજ્ઞા કરીને એ ચારી નીકળ્યો ખાન સાથે ખુનખાર લગાઈ થઈ પ્રનાપરાવે અપ્રતિમ શૌર્ય દાખવી પ્રાણુ છાડ્યા. એ વીરનું ઇર્શ્યુ આગકે દજ મે પન્હાળગઢની ગોખા વધારી રહ્યું છે

એજેજ અને પેશ્વા વચ્ચે લગાઈ જતી છે. મા-મેની ટેકરી ઉપર અજેજ તોપો મગાઈ મઈ છે. એ જંગી તોપોના ગોળા પન્હાળગઢને કાકંગ ય નથી બેગી શકના અને દપોટપ ગોમ સૈનિકો પંડ છે. પન્હાળગઢનું મરાઠુ લઈને પેશ્વા નિરાતે બેઠા છે. ગદના અભેદપણા માટે કોઈને સંકા નથી ત્યાં તો અચાનકે ગઢ તુટ્યો, પેશ્વા પકડ્યા, મરાઠા સૈન્ય મરાઠુ, ગોરાની જીત થઈ

એ છુપે રસ્તે એંઝેલે ગદમાં પેશ્વા ગયા ને કાચા, તાંત્ર જ ચણાવેલા ભાગ ઉપર તોળનો માંગે ચલાવીને ગદ માંડ્યો, એ છુપો માર્ગ અમે જોયો અને ગદનો કાચો ભાગ બનાવનાર આપણા જ દેશ-બાંધવી કયા માંભળી ત્યારે આપમાથી એંગારા વરસ્યા.

પન્દરાગઢ દયા ખાવાનું મથળ છે, એન્ટ 'હુ ધી ગવર્નર ત્યા જ ઉનાળો ગાળે છે એણે આપણે ખચે ત્યા ખાદશાહી મહેલાતો આધી છે, અને એ મહેલાની રાંચે ફરકેતો ' યુનિયન જૅક ' ભારતવર્ષના મુલામ જીવનોની મરકરી, સારી આલમને સંભળાવી રહેા છે !

ગઢ ઉપર નાનકડું ગામ વરુધું છે. દારણધ દુકાનો અને નાનકડી પોસ્ટ ઑફિસ. શિવાજી મદદરાજ ઉઘાડી નજવારે ઘોડેસવાર થયા છે, એવું યુવજી પણ એક હેરીમા છે એ મોટો ગજમહેલ છે જીના કાળની એની આધનૂની ભુલા પડયા તો રસ્તો જ ન જડે એવા આડાઅવળા ઓગડા છ છ પુટ વનડી ભીંતો. મોટા તોર્તીંગ ખારણાં. દુકામા, એની વાન જ મુખી ઘો

કેન્દ્રાપુરથી ગોપાળરાવ કુલકર્ણીના બીજા આદ મિત્રો સામા આવ્યા અમારી રાજી બમી પડી આખો ગઢ ખુદી નાખ્યો નીચે પારાશર યુનિની યુદ્ધ જોધ આવ્યા. રાત્રે મહાલકમીના જીનાપુરાણ મહિરમા રમેઈ કરી ને જધા સાથે બેમી ખુજ લહેચથી જમ્યા કેન્દ્રાપુરથી જાનજાતના મદારાષ્ટ્રી અથાણુ આવ્યા દના શાક પણ કેાઈકેાઈ લાવેલા ખાઈપીને ચોકમા જામ્યા અગસપરસ ઝોળખાણુ શર થઈ નામા આવેલ ભાઈઓની ઝોળખાણુ નો ગોપાળ-ભાઈએ અમને કરાવી દીધી દવે અમારી ઝોળખાણુ રહી થી પાદિલ કૂદીને વચ્ચે આવ્યા મારી સામે આગળી ચીંધીને કહે, ' હે આગ દાય દાદા, દો દાય નમશેર ' અને ' હે કતુ, વિતુ, મતુ, બ મ્યુ ' જધા ખડખડાટ દસી પડે જ્યારે જો ય પડા ભાપાથી અજાણુ હોય ત્યારે કેવી મજ પડે, તે તો અનુભવી જ નજી વર્ણવતા રાત પડે ને આપણે અધવચ જ રહીએ

રામદાસ સ્વામીની યાદ દેવડાવે એની લાંબી પહોળા દાદી, ઉચેા સોટા જેવો આદમી, મીઠુંમીઠું દમે, ખાર માછલ સાઈકલ ઉપર આવીને તાવડી ઉપર રોટલી મેકવા બેસી જાય; રપ જીણે એકઢે દાથે જમાડે, અનન્યયા યુજગતી યાળકેને જ્વણીતા કરી શે, એવો એક પુરપ અમને સત્કારવા આવેલ એનું નામ દીક્ષિતજી એ કેન્દ્રાપુરના મુગા સેવક, સરસ્વતી વિદ્યાપીઠ જેવી સુંદર મગ્ધાનામ્યાપક અને વિના વેતને કામ કરતા આચાર્ય. ગોપાળભાઈના શિક્ષક તરીકે સૌએમને ઝોળખનાદતા નજરે જોધો

અમે કૃતાર્થ થયા. બીજે દિવમે નવાગમા દીક્ષિતજી તો કેન્દ્રાપુરે ચાલ્યા ગયા અગાઉથી નેવારી કરવા અને કાકા એકાદ ભાપણુ કહેવાનું હતું તે મારે

બીજે દિવમે ગઢ જોયો. ૧૨ પુટ પંડાળી દીવાજ દરવાજો તુટી ગયો છે. એક આખો દિવસ જોવા કરું બીજે દિ' મવાગમા વહેલા ચાલ્યા તથુ માછલ ઉપર ' જ્યોતિર્મામા ' કરીને રાકરનું જગત મહિર છે દર વરસે અહીં મવા લાખ માણુમનો મેળો લરાય છે ધરેણીની ચોકી કરવા ચાર બહુકદાર રાખ્યા છે જરાક દર્શન કરી આગળ વધ્યા જરાજર ખરે મધ્યાહને કેન્દ્રાપુરમા પગ દીધો.

ભાવનગર જેવડું શહેર શિવાજી મદારાજના સીધા વરાજ રાજ કરે છે ગામમા ખેસવા જ મહા રાષ્ટ્રીય મરકૃતિની સાક્ષીરૂપ અગાળીએમાં ને આત્ર-જામા કુડા જોવા. મરીખાઈ દેખાડતો અર્ધો પહેન્વેલ જોયો વિદ્યાપીઠમાં ઉતારો કર્યો રક્તના દિવસો દના

આજનું બોજન ખરે મદારાષ્ટ્રીય કહેવાય મહે-માન આવે ત્યારે પતરાળાળી, પડિયા જ હોય મરુ તો માયુ ફાડી નાખે એટલું હોય, પણ જમારા મારે ખાસ સગવડ હતી એટલે એ જાણ ન મળ્યો પુરણ પોળીનું જમણું પણ નમને કોઈ પહેવપહેવી પુરજ-પોળી ન ખવડાવે પહેલા જાન, પાછળ જાન, વચ્ચે પોળી ફીક મગ પડી. /

એક ઠેકાણે જમવા ગયા સુરતનું જમણું મેં જોયું છે પણ સુરત તો યજરાનમા જ વખણાય, કેન્દ્રાપુરમા નદિ ઝોરડામા ઝોળા પુરી હતી પાતરામા પણ કળા દેખાતી. પીરમવામા પહેડું મીડું જ હોય અથાણુનો પાગ નદિ રોટલી ઝોળ નદિ પણ જીનાજીદા આકારની ઘી ખાય નદિ ને ખાય ત્યારે પડિયામા સધને ' અમે તો તાજીજી વધગવા ' મદારાષ્ટ્રે બોજનના પ્રકારો અને યુજ વધારવામા ખુજ કાળજી ગળી છે એ ધુળને ધાન કરીને ખાય છે. શ્રીમન્ને ઘેર જમ્યા તેમ મરીજનુ ખાણુ પણ ખાણુ

સાજ પડચે અમે કેન્દ્રાપુરથી દોઢ માછલ દૂર પાવન આશ્રમમા જતા સુતા મેં લા ને જમના મેં લા દીક્ષિતજીનાં પુનપાર્યનું એ ફળ છે નાનકડા ઝોરડામા ચાળસ વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો સામાન વ્યવસ્થિત રાખે છે. ફરતી એસરીમા સુધ જાય છે આદમનો

આદર્શ પ્રત્યક્ષ અને વ્યાયામ છે વજુગ દતુમાન એમના અધિકારતા દેવ છે. આર નમસ્કારથી માંડીને ૧૨૦૦ નમસ્કાર કરનારા ત્યા પડ્યા છે ચાળીસ વિદ્યાર્થીઓની એ સુંદર ઘોડી મ છે. દીક્ષિતજી એના ગૃહપતિ છે. એમના જેવા સંયમી છતા નિરપ્રતી, બાલબ્રહ્મચારી છતા મસિક ગૃહપતિ જાણુ થોડા દશે. એ જાગૃત ગૃહપતિ છે એમને શિશુલુશાસ્ત્રનો ઉડો અભ્યાસ છે. બાળકોના માનસનો ગાદ પરિચય છે. આશ્રમનો સામાન્ય કાર્યક્રમ આવો છે પાંચ વાગ્યે ઉઠે ને ૭ વાગ્યે શોચ, સ્નાન, પ્રાર્થના કરી કસરત માટે તૈયાર થઈ જાય થયાશક્તિ વ્યાયામ કરી સાત વાગ્યે અભ્યાસમાં લાગી જાય. નવ-સાડાનવે ગામમાં જાય પોતાને ઘેર જાગી વિદ્યાર્થીમાં અથવા કોલેજમાં લાવવા જાય. (વિદ્યાર્થીમાં સાત અગ્રેજી ભણાવે છે.) સાંજે સાડા પાંચ-૭ વાગ્યે ઘેરથી ભાત્તા લઈ સૌ આશ્રમમાં આવી જાય રમનગમન માથે, પ્રાર્થના થાય પછી સૌ સાથે વાળુ કરવા બેસે, એ દેખાવ બહુ આકર્ષક હોય છે

આઠ વર્ષથી માંડીને ચોવીસ વર્ષ સુધીના વિદ્યાર્થીઓ. મોટે ભાગે ગરીબ માણસોના સત્તાનો કોઈ ભાત ને આમટી (મળ) લાવે, કોઈ લાખરી ને શાક લાવે, કોઈ એકલા ચણા લાવે. ઘીનું નામ નહિ. મદારાષ્ટ્રમાં ઘીની બહુ અછત છે, —એટલે કે જેમાંની અછત છે. કુદ્ધ પાવળ મળે. એ ગરીબાઈમાં આટલો આનંદ! આવા મજબુત શરીર! સૌ જમતાજમતા એકબીજાને પીરસે. કોઈ બધાને ફેડવુ ફેડવુ શાક પીરસે, તો કોઈ આમટી પીરસે આવી ગરીબાઈમાંથી તિલક મહારાજ જન્મ્યા. આવી ગરીબાઈમાંથી જોખમેજ મળ્યા. જીવનની શી મીઠી કઠોરતા! બધુયે જોયું. જોઈને ચળવરાતને—શીમેત ચળવરાતને આ બધુ જોવા નોતરવાનું મન થઈ ગયું.

અમને બેત્રણ દિ' તો ટોપરાનો શીકરણ (રંગ) ફેરીતો શીકરણ, તાળપોળી, ફણસપોળી, પુરણપોળી એવું જ જમાડયું એટલા લાવધી તો મગી મા જ જમાડી શકે

કોલ્હાપુરને પાંદર મરોવર કદી રાકાય એવું તજાવ છે. રંકાળા તજાવ રોજ સંવારે ત્યા નદાવા જતાં અમારી માથે મેથે ગારનર ફરીને એક ગાંધીબક્ત,

જુના જોગી આવતા કારીગર છે જોડાના રુકુ જતાવે છે પંદર રૂપિયા મેજ પાડે છે. પણ છે દાદીવાળા. નાનપણથી ભક્ત છે. પંખુમાં જ નથી. જર્મન લગાઈ વખતે ભાગી ગયેલા. બહુ વિચિત્ર માણસ છે. અમને મેજ બગીચામાં લઈ જઈને નાલા પછી નાચ્યો કરાવે. નાચતો શેનો? ફેરીતો! ૭ આનાની ૧૦૦ ફેરી! એ તો ત્યા મોઢી ગણા! અમે પણ ખુબ મજ દાડી.

સત્તાદિના કાળમીટને છુટીછુટીને સંગેમરમર જેવો લીસો બનાવ્યો. ને જોનો મહેલ જાંધ્યો, એ શિવાજી મદારાજનો મહેલ. મહેલમાં એવું અધારૂં કે માથા પુરી જાય હાથપાર પણ હજી સાચવી રાખ્યાં છે. દાલ, તરવાર, બહુડે જુના થઈ ગયા છે તો પ જોનાર ઉપર પ્રભાવ પાડે છે. ઓગામાં જન્મરા નગાગ પડ્યા છે—લગાઈ વખતે વગાડવાના રાજમહેલની ઉપર સમર્થ ગુરુ ગમદાસ સ્વામીનો ભગવો ઝડો પ્રપાટા દઈ રહ્યો છે. દિક્ષીતા હીવાને—બાસ નેટલો જ જન્મ દગ્યાર છે ત્યા પેશાનો દગ્યાર ભરાતો. ગજગદમાં મદાલકેમીનું વિશાળ મંદિર છે. જોની પૂજા રાજવીઓ લાવથી કરે છે.

કોલ્હાપુરને પાંદર પંચગા નંગ વહે છે, આરે માસ માથેલા ઉપરવટ પાણી રહે છે નદીમાં તરવાળી કીટ મગ્ન પડે છે એને પાંચ નદીઓ મળે છે. કોલ્હાપુરની એ સોલા છે.

કોલ્હાપુરની રાજરામ કોલેજ મુદર છે. શહેરમાં જાય સરંગ છે ગામને પાંદર શિવાજી મદારાજના એ રમારક (જાવધા) ઉભા કર્યા છે. જ્યાંત્યા હવું માન અને રામરામ સ્વામીની ભક્તિ નરી આવે છે વિદ્યાર્થીઓ તો એ બેની પાછળ ગાણ.

દસ દિવસ રહી કોલ્હાપુરને છેલ્લા નમસ્કાર કર્યા. અને કૃષ્ણાનીર્થ તથા ઝોકાકેનો પોષિ જોવા ઉપડ્યા.

રામનારાયણ નાગરદાસ પાઠક

બાપ (દીકરાને)—બાઈ, આજે આજ કદાગ કેમ દેખાય છે?

દીકરો—બાપુ, તમને યાદ છે ને? અમારા મારનર માલ દગા તે—

બાપ—હા, તે શું મરી ગયા?

દીકરો—ના, માન્ય થયા!

વા યુ યા ન નો વી ર

જગતનો જખ્ખર વિમાની

માથાં મુશીને વિજય અલન કૉબહામ

માદમવૈરિની નામાવલિમા
આને એક નવુ નામ ઉમેગયુ
છે મોનના મોમા માથુ ના-
ખવાના એના સાદસો, યુદ્ધ-
ક્ષેત્રોમા ધુમનાર રણુવૈરો
કરના કેણ રીને ઉતરના નથી
પોલાદી ખખ્ખરને બદલે એ
વિમાની ટોપી અને ડાબલા
જેવા મત્માં ધાયે છે, પાખી-
પંથા થોડાને બાજે ધરાડ કરતુ
પાખાણુ વિમાન પલાળે છે કે
જેણે એને દુનિયાના છેડાઓ
સુધી મુસાફરી કરાવી છે અ-
નેક રાજ્યોને છતી મહાન

સાત જ વરમની વાન છે.
ત્યારે તો કૉબહામને કાઈ એ-
ળખતુ જે નહિ તે વખતે એ
લશ્કરી દવાઈદળનો ખીમા-
ખાલી વિમાની હતો. ત્રિશરિ,
પણ અત્યંત ગરીબ હતી આને
તે 'લિટલ સામાન્યનો
નાઈટ કમાન્ડર' કે.સી બી.ઇ
છે, અને દુનિયાની ઔદ્યો-
ગિક પ્રગતિની દૃષ્ટિએ કામ
કરનારા મહાન વિમાની તરીકે
એની ગણના થાય છે સમગ્ર
ને સરમુખલારો, રાજ્યો ને
પ્રમુખો આને એને સન્માન છે.

૧૯૨૬માં ધરોપના મહા-
યુદ્ધ પછી ઇંગ્લેન્ડના વિમાન-

સમ્રાટ બનવાની એની મદદનાકાશ નથી, એને તો
હવામા કેડીઓ પાડવી છે અને એને બાથ કોના સામે
બીડવાની છે ૧૯૪૩ની લટકતા ટોળાઓની સળંગભાડ
કરતી ગોળાઓ, વટોળિયાથી ઉડતા રેતીના વાસા-
ઝોડાઓ, આકારામા ડોકિયા કરતી બીપણુ પર્વતની
હારમાળાઓ ને ઘુઘવાટ કરતા દરિયાના તોફાનો,
માણસનો કાળિયો કરી નાખ એવા ગટારી પ્રાણીઓ 'પ્રલયની છલ જેવી અગ્નિશિખાઓ કાઢતા જવાબા-
મુખીના મોમા ડોકિયા કરવાના તો એના સાદસો'.
જગનના એ જખ્ખર વિમાનીનું નામ સર અલન
કૉબહામ

અલન કૉબહામ એટલે વાયુયાનનો વીર ઇંગ્લેન્ડથી
ઑસ્ટ્રેલિયા અને લાથી પાછા ઇંગ્લેન્ડ,—એમ
૨૮૦૦૦ માઇલની મુસાફરી એણે દમભૂજા જ વાયુ-
માર્ગે પુરી કરી છે તે પહેલાં પણ રિફ અને દક્ષિણ
આફ્રિકાના એણે એવા જ માદસિક પ્રવાસો કર્યા
છે આમ તેણે બધી મળીને ૧૦,૦૦૦ માઇલની
મુસાફરી કરી છે.

આનાના ૨૦,૦૦૦ કામદારોની સાથે કૉબહામને
પણુ રજા આપવામા આવી અને એને નોકરી માટે
કેરીએશરીએ લટકવુ પડ્યું. વિમાની ઓફિસની થોડીક
જગ્યાઓ હતી, પણ તેમાંની એકે એને મળી નહિ.
વિશાળ લડનમાં અનન્યસા જેવા એણે ફરવા માગ્યુ

ખીજત માણસોને તો યુદ્ધના બેખમરને બદલે ઓફિ-
સની શાંતિ મળવાથી આનંદ થયો; પણ કૉબહામને
તેવો આનંદ નેહતો ન હતો. મિત્રો એને કહેતા કે
નાક મગ્ગક તો હવામા જ રહેનું લાગે છે એમને
જરાળ મળતો કે 'મને ત્યા જ વધારે શાંતિ મળે છે'

અને તેણે લાડુટી વિમાનીનો સ્વતંત્ર ધરો શોધી
કાઢવો પોતાની પાસે જે થોડા પૈસા બચ્યા હતા
તે તથા થોડા બીજા ઉછીના લઈને તેણે એક જુનુ
સરકારી વિમાન ખરીતું અને તેને યાગડથીગડ કરીને
પોતાનું કામ ચાલુ કર્યું તે વેલ્સ, સ્કૉટલેન્ડ, પેરિસ,
અર્જિન, વેનિસ અને કેપટાઈ વાર કૉન્ટ્રાન્ટનોપલ
સુધીના બાજ ફેરવતો બે વર્ષમા તો ઇંગ્લેન્ડના બાહુતી
વિમાની તરીકે એની ખ્યાતિ ફેલાય ગઈ.

આ પછી તેના અ-
દ્યુત સાદસોની શર-
આત થઈ. હુરથન શાર્પ
નામના એક સાદસપ્રિય
અને શ્રીમંત અમેરિકને
યુરોપમાં ૧૦,૦૦૦ મા-
ઇલનું આર્નફ પર્વટન
કરાવવાને તેને રાખ્યો.
થોડા અઘાડિયા
બાદ તેપક્ષ (ઇટલી)ના
એક ખેતરમાં બંને જણા
વિમાન પાસે ઉભા હતા.
થોડે દૂર જવાળામુખી
વિસ્ફોલિત લજુકતો
હતો. તેની તરફ આગળી
ચીંધી શાર્પે કૉબલમને
કહ્યું, 'કૉબલમ, આપણે
એના મુખ પર ચઢને
વિમાન ચલાવીશું ?'
કૉબલમ ઘડીકે
ઝીણી નજરે શાર્પ સામે
જોઈ રહેા, 'શુ કહો
હો ? ખરેખર તમે ત્યા
જવાને તૈયાર હો ? બહુ
સારું, આલો ત્યારે.' અ-
મેરિકનેને ખ્યાલ ન
હતો કે આ જુવાન વિ-
માનીનું દિલ તો એવા
સાદસ ખેડવાને કપારનું
તલખી રહ્યું હતું ! થોડી
જ વારમા વિમાન વાયુ-
વેગે જવાળામુખી તરફ
હડવા લાગ્યું.

પ્રણવના યત્નક્રમ સમા એ જવાળામુખીના મુખની
કિનારે ઉપર ચઢને હજી તો વિમાન પચાર થાય છે,
ત્યા તો અંદરથી ઝેરી વાયુનો એક ભંપકર મપાટો
એવો તો ધુધપતો નીકળ્યો કે તેણે વિમાનને એક
તરજાની પેઠે ૧૦૦૦ ફુટ ઉંચે દવામાં ચડાવી દીધું.

ધેર આવજો રે

મારે ફળિયે તે લીમડાની છાંય છે રે,
એના કાલની કડવાસ લદગાય મારી બેન
ધેર આવજો રે

મારે ફળિયે ચોપટજનું જુથ છે રે,
એને બોલેબોલે રામધુન મારી બેન
ધેર આવજો રે

મારે ફળિયે તે તુલસીના વન છે રે,
એને માજર પમકતી મ્હેકે મારી બેન
ધેર આવજો રે.

મારે ફળિયે માવડલી માત છે રે,
એની આખો મીઠી રળિયાન મારી બેન
ધેર આવજો રે.

મારે ફળિયે માવડાની વેલ છે રે,
એની ડાળે જટમોચરાની રેલ મારી બેન
ધેર આવજો રે

મારે ફળિયે તે માચિયાની ભાત છે રે,
હાં બેગી કરીશુ વાત જાણબેન
ધેર આવજો રે.

દેરાળજી પરમાર

હતી. નદીની બંને બાજુએ હમરહમરે ફુટ ઉંચી કાળ-
મીંઠ પથ્થરની બેખડોની માકરી ગઈ જેવી દારની
દાર ઉભેલી. આમાંથી નીકળાય કેમ ? પણ ગાતી-
ધ્રમ એ બદાદુરે લેરામાં જ દીમત ન દારતા ખુબ
સાવચેતી અને ધીરજથી સો માઈલની એ વાકીચુંથી

ગુજગાથી નાખતારા
એ ઝેરી વાયુના સપાટા-
થી ઘડીકે તો કૉબ-
લમના હોશકેરા ઉઠી
ગયા અને થોડી વાર તો
એને વિમાનની ગતિ
પણ રોકવી ભારે યથ
પડી. પણ મોકામર એને
વિમાનને કાણમાં લા-
વવાની કુક્તિ સુઝી અને
તે તથા તેનો સોખની
એ જીવલેણ આકતમા-
થી ઉગરી ગયા.

એક વખત એક
બ્રિટિશ મેનાપતિને
યુરોપ સોસરા ચઢને
કૉન્ટ્રાન્ટિનોપલ પહોં-
ચાડવાની ૧૬૦૦ મા-
ઇલની સફર વખતે આ-
દમ્ન પર્વતમા કૉબલમનું
વિમાન નીચાણુના વા-
દજાથી ઘેરાઈને એટલું
બધું ઢકાઈ ગયું કે ના-
હની દાડી સામેની ચીજ
પણ મુઠે નહિ વાદજા-
માંથી નીકળવા માટે તેણે
વિમાનને નીચે ને નીચે
ઉતારવા માણ્યું, તે ઠેક
ડાન્યુજ નદી ઉપર પા-
ણીની સપાટીથી માત્ર
પચીસ ફુટનું અંતર રહ્યું
ત્યાં મુઠી ! પણ અર્ધી
ખીજ મુસીબત ઉભી

ગલીમાં થઈને વિમાનને મક્કામન પાન ઉતાર્યું આ-
કતના ફૂલ જેવા એ ગલારી વિમાનને એવરી માકડી
ગલીમાંથી કપાય અથવાથા વિના મોમક કાઢવુ એ
જેવીતેરી હીમત અને નાદમનું કામ નથી. ૨૦૪ પખ
સરતચુક થઇ કે એ લોખંડી હીવાત માથે અથડાઈને
પુરેપુરયા ઉડી જવાના જ સોદો

આ અને આપાં બીજાં પરાક્રમેમા માદમના
લુરસા અને અગત કમાળી ઉપગત તેની ખરી મહેન્ટા
તો એક બીજી જ હતી. તેને દુનિયાને જનારી આપવુ
હવુ. કે મુનાફરી માટે વિમાન પખ અભમારી કે
મોટર જેટલું જ સલામત અને મરતુ જનારી શકાય.
ઉપર વર્ણવેલા કોન્સ્ટ્રાન્ટનોપત્રના પ્રવાસ વખતે તેની
આ આકાશ પાર પડવાના ઘોઘ સુચિદ્ધ જણાયા
જેખમભરેલો મુજક જના સરેરાશ સો માઇલ નીચે
ઉડીને તેણે ૧૬૦૦ માઇલની મુસાફરી એક પખ
ભયંકર અકસ્માત વિના પુરી કરી હતી

લગનના વર્તમાનપત્રો માટે રૂપાપના બીજા દેશો-
ના શહેરોમાંથી અથવા ગ્રેટબ્રિટનના આલુજાલુને
સ્થળેથી સમાચારના ફોટોગ્રાફો વહેલામા વહેલા લઇ
જવાના હોય ત્યારે તે કામ કોળદામે જ કરી શકતો
સાઉથેસ્ટન આગળ એક વખત એક અમેરિકન
પ્રવાસી ન્યૂ યૉર્ક જનારી રરીમર મુખી ગયો કોળદામે
એને ચેરબર્ગ મુખી વિમાનમા બેગાડીને સ્ટીમર
મેળવી આપી. પ્રખ્યાત અગ્રેજ નૅંકા રરીવ કોર્નોલુને
ફ્રાન્સની ઘોડાની શરતમા ઉતરવા ઉતાવળથી પહોચવુ
હવું એને વિમાનમા બેસાડીને વેળાસર પહોચાડી
દેનાર કોળદામ સિવાય બીજુ કાણુ હોય ?

આ બધા તો એના નજવા સાદસો મણાય વેપારી
દૃષ્ટિએ વિમાનની ઉપયોગિતા પુરવાર કરવાની તક
તો હલુ દવે આવવાની હતી ૧૯૨૪મા ગ્રેટબ્રિટન
ફરતી ૯૫૦ માઇલની શગમ બીજા નવ વિમાનોને
દાર ખવડાવી ૯ કલાકમા પાછો ફરી એ પહેલો
આગ્રો તે જ વર્ષે ફ્રાન્સ, સ્પેન અને આફ્રિકા સોમરો
જવાઆવવાનો મળાને ૧૨૦૦૦ માઇલનો પ્રવાસ
કરવા બદલ તેને ' ડિટ્રાનિયા ટ્રોફી ' આપવામા આવી

ત્યાર પછીના બીજા વર્ષમાં કોળદામે એના
પંકાએલા ત્રણ સાદમોમાનું પહેલુ સાદસ પાર ઉતાર્યું.
—આવનાજના ૧૭૦૦૦ માઇલની રચનની મુસા-

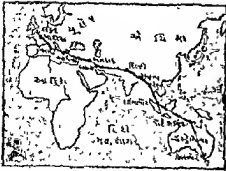
ફરી કરવાનુ આ વખતે એની નાથે બ્રિટિશ વિમાન
ખાતાના અપરેકટર સર મેફ્ટન ષેકર દના એમના
પ્રવાસનો કમ મુરોપના ઉતાર ભાગેમા ચર્ધ, કોન્સ્ટા
ન્ટિનોપલ, ત્યાથી બમદાદ, દિલ્હી, કલકત્તા અને
દિલ્હા મધ્ય ભાગમા થઈને જવાનો દનો આ મર
વખતે આજ મુખી કોઇ પખ નહોતુ કરી મરુ એવ
મુખેલ માદસ એવવો વિચાર રોજદામને આપેલ
—દુનિયાના ગિબરગિગેમિગિ, દિમાલવના માફિટ
એવરેસ્ટ ઉપર પહોચવાનો

કલકત્તા પહોચી કોળદામે પોતાના મોખર્ગને
કહ્યું, ' જનદગ્ધ, એવરેસ્ટ ઉપરથી દિમાલવ જેવાની
મને બહુ મરુછા છે. કદાચ હું એની ટોચે નહિ
પહોચી શકુ, તોપણ પ્રયત્ન તો કરવો છે. '

અને મર મેફ્ટનને કલકત્તામા ઉનારી કઇ તે
ઉપરંચા એક એ પ્રયત્નમા તે સફળ ન થયો, તો
પણ એનું એક ઉપયોગી પગિલામ આપ્યુ ત્યા જ
જે બન્યુ તેનુ વર્ણન કોળદામે પોતાના જશબોમા
બહુ મુદર રીતે આપ્યુ છે.

' હું સત્તર દર્જન કુટ ઉંચે ચડ્યો લ્યા તો
વાદળના છુથે મને આગળ જતો અટકાવ્યો પખ
મારી મહેનત અકળ નહોતી મઇ વાજળા શર થયા
ને પહેલા કલ્પનામા પખ ન આવી શકે એટલો મુદર
હેખાવ મને જેવા મળ્યો દતો, બમો માઇલ દૂર મુખી
હું મપદ જોઇ શકતો દતો મારા આ પ્રયામે એટલું
તો મિદ કપું કે ફોટોગ્રાફ વરે દયામાથી દિમાલવનો
પુરેપુરો હેખાવ લઇ શકાય એમ છે. '

દિલ્હી મુનાફરીની મરળના માટે એને ' બ્રિટા-
નિઆ ટ્રોફી ' નુ ઇનામ ફરીથી આપવામા આન્યું આ
વિજયથી એનામા ખમણું જોમ આન્યું ને જોણે ઇર્ષ્યા-
થી કેપટાઉન મુખીની, આફ્રિકા મોમગ, બળખળની
લખાં થઇ, એ વિશાળ ખંડને દશિણ છેડે જાયો મારી
આવવાની, આવતાજનાની ૧૬,૦૦૦ માઇલની મુસા-
ફરીનુ બીકું મરુ પહેલી મુસાફરી કરતા આમા જોડે
એક દર્જન માઇલ ઓછા દના, પરતુ જોખમો
અનેકમણા વધારે દના ૮૦૦૦ માઇલનો એનો રરતો
તો પર્વતોની દારો ને અજબી બંગલી જાતિઓવી
વસેજા ઘાઝ જયલો ઉપર થઈને જતો દતો, ન્યાં
કદિ કોઇએ ફરકવાની મુદા હીમત કરી નહોતી

પૂર્વ ગોળાર્ધને કટિમેખલા બાથ્યા સગી એલને
હવામાં પારેલી ૨૮૦૦૦ માઇલની કડી

સૌથી વધુ ભય તો ઇજીપ્તની બાળા તાબે એવી
ગરમી અને રેતીના વેરાગિયાના બીપલ્લ તોફાનોનો
હતો. એ જમીન પર કેાઇ અણુધારી કારણે ને ફરજ-
યાત નીચે ઉતરવું પડે તો કપરામા કપરા મોતનું જ
શરણુ; પ્રાણે આરો નહિ છતા કૉનહામ જ્યારે એ
મુસાફરીએ ઉપડ્યો ત્યારે એ તો જાણે અટવાડિયાની
સફેલગાદી જતો હોય એમ મામાનની માન એ જ
પેડીએ એણે પોતાની સાથે લીધેલી.

રસ્તામા વેરાગિયાના તોફાને એને એના માર્ગથી
ક્યાંય દૂર ઉડાડી મુક્યો. ૨૦૦૦ માઇલ સુધી
તો જંગલમા લૂ વરસવાને લીધે હવા એટલી જમી
બાફ મારતી હતી કે ૫૦૦૦ ફુટની ઉંચાઇએ પણ
એના પાછી લંધે શ્વાસ પણ લયો મુરકેલ પડતો.
આની હૃદય દિગ્ધા જેટલી માફકસર ગરમીમા જના
માટે એને એક વાર ૭૦૦૦ ફુટ ઉંચે ચડવું પડ્યું
હતું, અને રેતીના એક વેરાગિયાએ એને ૧૫,૦૦૦
ફુટ જેટલી લંબકર ઉંચાઇએ ફગાવી દીધેલો. પણ
આજરે દક્ષિણ આફ્રિકાની પહેલી સફળ મુસાફરી
એણે જગતના ઇતિહાસમા નોંધાવી તો ખરી જ!

આ મુસાફરીનો થાક ભાગ્યે જ ઉતર્યો હશે ત્યાં
તો કૉનહામે એના છેડમા અને સૌથી મોટા સાહસ
—જતાઆવતાની ૨૮૦૦૦ માઇલની આસ્ટ્રેલિયાની
મુસાફરીની તૈયારી કરી

આણું ઈંગ્લેન્ડ—અરે દુનિયા આખી, આ અજળ
પ્રવાસ ખુળ કુતરલ અને રસપૂર્વક ફાટે રોજે જોઇ
રહી પોતાના આજ સુધીના દરેક સાહસના સાથી
મિર્કિનિક (સાંચાકામ-કુશળ) મિ. ઇલિયટની સાથે
તે ઉપડ્યો. એણે ઈરિશ વટાવ્યું; પછી નેપલ્સ ને

એલન કૉનહામે એમેલી સહસ્રી ધરાવો

એથેન્સ; અને દરે આ ઉત્તરારાએ મૂખ્ય સમુદ્ર
ઉપર થઇને ગમરા જવા માટે અરબસ્તાનનાં મુઠ્ઠા
લઈ રહ્યો પસાર કરતા હતા. એ વખતે એક અણુ-
ધાર્યો કરણુ જનાવ જની ગયો.

અસર પહોંચવાને થોડી જ વાર હતી. નીચેના
રણુમાથી ધગધગતી રેતીના વેરાગ ઉડીઉડીને આખને
આમળા કરી મુકતા હતા. એવામા અચાનક કૉન-
હામની નજર ઇલિયટ પર પડતા તે સ્તબ્ધ થઇ
ગયો. 'અસલ વેદના અને મોતની હાવાથી અમળાતો
ચામવાનો સફેદ ધુણી જેવો એનો અહેસા નોંધ
કૉનહામ વિચારમા પડ્યો કે આ એથિયુ થયું શું?
તેણે વિચારમા અર્દાતદો નજર કરી કે કેાઇ
જંમપાછપ તો નથી ફાટી? ગમે તે' હોય, પણ દરે
પળ પણ જોવા જેવી નથી એમ વિચારી કૉનહામે
વિમાનની ઝોટર પુરપાટ જવા દીધી અને ખરાબીની
શેટ—અલ—અરજ નહીને કાઢે ઉતરી, પોતાના સાચાને
બદાર કાઢી કિનારે લઈ જઇ સૌથી ઇરિપનાસમા
પહોંચાડ્યો પણ મામલો ખતમ થઇ ગયો હતો

ઇલિયટની જાતીમાથી નીચેલી જાણી, અને
વિમાનમા પડખામાં પડેલા જાળીના લોંધ પરથી
સાળિત થયું કે નીચે રણુ ઉપર રહેની ભટકતા
આરખોની બેપરવા ટોળામાના એક મૂર્ખે માત્ર
કોણુક અને અટકચાળાથી ઉપર ઉડતા વિમાન પર

ગોળા છોડેલી, અને દેવશાંતે તે આખા કલિમટની જાતીમા જ આવીને એરી.

આસુઓની આખે કૉબાદમે પોતાના સાથીને બસરામા જીભિદાદ દીધો અને ઇચ્છે નાર કથો પછી-ભર તો આ આજુધાર્યા ને કરજી સમાચાર કેાઇ માની પણ ન શક્ય બાંને મિર્કનિક આતી પહેંચતા મુધી કૉબાદમા બસરામા રોકાયો.—અને પછી એ ફરી ઉપકયા દિલ્હી, કવકરા, રચુન, સીંગાપોર—એક પછી એક પાછળ મુધી એ આગળ ધરેનો ગયો અને ઇચ્છે ઇન્ડીઝ રાણુઓ તરફ ઉડ્યા અહીં તેણે એવા બીપણુ અને વિચિત્ર પ્રાણીઓ જોયા જેનું વર્ણન સાલગતા આપણને કેાઇ પુરાણકાળની દત-કથા જ લાગે

૩૫ ઇચ્છે ઇન્ડીઝ રાણુઓમા ખીમા મુકામે એણે રાક્ષસી પેગાઓ લેવા તથા જીવતા પ્રાણીઓ જોયા આ પ્રાણીઓની પહેલવહેલી શોધ ૩૫ નિસર્ગ-શક્તી પી એ આઉવેન્સે ૧૯૧૨મા કોમોડોમા દેગ્લી વીસેક ટુટની એરી લખાઇ દરી, ને ઘોડા લેવડ પ્રાણીઓને ફાટી ખાય એવા જગજર તો એમના પેળા હતા એ પ્રાણીઓનું એક બીલુ જોગા દલિયાર તો એમની જગજર ચાલુકો જેની પુઠડીઓ દતી એનો એક જ ફટકો માણસના ઢાકાના ચુરો કરી નાખવાતે બસ થાય દોડવામા તો એમની ઝડપ અતિશય ત્યાના વતનીઓ જે આ પ્રાણીઓરી દમેશા ત્રાસના રહે છે તેમની પાસેથી કૉબાદામને જબાણુ કે એ પ્રાણીઓ ત્યાના જગજી ટૂંક કે કુકરો મારી ખાઇ જવે છે. એકાદ કુકરના મુકા પડે જો ને દરીકે એવા ઘઈ જાય તો તેમની વચ્ચે જે જંગી મુક ચાલે છે તે બહુ લયકર હોય છે.

આવા ને પ્રાણીઓનો લાગ પછી પકડીને અમે-રિકા લઇ જવામા આપા દત્તા જેમાનું એક તો લા પહેામ્યા પછી તરન જ મરી ગયુ. લાંના વિજાન-વિશારદો કહે છે કે શુમારે ચરિકે દઝર વર્ષ પહેલાની જાતના આવા પ્રાણીઓની દવાની પૃથ્વીમાથી મળી આવવાને લીધે દુનિયાના પ્રાણીવિજાનશાસ્ત્રમા એક ઘણો જ મદદરતો ઉમેરો ગયો છે

કોમોડોના રાણુ ઉપર આ વિચિત્ર પ્રાણીઓ જોઈ કૉબાદમા લાગી આવળ ઉડેશ અને ચોરે વખતે

ઑસ્ટ્રેલિયાના ઉત્તર કિનારા પર ગાવિન બંદરે ચાલી, સ્થળી આપા ઑસ્ટ્રેલિયા ઉપર થઇને દરિયુ તરુ વિમાન મારી મુક્યુ, તે કે કૉસ્ટ્રેલિયાના દરિયુ તરફના અનિમ બંદર મેલબોર્ન—પોતાના લક્ષ્ય—પર તે ઉતર્યો આપા પૂર્વ ગોળાર્ધનો બણે કદોરોજાઓ હોય એવો ૨૮૦૦૦ માઇલનો આ દવાઈ સિલો તેણે માત્ર સવા મહીનામા પાડ્યો

વળતી મુમાફરી પણુ ઓછી કપરી નહોતી પિનામયા રચુન આવવા નીકળેનો કૉબાદમ એક એક અદશ્ય થઈ ગયો એ તથા દિવસો દુનિયાને મારે ભારે ચિંતાના દત્તા મડને મારે તૈયારી ફતી દતી ત્યા તો કૉબાદમ તરફથી બરેશો આપ્યો કે પોને મલખન છે તે ભારે વરસાદના તોફાનમા મપાઇ ગયો દતો પોતાના એ ત્રાસજનક અનુભવ વર્ણવ એ લખે છે કે

‘શુક્રવારે સવારે ૭ વાગ્યે અને ઉપરવા લારે વરસાદનું એક ભારે તોફાન પાછળ આવ્યું હતુ અને ધારેલુ કે તે આતી પહેાએ તે પહેલા ને અને ત્રપાટાબધ આગળ નીકળી જઇ શાન દવામા પહેાતી જઇશુ રચુન જે લાધા માત્ર ૧૦૦ માઇલ હતુ, લા પહેાચવુ ભારે નહોતુ પણુ અમારી મારણા બોરી પડી. આગામિકે માઇલ કપિયા દરી લા તો અમે એવા ભયંકર તોફાનમા આતી કમાયા કે એવુ મેં મારી જાગીમા કહિં જેવુ નહોતુ તમે બરછીઓ વગમતી હોય એવા વરમારે અમરે આધળાલીન કરી મુક્યા અને વિમાન પાણુ ફેંકુ પરતુ દુલ્હાંએ લાં પણુ એટલુ જ બીપણુ તોલન ફરી વળ્યું હતુ. મળા મુમીળતે અમે એ પ્રવવતા પુ વચ્ચેથી જતો કરી ચિકોરિયા પોઇટને અમારે મુકામે પાછા પહેામ્યા—ન પહેામ્યા લા તો ઉપકાં જેને આટે એવુ ત્રીલુ ભયંકર તોફાન આતી પહેામ્યુ દિવસેશ બખરો લેવા આવેલી દોડીને લગભગ ફૂંકાઈ કી મુધા અને માત્ર ૧૫૦ ફુટ આવેલા કિનારે પડોચા તો અમારો નાકે દમ આપ્યો.’

ઑસ્ટ્રેલિયા છોડ્યા પછી એક મહીને અને ઇચ્છે છોડ્યા પછી તથા મહીને, ઑકોટાળની પહેલી તાનીએ કૉબાદમ ઇચ્છેને કિનારે ઉતર્યો લારે લોહીએ (અનુમતિ આગળ પાન ‘૨૪૮ના બીજા કાલપર છે)

પ્રાર્થના એ પ્રકરણની છે, —જ્યાંએ ભેગા મળીને કરવાની, અને એકાતમાં એકલાએ કરવાની.

સામાજિક પ્રાર્થનામાં આત્મ-વ્યય વધારવા કરતા એકબીજાને હીમન આપવાનું વિશેષ સામર્થ્ય રહેલું છે; ભક્તિના શાન આનંદ કરતા ભક્તિના કેદનો આનંદ એમાં વિશેષ છે વળી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ માટે પણ સામાજિક પ્રાર્થના વિશેષ ઉપયોગી છે.

પણ પ્રાણનિયમન, ચિત્તશુદ્ધિ, એકાગ્રતા, આત્મચિંતન, અને શાંતિ મેળવવા માટે એકાત પ્રાર્થનાની જરૂર છે. સામાજિક પ્રાર્થનામાં મેળવેલા જ્ઞાનની સફળતા એકાત પ્રાર્થનામાં થઈ શકે છે આત્માનું બળ એકાત પ્રાર્થનામાં વધી જાય છે.

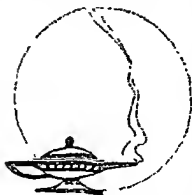
માટે એકાત પ્રાર્થનામાં શેઠ થોડો વખત ગાળવાની ટેવ વિદ્યાર્થીએ પાડવી જોઈએ એકાત પ્રાર્થના કરવાની રીત ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં આપી છે, તે ઉત્તમ છે અને સહેલી પણ છે.

પાંચ મિનિટથી અર્ધ કલાક શ્રદ્ધા પ્રમાણે જાળ એકાત પ્રાર્થનામાં ગાળવો જોઈએ સવારમાં ઉઠીને તરત જાયવા નાહી ઘોષ્ટને નરત, અને રાત્રે સુતા પહેલા—એ પ્રાર્થના માટે યોગ્ય સમય છે, પણ જેને એ સમય અનુકૂળ ન પડતો હોય, તેને બીજો જે સમય અનુકૂળ લાગે તેના ઉપયોગ કરવામાં બાધ નથી.

હતાવેન જ જો પ્રાર્થના કરવા માટે વિદ્યાર્થી એમ તો હંડે પાણીએ પોતાના હાથ, પગ અને મોઢાવા જોઈએ. શૈયાદિની દાબતવાળાએ ઉઠીને તરત એમાંથી નિવૃત્ત થઈ જવું જોઈએ અને તેવાએ નાહીને જ પ્રાર્થનામાં બેસવું ફીક છે, કારણકે નદાવાથી પવિત્ર થયા જેવી મનમાં પ્રગતતા રહે છે.

રાત્રે પણ પ્રાર્થના કરતા પહેલાં હંડે પાણીએ હાથપગ અને મોઢાવા જોઈએ, અને હંડે પાણીએ બીજવેલા અંચીલાથી બાફેનું સારી કોવી નાખવું

પ્રાર્થના

પ્રાર્થના એટલે એકવી યાચના નહિ પ્રાર્થના એટલે પોતાના આર્થની મુજબ પોતાનું જીવન કેજીને ઇશ્વરને તે સમર્પણ કરવાની ક્રિયા —મહેલકર

જોઈએ. જેની જાતીને એ સંભળ્યું ન હોય તેણે કમ્મરથી પગ સુધીનો લાગ શોષી નાખવો.

પ્રાર્થના કરવા માટે જમીન ઉપર, બુંચે નહિ એવું અને જમીનની કંઠણત્રીથી અંગ દુષ્પી ન જાય એવું આસન પાયરી બેસવું. સરખી જમીન હોય તે સારી ગણાય, કેમકે એના ઉપર સારી રીતે બેસી શકાય. કામજાનું (અને જો તે ખરબચડો હોય તો તેના ઉપર ઘોઠિયું બીજાવી) આસન કરવું સારું છે. એ ન અને તો પોતાની પયારી ઉપર જ આસન કરવું.

એવા આસન ઉપર ‘એક આસને’ બેસવું એક આસને બેસવું એટલે જે રીતે મોટા હાંધેએ તે જ રીતે પ્રાર્થના પુરી થાય ત્યાં સુધી દાખાયાલ્યા વિના બેસી રહેવું. જે મનુષ્ય લાળા વખત સુધી એક આસને બેસી શકે છે, તેણે આસન જતેલું કહેવાય છે. આસન જતનાર કેદનો સંયમ અને પ્રાણનું નિયમન સારી રીતે કરી શકે છે અને એકાગ્ર ચિત્તે એક વસ્તુમાં ધ્યાન આપી શકે છે. માટે આસન જતવાનો પ્રયત્ન કરવો. આસન ઉપર દટાર બેસવું, કે જેથી શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા પ્રયત્ન વિના જરાજર ચાલે. સિદ્ધાંત કે પદાસન પણાખરા વિદ્યાર્થીએ અનુકૂળ આવશે. કાંઈ પણ શિક્ષક એ આસન જતાવી શકશે. પણ એ આસનોની પત્તાડી બહુ સોંકરી વાળવી ફીક નથી, કેમકે તેથી પગમાં ખાલી ચડી આવે છે અથવા દુષ્પી જાય છે. આ આસનોમાં દટાર બેઠવું અધિક પ્રકારું નથી.

આમનરથ થયા પછી નાકના અગ્ર પર અને આંખો દરાવવી. રાજઆતમાં એમ કરવાથી આંખો દુષ્પી આવે છે એવો અનુભવ થશે, પણ સહેજ અનુભવ મળવાથી એની મેલે આંખો લા દરી શકશે અને દુઃખ નહિ યાય. કેટલાક લોકો નાકના અગ્ર પર ચઢાનું ટપકું કરી દષ્ટિ રિયર કરે છે, અને કેટલાક ઇશ્વરનું જે સ્વરૂપ પોતાને ગમતું હોય તે

મનિને તે સ્થળે જોડેલી ધારે છે.—એટલે ગમ, કૃષ્ણ, વગેરે દેવોને, અને તે દેવોનું પણ જેની જાતનું નરપ પોતાનો પ્રિય વાગતુ હોય તેને જ ત્યાં કહે છે.

આવી રીતે નૈવાળી કરીને પોતાના ઇષ્ટદેવનું નામસ્મરણ કરવું નામસ્મરણમાં હૃદયી બાર અક્ષર મુખીનું નામ કે ચાક્ર સીક અનુક્રમ આવે છે ઉદા-દરણ તરીકે 'ઐ નમો ભગવતે વાનુદેવાય', 'શ્રી કૃષ્ણ-શરણ મમ', 'શ્રી કૃષ્ણ ત્વ ગતિર્મમ' વગેરે નામ-સ્મરણ કરવામાં વિરમણ ન થાય અને અમુક સ્મરણનો નિયમ રહે તેટલા માટે કેટલાક માળાનો ઉપયોગ કરે છે, પણ એની યીજી કશી આવશ્યકતા નથી જે માળા વાપરે તેણે છાની આગળ હાથ લાવીને ન ફેરવવી, પણ ગોણણ ઉપર હાથ દેડાંને કેન્દ્રથી સ્મરણ કરતાં કેમ પણ જાતના વિચાર મનમાં ન ઉઠવા દેવાનો પ્રયત્ન કરવો પોતાને વિચાર ઉઠે છે કે નહિ તે તરફ જાગૃત રહેવું એનું વિચાર ઉઠે કે તરત પોતાને ઈશ્વરચિંતન કરવું જ, એવો વિચાર લાવી એ વિચારને બંધ કરી દેવો મન કેટલું ચમકા છે અને એનો નિમ્મલ કહેવો કેટલો કઠણ છે, તેનો અનુભવ આ પ્રયત્નમાં સીક થશે.

ઘણી વાર એવું થશે કે વિચારને બંધ કરના તમે થાકશો, પણ વિચાર ઉઠતા થાકજે નહિ. એવે વખતે જીવજીવિયા થાકે જીવજીવિયા રીતે વર્તે છે કેટલાક તે વખતે ગમે તે વિચારોને બંધ અમુક ઉપયોગી વિચારોમાં મનને જોડે છે કેટલાક તે વખતે 'હુ દેહ નથી, જીવિ નથી, ઈન્દ્રિયો નથી, પણ શુદ્ધ આત્મા છું' એવા આત્મચિંતનના વિચારમાં મનને જોડે છે. કેટલાક પોતાના ઇષ્ટદેવનું વર્ણન જે સ્લોકો કે ભજનોમાં હોય, તેમાં ધ્યાનને જોડે છે ઉદાદરણ તરીકે રામ પચાસનનું વર્ણન, કૃષ્ણનું ગોપ રૂપ કે ગોવર્ધન ઉઠાવનાર રૂપ વગેરે વર્ણનના ચિંતનમાં મનને જોડે છે કેટલાક આત્મનિરીક્ષણમાં એટલે પોતે આખા દિવસમાં કરેલા કાર્યો, વિચારો વગેરેને તપાસવામાં મનને પરાવે છે વળી કેટલાક એ વખતે પોતાને જે વિચારો આવે છે તે સાચા આવે છે કે ખરાબ, પોતાના અભ્યાસ વગેરે નિત્યધર્મોને લગતા જ આવે છે કે યીજી જાતના, એ તપાસવામાં મનને રોકે છે, અને અવ્યય વિચારો આપના હોય

તો તે ટાળવા માટે ઇશ્વરપ્રાર્થના કરે છે, અને જોડવાની આ બધી રીત મારી છે. તેમાંથી જે વખતે જેને જે અનુકૂળ હોય તે લેવી આ કદે વિચારો બંધ કરી દેવાની રીત—કેટલું પર્યાય નથી, પણ ઘણાખગ માટે એ પુરતી અને સારી છે.

ઘણી વાર એવો અનુભવ થશે કે પ્રપત્તો ક્યાં છતાં વિચારો આવના બંધ કરી ન શકાય, અને ઇશ્વરસ્મરણ કે આત્મચિંતનમાં કાંઈ થઈ શકે નહિ. તે વખતે મુત્તાવું નહિ પણ એકાદ બે ભજન ગાતા અને એ વિચારો કરનાર પોતે—આત્મા નથી પણ મન છે, એમ મનથી પોતાને જીવ સમજવું અને ધ્યાન પુરું કરવું.

કાંઈ વાર એવું પણ અને કે વિચાર ઉઠે છે કે નહિ તે સમજાય નહિ, ઇશ્વરસ્મરણ પણ ઘણું નહિ અને ધ્યાન જેવું પણ લાગે નહિ, ભજન ગાવાની કે પ્રાર્થના કરવાની પણ શક્તિ ઘણી નહિ, ને વખતે મુત્તાવું નહિ, કિંતુ એ પણ મનની એક જાતની સ્થિતિ જ છે એમ જાણી, પોતે એથી જીવ પડી, એક નમસ્કાર કરી ઉઠી જવું.

આવી મનની સ્થિતિ થવાના કારણ ગીતાના શ્લોકમાં અર્થાવગા આપ્યા છે, પણ તે નહિ નમનય તો સાચો.

આ રીત વાદ રહે તે માટે ગીતાનો હોઝા અર્થાવ અવારનવાર વાચવો.

આવી એકાન્ત પ્રાર્થનાના કાપડા તમે પોતે જ અનુભવે જાણી શકશો.

કિશોરજીવિયા ધ. મહારાજના

(અનુસંધાન પાન ૨૫૫થી વાંચુ)

આજ કાંડી નાખે એવા પોકારોથી એનું સ્વાગત કર્યું, અને વગ્દની સાંકળો જેની ગણતરી લાગતી પોલિસની લાઇનો તોડીતોડીને લોકોના ટોળા એને વધાવવા ઉતર્યા.

આઠાવીમ હજાર માઇલનો હવાઇ પ્રવાસ માત્ર ૩૨૦ કલાકમાં—એટલે ૬૨ કલાકે ૮૭૫ માઇલ એડીને—કરનાર, વાયુયાનના આ વીરને શોભા જ દિવસ પછી નાંખેટ કમાન્ડર એક ધ સિટિસ એમના યરના કિનારથી નવાજવામાં આવ્યો.

મહુવાનું સ્કાઉટ સંમેલન

(લાવનગર સ્ટેટ ઝાંચ સ્કાઉટ્સની બીજી રહી)

૭ તા ૧૬મી એપ્રિલની સવારે મહુવાને પાટ વહેતી માલજી નદીના તટમા આવેલા એક રમ્ય આબાવાડિયામાં લાવનગર સ્ટેટના જથ્થા મહા-લોભાથી પસંદ કરેલા બસેમિક સ્કાઉટ્સે રફી માટે પડાય નાખ્યો હતો. આબાવાડિયાની ખસિમમાં નદીનો પાનજો પટ્ટી ગમેલો પ્રવાહ ક્રીમેથી વદન કરતો હતો અને સામી બાજુ પર્વ દિશાને કાઢી દેતી, લિલિતજરેખા ઉપર તોરણ બાધ્યા મર્મીખી અલુરી અને નાજિયેરની ગીચ ઝાડી આવી રહી હતી. એક બાજુ દયાને જલસીકરથી ભરતો અરબી મસૂદ ગાછ રહ્યો હતો. બીજી બાજુ કાશ્મીરને પણ ખુલાવી દે તેવી દરિયાળી જમિ અને આબાવાડીઓ આવી રહી હતી છતાં ઉનાળે અને ખરે મધ્યાહને પણ ત્યાં ગરમી જેવું તો કાઢ જ ન હતું ઉલટું, દરેક કુંપને લખેલી ઘાટીમાં અમે ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે 'અહીં હડી જાડું જ પડે છે, ઉઘાડા આકાશ નીચે નદીમાં સુનાનું છે માટે સાડ પાગરણ લાવવા ચુકશે નહિ'

નિર્મળ દેવતાનું મપણું આનંદઅઘ્ના પી શકાય એટલા માટે કમિટીએ તા. ૧૬-૧૭-૧૮ એપ્રિલ એવી તો પસંદ કરી હતી કે જેમાં ચૈત્ર સુદી પુનમ આવે ઝાંચ સ્કાઉટ એમેસીએશનના ચેરમેનની

માલજી નદીને તટે આબાવાડિયામાં

આફિસ માટે આબાવાડિયાને એક છેડે તંબુ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. આડી તો જીંદગી દુધેને આબાવાડી જીંદગી કુન્ને વહેતી આપવામાં આવી હતી. આબા નીચે રહેલું, રાત્રે નદીના તટમા સુવુ, નદીમાં નદાવુ, વીરકામાંથી પાણી પીવુ, કાર્યક્રમમાં પહેલાં ન શકાય માટે ઉભા કરેલા એક રમેડે જમવું અને આજીઆજીના વિશાળ જંગલો તથા નદી અને સમુદ્રના તટો ઉપર શરતો અને રમતો ખનમ કરવી એ તા. ૧૬-૧૭-૧૮ એપ્રિલના યથુ દિવસના કાર્યક્રમના મુદ્દા હતા.

અજવાળી દુધ જેવી રાત્રિએ જામે પચારી નદીના તટમાં પડતી. એક બાજુ ખજાખજા વહેતો માલજીનો રૂપેરી પ્રવાહ સતેલા કુમારોના શ્રમિત પડનું પ્રશાસન કરતો હોય તેમ વહેતો, અને બીજી બાજુ ઉચે આકાશમાંથી ચંદ્ર સીનજ કિરણો પસારી, શ્રમિત કુમારોના મહેરાઓને માતાના વાતસલ્ય સમું થીનું આલિંગન આપતો હોય તેમ જાન કરાવતો, એક બાજુ મુધવાના કૃમ્પ કાપરના લાડકા રવામ ફૂલ-રાજિમાં અવારનવાર પ્રકાશ ફેંટી અંદર શું છે તે જોવા મથતા, બીજી બાજુ સત્રી-પહેરા ભરતા કુમારો આ જથ્થાની જોખમદારી પોતાને શિર છે તેવા ખમાલથી કલાકે કલાકની 'જોલ વેલ' ખોલાવતા,

—આ દરમિયાન કોઇ પણ વાહી કે માથાપતુ હૃદય આનંદના ઉભારથી હલકાયા સિવાય રહી શકે નહિ. આ ઉભારના બાલસેખને જોઇ જાણે એમ જ લાગે કે આ માલજી નદીનો પ્રવાહ નદી, પણ કિશોર કુમારોના ઉત્સાહની રેલમહેલ છે. મહુવાની

‘મખમિદ’ની રમત

મામી બાલુ એક આફ્રી નાનું જુવાન મહુવા વમી મધુ હોય, ખાખી કપડામાં બાજે એક નાનુમનું લસકર આખી પંડુ હોય, માનસિક અને મારીટિક સૂત્રિ નાજી રપૂલ સ્વરૂપ લઈ લોકો અમત દાગર થઇ હોય, સેવા અને સ્વાસ્થ્યનો નાજો કાઢ પલ્લવ-પાક આખી રજી હોય, તેના કંઈકઈ અંગે અખો અને મિત્રો ખડા થતા હતા.

આનંદ વર્ષની ઉમરના ‘કપસ’થી માટીને વીમ વર્ષ સુધીના ‘ગેવગે’ આ રેલીમાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા. માખાપત્રી શીળી હાથમાંથી કાંઈ બહાર નહિ નીમ્મેલ, માટીમાંથી સિવાય કાંઈ નહિ કરેલ, પોતાનું બધું કામ તોડરથી કરાવવા વેવાએલ નાના ‘કપસ’ ત્યારે આખા નામે પોતાનું બધું કામ લાધે કરી બધું જ આનંદથી રહેતા જણતા, લાગે સ્કાઉટિંગ સ્વાક્ય કેમ શાખરી શકે તેના રપદ ખ્યાલ મને આવતો અને તેવી જ રીતે એમેસી-એશનના પ્રદ સભ્યોને કટિબદ્ધ થઈ, ઉપમા જ રૂઢી સ્કાઉટી જેટલી જ મગતડ બોગની, બધો કાર્યક્રમ રેલેડ કરવા મોડલોડી કરતા નિલાળીને એમ જ થતુ કે ‘શુ સ્કાઉટિંગથી માણુમ ફરી જુવાન થતા દરો’ અને સાચી જ વાત છે કે સ્કાઉટિંગને લીધે મરીદથી તો કદાચ નહિ પણ મનથી તો માણુમ અસ્થર જુવાન બને છે.

ત્યાં કંઈકઈ રમતો રમાડી અને મો શો કાર્યક્રમ ખતમ કર્યો તેની વિગત કે કપાકપા મદાનોના ડુંગે

કમકંઈ સંતોષી થયા તેના અ-કાની અહીં જરૂર નથી કેમપ કાગર ફરતા બે ઝિનન કેવડેવા જલસા, પ્રદસન, માયન, વિનોદ કર્યો; રાનમાં ફરી નાજિયેરનાં પાખી કેવા પીપા તથા પગી કાદનાં બુલા કેવા પડયા એ બધાનો અપૂર્ણીય આનંદ અહીં આપણી શકાતો હોત તો કેવું સારું!

ના ૧૬મીની સવારે ખસો સ્કાઉટી સારસારની દાગમા ‘માર્ચ કરવા’ મરખા પોવાકમાં રમોરગી મગાના રમાસ (મકાઈ) તથા વાગનાં બેન્ડ સાથે શહેરમાંથી પમાર થયા એ દસ

તો અનિશય મુદરે દાંડુ, આવા દરખની અમર મામના થાકથપન પર કેટલી યાચ છે અને તેમના અજાબ એ કેવી આકાશાઓ ને ઉત્સાહ પુરે છે તે તો અનુભવીઓ નારી રીતે નાજે છે.

બધી મમતોમાં કાંઈ રમતે, ખાત્ર ખ્યાલ ખેંચું હોય તો તે ‘મખમિદ’ Submittની રમત હતી. આ રમતને મામડામાં ‘ભમથી કુંડું’ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ આપણી જ રમત છે. કુ મામ મામમાં મજા પર્વે મુધી મેમો ને રમત મેં બધી અમુક સુરતો સાથે દાખલ કરી લારે સ્કાઉટો તેમ જ સ્કાઉટરોમાં બહુ જ માન પામી ‘રખી કુંડા ઓલ’ બહુ જ મરદાનગીની રમત માખાય છે, પણ જે જે ફોરેપિયન ખેત્રાડીએ આ રમત રમાની જેમ છે તેણે કહ્યું છે કે ‘આ રમત બહુી સરમ છે શા માટે તમે સર જોઈએ બેન પોલેલો નથી બધી મોકલના’ મનસુખ કે રમનારનાં મરીદખળી, સપળા અને લીમતને પુરેપુર ક્રેળવનારી એ રમત છે.

મહુવાની પ્રમ્તને સ્કાઉટિંગના નો કેટલાક સુદ પ્રયોગો કરી ખતાયા તેની અમર પ્રત પર ઘણી થઈ ફર્ટ બાલનગર ટુપની ‘ફર્ટ-એડ-નિલ’, ફર્ટ મનાલન ટુપની ‘ફાયર-બોલ-નિલ’ અને શીહો ટુપના હાથિયા રસ ખાત્ર ખ્યાલ ખેંચે તો હતા ઉપગત બેન્ડ સાથે ગ્રિલ, સ્ટાફ-ગ્રિલ, પીંગ્મી-ફેમિશન તથા ઝિકપિંગ કાંઈ ઓઝાં સુર ન હતા.

-પ્રામાણિક દરીકામાં ન્યાયે દખામનો લોખ

ભાવનગર બાંધ રકાઉટ એસોસીએશનના એન રોકેટરી
સા મોપાળજી એ કક્કર

સર પ્રભાકર પટ્ટણી

દાખલ થાય છે ત્યારે મ્મત કરતા દારૂગતની કીમત વધી પડતી ઘણી વાર જથ્થાઈ છે અનુક ઇનામ ન મળે તો પારાવાર કંગવાટ અને કેટલીક વાર તો બીજાના ન્યાય સામે નકરાર અથવા આક્ષેપ કરવાની દફ ઝુધી પણ આપણે જતા રહીએ છીએ, અને દુધો વમ્મોનો બાતુકાવ અદરય યદ્ય તેનું સ્થાન છૂપી લે છે. આ દૂર કરવા માટે આ દેવી વખતે નીચે પ્રમાણે વ્યવસ્થા રાખી હતી. જેનો ન્યાય અપાવો કદિન તેવા ઇનામો (જેમ કે 'સારી રીતભાત અને ચપળતા માટેનું ઇનામ') અને આ વર્ષને માટે દૂર કયાં ત્રણ દિવસના કેમ્પિંગના ટુંક સમયમા સારી રીતભાત અને ચપળતા નક્કી કરવાં તે સહેલ નથી. તેનો નિર્ણય તો રકાઉટના હમ્મેશના પરિચયમા રહેનાર, તેમને અંગત રીતે જાણુનાર, તેમની આખા વર્ષની પ્રવ્રત્તિને પુરેપુરી પીછાનનાર કોઈ નિષ્પક્ષપાત વ્યક્તિ જ કરી શકે જીજ્ઞુ એ કે, ઇનામો તો દરેક મગતના રાખ્યા જ હતા, પણ જુવાલુદા દુપની લુટીલુટી જરગિયાન પ્રમાણે કેને શુ આપવુ તે બધા રકાઉટમાસ્તરોએ આગળથી મળી નક્કી કરી રાખ્યુ હતું. દાખલા તરીકે કોઈ ગામઢાના દુપને બ્રમલથેશ અને વોટર બોટલની જરૂર હોય ને તેની કીમત ઘણી મોટી હોય, અને તે ઘરનમા પ્રથમ ન આવી શકનાં બીજે નંબરે આપ્યું હોય તો

તે ઇનામ તેરે જ આપવુ, — કીમત મામુ ન જોવુ, આમ કરવાથી અમારા બીજા ઇનામ પહેલા ઇનામ કમ્પ ઘણી વાર મોટી કીમતના હતા, પણ કોઇ તે મન પર લાગ્યું નથી

એક સારી દરીદ્રાધા પ્રથમ આવનાર દુપે માત્ર બાર આનાની કીમતનુ ઇનામ ઘણી જ ખુશીથી સ્વીકારી પદર રપિવાનું ઇનામ પોતાનાથી બીજે નંબર આવનારને આપ્યું હતુ. આ વ્યવસ્થાથી શાનુ ભાવ વધે છે અને ઉલટું દરીદ્રાધની કટાકટી બીલકુલ ઓછી થતી નથી ભવિષ્યની દેવીઓમા આ પ્રયોગ કરી જોના જેવો છે.

આટલું જ લખીને બંધ કરીએ તો કદાચ એમ અણાય કે મહુવા દેવી સર્વે રીતે પૂર્ણ હતી. પણ ના, અહીં પણ અપૂર્ણતાઓ હતી જ. અણધારેલી મુમી-બનો આવવાથી, ધાપાં કરતા વિરોધ સમય અમુક રમતો લેતી હોવાથી, રમત મ્માડવાના કાષ્ટક અમાના દોષથી, નક્કી કરેલ કલાક અને મિનિટ પ્રમાણે કાર્યક્રમ ન જ ચાલતો. કોષ્ટક વાર નવાવાનુ ગોઠું થાય, તો કોષ્ટક વાર આવાનુ ગોઠું થાય, તો બજા બીજે વખતે રાત્રે મુવાનુ ગોઠું થાય. આવાઆવાં કાષ્ટકાષ્ટ વિધોથી નક્કી કરેલ કાર્યક્રમ પુરા કરી શકાવો

(અનુસંધાન પાન ૨૫૪ના પહેલા કોલમને છેડે)

આફ્રિકાના પત્રો

વિક્ટોરિયા મગર (કે નાગર) ના કામથી આગે માં ઘૂટ કુટી રેક્ટરી પર નવું બગરોડા બગરોડા બન મગરોડા નવું સ્ત્રીની જેની પાથરેલો સ્ત્રી, સ્ત્રીની બને વાજુએ પડાવર આંખાઓ, બે વાજુએ મગરોડા પ્રતિબિંબ તાની નાનીવાની કુમળી કમડો, એક આખાની નીચે ધાગળા પર પ્રજાનમાં ઉપનિષદ વાચના નાનાબાઈની બહુ જ નજીક ચળતા બે બાલકડો, સોનારક મગર મઘી રહેવ સ્ત્રી અને ત્યાં ફરફર આકાશમાં ગમેર જી બાન પુત્તી ઉપા!

આવા દાંપતી ખાતર નમે આફ્રિકાની મુનાકડીના ગમે ને કાટો ન પેટો કે!

માઝ કાચે બગરોડા નાગર ત્રણ વાજુએ અર્ધે માનના નદેત્રણ છુ. અન્ન છાંચા આજે બગરોડા આજે સ્ત્રી થયા માનના આવા માટે કિમુમી જે સ્ત્રીમર (મેલ નાહિ) વિક્ટોરિયા મગરોડા બગરોડા બગરોડા કમી મેં છે તેમા બેસવ પડે છે એ સ્ત્રીમર અન્નથી માનના ભમાન સ્ત્રીએ થયેએ છે

હું અન્નથી ન ચાનાં, અન્નથી નાનજબાહ માથે મોટરમાં એન્ટેની ગમે દતો અને સ્વાથી એમવારે

ગમે મોટો દતો

એન્ટેની યુગાન્ડાનું પાટનગર ગામતુ હોય તો ગમી મકાસ, જોકે સેકો તો કમ્પાયને પાટનગર ગમે છે કમ્પાયના દર રમયુ જ વામયુ છે. પર્વેયા એન્ટેની બહુ મધુક દતુ અને આફ્રિકાના માન નવાએવા કો કમ્પાયના વિજામનો ત્યા મોટો વેપાર દતો. દાસ થોના વર્ષો થયા બાવનગર નમના મોધાની જેવી દશા થઈ તેની એન્ટેનીની થઈ છે. ઉર્ડુ બગરોડાની દેરો ખરેખરી ત્રણ છે, કમરો કોઈકાઈ ઉકારી ત્રણ છે, મોખાનમાં ધાન ઉગી ગયુ છે અને સાખની મિલકત એક કોરીની થઈ પડી છે

ના દર યુગાન્ડાનો ગવર્નર એન્ટેનીમાં રહે છે, અથેનેની મત્તાના મથો એન્ટેનીમાં ખાગ્યા છે યુગાન્ડાની દાદર કોઈ અર્ધો, પોલિન-ખાતુ અર્ધો, P W D (જેને કોલે Public Waste Department કહે છે)

અર્ધો, નીજેગી અર્ધો, યુગાન્ડાની ખીલવળીનું ખાતુ અર્ધો, નાના મિલોનો અર્ધો, મોટી ધમિપનાથ અર્ધો અને સરકાર પાતુ અર્ધો

અર્ધો વેપાર નદિ જેવો છે. અર્ધો થયેપિયો ઉપગત આફ્રિકાના કામકોનો ગરે છે, અને આ કામકોનામાં મોખાના સંકોના પ્રમાણ થલુ વર્ષો છે

આપણા અર્ધો નાનઆઈ ભાઈઓ છે મિ વડયા જેમને ત્યા માટે ઉનારો દતો તે પોતે કોઈમાં કાઈ છે અને ઘણો માટે હોહો બોગવે છે પોતે બહુ અન્ન મગરોડા છે તેમની ઉમર મારા જેવી છે અને થી. એ પાતુ અર્ધો લગભગ માથે જ થયા છીએ એ પોતે ગામિતના ખામ મોખાન દતો અને માર્મ (મગર) ના મુદતી નાથે પુસ્તોનો મેલપ નેડવા માટે મેલક ધનિટરુટ આઈ માયન્મે માસા પગના લેવાં નેડએ એ વિધે તેમની જુવાનીમાં તેમણે અનેક કામોના લખેલા. પાતુ એન્ટેનીની દાદર કોઈ એ બહુ પાતુ મુશી લીધુ છે. આજ મુશી એન્ટેનીમાં થલુ કોયોના ને પરીપકારુદિયા આજળ પડતો ભાગ પમ્મુ લેતા, પાતુ તેમના કહેવા પ્રમાણે તેમને પરીપકારમાં દવે શ્રદા ગી નથી અને સ્વાર્થ એ જ જીવનનો મુખ્ય મન રાખવાની તેમની દિમાયન થતી ત્રણ છે છતા તેમની પ્રામાણિકતા, તેમનું આતિથ્ય

વગેરે ખરેખર પ્રગ્નતાપાત્ર જ થયુલ્ય.

અહીં એન્ટેળીમા આપણા દિદી લાઇઓની એક ટેનિસ ક્લબ ચાલે છે. આ ક્લબમાં સનિયારે માત્રે પાંચ વાગે મેં લાપણુ આપ્યું. મિ. પંડ્યા પ્રસુખરશને દત્તા આ લાપણુ ગોડપયામાં અહીંના ડૉક્ટર સાહેબની ખુબ મહેનત હતી અને આશરે ૪૦-૫૦ ગોઆ-નીક લોકો પણ લાગરે દત્તા.

કાણુ જાણે શાથી માત્ર લાપણુ સૌને ખુબ ગમ્યું. ગોઆનીઝિને તો ભારે રસ આવ્યો અને મુક્ત કેંદ્રે મારી પ્રસંસા થઇ.

‘એક બીજું લાપણુ ત્રેપ્પો.’

બીજો દિવસે ગોઆનીઝ લોકોની (Excelsior Club) એક્સેલ્સિયર ક્લબમાં લાપણુ રાખ્યું. ગોઆનીઝોની ગંખ્યા ઘણી એટલે અને દિવસ મેં તો અત્યેશમાં જ અડધું બીજો દિવસે તો સખ્યા ખુબ વધી પડી અને ગોઆન સ્ટ્રીઓએ પણ સારી દાગરવી આપી. બીજા લાપણુમાં પણ બદા પાર ઉતર્યો ને ખુબ વખાણુ ખાટયા.

હવે આ ગોઆનીઝો મારો સત્કાર શી રીતે કરે? તેમણે નાનાભાઈના માનમાં એક જગ્યાએ ગોડગો દતો અને હું તેમનું સગીત સાલજવા પધાર્યો. તેમણે શીઘ્ર દાથ પરી, તેમના મેકેટરી દરવડી મારી પામે આવે અને મને ગમે છે કે કેમ તે પુછે અને બાપડાના હોઠ મુકાઇ ગય. પણ નાનાભાઈ મગીનના ‘જા’ એટલે શી કદર કરે? મેં તો Excellent, Charming, Beautiful, એવા થોડાક સબ્બો છબને ટેરવે જ રાખ્યા દતો એટલે એ ભાઈ આવે કે પકડારી દઈ જલસો ઠીક ચાલ્યા અને પછી તો માત્ર સંપૂર્ણ આનિધ્ય કરવા માટે નાચ પણ જમ્યા.

એક આરામાં મારી ખુરશી પર કાઠિયાવાડ-ચુજગતની ખાનીના પોશાકમાં ‘કલારસિક’ નાના ભાઈ, પડ્યે થોડાએક ચુજગતી મિત્રો અને વચ્ચે-વચ્ચે છેલ્લામાં છેલ્લી દેશનના કપડા પહેરી નાચમાં ઉતર્યા લેગ્ગીઓ! નાચ ખરેખર મુદર દતો; રચનમાં વીએના કેદમાં મેં તેમ જ દલભાઈએ જોએતો તેથી જગ્યા ઉતરે નદિ મારા ચુજગતી મિત્રોને તો મારે સીધે આ અમુલ્ય જ્ઞાન મળ્યો. એમ તેઓ કહેતા દત્તા; કારણ કે આજ સુધીમાં કોઇ દિવસ તેમને

એન્ટેળીમા આ લોકોના નાચમાં નિમત્રણ મળેલું નહિ જલસા અને નાચની વચ્ચે વચ્ચે ખાનાંવાનું તો ચાલુ જ હોય. રાત્રે સાડા આઠ-નવ વાગે મોતી માથે દાથ મિત્રોની હું વિદાય થયો.

સોમવારે ૬૩ રાત્રે કુર્ચુ ૬૩ના કાર્પમાં અહીંના એક ભાઈ મિ. પ્રધાને ભારે ક્રમ લીધો તેમની માથે આપણા મિ. કોમરી તો દત્તા જ. એન્ટેળીમા ગોઆનીઝ લોકોએ સામે ફાળો આપ્યો કહેવાય; કાઇ ગોઆને ના તો કહી જ નથી તે! પણ વેપારી લોકોએ ધરણીને ના પાડી. સોમવારે રાત્રે માડા નવે વાળુ કરીને હું રીમર પર ગયો.

મગળ તથા હુધ રીમરમાં કાદવા, હુધવાટે છેક માગના જ વાગ્યે અમે છુકાયા નામના બરે પહોંચ્યા. રીમરમાંથી ઉતર્યા ત્યાં તો રાત પડી ગઇ હતી અહીં જ મણિભાઈ નામના એક ટ્રેઝરીના કારકુન છે તે તેમજ ડૉક્ટર નાહેજ મને લેવા મામાં આવ્યા દતો વખત બહુ જ થોડો બાકી દતો એટલે અમે તો બંદર પરથી મીડા ડૉક્ટર સાહેબને ઘેર ગયા. ત્યાં વાળુ કરીને સાંધીએ તથા જુથ વગેરે લેવાનાં દતો તે લઇ લીધા અને નવ વાગે રા. મણિભાઈને ધંધ થોડાએક ભાઈઓની ખાનગી બેઠક ખોલાવી નાનું એવું ૬૩ પણ કરી લીધું અને તરન જ પાછા બંદરે પહોંચ્યા, કારણકે રીમર ઉપરી જવાની ધાલની હતી.

છુકાયામાં રીમર બંદરથી દૂર ઊભી રહે છે એટલે રીમર અને બંદર વચ્ચે જલચાલ કરવા માટે લોડીએતો ઉપયોગ કરવો પડે છે. અમે પણ આવી જ લોડીમાં ઉતર્યા દતો અને રાત્રે પણ મણિભાઈ, ડૉક્ટર સાહેજ વગેરેને નમસ્કાર કરી લોડીમાં બેઠા અને રીમર પર પહોંચ્યા.

પરંતુ રીમર તો બીજો દિવસ રાત સુધી અહીં જ પડી રહી છુકાયાનું બંદર આમ નાનું છે પણ ખાજામાં તોફાન ખુબ રહે છે. આસપાસ ચારે તરફ કુંગમઓ છે અને મગેલતની કુખમાં પણ ગોટા ખડકો છે એટલે રીમરને અહીં ભારે જોખમ લેખાય છે. હુધવાટે રાત્રે એવું તોફાન રાત્રે થયું કે માલથી ભરેલા મછવાઓ કપાના ક્યાં ચડી ગયા અને બંદરના માર્ગરને રીમર પરથી કાઢે જવું હતું તે વર્તન ગરબા, એટલે રીમર પર જ પડ્યો રહ્યો. તોફાન

જાસગર બાવીસ કલાક રહ્યું, તે દરમિયાન કોઈન વગેરેએ તો ખુબ દારૂ ઉઘાડ્યો અને દેશી કાળા લોકાના શરીર પર કાળોકા દાંધે મખ્યા

સુરવારે રાત્રે દસ વાગ્યે રડીમર ઉપડી છુકાળા અને માન્યા વચ્ચેનું સરોવર, સરોવર ન લાગે પણ મોટો દરિયો લાગે—સમુદ્રના જેવા મોટાં મોળા અને કાઠો તો રેખામાં જ નહિ

રડીમર શુક્રવારે બે વાગ્યે માન્યા આવી ઉતરના, ઉતરવનો પામ મેળવના, કર્કટમને પતારના લનભય સાગ પણ થયા અને તરત જ મોટરમા જે પહોંચ્યા

અહીં નાકામેરો ટ્રેડિંગ કંપનીની છોનેરી છે અને તેમા શિવાભાઈ કરીને મેનેજર છે, તેમને ત્યા માગે ઉતારો છે રા કચનલાય તથા મોર્તાભાઈએ આ બધી મોઢવણ કરી છે તાંધિનાથે કપાલા જનરલ એજન્સીની પાણ અહીં આદિય છે તેના મેનેજર રા કાલાભાઈના ઉપર પણ ભણમણ હતી અને તે બાદ પણ શિવાભાઈની સાથે જ જહર પર પોતાની મોટર ક્ષમને આપ્યા હતા

ચાર વાગ્યે આવીને જગ આરામ લીધા અને સાગ પામે કાલાભાઈની આદિમે ગયો ત્યાંયા કપ માફલ દૂર મઝીઝી કરીને એક ચામ છે ત્યા તેમની સાથે મોટરમા ગયો હતો તે રાત્રે અગિયા વાગ્યે આવ્યો અને જમીને મુઠ્ઠા રચ્યા તાનાભાઈ

નહોતો અને મેત્રણ બાપતો છોટી ફેબી પડી હતી મર પટ્ટણી સાહેબ જેવાએ આપેલી સનન દાજરીથી, તથા રકાઉટો માટે ટોટો ખામ ટ્રેનની કરી આપેલી સગવડથી રકાઉટોના ઉત્સાદમા ધણે વધારો થયો હતો અને તેની સારી અસર થએલા કામ પર રૂબટ જણાવી હતી.

અગત્યન ભરૂ

આગળ ધપતો જ !

ઉચ્ચારણ અંતરમા ધાગી, મલ મધુર વાણીને સેની, દેવમાંગે સમજળ લાગી,

આગળ ધપતો જ !

તુજ પર જગ આધાર કરીને પ્રવામ નિજલો કરી રહ્યું છે, તેને નિશ્ચિન રમરી રમરીને,

આગળ ધપતો જ ! (મહેલું)

તમને જોઈએ એવી હવા મળે છે?

મનુષ્યની પહેલી જરૂરિયાત હવા છે હવા ન હોય ત્યાં આપણે કેટલા અકાળાએ છીએ ?

પાણી કરતાં જે જાસ લેવાને હવા માટે છત્ર માત્ર પહેલા કાકા મારશે છતાં આપણે તેનું મંદસ્થાનમા લાવ્યા વિના હવા વિશે કેટલા ભેષસ અને ભેદકાર રહીએ છીએ ? આપણા પરમા અંધિ અને બાળકો ઘણા વખત બેજવાળી બંધિયાર જગ્યા રહીને ફેફસાંના, દમના અને શરદીના રોગમા સપાત્ર છે તે વિશે જો આપણે જરાજર વિચાર કર્યો હોત તો ઘણા જીવની ધાત બચી ગત

એવી હવાથી જીવની ધાત તો ઉભી જ છે, તે ઉપરાંત ચાકુ વ્યવહારમા જે તે જાણુ નુકસાન કંઈ છે દાષપગમાથી ઉત્પાદ જતો રહે છે, મન મ અને મોગિયુ લાગે છે, પગિણામે કામકાજમા કમ આતો નથી અને માણુમ પોતાની કમાણીમા પાછો પડે છે, અભ્યાસમા ઉનડી જાય છે ને સમિત્તો યુવાને છે

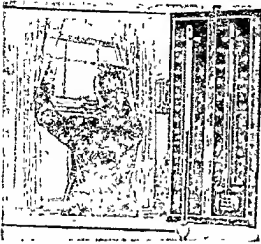
વરસેક થયું દશે એક દિવસ અમેરિકાના ન્યૂ ઈર્લેન્ડની કાપડની મીલનો માલિક રાતોપીઠો થયો પોતાની આદિમમા આવ્યો અને સેફ્ટરીને કહ્યું કે મિ એવર્સનને એકદમ અહીં બોલાવો

વણાટનો ઉપરી એવર્સન આવ્યો કે તમ જશે પરાળ કાઢી 'એવર્સન, તમારા ખાતાનું થુ થવા બેઠું છે ? માણુએ પગાર લાગે લહેર માણુના દેખા છે તમે જાણુના દરોડા કે ૧૫મી ડિસેમ્બરથી માનવી નિકાસમા ૨૦ ટકા ઉતારો થયો છે, એનું કારણ થું ?'

'સાહેબ, હું જોઈ છું કે દરેક જાણુ પોતાના કામ પર પુરતું જાન આપે છે ને કોઈનો વાક જણાવે નથી મેં બધી રીતે તપાસ કરી જોઈ છે, પણ માપ કમની નીકળવાનું કાલ જ કારણ મજાનું નથી'

શેડે દાષ પછાડ્યા; 'ત્યાં તમે પણ જાણુ કરી ચુક્યા છો, કેમ કે હું પણ આજ કેટલાયે દિવસથી એનો તામ લાવવા ઉંડ જોઈ બેઠો છું આપણે બંને નિષ્ફળ જ દેવ ધધાતા મજાદકારોમાથી કેમને પુડીએ'

થોડા જિવમ આર વ્યવસ્થાનો એક ઉત્પાદ આવ્યો એક કલાક સુધી આખું ખાતુ જોઈને તે સેફ્ટને મળ્યો અને કહ્યું કે 'તુમને ધધાતા મજાદકારની જરૂર નથી; તમારે દવામમાણુના સાનને પુષ્ક પડશે તમારા મહાનમા મોધામણુ લાગે છે, હવા

ગરમ ને સુકી લાગે છે

ત્રણ દિવસ પછી દવા સમજનાર આવ્યો. તેણે બધી તપાસ કરીને જણાવ્યું કે 'તમારા કામદારો બેધ્યાન અને થોડેલા લાગે છે. તેઓ પોતાનું કામ સંભાળવા ધીનેન્દર હોય છે, પણ તેમનામાથી ધાર-ધીરે જીવનપ્રવાહ ઓસરી જતો લાગે છે આખા દિવસમા મરેશશ ગરમી ૮૩ ડિગ્રી જેટલી રહે છે અને જોડલી ૬૬ક પ્રમાણમા ૩૭ ડિગ્રી જ મળે છે તમે મરેશશ ગરમીનું પ્રમાણ ૬૦ કે ૬૪ સુધી લાવી દો અને ૬૬ક ૪૫ કે ૪૬ ડિગ્રી સુધી વધારો. પછી તમારી ઉત્પન્ન દની જોડલી આવતા વાર નદિ લાગે'

દવા સમજનારની સલાહ પ્રમાણે મકાનના દરેક ખાનામા નવા દવાગ્યારા વધારવામા આવ્યા. કેટલાક જમીન પામે ને કેટલાક છાપગં પામે. એમ કરી દવાની આવજન જરોબર કરવામાં આવી અને આખો દિવસ ૬૦ કે ૬૪ ડિગ્રી જેટલી ગરમી રહે એવું કરવામા આવ્યું. ઝાઝ તરફથી પવનનો તપાટો ન લાગે જતાં મેંદમ વાયુ આવ્યા કરે એવી ગોઠવણ થઈ પાળીની નળા વારે ૪૬ ડિગ્રી જેટલી ૬૬ક ગેજની. થોડા જ વખતમા નિકાસના નકશા પર દેખા ઉઠી જવા પ્રાગી, કામદારોની દીકરા ઉઠી ગઈ અને મેં નવા મેનેજરના મો પર પાછું કામ્ય દેખાવા લાગ્યું.

હેલા પીસ વર્ષમા વિજ્ઞાનગોષ્ઠીએ દવા વિશેની પેટલીને માન્યતાઓ સુધારી છે. આપણા પરમા દવા કેવી રીતે આવવી જોઈએ તે વિષે પ્રયોગો કરી તેઓ ચોક્કસ નિર્ણય પર આવ્યા છે.

૯) નંદુરત દવા નું પેટલી દોષ તો તમારા યમમા નક્કીનું પ્રમાણ પાસડથી સરખાઈ રીતો ને તેથી અન્તેમજ પ્રમાણ ૬૬ી દવાનું રાખો

૧૦) મકાનને જે પ્રમાણે બારીઓ રાખોઃ મળાણે ને નીચે ચીસ દવાના રાખાટા ન આવે એ ખાસ ધ્યાન રાખો તાજ દવા તો, પણ એ બદારથી આવવી સીમીની નહિ; અંદરની દવા રાગે બન્યા પછી જ હો

૧૧) સુઈ રહેો જરોબર હુકાળી દવામા, પણ આખી ગત બદારની તાજ દવા હુકાળી આવજન કરે એવી રીતે બારી ખાસના રાખો.

૧૨) એક ધર્મેશીદાર ખસીને રાખો (બદ માધુ' નથી મળતું) અને દવાની ગરમી—૬૬ીનું માપ બરાબર જતા રહેો

દોઢ મો વર્ષ પહેલાં એવું જણાયું કે શ્યામ મારફતે દવામાથી એક્સિમળન શરીરના લોહીમાં મેંદમા છે અને લોહીમાથી કાર્બન ડાયોક્સાઈડ શ્વાસ જોડે બદાર નીકળી જાય છે, આ રીતે પરીથી જનતાના જીવનગેલા ખ્યાલ બદલાવા દતા તેમજો એક એવો દતો કે એક્સિમળ ઓછો મળવાથી નદિ, પણ કાર્બન ડાયોક્સાઈડ વધી પડવાથી બંધ દવાવાળા મકાનમા ઝુંચળામળ થાય છે. અનેક પ્રયોગોથી વિજ્ઞાનગોષ્ઠીએ આને એ વાન તોડી પાડી છે અને સાબિત કર્યું છે કે કાર્બન ડાયોક્સાઈડનું પ્રમાણ ઘીચ માણસોના ધરમાં વધવાથી કદું નુકસાન નથી.

તોપણ દવાની થોમ ગોઠવણ વિના અનુપયની નિશ્ચય અને સુખાકારી ઉપર ઘણી જ મહત્તી અગ્ર થાય છે, અને દવા વિજ્ઞાની જગ્યામા ઘણા માણસો વચ્ચતા હોય છે ત્યારે શ્વેતુ પણ નીપજે છે. પણ એ શ્વેતુનું કારણ કાર્બન ડાયોક્સાઈડ નદિ. પરંતુ ગરમ ધર્મ મજેલી દવાના ગાદનું શેકાણું છે. નાટક-સાળામા, એક્સિમોમા કે નિશાળમાં ઘણી વાર જે જોવાન જેવી વિશ્વનિ જગ્યાય છે તેનું કારણ જાહેરેલું—ગરમ થઈ મજેલું વાતાવરણ જ છે.

દાખલા વિજ્ઞાનમન મુજબ વાતાવરણની ગોઠવણ દવાગ્યારાથી જરોબર થવી જોઈએ. ફેબ્રુરીટ ધર્મેશીદારની ૬૮ ડિગ્રી કરતાં વધારે ગરમ થયેથી દવા આટોખને નુકસાનકારક છે. તે ગરમ ને નાકના પાળી સુકી નાખે છે, કે જે પાળી જ જનતાના મોજોથી આપણને અચાનકાત છે.

ઔરડાની ગરમી જ્યારે ઔરલી બમી બમી વધે કે અદર રહેતા કે કામ કરતા ચાલુએને પરસેવો છુટે, ત્યારે શરીરમાંનું હોલી ગામડી તરફ વધારે ખસી આવે છે ને ઔરકા પ્રમાણમાં સ્નાયુની શક્તિ ઘીચ થાય છે તથા હૃદયને વધારે કામ કરવું પડે છે આમ હૃદય ઉપર વધારાના ભોંતે પડ્યાથી તે મગજ અને સ્નાયુએને લેંટી પહોંચાડી શકતુ નથી કે જ્યાં હોલીની ખાસ જરૂર હોય છે

ન્યૂ યૉર્કના દવાખાતાના વિજ્ઞાનશોધકોએ દર્શાવ્યું છે કે જ્યાં ફફડે ફડકે કિચી ઔરલી ગરમી અને ૫૦ કિચી ડાંડી દવા સામાન્ય રીતે રજા કરતી હોય તેવી જગ્યા આદર્શ ગળુરી શારીરિક શ્રમવાળું કામ ચાલતું હોય તે મકાનમાં તેથી ૫૫૦ ઓછી ગરમી ગળુરી ઔરકા માટે દવા લગતીકરતી ગળે અને હર યજે પાતાવરણમાં જગતમાં ફેરફાર થયા કરે તેવી મોજના કરવાની જરૂર છે આ રીતે શરીરે ક્યારે પિતા શરીરને કુંડું ગળી શકશે અને આમલીને એક જાતનું ચેતન મળ્યા કરશે સાચું બંધ દવાલગા રજામાં આ તથા જાનતું માત્ર દવાપ્રાપ્તને જ અભાવે નદિ ૫૫૫ ધણી વાર નખાના રહજરહે કે રેડિયેટરોથી ૫૫૫ દવા તપી જાય છે. દવાનું માપ જરૂરજા જાગવવાને ચર્ચોનીટર જેવું બીજું કેાઇ સાધન નથી.

રહેવાના ઔરકામાં મોખ રીતે દવા વારવાની કળાનો મુખ્ય નિયમ એ છે કે, ઔરકામાં ચારેકાથી દવા લગાવ કરે એવી બેવડી બારીઓ ગળુરી ભીંતની નીચે બારી હોય તેા મથાળે ૫૫૫ હોવી જોઈએ, જેથી ગરમ દવા પાનળી ચતા ઉપરથી નીકળી જાય અને નવી કંઠી દવા નીચેની બારીમાંથી આવે થરમાં ઉંચે કે નીચે એકાદ બારી મુખી દીધી ઔરકે દવાની જોઈયણ ચર્ધ ચર્ધ એમ ન માનવું કેાઇ બીજા માર્ગથી ઔરલી દવા ઔરડાની જાદર નીકળશે તેટલી જ બીજી દવા તેમાં પ્રવેજ પામશે. બારી મુકતા આટલી વાત જુલસો નદિ ડાંડી દવા ગરમ દવા કરતા ભારે હોય છે ઔરકે તે નીચેથી જ આવે છે. એક મોટી બારી મુકો તેા તેને ઉપરનીચે બે બારણાં ગમખે, જેથી જલગની દવા નીચેથી ઘાખલ થાય અને અદરેલી દવા ઉપરથી નીકળી જાય

દવાની આવડત માટે આ પ્રમાણે રાખેલી મગ-

જણાયા મકાનોમાં વનનારા નાની નીચેલી, ઉભાની અને સંચેના ગલા કરે છે (અંશિક ઉપરથી)

આંખો

જેવ તથા વૈશાખ મહિનામાં આખાને હોર લેમે છે ને ફળ આવે છે આખાની ધાત્રી જતો થાય છે હાકુમ, પાયરી, ગાલગુળા, દિલપસન, ફળડીચેકા, બિડા બેડ બવ, ઊરા જલે બવ, અમીરકાલા, માલનજીમ વગેરે કાઢિલ વડ, શુગ્રાત, મોવા, વગેરે રજેને આખા થાય છે

આખાની જતો પેઠી હાકુમ, પાયરી અને માવગુળા અને સ્વાદિષ્ટ જતો છે તેમાં દેશ હોતા નથી અને ચોરે કરીને ખવાય છે. બીજી જાત રક્તની ફેડીઓની થાય છે અને તે ખેડે બારે કાઢિયાવાડ તથા શુગ્રાતમાં થાય છે.

આખાના પાન, દોદર, ફળ, ઊલ અને મુઠ, બરી ચીને ઉપયોગમાં આવે છે આખાની છાલ અને તેના મુલ મુલથી અને સ્વાદમાં તુર હોય છે એ બંને ચીન શુભળા (ચરતને બવ - રનાર) અને ધિયે કાપળ કરનાર છે હોલીયા તથા જાડા કપર તે બંને દવા તરીકે વપરાય છે આખાને હોર પોષક છે અને શુભ પનુ મુલ લથાડે છે આખાના ફોમ કપર તે દવા તરીકે વાપરવામાં આવે છે

આખાના પાદડા જ્વાલમ તુરે ૫૨૫ દોર લેકા જ મુલધરી છે અને ત્રિદોષને મટાડે છે

આખાના નાના મગા તુરે નાન ખાટ લાને છે પાદડા કરતા તેવામાં એક વડારે મુલ કંઠ સાફ કરવાને છે

કાચી ફેડી બારી હોવાથી ચાત, પિન તથા કંઠે એ જો રોમે કત્તર કરે છે તેની મોટલી શીતલ અને પાચક છે અને તેનાથી અનિસાર ગડે છે પાકી ફેડીને રસ ખાવાથી સરીરમાં લોહી વધે છે ને બળ આવે છે તેનાથી હૃદયને ૫૫૫ ફાવદો થાય છે તે જરૂરાશિ મદિસ કરે છે, નીડની રજિ કરે છે, પ્રમેદ મટાડે છે, મનને ખાનદ આવે છે અને મરીઓ વાંચુ સારે કરે છે તેજાજ તેનો અગિ ઉપયોગ કરવાથી ગરીર બવડે છે કરીના રસ સાથે દુખન અનુલન વિશેષ લાભજરક છે આખાના રસને મુખી તેની પાપડી જલ્લવામાં આવે છે તેવાથી વરસ, હલદી અને પાવપિન મટે છે આખામાં અઘરલા જા ૫૫૫ મુલો હોવાથી તેને કમ્પસ કહેવામાં આવે છે

એ ભાઈબંધ

એ ભાઈબંધ દના: સરજ
ને પવન બને એક
ટેકરી ઉપર રહે તે મળ કરે.
દુનિયાને તેજ આપવાનું કામ
સરજનું ને પવનનું કામ સૌને
જાણવાનું. બને પોતપોતાનું કામ
જરાજર કરે.

એ વખતે તો અપોદના સર-
જમાથી જે ગરમી નહોતી નીક-
ળતી સંદર્થી પણ અનેકગણી
વધારે ઝીનળતા એનામાં ભરી
હતી. તે હિં' તો દુનિયા પાપને જે
નહોતી ઝોળખતીને! સૌમા બા-
ળકની જ નિહોંપતા ' ને આ બધા
ફેરફારનું કારણ, માન એક જ પાપ

સવારના મેનિરી સરજને
આખી દુનિયા પૂજતી એ વખતે
એક કુદ માથુસના મનમાં ચિ-
ચાર આવ્યો, 'એહો! આવો
સરજ મારી પામે હોય તો કેવું
સાર! તો દુનિયા આખીને મારી
ગરજ પડે. સૌ મારે સાં અજ-
વાળા લેવા આવે પણ હીરા,
મણિક ને મોતી વગર દુ કોઈને
આપુ જ નહિને! પછી તો મારે
સા ટ્રવેરાનના ઢગથે ઢગલા ' "

એ તો ધીમે પગથે સરજ
પામે ગયો. એક વાર ચાંગેકાર
નજર ફેરવી. નજીકમાં કોઇ માથુસ
જોવામાં આવ્યું નહિ એટલે એણે
તો સરજને ઉપાડી લીધો. ખીસા-
માં સળાડી એ તો ધેર જાય છે.

સરજ તો ખીસામાં પડેલા-
પડેલા એવો ચીકાચ-એવો
ચીકાચ ' કોપમાં એ તો સામયોગ

તારા' તારા' તારા જેવી
મીઠી મીઠી, આખ દે!
પંખી મીઠા ' તારા જેવી,
એતનવેળી પાખ દે!
સાન સમુદર વીંધી જાઉં,
હસતી આખે બેનો જાઉં.

ક

ક

મધમાખી તુ, તારા જેવી,
મુળને મીઠી ખન દે!
કેવલ બહેની ' તારા જેવો,
મીઠો મીઠો કહ દે!
વિશ્વનથો! મધકોષ ભર,
ચોદ તોફ ટપકાર કર.

ક

ક

માગર હંકા ' તારા જેવો
ધીંગ, ધીંગ, ધુધવાટ દે!
વેગી વાયુ ' તારા જેવો,
વેગીલો સુસવાટ દે!
વિશ્વ કુળે સુસવાટ કરે,
સાગર કોઈ ફું બધાં ગરજું

ક

ક

આસા' આવો, બાને કહીએ
રમકડાં તું આસા દે!
બહેની! બહેની! ત્યાર પછી તો
જગતા ગજા આપણુ બે!
જાણક નાના મું ને બહેન,
તો ના કરત કયાનું એન

ધર્મ ગયો તબે બગતો અંગારો ' "

ને સાચે જ એ તો અંગારો
ધર્મ ગયો. પેના પાળી માથુસના
વંચે ભડભડ સળગી ઉઠ્યા. પેતે
પણ બળીને ખાખ થઈ ગયો. સરજ
તો દેવ. એ કેપે સાર શું ન થાય ?

પવન જદાર ગયો દનો તો
પાછો ટેકરીએ આવીને બુએ તો
ભાઈબંધ ન મળે! એને એકલો
મુકીને સરજ કોઇ દિવસ ક્યાં ય
જતો નહિ, એટલે પવનને તો
ચિંતા થઈ કે ભાઈબંધ ગયો ક્યાં ?
એકલા એકલા એને ગોઠવુ નથી

સા તો કોપથી અંગારો જની
ગએશે સરજ દોડ દેતો આવે છે.
પહેલા તો પવન એને ઝોળખતો જે
નથી પણ વળી ભાઈબંધનો અ-
ધુસાર આવતા નવાઈ પામીને
પુછે છે, 'કા, બાધ! અસાર મુધી
ક્યા ગયો 'તો' ? ને તારામાં આ
ફેરફાર શો ?

સરજે એને મારીને બધી વાત
કરી 'દુનિયામાં દલ પાપે પ્રવેશ
કર્યો છે. મારે તો અદી રહેવું નથી
મને ઉડારીને તુ આભમા મુકી દે.'

ને પવન તો પછી એવો અપાટો
લગાવ્યો કે સરજ ઉડીને આજમાં
પડેલા ગયો એ સરજનો કોપ
દજી જે થયો નથી. ને આવી
પાળી દુનિયામાં આવવાનું તો
એને મને જ 'ક્યા' ?

પવનને જે આ પાળી દુનિયામાં
ગમતું નથી, પણ પ્રવુનો દુકમ
સા શુ કરે ? એન નથી પગલું
એટલે આમથી તેમ ને તેમથી
આમ ચાંટા મારે છે ને નિસાસા
નાખે છે. એના નિસાસા તો
સૌએ સામજ્યા દનો. પ્ર.

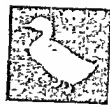
ટમેટા આપણે ત્યાં હજારોબધ થાય તેમ છે માત્ર આપણું લક્ષ હજી છે તારફ ખેતરો નથી ટમેટાનું વાવેતર બહુ નફાકારક છે તે ઘણું ખેડૂતો ભણતા નથી. આપણે ત્યાં ટમેટાનું વાવેતર ઝાણું થાય છે તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે ટમેટાને એક સાક તરીકે જ ગણવામાં આવે છે કૃષ્ણ તરીકે તે કેટલી ફાયદાકારક અને પૌષ્ટિક છે તે આપણામાંના ઘણાઓ ભણતા નહિ હોવાથી ખેતરમાં તેનો ભેદબેદ તેટલો ઉપયોગ થતો નથી.

પશ્ચિમના દેશોમાં ખેતરાકમાં કૃષ્ણ અને સાકનો યુગ્મ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યાંના એક કુટુંબમાં દરરોજનાં પ્રાત્રથી સાત રાત્ર સુધી કૃષ્ણ અને લીલા સાક ખવાય છે, જ્યારે આપણે ત્યાં માત્ર જ માણસ દીક પાચેર સાક ખવડાવે છે. તો પછી કૃષ્ણની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ? દેશની ગરીબાઈને લીધે આપણા લોકોને કૃષ્ણ અને સાક બહુ ખર્ચા ખોરાકમાં નથી, અને પરિણામે આપણે ત્યાં કૃષ્ણ-સાકની પેદાશ પણ બહુ કરવામાં આવતી નથી.

આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણા દેશમાં થતી સીંચિની ઉપયોગિતાની જ આપણને પુરી ખબર હોતી નથી પરિણામે આપણા ખેતરાકમાં કૃષ્ણ-સાક નહિ ભેગા જ હોય છે અને એ કૃષ્ણ-સાકના અભાવને લીધે પ્રભને માણસોનું તરુન પુત્ર નહિ મળવાથી, શરીરો વિકાસ તથા પુષ્ટિ પામતા નથી અનાજ કરતાં પણ કૃષ્ણ-સાક વધારે ઉપયોગી છે અને ભેટલા ખાઈ શકાય તેટલા ખાવાની જરૂર છે.

પ્રાકાં લાલ ટમેટા તો ખેતરાકની દૃષ્ટિએ બહુ જ ઉપયોગી છે, અને તે કષ્ટ એટલા મોંઘા પણ નથી હોતા. તેનો ઉપયોગ કરવાથી શરીર પણ લાલ ટમેટાના રંગ ભેગું થઈ બળ્ય છે આ કાઈ પ્રયોગમાં લખવાની વાતો નથી પણ ખેતરાકમાંથી સીંચીના અનુભવની વાત છે અને આ લખનારે ભતે પણ અનુભવેલું છે કળાવતવામાં મારે તો ટમેટા એટલા સરસ છે કે જે મોસમમાં નિયમિત ફેરવી સાથે ખાવામાં આવે તો વિરેચનચૂર્ણ, હાર્ડેનિંગ પિંક્સ કે કુટ સોલાઈન (લસ્ટ સાર્ક લાલવાની દવાઓ) વાપરવાની જરૂર જ રહે નહિ જેમને ટમેટાં એમ ને એમ ખાવાં ન રહે તે ટમેટાની કચુબર કરી એદર ખાડ, લીખા, મીઠું વગેરે નાખી સ્વાદિષ્ટ બનાવી ખાઈ શકે પાક લાલ ટમેટા મેં તેટલા—ચેટ બરીને ખાવાથી કોઈ પણ ભત્તનું નુકસાન કરતા નથી ખાજકોને માટે તો એ હિતમ બાધામૃત છે તેને તો ખાઈ તેટલા ખાવા જ દેવા.

સુખચાંદ ઉ પાચેખ

ચલુનો મારગ છે યશોને, નહિ કાયરનું કામ જોને!
પરથમ પહેલું મસ્તક મુદ્રી, રાષ્ટ્રે વીરનું નામ જોને!

- (૩) આ નીચે બાજુએ બતાવ્યા પ્રમાણેનાં નવ આંકડા કાઢી નાખવાથી બાકી રહેલી રકમોનો સરવાળો થાય * * *
(૪) પહેલું સુખ તે ભતે નર્મી ૩ * *
(૫) કંઠો * * *
(૬) સાકર, સાગર, મગર, મગજ ૭ * ૭
(૭) લળિંગો, બાકલ, ડોલર * ૬ ૬

૧ ૧ ૧

નવા મરો શોધી મોકલનારાઓને પણ યોગ્યતા મળાણે છનામ અપાય છે પરંતુ એ જુના સ્વચ્છ મંચેલા ક બીજો કોઈ સ્થળે પ્રગટ થઈ ગયેલા હોવા ન બેઈએ નવા ઉપ-ભવી કાઢેલા અથવા આજ સુધીમાં પ્રગટ ન થઈ ગયા હોય એવા સંપાદિત કરેલા, યુક્તિને કસે એવા પ્રશ્નો મોકલનારને છનામ મળશે નવા પ્રશ્નો મોકલનારાઓ એના જવાબ પણ સાથે જ મોકલવા ભેટીને નીચેના નવા સવાલોના ઉત્તર અપાડ સુદ પાચમ સુધીમાં મળી જવા તેટલો.

નવા સવાલ

(૧) શોધી કાઢો: આ નીચે પાચ સુચનાઓથી કહેવતો આપી છે, શોધી કાઢો (૧) ધનો પાતેમંગા દેલની બાજે તેને સ્વ (૨) ચમ્પું બાલ થે તોડ (૩) પગર ઉલાની ચાઢ જતાએ (૪) મરીદ મોના ખોનેન ટાટા (૫) છંગ મોમો બેડો ટાનાળા. (૨) આનંદ, સ્વજન, સરસ, તીર, કલાણુ-આ પાચ સમ્પ્રદોમાંથી વધારાના અક્ષરો ઉઠી નાખી બાકી રહેલા અક્ષરો બરાબર અંશ મોઢપરો એટલે તેમાંથી એક ધર્મચીરનું નામ નીકળશે.

ગણિતમંત્રમત: અ એ બ ને પુછ્યું કે, 'આપની બાઈબંધી કેટલા વર્ષની જુની હતી?' ત્યારે જ એ જવાબ આપ્યો કે, 'મારી છાંડગીના ૨/૩ વર્ષ થવા આપની બાઈ-બંધી ચાહ છે પણ હ મારા કરતા બાર વરસ મોટા છે એટલે તે તારી છાંડગીના ૧/૨ વર્ષ મારી બાઈબંધીમાં ગાળ્યા છે' તમે એ બંને બાઈબંધીની ઉંમર શોધી શકો છો ?

એજાબી કાઢો: એક નાન્યેનર ભતિના પ્રવાદીને નારીભતિનો પ્રત્યક્ લગણતાં વનસ્પતિ બની ન્ય છે; અને તેથી જ રીતે એક નારીભતિની વનસ્પતિને નરભતિનો પ્રત્યક્ લગણતા એક કુલ બની ન્ય છે તો એ બંને શું હતો ?

(અલુચ્છાન આગળ પાન ૨૬૨ને)

વેશાખની જ્ઞાનસીમાના આવેલા ઉત્તરોમાંથી પુરા સાચા તો બાઈ ઇરાલાલ નંસિંહભાઈ પટેલ (અમેદા)ના એકનં

માધુકરી

શું બહુ આજ્ઞા આપે ?
શું કંઈ વ્યવસ્થાત ?
કે ભરતિ ઉઠા ડાણ ?
કે ગયનવારલા તેડું ?

કે કરી ચરણ આધાર પૂરવીના પવિત્ર સવળા ફોડ,
એ ચણે દેરા—મુજ દેરા તાજી દત્ત દાસ્યશ્રીખલા તોડું —નર્મદાશંકર માહાપ્રસાદ

જ્ઞા સન્માનને રક્ષણકાર ખડગમહાકુરમિત્ર

હાથમા હાથકરી, પગમા બેઠીઓ અને કંઠે દોરડાના બધનથી બધાએસા, ગમકતી આખોવાયો એક ગુરખા પુવાન, તેની નાની પધારી, થોડી ચાકરીઓ ને પાછીને કુલે સાથે સપીને ચાર બજાણી સીયછબોના ખડા પહેરા નીચે કલકતાના રીઆલસા રંગન પર ઉભા હતો તેને જોયા, અને બની રહે તો તેની સાથે બેચાર વાતો કરવા તેની આસપાસ થોડો અંતરે માણસોનુ મોટું ડાણ જમા થયેલું હતું. એ ટોળામાંથી એક બગાળીએ આગળ આવી પોયિસની પરાવાગી લઈ એ ગુરખા જુવાન સાથે તેના મુખપું બની વાતો કરવા માંડી. એટલા બંને જાણીતર, સમજાતર જેલની સજા છતાં અદમ અને જુવનીનો કાળ આમ કાશવાસની હીવાયો પાછળ બરબાદ થઈ જવાનું નિધિ નિર્માણ છતાં અત્યંત આશાવાદી, એવા એ જુવાને અતિશય મહુલતાના પૂર્વક થોલા બગાળી સાથે વાતો કરવા માંડી કલકતાની અંદલનમા ને ગોળવા આવ્યાં તેણે પોતાની કેંદ્રિત લલકરી ફાંનીના માથા ઉપર લટકતાની લેવારી બતાવી હતી તે જ અવાજે તે જોયો, 'મને જુનવા નીચે ઝુનેહચારી નેજ બ નેજમા રખાસમા આવે છે, પણ મને તેનું લગીરે દુ ખ નથી હું તો મહુને માટે પણ તૈયાર છું મને ગાત્ર એટલો સખોલ છે કે મારો ધર્મ બલજવા મને આ જેલની આસારી કાટી સાપડી છે મને તકાળ મુક્ત કરવા દેશમંત્રી બહેરે સરકારો અને સમાજે બગાળ સરકારને નિવેદનો કપર નિવેદનો મોકલી રહી છે એ મમતા બદલ હું મારા દેગ-બાથથેનો બહેશાન રવીકાટ છું' પણ હું એ નિખાલસપણે માત્ર સ્વિલ બંદક કે તે માટે કંઈક બેઠું એકે કે મધરા માટે એની જ્યાંની જિમ્મા મગાવી જોઈ મને રાત્રમ આવે છે હું મારા અત્યાચારો આગળથી પુરા છું'

એ ગુરખા જુવાન કોણ હતો? શા માટે તેની જેલ ચર્ચામાં કલકતા—રે, લિન્કુસ્તાનમરનો મુસિફિન સમાજ આટલો બધો રસ લેતો હતો? શા માટે એક વેધારીને કો જાન કરનાર એ ઝુનેહચાર પર આટલી ખીતિ વરજી દી? એ ગુરખા જુવાનનું નામ ખડગમહાકુરમિત્ર બિન્ના કલકતા ગુરખા સમાજનો એ મત્રી ખડગમહાકુરમિત્ર કલકતા યુનિવર્સિટીની બી એની પત્ની ધરાવે છે અને જેલની સજા પામવા પડેલા તે કાવરોનો આજ્ઞાસ કરતો તે જુવાનની નસોમા ગુરખાનાનું મતાવો ભોલો પડેલું તેનું નજલન સરદારાભિમાન કેટકલા ગુરખા જુવાનોને કમખાળ બાળ તેનો નતિધેમ તેને પોતાના દેશની કે છપળી પરા કરી વિના, દિરસ અને રાત ગુરખાસમાજની ઉત્તિ તિની પ્રતિમા મગચન રાખ્યા કરતો નેપાળના આશાવંત શુભક નરીકે—માવિ નેવા તરીકે ખડગમહાકુરમિત્રનું નામ ગુરખા કોથના થિરેરે ભગીન બની મધુ હતું

એ ગુરખા જુવાન કોણ હતો? શા માટે તેની જેલ ચર્ચામાં કલકતા—રે, લિન્કુસ્તાનમરનો મુસિફિન સમાજ આટલો બધો રસ લેતો હતો? શા માટે એક વેધારીને કો જાન કરનાર એ ઝુનેહચાર પર આટલી ખીતિ વરજી દી? એ ગુરખા જુવાનનું નામ ખડગમહાકુરમિત્ર બિન્ના કલકતા ગુરખા સમાજનો એ મત્રી ખડગમહાકુરમિત્ર કલકતા યુનિવર્સિટીની બી એની પત્ની ધરાવે છે અને જેલની સજા પામવા પડેલા તે કાવરોનો આજ્ઞાસ કરતો તે જુવાનની નસોમા ગુરખાનાનું મતાવો ભોલો પડેલું તેનું નજલન સરદારાભિમાન કેટકલા ગુરખા જુવાનોને કમખાળ બાળ તેનો નતિધેમ તેને પોતાના દેશની કે છપળી પરા કરી વિના, દિરસ અને રાત ગુરખાસમાજની ઉત્તિ તિની પ્રતિમા મગચન રાખ્યા કરતો નેપાળના આશાવંત શુભક નરીકે—માવિ નેવા તરીકે ખડગમહાકુરમિત્રનું નામ ગુરખા કોથના થિરેરે ભગીન બની મધુ હતું

એ ગુરખા જુવાન કોણ હતો? શા માટે તેની જેલ ચર્ચામાં કલકતા—રે, લિન્કુસ્તાનમરનો મુસિફિન સમાજ આટલો બધો રસ લેતો હતો? શા માટે એક વેધારીને કો જાન કરનાર એ ઝુનેહચાર પર આટલી ખીતિ વરજી દી? એ ગુરખા જુવાનનું નામ ખડગમહાકુરમિત્ર બિન્ના કલકતા ગુરખા સમાજનો એ મત્રી ખડગમહાકુરમિત્ર કલકતા યુનિવર્સિટીની બી એની પત્ની ધરાવે છે અને જેલની સજા પામવા પડેલા તે કાવરોનો આજ્ઞાસ કરતો તે જુવાનની નસોમા ગુરખાનાનું મતાવો ભોલો પડેલું તેનું નજલન સરદારાભિમાન કેટકલા ગુરખા જુવાનોને કમખાળ બાળ તેનો નતિધેમ તેને પોતાના દેશની કે છપળી પરા કરી વિના, દિરસ અને રાત ગુરખાસમાજની ઉત્તિ તિની પ્રતિમા મગચન રાખ્યા કરતો નેપાળના આશાવંત શુભક નરીકે—માવિ નેવા તરીકે ખડગમહાકુરમિત્રનું નામ ગુરખા કોથના થિરેરે ભગીન બની મધુ હતું

એ ગુરખા જુવાન કોણ હતો? શા માટે તેની જેલ ચર્ચામાં કલકતા—રે, લિન્કુસ્તાનમરનો મુસિફિન સમાજ આટલો બધો રસ લેતો હતો? શા માટે એક વેધારીને કો જાન કરનાર એ ઝુનેહચાર પર આટલી ખીતિ વરજી દી? એ ગુરખા જુવાનનું નામ ખડગમહાકુરમિત્ર બિન્ના કલકતા ગુરખા સમાજનો એ મત્રી ખડગમહાકુરમિત્ર કલકતા યુનિવર્સિટીની બી એની પત્ની ધરાવે છે અને જેલની સજા પામવા પડેલા તે કાવરોનો આજ્ઞાસ કરતો તે જુવાનની નસોમા ગુરખાનાનું મતાવો ભોલો પડેલું તેનું નજલન સરદારાભિમાન કેટકલા ગુરખા જુવાનોને કમખાળ બાળ તેનો નતિધેમ તેને પોતાના દેશની કે છપળી પરા કરી વિના, દિરસ અને રાત ગુરખાસમાજની ઉત્તિ તિની પ્રતિમા મગચન રાખ્યા કરતો નેપાળના આશાવંત શુભક નરીકે—માવિ નેવા તરીકે ખડગમહાકુરમિત્રનું નામ ગુરખા કોથના થિરેરે ભગીન બની મધુ હતું

મહારાજ સર નવ બહાદુરની પ્રવૃત્તિ થાય તે પોતાના એક ગામમાં નેપાળમાં રહેતી ત્યાથી એક દિવસ, તેની જુવાન વય અને તેનું રૂપ જોઈ, તેને એક હસમ-ખોર કાશી ઉઠાવી ગયા. રાજ-કુમારીએ છુટવા અને બહારની મંદિર જોવાના જુગલ કાંઈ માર્યા પણ એ બંધારાને ફાસડો એવા સમજાડ હતો કે ન તો રાજકુમારી તેમથી છુટી શકી કે ન તો બહારની દુનિયાને તેની અવદશાની ખબર પડી શકી એ બંધારાને રાજકુમારીને જુગલ હેરાન કરી તેના રૂપને વેપાર કર્યો, તેના શરીરની દુકાન ચલાવી નેપાળની રાજકુમારી દેખના યોગે, બહારી વેચવા બની રહી

આખરે, રૂપવતી શ્રીઓને વેપાર કરનારા એ હસમખોરોએ રાજકુમારીને કલકત્તા આવણી ત્યા હીમલાલ અગ્રવાલ નામના એક લક્ષાર્પિત ભાઈથી વેપારીને તેનું વેચાણ થયુ હીમલાલ અને તેના દુરાચારી ગિરમંડળે, તેમના હવ-સને વૃક્ષ કરવા રાજકુમારી ઉપર બની શકે તેટલો અત્યાચાર ગ્રા-ભરવા માંડ્યો રાજકુમારીથી એ ન સહી શકાય તેણે આ દોષજ-માથી છુટવાને જુગલ વલખા માર્યા પણ ન્યા ગમે તે પ્રકારની સમ-તાનિયત આચરવા નાણાની છા-કમંજાળ હડતી હોય ત્યા આ અનાથ, અસહાય બાળા કઈ રીતે છુટકારો સાધી શકે? આખરે બા-ળાના સુભાષ્યને ક્રમ્ય થતા, તેની અરજ પોલિસ કમિશનર પાસે પહોંચી, અને ગુરખા સમાજને પોતાની રાજપુત્રીની—પોતાની બહેનની આવી અસહાય દશાના ખબર મળ્યા ખડગબહાદુર પો-તાની એ બહેનની મદદે દોડ્યો પોલિસની સહાયથી ખડગ-

આજના હિન્દુ સમાજને જે છત્રચેલું રોગ લાગુ પડ્યો છે અને તેના બાહ્ય ચિહ્ન તરીકે જે એક પછી એક યોગ્યતાના પ્રસંગો પ્રકાશમાં આવતા નથી છે, એ ઉપરથી એમ જ લાગે છે કે હિન્દુ સમાજના વિનાશના બોલો હિન્દુ સમાજની મન્યતા જ વચી રહ્યા છે આ પાતંગ્યો પર મનઠ થતો નેપાળી બાળા રાજ-કુમારીને કિરસો એ કોઈ અસામાન્ય બનાવ નથી, એ તો રોજની અગ્નિ સામાન્ય થતવા છે, માત્ર આ કિરસો ખડગબહાદુરની વીરતા-ને પરિણામે વર્તમાનપરોમાં ચર્ચાઓ એટલી બોની વિરોધતા

પણ આ દાવાનજ આપણે બસ યુગચાપ, અખર બહુ તો, નિર્જિના જે પૌલા મન્ટો બાલીને જ ક્રોધ કરીશું? ખડગબહાદુરને તેની ભતિયગિની રાજકુમારીની કથની સામગ્રી જે દુષ્કર્મ થયું, જે રોમેરોમ કાળી બજારો વ્યાપી રહી, તેજ દુષ્કર્મ જે તેવી બજારો, ન્યા સુધી આપણને ન થાય ત્યાં સુધી હિન્દુ સમાજની આજની અવસ્થા કાયમ રહેવા જ સરખાવેલી છે

શ્રીસત્યાનાના રાજબહાર બનવાની, સમાજ-દોહીઓ સામે મ્દર બહારવટ માંડવાની, સમાજસુધારાની અડગ જુગેસ આદરવાની એ લંકાણ આજના જુવાનોએ જ લેવી જોઈએ આ કંઈસા સસારને સ્વર્ગ બનાવવાની બાબતો રોજની, સ્વનંદણ બનવું, આદરો ભક્તિ આ-ચરવી, છાનને છત્ત લેખિઓની એક સજગ કવિતા બનાવી દેવી, એ યુવાનોના જ બાગ્યા-ધિકાર છે એટલે, અનર્થ સામે શુદ્ધ માંડવું અને સમાજની કુલકાંતી રક્ષા કરવી, સમા-જમાં નવા આદરો અને નવી બાબતઓની ભરતી કરવી એ યુવ નેતુ કર્તવ્ય છે ખડગ-બહાદુરે યુવકસમાજમાંથી જ ઉદ્ભવી રા-નેપાળના એ યુવકની જેમ સમાજની અવસ્થા જોઈ ઉચ્ચતમ રોપવી સજગી કંઠે અને બીજ બધા હિંમતોને ઠોકરે મારી, સોવેસીય કેસરિયા કરી નાખે એવા જુવરાની યુવકો આપણે જોઈએ છે અને જે સિરસે એવા જુવરાતી યુવકો—જુવરાતી ખડગબહાદુર મેમને પડશે, તે દિવસથી જુવરાતમાં નૂતન સમાજ-રચનાને પૂનિત પ્રારંભ મડાશે (મોરાઈ)

બહાદુરમિ જે ગજકુમારીની આ-નમી સુલાકાત લીધી, રાજકુમારી-ને પોતાની ધર્મની બહેન કહીને આશ્રસન લીધું અને તેના વીતક-ની બધી કથા તેના મોઢોથી સા-ભળી એ વીતકવર્તા સામગ્રીને ખડગબહાદુર કપી ઉઠ્યો, કલ-કતોને લક્ષમીવત સમાજ—એ સમાજના અચેત્ર સમે વેપારી વર્ગ, પોતાની નાસનાવૃત્તિને અર્થે કુમારીઓને કઈ રીતે ફાસે છે, તેમને કંઈ રીતે વેચાણ લે છે અને પછી તેમના દેહ સાથે કેવા મનની દુરાચાર જોડે છે એ બધું રાજકુમારીને મોઢોથી નાણી ખડગ-બહાદુરના લોહીના ખિંટીએ ખિંટી-માં આગ બંધી રહી અને કલ-કતાના એ લક્ષમીવત સમાજને તેમના દુરાચાર સેવનની સનવડ કરી આપનારા, રૂપવતી શ્રીઓને ગામડામાંથી પકડી તેને ગીવસર રવાના કરવાના એક આખા વર્ષની થાત ક્યારે ખડગબહાદુરે સામગ્રી, ત્યારે તો એના દેહના અણુએ અણુમાં આ આખા સમા-જને રાફે કરી નાખવાને રોપ વ્યાપી રહ્યો ત્યાં તો વળી ખડગ-બહાદુરે રાજકુમારીના કુખથી સાબળયુ કે હીમલાલ અનેક ને-પાળી બાળાઓને ફાસે છે એટલે ખડગબહાદુરના બોલો રોપ હીરા-લાલ ઉપર કેન્દ્રિત થશે ખડગ-બહાદુરે નિશ્ચય કર્યો કે ‘મારા દેશની પુત્રી ઉપર આવા અત્યાચાર ગુસ્સેનાર શયતાનોના છુ બંન લઈશ અને એ રીતે સારી દુનિયાને બહેર કરીશ કે નેપાળી બાળા ઉપર હાથ નાખવો એ અગ્નિ સાથે રમત છે —એ મૃત્યુને નિમંત્રણ છે એ રીતે મુ મારા દેશના નાતીલના સ્વમાનની રક્ષા કરીશ ત્યારે જ દુ જળીય

ખડગબહાદુર અનિચ્છિયો બન્યો

હીરાલાલના લોહીથી પોતાનું ખરૂં રંગનાના ઉત્તમ આવેશો નેનો કળને લઈ લીરો અને આખરે ખડગબહાદુરે, હીરાલાલ અગ્રવાલને તેના દુરાચરણ માટે, કાયદો તેની જાનની ગતિએ કંઈ સબરે તે પહેલા પોતે જ તેનો બન લીધો અને સંતોષ મેળવ્યો કે 'મારી દેશપુત્રીની ઉન્નત ઉપર હાથ નાખનારને મેં બરાબર સજા કરી છે હવે કાયદો મને ફરે તે શિક્ષા કરમાવે; મને તેની જરાયે પરરા નથી'

બીજી પ્રખાતે હીરાલાલ અગ્રવાલના જુનની ધટના વ્યક્તિત્વને લતેલતે કરી વળી અને હીરાલાલ જેવા કાળા કર્તુકોમા શાન્તિએ પમાર કરનારાઓ સ્થરી ઉઠવા કલકનાએ, આ જુનને અને અને તેના પરિણામે પ્રકાશના આવેશો ચોક્કસનારી હકીકતો બહુને આગળ બાળ્યે જ અનુભવ્યો હોય એવા અસામાન્ય સંજોગ અને ઉશ્કાર અનુભવ્યા પોતાના એક કૃત્યનુ—જેને કાયદો ખૂન કહી ફાંસીની સજા કરમાવશે તે કૃત્યનુ—આડુ આજળ પરિણામ બેઠે, ખડગબહાદુરે ફરીવાર વૃત્તિ અનુભવી કે 'મારી અસર યદ્યપી છે હવે કાયદો મને જલ્દાઈની હુરી નીચે રહેસાઈ જવા કરમાવે તોપણ ચિતા નથી'

ખડગબહાદુર ઉપર હીરાલાલના જુનને આરોપ મુકાયે મુકાયે કલકતા હાઇકોર્ટ સેશન્સ નુધી પહોંચ્યો એ લાખી કિયા હરયાન સમાજની લેવાનિયત જુજ પ્રકાશમા આવી આરોપી તરીકે પોતાની કેદિયત રજુ કરતી વેળા ખડગબહાદુરસિદ્ધે અગ્રવાલને સંજોગજુ કે 'એ ગરીબડી બળા ઉપર ગુલરામા આવેલા સીતમો અને અવાચારો બને નેરા નિષ્કુર માણસને પણ જેવો માઠો બનાવી મુકે તેરા દત્તા, એ પ્રકારના દુરાચારથી અમારી આખી સ્ત્રીગતિની જેવી ઇરાદાપૂર્વક અને ગભીર બદનામી કરવામા આવી હતી, એ સમાજદ્રોહીઓએ અમારા દેશની આખી મલનુ એડુ યોર અપમાન કર્યું હતુ કે એ બહુ સુખચાલ, નીચી મુઠ્ઠે, નામઠની કાયરતાપૂર્વક બરડાવે કરી લેવાનુ હુ ન સ્વીકારી શકે અમારી આખી ભતિના નફરાકપૂર્વક કરવામા આવેલા એ અપમાનના મેં મને આવડે તેવો બદલા લીરો છે અને હુ તે સ્વીકાર છુ મેં એ મારી ફરજ બરાબર અડા કરી છે કે નહિ એ ફેસલો હવે અદાલતે આપવાનો રહે છે હુ પોતે તો અગ્રીન માનુ છુ કે મેં ને કર્યું છે, અને જેને નીતિ

ખડગબહાદુરસિદ્ધ

સમજ નરીકેત કરી તેનો છવ લીધો ને પોતાનુ કૌત્ય બલનુ પળુ. એ બધુ છતા, કાયદો એ શુષ ઉદ્દેશની, એ ઉષ બાવનાની, એ જરૂરત ભતિપ્રેમની મોડ ન લઈ ગયો. તેણે અતે ખડગબહાદુરને હીરાલાલના જુનના શુનાઈ માટે નહિ પણ તેને મશીર છત પહોંચાડવાનો શુનેદમાર મનીને આઠ વરસની સખન જેલની મલ ફરમાવી, અને એ વીતનને પોતાના એ વીરજનમયા કૃત્ય બજલ આઠ લાખ વરો ટુપી જેલની સઘીમા પીવાવા હટરેથી ફોરો

ખડગબહાદુરને કાયદે શુનેદમાર કરાવ્યો, પણ પ્રભને તો તેને અમાનની નીતિના અને સહચારીમના શિષ્ટ રણજીત તરીકે જ વધાવી લીરો ખડગબહાદુરની રાજે-રાજે વીરજવી છલકાતી એ કેદિયત હિંદુતાનના ખુલ્લુંખુલ્લું માગ રહી હિંદુતાનના એકેએક વર્તમાનપરે એ વીર ખડગબહાદુર ઉપર અભિને 'નના કુશોની રૂઠિ કરી અને પ્રભમના પ્રતિનિરિ તરીકે, એક આસાજે' બેમજ સરખ પામે પ્રભ માગની રાજ કરી કે ખડગબહાદુરને જેલની મલ, એટલે નીતિ અને સહચારીમને જેલની સલ મારે ખડગબહાદુરને તત્કાળ મુક્તિ મળવી જોઈએ દેશસરના ઠેર ઠેર ભદેરસખાઓ બરાઈ એ દરેક ભદેર સમ એ બમજ સરમાને ખડગબહાદુરને છોડી મુકતા વિનતિ ગુલરી દેશ બાગી તમામ ભદેર સરથાઓએ, પોતાના રાજકરણી મલબેદો શુધી, ખડગબહાદુરને એકદમ છૂટકારો કરવા બમજ સરકારને માર્ગનાઓ મોકલી બગાળની સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિ-મણે છુદ બગાળ સરકારના કારોબારી સભ્યની મુલાકાત લઈને, હિન્દના ઓરના સંખાનની રજા અર્થે કેસરિવા

બાળની કરાવે છે તેને પ્રદે. મેરબાળની ઠગવી રાજ નહિ કારણકે જે હુ કાયદાનો અર્થ અને ઉદ્દેશ બરાબર સમજતો હોઉં તો, કાયદો અનર્થકારીઓને સખને પહોંચાડવા માટે જ અગિયન હકેરે છે કાયદાનો અને કાયદાના નબ્બ નો એ એક જ ઉદ્દેશ હોઈ શકે'

ખડગબહાદુરની આ કેદિયત સખળી અદાલત વિચારમા પડી મઈ અદાલતના કાલજો, પવો, વધીયો, ધારસાઓએ, ઓળખુ હાથ સા ખડગબહાદુરને કાયદાને અપરાધી ઉચ્ચારવા પહેલા પરીખા થની ગયા હોએ ભણુ કે વીર ખડગબહાદુર પોતાની ભવિષ્ય અપમાન આખી રાકવી નહિ, મેરે તેણે એ અપમાનના આચલન

કરના એ વીરને જેલવિમુક્ત કરવા તેને અનુરોધ કર્યો એપ્રિલ માહીનાના પહેલા સપ્તાહમાં દેશમાં તમામ સ્થળોએ એક જ સુર સંભળાતો,—સોફાઈ એક જ વાત વચ્ચે 'નમે તેમ આપણે વીર ખડગબહાદુરને છુટા કરાવવો જ જોઈએ બગાળ સરકારે એ વીરની હવેનામ બાવનાને લક્ષમાં લઈ તેને કાંગડારમાંથી તાકાળ મુક્ત કરી તેનું સન્માન કરવું જ જોઈએ' અને પ્રબંધ પ્રભવત ભેઠ, સૌ-કોઈને એમ જ નીસતુ કે ખડગબહાદુર હમણા જ છૂટી જશે પણ એ વાતને ત્રણ મહીના વીતવા આખ્યાનના જે બગાળ સરકારે તેને હજી મુક્તિ નથી આપી કે તેને મુક્તિ અપવાતું હજી તલણુ નથી બતાવ્યું ઉલટું, એ બહાદુર સમાજસેવકને બીજા સામાન્ય યુવાન કે પોલીસ એવો જ મનીને, તેની સાથે પણ એવો જ કૃતાબર્યો વર્તીત ચલાવી રહી છે

સરકાર ખડગબહાદુર સાથે નમે તેવો વર્તીત ચલાવે, તેને ભવે આઠ વર્ષો મુખી જેલમાં સંડોવા કરે, પણ વિદ્વેતો સમાજ તો તેને સીસન્માનના બહાદુર સંજ્ઞક તરીકે જ સન્માનશે (સોમપ્ર)

સુભાષચંદ્ર બોઝનો કુટકારો

મૃત્યુના ઉચ્ચા બગાળ સુભાષચંદ્રને હથા કરી તેના સ્વ-જનોના એ ૬૫૨ ફેકવાની નામદાઈ આવરીને, સરકારે એ નાગદિત નરવીરના મૃત્યુની જવાબદારીમાંથી પોતાનો જવાબ કરી લીધો આત્મકર્મ જેથી પણ એથી, બીજા સેક્ટો બચાળી નવલુવાન નરસેકેરીઓના, જેલની દીવાલો ભેગે બહાર પસી આવવી એ કામની સામે નથી રાગની એ લુખમશની કથનીઓ, એ આપવાનની કલાણીઓ, એ રીઆઝ રીશાઈને જીવનરીપક કરી જવાની હુલ્લસેક કથાઓ એ

બસ આશાઓ અને નિશાનાર કુટુમ્બની કીકિવારીઓ હજી જે જેની તે તેની જ કાન ૬૫૨ અપડાઈ રહી છે

ગાંધીજી બીવિ બહેર કરે છે કે સરકારની બ્રામક એક-એકી અને કયાના હુકમો ફેકવાની કળાથી દેગ કનચ ચુપ થઈ જશે એ વિચાર અસહ્ય છે, અવિચારણીય છે દેશને નામે જીવનની કુરબાની કરવા તલસી રહેલા, બચ્ચ અખો અને બચ્ચ મહેમ્મદો હુલ્લસા સાચવતા, એ નુવાન દેગબક્તોને દેશ એમ જુલી રાક જ નાદે દેશના માનના એ પ્રાણરૂપ છે. દેગમાં બચવના આત્મમહિમાન પ્રગેને મટીલ બનવાનો જેમનેજેમને કિરાંદે બાપ્પા કાર આપે છે એવા ભાસતા મટીલો માહેના એ મટીલો છે તેમની વાતનાઓમાંથી જ નવી શક્તિ જન્મશે, અને એક દિવસ એવા આવશે જ્યારે તેમનાં હુલ્લો સ્થાયીનવાના માનકથી પ્રવળણી કડકો ને જેલની એ અસારકાટીઓમાંથી દેશમરગા નવો પ્રકાર પથગશે ત્યારે સિદ્ધાસનો મુલ કડકો, સાક્ષાતો ડગમગી રહેશે, અને કોઈ બચ્ચ-રસકસી ધીસ પાડીને જેલના દરવાજાએ ફટક કચડી જશે પૃષ્ઠી, આકાશ, વાયુ—મણુના મરજેલા સૌ તરવે—સારો ભારતવર્ષ હર્ષનાથી ગાજી કડકો અને એ હર્ષના મુદેની વચ્ચે ભારતના વિજયદુરિમો સુર હશે! મણુ, ભારતનિવાસ, એ મુદિવસ રહેશે મોહજો!

(સોમપ્ર)

સાનકીકા (અનુસાર પાન રપથી ચાલુ)

રાજગોડકવણુ નીચે બાનુએ મોહજેલા આકાશોના આકાર અને નજર પ્રમાણે ગાંધે મોહજવાથી નીચે મુજબના અથો નીકળે છે એ રાજદો શોધી કાઢીને મોહકી મોહકી.

૧	૨,૩,૪,૫,૬,૭,૮,૯,૧૦,૧૧,૧૨,૧૩,૧૪,૧૫,૧૬,૧૭,૧૮,૧૯,૨૦,૨૧,૨૨,૨૩,૨૪,૨૫,૨૬,૨૭,૨૮,૨૯,૩૦,૩૧,૩૨,૩૩,૩૪,૩૫,૩૬,૩૭,૩૮,૩૯,૪૦,૪૧,૪૨,૪૩,૪૪,૪૫,૪૬,૪૭,૪૮,૪૯,૫૦,૫૧,૫૨,૫૩,૫૪,૫૫,૫૬,૫૭,૫૮,૫૯,૬૦,૬૧,૬૨,૬૩,૬૪,૬૫,૬૬,૬૭,૬૮,૬૯,૭૦,૭૧,૭૨,૭૩,૭૪,૭૫,૭૬,૭૭,૭૮,૭૯,૮૦,૮૧,૮૨,૮૩,૮૪,૮૫,૮૬,૮૭,૮૮,૮૯,૯૦,૯૧,૯૨,૯૩,૯૪,૯૫,૯૬,૯૭,૯૮,૯૯,૧૦૦
૨	૩
૪	૫
૬	૭
૮	૯
૧૦	૧૧
૧૨	૧૩
૧૪	૧૫
૧૬	૧૭
૧૮	૧૯
૨૦	૨૧
૨૨	૨૩
૨૪	૨૫
૨૬	૨૭
૨૮	૨૯
૩૦	૩૧
૩૨	૩૩
૩૪	૩૫
૩૬	૩૭
૩૮	૩૯
૪૦	૪૧
૪૨	૪૩
૪૪	૪૫
૪૬	૪૭
૪૮	૪૯
૫૦	૫૧
૫૨	૫૩
૫૪	૫૫
૫૬	૫૭
૫૮	૫૯
૬૦	૬૧
૬૨	૬૩
૬૪	૬૫
૬૬	૬૭
૬૮	૬૯
૭૦	૭૧
૭૨	૭૩
૭૪	૭૫
૭૬	૭૭
૭૮	૭૯
૮૦	૮૧
૮૨	૮૩
૮૪	૮૫
૮૬	૮૭
૮૮	૮૯
૯૦	૯૧
૯૨	૯૩
૯૪	૯૫
૯૬	૯૭
૯૮	૯૯
૧૦૦	૧૦૧

શી સગાઈ? ઉંટ ૬૫૨ જેમને એક જાનુ જતો દત્તો ને પથળ એક બાઈ ચાલની દની કાઢીને બાઈને પુગલુ કે, 'ઉંટ ૬૫૨ જેસનાર નાદે શો સમેા ધાવ?' ત્યારે બાઈએ જવાબ આપ્યો કે, 'એના પાપનો બનેરી તે માટે સમેા નણુદોઈ ધાવ' તો એ જે વચ્ચે શી સગાઈ દરો?

રાજસંકળી: અનુક્રમે ૭ મળેલો એવા આપો કે જેના દરેકના ઉચ્ચા એ અલ્લેપથી સર થઈને પડીતો મળે બવતો બપ અને તે દરેકનો અર્થ અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે પ્રમાણે યાવ. (૧) મુસાફરી (૨) કતીચ (૩) એક વાનુ (૪) રાખુ (૫) પુત (૬) સરીરનો એક ભાગ

ગોડરી કડકો: 'બાનનમર'—આ મહેરના પાચ અદાર-માથી જેટલા અને જેટલા વધારેના વધારે નવા રાજદો મોહકી કાઢો. જેમકે ૧,૩=સાન; ૩,૫=નર એ પ્રમાણે

મિ ઓડુબોનને પરીચો બહુ
નમતા એ જોઈશું પરીચો જોતો
તેમના સુર ચિત્રો દોરી લેતો. આ
રીને તેણે બરોબર ચિત્રો બેંકમાં કર્યા
હતા. એક સતે ઉર્દાએ એના કળાકર્તા
જાણક થઈ ગયા. ચિત્રો કરી આ રા
ઓડુબોન ખિત થયો પણ નિરાશ
ન થયો અત્યંત ધીરજ સખી વર્ષો
સુધી જાણીઆ ફરી એણે બધા ચિત્રો
ફરી વાર દોરી કાઢ્યા

વેંડબીની મામાન્ય બુચો

નિન્ય નાદિ	પણ નીન્ય
ગ્રાપ નાદિ	પણ ગ્રાપ
બુદાબુદા નાદિ	પણ બુદાબુદા
પાનિ નાદિ	જલ્લી પાનિ
હોગિવાર નાદિ	પણ હોગિવાર

નનુ—વિનુ, તને કંઈ રીને મગી
જવાણુ દોથી વધારે ગમે ?

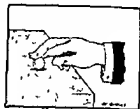
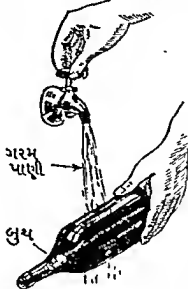
વિનુ—ઉંધમા મરી જવું ને મગાર
જવું ત્યાંદે ખબર પડે કે હું મરી ગયો
હ, એ રીત મારાનુ મન બહુ ગમ

મગગના ઝીંઝીંગીનુ ચટકાથી
બચવા માટે પીંગાર ગના કપડા પહેરવા
મજબૂરને પીંગો રંગ બીજાક નમતો
નથી, જોઈએ તે જોનાથી દૂર ને દૂર
જાએ છે રાતા રંગ પાં જેને બહુ જ
પ્રેમ છે મજબૂરની નજર જોઈતી બધી
જોશવર દોય છે કે ગમે એના આસારમા
પણ તે રંગ પડેથી ગમે છે જોઈએ
તમારી તળાઈ, તેની ચાંદર, બાંગીના
પડદા, વગેરે હમેશા પીંગા રંગના જ
રાખ્યા તો તમને બાંદે સુખ થઈ જાય

હમ ઉપર એક ચપડી મીઠું ફરોક
મિનિટ રાખી પડી ઠડા પાણી માથે
પેટમા ક્ષતારી જવાથી માથુ કુખત
મગી જશે

તીતીસાગના કાન તેના આમકા
પાન ઉપર દોય છે -

બાટલીનો બુચ કાઢવાનું

આ ચિત્રમા બતાવ્યા પ્રમાણે એ
બાગળીઓ જોઈએ છ પર ચાંદરી તેની
નીચે એ જાણી આમતેમ નાદા
પડી લખોડીને ગળાની જ મળી
આખો બધ ઠગી દેયો એવો જેને
બાંને એ લખોડી દોય એમ લાગશે

દર્દી, શ્રીખડ, ઝાગ કે કંગીને
રસ ખાટો દોય તો તેની અદર જોડી
ત્રણ રતીમાર સાંકળા કુલ (સેડા
બાઈકાબોનિટ) નાખતો થોડી જ
વારમા ખટામ ચાલી જશે

પેટનં ચામડાના બુક ઉપર હા-
વિનુગન ચોપડાને બુચડા વની સાંક
કરવાથી તે જોઈએ ચાચાનિ બની જશે

અહિયા સહસ્રલિખ તળાવ વિશાળુ હતુ
અહિયા પાટણુ બહુ અર્ધી આ લાણુ મુડ
હંબર હંબર શિખરિતોને પોવાના કાઠા પર પારીને વિશાળ મહસલિખ
તળાવ પટણુકરિ ત્યાં સુરસાના ગીરવના મેળા કળાગણુ હતુ એ જગ્યાએ
આજ, કપરના ફેટિમાદે બલાવે છે કે આજ સપાટ મેળા જ મધુ છે વધી
ડેરી જેઠુ છે ને તેના પર એક ખરિયેર છે

ગુજરાતમાં સૌથી વધુ આહકો ધરાવતી, માસિક

શિક્ષણપત્રિકા

હજી દર મહીને એના આહકો વધેજ નવ છે. એની એ સફળતાની ચાવી શામા છે, નહિ? છે? થોડાં કારણો.

ગિજુભાઈ અને તારાબેન જેવા અનુભવી શિક્ષણસાહીઓ એના લક્ષીઓ છે

દેશના બાળજીવનને દર મહીને એક ડગલુ આગળ મુકવાના માર્ગે એ બતાવે છે

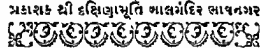
સુધી ચર્ચાના નિબંધો નહિ, પણ રોજરોજ ધરધરમા બનતા બાળકોના મસંદા પર વાર્તા રૂપે બાલમાનસના ચૂક મંખો

સહેલામાં સહેલી બાપમા એ ચર્ચે છે ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ ને ઉપચોળીમાં ઉપચોળી ૨૦૦

પાનાતુ વાચન એ શોધામાં મોધુ આપે છે વરસના માત્ર એક રૂપિયાના લવાબમમાં

નવા નવા બાળકો, મોખાપો અને શિક્ષક છે, ત્યા ત્યા શિક્ષણપત્રિકા હમેશા ધસારાખત શગલ થતી નવ છે

પ્રકાશક ટી દક્ષિણામૂર્તિ આલમંદિર લાવનગર

કુમાર જીવનની

માનીતી હસ્તકળાઓ

ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ બેમાંથી તમને શું પ્રિય છે ?

બંનેને લગતો નરેન્દ્રતરેલનો

અને ઉર્ધ્વા ક્ષૌલિટીનો સામાન

કોન્સ્ટ્રક્શનલ, ઇલેક્ટ્રીક, કોલાર વગેરે કંપનીઓના કમિસ

તથા દરેક નવનો સામાન, ઇલેક્ટ્રીક, આગર, વેલિંગ્ટન

વગેરે કંપનીની બધી જાનની ખેડો, ફિલ્મો તથા ચોમાણા

પેપરો, હાઉસિંગ સુચર જેવી કંપનીઓના લગ્નો શિયા વગેરે

વિન્સેન્ટ ન્યૂટન તથા રીઝ કંપનીઓના દરેક નવના

ફોટોગ્રાફ સામાન રંગી ટયુબો, પીકીઓ, બુલ્ડોઝર કામળો,

ચેમિસ્ટ્રી, ફેનવાગો વગેરે ઘણા જ ઉદ્યોગ બાને નેચનાર

શીખાઉ ફોટોગ્રાફરોની ફિલ્મો ધોવાણું, તેના પ્રિન્સ

કાઠી આપવાનું અને ફોટો એનસાઈનિંગનું કામ

અથ કુટુંબ સાધનોથી કરી આપનાર

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

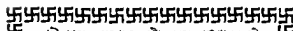
એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

એસ. ડી. જીવનિતી કં. રીડરશીપ : અમદાવાદ

બાળે બસ, વાચાજ કરી, બસ વાચાજ કરી

એવા કુમારજીવનને પ્રેરક ને અનુદા

પ્રો. કારોરના એ પુસ્તકો

ઉગતી જુવાની

મનિનિખિલ કચ્છ નાટક

દર્શનિયું

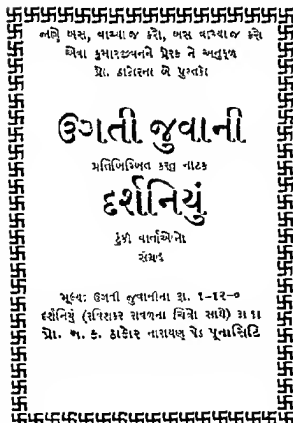
કુંડી વાર્તાઓ

સંપાદ

મૂલ્ય: ઉગતી જુવાનીના રૂ. ૧-૧૨-૦

દર્શનિયું (રિવિસર સવજના ચિંતો સાથે) રૂ. ૧૧

પ્રો. જી. કે. કારોર નાસાયલ્ પેડ પુનાસિટિ

The Ahmedabad Sports Depot.

REID ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિફાયત બાવે ઉત્તમ માલ મળશે
હાથક, ઇક્વિપ્સ, ફેસન્ટ, યુનિકોર્ન, રેલના અને પર્ફેક્ટ
દડા, ગન એન્ડ બુર, ઓટોમાર્ક, ફેનન, ફેડન્ટ તથા
ફોર્સના બેટ, ઉપરાંત રટ-પસ, લેગ ગાર્ડ્સ, ઉચા ચિકેટ
છાપિન ને બેટિંગ ગ્વન્ટ, તથા ફુટબોલ, રેનિસ, બેડમિન્ટન
હોપી અને શોલ્ફ તથા બીજા અનેક રમતોના સામાન
ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન કેરુ

કીમત

રૂ. ૨૫

કેમરત કરનારા તથા સ્પોર્ટ્સમેનને બહુ ઉપયોગી

હૉલિસ્ટિક હોવાથી બધાએકતો બદોબર થાય છે

ગુજરાત—ક હિવાવાદમાં

વાજબી કીમતે મારો મ લ આપનાર તરીકે જ્વાનિ જામેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

રીડ રોડ ગેર કોટડા મોડી માંજે અમદાવાદ

બહાદુરામના ઑડરે ઉપર ખાત્ર દયાન અપાય છે

બાળ સાહિત્યનો ગાંડીવટંકાર

પાઝથી પંદર વરસના બાળકોના હાથમાં મુઝી
શકાય એવાં, રૂપરંગ, છપાઈબધારમાં વિશ્વાસની
પુસ્તકોની મગમાઈ કરનારાં, રંગબેરંગી ચિત્રો
ને મુખપૃષ્ઠવાળા, મજા વેધકરીલીલા લખાએલા
પુસ્તકો જેમાંના ધણુખગ મગકારે છનામ લાપ-
છેરી માટે મજુર કર્યા છે ને બીજાં થતા બચ છે.

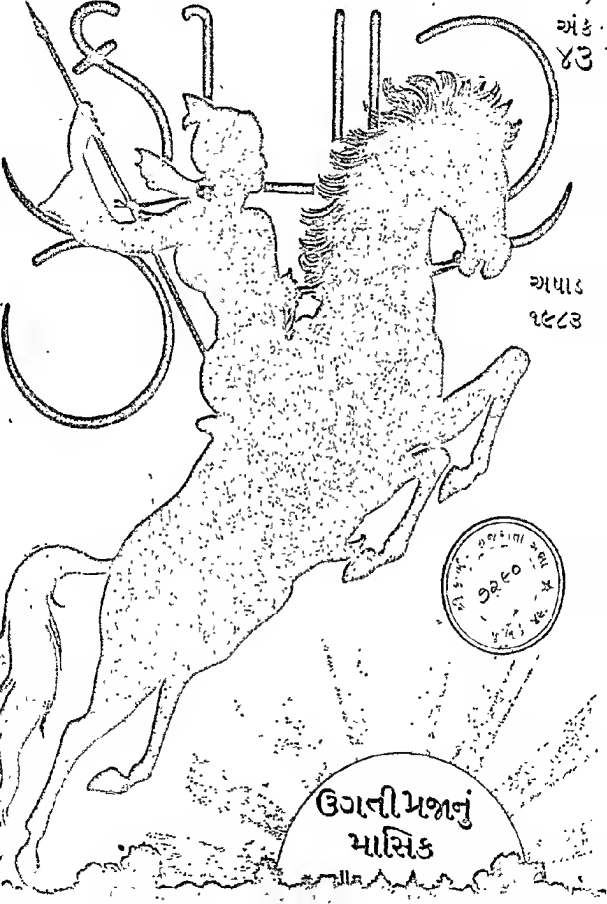
ગાંડીવ આલોચાનમાંજો

ટોપરોયની નણ વાતો (ત્રીજી આંબ)	૦-૪-૦
અક્ષ (બીજી આગતિ)	૦-૬-૦
બીરજલનો બન્ધુ	૦-૮-૦
મુરખરાજ (બીજી આગતિ)	૦-૮-૦
નીલમ	૦-૬-૦
બાળવિદાર (બીજી આગતિ)	૦-૧૨-૦
બીરમે અને ધુમિધિર	૦-૪-૦
વાધીનુ વન	૦-૪-૦
ગદુર્ધ દાર	૦-૬-૦
તોલકેરી દીપુટા	૦-૬-૦
જય બજરંગ (દનુમાન ચરિત્ર)	૦-૪-૦
ધુવારો (કાન્થો)	૦-૬-૦
બીજા કેટલાય નેપાર, રૂપ ગલા છે ગ્રામર,	
કનેયો, નેપોલિયન, બીમ, પરસ્વાન, વનગરગર્હ	
છનામ, રકાણી કે લેટ આપવા લાયક	
આવી અરન્ધ એપરીઓ બીજી નહિ મળે.	

એ ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

જાન્યુઆરી ૧૯૩૧ના આમામ ૧)
ફલકતાનો કાગળુગ ૧૧, અલ્લાનો બેંડ ગા,
કાળુ ચુલાગ ૧૧, આનદ મદ ૧૧, નિરિધિ
મુઝના પત્રમાં ગા, મારો જેવોના જુનબ ગા,
ઉપરાંત તમામ માસરો તથા લેખકોના નવા-
નવા પુસ્તકો મળે છે મુલ્યપત્ર મફત
રૂ. બની રિક્ટ બીડવાથી 'ગાંડીવ' પત્ર નમુના
તરિકે એક મલિનો મળશે લવાજમ રૂ. ૩)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીઠ-સુરત

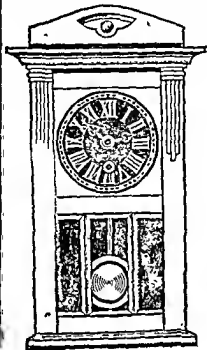
અંક
૪૩

અપાડ
૧૯૮૩

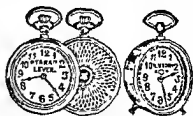
ઉગતી પ્રજાનું
ભાસિક

ફક્ત ત્રણ જ રૂપિયામાં

અમારું નવું ઘડિયાળ
ન્યૂ નોટેલ કંપોઝ
કીમત માત્ર ત્રણ રૂપિયા
ત્રણ વરસની
ગેરંટી સાથે
બરોબર નિયમિત વખત
આપે છે 'માગાકામ
મજબુત દેખાવમાં મુદર
ગોળખા વૉલન્ટ લોક-
ડાના મુદર કૈસમાં બે-
માહેકુ બંદિ ટાગવાનું
આ ઘડિયાળ સાથી
સરવુ, કરકમગવાળુ અને
સર્વોત્તમ છે
વી. એસ. વૉચ ફ.
પો. બો ૧૦૫ મદ્રાસ

ચાર દિનની ચાંદની

અમારું ૧૮ ફેરેટ રોલરગોલ્ડ ટાચક્લમાન પાંચ
વર્ષની ગેરંટી સાથેનું 'તાશ' રજર્જર્ડ પોકેટ
વૉચ (દિલ ડેલારનારુ અંગ્રેસાનુ ઘડિયાળ
કીમત ૩ ૫-૦-૦) લેનારને રજર્જર્ડ 'સી'
ટાઇમગીસ હતામ ચાર દિનની ચાંદની જે
આ લાભ દુન વખત મટિજ માનવે માટે

આજે જ લખો, નહિ તો પસ્તારો

ફેબ્રુન વૉચ કંપની
પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૬૫ મદ્રાસ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેલું અને હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોપણ આપતું આ હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશો

હાલ તે હોટસાને ચુમારે અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અશક્તોનું પાત્રણપોપણ કરે છે અને
તેમને જીનજીન ધંધા શીખવી પગ ઉપર ઉભા રહી કમાઈ ખાવ તેવા સભ્ય-શહેરી બનાવવા
યત્ન કરે છે તેમના ફક્ત બોરાણીપોપાણી વિગેરે ખર્ચના જ રૂ. ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે
તો જરૂર તમો પણ આ તમારા અનાથ ભાઈઓને બચાવવા તમારો દાનિશ્વરી દરન લખાવશો
દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાવતી અપાય છે રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મળાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

નહિરે અબરોથી માસિકને મદદ મળે તમે નહિરે ખખર આપનારાઓને મદદ કરો

संगीतसम्राट्, भिर्या तानसेन

मिर्झा मुगल विद्वान् अल्लुखानि

कलकत्ता: रत्नसिद्धि प्रकाश

આવતી કાલનાં નાગરિકો ધડતું આજનાં ધરોનું માનીતું માસિક

૧૧૪ નંબર ૭ :: આવાદ ૧૯૮૩

આવાદ

આવાદ! તપતી શ્રીષ્ઠ પછીના પ્રિય આવાદ! ઘેરગંભીર મેઘાડખરના સખા! તું કેવો ભરોભરો ભવ્ય ભાગે છે! માનવ જગતમાં જે તપ પછીનો આનંદ તારા જેવો જ અપૂર્વ છે.

ચિરાટની આડ જેવી આવાદી ખીજ ઉગેલી જોઇને અમે એને પૃથ્વીવાસીઓના સૌભાગ્યનું મંગલસૂત્ર માન્યુ હતું.

ધોમધખતા ગમનરણના વેરાન પટમાં, કલાધર કૃષ્ણની કાળી કીકીઓ જેવી ચેલી વાદળીઓએ ધ્રુમવા માંડ્યું અને છાયાઓ કરીકરીને ધરિત્રીના હેયાની વરાળ કાઢી અમારે અંતરે ચ એમ ગૂઢગંધવી ભારતીની દાઝ ભરી છે.

ઓમમહેશ્વરમાં કુદરતનો સ્રાવ્ય ભગ્યો. માતંગદળ સમાં વાદળે ધમસાણુ માંડ્યું, સોરો હિમશૃંગો તુટી પડતાં હોય એવા કાટકાઓ થયા; પગેપગ આઘ્યાસો શી પીજ અમકી રહી;—અહો, ત્યારે . . ત્યારે અમારાં કુંવારાં હૃદયમાં પૃથ્વીના સસા રમવાના કોઠ બાગી ઉઠ્યા.

હવે તો ગન્ધવતીમાં ગીડી સોડમ ફેરી છે; ધરતીની ઓ પાંગરી છે, કેરકેર હરિયાળી ખીલી છે; લીલી નાથેર ચુંદડીનાં લાલ છાંટણું શા ઇન્દ્રગોપ અર્ધીતર્હી ભમતાં ફરે છે. એ યુદ્ધિસોન્દર્યની માપુરી,—એવી ભારત-સ્વશક્ત્યની ભવિતવ્યતા અમને અતિધણી વ્હાલી છે. પણ . . .

તે આરૂ અડગ સાધના જોઇએ; કઠોર તપશ્ચર્યા જોઇએ. આવાદથી શરૂ થતો આતુર્ભાસ એ ઉચ્ચ ઉપાસનાને કાળે છે.

એ કર્તવ્યપંથે, મિત્ર આવાદ! તારી રમ્યગંભીર સ્મૃતિ અમને સદાસર્વદા કૃતનિશ્ચય અને ખલવાન બનાવે.

આ લખુ ધુ તે વખતે હું શુજરાતના એક શ્રીમત યુવાનના સાથમાં દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં ફરી રહ્યાં છું. એમના સૌજન્ય અને ઉદારતાથી મને કેટલું જોવાનું મળ્યું હતું મળી રહ્યું છે તેની વાત તો બીજા કોઈ પ્રસંગે કહીશ. ભારત-માનાનું જે ખૂબ સ્વરૂપ ધારિધરી આ પ્રવાસથી પ્રત્યક્ષ થયું હતું છે તેનું દર્શન 'કુમાર'ના વાચકોને કરાવવાની જે તક મળશે તેટલા પુરતો શુજરાત ઉપર તેમનો ઉપકાર ગણ્યો.

આપણે બધા માનુષ્યોની સ્વતંત્રતા અને ઉત્તમિત મિત્ર હાજર રાખીએ છીએ, પણ આપણી આંખે હાલની કેળવણીના એવા સંજ્ઞા પાટા છે કે આપણે તેનું સૌદર્ય, વિવિધતા કે વિપુલતા જોવાનો સંજ્ઞા ભાગ્યે જ પામીએ છીએ. મધ્યકાળનો ભારત-વાસી યાત્રામાં અને વેપાર નિમિત્તે જેટલું ભ્રમણ કરતો, તેનાથી પ્રાપ્ત પ્રાપ્ત વસ્તુ જે સુખ અને વ્યવહાર ચાલતા, તથા એકબીજાની સંસ્કૃતિ, રીત, સમાજ, રીતરિવાજ વિષે જે અનુભવ અને જ્ઞાનની આપણે આપણે રહેલી તે આ જમાનામાં જાણી નથી.

આ જમાનામાં તો આપણે જન તાર સ્ટેટપેનની દોસ્તીથી થયે થઈ, કોંગ્રેસના પરદેશી અધ્યક્ષો અને પુસ્તકપ્રચારમાં જોવાઈને નોકરીમાં નીતરી જાય છે આપણને ખબર નથી કે આપણા વતનમાં શું પાકે છે, આપણે જાણતા નથી કે આપણું દેશમાં કેટલી નતિઓ વધે છે, તે યુગ ક્ષાથી આવી અને કઈક નતિઓના મિશ્રણ થયા થયા થોડા માણસો જોતાના જ વસોનો પુરો પાકે છતિહાસ જાણતા હશે. કેળવણી અને સમજાવવા ગણ્યા હશે. કેળવણી અને સમજાવવા ગણ્યા હશે. કેળવણી અને સમજાવવા ગણ્યા હશે.

વારીષ જાણતા કે તેનો સંપર્ક કરવામાં બેરકાર હોય છે.

પણ એના એ જ માણસો જ્યાં મહાયુદ્ધ વખતે યુદ્ધપત્રો નક્કી બાંધે જોઈને પી ગયા હોય એટલા જોનાથી માલીનગાર હતા. તેઓ અમેરિકા કે કાન્સાસ આગામી વાતો જાણતા હોય છે, રોમ અને ગ્રીકના પરદેશી પરદેશી કવિતા તેમણે જાણે કરી હોય છે, ત્યાંની નગરો, આનર ને તજવાડા પર ત્યાંના ભગ્નો ને કવિતાએ કંટાળા ઉઠાવે પર તેઓ આફ્રીકન વસ્તુઓ જાણતા હોય છે આપણા શ્રીમત કેળવણીના યુવાનો પૈસા ખર્ચી યુદ્ધ-અમેરિકાનો પ્રવાસ કરે ત્યારે રોકાણીઓને આમ કહી જાય જુએ, કાન્સો ફરતો હોતો તે વાડી જુએ, નેપોલિયનને આમ કહી હોતો હોતો રહી હોતો આપણા હતા તે જમાનાની યુદ્ધ યુદ્ધ સીસેરોએ જાણ્યો કહ્યો હતા તે ખરિયેરમાં રૂદન કરે, પેરોસોની જોડાની તપાસે.

પણ શ્રીકૃષ્ણે કહેવું ઉપર જે રથને જનનું અખતિય સાક્ષિત્ય આપ્યું તે સમજાવ્યું તે જમાનાની આજે એક વિદ્વાને અનેક પુરાણો સંદિગ્ધ રીતે કરી છે એ વાત આપણા જમાનામાં કેટલા જાણે છે? તેવીસ મોડે જમાના આ વ્યવસ્થા, આગામી નહોતી તે વખતે બનીસ વર્ણના ક્રમાં આપણે જમાનાને જાણવું રિજિસ્ટ્રાર કરનાર રાજની જન્મશૃતિ વિષે આપણે શું જાણીએ છીએ? તમામ વેણુવર્ણના આજ-પ્રચારક સમર્થ સમાજગી જન્મશૃતિ વિષેની તથા તેમના જનનની હકીકત આપણી કેળવણીમાં કદિ અડકે નથી હોતી ખરી?

આપણા ધર્મો, મુખ્યત્વે, નતિઓ, કળા, પ્રાચીન ખરિયેરો, રીતરિવાજ,

ઉત્સવો અને પૂર્વજોના સ્મરણ ક્રિસ્ટાઓને આપણા માનસિક જનમાં કઈ સ્થાન મળ્યું છે ખરું? આપણી અન્યારની દારિદ્ર્યમય પરાધીન નિર્જનિમા યુદ્ધપત્રો અને સંદિગ્ધ આપણું આત્મવચના અને જનનના હલકા અસત્યો સિવાય બીજું શું આપણે રાકે છે? તે પચાવીને તેને પક વિસ્તારવાને આપણે કંટાળે જ્યારે વસાવવા નથી થયું અમેજ જાણે અમેજ સાક્ષિત્યને જ વિસ્તાર વગરે. આપણા સાયન્સના કૌશલ્યો સ્વાતંત્ર્ય કે સ્વપ્રયોગની વાત જ કમ નથી, તેઓ પરદેશના પુસ્તકો વાંચી સામાન્ય માણસો ન સમજે એટલે આપણા આપણો કે લખણ વર્ધાનો, પણ દેવાની પ્રગતિના નાકા ઉપર તેમનો આકરો?

યુરોપિયનના આઠ યોગ્યે વિચારો લાવી નીકળિયા હશે તેના જમાનાના જમાના કહેલા જુએ ત્યારે તમને ખ્યાલ આવે કે આપણી જાણમાં કેટલી ગતિઓ બની છે પણ જે થાય તે હાથ જોડીને બેસી રહી જાય કરનારને કે જોગવા કરનારને કશું મળત નથી. 'યુદ્ધમલ'ની હાલે ધમકાની લાટી (દૃષ્ટિ પેરડ) બેરેડી ટુપો પરદેશી કેટલા મોવા બાંધે આપણે જનરોમાં ઉગારી છે તે જ યુદ્ધ-મલના રીવા અને કાલ મે આડે વચકે ઉત્તરો આડો જોવા આપણા જુઓ કઈક પણ બનાવવાની કિંમતે દબાવે રીખે?

રજન્યદોરી લટોમાં ઉતરેલા ભદ્રા-દુરો કે યુનિવર્સિટીમાં કેળવણીના વાવડા નીચે જનનને કાલના આ પળા વિદ્વાનો દેશનું સ્વરૂપ, દર્શન કે નાકી તપાસવાને કઈ રીતે માર્ગો

બતાવે છે અથવા સસ્થાઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે જોઈએ છીએ ત્યારે નિરાશા દેખાય છે યુરોપના જ પુખ્તકો પકન તરીકે આગળપડતા મુકરામા આવે છે, જેમાંથી હિંદુસ્તાન વિશે કંઈ જ બહુવાન મળતુ નથી. પણ એ જ યુરોપીઓના બારતમૂંઝિ અને તેની મકરતાઓ વિશે જે મથના મય એકઠા કરી રહ્યા છે તેનો લાભ લેવાને, તેમાંથી ઉપયોગી સાધનો તારવી સામાન્ય જનસમુદાયને પહોંચાડવાને કેટલા વીરતા મળે છે ?

ધ્વજિરડા એક સાહેબ અહીં નોકરી અર્થે આવે છે તે પોતાનું કામ તો કંઈકેટલે સાચવે છે, સાથે ફાર્ગિસ જેવા સાહેબ ગુજરાતને 'રાસમાળા' જેવા અમુકો કંથ કરી આવે છે, ટાંડ સાહેબ નોકરી કરતાકરતા—મુસ્લીમી બીરી કરનાકરનાં 'રાન્સ્યાન'નો મહાન કામ ધરે છે, અને આત્યારે કોઠા રોંગફીલ્ડ અને કિન્ડેડ જેવા ચે ઓછા ઉત્પાદક નથી. આપણા દેશના વનીવદારો, દીવાનો ને ગ્રીફિસસો-

માણસ બીજાને છતીને વિચારી બને છે, પોતાની છતીને છતીને અજેય. (પૂનઃપ્રત્યુત્તર)

માથી કેટલાએ પોતાના છતનના અનુચિતોને સાર આપી મનને વાર સારમાં આપ્યો છે ? અથવા પોતાના વૈતસા ઉપરાંત હાથ નીચી મૂક ક પ્રદેશની તોર કરી છે ?

હિંદુસ્તાનના દરેક માતમા નોકરી કરતા સાહેબએ તેમની હકુમત નીચેની રિયાસતનું પર્વતિસર સ્વરૂપ પુસ્તકોમાં ઉભાથું છે અને પોતાના રાજ્ય અને દેગને ઉપયોગી થાય એવી માદિની મુખ્ય કરી છે જેના જ બળે ખજીરી આપના તેમના વારસદારોને માર્ગ સરજ થાય છે અને તેમની સત્તા મજબુત થાય છે જ્ઞાન સર્વોત્તમ બળ છે એ વત બરોગર સમજી જવા દોવ તો તેઓ જ

જ્ઞાનના વખાનમાં ગરી રહેલા આ-

વિદ્યાર્થીઓને

પશ્ચિમના બેદુદા અનુકરણથી કે શુદ્ધ અને છરાફર અમેજી એકસા-જાખવાની આવડતથી-સ્વાતંત્ર્યસિદ્ધિની ઉમારતમાં એક પણ ઇંડ કમીજવાની નથી. આને વિદ્યાર્થીઓને જે કેળવણી મેળવે છે તે બુદ્ધિ પીડાતા હિંદુ નાનને ગાર બેદર બર્ચાળ છે એ કેળવણી કહિ પણ મેળવવાની આગા રાખનાર પર્ગની રાખના 'દરિયેએ ખસખસ' નેટલી છે એ કી કેળવણી લેનાર વિદ્યાર્થીઓએ લાયક શિક્ષક થવું હોય તો તેમણે રાષ્ટ્રને ચાલે પોતાના લોહી અને પસરો—પોતાનો છતન-રસ અર્પણ કરવો જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓએ સરસક ગુસારના આનેવાન થવું જોઈએ. રાષ્ટ્રમાં નેટલુ સાર છે તેનું સરલણ કરી સમાજમાં જે અસંખ્ય અનિષ્ટો પેસી ગયા છે તેને નાશુદ કરવા જોઈએ

વિદ્યાર્થી પરિપટાનુ કર્તવ્ય એ છે કે તેઓ વિદ્યાર્થી સામેની ખરી દશા વિશે એમની આંખો ઉઘાડે નિરાશાના વર્ગોમાં પરદેશી વાતાવરણ હોવાને લીધે વિદ્યાર્થીઓને જે વસ્તુ ગીજવાની તક ન મળતી હોય તે વસ્તુઓ વિશે આ પરિપટોએ તેમને વિચાર કરવા કરવા જોઈએ. રાષ્ટ્રકનના કાર્યક્રમમાં રાષ્ટ્રના એક અંગને અપૂરત રાષ્ટ્રને નહિ ચાલે

ગોદાવરના કશ્મરંદ આંધી

પણા વેદાનીઓ અને વિદ્વાનો એમના યુરો અને મીમામાઓ કઈ રીતે દે-રાની યુક્તિ અર્થે થેછ રાકે છે તે જ્ઞાનને ધુવાન હુલ્લ તથા છે, પણ તેમની તરફથી એક પણ સાધન આત્યારે રમ્પ થતુ નથી કે જેની મદદથી દેરા તરવા શક્તિમાન થાય

સુવાનોએ જ પોતાને ઉપ-યોગી જ્ઞાન મેળવી લેવું પડશે અથવા ક્ષણે સરજવા પડશે. જે દેશને પૂરે છે, જેને માટે જ્ઞાન સમર્થતા છાજ રાખે છે તેની નાદેવાડ જેવા ચારે-કેર ધુમરાની તરફ છે ભારતના પ્રાતે-પ્રાતમાં આવાની ખિતતા હોવા છતાં જ્યાં જ્યાં ત્યા સનતન દિદી એકા-વાણું હુલ્લ નગરે પડશે આચાર અને બાપાના પડદાની પાછળ એકસરખા ભારતીય છવ છે એની ખાતરી કરવા તેના આચાર અને બાપાને ભેદીને ગળતુ લેઈએ.

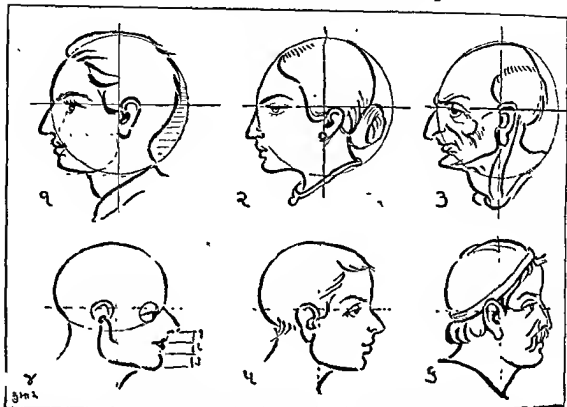
અભ્યાસ, પ્રયાસ અને અનુમય ત્રણે સાથે ન મળે ત્યાં મુશી દેશની કેળવણી અધુરી જ છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાની છાપ મુના કોરોડા પર પાડી રટી છે તેમને માતની, ગામની, વગેરી કે ન્યાતની દહિએ નહિ, પણ કોરોડાની દહિએ વિચાર કરતા શીખવું રહ્યું છે. એ કોરોડોમાં અપૂરવો, તારવાને, મુંડાઓ અને વેસ્યાઓ મુજાનો સમાવેશ થાય છે સમાજમાં એ વર્ગોની દલ્લી માટે ગાપણામાંતો એકેએક જાનુ જવાબદાર છે

પ્રાચીન કાળમાં વિદ્યાર્થીઓ 'મહાચારી' કહેવાતા બ્રહ્મચરી એટલે છપરને માર્ગ અને ઉપરથી ટરીને ચાલેવાર. એ મહાચારીઓને રાજ્યો અને મુરખાઓ માન આપવા સમાજ સ્વેચ્છાએ એમનું પોષણ કરતો, અને બદલામાં તેઓ મહાજને મોજખા બળવાન આત્મા, બળવાન માનસ અને બળવાન બાહુ અર્પણ કરતા આજની દુનિયામાં પતિત પ્રાનના વિદ્યાર્થીઓ પર તે તે પ્રાનની શુભ આગા રેડેડી છે વિદ્યાર્થીઓ જ દરેક વિષયમાં આપમેળવાજા આનેવાન નુષાસો બના છે. આપણે ત્યાં હિંદુસ્તાનમાં એવો દશનો નથી એમ નહિ; પણ એ તંત્ર અવગણના છે માત્ર કહેવું તો એ છે કે વિદ્યાર્થી પરિપટોએ મહાચારીની રિયનિને છાજે એવું આ પ્રશ્નનું વ્યવસ્થિત કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ

શ્રી ત ર વા નું સ હે લ છે

[જે આંગણ પાઠ પાઠ કર્યા હોય તે]

જેને જેને ચીતરવાનો શોખ લાગે છે તે રાગચાતરી જ માણસોના બહેત કાઢવાને આદર હોય છે, પરંતુ જીવનમાં સમજ્યા વિના ચીતરવા નહીં છે એટલે નિઃકૃષ્ણ થતા હતાજીને એ શોખ પડતો મુકે છે પણ કપર જાતેથી રીત પચાન્યા લઈ જે કામ કરવામાં આવે તે પછી સરખ પરિણામ આવશે

દેખારા, બેવડાંએ પેરો કે ડાબલીનું ટાકણ—જે કંઈ મળે તે વડે પહેલા એ ગોળ જાતે અને કપર જાતેના પ્રમાણે તેની વચ્ચેથી ચાર લીટી દોરો પછી એ ગોળ લીટીઓ સાથે માણસને ચંદ્રે દેખાડ્યા મળતા થાય છે અને દેખાડ્યા કેટલે અતરે છૂટો પડે છે તે ઉપરથી આકૃતિમાં જાણવા મુજબ બારીકાથી જુઓ અને બેરોબર સમજાને તમારા ગોળ પર લીટીઓ ગોઠવો

આખની જગ્યા વચ્ચે લીટીની નીચે જાણથી કેટલી છંદી છે? નાક ગોળમાંથી કેટલું બહાર પડતું આવે છે? દોઢનો પ્રુજો ગોળ ઉપર જ કેવી રીતે પડે છે? દાઢી કેટલી બહાર પડી ગોળની બહાર નરહને મળે છે?

ઝાન અને નાકની ઉચાઈ સરખી જ લાગે છે કાનની જગ્યા તથા આકાર કાળજીથી બેરોબર ગોઠવને કપાળ અને વાળનો સંબંધ જુઓ માથાનો પગથો બાન નોળની અંદર ક્યાંકથી કેટલો વળે છે અને ડોઢને કેવી રીતે બેઠાય છે તે પર ધ્યાન આપો

આ રીતે આ પેટના નમુના તમારા હાથમાં પાસ કરો છોકરા અને છોકરીના ચહેરામાં ક્યાંકના કુદરત પડે છે તે જુઓ રૂઢના ચહેરામાં હાડકા અને માસની રેખાઓ કેવી બહાર પડતી છે તે જુઓ

પાકી સમજાનું પરી નવ્ય એટલે ડાખી અને જમણી બંને જાણુ જોતા મેકા ચીતરતો સાવ મળતા ન આવે તે કંઈ નહિ, પણ માણસના સાધારણ હાટ સાથે થાય એક જ સંભાળને તામને લાગે છે તેમ જીવન વડા ચહેરા પગ કરી રાહસી, તે કરવા ચુકસી નહિ પછીથી નમુના જોવા વચર અને ત્યારે ગમે ત્યાં બેઠાબેઠા આ મહાવરો પડતો તે મેકા વખતમાં તમારા હાથમાં ચહેરા બેસી જશે સામે જોતા મોઢાનો પાઠ દવે પછી

સંગીત સપ્રાટ તાનસેન

સંગીતને પ્રાચીન યુનિઓએ પાંચમો વેદ કહેવા છે. એ વેદના જાતા ઋષિઓએ તે વિદ્યાની ખુબ જ પ્રશંસા કરી છે. એ વિદ્યાનોએ એનું ચાસ્ત્ર પણ જનાવ્યું. પ્રાચીન કાળમાં એ વિદ્યા કેરવે ઉચ્ચ દરજ્જે હતી તેની ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે મહારાજ વિક્રમાદિત્ય જેવા દીપકઆસપી સમ્રાટ આ જ ભારતવર્ષમાં ચર્ચ ગયા.

આપણે ત્યા સંગીતના ઉત્તારો તો આજ યુધી-માં ધણી થઈ ગયા છે, પરંતુ એ સૌમા જે બીન-દરીકે ગણાઈ ગયો અને જેનું નામ સૌની જીભને ટેરવે દજી પણ દમેશ રમે છે એવો તો એક જ તો તાનસેન.

તાનસેનનો જન્મ ક્યારે અને ક્યા થયો એની કોઈ ચોક્કસ માહિતી મળતી નથી, પરંતુ એમ મનાય છે કે તે ઇ.સ. ૧૫૨૦માં ગાંધિયરની નજીક વેલ્લટ નામના નાના ગામડામાં જન્મ્યો હતો. એના પિતા મકરંદ પાંડવે કાશીના ગોડબાલણ દત્તા કેટલાક કહે છે કે એ કાન્યકુબ્જ બ્રાહ્મણ હતા મકરંદ પાંડવેનો અવાજ બહુ જ સ્વેદ અને સુરેશ દત્તા. શાંમ કવિના કંઠવાતી શક્તિ પણ એમનામાં હતી એમ કહેવાય છે. એ સંગીતમાં બહુ જ રમ લેતા અને દરિદ્રીર્તન પણ કરતા.

પિતાનો વારસો પુત્રને મળવાનો જ. તાનસેનનો અવાજ પણ મધુર, તીક્ષ્ણ અને ગમે તે રસ ઉપર તુરંત મેંદ લઇ શકે એવો નીપજ્યો વીજૂલા અવાજ મા જેમ કુદરતી મીઠાશ હોય છે તેમ તાનસેનના અવાજમાં પણ હતી. એનો અવાજ સંગ્રામીય ત્યારે વીણા પ્રણયગી ઉડવાનો બાસ થતો.

તાનસેનના બાળપણનો એક દિરમો એવો કહેવાય છે કે તાનસેનના પિતા કુસવાડીમાં રહેતા, તે જાતની તાનસેન રહ્યા કરતો ત્યારે સગાઇ જઈને ફળપુત્ર ચોગવા આવનારો મિલની ગર્જના જેવા શબ્દ કાઢી ડગલતો. એક દિવસ એક મહાત્માએ જાગમા આવી મિલનો

શબ્દ માબલ્યો, અને બુઝો છે તો એક બાળક તે અવાજ કાઢી રહ્યો છે. બાળકને જોનાર્થે જ તેમણે કહ્યું કે આ બાળક સંગીતમાં અત્યંત પ્રવીણ થશે.

તાનસેનનું મુળ નામ ત્રિવોચન મિશ્ર હતું એમ જાણવેલું છે. એના પિતા મકરંદ પાંડવે ગાંધિયરના મહારાજ રામનિરંજનના દરબારમાં હતા. એ મહારાજે ત્રિવોચનને 'તાનસેન'ની પદવી આપી અને તે દિવસથી તે ત્રિવોચન મિશ્રનો તાનસેન થઈ ગયો.

તાનસેનનું બાળપણ કેમ 'વીણું' તે વિશે એવી દંતકથા છે કે એના પિતા મકરંદ પાંડવેને સંતાન થતા તે જવના નદિ તાનસેન પહેંચાના તેનાં બધા સંતાનો મરણ પામ્યા હતા. આથી તે તાનસેનને બાલિયરની પામે રહેતા એક ગુપ્તસમાન કુટુંબ મદમ્બદ ધોપની ગોદમાં અર્પણ કરી તીર્થયાત્રાએ આવ્યા ગયા. મદમ્બદ ધોપે જ આ બાળકની સાંભરાર કરી ઉછેરો તથા તેનું ભરણપોષણ કર્યું.

એને વિશે એક બીજી દંતકથા એવી માલે છે કે તાનસેન દેવીના મોરો ભક્ત અને ઉપાસક હતો, અને દેવીની પૂજનઅર્ચા કર્યા વિના બીજું કાંઈ કરતું તેને મળતુ નહિ. એક વખત એટલા બેદરથી વરસાદ પડ્યો કે લગભગ આખું શહેર જળજળાકાર થઈ રહ્યું અને નદીમાં બારે પુર આવવાથી શહેર તળાવવા લાગ્યું. તથાપિ તાનસેન પોતાના નિશ્ચયથી ન ડગતા એવા કહ્યું મન્નેગોમાં પણ નદી પાર કરી સામે તરિ દેવીના મંદિરે ગયો. એની આ ભક્તિનું દર્શન નસ જ મળ્યું. દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેને મગીન-વિદ્યાનું પરમાન આપી આદેશ દીધો કે 'પહેલા તુ મયુગ પામે આવેશા વૃન્દાવનના મી દર્શન સ્વામીના સિખ્ય થા; એમની પામે મગીનવિદ્યાનો અભ્યાસ કરી પછી મદમ્બદ ધોપ સાહેબ પામે આવજો.' તાનસેન દેવીના આદેશ મુજબ મયુગ વૃન્દાવન આવ્યો ગયો અને ત્યાં ધોપાં વર્ષ થી દરિદ્રાન સ્વામી પામે રહી મગીનવિદ્યાનું કીર્તીક અધ્યયન કર્યું.

એ દગ્ગિય રવામી પાસે ઘણા મવેઆઓ ગીખવા આવતા, તેમના તેમના આંડ પ્રસિદ્ધ શિંગોના નામ તો હતું જુના યથોમા મળી આવે છે. બેજુ, ગોપાળસાલ, મન્નરાય, રામદામ, સ્વિકર પંડિત, મોમ પંડિત, નામિથિ (નાનમેન) અને રામ સોકમિન. આ બધા શિંગો વિદ્યા મેળવી લીધા પછી સગીનના પ્રચારાર્થે જુદાજુદા પ્રાંતોમાં ચાલ્યા ગયા, અને દરેકે, જ્યાં ગયા ત્યાં સાઈ નામ કાઢ્યું બેજુ, ગોપાળસાલ અને મન્નરાય દિલ્હી ગયા, સ્વિકર પંડિત અને સોમનાથ પંડિત પટના ગયા અને તાનમેન મુખ્યિદ્દ ગેરખાનના પુત્ર દોલતખાન પાસે ગયો. ત્યાં એના સત્કારાર્થે નાનસેને ઘણી કવિનાઓ પાણી લખી, દોલતખાનના અવસાન પછી નાનમેન રીવા સરજાનમાં ગયો ત્યાંના રાજા રામચંદ્ર તાનમેનનું સગીન સાલળી એટલા પ્રસન્ન થયા કે તેને ઉત્તરના ગાનાવી પુષ્કળ માન આપ્યું.

થોડા જ દિવસમાં તાનમેનના નગીતનો પ્રચાર દેશદેશાતરના પ્રવરી મયો અને મોગસ સમ્રાટ અકબરને કાને તેની ધીનિ જતા તેણે તાનમેનને પોતાના દરબારમાં આમંત્ર્યે. આ બાદશાહી નિમત્તવૃત્તી રીવા મદારાજને પણ આનન્દ થયો એમ કહેવાય છે કે તાનમેનને વિદાય આપતી વેળા રીવા મદારાજે તાનમેનને બે બાહુમધ્ય મુગધુકકણ બેઠ આપ્યા મદારાજના પ્રેમથી તાનમેન એટલો મુગ્ધ થઇ ગયો હતો કે તેણે છુટા પડતી વખતે પ્રતિજ્ઞા કરી કે દલે પછી તમારા સિવાય કોઇ પણ માણસને જમણા હાથથી સલામ નહિ કરે, અને આજ પછી તાનમેનના માયક વંશજો આ પ્રતિજ્ઞાનું બરોજર પાલન કરે છે અને કામે હાથે જ સધામ કરે છે.

રીવાથી તીકળી તાનસેન ઈ. સ ૧૫૬૨માં અકબરના દરબારમાં ગયો. અકબરના દરબારમાં તો દેશવિદેશના ગાયકવાડોના મોટા સંઘ હતા.

અકબરે તાનમેનનું બારે સન્માન કર્યું અને પોતાનો ઉત્તરના બનાવો કહેવાય છે કે પહેલપહેલું તાનમેનનું ગાયન સાલળીને બાદશાહ એટલો ખુશ થયો કે તેને બે લાખ રૂપિયાનું હનામ આપ્યું.

અશુભક્રમ આંખે અકબરની આંખે છે કે બાદશાહના દરબારમાં બધા મળીને ૩૬ ગાયકવાડો

હતા એ બધાનો નામ પાણી એણે આપ્યા છે એમાં મુખ્ય તાનમેનનો પુત્ર નાનમેન, સુરજખાન, તીર મુઝખાન, બાજબાદુર, સુદામ વગેરેને ગણવા છે બાજબાદુર તો- માળવાનો અધિપતિ હતા. અશુભક્રમ કહે છે કે સંગીતમાં એને કોઇ બારે એમ ન હતું, પણ તાનમેન વિશે તો એ લખે છે કે 'એના જેવો ગરૈયા તો વિદુસ્તાનમાં છેલ્લો દગ્ગર વર્ષમાં પાક્યો નથી.'

અકબરના દરબારના બીજા પ્રખ્યાત સંગીત-શાસ્ત્રી તથા એ સમયના મદારકવિ અને ભજન સુદાસ સાથે તો તાનમેનને ગાદ પડિચય હતો. રતિનાસ રવામીના આંડ શિંગોમાં જે રામરામનું નામ છે તે આ મુદ્દામના જ ગિતા તાનમેનના યુરજી.

એક વખત તાનસેનનું ગાયન સાલળી અકબરે અત્યંત પ્રસન્ન થઇ કહ્યું તમે આટલું બધું શાસ્ત્રોક્ત નથી મધુર મંગીન કરો છો તો તમારા યુર કોણ? નાનસેને કહ્યું જન્મવનવાસી થી દરિદાસ રવામી એ સાલળી બાદશાહે રવામીજીના ઈર્મન કરવાની હુકમ કરી. પરંતુ રવામી તો દુન્યવી અવલારથી અલિપ્ત રહી પોતાના ભજનની જ ક્ષમા મરન રહેવા અને કાંઈને મળતા નહિ. આથી કશો પરિવાર સાથે લીધા વિના બાદશાહ તાનમેનની સાથે તોડના વેશમાં ત્યાં ગયા રવામીજીને આ વાતની જાણ થતા તેમણે તાનમેનને બાહુ ટપકો આપ્યો પછી ભજનનો સમય થયો ત્યારે બધા સાથે આપ્યા રવામીજીએ પોતાનું સગીન સાલળાવ્યું બાદશાહ મુગ્ધ થઇ ગયો.

મયુરથી પાછા આવી બાદશાહે તાનસેનને પુછ્યું, 'તમારા યુરના સંગીતથી મારા પર જે અદ્ભુત અસર થઈ તેથી તમારા સંગીતથી કેમ નથી થતી?' ઉત્તરમાં તાનમેને જણાવ્યું કે 'યુરજીના અવાજમાં આપને જે દેવી ઝપક લાગે છે તેનું કારણ કે તે બાદશાહોના બાદશાહ સ્થિતિ કિરતારના જ ખ્યાનમાં મગ્ન રહે છે, જ્યારે હું તો આપ નામદારની જ સેવા કરું છું' ઉપલી દંતકથા મારી હોય કે ન હોય, પણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે બાદશાહ તાનસેન ઉપર બહુ જ પ્રસન્ન હતા.

એક દિવસ તાનમેને દરબારમાં કવ્યાનુ રાગ સવારના સમયે ગાઇ સળગાવ્યો બાદશાહે તાનમેનને

સોમનાથ

સેવા :

મેણું મારી કહ્યું 'કલ્યાણુ
રાગ તો માંગે ગવાય
છે' તાનસેન દસીને
ખોલ્યો, 'હું જાતે બ્રાહ્મણ
છું, અને સવારના પહેલા-
રમાં બ્રાહ્મણ કલ્યાણુ
રાગમા જ આશીર્વાદ
આપે, જેથી આપનું
કલ્યાણુ થાય.'

અકબર પોતે કનિ
દતો, રસિક દતો અને
સંગીતનું સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીય
જ્ઞાન ધરાવતો. અણુમ-
કેશ કહે છે કે 'ભગ-
ભક્ષા સંગીતવિશારદ
ઉસ્તાદોને પણ ટાંકી તપ
એનું અકબરનું સંગીત-
શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હતું, તેમા-
રે ખાસ કરીને ત-
બક્ષા બલવવાની તેની
શક્તિ અદ્વિતીય હતી'
તાનસેન તથા તેના સમ-
કાલિન બીજા ગાયક-
વાદકોની આદર્શી કદર
અકબરે કરેલી તેનું એક
કારણ આ પણ હતું

અકબરના દરબારમા
દેશદેશના ઉસ્તાદો હતા
એ આપણે ઉપર જણવ્યું
એ બધાના પરસ્પર મે-
ળાપથી, વિચારવિનિ-
મયથી અને સદકારથી
તાનસેને એ વખતના
સંગીતને લોકરુચિને અ-
નુકૂળ નહું રૂપ આપ્યું.
કહેવાય છે કે મુખ્ય જ
રાગમાંના 'દિન્દોલ'
અને 'મેય'—એ બંને

ભરતીજનમાં અમર કાળસંગીત મુણવતો,
ધસી લેતો, સોમ ! સમુદર ઘેર ધુધવતો,
તું તેને ઉપકંઠ યોગી સ્થિતપ્રજ્ઞ વિરાજે,
ને બેસું તુજ અંક બાળ શો હું ચે આજે.

ક્યાં એ ધુમ્મટ સોમ ! કહીંએ કલશ ધન છે ?
આડેધડ આ પોઠ પડ્યો,—શિવલિંગન ક્યાં ચે !
નથી શેખના નાદ, નથી આલરના ડંકા,
ભાવિઃ દર્શનભીડ મહીં વગડે ના ઘંટા.

કોતરણી લુંસાઈ મનોહર ગઈ મૂર્તિઓ,
વધીં વીત્યે કોઈ થકી ના થઈ પૂર્તિઓ;
ગલેદારની માંદા મુગોળ રહેલો આડો,
હ છે હું ખની યાદ ખોલી જર પડેલો આડો.

હિંદુ-પ્રવનની ખટઃ વિષે આ ભાવવિષમતા,
રાષ્ટ્રોદ્ધારે, નાથ ! અમારી આ દુર્બલતા;
તુજ ખુરસે મદિર આજ મિથ્યા મુગ વેદ,
આંસુ ગરતું એક મહા દુઃખ શોકે ઘેર.

તારી મુમું ધુજ મુગીને શિર અગવું,
પરમ ભારતીમાત તરું કલ્યાણુ ખઠાવું;
પરથમ લોળા ! કાઠ લોકોએ આંતરબ્યાધિ,
પછી ઉદધિમાં સોમ ! ભલે લે યોગસમાધિ.

દેશજી પરમાર

ગંગોત્રી તાનસેને નાશ
કયો! એના જેવા નામા-
કિત અને અપ્રતિમ
સંગીતશાસ્ત્રીના નામ પર
આ કલંક કેમ લેણ શકે!
એ વિચારનાં જણાય છે
કે જુના નિષમળદ
સંગીતથી મુસલમાન જ-
નના આક્રુષ્ટ ન જ થઈ
શકે એમ તેને લાગ્યું
હશે અને તેથી એણે
જુના સંગીતશાસ્ત્રની
બ્યવસ્થામા ફેરફાર કર-
વો જરૂરી ગણ્યો હશે

સમાજમા જમારે
કોઈ પુરુષ જુની પ્રજા-
સિકામાં મુખારો કરે છે
ત્યારે પુરાણ વિચારના
લોકો તેના ઉપર દુમ્મતા
તો કરે જ છે તાનસેનની
ખાખતમા પણ એમ જ
જન્યું, જુની પર પરાના
અભિમાની ગાયકો,
પરંપરાથી ઉતરી આ-
વેલા સંગીતમા તાનસેને
કેસા મુખારા માખી
ન મક્ષા, અને તેથી
'તાનસેને બધું જાદ કરી
નાખ્યું અને એક તથા
દિન્દોલ રાગને ખગાડી
તેમનો નાગ કયો' એવા
એમનો મત થઈ ગયો.
એ મત હજી ચાલ્યો
આવે છે.

તાનસેન જેટલો ગા-
લનગાલમા નિષ્ણુ હતો
તથા નવીનની રાગરચના
કરવાની તેનામા જેટલી

આદ્યુત શક્તિ દત્તી તેટલો જ તે ઉત્તમ કવિ પણ દત્તો. એણે રચેલા ત્રણ ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે મગીનસાર, ગગમ્ભાસ અને ધીનધૃષ્ટસ્તોત્ર આ ગ્રંથોનો રચનાકાળ ઇ. સ. ૧૫૬૧નો વેષાય છે, જે વખતે એ રીવા મદદરાજના દરબારમાં દત્તો.

કહેવાય છે કે તાન-મેને મુસલમાન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો, કેમકે તે શાદીઘરની કોઠકન્યા પરખ્યો હતો, અને તે માટે એને મુસલમાન થવું પડ્યું હતું તેને 'મિરજા'ની પદવી પણ મળી હતી એક યીજ દત્તકથા આ વિષે એવી આસે છે કે ન્યારે તે

નાનપણમાં પોતાના મુસ્લીમ ગુરુ મદમ્મદ ધૈય પાસે વ્રાસિયગ્માં હતો તે વેળા મદમ્મદ ધૈય સાહેબે પોતાની જીભથી તેની જીભને સ્પર્શ કરેલા (કાઈ કહે છે એણે મદમ્મદ ધૈય સાહેબનું ખાતા પડી ગયેલું પાન ખાધેલું) તે દિવસથી તાનસેન સારો ગાયક થયા અને મુસલમાન પણ થયો, અને તે 'મિયા તાનસેન' કહેવાવા લાગ્યો.

મદમ્મદ ધૈય સાહેબે જીભને જીભ અડાડવાની ઉપદ્રી કર્યા વિશ્વામપાત્ર નથી, પણ તેમાં એક મુસલમાની રિવાજનો ધ્વનિ જણાય છે પૂર્વ્ય અથવા આદર્શ વ્યક્તિને પ્રણામ કરી આશીર્વાદ લેતી વખતે તે વ્યક્તિનું હસ્તચુંબન કરી હાથ સુધવા, અને સામે પેલી પૂર્વ્ય વ્યક્તિ તે માણસનું મસ્તક સુધે એવો રિવાજ મુસલમાનોમાં છે, તે અનુસાર મદમ્મદ ધૈય અને તાનસેન વચ્ચે ઘટના જની દરી

પણ તાનસેને મુસલમાન ધર્મ સ્વીકારેલો એ વાત તો સત્ય જ છે, પરંતુ તે અકચળના દરબારમાં ગયા પછી જ દરી, કેમકે એણે ૧૫૫૯માં શ્રીગણેશ-સ્તોત્ર નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે તે જો તેણે મુસલમાન ધર્મ વહેલો સ્વીકાર્યો હોય તો લખાવો અશક્ય છે.

તાનસેનના સમય સુધી કુપદ રાજનું શાન અત્યંત ઉચ્ચ ગણાતું કુપદ ગગમાં શાન, ગબીર, વીર અને

આદ્યુત એ ચાંદેરની પરાકાષ્ટા થાય છે એ ગગની પદ્ધતિ વ્રાસિયગ્ના મદદરાજન માનખોય તેમજ નરી કાટેલી અને પ્રાતેપ્રાતમાં તેનો પ્રયાગ કરાતો પ્રથલ કટેલો એ માનખોય તેમજ વ્રાસિયગ્ પોતાના સમયમાં સગીનની એક પાંદરાળા પણ

ખાશો મા

ચાકલા હો ત્યારે ખાશો મા

કોધમા હો ત્યારે ખાશો મા

ખાધે પેટે તરત ખાશો મા

ખોટી ખુબ લાગે ખાશો મા

કાઈ દેખીને મન થાય તો ખાશો મા

ખાધે છ કલાક થયા પિા કાઈ ખાશો મા

માત્ર કકડીને ભુખ લાગે ત્યારે જ ખાશો મા

અને તે પણ ખુબ લાગીને ખાશો મા

ગણાય છે

કહેવાય છે કે બાંદરાહે તાનસેનને એકાગ્ર પોતાની કળાનું પુરેપુરું સ્વરૂપ જાનાવવાનો ખુબ અભિપ્રય કર્યો એટલે તાનસેને ગાવા માંડ્યું થોડી વાતમાં આખા દરબારના દીવા હોલવાઈ ગયા અને જો અવાજ થઈ ગયું, તાનસેને તરત દીપક ગગ ગાંધો અને જોડે ઝગારા મારતી વિજળી જેવું તેજ પ્રસરી રહ્યું.

આમાં કેટલું તથ્ય હશે એ મમજનતુ નથી દીપક ડાગથી દીવો પ્રગટે અને મદદરાજ ગગથી વત્સાદ વચ્ચે એવી ગકિત સગીમવિદ્યામાં છે કે નરિ એ વિષે મને મક્કા છે, પણ એટલું તો લાગે છે કે સામા માણસો ઉપર સગીન અજ્ઞાન અમર પારી શકે છે. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ખરે મધ્યાહને ભારે ઉકળાર થઈ ગેલો હોય એ વખતે ગ્રામ મુદ્દર રીતે મારગ રાગ ગાતું હોય તે આપણે કાને પડે કે અવશ્યે એકદમ શાંતિ થઈ જાય છે,—ગણે કાંઈ કંઈ ઉદાનમાં બેઠા હોઈએ એ જ પ્રમાણે જો કાંઈ એવો સુદર અગ્રંથલ આલાપે તો આપણને ગર્જના સદિન ચોચેર વરસાદ પડી ગેલો છે એમ લાગે. આપણે જાગતું ગગને જોઈએ કે મોર નાચે છે, દેડકા બોલે છે, વિજળી ચમકે છે, ગર્જના અને ખુબ કડકા થઈ રહ્યા છે, નદીઓ ઉલ્સાહ ચાલી છે, ચોમેર લીધુંબ

ધાસ ઉઘી નીકળ્યું છે વગેરે ગવેઆઓમા એટલી શક્તિ તો સભવે છે કે તે શ્રોતાના કાનને એટલા બધા આકર્ષી શકે કે જોનાનું, સુંધવાનું, બોલવાનું, કથું ભાન જ ન રહે મન અને શુદ્ધિ કાને સંભળાવી જ વરતુ જુએ. આમ, વર્સાદનુ આજેહુન ચિત્ર ફર્સાવનાર રાગ મેધમલ્લાર ન કહેવાય તો બીજાને કયો કહેવાય ? પછી જાણે તે ખેતર ન લીધવે ! એવું જ દીપકનું.

તાનસેનમા એટલી બધી પ્રતિષ્ઠા હતી કે તે પોતાના આધાપથી દુઃખીને આનંદી તેમ જ આનંદીને દુઃખી બનાવી મુકે. અને એ જ પ્રતિષ્ઠાને બળે એ સાલજીવારની આજે એકવાર પછુ લાવી શકે અને કાશુભર એદરની આત્મભર્યોત પછુ પ્રગટાવી મુકે આત્મભર્યોત આગળ વિચળીનું તેજ પછુ શીકું જ લાગવાનું. અકબરના દરબારના દીવા જુગાઇ પછુ નદિ ગયા હોય, તેમ એની આજ પછુ વધી નદિ હોય; પરંતુ એ ચમત્કાર તો દેખાયો જ દશે.

કહે છે કે તાનસેન જ્યારે ધ્રુપદ ગાતો ત્યારે જાણે મેધ ન વરસતો હોય, એવો ભામ થતો. અને કોણકે વખત એમ પછુ લાગતુ કે ધબ્બા માણુમો બેગા થઇ ગાઇ રહ્યા છે તથા ભિન્નભિન્ન જાતના વાદ્યો વગાડી રહ્યા છે. આ વાત ન મનાય એવી છે; પરંતુ મારો પોતાનો પછુ એવો જ અનુભવ છે. એક વેળા હું કામનિમિત્ત દ્વારકા ગયો હતો ત્યારે ત્યાંની વાદ્યે ભોડિંગતા એક બાળકનું સુંદર ગાયન મેં સાંભળેહુ મારી સાથે મારા બીજા ગાયક મિત્રો પછુ હતા. અમને સૌને એ બાળકના સંગીતથી અત્યંત આશ્ચર્ય થયું, કેમકે તે બાળક કોઇ પણ જાતના વાદ્ય વિના ગાતો હતો, છતાં કેમ જાણે તે જોતજુલ જાનના વાદ્ય સાથે ગાતો હોય તેવો ભાસ થતો હતો ! આવા સાધારણ બાળકમા આવી શક્તિ ક્યારે રાખેલી જોઈ તાનસેનની ઉપસી કથા પર મારો વિશ્વાસ બેસે છે

“તાનસેન દવે મોટો થયો હતો, વિદ્વાન થયો હતો, વૃદ્ધ થયો હતો, ધર્મિ સંપાદન કરી જાધામી પ્રિય ને માનનીય થઇ પડ્યો હતો દિદુખ્તાનમાં મોત્ય સંસ્તનન દડ કરનાર અકબર, સમ્રાટ અકબર કહેવાયો, એનો સંગીતશાસ્ત્રી તાનસેન સંગીતસમ્રાટ બેજુલો

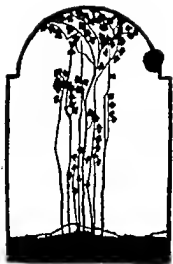
અલભશા યોગી અને સિદ્ધો પછુ પછાડય છે અનેકની આત્મભર્યોત પ્રગટાવનારો આવો સમર્થ ગવેશો પછુ પછાડયો” તાનસેનના છેવટના દિવસો અત્યંત જોજ અને વિલાસમા ચીત્યાં. તે જમાનામા મુસલમાનોમા પ્રચલિત બધા દુરુણિનો તે ભોગ થઇ પડ્યો. પોતાના અતના દિવસોમા તે ગાલિયર ગયો અને ત્યાં અનેક દુર્ઘસનોના શિકાર થઇ પડેલા એ સંગીતસમ્રાટનો ઇ. સ. ૧૫૮૯મા દેહાંત થયો.

એના ઇસ્લામી યુરુ મદમ્મદ ધોય સાહેબની છત્રીની પામે જ ગાલિયરમા એની કબર છે. તે ખુલ્લી ઇમારત રૂપે છે, અને જાનીસ ચોરમ કુટના એ નાનકડા મકાનને જાણુના બાર તથા વચલા બાર મળી સોજ ધાકલા છે. કબરની પામે તાનસેને પોતે લાથે વાવેહુ અને પાણી પાઇને ઉછેરેહુ એક આમલીનું ઝાડ છે કહે છે કે કોઇ સ્મરણશક્તિહીન માણસ તે ઝાડના ચાર પાદડાં ખાતો તો મારા સ્મરણવાલો યર્મ જતો, ખરાબ કડવાળો ખાતો તો તેનો કંઈ સારો થતો તાનસેને વાવેહુ એ મુજ ઝાડ તો એક સરકારી લાથીએ ઉખેડી ફેંકી દીધેહુ, પછુ તેના બીજમાથી એક બીજું ઝાડ ઉગેહુ તે આજે પછુ મોજુદ છે, અને તેના પાદડાં આજે પછુ પ્રેમી ગાયક લક્તિ-લાવથી ખાય છે.

તાનસેનને ચાર પુત્રો હતા. એકનું નામ સુરજ-સેન તેને તાનતરંગ પછુ કહેતા. અકબરના દરબારી ગાયકોની વાદીમા તેનું નામ પછુ જણાય છે તાન-સેનના વંશજે દાલ પછુ જુહાજુહા રાજ્યોમા છે, ગાલિયરમાં અમીરખા, જ્યપુરમા નિદાલસેન અને રામપુર રાજ્યમા વજીરખા આજે પછુ હયાત છે. (કુચામે) નારાયણ મોદેશ્વર ખરે

સેવા ઉપર લાલુ બાપનુ આખ્યા પત્રી શિક્ષકે વિદુ સાચુ જોઈ કહ્યું, ‘તુ દેલવેમાં સુમધરી કરતો હો ને તારા ડગામા એક પત્તુ જગ્યા ખાલી ન હોય, એ વખતે કોઈ બાઈ બેસવા મરે આવે, તો તું શું કરે?’
‘કેવી જગ્યાનો દોષ, સાહેબ, બીજું શું?’

જિખારી—અમવાનને ખાતર દયા કરી એક પેરો આપેલ મોઢર—સોઠ ઘરમા નથી
જિખારી—અરે ખાઇ, મારે સોઠ નથી જોઈયા; પેરો જોઈએ છે

કલ્યાણુ

ઉદ્ભવ

હોલા ! સ્મરે છે અહીં એક વેળા,
આ ચોતરે આપણુ એ રમેલા,
દાદાજી વાતો કરતા નીરાતે,
બહેલા જમીને અહીં રોજ રાતે
કે વર્ષ પહેલા અહીં યુદ્ધ જ વા,
ને વીર કે અમ્મય કીર્તિ પા-વા,
આ ગામનો એક હીરો હજુયો,
કલ્યાણુ કોરો અહીંના ચાણુયો
કલ્યાણુ નામે અહીંના સિપાઈ,
જે યુદ્ધમાં એક નયો હજુયો,
હાથી હતી અતર દેરાદાજી !
એનો કંડુ હું ઇતિહાસ આજ
એ ટેક ને સૈયં તણે જમાનો,
સાખી રાકે વીર ન એજ દાણે,
ના યોગ કે કાળ કઈ વિચરે,
ને પાર ધાડું મનનુ ઉતારે
મુખે મુખે યુદ્ધનિરાન વાગે,
હુજનો એક મપૂત માગે,
ને એમ અર્પે સહુ સર્વ રાજિ,
એવી હતી કતમ દેરાસજિ
કલ્યાણુને કેવળ જદ માત,
હુંયે હતી એક વિયોગ વાત,
કલ્યાણુ તો એકલ આરા જેની,
ચિતા ધરે એ દિનરાત તેની
'જાચ્યા ઉઠો !' એમ સિપાઈ માતા
બોલીય દકા ગુલા સુણાવા,

'ને જાણ ! યુદ્ધ મુજની ત ચિતા
ગેજે ન, તારે સિર છે નિયતા
એક ઉમરે રહ્યા સિરાવા,
સિપાઈ માતા કુળ આ દીપાવા,
દાદા તણેયે રહ્યાહી સાંખો,
છત્રી મરી વા કુળલાજ રાખો
તાસ પિતાએ જી યુદ્ધ ખેડવા,
ને દાવા ! એણે તહીં માણુ મેડવા,
આશિય દેતા તુજ તાત એતો,
ત તો દહ આપણુ ખેલતેતો
છે ફર્ન બાઈ ! કરવી અદા એ,
ને જ્ઞાન માનું ધરે સદા યે,
એ રદાય માતા, દિન આજ સારો,
ને વાજ વાકા ય ન થાય તારો
ને રક માતા તુજ રક વેસ,
ત રક એપી નહિ રક દેસ,
શું રક એપી તુજ દેસ બાવિ ?
રોખાર મેઠા ! પણ ધન્ય આવી
સાચો સિપાઈ નહિ રાજિ એ હો
જુએ, ધુમે એ ધડ વીર જેહો,
જે મહે જમ્મો, રહુમા ડને ના,
પછો હઠે કે ભયને ગોળે ના
જ્યારે વળી યુદ્ધવિરામ થાગે,
ક્યારે છથોકે મરણા ગારો;
એ હોરા હુંયે ધરી દય છડું,
આજીવિસા માટ જ વચ સીડું
ને કીર્તિ તારી જમ્મો મચારો,
એ કીર્તિમેથી કઈ વીર ધારો;
આપસે તારો વળી બાવિ વાત,
એવી વધારે શી મને નીરાત !
એક, ઉઠો ! દેસ સપૂત માગે,
ચોટ જથે ચોક નિરાન વાગે,
ના ધર્મમા દીલ જરા કરાય,
શું દેગદાહી મુજ પુત થાય !'
કલ્યાણુ હુંયે હતી દેરાદાજી,
બહાલી હતી એ ધડી કુળલાજ;
માતા તણુ વેણુ સુખી ઉઠ્યો એ,
ને કુળદેવી સ્મરીને ન.યો એ

'એ પુરવાળી મુજ માનુષ,
એ દાક બનો મુજ રોખેન,
હો દેસ મારો, મુજ દેતાજી,
એ દેસ સારે મુજ સર્વ મજી'
કલ્યાણુ માથે ગિરવેચ બારે,
ને જદ માતા તલવાર બારે,
વેચી પંડી ત્યાંહી રાકુન વા,
બાધે લપેટયો નિજ એજ બાજ
ને આમનાકે તહીં પુત માતા
આવી ઉભા, જ્યાં જમ્મોત માતા
કે, વીર જેતુ રમુદા મુજ,
સ્વાતચ્છની કેવળ એક પુત
સો યુદ્ધ અતે પુરવાર હો,
ને જદ માતા જઇ આમનારે,
ત્યા જદ માતા નિજ પુત ધરી
કલ્યાણુ ! કલ્યાણુ ! વટે મિથાગી
ને-ને અહો યુદ્ધ છત્રી પારો !
સો મમ-દેશા ઉમસય તારે,
એ દર્બરેલા સહુ લોક દોરે,
બહાલી તણુ નામ જાણ્યો મોરે
ત્યા સૈન્યનો નાચક બેલ બોલ્યો
એણે જ પહેલા જમ્મોત બેલ્યો,
ક'યાણુ હીરો રહુમા હમ્મારે,
પહેલા ધરયો એ, જય તો મળ્યો
કલ્યાણુ માતા હતી દર્બરેલી,
એણે મુજની જય વાત પેલી,
એ દર્બરે લોક અપાર દાગ્યો,
કલ્યાણુ પથે નિજ પથ વાજ્યો
કલ્યાણુ તો જાનક કીર્તિ પા-યો,
ને આત્મ એનો સ્વરો વિરા વેળે
કલ્યાણુ ક્યારે બહો આ ગણુયો,
ને આત્મ એનો સહુમા વણુયો
આને ફરી યુદ્ધપસમ જ્યારે,
સો વીર એની અહીં બરમ ધારે,
ને બરમ ધારી રહુમા પંચારે,
કલ્યાણુ કીર્તિ હજીયે વધારે
અન્દવહન ચીમનલાલ મહેતા

શરત કોણ હતું ?

‘કાં સાબળ્યું? ખંડેરાવને તો રત્ન આપવામાં આવી.’ મોટા ઝાડના ઊંચા નીચે બેઠેલા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને ઉદ્દેશી મોદને કહ્યું.

દાણબર તો આ વાક્યનો અર્થ કોઈ સમજી શક્ય નહિ અને બધા શાન્ત રહ્યા. હવેટ ચોક્કસ વાત મમજાવા નોતમે પુછ્યું, ‘હુ કોની વાત કરે છે?’ પ્રિન્સિપાલ એવા મુરખ નથી કે આ વળતે રાવને રત્ન આપે, એક માસમાં તો આપણે સર રૉબર્ટસ દાઈનકુલ સાથે શરતો થવાની છે. તેવે વખતે આપણા ઉન્તાડને છુટા કરવામાં આવે એ તો કમ બને?’

‘કેમ બને?’ પુછ પ્રિન્સિપાલને હુ કાંઈ ગપ્પા નથી મારતો. દલ્લુ દમણા જ ખંડેરાવ પામેલી આવું હતું, અને તેમણે જ મને કહ્યું કે તેમને છુટા કરવામાં આવ્યા છે.’ મોદને અધીરા બની ખુસાસે કહ્યો.

‘હુ નથી માનતો સર રૉબર્ટસ દાઈનકુલને આપણે હાથ બનાવવો છે. ખંડેરાવ બંધ જ નહિ, એ તો તારી મરકરી કરતા દશે.’ એકે કહ્યું.

‘હુ તમને ખરેખર કહ્યું છું કે આ સાચી વાત છે. તેમને રત્ન આપી અને આજે સાંજની ગાડીમાં તો તે બંધ છે. માનવું હોય તો માનો નહિ તો કાંઈ નહિ.’ શુરમામાં આવી મોદને કહ્યું.

મોદનના કુબળતા અવાજ અને કિંકા પડી ગયેલા ચહેરાથી બધા ઊંડકરાની ખાતરી થઈ કે કાંઈક પણ બન્યું છે. ખરું આ બધા વિદ્યાર્થી ખંડેરાવ નીચે કસરતશાળામાં ખામ તાલીમ લેતા, અને આવતી શરતોમાં ઉતરવાના દત્તા. તેમને ખંડેરાવ માટે બહુ જ માન હતો, દર વર્ષે એક વાર માર્ચન્ટિક રફસ અને સર રૉબર્ટસ દાઈનકુલ વચ્ચે લુટીલુટી રમતોની શરતો થતી, અને ઘણા યખનધી માર્ચન્ટિક રફસ દર વર્ષે હારતી આવી દત્તી. ઘણાં ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા છતાં દોડવાની શરતોમાં તે સર રૉબર્ટસ દાઈનકુલની બળબરી કરી જ ચકતી નહિ બંને રફસમાં એકબેક વિગિજવા દત્તી માર્ચન્ટિક પોતાના કસરતશાળાને અને કસરતશાળા માટે અનેરું રચાવ બોગવતી બધારે મર રૉબર્ટસ

દાર્શનિક મકાઉટિંગમા અદ્વિતીય માન પામેથી હતી સાર્વજનિક સ્કુલના વિદ્યાર્થીઓ માનસ મશકળ ગાત્રોથી તરી આવતા ત્યારે મન અને નનના નયો તરવારથી ભુલ પડી જતા સર રૅબર્ટ્સના મકાઉટિંગ-પીઠાનવા તે મુરકેલ વાન ન હતી

દર વરમે આવતી શરતોમા બંને શાળાના ઉપ-ધુક્ત વિદ્યાર્થીઓ ભાગ લેના, અને તે બીના એટલી બધી અગત્યની ગણાતી કે બંને શાળાના વિદ્યાર્થીઓ તેની ચાંનક માફક રાદ જોતા ને પરિણામો માટે બાહુ જ ધન-તેજસ રહેના નદી પોતાની નજીક હોઈને તથા તરવાની સારી વ્યવસ્થા હોવાથી સાર્વજનિકના વિદ્યાર્થીઓ તરવાની દરીફાઈ મિલકતની બધી દરી-ફાઈમા સર રૅબર્ટ્સ સ્કુલ સામે દાર ખાતા તેથી તેમનો ઉત્સાહ ધીમેધીમે મંદ પડતો જતો હતો. આ એકપાલ જના ઉત્સાહને સચેત કરવા સાર્વજનિક-ના પ્રિન્સિપાલે છેલ્લા આઠ માસથી એક સુવિખ્યાત કસરતગાજ ખંડેરાવતી નિમણૂક કરી હતી રાવના આવ્યા પછી તેના ખન, ઉત્સાહ અને કંઠ લેવાની સખ્તાઈથી સાર્વજનિકના વિદ્યાર્થીઓમા નવો જ ઉત્સાહ રેડાયો હતો. શરતોમા જીતવાના અકુગે તેમના દિલમા કુટવા માડ્યા હતા અને આ વખતની શરતો કાષ્ઠ એર રીતે જ રમાશે તેમ તેમનું ચોક્કસ માનવું થયું હતું. આવે કટાકટીને પ્રસંગે પ્રિન્સિપાલ ખંડેરાવને રજા આપે તે વાત માની શકાય તેની ન હતી. પણ મોહનનો ફિરો ચહેરો તથા ધુજતો અવાજ કાષ્ઠ બીજી જ ખાનરી આપતા હતા.

‘પણ મોહન, ખંડેરાવને શા માટે રજા આપી ? તેમનો ચુરોડ શો હતો ? હું તપ્પી ધારતો કે તેના જેટલી ખનથી બીએ કોઈ માણસ કદિ ક્યા ચે કામ કરે’ નૌતમે કહ્યું.

નિરસકારકુદા દારથ કરી મોહન બોલ્યો, ‘રાવની બોલવાની રીત સામે પ્રિન્સિપાલને વાંધો આવ્યો ? વિદ્યાર્થીઓ સમગ્ર રાત્રે ગમે તેવા બીલન્સ અપ્પે વાપરતા તેમણે સાલબ્યા પછી તેમને ઍ.ફિસમા બોલાવી એક કલાક નીતિશિશુણ ઉપર પ્રવચન આપી પાલ્કીયુ દીધું’.

‘બાપા ગમે’ તેવી બોલે પણ જ્યાં મુધી આવી સસં તાકીમ આપે ત્યાં મુધી વાઘો શો હતો ?

આપણે ક્યા નાના ગમ્યા હાઈએ કે છોકરીઓ છોકરી તે ગવના અપશબ્દોથી ચરમછ બધાં અથર અર્નાતિમાન થઈ જઈએ. આપણામા એ કાઈ ન. ચેનન આવ્યું હોય તો તે તેની આવી કડક આપાથ જ છે અવજત, હું કશુંલ કરે છું કે રાવની વાન ચીન બીલન્સ છે, પણ નમે લરકરી માણસ પામેજ તે કઈ સાદિત્ય પરિપૂર્ણ લાપલુની આશા રાખ શકો ? મને તો નવાઈ લાગે છે કે પ્રિન્સિપાલને તેમા એટલું બધું શું લાગી આવ્યું ? હવે આપણને તાલીમ કોણ આપશે ?’ વાક્ય પુર્ણ કરતાંકરતા નૌતમે પુણ્ય

‘શી ખજા’ મીઠું ને ધીમુ બોલતી કાષ્ઠ કંપા શાળાની મહેતીજ મોધી લાવે નદિનર કોઈસાથુને વ્યાપામ પર વ્યાખ્યાન આપવા બોલાવે હવે થયું. આ વર્ષે પણ આપણે તો દારવાના જ’ મોહને નિસામે નાખ્યો.

આખા ટોળા ઉપર દીવગીરી છવાઈ ગઈ, પ્રિન્સિપાલને વિશેષણો પર વિશેષણો અપાયા તેમના આ નિર્ણય સામે બધાંએ મહામાહે જુગ વિદા કરી અને ઉરકેગમેથી લાગણીને આ પ્રમાણે વાચા દારા માર્મે આપી થોડીધણી શાનિ મેળવી

રાવને રજા આપી તે બાજબ શાળાના દતિલક્ષમા નાનીસુની ન હતી કે નજીકી ગણી વિસારી શકાય. સાર્વજનિકના શાળાજીવનને તલસ્પર્શ કરતી આ બીના હતી પ્રિન્સિપાલ સારી રીતે સમજના હતા કે આરતી શરતો માટે વિદ્યાર્થીઓ કેવા ઝખી રહ્યા છે, અને રાવનું જનુ તેમના ઉપર શી અમર કરશે મોહન અને તેના મિત્રો પ્રિન્સિપાલને લેદીએ બે ગણુના, અને માનતા કે તેણે મકુલના અપવામકમ સિવાય મતગમતમા કદિ રસ જ લીધો નથી. પણ સાચી વાત તો, છુદી જ હતી ઘણા વર્ષો પહેલાં તેમના જ્યાનામા પ્રિન્સિપાલ એક સાચ બેરાદી હતા હાઈ-જંપ (અંગ્રે કુદેક)મા તો તેમણે ઘણા ઈનામો મેળવેલા જે હજી તેમણે માનપૂર્વક સાચવી રાખ્યા હતા પોતાના નામ પછવાડે લગાડવાની ડિગ્રીના અનેક અલરોની દારાદોગ કરનાં તેમને મન આ જુના શરતોના ખાવા અનેક રચન બોગવતા ખંડેરાવને શોધી શાળામા તેમની નિમણૂક કરનાં પણ ચેતે જ, અને ખંડેરાવને પગાર ઉપજન

પોતાની પામેથી સારી રકમ ખાનગીમા આપી જીજી
શાળામા જતા કોઇએ અટકાવ્યા હોય તો તે પણ
પોતે પણ આ ખાનગી વાન તેમના મિવાય બીજું
કોઇ બંધણુ નહિ.

સર રૉબર્ટ્સ હાઈસ્કૂલ માને છતવા માટે
વિદ્યાર્થીઓ જેટલા ઇન્ટેન્ડર દના તેનાથી સોમણા
વધુ ઇન્ટેન્ડર પોતે દના. પણ તેમ કરવા જતા
શાળાને ખડુ ભારે કીમત આપવી ન પડે તેની તે
દમેશા ચીવટ રાખતા. સાર્વજનિકમાયો સારા કમરત-
બાજ અને શ્રેષ્ઠ પકિતના વિદ્યાર્થીઓ નીકળે તેટલી જ
તેમની ધગશ ન હતી. શાળાની બહાર બહેરજીવનમા
સાર્વજનિકના વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તમ ને જવામઈ નાગરિક
તરીકે બહાર પડે તે તેમના દિલની અભિલાષ હતી,
એ જ તેમના જીવનનું ધ્યેય હતુ આનો અર્થ
વિદ્યાર્થીઓને સારા ચારિત્ર્યવાન બતાવવા તે. અને
તેથી જ, શરતો છતવાને નિમિત્તે કોઇ પોતાના
વિદ્યાર્થીઓના ચારિત્ર્યનો અધ પાન કરે તો તે એ સહી
શકે તેમ ન દના. થોડા વખત ઉપર, સાર્વજનિકના
ક્સરનશિશુઓની તારીફ કરતા અને સર રૉબર્ટ્સના
સ્કાઉટિંગની ચર્ચા કરતા તથા મયા વર્ષોની સગ્તોના
પરિણામની ન ઝાજતી રીતે ટીકા કરતા કેટલાક
સેઓ તેમણે જાપામા જોયા સારથી તેમને પોતાની
ક્સરતશાળાના વિદ્યાર્થી અને તેમના ઉસ્તાદ ઉપર
ગ્રેજ ગ્રેમ ગમેશે શરતોના ખાસે છતવા વિદ્યાર્થી
ના જીવનનો ખ્યાલ ઉઠો વળતો તેમને ભાસ્પો,
પ્રામાણિક દરીકાદને જદે છબ્બોનો સચાર થતો તેમને
લાગ્યો અને પવિત્ર વિદ્યાર્થીજીવનમા અપ્રમાણિકના-
ભરી વેપારીશાહી સ્પર્ધા તેમણે જોઇ તે દિવસયો
તેમનું ખ્યાન રાવ અને તેની પ્રગતિ નરફ વિશેષ ને
વિશેષ વળ્યુ. ને એનું પરિણામ આપણે જોયુ

વાત આમ બનેલી રાવ ઘણી જ ખરાબ ભાયા
વાપરે છે તેવા ખબર ગ્રિન્સિપાલને મળેલા અને તે
ઉપરથી તેમને બેભાવી ગ્રિન્સિપાલે ખાસ સૂચના
આપેલી કે તમે તમારી રીત સુધારો. નહિતર રબ
આપની પડશે. રાવે વાત કશુમ પણ રાખેલી. પરંતુ
મોદને કહ્યું તે પ્રમાણે તે પછી પણ ગ્રિન્સિપાલે રાવને
વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે પણ જ બીભરત શબ્દો વાપરના

કનોકાન સાભળ્યા માર્ગનિર્દેશ પવિત્ર વાતાવરણ
આવી અસ્વીક ભાવાધો અપવિત્ર બને તે વાત
તેમનાની સહન થઇ શકી નહિ તેમણે રાવને બેલાવ્યા
અને બે રાખ્દો સંભળાવી તુરતાતુરત રબ આપી

તે જ દિવસે સાર્વ ગ્રિન્સિપાલે આખી શાળાને
મલાખંડમા એકત્રિત કરી અને ‘રમત તથા સાચો
ખેલારી’ એ વિષય ઉપર ભાવણુ આપ્યુ. રમતમાં
રમન કરના પણ કાઇક ધણું જ વિશેષ છે તે
જાતાવવા તેમણે પુરતો પ્રયત્ન કર્યો તાલીમથી રાણુઓ
અને અવયવો કેવા ચપળ અને મજબુત બને છે,
રમન છતવામાં સંકલ્પબળ કેટલુ કામ કરી શકે
છે, રમતો પોતાને માટે નહિ પણ આખી કસરતો
માટે કેમ રમાવી જોઇએ, તેનો વશ અને ધનામ
નરથાને માટે છે—નહિ કે પોતાને માટે, અને સાચો
ખેલારી લવિધ્યનો સાચો જવામઈ શહેરી કેમ બને
છે તે સમગ્રન્યુ પછી ખંડેગપને છુટા કરવાનાં
કારણો બધા સગલ રણુ કર્યાં.

‘માણુસની જીલ તેનું ચારિત્ર્ય કેવુ છે તે બહુ
જ સહેલાઈથી જાણી આવે છે, ગંદા શબ્દો, ગંદું
દિલ ઉઠાડું પાડે છે બીતસ્ત શબ્દો જેટલી સહેલાઈથી
સાખી શકાય છે તેથી પણ વધુ સહેલાઈથી વાપરી
શકાય છે પણ દિનપ્રતિદિન તે આપણામા ગ્રેસી
માણુસાઇ ઓછી કરે છે શરતો જીવવા માટે તમારે
તાલીમની જરૂર છે, અને તે પણ સખ્તતાલીમની
તાલીમ વગર—પ્રયત્ન વગર કદિ કોઇ આવડતુ જ
નથી જીવનની મોટી શગતમા પણ તેમ જ તમારે
મન તેમ જ આત્માની કેળવણીની પણ એટલી જ-
જરૂર પહેલી જરૂર છે. અસ્વીક ભાવા જનાવી આપે
છે કે માણુમનો પોતાના આત્મા ઉપરનો કાણુ
કેટલો ઓછો છે તેટલા માટે જ હું તેને ધિક્કાર
છું તેટલા માટે જ આજે આપણા ઘણા જ કાળેલ
ઉત્તાદને મેં રબ આપી છે. આપણી શાળાના આત્માને
અપવિત્ર કરતા કોઈ પણ માણુમને હું આ ચાર
દીવાનોની અંદર રાખી શકું નહિ. હું તમને દરેકને
આમદર્પવક કરું છુ કે સાર્વજનિકનો શુદ્ધ ઉત્તાદ
શિથિલ થવા ન દેતા, પણ ખેલારી શબ્દના સાચા
અર્થ પ્રમાણે એક સારા ખેલારી થવા પ્રયત્ન કરવો.’

ગ્રિન્સિપાલનો ગાજતો અવાજ બધ થયો અને

હાજર રહેવાને ધડીબર એમ થયું કે માર્વજનિકની આજર સાચવવા આ વખતે બંને તેટલા પ્રયત્ન કરવો. મોદને પોતાના પાકડા ઉપર આગમ મગડા તેના ખુખમુરન ચઢેલ ઉપર નિગ્ગર અને કોષ મિવાય થીન બાવો વ્યક્ત થતા ન હતા.

પાછળથી તે પોતાના અગત મિત્રોને મળ્યો 'તદન છાકરી જેવી વાતો હું તેો તેમના આ ધાર્મિક પ્રવચનથી અરથો માટે પડી ગયો સર રૉબર્ટસ સાથે આપણે દારીએ છીએ તેવી જ પ્રેસિડેન્સીમાં આપણને ક્યા રે સ્થાન નથી કીમત રમનની નવી, જીવનની છે બે આપણે સર રૉબર્ટસ સામે છતીએ તે પ્રિન્સિપાલના આવા દવસે પ્રવચનથી પણ વધુ પરિણામ આવે આવા વેગળી જેવા પ્રિન્સિપાલ ફરતા બેરાવ સોગણા વધુ કીમતી છે'

'તે તો હું નથી માનતો રમત, રમત ખાતર જ રમતી જોઈએ છત અથવા દાર તો તેના પરિણામ છે રમતની પ્રામાણિકતા અને શુદ્ધિ આગળ રૂપાના પ્યાસા અને દાઢો કાઠદિસાગ નથી આવો મત તો આપણા પ્રિન્સિપાલ પ્રમાણે મર રૉબર્ટસનો દરેક રકાઉટ પણ ધગવે છે તેમનામા કાઠ જુરી જ જતનો પવન છે.' ટોળામથી એક છોકરે કહ્યું

મોદને તેના મામુ બહુ જ ચુસ્તસાલરી નજરે જોયું તકશર ન થાય માટે તે છોકરે પાન ફેંચી પુછ્યું, 'તમે રૉબર્ટસ સ્કુલના કનકસિંહ માટે શુ ધાંગે છો?'

કનકસિંહ સર રૉબર્ટસ મુલનો સાગે દોડનારો હતો તેણે ગયે વર્ષે બહુ જ સહેજાઈથી બે માઇલની શગમ્મા મોદને દરાયો હતો પણ આ વર્ષે રાવની તાલીમથી મોદન કનકસિંહની જરાજરી કરી શકે તેમ તો થઈ ગયું હતું મોદને ગયા વર્ષની દાર કેવી ખુચની હતી તે નૌનમ બહુ જ મારી ગીતે જાણુનો હતો સાર્વજનિકના ગંગવ ખાતર નહિ, પણ પોતાના સ્વમાન ખાતર આ વખતે બે માર્વજન' શગ જીવના માટે મરી શીટવાનો મોદને નિશ્ચય કર્યો હતો અને તેમા વળી રાવની તાલીમથી છતની આસા બધાઇ હતી ઉપર પુછેલા પ્રશ્નો જવાબ આપતા મોદન જોડ્યો 'અર વર્ષે તો કનકસિંહ હાથે જ મોની લે શવે મને એક ખાસ યુક્તિ બતાવી છે આ વર્ષે બે

માઇલની શરત આપણી જ છે બંધ મો જુએ કે સાર્વજનિક કાંઇ પાછળ નથી'

રાવના ગયા પછી શરતોની તારીખ રહેજ સિથિલ પડી ગયવી જોહાજરી બધાને ખુચા લાગી પ્રિન્સિપાલે નવો કસગતશિર્ક નાંખ્યો, પંખ નિમલુકની આપગતી જ કાંઇ સારો ઉગાર નરિ આવે તેવા મન બાધી જોડવા વિદ્યાર્થીએને એ પક્ષથી ગમી નહિ મોદને તો પહેલે જ દિવસે નવા શિખરું નામ 'મહેતીછ' પાડ્યું ને વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક વચ્ચે સહકાર થવામા એક ટીવાડે ઉભી કરી.

પણ આ સ્થિતિ લાંબો વખત ચાલી નહિ, જેમજેમ શરતોના દિવસો નહીં આવવા લાગ્યા તેમતેમ બે બે પ્રયત્ને પણ સર રૉબર્ટસની માથે છતવું એવી પ્રાગણીનું મોઝુ આપી શાળા ઉપર કરી વચ્ચે મવારમાજ તાલીમ ગદુ જ ઉભા પૂર્વકે આવી રહી અને દરેક વિદ્યાર્થી પોતાનાથી જનતુ કયા લાગ્યો મોદને પણ લાગી આવ્યું કે આ વર્ષે બે માઇલની શરત જીતે જ છુટકો કેમકે પોતે છતરો એવા બાજુમાં તેણે ધણા સમય કુટ્યા હવે તે વાંચો સાચા પાડવા તેણે પૂછ્યું પ્રયત્ન આણો

પરિણામે શરતને દિવસે માર્વજનિક શાળાએ આદશ વર્ષેથી કદિ નહિ મોકલેલી તેવી એક વળી જ તાલીમખાજ દુકડીને શરતમા ઉતારી

સર રૉબર્ટસ દાઉરકુલ 'દાઇ બપ' અને અરથા માઇલના છનામ છતી ગઇ ત્યારે માર્વજનિક પા માઇલ અને એક માઇલ છતી દારજીતનું તંજી મમતેલ કહ્યું બપૂરે બે માઇલની શગ માટે મોદન દોરી ઉપર ગયો ત્યારે બે શાળાઓ ઉત્પાદ અને છતેતરીથી થેલી થઇ ગઇ બે શાળા વચ્ચે રમાતી બંધી શરતોની અદર બે માઇલની શગ અચરચાન બેગવતી, અને તે શરતમા છત એ જ સાચી છત, તેમ વર્ષેથી મનાતુ ગયે વર્ષે તો થોડા જ કેરવી સાર્વજનિક દારી હતી, આ વખતે તેના જેવાહી મોદનની શ્રદ્ધા અર્પવ હતી તેના પગ દરજી માફક ચનથનાટ કરી ગ્લા દતા, તેના શરીરો એક એક રનામુ દિવસખાના તાર માફક ઋણુઓ રહ્યા હતા પહેલી જ નિશાનીએ બે ઉપડયા રાવની

ખતાવેલી યુક્તિ પ્રમાણે મોહને મીઠુ દોડવાને બદલે પ્રથમ ઇલંગ જ મારી, અને પછી દોડવું શરૂ કર્યું આ ઇલંગને પ્રતાપે તે શરતની પહેલી જ ફાળુથી કનકસિંહની આગળ એક વાર નીકળી ગયો અને તે અંતર એણે ઠેક સુધી જાળવી રાખ્યું.

આ બે સિવાયના બીજા દોડનારા તો પાછળ પડી ગયા અને પ્રેક્ષકોનું લક્ષ પણ આ પ્રથમ બે ઉપર જ હતું. અને શાળામાં કનકસિંહ અને મોહનની જગાંપરી કરી શકે તેવા એક પણ વિદ્યાર્થી ન હતો. મોહનને પોતાની આગળ દોડતો બેઈ કનકસિંહને બહુ જ લાગી આવ્યું ધણુ વયોધી ધારણ કરેલી બે માર્શલની શરતની વિનયમાળા તેને પોતાના કંઠમાંથી સરી પડતી જણાઈ શરમથી તેમણે મહેરો રક્તવર્ણો ખતી ગયો સર રૉબર્ટ્સના પ્રથમ ધંક્તિના ખેલાડી સામે સાર્વજનિકતો વિદ્યાર્થી બાથ બીડે તે વાન તેને અસહ્ય થઈ. તેણે એક ઝનુની ફાલંગ મારી અને તાળાઓના ગડગડાટની વચ્ચે કનકસિંહ મોહનની સાથે થઈ ગયો. એકબીજાના શકવાની રાહ બેતા હવે બંને છાતીબર એકમાથે દોડવા લાગ્યા.

પોતાના ખેલાડીને સર રૉબર્ટ્સના ખેલાડીની બરાબર દોડતો બેઈ સાર્વજનિકતો ઉત્સાદ ઉભરાવા લાગ્યો વિદ્યાર્થીઓની છુમોથી આખું મેદાન ગાંઝ હાંપું, અને આ ગર્જનાથી મોહનનો ઉત્સાદ વધ્યો તેને પોતાના વાંઘો સાચા પડવાની નિશાનીઓ દેખાવા લાગી ને ધીમેધીમે એ કનકસિંહની આગળ નીકળવા લાગ્યો.

સર રૉબર્ટ્સ હાઈરકુલના વિજેતાને પ્રતિ શબ્દે એમ ભાસવા લાગ્યું કે વિનયથી મોહનને વરમાળ પહેરાવે છે માથું પછળાડે નાખી, હોહ ભીંસી કનકસિંહે છેલ્લા પ્રયત્ન આરંભ્યા સ્થિર થઈ ગયેલી તેની આખો સમસ્ય બહુ તરત લાગ્યું, તેની નસોમા નેસલર બહેતું લોહી મગજ ઉપર દબાડાના પ્રદ્ધર માફક અથડાવા લાગ્યું, તેના પગ જમીનને ધીલકુલ અડતા જ ન હોય ને જાણે તે હડતો હોય તેમ તેને ભાસ થવા લાગ્યો, અને છતાં મોહન અને પોતાની વચ્ચેનું અંતર એક ઈંચ જેટલું પણ તે એણે કરી શક્યો નહિ. ખરેખર, મોહને તેને હરાવી દીધો હતો.

નાયાધીશો એક દાયમાં દોરી પડી તથા બીજા દાયમાં ધડિયાળ રાખી, લગાવવાને આ સ્પર્ધા બેઈ રહ્યા હતા. હવે માત્ર પાંચ જ મેકડમા શરતનો અંત આવશે. મોહન છતશે તેનું પરિણામ સૌ રહેશે કહી શકે તેમ હતું.

ક્યાંથી આવ્યું, તેના માલિક કાણુ હતો, શી રીતે દાખલ થયું અને અત્યાર સુધી કેમ કાઢ્યો લાલ્યું નહિ, તે જ નવાઈની વાન હતી. પણ એક નાનું ગજુડિયું, જાણે જમીનમાંથી જ પ્રેત માફક પ્રગટ થયું હોય, જાણે સાર્વજનિક અને મર રૉબર્ટ્સ વચ્ચે વધતી જતી ધર્મચાંદુતિ ઓછી કરવા અવનાર લીધો હોય, તેમ પ્રેક્ષકવર્ગના પગમાંથી પસાર થઈ શરતની જૂમિ ઉપર સીધું દોડવું આવતું હતું એક કાન હવે અને બીજો કાન નીચે રાખી, સોટી જેની પાતળી યુછડી ટટાર રાખી, જાણે કાંઈ ખાસ અમત્યનું કામ હોય તેમ, પૂર્ણ ખેરકારીથી બંને ખેલાડીના માર્ગ તરફ તે જવું હતું ટોળામાના બંધાએ આ કુતરાને જોયું અને મોહન માન્યુ કે જો તે આ પ્રમાણે આગળ જરો તો મોહન કે કનકસિંહના પગમાં આડું આવશે. એક તાણુબર આનંદ અને પ્રોત્સાહનની ગર્જનાઓ બધ પડી અને કુતરા તરફ ધમકીની છુમો રાઈ થઈ. પણ આવી કાંઈપણ જાતની છુમને ન ગણકારતા ગજુડિયું આગળ વધ્યું.

ભગીરથ પ્રયત્નથી શ્મિત થએલા મોહનની આખો દૂર ક્ષિતિજરેખા ઉપર સ્થિર હતી. પોતાની આજુબાજુ શું છે તેનું તેને કાંઈ જ્ઞાન ન હતું. નહોતો બેઈ શકતો તે લગભગ માર્ગમાં આવી પડેલું કુતરે કે દૂર ઉભેલા પ્રેક્ષકજનો, નહોતો સાંભળી શકતો તે સાવચેતીની છુમો કે પ્રોત્સાહનની ગર્જનાઓ અત્યારે તો તે એક રાજસી ધંવની માફક આગળ ધસે જતો હતો થોડીક ફાળો વધુ, માત્ર ત્રીમ વારનું અંતર, અને પોતે શરત જીત્યો! સ્વમાન જાળવવા માટે અને સાર્વજનિકની પ્રતિષ્ઠા માટે હવે માત્ર પાંચ જ સેકન્ડની વાર હતી—ત્યાં તો ગજુડિયું મોહનના પગમાં અટવાયું ને તે નીચે ગળતી પડ્યો.

પૂર જોરથી દોડતા કનકસિંહે આ જોયું—ન જોયું ને શરતની દોરીએ જઈ પહોંચ્યો દોરી તેની બંધને

ઘડી કેાઢએ નેના હાથ ખાંપ્યા તે આમબર ઝસી ગયો, અને ત્યારે તેની આખ આગળનુ ધુમ્મસ દૂર થયુ ત્યારે તેણે મોહનને પાછળ પડી ગએલો ને પગમા કૂતરે આવી ગએયો જોયો.

કનકસિંહને આ સ્થિતિ સમજતા વાર ન લાગી. મોહનને તેના કમનસીય માટે દિલમોઝ દેખાડતા ને પોતાને મુખારકબાદી આપના અનેક અવાજો તેણે સાંભળ્યા. તે આમથી એવો તો ભરાઈ ગયો હતો કે એ વખતે તો કાઈ ખોલી શક્યો નહિ, પણ તેના મનમા અનેક વિચારો દોડદોડ કરી રહ્યા હતા. કનકસિંહ બહુ સારી રીતે સમજતો કે મોહન પોતાને ચોક્કસ હરાવ્યો છે, માત્ર આ અકસ્માતથી જ તે જીત્યો છે. પોતે પુરતો યત્ન કર્યો છતાં પણ મોહનની આગળ નીકળી શક્યો ન હતો તે વાત તેના મનમા બહુ જ તાજ હતી. તેને મન આ જીત તે જીત ન હતી, પણ ભાગ્યદેવીની પ્રમાદી હતી રમત, રમત ખાતર જ હોખી જોઈએ, ગમે તેવા સ્પોર્ટ્સમા પણ મામા ખેલાડીનો જુસ્સો વિમગ્નવો ન જોઈએ, અને તે જ સર રૉગર્ફસ હાઇકુલની શોભા છે તે વાત કનકસિંહ તો શુ પણ એ આખી સરથાના બધા વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે નમજતા હતા. કનકસિંહ સારો દોડનાર હતો અથવા સારો ખેલાડી હતો એટલું જ નહિ, પણ એ બે વસ્તુ કમતા પણ કાઢક વધારે મદરવનુ તેનામા હતુ પોતાને મુખારકબાદી આપનાના હાથ ખસેડી તે એકદમ રમતના ન્યાયાધીશ પામે શાન્તિથી ગયો અને જણાવ્યુ કે 'ખરો જીતનાર મોહન છે, હું નહિ તેણે મને હરાવ્યો છે.'

'તમારા આવા વિવેક મટે તમને ધન્યવાદ ઘટે છે, પણ અમે કાઢ કરી શકીએ તેમ નથી નિયમ પ્રમાણે જે દોરને પ્રથમ અંતે તે જીત્યો કહેવાય' ન્યાયાધીશે જવાબ આપ્યો.

'તમારે તમારો મત ફેરવવો મરજી હું ક્યારે જીત્યો અને ક્યારે હાર્યો તે જરાજર સમજી શકુ છુ. આજ તો હું ચોક્કસ હાર્યો છુ ને મોહન જીત્યો છે.' કનકસિંહે આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યુ.

ન્યાયાધીશે માથુ ધુણાવ્યુ આવી મુસીબત કહિ આવી ન હતી પરિણામે નાજે એક સલા ભરવામા આવી. તેમા એક કનકસિંહ નહિ પણ સર રૉગર્ફસ

હાઇકુલના બધા વિદ્યાર્થીઓએ એક અંતારે જોડે કંથુ કે. બે માઇલનુ ધનામ મોહનને મળવુ જોઈએ રમતમા પ્રતિસ્પર્ધીના અદમ્ભાતનો લાભ લે તે કિ સાચો ખેલાડી કહેવાય જ નહિ.

ને મર્યાુમતે શરતનુ ધનામ સાર્વજનિકને આ પવામા આવ્યુ.

કુતરા સાથેના અકસ્માતથી તથા હદ ઉપગમ કરેલા પરિઘ્રમથી મોહનની તબિયત એકદમ ખરાબ થઇ ગઈ. તે તદ્દન હતાશ થઇ ગયો અને તેને તુરના ઘુરત શાળાને મોકલે લઈ જવામા આવ્યો. ત્યારે તેને ખજાર મળ્યા કે કનકસિંહે ન્યાયાધીશ પામે માગણી કરી છે કે ધનામ મોહનને મળવુ જોઈએ, ત્યારે તેણે એક તિરસ્કારપૂર્ણ દારથ કહીને કહ્યું, 'ખોટો વિવેક એવુ તે હાથ આવેલુ ધનામ કાઈ જવા દે ? મારે તો આપના વરસથી રમવુ જ નથી.'

તે જ દિવસે સાજના ત્યારે તેને ફરી ખજાર આપવામા આવ્યા કે કનકસિંહની મામણીથી અને આખી સર રૉગર્ફસ હાઇકુલના ટેકાથી બે માઇલનુ ધનામ સાર્વજનિક રક્કસને આપવામા આવ્યુ છે, ત્યારે તેને શરત તે શુ તેનો આજોઆજો ખ્યાલ આવવા લાગ્યો પ્રિન્સિપાલે ભાપણમા રમનને જે સ્થાન આપ્યુ હતુ અને હાર-જીતને જાણુ પડે મળી હતી તે સમજવા લાગ્યું. કનકસિંહની સ્થિતિમા પોતે હોય તો શુ કરે ? 'હાથ આવેલુ ધનામ કિ કાઢને પાછુ આપુ જ નહિ' તેવો એના અગમથી ટકુકો આવ્યો અને તે શરમદિા ખની ગયો તેણે પયારીમા મોઝું ધુપાવી દીધુ. કનકસિંહે જે કરી જતાવ્યું તે પોતે ચિંચાની પણ નથી શકતો એ ખ્યાલે તેજો, પોતાની જાત. બહુ તુરંજ લાગી વધુ ઝડપ કે સારી સહનશક્તિ જ માત્ર માચો ખેલાડી જનાવી શકના નથી રમન ખાતર રમત રમી, હાર કે જીત કાંઈ દિસાજમા પણ ન ગણતા પ્રામાણિકપણે રમન રમના હાર કે જીત સરખા ઉત્માદથી સીકારે તે સાચો ખેલાડી.

સર રૉગર્ફસ હાઇકુલના પ્રામાણિક ખેલાડીપણાથી મોહન બે માઇલની ગરત જીત્યો, એટલું જ નહિ પણ તેણે મોહનને એક સાચો ખેલાડી પણ જતાવ્યો.

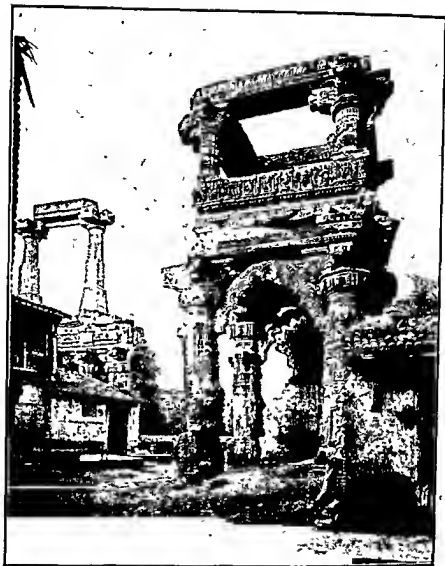
ગાંધીનન ભંડે

દિવ્ય ગાન

ધન વાદ્યમા
વર્ણતા ભજામા
ગુરુચોમ અને જનગોષ્ઠ વચે
જ નના વકનો
નવરત બરો
ગાયત્રીમત્ર જવાઈ ન્હો '

જગ વિનાયક સૂર્યનારાયણ સ્તોત્ર ગાતા હોય તેમ, કેઈ અજ્ઞાન ગીત,
આકાશ અને માત્ર વચે કુદરતની સૌન્દર્યપૂર્ણ સમા અવનવા રંગો અને
તેજના બાહ્ય મનોહર દૃશ્ય ઉત્પત્તિ ન્હો ઉ

સિદ્ધપુરના રુદ્રમહાલયનો એક અવશેષ

મધ્યમ્ય મુખ્ય દેવળની ઉત્તરમાં આવેલો પ્રવેશમંડપ
નકશામાં એ Eની જગ્યા પર છે : જુઓ આ આકૃતિમાં એ વિષયો લેખ

સિદ્ધ પુરનો રૂઢ મહાલય

લેખક
ગાંધીનંદન પાઠેક
સ્થપતિ

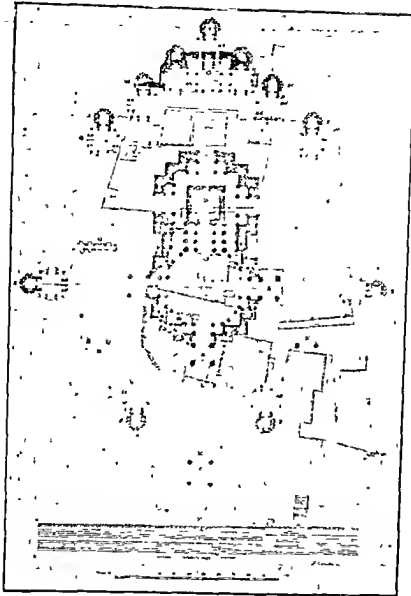
હિન્દુસ્થાનમાં બોદ કાળ ચીની ગયા પછી બ્રાહ્મણ કાળનો ફરી ઉત્થ થયો ત્યારે અણ્ણઓનાં (કેરી કાદેસા નદિ) મકાનોમાં યુગ્મરાતના મકાનો જેવા જવલ્લન મકાનો દિદમા બીજો ક્યાય થયા નથી. તેમાં પણ સિદ્ધપુરના રૂઢમહાલયના દેવળોની ગોઠવણી (Planning) એના અવશેષો પરથી જોના સર્વથી ઉત્તમ વિન્યાસવાળા લાગે છે. મુજરાજ સોલંકીએ એ સંવત ૯૯૮ માં શરૂ કર્યો હતો અને સિદ્ધરાજ જયસિંહે ૧૨૦૨ માં એ પુરો કર્યો, એવો ઉદ્દેશ્ય એના અવશેષોમાંથી મળી આવેલ છે.

રૂઢમહાલયનું નામ શીકરના રૂઢ સ્વરૂપ પરથી પડેલ છે હાથરના ત્રિશુભામક સ્વરૂપમાંની કાળની કલ્પનાનું એ સ્વરૂપ છે, અને તેમાં સૌન્દર્ય સાથે અતુલ સામર્થ્ય અને ભવાનકતા કદાપિ છે. આ સામર્થ્ય અને ભવાનકતા મુજરાનમાં બ્રાહ્મણોએ એવી તો મુદર રીતે સ્થાપત્યમાં ઉતારી છે કે યુગ્મરાત એને માટે મગર જન્મી શકે. દક્ષિણમાં જોડે યુગ્મરાતના કરતા વધારે વિસ્તારવાળા અને પ્રચલ શૈવ મંદિરો પુરુષ વંશવા છે; પણ તેમાંથી એ દેવનું સામર્થ્ય અને તેના કરતા ભવાનકતા વધારે આનિર્ણવ પામતી દેખાય છે; જ્યારે યુગ્મરાતના દેવળોમાં એ સામર્થ્ય અને ભવાનકતામાં લાપવ ઘણી સારી રીતે મુકામેલું છે. લાપવ તો યુગ્મરાતનું જ છે જેમ કવિ નર્મદાશંકરે યુગ્મરાતને 'ત્રેમશૌર્ય અંકિત' કહેવ છે

તેમ યુગ્મરાતના સ્થાપત્યને પણ આપણે ખુશાથી 'ત્રેમશૌર્ય અંકિત' કહી શકીએ.

રૂઢ અગિયાર છે, માટે રૂઢમહાલયમાં અગિયાર દહેસંખ્યાને ગોઠવી એક મુખ્ય દેવળ વચ્ચે મુક્યું છે. આ અગિયારની ગોઠવણી એટલી તો સરસ છે કે આપણે તેને શાસ્ત્રવ્યાનના તાજમહેસના મકાનોની ગોઠવણી સાથે સરખાવી શકીએ અત્રાં તે આ બધા જગીનદારન યર્મ ગયાં છે, પણ નકશા પરથી આપણે એની અમલ ગોઠવણીનો ખ્યાલ કરી શકીશું. નકશામાં જ્યાં K ક્યો છે એ એક નાનકડી ગોઠવી છે. એમાંથી નીકળતી પૂર્વ પશ્ચિમની મધ્યરેખા આખા સમુદતી મધ્યરેખા અને છે હવે એ મધ્યરેખા પર મુખ્ય દેવળને કલ્પો. એ પાચ મળનું હોવાનું કહેવાય છે એનું શિખર કંકલ ૧૨૫ ફૂટ ઉંચું હતું. એના રંગમંડપ આગળ A પાસે પ્રવેશદાર છે. A અને K ની મધ્યમાંથી પસાર થતી એક આડી મધ્યરેખા પર J પાસે બે દહેરીઓ છે હવે A ને વટારી રંગમંડપની મધ્યમાં ઉભા રહેા ત્યાં પાછી એક આડી મધ્યરેખા પડી, તેના પર પાછી બીજી બે દહેરીઓ દેખાશે એ દહેરીઓ અને મંડપના ઉત્તર તથા દક્ષિણના પ્રવેશમંડપોમાંથી વળી બે બાબી મધ્યરેખા પર ઉભા રહી પશ્ચિમ તરફ જશે તો બે તરફ બે દહેરીઓ દેખાશે. એ જ રીતે રંગમંડપના ઉત્તર અને દક્ષિણ પ્રવેશમંડપોમાંથી પશ્ચિમ

પશ્ચિમ

પૂર્વ

સિદ્ધપુરના રુદ્રમહાલયનો નકશો

આ નકશો, જેના અવશેષો પશ્ચી, તિલ્પતાલના આધારે પાટણના એક સલાદે તૈયાર કરેલા તે પરથી સરકારી અરજક ખાતાએ દોરેલા છે એમા હાલમા બચી રહેલા અવશેષો તેમ જ અમા બતાવ્યા છે

તરફ એની જ બીજી બે દહેરીઓ છે આમ મધ્યસ્થ દેવળની ઉત્તર તથા દક્ષિણે સમાન્તરે અને પશ્ચિમમાં લગભગ પાછળ, પશ્ચી બધી જ રગમંડપમાની દેખાય

ઔર વધારે કરે છે તમે એક ખ્યાલ કરો કે એ આખો મમ્દ તેના મધ્યસ્થ પ્રયત્ન દેવળ માથે ખડો છે, નહીંમા સ્વચ્છ જગ વહે છે અને તમે હોડીમા

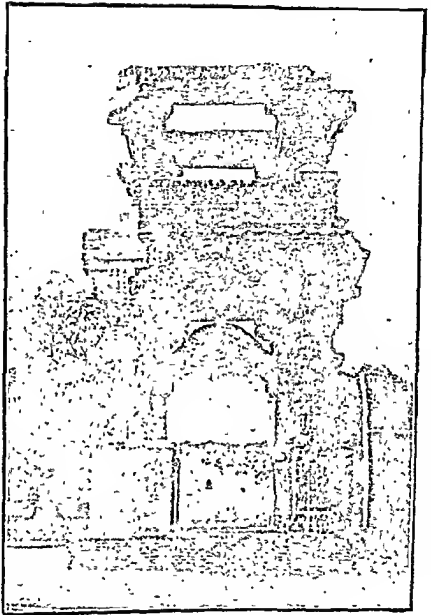
નેલી રીતે આ દહેરીઓ મુન્વી છે ખાતરીની વસ્તુ દહેરીઓ મુખ્ય દેવળની પાછળી કરી છે આ ઉપરાંત કેટલાક દેવળો વડનગર મા છે તેવા તો રજો-કાર્તિક રથઓ આ મધ્યસ્થ ઉપર મમાન્તરે આ વેલા દોડા આખો સમુદ વલો જ નિયમિત છે ખાતરી કેન્દ્રની ગોપબલુ રથા-પન્થશાસ્ત્રમા ઉત્તમોત્તમ ગણાય છે એક મકાન થી તે મોઢા થ હોરા આ જ પદ્ધતિએ મુન્વી બની શક્યા છે જયપુર શહેર આ રીત પર રથા-એકું છે, નવ દિલ્હી પશ્ચી આ જ મિદાન પર ગોપાલએકું છે

આ આખી ગોપાલની મુન્વી દગનામા નવી પડેનો ઘાટ વગી

કન્યાદેવતાએને નિહાળ્યા છે. એ જોઈ તમે જરૂર જોમ મોટી હિંસા કે 'આ અપ્રતિમ સુંદર છે' નદી પરના આપણા અને મુસલમાની મકાનોમા એક ખાસ ફરક એ છે કે, આપણે મકાનોના મોટા નદી તરફ રાખેલા છે, જ્યારે મુસલમાનોએ એમના મકાનોની પીઠ નદી તરફ રાખી છે તાજ મહેલની પીઠ નદી તરફ છે, દિલ્લી-આગ્રાના મહેલો પોતાની પીઠ નદી તરફ કરીને ઉભા છે એમના માનિમાજનો માટે નદાવાની જરૂર નથી ગણાઈ એટલે મસ્જિદ નર્મદાકાંઠે ક્યાથી હોય? આપણે તો નદી અને મકાનનું દેશન એકસાથે જ થાય તેમ ક્યું છે.

એક દાળે આપણી આવી રસત્રિત દત્તી આપણે દાણે આપા અપ્રતિમ સર્વજ્ઞો થયા છે, એ જ મર્મભોગા રચના પર આપણે દવે શું જોઈએ છીએ? નકશા પર ફરી નજર કરો

આવી કૃતિઓમાર્થા ફેટલુક તો કુદરતે પાડ્યું, એમા આપણે આપણને હોય ન દેએ મુસલમાની સદનનતે ધર્મજનુનર્થા ફેટલુક પાડ્યું. પણ એ જ જનુન વડે એમણે તો ઘણા ય સર્વજ્ઞો પાછા કાઢ્યા. આ જગ્યાએ મુખ્ય મંદિરની પછત્રાકે આવી રહેલી દેવીજીને જાણે જ નુખીયા જોડી દાને

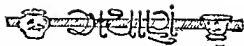

સિદ્ધપુરના રુદ્રમહાલયનો એક ભાગ

મંદિરની મસ્જિદ કરી નાખી છે' ત્યા આગમુમાં આપણે કરી ગયેલા કુંડે તેઓએ નિમાજ પખતે પત્ર ધોવાને માટે ટાકું કરી નાખ્યું. એમની એ જગ્યા જ્યારે તેઓ જાડુ જ સાદે દશામા ટકાવી ગયા છે. પણ આપણે શું ક્યું છે! આપણે તો એવા બેદરકાર ગયા કે મધ્યમ્ય મંદિરના ગંગામંચની જ પાંચે એક ધર ધુમી થયું છે' જમીનદોશન થઈ ગયેલા એ

મંદિરના પાયા પર આપણને બીજું કાંઈ જ ધાર્મિક સ્મારક કરવાનું નહિ મુજબ ગમે તેવા બેડોળ મકાનો ઘુસી ગયા છે એ મકાનોને મુમત્તમાનોના હોય તો આપણે કોઈએ કેમ વાંધો ન ત્રીધો ? આપણે તાણીએ છીએ કે મુમત્તમાન પોતાની નાની સરખી કબરને પણ કોઈ આગળી અડકે તો ગોળકોટ કરી મુકે છે ! રમતમપના ઉત્તર તરફના પ્રવેશ-મંડપને પણ બરોબર અડીને એક ઘર થએલું છે. ફેટાગ્રાફમા એ ઘરની બેડોળ લીન એ મંડપને આધારે ઉભેલી આપણે નેહએ છીએ દગ્ગરો લોકો આ પવિત્ર મનાતા સ્થળના ઘાટ પર શ્રદ્ધા સરાવતા દશે, પણ કોઈને આ સ્થળ તરફ પાણીના છાટા ઉડાડના આ વિચાર આવ્યો છે ! આપણે આવા તો કેટલાયે સ્થળો અગાડી નાખ્યા ' કેટલીયે સાવના પાણીમા આજ કીડા ખગ્ગહે છે ' વડવાણીની માધા-વાવના પાણીની અંદળો આસપાસ ૫૦ ફેટ દૂર ફેલાય છે જેના પાણીના કોમળાથી ઉભરી થાય તેના દામોદર કુડ, બીમ કુડ, જૌમુખી ગંગા વગેરે જગ્યાએ જઈ આપણે પાંચ શ્રદ્ધ સરાવતા દહથુ ત્યારે ઉપરથી ધ્રુવર જરૂર આપણા તરફ દમતો દશે

એ તો બહુ થતે ઘાટ માહેળ કર્જન સાહેળનું ' એમણે ગમે એટલા ખરાય કામો કર્યા કહેવાય છે, પણ હિંદુ મ્થાપત્યનું રક્ષણવાત કાઢી એ કલાની જ એક પૂન કરી છે, તે એટલી છે કે એમણે કરેલા મ્થા પાપો દહ્યાઈ જાય એ મ્થકખાતાના માણમે કરનાકરના જવારે આ ખંડિયેરો પામે આવ્યા ત્યારે એમના વડા માહેળ, આ દેવળોના વિસ્તાર પર એટલા તો મુગ્ધ થયા કે એના પડી મ્થેલા ખંડિયેરો પુરતો જ નકશો તૈયાર કરીને એમણે એક પાટણના સમ્રાટ—અર્થપતિ (Architect) ને બેસાડ્યો, ને એણે એ પડી રહેલા અવશેષો પરથી સિંધસાચના આધારે અસંખ રૂઢમદાત્મક કેવો દશે તેની કંપના એક કાગળ પર દોરી કાઢી ને એ વડા સાહેબને આપી ' અત્રે રણુ થએયો નકશો એ સઘાટના ખસરિયા (રેક્ય) પરથી વડા માહેબે કરેલો છે, અને આ વર્ણન પણ એ સમ્રાટને જ આપાશે છે.

મુજાઈમા બનવાત કર્યા એક કોમિશનર આમરામા રહેતા એના પિતાથી ઉપર નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યે

૫ પિતાશી. તાબીદે ૫૦ ઉપિત મોક્ષત્રી આપણો બની જ જરૂર છે

ચિ આસાફિન રમેત

તા કે આ પત્ર ટપાલમા નાખ્યા પછી મને એટલો પ્રશ્નપાય થયો કે તે પાછો આપવા મેં ટપાલવાળાને મુજબીનયો. પણ એણે પાછો આપ્યો નહિ હું પ્રશુને પ્રાર્થના કરું છું કે આ પત્ર તમને ન પહોંચે

એ વાલાક દીકરાને એના પિતાશીને જ્વળ આપ્યો : ચિ રમેગ, લાગી મર્મમા ફળી છે ચિતા કરીગ નહિ. મને એ પત્ર નથી પહોંચ્યો !

જ

આપશાને પાઠ બજનનાર અંધર આવેલ નહિ હોવાથી નાટના મેનેજર બીમ એક અંદરને તેનો પાઠ બજવા કહું પણ તે અંધર કહે, ' મને એના પાઠનો એક રાખે જ આવડતો નથી '

નેનજર કહે, ' કાંઈ વાંધો નહિ, વાંચીને બેસાતો ! '

જ

એક રોડ—ઝાકરા, હું પેલા દરાનભમાં થઈને બામમા જઈ રાકીશ !

ઝાકરા—હા, મને તો લાગે છે કે તમે જઈ ગયો. મેં હજી ઢગણા જ એક જું પોણું ત્યાંથી લઈ જતા જોયું !

જ

મમન—મમન, સાઈલ ફેરવા નીકળ્યો છે, પણ બ્યાન સાચને કાઠા નારા વાંચે નહિ, નહિ તો પથર પડી જશે મમન—જેતો નથી, એકા પહેલો જ પડી ઘાટ કયાથી વાગવાના હતા ?

જ

નવાચરીસ—તે આ તારમાસ્તરને કેમ માર્યો ! એનેદશા—માહેળ, એ મારો ખાનગી તાર પાની જતાલ !

જ

વધીલ—તમે મારા બોલવા તરફ ઘોડું બ્યાન આપ્યો ? અનીલ—હું અને એટલું ઘોડું જ બ્યાન આપું છું !

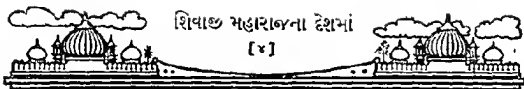
જ

ફૂલન સિશુક—(મનુએ આપેલા ફેરા કાગળ શાખું બેઠ) અમા ત મું ચીનરી લાગ્યો છે ?

મનુ—સાહેબ, એરોપ્સન.

ફૂલન સિશુક—કયા છે ? મું તો કાઈ જ ને જ રાકતો નથી મનુ—સાહેબ, એ એટલે ઉંચે હડે છે કે તમે તો મું પણ કોઈ ન બેઠ ગઈ !

કૃષ્ણા ~ ગોકાકનો-ધોધ ~ કિર્લોસ્કર વાડી અને ઓગલે વાડી

સીતા-રામની ચરણરજ્યા પાવન થયેલ, જોડાવરીની પ્રિય મખી કૃષ્ણના દર્શન અમને થયા કૃષ્ણનારિ અનેક લીથો છે. મહાજળે-શ્વરમા ઓળો આગળી જેપડો પ્રસાદ પૂવતય છે. ભાર પછી વાણ, માણસી, નરમોળાની વાડી-એમ નીચું-પરપરા ચાલી જ વનય છે ઓળો એન અમે જ્વેયો નથી. બ્રહ્મચારી-શિરોમણિ દત્તાત્રેયનુ માદાત્મ્ય શુભરાતે નથી પિત્રારુચું. આશુ, મિરનારાના ઉચ્ચતમ સિપરે ઓમના વાસ હોવા છતાં શુભરાતની પ્રવતના દેવામા એ નથી વસ્યા. એમને વસ્યા જેનુ ઉચ્ચત આર્થ-હૃદય જ કદાચ નહિ મળ્યુ હોય.

કૃષ્ણાતર નરસોળાની વાડીમા દત્તશુરનુ ધામ છે ખર્દો દત્તરાં લોકો એમને વંદના કરી પાવન થાય છે. કેટલા થે મગજનાં ખસી ગયેલી સાકળો એ સાંન, પુનિત વાતાવરણમા જોડાઇ ગય છે.

કુલકર્ણીજીના મામા વાડીમા રહેતા. મામાને ઘેર લમ દત્તા, કૃષ્ણાર્ચિના દર્શન કરવા અને મદા-રાષ્ટ્રીય લમ જોવા હું કુલકર્ણીજી સાથે વાડીએ ગયો મધરાત સુધી અને જે વ દત્તોળાને મંદિરે બેસતા કૃષ્ણાતો રેતાળ પટ, સાચા મેળી જેવા નીરમા નાયતો ચડના, ધાટનાં પચીસ પહેળા પગથિયા-લા દત્ત-શુરના વાસ. માણસ મનુષ્ય મટી દેવ થઇ ગય એનું એ સ્થાન હતું.

મદારાષ્ટ્રનાં બ્રાહ્મણલમ જોયા સરકારિતા તો હોય જ. વેદોક્ત વિધિ સ્વારામાજ ધરણ્યુષ્ઠના ગોખ-તોખા મીમા સુર સેલગાય. પછુ કયા વ રાતિએજ્જ ન દીકું ! કટાણુ સાલગપાની હોમ પુરી ન થઇ ! 'નંવરા દેવ' (વરરાત્ર)ને દેવ જેટલું માન આપાહું જોયુ. કન્યાની ઉમર પંદર વસતી, મહેજે દમે.

લમની વાનીઓ ખવડાવવાની કુલકર્ણીજીની રીત જરા જુદી છે. ભાનભાનની વાનીઓ યાજ્ઞી ભરીને

લાગ્યા મેડી ઉપર એક ઓઝીમા અમે જે જ જણુ બેસતા. પોતે જે બટકા બર્ધાને પાણી લેવાને જવાને જલાર નીકળી, જલારથી સાંકળ વાગી દીધી ! મેં ન્યારે સોગનપૂર્વક કહ્યું કે યાજ્ઞી ખાલી કરી છે ભારે જ ઓઝી ઉઘડી. એમને ન્યારે કાઢિવાચાડી મહેમાન-જતીનો સ્વાદ ચખાડીશ ભારે જ એનુ સાકું વળગે એક વાર માજે ગમે જોડાતા. ગોપાળખાણના મામાના જે બાળકો બાંધ્યા. બંને કોકોભરીને લના ત્રણત્રણ વરસની પીક વય !

ગોપાળખાણ મને કહે 'બા બંનેની કુસ્તી જોવા જવી છે.' જેવને કુસ્તી કરવાતો દુકમ થયો, 'ચલ શેકી મારા.'

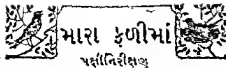
રામચૂર્ત અને લેંડો જેટલા જ ગાળીર્વંથી બનેએ સાયળ દુનકાયાં, ખસા ભટકાકા, કુસ્તી ત્રમી જે વ પડા લના જે મિનિટમા કુસ્તી ખયાસ ! એકળીજા ઉપર જઇ પડ્યા લમીને હિલા થઇ ગયા. બાલમહિરમા લઇ જવાનું મન થઇ મધુ. શરીર-વિકાસનુ તત્ત્વ મદારાષ્ટ્રમા ધર કરીને રહ્યું છે, એના એ પ્રત્યક્ષ પુરાવા દતા.

ક

ક

વેશાખી પુનામની રાત. આભાખાખી અખી વરનતુ હતુ. ગોકાક શહેરથી સાત માઈલ દૂર રતેશનમા હું પરદેશી સુમરફર પડ્યો હતો સવાર પડ્યાની વાટ જોતોતો. ચંદને અજવાળે ધોધ જોયો એ નિશ્ચય હતો. આરણોદય થઈ જવાની ચિનામા આખ મળની નહોતી. લા નો વડિયાળમા દળજીનુ દળજીનુ માગના ટકાર થયા. આખો ચોળાને બેડો થઇ ગયો. ગાડો માણસ ડાલો થઇ ત્રમ એખી માદની ત્રમી પડીની નરમોળાની વાડી (મોરલ મેડ)થી ગોકાક ગાંજી

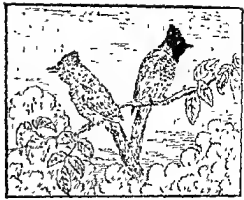
દોઢ રૂપિયાની ટિકિટ લઈ ગોપાળખાણને બેઠકામા બેસું છું ગોકાક વચ્ચે આવે હું ગોકાક ઉતર્યો એ

મારા ફળીમાં એક મુરર વટવાળો લીમડો આવેલો છે. આ ઉનાળામાં તો મેં મારી બેઠક લીમડા નીચે જ રાખી દત્તી સવારમાં જ લીમડા નીચે બેસવું અને જપોરના નુનુ ખણે સ્થા જ. ઉનાળાના પ્રખર તાપથી બચવા માટે માગ ફળીના તેમજ આલુખાલુના કેટલાક પક્ષીઓ પણ સ્થા આપતા ને કિલકિલાટ મચાવી આપ્યા ચોખ્ખાને ચળતી મુકતા. વહેલી સવારે અને મોટી માત્રે કાપસો આલુખાલુમાંથી ટપકવા માગતી અને જમાનાલુનું વેર લેવા તેમની પાછળ કાગડા પડતા જપોરના વખતમાં કાજોના કચકચાટ, ખિરકાપીના ચિત્કાર, ચકલીઓના ચકચકાટ ને લેવાની લપરીલી કાર્તીકીય રચનાના મેળાની મારક મારો લીમડો ગાછ સહેતો દતો.

આ બધી જાતના અવાજની વચમાં મેં એક દિવસ સાંજે મુઠ્ઠા સમીન સાબળવું તપાસ માટે ઉઘે બેઠક તો બે છુલછુલ એક કરી ગયા દતો કાળી કસળીવાળા માથા, સફેદ છંડાવાળી કાળી પુછડી, ઝીણી લીલીવાળુ રાખેડી સરીર ને કદિ પણ ન છુલી શકાય તેવો પુછડી નીચે રાતો ડાવ ધરાવતું, ચંકલીથી સહેજ મોડું જક્ષી તે છુલછુલ જેના વિષે કવિઓએ મુઠ્ઠા કાવ્યો લખ્યા છે, જેના સંગીત ઉપર અનેક રમિકા સૂચ્ય બન્યા છે તે છુલ-છુલ. તેના માળા આપણે ત્યાં દરેક જગીયામાં ઉનાળાના મેં અને જુન મામમાં નંથાસા માણુમ પડે છે, માત્ર જરૂર છે આપણે જ્યાં ઉભાડી રાખવાની પછી તો હું તેમને વારવાર લીમડાની સળીઓ પીજતાં ને પાંદડાં, અને આલુખાલુમાં નેચો અવસ્થ માળાં જાંધના દરેકે તેની મારી ખાંખરી થઈ.

લગભગ જ્યાં પક્ષીઓ એકત્રિય, મેં ને જુન માંસમાં જ ઈડા મુકે છે તેમનું સમનન, સમીન અને પીંછાનાં રંગોની ભલક બેસી હોય તો આ જ વખતમાં મેં મામમાં કાજો અને ચકલાના તો બચ્યા પણ તૈયાર થઈ જાય છે જુનની સર-આનમાં કાગડા, કોયલ અને કાળકાંઠાની ઈડા મુકવાની સરઆનકરી મુકે છે. છુલછુલ વરસ દિવસમાં બે

અવશુષ

વખત ઇડા મુકે છે. મને તો પક્ષીઓ મરતી વસતઝગુ ચેત-વૈરાખમાં શરૂ થતી હોય એમ લાગે છે લગભગ એક પક્ષી આ અવશુષમાં ભેદાય છે જેઓના મોટા ભાગ આખી છપ્પી પર્વત ભેદાય રહે છે છુલછુલ માટે પણ એમ મનાય છે કે નર અને માથ આખી છપ્પી સુધી એકબીજા સાથે ભેદાય રહે છે. કહુનરની યાવનમાં તો મારો જાનનો અનુભવ છે કે તેની માથ એક નરને ઊડી બીજા સાથે મહેલકથી ભેદાય શકતી નથી. એક મદાને, તેનો નર મરી ગયા પછી બીજા નર સાથે પાલંગમાં રાખવામાં આવી બીજો જિવે માણુમ પડ્યું કે તેણે આમાં મારીમારી નરને જાળવી કરી તાજો દતો! આ ઉપરાંત એવું પણ સાબિત થયું છે કે પાલંગમાં પક્ષીઓ ઇડા બહુ જ મુસીબને મુકે છે; જ્યારે, જ્યારે બહુ જ છુટકી મુકે છે. કેદખાનામાં પરતક્ત્યા બોલવતી, પ્રજનને શુદ્ધાઓ મેડા કરવાનો દક્ષ નથી, એ મિહાત પક્ષીઓ, જેટલી ચોખ્ખી રીતે સમવત્તો-મનુષ્યો ક્યારે શીખશે?

આ એક દિવસ જપોરના હું મારી આદિસમાં બેઠો દતો, એટલામાં અચાનક સીડીના મુઠ્ઠા બાજુ જેવો દુડી ... દુડી ... દુડી ... અચાનક સંભળાયો બારી-માથા બહાર બેઠો તો ચકલીથી અરસા કદવું એક મુરર નાનું પક્ષી કરેલુંની ઝળેડાલેડુંની ભોખવું દત પક્ષી નાનું પણ અવાજ મોટો! માથા તથા ચોખ્ખો રંગ સ્થાય ઉપર, પાંખો ને જરૂરના પીંછાનો રંગ ખુબના ચોપરિયા જેવો, પેટ તદન નફેદ, માથ પાનમાં ને અણીકાર અને પુછડીની વચ્ચેના બે પીંછા

‘ ટેઇલર્બર્ડ-દરજ પક્ષી-કુત્તી

ખીન’ પીઠા કરતા મોટા અને ખદાર નીકળતા

આ પક્ષીને અંગ્રેજીમાં Tailor-Bird (દરજ પક્ષી) અને આપણે ટાઈલર અથવા કુત્તી કહીએ છીએ. અંગ્રેજી નામ પ્રમાણે, આ પક્ષી જે અથવા ત્રણ પાનને ફોરા, પરાળ અથવા કસોળિયાના નળા વની સીવી માળો બનાવે છે. ધાત્રીસાર જે પાન બહુ જ મોટું હોય તો એક પાનનો પણ માળો બનાવે છે. પોતાની અભુખાળા ચાચનો સોષ નરીકે ઉપયોગ કરી તે પાનને બરાબર રાંધે છે અને માળાને મજબૂત બનાવે છે. પછી અંદરના ભાગમાં ૩, બીન કે બીને કાંઈ મોઝો પદાર્થ ભરી અગ્નિને રહેવાલાયક માળો બનાવે છે. અગ્નિ મુકવાની ઝડપમાં નગી પુઝડીનાં વચલા જે પીઠા મોટા થાય છે તે જે કુત્તી જોઈ તે નર દતો. આ તેનો ઇંડા મુકવાનો વખત છે, માટે તેનો માળો આટલામાં જ દશે એમ ધારી દું, ગોળવા નીકળે. તે ગોળવું હતું ત્યાં આજુબાજુમાં જોઈ તો એક અંગ્રેજી કુસમગની ડાળોના યાસમાં મેં જીવજીવનો માળો લેવો. આ તો કોઈયમને દિંદુરનાન મોખના અમેરિકા જંગલો એના જેવું થયું.

મુંદર ટોપલી જેવો, લોગડાની મળાઓનો બનેલો એ એક નાણુંકે માળો દતો. તેની અંદર જીવજીવે ૩, બીન કે બીને કાંઈ મોઝો પદાર્થ ભરી બીન પક્ષીઓની માફક મુકેમળ બનાવેલો ન દતો. છાંડની ડાળાઓ સાથે કસોળિયાના નળા વની તેન અકબચ જરી લીધો દતો. જમીનની તો માત્ર ચાર કુટ હોયો દતો. કુસમગનીની જેડે જીવજીવ પણ માળા જમીનથી બહુ હોય જાયતું નથી, અને

માળામાં ઇંડા સેવતું જીવજીવ (ફોટો)

લગભગ એવે સ્થળે બાંધે છે કે જ્યાંથી તેનાં ઇંડાં બીન પક્ષીઓ જલદી ઉપાડી નાય

જેવાર દિવસ માળો ખાલી રહેા જીવજીવ પણ ત્યાં આવતું જાયતું નહિ. પણ જીવની પાચમી તારીજે સવારે જીવજીવે તેમાં જીવજીવ જેવું એક ઇંડું મુક્યું, ઇંડું રંગે સફેદ પણ તેની ઉપર જીવજીવ રંગના જાટલા, ને ઉપરના ભાગમાં જીવજીવો રંગ જરા થયું થયે પછી તો તા. ૬-૭ને દિવસે બીનને જે ઇંડા મુક્યા. પક્ષીઓ દરજાનું એક જ ઇંડું મુકે છે; કેટલીક વાર તો બે દિવસે એક ઇંડું મુકે છે.

દવે તો આખો દિવસ જીવજીવ માળામાં બેસી રહેવા લાગ્યું. નર પણ કેહકેહ વારતેની મંબાળ લેવા આવતો હોય તેમ દેખાતું. આ મમયમાં અંગે જીવજીવના માળાના, તેનાં ઇંડાના અને ઇંડા સેવના જીવજીવના ઘણા ફોટા લીધા. પહેલે પ્રમંજે તો તે બીને નારી મચુ અને ચારપાંચ કલાક મુધી આવ્યું નહિ. અમને ખોક લાગી કે તે કદાચ નહિ પણ આવે. પણ સાંજે તે આવી. પંડાંચુ અને પછી તો એવું દેરાઈ મચુ કે આમારથી બીજકુસ જોતું નહિ. સાંજરણુ નીતે દસ દિવસે ઇંડા પાડી તેમાવી અગ્નિ નીકળે છે. પણ આજ ન્યારે દું આ ‘લખું હું ભારે જાર દિવસ થયા છે જતા દણુ ઇંડામાંથી અગ્નિ ખદાર પડ્યા નથી કાંઈ વાર પક્ષીઓ ખોટા ઇંડા પણ મુકે છે.

લોમગનું બીનું માધલિયુ પક્ષી તે કાગર, અપખને સાંજે આ પક્ષી જાડું જ પરિચિત છે, જતા તેની કેટલીક ખુબી તો બે ખ્યાન આપ્યું હોય તો જ

જોડે. તે વિદ્યુતકની જાતનું પક્ષી છે ને ધણી જાનના અવાજ કાઢી શકે છે બહુબક્ષી મોટા પક્ષીઓને એ પગલે છે, અને મોટી છાયાનો નાશ કરી ચોક, ફળી અને ગળીયા સ્વચ્છ રાખે છે

મારા પાટણમાં શ્રી કૃત્યનારાય ભાઈ નામના એક પક્ષી-વિજ્ઞાન-વિસારક ગૃહસ્થ રહે છે પક્ષીઓ બાળનું તેમના જેટલું જ્ઞાન ભાગે જ જીવન કોઈનું દરો. તેઓ ધણી જાનના અપ્રભવ પક્ષીઓ ઉછેરે છે અને ફળવે છે પક્ષીઓના જ્ઞાન બાળનું મારી ધણી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ તેઓ કરે છે હુંકામાં તેઓ આ બાળનમાં મારા જેવા અનેકના સુર છે. તેમને સ્વા એક કાજર છે તે મોરેથી ઘંટ વગાડે છે તેમના બંગલા પામે શ્રી મંગિયામુર્તિ વિદ્યાચાર્ય ભવન છે તેમાં અસાનવાર ઘંટ વગડ્યા કરે છે, તે સાબળી આ કાજર મોટે ઘંટ વગાડ્યા મીખી ગઈ છે આવી તો તેની અજ્ઞાન અનુકરણશક્તિ છે. સાજો જો તમે કાજરને પોતપોતાના માળા તરફ જતી જુઓ તો જણાશે કે તેમની ઉડવાની ઝડપ કાગડા કરતાં ધણી વિશેષ છે. વળી નમે કોઈ દિશ્સ સાજો માળા તરફ કાજરને એકવી ઉડી જતી નાદિ જુઓ, દમેશા તેમના જોડકા જ પાછા ફરતા દેખાશે

આ કાજરોમાં ખૂબ ધણી જાતો હોય છે મારા લીમડા ઉપર જે કાજર દેખાય છે તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. બીજી કાજરો કરતા તેનું કંઈ રહેજ નાનું, માથું કાણુ અને તેના ઉપર મુંદર પોજાનો કાળો ચક્રચક્રિત અંગોડો અથવા કલગી આ કલગી ઉભી રહેતી નથી, પણ માથા ઉપર આડી પડેલી હોય છે શરીર ભુરૂ, પગ પીળા અને જાતી રનાશ ઉપર અધી રીતે જાડુ જ સુદર આને આહોની મેં આ અથવા અબજાઈ કહેવામાં આવે છે આ જાડુની અનુકરણશક્તિ ધણી જ નીચ છે જે મીખવે તો એ જાડુ જ નારી રીતે શીખી વે છે. રા કૃત્યનારાય ભાઈને સ્વા અબજાઈનું એક જોડકું છે તે જાડુ જ સુદર જોયે છે.

કાજરો અને ચક્રીઓ માળા માથવામાં જાડુ જ બેદરકાર હોય છે એ જોના માળા રહેજે ભાગી જાય તેવા હોય છે. કાજરો તો ઝાડના યડની અદરના પોલાણમાં પથ માળા બાધે છે ધણી વાર તો લક્ષ્મી-ખાદે પાટેલા કાણુ જ તેઓ વાપરે છે

આ વખતે આ જ લીમડા ઉપર કોપશો અને કાગડા બાળન ધણું જોયું. તે એટલું બધું છે કે અવકાશે એક સ્વતંત્ર લેખ તેના ઉપર લખવા ઇચ્છા રાખુ છું. આ વખતે મેં પક્ષીનિરીક્ષણમાં નાના ફર જીવનો ઉપયોગ કર્યો હતો. ધણી વાર પક્ષી એટલે ઉંચે એટલે હોય કે બરાબર દેખી શકાય નહિ ધણી વાર ફર ઝાડ ઉપર પક્ષીને બોલવું માબળી તેને જોવા સ્વા જઈએ એટલી વારમાં તો એ ઉડી જાય તેમની ચાચ, પીંછા, પગ વગેરે બરાબર સ્પષ્ટ રીતે જોવા માટે જો બાપનોકપુત્ર અથવા નાના ટેરેકોપાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો બહુ જ સરળતા પડે મેં આહોની મેંના તથા માદા કૃત્યના ફરજીનની જ મદદથી બરાબર નિદાળેલી.

અજાનન બદ

સાહિત્યનું પાણી

‘કુમાર’ના ચેતના અંકમાં પાણી વિશેના લેખ પાણી-પાણી કરી નામે એવા છે એમાં તો પાણીના કષ્ટોચ, શુષ્ક, અને આરોગ્ય ભગવવામાં તેની જરૂરિયાત વિશે લખ્યું છે, પાંચ અડી તો, આપણા યુગમાં સાહિત્યમાં એ ‘પાણી’એ કેટલું પાણી બાળ્યું છે તે વિશે વાત કરવાની છે એ જાડુ બહુ લાખુ લખવાનો બીજકુલ હારો નથી. માત્ર નીચેના થોડા વાક્યો વાંચી જશો એટલે કહેવાનો મુદ્દો સમજશે.

ખરેખર, એણે બાપના વારસાના બાપ પેસાનું પાણી કરી નાખ્યું છે

ત્યારે એટલું લેવે, વમારામાં કેટલુંક પાણી છે તે આ મોટી બહુ પાણીવાર લાગે છે

‘અને મારા ભાઈનો રોડો પથુ હંધ ઓડો પાણીવાર છે ? એથી તો એને એ પાણીપથે કહે છે

ત્યારે એને પાણીને મુઠે લેવા રા માટે કાઢે છે ?

અરે, પથુ આ મારા હાથપગ પાણીનાળી કેમ થઈ જાય છે ?

એ તો મીઠાઈ જોઈને તારા મોમાં પાણી આવે છે તેમાં તો વાદ સખજે તારી આખમાં પથુ પાણી આવશે.

ના રે બાઈ, આજથી પાણી મુશ્યુ, તારી સાથે વાદ જ ન કરો

આ વિશે વડુ માહિતી એટલી હોય તો ધણું કરીને ‘સુન્દરી સુબોધ’ અને ‘સાહિત્ય’ માસિકોમાં થોડા વરસ અગાઉ ‘પાણીનું પાણી’ આપ્યું હતું.

વાચનારને પથુ કાઈ આવું સુઝી આવે ને આ સમયમાં વારો કરતા હાથે તો જરૂર મોકલી આપે. પથુ એ છપાવવા જેટલું પાણી એમાં હોય જોઈએ

અર્ચી

રતનાગિરિમાં એ વરસે કેરીનો તો પાર ન મળે ઝાડ ઉપરથી કેરી પડ્યાનો ટપ્ જવાજ થાય ને અમે ત્રણે જાણ્યા હોઈએ. આ રીતે દિવસમા લગભગ ૨૫-૩૦ કેરીઓ પડતી

એક દિવસે- ધબ્ જવાજ થયો ને અમે ત્રણે દોડ્યા જોયું તો કેરી ન હતી પણ એક ખિસકોલીનું જમ્બું પડી ગયું હતું તરત જ મેં એને ઉપાડી લીધું એને આપે સરીગે, કોકણના આપાઓ ઉપર દોળ છે તેવા લાલ મકોડા ચોટયા દતા. એને જોઈને મને બહુ દયા આવી. મેં બધા મકોડા ઉતાગી નાખ્યા ને એને ઘરમા લઈ આવ્યો.

નાનપણની જ પ્રાણીઓ પાળવાનો મને શોખ છે મેં એક કુતરે પાળેલું, તેનાથી છુટો પડ્યા હું બે કલાક રહેસો. એક વાર કુતરાએ વાદરાનું જમ્બું ખીંચેલું, તેને પાળવા માટે પણ મારી ગા સાથે બે કલાક રકમક કરેલી, અને અંતિમ જવાબ નકારમા મળતા ઝાનોઝાનો ખુબ રહેલો.

આજે ખિસકોલીનું જમ્બું પાળવા માટે મળ્યું તેથી મને બહુ આનંદ થયો પણ મારા હર્ષના ઉભરા ધીરથી શમવા લાગ્યા, કેમકે ખિસકોલીના એ મૂર્ખ જમ્બુએ ખાવાની જરા પણ સાન ન હતી મેં વાટકીમા દુધ મુક્યું તે પણ એણે ન પીધું હું મુઝાયો પણ વળી એકે ઉપાય સુચ્યો મારી લગોટી લઈ આવ્યો. એનો એક છેડો ફાટી નેનું અણીવાણુ આવ્યાળા બતાવ્યું. એ આણુ દુધમા ભોળાંને એના મોઢામા આણું તરત જ જમ્બુએ તે મુઝવા માંડ્યું મને આનંદ થયો. બે કલાક બેસી મેં તેને વાટકી ભરી દુધ પાચું હવે જમ્બું છવશે એવી કાષ્ઠક આશા બંધાઈ

ધામેધામે જમ્બું મોઢું થવું ગયું હું એને કાણુ-વાળી પેટીમા રાખતો. એટલામા આવ્યા કરમદા અને જાણના દિવસ. એક દિવસ હું કરમદા લઈ આવ્યો મનના કાળા, પાંડા અને મીઠા એવા દસગાર કરમદા એની પેટીમા મુકી દીધા સાજે

આતીને જોયું તો બધા કરમદા એમ ને. એમ પડેલા કરમદા ન ખાતા માટે મેં જમ્બુને બેચારસોળ ગાળો દેતાદેતા કરમદા ઉપાડ્યા પણ આ શું ? એકે-એક કરમદું અંદરથી ગોઠું ! જમ્બુએ આવ્યાદ બધા કરમદાનો ગર કાણુ પાડીને ખાધેલો ! આ જોઈ હું બહુ જ ગમ્મ થયો

પણ હવે તે પેટીમા રહેલું હોવાથી બહારના જગતથી બહુ બીજું હતું તેને ટેવ પાડીને જરા બદાદુર બનાવવા મેં એને બીજે જ દિવસે પેટીમાથી બહાર કાઢ્યું બહારનો પ્રકાશ જોઈ એ ચમક્યું. એકદમ મારા હાથમાથી છટકીને બગીચામા દોડ્યું ને એક દરમા ભરાયું મને થયું કે અંદર જો એકાં કંઈક એકો દરો તો સ્વાદા કરી જશે ખિસકોલી પાળવાની મારી બધી આસા મુકાઈ ગઈ. છતાં પણ 'પ્રપત્ન તો કરીએ' એમ વિચાર કરી મંદર ખોદી કાઢ્યું અંદર હાથ તાપતા જમ્બું તો પકડાઈ ગયું પણ મહારાટમા એણે પેતાના લીણા દાતનો મને ફીક પ્રસાદ સખાડ્યો મારી આગળી લોહીલાડાણુ ઘઈ ગઈ પણ મેં એને જવા તો ન જ દીધું

એક દિવસે એ જમ્બુનું નામ પાડવાનો વિધિ કરવામા આવ્યો એ જમ્બું ખિસકોલી (સી નતિ) હોવાથી મેં એનું નામ 'અર્ચી' પાડ્યું. એના પશ્ચાત્ત પછી હું હમેશા એને ખિસામા જ રાખતો. પહેલા હું એને બાણુના ખિસામા રાખતો પણ લા કેટલીક વાર માઝ પ્યાન ન રહે લારે જમ્બીને ચગદાવું પડતું એટલે પછી મેં એને છાતી ઉપરના ખિસામા રાખવા માડી લા ખિમાની કેર ઉપર પેતાના બે પગ અને મોઢું કાઢી જણે ઝડપામા બેસીને કોઈ ગજરાણી જોતી હોય એમ જમ્બી ચારેકાર જોતી જરા પણ બીક લાગે કે તરત જ પગ અને મોઢું અંદર ઉતાગી લેતી ખાસ કરીને એ મોટરથી બહુ બીતી મોટરનો અવાજ સંભળાય કે તરત જ ખિસાના એક કેરના ખુણામા લપાઈને બેસી જતી. પછી તો એ મારી સાથે ખુબ લગતીમળતી થઈ. એને જમ્બીન ઉપર મુકી હું દોડું તો તરત જ એ મારી પાછળ દોડતી, અને મને પકડી પાડી ચરીર ઉપર ચઢી એકદમ આગલા ખીસામા આવી બેસી જતી

અમે બધા કેરી ખાવા બેસીએ એટલેહું ખાતો

હોડ એ કેરીની ચીરી, માગ દાય ઉપર ચડી જતી એકી કરી નાખે પછી નહુટકે માટે એને એ ચીરી દેવી પડે ચીરી દાયમા આવે એટલે જતી પાછા બે પગ ઉપર બેસી આગવા બે પગ વડે ખાવા માટે એને ચીંગે આપ્યા પછી મેં બાએ જ ત્રણચાર ચીરી ખાધી હોય ત્યાં નો પાછી પેલી ચીરી ચરખી જ મુકી દઇ તે મારી બીજી ચીરી એકી કરી જતી આ ખરાબ ટેવ પડે એ ફીક નરિ, એમ વિચારી મેં એક યુક્તિ કરી એક દિવસ મેં તેને દમોશની પેટે એક ચીરી આપી તે પડતી મુકી જતી જ્યારે બીજી ચીરી લેવા આવી ત્યારે મેં તેને દાય ઉપર ચડ્યા જ ન દીધી અને એને ખાઇ રહ્યા ત્યાં મુકી તેને કાળે દાયે પકડી રાખી, પેલી પડતી મુકેલી ચીરી પણ મેં એને ખાવા ન દીધી તે નિમિત્તથી જતી એની ખરાબ ટેવ ભુલી ગઇ.

એ વગેરે વરમાદ ખુબ પડેલાં નવાતમાજ દુ દાયે જ રાધતો મુશ પામે બેસી તાપવાનુ જતીને બહુ ગમતુ મુકેલી ગમ્માગમ્મા ભાખરી ઉતરે એ ખાવાની પણ લાગ્ય તો ખરી જ દુ એને પા ભાખરી ખાવા આપતો કેરીના પ્રસંગ પછી રોટલા એકા કરવાની ટેવ પણ એ બુલી ગઇ ખરેખર, ત્યાંથી જતી સભ્ય બની ગઇ હતી.

દુ લખવા બેસતો ત્યારે પણ જતી આવીને ખડિયામા મોઢું નાખતી, પણ રાહીનો સ્વા ખરાબ લાગતા નાસી જતી ત્યાર પછી બે દિવસ મુકી એનું મોઢું વાગ્સ જેવું રંગાએલું રહેતુ પણ આ મજા તો ચારપાચ વાર જ થઇ પછી તો એને ખખર પડી ગઇ કે એ ચાખવાની ચીજ જ નથી.

એક વાર એની પુછડી ઉપર મોઢું આવ્યુ એ બહુ જ નાની હતી ત્યારે મારી બેઠેલા એક વિદ્યાર્થીએ એને પુછડીથી પકડી જતી મારી પામે આવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી બેઠેલી આચરો મારીને એ છુટી તો ખરી, પણ પા લાગતી પુછડી તે વિદ્યાર્થીના દાયમા રહી ગઇ. ત્યારથી જતી પોખી પુછડી-વાળી થઇ, પણ એથી કાઠ એની શોભા પોખી નહોતી થઇ.

જતીને ખાવાનો કાર્યક્રમ બહુ મોટો હતો. સવારે દુધ, નવ વાગે મારી માથે રોટલો, જપેરે પાછા

ચોરાક ફગ અને રાતના ફરીથી મેટલો. આ સિવાય ઘરમાથી ચોરીને અને બહાર ફરવા જાય ત્યાંથી બોળાને ખાય એ તો ભુલુ.

દિવસે તો બપોલે ફીક, પણ રાતના ગિલારીની બહુ બીક રહેતી. રખેને એ જતીને કોળિયો કરી જાય. એટલે દુ એક પાગડું લાગ્યો તેનું બારણુ ઉપાડું રાખ્યુ અને અંદર ૪ તોપા સુતરની એક ફાળકી બેવડી વાળા ઉપર કપડુ પાથરી જતી માટે માળા જેવી પથારી બનાવી. પણ જતીને એકલા કપડાથી સંતોષ ન થયો તેણે માફે ઉતરનું એકવાનું ફાડીફાડીને પોતાને માટે પેલા માળામા કમ્સ પથારી બનાવી. એકી પથારી બનાવતા તો મને પણ ન આવડતું તાજ પડે અને બોળન મળે કે તરત જ જતી પેલાના પાગડાની અંગતા માળામા ભગઇ જતી તે ઠેક મવારે જંગતી. ખિનકેડીઓ સૂર્યવરો લાગે છે, કેમકે જતી કોઈ દિવસ પક્ષીની પેટે સૂરજ ઉગ્યા પડેલા ઉડતી નહિ.

એક દિવસ અમારે મામ જવાનુ થયુ આઠ વાગે ઉપડવાનુ હતુ જતી મેજ સવારે કયાક બહાર ફરવા જતી અમારો જવાનો વખત થયો એટલે મેં જતીને ખુબ શોધી, પણ કયાય પતો લાગ્યો નહિ બપો એક પછી એક ચાલવા માડ્યા એટલે વીંમ મોટે દુ પણ જતીના બે મહીનાના સંસ્વામ પછી છુટો પડ્યો. આમથી આઠ દિવસે અમે પાછા આવ્યા પણ અરેરે, એ દરમિયાન તો જતી બીચારી કેટલી મે વાર આવીને જતી ગી દગે.

સ્વીકાર

ગ્રામજુમાર હોડાવણી: સંકલિત, કર્તા અને પ્રકાશક, કલકત્તા ધર્મસિંહ, રાજકોટ; કી ૦-૪-૦

મરેશવરની શુદ્ધરી: લેખક, રમણલાલ નાનાલલ શાહ, પ્રમસક, બાલજીવન કાર્યાલય વડોદરા, કી ૦-૨-૦

બાળા રામની વાર્તા: લેખક, મગનલાલ મહેતા, બીવ સેના મદ્ય, હાહોલ

૨૦૦ વર્ષનું કેલેન્ડર: (ઇ ૧૮૦૦ થી ૨૦૦૦) પ્રચે-જક તથા પ્રકાશક, તીમોથી ડી અવલાની, અમદાવાદ

ભારતી વડોદરા રાજ્યની માધ્યમિક શાળાઓ માટે નીકળતુ પત્ર તત્તી અને પ્રકાશક છ એમ. નંધવ વડોદરા કી ૦-૨-૦

અગ્નિની સમાજ, મુંબઈનો ૧૧મો વાર્ષિક હતાલ

એક વખત ભાઈ

મારી પોતાની વાત

દ—એ એક વરરાજાને ખીજનવેલા ખીજ તો ધણુની એ મસ્કરીએ કરતા, પણ વરરાજાનું તો માન રાખશે એમ અને માનેહુ

ચોરીમાં વરરાજા બેઠા છે. વરકન્યાના છેડા ગાંઠેલા છે અને કંઈ લોકિક, કંઈ ધાર્મિક એમ ક્રિયાઓ થઈ રહી છે સ્ત્રીઓ ગીત ગાય છે અને સર્વજ્ઞ હર્ષ બ્યાપેશો છે મારા ભાઈએ દ—ના કહેવાથી વરરાજાના કસળી નેડા ચાલાકીથી ઉપાડ્યા અને ઝડપથી ભાઈ દ—ના દાસમા પસાર

કર્ષે. દ—નેડા લઈને નાહા તે વરરાજાએ આખતા પલકારામા બેઠા લીધુ. એટલા માટે તે એ દાયમા ચાલુક લઈને જ બેઠા હતા, અને જવાને સખ્ત નોટિંગ આપેલી કે જે કેાઇ મારા નેડા ઉપાડશે તો આ ચાલુકે ચાલુકે મારીશ. એવામા આ જનાવ જન્યા.

પછી તો વરરાજા વીર્યા છેડા ગાંઠેલા દુપટી કેંપી એ તો દોડ્યા દ—ની પાછળ આવળ દ—દોડે છે તે પાછળ વરરાજા. વરરાજાને દોડવાની મુશ્કેલી ધણી હતી, પણ એને એ જલુકારના નર્તી કમળી મોટો ઝખ્ખો, કેમરળ્પ, માથે કસળી પાપડી અને ગળામા તથા હાથે ઘરેણાં સાચવે છે, દ—ને ગળેા બાડતા જાય છે અને દોડ્યા જાય છે

હ—રસ્તે જતા લોકોને એટલુ જ કહેતા જાય છે કે ‘લુઓ, પેવેા વર ચોરીમાથી નાહો છે અને કોણથી સંજાતો નથી.’ લોકો એને ટાટો પાડતા પ્રયત્ન કરે છે, પણ વરરાજાને દ—પકડવેા છે, એટલે એ કોઇનું બોલ્યું સાંભળતા નથી. પણ હ—ની દોડ મુળે જળરી હતી, અને આંતે ચકરડી ભમરડી બહુ થે

થઇ પણ એ ન જ ગળામા ને વરરાજા દાયમની મોજડીએ બોવાના ભયમા આવી પડ્યા. સ્ત્રીવર્ગમા આ વિષય પર કોલાહલ મચી રહેા હતો વરપક્ષની સ્ત્રીઓને મન એમનું આ મખ્ત માનસંગ હતુ કન્યાપદ એશિવાળો થઇ ગમે તેવો બચાવ કરી રહેા હતો લડાલડી, ધારાધાર, શોકકેળ થઇ રહી હતી ઘરડા બાધાઓ રાખતા હતા. ચોરી મુકીને નાહેલા વરે જે આપશુકન કર્યા હતા તેની પણ ભારે ચિંતા થઈ રહી હતી.

એટલામા ત્રીજી મસ્કરીએ ભાઈ દ—એચિતા એમના માતુશીથી જ પકડાઇ ગયા અને વરરાજાના કસળી નેડા સત્રામન ચોરીમા પહોંચ્યા.

દ—નો હિટકાર તો બહુ થે થયેા, પણ આમ મસ્કરીમા ‘વરરાજા ગાદાની માકલે ચાલુક લઈને નેડા સાથે નાહા શુ?’ એવો તો અભિપ્રાય મુર્ચા કોમળે પ્રતિચિત ન કર્યો પણ દસી, દ—ને એવા હિટકારની શી અમર થવાની હતી?

એ પછી તો મણુ દિવસો વહી ગયા. ભાઈ દ પરણ્યા ને એરે પાવુ ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉમરે પરણ્યા. પરણ્યા પછી જ્યાં કહે છે હવે તો રમતો મુકી કપક લણો તો ક્રિક એ શિખામણુ અને માથે ચડાવી પરંતુ પછી પોળાની રમતો મુકી ક્રિકેટ ખેલવામા અને મેંચો રમવામા અખાંસ વખત જતો પણ અમારા વખતની મેંચો કે ક્રિકેટો મેંચી બહુ ચામડાને બાવ ચાલે, ને મેંચોમા સામાવાળા હારે તેના રટપ બેટ છતી લાખીએ તેથી જીએક મહિના નજીવ.

વાચનનો સોખ મારા મોટા મામાને વેળી

લાગેલાં તોપણ અબામ બદાની પહેલીપટેલી ચોપડી
મેં કદા પાચી એ જાનરવ અસકમ છે ચળગમાર,
મદેવન માગળીંગા, ગુલગકાવળી (અરધી), ચકરદેવ
અને દેવગદેગીનો મવાલ, મકરપાર્વતી (બીલડી રંગે),
અમદાવાદના બાર દરવાજાનું પર્ણન, ભદ્રન મમદ,
ત્રી ચતુર મનોરંજક ગરબાવળી, ઝોખાદરણ, નળા-
ખ્યાન, અભિમન્યુનો ચકાવો, શામળાબદ્દના ઢખા,
નગસિંદ મહેતાનું મગેરે વગેરે ચોપડીંગો મુજરાતી
ભાષાનો દત્તો તે વખતની યાચેલી આવરે શાદ આવે છે.

ગોરા મામા (નવ વરગરાય નાકરસાલ વણીય)
ને ઘેર જુદિપ્રકાશ, દિનેચ્છુ, દિંદુરના, શમગેર
બદાદુર, જાનમુખા વગેરે સામયિક પત્રો આવતા તે
હું વાચતો, અને દક્ષણકાવ્ય ગાડાવળુ દેખચદના
પુસ્તકો વગેરે એમની લાપચેરીમાથી અગ્રેષ્ઠ હતા
ધોરજીમાં આપ્યો તે દરખાન પાચી કાડ્યા દત્તો

એ વખતે જુદિપ્રકાશ મને બહુ જ ગમેતુ
એનાથી જુદિનો પ્રકાશ વધે છે એમ મને જોતાના
અનુભવી લાગેતુ 'જીવનની નખ'નુમથી લખાની લેખ-
માળાએ તો મારા મન પર કાચમની અમર કરી
છે, 'દિનેચ્છુ' પછી હું નિયમિતપણે વાચતો અને
'દિંદુરના'નો મુદાલેખ તો મને એટલે જાણો ગમેયો
કે પાઞ્ચગી મેં મારી નો જોણીમા ગણુ એ નોખી
ગળ્યો છે એનો મુખ્ય ભાગ ત્રીજે પ્રમાણે દત્તો

તે ગગરાય રચનાપાકું જ,

ભયે, ભવ નિર્ધનતા સદીએ છ,

ઉચ્ચિ દેગનપી થતી હાંપ જ.

બોજન, ઉત્તર, જાગે કદીએ છ

એ દિંદુરના, દાસ પ્રેમમિત્ર પારખી બેંચું ભગી ગયુ
છે તે નદિ, પણ રૂ વનમાળી કાપાગમ નામના
એક ઉત્પાદી તેથી ચવાદના ને મનાર સુરાર, રાજ્ય,
સાદિલ, નાટક, મંથાવલોકન, ધર્મ વિચાર વગેરે
વિષયો એમા ચાતુ જતાનો ઉપરાન મારા આવતા
અને હું એ ખુબ રમણી વાચતો દત્તો

પરતુ મામાને ઘેર વાચવામા બહુ વખત ફાંચુ
નહિ અને વસ-દોઢ વગસથી વાચનાનું વ્યવસ્થા તો
પડી ગયુ હતું આખરે બાધ દ—ને જ મેં મારી
મુજવળુ જાણી એમણે મને કહ્યું કે 'લપચેરીએમા

મદન વાચનાનું મળે છે, ચાલ નને એવી એક
લાપચેરી જતાતુ 'એમ કદી એ મને રાધપુર દરવાજે
ચક્રેશ્વર મદદેવ પામે આવેલી તે વખતની લાપા-
રાવ જોજાનાય લાપચેરીમા લઈ ગયા જે અનેક
જાગતોમા લાઈ દ—નો હું ઝણી છુ, તેમા સૌથી
વધારે ઝણી આ લાપચેરી જતાવતા મારે છું

લાપચેરીએ કાઠનાર કેવુ ગોરું પુણ્ય લાસલ
કરે છે તેનો પણ મને એ વખતે ખ્યાલ આપ્યો.
આવાદાવ જોજાનાય કાણુ દશે તે તો હું નહોતો
જાણતો, પણ એમનો ઉપકાર તો દરરોજ મારા મનમા
માન્યા જ કરતો દત્તો

મામાના ઘર ઉપગાના મુજરાતી, મુખ્ય
સમાચાર, દિદી પત્ર, મુર્શીન વગેરે છાપા મેં આ
લાપચેરીમા લેયા, અને લેયા ત્યારથી જ એ બધા
'મુજરાતી' મથાળાથી તે આ પત્ર ફલાણેફલાણે રથને
ધ્વજારામ સુર્પગમ દેસાઈએ છાપુ ત્યા સુધીનુ લખાણ
નિયમિતપણે પાચી જતો! બધા પત્રો એ જ પ્રમાણે,
સમજણુ પડે કે ન પડે તોપણ, વાચતો અને એ-
નાથી હું અગ્રેષ્ઠ હતા ધોરજીમાં આપ્યો ત્યા સુધીમા
તો માફ સામાન્ય જાન પાકું ગમ્યુ હતું.

અમદાવાદ ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કુલમા હું ભાષાનો
દત્તો જીવકો લ'નુબાધ ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કુલના નામથી
એ લાલ જોજાનાય છે દરે તેા એને જોતાનું
મકાન છે, પણ તે વખતે એ કાળુપુર દંકાળમા
ભાડાના મકાનમા હતી

એક મગા કનરત મારાર નવા આવ્યા દત્તો
અને જોનાના હજુપુટ અને મજાનુ મરીરથી એમણે
તે વખતના સિદ્ધાંતો તેમ જ વિદ્યાર્થીવર્ગનું ખુબ ખ્યાન
ખેંચુ હતુ. અમારી નિશાળમા કસરતશાળા પણ એ
માનરના આવ્યા પછી થઈ અને કપલ જાર, મિમલ
જાર, દિવકા, સાકળો, સીડી અને પાટિયુ વગેરે
નવાં નો ગાપનો અગને બહુ જ ગમતા લાગ્યાં

પહેલું રોજુ જે આ કસરતશાળામા દાખલ થયું
તેમા હું પણ દત્તો નિયમિત લાગરીપી, કમળના
દાવ એક પછી એક મીખવાથી અને લોકરી નાલીમના
જેસ મખત નિયમોને પસ થવામા જતા પણ આના-
કાની નદિ કવવાથી હું થોડા જ મમપમા કનરત
માસ્તરની પ્રોતિનું પાત્ર થઈ શક્યો

શરિરના એકાદ નવો દાવ શીખીએ કે શરીરનું એંગેએંગ આદિ દિવસ સુધી કળે. છતાં ધીરજ રાખી, દુખને નહિ ગણકારતા એનાથી ટેવાઈ જવાની શિખામણુ કમરત મારતર અમને આપના. એ જ કમોડીનો સમય હતો કેાઈ પણ સીંગની નચીનના ઝાઝો વખત નથી રહેતી અને આદત્તા કુક વખતના દુખથી પણ વધુ હારી જાય છે. હું નચીનના જવા છતાં કસરતના ખરા ચુલુને લીધે ટકી રહ્યો, અને શરીર કસરતથી ટેવાઈ રહેલો સુધી અવયવોને જે કુખ થયું તે થવા લીધુ. પણ એવી રીતે ટકી રહેનાર ચારપાય વિદ્યાર્થીઓથી વધારે નહોતા. મારતરે પણ થોડી સખ્યાથી હારી ન જતાં અમને ચારપાય જલુને પોતાના ઉત્તમોત્તમ દાવ શીખવ્યા.

કસરતશાળાની કસરતથી એકેએક અંગ જેવું કેળવાવું તેવું ક્રિકેટ કે બીજી રંગી કે પરદેશી રમતથી કેળવાવું હોય એમ મને ન લાગ્યું, અને આમા સમય પણ ઘણો ખચતો.

પંદરીસ મિનિટમા દાવ થઈ જતા એ સમયમા વખત બચાવવાની પણ મારે ઘણી જરૂર હતી, કેમકે ભણનાંભણનાં મારે કંઈક કમાવું પડે એમ હતું. મારા બાપા હવે પેન્શન લખને ઘર આવ્યા હતા અને એ દસ રૂમિયાની માસિક આવકમા કુટુંબનું ચુગરોન ચકાવવું સુરેલ હતું.

કસરત પહેલા, અજીર્ણ, માથું દુખ્યા કરવું, જરાજરામા શરીરનું અમલ્લુ વઝેરે ચાલ્યા કરવું, પણ કસરત પછી એ નાનીનાની કરિયાહો તો ગઈ જ, ઉપરાંત ભારે રોગો સામે થવાની પચ્છતાકાન આવી રનાલુઓ હજીપુટ થતા જોઈને આનંદ થતો હતો આજસ તો જે નિવસથી અખાડામા પગ મુક્યો તે દિવસથી થયું તે હવે આવશે

જેએક વર્ષમા શરીરતો બાધો મજબુત અને લઢુ બન્યો અને શરીરબળ માથે મનેબળ પણ આવી ગયું. બીક લાગવાની કુટેવ, મને લાગે છે કે આપણી બુદ્ધિશક્તિની ખામીમાથી ઉદ્ભવે છે અને તે પણ મારામા હતી ભૂત, પેત, ચોર, બાવા તરેરે બંકો કસરત કરવાથી ગઈ અને પછી તો પાછલી રાનના ચારચાર વાગ્યે ઉઠીને હું એકકો કાકરિયે કરવા જવા લાગ્યો

હરિપ્રસાદ દેસાઈ

વિજ્ઞાનની મોખ પાછળ મગ્યા રહેનાર ધીરેધીરે વાયુશાસ્ત્રને લગતા સવાલોમા પણ ઉંડા ઉતરતા લાગ્યા છે. વાતાવરણમાં થતા અનેક ફેરફારોમા બેદ ઉઠેલતાઉઠેલતા તેઓ ગામવીજ કેમ ને સા માટે થાય છે તેની શોધખોળ પણ કરી રહ્યા છે.

ગામવીજ એ માત્ર કુદરતના મંત્રોની એક પ્રકારની ક્રિયા જ છે. આ કુદરતી યંત્રો તે વાદળાઓ અને તેને ચક્રાવનાર શક્તિ તે પવન વતનને લીધે જ્યારે એ વાદળા રૂપી યંત્રને ગતિ મળે છે ત્યારે તેમાંથી તજીખા ઝરે છે આ તજીખા આપણને વિજળીના અમકારા રૂપે દેખાય છે અને તેના અવાજ મેગર્જનાના કઠાકા રૂપે મંત્રબાધ છે

વાદળામાંથી તજીખા શા માટે ઝરે છે એનો કાલેકો બેન્ગલમિન ક્રાકિસને ૨૦૦ વર્ષ ઉપર ઉઠેલો. તેણે શોધી કાઢ્યું કે આ તજીખા તે આકાશમા ઉત્પન્ન થતી વિજળી છે, પણ વાદળામાં એ વિજળી આવી ક્યાંથી, એ સવાલનો હવે આજણે વિચાર કરીએ.

ગ્રેનાડીઅર ચરી આવતો તો સોએ જોશે હશે. એ વેળા વાદળોના મોટામોટા ગ્રેન્ડો ગોટગોટ આકાશમા વેગથી ચડતા દેખાય છે. એ વાદળા જમીનથી થોડાક હજાર શીટની ઉંચાઈએથી ચડતા-ચડતા આકાશમા ઠેક પાચપાચ માઈલની ઉંચાઈ સુધી ચરી જાય છે. જમીન ઉપરનો કંડો ભારે પવન વાલ્યા તરફ ધસે છે, અને તેમા ભરાધરે તેને ઉંચે ને ઉંચે ધકેલતો જાય છે ધોધમાર વરસાદ કે કરા પડે છે તે આનો પુરાવો છે, કેમકે એટલી જાંધી ઉંચાઈ સુધી ચડ્યા વિના હવામાંની વરાળ કંડી પડીને તેનું પાણી અને નરિ. એ પાણી ઉંચે વધારે વખત રહે તો તેના કરા બંધાતા જાય છે

પાણી જ્યારે ઘણી ઉંચાઈએથી નીચે પડે છે ત્યારે તે વિખરાતું જઈને તેના નાનાંમોટા ડ્રીપાં થઈ જાય છે. એ વરસાદ. વરસાદના કેટલાક ડ્રીપા તો દોલ્લોદ ઇચ જેવડા મોટા હોય છે પાણીની નીચે પડવાની ઝડપ માપના એમ સિદ્ધ થયું છે કે દોલ ઇચ મોટા ડ્રીપા નીચે પડતા હોય ત્યારે તેના વેગ વધુમા વધુ દર સેકંડે ૨૪ ફુટ જેટલો હોય છે.

હવે જો દવા ૨૪ ફુટની ઝડપે નીચેથી ઉપર

મહત્તી દોષ તો તો આ કીધા નીચે પડી જ ન શકે, કેમકે મામમાંથી નાખી ગતિ થય. પવનની ગતિ આવી દોષ તો જ પાણીના કીધા નીચે પડી શકે, અને તે વાળુ જોગ બાદે કીધા નાના કીધા તો પવનની ગતિને લીધે ઉપર ને ઉપર જ રહેી જાય છે

પણ આ પાણી, દવા, વાદળા વગેરેની વાતોમા અત્યાર સુધી વિજ્ઞાની તાત તો આવી જ નહિ. વિજ્ઞાની ઉગતિ આકાશમા કેમ થાય છે તે કેદ ૧૯૦૯ની સાલ સુધી તો મેઈજર હર્શી યાત્રુ નહેાન. ઇ. ય. ૧૯૦૯માં મીમાવાની વેપમાશાના મુખ્ય અધિકારી શ્રી નિખને મીમશામા પાણીમા કીધાઆ ઉપર પોતે કસા પ્રયોગોનું વર્ણન પ્રસિદ્ કરી જ્ઞાન્ય કે ઉપરથી પાત્રા પાણીમા મોટા કીધા વિખરાને તેણા નાનાનામા કીધા થતા જાય છે તેમનેમ એ નાના કીધાઆમા ડોર્નલ્ટર વિજ્ઞાની ઉત્પન્ન થાય છે, અને આવાવાનની દસમા મેનેટિવ વિજ્ઞાની ઉત્પન્ન થાય છે આ નાના કીધા ઉમે મહત્તી દસમા પ્રકારને લીધે ફરી પાછા ઉમે મહત્તી કામે છે અને ત્યા વળી પાછા અનક નાના કીધા જોગ મળી મોટા કીધા રૂપે જાય છે, ફરી પાછા તે નીચે પડતા તેવા નાના કીધા જની તેમાથી ડોર્નલ્ટર અને મેનેટિવ વિજ્ઞાનીમા ઉત્પન્ન થાય છે. આમ મોટામાથી નાના અને અનેક નાનામાથી ફરી મોટા કીધા થવાથી વિજ્ઞાનીક મક્તિ અત્યંત વધી પડે છે અને તેનું જ્ઞાણ પણ ખુબ વધતુ જાય છે; તે એટલે સુધી કે વાગ્યામા સમાવી પણ નથી પમિણમે આમવાગની દયા જેમા મેનેટિવ વિજ્ઞાન મક્તિ ઉત્પન્ન થાય દોષ છે તેની માથેના કે પૂરીના કેઈલાગ માથેના પડનુંથી પાણીના કીધા બેધા એ વાદળાં અથવાથી વિજ્ઞાનીમા ચમકાડે થાય છે.

એમ અનંતવામા આગ્યુ છે કે દુનિયામા વગેરે દહાડે ૧,૬૦,૦૦,૦૦૦ વાવાગોમા થાય છે. કોઈ પણ મણે એકનામકા ૧૦૦૦ તોડાને તો પૂર્ણની આમવાન થાય જ દોષ છે, અને દર મેકેટ પૂરી ઉપર વિજ્ઞાની ૧૦૦ ચમકાગ તો દેખાયા જ કંઈ છે. બીજા મેકેટ ઉપરના તીકનુ દિવાળા વાસીઓની નજરે આપણી પૂરી વિજ્ઞાનીમા ચમકાગઓથી પીટાએથી દેખાતી દમે

વિજ્ઞાનીમા એક ચમકાગમાં વિજ્ઞાનું પ્રમાણ નજરાગ ૨૦ કોસજ. એટલે કે વિજ્ઞાનીમા એકાદ નામિણુ દીસમાં એક મિનિટમાં વપગય એટલા વિજ્ઞાનીમા પ્રવાદ જેટલુ જ દોષ છે આટલી એટલી વિખૂતશક્તિ દોષા છતાં એ આકાશી વિજ્ઞાનો એક જ જગકામે કે તપાસે કોઈ ગાદ, મકાન કે માણ્યને જમીનદોગન કરી બારે બંધે પમિણમ લાવી શકે છે એનું કાણુ શું ?

કાણુ એ જ કે એટલી એટલી વિજ્ઞાનીની પાછળ મેંદુ બગ જડુ બાદે દોષ છે. વિજ્ઞાનીમા એવા એક મામાન્ય પ્રવાદની પાછળ એક અજગ વોટનું જ્ઞાણ દોષ છે એ જ્ઞાણને લીધે જ એ વિનાશક અને છે જાપયા તરીકે બંદુકની મોળી કમ્મા પછી જ નાનકડી દોષ છે અને વજનમા પણ જડુ બાદે નથા દેાતી, છતા તે બંદુકમાથી અનિશ્ચ વેચથી પૂરતી દોષાને લીધે એ વેનના જ્ઞાણના કાણુ જ પ્રાણુતતક અને છે તેવ જ વિજ્ઞાનિનું એવો પ્રવાદ આંચા દોષ છે, પણ એની પાછળ રહસ્ય એક અજગ વોટનું જ્ઞાણ એને બરકત બતાવી શકે છે

પ્રત્યેક દમ મેકેટ થતા વિજ્ઞાનીમા આરા એક ચમકાગમા ચમલાય પાડાળગ (દોર્મવાત) જેટલી શક્તિ ઉત્પન્ન કરના ઇમેટ્રિક કાયનેમાનુ બગ દોષ છે માણ્યમને જ્ઞાતાર સુધી જાનાવેલા દુનિયામા મોટામ મોટા કાયનેમા કરના એ દનપલુ દોષ છે એ શક્તિ આકાશમાંથી પરમાત્મી જ ઉનાગીને માનવ-જન નેને ઉપયોગમા લેમા—કાવમે ત્યારે વાગમે, કારને ત્યારે દમ આપી મકરો, એવો વખત પણ આવે તો નવાજ નહિ! (અમેજ કપલથી)

સ્વીકાર

હવેપતિ શિવાજી મહાશયઃ સેવક, કલનાઈ મારી, મધમક, નવજવાલ કવજતમક મેક, લેગપ્ટ આદિય મંદિર, કાનુજ, થી ૦-૧૦-૦ સ્વિયાળી કાલઃ બન શીમે, મવાલ, ગ્રેવલ નેપાની, પ્રકાશ, ઉપર પ્રમાણે થી. ૦-૮-૦ દહા લાખને દરકોઃ લેખ, સમિતિકલાલ બ. મહેતા; પ્રકાશ, બાર કાલ એન્ડ કં કોલકલી, નોન્રામ, મુલક ન ૪, થી ૨-૦-૦ કોલકલીકલ દાયકીઃ લેખ, વચનજ છ દેશાઈ, સ્મકક માનર, પ્રકાશ, શક બાલકાલ કાલાબાઈ, કાવ ખમે, નવગારી થી ૧-૦-૦

વે. ૨

‘અરેરે ગળગ યથ ગયો ફેલી ભલી આજ’
જાણે સ્વાર્ધાણી મૃતિ’ રાકના ગનન જેવો
એકનો એક દીકરો છે, —દજ નાનો બાળ છે
કેટલાક બીજા કોઈ નથી તેની મહાક કાણ લેશે?’

‘તે ખુબ રડતો દશે, નરિ વાર? રડે જ ને?’
બીજારો નિરાધાર યથ ગયો.

‘ના, ના, રડતો તો કાઈ નથી પણ તેમા શી
નવાઈ? ‘સાજકને રી ખજર હોય?’

‘પણ પછી સર્પનું શુ થયું?’

‘સર્પને પકડીને દૂર મુકી આવ્યા કેટલાકે માગી
નાખવાનું હતું જુઓ તો ખગ, આટલા નાના
છોકરામા શી સમજાવું’ કહે કે, ‘સર્પ તો ઘણા યે
દો, કેટલાકને મારશે?’ ભાઈબોલ્યા, ‘સારે
કંડવા દેવા ને મરવું?’ છોકરે જવાબ આપ્યા, ‘હું
એમ ક્યા કહું છું? હું તો કહું છું કે આપણે આ
ઉકરડા વગેરે દૂર કરીએ તો સર્પ ક્યા? અને
—કાકા, આપણા દાકતર તો બહુ હોસિયાર છે ઘણાને
માન કરે છે એ સર્પની દવા કેમ નથી રાખતા?’

‘આ તેજવી યુવાન કોણ છે? અદા, તેનું
લલાટ કેવું ચમકે છે’ સગીર પણ કેવું સુદદ અને
મુન્દર છે’ તેમા વમતો આત્મા પણ મુન્દર જ દશે’

‘તે અમારી સાળાનું બુણ્ણ ગણાય છે’
‘તેમા માગ્યા કોણ છે?’

‘માગ્યા ઘણા વગર થયા ગુજરી ગયા છે.’

‘અરેરે સારે તો નિરાધાર’ એનું ચોપણ કોણ
કે છે?’

‘પોતાની જાતે પણ એને માટે નમે ‘નિગધાર’
શબ્દ ન વાપરતા વિનયમૃતિ હોવા છતાં એવો શબ્દ
માલજવા એ તૈયાર નથી’

‘પોતાની જાતે કમાઈને ભણનારા અમેરિકા
જેવા દેશોમા છે આપણે ત્યાં એવું ક્યા છે?’

‘આપણે ત્યાં યે છે શરૂઆત આના જેવાએ કરી
લીધી છે’

‘તે શુ કામ કરે છે?’

‘તે ચુંનારકામ બાંધે છે. ખુબ એ પાંસના
માણુઓ કરના પાણુ અનેકગણી મુદર વસ્તુઓ બનાવે
છે, અને તેની માગણી ખુબ રહે છે વળી તેણે
આપણે ત્યાં (Wood-cut)’ લાકડા ઉપર ચિત્રોના
બીજા કોનરવાનો દુનર ચાલુ કર્યો છે. કળા અને
કારીગરીનો કેવો મુન્દર ચોખ! તે દ્વારા એણે કેટલાક
મુન્દર વિચાર આપખુને આપ્યા છે. વર્તમાનપત્રાદિ
મહિત્વમા તેને માટે પુષ્કળ અવકાશ છે’

‘રોશે, તમે બી એમગી યદને શું કરવાના?’

‘ભાઈ, બીજા શુ’ દમણા દાદરદૂવેમા તાવનમ
દાખત્ર થયું છે તેથી મારો ચાનમ મળે તેમ છે.’
રોશે જવાબ આપ્યો

‘અને મધુસૂદન, તમારો શો વિચાર છે?’
ચદ્રકાંતે પુછ્યું

‘આપણને પણ પચાસ-સાઠ ગમે લાડી મળી
તપ એટલું સંતોષ’

આખી સંસ્થામા માત્ર એક જ વ્યક્તિ હતી જેને
મન વિનાનનું મદત્તર વધારે હતુ, જેને તેણે ઉપયોગ
મનુષ્યજનિના કમ્યાલુ માટે કરવાની મહેમ્મલ હતી

‘કેમ રૂનમ, પેત્રા — એ તને દગો દીધો તેનું
શુ કહ્યું?’

‘એ તો દોરન અબ્દુલ, તુ આપણો’ સ્વભાવ
ક્યા નથી જાણતો? આપણુ શુ તો Tit for tat
‘તારા ડાળા માલ ઉપર કોઈ તમારો મારે તો જમણો
માલ ધરજે’ એ ઇન્ડુશિયના ઉપદેશ પ્રમાણે
ચાલવાની મારામા શક્તિ નથી’ રૂનમે નિખાલમ
જવાબ આપી દીધો.

‘રૂનમ, એ નજબાઈ માત્ર તારોમા જ નથી
મને ઘણુ થાય છે કે હું આમ ન કર, પણ પ્રનગ
આવે છે ત્યારે બાન જુખી જવાપ છે’ અબ્દુલે કહ્યું

‘પણ શીનિયામ, તમે તમારા વેરની વાન કરના
હતા તે તો કહો.’ રૂનમ જોડ્યો.

‘શીનિયામને વેર’ એ માની-જ કેમ શકાય?’
રૂનમ બોલી ઉઠ્યો

‘દા, ભાઈ, દા,’ શીનિયામે દસનાંદસના કહ્યું,
‘મારે પણ એક વેર છે.’

[અલુચ્છાન પાન ૩૦૧ના પહેલા કોલમને છેડે]

આળ વિભાગ

અરફીપુરીનો રાજા

રતનનો આજે જન્મદિવસ હતો. તેને સાત વર્ષ પુરા થયા. પાટાશીઓએ અને સમાંઓએ તેને સારીસારી ચીજો ભેટ આપી તેના કાકાએ યાજ્ઞ ભરીને અરફી મોકલી.

રતન તો કહે, 'આદા' મગન પડી મને નો અરફી જ બહુ મોં ' તે તેની બાએ માબજુ અને રતન બહુ ગળાયુદી હતી એટલે સિંચામણ આપી કે 'જો ખેટા, બહુ ન ખાતી કાચ એક કોરે મુશી દડા નો રાજા થોડીથોડી આપીશ. એક માથે બહુ ન ખાઈએ.' એમ કહીને બાએ તેને એક મોટું ચોસકુ આપીને થાળ દાચમા લીધો.

'બા, એ . . . બા, એ તો મારે માટે છે ને ? તો મારી પામે જ રહેવા દેને' હું બહુ નદિ ખાઉં."

'ના, માથે કહ્યું માન!' એમ કહીને તેની બાએ થાળ ખાતી કરી એક ડામા અરફી મુશી 'ગા, દવે ખસાર રમવા જા'.

પણ રતન તો ન ગઈ અને કાકાની પામે મો ચડાવીને ભેટી 'એક ચોસકુ વધારે ખાઈએ તેમા થાચ ?' એમ બગાડી બગાડી બાની પાછળ મઈ ને એ ડામા ક્યા મુકે છે તે જોઈ રાખ્યું બા જરા આવીપાછી થઈ એટલે અને નો કાકામા જઈ છાજતી આગળ ચડીને પેથો ડામા થીયો ને કાકાર-માથી બહાર આવી પોતાના ગાદલા નજે તેને મંચાડી દીધો કે કાકાને ખજા જ પર નદિ.

ગા પડી ત્યારે અંધારામા તેજે ડામા કાકાને અરફીનું એક ચોસકુ મોમા મુક્યું પછી બીજું ત્રીયું પછી ત્રીજું. છેવટે ખવાય જ નદિ એમ કાકા ત્યારે રહી ડામા અંધો ખાવી થઈ ગયો હતો.

એમ કરતા તેની આખ મીંચાઈ ગઈ, અને જુએ છે તો પોતે કાકા મોદા રણમાં આવી પડી છે. અરેરે' હું ક્યા જાતી ? આનું રાજ ક્યાથી આવ્યું ?

એ રણ જુએ તો રેતીનું કે કાકરાનું નવોત્. જાગીન ઉપર યાસને જાદવે મુનરફેભી હતી. આ જ્યાં સફર વકાંમાં જ દતાં. તેના પંચી દુષકવા દીપા સાકરની ચામપૂનીનાં જ દતા. આથે મુનર જુએ તો મોળની મોદીમોદી શિકાએનો જ અનેપો!

આ ચરર દેવનાઈ દુનિયા છે એમ રતનને લાગ્યું. તે મુનરફેભીના બાચકા ભરી મોમા મુકવા લાગી. ને આ પદથી ચામપૂ ચાટવા માડી, કાકા તેને મેકનાર જ મજે નદિને!

પણ થોડી વારે તેજે ત્યાનાં માણુમો લેવાં, પણ તે જ્યા નરી સાકરના !, આંખો લામ દીરા જેની ચમકે અને જુગડ પણ ગદી મેટલી જેના. તેમના ધર જોવા દોય તો ત્યા પણ મોળ અને સાસર વિના બીજુ કંચુ મજે નદિ!

'આ લોકોના ધર કાકા ખાઈ નદિ જતુ દોય !' એવી તેને શંકા થઈ. પણ તેમની લાલ આંખો જોઈ એ પામે મઈ નદિ. એ તો વળી પાછી મકર લાકડી તોડીને ખાવા લાગી.

એટલામા તેની નજરે દૂર એક મદ દેખાયેલ. તે બધો મીઠમીઠા ચોમકાનો જ દોય એમ લાગ્યું. મદમાં કાચ પર ગતીપીળી પીપરમીટની દીકડાઓ હતી.

આનું મગનનું તો 'કાકા દિ' મેં જોયું નથી એમ વિચાર કરતી રતન જરા આગળ ગઈ તો એકલા માવના બોચા કેટલાક મિપાઈઓ ઉભા દતા. રતને તો એક જાણુનો દાચ તોડીને મોમા મુક્યો. એ તેને જાણુ તો ત્રાગો પણ નરન તેજે રાડ પાડી. મામેના કિંદવા ઉપરથી એક ઘંર વાગવા માડ્યો, તરફે કે કંઈ ભરકર જતાવ જાઓ ન દોય ! રતન બીરા માડી, પણ દવે યું થાય !

જોનજોનામા કેટલાક માકરિવા મિપાઈ તેને પંદી વચ્ચા. તેમજે તેને કંચુ કે 'તે મોદા મુનોદ કંચો છે. મારે મામે અરફીપુરીનો કિંદા છે ત્યાના રાગના દુકમથી અમે નો પકડેને લઈ જત યું.'

એમ કહી મિપાઈઓ તેને પકડીને ગદમા લઈ ગયા દરવાજામાં પેમના જ લુએ તો સાકરના ચાલવા-વાળા મકાનો, બદામના ગેટલાના છાપરા અને પેંડાથી તો રંગેના કાદોસો !

દીવાળીમાં સાકરના બેગલા થાય છે એવા એક મોટા સિંહાસન પર રાત્રીએ જોડેલા તેણે જોયા રતનના મનમાં તો જાણે હમણા વદશે—હમણા વદશે એમ થયા કરતુ હતુ ' પણ રાત્ર તો ઉલટા હસના લાગ્યા !

‘વાહ વાહ, તુ જ બુદ્ધકડો છોકરી માટે રાજ ખાઈ જતી પક-શાઈ, ખરે ?’

‘મહારાજ, મને ખબર નહોતી મને કોઈએ શેકડી નહિ ને બધુ ગળ્યુગળ્યુ લાગ્યુ એટલે મેં ખાધુ ’ જોકે મનમાં તો તે જાણતી હતી કે મળને પુછ્યા વિના ન ખવાય

રાત્ર હમ્યા ‘સિપા-ઈઓ, જાઓ એને કેદ-મા પુરો, અને મુરખો જ ખાવા આપજો ’ તેમણે હુકમ કર્યો

રતનને તો એ કીક લાગ્યુ એટલે ખુશ થઈને સિપાઈઓ જોડે ચાલી ત્યા રાત્રએ પાછો હુકમ કર્યો, ‘જેને હું . . . મુરખો જ આપજો, બીજુ કોઈ નહિ ખાવા માગે તો યે મુરખો ને પાણી પીવા માગે તો યે મુરખો જ આપજો !’

રતન તો વિચારમાં

પડી કે આ ને કેવું નગર છે ! અહીં કોઈ દુરમન આવીને તેને ખાઈ નહિ જતા હોય ? આ મિપાઈ, ઘર, મહેલ, બધું-સાકરનું છે તે ચટ ચટ જાય !

પણ તે કેદમાં ગઈ પછી તેને મમજાણુ પડી કે મુરખો પહેલે દિવસે તો લાગ્યો પણ બીજો દિવસે એકલો ગમ્યો નહિ ત્રીજો દહાડે તો બહારી ચવા લાગી અને પછી તો તે જોતા જ મો ફેગવી જતી તો યે આટલી બધી મીઠાઈ હતુ કેમ કરી

પહોંચ્યા કરે છે તેનો વિચાર એને આવ્યા જ કરતો. એવામાં રાત્ર તેને મળવા આવ્યા. વાતવતમાં રતને કહ્યું કે ‘અમારે ઘેર તો મીઠાઈ તાળાકુચીમાં રાખે છે’

‘તો યે મુરખ છોકરા એમાથી પણ ખાઈ જાય છેને ?’ રાત્રએ બોલ્યો લાગ જોઈ કહી દીધું ને રતન ભોલી પડી ગઈ

રાત્ર તે જોઈ કહે, ‘ચાલ મારી જોડે કિશા ઉપરથી તને બધુ ખતાવીશ એટલે ખજાર પડશે’

રતન કિશા ઉપર ચડીને જુએ છે તો મા-ખીઓના લુમખાની પેટે કોઈ દુરમનનું લરકર ગઈ તરફ ચાલ્યુ આવતુ હતુ

‘અરે, રાત્રજી !’ જુઓ તો ખરા, આ બંધા પાસે આવ્યા ને તમારા સિ-પાઈ તો કંઈ જ કરતા નથી—તેમને ગેફના યે નથી’ રતને બોલી ઉઠી

રાત્ર કહે, ‘તુ તારે જોવા કર, શું થાય છે તે’ થોડી વારમાં બરેલી-

મશાલચી

પશ્ચિમ બાજુ માજરતીર, જતો દોડે તુરજ વીર, સંધ્યા યે નાહી દેખાય, અંધારું ઘેર ઉજરાય

ઝગી રથા નબમા ચોમેર, તારસિયા દીવાની પેર, કોઈ મન ને ધીમો બજે, કોઈ તેજ અદકુ પાયરે.

કોઈક દૂર સુદર જણાય, કોઈક દષ્ટિથી ન મપાય, ગણવા ધારે જેની વાર, વધી પડે તે અપાર

ગણુ ગણુ ને જુલી જાઉં, મન માદિ અતિશે સુઝાઉં, અવનિના દીવાની જેમ, પ્રકાશે કે માનવ તેમ ?

આ માનવનું શું છે નામ ? કરે રોજ તે કોનું કામ ? રૂપ રમ્યા કેવો દરો ? આલ લગી તે પહોંચી શકે ?

મશાલચી એ કપાલી વસે ? જોવા આતુર થાયે રહે, બનાવસો કે એનો વાસ ? જાણુ મારે એની પાસ.

(મળેલું)

પુરીના લશ્કરે ગઢની આસપાસ ગરમાગરમ માઠી આસણીનો રમ ધોધબંધ વહેતો કરી દીધો. એનગ પર ગોળોનો રમ પથરાય રહ્યો અને તેમાં યુદ્ધાખ્તજી, પૈંડા વગેરે તરતાં દેખાયા. દુશ્મનનાં માથાઓ તો એ જોઇ નીચા વળી ખાવા ને ચાટવા જ મંડી પડ્યા અને એટલી બધી આસણી પીધી કે લડવા માટે ઉભા જ ન થઇ શક્યા !

જરૂરી નગરના ચોપીદારો એ જોઇ રાજ્યની પેટે દસવા લાગ્યા અને દુશ્મનો ખાનાખાના પડવા લાગ્યા ભારે તેમની મરફરી કરવા લાગ્યા તેજો કોઇ રીતે મીઠાઇ છોડીને ખરડી જ શક્યા નહિ ને.

જરૂરીપુરીના રાજા અને તેના માથાઓ ધુમ હસે અને તેમની ગમ્મત કરે છેવટે સૌએ પોકાર કર્યો કે આપણી છત છે, આપણી છત છે' કહેલા દુશ્મનો પાછા લાગવા લાગ્યા અને ફિક્કાફૂંચ મોઢા લઇ ડાકેટરો ને વૈદ્યોને હાક મારના દોડ્યા એ બધા નાસી બચા એકલે રાજાએ પોતાના નોકરોને હુકમ કર્યો કે, 'જાઓ, આપણો માલ પાછો લદારમા ભરી દો. તમે દરેક જગ્યા ફક્ત ત્રણત્રણ યુદ્ધાખ્તજી જ લેજો'

રતને આ બધું જોયું, અને રાજા આગળ પડે પડી મારી માગતી બોલી કે, 'મદારાજ, દવે કું કોઇ દિવસ મીઠાઇ ચોરીને પાછાશ નહિ મને માફ કરો'

એટલું જોસે છે ત્યાં તો તેની આખ ઉપડી ગઇ અને તેની ખાંચે કહ્યું, 'બાપુ, ગલગ મા લે, આ દવા મી જા. તને સમજજી પડીને ?' દવા પીતાપીના રતને કહ્યું 'પણ બા, પેલા દુશ્મનના લશ્કરનું શું થયું હશે ? ઓ... ઓ... માફ મારું ભાને છે'

'એનું વળી બીજું શું થાય ?' એમ કહેતા તેનો ખાંચે પેલા અરધો થઇ ગયેલો જરૂરીનો ડબો તેને ઓશીકેશી કાઢીને બતાવ્યો. (અચેજ પરમી)

[અનુસંધાન પાન ૨૯૮થી]

'ભારે કહેને'

'એ કહેવા કરતાં કરી બનાવવું વધુ ઠીક છે.'

જા

વિજ્ઞાનના આકાશમા એક નવો તારક ઉઘો છે. વિદ્વાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી ડૉ. શ્રીનિરાએ અદ્ભુત શોધ કરીને વિદ્વંતુ સુખ ઉન્નતન કરી છે. સર્પદંશ યનાર માથાએ ડૉ શ્રીનિરાએ શોધેલી દવાનું ઈન્જે-

ક્શન આપવાની વિધી અસર થતી નથી અને તરત જ આરામ થઇ જાય છે.

અહો, કેટકેટલી છંદગીઓની રસા ! માનવજાતનું કેટલું કથાણ !

આ વખતે તો જ્ઞાનસીલાના જવાબો ચોક્કસ આવ્યા છે દિરો દિરોએ એમાં વધારે વાચકો રસ લેતા નહ છે એ જોઇ અમને ઘણો હર્ષ થાય છે બધા મળીને આવેલા ૯૩ હતિરોમાંથી પડેને ખસ ગળ્યા છે.

'ભાવનગર' માંથી કુલ અઢાર શબ્દો નીકળે છે. પુરે-પુરા મઠદી લખી શ્રીકલનાર તો માત્ર પહેલા ત્રણ જ લખ્યા છે તેમને છતાં મોઢાલો ત્યાર પછીના સાત માહઓએ સત્તર શબ્દો લખી મોકલ્યા છે. તે પછી દસ ઉપસત મુઠ્ઠી શ્રીકલનારના નામ ઉત્તિજન માટે નીચે આપ્યા છે

ખસ હત્તેરો શ્રીકલનારના નામ' (૧) નવનીલલાલ શ્રીમનવાલ મોની લગોદાસ (૨) જયરાસ દલાશમ ત્રિવેની દારા (૩) કિરીડસિંહ જોશવસિંહજી મોહિલ ભાવનગર (૪) ગંગાલાલ દેવજીભાઈ પચમિયા ધાટકોપર (૫) કાન્તિલાલ નગીનલાલ પટેલ અગાવાડ (૬) ચાપસિંહ વિજ્યાજી સાદ ધાટકોપર (૭) હરિતાલ મહુકચંદ પાદેખ મુખાઇ (૮) કુચિરાસ શીરાસ પટેલ દેવોજી (૯) ડાહ્યાભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ વડદના (૧૦) નવનીલલાલ શ્રીશવાલ રાવળ અમલાવાડ (૧૧) નરેન્દ્ર જમનાદાસ મહેતા નડોદાસ (૧૨) ભીમલાલ કોથ. પાદેખ ભાવનગર (૧૩) કાન્તિલાલ નંદલાલ હંકણી ભાવનગર (૧૪) વીરસંદ બીખાભાઈ શેઠ લોણદ (૧૫) ચગડનેવાલાલ દલગુપ્તરામ અમલાવાડ (૧૬) વિજનાથ દરેખાવિદ બદ ભાવનગર (૧૭) બાલુભાઈ દરિયાઈ મહેતા ભાવનગર (૧૮) પનાલાલ નીરવરાલાલ સાદ વાલગોડ (૧૯) ખેસજ આશારિયા સાદ મુખાઇ (૨૦) ડૉ. મેકેન્ડી પી. સોલા બાજપુરા (૨૧) સરજાદેવી પ્રતાપરાય દેસાઈ મુસત (૨૨) અનન્દરાય મણિાઈ સગળ અગંદી (૨૩) મલલાલ કેશવલાલ શેખી લાંબી (૨૪) જગન્નાથ માદનલાલ ત્રિવાદી અમલાવાડ (૨૫) કેશવલાલ જે. પટેલ રાસરા (૨૬) જવનન-કુમાર ખેસ. ઓજા ભમનગર (૨૭) ભોગીલાલ નાથજીભાઈ બદ મુખેય (૨૮) અમુલલાલ મુલાબચ દોશી મદુવા (૨૯) મણિલાલ નાચરાસ ભોદી અગમેર (૩૦) રમણિલાલ મુખજીલાલ સુગર વડવાજી (૩૧) ભાનુગર પ્રભાસીદ દવે અમલાવાડ (૩૨) યુરાનસિંહ ચારડા જમશેદપુર (૩૩) સુનીલાલ જોશવાલ ત્રિવેની પદવાજી (૩૪) શાન્તિલાલ કચરાસાઈ દોશી વડવાજી (૩૫) મેલીલાલ મોરંદિભાઈ

માધુકરી

અમ હૃદય શીર્ષે-અગર નથી હોલાયો,
સમયે માવાનજ સમો હલકરો ચાલો !
બારતની ધમની હેઠ અમે છુમીશું,
જ્યજ્ય જ્યજ્ય જ્યજ્ય રમે જ કરીશું !
એ આરા અગારી જ્યજ્યતે ને જ્ય કકાએ જડી જડી,
જ્ય કકાએ જડી જડી !

બરતમૂનિના શર પુત તે સગ્ર ન રહીશું રહી રહી. —કવિ ખગરદાસ

કવિ ફિરદોસી

ધરાનના આ નામચીન કવિનો જન્મ તુરાના એક ગામડામાં હિન્દી ૩૨૩-૨૪ (૧૩૫-૬) મા થયો હતો. આ નામ એક નવીને કિનારે હતું તાના ફિરદોસી નવી કિનારે ફરો-રમતો હોય તે વેળા નવી ફરોરને બાર ખરેલા આડા આવતા જુએ નવીની ફેલીમાં આનરડા તુરિ જ્ય એકલું બળ કરી-કરી બળદો બાર ખરે આ દેખાવે જોઈ દવાજુ ફિરદોસીનું દેવું બોલાય શું કા તો આ કુખી જીવન કુખ જોણ થાય, એ વિચારે એના દિલને વચોળા કરે તેને દોજ થાય કે નરી ઉપર એક પુલ હોય તો બળદોની પીડા ટળે તાના ફિરદોસી લાકડા પીડી લાગે, બાળકલ્પનાથી જોડે અને પુલ જેવું કઈ કરે પણ નવીન પાળી એ બધું તાણી નવ. વળી ફિરદોસી ફરી એથી વધારે પ્રયત્નથી લાકડા એકડા કરે, જોડે ને નરી એથી નવ બાળકાલથી આમ પુલ તો ન બાધાયો, પણ મનમાંથી એ ધમકા મઈ નહિ બગવાન પેસા આપે તો જવા ખરેખી નાખી આ કુખી માણીએનું દુખ ટાળે એ જખના એને હનેરા રહા કરે

આવા સહુથી બાળકની ઉમર વધતી ગઈ ને હૃદય ખીલતું બધું તેમ કવિતાદેવીની તેના પર કૃપા યજ. હૃદય કવિતાથી ઉમસવા લાગ્યું વિચાર થયે કે કોઈ સમ્યગા નવ મારી કવિતા બતાવું, રાતને પ્રસન્ન કરી ઘન મેજા અને તુસમા આની નદીકિનારે પુલ બધાતુ ક્યા જડ, કોનો આશરો માગેવો ગિરા (વાળી-કરિવા) અને હીંગના સાસા અનેરી વમર એની પરીક્ષા કેણું કરે ? એકમા એણે મદમુદ ગિરનીની કીર્તિ સામગ્રી, એની વિદ્યા વિષે સામજ્ય અને તેની પાસે જ્યા વિચાર કયો દિડુરખન મદમુદ ગિરનીને એક જીલમગાર વચઈ કરવાર અને લોખી તરીકે નેટસો પિગને છે તેટલા વિદ્વાન તરીકે નથી એજખન.

મદમુદ બારે વિદ્વાન અને કવિતાનો પરીક્ષક હતો.

આપણે આ ઉમતો ને આશાભર્યો મામડિયો કવિ ફિરદોસી મુકેલીએ વેઠતો એના જગારમા આંખો ગોળ ડીપણુ એવા પાળેલા કાનગના કુંગળામા એણે કવિતા લખી હતી કવિતા પાદશાહના હાથમા મુકી એ પાદશાહના મુખ સામું જોઈ રહ્યો અનેક હરબારીએની વચ્ચે અને રાત્રીના અનેક વિચારોથી ખરેલા મગને બાદશાહે કવિતાને કાનજ ઉઠેલવા માટેના ને જલદીજલગી નજર ફેરવી જવા લાગ્યો કવિ ફિરદો પડતો નતેલ હતો એને એમ લાગ્યું કે મદમુદ કવિતામા રસ ન પડનાથી માત્ર નવર જ ફેરવી નવ છે; હમામા ફરી દેરો પાતુ કાનગનો વીંદા પુરો થતા બાદશાહના અદેસ પર ખીડામ તરી આવી કામજ બપ કયો, પણ કવિતાની લીટીએ લીટીની છાપ બાદશાહના હૃદય પર પડી હતી એણે પહેલેથી છેલ્લે મુકી કવિતાની દુકે-દુકા રહેલી છુપીતું જોયેથી વિવેચન કર્યું. બાદશાહની યાદશસ્ત ને એની રસ સમજનાની રચિત્રી સો ચકિત થયા બાદશાહે કવિને કહ્યું, 'કવિ, મારા હરબારમા રહો મારા વિષે કવિતા કરો. હું તમને દર કદી ફીડ એક મેનદેશે દીનામ આપીશ.'

કવિએ મદમુદના હરબારમા રહી ત્રીસ વર્ષના અવાજ પરિશ્રમે ૮૦ વર્ષની વયે પાદશાહની પ્રશાસા રૂપે સાઠ હજાર એનનો રજદનામા નામનો કાનજોપ લખ્યો. દિસાળ ગળુના તેના એક લાખ ને ધીમ દાનર સોનેવા કવિને આપવા જોઈએ. પ્રવાને પાદશાહને જોખને માર્યો દોર્યો કે એક માગ-દિવા કવિને આટલું બધું સોનું આપવું ન પડે એને જોખને બદલે રમા દામ જ આપીને વચનમમનું પાપ કરવાની ખુદી એણે મુકાદી પાદશાહે મુજ જોશી તો હતો જ. એને આ સલાહ અપી નઈ એક લાખ વીસ હજાર રૂપ મહેરની

ચેતીના બગે તેણે કવિને કહારે મેડકરી ધર ને વખને દમમખાનામા નદાના દસ રૂપા મરોડ આપી આપી તે ખુબ નિખમ થયા તેવાથી ધોરીક દમમખાનામા માલીકને ને ધોરી તે મરોડના ઉચ્છેદી લાનનાર દેવકવિને આપી, અને પછી દમમખાનામા બીજા પર કવિએ લખ્યું, 'પાદશાહ એકે છે તેા દરિયો, પખુ તેમા ડુબી ખાસના મોની ન જડયુ; એમા ફિરોડસીના નમીજને વાન ' આટલું લખી એક પાઈ પખુ લીડા વચર કવિ શહેરે ધોરી આપી નીકળ્યા

પાદશાહને આ બધી અપમાન કાણુ અને તેના કોપથી ધમ્મા વરસ કરીને ડુબ્યા ને નાસખાનમા માળવા પડ્યા આ દરમ્યાન કવિએ જે પાદશાહ વિષે એકું મુદ્દર શાહનાખુ લખેલુ તેને જ વિષે એક ઉપદ્રામ કાવ્ય (Satire) લખ્યું તે કવિના પાખુ ઠોકરી બચીસીએ ચડી એક વારે ઉચ્છેદા ચક્રામા એક છે કે જે એમાની બેન લલકરી રચો દતો, તે માખળીને 'અરેરે એવા મેં વખાણુ કરેલા તેની જ મેં નિમ કરી' એ વિચારે નિખુ હુલેવ વીં રાધુ દાવ મારીને અતિ રૂઢ થાઓ કવિ ત્યા જ પડ્યા અને એમને આત્મા ઉડી ગયો

ધમ્મા વરને પાદશાહને પેલાના લેખ મટે પત્રાવે થયે અને સોનાશામ બરી ઉઠ મોકલ્યા પખુ એક ઝાપેથી એ ઉઠ આજ્ઞા ત્યારે બીજે ઝાપેથી કવિનુ મુદ્દર નીકળ્યું કહે છે કે નાણુ લાનનાર અમલદારે ખાદશાહને કહાલી મોકલ્યુ કે આમ બન્યું છે, હવે મરોડો તેની દીકરીને આપવી કે કેમ ! વળી પાદશાહને લેખ હજમયે નાણુ પાખુ મગલ્યુ, માત્ર મોથા ભાનુ જ તેની દીકરીને આણુ નરીકે પુવ બાનવાની પિતાની ઇચ્છા પુરી કરવા દીકરીએ તે નાણુ લીધુ તે મરોડો, તે પુવ, તે ફિરોડસી કે મદમુદ્દર ત્રિજની કોઈ હાલ હવાલ નથી, પખુ તેમના સન્નેયોને લીધે જે બચીસી લાગતીઓ મનુખ્યહુદવમા ઉમરહ તેને જન વરસો મુખી સતાર્યા કરો

ફારની સાહિબમા ફિરોડસીનુ રયાન હજી મુખી અખ-જ્ઞાત્યુ અને અખમ છે ફિરોડસીના પ્રતિરૂપ આ દજી મુખી કોઈ થયો નથી. ફિરોડસી એ કવિનુ તખલ્લુસ છે એનુ પુર નામ તો હસનખીન અસલકખીન ગરદશાહ છે

જનના સાહિબમા 'મદાક વ્ય' (Epics) ધનુ જ કોહા છે ને એ કોહામાનુ એક મદાકાવ્ય ફિરોડની દૂત 'માહનામા' છે, અને 'શાહનામા'ના કવિ તરીકે જ ફિરોડસીને જન પિત્રને છે બીજું કાવ્ય 'યુસફ અને યુઝેબા' છે ફિરોડસીએ કેટલાક ભાવપ્રધાન કાવ્યો (Lyrics) લખ્યા છે. પખુ 'શાહનામા' જ કવિની અમળા મટે બસ છે 'શાહનામા'ને લખાયે આઠઆઠ સદી વીધી છે, કરા જે 'શાહનામા'નુ રયાન હજી એકુ ને એકુ છે એની કવિતા સરજ ને વહેતી, લાલિત્ય અને મુદ્દનાબરી પ્રાદ છે 'શાહનામા' પુર્વનુ ઇલિવઃ છે

(મનુર મહેસા)

મિલહદનો વીર કુમાર શશિમોહન દે

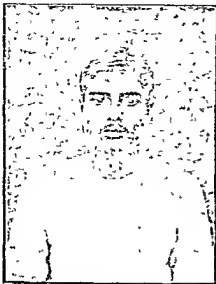
આમામખા મિલહદ પરબાના આઠ નાનકામા દેવબળવી નામનો એક દુષ્ટ બલિચારી મુગલમાન મરોડો હતો તેણે આમની બનેક વહુદીકરીઓની લાજ છુટી તેમની હજી પૂજ કરી હતી, આમમા બંને ત્રાસ ફેલાઈ રચો હતો અને તેનો બેન થઈ મદનામોથી બચવા મટે કેટલીક તો બીજે નામ આલી નહ દડી મામકોહાના દીવકાસપણા અને નીતિ-શુભવાને લીધે આ માણસ આટલો લાચો વખત મુખી અન્યાયાનુ ચવાઈ રચો હતો એ ખરેખર સરમખરેકુ જ છે આખરે તેણે એક મરીખ માણસની મોજ વર્ધની શુ-યાન શ્રીને ક્રામની બેઠસોનાદોની લાવચ મેડકરી લેખવી ફસાવવાને પ્રવાન કર્યો એ નાની બાળાનું નામ પવિત્રા પવિત્રાએ પેલાના નામ પ્રમાણે તેની બધી બેઠસોનાદોને વિધાની નકમી કાઢી પેલા હેવાને તો આટલેથી ન અટક્યા એક દિવસ તેની મુખીમા પુરી પવિત્રાને વધા તેની માને ધમકી દીધી કે મરી દિખાને તાજે નાંદિ થાઓ તો હું તમને બંનેને બગાડકરે બેઆખર કરીશ. ધમકી દહને તે આદ્યો ગયો

તેમની પડોશમા રહેતા શશિમોહન દે નામના એક અદાર વર્ધના કુમારને આ વાતની જાણ થઈ તેનુ ખમીર હજી આણુ અને તેણે તેમનુ રક્ષણ કરવાનુ વચન આપી અમલદાર રીણુ ઘોડા દિવસ પડી એક સામે ફેંચજબલી દુષ્ટ વાસનાથી પવિત્રાના પરમા બગાડકરે પેડો, અને એ બાજા ઉપર દુમયો કરવાની લેવારીમાં હતો એટલામાં શશિ-મોહન પેલાના મળુ સાથીઓ લઇને વહારે આજી પહોચ્યા તેણે દેવજબલીને બગાડકર કરતા ફેકવા સાથે તેના પર લાડી વડે દુમયો કર્યો પરિણામે ફેંચજબલી મરણ પાવે.

શશિ પર પુનનુ તહોમખ આણું, ફેસ સેશનમાં ગયો, પાલ દિદુ અને જે મુસલમાન સલ્તેબની જુદી બેઠી; તેમણે સર્વાનુમતે શશિને નિર્દોષ નક્કર કર્યો, ન્યાયાધીપે પખુ એ શ્રીસન્માનના રક્ષણદાર વીર કુમારને નિર્દોષ ગણી ધોડી મુક્યો.

આમજલ બગાડમા વહુદીકરીઓ ઉપરના બગાડકરના પ્રમો બનુ બને છે, તેમાની ધમ્મા તો પુનકે મુલુખી ભેગ પખુ થઈ વડે છે, આ દુશચાર સાર્થે મળની આજ હજી પુરી હાડી નથી, અને સરકારે પખુ તે સામે કોઈ ખાસ માત્રાલિક અસરકારક પગલા લીડા નથી. માત્ર અર્દાવહા કોઈકાંદ પાલીદાર માણુઓ આ બનીની સામે શુદ્ધ ખેડી રહ્યાં છે આજ કપસ સન્નેયોમા છવનુ જોખમ ખેડી એક અસદાવ મરીખ અખલાની વહારે ધાવામા વીર કુમાર મગિ-મોહનનુ ખમીર ઝળકી ઉઠે છે.

ફેંચજબલી પેલાને મયેલી સજ બેગવવા અને પધા-તાપ કરી મુખરવા સાથે છળ્યો હોલ તો સાડ થાત પરતુ એવા દુષ્ટ બલિચારીઓની અમમ હજીઓ કરતાં બીજોનું

રાશિનોહન કે

સિયજ અનેંગણું કીમતી છે, અને આજ અવાચાક્ષિકાથી અગળાઓનું રક્ષણ કરવા જતા એવા ત્રીર રક્ષણકારોને હાથે કોઈ દુષ્ટનું મૃત્યુ નીપજે તો એ અગિયારે છે કોઈ પણ જોને અગળાઓનું રક્ષણ તો યજ જ નેપ્રજી (માર્કન સિયુ.)

જનસમાજ યોદ્ધા ઉપર હમરમ આફરીન હોય છે પડિતોને, બહુ તો, હોહો ફરશી હાથ નેરશે, લખપતિથી ગરજ નેરશે પ્રસંગ પાડી છેડા વહેશે, પણ યેદાને તો હોહો ચોતારે માથે ચકવરો, — કલેવકર

વાચ્યાનના બીજા મે વીર

ગયા ઓકમા પ્રમટ યજોત્રા કોલન કોલકામના દુતાત પછી તો વાચ્યાનના અનેક સાહસો દુનિયાના જીવનને આકારના પટ પર ખેંચ્યા છે, અને દિન પર દિન મળતા જતા તેના એક પછી એક વર્તમાન દિગ્મૂઠ કરી એવી શ્રદ્ધા પ્રગટાવે છે કે બહુ જ મોડા વખતમા પૃથ્વીની ગેઠે આકાશમા પણ માણસ નિર્ભયતાથી સફર કરેતા થશે

ગયા મે માસની ૨૨મી તારીખની સવારે દુનિયાએ દિગ્મૂઠ રોજે સાંભળ્યુ કે ચાર્લ્સ લિન્ડબર્ગે નામના એક જીવાન અમેરિકન વિમાનીએ ન્યૂયૉર્કથી પારીસ સુધીના ૩૬૦૦ માઈલનો લાંબો પંથ જોગણવાનીસ કલાક સુધી અખડ એરોપ્લેન ચલાવીને એક સપાટે પ્રાપ્તિ આટલાટિક જોગણ્યો છે. દુનિયામા એવડી લાગી એક પારી હવાઈ સુસાફરી કોઇએ હજી સુધી કરી ન હતી

માત્ર ૩૬ કલાકમાં આખા આટલાટિક મહાસાગરને હવાઈ માર્ગે જોનોપ્લેનથી પહેલવહેતા જોળેગા ન્યૂયૉર્કથી પારીસ સડીસલામત પહોંચનાર, એ બયકર અને માત્ર ચણાવા મહાસાગરના પ્રચંડ લાગાએડાં ને તોફાનો સામે બાચ લીડવાનું સાહસ ખેડી દુનિયા આખીને ચમકાવનાર અને

ચાર્લ્સ લિન્ડબર્ગ

પરિણામે વિજયી નીવડી શાન્સની ત્રીર પ્રગળે હાથે આદશાટી પરીણામત પામનાર ૨૫ વર્ષનો એ અમેરિકન નવયુવાન ચાર્લ્સ લિન્ડબર્ગ અમેરિકાના ડેટ્રોઈટ ગામમા ૧૯૦૨ના ફેબ્રુઆરીની ૪થી તારીખે જન્મ્યો હતો ગયેજ વર્ષે જન થયોસે એનો પિતા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કાઉન્સિલનો સભ્ય હતો, એની મા તે જ ગામની રાજામા ફેમિલીની મિત્રિકા છે

એકેક મહીનાની લાત પર નમેસે અને કોહી નામના શાન્સના એ હવાઈ નાવિકો પારીસથી ન્યૂયૉર્ક પહોંચવા માટે ઓટલાટિક જોગણવા નીકળેલા પણ એ સાહસમા તેઓ નિષ્ફળ નીવડ્યા અને ગ્રમ થયા કેન્સ બનવાન મિ, કોરટેમે કોશી પહેલો આટલાટિક જોગણનાર માર્ચ ૨૫૦૦૦ ડોલરનું ધનામ કાઢ્યુ હતુ નમેસે અને કોહીની નિષ્ફળતા પછી અમેરિકામા અનેક હવાઈ નાવિકો આટલાટિક જોગણવાની લેવારી કરી રહ્યા હતા તેમા ડેટ્રોઈટનો ૨૫ વર્ષનો જીવાન ચાર્લ્સ લિન્ડબર્ગ પણ હતો.

અનુકૂળ હવા અને લાલચરણુ બેઠે, ૨૦ મી મેને દિવસે સવારે સાત વાગ્યે, પોતાના માનીલા મોનોપ્લેન 'મ પ્રિપરિટ ઓફ સેન્ટ લુઈ'મા તે ચેરટ્ટીકડના મેદાનમાથી ઉડ્યો, તેને હરતા ચક્રમ કહેતી અમેરિકન પ્રમ તેના આ સાહસમા મશ્વુમ રિપે અડીંગ બની રહી

૨૦મી અને ૨૧મી તારીખના તે બન્ધ દિવસો વિકરાળ ક્રમ જેવા જાટલાટિકને જે વેગા લિન્ડબર્ગ જોગણી રહ્યો હતો અને ન્યૂયૉર્કના જોક્સિસના યીચરમા ૬૦ હજાર પ્રેક્ષકે તેની સફળ સફર માટે પ્રાર્થના કરતા હતા તે વેગા તેની મળવા નિવમિત રીતે પોતાની ગાગામાં સિસુનુ આપની હતી! એને શ્રદ્ધા હતી કે પોતાનો પુત્ર વિજયી જ નીવડે સતતા કરને શુભારે લિન્ડબર્ગે પારીસ ઉતરશે એવા સમાચાર મળ્યા આજુ પારીસ કાંકડ બની ગયુ અને

હવે ગોઠાડિમય પેન્ટેક ગરીબ હતો એના મિત્રો એને નભાવતા એક મિત્રે ઠંડીથી બચવા એને એક કોટ આપેલા એક વાર એની નજર રસ્તા પર ઢાંઢે ફુંકવાતા એક ગરીબ પર પડી કવિએ પેન્કો કોટ ઉઘારી એને આપી દીધો ને પોતાની ઓરડામાં બરાહ બેઠો એના મિત્રો આપી ખુબ ખીનવા, પણ કવિએ તેા ધરવા જ કહ્યું એને કોટ આપી દીધો હતો પણ ત્યાજ્યું તેજ મેજ્યું હતું!

તેજનીની સામાન્ય ભુને
ચુલેગર નહિ પણ ચુનેકવાર
સગવડના નહિ પણ સમર
વિશ્વાજ નહિ પણ વિરાજ
સિમાસા નહિ પણ મીમાસા
એકાનતા નહિ પણ એક્ય કે અકાન

વિજ્ઞાનના શિશુ—સદ્, સમુદના
પાણીમાં મીઠા કપાન બીલું શુદ્ધ હોય?
સદ્—સાદેબ, માહલા'

આમાના કેટલા આડ તમે જોવા
ઉ ? શુભમેર, જુમ, સામ, ખાખરો,
ઉમરો, અપર, કરમી, સવજ, ગુની,
શુદો, લાંબાઈ, પીકુડી, દીમરવો, બ-
નાન, બરીડી, વીસાવની-આમલી, કપુર,
કેવરો, ફૂંધીનો, પાપડી, કાલાકેડા કે
અદરજજ, પાસપીપળો, શમખાવળી-
ઓ, ખીનડો, અગ્રેડો, ગુજળ, ગર-
ફરો, બેડા, આડુ આડ, સરવેતો, અ
અધિયો, રાગોડ ને નાજુડો

બખાનવી બહાર ને કાઢ બપન-
વાસી જતો તે તેને બનથી મારી
નાખવામાં આવતો આ કાવલોને બગ
કરી નીકળી નામનો ખડેવજહેતો
માણસ અમેરિકા ગયો

એકજુ દુધ પીવા કરતા દુધ સાથે
સેટસો કે ફેટફી ખાવી એકજુ દુધ
હોઝરીમાં ખડોએ છે કે તરન તેનું
કહી બની જઈ સોદા બની બધ છે
અને પચતા વાર લાગે છે

ત્રણ દીવાગળીનો એક વિકાળ
બનાવો ૪૩૧ તમાસ આઠબધને બીજ
ત્રણ દીવાગળીઓ આપી, તેમને પડે-
લાની ત્રણ વીતસળીઓ સાથે મોકલી
ત્રણ નવા વિકાળ, એટલે કે બધા
મળીને ચાર વિશાળ બનાવવું હશે
આડીઅવળી દીવાગળીઓ મુકી એ
ચાકી રહે એટલે તમ જ તમે ઉપવા
ચિત્રના બતાવ્યા પ્રમાણે ત્રણ નવા
વિશાળ બનાવી આપજો

સદસના મુની દેની ત્રીસ ફૂટ
તુધી ઉડી હોય છે

બીન ચિત્રકાર મોરોબુ દોરેલું આ હયાચિત્ર રચેનમાં ચાલતી માણસ
અને મોડાની સાઠમારીનું છે જુન ખરડાથી તેવાર ક્રેલા ફરેલા સાઠ સામે
માણસ માત્ર બે નાનડા બાલાર લાગે લડ્યા કળે છે વેગમંથ ધસ્યા
આવળ્ય દુર્જનાદા મારણ સાઠ સામે તે આડમ સાતિથી ઉભો રહે છે તે આડી
સકાય એટલો નજીક આવે કે તરન અત્યંત ચપગળાથી એક બાજુ ખસી જઈ
મેવાની ટીક સુખવે છે, પણ ખસતાખમતા બહુ જ ચાલાકીથી પેલાના
ધાંધમાના બંને બાલા સાઠની ગંદનમાં ગોચી દે છે આમ વારંવાર બાલા
ગરદનમાં થોચાવાથી મોમાના ગરદનના આધુઓ—એમાં તેનું ખર જોર હોય
છે તે—શિથિલ થઈ બધ છે ને ચાતે મરજીનોલ થઈ જમીન પર ઢળી પડે છે

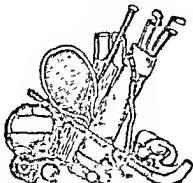
પુતકોમાં લગાણુના કે કુટનોદના
ટાઈપ બાંધુ જ ઝીખુ હોય તેા તે
વાચના આચને બચડી પડે છે અને
મોટે સમુધી સારો ઉપાવ એ છે કે
એકાદ પોરટ કાંઈ એના બડા શાનમમાં
ઝીખુ કાણું પાડી તેા યાદે અડારા એવા
બમડા ગમેજા બેટરને ફેકી ન
દેતા તેને બરાબર મુકના દીવા ૪૩૧
બાળીને કોલસા એવા કોને ને કો
કોલસા વાડી એના મેસા એવો ઝીખો
ભૂખા કોને એ એના સામે દરેકનાબધ
બેશવકાથી સપસ બુટપોલિંગ બનશે
પીવાના પાણી બને માદિચન
પાણી વિષે તેા તમે બહુ પગ
રોડશમાં પાણીને દરતાને છે, અને
ફુગનમાં પાણીની બીલ ને, એ ખજાર છે!

The Ahmedabad Sports Depot.

BEIN ROAD, AHMEDABAD.

અ. મ. દા. વા. દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને કિઝાયત ભાવે ઉત્તમ માત્ર મળશે

કચક હકિલખ હનન્ટ ગુનિનર્ન, રેછના બર્ન મફેકટ
દા. નન ગ્રાન્ડ મુર, બોરોઆર, હનન, હેટનોક તથા
ફાર્મના બેટ ઉપરાંત મનપમ, લેસ ગ્રાન્ડ, ઉચા વિટે
ક્રીકિંગ નન બેટિંગ મનપમ, તથા ફુટબોલ, રેનિસ, બેડમિન્ટન
હોકી બર્ન શેલ્ડ તથા બીજી બર્ન મનપમો આપાન

ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન ક્રેડિટ

ક્રીમત

રૂ. ૨૫

ક્રેડિટ કરનારા તથા માઇક્રોસ્ટોને બહુ ઉપયોગી

હિસ્ટ્રીક મોવાળી બપોરેબનો બદોજર થાય છે

મુગરાન—કાંકિયાવાટમા

વાગળી ક્રીમતે સારો માલ આપનાર તરીકે જ્યાંની જાનેલ

અ. મ. દા. વા. દ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

રીડ ગ્રાન્ડ ઝર કોટમાં આપી સામે અમદાવાદ

બહારગામના બોરોડા ઉપરાંત આપાન અપાય છે

બાળ સાહિત્ય નો ગાંડીવટંકાર

પાંચથી પંદર વરના બાળકોના હાથમા મુશી
મકાવ એવા, રૂપરંગ, જાણમધામિ વિવાધની
ખુશોની મગમર્મ કરનારા, રંગબેર મી ચિત્રો
ને મુખમુદવાળા, સરળ વેધકરીનીમા લખાએવા
પુસ્તકો જેમાના વર્ણીખર મગકારે હનામ લાવ-
એરી માટે મજુર કર્યા છે ને બીજા થના વપ છે.

માંડીવ બાલોવાનમાળા

ટોન્યોપની ત્રણ વાતો (નીજ આ.) ૦-૪-૦

બકુલ (બીજી આ.ગિત) ૦-૬-૦

બીજીજનો બન્ધુ ૦-૮-૦

મુરખગજ (બીજી આ.ગિત) ૦-૮-૦

નીકમ ૦-૬-૦

બાળવિદાર (બીજી આ.ગિત) ૦-૧૨-૦

બીમ અને મુગિરિ ૦-૪-૦

વાંસાનુ વન ૦-૪-૦

ગનદુર્ધ દાર ૦-૬-૦

તોફાની દીપ્તિ ૦-૬-૦

વલ્ય બગજ (દનુમાન ચરિત્ર) ૦-૪-૦

ફવરો (કાવો) ૦-૬-૦

બીજા કેટલાય નેયાર થઇ રવા છે મગર,
કર્નેયા, નેપોલિયન, બીમ, પરનાન, મનગજ ઇત

હનામ, કહાણી કે બેટ આપવા લાયક
આથી અરમ ચોપડીઓ બીજી નહિ મળે.

એ ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

બાળપુત્રનું બંગાળી કી રૂ. ૧) હાવ આસામ ૧)

કલકત્તાનો કારાપુગ ૧), બહારનો બેડ ગા,

કાળુ મુલાળ ૧), આનદ મદ ૧), નિલિવિ-

રોટાન પગમા બા, મારો જેતનો અનુભવ બા,

ઉપગન તમામ સાધરો તથા લેખકોના નવા-

નવા પુસ્તકો મળે છે સુચીપત્ર મફત

શ બી ટિકિટ બીજાથી 'ગાંડીવ' પત્ર નમુના

તરીકે એક મહિના મળશે લખાતમ શ ૩)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીક-સુરત

કુમાર

અંક ૪૪

સંપાદક : રવિશંકર રાવળ

આવૃત્તી કાલનાં નાગરિકો ધરતું આજનાં ધરતું ગાનીતું માસિક : વર્ષ ૮ અંક ૮

વીરપ્રસાદી અંક
શ્રાવણ ૧૯૮૩

વિદ્યાશ્રમી, વેપારીઓ, વહીવે અને
બીજા મનુષ્યો કામ કરનારાઓને એના
સેવનથી અગત્યનું જેવું પોષણ મળે છે

નાનાં—મોટાં, માંદાં—માલ
શ્રી—પુરુષ, નમણાં—નમણાં
મોટાઈ એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

ઝંડુ કેસરી જીવન

કેસરી જીવન ઝંડુનું જ
મેળવવાનો આચર્ય રાખો

મહારાષ્ટ્ર

રસાઈદર, અમ્રક, કેસરી, કમુદી અને બીજા
દીપન, પાચન, પોષક શીષ્ય મેળવી
લેલા રસદાર આમળામાંથી બનાવેલા
આ સુરોમિત, સુવામિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પોષક બોરાકનું નિયમિત સેવન
લાઈ બાલુક તથા મારી રમતુગમિ
આપી મરીમમાં બસ અને તેજ તથા
દેક હૃદયમાં ચેતન પુરે છે
પા રતલના પાંદના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પાંદના રૂ. ૨૫
એક રતલના પાંદના રૂ. ૫)

ઝંડુ

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ
લિમિટેડ

કારખાનું, સયાની રોડ મુળાદ-૧૪
ડુકાન જુની મહાજનસભા, કાલજાદેરી
મુળાઈ-૨

કેસરી જીવન

અમરવાદના એજન્ટ
લોગીસ્ટાલ અધર્મ રીચીરિડ

ઝોડર આપની વખતે, લહેર ખબર 'કુમાર'માં વાચી હતી એટલે જણાવતો

આવન મહાને

કુમાર બંધ રહેશે

ને એને બદલે બાદરવા-આસોનો બેવડો અંક
૯૦-૧૦૦ પાનાના દળનો, અનેક વિવિધરંગી
ચિત્રો સાથે, નવીન અને આકર્ષક રૂપરંગથી

દીવાળી અંક

તરીકે શરદ પુનમે બહાર પડશે
જેમાં આપનારી અનેકવિધ રમતો લેખ-
સામગ્રીમાંથી થોડી આગાહી આ રહી:

બગાવના પ્રસિદ્ધ કલાકાર નંદલાલ એક તથા
શાન્તિનિકેતન કલાભવનને પરિચય, ત્યાં બે વરસ
અતિ નિકટ વાસ કરી આવેલા બાઈ કનુ દેસાઈએ
લખેલો. વિવિધ ફોટોગ્રાફો તથા નકશાઓના મુદ્ર
ચિત્રોની વિવિધરંગી પ્યેટો સાથે ગામડાંની
પુણર્મા ઢંકાએલાં: 'ધૂમકેતુ' ની એક નાનકડી
નાટિકા: મુદ્ર શોભનચિત્રો સાથે વીંછી-ખાંડો
હમેશની શાસ્ત્રિક ઢળની મહત્ત્વ રસની એક વધુ
નવાની વાર્તા-સચિત્ર ઝેનની બેસટ: જગતની
એ અનુભવ શક્તિમતી નારીના કતાર-જગતનો વધુ
રસમય દર્શાવે ચિત્રો સાથે અંતેઅંત તનમનાટ-
ભર્યા, અમેરિકાના પેલા જગજગદુર સીનેમા નટ
હંગલાસ ફેરમૈંકરનો પ્રેત્સાહક લેખ બૂથજી-
લક્ષણ: માધ્યમ કાળનાં આભણેલો વિષે ઉપયોગી
માહિતી આપતો મનનીય લેખ તેને લગતાં અનેક
ચિત્રો સાથે કલાધામ રચુનિય: જર્મનીના નિ-
ખ્યાત રચયિત્રમનો જાણના જેવો પરિચય સિવાજી
મહારાજના દેશમાં જન્મ્યું કાવતી લેખમાળાનો
એવોજ રસમર દપતો મહાભયોચ્ચર. ભાસ્તની
અપતિ દર્શાવતી પેલી નકશાઓની માળામાનો એક
વધુ નકશો રોજ નજરે પડતા ધરધરના જાણીતા
જનુ માખી વિષે આખણે જનુ એણું નખીએ
છીએ; એની વિવિધ માહિતી આપતો સચિત્ર લેખ.

ઉપરાંત, નાનપ્રોટા બીજા ધણા લેખો, ચાલુ
વિભાગો, વિવિધરંગી ચિત્રોની પ્યેટો, મુદ્ર
સુશોભન અને રચનાપાળી મનોહર છપાઇમાં.
આ અદ્વિતીય અંકની શરદ પુનમે શરદ જોશે

હર-ગોરી	શ્રી મનોમુકુન્દ મહારાજ પદોપાધ્યાય	મુખચિત્ર
કમળ	દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર	૩૦૯
મિલ્લસ		૩૧૦
એક કુમાર તરવેશ	ચંપૃશ વિ હર્દેશી	૩૧૨
દેવકી	દેશજી પરમાર	૩૧૨
ઝેનની બેસટ	અવિરચદ મેધાણી	૩૧૩
સોમનાથ મતિ સાગરની હક્તિ (કાવ્ય)	દેશજી પરમાર	૩૧૪
વેણી વિખરાણી (કાવ્ય)	દેશજી પરમાર	૩૧૬
અની બેસટ (ફોટો)		૩૨૦
વેલુગોપાલ (ચિત્ર)	રવિશંકર રાવળ	૩૨૧
બારવટિયા (વાર્તા)	અનેશ્વર મેધાણી	૩૨૩
કોવલ	મળનન બટ્ટ	૩૨૭
મિલાજ મહારાજના દેશમાં રામનાથયજ્ઞ ના પાઠક		૩૨૯
વિદ્યાધીની કાસના	કિશોરલાલ ધ મહારાજા	૩૩૨
કસરત કરતા સ્નાયુઓ કેમ કુપે છે? સુનીલાલ ધ. પટેલ		૩૩૪
અથાણું		૩૩૫
નખની માવજત		૩૩૧
ઉદય (કાવ્ય)	'ગોહિનીચક્ર'	૩૩૯
સાનવીલા		૩૪૧
આક્રિશ્ન પત્રો	નાનાબાઈ	૩૪૩
મેંડાનાં પાન		૩૪૫
બાલવિભાગ		૩૪૬
રતીકાર		૩૪૮
માધુકરી		૩૪૯
છેલ્લું પાનું		૩૫૨

તરત્રી રવિશંકર રાવળ, મુદ્રક-મકાશક બજુભાઈ રાવત,
કુમાર મિન્ડરી-કુમાર કાર્યાલય, ૨૭૦૧ રાયપુર, અમદાવાદ

લવાજમ વરસના ૩૧ ૬ પરદેશના ૩૧ ૭ અથવા ૧૧ મિ
મુંબાઈના એજન્ડા રી. જમનાદાસની કે મિન્ડરી રીટો.
આહોરો વરસની રાજ્યાતથી (એટલે પોપના અકધી) નોંધવા-
નો રિવાજ છે વરસની અધવચથી આહોરો નોંધતા નથી
લેખકો જેઓને ઉચી પ્રજા મટિ કંઈક ખાસ પ્રેરક કહેવાનું
હોય તે જ લખે; અને પોતાનાં લખાણ બની શકે તેટલા કુર્મો,
કાગળની એક જ બાબુએ, ચોખ્ખે અક્ષરે, પુરાં નામ હામ
સાથે, અને પાછાં નમાવવા હોય તો ચોરસ સાથે મોકલે.

તમારા પુસ્તકાલયને

ઉત્તમ બનાવવું હોય તો

‘પુસ્તકાલય’ માસિકના આડકે થાઓ

પુસ્તકાલય

૧૯૨૬ના ઑગસ્ટથી ત્રિમાસિક તરીકે સરૂ થયુ
પરંતુ પુસ્તકાલયને લગતા પ્રશ્નો અનેક હોવાથી
એને ૧૯૨૭ના જાન્યુઆરીથી માસિક બનાવવામાં
આવ્યું છે

એમાં

દેશ પરદેશના પુસ્તકાલયોની વિગતો
સ્ત્રી ઉપયોગી, આસોપયોગી તેમ જ બિનલિંગ
વિષયો પરત્વેનાં પુસ્તકોની યાદીઓ, ચાલુ સા-
હિત્ય તથા વાર્તાસાહિત્યનો દિશાસૂચક પરિચય,
બાળકો, સ્ત્રીઓ, અંધ વગેરેના પુસ્તકાલયોની
ચોજનાઓ, છાપકામને જગતા માહિતીપૂર્ણ લેખો;
માસિકોના અંકો બહાર પડવાની વિગત તથા
એમાંના વાચવા જેવા લેખોની યાદી, કુંકામાં

પુસ્તકાલયોના સંચાલકો અને વાંચકોને
માર્ગદર્શક થઇ પડે તેવાં અનેક લખાણોનું
૪૮ પૃષ્ઠનું વાચન દર મહીને આવે છે, ઉપરાંત

દરેક અંકમાં વડોદરા મેન્ટલ લાયબ્રેરીના સંસ્કૃતર
તથા જીવજીવન પુસ્તકાલયોના મકાનો વગેરેના
ચિત્રો પણ અપારનવાર આવે છે કાગળ, છપાઈ,
રૂપરંગ વધુ સુંદર હોય છે પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી
ન હોય તેવી જાહેર જગ્યાએ લેવામાં નથી આવતી

લઘુજામ

વરખના રૂ. ૨-૮-૦

પરદેશના રૂ. ૫-૦-૦

આ માસિક વિના તમારું પુસ્તકાલય અપૂર્ણ રહેશે
માટે તુરંત આદક થાઓ
પાછલા અંકો સિલિકમાં હશે ત્યાં સુધી મળી શકશે

વ્યવસ્થાપક ‘પુસ્તકાલય’

પુસ્તકાલય સ. સ. મહાળા લિ. વડોદરા.

તા. રા. મં. ડ. જ.

ઘરઘરના બાળકોમાં માનીતી થઇ
પડે એવી ઓગણીસ માસી સુદર
બાળવાર્તાઓનો નાનકડો સ્વચ્છ સંગ્રહ

સંપાદક: ‘બાલમિત્ર’ના તંત્રીઓ

મોટા ટાઇપ

આકર્ષક ચિત્રો

૧૦૦ પાનાં

કાચુ પુકું ૦-૧-૦

પાકું પુકું ૦-૬-૦

લખો વ્યવસ્થાપક ‘બાલમિત્ર’ને
અરેતર એન્ડરેશન સોસાયટી આબંજી

હજી તમે નથી ખરીદો

આ સસ્તો સેટ ?

‘કુમાર’ના આડકે ખાસેથી રૂ. ૨-૨-૦ ઓછા

મત્સ્યનથા-અગ્નિયે તથા ખીજ વાર નાટકો

ખટુભાઈ ઉમારવાડિયા રૂ. ૧-૮-૦

માધવિત (મંદરલિકા નાટક) ૦-૪-૦

બાવનારુદિ (‘મિત્ર’ના સુંદર લખાણો) ૦-૧૦-૦

આબુદ-જીવનદોરી (પરવેશના સાદા ઉપાયો) ૧-૦-૦

પ્રેરેર-મુખીભાઈ પાદશાહી (સાધુજન) ૦-૧-૦

દાઝમહમદ-સ્મારક ગ્રંથ-(અપૂર્વ ગ્રંથ) ૧-૦-૦

રવિશંકર સાવળના રોજ મુદર ચિત્રો (આલ્બમ) ૧-૪-૦

તણખા (‘ધૂમકેતુ’ની વાર્તાઓનો સંગ્રહ) ૨-૦-૦

બાલવાર્તાવલિ (અતિ સુંદર ને સચિત્ર) ૧-૮-૦

પોસ્ટેજ ૦-૧૫-૦

જો ૧૫-૨-૦ની કીમતનાં આ પુસ્તકો કુમારના આડકેને
રૂ. ૧૩-૦-૦માં ઘેર ખેડા તમારો આડક નખર લખી મોકલી

કુમાર કાર્યાલયમાંથી મંગાવી લો.

હર-ગૌરી

ચિત્રકાર

શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય

‘કુમાર’

આવૃત્તિ '૮૩૯ મુખ્યચિત્ર

કુમાર

માનવતા મહત્તા ને મનોરથોનું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૮ ૨ ચાવળ ૧૯૮૩

કમળ

ચિત્રકાર

શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય

કમળનું રૂપ મોહક તો છે જ, પણ તેમાં વધારે મહત્વનું તો એ છે કે કમળનો સ્થાવર હિંદુ આદ્યોનો ચોતક છે. કમળને પંકજ કહે છે, કેમકે કાલમાં તેની ઉત્પત્તિ છે. કાલમાંથી જ તે પોતાનો જોડાક શોધી લે છે, છતાં તે પોતે અત્યંત સ્વચ્છ હોય છે. ચોવીસે કલાક તેનો વાગ્ય પાણીમાં હોય છે, છતાં એના પાન ઉપર પાણીનું ટીપું સંપૂર્ણ પણે લાગી શકતું નથી. તે જમીન-માથી ઉગે છે, છતાં પોતાની દૃષ્ટિ હમેશાં સૂર્ય તરફ રાખે છે.

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

ગુજરાત અને કાઠિયાવાડને વારસાદે ખર્ચખા, મલવમાળાનું હોળ કાળપુ અને મુઝાળી તથા રક પ્રાંતને એક વાર પૂરતીની રાસઆન જેની દાવનમા મુશી દીધી આ યુગનું કાર્ડપુ આપન કે વાદન બધા મારે પડેલા આમમયં નીવડ્યું એક નિસધાર રિખનિમા આવી પડેલા સેકડો આગાની જતીનુ દુખ, એ આફતમાથી બચી મનેલા કશી પણ ન રાકે છતાં એક મદાન રાદીસને ધા પડતા જેન તેનુ એકેએક અન કળી કહે તેમ ગુજરાત માહિયા-વાડની નામરેની કનીએ એ ધા ખમ્યા પાંચાના દરેક પડાનવા માંડ્યા છે

જયનમા સાવંતેમ નજીની સરખાર દબ્દ તે આખ ખાલીને ખરી રિયનિ એવા પામે તે પડેલા તે પ્રાંત પોતે અજાન બની તે જ પડીથી સ્વામયને પથે પળી, ગુજરાતના રાનદીસે બનાજ કપડા અને બેઠે અનેક સાધને અનદાવ બનેલા માનવ બનુએને દાકરા તે આશ્રવ આપવા વહેતા કની દીઠા અને એકેએક ગુજરાતી નવં લઈ મકે એવી જીવતા અને ત્યાન ગુજરા તના સ્વયમેવકા, કાર્કર્તાએ અને લોખનેતાએ પ્રત્યક્ષ કરાવી દીઠા શ્રી વલ્લભમાળ પડેલી કાર્કરતા તથા શ્રી અમૃતવાહ રોહની સમવ-તત્તરના અને મુખેરા, દાન તથા સેરા આર્વાસાએના રિયાત અનેદેનેદલ અનેકમાળા વધારી આપે છે

શ્રી વિક્રમભાઈ પોલ રાદેનગાદની મુવાકાત લઈ એક અપૂર્વ દીગીતરીકે મનિમા બનાવી દિદના ગિરમુકુટ યેગ્ય માનને પાત્ર બન્યા છે એ જનુ મુજાદને કિનારે કતરના એક ગુજરાતી તરીકે ગુજરાતનુ સકટ સામ-

જનારશી કહે છે અને પોતાના પમારની બચાવ કુદે રિયે ગુજરાતની એજીયા કલશે દે છે, એટલું જ નહિ જનુ નેાકીમાથી મજાતો વખત સમુ દાર્યા કામમા આજવા વચન આપે છે ગુજરાતના સખીને મારે આપી કમલજ દખત જીન માં દોષ શો ?

દેશની અમર આગા જેના યુવાનોએ આ આફતને પ્રમને અનેક બાનુથી ને પીરખીનું રાન કરાનું છે તે જોના-રની આખને ધન્ય કહે છે પડેલી જ ખર્નદે બદળના યુવાનો ફાજ બગી પાળીમા મજા મએલા આમદાની બાજ લેવા પડી ગયા; વડોદરામા આખાના યુવાનોએ શ્રી મળિકમવની સરરાની નીચે આજ મુશી લીડેલી ગાલીન સાર્ક રી જનારી, ગુજરાત રિકા-પીડના રિકાલોએ માયજપુર પાની ડોળના પેડા છલ્લામાં એમર ફરી વળ્યા અને ડોડારમાં મદાવ કહેલા ૧૨૮૦ મળુ કપાસની વખારે, જેને મુનિસિપાલિટી કે બગી જનુ નડરાની દીમન નડોન કરવા તે બને સાર્ક ફરી વળીને રોજથી બચાવી, કાઠિયા વાડમા અમૃતવાહ રોહ મુજાકથી ખાસ મયમેવકોની દોળી લઈ રીયર ફરી પડેલા તે પડેલા તેા મુજાનિયમોનું નુકસાન લેક લખતર સુધીની ખજારો અને વડકમાની આકાળી કરી લાલ્યુ દડ

મદવે તેાનામ કરેલા દત્તો એટલેા કરી નાખ્યો, જનુ દને જ પ્રાંતને માથે યુનરચનાનુ મદાખાત કમ રજુ છે વેરંચિર મઈ અમેલા આ-મદાને પડેલાની રિયનિ પર લાવના મુશી દેક પ્રકાતની સદાવ નેજીયે મેલા સમુદને પડેલા વજે એટલા પડે, રજો અને નિર્વાદના સા રોનોની

આટલેા પેરોં છતાં પાન તુ પડ્યો પર બા રતાના આદિરોના બાવ વધી જ્યો, કારીજો અને મનુએની રોલ મેરી પડ્યો અને એવા વખતમા આફ-તમાથી બચી મનેલાને જનુ માપ-વાગીની બોંગ લોગ્યો, ત્યારે સપડા એજાની તો રીદી આજ રિખનિમાથી શેરે બંરો પાનુ બચવાને અનને એક દલ્લાન મુજે છે તે 'કુમાર'ના યુવાન વાચનાસએ પામે મુશીને છીએ

તમારા રાદેરના કે મદાવા કાઠ યેગ્ય માનવામા કમલજ કે રિવિલ એનિનીઅરને દાધ મેડો અને તેની સરદારી નીચે પડેા ખાધી આપવાનું કામ લેખારે કાઠ ન આપવી મકે તેા સખ્યાબંધ દોડા જડવાનુ કામ તેા કાઠખનુ કરી મકે લાકાં વડેરી આપવાના યોદા કલકાની મુદરી તમારા ફાજા તરીકે બાપી તમામ ક ફવામા શોદા ખોપખરી મુજારો કે દરિવા દરો તેા તમને સાથે મળીને ચાનુવાની રિયા પળુ મીખજો. અને એ રીખી લેવાને લાખી અલ્લાસકમ જરરો નથી. જરા સમાજ અને આખ આપી, એવ તેા' કાર્ક માતુ

આનું કામ કરવાની તનને, તક મજે તેા તમારી માગાના બરા પર્ષો મુશી જ્યો તમે' વેદિયા-ગેખનિયા રહેવાને બદલે કિવાકુગત મનુખ બની રાકો, એટલુ જ નહિ જનુ આ અસરે મીખેકો કલોગ તમને તમામ છવનમા કોઠારા અનિ કીમની મક પડ્યો પારિયાં સાદ કરવાથી માી મકાનના પ્લાન કરવા મુશીના કામ પર તમારી નજર લેસરો અને કારીજર વર્ગ સાથે એક પ્રકારનો માનમિક સદકાર પડે

હૈન્દરી સગાઈ વિદ્યાર્થીઓ બધાએ આસ્વાર મેલીનાની વેકેશનો ઉપમા કે જોડી રખડપટ્ટીમા વેડફી નાખે છે તે કરતા આ અવસરે બે માસનુ કામ દેગના દુખી યજ્ઞેશ્વ માનવબંધુઓને સહાય કરવામા આપે તો નવા મકારનું કિનામક રિક્ષણ મળી રહે જવા માણુઓને રહેવાને બાકા ન જોઈએ એવુ કહ નથી. માડીના ભીંતડા બાધી વળીએ અને વાસરી પણ રહેવા યોગ્ય વાસ બની શકે છે અને ગામડામા વસતા આપણા લોકો જામા ન કઈ કડિયા સુતાર પાસે થર બરાવતા નથી હોયલોડા માડીના પીંડા પહોચાડી ભીંતડા ઉભા કરી લે છે અને પછી છાછ લે છે. અત્યારે દેશના હૈન્દરી વિદ્યાર્થીઓ થોડા સ્વિસ આવી મજુરી કે ઉદ્યોગમા પડે તો સેવાકાર્ય કરવા ઉપરાંત શરીર પણ સરસ કરે અને સ્વાસ્થ્યનો ઉદ્યોગ મીળી લે તે વડેમા જે પ્રમળા ધરની રચના સમજાવૂંક થવા માટે છે તે પ્રવચ્ચા બીજા અનેક માનસિક શુભો ખીને છે, અને એ જ શુભો તેને મહા પ્રભ બતાવી શકે છે આ પ્રસંગે આવી થોડી શર-આત ધણુ પ્રાણને તૈયારી આપશે તમે કઈક કરી નહુઓ તો જ તમે કિયાની ખરી કીમત સમજશે

કુમાર સુતાર કે કડિયા-તાડિયા કરતા તમે વધુ શુદ્ધિ ધરાવો છો અને તેમના કરતા વધુ ઉચ્ચ સ્થાન કે બદલાને લાયક છો એ ઉજાગાં ઘુમકા ને અગ્રેષ્ઠ શાબ્દોચ્ચારથી સાબિત નથી થવાનુ એકવાર તેમનું કામ તેમની સાથે રહીને વડુ સાક્ર કરી બતાવો. પણ જ તમને ખબર પડશે કે તમે ક્યા છો. તમારી ખીજેશી સમજ અને શુદ્ધિ વડે તેમાં સુધારાવધારા કરી શકશો તો દેશ અને કારીગરીને એક ડગલુ આગળ વધારી શકશો પણ અત્યારે તો મોટા સવાલ જરીમીને રોપાં થર કરી આવવાનો જ છે

તરુણાવસ્થા - હોય ને સ્વર્ગનો દૂત તેડવા આવે તો ના ખાડો. સ્વર્ગ કરતાં દુનિયામાં તરુણોને માટે ધણુધણુ કામ પડયું છે. અને કામના આનંદ કરતાં સ્વર્ગનો આનંદ વધારે પ્રાણુમદ નથી. (પ્રમદેનુ)

દેગના તમામ કડિયા-તાડિયા કામે લાજશે તોપણ સવેળા જવા લોકોને આશ્રય પહોચશે કે નહિ તેની શીઘ્ર છે લક્ષ્યમાં કેનિકાની હાર હરની

આવતો અંક

ખાદરવા માસની પુનમે બહાર ન પડતા તે પડીતા આસોના આક સાથે બેવડા દગ્ગર કદમા અતિ આકર્ષક નવીન રૂપરચી

દીવાળી અંક

તરીકે શરદ પુનમે બહાર પડશે

બેનાં

૬૦થી ૧૦૦ જાતાંમાં અનેક-વિધ લેખસામગ્રી, તાલક, વાર્તા, કાવ્યો, વિવિધ રસમય વિભાગો વિવિધરંગી છાપામાં આપશે ઉપરાંત ઉચ્ચ કલાકૃતિઓની અનેકરંગી પ્રેરણા તેનું આકર્ષક નજ બનશે

નિરતારી વિચન માટે સામગ્રિયાની બાબતની નહેર ખબર વાંચો

હોય તે વેળા ઉપલા દરજ્જાના સરદાર પણુ તેમની જગ્યાએ ખડા થઈ જઈ શુદ્ધ આપે છે અત્યારે સવાલ દર-જ્જાનો નથી; શુદ્ધનો છે કેટલા તૈયાર છો ?

છેલ્લા બારે વરસાદની આફતોને અને કુમાર કાર્યાલયની સલામતીના ખબર પુત્રા અનેક પત્રો વાચનર બંધુઓ તરફથી આમને મળ્યા છે એ સોનો અગે આભાર માનીએ છીએ ઈશ્વર દુષાથી અને 'કુમાર'ના વાંચનારાઓની શુભેચ્છાઓથી વરસાદની સીધી અસરગાથી તો અમે બચા જવા પાડ્યા છીએ; પરંતુ તેની થોડી આડકતરી અસર જે અમારા પર થવા પડી છે તેને લીધે જ આ અંક આંદોલ મોડો બહાર પડે છે. ઉદાર વાંચનારાઓ તે નિભાવી લેશે.

(શન ૩૧૨નુ અવસંવાન)

અને બેન તરીકે લાઇનુ સુખ ન લાજુ. શુદ્ધિથી તરીકે ધમસુખ ન બાપુ કે માતા તરીકે પુત્રસુખ ન માપુ ગાંબુ માત્ર કુખનુ તપોમય છવતર.

પુત્રસુખને માટે તેણે મરજી સરખી પણ ન કરી. જાણે દેશ-કસ્યાણની વેદિ ઉપર દીકરનો બોગ ધ્યેય ! કેટલી સદનશીલતા, કેટલું ધૈર્ય ને સ્વાર્પણ, અને કેટલો નિમ્રદ !

શ્રીકૃષ્ણની માતા દેવકી એ શ્રીછવતના આદર્શની અને દેશના સૌભાગ્યની પગમ લાવના છે. દેવકીનમનની જન્મદાત્રી તરીકે એ અહોધન્ય અને છે. ભરત-બૃમિની આજની દશામા આપણે દેવકી નોંધીએ છે, પછી લે કુમારિકા હો, શુદ્ધિ હો કે માતા હો. દ. ૫.

એક કુમાર તરવેચો

ઑલ ઇન્ડિયા રિવિઝન કૉંગ્રીઅન
ભાઈ દ્વારકાદાસ મુળજી

કચ્છમાં નલીઆ નામે એક ગામ છે ત્યાંના રહેવાસી મુળજી જન્મનારા નામના એક ભાટિયા શૂદ્રક ધણું વણેથી કલકાતા રહે છે એ શૂદ્રક જન્મના મોહિલા ને ખેલાડી છે. તેમના બીજા પુત્ર દ્વારકાદાસે આખા બેંગાલ ઈલાકામાં તરવેચા તરીકે નામ કાઢ્યું છે

આ જુવાન હાલ વીસ વર્ષનો છે નાનકડુંમા એક વાર તરવાની ઉત્કૃષ્ટ ઈચ્છા તેના હૃદયમાં જન્મી ભાઈ દ્વારકાદાસ કહે છે કે 'જ્યારે હું પહેલવહેલો પાણીમાં પડ્યો ત્યારે બચતી કુજવા માડ્યો, પણ ધીરેધીરે કડ કડ થયો ને હવે તો મને આ જગતમાં પાણી જેવી આનંદદાયી ને સ્ફુર્તિદાયી બીજ કાંઈ વસ્તુ લાગતી નથી.'

ભાઈ દ્વારકાદાસે તરવાની નહેર દરીફાઈમાં પહેલવહેલો દેખાવ સન ૧૯૧૬માં દીધો પહેલા બે વર્ષ સુધી તો તેને કંઈ ધનામ ન મળ્યું, પણ એથી કાંઈ આ ઉત્સાહી તરવેચો ઘટારા બની નહ્ય એવો નહોતો તેણે અપ્રત આથી તરવાનો અભ્યાસ ચાલુ જ રાખ્યો અને ૧૯૨૧માં પહેલું ધનામ મેળવ્યું ફૌન્ટેનિક કંપાનિએને અને ૧૯૨૨ અને ૧૯૨૩ એ બે વર્ષ તેને તરવાનું એકી દેવું પડ્યું, પણ હજી તરવા માટેની એની ધમરા તો એટલી જ હતી ૧૯૨૪ થી ૧૯૨૬ એમ લાગલગત ત્રણ વર્ષ સુધી પહેલું ધનામ છતી તેણે 'બેંગાલ કૉંગ્રીઅન'ની ડિઝી મેળવી આ વર્ષે કલકત્તા

ખાતે આખા દિલ માટેની તરવાની દરીફાઈ રદ હતી આ દરીફાઈમાં ભાઈ દ્વારકાદાસને દાખલ કરવાની પણ પહેલા તો અધિકારીઓએ ના પાડી, અને તેના કારણમાં એમ જણાવ્યું કે આ વર્ષે તેણે તરવાના અભ્યાસને સમયે નહિ જેની હાજરી આપી હતી માટે તે મહાવરા વિનાનો (Out of practice) ગણાય ધણી લાગવગને ખાતે આ જુવાન દરીફાઈમાં ઉતરી રાક્યો દરીફાઈને એક અઠવાડિયું બાકી હતું તે દરમિયાન તેણે તરવાનો ખુબ મહાવરા કરી લીધો ને ખાતે તે દરીફાઈમાં પહેલો આવ્યો એક માધલ તરવાની દરીફાઈમાં પોતાની પાછળના તરનારથી તે ૧૪૦ વાર અગળ આવ્યો હતો, એ બીના તેને માટે આપણા મનમાં ખરેખર માન ઉપજાવે છે

આ જુવાનમાં તરવાની અદ્ભુત શક્તિ છે તેનો એ પુરેપુરો વિકાસ કરે તથા આવતે વર્ષે આગરદરદાર (હોર્ડેન્ટ) ખાતે ચનારી ઓલિમ્પિક ગેમ્સ વખતે આખી દુનિયાની તરવાની દરીફાઈમાં તે ભાગ લેવા જનાર છે, તેના તેને યશ મળે એમ આપણે ઇચ્છીશું

તરનારે હમેશા આહાનવિહારમાં નિયમિત રહેવું અને પોતાના શરીરમાં ચરબીનું મમાણું વધવા ન દેવું એવી આ જુવાનની ખાસ બલામળ છે આંપશી ચિ ઉદેશી

દેવકી

માયાપનું સુખ લેવા વિના, કંમ ભાદને આશરે ઉછરીને એ પરણીને પતિ વસુદેવ સદિત ભાછના કાશ્યપરમાં પડી એ જલવાસમાં શૂદ્રજનનું તો સ્વપ્ને કયાથી હોય ?

ઉલટું નિર્દય કેસની એ વસુદેવ-દેવકીને પારાવાર મતામળી અને અપમાન, તેમજ પોતા સમક્ષ થતી માતમાત્ર સતાનોત્તી દલ્લાઓ, છતા 'શમયા ધરિત્રી' જેવા દેવકીજના કુખનો અંત આવતો નથી આદમાં બાળકને જન્માવવા એ પુત્રને પારકો કરે છે, વરનેનો પુત્રવિરોધ વેડી આદઆક સતાનો કયા છતા એ વાનણી જેવી જ રહે છે

આદઆટલા કુખના સંસ્કાર છતા પણ વીગ્ન દેવકી શ્રીકૃષ્ણ જેના જલવાન આત્માને જન્મ આપે છે, જે કેસનો વધ કરે છે, તેના જુલમી ગાન્ય-તન્મે અત આણે છે, પોતાના માતપિતાને બેનમુક્ત કરી સમસ્ત પ્રજાને સ્વતંત્રતા અર્પે છે અને જીવન-વિકાસમાં 'પૂર્ણ પુરષોત્તમ' નીવડે છે.

દીકરી તરીકે તેણે માયાપનું સુખ ન લેયું, (અનુસંધાન પાછલા પાનના ત્રીજા કોલમને ઉઠે)

ઐ ની બે સંટ

I ask no other epitaph on my tomb but 'She tried to follow truth.'

‘તેણે સત્યને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો’ એટલું જ મારી સમાધિ પર લખાય તો બસ.

એ શી વર્ણની એ તુલ નારીને કાઠ મોટા શહેરના સભાગૃહની આસપાસ ઉપર ઉભેલી તમે જોઇ છે ? પોતાના વિદેશી દેહ ઉપર સિંદી રોશની વેશમાં સાડી પહેરેલા, પગમાં ચપલ અથાવેલા અને કાણી સુધી ખુદશી પહેરવાની ભુજાઓના અભિનય વડે મોટા મરદોને પણ ધારતા એ ડાકી-માને તમે જોયાં છે ? જોડી ફરીના એ પોત્રાદી દેહ ઉપર જરાક બેધી છટાથી નમાવેલી મસ્ત ગરદન; એક વખત જે મુખ પર નિહોંય તરણાવરવાની, મુંદર સુકામલ લાવડપ-રેખાઓ અકાંચોથી દત્તી તે મુખ પર સો સો અમરાનણીના થા પડીપડીને ખામ ચાઇ ગયા હોય તેવી કરચલીઓ; આત્મચર્યા અને અ-રિમતાના તણખા ફેકતી તાંદણ બે આંખો, અને દગ્ગરો ત્રાનાઓ વીણીવીણીને ઉપાડી લે તેવા રપટ રણકારા મારતા શબ્દોનો મદાનદ ધ્રુવવતો હોય એવો એ તુલના કહંમર્થા બ્રમસતો પાણી-પીધ આત્રા નરવાની બનેલી એક અંશી વર્ણની ડાકીને દેખી હોય, તો એ ત્યાં દરો કે પુરુષ, તેની મમત્તા તમને નથી થઇ ? અજસાનો દેહ શું આટલો અજન્મમાન ? કેમ ન હોય ? પંચાવન વર્ણના અખંડ બ્રહ્મચર્યની એરણુ પર, માનવસેવાના દશોદાના પ્રદગિથી પીટાઓંલુ અને સંસારી ચુખડુઓ ને વ્યવસાયોની સદા મળગતી ભટ્ટામા તપીતપાને યજ્ઞઓંલુ એ યજ્ઞનને પણ બુસાવામા નાખનાર શરીર છે. બીંબીનયદ્ર પાત્ર મોક્ષી ગયા છે કે અતેક પાર પ્રયેઃ મેદનીને મંચ વડા જના િને લાપણુ-નાડા દેશાવની આ રમજીના ચહેરા ઉપર મેં એક અપૂર્વ જ્યોતિર્મંડલ રમતુ જોયુ

છે. શરીર અને આત્માની તદાત્મ દશા ચાલતી હોય તેવું એ દરમ મને દેખાયુ છે.

આખી શરીર-સચ્ચિ બે કદિ કાઠ જીવન માનવીમાં અથવા તો કાઠ નિર્જીવ જાતીમાં નજરે પડે, તો બળુઓ કે એ બાઇનું નામ ‘ઐ ની બે સંટ’ છે. મદામ નગરી પાસેની ઉડી ને પહોળી અદીઆર નવીના કિનારા ઉપર એક રમણીય ગંભીર વનરાઇ ઉભી છે. એ વનરાઇની કુલવડામાં મ્વેત પક્ષીઓ વિખરાઇને કીડા કરતા હોય તેવા સાદા રૂપાળા ધરનો બનેલો એક આશ્રમ છે. એ આશ્રમની ઐંદર તપો-વનની શાનિ, દેવાસવની વિશુદ્ધિ, કલાગૃહની રસિકતા અને રાજનંદિરની કડક નિયમવશતા, તાથે મળીને એક અનોઢ વાનાવરણ મરજે છે. ત્યાં વસીને કેવળ રાજ્યા પા શેર મોખા ને કોપરના અમણનો આદાર લેતી અને બે વાદ અદા કોશીને બાહેકે ખાસો પીતી એ બાઇ પરોલના ચારના ટકેરાથી જગી રાત્રિના બરાબર અગિયાર ગળ્યા સુધી, યજ્ઞિપાળના કાટાની માફક—ગરકે સૂર્ય, અદ્ર અને તારાની અચુક નિય-મિતતા મુજબ અખંડ કર્મયોગનું આરાધન કરે છે. આશ્રમમાંથી ગાઉ-મે ગાઉ પરના મદાન નગરમાં જતી હોય તેટલી સદેખાઈથી એ ડાંગી દુનિયા-બરના દેગોમાં અદનારિયા-અદનાડિયાના પ્રવાસો મોડાંને આથડે છે; મિત્રોને કાગળોની અખરખીઓ લખતી હોય એટલી દ્વેરથી ઉડા નરવજાનના લેખો ને પુસ્તકો લખે છે; આજકે પાટી પર લીટા કાઢતુ હોય તેટલી ઝડપથી મોટીમોટી વિશ્વવ્યાપી યોજનાઓ આપી એં છે; ગણ કાલની જ પાન વાદ કરતી હોય

તેટલી મહત્ત્વનાથી સેકડો વર્ષ પૂર્વેના જન્મજન્મના-
નરોની ઝીણીમેળી વાતો કરે છે, આપની કાવતો
કોઈ કાર્યક્રમ આપની હોય તેવી સ્પષ્ટતાથી મેકડો
વર્ષના ભવિષ્યની રૂપરેખાઓ ટોરે છે જગતની મહા-
પ્રગતી કે ક્ષુદ્ર વ્યતિઓની આપતી કાષ્ટ કેવી ઉઠશે,
કંઈ જનિ વિશ્વ-વટનાની અંદર કેવો ભાગ ભજવવા
ખપ લાગશે, તેની વિસ્મયકારી વાતો કરતાં એ
અચકાની નથી લોકો એ વાતોને ગપગોળા માને
છે, પોતે એ વાતોને વિજ્ઞાનને ગ્રાજવે નોલેથી પુકારે
છે અને દુનિયા સામે એકથી ઉભીડીથી પડકાર આપે
છે ભારતવર્ષને એણે પોતાની માનુષ્યમિ કહી અપ-
નાવી છે અને દેવદૂતની દૃઢ વાણી સંભળાવી દીધી
છે કે 'હું જુદું થઈ છું, પણ દિલને સ્વરાજ મળેલું
જોયા વિના જવાની નથી' અને ધીઓમોહિટો
જોને મહાત્માઓ માની રહ્યા છે તેમના તરફથી એવી
આગાહી પણ મળી હોવાનું ભોક્ષાય છે કે 'તમારા
જુદા પ્રયત્નને દણુ વણુ વર્ષો સુની નમારી પામે
આ દેહે આયુધ્ય ભોગવવા દેવામાં આવશે'.

કેણુ છે આ બાહ્ય? એ ક્યાવી આવી છે? એ તે
કોઈ જાદુગારણુ છે? પાખેડી પુતળો છે? કે ચરકેલ
મગજની કોઈ દીવાની છે? અજેજ સગકારની જાસુમ
છે? કે નવો પથ ચત્રાવીને કામશે રચતી ક્રાંતિ

પૂર્વજનન

ઈસવી સન ૧૮૪૭ ના ઓક્ટોબર માનની પહેલી
તારીખે મખાતો સૂર્ય પશ્ચિમના માગમના નકાવા
ઉતરતો હતો તે વેળાએ લંડન શહેરમાં જૈનીની
નાનકડી આખોએ સસારના અજવાળાના પ્રથમ
દર્શન કર્યા એ પોતાને અંગ્રેજ નહિ પણ આયરિશ
કહેવડાવે છે એની માતાની નમોત્તમ શુદ્ધ આયરિશ
શોણિત વહેતુ હતું તે એના પિતા પણ મોમાજ પક્ષે
આયરિશ હતા આવી રીતે 'મારૂં પોણા ભાગનું
લોકો અને મારૂં આખેઆણુ હૃદય આયરિશ જ હોવા
જના પણ મારો જન્મ કમજાએ લંડનમાં થયો' તે
વાતનો આ બાહ્યને ઓરતો રતો ગયો છે બ્રિટનની
એડી નીચે વિના અપરાધે શનકો સુધી પીસાએની

મહાન સંસ્કૃતિની ચારત્રદાર બહાદુર માનુષ્યમિને
સભારીસંભારી આજ પણ એની બર્મિંગહમ્ રહે

ને વિશ્વામની ભુખી કોણ સાર્થક છે? કોણુ છે એ
એના જીવનનો દતિદામ શો છે? જગતભરના દત્તરો
કુવાનકુવતીઓ એને 'માના' કહી જાની કુવાને
છે તે શા અધિકારને બળે? આજે દિલ્લી પ્રજાને
તારણુદાર સમી દેખાઇને પૂજનના અર્ધ પામતી, તો
આવની કાવે એની સ્વાધીનતાની મફરમા ઝેરી કટક
સમ લાગીને ગાલો ખાની, પોતાના રાજદારી મિત્રોને
આજે દિવોગ્નન દેખાયા પછી આવની જ કાવે કદા
દુસ્મન મમ ખટકતી, તેમ જના પણ પોને તો જેની
હતી તેની જ રહેતી હોવાનું માનતી, દિલ્લા
કસ્ટાણુને જ માર્ગે પોને અંદર કાગ માંડી રહેવાની
પરમ શ્રદ્ધા ધરાવતી આ નારી, આપણી સમગ્ર એક
નિગૂઢ મમત્યા છે—અકળ કોપડો છે ધડીભગ એ
ભયકર લાગે છે તો ધડી પછો નિર્દોષ જણાય છે,
પવનર અભિમાની તો પત્ર વીતે નિર્વિકાર પોગિની
દોમે છે. એના ઉડાણુનો તાગ આપણાથી લેવાતો
નથી આપણી જીમને ટેરવે ફક્ત એક જ પ્રશ્ન રહે
છે કે આ માનની કેણુ છે? આજે વીરપસનીને
પૂનિત દિવસે, દત્તરો વીગઓની એ બહેનની અને
દત્તરો બચ્ચાની એ માતાની સમાચકારી જીવન-
કથા માંડવાનું મન થાય છે, કેમકે આજ સુધી
કોણુએ એ જીવનતાનાં આપણુને કહી નથી.

કહે છે કે 'કસ્ટાણુ દળે એ મારા પ્રેમશરપુર,
ચાકુરું જનનકુઓનું! મપત્ર દળે એ દાકવા મુરકેત્ર
પણુ દોરવા સહેજ એવા સરજ પ્રજાજનોનું! આશી-
વાંત ઉતરગે એ પ્રાચીન રાષ્ટ્ર ઉપર, ન્યા એક
વાર ચાલ્યા માનવી વસતા, જે એક વાર 'તંત્રોને
દ્રોષ' કહેવાતો તે જે દણુ કરી વાર, કાળકુ ચક્ર
આટો લઇ લેશે ત્યારે 'ઋષિમુનિઓનો દ્રોષ'
બનવાતો છે'

પિતા-માતાની એની પ્રેમાજ જોડલી જ્યોતી
સિવાય અન્ય કોણકને જ મળતી હશે. માવનરના
મહુર માપતવની જાણમાં એ નાનો છોકરી ટોંગરીઓ
લઇ રમતી અને પોતાના પિતા પોતાની માફક પોતાનો
ટોંગરીને પણ ગરગી કરે એવો હમેશા આપદ
રાખતી! પિતાની શુદ્ધિ ધારદાર અને કેળાણી-ઉત્તરવત્ર

દતી. ગણિતમા પ્રવીણ, સાદિત્યનો પંડિત અને
ચૂરોપની લગભગ તમામ ભાષાનો એ પારંગત હોઈ,
પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાદિત્યના ખજાનાઓ તો
એને શુદ્ધ-છવનના શેઠીદા આનંદનો માધનો દનાં.

ચોલાની પત્ની
પામે બેસીને પર-
દેશી કાચોના
ભાષાન્તરો કરી
સંભળાવના અને
છટાદાર અવાજે
શેઠીની કવિતા
ગાઈ બનાવતી,
એ એનો પ્યારામા
પ્યારો વિનોદ
દતો શીલસુરીમા
આતિ ઉડાણે ઉ-
તરેલો હોવાથી
ખ્રિસ્તી ધર્મની કે-
ટલીચે જુની સ્થિ-
તિચુસ્તના તરફ
કદાહો ફેંકાફેંકી
ધણી વાર તો
ચૈત્રીની પ્રભુ-
પરાયણ, સરલ,
સ્નેહાળી માનને
એ દીખળી સ્વા-
મી એપરમાથી
હરી જન્મા જોટલી
દતે ખીજવતો !
એવો પિતા ત-
પમા સપડાઈને,
ચૈત્રી પાચ-
જ વર્ષની દતી
ત્યારે પરસોકને
પંથે 'સીધાઓ,
અને મગામરના
ચૈત્રીની રીંગ-
લીને છેલ્લાં ચુખી

ભરીને શિખામળ દેતો ગયો કે 'એટા ! હું દવે જાઉં છું,
માટે તારી મમ્માની કાદી દીકરી ચાહને રહે જો, હો !'

મળ્યા તો ચૈત્રીને પ્રાણુ યદી પાણુ વદાત્રી
દતી. પિતાને દૂર કરવા લાઇ ગયા ત્યારે માતાને

સોમનાથ પ્રતિ સાગરની ઉક્તિ

૧૨૪૫નિવઃ

ઠામિપ્રમથ મધુ યોગ જ અદિકાનો
ઉછળતો તરલ અંતરપ્રાણુ ડાનો;
તે પ્રાણુનું અટક સાશ્વત પૂરેશાંવ
તારા પ્રતિ ધસી રહ્યું, ત્રિપ મિત્ર મોખ !

નારો સુપૃથ મરવો નવરગ આત્મા
આમિયુ છુ પલપલે ઉછળી ડળી, દા !
તવો થવા વિસરી કેમ શકું જ મખ્ય ?
પૃથ દેવીસ તુલ દેવસમાનિ ભખ્ય.

ઝંઝાનિલે ચઢી ય વા જડમોજ દોળી,
મારા વિશે સમવ આ તુલ ચેલ મેળી;
ઉત્થાનનો પુનરપિ પ્રમટી સ્સાત્મા
જાણીશ હું છવનમા પછી, ચોથ મારા !

હું છે સ્વમિદ પ્રણુશી રચિતગ્રન યોગી,
હું મેં હિરે અર્મીન આનર્ગમ ઓગી

રેશનજી પરમાર

મૂર્છા આવી; એક
રાત માનાએ
ઓરડામા પુરાણ
રહીને એકાન્ત-
વાસ ગાળ્યો, વ-
ળતે પ્રભાતે એના
કેશ કાળા ભ-
મ્મરદનાતે સદૈવ
પૂણી સરખા થઇ
ગયા ! પોતે મુ-
છિન લાસનમા
સ્વામીના સળની
પાછળ અદરશ
રીને ગઇદશે તેવી
ખાત્રી એણે પ-
તિની કબર શોધી
કાઢીને કરી બ-
તાવી ! પતિદેવ
સતે સ્વપ્નામા
આવી ચૈત્રીના
ભાઈ આશ્કની
માગણી કરી ચ-
વાની વાત મા-
નાએ કલા પછી
થોડે જ દિવસે
ચોલાનો ભાઇ
પણ પિતા પામે
સીધાઓ, અને
એ મરેલા પુત્રના
લલાટ પર મુંગલ
દેનાનો વાર જ
એ મેન ચામટી
પર એક સ્વામ
ગોપાલાર ૫૪

પડી ગયો. આ બધા દશ્યોની છાપ ઝેંનીના ઝંતર પર આધ્યાત્મસાથી જ છપાઈ ગઈ અને મુલુ પછી પણ કોઈ નિમૂઠ જીવની હોય છે એવી માન્યતા હતી. ગઈ પોતે રમાડની તે બિલાડીના અસ્વામા ને પોતાની દીંગલીમા મુઠાં એ બાલિકાએ પોતાના જ સરખુ જીવન નિરખ્યુ દીંગલીને દબાવીને કોઈ ચીં. ચીં. અવાજ કાઢે, તો તે જાણે દીંગલીની વેદનાની ચીસો હોય એવું માની ઝેંની ત્રાસ પામી નાગી જતી. પરીઓ ને અપ્સરાઓ ઝેંનીને મન સાચા જ હતા.

પિતા એ ત્રણ જાણના કુટુંબને તદ્દન નિર્ધન જ મુકીને ચાલ્યો ગયો, સારે મિત્રોએ માતાને કહ્યું કે દીકરાને કોઈ શહેરની નિશાળમા લણુલી વેપારી જીવનને માટે તૈયાર કરવાનું અર્થ એમ ઉપાડી લઈએ પરંતુ માતાને તો સ્વામીદેવ કહી ગયા હતા કે 'દીકરાને ચિનિવર્તીમા મોકલી વેદત્તાને પથે મુકજે' એ આદેશને કેમ ઉઘાપાય? બીજા જાણુ એવું શિશુજી આપવાના નાણુ કયાંથી કાઢવા? મુવાન ગભરૂ માતાએ દ્વિમત બીડી, દેરા નગરમા જઈ, વિદ્યાથિઓને માટે પોતાના ધરને છાત્રાલય બનાવી દીધુ એ રીતે પેટ-શુભર કરીને પુત્રને લણુવવા લાગી. આ દેરા મામના ધરની કુલવાડીની અદર, પ્રુષ્પો ને ફૂલા તોડતી ફરતી, 'પેરેકાઈઝ લૉસ્ટ' નામના પ્રિય પુસ્તકમાથી મિલ્ડન કવિના પ્રતાપી છંદો ગાતીગાતી ઝેંની પક્ષીઓને ચમકાવતી આમ પોતે એ કાવ્યમાથી 'સેતાન'નું મુદર પાવ બની, સ્વર્ગ અને નરકના માનસિક વિદારો અનુભવતી, અને આઠ વર્ષની વયથી ઓગણીસમા વર્ષ સુધી એ રમણીય સ્થાન ઝેંનીનું ધર બની રહ્યું હતું.

માતાની અતિશય હેવાથી ઝેંની રોજ માતાનું પુછકું ચઢીને જ ફરતી. વણી વાર તો કેટાળીને માતા કહેતી કે 'નાની, હવે તો હું તને એક દોરી લઈને મારા શરીર સાથે બાંધી લઉં તો ફીક, ખરૂં ને?'

અને બોળા ઝેંની તરત જ જવાબ દેતી કે 'ઓ યા! જરૂર જરૂર મને નીચક ગાઠ વાળીને બાંધી લે મને બહુ જ ગમશે.'

આવી દહીડી ઝેંનીને એક દિવસ સિમ મેરી-એટ નામની એક બાળકપ્રેમી પરજણુ મુવતી પોતાને ઘેર લઈ ગઈ, અને પોતે રાખેલા એવા બીજા બાળકોની

માથે ઝેંનીને પણ મુંદર નવી રોનીએ શિપણ દેવા લાગી અહીં ઝેંની ઘનુવિદ્યા અને ધોટેમવાગ શીખી. સમીનમા તો માની પેડે પ્રતીજી બની બીજા જાણુ ધાર્મિક શિક્ષણની તો એ બાળને અનિ ચીવટ હતી. 'પિથિમ્મ પ્રોપ્રેસ' અને 'પેરેકાઈઝ લૉસ્ટ'ના અદ્ભુત કલ્પનાસૃષ્ટિમા ઝેંની પણ કોઈ પ્રથુ-સોવક ચાત્રાજીની પેડે કઈકઈ સકેટો સહેતી, મોટા રાત્રીમેની સાથે યુદ્ધ માડતી, ફિરિરનાઓ સાથે ગોઠી કરતી, જાણે પોતાના જીવનસાથી—સુદર દિવ્ય-કુમારના સ્મિત ઝાંલવા નીકળી પડતી. પ્રિત્તી ધર્મને પાખડોમાથી ઉગારવા માટે અસિદ્ધાન દેનારા અનેક સદીદ સતોનું અમરણ કરીને ઝેંની અક્રમેસ કરતી કે 'અરેરે' હું શા માટે એ યુગમા ન જન્મી?' કલ્પનાની અદર પોતે એવા શકાદના સ્વાગ ધારણ કરી જાણે કે રોમન ન્યાયાધીશો સમસા ઉભી હોય, ધર્મદોહના મુનાદ અલ્લ પોતાના ઉપર જાણે એમનો ફેસલો ઉતરતો હોય, પોતે સિલ્કના મુખમા ફેંકાઈને અથવા જીવતી ચિતામા હોમાઈને પ્રાણની આહુતિ દેતી હોય, એવી મનોરથસૃષ્ટિ સુજતી 'ધિસુ' જાણે પોતાના મક્કલ સ્નેદનું કેન્દ્ર હતો 'ધિસુ'ના કલ્પા વરમાળ પહેરાવી, એની સમસા ઉભી એનું એક જ સ્મિત પ્રાપ્ત કરવાનો એની મુખ મનોવેદના હતી સમારી સ્નેદની નવલકથા એ કહિ વાયતી નહોતી નાટકોને તો સેતાને પાથરેલા કાસલા સમ-જરી એની ધર્મપરાયણ માતાએ પણ એને 'અનિ ધર્મિષ્ઠ' કહીને ચેતાવેલો.

એમ કરતા ઝેંનીએ મુવાવસ્થામા પગ દીધો સ્વપ્ના તો એના એ રહ્યા માનવસ્નેદના વસત-વાયુ એ મનોદગ તરણીને સ્પર્શ જ નહોતા કરી શક્યા એના મનોરાજ્યમા. 'સ્વામીદેવ ધિસુ' સિવાય અન્ય કોઈને સ્થાન ન મળ્યું તે ન જ મળ્યું સ્નેદાર્પણની બધી પ્રાર્થનાઓ અને તમામ આશુજી-ઓના ઉમગીકા એણે પોતાની એકાન્તતા બદલીમા ધિસુ ઉપર જ દેવરી દીધા, અને બાકીનો સ્નેદ એની જીવનના ભાગે ચાલ્યો ગયો. પછિણામે ઝેંનીના સ્મૃત્તમાં લગ્ન એક નિમૂઠ કોલકારૂપ થઈ પડ્યું અને યુરુપ મિત્રો લતા, પણ પ્રેમિક એક પણ નહોતો એ મિત્રોમાથી એકેકને ઝેંનીના મનોરાજ્યમા

સ્થાન નહોતું એવા મીરા-
પંથી પ્રેમને માટે એક કસો-
ટીના દારુણ દિવસ આવી
પહોંચેલા.

૧૮૬૬ના વર્ષમા એક
તરુણ પાદરીની સાથે એને
ઓળખાણ થયું એકાદ
અડવાડિયું બને બેળાં રહ્યા.
સાથે કૃષ્ણદર્શી, ઘેડિસવાને
બેઠી ને રમ્યાનમ્યા ઓ-
ચીના એ યુવકે એની
પાસે સગપણના મારગથી
મુકી. સાબળતા જ અભિ-
માની એનીના ઉપર
બાણે કોઈ જાન્ય થયો.

એની બેસેટ યુવાન વયે

મૈત્રીને લગ્ન-સ્નેહ માની
લેવાનો શો અધિકાર હતો આ યુવકને ? એની
ગભરાણ મઠ 'મારા આગ્રહ પહેલા તારી માતાને
વાત ન કરતી, નહિ તો વિશ્વસ્યવાનની અવગંધી
બનીશ' એવા આદેશ આપી એ ચાલ્યો ગયો.
એની બીનચરી વચવાતાં હતી, છતાં 'વિશ્વાસ-
ધાનના પાપ'થી ડરનારી એ ધર્મપરાયણ બાપાએ
શો બીડી ગમ્યું આખરે એ યુવકનું કરી આવક
થતા માતાને મુખે પોતાના મેનનનો ઇન્કાર કર્યા
જેનું થાય ને જનેતાનો જીવ દુભાય ને ભયથી, તથા
કષ્ટકે એરી પાદરીની પત્ની બનીને ધર્મ-સેવા આચ-
રવાના મોનેરી મુશોગો પ્રાપ્ત થવાની લાઝમથી
એની વેરીશાળને ભેળે બસાઈ.

એનરમા મોહોમિ નહોતી, પણ ધાર્મિક જીવન
ગાળવાનો અવસર મળે છે તેનું આકર્ષણ હતું
કાનમા જાગે કોઇ કંગારો સ્વર મેઝાળોતો હતો કે
'પાદરીની મદવરી ચઢને તું માનવજનનું પરમ
કલ્યાણ કરી શકીશ' એ અવાજને વશ મઠ, પરંતુ
લગ્ન પહેલા વળી દિવસ પાછું દંડુ વેરીશાળ રૂ
કરવાની વાત છેડી. છેડાના તો કુદ-લાલના દર્પથી
ભરેલી માતા પુકારી ઉઠી, 'દાવ રે બેટ' આદેશ
સ્નેહ આચર્યા વળી હવે વગનલગ મઠમ ? જનનને
આપણે શો શી રીતે જનાવશું ?'

એ કુલાભિમાનની દલીલ
સામે એની અબોલ ચર્ચ
પડી. માતાનું હૃદય બેદવાની
તેની દિમિત નહોતી.
૧૮૬૭ મા એની પરણી.

લગ્નમુખ, સ્નેહવાતા,
અન્યોન્ય બે આત્માની
સ્નેહ-આકુલતા, — એવા
કલા ભાવને, દંપતી-જીવ-
નને કશો પ્રવેશ ન મળી
શકે તે જાનની દીવાલોમા
ઉઠેલી આ નિર્દોષ મૂર્તિ
પરણવાનો સ્નાત્કાર શી
રીતે લઈ શકે ? એની
સંસાર-યાત્રા શરૂ થતાં જ
દુ ખતો આરંભ ચઢ ગયો.

સ્નેહમુખો ને સ્ત્રી પર અધિકાર મહાવવાના શિક્ષાત-
મા જ માનવગિ સ્વામી પોતાની પત્નીનું ચિત્ત મુદ-
કારના નાનાનહા અગોમા પરાવાવાના પાડતું નોંધને
ઉઠેરાતો ગયો; અને બીજા બાણ ધર્મના ઉડાણોમા
ઉતરતાં જંબની એનીએ મુદજીવનના બીણા કાર્યોની
અવગણના કરો, પુનઃકામા પડી, પતિને અકારી બની,
એના વાકેપ્રદાગે ખમી, પોતાની મગજથીને, સ્વા-
ધીનતાને, મનોરાજ્યને, માતાના લાજનને તમામને
ધવાએલા દીડા બંને વચ્ચે અગર પડવા લાગ્યું.
પાડેગાઓ આવડીને બાલખર્યાની અથવા દુધ-માખ-
ણના વડીવટની વાતો કરે તેમા એનીને રમ
નહોતો પોતે સિલિંગ પણ ખીસાખર્યા માટે ન લે,
દાચગોળતા એક તપી લેડ પણ ન ખરીદે, તોપણ
સ્વામી 'ઉગઉગીરી' માટે ફર વચ્ચેના કારે. આખરે
અન્યાયી અને પાતકી વર્તોવથી છેડાઈ બૃદ્ધ, એની
પણ મુગો માર સહેવાનું છેડી દઈ સામો ચીંગમ
ઉભામતી થમ.

ઝાઝકે લખવાનો આરંભ થયો. 'સેન પુરોગની
ચાગિતવચે' લખીને કોઇ પ્રકાશકને આપી તેનું
નો કોણ જાણે શું થયું, પણ 'ફિમ્બી હેરોલ્ડ'
નામના એક પત્રમા નાની વાનીઓ લખી મોકલેલી
તેના અજ્ઞાતા એક દિવસ એનીના દાચમાં એક

પરમીશ્વાની અરથી એક એક આવી પડ્યા 'ત્રીમ શિશિગનો એક' નિર્દોષ નારીને લેખનશક્તિના ગર્વની માથેસાથ 'આત્મકમાર્ગ' નું અભિમાન થયું. 'ત્યા' તો એને એના પનિએ લાન કરાવી આપ્યું કે 'એ પૈસા તારા ન કહેવાય એના ઉપર તો મારો હક્ક છે કાયદાએ એ હક્ક મને આપ્યો છે.' સ્ત્રી ઉપર પુરુષને કાયદો આટલી હદે પણ હક્ક મોપી ચુક્યો એ જાણવાની વાર જ એનીના આવાનોમા એકનો ઉમેરો થઇ ગયો ધિક્કાર વધતો માથે.

૧૮૬૯-૭૦મા એની માતા થઈ એક પુત્ર ને એક પુત્રી તેના જોળામા સુકાયા ઇશ્વરે જાણે દુખ વિમગ્નતા વિશ્રામધામ દીધા લેખનશક્તિનું સ્થાન અગ્ન્યાની માવજતે લઇ લીધું પુત્રપુત્રીના પારણા હાંચાળના હાંચાળના પુસ્તકોનું જે મેવન ચાલુ તેમાથી હવે ઉશ્કેરાટ ઓછો થઇ ગયો પણ બીજા બાળુ માનસિક આવાનને કારણે એનીની શરીર-સપત્તિ કથળી પડી અને પુત્રી પણ લગભગ અવલેણ બીમારીના ભોગ થઇ ગઈ એ વદાસી દીકરીની માદગીમાથી જ એની બેસતના અવનમા એક મદાન પરિવર્તન જન્મ્યું.

અને એ પરિવર્તન શું હતું? નાતિકતામા પ્રવેશ, ધિરના ધર્મના પાયા મમાન માન્યતાઓમા અવિશ્વાસ પોતાની ભરાઇ ગએલી નાણક પુત્રીની આસપાસ વરાળિયો તણુ ગોઠવીને, કઇ અડવાંધ્યા મુધી એ વગાળિયા તણુની જ જગ્યાને પોતાની દુનિયા બનાવી, ક્રિયશીલ અખડ ઉત્તમચરા કરતી બેઠેલી આ દુખિની માતાએ શું દીધું? નાન મદિનાના નિર્દોષ પ્રયત્ને વેદનામા પછાડા માત્ર, આચડી ખાતુ ને દુધનું ડીપુ સરખુ પણ ગમે ન ઉતારા શકતુ દીકું બીજા બાળુ પોતે કોઇનું કશું થે નથી જગાડ્યું. ત્યા પોતાને જગતની કૂનાનો સિકાર થઇ પડેલી દીપી ત્રીજા બાળુ પોતાની વદાસી, પવિત્ર ને બોળી વિધવા માતાને એક વકીલ દ્વારા દંઈ, લેણ-દારોને સુકવવા મોપેલા પૈસા પોતાના ગજરામા હજમ કરી જતો દોડો અને અચાનક એ પુત્રીને આરામ થયા પછી તગ્ન જ પોતે પોતાનો ફીણુ દેદ લઇ, બીમારીમા પડકાઈ. પડ્યાપડ્યા ધિરની ધર્મે આવેબેલી પ્રભુની સૃષ્ટિ પર વિચારોઉંચા 'આ પ્રભુ ?

મારો ધર્મ જેને પ્રેમમય, કલ્યાણમય બાળે છે, તે પોતે જ આ સૃષ્ટિના કર્તા' શા માટે મારી નિષ્પાપ પુત્રીને અસલ વેદના? શા અપરાધે મારી ઉપર ને મારો માતા ઉપર આ સક્રોટ? એવી અન્યાયી, 'વાનકી નરકરમના પ્રભુએ શી કરી? અને શું આ દુખ ચિરકાળ ચાલતો મજ રૂપ છે? એનો શું એન જ નથી? પ્રભુની સામે ગયતાનની પણ શું મત્તા છે? એ પ્રભુને નિમદાય બનાવી મુકી સૃષ્ટિના અન મુધી ગત્ય કયસે? આવું બધું વર્ણન કરનારી બાઇબલ શું ઇશ્વરદત્ત હોઈ શકે? બાઇબલની બદારનું બધું શું ભુલાયું જ કે?

ના, ના, આવું ન હોય આવો લાઇલાજ પ્રભુ મને ન પાલવે દુખ એ શાશ્વત સજ ન હોઈ શકે અર્તન નરકવાસ, વેદનાશરપુર જગત, આવીથી શરૂ થતુ દર્દ સપાકાળ માટે અસાધ્ય, ને એવી રમના કરનાર પ્રભુ કલ્યાણમય? આ વાતો ભુટ્ટી! પ્રભુ નથી.

એનીની ત્રીમ ધર્મપરાયણતાએ પોતાની તમામ ઉમતા આ સંદેહોમા ઉતારી દીધી એક શ્રદ્ધાળુ આત્મા એટલી જ અશ્રદ્ધા મમેત શાસ્ત્રોની સામે જાળે પુકારી ઉઠ્યો એ બીપણ સમરાગણ ચાલતુ હતુ તેવે એક દિવસ પનિએ સખ્ત કછઓ જગાડ્યો. સ્ત્રી ઉપર અત્યાચાર મુન્દરીને સ્વામી બદાર ચાલ્યો ગયો, અને અખગાની આખો મોખવા લાગી કે 'ધુરી નીકળવાનું એક પણ દાર શું નથી?'

'છે, દાર છે' એવો વિચારનો અમકારો થયો. વરમા દવા માટે ક્યોરોઈએની યાત્રા ચાલેલી તે સાબરી આવી મુઘીને આ સંતાપનો અત આજુ-વાનો મકલ્પ થઇ ચુક્યો. દાકણું ઉસડીને મોએ ઉચકવા ભય છે ત્યા, કેમ જાણે કોઇ ધીરધીર, મુદ્દમુદ્દ મ્દરે અને મ્દપ્દપણે મોસંતુ હોય તેમ અવાજ આપ્યો, 'ઓ કાચર! ઓ બીર! શદાદતના મ્દપ્દો જ્નેની દતી ને આજે દુખના થોડાએક વર્ષો પણ નથી સહેવાના? હાય બીર!'

ગીતી એવ થઇ, જગીચામા ધા થઇને ફે કાઈ ગઇ, મો પર લજ્જનનું વાંદળું છવાયુ આપરાતને એવો તકલ્પ અવનમા કરી એક વાર આવેલો, પણ એક જ દાણુ દાંડને જુઝાઈ ગયેલા

પોતાની શંકાઓ લઇને એ યુવતી એક મદાન પાદરી પાસે ઝાંઝડાઈ ગઇ પ્રભુપ્રેરિત ધર્મમત્સે ઉપર એક શુદ્ધ યુવતીને આશંકાઓ જન્મે એ વાત ધર્મનો આ અંધ બંદો સદન જ ન કરી શકે એણે એ શંકા કરનારને અનેક સખન વિશેષણો વડે વધારી આ અસમ્ય અપરાધ કરનારની સામે એ ધર્મયુક્ત એ અનંત નરકનું દ્વાર 'ઉવડું' 'ઉવડું' 'યતુ દીડું' 'આલી જન' જરૂરી પ્રાર્થના કરવા લાગ 'તમા માનવા મંડી પડ' 'એવો દપકો પામીને નિશ્વાસ મુકતી ચૈની ખિસ્તી ધર્મની આપી મનોદશા પર વધુ કોપાયમાન બની પાછી વળી

પરંતુ એક પાદરીની સદ્ધર્મિયુતિને માટે આવી શંકામા પડ્યું એ કેવું બપાવલ હતું તે દેખાડનાર પ્રકરણ દ્વેષે ખુશ્તુ થયું. પોતે પતિદેશના ક્ષત્રામાં મરીબોની નતન મેવાકરતી હતી બીમારોની સારવાર, નિર્વેતોને દ્રવ્ય-સેદાય અને ખેડુતોના ત્રાસ સામે જુએ મરતા મચુરોના પ્રયત્નોનો અભ્યાસ. એ બધું આલી રહ્યું હતું. પોતે ઝુપાંઝુપડે જમતી. એક સ્થળે પોતે કહે છે કે 'એક યુગમાં ચાર-ચાર પેઢીના કુટુંબીજનો એક જ સાથે સુતા હતાં; મોટા દાદો ને તેની સ્ત્રી; એક નાની દાદી, જુવાન માતા ને નાનું બચ્ચું; અને એ પાચની સાથે ત્રણ અન્ય પુરુષો; આઠે

બાળાં એક જ એડામાં'

બીજાં યુગમાં તે ઝુપડાં નહોતા, બપોલો હતો. ત્યાં સંધી વા ને તાવ પછી માનવીની સાથે વમતા. મલુરોએ ખેડુતો પામેથી વધુ રોજ મેળવવા 'યુતીઅન' રચાણી. ખેડુતોએ એ યુતીઅનના સખા-સખે મલુર ન રાખવા નિશ્ચય કર્યો. એક જુવાન મલુર યુતીઅનની સળામાં જઈને આવતો હતો યુતીઅન વિષે વાતો કરવાનું એણે પાપ આચર્યું આખા પરગણામા કેાઇ એને મલુરીએ ન રાખે એ જાતુ બદકો. આખરે નિરાશ થઈને મદિરાની લાને

ચડ્યો હતું એના ઝુપડા-મા ગઇ તો એની આ-રન તાવમા પડેલી છે, એના હાથમા તાવમંડી બચ્ચુ છે, ને બીજું બચ્ચું મરી ગયેલું પ-વારીમા પડ્યું છે. મેં પુછ્યું, 'કેમ માદી પડી છે?' 'કામ ન મળ-વાથી.' 'મરેલ છે કે કેમ લલુ પડ્યું છે?' 'દોહિન (સ્મશાનગાડી) નથી આવી તેથી.' અને રાત્રિએ એ ચોરત, બી-માર બચ્ચુ, પીંપેવો પતિ અને મુએલું છોકકું-ચારે જણા બીજી જગ્યાને અભાવે એક જ પથા-રીમા પોદત્યા.'

આવા દરિદ્રોની મેવા તો આ નારિનકતાનો વાપરો વાપા પછી પછી નહોતી જ અદરી. પરંતુ દેવાસયમા જઈ દર રવિ-વારે પાદરી પતિની સાથે ઉભી પ્રાર્થના મગધવતી ને બાહ્યત્ર માત્રજનું એ કર્તવ્ય એને દેવે એક

વેણી વિખરાણી

વાતી અ મખ મેં તો વેણી,
પાય નીચીને પાણી,
કળીઓ પીળો ગુતી વેણી,
ત્થા તો વેણી વિખરાણી
દોડી ગુથોને દેખાડવા,
મારે વીરે વખાણી,
બેડી દરખે માથુ ઝોળવા,
ત્થા તો વેણી વિખરાણી
કળીઓ તો દેવતેજ ઝીલની,
કુંણી મયગો કરમાણી,
સૌએ દછ દતી ખીલની,
ત્થા તો વેણી વિખરાણી
કા તો સુંદર બની યંચણી,
ઝાથી વેણી નજરાણી,
નિરખી પુરી ન ચોદામણી,
ત્થા તો વેણી વિખરાણી.
કા તો વેણી મારી લાકડી,
ધેણી દુથી રીસાણી;
હેતે કીધી મેં જ્યા 'વેણી',
ત્થા તો વેણી વિખરાણી.
દેરાળજી જરમાર

છળ લાગ્યું. કેમકે પોને એ પ્રથુમાં માનની બંધ પડી હતી. અતરાત્રાને વફાદાર રહી પોતે પ્રાર્થના કરાવવા જતું બંધ કર્યું પતિની પ્રતિષ્ઠાને સવાલ ઉઠ્યો પાદરીના ધરમા નાસ્તિક પત્ની ! એવી જગજગતીસીએ ચડતા પતિ અચકાપો એ કઠોર પુરુષે ૧૮૭૩ના આગસ્ટમા રોગગ્રસ્ત, કુબલ પત્નીને એની પ્યારી પુત્રી સહિત ધરમાથી રજા દીધી. દીકરે ન એથો અને આ કૃતમા કાપદો પતિને પક્ષે જ ઉભો રહ્યો !

એની નિરાધાર બની પતિએ નક્કી કરેલી જવાઈ તો ફક્ત ખાનદાન ભુખબરા પુરતી જ હતી અને બીજી બાલુ પોનાની પુત્રાન પુત્રીને સસારમા નોધારી અનેથી જોઈને વિશાપ કરતી વૃદ્ધ માતાનું સાત્તવ મુરકેલ હતું એનીએ માતાને પગે પડીને કહ્યું, 'ઓ મા' કહે તો તને મારો પ્રાણ કાઢી આપું, પણ મત્સને તો તારે ખાતર પણ નદિ સ્વસ્તું'

ધર, મિત્રો, સમાજ, બાળક ને મામાજીક પ્રતિષ્ઠા તમામનું અસિદ્ધાન ઘટ્ટે એની નીકળી પડી કંઈ કપનીએ પાસેથી એજન્ડી મેળવવા માટે પોનાની કને બાકી દત્તા તેટલા સિલિંગો બગાડ્યા. ગીવણની કારીગરી કવ્વા માટેની ત્રહેરાવથી લોભાઈને તપામ કરી, તો આવાડિયા ને આવાડિયા પછી ફક્ત સાડા ચાર જ સિલિંગની મણુરી મળવાનો સંભવ તોડો એક કપનીની ત્રહેરાગત મુજબ પ્રથમથી પૈમા મો-કડ્યા, તેના બન્ધામા પેન્સિલોની ડબ્બી આવી લખાઈ આવ્યું કે આ પેન્સિલો નાન બોળખીનામા અપાતી આવજો' સ્વમાનને મમજનાર એની બોળખીના ઉપર એવો બોળે કેમ નાખે' આખરે તે એક ધરમા 'ગવર્નેસ' બની પ્રથમ બ્યવસ્થાપક, પછી મુખ્ય રમેલણ, પછી વાસીદુ વાળવાનું કામ, અને પછી ઘરનું એક બાળક બીમાર પડતા આવાનું મુદર કામ કરી બતાવ્યું

દરમિયાન માતા મરના એની એકનો એક આધાર સુમાવી બેઠી માતાને દંકનારીને ઘેર આવના દીવાલોમાથી પડ્યા ઉઠ્યા કે 'તુ એકલી યદ્યગ્ધ'

એક ગરીબ ઘર રાખી, પત્નિકાઓ લખી આપીને એની આજીવિકા મેળવવા લાગી ધરની દારી ઘણી હતી પોનાનું જ કુટુંબ હોય તે રીતની બ્યત કરીકરી પૈસા ખર્ચેતી તેમ છતાં પણ એની-

ની આવક ત્રણ જળાને માટે પુરતી નહોતી બે જળાનું જ ઉદરપોષણ યદ્ય શકે તેવું હતું પોને શું કહ્યું ? માજનું વાણ બચારી લેવા માટે પોતે મવારે નાસ્તો કરીને જ ઘેરથી નીકળી પડ્યા. નાની દીકરીને દારી પામે જ મુકા જતી દાર મુકી વળાવવા આવીને 'મમ્મા' આવજો' એવું બોલિયાણું મીકું વિદાય-વચન બોલનારી પુત્રીને તો માતા એમ જ કહેતી કે 'બેટા, હું સાજો શહેરમા જ વાણ કરીને આવીશ, દો' પરંતુ નાની પુત્રીને કયા ખજર હતી કે માતા તો આખો દિવસ બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમમા બેસી અ-બાસ કરે છે, અને પૈકું 'શહેરમા કરવાનું વાણ' તો ફક્ત શહેરોની જ પતી ગય છે' ભુખી માતા પેટ બચાવો દેખાવ કરી સાજો ઘેર આવતી, સાજો ઉભે પગે ઉભીને પોનાની વાટ જોતી મુવર્ણકેમી વડાની પુત્રીનું આતુર લાલ મુખ દેખી, ને એના કાલા શબ્દો સાંભળી પોનાના જાગમા અજાગતી શુધા-જવાલાને વિમરી જતી અંબ એવી નિર્દોષ બાળકોની પામે જાણુ મો લાઈને ન જવાની કાળજી રાખી, ચાકેતી, ભુખી ને કુખી માતા ધરની બવા-રથી જ કૃત્રિમ રિમત ધારણ કરી લેતી

આજે એ કુખના દિવસો વાદ કરીને એના બેસદ કહે છે કે 'એવા થીનકો ટીસા બન્ધ હું ગજ છું એણે જ મને બીનતા પેટના સતપો નમજના બીખવ્યું છે આજે એ અનુભવને પશ્ચિામે જ હું કાર્મના મોમાથી 'હું ભુખ્યો છું' એ શબ્દો સાંભળીને તણ વારને માટે પણ એ ભુખ મટાડવા વિના રહી શકતી નથી'

૩

રિવારની મંધ્યા નમે છે, આખો ખડ શ્રોતા-જનો વડે હજકાય છે અને વક્તા આગ્યાની ત્રહેરાગત યત્તા તાળીઓની ગર્જના થાય છે શ્રોતાઓના પ્રચ્છ માકાર મામે માયું નમારી એક ઉચો ગાનની આસન પર બેઠા. ગબીર, શાન, કરડી મુખમુદ્રા, મોટું માથું, અખૂદાર દષ્ટિ અને ત્રતાપવન પહેણુ લલાટ એ માણસનું નામ ચાર્લ્સ ડેવો, અને એ મળા તે 'નંદાવન સેક્રુમ્મર સોસાઈટી' નામના, ધાર્મિક પાખડો ને વહેમો મામે બડ જગાવનારા ગડગની ડેડોસો ઉભો થયો બ્યાખ્યાન આરંભ્યું

अनी बेसंत

वेल्गोपाल

विनोदर • शबिन्धर शनय

‘कुमार’ • श्रवणलुट्ट

ધીરેધીરે, સાદી
સરળ રીતે,
કૃપણ અને કા-
ષ્ટરટની પૌત્ર-
શિક વાતોની
સર આ મણી
કર તો કર તો,
ધાર્મિક પાખં-
ડોને વિદારતો

જેની બેસેટ : યુવાન વયે

વિદારતો એ માનવીનો અવાજ બેસેટને જન્મે, ઉગ
જન્મે, ખડમા કોઈ રસુશીંગા સમ ગાજરા લાગ્યો.
જેની વાણીમા મંચીન જ્ઞાન અને તેજસ્વી લાખાનો
મુંદર મેળ દનો. વાહુછટા, લાગણીની આગ, કટા
ક્ષોના તણુખા, કરુણાનો રસ ઇત્યાદિ એક પછી એક
સાક્ષી ઉઠાવીને એ માનવી ખિસ્તા ધર્મના પાખડ પર
પ્રદારો ચલાવતો હતો; અને આખરે એના સમજ
નાદ સામે જ્ઞાન સમાધિસ્થ જની ગમેશા, ધીરા જ્ઞાસ
લેતા શ્રેનસમુદાયે, એ બેસેટ પછી થોડી શાંતિ જાળવી
મંડપનું ડાખડ કાટકાટ થાય તેવા દર્શનાદ મળ્યા
'શ્રીમતી જેની બેસેટ' ! 'જેસેટ કાગળિયો લઈ
જેનીને એળખ્યા વિના, કેવળ મહેરા પરથી જ
અનુમાની લઈ આગળ આવ્યો, અને 'નાસ્તિકવાદ
વિરે નમે કહે ત્યારે સમજ પાડવા તૈયાર છું' એટલા
શબ્દો કહ્યા

જેની બેસેટને પોતાનો પૂર્વજન્મનો ભુનો ગાંધવ
મળી ગયો હોય તેવી જામિ યર્ધ આવી જે માનવીને
વિલાસવતી પ્રજા ધર્માલિયો લાવણુખેર, ધર્મોદોષી
અને ચારિત્ર્યબદ્ધ કવી ધિક્કાર દેતી, ને જતા દેશના
મરીઓ જેને પોતાનો રસુજુદાર ગળી માથા ઉનારી
દેવા તૈયાર દતા, તે આ જેસેટ. પાઠરીઓના ધર્મ-
પાખડ ઉપર પોતાના નાસ્તિકવાદનું ખડ્ગ લઈ
પ્રદારો કરનાર એ જેસેટનું નામ ધર્મચુસ્તોની બંદર
શાળ સમાન હતું, કેમકે એ પ્રત્નને જુદિવાદ તરફ
લઈ જતો હતો ખિસ્તી ધર્મમા વર્ણુઆમેશા એવા
લાઈલાજ પ્રભુનું કિસ્તારપદ એને કશુજ નહોતું
મળતું પછી પુણ્યની રક્ષન તરફ સ્વર્ગમુખ મળશે
એ વાત તેને મનથી જાણના હતી સદ્યુભુને પોતાને
જ ખાનર સદ્યુભુ; શિયળને ખાનર જ શિયળ; આ

ચાલ્સે જેસેટ

માર્ગ સજા પુરશે જ છે; એવી આશામય નાગ્નિ-
કતા-ક્રીડમુશીનો એ પ્રચારક અંગત જીવનમાં તપસી
સમ પવિત્ર જતા દારણ આલેખોનો ભોગ થઈ પડેલો.
'પ્રભુના સપથ' લેવાનો કાયદો ફેરવવાની કોશીશ
ન લેવા માટે તો પાંચપાચ વાર પાર્લામેન્ટમાથી
માર આજખાઈની બંદાર નીકળેલો, જતા એ વારંવાર
મુદાયે જતો એક આગળા ઉંચી કરે તો આખી
પાર્લામેન્ટના ટુકડા કરી નાખે તેવું પ્રયત્ન અનુયાયી-
દળ દાખર ઉચુ જતા, ખામેશ પકડી શરીર પર
મારામારી સદનો શરીરોની મેવા અને ધાર્મિક
છુટા વિચારનું પ્રચાર કામ એમા જેના જીવનના
સકલ શક્તિ સમાના અને જીવનીજનગતી માનવ-
જાતિ એ જ જેનો પરમેશ્વર હતો, એવા એ નરોત્તમને
જેની બેસેટ મિત્ર કરી સ્વીકાર્યો. જેસેટ કહે કે
'ખ્રિસ્તિય બેસેટ' અને નમારે થેર ન બોલાવો.
તમારા પર પીટ પડશે.' પણ જેનીને તો દષ્ટે કરું
શુભાવવાનું રહ્યું નહોતું. એ જેસેટ સાથે જોડાઈ
નાસ્તિકવાતની રીક્ષા લીધી. એમાઈડીના સાપ્તાહિક
પત્રની રાદ-તંત્રી બની. લખીને અને બોલીને ખિસ્તી
ધર્મના પાનકો નિયમો ને ધાર્મિક માન્યતાઓ ઉગર,
રાજસત્તાના જુદાં, પાખડો, ધર્મને નામે ચાલતા
વિચરો, પાઠરીઓના પાયરેલા કામલાઓ; તમામ પર
વિમાન, છતિદાસ, તર્ક અને જીજ્ઞાસે મળ્યા તે નમામ
ચક્ષુ વડે ઉગ દદશા ચલાવ્યા અને તેની ઈર્ષી કંમિત
દેવી પડી નાસ્તિકતા એટલે જ અનોનિયાદ, એવું
જુદાણુ ચલાવીને વિરોધીઓએ એના ચારિત્ર્ય પર
ખોનપાયાદાર દુમલા કર્યા. એને મારી નાખવાની
ખબુ ધમકાઓ મળી. એથી તો જેનાને ઉદ્ધતુ શુરાનન
મધુ બ્યાખ્યાનો કરતી વખતે શરીર પર પત્થરો

જન્મના સંતા-
પોનું નિવારણ
પણુ આ જન્-
મનાં જ ઉ-
પાયો થઈ;
અનંત નરકની
ધોર મંડળા ન
હોઈ શકે; પા-
પોનો ઉદ્ધાર-

વાગ્ધા એ પ્રદારોએ ઝેનીને વશ સમ બતાવી.

પણ આખરે એક છેલ્લું અસિદ્ધિ દેવાની પડી આવી પહોંચી એના પતિએ પોતાની નીકરોને કબ્જે ઝેની પામેથી લઈ લેવા અદાલતનો આશરો લીધો અને 'ઝેની' ઓરન હોવા છતાં કેાઇ પણ વકીલ રોકવા વગર જતે જ અદાલતના મુકદ્દમે લડવા દાજર થઇ ઓરન જત જતે અદાલતના ન આવી શકે તેવી તે કાળની મામાનિક પ્રથા હતી અને ફરીપૂજક યદ્દી ન્યાયાધીશ આશુરતી અદાલતના આવે છે એટલાથી જ બમ ચમકીને, ઝેની કેાઇ મદા પાપિની હોય તેમ માની ઝેનીના ગેરલાભમા ઉતર્યો ધર્મદીન માતાના દાયમા નીકરી પણ ધર્મદીન બને, એ દલીલને જરે ઝેની પુત્રી એના દાયમાથી અજાતકારે ઝડપાઇ ગઈ. માતાના અધાગ છવનનુ એકનુ એક કિરણ ખેંચાઈ ગયું પુત્રી સીમો નાખતી હતી, હજુ તાવચેડી હતી, છતાં ઘાતકી પિતાનો નોકર આડીને એને ઘસેડી ગયો એ ત્વલ કળા બે પત્ર, અચ્છી ભરતુ મો, કિલકિલાટ કરતુ હૃદયને સુનેરી બુદ્ધિ ચાલ્યા ગયા પતિને ઘેર અચ્ચાને મળવા જવાની પણ મના થઇ, અને શકર કરીને એટલી રજા મેળવી ખરી પણ માતા ત્યાં જતી ત્યારે એને અપમાનો ને કટાક્ષો મળતા અને જરચ્યા બાપની ધાકથી માને દિલ ખાલી બેડી પણ નહોના શકતા ઉલટું વિદાય વખતે જરચ્યા બુરતા અને ટુરવા જલ બાપની સિદ્ધા સહેના પોતાની મમતાને તૃપ્ત કરવા જતાથી જરચ્યા ઉલટા વધુ પીડા પામે છે એ જોઇ ઝેનીએ પોતાની મુશકાતો અધ કરી ઝેનર ચીરાતું દત્ત, પણ બીજો ઇલાજ નહોતો કાપડો વ્યભિચારિણીને જરચ્યા પર જે દક્ષ આપતો, તે પરિણિતા માતા પાસેથી હિનતી લેતો' (આજ કાલકો જલવાયો છે.)

૪

અદાર પયોં સુધી ધાર્મિક પાપંડો સામે ઝેની એસેરે અથાક યુદ્ધ ચલાવ્યું એ લખે છે કે 'જ્યાજ્યા વિચારનાત્મક અને ઇન્સાફ ઉપર ઘા થયો છે, સાલ્યા મારી કલમે અને જમાને ચુપકીતો તોડી છે નિરંતર હું અગ્નિયક દાયમા લખને ધુમી છું.'

આ કાર્ય માટે લાપા ઉપર અગ્નિકે પ્રજ્વળા જોઇએ અને ઝેની એમરે એ પ્રજ્વળાને આજ

જગતભરના ઉત્તમ વક્તાઓની ટામે પહોંચાડી છે પ્રથમ જ્યારે એને પોતાના ઉભરા વ્યક્ત કરી દુનિયાને સમજાવવાની છાછા થઈ, ત્યારે એની જીભ પર શબ્દ નહોતો ચડ્યો એક વાર એ પોતાના પતિના દેવજમા વાજત અનવવા મએલી અંદરથી દાર વામી નીધા, અને નિર્જીવ ખુરશાઓ સામે બાપણ કરવાની અજમાયશ કરી હતી ત્યાં પણ એના પગ પ્રથમ ધ્રુજ હોવા પણ પડી તો પાતાળ ધ્રુવીને પ્રવાદ ચાલે તેમ વાણી નીનરી ખુરશીઓને એણે કંપનાના માનીઓથી ભરી દીધી, ને જાણે કલકા સુધી એ કાલપનિક શ્રેતાવર્ગને મત્તવશ કરી રાખ્યો' એ એનો પ્રથમ અનુભવ તે પછી એ જાહેરમા ખડી થઇ પહેલુ જ વ્યાખ્યાન 'સ્ત્રીઓની રાજપ્રકરણી પત્ની' પા નીધું આજે એ મિદ્ધિ એટલી દદ સુધી પહોંચી છે કે એની જીભના ટેરવા પર ગજબત્તાઓ અને ધમજતાઓના છવનમ્મલુ રમે છે એમ કહી શકાય

રાજપ્રકરણમા પણ તમામ પરાધીન પ્રજાઓની તરફદારી કરવામા એણે તે કાળના રાજદારી જોખમેની તમજા કરી નહોતી પોતાની માનુષમિ આલેશ ઉપર તે વખતે પ્રજાપીડનના નશાન ચકો નખાવા દતા. તેની સામે એણે પોતાની જવાબ ચલાવી હતી 'ઇંગ્લેડ, મન્ડિયા ઍન્ડ અફધાનિનિન' નામનું પુસ્તક લખી દિંદ પ્રત્યેની છિદનની નીનિને એના સાચા રવરપમા ખુદ્દી વાડી હતી અદાવતમા કાપકાની લડ્યો પણ પ્રાનના વિચારનાત્મકને પણ કરવાને ખાતર જ એ લડવા કરની હતી કેદ પકડાયતો ડર તો મયો જ દતો, કેમકે અખળા મરીને એ રખડકી બની હતી -

૪ સ. ૧૮૮૫ની લગભગમા એના છવનમા બીજે પછેરો આજ્યો વાર્તાવિક એ પકડો નહોતો, પણ એકના એક સમરાગણની અંદર ની વ્યદ-રચના પર જાણે નિમણુક થઈ હતી, માનવમેવા જીવનની એક નરી કડી હતી ઝેની જેસેરે ચાર્ન ઍડસોની સરચા લખને 'સોશિયલિઝમ'—સમાજવાદમા ટુકાવ્યું સમાજનાન્દી માથે એની છવન-સાકળને પ્રથમ સાધનાર પુરુષ જ્યોર્જ બર્નાર્ડ શો.

[અનુસંધાન આગળ પાન ૩૩૭ ને]

આ ર વ ટિ યો

૬૩૨ શહેરમાં કાઠિયાવાડના અમરેલી ગામથી કોઇ ન્યોતિય જાણનારા બ્રાહ્મણ આવ્યો છે. રાજા કલ્યાણમલજીને આ જોશીના સામર્થ્યની જાણ થઇ છે. એણે હુકમ દીધો કે 'હા, ભોલાવો એ બ્રાહ્મણને રાજ-કચેરીની અંદર.'

બ્રાહ્મણ આવ્યો અને મદારાજે એને પ્રશ્ન કર્યો કે 'મારૂં મોત કહી દેશો જોશી?'

'મારવું-જીવાવું એ તો પ્રભુના હાથની વાન છે, રાજાજી! હું તો ફક્ત જન્મોત્તરીના આંકડા માંડીને ભવિષ્ય બાંધું છું. મારે કલ્પે માણસ કાઢ મરતા નથી.'

'મારૂં ભવિષ્ય જોશો?'

'હાલે, હાલો જન્મકુંડળી.'

જન્મકુંડળીના આંકડા જોઇને જોશીએ મળીર ચહેરે રાવને જણાવ્યું, 'આટલાં બધા માણસોની વચ્ચે કહેવાડાવડું રહેવા હો મદારાજ. ફરમાવો તો હું આપને એકાંતે મળું.'

'ના, ના, જોશી' આ સૌ મારા સારે જીવ દેનાર રજપુતો છે. એનાથી મારે અપરંપત ન હોય કહો, જે કાંઈ મારી જન્મકુંડળીમાથી નીકળતું હોય તે.'

'ફીક ત્યારે બાપુ' આજથી આગળુત્રીમને દિગ્ધિ તમારે માથે વિજળીની ધાન છે.'

પશ્ચીમ વર્ષના જુવાન રાજા કલ્યાણમજીના હોઠ ઉપર મરકકડું નરવરવા લાગ્યું. મધ્ય ચેત્ર માસ ચાત્રતો હતો. આભમાં વાદળાંનું ધાણું પથ્થુ નથી. રાત પડતા નજીકના નિર્મળ તેજે ચળકે છે. આભને આધેઆધેને ખુણે પથ્થુ વરસાદના વાવડ નથી કલ્યાણ-મલજી જોશીની વિદ્યા ઉપર મીઠુંમીઠું હસ્યા.

'મદારાજ!' જોશીએ જમદાતની મજબ વાણીમાં કહ્યું 'આ આંકડાની ગણતરી છે, -વિધાનાના લેખ

જો. આગળુત્રીમને દિવસે જાતન રાખજો.'

'અને ગણતરી ખોટી પડે તો?'

'તો જનોઇને બાળીને પી જાઉં.'

'એમ નહિ મા'રાજ; જુઓ, તમારૂં બાપુ જુલું પડશે, તો જન્મકેદ દષ્ટા; અને સાચું પડશે તો ઇશ્વર ગાલનું એક ગામ આપીશ. હાલો ત્રાંબાનું પતક.'

ત્રાંબાનું પતક મગાવી કલ્યાણમજીએ એક ગામનો પટો કરી કારખારીને સોંપ્યો. આજના દીધી કે આગળુત્રીમને દિવસ ઉતરીને ત્રીમને દિવસ ઉગે, અને તો વિજળી પડી હોય, તો આ બ્રાહ્મણને લેખ સુખન કરવો.

બ્રાહ્મણને નજરફેરા રાખવામાં આવ્યો. આ તરફ આગળુત્રીસ દિવસની અવધિ યોરી યોરી આવવા લાગી ચાનાંધાના બાનીસ દિવસ ઉગ્યા ને આજમ્યા, ત્યારે રાજાના અતુરસુગ્ધ માણસોના મનમાં વિચાર ઉગ્યો કે વખત છે ને કદાચ બ્રાહ્મણની વાણી સાચી પડે. મારે કોઈ વિજળીનો પ્રદાર ઝીંકીને જાતન કરે તેવી જગ્યાએ ઓથ લેવો હશે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું કે 'મરાજ છે. હું નથી કહેતો કે રાજાનું મોત છે; હું તો કહું છું કે રાજાને માથે વિજળીની ધાન છે. કોઈ ત્યારે ઓથ લઈને તમે એ ધાનને મોળી પાટી શકશો.'

'ઓથ લેવાય એવું તો આપણા જોષપરિયા કુંચરનું જોષર છે' એમ જાણકારોએ જાણ દીધી. જોષપરિયાના જોષરામાં છેલ્લું અંકવાડિય વીનાડ-વાનું નક્કી થયું. જોષરામાં સાંકડાંની ઘડ અને સરજામ પહોંચ્યો.

વાદળની સાથે વાતો કરતો, જુગજુગથી વીજ-વરમાદના ને તોફાનના ધા ઝીંકતો, કાચો ધાર

જોધપરિયો, કાળના દેવામા ખટકની ખીની મગીઓ, ધરતી ધરતી ઉપર પડછાયા નાખતો અને ગરુડ પંખીઓને આશરો દેતો ઉભો છે એના ભરતી તુડને માથે કાળનો એક ધા પલ્લુ ઝૂટ્યો નથી. એ ઉભો છે, તાજે કોઇ વનધારી જોડો કવચ પહેરતો આઈ પહોરની આશજેલ દેતો પહેરો ભરે છે, કોઈ જટા-ધારી જોગધર તાજે આમન વાળી અઘખની મગાધિ-મા ગિગરે છે

એવા અટકા દુગગની પવોડી નીચે મોટી દર-વાર કચેરી માય એવડું પોતાણું પથરાએલું છે એ પોતાણુની અંદર આતી રમા દિવનની સંખ્યાને મમમે ગવ કલ્યાણમચ્છજો, પોતાની માળીમાથી કેળિયો લેનાગ તેરતેડા ને જુઝર્જ મળો પાચમે નમાયી-ઓની માથે રહેલાણુ આપરું રોજ રાતે ગાણુ આજ-ણુનો રગગગ રેજાય છે, અને સામે મોતના સામ પડે છે તે તાજે કે આનન્દના અજાજ્યા કુળી તપ છે

સાત દિવસમાથી એક દિવસ પીર્યો, બીજે દિવસ ઉર્ગાને આશમ્યો, ત્રીજ દિવસની ઝડ લાગી, તેમ-તેમ તો રાવ કલ્યાણમચ્છજીની નજર ખેંચાતી તપ છે કે જે પાચમે સાથીડા સોનાની મુઠે તલવાર લઇને પોતાની ચોમમ વીગસને ઝુકના દત્તા, તેમાથી રોજોજ થોડોરોડે સરકીમરડીને નર બેળા થવા લાગ્યા છે કાળના મોટામા ઓરવા મરિ રાખી મુકેલા એ જોડાઓ આમ ઓછા થાય છે તેથી રાવને તો કષયે વહેમ નથી આવતો. કાષક કામે જતા દરો, કાષક મારા રણજુનો ઉપાય વિચારવા જતા હમે, એવો અર્થ કરાને રાવ મન વાળે છે

પણ એમ થાના તો ઓગણત્રીસમા દિવસનું પ્રભાત પડ્યું, અને આભને આરે કાળના કાફલા નાગરના હોય તેવા વાદળાની આવજત મંડાઈ ગઈ એક પહોર, બે પહોર, અને ત્રીજે પહોરે તો દોવસ ને ચોવળના થર આધીને વાદળાએ આભમા ઘટાટોપ જમાવટ કરી દીધી કાળના હમરે આજતા હોય તેવી ધણેણુડી એ ધણેબેસા મગનમાથી ઉઠવા લાગી તાજે પ્રલયના નમારા માથે કાળબેરેવો વજની ઝાડી વડે ઘોસા દેવા મડ્યા કોઇ મત્ર જાણુનારે જાણે મત્ર છાડીને મોતની સેનાને જગાડી મુકી

કલ્યાણમચ્છજીના દાયમા હોકાની નળી રહી ગઈ

છે, અને એને વીંટીને દવે એક જ મો માયીડા બે । છે. એમાથી તો એક પણ ઓછો થવાની બીક નથી પણ જેમજેમ તોફાનના મડાણુ વનમના ગયા અને આભના ગડેડાટથી જે રપરિયો ડુંગર મુંજવા લાગ્યો, તેમતેમ કલ્યાણમચ્છ દીડું કે પોતાની દબુરમાથી એક પછી એક માથી નોખતોઆ જડાના જનાવી લપાનો-લપાનો મગતો તપ છે એમ થાનાથના ગપોરડાણુ થયુ ત્યા તો પાચમેમાથી ચારસો ને પચાણું ફટકિયા મોતી વીણુધરીણુધને બદાર નીકળી પડ્યા, અને જાડી રવા પાંચ એકીએથી વરસના છુટ્ટાઓ એ પાચ ડોસા કહણુ છાતી કરાને ગયા તો ખરા, પણ રાવ કલ્યાણમચ્છથી આથેરા જીને-બોયરાના છેડા ખુણુમા લપાના બેડા પોતાના અજઘાનાતી પામે એસવાથી તો એમને પણ વિજળી વાગવાની બીક હતી

‘કુનિયા ! વાદ કુનિયા ! વાદ કુનિયા !’ એવા ત્રણ ધગધગના નિશ્વામ રાવના દેવામાથી નીકળી પડ્યા મરક ! મરક ! મરક ! મુખ મક્કાવીને ગળ પોતાના ઓસવાતા હોકામાથી જોર કરીકરી ઘુટો તાણવા લાગ્યા. ખીજ બાણુ મગનની પ્રલયકારી અસુર-એનામા વિજળીનો વવારો થયો

ઘડી આભના અંદર બેઠતી ને ઘડી ધરતીને માથે ગડથોલા આની વિજળીએ ઘનધોર નાટારભ માથે કડડ ! કડડ ! ત્રણત્રણ કટકા થઇને કુમરને દક્ષ-મવાવવા લાગી પીળા, લાલ અને આસમાની રંગે ડુંગરો રગવા લાગ્યો દમણુ ડુંગરના શિખર ખેડીને જુકો જતી નરો એની ઘડીઓ ગણુની થઈ ઇડર ચહેરો મેડે, કોટ, કાગરે, ઝાડે ને જખે, દનરો માનવી ચડીચડીને જોધપરિયા કુમરા માથે મોતની આનસખાજ મડાણુ હતી તે નિરખી રલા ઘડીક જળજળ અજાસ, ઘડીક ઘોર અંધાર, કંડેડાટ, ગેડેડાટ અને પવનના સુસવાટા ! દમણુ ડુંગર તુટશે, એ તુટ્યો એવા ફકડાટ ! મહેલમાં માળાઓ લઇને દર ! દર ! દર ! કરતી બેસી ગમેવી રાણીઓ અને હોયેદેય દળાય તેવી મેદની એની સામે કલ્યાણમચ્છ હોકાની ઘુટો તાણુના, મોમા આગળી નાખીને અચપ બેડા છે.

એવે સમયે ઇડરના રીમાગ માથે એક માદિયો પોતાની પીઠ ઉપર બે મોકાનીનર પડજા અમવારોને

મોરેસ બારવટિઓ સત્તો લાય આર્યો

‘કહ, બાળી ને’—જટ બહાર નીચી આ’

ઉપાડીને આવો આવે છે. જગીન ઉપર સા જગતી હોય તેના જગ્યા—ન જગ્યા પણ માડો, ડીવો નીડીજાને પંદરપંદર લાય માથે આડો કરતો, પોતાની ડોકને છેક અસવારના બોળામા નાખી દેતો, કટકા કરી નાખે તો પણ કબુકે નદિ એથો, અને પા ગાઉ માથેથી પણ માનવીના પગમાં કળાને જેતરવા જેટલે અથે તરી જતારો, બારવટાની રીતને જાળવતાં અસસ થરો ઉંટ પંથ કાપતો આવે છે.

માથે મોરેસ અને અસવારો દુધમસિયા જુવાનો જ છે. એમાના એકનું નામ કસ્યાબુમમ અને બીજાનું નામ ઉમેસેન છે. બેયની કમ્મરે નરપત્રો લટકે છે અને બેયના બોળામાં અછેક લાળી નાળીયાળી ખંડુક છે

એના રુધિરમા આપણી માદી-મુછોના કાનરા ભી-જતા છે.

‘રીસાઈની જાગીરનું એક છોકરું પણ અપવ્રુ મ્હે લા અંધી ઇડંગો ધણી નીંદર ન કરી સંકે, એની મિતે આજ મરી જાણું છે હો બાઈ.’

‘એમા કહેવું ન પડે, પણ અદાલત.’ આ શો મામલો? જરૂર કાગરે કાગરો ને માડની ડાળાએડાળી આવજ સંજીવન કા? આ કાળી મતે ક્યા ય નદિ ને જોડેપરિયા કુંગમ માથે વિજળી કા ગરબોલા પાપ?’

‘અરે, પણ રીમારે ક્યા ય એથાણુ નદિ ને સહેર-મા આ ગેવાડગર ને વાવાઝાડું ક્યાથી?’

‘એને જાગ્યા અન્યથામાં ગરકાવ થઈ ગયા

‘ઉમેદ!’ મોટા અસવારે ચા: દીધુ.

‘બોલો બાઈ!’

‘ઉમેદ, જોડે હો,

ચડકારો ચાચ નદિ.

આજ નાનકડી છુ-

ટમા કે કાઠ બીચારા

નવામિયાને કુટવા-

માં નથી રોકાવ.

બહુબહુ પાર આપ્યા

નિર્દોશના માથા ઉ-

તારા છે, આજ તો

મરે મજાની મુછો

વાળા હોય તેવાને જ

કુટી દેવા છે હો.’

ભક્ષે પછી લા કટકા

થઈ વરખાં

‘મોટા બાઈ’

મુજાઓ મા આ

વખત છેલ્લી વારના

જુવાર કરીને જ

નીકળ્યો છું અને

દવે અજાગ્યા નથી

રહી, મોળાગળ અપી

મયા છીએ, આજ

તો એને મારીને

ગગનમાં કડાકા થાય છે તેમ બનેલી વજીરી છાતી પણ થડક ! થડક ! થઈ વાળળના વાજીરતી સાથે તાલ દેવા લાગી ગઈ થોડી વાગ્યા તો સાદિયો ઇંદરના દરવાજા પામે આવીને ઉભો રહ્યો અને આગલા અંતરે દરવાજાને દાકલ દીધી કે 'આ જાડુ શું છે આજ ?'

ઉઠાડી તલવારે ટેલના પહેરેગીરે કુંકાટગ ઉત્તર દીધો કે 'રાવ સાહેબને માથે આજ વિજળી પડવાની છે'

'કેણે કહ્યું ?'

'અમરેલી ગામના ભેંશાએ'

'ક્યા છે રાવ ?'

'ભેંધપરિયાના ભોંયરામાં'

'કેણેકેણ છે માથે ?'

'હતા તો પાચમે, પણ અટાણે પાચ ગયા છે.'

'ઉમેદા' ભ્રમથી સજાગાય' કહીને કલ્યાણમને દેરી ડાબી ઉઠને વાળે ને ભેંધપરિયા માથે ઉઠ બેઠો મેલ્યો કાઠને કાઠેથી માનની ભેંધ ગયા કે માથાદાના અસવારો ભેંધપરિયા મરવા માટે જાય છે વિજળીના અજવાસમાં ઉઠ અનેક રમે રમાનો આવે છે ગેડાડ કરીને પાછ જવા તપર ચમેલા આલ સામે છાતી કાઢીને મળિયા ઉઠ કાળ જતો ચાલ્યો જાય છે

અસવારોએ કુંગની તળેરીમાં ઉઠ એકાએકે ઉઠ ઝુક્યો શા તો બને અસવાર સપાટામાં ડેકડા મારીને ઉતરી ભેંધરાને પારણે દાખલ થયા કલ્યાણ-સને પોતાની બહુકની ભ્રમથી મેતાની

'ઉમેદા' ભેંધે હો, તુ વા ક તો નાદિ હું દિસાળ ચુકાવીશ'

એટલું કહીને કલ્યાણસગ દાખલ થયો અંદર જઈને જુલે તો, દલમવીને છુડું છુડું થતા કુંગની નીચે, ઇવતા માણુમનુ જેન બેહુ હોય તેવા રાવ કલ્યાણમને બેઠેલ દીકા-એકલા' નિગધાર' અને મરનાની અણી ઉપર'

કલ્યાણમગના અનરમાં ઉભરો આવ્યો, 'આહા-હાહા' મારો ભાઈ; ઇંદરનો જગપતિ એકલો'

'મોટા ભાઈ' ભારી લાજ મળ્યો, પ્રુષ્ટી દઈ હુ. ને મેરલી.....' એમ કહીને જ્યાં ઉમેદસગ બેહુક ઉગમવા જાય છે ત્યાં તો કલ્યાણમને ઉમેદનો

દાઢ આંધ્રો 'ઉમેદા' જમઝી એવલી નાખ !'

'કેણેતમે ?' એલના જ રાવનો અવાજ શરીરો 'અમે કેણ ? નથી જોળખનો, પાપ ! તે રાવગલ ને પાતપાત કરી નાખેલા તારા ભાઈ' ન જોળખ્યા ?'

એટલું કહીને બંને જગ્યાએ એકાના છેડવા મુમવના વાયરામાં બોલી મુઠો ફરકી રહી

'કેણું કલ્યાણુ ? ઉમેદ ? તમે આવી પહોંચ્યા ?'

'દા બાપ, અટાણે ન આવીએ તો પછી કયારે ?'

કહીને કલ્યાણમને દાખલ કર્યું

'ભને આવ્યા કલ્યાણુ, ઉમેદા' આહાજની વાણી સાચી પાડવા ભને આવ્યા તમારા મ્યાનમાં પણ વિજળી જ છે ને ! એવો ભાઈ.'

સાલજાને પારવટિયાની આખો પલપલતી દેખાઈ પારવટિયા કાઈ એકો ન રાક્યા ત્યાં તો કડકડ કુંગરો કડકડો અને રાવે કહ્યું, 'કલ્યાણમંગ' ભાઈ' તુ ભાગી જા. દમણુ વિજળી પડશે તું ઇવતો નીકળ, નીકર ઇંદરનો વરા એલવારો'

'ભાગી જતુ હોત તો આવત જ શા માટે ? અને તને બહુ વલસા હતા તે તો ભાગી ગયા એની ભેંધરણીથી તો તે આમારો રોટલો છુંડ્યો છે.'

કડકડ ! બોલ વાર મેનનો સાફ પડ્યો અને મેટરો પામવટિયાએ રાવનો દાઢ જામ્યો 'ઉક, ભાગી જા, બદાર નીકળી જા'

'અને તુ ?' રાવે પુછ્યું,

'હું તારો નામેરી છું ઉક, આહાજની વાણી ભને સાચી પડે હું ખાઈપી ઉતર્યો છું ઉક, હું લાખુનો પાવજુદાર—'

'હું ઉઠીને તને મારી વાત ગીલવા દઉં ? રામ રામ.....' ત્યાં તો કડકડ ! ગીતો કડકડા થયો આલ તુડી પડ્યો કુંગરો દલમડલો ઉપરથી શિખર ચીરણુ પાર મુરજ બેળા ઉગ્યા હોય તેવો ઉજસ થયો અને એક પળમાં પારવટિયા કલ્યાણમને રાવનુ પાવજુ ગાંધી થા કર્યો રાવ આવેના ખુણામાં જઈ

પડ્યો અને વિજળી પડી. પારવટિયાના એ લાવેલા દાથને મોટો પાટી, પાટી છલંપ મારી, ગુલાના જલે સુસ કરી નાખશે તેવી કીકીઆરી કરતી, તાકવ રમતી, ગગનમગમાં એ ઇંદ્ર મહારાજની સગળતી સમશેર પાછી ચાલી ગઈ

જે દાથે બારવટિયે રાવને ફગાવ્યો, તે જ દાથેને લંબાવેલો ગળીને બારવટિયે ઓં દર દર ! ઓં દર દર ! ઓં દર દર ! ના મુખોચ્ચાર કરતો ગેઠો રહ્યો પલકમા તો તોફાન સફેલાઈ ગયું, જાણે સ્વપ્ન આવીને ગયું. જાણીતા અતુર સાચા પડવા 'કલ્યાણ' નામના જે માણસોમાથી એક ઉપર વિજયી નાટકો, અને બરાબર વખતસર રાત્રી કલ્યાણમંચની ધાત બારવટિયા કલ્યાણમંચે પોતાના શરીર ઉપર ઝીલી લીધી.

'ભાઈ' મારો ભાઈ' જેમ બોલતો ગય આવીને બારવટિયાના પગમા પડી ગયો. મહાદ કહે કાંઈથી કાંઈ બોલાયું નહિ,

અવેરચંદ મેઘાણી
['મોરારજી રસરા'ના અમરક બાળ પમાથી]

જર્મની જવા સંબંધે

એક પુલાસો

'કુમાર'ના લેખાળ અકમા 'જર્મની જડ હોય તો' એ મથાળા નીચે છપાએલ પત્ર વાંચી વિદ્યાર્થીએમાં એવી નેરસમણી ફેલાઈ જવાય છે કે આઠો આવનાર વિવાહ બંતે કમાઈ, સ્વામીથી રહી અન્ધાર કરી રહે એ પત્ર ફરીફરી વાંચી બેઠો, છતાં મને ક્યાંય એવો અર્થ નથી મુજતો. તો પણ આ કુલ્ય વધારે ન ફેલાય એ માટે હું અપ્પ લખી જાણીવાની મારી ફરજ સમજું છું કે બંતે કમાઈ અન્ધાર કરવાની માર્ગચાકક્ષા રોચનદે આઠો આવવાની બુલ કરવી ન બેઠેએ જર્મનીમાં જ રાખ્યાબધ બેઠેરા છે અને એ રોચને સત્ય તરફથી નિવરિત રીતે પગરવી મારફ બેઠેરાની આશ્વર્થ્ય આપતું પડે છે આથી સ્થિતિમા પર-દેશીએ અન્ધારની આરા સખી એ આપવાચરના જ ગણાય

લુટીલુટી માલિકી માનતા મારા પર આવેલા જ સ પચોતો વ્યક્તિગત ઉત્તર આપવામા રાગચેતો અનુજેતો જ્યાં ન કરતા 'કુમાર'ના આપવા અકમા સર્વ માલિકી પુરી પાડતો એક પત્ર લખી મોકલવા ધાર છું

અનિય (જર્મની) , લવજા ત્રિભુવન ચોરિયા

સુધારો

મયા અકમા આગેલી 'રાત્ર મેળુ છલુ ર' વાળી વાર્તા અંગેષ ઉપરથી ફેલાઈ રી

* એ માલિકીના સ્થાને તામ્રમટ પ્રમાણેની જમીન ઇસ્તમા ખાતા હતાં એકું મેવાય છે બારવટિયાનું બારવટું પાર પામી દિશા પરચું અપુ રોષ્ટુ કોરાય છે

પ ક્ષી નિ રી ધ બ

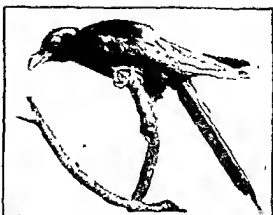
કોયલ

પક્ષીઓમાં નર અને માદા બોળાવવામાં કેટલીક વાર બહુ જ મુશીબન પડે છે, તોફ કેટલાક પક્ષીઓની આખતમા આ કામ બહુ જ સહેલું છે. દાખલા તરીકે ચક્રો અને ચક્રી, મોર અને દેવ, કુકડો અને કુકડી છતાં પાડ્યા બહુ જ સહેલ છે, જ્યારે શુભશુભ, કાગડા, કશનર વગેરે ઘણાં પક્ષીઓમા નર અને માદાને છુદા પાડવાનું કામ બહુ જ મુશ્કેલ છે ઘણી વાર તો ભલભલા ઉરનારો પણ એમા ભુત્ર ખાઈ જાય છે. મારા એક મિત્રે મને એક વખત કહ્યું કે 'કાગડામા નર અને માદા બોળાવવા બહુ જ સહેલ છે, મોળી ડોકવાળી માદા અને મોટો ને નદન કાળો તે નર' તેમને ખબર નહિ કે કાગડા તો ચળ જાનના થાય છે. એક મોળી ડોક-વાળા, જીભ તદન કાળા અને મોટા નથા ત્રીજા તપખીનીયા રંગની રાત્રી પાખવાળા

કોયલની બાળનમા પણ આવી જ ગેરમમલ થઈ જાય છે. મુંદર ચક્રચકિત કાળા રંગનું અને રાત્રી આંખ-વાળુ જે સચારમાજ જાડ ઉપર ટકે છે તે તો નર. માદા તો આપણામાના મોટા ભાગે જોઈ જોઈ નથી તે નરથી તદન છુદી જ જાનની હોય છે. તેના શરીર ઉપર કાળા અને સફેદ લીટા હોય છે. આ લીટા માયાથી ને પુછડી સુધી આવેલા હોય છે. છાતી ઉપર કાળાપોળા ટપકો હોય છે અને મોટે ભાગે ઉત્તા-ઉત્તાં જ તે ટુકા ટુકા કરી ને છે. આનું એક લોકું બે વર્ષથી મારા લીમડા ઉપર આવે છે અને મારે મામથી તે હાલભા દાવાળી સુધી રહે છે. 'કો-વેલ, કો-વેલ' અથવા 'કુલકુલ, કુલકુલ' જેવા બે જાનના લાળો અવાજ નર કોયલ કહે છે અને તો આપણે સામે ટુકા કરીએ તો ને જવાબ પણ આપે છે. આ

માદા કોયલ

નર કોયલ

પક્ષીને આપણો મોટો લાગ માદા કંઈપણ છે અને તેનો નર કેવો દસી એવો તો વિચાર પણ કરતા નથી આ ગેરમનજ હાવવામા કવિઓએ પણ ખાસ મદદ કરી છે, કેમકે કવિ કાવિયસ જેવા પણ આ ટુફકતા પક્ષીને 'મદનકુતી'ની ઉપમા આપે છે ન્યારે, જેના ગાયન પાછળ કવિઓ ઘેરા થયા છે, જેના ટુફકે માનીનીએના માન ઉતારી છે, જેનું સર્ગીન સાલગળવા યુરોપી મુસાફરો અરધી દુનિયાની મુસાફરી કરે છે, તે પક્ષી સ્ત્રી નથી પણ પુરુષ છે આખી પૃથ્વી-આલમમા એ પક્ષી મોટામા મોટું ખુતી છે એ નર-માદાને લુહોલુહો પોષાક આપી કુદરતે પણ તેમને તેમના ખુતી કામમા મદદ કરી છે

માદાને રંગ ચટાપટાવાળો હોય તે ન્યારે ઝાડની કાળોમા લપાઇને એને છેલ્લે ઝાડની અંદર પડતા તલકલાયા સાથે એવી તો મિશ્રિત થઇ જાય છે કે ઘણી વાર તો દૂરબીનથી પણ શોધતી કદિન થઇ પડે છે. નરનો રંગ તો આવ કાળો હોય એકદમ નજરે પડે છે કોયલ માથા બાધતી નથી પણ પોતાના અગ્રાં બીજાં પત્ની પાસે ઉછેરાવે છે તે વાત તો આપણે એક વખત કહી ગયા નર કોયલ, કાગડાના માળાથી મોટે દૂર બેસી બેરથી ટુફકવુ શરૂ કરે છે કાગડા કોયલની જન્દાન સમજી ગએલા હોય છે તેથી અને વળી પોતે મોટે લાગે બીજાં નાના પક્ષીના ઇર્ષા લાગ કાગડો ઉઠાવી ખાઈ જતા હોવાથી પોતાના ઇર્ષા માટે બહુ જ સાવચેતી રાખે છે એટલે ઈર્ષા મુક્યા પછી તો કાગડો અથવા

કાગડી માળાને સુનો મુકતા જ નથી જતા કોયલના ટુફકવાથી બીજાં કાગડો માળો રોડો મુકી કોયલની પાછળ પડે છે પરંતુ કોયલની ઉડવાની ઝડપ કાગડાથી વિશેષ હોવાથી તે માત્ર કાગડાની આગળ રહેવા પુરતી ઝડપે ઉડે છે અને કાગડાને દૂર ખેંચી જાય છે. આ અવમરનો લાભ લઈ માળાની પાસે છુપાઈને બેઠેલી માદા કોયલ કાગડાના માળામા ઇંડુ મુકી દે છે કાંઈ કહે છે કે પોતાનું ઇંડુ મુકી કાગડાનું એક ઇંડુ તે ઉપાડી લે છે, પણ હું નથી ધારતો કે તેને એટલો બધો વખત રહેવો હોય કેટલાકનો મત એવો છે કે તે પોતાનું ઇંડુ આશ્રમા રાખીને ફરે છે અને વખત મળતા તે કાગડાના માળામા મુકી દે છે હું તો આ કોયલના બેડાને છેલ્લા ત્રણ માસથી નિહાળું છું, પણ આવું કાંઈ બનેલું નથી જતા આ એક નિરીક્ષણ કરવા જેવી બાબત છે.

દલે કોયલ કાગડાનું ઇંડું લઈ જાય છે કે નહિ તે વાત બાજુ પર મુકીએ પણ આ કોયલનું બચ્ચું તેના માળાપ કરતા પણ વિશેષ ખુતી હોઇ બાકી રહેલી ખુનરેજ પુરી કરે છે દલું તો તેની આખ પણ પુરી ઉઘડી હોતી નથી ત્યાં તો તે કાગડાના નાના બચ્ચાની નીચે ભરાઇ તેમને પોતાના બગડા ઉપર ઉપાડી માળામાથી નીચે ફેંકી દે છે, અને ધીમેધીમે આ પ્રમાણે કાગડાના બધા બચ્ચાંનો નાશ કરી, કાગડો અને કાગડી જે કાંઈ ખાવાનું લાવે તે પોતે એકલું ખાઈ જાય છે ઈર્ષા મેદવાનું, માળા ખાવાનું અને

[અનુભવાન આગળ પાન ૩૪૦એ]

સતારા ને સજ્જનગઢ

ઓ મેર નાનીમેઠી ફુંગરીઓ ને વચ્ચે મતારા પડ્યું છે. મતારા પુરાણી રાજધાની છે રાજધાની માટે આની મુસ્લિમ જગ્યા પસંદ કરવામાં છુદ્દિની કસોટી થઈ નામ એવું છે અધવારના ઇતિહાસવેત્તા કહે છે કે 'આવી રાજધાની વસાવનાર, આવી મુસ્લિમ જગ્યા શોધનાર શિવાજી અને તેના પ્રધાનમંત્રીને 'લુટાર ટોળી' કહેનાર અંગ્રેજ ઇતિહાસકારો ખાસ ખાસ છે.'

અઝીમતારા એનો રક્ષક છે. અઝીમતારા મજલુન અને ફીકીક હોય છે એના અંગની આધણી બેઠા ધાટની છે. અભારે એ જલ્દ ધર્ષ થયો છે. અંગ્રેજ સરકારે એને ફરી ભુલાવવાની મનાઈ કરી છે. અઝીમતારાનું મુળનામ વસંતગઢ. ઔરંગઝેબના શાહનશાહ અઝીમે એનું નામ અઝીમતારા પાડ્યું કેટલાક એને અર્નિકંથ નામ પાડ્યું કહે છે

વસંતગઢ કહેતો ઉજળો ધાતેદાસ ચીંટળાઈ રહ્યો છે. ઔરંગઝેબ પોતે સૈન્ય લઈ ચડી આવ્યો ફરિશ્તમા ટેરેટર લડાઈ બમી. વસંતગઢમાં વીર નાયક પ્રયાગજી અનંત કિશ્તેદાર હતો.

બાદશાહે ગદને ઘેરી લીધા 'વીર હબ્બરની સેના' પ્રયાગજી પામે માડ બે હજાર રૂંડો ! ગઢ પડવાની આણી ઉપર આવી ગયો. જયવાને કોઈ ઉપાય ન રહ્યો. પ્રયાગજીએ હેડની ભુક્તિ અજમાવી ગદના ભોવરામાંથી સધરેલા નાખ મગાવ્યા વીંછીના ટોપલા આવ્યા. ગઢ ઉપરથી ટોપલા ફેંક્યા. મોગલ સૈન્ય રાડ નાખીને લાગ્યું. અન્યવસ્થા ધર્ષ થઈ. પ્રયાગજીએ હેડ તથા મુઠ્ઠી તગડી મુક્યા. ફરી હથોડી કરવાનો વિચાર કરે તે પહેલા બાદશાહ માઠો પડ્યો અને પ્રયાગજી અનંતના વસંતગઢ અર્નિકંથ રહ્યો—અજીત રહ્યો.

સતારા તાનકડું શહેર છે. મોડું ગામ કહીએ તોપણ સાચું. 'પ્રકાશ' પત્રના તંત્રીને ઘેર અમરો

ઉતારો હતો. પુનાના લોકમાન્ય મહાવિદ્યાલયના એ સ્નાતક, વાડમય વિશારદ છે પુસ્તી કમાણી નથી જતા 'પ્રકાશ' પત્ર ચત્રાત્રી રહ્યો છે. ઘણા તેજસ્વી લેખ લખે છે. કૃષ્ટ પણ મહે છે ઘી અને દુધને બેએ પત્ર ચાલે છે.

ભુતો રાજમહેલ બેવા ગયા એની વિશાળતાનાં વખાણ કરવા મિથ્યા છે. એની શોભા, કળા, કારીગરી અદ્ભુત છે. એ તો નજરે બેવાય, કાગળ ઉપર લખાય નહિ. ત્રણ હજાર માણમ સહેને બેસી શકે એવો ભવ્ય દરવાજો છે. મહેલની અંદરની આધણી કોલ્ડાપુર જેવી જ પાછલા ભાગમાં રાણીવાસમાં મોટો હોલ છે. બીયોરી કાચ જેવું પાણી ભર્યું છે અભારે અદનો માણસ ગણ્યો એક આનો દહ નાહી શકે છે.

પડ્યો જ ભવાની માતાનું જગત મંદિર છે. રૂપેરી કમાડ, રૂપેરી પૂજપાત્ર, રૂપેરી મર્તિ, બધું રૂપેરી ! પુનરી પાણી મળી શકે તો રૂપેરી જ રાખે ! શિવાજી મહારાજ ભુદે અડના ભારે ગળામાં ભવાની માતાની મોનેરી જળી રાખના. આજ પણ એ જળી જ અદો પૂજાય છે.

અને ભવાની તલ્લવાર ! શિવાજી મહારાજની શ્રીજી આખ બેલે દિંદુ ધર્મને બચાવ્યો, જેના નેરો સાદિસ્તખાન ને અકતુલ, શીદી ને ફાજલ, એવાએવા મહારથી અંબલ ગયા ને રણમાં રોળાઈ ગયા એ ભવાની ! ઔરંગામા ઉરે અંધારે ઝાંખા દીવાના પ્રકાશમાં એ પડીતી યશસ્વી શિવાજીની વિચલ્યપ્રતિમા—ભારનની એ તારણદાર માતા ! બે ઘડી ભાવબીને દેખે અમે નગી રહ્યા.

અંગ્રેજ સરકારને ભય લાગ્યો કે આ જીવતી તલ્લવાર ક્યાંક રાખૂં મા ચેતન પ્રગટાવશે. પેશ્વા પાસે તલ્લવાર માગી; એનું બદાનુ આપીને કે વિજાપુર

અગ્નિયમમા મુકવી છે ના પાડવા જેટલી જેથામા મગ્નિ નહોતી તત્તવાર આપી દમણા જ વાન જવાર આપી છે કે એ લવાની નહોતી, બીજી જ નથવાર આપીની

સનારાની ટિળક રાષ્ટ્રીય શાળા જેઈ ઉદ્યાન પ્રવાનપદે છે સુનારીકામ, વણાટ, શીશુ, બાકસ બનાવવા વગેરે ધધા ધણા વિદ્યાર્થિઓએ દાયકર્ષા છે. શાળાના અર્થમા થોડીવણી મદદ પણ થાય છે

બીજે દિવસે શુરુવાર હતો શુરુવારે શુરુજી (સ્વામી રામદાસ)ની મહાપૂજન થાય છે ને સંજ્ઞાનગદ ઉપર નાનકડો મેળો થઇ જાય છે

અમે સવારમા નીકળ્યા છ માઇત્ર દૂર છે મરો-વરની મધ્યમા જેટ જેવો ગદ ઉભો છે ચારેકેર ચાર ટિગજ જેવા પદાડ પડ્યા છે ને વચ્ચે એકસે સંજ્ઞાનગદ સામે જ અગ્નિમનાગતુ મિથર વગ્નાય છે સિદ્ધ જેતુ ગણુ હોય નો બંને મોદામોદ વાનો કરી શકે

ગમદાસ ત્રામીએ આ ગદ જોયો શિવાજી મદા-રાજને કહે આ ગદ મારે જોઇએ મદનો રક્ષક મુનલમાન સરદાર હતો ત્રીજે દિવસે ગદ લઈ લીધો સગદાર ભાગી ગયો શુરુજીનું ત્યા રાજ્ય થઇ ગયું

ગદમા નામ પ્રમાણે શુણુ છે ચડવામા મજ્જન છે વાન કરનાકરના ચડી જવાય એવો સરળ દર-વાળે સાંજે રહ્યો છે બે કુડમા પાણી સાડ છે મંદિર દેખાવડું ને ઉંડું છે બોયરામા શુરુ સમર્થની સમાધિ છે સમાધિ ઉપર ગંમચ્છની મૂર્તિ છે અમે આરની વખતે પહોંચી ગયા ઘટાતાકવી મંદિર આખુ ગાજીતુ, અજમત અગ્નિઓના નરત્રા સાથે ગદ આખો ગાજતો

ગદ ઉપર ગમે તે આવે—રાય કે રક, સૌએ સમર્થનો પ્રમાદ લેવો જ જોઈએ. જમ્યા વગર જવાય જ નહિ અમે એ માટે તૈયાર જ હતા શુરુવાર સાધરણ રીતે મિષ્ટાન્નનો વાર હોય છે. અમને ઉંડેઉં આશા હતી કે મળશે પણ એકએક કટકો પુરણપોશી મળી આપી નાક લાખરાને દાગ અને શુરુ રામદામના એ શિષ્યો જેટલુ મગ્નુ ખાય છે કે સારિવકતાની ગધ પણ એમનામા નથી રહી સમર્થને શિવાજી મદારાજે જાગીર આપેથી તે એ-મના ભાષના વંશજે આજ પણ ખાય છે એમાથી જ નિત્ય દસખાર માણુમેને આર માસ પ્રમાદ મળે છે

અમે પ્રમાદ લઈ બે પડી આરામ લીધો પડી ગદ જોયા નીકળ્યા

શુરુજી જ્યા સમાધિમા બેસતા એ શુકા જોઇ દરવાજા બંદ છે દીવો લઇને જવાય છે જાડું ઉડી નથી રવજી પણ છે.

જે પલંગ ઉપર ગમદાસ સ્વામી પોદના તે જોયો દીચણુઓ ટોસિયો, ઉપર બે તથાઇ સમર્થ શુરુ શરીરે વામન દના. ટોસિયો પણ એવડો જ પડખે તણુ એક પાણી માય એવડી દેગડી હતી

એ દેગડી, ગદ ઉતરીને નીચે નદીમાથી કલ્યાણ સ્વામી ભરી લાવતા ખામ શુરુજીના સનાન માટે જ કલ્યાણ સ્વામી રામદાસ સ્વામીના પદ સિંચ. એ-મના જેતુ જ મુદદ શરીર

આજકો તો અટકચાળા જ હોય ને ' ખુણામા એક કાળા લાકડી પડી'તી અમે જોરા લીધી લાકડી અસસલ લાલિયા ધોડા જેરી ચમત્કાર નહિ જરાક અજવાળે લઇ ગયા જોયુ તો ચમત્કાર ' પેચવાળા લાકડી હતી ખોલી તો અંદરથી અડી હાથ લાપી દોધારી ઝુમી ' જ્યાક બદાર નીકળી ' અંધારા ઓ-રકમા અજવાળા થઈ ગયા સમર્થ ઉપર બગાળના કેદીઓની જેમ વગર કાયદે તહોમન મુક્યા, એના જગાજમા આ સજ્જનો ઉપોગ થતો દશે ગજ-કતાંને આ સાધુ પુરુષની છેવટ-સુધી જાણુ નહોતી સંચારીના એ હંડને નમસ્કાર કરી મુખી દીધા

સામી ભીંતમા બે કાણુ હતા તે વિષે લોક-વાયકા એરી સલગાય છે કે સમર્થને બે શિષ્યાઓ હતી ગિરાજી મદારાજને શુન્ના અદાવતીઓએ રાત કરી કલુ કે સમર્થને શુ પૂજે છે ? બે વિવચાઓ એના રોજ પગ દાખે છે '

મદારાજ કાઢ માને ? પણ જ્યારે બે સારા મુદરથોએ કલુ ત્યારે પરીક્ષા કરવા માઠ્યા પહેલેથી ભીંતમાં બે કાણુ રખાયા એમ કહીને કે ' આપ પોદી ગયા હો ત્યારે પણ આપના દર્શન થઈ શકે ' બેચાર દિ' જવા દઇને શિવાજી મદારાજ આખ્યા બંને શિષ્યાઓ શુરુજીના પગ દાખતીતી ઓરડો બંધ હતો.

શિવાજી મદારાજે કાણુમાથી નજર કરી પણ જોયું તો ન મળે શુર કે ન મળે શિષ્યાઓ ' હતું-

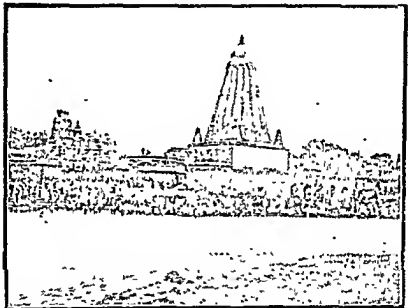
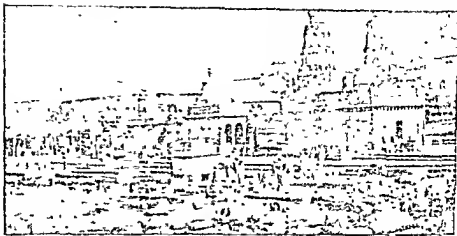
માનવની ભવંકર
ચૂર્નિ ખરી છે મદન-
રાજ આખ મીંગાને
બેસી ગયા. થોડી
વારે શુદ્ધિ આતી.
સમર્થ બદાર આખ્યા.
શિવાજી પથમા પ-
ડ્યા સમર્થ બારડે
ઝાલીને ઉઠાડ્યા

દાંવે વાટચો ચડી
ગઈ ત્યારે અમે સનારે
પહોંચ્યા. સનારાથી
મદાળગેશ્વરનો આ-
ડો માર્ગે જાડુ રળી-
આમણો છે પણ
વાયમિતાનો ખુરો
લખ. અમારી સાથે
પારકી થાપણુ; લી-
મેરે કિનસવેપો નહિ.
એટલે સ્કાકનો માર્ગ
લીધો. જાણુ દીક
ખાર આના દહ મો-
ટરમા ચડી બેઠા.
એક કલાકમા પાર્ધ.

વાઘ એટલે મ-
દાળગેશ્વરની તળેડી.
વાઘ કૃષ્ણવટે મોડું
તીર્થ છે. પાર્ધના દેરા

હોડીના આકારના છે અનેક મંદિર છે વાઘના
ગણપતિ જાડુ જગરા છે. એક પથ્થરમાળી જાડોરેસા
એ ગણપતિ મદા આગળ દક્ષિણી ભાગએ 'આ રા
મોરિયા' (મોરિયા એટલે ગણપતિ-મોરેશ્વર ઉપરથી)
ની પુત્ર પ્રભાવે ત્યારે નો દર આતી જવ

વાઘમા એક મુંડર પાદશાળા છે—પ્રતા પાદશાળા
એના આચાર્ય નારાયણ દરામી ખાસજલચારી છે મુદ
ખાતીમારી છે. પાદશાળાનું મોરાર એમને જ આભારી
છે. સંસ્કૃતને પ્રાધાન્ય આપી ટેક મંદિરે ચુપી ત્યા
લખાવે છે. પાદશાળા સાથે માંગીનેર પિવાયશિઓ

વાઘના
દેરો

બોજનમુદ છે ગૃહની સ્વરૂપના ને નિયમન અનુકરણીય
દના બોજન વખતની શાનિ, પાગમનાની કુશળતા
અને વેદની ધૂર એ ખપી પાન લેખી ચર્ધ એના
પ્રભાવે આમારી પાચનમશિનને કિતરલ આપ્યુ અમે
જમણું જમ્યા મદાળગૃહની આગળાંને વેરે મળ્યાય
એટલી નમુનેમર સંસ્થાઓમાંની આ એક ગણાય છે.

એક પાગે મદાળગેશ્વર મોટર જતી દત્તી. રાન
થોડી ને વેશ ત્રાસ દના બીજા ખાગ્યાઃ આના
ખરગી નાખ્યા. મોટર મદાળગેશ્વર ઉપર ચડવા માત્રી

સમનાસચણુ નામદદાને પાકેક

જેઠ માસના 'કુમાર' મા પ્રાર્થના વિશે

વિદ્યાર્થીનીની ઉપાસના

કેાઇ વાગ તમને આરા વિચારો સાથે આનંદ ઉભરતો દશે, એક સરમ નિશ્ચય ચવાથી ઉત્સાદ વધતો જણાવો દશે; તપ્ત નહેવારનો દવાડો હોય તેવું મન પ્રદુહિતન થતું દશે.

જેટલો છે તેટલો એક રીતે દીક છે; પણ મને આજના વિચારથી તે અપુરો અને થોડે અંશે ગેરનમજ કરાવનારો લાગે છે તેથી હું એ આખત જરા છુટી રીતે 'કુમાર'ના વાર્ધકા આગળ મુકવા છુટું છું

એ લેખનું મથાળું 'પ્રાર્થના' કરીને ગમ્જુ છે, પણ એ વાચના જણાય છે કે એમાની વધુ સચવાઓ ખ્યાનને માટે ઉપયોગી છે 'કુમાર'ના નાના વાર્ધકામાથી ખ્યાનનો શોખ કે લાપકાન ધરાવનારા લાગે જ હોય એમ ન હોય તેમા કુમારનો દોષ નથી કુમારવયમા શાન અને નિશ્ચયપણે ભેગી ખ્યાનનો અભ્યાસ કરવાની આશા રાખી વધારેવધતી ગણાય

કુમારની ઉપાસના એના વય, જુદિ અને જીવનને યોગ્ય હોવી જોઈએ, અને તે ખ્યાસમા ગમી હું આ લેખમા કેટલીક સચવાઓ કરવા છુટું છું

તમે નાના હો કે મોટા, તમાગમા ધની પાર એક પ્રકારનો ગભીર ભાવ ઉત્પન્ન થઈ આવતો દશે. તે વખતે તમને આનાઆવા વિચારો આવના દશે 'હવેથી માફ જીવન સુધરે, મારામા આનાઆવા દોષો છે તે ચાલ્યા જાઓ, મારા અભ્યાસમા માફ ચિત્ત વધારે પડેલાઓ, હવેથી માફ સારીર સુતાર; કુટેવો કાઢું, મારે કાંઈ આજના દિવસમા કાંઈ સાઈ કામ થાઓ, માફ જીવન સફળ થાઓ, (અમુક) મહા પુરુષના જેવો હું થાઉં, મારા ઉપર માગ માના, પિતા, શિક્ષક વગેરેની પ્રસન્નતા વધે; મારાથી એમની સેવા થાઓ, હું માગ દેશનો સેવક થાઉં, મારા દેશને માટે મારા પ્રાણ આપુ, 'વગેરે

તમને આવે વખતે લાગતું દશે કે જાણે માગ મનના ભાવો હું કેઈની આગળ દાકરૂ, કેઈનો મારો એવો મિત્ર કે શુરૂ કરૂ જે મારા સારા વિચારોને ઉત્તેજન આપે, મારા દોષોને દૂર કરવામા મદદ કરે, જાણે મારા જીવનનો સાથી થઈને મને દોરે.

પણ કેાઇ બીજી પાર તમને આવા વિચારો ચિતામા કે શોકમા નાખી દેના દશે તમને તમારા દોષોના ભાનને લીધે અકજામણુ થતી દશે આટલા દોષો કયારે મટે અને કયારે જીવન સુધરે એમ અધીરાઈ આવતી દશે કદાચ તમારામાથી કેાઇને તે વખતે રહી પડવાનું મન થાય, કેાઈની માફી માગી તેને શરણે જવાનું મન થાય; તમારી પોતાની દિમગ ખુરી મથા જેવું લાગે

સામાન્ય રીતે જેનું જીવન નિર્દોષપણમા ગયું હોય એવા નાના છાત્રાઓને આવા પ્રથમ ભાગે જ આવે પણ આપણે કમનગીએ આપણી નાની ઉમરમા પણ કેાઈની કુસંજતને લીધે આપણાથી કાંઈ નાનીમોટી છુવો થઈ ગઈ હોય છે અને તેથી આવું બને છે

જ્યારેજ્યારે તમારામાં આવી ગભીરતા ઉઠે, કેાઈ જનના મદાન કે શુદ્ધ જીવનની આકાંક્ષા ઉઠે, ત્યારે તમે જાણજો કે તમારા જીવનમા કાંઈક સારા પ્રકારનો ફેરફાર થવાની એ શક્ય છે. એ વખતે તમારે ચિત્ત એક નરા પ્રકારનો અને સુદર રંગ લેવા ઉઠે છે. એ કેાઈ મદાપુરવને પગસે ચાલવા છુટે છે.

તે વખતે જો તમે નમ્રભાવે અને ગભીરતાથી એવી છુટ્ટા કરો કે 'માગ આ પવિત્ર સકલ્પો જાગવાન થાઓ; મારી નિર્બળતાઓ નાખી જાઓ; મારા સકલ્પોને વળગી રહેવાનું મારામા જળ આવે; —તો એ જ તમારી સાચામા સાચી પ્રાર્થના થઈ કહેવાય તમારામા રહેતી ચૈતન્યશક્તિનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તમે એને જોળાવો કે ન જોળાવો, એને તમે નામ દઈને બોલાવો કે ન બોલાવો, પણ એ તો તમે રોજ જે પવિત્ર ઇચ્છાને નમ્રપણે અને અતીરપણે વળગી રહો તેને પાર પાડે જ એ છુટ્ટા પાર પડવી આજે અશક્ય જેવી લાગતી હોય, એને

પાર પાડવાના કોઇ ઉપાયો આજે નમે વ્યવસ્થા ન હો, એવા ઉપાયો જતાવે એવા કોઇ પુરુષને તમે ઓળખતા ન હો, છતાં જો નમારી ઇચ્છા પવિત્ર અને બહુ તીવ્ર હશે, તો તે ચૈતન્યશક્તિ તમારી એ ઇચ્છાને ધીમેધીમે શક્ય કરી મુકશે, એના ઉપાયો તમને ધીમેધીમે સુઝતા જશે, તમને એમા મદદ કરનારાં સાધનો પણ આવી મળશે અને સંદાયકો પણ મળી રહેશે. હા, એમ ન સમજવું કે એ ઇચ્છા-ઓ પાર પાડવામાં કોઇ મુશ્કેલી કે કુઝો નહિ આવે; પણ જો તમારી ઇચ્છા દૃઢ હશે તો-એને સદન કરવાનું બળ અને ધૈર્ય તમને જરૂર મળી રહેશે.

જે જાળક કે જાળા અથવા મોટા પુરુષ કે સ્ત્રી આવી રીતે પોતાની પવિત્ર ઇચ્છાને રોજબરોજ પોમે છે અને પોતાના રહેણાં ચૈતન્યશક્તિમા તેને સિદ્ધ કરવાની શક્તિ છે એવો વિશ્વાસ રાખે છે તે સાચી ઉપાસના કરવાવાળા છે. એ જ સાચી પ્રાર્થના કરે છે આખી ઇચ્છાવાળાનું હૃદય લક્ષિતરાણુ હોવું જોઈએ. લક્ષિતવાણું એટલે પોતાના મા, જાપ, ચુરુ અને બીજાં પૂજ્યજનો તરફ આદરભાવ મદિત પ્રેમ વાળું; તેમની સેવા કરવા માટે તત્પર, પોતાના ભાઈ-ભાડું તથા મિત્રો પ્રત્યે હેતુવાળું, અને ગરીબ, માદા કે દુઃખી માણસો ને પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાવાળું તથા એ સર્વને માટે કાંઈક ધસાવાવાળું.

જેના હૃદયમાં પ્રેમ છે, જેનું હૃદય નક્ક છે, જેની ઇચ્છાઓ પવિત્ર છે અને જેને પોતાના હૃદયમા જે ચૈતન્યશક્તિ રહેલી છે તેમા પુરંપુરે વિશ્વાસ છે, તે જ લક્ષ્ય છે અને તે જ ઉપાસના કરવાવાળો છે. જ્યાં આવાં પ્રેમ, નમ્રતા અને વિશ્વાસને પોપણ મળે તે જ મદિર છે; પછી તે ધરમા હો, શાળામા હો, દેવાલયમા હો, કોઇ સભામા હો કે એકાંતમા હો.

જો આવા પ્રેમ, નમ્રતા અને વિશ્વાસને કોઇનું નામ સેવાથી પોપણ મળે તો તે નામરમરણ્ય કરવું એ પવિત્ર કર્મ છે, કોઇ લગ્નમાથી મળે તો તે લગ્ન ગાત્રુ એ પવિત્ર કર્મ છે; એવું પોપણ એકાંતમાં સેવાથી મળે તો તે એકાંતમા એકાંતુ પણ પવિત્ર કર્મ છે. જો એવી ઉભવ

ભાવના તમને રેટિયો કે ગ્રામોફોન થાય તો કાનનું એ પ્રાર્થના—લક્ષિત—ઉપાસના છે, માફતી સેવા કરનાં થાય તો તે કર્મ ઉપાસનાનું છે; નિર્જળનો પક્ષ લઇ તેને માટે અન્નપાત્રની માગે અગાધમાં થાય, તો તે કર્મ ઉપાસનાનું છે. દરિદ્રીનું કુખ દૂર કરવાથી થાય તો તે કર્મ ઉપાસનાનું છે; ગીતા, ધર્મપદ, વચનામૃત કે શિષ્યાપત્રીમાંથી એવી ભાવના ઉઠે તો એ તમારે માટે મહદ્દથો છે, અને ‘સત્વર્તન’, ‘કર્તવ્ય’, ‘છંદગીનું સાદ્વ્ય’ એવાં પુસ્તકો-માથી ઉઠે તો તે તમારે માટે મહદ્દથો છે; રામ, કૃષ્ણ, શુદ્ધ, શિવાજી, સદગુણંદ કવાગી વગેરેનાં ચરિત્રો તમારામાં પવિત્ર અને મદાન ઇચ્છાઓ ઉભરાવે તો તેમના ચરિત્ર મહદ્દથો છે, જોન આંક આંક, જ્યોર્જ કે હુકર વૉલિંગ્ટન, એડ્વરડ, કાર્નેગી કે ફૉર્ડ તમારી પવિત્ર જ્ઞાતિઓને પોમે તો તેમના ચરિત્ર પણ મહદ્દથ છે જો ગોપાલ, દાદાભાઈ, સુરેન્દ્રનાથ, તિલક મદારાજ, ગાધીજી, કે દાસ-જાણ તમારામા સ્વદેશપ્રેમનો અને દેશસેવાનો પાતો ચડાવે તો તે તમારા આદર્શ પુરુષો છે, જો દેશ માટે પ્રાણાર્પણ કરનાર અગાળી વીરો તમારામા વીરતા ઉરોરે તો તે પણ તમારા આદર્શો છે એમનાં ચરિત્રો એ તમારી દીવાલોથી છે એ દીવાલો પાસે પહોંચવું એ તમારી ઉપાસના છે.

આ જમા પુરુષો એકસરખી ઉચી કાટિના ન હોય; પણ દરેકમા કાંઈક ને કાંઈક અસામાન્ય મદાન ચુમે રહેલા છે જે તમારા ચિત્તના તારને દશાવે છે, તમને તમારા જીવનનો દાળો શોધવામાં મદદ કરે છે. માટે તમારે માટે એ અનુકરણીય પુરુષ થાય છે એમની તરફ નજર રાખી તમારા હૃદયને પ્રેમ-બીજુ, તમારામા વમળી ચૈતન્યશક્તિમા શ્રદ્ધાવાળું અને પવિત્ર ઇચ્છાઓથી રંગાએલું કરવામા અને એ વરે દિનમત અને ઉત્સાદ મેળવવામા તથા તમારી નિર્જળ-તાથી ઉપજતી નિરાશા દહાવવામા તમારી ઉપાસના—લક્ષિત—પ્રાર્થના મમાએવી છે.

કસરત કરતાં સ્નાયુઓ કેમ દુખે છે ?

તમે કોઇ દિવસ વિચાર કર્યો છે કે કસરત કરવાને લીધે સ્નાયુઓ શા માટે દુખે છે ? સામાન્ય રીતે દરેકને અનુભવ દર્શી કે બ્યારેબ્યારે કસરત કરવામાં આવે છે ત્યારે ખાસ કરીને હાથ, પગ, ખભા અને કરોડનો ભાગ પહેલા થોડા દિવસ દુખે છે. કેટલીક વખત તો નીસરણી ઉપર પણ જરાબર ચટાઉતરી શકાતુ ના વિદ્યાર્થીઓથી ક્લાસમાં સીધા ટફાર ખેસા શકાતુ નથી આ બધુ એકાદ અઠવાડિયુ આવે છે, ત્યાર પછી એ બધો દુખાવો જતો રહે છે થોડો વખત કસરત સુધી દુખે અને પાછી શરૂ કરીએ એટલે વળી ઉપલી નિયતિ કરીવી જનવા પામે છે. ઘણી વખત કસરત શરૂ કરનાર આને લીધે કટાળી વતય છે અને કસરત કરવાનુ સુધી દે છે

આમ શા માટે થાય છે એ જાણવાની દરેકને સ્વાભાવિક રીતે જ ઇચ્છા થાય આને માટે કસરત કરતી વખતે આપણા શરીરમાં શી ક્રિયા થાય છે એ આપણે પ્રથમ જાણવુ જોઇએ.

આપણા સ્નાયુઓ નવિસ (Protein) પદાર્થના બનેલા હોય છે આ સ્નાયુઓ રેસવેના એન્જિનની માફક કામ કરે છે કસરત કરતી વખતે કોલસાને બદલે તેમનામાં એક જાતની ખાડ જળા માટે છે આ ખાડને એગ્રેઇમ બ્લડ સુગર (Blood-sugar) કહે છે. પોતાના હમેશના કામ ઉપરાંત બ્યારેબ્યારે કોઈ માણસ કસરત કરવાની શરૂઆત કરે, ત્યારે તેના આખા શરીરમાં ભેગી થએલી આ ખાડ જળાતુ તરીકે જળવા માટે છે, અને એ બધો કચરા ફેકા માટે શરીરની બહાર નીકળે છે. હવે જો કસરત કરતી વખતે આ ખાડના જગ્યાને પુરતા પ્રમાણમાં રાખવામાં ન આવે તો શરીરમાં ભેગી થએલી ચરબી (Fat)ને ઉપયોગ થવા માટે છે ચરબી ખુટવા પછી સ્નાયુઓની નવિસ જળવા માટે છે

રાતદિવસ મજુરી કરતા મજુરાની જાનનમાં આ સ્વપ્ન દેખાઇ આવે છે તેમને એટલી બધી મહેનત કરી પડે છે કે તેમની ખાડ અને ચરબીનો ઉપયોગ થઇ ગયો હોય છે, તેથી તેમના સ્નાયુઓનો ઉલટો લય થાય

છે. પરિણામ એ આવે છે કે તેમના સ્નાયુઓ મજુર અને ભરાવધાર જનવાને બદલે ટીકા ને ટીકી ચર્મ જાય છે અને એને વહેવુ મરણ નિપજ છે પણ જે લોકો આવા મજુરાની માફક જીવનમાં વેદના નથી, પણ જોઇએ તે કરના વધુ ખાય છે તેઓની સામાન્ય માન્યતા એવી હોય છે કે કસરતના દિવસમાં વધુ ભારે ખોરાક ખાવો જોઇએ—જેવેકે આદ, ચણા, કનિષ્ટ નાત્રેકાળા કટોળ વગેરે ખજેખર, આ એક ગેરસમજ છે. આવો કનિષ્ટ નવિસવાળો ખોરાક પચવામાં ઘણો ભાર થઇ પડે છે અને તેથી શરીરને વધુ મહેનત પહોંચે છે. આથી ઉલટુ શરીરના કચરામાં હમેગે થાય છે અને જો ફેકા ને બીજા અવયવો દ્વારા એને બહાર કાઢી નાખવામાં ન આવે તો કસરતથી પણ ભાગ્યે જ ફાયદો થાય છે સ્નાયુઓનું નવુ બધારણ થતુ નથી, કસરત કરનાર થાકી જઇ નિરાશ થાય છે અને છેવટે કસરત છોડી દે છે

ત્યારે આપણે એ વાદ રાખવું જોઇએ કે કસરત કરનારોઓના શરીરમાં પહેલપહેલા લોહીમાં રહેલી ખાડ જળવા માટે છે. પછીથી ચરબી અને છેવટે સ્નાયુઓની નાત્રલ જળે છે આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને આપણે આપણો ખોરાક લીધો હોય તો જાન્યે જ આપણા સ્નાયુઓને સુખ થાય આપણો ખોરાક એવો હોવો જોઇએ કે જે થોડી મહેનત પામ્યન થઇ જાય અને ઉપર જણાવેલી ખાડનો પુરતો જગ્યા જળવાઈ રહે આવી જાનના ખોરાકનો કામ નીચે પ્રમાણે છે

સૌથી પહેલા સુકા ફળો આવે છે ખરેક, અજીર, દ્રાક્ષ, મધ વગેરે. આ ફળોમાં રહેલી ખાડ આપણા લોહીની ખાડ સાથે ઘણી જ મળતી આવે છે, અને તેથી પાચન થવામાં બહુ જ સહેલી થઇ પડે છે બીજા નજરે આપણો દેહી ગોળ અને ખાડ આવે છે પણ આ જાતની ખાડને લોહીની ખાડ જનના પહેલા ઘણીવધી ક્રિયાઓમાથી પસાર થવુ પડે છે આવી જાનના રૂપાંતર થવામાં શરીરની શક્તિનો એટલો બધો દુર્બલ થાય છે કે તે જોઇએ તેટલો ફાયદો

આપી શકતી નથી. આ પછી ત્રીજા નંબરે ઘઉં-
આબજીની મઠ—રૂઢાઈ આવે છે સામાન્ય મજુરો
પોતાને જોઈતી ખાંડ આપા પદાર્થમાંથી જ મેળવી
લે છે. તેથી તેમને લીધું મળતું ન હોવા છતાં
તેઓ મજારી શકે છે. ચાયા નંબરે મળણ, ઘી
અને તેલ વગેરે ચરબીપાળા પદાર્થો આવે છે.
પાચમા અને સૌથી છેલ્લા નંબરે વટાણા, અડદ,
તુવેર વગેરે કઠોળની કનિષ્ઠ નાજક આવે છે.

આ ઉપરથી એમ સમજી લેવાનું નથી કે ફક્ત
આવી ખાંડ ઉપયોગ કરનારો ખોરાક જ લેવો, અને
શરીરને જોઈતા બીજાં તરવો તરફ ધ્યાન ન આપવું
આપણા શરીરમાં ૨૫૦૦૦ લાગે ૧ લાખ લાલના
કોષ છે, તેમણે તે મળે જરૂરી છે એના વિના
સોડામાં લાલ રહે નહિ અને આપણે દિલ્લા પરી
જકએ તેવી જ રીતે જુદાજુદા પ્રયત્નકો—પ્રાણુત્તવન
તરવો (Vitamines) સિવાય પણ આપણું શરીર ટકે
નહિ. આ બધું મેળવવા માટે દુધ, ફર્ફી, તાજી છાશ,
તાજી અને લીલી શાકભાજી અને લીંજીનો ઉપયોગ
હુટથી કરવો જોઈએ કમન કરનારાઓએ આ ખોરાક
ઉપરાંત ફળ—ખારક, અંજીર, દાઢ વગેરે ખાતા
રહેવું જોઈએ. આવી જોઈતી ખાંડ મળી રહેશે અને
શરીરમાં કુખાલો થવા પામશે નહિ.

સૈદ્ધાંત જાણતું હશે કે આપણા દેશમાં એક
જોવા રિવાજ છે કે જ્યારે કોઈ મગે ચાલતી મુસા-
ફરીએ નીકળે ત્યારે તેના લાથમાં ખાન કરીને મુખરી
બંધાવવામાં આવે છે લાગે રસ્તે ચાલવામાં શરીર-
માંથી ઘણી ખાંડ મળી જાય છે; અને તેથી આવો
ખોરાક ખાસ જરૂરી થઈ પડે છે આ ખોરાકને જોકે
ફળ જેવો આદર્શ ખોરાક કદી ન શકાય, તે-
પણ તેમાંથી ઘણું પોષણ મળે છે. દુધમાં રહેલી
ખાંડ પચવામાં ઘણી સહેલી છે, પણ એ ખાંડ
(Milk-sugar) સામાન્ય રીતે આપણને મોલી પડે
આથી જેઓ નિયમિત અથવા અનિયમિત કમરન
કરે છે તેમણે તેમના ખોરાકમાં યોગ્ય દેરફાર કરી
સુકા ફળનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જેઓ શર્યાત
કરનારા હોય છે તેમને માટે તે એ ખાસ ઉપયોગી
થઈ પડશે.

સુનાભાઈ ધ. પટેલ

‘Welfare’ ના એમિલ માસના અંકમાં
આ જ લેખકના અંગ્રેજ લેખને આધારે.

ચોહનવાલ માસ્તર—જોહો તમગાકર માસ્તર, તમે તો
બહુ સાચા બહુવત્તા લાગો છો, બાપા! કહે છે કે આ વખતે
તો તમારા વર્ગમાંથી બધા વિદ્યાર્થીઓ ઉપસા વર્ગમાં
ચડી ગયા.

સમશંક માસ્તર—ઓ તો હવે જેનું આવડે તેનું
ભણીશો જો બાકી ખરી વાત તો એ છે કે કેટલાક રીતસર
ખાસ થવા હતા તેમને ચડાવી દીધા કેટલાક તવંગરના
જોહરા હતા તેમને કપર ચડાવ્યા. વગર ધુરંદો નહોતો
કેટલાક દેડમાસ્તર ઉપર અમલદારોની ચિડી લાગ્યા હતા
તેથી ચડી ગયા કેટલાક બહુ જ મરીમ હતા તેમના કપર
હવા કરીને ચડાવી દીધા એમ કરના એકેક વિદ્યાર્થી બાકી
રહ્યા, તેટલાને શખાને શું કરવું? કોણે એમને પણ
ચડાવી દીધા.

જ

બાપ—કનિષ્ઠ, નિયંત્રણ તો શું કરે છે? વાચના
શોધે છે કે?

કનિષ્ઠ—ના.

બાપ—તાર લખતા?

કનિષ્ઠ—ના, ના.

બાપ—યારે કરે છે શું, બોલી નાખો!

કનિષ્ઠ—રત પડવાની મઠ જોઈ છે, બાપા.

જ

વજાલ—ડીક, તો મને તારો જવાબ કરવાનું કહે છે પણ
તારી ખાસ પેળા કેટલા છે?

અસીક—સાહેબ, પેળા તો નથી, પણ મારી પાસે એ
નાવ, એ વાહરડા ને એક બેંસ છે.

વજીલ—નવારે તો આવશે હવે તો રોની ચોરી કરી છે
એ કહી જવાબ.

અસીક—એ આવ, એ વાહરડા ને એક બેંસની.

જ

એક છોકરાનો ચિત્રિત પ્રકાશ સામળી શુરે થયેલા
સિત્તે કહ્યું, ‘નર્મ માનુરો એના મરો યુતે છે એના
જવાબ જ ન નાખી શક્યા.’

આ સામળી પાસે કહેવા એક છોકરા તરત જ બોલી
હડ્યો, ‘સાહેબ, આટલું જાણે છે છતાં મઠ પરીનામાં મને
શા માટે નાખ્યા કરો?’

જ

મરીશ—(ચાલકપત્ર આપીને) છોકરાઓ, તમને આખાનો
એક મઠ મુંઝવે છે?

એક છોકરો—જાહેબ નહિ, સાહેબ! પ્રશ્ન તો એકદમ
સમજાવ જોવા છે, માન એના જવાબ જ મુંઝવે છે!

નખની માવજત

તમે માથુએ તો ઘણાં જોયાં દશે, પણ તેઓના હાથપગની આગળીઓના નખ તપાસ્યાં છે? ઘણાકના નખ ખુબ જ વધેલા દશે, કેટલાકના કેર ઉપર ખરખરવા દશે કેટલાકના ફાટ પડેલા દશે અને કેટલાકના તો ગેદચી ભરેલા કાળા દશે એ જ્યાં હાથપગનો બહુ કદરો હોવાય કરે છે એવા નખ (નહોર?) વાળો માથુસ એકલો બેઠો હોય ત્યારે પણ પોતાને મુદર લાગતો નથી, તો પછી બહાર સમાજમાં કેટલો ખરાબ લાગે? અને તો મુદર, નહિતર વિવેકી બનવું એ માથુસગનની ફરજ છે એવી મુદરના કે વિવેકની એક વિધિ આ 'નખની માવજત' પણ છે

કોઈ અડખળને પુઝીએ કે આગળીએ આ પાટો શાનો બાપો છે? તો જવાબ મળશે કે એ તો નખ ઉતારતા ચપ્પુ વાગી ગયું! પોતાના શરીર-રક્ષણમાં પણ લોકો આટલા બેદરકાર માત્રમ પડે છે એ ખરેખર દયાબળક છે નખ ઉતારવા જેવી નાની વાતમાં પણ આપણે જીવંતી ચામડી લઇ લઇએ કે કાપ મુઝી લોહી કાઢીએ એ કેટલી જરૂર છે?

કેટલાક બેસઝો રસોઈના વાસણ માળતી વખતે હાથના આગળા વડે ઉપરડીયા કાઢે છે એમ કરવામાં એમના નખ એટલા તો ધસાઈ જાય છે કે પછી જીવતા નખને કુખ ચાપ છે, બળતરા ઉઠે છે અને મરચુમીંડુ અડતા તો જીવ જાય છે! નખ એ કોઈ વાસણ માળવાનું સાધન નથી વાસણ માળવાની સરમ રીત તો એ છે કે કાચાની સોઈરીના વોટા વડે કે તળિયાના કકડા વડે પ્રથમ એ ટેલું અનાજ કાઢી લઇ પછી સાંધ કરી નાખવા

નખના બે ભાગ છે જીવતા અને મરેલા મરેલ નખ એ શરીરનો વધારો છે. એ વધારો પેલા જીવતા કોમળ નખના રક્ષણ સાર છે પણ તે માટે એ લાખા હોવા જોઈએ એ જરાયે જરૂરનું નથી લાખા નખ હાથપગના કામકાજમાં અડચણ કરે, જુડે હોવાય કરે અને જરૂર પછી ચોંકુ અજ પણ તેમાં ભરાઈ રહે બહારનો બીજો ગેદ પણ અંદર રહે કેટલીક વાર તો નખમાંનું અજ કોહું અને તેમાં જીવંત પડે

નિષ્ક્રિય હાથપગના નખ ઉતારતા હોય એવા ઘણા માથુસ મળવાનો મન્ય નથી થોડાક વર્ષો ઉપર તો વાણુ દગ્ગમન કરવા આવતો ત્યારે પુરુષ-વર્ગના નખ ઉતારી જતો પણ દવે 'મનુ' થતા એ સવળુ દગ્ગમની ફરજમાથી નીકળી જતું જાય છે અને તે યોગ્ય છે જે એવામાં આપણી અને સામાની ફક્કાઇ થાય અને જે કામ અગત હોઇ આપણે જ કરવું પડે તે બીજા પામે કરાવવું અ-વિવેકમય છે. માથુસ પોતાનો તેમજ મમાજનો મામા-ય વિવેક મમાજવા અધાએયો છે

આપણે એવા ઘણા બાળકો જોઈએ છીએ જેમના નખ વધેલા હોય છે અને અંદર ગેદ ભરેલો હોય છે એમાં માથાપની બેદરકારી વગર બીજું કશું નથી

નખ કાપવાનું ખરું સાધન તો 'નેરણી' છે એ નેરણી ન જ હોય તો પછી ચપ્પુ ચાલે પણ કેટલાક તો નુરી વડે નખ ઉતારવા મરી જાય છે કેટલાક શાક સમારવાની ઠરી વડે નખ વધે છે પણ સોપારી ખાવાની સુડી કે શાક સમારવાની ઠરી એ હમેશા રવજી રાખવા જોઈએ અને તેથી એમનો ઉપયોગ મોપારી માટે કે શાક માટે ગમ્ય જ રીક છે. નખ ઉતાર્યા પછી પણ નેરણી કે ચપ્પુ ઘોઇ નાખવાનું સુડી જવું ન જોઈએ

નખ ઉતારવામાં આવડત જોઈએ અને તે દરેક માથુસમાં હોય એ કામનું છે. ચપ્પુ મચાવવા જીવંતો નખ ન ઉતરે અને ખાડખખડવાળો બેડોળ પણ ન ઉતરે એ જોવાનું છે. છેડા ઉપર જીવતા નખનું નહુ ન ઉપડે એ સંભાળવાનું છે એક-સરખો નખ કાપીને પણ ધોમે હાથે નેરણી કે ચપ્પુ ફેરવી નખ લીમો કરી લેવો. ત્યાર પછી ઘી કે વેસેલિન ચોપડી મેને કુણા કરી નાખવો

કેટલાક નખ ઉતારીને જેમતેમ વેરાં નાખે છે. આ દેવ સારી નથી. અધા નખ એક ઠેકાણે ભેગા કરીને પછી બહારના કચરામાં નાખી આવવા જોઈએ

બાળકોના નખ ઉતારવામાં બહુ કાળજી લેવાની છે. તદ્દન નાના બાળકોની આગળીઓ અને નખ એટલા કોમળ હોય છે કે નેરણી કે ચપ્પુ લાગી જવાની ખુબ ધાતની રહે છે એવે પ્રસંગે નખને કાતરથી કાતરી નાખવા એ સલામતીભરેલી રીત છે નખ ઉતારવામાં તમારા શરીરની રિયલિટિ વિશે

ધોડીક વિગત જાણી શકાય તેમ છે. જો નખ બહુ
ખરડ અને કઠણ હોય તો તમારા શરીરમા ચરબીનું
પ્રમાણ અત્યંત ઓછું છે એમ સમજવું.

કોઈકાઈ જુવાન છેડરાઓના જીવના નખના
લાગમા ધોળાધોળા ગ્રાધ પડેલા હોય છે. આ ધોળા
ગ્રાધ એ દુખાના પરપોટા છે.

વૈદો અને દાકતરો દરદીની તપાસમા નખ પણ
જુએ છે. માથુમની તંદુરસ્તી પ્રમાણે નખનું રૂપ
અદલાય છે. આગળાઓના નખ મદીને ૧/૬ ઇંચ
અને અંચુકાના ૧/૪ ઇંચ જેટલા લાંબા વધે છે.

મનુષ્યના લક્ષણો તપાસવામા પણ નખનો
અભ્યાસ કામનો યથા પડે છે. ખીજનજોર અને તામસી
સ્વભાવના માથુસોને નખ ફરડવાનો ટેવ હોય છે.
જાતનપૂર્વક એકસરખા કપાએલા નખ માથુસના
સામાજિક જોહાની અને નવરાશની નિશાની ગણાય.
વચ્ચેથી ખાડાજો અળકાટ મારતો નખ એ ખસ
જેવી ચામડીનો દર્દનું લક્ષણ છે.

હાથના કામકાજની અસર નખ ઉપર ખુબ
થાય છે. જેઓને દાંધ વડે મહેનતમજુરી કરવાની
હોય કે રંગો, દવાઓ અને તમાકુના કાચમા ગ્રાધા
પડતા હોય તેમના નખનો દેખાવ ગ્રાધો રહે છે.
કેટલીક વાર નખની હાસમા જીવજાતુ નર્યાન વમે
છે અને આખો નખ ખવાવા માટે છે.

શુદ્ધવસ્થા આવતી જાય છે તેમ નખમા ધણ
ફેરફાર થાય છે. ધરડાંઓના નખ ધણી વખત ફિક્કા
અને વળી મગેલા દેખાય છે. આમ થવાનું કારણ
એટલું જ હોય છે કે તેઓ નેઇએ તેટલી નખની
સંભાળ લેના નથી.

રોગને લીધે નખના રંગ, રૂપ અને જંવારણ ફરી
ગળ્ય છે. તાવ અને દુધની અમર નખ ઉપર સોચી
વધુ રહે છે. એમાં જીવતા નખનું કાંચકુ વળી ગળ્ય
છે મરેલો નખ તીરકસ થાય છે અને નખ હેઠળની
દાંસ ઉપરી આવે છે.

માથાના વાળ ઉતરી જાય એટલી નજાગાઇ વેળા
પણ નખમા ધણો ફેરફાર થાય છે, અને અમુક
પ્રસંગમા તો નખ પોતે ખરી પડે છે. કોઢીઆ
માથુસોના નખ સૌથી ખરાબ હોય છે.

ઝંની બેસંટ . . . પાન ૩૨૨થી ચાલુ

અત્યારના આ જાગૃતિય ગ્રંથકારને તે વખતે
ઝંની બેસંટે સિક્કાતને ખાતર મજુમતા, જુખમરો
ઓજવતા ગરીબ લેખક તરિકે પિછાન્યો હતો. પેટને
ખાતર પોતાની કંઠમને નાપાક ન કરનાર આ રંક
લેખક તે કાળે સમાજવાદનો પ્રચાર કરતો હતો
અને ઘણીખરી રાંતો મજુરોની કંઠખોમાં જ મુગ્ધરતો.
કારખાનામા તે કાળે તો દલુ આરથાર કલાકની
કાપદેસર રોજ દારવા માટે જુએશ ચાલતી હતી !
અને મુડીકારીની ત્રાસ રૂપે રહીને રાજસતા પ્રજાની
અંદર ધનિક ને લિખુક એવા બે દારણ ભાગલા
પડાવી રહી હતી. સમાજવાદના સૈનિકો આવી
વિષમતા સામે માથાં પટકના દવા. ઝંની બેસંટે
આ લોકોની કીજઆમમાં સાચ દીધો. એજો પોતાની
કંઠમ ઉઠાવી બેકારીથી પીડાતા મજુરોનાં નિવાસ-
સ્થળો ('રસમ્સ') જોયા, અને એ 'રસમ્સ'ની
અડોઅડ જ ધનપતિઓની ગજનમુંખી અટારીઓ દીડી
રહેલા રહણ અર્થે નવા કાચના કરાવવા માટે એજો
પાસાંમેન્ટ દ્વારા યત્નો આદર્યા, અને સરકારની દબી
સખાવતો સમર્થે અગ્રિમા જોલેક્ષી કંઠમે લેજો લખ્યા.

આ સમાજવાદી જુએશ પર સરકારી કેપનો
અગ્રિ ઉતર્યો. પોલિમ આવીને સમાજવાદ પર
વ્યાખ્યાનો દેનારને પકડ્યા લાગી. પહેલી ધરપકડ
ચતાની વાર જ ખીજ વ્યાખ્યાનકર્તા તરિકે ઝંની
બેસંટે જાયો ચડાવી લાપણુ દીધું. પણ પોલિમ
સમજી ગઈ. મતાની દખલગીરી પાછી બેચી લેવાઈ.
પરંતુ પછી તો બેકારોનાં સરખો શર થયા. પોલિ-
સની નિષ્કુરતાએ સત્તા અને પ્રજા વચ્ચે ઘણા
જામવાની કાર્યકર્તાઓની ગિરફતારી મેડાઈ ગઈ પણ
ઝંની બેસંટની રોડલરી મોહવાયુથી તમામ ગિરફતાર
ચતાસઓના મોમાગ્યા જામીનો તાર-વહેવારથી
ટપોટપ તોપાયા લાગ્યા. 'ટુકાદગર ચોક'માં નીક-
જેલા એક ત્રિરાટ મરખમ ઉપર, કલા અપરાધ વગર
પોલિમે સંજ્ઞા ચતાવી અનેક કુટુંબોની રોટલી
રજાસાને દાર ક્યો અથવા અપેંચ ખતાવ્યા. કાચદાંએ
પણ કીનાજોર જની ઉચ્ચતી મગજો દરમીની. જનાં
એવા ઉરકેરાટ વચ્ચે પણ ઝંની બેસંટે અદિમાત્રક
રહી પ્રજાપલેથી કચી માટેકાં થયા ન દીધી.

મંગમ બલેવેટરકી

શૈર-હોઠરોને ઉચા ડિવિકન્ટ પહેંચવા માટે મરીમ મજુરોના લોહી ચુમની કપનીઓના અદિષ્કાર કરવા માટે 'કન્ઝ્યુમર્સ લીગ' જોડ્યું દીવાસળીના કારખાનાના એકે શરતી અસલ પાથ પાઉન્ડની કીમત સાડા અદાર પાઉન્ડ મુધીની બોલાતી હતી તે દેખીતા મોટા નફાની પાછળ શુ ઉભુ હતું? મજુર છોકરીઓના દાડપીંજરો! માન દિવસના લોહી નીચોળ્યા પછી જેને આડ શિશિમની મજુરી વહેંચાતી? એ દાડપીંજરોએ જેની બેસટની સરદારી તથે દડનાવો પાડી એ સેંકડો છોકરીઓને માટે એણે માગીબીખીને કલગો બનાવી, ભુખ્યે ખેરે ફર-નિયાન કેળવણી લેવા જતા અમ્યાએને મફત બોઝન આપવાના પ્રસંગે આદ્યક, અને ઉલ્લમથી વચિત રહેતા એ પ્રામાણિક, પાપભીર પ્રજાજનોની દુર્ગંથા સુધારવા અનેક જાનના અવિરત ઇલાએ અજમાવ્યા

પ

‘પરંતુ મારી ફીલસુફી હતી અધુરી છે.’ એવો નિધામ ૧૮૮૯ના વર્ષમા જેની બેનટના અતરમાથી નીકળી પડ્યો એકઠી બેસીને એ વિચારે ચડી. આ તોફાનો શું બમ છે? આ વિચરના કોષ છોડો છે? આમા માનવજાતના આત્માઓનો શેષ ક્યા પે શેપાય છે? નિઃશર્ય સેવા કરનાર મનુષ્યો અદાર આવે છે? કાષ્ટ ઉચ્ચ જીવનપ્રેરણા ક્યાવધી ઉતરે છે? ના, ના, ના! આ જગત હતું જોષ શકુ

હું એટલુ જ માવ નથી. અણુદી! ભુવનમા કેં કે દુનિયાઓ પડી છે. કેં કે શુમ પ્રવાહો આ અલાહની અંદર આદ્યા બપ છે વિજ્ઞાનની અજ્ઞા શોધો કોષ અકળ વાતો બુદ્ધી કરી ગઈ છે અને એ બધા પર હું આ ઉપરછત્રા ઉપચારો કરવા માંદ બેઠી છું?

આવા વિચારોથી ‘બેનટ’નું હૃદય વલોવાઇ ગયું એક ઉદાન મંવાએ, જગતની સમસ્યા ઉકેલવાની મરે આશા છોડીને આ ત્રીમ વર્ષની યુવતી, શ્રમ્ય નજરે બેઠી છે એની આંખે અધાગ ઉતરે છે, જીવન અસલ વેદના રૂપ બનેલુ છે તે વખતે એક અવાજ આવ્યો. ‘ધેરે રાખજો’ દલે ન્યોતિ નજીકમા છે!

પંજ જ દિવસ પીલા ને ‘રિવ્યુ’ આક રિવ્યુક’ પત્રના જગપ્રસિદ્ધ સપાદક મિ. કમ્પ્સુ ટી રેડે આવીને એના હાથમા એ મોટા પુસ્તકો મુક્યા ‘આનું અવલોકન લખી આપીશ? મારા માણ્યો તો લીમન કરી શક્યા નથી પણ તુ તો આ વિષય પર પામલ બની છે એટલે તુ લખી શકીશ એમ માનું છું’ પુસ્તકોનું નામ ‘રહિટ ડોક્ટ્રિન્સ’ લખનાર મંગમ એય પી બલેવેટરકી.

બેસટ એ પુસ્તકો વાચવા બેઠી વાચની ગઈ તેમતેમ જાણે એના અતરની આટીઓ ઉકેલાની ગઈ મમરવાઓ શમતી ગઈ વિશ્વના હિમભિત્ર તરવે જાણે મેગ ખાઇને એક વિરાટ યોજનાના અગો બની જતા દેખાયા પંદર મિનિસ પૂર્વેના કોષ ગેમી અવાજે જેનું આગમન પુકાર્યુ હતુ, તે ન્યોતિ બેટી ત્રણ લાગ્યું. યુગયુગના આકર્ષણથી જાણે ખેંચાઈને ચોતે એ પુસ્તકોના લેખિકાને મળવા ગઈ

વાજ ત્રના તાર માફક કમપના સ્વરે એ ચમકતી મોટી આબોવાળી રશિયન રમણીએ ચિર પરિચિતાની પેઠે કહ્યું ‘મારી વદાશી મિમિસ બેસટ, ઘણા વખતથી હતું તને મળવા તલમની હતી’

આટીઅવળી વાતો પછી સુલાકાત પુરી થઈ. એ રશિયન સ્ત્રી વિદાય દેતી મોલી કે ‘જો મિસિમ બેનટ, તુ જો અમારી સાથે આવી જા!’

એ રશિયન નારી તે જગતભરમા પડલા સમ ફેલાએલી જાણીની મુખ્યા ‘ધીઆર્તોફિક્સ સોસાઇટી’ની આલ સ્પષ્ટાપક. જોનજોનામા એણે નાગ્નિક બેનીને જડવામાંથી અલવિવાના પ્રકાશમા ખેંચી લીધી,

ફરી વાર એની આવીને બેંચવેટરફીને ઉપરે ઉભી રહી. મોક્ષી કે 'મને દીક્ષા આપો!'

બેંચવેટરફીએ કહ્યું, 'પણ તું મારી ચિરંજીવી 'સાહસીકશ રીમર્ચ સોસાઈટી' એ પોતાના અહેવાલમાં નોંધાયું છે, તે વાચ્યું છે?'

'ના.'

'તારે જા, એ વાંચ્યા પછી આપજો.'

એ ગાઇ. કહેશે અહેવાલ વાંચ્યો બેંચવેટરફી ઉપર ગંદામાં ગંદા, પિદ્ધ અને બીનપાપાદાર આસે-પોનો એમાં પાર નહોતો. એ અધી વાનો ભાવેકર હતી. વાંચીને એ ટસી. જલ્દી બેંચવેટરફીના ચમ્બો

આત્મા. કહ્યું કે 'મને તમારી શિષ્યા બનાવો.'

અગ્રુભરી મોટી આખે બેંચવેટરફીએ એના મસ્તક પર દાય મુઠ્ઠાને કહ્યું 'ઉમદા બાઇ, તારા ઉપર ચરુદેવના આશીર્વાદ ઉતરતો!'

એ આશીર્વાદ લઈ, કિરતારની મમત રચનાનો અભ્યાસ આદરી, વિશ્વનું રાજ્ય ચત્તાનતાં નિગૂઢ સર્વોનું નિરીક્ષણ કરવા, આર્થિકી પ્રહાવિધા બહુવા ને માનવજાતિને આવૃત્તાવનો મંદેશો દેવા, આર્થાત્વર્તની પુત્રી જાતને છેનાલીસ વર્ષની વયે ઈ. સ. ૧૮૯૩માં એની મેસંટે આરતવર્ધને તારે પ્રથમ પગ મુક્યો.

(અપૂર્ણ) જલેચંદ મેધાણી

ઉદ્યમ

કામ કરો સો કામ કરો શો,

કામ કરો સો કામ કરો

હવમ વિધુ મેસી નવ રહેડ,

સમય વહે ઉત્તમને પંચ:

કર્યાં શુભ કર્યો અતરથી,

મગલ હવલ તણો એ મત.

કામ કરો સો કામ કરો

જીવનમાં રસ હવમ લાવે,

ખેડ અને ઉત્સાહ આપર,

સેતન ને ચચળા રેડી,

રજરમ ભરતો નવ અંબાર

કામ કરો સો કામ કરો

આખ વિના અધાર લાને,

આજક્ષનો એવો અધાર,

તિમિશરણે પ્રકાશ પુરે,

ઉદ્યમના કિરણોની ધાર:

કામ કરો સો કામ કરો

હવમથી શુભ નિપજે સધળા,

જા, અધ્યા, મદિર, માળ:

વનજનનાં લડમીકુલ મહેરે,

હવમ પર જગનો આપાર

કામ કરો સો કામ કરો

નિઠા, તન્દા દૂર કરીને,

બળહીનને કરતો બળવાન

ગણ સાધના જગે દિલમાં,

લડ્ય તરફ મીઠ્યા મેદાન

કામ કરો સો કામ કરો

નીનખો એ દાય જોડીને,

પરપર બટથી માગે લીજ.

કામ કરો મને નહિ જે,

તને એ કરતો ધનધીક

કામ કરો સો કામ કરો

ના ના મોટાં ન રનારી ના,

હવમથી અભિલાષ ફણે,

કામની મોનારજ બનતી,

મનમગ્ન્યા પાશુ મેદ મણે

કામ કરો સો કામ કરો

પારો સુખ પાત્ર બહુ છે,

કર લખાવી શુભ ન ધરો:

ઉદક ઉડી શુભમાં કવમ પડશે,

હવમ વિધુ એ માનવીઓ?

કામ કરો સો કામ કરો

પૂરી પર રવિ ગરમી વરશે,

વરજે જગરસ વાદળોઓ:

ખનુ જેલવ એની નવ કરશે,

આલ ચરો કવમ માનવીઓ?

કામ કરો સો કામ કરો

એતનજનું ચક જગત રખ,

ફરું નિત્ય કરી કચોલ:

ચૂંચ, ચડ, નજ ને તારાઓ,

રાચ રમે હવમના લોલ

કામ કરો સો કામ કરો

બોમ વસુદા એક કરીને,

વિચુનનનાં ખખડાવે ઠાં:

વેમથી કામી કુલર શો,

પાત્રે એક મણનો પાર

કામ કરો સો કામ કરો

'મોહિનીચંદ'

કોયલ . . . પાન રંગથી આક્ર

અમ્મા મોઠા કરવાનું કામ સર્વે પક્ષીઓ શુદ્ધિપૂર્વક નહિ પણ પ્રેરણાસક્રિય કરનાં હોઈ, કાગડાં બેઠે બધા પક્ષીઓમાં સૌથી વિશેષ શુદ્ધિશાળી છે છતાં કોયલના ઇંડાને પિંછાની ચમત્તા નથી, ને તેમાંથી નીકળેલા અમ્માના બરણુપોષણનું કામ કયે જાય છે અમ્મુ બે નર હોય તો તેનો ૨૩ કાળો જ રહે છે અને બે માદા હોય તો મોટું ચતા તેના ચરીર ઉપર ટપકા અને કીટા દેખાવા માટે છે. પણ એટલામાં તો તે કાગડાથી જુદું પડી ઉડી જાય છે

કાળા રંગવાળો નર અને ચટાપટાવાળી માદા આ બાબતમાં પણ કેટકેટલાં વાર ઉસ્તાદોના મત જુદા પડતા સાબળ્યા છે પણ આ વર્ષના નિરીક્ષણ પછી હું ચોક્કસ કહું છું કે કાળો તે નર છે મેં નર-માદાને પાખરતા પણ એકથી વધુ વખત નિહાળ્યા છે

કાગડાની માફક કોયલમાં પણ નીચે પ્રમાણે ત્રણ જાતો છે. તે બધી પોતાના માળા બાધતી નથી, પણ બીજા પક્ષીઓ પાસે પોતાના અમ્મા ઉછેરાવે છે (૧) કોયલ (૨) બૈયૈયો-પૈયૈયો-ચાતક (૩) મોતીડો

(૧) કોયલ સમગ્રી તો આપણે જાણી ગયા મે, જુન, જુવાહર ને ઓગસ્ટમાં તે માટેમાટે દેખાય છે અને ભાગ્યે જ કોઈથી અજાણી દરે

(૨) બૈયૈયો (Indian hawk-cuckoo)

(૩) મોતીડો (Pied Crested cuckoo)

કોયલની આ છેલ્લી બે જાત બર મોમાસામાં ગામની બદાર આબાવાડિયામાં અથવા નંચલમાં દેખાય છે તે પોતાનો ખોરાક જીવાત, ધણેણા ઇલાયિ જાડના થડ અને પાનમાંથી મેળવતી હોઈ જમીન ઉપર તો કદિ ઉતરતી જ નથી. બૈયૈયાનું નામ તો સૌએ સાંભળ્યું હશે કવિઓની કલ્પનામાં ચિરહીખીના મન વ્યાકુળ કરવામાં આ પક્ષી કામદેવના એક ગણ ધરાજી કામ કરતું વર્ણવવામાં આવ્યું છે. લોક-કથનમાં તો આ પક્ષીને આખું વર્ષ તૃણાતુર ગ્રહેતુ માનવામાં આવે છે અને ન્યારે વરસાદ વરમે ત્યારે જ તે વરસાદની ધારે મોમા કીચી પોતાની તૃણ છીપાવે છે તેમ કહેવાય છે. આ પક્ષી ભાગ્યે જ નજરે પડે છે, પણ તેના અવાજ એવો છે કે

બૈયૈયો (હાક-કુકુ)

આપણે તેને સાંભળ્યું તો હોય જ છે. વહેલી મવારે, બપોરે, સાંજે અથવા કેટલીક વાર વરસાદ દમટમટો હોય ને મેચલી રાત જમી હોય ત્યારે પી-પીડુઉઉ, પી-પીડુઉઉ, પી-પીડુઉઉ—એવો એક કરતા બીજો ચડતો ટહુકો આપણે કાને પડે છે વખી વાર આ અવાજ એટલે ઉઘે સુરે જાય છે કે આપણને એમ જ થાય કે દમણા સુર તુટી જશે આ અવાજને આધારે બે આપણે આસીએ તો બૈયૈયાનો પત્તો લાગે આવા બૈયૈયા આ વર્ષે ભાવનગર વિક્ટોરિયા પાર્કમાં આવ્યા છે એક જોડું તો દર વર્ષે ત્યાં આવે છે

આ પક્ષી દેખાવમાં બરાબર શકરો—ખાજ જવું છે. છાતી ઉપર કાળાધોળા ટપકા અને આંખે ચરીરે ચટાપટા તેની ઉડવાની રીત તથા બધો દેખાવ કુદરતે એવો ગોઠવ્યો છે કે માણસ તો શું પણ બીજા પક્ષીઓ થે તેને શકરો—ખાજ ધારી, જોનાં જ ઉડી જાય પોપાકની આવી ખુબીથી આ ખુનીને પોતાના ઈંડા બીજા પક્ષીઓ પામે ઉછેરાવવામાં મહેનત પડતી નથી કોયલ કરતા કાગડો મોટું અને જળવાન પક્ષી હોઈ કોયલને તેના માળામાં ઇંડા મુકતા જાડુ જ ચાલાકી વાપરતી પડે છે, પણ બૈયૈયાં તો પોતાના ઇંડા પોતાનાથી નાના પક્ષી લેણા પામે ઉછેરાવે છે, એટલે એને કાંઈ જ મુશ્કેલી પડતી નથી જેવું તે લેણાના માળા ઉપર ઉતરે છે કે નસત જ લેણા તેને ખાજ ધારી પોતાનો માળો મુકી ઉડી જાય છે, અને પછી એ પક્ષી નીરાતે પોતાનું ઇંડું તેના માળામાં મુકે છે અને તેનું એકાદ ઇંડું

મોતીડા (ક્રેસ્ટેડ કુકુ)

ખાઈ જાય છે. કવિઓએ આ હકીકત જાણી હોત તો કાવ્ય અને ગદ્યના જેવા દુઃખાળા પક્ષીઓ દુનિયા ઉપર આટલી બધી ખ્યાલિ પામી શક્યા ન હોત. આટલા મધુર અવાજ નીચે આવું ખુની હૃદય દબે એવું કોણ ધારે? પ્રેરણાશક્તિને વચ બની લેવાંઓ તો બીજામાં ગૃધ્રયાના બચ્ચાને મોટા કરે છે અને ઘણી વાર બે આપણે આગર-સપ્ટેમ્બર મહિના પ્યાનુ આપી લેઈએ તો વાડોમાં લેવાંઓ પોતાનાથી મોટા કરનાં ગૃધ્રયાના બચ્ચાને 'ગોરાક' અવગણના માણુમ પડે છે.

ગૃધ્રયાને અવાજ યુરોપીઅન લેકોને 'બ્રેઇન-લેવર-બર્ડ' (જેના અવાજથી મગજ તપી જાય તેવું પક્ષી) ગણી, તેના અવાજથી કંટાળી તેને મારી નાખે છે. હું એક માટેજને સારી રીતે જાણુ છું કે જે મારી કોલેજના કમ્પાઉન્ડમાં રહેતી કાયસો અને ગૃધ્રયાના સવારનું કામ હાથ ધરેલું.

ત્રીજી જાન તે મોતીડા. આ તો ઘણું જ ખુબ મુશ્કેલ પક્ષી છે. તેને માથે કલગી હોય છે. એની એ કલગી અને આંખો માથું કાળા રંગનાં હોય છે. તેને ગરડો કાઢો અને પેટ સફેદ હોય છે. પાંખો અને પુછડીમાં મફેદ લીટા હોય છે. જેમ મોમાયુ ગમે છે તેમ આ પક્ષી દરિયામાંથી આ તરફ આવે છે. બધી જાનની કાયસો ઉનાળામાં દરિયામાંથી આ તરફ આવે છે અને મોમાયુ રવી, શિવજીના ચર યર્ગ

પાછી દરિયામાં ઉપડી જાય છે. આ મોતીડા - Crested cuckoo આ જાણુ જનુ જ મોતીડા આવે છે. કદાચ માથે રીડ એકાદ બેડું આવતું હોય તેનો અવાજ ન વર્ણવી શકાય એવો મોતીડા છે. તે પાણુ બીજાં પક્ષીઓ પામે જ પોતાનાં ઘેર ઉછેરવે છે. આ કામ તે કદાચ રીત કરે છે એ મારા અવાજમાં નથી. આ પક્ષીને મેં માત્ર એક જ વાર જોયું છે. પણ પક્ષીવિજ્ઞાને કહે છે કે આ ગળે જાનની કાયસો મળી જુલાઈનાં ૭૯ જાનનાં પક્ષીઓ પામે પોતાનાં ઘરું મેવડાવે છે અને તેમના ઘરું નવા બચ્ચાનો નાશ કરે છે.

અત્યંત બદ

ગાન

અત્યંત જાનવીલાના આવેલા ૧૪૦ ઉત્તરોમાંથી બધા પુત્ર સાચા તે આ ત્રણ બાજુઓના જ છે. (૧) મજિલાલ પુત્રલાલ માદ (૨) જનુ ત્રિવેરી (૩) કનેવાલાલ દલમુખ-શમ જગ. ઉનામ તેમણે મળાની લેવા.

જરા જવાળ નીચે મુજબ: (૧) શોધી કાઢેલ મુખ-વાણી કહેવતો. ગોળ નાખે તેવું મજુ ધાય, હાથોએ હાથી વડે ને વચ્ચે આંતો બેડાં હાથે પાળીએ ખમ મળે; નાનો તેણજુ સપ્તમે દણિ, હાથો રીસો દેવાવર જાય (૨) મજિતગમ્મત: (૧) ૧૧ (૨) ૪ મિનિટ (૩) જો-જાળી કાઢો: (૧) કમળ અને બરફ (૨) વડવાળ. (૪) આંતરોએ નીચેની આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે રીસો બાધી હોતી એવું

(૫) શબ્દ ગોઠવણ:

આસન, પશિક, સધળું, મા-લિદ, નમાયું, જાળ, લાલિયો, નયન, લિંગ, તેમણી કાળા અંદરોને મોટવાથી નીચળી કહેવત: આપ સમાન જગ નદિ મેય સમાન જગ નદિ

(૬) ગોઠવી કાઢો: જન,

ખડ, ખન, ખર, લલ, લર, લન, લખ, લખત, લગલ, લગલ, લલખ, ખ અને ખરલ. (૭) શબ્દગોઠવી: નાચર, ગરક, રકમ, કમર, મમ્મ, રમ્મ, તરત

ફરીથી એક વાર દલ જાણવાની રહે છે ત્રણવાર વખત ચૂંટના કર્યા છતાં વે કનર મોલનાશાઓ દનુ કદાં જનુ નિયમ પાળ્યા સિવાય અને તેવા કાચગા, અને તેના અંદર ઉત્તરો લખી દડમેથી રે છે ફેરવાઇ લાંબાં-

લાંબા પિછળ કરી આઠલાઠ પાનાની નેટો બંદે છે ટ્રેનના દાખલાનો જગલ પોતે કેવી રીતે સોધી કાઢ્યો એ સમ-નનવા એક બાઈએ તો 'કુમાર'ના એક કૉલમ બેઠેલો લાંબો લેખ લખ્યો છે એ આખા લખાણમાં પદ્મનો જગલ ક્યા હુપાઈ રહ્યો છે તે જગલ તપાસનારે સોધવાનું! કેટલાક બાઈએએ તો જગલના પાના ટાંકી લખાવ્યા વગર કે દોરાથી એકઠા બા'વા વગર છુટા રવાના કરી દીરા છે! ઉત્તર મોક્ષનારાઓએ આવી કીમ્પીકીમ્પી બાળતો બંદે જ સમજ લેવી એકએ આ સ્થિતિ અટકાવવા માટે નીચેના નિયમોનારકે ઉત્તરો મોકલનારાઓનું ફરી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

(૧) ઉત્તરો કરમા મોકલ્યા હોય તો કુસ્તકેષ આઠ પા કાગળમાં, ડારીઓ પાડીને, સાંકીથી નજરસાર લખવા
(૨) ફક્ત ઉત્તર જ લખવાડ તેને સનમવવા માટે નકામું પિછળ કે બીજું કાંઈ લાલુ લખવું નહિ (૩) એ કાનખને ઉપરને જમણે ખુલ્લું મોકલનારનું પુર નામ-સરનામું, ઉમર અને આજ્યાસ લખવા (૪) ઉત્તરો કરમા મોકલ્યા હોય તો કરમાને ઉપરે ડાબે ખુલ્લું અને ગોરક કરમા મોકલ્યા હોય તો તેને ઉપરે ડાબે ખુલ્લું 'જ્ઞાનલીલાના ઉત્તરો' એમ લખવું (૫) માલકો હોય તેમણે પોતાનો માલક નજર નામની નેડે જ લખવો, બીજામાલકોએ કશું લખવાની જરૂર નથી હીનામ તો માલકને જ મળે છે

નીચેના નવા મવાલોના ઉત્તર ખાદરવા રુદ મશમ મુધીમા પહેલી જવા નેહએ

નવા મવાલ

(૧) નેટના સાત વિવિધ ટુકડાએ મા એક રીંછ સત્તાએનું છે, સોધી માકલો

(૨) ગણિત-ગામત: (૧) ૨૦ ના એવા ચાર પૂર્ણક

બાગ પાટો કે પહેલામા ૧ હમેરતા, બીજામાથી ૨ બદ કરતા, ત્રીજાને ૩ વડે ગુણતા ને ચોથાને ૪ વડે બાજવા ને જવાઓ આવે તે બધા સરખા થાય (૨) ૨૪ અને ૪૪ એક જ સ્થળેથી એક જ સાથે ચાલવાના ચર ક્યું ૨૪ દરદોજ ૨૦ માઇલ ચાલે છે, જ્યારે ૪૪ પહેલે દિવસે ૧ માઇલ, બીજે દિવસે ૨ માઇલ—એમ દરદોજ એકએક માઈલ વધારે ચાલતો નય છે ત્યારે એ બને ફરી કેટલા દિવસે મળતો? (૩) મનુ પારે તનુ ત્રણ ગાળા માગતો હતો, તનુ પારે કનુ બે આના માગતો હતો અને કનુ પારે મનુ બે આના માગતો હતો મનુ પોતાને થેરથી એક આનો લઈ આવ્યો અને તેનાથી બંધાનું કર-૧ પતી ગયું તે કેવી રીતે?

(૩) ઝોળાખી કાઢો: ઝાડ પર થતા નાન-યેન બંનિના એક ફળનો માત્ર એક જ સ્વર બદલાવવાથી એ જ બંનિનું પણ નેલા પર થત એક ફળ બની નય છે, તે કયું?

(૪) એક-ચોરમ: બાળુના ચોરસમા રોજ બાના

૧		૪
૬	૭	
૧૦	૧૧	
૧૩		૧૬

છે તેમાના આઠ ખાનામા આઠ આકડાઓ મુકેલા છે બાકી રહેલા આઠ ખાલી ખાનામા એવી રીતે આકડા મોકલો કે એ મોજેય ખાનામા ૧થી ૧૬ સુધીના બધા આકડા એકેક વાર આવી નય અને આઠી તેમ જ હમી દરેક હીટીના આકડાઓને સરવાળો ૩૪ આવે

(૫) શાગ્દગોઠવણ: બાળુએ જાન્યેલા નમુના

.	*	મુજબ નીચે આપેલા અરેજાઓ
.	*	શન્દો કમસર મોકલી આપો
.	*	* જ્યારે એ ષઘા મળે છે અંદરસ
.	*	* મોકલવા બધા દરો ત્યારે મોકલીથી
.	*	* બનાવેથી કીટીમાં શુલસાનના એક
.	*	* બંધીતા કવિનું નામ બની જશે
.	*	(૧) ઉપરો મોરસ: પહેલી દાર=

મરીરનો એ- બાગ; બીજ દાર=કપડાની એક નળ, ત્રીજ દાર=વિષયાત જેન પડિત (૨) વચ્ચે દારનો ડાખી બાળુનો મોરસ પહેલી દાર=દિનેના સજમાન્ય ધિનિનિવામ, બીજ દાર=ચોપડાની દવા, ત્રીજ દાર=ખતાવચાર (૩) જામની બાળુનો વચ્ચે મોરસ પહેલી દાર=બનુકણ, બીજ દાર= દુધ, ત્રીજ દાર=એક સમખળુ (૪) નીચે મોરસ: મહેલી દાર=એક પશી, બીજ દાર=મશન, ત્રીજ દાર=મુસાફરી

(૬) શાગ્દ-શિરગેહ: કોઈ પણ મજતુ સિર એટલે તેના પહેલા અંદર તેમાથી કાપી નાખીએ, અને છપ બીજ બાંધવાળો એક શબ્દ બાકી રહે એના શબ્દો સોધી કાઢવા દાખલા તરીકે એક કુલ એનું છે કે જેનું માથુ માપી નાખીને નો બાકી મેલ રહે જવાન કમજ—(ક)મજ આ મમાણે બીચિના ઉત્તરો આપો

એક ધાતુનો સિરગેહ કરીએ તો પાછળ બાગ રહે છે, સ્થિતિનું માથુ વાદના ટેવ વધે છે, એક શહેરનો સિરગેહ કર્યો તો સ્ત્રી જન્મી, સરખાનો સિરગેહ કરતા આદર મળે છે, એક સખ્યાનો સિરગેહ કરતા પાછળ એક ધાન રહે છે એ બધા શું?

(૭) 'કુમાર'ના ચાર લેખકોના નામ બીજા મોકલનારે જોજોએ કરી નીચે પ્રમાણે મોકલ્યા હતા-તમે તે કાણુકેલું છે એ બાળી શકો? -

હજુ આર્યે સારા બળુ પાગમા નમ માદ દે નાશ નર હરિ પ્રચાર ચદ દેરિ વદ

આફ્રિકાના પત્રો

માન-પ્રા પહોંચ્યો ત્યાં સુધીની દક્ષીણ તો મેં લખી છે. શુક્રાળા તેમ જ માન-પ્રા અને ટાગા-ન્યિકા (જ્યોને જર્મન ઇસ્ટ આફ્રિકા)ના બર્જો વિક્ટોરિયા સરોવરનો અર્ધ ભાગ યુગાન્ડાની હદમાં છે અને બાકીનો અર્ધ ભાગ ટાગાન્યિકાની હદમાં છે. શુક્રાળાના બંદરમાં તો અમારી સ્ટીમરને ભારે તોફાન નડતું હતું આ બંદરની પાસે જ સરોવરમાં એક નદી પડે છે અને બંદર પછી તદ્દન ખુટકું પડાડોમાં આવેલું છે એટલે શુક્રાળામાં તોફાન એ તો અહીં સામાન્ય વાન થઇ પડી છે. કોઇકાઇ વાર તો સ્ટીમર શુક્રાળાના બંદરની નજીક નજીક શકતી નથી, એટલે ઉતારીઓને તેમજ માન-પ્રાને શુક્રાળા ઉતારવાને બદલે માન-પ્રા લઈ જવામાં આવે છે, અને સાથી થીજ સ્ટીમરમાં પાછા રવાના કરે છે.

માન-પ્રાનું બંદર મુદર છે એ ગામ પડાડો અને ટેકરીઓ વચ્ચે વસેલું છે, એટલે સ્ટીમર બંદરમાં પેસે ત્યારે તો ત્રણ બાજુ મોટી પહાડી જળાશય અને કિનારા પર મુદર વૃક્ષોની દાર. એ વૃક્ષોની પાછળ માન-પ્રાની શકોની દુકાનો હશે અને તેની પછી પેલીબેર વિશાળ શાખાઓ પડ્યા દશે એવો ખ્યાલ તરત તો આવે જ નહિ.

માન-પ્રામાં આપણા ભાઈઓની કીક વરતી છે. બોન્નઓનું વેપારમાં સારું જોર છે. બાકી તો નાકાસેરો ટ્રેડિંગ કંપનીની તેમજ કંપાલા જનરલ એન્જનીની આફ્રિકો મોલાદાર ગણાય છે. હું માન-પ્રામાં ફેંક કરી શકો તો આ આફ્રિકોની અને ખાસ કરીને કંપાલા જનરલ એન્જનીનાથી રા. ડાલાભાઈની પ્રતિજ્ઞાને લીધે જ માન-પ્રાના રચના મુદર છે. ગામની વચ્ચેવચ્ચ મોટી શકોની, અને તેના ફરતુ ગામ, સેક્રેટરીએટ વગેરે. જેમ એક કેન્દ્રમાંથી ભુતિભુતી ત્રિભુજાઓ પુટે તેમ મધ્યસ્થ શકોનીમાંથી આખા ગામના રસ્તાઓ પુટે અને પાછા ત્યાં આવીને મળે કહે છે કે જર્મન લોકોએ ગામોને આ પ્રમાણે જ વસાવ્યા છે માન-પ્રાના આપણા ભાઈઓ આ જર્મન લોકોને દજ હેતવી સભારે છે, કારણકે જર્મન સત્તા નીચે તેઓ એટલા સુખી હતા તેટલા અંગ્રેજ સત્તા નીચે નથી એમ તે બધા ભાર દબાવે મને કહેતા હતા.

અંગ્રેજ સરચાનવાસીઓનો એક જ ઉદ્દેશ હોય છે કે સરચાનને હરકોઇ પ્રકારે પોતાના માલની મારફટ બનાવવું અને સાથી બને તેટલું દ્રવ્ય અને કાચો માલ ધસડી જવા. આ ભાઈઓના કહેવા પ્રમાણે જર્મન લોકો તો સરચાન પોતે કેમ આપ્યા થાય અને જીવનની ઉપયોગી ચીજો ઉત્પન્ન કરી શકે તેનો વિચાર કરતા એટલું તો મને પણ સ્પષ્ટ જણાયું કે જ્યારે યુગાન્ડાની ખીત્રવણી કરવાને માટે ત્યાં એકલા કંપાસનું જ વાવેતર કરાવવાની પોલીસી અખત્યાર કરવામાં આવે છે ત્યારે માન-પ્રામાં બાબરી, મોખા, મોયરોંગ, તણ, ઘી વગેરે સારા પ્રમાણમાં પેદા થાય એવાં પગલાં જર્મનોએ લીધા હતા અને તેને પરિણામે માન-પ્રા ખોરાકના સાધનોમાં સુખી ગણાય. ઉપરાંત, જર્મન લોકો આપણા વેપારીઓ તરફ સારો ભાવ રાખતા અને રગબેદનો તાસ ન આપતા એમ પણ આ લોકોનું કહેવું હતું.

માન-પ્રામાં મારો ઉતારો નાકાસેરો ટ્રેડિંગ કંપનીના શિવાભાઈને ત્યાં હતો તેમનું મકાન સરોવરના કાંઠા ઉપર એક નાની ટેકરીના શિખર પર બાંધેલું છે અને મકાન તથા સરોવરની વચ્ચે મુદર વૃક્ષો આવી રહેલા છે આ સ્થાનથી સવારસાંજ સરોવરનો રમ્ય દેખાવ નજરે પડે છે. શિવાભાઈ પચીસ વર્ષના યુવાન છે. પોતે મેટલાહ બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થી હતા તે બોર્ડિંગના જીવનનો તેમને અગત અનુભવ, એટલે રોજ મને ગૃહ સગથી આગેક માર્ગિક પ્રશ્નો પૂછતા. તેમણે તથા તેમના પત્નીએ અમારા પર તો સદ્ભાવનો વરસાદ જ વરસાવ્યો હતો એમ કહેવું નોંધએ.

માન-પ્રામાં બીજો પરિચય રા. ડાલાભાઈનો બચે આવ્યા ત્યારથી જ આ ભાઈએ ભવન માટે મહેનત લેવા માંડેલી. પણ મારે એવું માનવું છે કે તેમને ખરો ચટકા તો મારે પહેલું ભાવણ સાલબ્યા પછી જ લાગ્યો કદાચ મારા માનવામાં ભુલ પણ હોય.

અહીં માન-પ્રામાં મેં આપણા ભાઈઓની સમક્ષ બે વ્યાખ્યાનો આપ્યા. વ્યાખ્યાનોની મોડવણ કરવા માટે હું ઇન્ડિયન એસોસિએશનના સેક્રેટરી રા. રોહાડનો આભારી છું. આ રા. રોહાડ આપણા ભાવનગર રાજ્યમાં ન્યાયાધીશ મિ. રોહાડ છે તેમના ભાઈ છે. બે વ્યાખ્યાનો આપણા ભાઈઓને ખુબ ગમ્યા અને ફક્ત શરૂ થયું માન-પ્રાના બંદરબંદરના કારણેને

લીધે માન-જાના ખોળ ભાઈઓ તેમજ થોડાએક લોહાણા ભાઈઓ કુટુંબી દૂર ઉભા રહ્યા

તળ માન-જામા કૂડ કરીને આસપાસ જવાનો મારો વિચાર હતો, પરંતુ હું માન-જામા આખો તે દિવસથી માન-જામા પેટ્રોલનો દુકાળ પડ્યો હતો તે હું નીકળ્યો ત્યાં સુધી ચાલ્યો છેક છેલ્લે દિવસે પેટ્રોલ આપ્યું ત્યારે રા. ડાહ્યાભાઈ માદા પડ્યા. આથી કરીને હું નાસા વગેરે સ્થળોમા ફરી ન શક્યો

જતાજતા મેં એક વ્યાખ્યાન માન-જાના સિનિયર કમિશનર મિ ટર્નરજીના પ્રમુખપણા નીચે અગ્રેજીમા આપ્યું આ ભાષણમા માન-જાના અગ્રેજ સીપુરખે દાનવ હતા ભાષણ આપ્યા અગાઉ તો આપણા કેટલાક ભાઈના મનમા બીક હતી કે હું ધોનિયુ અને ચપલ પહેરીને ભાષણ આપીશ એટલે ખાસ કરીને અગ્રેજ જાનુઓ સીડાશે, પરંતુ ભાષણને અંતે જ્યારે મિ ટર્નરજી તથા તેમની જાએ લગભગ અરધા કલાક સુધી મારી સાથે વાત કરી અને મને રોકવાનો આગ્રહ કર્યો ત્યારે તો આ ભાઈઓની બીક મટી ગઈ.

માન-જા છેડુ તે પહેલાં મારે થોડીએક દરજ્જાકત જીજ્ઞાસી ફેરી જોઈએ અહીં માન-જામા મને બેચાર વધારે વ્યક્તિઓનો પણ અનુભવ થયો કે જેમને હું ભુલી શકીશ નહિ રા ડાહ્યાભાઈની મંડળીમા મિ મઝમુદાર, મિ વૈજલુવ, મિ આચાર્ય અને મિ ઠાકોરની તેલ મારે લેવી જ જોઈએ મિ મઝમુદાર, વૈજલુવ તેમજ આચાર્ય કરદમમા કારકુનો છે મઝમુદાર તરવરિયા જોઈ લ્યો તેમને ફવાડે ફવાડે પ્રાણુ જતે નાગર અને નાગરની ચાલાકી ધરાવે છે એલા વૈજલુવભાઈ તો સાતમૂતિ, એટલે દૂર પણ તેમનામા નાગરોની સરકારિતાનું મને લાન થતું જ્યારે જુઓ ત્યારે હમમુખા અને મારા જેવાને ઉપકાર તથા ચગદી નાખવામા તેઓ મિ આચાર્ય થોડાએકલા પણ મક્કમ તેમની આખમા જ સફરપનું જગ હતું મિ. ઠાકોર આમ લલા આ આખી મંડળીએ મારા તરફ સ્નેહ ને સ્નેહ જ દર્શાવ્યો છે. ઉપરાંત, મિ દસનઅલીને જુલુ તો ભારે અન્યાય થાય

માન-જામા બે ખોળ ભાઈઓને મળ્યો હતો. તેમના નામ રા કાશમ અને જુમા બને ભાઈઓ

આપણી સરયાને નામથી જાણતા હતા હું કોઈ ચીજ લેવા તેમની દુકાને શિવાભાઈ સાથે જઈ ચડ્યો ત્યાં તો તેમણે મને ઓળખી કાઢ્યો બે દિવસ જુદેજુદે વખતે મને તેમણે પોતાને ત્યાં આમંત્રણ કર્યું અને છુટથી મને કેટલાક પ્રશ્નો પુછ્યા. પોતાના જગ્યાની કેળવણી માટે એટલી ધનતેજરી રાખનારા માખાપે મેં દેશમા પણ થોડાજ જોયા છે.

તા ૨૫ મીએ રડીમર આવી. સૌ ભાઈઓ અમને વળાવવા આવ્યા હતા. રા શિવાભાઈ તો અમારાથી છુટા પડના રોષ પડ્યા, એમને જહુ ઓછું આવી ગયું. સૌ છુટા પડ્યાને રડીમર ઉપડી

અમે રડીમરમા ચડ્યા ત્યાર પહેલાં જ બેચાર કલાકથી ભાઈ ગૌરીશકરને તાવ શરૂ થઈ ચુક્યો હતો ગૌરીશકરનો તાવ અને મીઠા પાણીના દરિયામા સફર એ બને એકલા થયા તેમા પછી પુછવું શું? માન-જાવી કિસમુ બે દિવસે પહોંચાય તેને બંદે આ રડીમરને ચાર દિવસ થયા એક દિવસ તો રાત જહુ વખતી ગઈ અને મારે રાત આખી ઉગરો થયો પરિણામે કિસમુને બંદે હું પણ તાવ લઈને જ ઉતર્યો અને પછી તો પુરા ચોરીમ કલાક આરામ જ લીધો.

કિસમુ બંદર વિશે તો હું આગળ કહી ગયો છું કેન્યાથી યુગાન્ડામા જતા માટેનું આ બંદર ચિકોરિયા ન્યાન્જાને કાઠે આવેલું છે અને તે યુગાન્ડા રેલવેનું ટર્મિનમ સ્ટેશન છે. અહીંથી ટેક જીન્ગ તેમજ મનાથે સુધી પગરતે પણ જઈ શકાય છે અહીંના લોકો કાચિરન્ડો કહેવાય છે અને તેઓ મજુરી કરવામા વધારે હુશિયાર ગણાય છે. મેં સાલજ્યુ છે કે હાઇલેન્ડરમા ધોરાપિયન લોકો પોતાના સાખાઓમા મજુરી કરવાને માટે આ લોકોને પસંદ કરે છે.

કિસમુમા હું મિ પડ્યાનો મહેમાન હતો મિ મોનીલાલ લલ્લુભાઈ પડ્યા મુજરાનના પવાણા ગામના આજ્ઞાય છે. તેમનો વેપાર તો અહીં માધારજી ગણાય પરંતુ જાહેર જહુ અઢા માણમ છે કિસમુમા જગ્યાની થણી મકકાશ છે એટલે અમારે ઉંડા બેસવાનું એક મદિરમા રાખ્યું હતું મિ પંડ્યાએ તો પોતાના ઘરની તમામ મુરકોલીઓમા પણ અમાગ માટે દોઝાઈ કરવામા કાઢ મણા રાખી ન હતી

કિસુમુમા ખોળાઓની વસ્તી અને આખરે મારા પ્રમાણમાં છે. અહીંના શેઠ દાશમ જમાલ અને શેઠ મલમલખાઈ રહેમતલ્લા એ બે ભાઈઓએ સારી મહેનત લીધી. શેઠ દાશમ જમાલ તો આપણી સ્થાના દિનેચ્છુ રા. માણેકલાલ નાનંદ ચંદા-રાણાના શિષ્ય એટલે તેમને સંમ્મા ઉપર ખુબ ભાવ થયો. માણેકલાલ-ભાઈના પુણ્યચરિતની આ ખોળા ગૃહસ્થ ઉપર ખુબ અસર છે, અને અ-ભાઈ પછુ શેઠ દાશમભાઈ માણેકલાલભાઈના ના-મને હૃદયથી નમન કરે છે આ બે ભાઈઓએ ફૂંડા માટે સારી મહેનત કરી.

મેદીનાં પાન

સકળ લોકમાં સહુને વડે, નિઘ ન કરે કોની દે,
વાચ, કાય, મન નિર્મળ સજે, ધનધન જનની તેની દે.

આરભે મધ્ય જાળીને, આરભેતુ ન છાડતા;
ધૈર્યથી ને કરે કામ, તે જ પરિત જાણુવા

બકિ સિરાતણુ સાફ દે,
આગળ વસતી છે પાક

નિર્ધન ને વળી જલુ ધની, જેને વેર ધણુ ન,
મુખે ન મુખે માવડી, તે તો ત્રણ જણુ ન.

સત્ય નહિ તે ધર્મ જ શાનો, દયા વિના શું જ્ઞાન જોને;
વિનય વિના નિશા ને ગાની, માન વિના સા દામ જોને.

જેવું અતર વાયે દે, તેવું તમ મુખડું નીસે,
જેવું મુખ દેખાયે દે, તેવું તમ હૃદય વિષે

કુવા ધરના નકમું પણ પાક કાળા પદાણુ,
દોરડીએ ઉઘાય છે એ લેવું અંધાણુ

દે હોડે હોડે જુએ નવ ચક્રીએ,
દે ચક્રીએ તો કટકા યઈ પરીએ.

મેતી સૌ હક્કતણુ, તેના દાર ન વાય,
નિષ્ઠા યન મોઢક કરે, તેણે જીવ ન વાય

અવશ્યુ ઉપર ગુણુ કરે, એ ચક્રીન અખ્યાસ,
તે મુખડું સજગાવીએ, આપે સરસ મુવાસ

ખજતદાર મનમુગાઇ, આગની ધારે ચડવું દે,
હિમત હથિયાર બાધી દે, સત્ય લડાઈએ લડવું છે

ભાઈ ત્રજકલાલે તો હું રેશને ઉતર્યો ત્યા જ મારા કાનમાં નકાઠ ભાણુવી દીધો. ત્રજકલાલને ત્યા જગીને તે જ ટ્રેનમાં અને નકુર ગયા

નકુરમાં પણ કાઈ બહુ પાક્યુ નહિ એટલે હું તો રાતના બાર વાગ્યે આવનારી મેલની સાથે ન જોતા રાતના આઠ વાગ્યાની શુઝમાં જ ઉપડ્યો

આ તરફ શુઝ ટ્રેનમાં પણ કોઈ ઉતા-રજોને મુસાફરી કરવી હોય તો વધારાનુ ભાકુ લીધા વિના સગવડ કરી આપે છે. અમારે શ્રેકમાં બેસવાનું હતું. હું, ભાઈ ગોરીશંકર અને એક ધરોપિયન બાઈ એ ત્રણ અને ચોથા ગાર્ડ સાહેબ અને નેરોબી જવાના હતા અને પેલા બાનુ નૈવાશા ઉતરી જવાનાં હતા. આ બાઈ અમારી સાથે રાતના બાર વાગ્યા મુધી શ્રેકનાં ડબ્બામાં એક પેટી પર બેઠાડક બેસી રહી અને બાર વાગ્યે નૈવાશા રેશને ઉતરી પોતાના શાળા મુધી આવી ગઈ. આ-પણી સ્ત્રીઓ આવી મુ-સાફરી કરી શકશે ? એમને આપણે એ પ્ર-માણે કરવા દેશું ? હૈયા પર દાચ મુકીને જ-વાળ દેલો.

(અર્જુન) નાનાભાઈ

છેવટે કિસુમુ છોડ્યુ વચમાં અમારે નકુર શેકાવુ હતુ ને રસ્તામાં હુમ્મના રેશને આપણા મુશના ભાઈ ત્રજકલાલ છે ત્યા પછુ કોઈ પાકે તો નોંધ લેવું હતુ પરંતુ

નું ના વખતમા
ચાનકરાન
કરીને એક
રાત રાત્ર્ય કરતો
હતો. એ બાહુ જ દુર
હતો એની પાણી પથ એના નેટવી જ
ધાઈન હતી લોકોને આ ગમ્તગમ્તીથી
ભારે અસંતોષ રહેતો.

ચાતકરાન

એવામા એક વગેરે દુકાન પડ્યા
આગલે વરમે અનાજ ખુબ પાકેલું એટલે
લોકોને ખાવાનો તો વાધો નહોતો, પણ
પાણીની બહુ તાણ પડી છેવટે દુવા તળાવમા
ડીપુ જે પાણી ગળું નદિ તરશથી લોકો પીવાવા
લાગ્યા ખોરાક વગર તો થોડા દિવસે ય માથે, પણ
કાઈ પાણી વિના રહે?

રાજમહેલમા એક મોડું સરોવર હતું જ્યાં
ઢેકાણે પાણી ખુટ્યું પણ ત્યાં તો એટલું ને એટલું
જા લોકોએ હવે સ્થાયી પાણી લાવીલાવી પીવા માંડ્યું.

એક વાર મરોવરમા નદાત્તનદાના રાણીને
લાગ્યું કે પાણી બહુ જ વટી ગયું છે. પહેલા માથા
સમાણ પાણી હતું ત્યાં હવે ઊંડી સમાણ ચર્ચ ગયું
છે ને ઊંડી સમાણ હતું ત્યાં તો હવે કેડ સમાણ
જે માંડ ગયું છે એ આખ ને આખ થોડા દિવસ
ચાલશે તો સરોવરમા એક ટીપુ જે પાણી નદિ રહે ને
પછી નદાવાની મત્રા જશે.

તરત જ એણે તો રાજાને વાત કરી નિર્દય
રાજા કહે, 'જરી વાત છે. ગામના લોકો આખો
દિવસ પાણી ભરે એટલે ખુટા જ મળે' દમણ
ને દમણા હુ દુકમ કાઢુ છું કે રાજમરોવરમાથી
કોઈએ પાણી ભરવું નદિ, ભગ્ને તો કારીની સિદ્ધા
યશે.'

રાણીને આથી બહુ આનંદ થયો
એકદમ રાજાએ પ્રધાનજીને બોલાવવા નાણમ

દોડાવ્યો ઉતાવળા-
ઉતાવળા પ્રધાનજી આ-
ની પહોંચ્યા

'પ્રધાનજી, પ્રધા-
નજી, દમણા ને દમણા

નગર આખામા દુકમ ફેરવો કે રાજ-
મરોવરમાથી કોઈએ પાણીનું ટીપુ જે
લેવું નદિ; લેશે એને કારીની સમ્મ થશે'
રાજાએ દુકમ દીધો

પ્રધાનજી તો રાજાનું આવું બોલવું
સાલળી વિચારમા જ પડી ગયા એ
જાણતા તો દના જ કે રાજા બહુ દુર છે પ્રમ
મુખી થાય કે દુખી એની એને કરી ચિંતા નથી.
તોપણ પ્રમતના દિનની ખાતર કોઈ ગતિ માને તો
મનાવી એવા એમણે પ્રયત્ન કર્યો.

પ્રધાનજી કહે, 'ગમ્તજી, આપણી પ્રમ પાણી
વગર છતી કેમ—'

'ત જીવે તો મરે.' પ્રધાનજીને બોલતા અટકારી
દર્જ રાજા વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો, 'મારા દુકમ
સામે ફલીસ નદિ સરોવરમાથી પાણી ખુટે પછી
ગણીને નદાવાનું શું? તમો, જલની આખા નગરમા
દુકમ ફેરવી દો.'

'પ્રમતના જીવન કરતા શું રાણીના નદાવલુની ટીપન
વધારે?' પ્રધાનજી વિચાર કરવા લાગ્યા પણ રાજાને
ચેતાની મરજી મુજબ જ અધુ થએલું બેવાની ટેવ
હતી, એટલે વધુ કાંઈ બોલ્યા સિવાય એ સ્થાયી
શાસ્ત્રા મથા લોકોનું દલે શું થશે એ પ્રમ તેમને
મુજબવા લાગ્યો.

'આવો ચાતકી દુકમ કાઢી લોકોને હુ શું એ
ખતાનીય?' થેર જઈ પત્રગમ્મા પડ્યાપડ્યા પ્રધા-
નજી વિચાર કરવા લાગ્યા 'આતા પાણી રાજાના
પ્રધાન થવા કરતા ગરીબ મજુર થવું લાભ ગણ્યું
વધારે સારું પણ હવે ગમ્તના દુકમ પ્રમાણે નદિ

ધાય તો મારી હૃદયી-
નો મનાવ છે ' ખુબ
વિચાર કર્યા પછી કાષ્ઠિક
નિશ્ચય પર આવ્યા હોય
એમ પ્રધાનજી ઉભા
થયા ને ધીમે કચ્છે ગામ
બહાર ચાલવા માંડ્યું.

ખુબ દૂર જઈ પ્ર-
ધાનજી એક મોટા વડલા
નીચે ચાક ખાવા બેઠા.
રાત્રને કંઈ રીતે સમ-
નવવા, પ્રગ્નને શી રીતે
સુખી કરવી એના જ
વિચારો હજી એમના
મગજમાં ઘેળાયા કરતા
હતા. એટલામાં ચાકને
લીધે વડલાની શીતળ
છાંયડીમાં એમને ઉંઘ
આવી ગઈ.

એ જાગ્યા ત્યારે
એમની સામે એક બટુ-
કડો ડોસો ઉભો હતો.
આપણી એક વેન જે-
ટલો તો એ માડ હતો દશે. એની સફેદ લાખી ઢાલી
છેક જમીન ઉપર દસડાની હતી વસ્ત્રમાં એણે માન
એક ગળ્યો જ પહેર્યો હતો.

પ્રધાનજી તો આ ડોસાને જોઈ નવાઈ જ પાળી
ગયા ' આ શું? આટલો નાનો માણસ કોણ હોઈ
શકે? ' એ મનમાં ને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા,
'હું કોઈ બનકુછ પ્રદેશમાં તો નથી ખેંચાઈ ગયો ને?'
પણ ત્યાં તો પેલો ડોસો મગજગથી પ્રધાનજીના
મનની વાત જાણી જઈ મોં મલકાવીને બોલ્યો,
'પ્રધાન, આટલા બધા વિચારમાં શું પડી ગયો? હું
કોઈ બનકુછ પ્રદેશમાં નહિ, પણ તારી પૃથ્વી ઉપર
જ છે.'

આ ડોસાને પોતે પ્રધાન છે એની પણ ખબર
છે એ જાણ્યું ત્યારે તો પ્રધાનના આશ્ચર્યના પાર
જ ન રહ્યો.

કાગડાનું ગીત

અમે કાળા ને કામણગાળા કે કરીએ કા કા કા,
અમે ગાતા બહુ રાત્ર રસાળા કે કરીએ કા કા કા.
અમે ચોપાને ચાલીએ બંદા કે કરીએ કા કા કા;
અમે છેતરીને છેડીએ ફંદા કે કરીએ કા કા કા.
અમે સૂપી સંગાય વસનારા કે કરીએ કા કા કા,
અમે ભેળા મળી જમનારા કે કરીએ કા કા કા.
અમે છોટા અકલબક મોટા કે કરીએ કા કા કા;
અમે કુદીએ હો છુટ લંગોટા કે કરીએ કા કા કા.
અમે રજકે જળ કરનારા કે કરીએ કા કા કા;
અમે રાજરાજ ભોજ ભરનારા કે કરીએ કા કા કા.
અમે જાત્રાએ જગતથી વહેલા કે કરીએ કા કા કા,
અમે ખેલવે સરપથી પેલા કે કરીએ કા કા કા.
અમે ચટચટ ચણીએ દાણા કે કરીએ કા કા કા;
અમે કહેવાઈએ કાચાણા કે કરીએ કા કા કા.

ઉપરથી નિરાશા ઉઠી ગઈ. એ જરા દટાર થઈને બેઠા.

'હું તને બહુ શીખવીશ. એની મદદથી તું
તારું કામ કરી શકશે જો, આ સોનાના ખાલામાં
થોડું પાણી છે.' ને એના હાથમાં એ જ વખતે
એક સોનાનો ખાલો અર્ધે સુધી પાણીથી ભરેલો
આવીને પડ્યો.

'હવે હું તને એક મંત્ર શીખવીશ.' ડોસો બોલ્યો
ને એણે પ્રધાનના કાનમાં ઘોસાક શબ્દો કહ્યા. 'એ
મંત્ર બોલીને આ પાણી તારા સમગ્રાણી ઉપર છાટજે'
અચરજ પામતા પામતા પ્રધાનજીએ ખાલો
હાથમાં લીધો. 'પણ હું પાણી છાટીશ એટલે શું—'

પણ ત્યાં તો કોઈ નહોતું. પ્રધાનજી કેને પુછે?
જાણે કોઈ દિવસ આખો જ ન હોય એમ ધડીકમાં
પેલો બટુક ડોસો અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો.

'અમે એમ, પણ એ ડોસો દયાળુ છે ને એણે

શીખવેલા નહુનું પરિણામ સાફ જ આવશે.' એમ ધારી પ્રધાનજી પાછા ગામમા જતા ઉપડયા. રસ્તામા એ ખાસા સાસુ ભેટા જાય છે ને આશ્ચર્ય પામતા જાય છે કે આ પાણીમા તે વળી કેવુંકે વળુ દરો!

તરશથી લોકોના જીવ જતા હતા એટલે પ્રધાનજીએ એ નહુ અજમાવવામાં દીક્ષ ન કરી સીધી-સીધા એ તો રાજમહેલમા ગયા.

સિદાસન ઉપર રાજનજી બેઠા હતા રાણીજી પણ પામે જ ઉભા હતા પ્રધાનજીએ બંનેને પ્રણામ કર્યા

'કેમ પ્રધાનજી, મારો હુકમ—'

પણ રાજા બોલવાનું પુર કરે તે પહેલાં તો ડોસાએ શીખવેલા મન બોલી પ્રધાને અજ્ઞસિ જરી પાણી રાજગણી ઉપર છાટી દીધુ' ને ..'

ને ગળરાણી અધોપ' સિદાસનની આગપામ બે નાનકડા પક્ષીઓ ઉડતાહતા પ્રધાનજીના હાથમાંથી સોનાનો ખાસો ને પાણી—અધુ ચુમ'

થોડી વારમા તો આ વાન ચાપ્યા ગામમા ફેલાઈ ગઈ પ્રધાનજીએ રાજસરોવરમાંથી પાણી ભરવાની સૈને છુટ આપી. દીધી થોડોના ટોળેટોળા પક્ષી ખતી ગએલા રાજરાણીને ભેરા આવવા લાગ્યા. 'એમના પાપનો અદ્યો મળ્યો છે.' સૌકાઈ પક્ષીઓ સાસુ ભેટ કહેતું.

પછી બને પક્ષી ઉડતાહતા એ રાજસરોવરને કાઢે પાણી પીવા ગયા. પણ સાચ ભોળાના જ એ તો ગીસ પાડી ઉઠ્યા એમ કેમ? પેલા ડોસાના નહુમા એવું કાઢકે દરો કે એ પાણી પી જ ન શકે. ફરીથી તો એમણે પાણીમા સાચ જ ભોળી નહિ

આ ભેદ લોકોને તો કાંઈ હુમ્મ ન થયુ પણ પ્રધાનજી જાહુ દયાળુ હતા, એમને લાગી આવ્યું આવા દૂર રાજરાણીને પણ હુ પી થતા એ નહોતા ભેદ શકતા વળી પાછા એ તો ઉપડયા. પેલા વડલ નીચે આસી ટચુકડા ડોસાની રાહ ભેટા બેઠા.

એટલામા તો એ ડોસો દવામા હાથપગ દલાવતો દલાવતો આવ્યો—જાણે તરતે ન હોય! ખરેખર, પાણીના એ ગમને તો બધે ચઢે પાણી જ પાણી દેખાતું દરો'

પ્રધાનજી પામે આવી એ કહે, 'પ્રધાન, તું શા

મટિ આવ્યો છે એ મારાથી અગત્યનું નથી. તમારા જેવા બેઠી રીતે દયાળુ થતાં અમને નથી આવડતું પાણીને પાપની સિદ્ધા તો પુરેપુરી થવી જ જોઈએ. જા, હવે પાછો જા છો તે પાણીએ રાજરાણીએ લોકોને તરશે માર્યા છે તો હવે એમની પણ એવી જ દયા થશે.'

'ત્યારે શું એ કદિ પાણી પી જ નહિ શકે?' પ્રધાનજીએ દીન અવાજે પૂછ્યું

'એટલી બધી સત્તા તો મારા નહુમા નથી,' એટલું કહી વળી પાછું એણે પહેલાના જેવું જ અદ્યોધ્ય કહ્યું. 'હું તો પૃથ્વી ઉપગના પાણીનો રાજા છું, ચાલના પાણી ઉપર મારો અમત્ર નથી ચાલતો એટલે વરસાદનું પાણી એ પક્ષીઓ પી શકશે, પણ તે ચે અદરથી મોમા ઝીલી લેશે તો જ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું કે તરત જ પાછું માફે નહુ એના ઉપર લાગવાનું' એટલું બોલી તરત જ એ પહેલાની જેમ અદ્યોધ્ય થઈ ગયો.'

આ સાંભળી પ્રધાનજી બહુ દિલગીર થયા પણ ગળરાણી વરસાદનું પાણી ઝીલીને પી શકશે એટલેથી એમણે સંતોષ માન્યો—માનવો પડ્યા.

લોકોએ ગળના નામ ઉપરથી એ પક્ષીઓના નામ ચાનક પક્ષી પાડ્યા

ને આજે ચે ચાનક પૃથ્વી ઉપર પડેલું પાણી ક્યા પી શકે છે? મનસાલ

સ્વીકાર

અમારી ત્રીજી વાર્તાઓ: લેખક, મુખતિ નાગરદાસ પટેલ તથા નાગરદાસ ઈ. પટેલ, પ્રકાશક, બાલજીવન માર્ગલય વડોદરા અને મહાદ, શ્રી ૦-૧૨-૦

અભિદાન: (નાટિકા) લેખક શ્રી કવેરચંદ મેઘાણી, પ્રકાશક, શ્રી બાલનગર મહિલા વિદ્યાલય,

મનોબોધ: સ્વામી રામદાસના મનાચે શ્રેણી પ્રકાશક બાબાનર કર્તા-પ્રકાશક, વામન માણુનોવિદ પટેલ; ૦-૨-૦

માનુપૂર્ણને પછે: શ્રી બાલનગર ઓફિસવળી મંડળ અને મહિલા વિદ્યાલય ૧૬૨૬-૨૭નો રીપોર્ટ, પ્રકાશક, બાલનગર ઓફિસવળી મંડળના મંત્રીઓ.

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ—સુરતનો આઠમો વાર્ષિક રીપોર્ટ

માધુર્ય

લલિતકલા-કર રસવિલાસર ખનરો છ ક્યારે ?
 અલિત કલાએ મગત કલાથી ધુમરો છ ક્યારે ?
 પ્રભુનીલાના મહર્ષીનેને પીઠાનરો ક્યારે ?
 ચક્રાર નયને વિશ્વ-ચમત્કૃતિ ઝીલરો છ ક્યારે ?
 રવત સિદ્ધ અતરાત્મ-રુદિ ખીલવરો ક્યારે ?
 વિચાર રૂતિ વર્તનને બસ એકવરો ક્યારે ?
 વર્ષા વસત સમ રસ-દેવતાવલ હુમનુમરો ક્યારે ?
 માણુવીણને આદોલન જન હ્રુમ્મરો ક્યારે ?

—લલિત

કાંતિવારી ચીનકુમારી

પારીસમાં ખુબ જાણીતી થએલી અને ત્યાની 'ફ્રેન્કિટ
 ઓફ પેરિસ' તરફથી 'ડૉક્ટર ઓફ લૉ'ની ધારાસભી
 તરીકેની જૂથી પદવી પામેલી મિસ સુમ ચેન્, સામકાઈ
 ખાતેની કેન્દ્રનીજ સત્તાની સાખાની પ્રમુખ નીમણ છે.
 વિજયી રાષ્ટ્રવાદીઓએ અમેરે પાસેથી સામકાઈ છતી લીધા
 પછી તરત જ તેને ત્યાની ન્યાયાધીશ બનાવવામાં આવી
 હતી તેમ તેની સત્તા અને અમલ દુનિય ગણવા હતા
 અને તેની રાજીને પચે આખા પ્રાંતને થઈ મથે હતો.

આજ પારીસ વર્ષની વયે ચીનના રાષ્ટ્રપક્ષની સામ-
 કાઈની સાખાની પ્રમુખ નીમણેલી, નિયત મનેભજ ને
 તીવ્ર નીર્વહિવાળી, અસીમ રાષ્ટ્રદ્રેકની ભૂતિ સમીએ મિસ
 ચેન્ આજ અદ્યાર વર્ષથી પોતાના દેશના ઉદ્ધાર માટે મથતી
 આતી છે સનર વર્ષની ઉગતી વયથી એણે ચીનની રાષ્ટ્રીય
 ચળવળમાં સાથ પુરાવ્યો, એને ખાતર એણે સાહી પક્ષના
 પોતાનાં માતપિતા તત્ત્વા, પોતાના પ્રેમિકને પણ જતો કર્યો
 અને પોતાના પક્ષને વક્ષાદરીથી વળગી રહેવામાં અનેકવાર
 પોતાની બળને સફટમાં હોમવામાં પણ પાછુ વળી એણે
 નહિ એ જુદાન વયે, ચીનની કુમારીઓ લગનગુજના લક્ષ્યા
 હોય અને જુદાને તથા પતિસેવાની જગ્યામાં પડેલવા
 આતર હોય છે તે વેળા આ અદ્યુત્ત ઓકરી પોતાના પિતાના
 સાહી હોદા અને લાગવગને લાભ લઈ રાષ્ટ્રપક્ષમાં અનેક
 બચકર કાંવતરજો પાર પાડવામાં રચીપચી રહેતી એ વેળા
 જમતા આવતા રાષ્ટ્રપક્ષમાં ગમે તે વર્ગના માણુસને બેગ-
 વવામાં આવતો અને કાંતિવારીઓના એ મડળનું યુધ્ધ કામ
 છુપા કાવતરા, ધુન અને ઠેકરે જાવાઓ કરવાનું હતું મિસ

ચેન્ને બાને, ધણખણ, દસિણ ચીનમાં આવેલા રાષ્ટ્રીય પક્ષના
 યુધ્ધ મથકેથી ચીનના જુદાજુદા ભાગમાં બોમ્બ અને દાર-
 ગોળા પહોંચાડવાનું આવલ અને એના અનેક સમાઓ
 સન્ધ્યમાં જુદેજુદે સ્થળે સાહી અમલદારો હોવાથી કોઈને
 એના પર શક આવે એમ ન હતું તેમાં વળી જીનત અને
 જુવાન વયને લીધે પણ તે બચી જતી એક વખત પોતે
 ટિન્કિનથી થેકિંગ પોતાના સામાનમાં ફાકોળો સતાડીને
 લઈ જતી હતી તે વેળા દેશાવરના એલચીમડળના એક
 સજ્જ સાથેની મિતવાને લીધે તે જકાંતખાતાની તપાસમાંથી
 ફતી આળીની પળે બચી મઈ હતી તે હજી એ કોઈવાર
 વર્ણવે છે એ ૧૯૧૦ની વાત

તે પછી થોડા જ વખતમાં, કોંમિન્ડોના નામથી ઓ-
 જખાતી એમની એ મડળી સાથેના મિસ ચેન્ના સળગતી
 પરાકાષ્ઠાની પરી આગી પહોંચી ચેન્ એ મડળમાં અન્ન કાર્ય-
 કોમ્પાની એક ગણુતી, તેની સલાહસૂચનલુ બહુ વજન
 પડતુ અને પોતાથી બનતુ ત્યાં સુધી તે છુતામકડી અને
 હિસામક મરુતિઓનો વિરોધ કરતી અતે મડળના નેતા-
 ઓએ, દેશમાં એ વખતે સેથી વધુ મિહારસાર ગણુતા
 જુના રાજગળના એક સરદારનું ધુન કરવાનો ઠરાવ કર્યો
 અને તે કાર્ય માટે બોમ્બ લઈ જવાનું કામ મિસ ચેન્ને
 બાને આપ્યું એક જુવાન અમલદારને માથે આ કાવતર
 પાર પાડવાનું આગ્યુ ને તેને ગેશ સરદાર સાથે જ નાસા થયો.

ત્યારથી સાહી સરદારને મિસ ચેન્ પર શક આપ્યો.
 પણ તેના કટુત્તી જળદી લાગવગને લીધે કરી ગંભીર સજ
 ન થતાં, તેને કાં તો રાષ્ટ્રપક્ષ ઓડી દેવાની અથવા તો દેશ

૧૭૨૦મા માર્ચેસમા ચાલેલી બારે મરણી વેળા, એ મરણું કારણ શોધવા સાર, મરણીથી મરેલા માણસનું મરદુ ચોરવાની બલબલ્લા માર્કસે પણ દીખત ન ધરે એ વેળા દેહી ગયાન નાખેના એક પુત્રવા દાકાર આગળ પડયા. મરદુ તરીકે તેના એકેએક અવયવની તેણે વિગતવાર નોંધ કરી કામ પુર થયું, પણ એને તાવ ચડયા ને બાર કલાકમાં એ મરી ગયા પોતાના ધેવાના યશ ખાતર ને માનવજાતિના સુખ ખાતર એણે પોતાના પ્રાણ આપ્યા.

કાળા પડી ગએલા એસ્થુમિનિયમના વાસણને લીંચુના રસમા બીજા વેલા કપડાના કપડાથી બરાબર ધરીને સાફ કરવા ને પછી ગરમ પાણીથી વીંછળી નાખવા યોગ્યતા બની જશે.

ગ્રહ, સંદેશ કે એવેરા બીજે કાંઈ પ્રવાહી પદાર્થ ભરેલી શીંગળીના બુચ પાણીવાર એટલા સમગ્રકે ચોરી નવ છે કે તે ઉધાડતા બહુ મુશ્કેલી પડે છે પણ એ બુચ બચ કરવા પહેલા તેના પર થોડું ગ્લિસરીન ચોપડી દેશે તો થકી એ નહિ થોડે

વપુ કે હરીના હાથીદાનના હાથા નાળા પડી નવ ત્યારે તેને ટરેજોના ધરીને બરાબર ધરીને સાફ કરી નાખવે, પાછા હતા એમાં સફેદ બની જશે

આમાના કેટલા કુલ તમે મુખ્યા છે ? નેરરી, રાજ્યવેળા, નાગવેળા, ખડવેળા, ચમેલી, કેમુડા, બકુલ અથવા જોર-સલી, અવ, શુભદાવરી, નાનુડ, ગુલ-સમો કે ગુલગરી, હારશ્રી નાર કે પારિ-નવક અને રાજરાશી

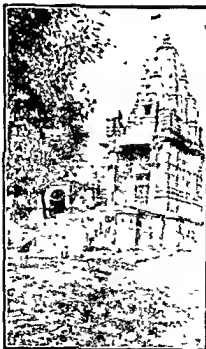
રખાની ચીજોને બટ્ટાના રસ વડે માફ કરાથી અવ્યમિત બને છે

કપડા કપર પહેલા કાટના ઢાપ કાટના માટે તેના ઉપર મીઠું બેળવેલા લીંચુને રસ ચોપડવો

સાંકડા મોવાળી શીરડીમાં કાઢ ચીજોને બુચ ભરેલા હોય ત્યારે ગ-જાળીની બહુ જરૂર પડે છે એવે વખતે ધરમા પતરાની ગજાળી ન હોય તો આપણે તરત જ એક સાદું પરબીટિયુ ચિત્રમા બતાવ્યા મુજબ કાચીને કામ ચલાડ ગજાળી બનાવી રાખીએ પહેલા કિરને ચોળીને બંધ રી દેવું થકી ચિત્રમા ટપકાંથી બનાવેલી લીંચી પ્રમાણે લાપી નાખવું આ રીતે એક સાથે બે ગજાળી તૈયાર થઈ જશે બને ગજા-જીના નીચેથી બુચે બેક ચોરસ કાણુ પાડ્યા પછી બે લીંચે ઉપયોગમા લેવી

દેશગી કપડાને ધોની વખતે માણુ નહિ દેતા માણુના પાણીમા બોળી દેવા

પાટણમા ગરમા બોળણી દેવી

ખાનુના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે બે લાખા ખીલા લીવાલ મા બોળી દેશે એટલે છાજલી કે બીટ કોઈ પણ બારે વરતું મુખ્યા

માટે મજબુત કાટખુણા મહેલાઓ તૈયાર થઈ જશે નીચેના બોલે ઉપરના ખીલાને ટકાવી રાખશે

કપડા પર ગાલીથી નામ લખતા ગાલી દેવાઈ નવ છે આને માટે એક તંબ સહેલો કપાય છે પહેલા પોચાદશ અથવા લખવા ને પછી તેને ગાલીથી થકી લેવા બીજાકલ દેશગી નહિ

ગાળાના વાસણમા થોડી વાર ઉકળુ પાણી ભરી રાખી, પછી સાફ કરાથી બરાબર સાફ થઈ જશે

મરી થઈ ગએલી સાવરણીને સાફ કરવા માટે સોડા નાખવા ઉપરના પાણીમા બોળીને તકે મુકી દેવી

સફેદ કપડા ધોવા માટેના ગરમ પાણીમા, દન રોર પાણીએ એક નાની ચમચી ભરીને ફરફિન નાખવાથી મપડા પરના ઢાપ એકરમ નીકળી નવ છે

તેલ ભરેલી ગાંડીને નદન સાફ કરવી હોય તો એક કપાય છે પહેલા તેગા રાખ બરી કડા પાણીમા મુકી અને પાણીને બહુ જ ધીમે-ધીમે ગરમ થતા દેવું થાય એ પાણીને ઠરી જવા દેવું પછી શીંગળીમાથી રાખ કાઢી નાખી સાણુના ગરમ પાણી વડે થોઈ કડા પાણીથી વીંછળી નાખવી

બુદ ઉપર ફરફિન થમ વાપી કુમારા આવે છે

આટલું "ગુણસુંદરી" ખાતે ઉધારજો

આવતા તમારા માનીતા માસિક "ગુણસુંદરી" ને વર્ષમાં ૬ ૬ રૂવાના દાદ છે

આર ખાસ અંકો ૨૫૦-૬૦૦ પાનાનું ઉપાખ્યાં અને સંગીત વર્તી અંક : દીપોત્સવી અંક વિશ્વજ્ઞતા આર્ચક જાણક અંક : મહિલા અંક અને આનંદદાયક વિભાગો

વાર્ષિક રૂકત રૂ. ૪ માં એ બધું આપુ રાખવા

□=====ઉપરાંત=====□

આ વર્ષે ત્રણ તવા વિષયો

[૧]

[૨]

[૩]

શુભરાતની શુભસુંદરીઓને	વાચ્યોના સુખદુઃખના	સ્ત્રીસ્ત્રવને	દરબોગી
મહાન ભક્તિઓના સદેશ-	સવાલ જવાબ	શોધે અને	દંદરતી
સીપ્રત્તિ વિષેના તેમના	સીવાચ્યો પોતાની જીણી	દાખો રાખવા	વિશેની
અનુભવશૂદ્ધ અભિપ્રાયો.	જીણી મુંઝવણી પછી સારો.	અલ્પમૂલી	મુચનાઓ.

□=====વળી=====□

દુનખી શિક્ષામાં વિવિધતા રાખવા મરે; સ્ત્રીજનના સ્થિતિ અને સારણ સમાચારો તેમજ મનનીય નોંધો મહુ રહેશે; રમતરી વાર્તાઓ, આલેખક ગદ્ય-ગાલ્યો અને મનનીય ઉત્સોહી લેખો આપશે.

એથી વિશેષ તમને કાંઈ નેહનું હોય તો

ખાંખી લેજો—સરસાણો નહિ.

જુલુ સપ્ટેમ્બરથી નવું વર્ષ રાહ થાય છે

તવાં આઠકો ' જદરી નામ નોંધાવી લેજો.

જુલો આઠકો ' જદરી કવાજમ મોકલી આપજો.

વી. પી. મંગાવવાનો જટપટમાં ન પડે—૧૧માં પેટખાતને

એ આના ખટાવટો અને વાર્તા—અંક મોડો મળશે.

આજે ૨. ૪ મોકલી આપો.

૦૫૨૨૫૫૫ "ગુણસુંદરી", ૧૦૫, ગીઆમ બેક રોડ, મુંબઈ, ૪.

ગુજરાતમાં સૌથી વધુ આહકો ધરાવતી, માનિક

શિક્ષણપત્રિકા

હજી ૨૨ મહીને એના પ્રાદેશ વચેજ લવ છે એની એ સફળતાની ચાલી શામાં છે, નહીં? એ હાંક કારણે ગિનુઆઈ અને તાગબેન એનાં અનુભવી ગિનુઆઈઓ એનાં તબીબો છે દેગના બાજુજનને દર મહીને એક ડચું આગળ મુકવાના મગં એ બત વે છે સુધી ગર્ભાના નિબંધો નહિ, પણ દોઝેદોજ પરધરમા બનવા બાજકોના મસો ૫૨ વાર્તા રૂપે બાલમાનસના ચૂદ પ્રખે સહેલામા સહેલી બાપામા એ ચર્ચે છે ઉત્પામા ઉર્ચ ને ઉપયોગીમા ઉપયોગી ૨૦૦ ખાનાનું વાચન એ મોવામા સોધુ ગાપે છે વરસના માત્ર એક રૂપિયાના લવાજમમા

ન્યાં ન્યાં બાજકો, માળાપો અને ચિકકો છે, ત્વા ત્વા શિક્ષણપત્રિકા હમૈયા ધસાગબન હાખલ યની લવ છે મકાશક થી દક્ષિણામૂતિ બાલમંદિર આવનમર

નહિ બસ, વામ્પાજ કો. બાર વામ્પાજ કો. એવાં કુમારજનને પ્રેરક ને અનુજ પ્રા. કાકેરના એ પુરતો

ઉગતી જુવાની

પ્રવિબિંબત કચુ નાટક

દર્શનિયું

ટૂંકી વાર્તાઓના સમૂહ

મૂલ્ય ઉગતી જુવાનીના રૂ. ૧-૧૨-૦
દર્શનિયું (રવિસાકર સવળતા ચિત્રો સાથે) રૂ. ૧૧
પ્રો. બ. ક. કાકેર નાસવમુ પેક પૂનાસિટિ

કુમાર જીવનની

માનીતી હસ્તકળાઓ

ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ બેમાંથી તમને શું પ્રિય છે?

બંનેને લગતો નરેદતરેદનો

અને ઉચી ક્વૉલિટીનો મામાન

કોન્ટેનાનેટલ, ઇલાઇ, કોડાક વર્નેર કંપનીઓના કમિસ તથા દરેક જાનને સામાન; ઇક્ટેટ, આગ્રા, વેલિંગ્ટન વર્નેર કંપનીની બધી જાતની પેટા, ફિલ્મો તથા જોમાઇડ પેપરો હાઉટન યુથર જેવી કંપનીઓના લેંગો ડિશો વર્નેર વિન્સર ન્યૂટન તથા રીબ્બ કંપનીઓના દરેક જાતના ડ્રોઇંગ સામાન રમતી ટપ્પો, પીડીઓ, નુદાનુદા કાચો, પેન્સિલો, લેનવાઓ વર્નેર ધણુજ કિડિયત બાવે વેચનાર રીખાઈ ફોટોગ્રાફીનાં ફિલ્મો ધોવાનું, તેના પ્રિન્ટ કાઢી આપવાનું અને ફોટો એનલાઈનિંગનું કામ અપ કુ ટેક સ્નાધનોથી કરી આપનાર એસ. ડી. ઇમપતિની કં. રીડરોડ : અમદાવાદ

બાળકોની રમત

હોઠ આનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

બાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં પણ સમજી શકે તેવા સરલ મોટા શબ્દોમાં ચિત્ર સાથે.

ફક્ત હોઠ આનાની ટીકીટ ખીટો

ધી હાલ ઇન્ડિયા એકવર્ટાઈઝિંગ એજન્સી : અમદાવાદ

બાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી
૫૦નો ભાવ રૂ. ૨-૪-૦
તથા ૧૦૦ના રૂ. ૪-૪-૦

The Ahmedabad Sports Depot.

REID ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

આંધી તમને કિશોર બાલ ઉત્તમ માસ મળશે
ક્રીકેટ, હોકી, ફુટબોલ, વોલીબોલ, રંગમંચ અને પર્ફોર્મ
ફાઇ, ગન શોટ, મેડ, મોરોશ્વર, ફેન, ડેકોરેશન તથા
ફોર્મના બેડ ઉપરાંત સ્ટેશન, લેગ બોર્ડ, ઉચ્ચ વિદ્યુત
પ્રાપ્તિ ને બેટિંગ સ્ટેશન, તથા ફુટબોલ, ટેનિસ, બેડમિન્ટન
હોકી અને ક્રીકેટ તથા બીજા અનેક રમતોનો સામાન
ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન કમ્પો

ક્રીમત

શ. રા

કમરત કરનારા તથા આઇડિલસ્ટોને બહુ ઉપયોગી
ઇલેક્ટ્રિક હોરાથી બંધાયેલો બેડરોમ કાચ છે
શુભચિન્ત—ક્રિયાવાદમાં

વાળખી શીમતે મારો માસ આપનાર તરીકે આનંદ પામેલ

અ મ દા વા દ 'સ્પોર્ટ્સ ડિપો

ગીડ રોડ

વાદ

બહારમાં

બાળ સાહિત્યનો ગાંડીવટંકાર

પાંચથી પંદર વરમના બાળકોના હાથમાં મુકી
શકાય એવા, રસરંગ, છપાઈબધાઈમાં વિશાળની
પુસ્તકોની સરસાઈ કરનારા, રંગબેરંગી ચિત્રો
ને મુખપૃષ્ઠવાળા, સર્ગ વેધકશૈલીમાં લખાયેલા
પુસ્તકો જેમાંનાં ધણીખરા સરકારે છનામ કાપ-
બેરી માટે મંજૂર કર્યા છે ને બીજા યના વ્યય છે

ગાંડીવ જાણીયાનમાળા

ટાઈટલેસની નાણુ વાતો (ગીટ આં)	૦-૪-૦
અકુલ (બીજી આગતિ)	૦-૬-૦
બીરબલનો બંધુ	૦-૮-૦
મુખ્યરાજ (બીજી આગતિ)	૦-૮-૦
નીલમ	૦-૬-૦
બાળવિદ્યા (બીજી આગતિ)	૦-૧૨-૦
બીમ અને યુધિશિર	૦-૪-૦
વાયોનુ પન	૦-૪-૦
નનુકુ દાર	૦-૬-૦
તોકાની રીપુટો	૦-૬-૦
જય અનંદરંગ (દનુમાન અરિય)	૦-૪-૦
કુવારો (કાળો)	૦-૬-૦
બીજા કેટલાય નૈવાર યજ્ઞ રવાં છે જાગર,	
કનૈયો, નેપોલિયન, બીમ, પરમાન, વનગજધો	
છનામ, વડાણી કે લેટ આપવા હાથક	
આપી મરસ ચોપડીઓ બીજી નહિ મળે.	

એ ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકો

બાળપુત્રનું બંગાળા ફી રૂ. ૧) હાથ આમામ ૧)
કલકત્તાનો કારાપુગ ૧, બ્રહ્માંડનો લેફ ડા, ૧)
કાળું ચુવાળ ૧, આનંદ મુ ૧, નિલિસિ-
સ્ટોના પેનમાં ૧, મારો જેકોનો અનુભવ ૧, ૧)
ઉપરાંત તમામ સાહુરા તથા લેખકોનાં તવા-
નવા પુસ્તકો મળે છે મુદ્રાપત્ર મફત
રૂ. ૧ની રિકિટ બીજાથી 'ગાંડીવ' પન નમુના
તરીકે એક મહિનો મળશે. જાણવું રૂ. ૩)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીઠ-મુરત

भाद्रपद-आश्वि

१८८३

दीवाणी अंक

મિત્રો સગાં સંબંધીઓ

માટે દોવાળીની બેટ

ઉત્તમ પુસ્તકોનો નવો સેટ

‘કુમારના’ યોગેને
મજામજા રૂપિયે આપે

ગોરખપુત્રનું બેંગળા	1-0-0
બાનેટાડ (વર્તમાન-કૃત)	1-0-0
તરુખા (‘પુષ્પ’ની વાર્તાઓ)	1-0-0
નત્તવલ લાન્ડા 16 મને વાર માટા	1-0-0
ગોળ કુલ (વિદ્યુત્ આલ્બમ)	1-0-0
ચત્રાકર્તા બેટ (નવલકા)	3-0-0
દ્વિતીય કાન્દ-અમર મેય	1-0-0
અમુક છાનદાની	1-0-0
ગોળ લેલેને’ બનુમર (નાપીત)	0-0-0
વાલનામરિ (‘શરિત’ની)	0-1-0
બાલ નવમર	1-0-0
લલમનાને કાન્દપુષ	1-0-0
ગાલિયન (મોરચિત્તું નાટક)	0-0-0
ખાલ્લાનાં રંગ (લેના બદલનાં)	1-0-0
ગાળવિદાર	0-1-0
નિન્દિતિયાના પુત્રના	0-1-0
પ્રમળનું મયદ લલેલ	0-0-0
કાળુ બપાલ	1-0-0
પેરો પુત્રીમાધી વલ્લભી	0-1-0
સોરેલ, પશિન, સ્ત્રીઓના	1-1-0

કુલ ૨-૪-૦

ઉત્તુ, સિદ્ધ, સ્વામય
ને આકર્ષક ગદ્યિય

શ્રી. ૨૮-૪-૦નાં આ પુસ્તકો ‘કુમારના’
આકર્ષને પચીસ રૂપિયામાં બેરેકો

આ સિવાય, ડારના પુસ્તકો પૈકી બે
તે હા પુસ્તકો એકી-સામે મેળાવાઈને
આ રોક કલિયાન તથા પેલેલ માટે
નવ તે ચર્ચ પુસ્તક મુલવલને ‘સેલેક્ટ’ એક
તમારો વાલક નંબર ઉપી સોફ્ટી
કુમાર કોચીકરમાંથી મેળાવી લો.

સેટ નંબર

અ મ દા
સ્પોર્ટ્સ ડિ

માંથી તમને ફિટ થઈ શકે ઉપરાંત

ક્રીડા, ઇંગ્લિશ, ફુટબોલ, પાનિયમ, રેસલ
દંડા, બેન સ્પોર્ટ્સ, મોડિયન,
ફોન્ટા બેટ, ક્રીકેટ રાજ્યક, સેપ
ક્રીકેટ મેનિયલિસ સ્પોર્ટ્સ, તથા
દોડી અને મેલે રેલ્સ ખીલ અને

ઉપરાંત નીચે બતાવેલા

કીમત

અમરત કરનારો તમા સ્વામિયો

સિદ્ધિ લેવાથી બપોલેલને

વચ્ચે મળે અને સેલે

અ મ દા વાંદ સ્પોર્ટ્સ

કીડ રાં મેલે રેલ્સ એકી સામે

ડાશી તને ખાઉં!

આવી, રસભરી રમુજ બાળવાર્તાઓ કહેત, ઉઠાવદાર ચિત્રોવાળું મનપ્રુત બાધણીનું સુર પુરતક મુખને દીવાળીને અવસરે તમારા ટચુકડા મિત્રોને તમે ખીણ કંઈ ભેટ આપવાના હતા?

શી હસા મહેતા સંપાદિત એ

બાળવાર્તાવલિ

હવે બાળકોની દુનિયામાં પણ એટલી લાગીની ને માનીતી થઈ ગઈ છે કે એને વિશે વધુ લખવાનું ન હોય. બાળકો ભોતવિંત એને કહી શકે છે, અને એકવાર હાથમાં લીધા પછી પડી મુકાળ નથી હાળી ગઈ દીવાળીએ બહાર પડી છે ત્યાં તે નકલો ખલાસ થવા આવી છે. દરેક સંસ્કારી કુટુંબ એ વસાવી છે. તમારાં માનીતાં બાળમિત્રોને પણ એ જ ભેટ આપો. ચાર ત્રિંગી ચિત્રો ૩૦ આકર્ષક આદા ચિત્રો ત્રણ કાચળ, મોટા ટાઇપ, ટકાઉ પુસ્તક.

કામત દોહ રૂપિયો

શી જાનનામની ક. શુક્રેશ્વરી, પ્રિન્સેમ રીટર મુંબઈ-૨ અથવા કુમાર કાર્યાલય ગણપુર અમદાવાદ

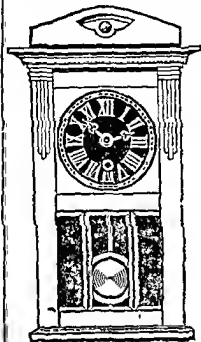

હલાન્ત શિવ	શી નંદલાલ બોઝ	મુખવિન
દીપક (ભાવના)	દેશભજ	પરમાર ૩૫૩
મિત્રલસ		૩૫૪
સ્વાસ્થ્ય, રાક્ષિ અને સૌન્દર્ય		૩૫૬
શી નંદલાલ બોઝ અને શાન્તિનિકેતનનું કલાબલન		
	કનુ દેસાઈ	૩૫૭
બલિમન (કાવ્ય)	દેશભજ	પરમાર ૩૫૪
નિર્દા (વાર્તા)	મુનિકુમાર મણિશંકર બટ	૩૫૭
હલાન્ત શિવ	ચિત્રકાર શી નંદલાલ બોઝ	૩૫૭
ઉમાનુ તપ		૩૫૭
ગામડાની ધુનમાં દકાએલા (નાટિકા)		૩૫૭
ઝંબી ખેસદ	અનેશ્વર મિથાળી	૩૫૭
અજનાળી ગદ્ય (કાવ્ય)	દેશભજ	પરમાર ૩૬૦
ભેરી ફોર્મ (વાર્તા)	ગાનન બટ	૩૬૧
રીકી-બાકા (વાર્તા)	અનેશ્વર મિથાળી	૩૬૮
રૂપજીવન	ચિત્રકાર: શી નંદલાલ બોઝ	૩૬૮
કિસત-આર્જુન	" "	૩૬૮
લપ્તીગિયાની લામ		૩૬૮
ચિત્રપરિચય		૩૬૮
બાળજીવશાસ્ત્ર		૩૬૮
મહાબલેશ્વર	શમનાથપણ ના પાઠક	૩૬૫
શી પુરુષની રહેલ છુનમાંનાં શેડા પાના		૪૦૦
નરિંદો રહેલા કપાસ ફરે	મુનિબાઈ ધ	૪૦૧
અરદીએ મુગ નાવ (કાવ્ય)	દેશભજ	પરમાર ૪૦૩
ગાખી	અનુભવ, છત્રનલાલ ગાધી	૪૦૫
તમને ખબર છે ?		૪૦૬
દિલ્લી હલોઅસમુદ્ધિ (નકલો)		૪૧૦
કલાકામ ગુનિચ	લપ્ત મિથુન ચોરિયા	૪૧૧
જાનારાય આગળ (જાનાન મિલ્ક)	(ફોટો)	૪૧૨
ઉત્તરના રાજ્યમહેશ્વરના દિલી મિલ્ક	(ફોટો)	૪૧૩
નવી છાત્રાની હરીફાઈ		૪૧૪
ફોટોગ્રાફી		૪૨૫
બાળવિભાગ		૪૨૬
રામનીલા		૪૩૫
માયુકરી		૪૩૬
ઉત્કું પાનું		૪૪૩

તમી સિલેશર રાગળ: શુદ્ધ-અકાશક બહુમાઈ રાગળ, કુમાર મિન્દી-કુમાર કાર્યાલય, ૨૭૦૬ સપ્તર, અમદાવાદ.

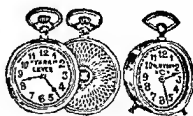
ફક્ત ત્રણ જ રૂપિયામાં

અમારું નવું ઘડિયાળ
ન્યૂ નોડેલ કલેક્ટ
કીમત માત્ર મહુ રૂપિયા
ત્રણ વરસની
ગેરંટી સાથે

ખોખર નિષ્ક્રિય વખત
આપે છે : સાચાકામ
મજબુત દેખાવમાં સુર
ગોળખા બોલનટ લોક-
ડાના સુર કુમમાં બે-
સારેકું બીલિ, હામવાનું
આ ઘડિયાળ સૌથી
સરલ, કરકમરવાળું અને
સર્વોત્તમ છે
વી. એસ. વાચ કં.
પા. જા. ૧૦૫ મદ્રાસ

ચાર દિનની ચાંદની

અમારું ૧૮ ફેરેટ રોલરગ્રાફ ટાઇમમાન પાસ
વર્ષની ગેરંટી સાથેનું 'તાશ' રહસ્ય પોકેટ
વાચ (દિલ રોલાવનાર ખોસાનું ઘડિયાળ
કિમત રૂ ૫-૦-૦) લેનારને રહસ્યદાર 'સી'
દાખમીસ ઇનામ ચાર દિનની ચાંદની જેકે
આ લાભ ફક્ત વખત આદે જ પાવતો ખરે

આને જ લખો, નહિ તો પસ્તાયો

ફેબ્ટન વાચ કંપની
પોસ્ટબૉક્સ નં. ૨૬૫ મદ્રાસ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણોલું અને હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશો

દાન તે દોહસોને સુમારે અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અસક્તોનું પાલણુપોષણ કરે છે અને
તેમને જીદાજીદા ધંધા શીખવી પગ ઉપર ઊભા રહી કમાણ પામ તેવા સમ્ય-શહેરી બનાવવા
યત્ન કરે છે. તેમના ફક્ત મોરારીપોષાણ વિગેરે ખર્ચના જ રૂ. ૫૦) દરરોજ નોંધાયે છે.
તો જરૂર તમો પણ આ તમારા અનાથ ભાઈઓને બચાવવા તમારો દાનેશરી દરન લખાવશો
દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાંચતી અપાય છે. રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વંશો અને
બીજા મનુષ્યો કામ કરનારાઓને જોના
સેવનથી અન્યથા જેવું થાય તે મળે છે

નાનાં—બોટાં, મોટાં—સાલનું
ફરી—પુરુષ, નાનકડાં—સગળાં
સીકાઈ એવું સેવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે ?

ઝંડું કેસરી જીવન

કેસરી જીવન ઝંડું જ
જેલવવાનો આવડત સાબો

મહારાસ્ટ્રા

રસાઈ ફૂડ, અમર, કેસરી, કરતુરી અને બીજાં
રીપન, પાચન, પોષિક અર્થે જોવાની
લીલા રસદાર આમળાંબાથી બનાવેલા
આ સુરોક્ષિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પોષિક બોજાં જેવું નિયમિત સેવન
લાભ આપુપ્ત તથા સારી સ્મરણશક્તિ
આપી શરીરમાં બલ અને તેજ તથા
સ્વેદ ઉદ્વિગ્ન થવન પુરે છે
પા રતલના પાઉના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પાઉના રૂ. ૩૫
એક રતલના પાઉના રૂ. ૫૦

ઝંડું

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ
લિમિટેડ

કારખાનું મેલાની રોડ, મુબાઈ-૨૪
ફોન નુની મહાજનવાડી, કાલબાટેવી
મુંબઈ-૨

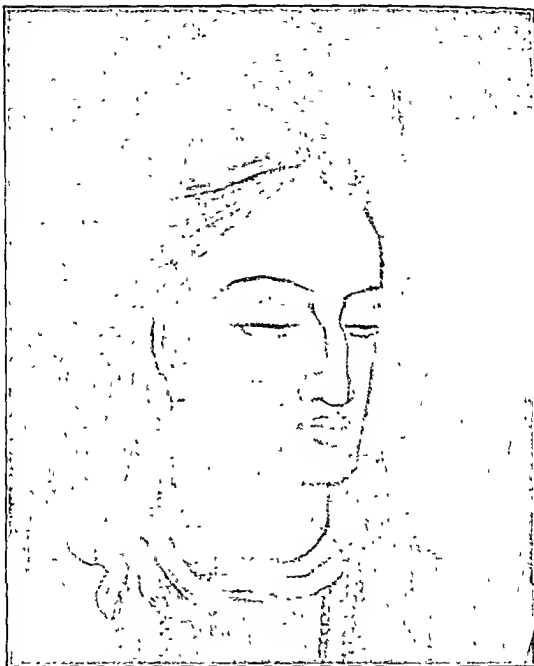

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એચ.સી.
જોશીભાઈ પ્રધાન ચીફીફીસ

ઓર્ડર આપવી વખતે, અંદર ખજાર 'કુમાર'માં વાચી દની એટલું લખાવજો

દીપક

પૃથ્વી પર જ્યારે સંસ્કૃતના તેજ હોયવાય છે ત્યારે ધરધરના દીવાઓ ચેતનીને જગત ફેખતું રહે છે એ જ રીતે જે દિવસો અવ છે તે માનના દીપ જગતો રાખીને અવિધાના અધારને ફેંકે છે.

દીપક ઉપયોગી છે, કેમકે એ આંખોનો ભાગિયો છે, દીપક પાવનકારી છે, કેમકે એ મેજને દેખાડે છે તે દૂર દેર છે દીપક મધુર છે, કારણકે એમા રસદનો અસિંહોમાગિયો છે. દીપક સખ્ય છે, કેમકે પોતે જાણને બીજાને પ્રકાશિત કરવાનો એનો સદ્સકિત છે.

દીપકમા હુક છે, ગરમી છે, પ્રકાશ છે. જેમ ગરમીની જાળ ઝાછી તેમ એના પ્રકાશની જ્યોત વધુ તેજસ્વી ને વધુ શાંતળા દીપક શરીરને દગાડવા નહિ, નજરને ઝંખાવવા નહિ. પણ અંતર તમા બહાર અજવાળવા માટે છે

અધકારનો રાક્ષસ બીપચુ અને મદાકાષ છે; દીપક તેમજ અને નાનો છે. છતાં એ અધકાર સામે દીપક પોતાનું તેજ ને અસ્થિત્ય સાચવે છે. તોફાનના મદાવાયુ છુકે ત્યારે પણ એ પોતાની જ્યોત વાળીવાળાને તેજનું અપન અવી રહે છે.

ભગવાન દિવાકર અનંત કોટિ કિરણો વટે દિવસનું કામ કરે, પણ રાતના અધકાર જગતને આવરી રહે ત્યારે દીપક પોતાની નમ્ર અને નિયમિત મેવા ધરી કૃતાર્થ અને છે. અને ઘણી વાર જ્યાં સૂર્યચંદનાં તેજ નકામા પડે છે ત્યાં જ્યાં પણ ધર આગળના દીવા જ કામમા આવે છે

અખંડ દીવો જાળવણી દિદુ ભાવના ગહુ ઉગી છે. દષ્ટિ મામે એક જ્યોત જગતી રાખીને જગરણુ કરતું એ કહોર અપનમન છે. આજના અધકાર વચ્ચે જે દેશપુત્રોની એવી અખંડ દીપમાળ પ્રગટાવી શકીએ તો પછી દિદ-સ્વરાજ્યનો ઉત્સવ ગહુ દૂર નહિ હોય.

રસજીવ પરમાર

કુમારની આ યોગ્ય વર્ણની દીપા-
તરીકે ઉત્પન્ન થઈ અમારે એ અપ-
રેડી હેલ થયા છે કેહન અરે કે
અમે એ રીતે બળ કરી લઈ અરેથી
વામ ઉદારવા માગીએ છીએ આ
આમ આપની મામતી જ અમારી મદદન
ને આગ ચોળના વિષે ખાતરી આપશે
કુમાર દને થયુ ખબત ખોટી બાબુ
ખબત સંચાર નથી કોઈએ અમારે ચોમ
કામર અને બીએ કમીની મનુરીથી
જ રહી રહેવાનુ રહ્યું

નવી દિગા, નવા વિચારો અને
પ્રારંભિય છવન તરફ વાળે એનું
માનસિક જ અમારે કોઈ કે મનન
અને કોઈ મતલાયે બિના કોમો જ
કુમારના બરના નાણાં, અને એક મિત્ર
લખે છે એમ 'કુમારની કાલેશો જ
મહા થયુ નાણુમની કેળવણી કોઈ
કયા નસ' થાય એ રીતે પર નાણાં
આપ્યવી ચોળનાં આ દિગા જશે

આજુબના છવનની દિગા માળાપ
કે શાજાના શિગડાના દાપમા
નથી એ વાત કોઈને મમભવથી
પટે તો એરહુ દેમનું કુર્મીએ
નહિ તો દેવે મતારી દેમમા
આકર સિદ્ધ થયુ છે કે દેવે
મત્રુપ્ય પોતાનુ છવનપ્રથે લઈને
જ આવે છે અંત પોતે જ
પોતાના છવનનો નિવળ અને
કે અન્યાય મુખી દિગા કે-
ટલાં જે માળાપો અને શિક્ષાએ
આ વાત મમન્યા વિના પો-
તાના બાજકેના અવાચિક
સરકારે અને પ્રજા અગ્નિ-
લાપાઓના ખૂન કરી છે આ દુષ્ટોત્તના
સાક્ષી આજના કલક પ્રેદ મદેરીઓ
અને દનામથર્ફ કુના કારકુના દેખાશે

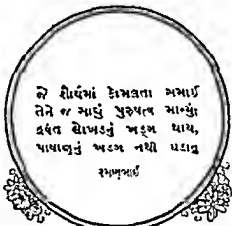
કોઈને કુર્મનો વિચાર નરેય છે,
માને માળાપના અખ નિવમોએ
રસ છે, કોઈને હોમલાને દખાન્યા
છે, કોઈને કાનિની મર્ષાવાં દોરણે
ખાજવા છે તે કોઈને નિર્મીલ્લ પાં-
ડિલખવાં કુપરેશોન નરમ કરી નાખવા
છે, કોઈને વહીવે વધા પ્રકમીના નિર્દેવ
કમોડા ને કુપદાને પીળી નાખવા છે,
કોઈ દેમમાં મીખવા બખુતાનાં રમણો
કે પાચોને અખાને ઉતેજન કે ચોપનુ
નહિ મજાના કરમાવા છે

મારે એક મિત્ર કુદરતી શોખરગિને
દનો: તે વહેશે પત્ની માળાપના
લાખુથી ફેલેની કારકુનાં મૂખ મયો
એક સંલથી વાનખખમા કવિ અને
માસર થાવ એકો દનો: તેને શાજાની
પરીયાની નિખજાએ માત તેવી કો
આપવામાથી ખેડયા કોઈનું કુજા-
દુરો મીખવા ચીનલખાનું જેવાનો નાદ
દનો: તેના પિતાની ધર્મપ્રિયતાએ હરણી
બના અકુમ નાખવા આવા તો અનેક

મિત્રો અને રાન્યપત્રીઓ, તમારી
આખ ખોલો! તમારાથી થયુ જુદિ
જાદુ અને સમજાવવાના મનદોષો
મયો જ નહિ એનું અપ જમાન ન
પરોલો તમાગ દાપ નીચે કુજની
પ્રબમાં તમે પૂલે એવા નરપુત્રો બર્ષા
છે, એવી આપી બદા નહિ પરોલો
તમા નુકી તમારી કોઈપણ ભગની
અગિ મનને માપ સમાન રહેશે

થયુ આ તો પાછી આશા વરીશે
અને મુશ્કળીઓ તથા રાન્યપાસો
કઈ કરે અને આપોડો ઉદાર થાવ એ
તો આભરેશરવણા કુમારો તથા કુ-
વાનેને મરમખરેડે છે જેમને વિચાર
કરતાની મગિ દોષ તે વિચાર કરી
અને પોતાને છવનમાર્ગે અને જ
નકો કોઈ છવનમાં આવવા વિમત્રી
સામે થાઓ, એ વિનો જ તમારી
કસરતના આધનો અને અને તમાર
બજ વધારનાશ થાવ એવી જેજના
કરી તમાશમા પ્રાણ પ્રકરે કે તુમ
છંદ્ર મારો અને કોઈ વસ્તુ
કુદો અસહાવના અને બીજાના-
ના વિચારો ખમરી નાખો

કોલેજમા એમ એ થવા
મથક એક વિદ્યાર્થીએ દેશનું
ખેતીવારી માન મુવારી નવારી
પોતે આજાદ થવા ચોળના
પટેલી એને પરીક્ષા અને
કોલેજના બચેના માને નરમ
કરી નાખેલ અને માનવિતાએ
એના આશો મમજવાની અ-
શક્તિથી વાર વાર તેને બજ-
વાથી વારેલ એકનો એક પુત્ર,
રેલ અને જરીબી તેમને એમ કરો
પ્રેરે એ અવાચિક છે થયુ જુદાન
માણસ આવી પડિચિતિમા માત

દશનો નજર મામે મેલુલ છે અને
એ જવાયે માનવરત્નો એલે નવા છે
પ્રનના વહીવે, મુશ્કળીઓ, તેવામાં,

મુંઝાઈને અબ્યાસ પડતો મુશી દે, ધ્યેય હેતુ મુશી દે અને જીવ પર આવી નવ ત્યારે કેળવણી અને સરકારની પ્રતિષ્ઠા શી? તેની જ સાથે . . .

બીજે એક વિદ્યાર્થી સિદ્ધકાન્ત એક પુરતી કેળવણી પુરી કરે છે અને ક્યાંય પણ તેના લાભક નોકરી નથી મળતી, એટલે કાઠપણ રીતે નિભાવી લેવા—નિર્વાહ કરી લેવા, સમય પુરતી એક પદાધિકારી નોકરી સ્વીકારી લે છે. એથી એની કેળવણીને જરા જે લાભ નથી. તેના સહિષ્ણુઓ અને જ્ઞાન તો તેના એકાંતના સોજાતી ને સલાહકાર મિત્ર બનવાનાં અને નહું બળ આપવાના, તથા બચિયતી પાકી તૈયારી કરી ભાવિની કઠણતા તોડવા સાથે એવડા કુશળતા કરવા કઠિબદ્ધ કરવાનાં એ ચોક્કસ.

તમને જીવનમાં શ્રમિ તેવા મામુસી કામ પર આજીવિકા લેવાનો પ્રસન્ન સાપડે તેથી તમારું ધ્યેય નારા ન પામે. ધીરધીર ચારેકાર નજર રાખતા રહેવાથી તમને માથો મુકરે, શ્રદ્ધાત મનન અને પ્રયોગો તમારી સિદ્ધિ નજીક લાવશે તમારૂં ચાહક કામ પ્રસન્નતા પૂર્વક ક્રેશતા નહોતો અને તમારો

કુરસદનો વખત તમારા જીવનની ઉપાસનામાં ચાલુ રાખો. તેને ચોખ પુરતકો, પ્રયોગો ને અનુભવો એકઠાં કરતા રહો; એ જાનનાં માણસોને કબજ તથા પત્રો-દ્વારા મળતા રહો; અને તમે એટલા કે તમારે માટે નવા ફરિયાલ ઉપડતા નહીં છે.

પણ એટલું ચોક્કસ કે અતિશય જીવનમાં નહોતું રાખવું ન થાય ત્યાં મુશી તમારા ધ્યેય સિદ્ધાંતના કોઈપણ કાર્યને વરી ન બેસતા; અથવા તેના સુધારા થઈ ન જતા મરુખ માટે તો કોઈપણ નવતરના કાર્યને જાનેદલપક બનાવી શકે છે. એ કયા તમને આવડતી ન હોય અને તમને તમારું કામ બળદિવા એમ એવું પડે છે એવું લાગતું હોય તો તુરં તેનો વહેલો ત્યાગ થાય એવાં પગલાં લેતે અને જ્યાં તમે ચિત્તની પ્રસન્નતા રાખી કામ કરી શકો એમ જાણે ત્યાં જાણે—અથવા બહારથી મળતો હોય

જીવનની જિંદગી નહીં કરો તે સાથે એટલું પણ એકે કે તમારા કાર્યની સ્વચ્છતા અને સ્વદેશીઓને અરેખર લાભ થાય છે કે નહિ માણસ માનની

અંગે આધાર દેશના ઉદ્યોગો અને નિકાસ ઉપર જે એક અને હુગડાં મરુખોની મોટી હાજરી છે જેટલા બુજ લાગી હોય તે વખતે જોના-આવીની વાતો નિષ્પ્રયોગી છે

આત્માની કેળવણીને પરિણામે ધણા-જેના જીવનમાં મુશી કષ્ટોનો તરફ આ-કર્ષણ છે પણ હોખડ અને પાલકના ધંધાઓ ખીણે તે કરતા જે સ્વચ્છતા પર થોડા વધુ હળવા દાવા પડશે તે આપણી ખરી મરજ પુરશે ઉદ્યોગ વિષયક એક તંત્રીનાં વાક્યો નીચે આપું છું તે આપણને ઉપયોગી થશે

‘આ જમાનાની યોધવારીની સાથે લડતું હોય તો ધડે ઉગાડવા માટે, ચોખા ઉગાડો, ક ઉગાડો’ પરસેવો પાડીને રોટલો રજવાવું પસંદ કરો; ક કાની તાર કાઢો. તારપાથી કાપડ વણો. જીવનના અમૂલ્ય સમયે કુદ આપની માથે પાળો ને ચલાવો. તલિયન અને કુરુન માણે તરસ લાગ્યે કુદા ને અરુણના સ્ફટિક સમા નિર્મલ જળ પીઓ. તમારા દેહ ઢાંચી મક્કો ને પેટ ભરી શકો કે તરત પરમાત્માની આપણી બુદ્ધિને કપયોગ અન્યાનાં કક્ષાણ માટે કરો

ગ્રાહકો! ધ્યાન આપો!

અગત્યની સૂચના: આવતા માગશરનો અંક વી. પી. થશે.

વર્ષની આખરે અમાની સૂચનાઓમાં અમે અનેકવાર ચાંચીયાપીને કહીએ છીએ કે ‘નવા વર્ષના ગ્રાહક તરીકે ન રહેવું હોય તેમણે અગાડથી ખબર આપી રજાસર નામ કમી કરાવી નાખવું; નહિતો, તમે ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેતા છપ્પે જો એમ સમજી નવા વર્ષનો પહેલો અંક વી પી કરીશું’

છતાં ગ્રાહકો આ સૂચના પર લેશમાવ જવાન ન દેવા અમને કરા ખબર લખવા નથી, અને વી પી થી અંક આવે છે ત્યારે બેદરકારીથી તે પાછો પકડેલીને અમને સવા જે આનાના ચોરડેજના ખાડામાં ફાટી છે ઉપરાંત, એ વી પી કરવા પાછા અમારા માણસોના વખત ને મહેનત બંધ તથા જવા આવવામાં અમની દુર્ગતા થાય એ નક્કી!

અને દર વર્ષે વી પી. પાછા પકડેલનારા અમા સહ-તોની સખ્યા પાચ-સેન-પેન્ટની જ નહિ; પણ એણમાં એક દોડસોથી બરોની હોય છે એની પાછા રડતા ચોરડેજની

ક્રીમત તથા અમારો, વખત, મહેનત અને અંકોના બગાડની ખોટનો આકરો મુકે

વરસોવરસ થતી આ ખોટમાંથી બંધુના અમારે નિષ્પ્રય નીચેની ફક્તિને આશ્રય લેવો પડેલા છે તે એ કે અમે આવતા નવા વર્ષનો પહેલો અંક વી પી કરવાને બદલે આ વાલુ વર્ષનો છેલ્લો-આખર (ડિસેમ્બર)નો અંક માલકોને વી પી કરી આવતા વર્ષના લવાજમનાં નાણા વસુલ લઈશું

એમાં ‘કુમાર’ની ક્રીમત અને અમન મગજના છે. એમને ‘કુમાર’ એક જીવનસાથી જેવું પ્રેરક અને પ્રિય થઈ પડે છે તેઓને તો આમ નાનાં એક મહત્તી વહેલા કે મોટાં વસુલ આપવા અર્થે કરી વાંધો દોવાનો જ નહિ એટલે અમારી ખાતરી છે કે માલકો અમારી આ બ્યવસ્થામાં અમને અનુરૂપતા ની આપવા તત્પર રહેશે

(અનુમતિ આપવા પાન ૩૬૬૬ ઉપર ચાલુ)

સ્વાસ્થ્ય શક્તિ અને સૌન્દર્ય

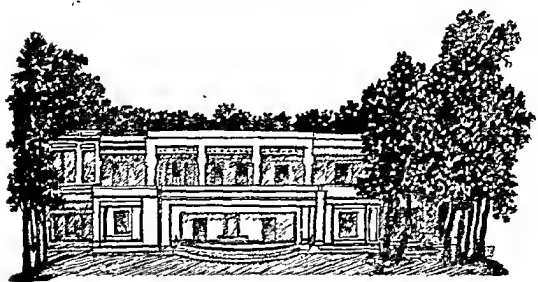

દડ	૧૩	કચ
મકોષ	૧૦૫	"
મંદુ	૧૧	"
ઘાની (સામાન્ય)	૩૧	"
" (મકોચેલી)	૪	"
" (હાલેલી)	૩૬૧	"
કદિ	૨૧	"
સાથળ	૨૦	"
પિંટલી	૧૨૧	"

કુરંચીમાં 'સોમેયા ગિમ્મશિયમ' અથવાનાર
ભાષા ખેલશકે ભગવાનજી સોમેયાએ આજ
ઓગણીમ વર્ષની ઉમરે આવું શરીર કેળવ્યું છે
જાણુએ આવેલા નોર્ના ફોટોગ્રાફમાં બતાવેલા પીઠ
તથા ખભાના સ્નાયુઓનો વિકાસ, અને એની નીચે
જણાવેલા એમના એંગોના માપ, એમજે પોતાના
શરીર પાછળ લીધેલી કાળજી, ખન ને મહેનત
જણાવી આપે છે એ કહે છે કે પોતે આ શરીર
વિકાસ 'વેઇટ લિફ્ટિંગ'ની કસરતથી સાધ્યો છે.
૫, ૬૮ ૪ ઈચ ઉંચાઈનો, ૧૨૦ રાજ વજનનો આ
અપળા મુવાન, સિંધ-બલુચિસ્તાનના ૧૯૨૮માં થતારા
'વેઇટ લિફ્ટિંગ'ના દગલમાં ઉતરવાની
અભિલાષા ધરાવે છે આપણે
એમને વિજય હાથીએ

શ્રી નંદલાલ ખસુ અને શાન્તિનિકેતનનું કલાભવન

શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરની કાવ્યપ્રવિણતાએ બંગાળી સાહિત્યને નવો પ્રકાશ આપીને જેમ ભારતીય સંસ્કૃતિનું તેજઃપ્રકાશ કરાવ્યું તે જ પ્રમાણે, જાણે તેના જ પ્રતિષ્ઠાને રૂપે ભારતની કળાએ શ્રી અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુર દ્વારા પુનર્જન્મ લીધો; ને એ અદ્ભુત ઉપાસકની તપશ્વર્યાથી જે ઘોષા નવપ્રવાનોમા એ કળા સચાર પામી તેમા શ્રી નંદલાલ ખસુનું નામ અપ્રસ્થાને છે.

અનેક વાર, અનેક રીતે તેમણે શુરુપ્રસાદીનો પરચો બતાવ્યો છે, ને ઘણીવાર શુરુથી શિષ્ય એક કદમ આગળ જતા દુનિયાને લાગ્યા છે એવે વળતે આ કુલીન ને વિવેકી શિષ્ય તો શુરુપ્રતાપનું જ માધ્યમ બન્યાવે છે. એમના સમાગમમા આવના, એમના મધુર હૃદય ને બાવળમાં આપાનો સ્પર્શ અનુભવના દરેક જાણે એમના પર પ્રેમ ને આદર થવા વગર રહેતા નથી.

એમની કળાએ દિંદિ અદાર કરે દેશોમા જ્યુ જગ્યા ભાવિકા જેઠા કર્યા છે, એમના અનેક વિદ્યાર્થીઓએ એમની પ્રશસ્તિ કરી છે. જના એમણે એ બાળન કદિ પણ સર્ગર્થ ઉંચું નેહું નથી અને કળાની મન ને રચિયર ઉપાસનામાં નિમગ્ન રજા છે. એકાન્ત ને સાન્નિહ, પવિત્રતા ને સરળતા એમના અવન અને કળામા એક સરખાં માહુમ પડે છે. દિંદિ ચિત્રકારને ઘટનું મૌન ને ચિન્તનશીલ મુખ એમનાં ઉંઘ ને તાત્વિક ચિન્તના સંકેત રૂપ છે. આ જાણું જના મિત્રો, શિષ્યો કે કુટુંબ

આજગની તેમની સાડી ને ગીડી સરકરીઓ તથા વાર્તાલાપો મુખ્ય કરે એવા હોય છે.

નંદલાલ સ્વભાવે ધણા નમ્ર, તીવ્ર અને માયાળુ છે. તેમની લાગણીઓ તો હોડની એક દુલવાળી કાખળા તોડના પથ્થુ દુભાય છે. બીના વાન, સદેશ બારે મરીર, જન્મ લગ્ન, વૈંકડિયા યાજ્ઞ અને મોનાની દાડીના અમામાથી ડોકાની ઝીણી માનત ઓખોચાળી કેપ વ્યભિ, તીચી નગર કરી, ધીમેધીમે, જમણા દામની અપરીમા એકાદ દુલ અથવા કંઈ નદિ તો ધોનિપાંગા છંદો પકડી, અગા દાય પડે પીકે પાછળથી જમણો દાય રેકથી જતી દોય તો અગવળે કે ને નંદલાલ છે. એ એટલા સાદા, મુશા ને નમ્ર છે કે બીજાઓની દાગમાથી જટ તરી આવે તેના નથી, પણ એક વાર ઓળખ્યા પછી જેમજેમ તેમના સદવાસમાં આવના જાણે તેમ તેમ તેમનું એ મીઠું, મીઠ્ય અસ્થિતર આપણને ધીમેધીમે મુગ્ધ કરી મજાનું ને મજાનું જલકી સેતુ તય છે, અને કેઈ પર્વતમાથી વહેના ધીમા, માનત પણ અખંડ જરણી જેમ ભારતીય કળાભાવનાનો ધોમો મીઠો અમનમ સ્ત્રોત અવિરન વદા કરી રમજમ કરી મુકે છે ને કોઇ પરમ મુંઝર ને પવિત્ર ભાવનામય વાના-વજામા મુકાવે છે. એમને મોએથી કળા વિરેના વિચારે સાંભળવા, એમના મદવાસમાં કળાભાવનાઓ મેરની ને એ નાદશ કરવા મથવું એ અવનનો અનોગે દ્વાવ છે.

આ

જીથી ૪૬ ૧૧ ઉપર એકગણ, બંગા-
ળના મુજે પ્રાનના ખાચપુર ગામ
આગળ એક મોટા જમીનદારના
કારભારીને ત્યાં પુત્રજન્મની વધાર્ધ
આપતી શરણાધર્યા વાગી રહી હતી,
અને જગતને ત્યજે કેષ યુદ્ધ ભાષા-
મા જાણ કરતી હતી કે દેશદેશાનુમાં
બંગાળમિત્ર નામ ઉજળુ કરનાર
એક પ્રતિભાશાળી બાળકનો આને

જન્મ થયો છે

ત્યાર પછી થોડે જ સમયે એ કારભારીની નોકરી
બદલાઈને દરબારા રાજ્યમાં થઈ પિતાની સાથે ત્યાં
ગયેલા નોકરા નંદલાલનો અભ્યાસ ત્યાં દિંદીવી જ
શરૂ થયો અને અગ્રેજી શીત ધોરણ
સુધી તેણે ત્યાં જ અભ્યાસ કર્યો અ-
ભવ્યો માણસ અને પણ દિંદી
ભાષા ઉપર નદ્યાશુભે સારો કાણુ
જોઈને આશ્ચર્ય પામે છે તેનું મુળ કારણ
આ જ બગાળ બદારથી મિત્રકળા
શીખ્યા આવતા ઘણાખરા વિદ્યાર્થી-
એને નંદ્યાશુ દહ પણ કળાનું શિ-
ક્ષણ અગ્રેજ દ્વારા ન આપતા દિંદીમાં
જ આપે છે

શીલુ ધોરણ પ્રુટ થયા પછી નં-
લાલને કક્ષકતાની લાઇટકુલમાં મુકેવા-
માં આવ્યા, ન્યા બીજા અભ્યાસની
સાથે મિત્રકળાને પણ એમણે આરંભ
કર્યો, પણ એમની કળાની સમગ્રિ
એકથી ચિન્તિત, પીછા મે કામગીર,
જ પુરાઈ રહી નહિ એ ઉગતી આ-
વતી આગળાઓ વિવિધ સ્વરૂપે ક-
ળાને આસ્વાદ લેતા અને માહાત્મ્યાર
કરના નક્ષત્રી રહી હતી મિત્રકળા
ઉપરાંત નંદલાલે માટીના સમજા અને
કાગળ-કાનગની આકૃતિઓ પર પણ
પોતાની આગૃણીએને નમાવવા માટી,
દુર્ગાપૂજના વખતમાં એ માટીના કુમદેથી જનાવના,
મોદરૂમના તહેવારોમાં તાણુન પણ જનાવના.

ધીમેધીમે કળાની તૃષ્ણ વધતી ચાલી અને જગત-
માર્થી વિવિધ પ્રકારની જળીઓ, ચિત્રોપાળા પોસ્ટકાર્ડ
વગેરે સાફ લાગે તે વીણીવીણીને ખરીદી લાવવા
માણ્યુ જળીઓવાળાની દુકાને તો મેળવતો એકાદ
આટો હોય જ આ સમયે રાજ રવિચર્માના ચિત્રો
દિંદીભરમાં બહુ જ પ્રચલિત થયા હતા. દેશના એક-
એક ભાગમાં તેના ચિત્રોની દલગી, મોઢી નકલો
પણ મળતી મિત્રકળાનાં ચિત્રોના આ લોકમાન્યપણુનું
એક કારણ એ હતું કે એમણે લોકહૃદયમાં રથાન
કરી બેઠેલા રામાયણ-મહાભારતના પાત્રોને પોતાની
પીછીથી લોકદષ્ટિ આગળ રમતા કર્યો હતા, અને
એ વખતના ચક્રના આવતા અગ્રેજ અને પરદેશી
અસરના વાતાવરણના જુવાળામાં દેશીય મનોરૂત્તિ વાળા
સમાજને, ગમે તેરી

શ્રીમાન નંદલાલ બસુ

પરમ કલ્યાણીયેષુ

નાગી આ પીછીથી રજિત કરી
ભારત-ભારતી ચિત્ર,
જગતકામી ભાદરે તુ તો
વધારે નવન વિત
ભાવવિધિએ આશિષમય
કૃષ્ણા છે તારે કળે,
વિશ્વને પટે અવેશનું નામ
લખ અક્ષય વણે

તારી આ પીછીથી કવિનું હૃદય
નહિત થયું, નદ
તેથી તો કવિની ચેષિની તુજને
ધેગવે પોતાના હંદ
તુ કર તવાજ રેખાબંધને
ચિત્ર સુંદર બદા

સિવજટા સમ થવે પીછી તમ
ચિર રસ-નિધ્ય-દી

શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

૧૯૧૪ માં નંદ્યાશુની ગાંધિનિકેતનની પ્રથમ
મુદ્રાણ વખતે રવિબાણુએ લખેલું પ્રશંસિત ગીત

કલો કરી અભ્યાસ કરેલો.

કક્ષકતાના અભ્યાસના ચાર વર્ષ તો આમ જોન

પણ આ પોતાના દેશની
કળા સ્વાભાવિક રીતે
ગમતી આ રીતે મિત્ર-
વર્માના ચિંતના પ્રચારે
એક રીતે દેશની મનો-
રૂત્તિને દેશીય સંસ્કૃતિના
વાતાવરણમાં પકડી
રાખી એ, તેમની મિત્ર-
કળાએ દિંદીની સંસ્કૃતિ-
ની કેરવી સેવા ગણી
સકાય

નંદ્યાશુને તો એ
વખતે તેમના મિત્રો
બહુ ગમના, અને હજી
પણ એ વખતે ખરીદા-
એલા થોડાં ચિત્રો નં-
દ્યાશુની કુટિરમાં લટકે
છે આ જ વખતમાં
નંદલાલે પોતાના એક
મિત્ર પામેથી ગ્રીક ક-
ળાના પહુ કેટલાક ન-
મુના મેળવી, તેની ન-

શ્રી નંદલાલ બસુ કામ કરતા

લેતામાં પીતી ગયા અને એક મવારે મૅટ્રિકની પરીખાયા પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓની નામાવલિમાં હાથાઓમાં નંદલાલ બસુનું નામ પણ પ્રગટ થયું. મૅટ્રિક પાસ થએલા પોતાના હોકરાને ઍન્જ્યુએટ કે દાક્ટર બનાવવાની ઉત્કંઠાથી પિતાએ નંદલાલને કૉલેજમાં ભેરાડયા. પણ ભાષણાહેજને તો કળાની જ ધન લાગેલી, એટલે કૉલેજના અભ્યાસ દરમ્યાન પણ એ માઝે પ્રગતિ ચાલુ જ હતી. દુર્ભાગ્યે—કે કદાચ સદ્-ભાગ્યે, નંદલાલ પ્રીવિયસમાં નાપાત થયા અને જે વખત ફરીથી પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ એનું એ જ પરિણામ આવ્યું !

કૉલેજમાં લેણા પહેલા નંદલાલના લગ્ન થઇ ગયા હતા. સસરાણીએ જમાધરાળને જખ્ખે તણતણ વાર નાપાસ થએલા લેણને ‘કૉમર્સ’ શીખવા બીજો મુક્યા. તેમાં થે નંદલાલે જ મહીના બગાડયા. રોજ

હાજરી ભગી, પાતોના ચપાટા ભારી, શી આખા ચિના જ માસ કાઢી નાખ્યા, પણ બીજી બાજુ કળાનો અભ્યાસ તો વધારે ધ્યાનપૂર્વક આગળ ધપાવતા જ ગયા.

જ મહીના પુરા થનાથતામાં નો કટાણો આવી ગયો. શીના પેસા તો ચિત્રો અને રંગીન પોસ્ટકાર્ડો વગેરે કળાની મનગમતી ચીજો પાછળ ખરચી નાખ્યા હતા. હવે શી ક્યાથી આવવી ! નાસી જવાનું મન થયું. અતે એક છુટ્ટા કંસાર્કને, શી આખી નાદિ ચક-વાની પોતાની સ્થિતિ સમજાવી, અને તે ભલા વૃદ્ધ કારકુનને લાગણી થયાથી તેણે નંદલાલને મુક્ત કર્યા.

પણ બીજી બાજુ, દેવધોગે, આ મુજાએકા જીવાનનું ભવિષ્ય રચવાની બુધિકા તૈયાર થઇ રહી હતી. મિ ઈ બી હેંગેલ નામના મદ્રાસ કળાશાળામાં થોડાજ વર્ષો પહેલાં ચર્ચિત્તી. એ પરદેશી અભ્યાસકર્મી

શાન્તિનિકેતન કલાભવનમાં બસએડુ વાર્ષિક ચિત્રકલા પ્રદર્શન

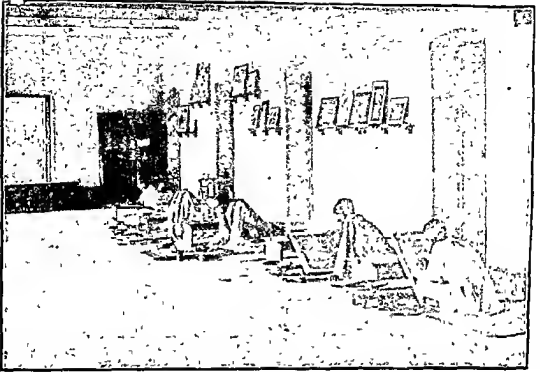
તીવ્ર અને રસિક આખે પ્રાચીન ભારતીય ચિત્રકળા, શિલ્પકળા અને સ્થાપત્યની પાછળ મહાન દિદી સંસ્કૃતિનો પ્રાણ ધબકતો જોયો હતો અને તેને અનરથી લાગી ગયું હતું કે દિદના શોધમાં, પદ્ધતિની આણી ઉતારેલી કુદની બાટલીઓ જેવું પશ્ચિમની પદ્ધતિનું કળાશિક્ષણ જીવન પુરવાનું નથી. પણ માતાના ધાવણ જેવી દેશજ કળાના મરકરિ જ તેમનામાં પ્રાણ પ્રગટાવવાના છે. પ્રાચીન ભારતીય કળાની પાછળ ગ્રેસા દિદી સંસ્કારના એ લખ્ય આત્માનું તેમણે અભ્યાસક્રમી વેધક ને નિર્મળ દ્રષ્ટિથી દર્શન કર્યું હતું અને પૂન્યભાવે એ પ્રાણની પ્રતિજ્ઞા દિદી હૃદયમાં કરવાને કૃતનિશ્ચય થયા હતા.

આ જ અરસામાં એમના જ જેવો પ્રયત્ન સીલોન-માથી શ્રી આનંદકુમાર સ્વામી કરી રહ્યા હતા અને ભારત કળાના પુનરુદ્ધાર માટે એ પણ કળા-વિવેચનાના લેખો લખતા હતા. મિ. હંવેલથી મદ્રાસમાં તો કસા જીવ જેવા પ્રયત્નો થઈ ગયા નહિ, —સિવાય કે દિદી કળાના સૌદર્ય દર્શાવનારા થોડા લેખો તેમણે લખેલા.

પણ કલકત્તે આવતાની સાથે જ દેવેશ પોતાનો તકલ્પ અમલમાં મુક્યો અને લાની કળાશાળામાંના એકેએક પાશ્ચિમીય ચિત્ર, પુનગા અને શિક્ષણ-સામગ્રીને શાળામાંથી રજત આપી, બન્યા તેટલા સોઘી ક્રીમતે વેચીને તેનો નિકાલ કર્યો અને તેમાંથી ઉપજેલા નાણામાંથી ખરીદેલા માત્ર બાર પ્રાચીન દિદી ચિત્રોને શાળાની દીવાલ પર લટકાવ્યા.

આ પરદેશી પ્રિન્સિપાલની આવી વિચિત્ર મનો-દશા જ્યેષ્ઠ કલકત્તાના વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને પ્રજાનું સૌ દિગ્મદ્ ગમ્યું ગમ્યું. પરિશિષ્ટી, અમરના પુરમાં જડ થઈ ગયેલી તેમની જીદને તો આ અનર્થ લાગ્યો, અને ખુદ અગાળના જ એ વખતના ભક્ષ્યકા વિદ્વાનો પણ પોતાના કરી ઉઠ્યા કે મિ. હંવેલ દિદીઓને પશ્ચિમની ઉંચી કળા શીખવા દેવા માગતા નથી, તેઓ દિદીઓને એ કળાથી વચિત રાખી પાછળ રાખવા માગે છે. શિક્ષકોએ રાજીનામા આપ્યા, વિદ્યાર્થીઓએ હડતાળ પાડી, શિક્ષિત વર્ગ ખજલગી ઉઠ્યો, —પણ હંવેલ કસાથી ડગ્યા નહિ.

એવામાં મિ. હંવેલને ખબર પડી કે શ્રી અવ-

શાન્તિનિકેતન કળાભવનમાં કામ કરતા વિદ્યાર્થીઓ : ડાબી બાજુએ દૂર પડેલા બેઠેલા તે લેખક છે

નીન્દનાથ દાકુર નામના એક પ્રતિભાસંપન્ન બંગાળી કળાકાર ભારતીય ઢળે ચિત્રો કરે છે તેમનો પત્થો મેળવી મિ. હંવેઝ તેમને ઘેર પહોંચ્યા, તેમના ચિત્રો જોયા અને ભારતકળાના પ્રાણુના એ બે ઉપાસકોએ પરસ્પરના હૃદય પ્રીત્યા તેમની મૈત્રી જમી અને એ મિત્રોલોકીએ દિલ્લી કળાના પુનરુદ્ધારનું કાર્ય વધારે વેગથી ચારમ્બુ

તેમણે શાંતિથી, ધીરપણે અને દલ્લથી પ્રાચીન ભારતીય કળાનો મર્મ સમજાવતા અને ભારતના ધર્મ, સંસ્કૃતિ તથા સમાજની જોડેના તેના અનુસંધાનનું રહસ્ય ઉકેલનારા અસરકારક લેખો અને ભાષણોનો એક પછી એક વરમાદ વરસાવવા માડ્યો, અને થોડા જ વખતમાં દિલ્લી કળાના જે પ્રબળ પ્રાણુના ચોતે દર્શન કયો હતો તેની આખી આ શોરબકાર કરતી જનતાને કરાવી.

લગભગ આ જ વખતે તેમના આ જૂનિત પ્રપત્તિમાં ભળેલી એક ત્રીજી વ્યક્તિનું નામ પણ અર્ધો જ આપી દેતું જોઈએ. એ લગિનિ નિવેદિત.

આ ત્રણ જાણુની સમર્થ ભેમિનીએ તો ત્યાર પછી દિલ્લા શિક્ષિત સમાજની આખ આગળનાં-પડાળે ખરોચા દૂર કરી દીધા.

અવનીન્દનાથના દિલ્લી ઢળના ચિત્રો આ વખતે દલ્લ થતા આવતા હતા ‘શાદબગદા મુલ્કુ’ નામનું એમનું પહેલું જ ચિત્ર ૧૯૦૦ની સાલમાં ઈન્ડિયા લાએસા પ્રદર્શનમાં સોનાનો ચાદ જીની લાગ્યું લોકાંત્રાની તેમના પ્રત્યેની માનવચિત્ર વધતી ગઈ. ત્યાર પછી તો તેમનું ‘શુદ્ધ અને સુગમતા’ ખદાર પડ્યું. અવનીન્દ-જાણુની કળાશાળામાં વિદ્યાર્થીઓની ભરતી થતા લાગી અને લોકોએ ભારતકળાના આ નૂતન પ્રાણુને પારખ્યો.

‘કામર્સી’ કૌલેજમાં જ મહીના બગાડી ભવિષ્ય માટે શક્ષા ભારત અને પોતાની કળા વિષે ઉચાટ કરતા લુવાન નંદલાલને કાને એક દલોડો અવની-જાણુનું નામ પડ્યું. પડોરામાં જ રહેતો એક વિદ્યાર્થી એમની કળાશાળામાં સીંખવા જાય છે એ માણસ પડ્યું; અને એક સવારે પોતાના થોડા ચિત્રો લઈ પડોશી મિત્રની સાથે ઉપડ્યા. એના ચિત્રોમાં અવની-

માનિનિરૂપન કળાવનના વિદ્યાર્થીઓ

પાછલી દાર ડાબી બાજુથી શ્રી નરસિંહ બનુ, ચુકમારી દેવી, સત્યેન્દ્ર ઝંનરછ, સમર્થિંગ જૈન, મુકુન્દ દેવેરકર, શ્રીમતી દલીપિન, આમથી દાર ધરિન્દ્રકુળ દેવબર્ધન, ઝાદુ, કમ દેસાઈ, રઘુવીર સિદ્ધ, વિનોદ મુન્ડે, ચિત્રા

બાણએ ભાવિ પ્રતિભાનો ચમકાવે તેવા નરસિંહ અવનીન્દ્રનાથના શિષ્ય થયા રવ માણવી આ વખતે નરસિંહના નદચારી દત્તા ત્યાર પછી તો અસીત-કુમાર દલધર, સુરેન્દ્રનાથ કાર, શેતેન્દ્ર દે વગેરે પણ ધીમેધીમે આવતા ગયા મહેસુલાળાથી કે વેંકટરખા, જે અત્યારે પોતાના પ્રાતમા ભારતીય કળાપ્રચાર માટે મથી રલા છે, તે પણ આ પહેલી જ ટાળીના સદચારી દત્તા

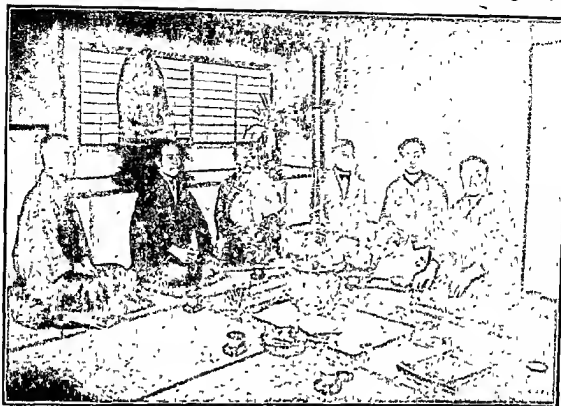
અહીં દાખલ થતી વેળા જે નરસિંહને દિંદી અને પશ્ચિમની કળા વચ્ચેના ભેદનું ગાંઠુ દર્શન ન હતું તેમની દૃષ્ટિ ધીમેધીમે વિકસતી ગઈ, તેમની કળામાં પ્રતિભાની ચમક આવતી ગઈ અને ભારતીય કળાની પાછળ રહેલો અલ્પ પ્રાણ આછોઆછો ડોકાવા લાગ્યો

‘સરસ્વતી’નું તેમનું પ્રથમ ચિત્ર પ્રગટ થતા વાર જ સમાજે આ નવા કળાકારને વધારી લીધો ત્યાર પછી તો સમાજભર-મદાપ્રારના પ્રસંગો પરના તેમના ચિત્રો એક પછી એક પ્રજ્વળા જોળામાં પડવા લાગ્યા. ચમત્સારિની, કેકેથી, શિવ-તાડવ, શિવ-

વિલાપ, સતી, વગેરે ચિત્રો જેમજેમ તેમની પાછીમાથી પ્રગટતા ગયા તેમતેમ જનતાને આ નવા કળાકારની પ્રતિભાની પ્રતીતિ થઈ ગઈ, અને જ્વેનજ્વેતામાં પ્રજ્વળા એ લાડીલા કળાકારનું નામ એના ગુરુ અવનીન્દ્રનાથની જોડાળેડ ઉચ્ચારાવા લાગ્યું.

ધણખર આ જ અરમામાં ધર્મચર્ચા સહી હરિગદામ નામની એક અગ્રેજ કળાકાર બાઈ અર્જુના શુક્રમાના ભીનચિત્રોની ખ્યાતિ માલગી તેનો અભ્યાસ તથા નકલો કરવા માટે દિલ્હરતાન આવી તેની મડગીનો સાથ માધી અવનીન્દ્રનાથ દાકુરે નરસિંહ તથા અમીન-કુમાર દલધરને પોતાને ખચે અર્જુના મોકલ્યા. ત્યાં ગઈ નરસિંહએ દિંદની એ પ્રાચીનતમ ચિત્રકળાનો ખુબ અભ્યાસ કર્યો, તેની પાછળ રહેલી ભારતીય ચિત્રપ્રણાલિના આત્માનું અવગાહન કર્યું અને પ્રેરણા-મત્ત થઈ પાછા ફર્યો

અર્જુનાની કળાના અભ્યાસે નરસિંહની ચિત્રકળા પર જાડું અચર કરી બાણે એમને આર્થિકળાનો સંદેશ સમજાઈ ગયો જાણે નરી કળાભાવના સાપડી

શ્રી નંદલાલ ગોષ્ઠી જાપાનમાં જાપાની કળાકારો તથા ચીન મિત્રો સાથે

દાબી બાલુએથી પહેલાં એ જાપાની કળાકારો, ચીન નંદલાલ, પછીના એ ચીન મિત્રો તથા છેલ્લા એક જાપાની કળાકાર એ તેમના વિચાર ફરી ગયા, કાર્યપ્રણાલિ ફરી ગઇ, હાથ ફરી ગયો; અને ત્યાર પછીના એમના એકે એક ચિત્રમાં આર્થિકજાના પ્રયત્ન આત્માની મૂઠ દીપ્તિ પ્રાપ્તિએ પ્રગટતી ગઇ.

નવ-કળાની આ જગૃતિએ સિંચિત વર્ગે ઉપર તો ક્યારની એ હડી અસર પાડી દીધી હતી અને એ વર્ગે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ભારતીય રસત્રિત ઉના-રવાના સ્ફુલ્લ પ્રયત્નો આરંભ્યા હતા વિજ્ઞાનાત્માર્થ શ્રી જગદીશચન્દ્ર બસુ આ સમયે પોતાનું મકાન ભારતીય દબે બંધાવતા હતા. તેની ભીતો પર ચિત્રો આવેખવાનું કામ નંદલાલજીએ જીજ્ઞા કળાકારોની સહાયથી ઉપાડી લીધું એ ચિત્રો લગભગ અર્જનની ફેરી ઉપર કર્યા છે અને ખુબ વખણાય છે.

ભારતીય કળાના અરણ્યોદય સમી ઉગતી આવતી આ નવ-કળાકારોની મંડળીને દબે લાગવા માડ્યુંકે સમાજમાં કળાપ્રેયાર કરવા માટે તથા જ્યાં સર્ગદિત

યર્થ કામ કરવા સાર એક સ્વતંત્ર અને દૃઢ પાયા વાળી સરચાની આવરવકના છે મિ હંમેશના પ્રયત્નોએ તૈયાર કરી રાખેલી ભૂમિકા ઉપર આગ 'ઇન્ડિયન સોસાયટી ઓફ એપ્લીએડ આર્ટ' ની સ્થાપના થઇ. મુલાકાએ એ વેળાના બંગાળના ગવર્નર લોર્ડ રેનાલ્ડ્સેની પણ ભારતીય કળામાં સારી દૃષ્ટિ તથા સદાનુમતિ હતી. તેમની સગીન મદદવડે આ નવી સંસ્થાના પાંચ દૃઢ થયા અને ભારતકળાના આ નવ-દીપ્તિએ ઉત્સાહના નવા વેશથી પોતાનું ઉપાસનાકાર્ય આગળ ધપાવ્યું.

અર્જનના ચિત્રોની નંદલાલજીએ કરેલી નકલોએ એમની ખુબ ખ્યાતિ કરી હતી. એટલે દમણા થોડા વર્ષ પહેલાં ગ્રાસિયર રાજ્યમાં નવી શોધાએત્રી બાગ ચુકામાંના લીનચિત્રોની નકલો ઉતારવાનું આમંત્રણ આવ્યું. ચુકા તદ્દન અવગ દશામાં હતી; ચિત્રો પર લાત્ર મારી નયા લીંચ બાગી ગઇ હતી અને ધણી જગ્યાએ છુછો લાગી ગયો હતો નંદલાલજીએ જરા

પણ ન ખંચાના એ આ-
મંત્રણ તપરતાવી સ્ત્રી-
કારી લીધું અને પોતે,
અસીનકુમાર દલધર
તથા સુરેન્દ્રનાથ કાર
રાજ્ય તરફથી માણિક
પગારે લ્યા ગયા અને
સતત ત્રણ માસ સુધી
અખંડ મહેનત કરી લાના
ચિત્રોની સુદર નકશો
ઉતારી સોપી આ
૧૯૨૧ની વાન એવીજ
ખીજ નકશોનો એક મદ
રાજ્યની પરવાનગીથી
એમણે ' સાતિનિકેતન
કલાભવન ' માટે પણ
તૈયાર કર્યો એમાનુ એક
રેખાકૃત તો પાત્રીસ પુટ
લાણુ છે

અજ્ઞતા અને બાગની
ગુફાઓના થોડાક સાંપ
રેખાકૃતોનો; એક સમ્રાટ,
ચિત્રકળામા પ્રવેશ કે-
રતા અભ્યાસીઓ માટે
એમણે ' રૂપાવલિ ' ના-
મથી બદાર પાડ્યો છે

૬. સં. ૧૯૧૩મા
જરમને ગીતાજલિ સ-
ભાગવાના થી રવીન્દ્ર-
નાથ દાકરને નોબેલ
પ્રાપ્તિ મળ્યું, અને એ-
મણે પોતે જે સ્થાનની
પ્રેરણા પી હુનિયાને એ
અર્પુર્વ ' ગીત-અજલિ '
અર્પી તે, પોતાના પિ-
તાના સ્થાપેલા સાંતિ-
નિકેતનના ધામને વિષ-

. ખડ તોરક .

સિનિજે અતિ અદ્યુત દરમ ઉગે,
ધ્રુપ દીપક સ્વગ્નિક પુષ્પ છુટે,
બુલ્બુલા જનમદિરલી
લધુ આરતી યોવનની
જલ્દી માદ અખડ પડે — અલિદાન

દિશના દિશના દલિઓ પ્રજ્જો,
તપગીતસ રવખજામિ અજો,
સ્વજ ઉગત જે કફેડે
' જ્ય દિદ સ્વગ્નિક ' વહે
નુગ એક મુખાય જગે — અલિદાન

નવસૃષ્ટિ ' પ્રકાશ પ્રકાશ ' વટે,
લખ ઉજ્જવલ દીપકમાળ વધે,
પ્રાતિબિમ્બિત ન્યોનતંયો
બર તેજનાપ પ્રગટયો
નદી અતરતાદ હિરે — અલિદાન

સહુ ઝવનજોનનુ પાન કરે,
દાણુમા રમદેસની ધુન બરે,
પછી પ્રાણપ્રવાદ મળે
નન દીપસ્વરૂપ જળે
નભ અમૃત શબ્દ ચરે — અલિદાન.

દેશજીવ પરમાર

કેન્દ્ર જાનાવવાની મહે-
રજાથી એ છનામની
આખી થે રકમ શાનિ-
નકેતન યાજ્ઞા તથા વિ-
શ્વભાગી વિદ્યાપીઠના
અજ્ઞતા સ્વરૂપના વિ-
કાગની રેખાઓ ધડવા
પાછળ રોટી ચિત્ર-
કળાને પણુ એમા સ્થાન
દતુ, પરંતુ એ બરોબર
ખીલી ન હતી કવિની
ઈચ્છા આ મૌનદર્પણર
સ્થાનને કળાકારોથી
ભરી દેવાની હતી એ-
મણે પ્રથમ અસીનકુમાર
દલધર તથા સુરેન્દ્રનાથ
કારને ઓરીએન્ટલ
આર્ટ સોસાયટીમાંથી
આમત્ર્યા, અને તે બંનેને
પોતાની સાથે ઇચ્છેડ
તેડી ગયા

અસીનકુમારે ઇચ્છેડ-
ની કળાપ્રવૃત્તિ તથા શિ-
લ્પણપદ્ધતિનું નિરીક્ષણ
કર્ણુ અને સુરેન્દ્રનાથે
લીથોગ્રાફી દ્વારા ચિત્રો
છાપવાની મુદ્રણકળાનો
લ્યા અભ્યાસ કર્યો
ઈચ્છેડથી પાછા આવીને
કવિએ એ બંને કળા-
કારોને સાતિનિકેતનમા
જ સમાવ્યા. અસીન-
કુમારે સાતિનિકેતન ક-
ળાભવનને વિકસાવવા
માર્યું અને ધીમેધીમે
પ્રાતપ્રાનના વિદ્યાર્થી-
ઓમા કળાશિક્ષણ માટે
સાતિનિકેતન જવાની

આકાશિ બચવા લાગી.

‘પરિણામે’ કળાભવનને માટે એક સ્વતંત્ર મોડું મકાન બાંધી તેને સ્થાયી સ્વરૂપ આપવાની અગત્ય જણાઇ અને કવિએ એ કામ માટે ધનની મદદ માટે ૧૯૨૦માં દુનિયા આગળ હાથ લેવાયો. ગુજરાતે તથા કાશિયાવાડના રાજાઓએ એમાં ઘણો જ સંગીન ફાળો આપ્યો, જેમાં જામનગર નરિશની ૧૦ લાખની શાદી રકમ અગ્રચાને છે. આમ, શાંતિનિકેતનના એ નવા અને સ્થાયી કળાભવનનું અસ્તિત્વ ‘મુખ્યત્વે ગુજરાતને જ આભારી છે.

મકાન તૈયાર થવા બાંધ્યું, અને કવિ સ્વિન્દનાથ ઠાકુરે, શાંતિનિકેતનની એ તૃતીય કળાભેદિ-માં કળાદેવીની પ્રતિષ્ઠા કરવા તથા લા જ તેની સ્થાયી ઉપાસના કરવા માટે નંદલાલ ગણુને આમંત્રણ આપ્યું.

પરાખર આ જ વખતે જાહેરમાં નવી સ્થપા-એલી હિંદી કળાશાળા તરફથી પણ માસિક રૂ. ૬૦૦ના પગારે આચાર્ય તરીકે નંદલાલની માગણી થઈ. આ સમયે નંદલાલને ગોરીએન્ટલ આર્ટ સોસાયટીમાંથી માસિક રૂ. ૩૦૦નું વેતન મળતું હતું. શાંતિનિકેતનનું કળામંદિર બંને કરતાં વધારે વેતન આપી શકે તેનું હતું નહિ, પણ લા શાન્ત અને બાવનાપ્રેરક વાતાવરણમાં સ્થિર રહેતે કળાની ઉપાસના થઈ શકે તેવા સંજોગો હતા. લક્ષ્મીને જાત જ સરળતાથી જતી કરી, નંદલાલએ કળાની એકાન્ત ને પ્રખ્યા ઉપાસનાને અર્જુનકુળ વાતાવરણમાં શાંતિનિકેતન પોતાના જીવનકર્મના ક્ષેત્ર તરીકે પસંદ કર્યું. એમણે માત્ર રૂ. ૨૦૦ના ૬૨-માંચથી લામું કળામંદિર સંગ્રાહી લીધું, અને લા કામ કરતા પોતાના પ્રિય સહચારી અશ્વિનકુમાર દલધરને લખતોની કળાશાળાની રૂ. ૬૦૦ના પગારની આચાર્યની જગ્યા અર્પી દીધી.

કવિને તો આથી જતનંત આનંદ થયો. એમણે પોતે બુદ્ધિશીલ સ્વભેદી મેળવેલી ઘણી મુદ્ર વસ્તુઓ કળાભવનને અર્પણ કરી અને એક ‘કળાસંપદસ્થાન’ની પથ્થુ શરૂઆત થઈ.

શાંતિનિકેતન કળાભવનને હાથમાં લઈ નંદલાલએ

શ્રી નંદલાલ ગણુનું કુટુંબ

માળા ઉમેલા (દાબી બાલુએથી) નંદલાલના મોટાં પુત્રી ઘોડીદેવ, નંદલાલ, મોટા પુત્ર બિરા, નીચે બેઠેલા (દાબી બાલુએથી) નાનો પુત્ર ઘોડીમોહન, નંદલાલના પત્ની, નાની પુત્રી ચમુના

ઝડપભરે તેનો ચિકાસ કર્યો અને તેના અનેક નવી પ્રગતિઓ સર કરી. વિદ્યાર્થીઓ વધતા ગયા. કન્યા વિભાગ પણ શરૂ થયો, અને તેમાં આપણા ગુજરાતમાંથી બહેન શીમળી દલસિંચ પણ જોડાયા. વિદ્યાર્થીઓ તો દિવસ બુદ્ધિબુદ્ધિ પ્રતોભાથી આવવા લાગ્યા. થોડા તો જાપાન, અમેરિકા અને ઑસ્ટ્રેલિયાથી પણ આવી ગયા છે. આ પાંચ વર્ષમાં તો અર્ચના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ સારી જગ્યાઓ મળતાં બુદ્ધિશીલ સ્વભેદ કળા-અધ્યાપકો તરીકે નીમાયા છે.

૧૯૨૩માં શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરને મીન જગાનું આમંત્રણ મળ્યું અને ૧૯૨૪ના માર્ચમાં એ ઉપડયા ત્યારે સાથે નંદલાલને પણ લેવા ગયા. આમ મીન

શ્રી સુરેન્દ્રનાથ કાર

તથા જનપાનના પ્રવાસે જવાનો સુખ્ય યોગ એમને મળી ગયો અને દેશમાં આ દિહી કપિ તથા ચિત્ર-કારને ખુબ માન મળ્યું. એમણે નંદ્યાણુને સ્થાના ચિત્રકારો મળવા આપતા, અને એક વખત નો, કેટલાક ચીની કળાકારો યાત્રાએ જતા દેખા, તે દિહી કળાકારને પોતાના દેશમાં આવેલા સાબળી નેમને મળવા માટે માર્ગમાં થોભ્યા હતા.

પૂર્વના એ અને દેગોની કળાને ભારતીય કળા એટલે નિકટનો સંબંધ છે. સ્થાના કળાકારો સાથેના વાતાવરણ દ્વારા તથા સ્થાના કળાધામોની યાત્રાઓ કરીને નંદ્યાણુએ વિવિધ પ્રકારે વિનિમય માધ્યમ અને એની અંસર એ પોતાના શિવણ તથા કળામાં અભારે ઉતારી રહ્યા છે.

એમનું પટેલું ચિત્ર 'મરવતી'નું પ્રગટ થયા પછી આજ સુધીમાં નંદ્યાણુના નાનામોટા મળી લગભગ ૪૦૦ થી ૫૦૦ નેટલા મુદ્રે ચિત્રો છપાયા છે. પુસ્તકોમાં છાપવા માટે સાદા ચિત્રો (ઇલસ્ટ્રેશન) તો એમણે માડ વીસ, કે ત્રીસ જ કર્યા છે, જાણના બધા સપૂર્ણ રંગીન ચિત્રો એ ઉપચાર આશરે વીસેક રચણે ભીંતચિત્રો (ફ્રેસ્કો) દોર્યા છે. શ્રી જગદીશ જોશના ઘરમાંના એમના ભીંતચિત્રો તો સુપ્રસિદ્ધ છે. શાંતિનિકેતન વાચનાલયના એક ઓરડામાં પણ એમણે ભીંતચિત્રો કર્યા છે.

ચિત્રસર્જનનો એમનો પ્રવાહ એટલો અખડિત વહ્યા કર્યો છે કે એક ચિત્ર પુરે રચી ગયા પછી ભાગે જ એ તેની સામે જુએ છે નવી કલ્પના,

નવી રચના નવી રચનાનાં ચિત્રો એક પછી એક જાણે પુટતા જ જાય છે, — જાણ એકએકથી વિભિન્ન અને ચર્ચાનાં અને તેની ક્રીમનો પણ એવી જ ભારે અકાષ છે; તે તૈયાર થતા વેચાઈ પણ એટલી જ ઝડપથી જાય છે.

એનું એક જ લાક્ષણિક દર્શન ગતિ થયે ભગવાન જુદની ભક્ત, અશોકની દાસી શ્રીમતીનું એક મોડું સરસ ચિત્ર ગયા ઉનાળામાં એમણે કરીને ફ્રેમ માટે 'કલકત્તા એકવેલુ' કલકત્તાના કળારસિક શ્રીમંત શ્રી પી. એન. ટાગોરને એની વળણ થતા તારથી તરત નંદ્યાણુને ખબર આપ્યા કે તમારું ચિત્ર હું ખરીદી લઉં છું; શ્રી કીમત છે તે જળાયળે.

એમના કેટલાક - સારા ચિત્રો કલકત્તામાં શ્રી અવનીન્દ્રનાથ અને ગગનેન્દ્રનાથ દાંકર તથા પી. એન. ટાગોરના કળાસંપ્રદમાં, શાંતિનિકેતન કળાભવનમાં, મુળાધમાં શ્રી બહેરામખાન ફ્રેઝગીવાળાના સંપ્રદમાં તથા બીજા અનેક કળારસિકો પાસે છે. કવિરાવનીન્દ્રનાથને તો એમની પ્રત્યેક જન્મનિશિયે એક ચિત્ર ભેટ કરવાનો નંદ્યાણુએ રિવાજ રાખ્યો છે, ૧૯૨૪માં ચીન-જાપાનની નકર વખતે પણ એમણે એ રિવાજ નહોતો તોડ્યો અને પેકિંગમાં કવિના જન્મદિનની પ્રભાતે એક સુદર ચિત્ર કરીને એમને ચરણે ફેરવેલું રવિયાણુ પ્રત્યે એમને અતિશય પૂજ્ય ભાવ છે.

માધીછને પણ એમણે એક મુદ્રે ચિત્ર ભેટ મળ્યું છે નિકટના મિત્રો, સર્વધીઓ અને વિદ્યાર્થીઓને પણ પોતાનું એકાદ ચિત્ર ભેટ આપ્યા વિના એ રહેતા નથી સર્જનનો ન્યાં આપ, વહેનો હોય સ્ત્રી કમીના હોય ?

૨૨ વરસે ડિસેમ્બર મહીનામાં નાનાલની રજા અગાઉ શાંતિનિકેતનમાં સર્વોપોતનો મેળો (આનંદ-જળન) ભરાય છે એ વખતે કળામંદિરના વિદ્યાર્થીઓ તથા નંદ્યાણુના કરેલા રચયવાળા પોસ્ટકાર્ડ મેળામાં વેચાય છે, સોપામાં ચાર આનામાં પોસ્ટકાર્ડ ઉપર નંદ્યાણુ જેવાના હાથે રંગ કે પેન્સિલમાં આવેલેલ કાર્ડ મળે તે કેણું ન હેં જ એટલું મેળામાં આવા કાર્ડ ખુબ ખપે છે એવી એકબીજાની કૃતિના નમુના એકબીજા પાસે યાદગીરી તરીકે રહે છે; અને એની ઉપજના પૈસા, કળાભવનના જ કામમાં ખર્ચાય છે.

નંદલાલનો દોરેલો એક રથ

દર વરસે આપા નાણા વધુ મળે તે માટે નંદલાલ પશુ સંખ્યાબંધ ચોરદોકડોં એચથી ભરી કાઢે છે એની આપકમાંથી કલાપ્રશંસોમા ચિત્રો ગોઠવવાનું ખર્ચ વગેરે નીકળે છે. વધે છે તે એકદુ ગાય છે એમાંથી એક મકાન બંધાવવાનો નંદલાલનો પ્રસાદો છે.

જાણનાથી આવીને એમણે મીની નર્મણીનું એક મોટું ચિત્ર રેશમ પર કેરેલું. નંદલાલની અનેક સુદર કૃતિઓમાંની સર્વોત્તમની દારમાં આવે એવા એ ચિત્રમાં રંગની ચાણી મિલાવટ અપૂર્વ છે. થી પી. એન. દાશેરે એ નરન ખરીદી લીધેલું. એમના ગીર્જા વળણુઓમાં ચિત્રોમાં 'શિવનું તાલપ', 'પાર્વતીના મુદ્ર પર સપ્ત શિવ' 'જગતનુ ગેર પીના શિવ' - પ્રત્યાદિ ચિત્રના ચિત્રો સાઈ સ્થાન ભોગવે છે. ચિત્રની મુદ્રા અને તે પરનું ભાવાવેષન અદ્ભુત છે.

ચિત્રો બતાવતાં, સમજાવતાં અને શ્રાવણતાં એમણે લુદેલુદે સમગ્રે કાઢેલા કળા ઉપરના વિચારો એટલા બધા વિવિધ અને વિપુલ છે કે તે વિગતથી ઉતારવાને અહીં સ્થાન નથી. કળા વિષે એમના વિચારોનો મુખ્ય ભાગ હુંકમાં દલી શકાય કે કળા (પછી તે ચિત્ર, શિલ્પ, નાટ્ય કે સંગીત ગમે તે હોય) નો માણસના હૃદયમાં કોઈ ઉત્તમ, પૂજ્ય કે ભક્તિનો ભાવ ઉત્પન્ન ન કરતાં વિલાસની ભાવના પ્રગટાવે તો તે ખરી કળા નથી. રાખલા તરીકે ને ચિત્રકારોને 'કેલ'નો ભાવ પ્રગટ કરનારા ચિત્રો કરવામાં હેમ; તેમાંનો એક, કોષાનિટ યોગેશ ચિત્રનું લખકર તોડવ

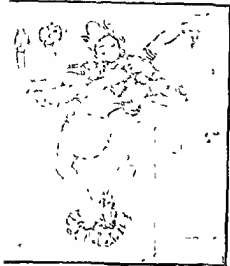

નંદલાલ: એકાદ દિગ્દર્શક

ચીતરે, ખીજે યુરસે યજેલી કેઈ મનિની મીનરે. એમને ચિત્રોની સમા- જ ઉપર જે અમર થવાની તે રપટ છે.

એક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે કે કુદરત ઉપરથી અભ્યાસ કરવા માટે એ જોઈને નમે રહેય લાગે ફરે; પણ કોઈ સ્વતંત્ર કૃતિનું નિર્માણ કરતી વેળા એ રહેયો ઉપયોગ કરવો તે જગત્તર નથી કોઈ પોતાની પ્રેરણાકોમાના વિવિધ પાત્રો, સ્થળો અને સમયનાં ચિત્રો એકઠા કરી તેનો સમ-પથ કરી એક કૃતિ ઉત્પન્નવે તે ખડે કળાભર્મન ન કહેવાય. પ્રાચીન યુરોપીય તથા દિલી કલાકારો કલ્પનાથી જ સર્જન કરતા. ઇટાલિયનો ગોઠેલ ગમ્મી અભ્યાસ કરતા પત્તા, પણ પછી ચિત્રવિધાન તો દરખાવી જ કરતા. દિલી કલાકારો તો રહેય કે અભ્યાસ માટે પણ કોઈ વસ્તુ સાચી મોટેલ તરીકે ન રાખતા, માત્ર નિરીક્ષણ -સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ જ કરતા અને પછી કલ્પનાથી જ સર્જન કરતા.

પોતાના ચિત્રો એમણે લુદીલુદી ધન પ્રમાણે અનેક વિવિધ સેવામાં કર્યા છે. કોઈ મુગલ, કોઈ રામચુન તો કોઈ અલ્લા દામે; કોઈ જ્ઞાપાની તો કોઈ ધરાની સીવીમાં. કોઈ વાર વળી ગમ્મન અને

નંદશાળ

ની દળાવનાર શુદ્ધમાની મુનિને આપારે દેરેકું રેખાકન
ચેત્ર નંદશાળુએ ચોલાના મુવાના ઓરશમા સચેકું

અ ખાતર રંગને બદલે માટીથી પણ ચીનરી
છે એક વાર ભાગ શુદ્ધમાથી એમણે સાતિનિકેતન
ભવન પર એક પેન્ટકાર્ડ ચીનરી ચોકસેલુ ને
! બદલે શુદ્ધમાની માટી પસાળીને, પીછીને બદલે
! જાણી જ ચીનરીને ચોકસેલુ ' જોઈને આપણે દગ
જાએ કે એ જાડી આગળાઓ વડે આટલુ મુદર
! કરનારો દાચ પગે કેટલો અદ્ભુત કાણુ દગે
માત્ર ચિત્રકળામા જ એમની કળાગતિ સમાધ
! નથી નાટ્ય અને નૃત્યકળાના એ જાહુ મોખાન
લાકડા પર ચિત્રો કેતરવાની કળા, માટીકામ
દિ નાનીનાની દમ્પકળાઓ પણ એમને સુમાખ્ય
ચોનાના પ્રત્યેક ચિત્રમા એ ચોનાના નામના, દાચે
વેશ એક સીલ-મિલ્કા-ની ઊપ મારે છે ઘણી
સુમાદરીમા દગેશા આવા મીઠા પામે ન હોય,
પખતે લુટેલુદે રચેને લુડીલુડી ચીતેભાથી એમણે
! કેતરવી લીધા છે. એક વાર ચીનામ્ પાકાના
કામાથી, જાગ ચુકાશા લગ્ની ઇટલા એક દુકાન-
ની, એક વાર સુમાદરીમા લપાની કાકડાના કટકા-
થી તો એકમે પખત માટલાના કે કોલસાના
કામાથી પણ જાનલી લીધેલા આ તો રમુજ
નર એક દુચકો જ પર્ણકથો છે.
પ્રાચીન વિદી કળાકારો જેટલી જનાવરના રંગોથી

નંદશાળ ૧૯૧૪મા અસીનકુમારે દેરેકો રંગ

કામ કરી ગયા છે તેના જેટલી મશાઈ અને ટકાઉપણું
અલ્પારે પરદેશી રંગોથી નથી લાવી શકાતા તેની
ગળતરા એ અનેક વારે કરતા સંખ્યાવા છે, રાજપુત
સૈનીના ચિત્રો જોતાજોતા એક વાર કહો કે 'જોઈ
આ રચેલા ને સફાઈ આપણે તો આની, આગળ
કમ વિસાતમા નથી, દર ધણુ શીખવાનું છે.' ટકાઉ
દેવી રંગો વનસ્પતિમાથી જનાવવાના એમના પ્રયાસો
ચાલુ છે અને ધોડા વખતમા તેમા સફાઈ પણ ચરો
એવી ઉમેદ મરાવે છે.

સાતિનિકેતન કળાજવનમા નંદશાળુની પ્રવૃત્તિ
માત્ર ચિત્રકળાના ક્ષેત્રમા જ પુરાઈ રહેતી નથી.
આશ્રમના છવનના એકેએક અંગ ઉપર તેમની શીધી
કે આકતરી અસર પડેલે જ છે, અને તેને કળાના
રંગથી ગળી મુંદર સ્વરૂપ આપી દે છે અભ્યાસશૈલીની
ગોદવળી, ઉત્સવ સમયના મુગોખતો અને રાજગાર,
નાટ્ય પ્રમેયો તથા સગીનના જયસા વગેરે વખતની
રંગજામિની રચના અને પાત્રોના વેશપરિધાન,—યમ
નંદશાળુનો દાચ હોય જ માત્ર આશ્રમના પ્રવચન
તથા સાદી સાદીઓ અને મંદેદ ચાંદ્રો વડે ઉબી
કરેલી રંગજામિને એમના દાચોનો સ્પર્શ એવું સુમયન
અને ખોલેજરક સ્વરૂપ આપી દે કે વાંચના સગીનની
સાથે એ રંગરચનાનું પણ સગીન આપખી આખ

કાળી બાલુએ લેખકે
દોરેલું નંદલાલનું
લક્ષણિક કૃત્રિમ

જામલી બાલુએ -
નંદલાલ. કૃત્રિમ

અનુભવે અને કાલે ઉત્તમ વાતાવરણ રમે

સામાન્ય દૈનિકી જીવનમાં પણ એમની કળાના રસજાંટણાં જણાયા કરે, -તે કે આશ્રમના દાનજરીપત્રક સુધી. એ કિસ્મો જાણવા જેવો છે થોડા મહીના પહેલાં આશ્રમના વિષુવેષ્ય શાસ્ત્રીજીએ મળકેમા એમની જોડે એવી શરત કરી કે નંદલાલજી તો દાનજરી-પત્રકના ચોતાના નામ આગેના ખાનામાં દાનજરીના એકઠો ન માડના દરેકા કદક ચિત્ર જ માડી આપવું. આજની ધડી સુધી નંદલાલજીએ એ શરત અર્જનિત રીતે પાળી છે; અને રોજને રોજ એમના ખાનામાં કાલ નવીન ને નવીન વસ્તુ ચીતરાતી જાય છે!

દાનજરીની વાન આવી એટલે કહી દઉં કે અહીં કળાભવનમાં કામ કરવાનો નિશ્ચિત વખત છે; છતાં એ આપેલા કલાક મુજબ જ કામ કરવાનું કરાં ફરજિયાત નથી. વિદ્યાર્થી કે અધ્યાપક એને ગમે ત્યારે-સવારે, બપોરે, સાંજે મગ્જ પડે તે વખતે-કળાભવનમાં જઈને કામે ભેગી થકે છે. નજીકજી પણ વિદ્યાર્થીઓની ભેદાભેદ જ ભેગીને કામ કરે છે અને તેમની માથે એકવિધ જાતી વાતો દગ્ગાકરના સિદ્ધાંત આપે છે. એ કહે છે કે કળા જુગ્મીએ ભેગીને નથી શીખતી સકાતી, પણ અંતરમાં ભેગીને ઉતારી રાખાય છે. અને ખરેખર, કળાભવનમાં શીખી અભેદા એકેએક વિદ્યાર્થીના અંતરમાં એ કોમલ, મધુર ને પ્રતિ-ભાવાન અર્જનિત અદ્ બુદ્ધિ ને મોક્ષમ અંશ છે

કળાભવનનું મકાન બે માળનું છે. આ લેખને મથાલે મુકેલું ચિત્ર તેના ખ્યાત આપશે. તીચે આગળના ભાગમાં મંથાસય તથા પાછળ કળામંથદ છે. મંથાસયમાં સાદિલ ને કળાના બહુમૂલ્ય પુસ્તકો તથા રચિતજીને દુનિયાનાં જુદાજુદાં રચયોમાથી બેટ મળેલા પ્રયોગો રાખ્યા છે, કળામંથદમાં દેશદેશની મુદ્ર વસ્તુઓ, ચિત્રો અને કારીગરીની અદ્ભુત નમુનાઓના રચિતજીએ અર્પણ કરેલો સંચૂદ છે. નંદલાલજી પણ મીન જ્વપાનથી પોતાને મહેલી કેટલીક અર્પણ મુદ્ર બેટો એ સંપ્રદાને અર્પણ કરી છે.

કળાભવનનો આગલો આદરોનાટપ્રયોગો વખતે રંમજુમિ તરીકે વપરાય છે. માગ ઉપર ચિત્રકળા-મંદિર બેસે છે. એકે આરી આગળ એકે વિદ્યાર્થીની બેઠક હોય છે. એકે દેગલ, એકે પાથરણ અને પાછળનું જોડું કુંડ, એટલા સાધનો. પણ 'વાતાવરણ' મમયે કળાકાગેતી પ્રતિભાએવન દૈનિએ તથા વિદ્યાર્થીઓનાં મિત્રાથી સમુદાયએવી રીવાસો, 'પારીમાથી દેખાતી દરદરની સિનિજ રેખા, અને એને કલાકકાંક ભંગ કરના સાલ અને નાટ્યકો, અને આ નધાને એકચિત્ર કરી એક તારમાં પરાવતી અદર્ગિય ચાલતી સંગીતની ધાર' ચિત્રકળામંદિરમાં મંગીત નો માધુ જ દોષ છે. એક જાણુ વિદ્યાર્થી કામ કરના હોય, અને બીજી જાણુ એક ખુલાખાથી ચીત્રા, અતાર કે ત્રિજગ્ગના મર ધીમાથીમા વાતાવરણને ડેવાવના

હોય' એ વાતાવરણમાં, નંદ્યાણુ જેવા કળાકારના
અંતરના અમી પી, એમની હાથમાં કામ શીખવુ
એ જીવનની ધન્ય દલાણ છે

નંદ્યાણુની નમ્રતા, સૌજન્ય એ તેો એમને
પ્રધાન ગુણ વિદ્યાર્થીઓ પરનો એમનો અગ્રીમ પ્રેમ
સૌને કુટુંબીજનની પેઠે જ અભિગ્રેકતો હોય છે.
પોતાના પ્રાતનુ એટલુ જ શ્રેષ્ઠ એવી માન્યતા અને
પોતાના પ્રાતના લોકો પ્રત્યે પક્ષપાત, એ જંગમળીઓ
વિષેના પ્રવચન—અને સાચા આરોગ્યનો અંગમાન
નંદ્યાણુને લાગુ પડતો નથી પ્રાતેપ્રાતના વિદ્યાર્થીઓ
પર એમની સમદષ્ટિ એક સરખો જ ને અખંડ પ્રેમ
સદા વરમાતી રહે છે

શાંતિનિકેતન જ્યાં આવેલા માત્રીઓ સૌ જાણે
છે કે કવિ રવીન્દ્રનાથ પંડીનું તરત જ મદસ્તનુ
અકિત્ત્વ લા શ્રી નંદ્યાણુ અનુનું છે, અતે લાંની
પ્રજ્ઞતિઓમાં સૌથી મજબૂત અને સક્રિય પ્રવૃત્તિ કળા-
ભવનની છે રવીન્દ્રનાથની ગેરહાજરીમાં પણ એ
કળાભવન અને એના આચાર્ય, રચાત્રિક તેમજ
અતિથિજનોતે આકર્ષી રાખી શાંતિનિકેતનનું મદસ્ત
જાળવી રહ્યા છે એ એ ન હોય તો કદાચ શાંતિનિકેતન
સુનું બની જાય

કુનુ દેસાઈ

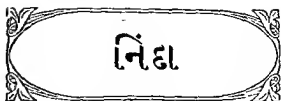
અમૃતદામણુ

જીવન એટલે જ અથડામણુ પ્રવિણે વાળીએ વાળીને,
વિચારે વિચારને, આચારે આચારને અથડાડુ પડે છે મનુષ્ય
પોતાની સાથે પણ મન, વાળી અને કાલમાં અથડાવ છે
સમગ્ર જીવનસુષ્ટિ પણે પણે અથડામણુમાંથી વસાર થાય છે

આ અથડામણુ એટલે જીવતપણુ

પત્યર સાથે જ્યારે લોહુ અકળાય છે ત્યારે અગ્નિ જેવી
મહા શક્તિ પ્રગટ થાય છે એવી જ રીતે અથડામણુ મનુષ્યની
શક્તિ જાડાર આણે છે અથડામણુમાંથી ખસવાની ઈચ્છા
એટલે જીવવાની અનિચ્છા મુલ્યના મુખમાં જવાની તેજારી
કોઈ અથડામણુથી ન ડરે, અથડામણુથી દલોચ ન
થાય, અથડામણુ તેની જીવિને કુદિત ન કરે અથડામણુમાં
જ મનુષ્યની કસોટી છે સ્થિર જીવિથી, આગા ને દલ્લાદયી
અથડામણુને કાપી નાખી વીર જેમ માણસે આગળ વધવાનું છે

(શિશુલુ પત્રિકા)

નિંદા

બધા વ્યાપારીઓમાં મોદનનિંદા સૌથી જુદા
જ રવભાવનો હતો સૌ તેનું માન રાખતા
એ અનાથના બેલી તરીકે ખાસ વિખ્યાન હતો પાસે
પુલ્કળ—અખુટ દલ્લ મલુ ઇશ્વરનો પરમ ભક્ત હતો
કેટલીક વાર તો મોટા સન્મારણીઓ જે તેને લા બ્યારે
આવે સારે આડંબર ધારણ કરે, તે જતી વખતે તેના
ચરણોના સ્પર્શ કરીને જતા લોકો માનતા કે તેને
દેવદેવીઓની સંદાય છે.

મગે તેમ હોય, પણ તેની એક પ્રતિજ્ઞા એ હતી
કે કોઇ પણ બોગે શરણાગતને સદા મ્હણુ આપવું.
તેના વિચાર તે દમોશા સુતાસુતા કરતો હતો

સાજને સમયે તેણે રસ્તા પર શોરશકોર થતો
માભજ્યો ધુજ વસ્ત્રો છતા બધા જ ફરેશા ધારણ
કરેલી એક સ્ત્રી ઉપાડે માથે રસ્તા પર દોડતી બંતી
હતી તેના વાળ આમતેમ પવનમાં ઉડતા કંઈક
બોગે તો લોકો દસતા, પણ બે કોઇ ધરના ઉંચર
ઉપર ઉભરા જપ તો એકદમ ધરના માણસો આવી
તેને લાકી કાઢી ચુકતા અટકચાળા બાળક દાયમાં
કાકરા લઇ તેની પછપાડે દોડી તેને મારના કોઈ
તેમતે અટકાવતુ તો પાછળ ચાલનાર મદાજનો આવી
પહોંચી બોલી ઉઠતા, 'અરે ભાઈ' વચ્ચે ન પડતો,
એ તો એ જ લાગતો છે. શુ કરીએ કે આર્થી વંચારે
સિદ્ધા તેને થઇ શકતી નથી' નાહો તો તેને આમ
જતી મુકત નહિ

વચ્ચે પડનાર કુપ્પલથી પુછતો, 'કેમ, એણે
એનું તે શું કર્યું છે? તે કોણ છે?'

પરોપકારી મદાજન એકદમ તેના કાન પાસે બો
લાવી મુખ ઉપર અત્યંત તિરકારનો ભાવ વ્યક્ત કરી
સરીના અગોના ચિત્રચિત્ર મરોડ કરતાકરતા
કાઈકે કહેતા એતણુ જણુ તેમ, હાએ હા બેળવના
વચ્ચે આવનાર પેલી બાઇ તરફ જોતો. બાઇ હમતી
એટલે તરત વચ્ચે આવનાર કા તો ચાલ્યો જતો
અથવા વધારે ક્રુદ્ધ થઇ મદાજનના મેળગમાં ભળી

જાણ એ સ્ત્રીને ત્રાસ આપવાના કાર્યમાં ભાગીદાર થતો. આ બનાવ થોડા યજ્ઞતમા ઘણી વાર બન્યો હતો.

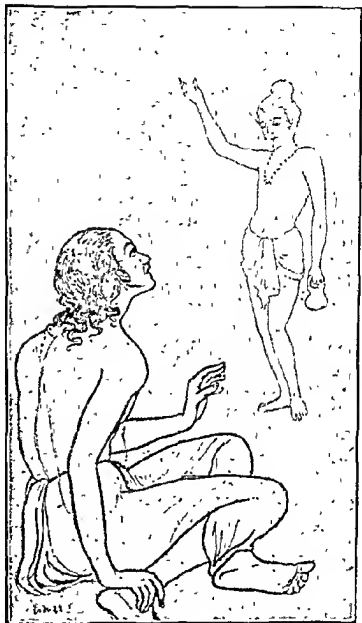
‘એટલું સ્પષ્ટ હવે કે એ સ્ત્રીનો જે અપરાધ દોષ તે અશુભ્ય હતો. તેણે દયા માગવાનો મુદ્દા અધિકાર ગુમાવ્યો હતો તે ત્રાસેલી હતી, ધવાગ્રેલી હતી, દુઃખી હતી, છતાં પણ તે સિદ્ધા બધાને ઓછી લાગતી ગમે તે કારણથી તેણે શોકોને અતિશય ગુસ્સો વહેારી લીધો હતો, અને ધણી તો દિસક પ્રાપ્તિથી જ્યેમ તેનો શિકાર ત્રાસે, તેમ આ સ્ત્રીથી ત્રાસો દૂર નાસતો.

સામેથી એક સંન્યાસી આવ્યો તેણે આ ક્રિયતિ જોઈ શોકોને શોક્યા. મદાજનો એક દમ પાસે આવ્યા.

‘મદારજી, એ તમારું કામ નથી. તમે દૂર ચલ જાઓ. એ સ્ત્રી ઉપર દયા ઘટતી નથી. અભારે તેનું કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી હારે તેને તો જરોબર શિક્ષા થવી જોઈએ. આપ વચ્ચે ન આવશો.’

‘રક્ષણ કરનાર કેમ કોઈ નથી ? હું એ સ્ત્રીનો રક્ષક બનું છું. તમે બધા આંધા જાઓ. એ સ્ત્રી મારી સાથે આવશે ’ હું એને આવડ્ય ગાળુ આપીશ. એ મારો નિશ્ચય છે બોલો ને કોણ કેરું તેણે શું કર્યું છે ?’

મદાજનોમાથી જણ્યાર બહુ આગળ આવ્યા અને સંન્યાસીના કાનમાં કાંઈક કહ્યું. બીજાઓએ પોતાના માથાને બાગત યજ્ઞેર અનેક વર્તુલાકાર પાથડીને મરદનની મંદશી દલાવી નેને અનુમોદન

એક નિર્મળ તેજસ્વી બાળક મળવું થયે

આપ સંન્યાસીની મુખમુદ્રા પણ દેરકાર થવા માંડ્યો તેણે તે સ્ત્રી સામે જોયું. ઓ દસી. ‘એટલું કેમથી સંન્યાસીના નેત્રો સાતવોળ ચર્મ થયા. થોડી વારે તેનો ગુસ્સો કાણમાં આવ્યો. ને એ શાન્તિનો મંત્ર ઉચ્ચાર્યો.

‘જો એમ’ દોષ તો આ સ્ત્રી મારી સાથે નદી તરી શકે માટે નિશ્ચય કર્યા પડેલા અધિવાર કરવો જોઈતો હતો પણ કાંઈ નદિ; હું તે બીજી રક્ષણો

માર્ગે ખનાવીશ ?

‘લડખી’ સન્યાસી ને સ્ત્રી પાસે જઈ બોલ્યો,
‘આ દુનિયામા તને કેાઈ રાખશે નહિ. પણ તને
રક્ષણ કેમ મળે તે માટે એક વાર્તા કહું આજથી
થોડા વખત પહેલા તારી જ માફક એક સ્ત્રી
બટકતી બટકતી અહીં આવી હતી તે સગભો
હતી આ શહેરના દરેક ઘરના ઉમરે ઉમરે તે બટકી.
પણ ધૂવડ જેમ સૂર્યને જોઈ ન શકે તેમ લોકો એ
સ્ત્રીને બોળખી ન શક્યા અહીંના મૂર્ખ લોકોને એટલો
પણ વિચાર ન આવ્યો કે દરેક સગભો સ્ત્રી અનીતિ-
માન નથી હોતી બ્લે કેાઈએ પણ તેને આશ્રય આપ્યો
હોત તો તે માણસે ભવને પેચે પાર નરી જાત.
પણ લોકો માત્ર બીકથી કાંઈ કરી ન શક્યા સ્ત્રીના
આગમના બુઝાસો કરવાનું હતું જ નહિ. ધણુએ
ખાતગીરી તે સ્ત્રીને પકડી જતા ધાર્મિક પણ તેઓ
ન કાપ્યા તે સ્ત્રીનું નામ પ્રતિષ્ઠા. તું મોહનસિંહને
તેની પ્રતિષ્ઠાનું સ્મરણ આપજે. તે જો તેને ન રાખે
તો તું મરી જાશે.’

મોહનસિંહ, મોહનસિંહ કસ્ટી તે સ્ત્રી દોડી લોકો
તેની પાછળ ધસ્યા બધાએ કહ્યું કે કેાઈ તેને મોહ-
નસિંહનું ધર ન ખતાવતા મદાજન એ ધણી ચતુર
સરથા છે. એ આવુંયે કેટલાક મદાજનોને પ્રેર્યા કે
આ સ્ત્રીને રક્ષણ ન આપવા માટે તેઓ મોહનસિંહને
સમજાવે તેઓ મોહનસિંહના ધર તરફ ચાલના થયા

તેમને જ પગપેપગપે સ્ત્રી મોહનસિંહને લાગ્યું
અને રક્ષણના માગણી કરી અગાઉ એક સ્ત્રીને
રક્ષણ આપ્યું હતું તે વાત પણ કરી મદાજનોએ
મોહનસિંહને તૈકરો ‘જાહેરના’ ઠાંકક કહીને તેને તે
સ્ત્રીની એકાગ્રતા આપી મોહનસિંહ ઉંઘ વિચારમા
પડ્યો એને તેણે નિશ્ચય કર્યો

‘તારું નામ, બાઈ?’

‘નિંદા.’

‘બાઈ, તું મારા રક્ષણ નીચે આવેલી છે તો મારા
રક્ષણમા જ રહે જ્યા સુધી તું તારી મરજીથી જાજ
નહિ લા સુધી કેાઈ તને અહીંથી જવાનું કહેશે નહિ’

મદાજનો રતબ્ધ સમ તેની સામે જોઈ રહ્યા
કેાઈ ગુસ્સે થયા. બધા જ ખિન્ન થયા ધણી રસ્તે
પડ્યા. બાકીના એ સ્ત્રી ઉપરના ગુસ્સાને શમાવવા

બીજે ચાલ્યા ગયા.

ધીમે ધીમે મોહનસિંહની આમપાસ અંધકાર
પ્રસર્યો તેના પલંગની સામે એક ઝાંખો દીવો બળી
રહ્યો હતો થોડી વારે તેને નવુરનો ઝંકાર કાળે
પડ્યો. લાગ્યું કે કેાઈ લાંબી જાજ છે તે ચમક્યો
પુછ્યું, ‘કાણ?’

‘એ તો હું પ્રતિષ્ઠા’

‘કેમ, શું છે?’

હું જાઉં છું

‘શા માટે?’

‘આપે મારી ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે, પણ
આજે એ બધા ઉપર પાણી ફરી ગયું આજે આપે
નિંદાને આશ્રય આપ્યો છે એટલે હું જાઉં છું. મને
રજા આપો’

‘તમારા રહેવાથી મને પણ સુખ મળ્યું છે
પણ જો નિંદાને હું આશ્રય આપ્યું તેથી જ તમને
દુઃખ થતું હોય તો બલે, તમે પધારો મારી રજા છે.’

પ્રતિષ્ઠા ગદ્ય થોડી વારે બીજી સ્ત્રી આવી તે
પણ જવા મામતી ‘દેવિ’ એમ લાગ્યું મોહનસિંહ
પુછ્યું, ‘કાણ?’

‘એ તો, હું સરસ્વતી’

‘કેમ, તમારે પણ જવું છે?’

‘હા’

‘શા માટે?’

‘તમે નિંદાને આશ્રય આપ્યો. પ્રતિષ્ઠા તો
અલગ પહેલા નીકળી ચુકી છે. મારે પણ રહેવાની
જરૂર નથી. હું નિંદાની સાથે રહેવા લાઠ મરૂ મને
જવાની રજા આપો’

‘મોહનસિંહ બોલ્યો, ‘બલે.’

લગ પછીના થોડા ‘કલંકમા લગ્નમા આવી તે
પણ રજા લઇને ચાલી ગઈ પછી શિદ્ધિ, સિદ્ધિ,
શકિત, શુદ્ધિ,—બધા એક પછી એક આવ્યા અને
ગયા. સુખ, શાન્તિ અને વ્યવહાર પણ ગયા.

એકએકના પ્રયાણે મોહનસિંહ વધારે ને વધારે
ખિન્ન થતો ગયો; પણ ન તેણે એક શબ્દ ઉચ્ચાર્યો
કે ન કેાઈને રોકવાનું કહ્યું

એતે એક નિર્મળ તેજસ્વી બાળક દાખલ થયો

[અનુમધાન અગળ પાન ૪૧૪ મે]

કલ્યાણ શિવ
ચિત્રકર શ્રી નેત્રાલ બાઝ

ઉમાનુ તપ

ચિત્રકાર શ્રી નરલાલ બોજ

ગામડાંની ધુળમાં ઢંકાએલાં

એક નાટિકા :: લખનાર .

ધૂમકેતુ

૧

[હરદેવરામ માગતર પોતાના છાતરાને સંભાળીને બેઠા છે. સવારનો મધુર તાપ શિયાળાની ઢંકીમાં વધારે મધુર લાગે છે. થોડેક દોરે જયતા સૂર્યના મિત્રગૃહી દાઢ હાડડતા ફરકરિયા ખેડાં છે, પાસે એક લીમડાના ઝાડ પર કામડો 'કા કા' કરે છે તે ઝાડની ઢાળે આધેલા પાણીના કુડામાંથી મધુર પાણી ટોળે છે. દૂર, માટીના જખડેલા ઝાડલા પર, પોરબદરી સીમેટના એ કાચળા પાચરીને જીના જમાનાનો પ્રાણજી ને નવા જમાનાનો દાનમ એ બેઠા છે. પ્રાણજીની લગ્નમન કરવા વાળદ વાળને પાણીથી ભીંજવે છે. પાસે એક કુતરુ જીમ કાઢીને જીતુ છે એક જડરૂ આટા મારે છે તે થોડાક છાતરા ફરે છે.]

છે? શું આ લીટા છે? જીઓ તો કેવો સીધો છે? જીઓ, આ—આ—(પેનથી ખતાવે છે) દરદેવરામ: હા, એ સીધો લીટા છે.

કનેયો: પણ સીધો છે ના? કાછ લીટા છે? સીધો છે ના? દરદેવરામ: (મેમથી) તમે એ કયા શીખ્યા?

કનેયો: (ગર્વથી માથું એક તરફ નમતું જાય છે તે વાત કરતો જાય છે.) 'અમે ના, કાકા, અમારા ના, મામા છે ના, એને ગામ ગયા'તા હો? ગામ જ ગયા'તા હો? હા એક વડ છે વડ છે હો, વડ. તમે જોયો છે ના? વડ હો? પછી એક નદી છે, નદી, પણ એમાં તો, તમે શુ, હવે કુખી જાઉં એટલુ પાણી છે, હો? પછી ના, નદીને કાંઠે ગયલાં ગેમે છે. તમે જોયા છે? ધોળા હો, ધોળા, ધોળા. ધોળા કેવા? ધોળા જમ, ધોળા જ હો? કેવા? કેવા? એ...કહું?—આદા જેવા (અકસ્માત આલસા જીઓ છે) જીઓ (આદાને દેખાડવા આગળો હંમે કરે છે, પણ આદા ત્યાં નથી.) આ આદા જેવા હો? પછી એક ગયલુ હોયુ જીઓ, એ...આમ. (પાટીમાં નીચેથી ઉપર જતો સીધો લીટા દોરે છે. દરદેવરામ તે જોયાં કરે છે.)

દરદેવરામ: (મનમાં) લીટા તદન સીધો છે' (મેમથી) પણ, ભાઈ, દવે લીટા છોડો ચાલો, 'ચા'.

દરદેવરામ: કયા સુધી શીખ્યો, કૃષ્ણ—કનેયો? કનેયો: (ખાપ સામે જોઈને દસે છે.) જીઓ, હું કરી દઉં. (પાટીમાં લીટા કાઢે છે.) જીઓ, જીઓ, મેં આ શું કરી દીધું?

દરદેવરામ: ભાઈ! એ તો લીટા, હો એમ નહિ, કરવાના.

કનેયો: (જરાક વધારે મોટેથી) પણ, આ લીટા

કનૈયો (વ્યાકુળતાથી આસપાસ જુએ છે) મા? દરદેવરામ (મોટેથી) દારનો, લખો, 'મા' કનૈયો (ધીરજથી) જોજો હો, લખુ છુ. (એક ઉભો ને એક આડો લીટા કાઢે છે આડા લીટા નીચે બે ટપકા મુકે છે ટપકા વચ્ચે આડી જાંબ તેમ એક ગોળ કાઢે છે) જુઓ, આ મેં લખ્યું. દરદેવરામ અરે ભલા, આ શું લખ્યું? આ તો લીટા છે 'મા' ક્યા છે?

કનૈયો (વ્યાકુળતાથી) મા?-મા તમે કહ્યું નથી, કે વાદળામા ગઈ છે? (ઉંચે આકાશમાં જુએ છે જીપરા રંગના આકાશમા ઉંચા જતા કાગડાં સિવાય બીજું કાંઈ નથી) જુઓ, દેવભાઈ, કાકા, આ વાદળામા કા? એ વાદળ કેવું મનનુ લાગે છે? કાકા, મા શું ત્યાં દગે?

દરદેવરામ (નગમ પડી જઈને મનમા) નાના હોકરા અને જોમના કુમળા આન કરજુ! એને એની મરી ગએલી મા સાલરી '...(મોટેથી) કૃષ્ણા, બેટા, પછી એકડો નાદિ આવડે હો લખો એકડો આ શું કર્યું છે? એકડો લખો

કનૈયો (દસે છે) પણ આ મા તો તમે જોઈ હ્યો જુઓ કેડી સરસ છે' (ટપકા પર પેન મુકે છે.) આ શું છે, નમને ખબર છે?

દરદેવરામ (વદાજથી) ના

કનૈયો. (ગર્વથી) ત્યારે જુઓ, એ આખો છે (દરદેવરામની આખાને આગળાં બાંડે છે) જુઓને, આ માની આખો હો? બહુ સરસ છે, કા?

દરદેવરામ (પ્રેમથી) અને આ બે લીટા?

કનૈયો એ માના હાથ, બીજું શું? આ જોળ માયુ! કેમ, દવે મા બની ગઈ ના?

દરદેવરામ હીક ચાલો, એ જવા દો. દવે

લખો, 'બા.'

કનૈયો. (ખડખડાટ દસે છે) હ્યો હ્યો, જુલી ગયા ને? એ કાકા, મા મ્મ જા.

દરદેવરામ- લખો તો ખગ 'મા' લખો, 'બા' લખો; લખો, ચાલો લખો

કનૈયો- પણ શું લખું? જુઓને આ લખ્યું આ 'મા' જુઓ આ 'બા' (પેનથી પેલા લીટા બતાવ્યે રાખે છે)

દરદેવરામ ત્યારે તમે નાદિ લખો? તો હું દગમલ કરાવી લઉં?

કનૈયો (આનંદથી) હા, હો કાકા! તમે દગમલ કરાવશો ના, ત્યાં હું 'મા' લખીશ, 'બા' લખીશ

[દરદેવરામ દગમલ કરાવે છે કનૈયો વ્યાકાશવળા લીટા દોરી, 'જુઓ આ બા' 'જુઓ આ મા' 'જુઓ આ બાના કાન' ને એકેએક પોતાની માન્યતા પ્રમાણે લખ્યે બધ છે] દરદેવરામ દગમલ કરાવી ઢઢે છે સામેના એક ધુળિયા મકાનમા કેટલાક હોકરા હો હા કરતા બેગા થાય છે, ને દેર-મદિમા હોય તેડી અલર વગડના માટે છે કનૈયો જ્યાં મળે તેવાર થાય છે, એલામાં દરદેવરામની નજર પડે છે]

દરદેવરામ. (હિનથી) લાલો, શું લખ્યું કનૈયાલાલ?

કનૈયો શું? જુઓ શું શું લખી નાખ્યું! મા લખી, બા લખી, બાના કાન લખ્યા, જુઓ શું શું લખી નાખ્યું, કાકા!

દરદેવરામ એ લખ્યું ન કહેવાય, એ તો ચીનર્થું કહેવાય.

કનૈયો (કાંઈક સમારતો હોય તેમ) ચીનર્થું— ચીનર્થું?—એ...એ કહું?

દરદેવરામ શું?

કનૈયો બા ચીનરની તેમ? કુલ ને પોપટ ને એવું એવું?

દરદેવરામ હા આ તો તમે ચીનર્થું છે લખ્યું નથી (વધારે હેલથી માથામા ટાપવી મારીને) તમે ચિતારા છો, કનૈયાલાલ?

કનૈયો (ઉભો ઉભો દમે છે) હા, હા...કાકા! હું તો ચિતારો, હું ચિતારો જુઓ ચીનર્થું.

[ચોડી વારમા આકાશવળા લીટા કરીને ઝાડ જેવા આકાર તૈયાર કરે છે]

કનૈયો! આ શું કર્યું, જુઓ.

દરદેવરામ: (પારી લઈને જુએ છે.) ઝાડ
ખનાવ્યું છે?

કનૈયો: (દસે છે.) હા અને આ શું? જુઓ,
આ. (પેનથી ઝાડની એકાદ ડાખળી પર પંખી જેવું
બેસાડ્યું છે. ને ખનાવે છે.)

દરદેવરામ: એ? શું દમે?

કનૈયો: નથી ઓળખતા?—જુઓ, પળે શું છે?
(સામેનું ઝાડ ખનાવે છે.)

દરદેવરામ: પોપટ.

કનૈયો: ત્યારે? આ પોપટને ડાળાએ બેસાડ્યો
છે. જુઓને પેલા ઝાડ પર બેઠો. (આગળી પત્તી
સામેનું ઝાડ ને તેના પર બેઠેલા પોપટ દેખાડે છે.)

દરદેવરામ: (મનમાં) આ.. હા! હું વહ માથુસ
ભવિષ્યના કોઈ ચિત્રકાર પામે ઉભો છું (તે મુગ્ધ
છે; મારું ખજવાળે છે. હું ગામડાનો શિક્ષક પરિ-
સ્થિતિ, પૈસા, રથળ, અંદરે ગપા જ મારી વિરુદ્ધ
છે. અને... (આમતેમ આંટા મારે છે.)

કનૈયો: (તેનું ઘોતિયું પકડીને) કાકા! ચાલોને,
જુઓ ત્રણ ડંકા થયા. આગળે મોડા થશું, હો!

દરદેવરામ: (સાંભળતો ન હોય તેમ આટા મારે
છે.) અને... મારી આ નાની સરખી નિશાળમાં, દેશનું
કેટલું ધન ભર્યું દશે! તેમાં અહ્યુત ચિત્રકારો, જન્ય
શિક્ષીઓ, સાદસિક મુશ્કારો, અર્ધ જ ઉદાઉગિ,
શૂરવીરો, કવિઓ, રાષ્ટ્રવિધાપકો,...અરે, શું શું નદિ
હોય? અને આ બધાનો ધડનારો હું એકલો!...

કનૈયો: (ઘોતિયું ખેંચે છે.) કાકા ચાલોને, ચોક્ક
ચાલ છે.

દરદેવરામ: હા ભાઈ હા, ચાલો.

[બંને નવ છે]

૨.

[છોડાઓ ગોળ ફુંગાવવાની ડબ્બાં છે બે
છાકા હથેળીને ગડાવા છે બીજા ઝીંચે છે]

'અરજ રુણે અવિનાગી, અમારી,

અરજ સુણે અવિનાગી.'

[દરદેવરામ મારતર પ્રવેગ કરે છે. બધાં ઉભા

રહા ઉભા રહી બદાબદ મવા માંડે છે.]

દરદેવરામ: (ચાલે તબ્દ નગર દેરને છે એક

છોડા ઉપર નગર દેરને છે.) રધુ! અત્યા રધુ!

[રધુ હાથ ભેળીને આગળ આવે છે.]

દરદેવરામ: રધુ! તું માણ જાણે છે?

[રધુ હબોહબો દમે છે]

દરદેવરામ: અત્યા, બોલ તો ખરો! તું માણનું

સર કર

[રુત્તિ કરનારાઓને બધા કાજવા હાથથી મુશળા
કરે છે મારવના આવા વર્તનથી શ્રી આશ્ચર્ય
મામોને કમા રહે છે. રધુ મરમાય છે ને દમે છે]

દરદેવરામ: તું આવો છો કે?

રધુ છ હા, અતીન.

દરદેવરામ: તારી માને ગાતા આવે છે?

રધુ: છ હા; તુંગમીકૃત રામાયણ વાંચે છે.

દરદેવરામ: ત્યારે એ જ ગા.

રધુ: (મધુર કાંઈ ઉપાડે છે.)

રધુકલ ગીતિ સદા અવી આખ,

પ્રાન જન્ય અરુ બચત ન જાઈ.

દરદેવરામ: (મનમાં)—આ...હા...હા! દમે! આ

છોડાને આવતા ધુળનો ગંધો છે! એને...અરે,

એને કાણુ હવનનું સદન્ય મમતવે? (રધુ પાં દેનથી

હાથ મુઠાને મોટેથી) ભાઈ! તું ગાતાં ગીળીયા!

રધુ: (દમે છે) છ હા.

દરદેવરામ: ક્યારે?

રધુ: છ, આવતા અદવાડિયામાં તો પરીક્ષા છે નાં!

દરદેવરામ: (ઉતાવળથી) હા, હા. એ તો હું જુલી

મળે. અત્યા હામુ! એ પત્થર પર સીટા કેમ કરે છે!

બીજી છોકરા. (એકી સાથે બોલી હો છે.) ૭ સાહેબ! એ તો એક લીસા પરચમા કાણુ પાડે છે.

દરદેવરામ: આહી લાવ તો, દામુ! આહી આવ દામુ (કુતૂહલપૂર્વક પામે આવે છે) ૭, આહી નથી પાકેનો ઘેર પાડ્યા છે

દરદેવરામ (માયાથી) એમ ?

[દામુ આશ્ચર્યથી મારતર મામે જોઈ રહે છે ને પાછળ હાથ રાખીને ધસાસત કરી છાકસને દબાવે છે]

દરદેવરામ આ શુ કહ્યું છે ?

દામુ ૭, માનુ બાપા એક જાણી કાનરતા દના ત્યાં મેં જોઈતી એ જોઈજોઈને કૂ કરતો'તો

દરદેવરામ (મનમાં) શિવળી'. ગવૈયો, ચિનકાર, શિવળી, અને.. (ચારે તરફ નજર ફેરવે છે)

દરદેવરામ અત્યા બીજી' તુ મોટો થઈને શુ કરીશ ?

[બીજી હમો હમો દમે છે, બીજી બે-ત્રણ છોકરા 'બોલને બોલને' કરે છે]

દરદેવરામ વેપાર કરીશ ?

બીજી ૭ ના, મારા બાપની જેમ વહાણુ દાકીરા

દરદેવરામ. તારો બાપ શુ કરે છે ?

બીજી ૭, પોરબદરમા વહાણુ ઉપર છે

એત્રણ છોકરા સા'બ' બીજીને તરતા બહુ મરમ આવડે છે કુબકી દા'મા તો એને કોઈ પો'ચતુ નથી સા'બ' ખાખરી કુવામાથી જેમો કાઢી લાગ્યો'તો, સા'બ'—અને સા'બ'...

દરદેવરામ જમ, ચાંદા દવે

[બાપા છોકરા હાથ જોડીને ધમે લાગતા

લાગતા નિરાશમા પ્રવેશ કરે છે દર-

દેવરામ માસ્તર બહાર આટા મારે છે]

દરદેવરામ (મનમાં) મગલ ને કલ્યાણુ રવરપ લાવિ પ્રગળતો' તમને કૂ—એક પંતુ ૭—જેને પ્રજા દલ-કામા દલકા પટાવાળાથી પણ દલકો માને છે, છોકરાનું ચમકું સાબુ કરનાર ડોક્ટર કળા પણ જેને મટિ માખાપને મન વધારે લાવ નથી, જેને સમાજમા ક્યા ચે ધ્યાન નથી, લગીની જેમ જેના પકળાપામા કોઈ ચાલતુ નથી, પણ જેમ જેને સૌ તરછોડે છે—(આખમા આમુ આવે છે તે જુએ છે) અરે, એવો નિર્માથ્ય કૂ પતુ ૭—ઓ! લાંબ પ્રગળતો! નમાગ મટિ કૂ શુ કરી શકું ?

[આરડામા જેમીને ખુશી પર બેસી બલ છે]

૩

[જુર, પીળો દાર કોટ, નેવરની સોડી

ને પાછળ લાગ્યા લટક્યા છે.નાવાળો સાફો

આધેક્ષો પોલીસ પટલ પ્રવેશ કરે છે]

પોલીસ પટલ ક્યા છે ? એ માસ્તર ક્યા છે ?

[દરદેવરામ ખુશી પર ચોકે છે]

દરદેવરામ (સ્વસ્થ થઈને) કમ ? આવેને, ગુલા-બરાવ ભાઈ' આવો, આવો

પોલીસ પટલ (સૌથી) આવો આવો શું ? અમારા ડોલરને કાવે માથો'તો તે આજે નાવ આન્યો છે'

દરદેવરામ અ. .ર. .ર....ર....!

પો પટલ અરરર ? હવે, અરરર ? ત્યારે પહેલેથી ધ્યાન રાખના હો તો ? કોધુ, માસ્તર છે તે કોણુ એવે બાકી પોલીસ કેમ થાય, સમજ્યા કે ?

વાળ્યા ને લીલી કુળી, એવા મેલા વેરે બકાલી પ્રવેશ કરે છે હો. એકાં બડબડાટ હસે છે, ને કેટલાક મોટીથી સંવળાય તેમ 'ધન્ય માયા કુળી' એમ બોલવા માટે છે.]

બકાલી (એકદમ) ક્યાં છે માસતર ?

દરદેવરામ : કેમ લાઇ ?

બકાલી : અમારા છોકરાનું નામ કેમ કાઢી નાખ્યું ?

દરદેવરામ : લાઇ, દસમી તારીખે શી તો દેવી જોઈએ નાં ?

બકાલી : દવે દસમી ને પચીસમી. શું તમે કાઇ દરબાર છો કે ટેમ્પલ ન જ લગ્યાનું ? છોકરા લાલ્લા-વપાનું તો અમારા ગામમા રાધવજી પડાય કરતા; ઇમા તી શું ?

દરદેવરામ : (શાંતિથી) હં; હશે

બકાલી : તે દવે નામ નાખી દેજો સમજ્યા નાં ?

પો. પટેલ : એસા, રતાણુ કેમ આપ છ ?

બકાલી : ત્રણ પૈસાનાં શેર.

પો. પટેલ : એમ ? તે તારા મોટા લાઇ પૈસાના શેર આપે, ને તુ ત્રણ પૈસાનાં ?

બકાલી : તમારે જોઈતાં હોય તો બે પૈસાના; બે, આપુ ?

પો. પટેલ : જોખ, અરધો શેર જોખ

[બકાલી અરધો શેર રતાણુ જોખે છે. પરાવાળો તેમ ટોપલામાંથી બે રતાણુ લઈને ખાવા માટે છે બકાલી નાજુગીથી તેની સામે જુએ છે, પણ બોલી ગસ્તો નથી]

પરાવાળો : એક શેર મને દે

દરદેવરામ : અને એક શેર મને દે

બકાલી 'સો'ળ, તમારા ત્રણ પૈસા છે, હો. પોલીસ પટેલ તો અમારે ઘર જેવું ગણાય. અમારે કાઇ ન દોષ તો ત્યાંથી લાવીએ—કેમ ?

દરદેવરામ : વાધો નહિ, જોખને સે ત્રણ પૈસા (ધેમા આપે છે)

બકાલી : હીક મા'ળ, નામ

નાખી દેજો, હો આપને મંદીને—

પો. પટેલ : લે ગાંડ દવે,

ચાલ, નહિતર આવું—સરહું

શ્રીક વેચતો અટકાવવો પડે

બકાલી : (કુળી સામે

દરદેવરામ : ને કોણે મારેલું ?

પો. પટેલ : કોણે મારેલું ? ત...ને, બીજા કોણે ?

[સો બાકાં બડબડાટ હસી પડે છે દરદેવરામ નીચાં નેણુ ઢાળી રીનનાથી હશે સહે છે]

દરદેવરામ : પણ ભાઈ, મેં માર્યું નથી. બહાર છોકરાં છોકરા લડ્યા હશે.

પો. પટેલ : બહાર લડ્યા હશે, એટલે ? શું તમે માસતર એટલું ધ્યાન ન ગણો ?

[દાઢમા રંગ લઈને પરાવાળો આવે છે]

પરાવાળો : (પોલીસ પટેલને) હીક થયુ દ્યો, તમે ત્રણ અલી જ છો ને શું ?

પો. પટેલ : કેમ ?

પરાવાળો : કેમ શું ? આ માસતરની રબડ તો વધતી જાય છે. અમારા જનમામને દાવે દાખલા ન આવડ્યા ને છેલ્લો મુશ્કો. શું અમારા પરાવાળાના છોકરા છેલ્લા એમે ? અને તેમા અને મેવદ યાદ ને ?

દરદેવરામ : લાઈ, આકળા પડો મા; હું સમજાવું પરાવાળો અરે, આકળા મું, સા'ળ' છોકરો

માને કે છેલ્લો બોટો હું હોઉં તો છેલ્લો જ ન જાઉં. શું અને કળીગી—કુબારથી પણ નખાવટ ? અને મેવદ !

દરદેવરામ : ભાઈ, પણ અર્દા તો આવડે એ પ્રમાણે ચાય નાં ? 'શુળા : પ્રવચનમ્ શુભિષ્ઠુ ન ચ વિશં ન ચ વચ'

પરાવાળો : મા'ળ, મોં મંભાળીને જોવજો, હો. તમારે કાઈ અમને 'વે' કે 'લે' કે 'એવું' એવું કાઈ કેવું મંદિ—પોલીસ પટેલ

[પોલીસ પટેલ તમે છે. વર્ગના છોકરા પણ દગલો માટે છે. દરદેવરામ ત્રણે વાચ દુઃશાંતે હશે સહે છે એટલામાં માયા કપર ટોપણે, તેમની લટકાં

ધરે છે) ત્યાં, આ લેના જાઓ

[સૌ જાય છે. ઠોકરા ઘસી પડે છે એવામાં એક ઠોકરા બહારથી દોડતો આવે છે]

ઠોકરા સાંખ, સાંખ, ડેપુડી માંખ આપ્યા!

દરદેવરામ • (હાફળીકાફળી) હા, હા ?

[પાધરી શોધે છે, ત્યાં ત્યાજીનો દગલો ઠેસે આવતા બરા ઠડી જાય છે બેચાર ઠોકરા તે ધીમુના સાને છે સાનેથી અમદાવાદી વાળિયા જેવા, બેડી કાઢીના, જ્યાં કાળો આલપકાકો કાઠ પહેરેલા, હાથમાં ફાળી મુકવાળો લોકોને લોકોથી ટૂંક દેતા, સુત્રી પાધરી વાળા નગીનદાસ ડેપુડી ખેંચે છે તે સૌ ઠોકરા ઉભા થાય છે, ને હાદેવરામ સામે ઉભા રહે છે]
નગીનદાસ (ચારે નરક નજર ફેરવે છે), હા.. અહીં તમે છે, કા ?

દરદેવરામ છ હા

નગીનદાસ: લોકો સાંધે મેળ રાખો છો કે ?

દરદેવરામ. છ હા.

નગીનદાસ કેટલા ધોરણ છે ?

દરદેવરામ ચાર

નગીનદાસ મધ્યા કેટલી ?

દરદેવરામ છપ્પન વત્તા દમ, — છપ્પન ઠોકરા, દસ કંપા, — કુલ છાસક

નગીનદાસ (ખુશી પર એસના) એણે ધોરણ લાવે

[શાલા ધોરણના ઠોકરા સાથે ઉભા રહે છે]

દરદેવરામ (ઉતાવળા ઉતાવળા એપરી લઈને નગીનદાસને આપે છે) આ ઠોકરા રહુ બહુ સાકં ગાય છે. ભવિષ્યમાં મારો ગવેયો થવાની આગાહી આપે છે પેવો રહેા તે અમારો સિદ્ધકાર છે

નગીનદાસ. (ન માનના હોય તેમ દરદેવરામ માને

આશ્ચર્યથી જોઈ રહે છે. પછી શું થાય) તમે શી વાતો કરો છો, — ચિત્રકાર ને સિદ્ધકાર ને ગવેયાને એવી એવી ? શુદ્ધિમાં તો છો કે ?

દરદેવરામ • (અપકોને) અરે, હા, હા ! એ તો મારી બુલ થઈ. આ ધોરણનો અભ્યાસક્રમ — પરીક્ષાપત્રક આ રહ્યા.

[પરીક્ષા ચાલે છે]

૪

[છેક સાને નીકળીને દરદેવરામ એકલા ફરે છે]
દરદેવરામ (મનમાં) ડેપુડીએ કહ્યું કે તમે ચિત્રકાર ને ગવેયા ને સિદ્ધકાર ને એવીએવી શોધ છોડી મુગામુગા તમારૂં કામ કરજો છોકરા પરીક્ષામાં નાપાસ થશે તો પ્રમેળન નહિ મળે !

પોલીસ પટેલ એમ માને છે કે નિશાળ એ તો ધર્મશાળા જેવી ગણાય બકાસીએ કહ્યું કે ઠોકરા ભણાવવામાં કાંઈ એવું મોટું કામ નથી રાધવ પટેલે કાલે જ કહ્યું કે તમે દોર ચાગવાવાળા આજે દામજી શેક મળ્યા ત્યારે બકગના રજેવાળ તરીકે ઓળખાણ થઈ... ..

માક કરજો, એક સવાત્ર પુણ. (ઉતાવળે ઉતાવળે આમ તેમ ફરે છે). આ પ્રજા પોતાના ભાવિ જનોના જેના હાથમાં મોપે છે તેને ચાકાળથી પણ વધારે અસ્પૃશ્ય મળે છે અરેરે !... આવી રિયતિમાં શુ થઈ શકે ? હું એકલો કેટલું કરું ? (વેગથી ફરવા માડે છે)... પ્રવ્રજનો ? તમારા કલા, સાહિત્ય, સૌન્દર્ય, અભિપ્રેમ ને ધર્મ — બધા, આ છેકગં પર જ છે છોકરા સાચવનારી સંસ્થા ઉદ્ધારો, અથવા પિનાશને પથે દોડો છો તેમ જ દોડો. અંજો મારો જ નથી

ઐની બે સંટ

[ઉત્તરજીવન]

સં હારનાં સમરાગણોમા તો હું ઘણાં ધુમી વળી; દવે સર્જનના શાન અણતર કરવાનો મને આદેશ મળ્યો. જાણું સમય જાગતોડના દબોડા ચલાવ્યા, દવે જાંઘકામનો વારો આવ્યો. મને સમજાઈ ગયું કે હું વિનાશ કરવા નથી ગયો; રચના કરવા આવી છું.

આવા જીવનપલટામા ઐની બેસે પડેમ શ્રદ્ધા બેર જલગ દીધી. શ્રદ્ધા અને જલંગ, એ જ એના જીવનની ચૂર-ચાવી હતી. અંધરરોતે રોકાઈ જઈ આ-શંકા કુશંકાઓની અધારી રાંતમા રજાવું ઐની બેસડને મજુર નહોતું. અને એનાં પરિવર્તનો પણ ધીરા, પુખ્ત વિચારપૂર્વકના, સાવધાનીના, દળવા દગલા માડતા નહોતા, પણ દમેશા આત્મચેરણાની જલગો દેતા હતા. અને આયોર્વર્તના સાગરનટ ઉપર એણે મરિચી જલગ જીવનની અનિમ આરથાની ઉદટની જ જલગ હતી.

કાશીમાં ધર્માન્વેષણ

આવીને એ થીઓલોજિકલ સનના મુખ્ય મથક અદિયારનું કેંદ્ર અધિકારીપદ ભોગવવા માટે ન જતા પરજારા એક અદના મળ્ય તરીકે કાશી નગરીમા સંધાવ્યા અને ત્યાં શાંતિકુળ નામનું નાનું તપોવન જમાવ્યું પ્રણા સમયની ધર્મચિહ્નોની અશ્રદ્ધાજી ઐનીને ક્યાં નદિ અને આર્યોના મુક્તિદાર સમા કાશી-નગરમા જ જોઈ જઈ સ્થિર કરવામા પણ અદરથ શક્તિઓનો એક પરમ સંકેત જ સમાધો દર્શો

ઐની બેસડ : દિવસા આજ્યા પછી

પુરાણોએ રતવેલી એ મેળાનીરની વારાણસી જ્યાં સંકેતો દિદુ દેવાલયો શકુ આકારે ગગનમા અડી પ્રાર્થના-જવાલાઓ જેવું દશ્ય ઉભું કરી આર્થવના કેંદ્ર પાયાજીવેતર્યા શાશ્વત અસ્તિત્વનું સ્મરણ આપે છે; જ્યાં ચારે વેદ, શ્રુતિ-સ્મૃતિ અને પુરાણોની વિદ્યા સજીવન રાખવા માટે નાણે કેંદ્ર કાળજીની મદદન વિદ્યાપીઠ અદર્શિય ગુજ રહી છે; જ્યાં એ વિદ્યાના પાડિયની પડખોપડખ પ્રભુભક્તિના આવેશ-અધ્યાત્મજીઓનો અર્પન સંઘ, લાગીરથીમા મારેલી કેવળ એક જ જુગડીથી અને કાશીપિથનાચના જરા જોટલા દર્શનથી પણ પોતાના ગદાપાપોની ધોણ પતી મર્ધ માને છે; જ્યાં તપસ્વીઓ અને પાંખેડીઓના અઠા-અઠ અખાડા આલે છે; જ્યાં પ્રગટ પુણ્યના અને છુપા પાપના બે નિકટવર્તી પ્રવાહો વલ્લા જાય છે; જ્યાં કરોડો ધર્મધેણા દિદુ નરનારીઓના સ્વર્ગ નરકની ચાવીઓ લટકે છે એ આર્થવિદ્યાને આર્થ-સરકુતિના હૃદયમય રૂપ વારાણસીને દિનારેવી ઐની બેસડે આયોર્વર્તના ઉચ્ચતીય તત્ત્વોનું નિરીક્ષણ આદરું

પ્રવાહ જોઇ તે ડરી ગયો અને ડોક પાછી ખેંચી લીધી હમેશના ચિત્કાર સાબળી દુરથી સામે ચિત્કાર કરતો તેનાં માથાપનો અવાજ આંત્રે આંત્રો નહિ, અને ધીમેધીમે દૂરની ભુરી, વેરાન પર્વતની શિખર-માળા પાછળ સૂર્ય અરત થયો.

એ નાનકડા અગ્નિને શી ખબર કે સ્ટેશનપર રહેમતુલ્લાની ગોળીનો ભોગ થઇ તેની મા પેશાવરના ફેન્ટો-મેન્ટમા પડી છે, અને તેને બાપ રહેમતુલ્લાની ભળમા સપડાઇ ઝેરી ખોરાક ખાઇ મરી ગયો છે' પૂર્વમા કારકિરમ, પશ્ચિમમા ઠેક હેરત, ઉત્તરમા મહિન્ટ યુરવિન અને દક્ષિણમા છેક મુઝનાનની એક દિવમમા સફર કરનાર, રહેમતુલ્લાના કણુતરનો સદારક એ બેરી આંત્રે નથી તેના મૃત્યુથી આબુખાલુ પામ્યો માઇસમા ફરના નાનામોટા પક્ષીઓ નિર્ભય બની ગયાં છે, અને રહેમતુલ્લાની પોતાના પાલેસ કણુતરો મારેની ચિંતા આંત્રે નિ શેય થઇ છે. પણ બીજી આબુ સુલેમાન પર્વતની ધારના માળામા તણુ અગ્નિમા મા-આપની રાહ જોઈ, ચીસો પાડી, ચાક્યાપાક્યાને ભુખ્યા-તરડ્યા એકબીજાને વળગી માથાપની પાખતી દુક વખરમા નિદ્રા-કે મૂર્છામા પડ્યા છે

પર્વતના ભુખગ પ્રદેશમા સૂર્યોદય થયો ગાળી-ઓમા જામી ગએલો અધકાર ધીમેધીમે પીગળી કાણુકના પ્રવાહ સાથે ફરફર વહી જતો ભાસવા લાગ્યો પૂર્વમા સિંધુનું પાણી સુર્યકિન્નૌથી ચમકાવ મારવા લાગ્યું અને પછીઓ પોતપોતાના ખોરાકની શોધમા ઉડવા લાગ્યા નદીકિનારે કલકલિયો માઝ-લાની શોધમા પાણી ઉપર ચિર થવા લાગ્યો, નદી વચ્ચે અડગ ઉભા રહી જગલાઓ પ્યાન ધરવા લાગ્યા, જનકાઓ નદીની ઉંચી બેખડો ઉપર બેસી બીની પાખો પસારી તડકામા મુકવવા લાગ્યા, દૂર ઝાડીમા કાગડા, કાખર અને ચકલાએ જોર મચાવી મુક્યો, અને નીલકંઠ તથા કાળાકોશી પક્ષીઓએ ઝાઝની ઉંચી ડાંગો ઉપર પોતપોતાના ચિકારના સ્થાનો પસંદ કરી લીધા આ પ્રમાણે બધે જોગકની તેષારીઓ થઇ રહી હતી, પણ નાતા બેરી અને તેની બે બહેનો માટે કોઇ કાર્મ ખાવાનું લાવે તેમ હતું નહિ

અગ્નિનક ઉપરથી માળામા એક પત્થર પડ્યો બેરી મૂર્છામાંથી જાગૃત થયો આ તો બીજી પત્થર

પડ્યો. બેરી બીનો પછી તો કોકરોનો જાણે વરમાવ વરખો કાછક ખખડાટ મેલગાયો બેરીએ જવાવ માટે પળે ઉંચો કથો પામેના માળામાંથી ગલના ટોળા કાઢિયારી કરીને ઉડ્યા, ડીસો કકળાટ કરતો ઉંચેઉંચે ગોળ ઉડવા લાગ્યો અને કાગડાઓ ફર રલા-રલા યુ થાય છે તે જોઇ રલા

એવામા માળા પામેથી એક પાતળી વસ્તુ લટકી નાનકડા બેરીનો શ્વાસ ભયથી રૂધાઇ ગયો એ પાતળી વસ્તુને વીંટળાઇ બે પગ નીચે ઉતરના દેખાયા, અને પછી તો લાય ઉપર લાય સેવવતો એક ભુવાન છોકરો એ ભયાનક ખીણમા અદ્ધ લટકતો દેખાયો તેની બંને બગલ નીચેથી તેણે એક દોરડું બાપ્યું હતું તે દોરડું ઠેક પર્વત પરની સો શીટની ઉંચાઇએથી એક પટેરગીર ધીમેધીમે નીચે ઉતારતો જતો હતો છોકરાનો ચહેરો અને લાય શ્રમથી લાલચોળ થઇ ગયા હતા અને ડાંગે ગાયે દોરડું ધનાવાથી શોલી ટપકતું હતું

આ છોકરાનું નામ અખ્દુલ હતું તે લાહોરની કોસેજમા ભણતો હતો અને રજા ગાળવા પેશાવર આવ્યો હતો અહીં તેના બાપ લટકરી અમલગર હતા અખ્દુલ સાદસિક તેમજ શરીરે મજબુત હતો. એક દિવસ પર્વતોમા ફરના તેણે આ ઉંચી ધાંગની ખજોલમા બેરીનો માળો જોયો, અને તેને તેના અગ્નિ લાય કરી પાળવાની ઇચ્છા થઈ પણ આ કામ સહેલ ન હતું સીધી જોત જોયાં એ ધાર ગસો શીટ ઉંચી હતી માત્ર જ્યાં બેરીએ ઈડા મુક્યા હતા ત્યાં આગળ, એક નાની પત્થરની કરાડ અદાર નીકળી જરખા જેવું થયું હતું નીચે તમ્મર આવે એટલી ઉંડાઇએ કાણુલ નદી વહેતી હતી અને આબુખાલુ પ્રયત્ન સીધી ધારો આવેલ હતી એટલે કોઇ પણ રીતે બેરીને માળે પહોંચી શકાય તેમ ન હતું તેના બાપનો વિશ્વાસુ સિપાઇ ઇમાની એક વખત નદીમાંથી આ ધાર ચરેલો તેણે અખ્દુલને સલાહ આપી કે આ કામ કરવા જેવું નથી. પણ અખ્દુલ ડો તેમ નહોતો તેણે તો કોઈ પણ રીતે બેરીના અગ્નિ લાય કમવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો એને ઇમાનીએ તેની આટલી તીવ્ર ઇચ્છા જોઇ મદદ કરતા વચન આપ્યું

ભુખ અને લાયથી નાનકડો ભેરી એવો તો નયળો થઈ ગયો હતો કે તે શૂન્ય થઈને પડી રહ્યો તેણે લવામાં અદર લટકતી મનુષ્ય-આકૃતિ જોઈ અને પીકથી એક પળે પોતાની અંદરની ગરબ ઉપર હાથાઓ, પણ તેનું તેને કશું બાન હતું નહિ પછીના બચ્ચામાં રોદા જેવું કાઠ હોતું નથી. કેવળ પોતાની જાનનું જ રક્ષણ કરવાની પ્રતિ હોય છે. બે ભેરી મોટા હોત અને એ વાસેના બચ્ચાને બચે ત્યાં તેની માથા હોત તો એ કાઠક બીજું જ કરત.

જુવાન નીચે ઉતરેને અટકો દવે તે જરાજ ભેરીના માળાની સાથે આવી પહોંચ્યો હતો તે લટકતો હતો ત્યાંથી માળાની ધર થોડે દૂર હતી, ત્યાં પહોંચવા સાથે તેણે ધીમેધીમે દોરડાને હીસાળે ચપ્પનું શરૂ કર્યું અને પાંચેક મિનિટના પ્રયત્ન પછી દીવડો એટલો મોટો થયો કે તેના લાથ માળાવાળી કારને અડકવા લાગ્યો. ભેરી આ લટકતી આકૃતિ સાથે જોઈ જ રહ્યો. ઉપરથી તેના માળામાં ધુળ અને પતથે પ્રગાંધ પડ્યા જ કરતાં લતા.

આખરે અબ્દુલે ધારતી કાર પકડી નીચે એકાદ અગતી પતથરની કોર ઉપર પગ ટેકાઓ. આ સાદસ અને શ્રમથી તે આંખો કંપતો હતો ભેરીનું અચ્ચું તેનાથી માત્ર થયું કુટ દૂર હતું કાંચે લાથે તેણે ધોર પકડી હતી ને જમણે લાથે દોરડું પકડ્યું હતું, અને તે થયું તેના શરીરની કેપડી સાથે ટુંબસ હતું.

દવે અબ્દુલને ધડીબર જોમ થવા લાગ્યું કે નેણે આ જોખમ ન બેઠાનું દન તો નીક હતું તેનું અચ્ચું હાવન તો આટલા ચલમાં ખાંધી ગયું હતું, અને કાઠ પણ ચપ્પ ચલ ક્યો મિલાવે બે તે પાછો ફરે તો હતું ઉપર પહોંચી શકે નેમ હતું. પણ ભેરીથી થયું જ કુટ દૂર આવીને પાછા જવું તેને ન ગમ્યું.

માળાની કાર ઉપર ચડ્યા મારે તેને જમણે લાથ છુરો કરવાની જરૂર હતી બે લાથ છુટા હોવા તો જ તે માળાવાળી જગ્યા ઉપર ચડી શકે. પણ જોમ કરવા જતાં બે દોરડું મરડા જન્ય તો તે પછી માળા ઉપર કેવી રીતે ચડ્યું? નેને ગરીબ ગાયેલા એક દોરડા પડે તો હમાની તેને ઉપર ખેંચી ગઈ નેમ હતું નહિ. અને કદાચ એવના તે દોરડું જમ્ પતથર સાથે ધસાવવામાંને તુટી જાય તો ?

એ કુટ નીચે કાણુલ નદી પહેલી હતી; એ કુટ ઉંચે પતથરની કાળગીંદ ધારો ઝડપી રહી હતી. અને તેની વચ્ચે, માત્ર આદન્ય ચોરમકુટ જગ્યા જેટલા માળામાં થોતે ચંતરિયાળ રહી જાય આ વિચાર આવતાં તેનું દિલ થકકુ; તેને કમકમાં આજ્ઞા

કરી એક વાર ભેરીને લીધા સિવાય પાછા ઉપર ચડી જવાનો તેને વિચાર થયો. પણ તરન જ લીમનથી ખલા દસાવી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે મડ તો એ, પણ ભેરી લીધા પિતા તો પાછા નથી જતું. તેની નયોમાં સાદસિક અને ઝડપી અમત્ર કાણુલી લોદી પહેતું હતું. તેના પૂર્વજોએ મોનના મોમાં માથા નાખી મોટામોટા કામ કર્યા હતા લાણેર કોલેજની શાન્ત તાર્કીક પછી પણ એ જુનો વારસો હતું અદન્ય થયો નહોતો. વળી તેને હમાનીની ચકિત અને વકાગરીમાં અડગ શ્રદ્ધા હતી. એક દોરડું તેના લાથમાંથી છુટી જાય અને પીઠનું દોરડું જાલસ થાય તો હમાની તેને મારે જરૂર કાઠ ઉપાય તો કરે જ આ શ્રદ્ધાએ તેની લીમનને ટેકા આપ્યો, અને જમણા લાથમાંથી દોરડું છોડી માળાવાળી અખેલની ધાર પકડી પેટભર થઈ તે અખેલમાં ચડી ગયો. દોરડું પણ તેના ખલા અને ટાંકની વચ્ચે અરાઈ રહ્યું એટલે ઉપર ચડવા વિષેની ધાસ્તી રહી નહિ.

આમ જરા સમયો અને અમિન રનાયુઓ રવચ્ચ થયા એટલે તેણે માળામાં નજર નાખી. નાંગો ભેરી ધામ્નીથી આંખો મીચી પડ્યો હતો. તેને નેણે લાથ સાથે લાવેલી મોનને બાંધે લટકતી ટોપલીમાં મુશી રીધો અને ગાફીતા બે અચ્ચાને તેમના માળાપના લેતાં ખાતર રહેવા દીધા.

પછીબર ચાક ખાધ અબ્દુલે ઉપર ચડવાનો વિચાર કર્યો. આંખે એવામાં આવે એવા નીચેના લાગ્યું તરક નથા છાતી પર તેણાઈ રહેલી અડકની ધાંગ પર લીમનથી નેણે એક ઉનાળા દટિ ફેરા અને પોતે કેવું અવંકર માદમ બેઠાનું હતું તેના અચ્ચાત આવવા બપ અને અભિમાનની મિશ્ર લાગણીથી નેને આંખે શરીર કડીયા એક નીળી કમકમાંની પસાર થઈ ગઈ.

તરન નેણે દોરડું મચ્છન પકડી દીવડો ખાંચો અને પાછો પ્રથમની માકર ખીનુમાં લટકવા લાગ્યો.

દાથ ઉપર દાથ મારતો તે ઉપર ચડતો જાય ને ધમાની તેને ખેંચતો જાય વચ્ચે ધાત્રો એક પત્થર જરા વધારે આગળપડતો હોવાની શરૂઆતમા તેને ચડતા બહુ આકરો પ્રયત્ન કરવો પડ્યો ધમાની તેને સંધિસીધો ઉતાવળે ખેંચી શકે તેમ ન હતુ કેમકે તેમ કરતાં પત્થર અબ્દુલને અશ્વળાવાની તથા દોરકું ધસાવાની ધાત્રી હતી એને મદા મુસીખતે એ નાનકડું લાગતુ કપડે વિદ્ય પશુ વડાબુ અને કોટેલુ પાટલુન, પરમેવે બીનું ચએલુ શરીર તથા લોટીલોદાણ ચહેરો લઇ અને આળી ચએલી દશે-લીઓ અચવાળતો તે ઉપર પટોટી ધમાની સામે જઇ ઉભો ભાગે હેન અને સાળારીના ઉમળકાથી એ અનુભવી વૃદ્ધ પહેરેગીર તેનો ગરકો થાગડા મિત્રાય મરી શક્યા નહિ

પહેલા ચાર દિવસ તો બેરી આ નવા વાના-વગ્નુમા ખાધાપીધા વિના ચનમૂન થઇ પડી ગ્લેસ પશુ પછી તે ધીમેધીમે અબ્દુલનો એટલો અધો હોવાસો થઇ ગયો કે તેના વગર રહેજ નહિ તેને જુએ કે ઉડીને તેને ખભે બેસી જાય, પાખો ફફડાવે, ખાવા માટે માથ પહેાળી કરે અને ઝીણીઝીણી અવાજ કરે આથી તેને પીંજામા પુરવાની જરૂર મ્હી જ નહિ તે હાપગ ઉપર અથવા કુળિયામા સિવર ઓકનું એક ઝાડ હતુ ત્યા બેસી રહેતો

હવે તો એ ત્રણ માનનો યવા આવ્યો હતો અને તેનુ રૂપ ખીલ્યું હતુ તેની છાતી ઉપર કાળા પીંજની મુદર લીટીઓ નરી આવી, તેની પીઠ અને માથું 'સમીડિયા' ગના થયા, 'મેન' બેસવાની દળમાફઆપ આવ્યો, તેની આખમા ખુનરેછની ચમક આવી, અને તેની વાપી ચાચ ચોખ્ખા ઓપેલા પોલાદની હોથ તેરી મજબુત બની. આમ તેને અચ્છે નમુનેદાર બેગી અનેકો ગ્લેધને અબ્દુલનો દરખ તો માતો ન હતો. તેણે હવે તેને તાલીમ આપવાનો વિચાર કર્યો. પોતાના આપની લસકરી પત્તનના જાળીના વિમાન ઉપગ્રથી તેનુ નામ અબ્દુલ-ફૌર્ડ' પાડ્યુ -

તાલીમ માટે અબ્દુલ દમેશા તેને લઈ જવાર પર્વતોમા જાય. તેની આખ ઉપર અંધારી ચઢાવી એક મરેલું કણુતર દૂર ટાંગે, અને પછી અધારી

અસેડી ફૌર્ડને તે શિકાર બતાવે ફૌર્ડ થોડુંક ઉડે, પછી ચાલે, અને પંજ વતી કણુતરને પકડી તેના ઉપર ચડી બેમે અને પંજ વતી તેની છાતી ચીરે તેની આવી ધીખી રીતથી અબ્દુલને મનોમ થયો નહિ હવે તેણે મરેલા કણુતરને દોરી વતી આધી તે દોરીનો છોડ લાકડી સાથે બાખ્યો. પછી લાકડી વતી આ કણુતરને તેણે ગોળ ફેરવવા માડ્યુ અને ફૌર્ડને તેના ઉપર છોડવાની વ્યવસ્થા કરી આથી ફૌર્ડમા હીમત તથા ચપળતા આવ્યા અને તેની ચાલાકી તથા ઝડપ વધ્યા પશુ દુઝ તે કણુતર પર ઉપરથી હુમલો કરી તેને દાળી દેવાને બદલે નીચેથી હુમલો કરતો અને પંજ વડે તેને પકડતો

એક મવારે અબ્દુલ, આગલી રાત્રે યધેના ના-ટકના ઉત્તગરાથી મોટે સુધી ઉડતો હતો, એવામા ત્યા બેરી ફૌર્ડ આવ્યો તેને લુખ બાગી હતી તેણે અબ્દુલને જગાડવા ધણી અવાજ કર્યો, પશુ અબ્દુલે તો પડ્યું ફરી ધોરવાનું જારી રાખ્યુ, અંતે યાત્રીને ફૌર્ડ ખારીમાથી ઉડ્યો અને મિથ્વર ઓક પરની પોતાની દમેશની જગ્યાએ આવીને બેઠો. લુખ પશુ કકડીને લાગી હતી એવામા તેણે ઝાડ પર એક કણુતરને ઉડતુ જોયુ અને ફૌર્ડ તેની પાછળ ઉપડ્યો

આ કણુતર પશુ પેશા રોટરકીપર રહેમતુલ્લાનું જ હતુ, જેણે બેરીના માથાપનો જાન લીધો હતો રહેમતુલ્લા પેશાવરનો પ્રખ્યાત વેપારી હતો સરકારી લસકરોને તે ગધો સામાન પુરો પાડતો, ઉપરાંત લગાધના વખતમા સંદેશ લઇ જવા-લાવવાના કામ માટે જાતજાનના કણુતરો પશુ પાળતો તથા તેમને તાલીમ આપતો 'તેની પાતે' કેટલાક તો બહુ જ ઝડપથી ઉડતાર તથા ધારેવે રથજે સંદેશ પહેાવ્યાડે તેવા ઉમદા કણુતરો હતા ફૌર્ડ જેની પાછળ પડ્યો હતો તે તેના ઉમદા સંદમાનુ જ એક કણુતર હતુ એકાએક તેના માથાસોએ બેરીની છુમ કરી પશુ રહેમતુલ્લા બવાર આવીને જુએ ત્યા તો ફૌર્ડ તેના કણુતરને નીચેથી પકડી ક્યા નો ક્યા ચાલ્યો ગયો ' રહેમતુલ્લાએ આ બેરીને પશુ દાર કરવાના સોગંદ લીધા

એમ ધણી વાર શક્તિ કરના યુગ્માના પરિણામ રૂપે નીચેજ છે તેને કઇ પ્રતિજ્ઞા નેટલું ગોરવ આપી શકાય નહિ એક વખત અકરમાન ગોળીયારથી બેરી

માથે એટલે કાંઈ નિશાનનાજ બની
જવાંધુ? પચીસ વાર દૂર દોડતું ગધેડું
પણ મુઠી તપ એની તો રહેમ-
તુલ્લાની નિશાનિયાજ હતી! અને
ફાંકરને રહેમતુલ્લાના મોઝાંની શી
ખબર કે પરવા હતી? એણે તો એક
વાર સ્વાદ આપ્યો એટલે પારંપાર
તેના મકાન ઉપર લમવા માંડ્યું
ધીમેધીમે રહેમતુલ્લાના કછુનને ઝોઝા
યવા કાઢ્યાં

કેટલીક વાર તો ફાંકર ખુબ હવે ચડતો, અને
પછી કલાકના બસે માછલની ઝડપે, બાદકની
ગોળાની જે નીચે પડી રહેમતુલ્લાના સંવિર
કછુનમાંથી ધણેજ જ કછુનગ ઊભી વિજળી
માફક ચુમ ચઢ જતો! રહેમતુલ્લાની બંદુકની
ગોળાનો તેને મન કાઢી દિસાખ નહોતો

દિવસેદિવસે તે શિકારના કામમા વધુ ને વધુ
પાવરથી થતો ગયો, અને પોતાની શિકાર કરવાની
રીતમા નવીનતા લાવતો ગયો જે કછુનને માંડપ
હોય તેના ઉપર પહેલા નીચેથી દલખા કરે અને
ધીમેધીમે તેને હવે ને હવે કાઢ જાય. પછી તેને
પોતાની ઝડપમાંથી બચી જવા દઈ નીચે ઉતરવા
દે. જ્યારે તે બંને વચ્ચે અંતર વધે સારે ને માથુ
નીચું કરી, પાંખો જાણે ચરીરે ચોટાડી ટીપી હોય
તેમ શરીર સંકોચી તેના ઉપર પડતુ મુકે. ખરતા
નારાની જેમ પંદર સેકંડે એક માછલની ઝડપે મુખવાટ
કરતો તે નીચે ઉતરે—પટે! એક સુસપારો, એક ઝડપ
અને આંખના પલકારામા તો શિકારને પગમા પકડી
ફાંકર અદર્ય! બંદુકથી કોપ તેને આડી રાંધે નહિ;
કેમકે પાછું જતવના અધાજથી તે બીજો નહિ.

રહેમતુલ્લાનાં કછુનને દિવસે દિવસે ઝોઝા યવા
કાઢ્યાં અને તેનો ગુસ્સો ભણુકતો ગયો. પછેા મે
ધુઆંધુંઆ થાય, પણ શું આમે રહેમતુલ્લાનું એક
ખામ કછુનગ હતું ફાંકર માથે તેને ભેગબ વખત
વેરો મૂકેલા; પણ તે બાદ અનુભવી અને ચપલ
એટલે બધી ચળેલું તે હોતું હોય અને ક્યાંય
ફાંકર દેખાય કે તરત તે નજર ચુકાવી મકાનમાં
છુપાઈ જાય. પણ એક વખત ફાંકરે તેને ઝોઝિતુ

કલાકના બસે માછલની
ઝડપે બંદુકની ગોળાની
જે નીચે પડી પારેજું
પછી ડહાપતો.

મપડાવ્યું પછી તો પોતાની રીત મુજબ નીચેથી
દુમકો શરૂ કરી તેને અદર ને અદર ઉઠાવ્યું. જપા-
ટાંબે કછુનગ હવે ચડતુ હતું અને ફાંકર, તેને
દેખાવવા માટે વધુ ને વધુ ઝડપ વધારતો તેને અદર
ચડાવે જતો હતો. દોરેક માછલ હવે ખેંચી ગયા
પછી ફાંકરે તેને નીચે ઉતરવાનો નમવડ આપી,
કછુનગ ચોટુંક નીચે ઉતર્યું દરે, ત્યાં તો ફાંકરે માથું
નીચું કરી પચગની માફક તેના પર પડતુ મુક્યું પરંતુ
કછુનગ પણ આઘાત હતું. ચપળતાથી ચોટુંક ખસી
જઈ તેણે ફાંકરની ઝડપ ચુકાવી દીધી! અદરજન
આઘાતથી સરીરે વાળી લાઈ, પાંખો પડેાળી કરી
કરીથી ફાંકર ચુકાઈ આડી અદર ચડેાળ અને પાછું
પડતું મુક્યું ફરીથી કછુનગ તેનો દુમકો ચુકાવી બટકી
મથું આગ દરેક વખતે કછુનગ ખસી જાય અને
ફાંકર ચુકે

આમ કરનાકરનાં તો તેઓ કે રહેમતુલ્લાના
મકાન મામે આવી પડેાળ્યાં ફાંકરે પોતાની બધી
શક્તિ નવા યુક્તિ અજમાવી છેમ્મે પ્રયત્ન કર્યો અને

કણુનરને નીચે જતા ત્યાં થપ્પી જ ઝડપથી તેના ઉપર પડતુ મુક્યું આ વખતે આજુબાજુની જુઓથી ગ્લેમનુયા જદાર આવી પહોંચ્યા દત્તો દમખા કણુ- નર મપડાય એમ મોને થયું પાણુ નદિ કણુનર ચાકાકાથી ખમી ગયુ અને ફોર્કર આજે ચોથ વાર માત્ર ચાગ ઈચે મુક્યો પોતે કેવા ભયમા છે એ પરિસ્થિતિ તો ને કળા ગયો દત્તો એટલ ઝડપથી યુગ્મટ માને જોનજોનામા તે અદસ્ત ઘઘ ઝયો અને ગ્લેમનુસ્થાનુ માથી વધુ કીમતી કણુનર, જેને ને ગળ કહેતો ને, અચી ગયુ

ગ્લેમનુસ્થાનુએ દવે મેને બદુકથી નદિ પાણુ ત્રાપી માગવાનો વિચાર કર્યો જેમ આ ફોર્કરના આખે તેણે એ ત્રા ત્રા માર્યો દત્તો તેની જ રીતે આને પાણુ મારવા મટે તેણે એક મરેજા કણુનરમા મેરી મામ ભગ ત્રાડ પર ટીંગાડયુ પણુ ફોર્કર જેનું નામ ' એ કર્મ આવી જળમા દમે ? એવા અછડા મરેજા ખોરાકથી તે લોભાય તેમ ન દત્તો તેને તો કણુનર ગમતને પકડવામા જ ખરી મત્રા પડતી હતી તેણે નો એ મરેજા કણુનર નરૂ નજર મગળી પાણુ ન કરી ગ્લેમનુસ્થાનુની આ વુકિત નિર્ઘરક ગઈ

દવે ગ્લેમનુસ્થાનુએ એક ખીટ વુકિત કરી. તેને એક નાની કાડી (ત્રાકડી) કણુનર ગમતને પચે લટકતી આથી અને તેના ઉપર ત્રામાં (બદુ જ ચીકડો પચાર્ય—વડ—પીપળાનુ દુધ) ચોપડગો દમોશના નિયમ મુજબ ફોર્કર ગમતની શોધમા તેના મકાન ઉપર દેખાયો એટલે તેણે ગમતને દવામા છાડ્યા,—એમ ધારીને કે ગમત ઉપર દુમસો કરના બેરી પેલી કાડી ઉપર ચોડી જશે અને હવે નીચે પડશે

ગ્લેમનુસ્થાના દાયમાથી છુટીને ગમત દશ પુરે ઉચે પાણુ નહેતો મડ્યો એટલામા તો ફોર્કર તેના ઉપર પડતુમુક્યુ ગમત આ ઓચિના દુમસાથી એવો તો ગભરાયો કે ખરી મક્યો નદિ બેરીએ તેને પકડયો. કાડી તો નીચે જ લટકતી રહી ગઈ અને પગમા ગમતને પકડી ગ્લેમનુસ્થા- થી માત્ર ચાળામ વાગ ઉચે થઈને ઉડી નીકળ્યો. ગ્લેમનુસ્થાના દાય- મા બંદુક તૈયાર હતી એ અવાજ

ક્યાં વિના કેમ ગરે ? તેણે બાગ કર્યો,—પણુ મુક્યો માત્ર એક જ હથે બેરીના પગમા વાગ્યો બેરીએ મુરનાથી ચિત્કાર કર્યો, મરેજા ગમતને પડતો મુક્યો અને ઉડી ગયો

દાયક થએલા બેરી ઉડ્યો, ઉડ્યાં તે ગમ ઉડ્યો જ નદીએ પડ નદીએ અને મેગનો પર મેગનો તે ઓછીથી ગયો પર્વતની અનેક શિખરમાળાઓ પડતી ગયો મધ્ય એશિયાના વિશાળ રણ જેવા મેદાન, તેમા ક્યાક્યાક તાડના ઝુંદ, અને જુએથી ખાજો- ચિયા જેવા લાગતા મરેજાને તેણે વડાચ્યાં કીડીની દાડ જેવી ત્રાગતી દોડતી રેલ માડીના તેણે આજા ધુમાડા જોવા, પેન્થિમત્રના કીટા જેવા ઉચેથી દેખાતા દેનના પાટા અને બને બાણુ કેનીના ઉડ્યું મેદાન તેણે જોવા મોરેમોરે અને આવના નમઝૂક અને જુખાગ જેવા મોટા શપેગની મરિજો, મિનાગઓ, મરેદ ધુમટો અને માસ ભરી જતા ઉટની દોશની દોર તેની નીચે મીનેમાની કિમની માકક પસાર થઈ ગઈ પાણુ તે તો યુગમામા ઉડ્યે જ જતો દત્તો, —કલાકના ૧૨૦ મામત્રની ઝડપે નીચેના પ્રદેશ પમાગ થઈ જતો દત્તો

ઉડના ઉડના તે ખાજ મેગઓ જતો દત્તો દવે તો તેણે પોતાની નીચે જમીનને બંધ માગત જેવું વિશાળ કાન્થિપન મમુદનું પાણુ ઉછળતુ જોયું અને તેની ઉપર નાનોમોટી રફીમરો તથા ઉચેથી બંધ જનકા જેવા દેખાતા વડાણુ કાલના જેવા પશ્ચિમ કિનારા ઉપર, જુગ આકાશને તથા મથતી ચિત્રાગની પીછીઓ જેવી આકુના આસનેશના કાગખાનાની અનેક ચીમનીઓ ધુમાડાના મોરેમોટા અદર ફોર્કા આકાશને કાળું કરવા મથી ગઈ હતી તે તેણે જોયુ આ બધુ જોતો તે તો પશ્ચિમ દિશામાં ઉડ્યે જ જતો દત્તો ડાબી બાણુએ ધગતને ઉચ્ચ પ્રદેશ અને જમણી બાણુએ ફોર્કિમસ પર્વતની અડધ ધારો આવી રહી હતી તે કેટલુ ઉડ્યો તેનું તેને બાન થયું ન હતું અને તે એક બદુ જ વિચિત્ર પ્રદેશમા આવી

પહેલેથી. અહીં વારંવાર મોટીમોટી મેથનગેસના જેવા અવાજ સંભળાતા હતા અને ભુમાડાના ઓટેઓટા અદર ચડતા હતા. રાત્રિના અંધકારમાં પ્રકાશના મોટામોટા ધાબણાં આખા આકાશને ટેકા દેવા હોય તેમ ઉભા થતા ને પ્રચંડ ગર્જનાઓ સાથે પાછળ અગ્નિના ભડકા દેખાતા. એક તો વળી તેણે જાણે જા અગ્નિપથ જેવું લેયું. બે મોટા સહામી પક્ષીઓઈ આવેશથી ગામનામાં ઘડતા હતા. અંતે એક ભયંકર અવાજ પડી તેમાંથી એક નીચે પડ્યું. તેમની ઝડપ તો પોતાનું પથ માન મુકાવે એવી સાગી. એ વિચિત્ર પક્ષી-સહામને જાગ્યર નિદાગયા તે હીમત કરીને મહેજ અદર ચડ્યો. આ અચાનક એક કણનર તેની નજરે ચડ્યું. તેના ઉપર તે ઉતર્યો. આ તો તેણે એક મોટા મકાનના ઇત્તમમાં ઘોળે ઘણા કણનરો લેયા. આ જ મકાન તેણે પોતાના પામ નર્મકે પસંદ કર્યું.

ઝાંઝાળમાં ભેડી

અહીં તે મેળના બે કણનરો સિદ્ધાર કરી, પેદ ભગે દિવસ ને રાત નીગતે ચુક રહેતો. આખો વિગમ આશુગાણુ મોટીમોટા ગર્જનાઓ તથા વિચિત્રિય અવાજો સંભળાયા કરતા રાત્રે ગર્જનાના કડાકાઓ અગ્નિના ભડકા ઉપરાંત મોટામોટા પ્રકાશન સ્થાન વિગમ જેવું અજાણ્યું હતું મુકના. એક વખત તો આખી રાત એટલું જાણ અજાણ્યું ગયું કે તે એક કણનરો સિદ્ધાર કરી મકાનો.

દરે તો ગર્જનાઓ એટલી જાડી વધતી જતી હતી અને મંત્રે પેસા રાગથી પક્ષીઓનો કડાકાટ એટલા તો જોરથી સંભળાતો હતો કે ફાંફર આ જમીં પમાલથી ફટાચી ગયો. આ જાણું છું છે તે તો એ કાદ મમજી સમીયો તરિ: પણ તેમો કે દાલો એટલો જાણી જમીં ગયો કે મોરજીયે કણનરોનું મોજાન દમોસ તેવાર મને એવું આ ઘાસચણું મ્યાન પણ ઊંડા-વળો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

એક દિવસ પછે દૂર ડોરે જઈ જા મરજીયે પચાન થતુ એક કણુ દપડું તેણે આકાશમાં લેયું. તેની તીક્ષ્ણ અંધો, એ મ છે તે જાગ્યર સમજી ગય. અને નજન ને તેની પાછળ પડ્યો. બે કડાકા ભૂમી તેણે તેમો પાંડો પકડી પાછળ ઉડેન મળ્યુ. અને

* મનેવાંચકે ડે મનેવાંચકે

પેસા વિચિત્ર અવાજ તથા પ્રકાશવાળું મ્યથ તે લેન-લેનામાં અહીં મો માર્ગસ પાછળ રહી થયું. આ પ્રમાણે, ચિટિમ મોશના દુમકાથી અગ્નિચારન થએલા ઝાંઝાળની સામુદાયની અને તે પડના ઝેલીપોથી બેરનું પોતાનું રયાન ફાંફરે મોશ નિવાસ પાડી ઊંડાવા અને મીણુ કરી પર્વે દિશામાં પેસા કાળા દપડા પાછળ વહેતુ મુક્યું.

મોરોમીએ એ દપડાએ પકડીની આકુનિ પકડી. ને એક માત્ર બેની હતી. તેણે ફાંફરો મ્યારનો પોતાની પાછળ આવતો લેયો હતો, પણ તેની કમી દરકાર ક્યાં વિના મિત્તનમાં એ ઉડ્યો જ હતી હતી. ફાંફરે પણ એનો કેસા મુકે એમ ન હતો ફાંફરે દરે તો તેની વ્યોમજ થા પ્રમો હતો અંતે માનિનિર્મિ માન મુક્યું ફાંફરની ઉડનમીથી ને પાંડેપાંડ હતી. તેણે પુષ્પસટથી તેના નજર લેય. અને લેનાયેન પીનચી, ગુમાયાની જોનજોર તેના જ નુદી પડી તેના એમિનિયા દુમકાથી ફાંફરે જાગ્યર થયેલો. પણ નજન જ ઝાંઝાળ જાગ્યર મને તેની પાછળ પડી તેને કમી પકડી પાડી.

કુત્રીયા ભેડી ગયા તેના પા પાળી ફાંફરે તેના દુમકાથી ઝીંકા નુકા. અનેની મર્યાદા મળ્યા. પેસા કડકી અને મારા ભેડીએ પેસાને મેક નીચે આવ જા ક્યાં

કોર્કરે તરત તેનો ઉત્તર તે। જર ચિત્કારથી
વાળ્યો બનેએ સાધામાથ પુર નેમથી ઉડ્યું
ચાપુ ગપ્પુ

રસામા કોર્કરે તનતનનના પથી મા-
ગ્નો જપ અને બંને નાતો કરે. આ પ્રમાણે
તેઓ કેટલું ઉડ્યા ને તેમા કેટલો મમય
લાગ્યો તે તો ન કહી શકાય, પણ મહેમ-
તુસ્તાની ગોળી બાધ જે રસને કોર્કરે પશ્ચિમ
તરફ ઉડ્યો હતો તે જ ગગને તેઓ બંને
પાછા ફરતા હતા.

અંતે એક માગ્ને બને પેશાવર પામેની
મુખેમાન પર્વતની ધાગના પેવા ગાગામાના
માગામા ફરી ઉતર્યા રમરખુથી, પેરખુથી
કે અકરમાન, ગમે તેમ, પણ કોર્કરે પો-
તાના અનસ આપીકા માગામા વામ કરવા
નવવધુને લઈ આવી ચડ્યો હતો એમને
જોઈ લાગા જુના પાડોશી એવી રીનાએ
એક ચાન પાડી, મક્કના રોગા અદર ઉડ્યા,
પામેની ધાર ઉપરથી કાગાએ કોઈ અ-
વાજ કર્યો અને નીચે ઉડાવવાની નર્મિયાથી
મગર ઉઘે લેઈ રવા

મનુષ્યમા તો માન એક જ જળે તેમને
આવના જોવા હતા ખજગપાટના માર્ગઉપર
પહેરે ભડો, એક દાયમા ફળીન અને
બીજામા બુક કાલી ઉમેશે એ મનુષ્ય
બીજે કોઈ નાંદ, પણ અખુલના ૭૬ ને
ચિંચાસુ સાથી હમાની હતો

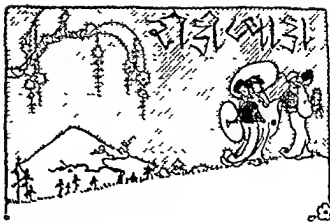
[અમેઝ વચ્ચે સુચિત] અગનન ભટ્ટ

‘વરમાદથી ધરબાર વચરના મધ ગમેવા
ગરીઓ માટે આપ દામ આપશે’ ‘‘નેક રજગમેઈ
છગનવાસ રોડને પુગ્નુ

‘જર, દુ તમને આપારે જ ચાં લખી
આપુ ૧૫’ ‘એમ કદી છગનવાસ મેડે કાં વખી
આપશે

‘આમા સતી કરી આપ જુની ગમ જો’
નેક મજે આપવા રજગમેઈ ૧૬

‘જુદી નથી ગયો’ નરત જ છગનવાસ રોડ
બોલી હઠવા, ‘એ તો મારે કુખદાલ ૧૧૩ છે
એટલે બનીને જ સહી નથી કરી।’

‘રીકી-બાકા ! રીકી-બાકા !’ અરે જો મીઠા !’

મીઠા નામના જપાની છોકરાનો પાડોશી રોજન
આગે વરમાથથી આગે એ નામના રીકીને દીઠા વગર ભેચેની
અનુભવી એ છે પણ સાચી સાવરખીનો ઘોડો કરીને એક-
મામરા ચાગ્યાર કસાક મુધી ઘોડેમવારી રમનારો, અને પોતાના
ખિલખિલાટથી આખા પાડોશને પગની મુકનારો એ મોળ
વરમો મીઠા આગે તો કયા મે ફેખાતો નથી ફરી કરીને
પરદેશી ગોઠે પાડોશી જુઓ પાડે છે કે ‘મીઠા’ એ રીકી-
બાકા’ જો રીકી ગાકા !’

મીઠામા રમના જખુતખુ વગમતા જપાની શીખણો પો-
તાની નનકુડી પાનીએ વની નરકીનાં પમણીઓ પાડાપાડનાં
રોડમા આવે છે, અને સપાકળી શી પીળી આગળાએ આમ-
માની વાગ્ય નરક આંધારીને તોનડી પાળીમા પ્રત્યુત્તર આપે છે કે
‘લોળ નરી’ લોળી બાકા ટો ભગવાન પાછે ગીંગે !
લોળી દવે અમાથી જાયે લમવા કયા આવે મે ?’

યુ રીકી મરી ગયો ? પરદેશી પાડોશીને ધડીબર તો શદ્દા
બેડી નદિ જમનમા કેટલાએક મનુષ્યો નિગખતાની વાર જ
જળે કનાપિ મરવાના ન હોય એવા દાંમે છે તો પછી રીકી
કેમ અરે ? મોળ વરમનો રીકી દલુ તો અખમે જખુતખુ
વરમના અખુડિયાની માથે જ ખેલનો હતો, છતાં એ મમ મરી
શકે ? દલુ તો એ એટલો અધો નાનો હતો કે મકાન મગમનું
હોય ને જોવાની મજા લેવા ખાતર તો કદિકદિક પક્ષગ પગની
મરહરમનીને દીસાનગી મુકતો ! અરે, એને પોતાની ઉમરના
છોકરાઓ સાથે તો રમવું પણ નહોતું મમતુ એ જાંતાના મીનો
ને રમતો તો રીકીને દલુ કાવના પણ નહોતાં એને દામ ન
કહીએ તો પરોશને મનવે, અને ‘મુપ !’ કદીએ તો મુપચાપ
માવગળી-ઘોડો પલાગીને ચાકી નીકળે, શેરીના નાના કુદડા

કૃષ્ણ-કર્મ
વિત્તા શ્રી નરસિંહ જોડ

ખેલશે નહિ ? નાના મીખલા સાથે રમવાને બદલે શું
એ ડાહ્યામરે થઇ ખડિયો પાટી ને દક્તર લઇ
આખો દિવસ નિશાળે જ બેશે ? કુકડાં કેરકરિયાનો
સગાથી મટીને શું એ મોટા માણસ યવાનું પસંદ
કરશે ? ગા મારે આટલું બધું ડાહ્યાપણ જોઇએ ?
હું જલદી જાઉં, રીડીના નવા માતપિતાને 'બાકા'
શબ્દ લુસતા અટકાવી ગયું પરંતુ એ કયા હશે ?
'બાકા' તો લુસાઇ પણ ગયું હશે !

'રીડી-બાકા ! રીડી-બાકા !' એ રીડી 'ખબરદાર
હા ! હથેળી જોરથી ખીટી રાખજે' બોલીશ મા !
ખોલીશ મા ! 'ગે લાઈ' તું મોટા માણસ બની
જઈશ' તું ખ્યાર અને મસ્તીની મીઠી બેવકુશી જોઇ
ખેસીશ તું અમર બાળાપણુ દારી ખેસીશ'

આવા પોકાર કરનાંકરનાં પંદેશી પાડોશીને નિંદા
આવી ગઇ પાડોશીઓએ જાણ્યું કે પંદેશી પાડોશી
પોતાના બેવકુફ દોન રીડી વગર ગાડા થતો જાય છે !
[અંગેજી થયો] **અવેચક મેધાણી**

આ યુ વે દ શા ળા

ભાવનગર વૈદ્ય સભા તરફથી એ નગરમા આ શાળા
સ્થપાઇ છે આયુર્વેદના સમુદાય થાય અને દેશની ઔષધિઓ
મધ્યાર પામે તથા લોકોને સમ્માના વૈદ્યકીય સહાય મળે એ
આ શરૂઆત મુખ્ય હેતુઓ છે સ્વચ્છતાળા રોડ છત્રચાલસ
પ્રભુદાસ તરફથી માસિક રૂા ૫૦ ની સહાય મળી છે તથા
ભાવનગરના નામદાર દરબારથી તરફથી સરમત્રાસકર પદ્મીએ
એક વર્ષ સુધી તેને સહાય આપવા કૃપા કરી છે પાઠશાળા-
મા હાલ ૧૫ વિદ્યાર્થીઓ છે તેઓને માસિક અર્ધમાઠ મદદ
તરીકે રૂા ૭૫ કે રૂા ૫ મૉલારસિય આપવા યુદ્ધવ્યાવના-
વાળા હંદાર પુરુષોને નિમ્નજી છે પત્રવ્યવહાર વૈદ્ય નર્મદા-
સાકરે જડાસાકર મત્રી, વૈદ્ય સભા, વોરા બનર ભાવનગર
એ સરનામે કરવે

સુબાઇનું સ્કાઉટ બન્ધૂત્રી વીરમહાસંમેલન

૧૧ થી ૧૫ મી ડિસેમ્બર સુધી

મુબાઇ જિલ્લાનો, તથા મુબાઇ ઇલાકાના સિટિસ અને
દેશી સન્મયોજા સ્કાઉટો (કમાર વીરો)ને હજીયા મજવાનો
અખર્વ પ્રમગ

અર્ધુ દેવબાઈ વિનાખર્વે છ દિવસ
રહેવાનું તથા સારાં રથોળા જોવાના
ખાવાપીવાનો કુલ અર્થ માત્ર રૂપિયા
ચાર જ આવી' તક રૂા ૩૫ થયો ?

લ વોં ગિ યા ની લૂ મ

મારવર—અહ્યા રમુ, તમારા બને બાઈના 'માથ'
ઉપરના નિખવ એકસરખા કયા ?

રમુ—સાહેબ, અમારી બનેની મા જુની છે કે એક ?

હુ તમને પેસા તો આપુ પાણુ તને એ પાણ બરી
દેશે એની રી ખાતરી ?

હુ એક સદૃશકરથના વચન ઉપર મુંડુ છું કે તમારા
પેસા વગ જ બરી આપીશ

વાર, એ સદૃશકરથને તેડીને આવજો !

બાણુ—બાપા, મને સ્વપ્ન આગ્યું કે તમે મને એ-
રૂપિયો વાપરવા આપો

બાપા—હમણાકમણા તુ દાઢો થયો છે એટલે જ એ
રૂપિયો તુ જ રાખજે ને વાપરજે

પો 'આલનારો—(મોટરવાળાને)' મોટર દાખતા આવડે
છે કે નહિ ?

મોટરવાળો—સીધી રીતે ચાલતા આવડે છે કે નહિ ?
બહા બાર વર્ષથી મોટર દાક છે, સમજ્યો ?

પો આલનારો—બહા ખેતાલીસ વર્ષથી ચાલે છે, સમજ્યો ?

એક નવરો નિશાબિયો કહે, 'હવે આપને શું કશું ?'
તેનો બાહબ કહે, 'આ પેમા કડાલીએ જો તે ચોતો
પડે તો રીનેમા જોવા જવું, જો હોય પડે તો નાઠક જોવા
જવું, પણ જો ધાર ઉપર વસે રહે તો પાઠ વાચવા બેસવું'

મિલ્ક—એની કઈ ચીજ છે, જેને તમે જોઇ દાકો છો
પણ બડકી રાકતા નથી ?

બપા છે.કરા વિચારમા પડી ગયા

નાનો રમુ તાર જ ઉભો થઇને બોલી કહે, 'સાહેબ,
તમારી ચોટકી !'

એ લેખક—(તરીને) તમે નકમમા તમારા માસિન્ને
બાજકોનુ કદી રથો છે એમા બાજકો પચાવી મંકે એવું
કાઠ જ આવડ નથી

તત્રી—(હસતાંહસતા) સાહેબ, બુલો છો 'એને છેલ્લે
પાને બાજાબોળીની નંદેર ખબર આવે છે !

ન્યાયાધીશ—શુનેદગારને એકલાએકલા વાતો કરમાની
ટવ છે ?

સાક્ષી—હું નથી જાણતો

ન્યાયાધીશ—તમે જોના મિત્ર થઇને ન જાણો એ કેમ બને ?

સાક્ષી—પણુ સાહેબ, એ એકલા હોવા ત્યારે એની પાને
હું હોઉં જ કયાથી ?

ચિત્ર પરિચય

ઉત્તાન્ત શિવ

દિંદી કળામાં શિવનું સ્વરૂપ પ્રધાનપદ ભોગવે છે. ધ્વજોરા, એલિકન્ટા કે મહામહાપુરનાં શિલ્પેશ્વર શિવનાં નૃત્ય ને શિવની મૂર્તિઓ જોઇ દશ તેમને શી નવલક્ષ્ય યોજનું આ ચિત્ર જોતા જ લાગશે કે એમણે એ સ્વરૂપનો સપૂર્ણ સાક્ષાત્કાર એમા ઉતાર્યો છે.

પણ અહીં ચિત્રનો વિષય તદ્દન જુદા જ પ્રકારનો છે. 'કથા' એવી છે કે જગન્નાથ સતીએ પિતાના યજમા પતિનું અપમાન થંઓલું જોઇ દેહ-લ્લાગ કર્યો ત્યાર પછી, દુઃખથી સતતપ થઇ શિવે એ મૃત દેહને ખર્ચે ઉચ્ચટ્ટી અલ્લાહલર ધુમવા માણુ એ સમયની શિવની મનોદશા આલેખવાનો આ ચિત્રમા કલાકારે સમર્થ પ્રયત્ન કર્યો છે એમા કોઇ સામાન્ય માનવીનો પ્રિયવિરહ દેખાડ્યો નથી. પણ અલ્લાહનું પરમ યજ્ઞ શક્તિના વિરહ કેવુ શૂન્ય ને ઘેર જતી રહ્યું છે તેનું એમાં દર્શન છે શિવના નેત્રમા અશ્રુ નથી; હોયે નહિ. પાર્વતીના કષાળ ઉપર કોમળતાથી એક દાય ધરી રાખી ખીન્ને દાય પૃથ્વી ઉપર ટેકવી મનુષ્યને અગમ્ય કોઇ મગનધેરા ભાવો ધુટતો એ અદેશો જુઓ. આપણને જાણે બીનિ દાશે છે કે યુગોના યુગો સુધી પડ્યા પડી રહે એવી ગર્જના કરતો પ્રલય હમણાં બહુકી ઉદ્દેશ કે શુ? મનુષ્ય કઈપી શકે નહિ એવા તોકાનો કે મૃગ્યોનો વિધાતા અહીં નજરે પડે છે.

કલાકારે વસ્તુનો રમ એટલો અદ્ભુત રીતે જમાવ્યો છે કે આ ચિત્રને પાશ્વર્યાની આતુરી જ ન કહેવાય શિવસ્વરૂપની ભાવના આત્માના ઉડાણમા જતી ન હોય તો આવું ચિત્ર ન થઈ શકે ચિત્રકારને મગ શિવ અને પાર્વતી માત્ર કયાના પાત્રો નથી, પણ વિશ્વના આધાર રૂપ ચેતન-ભર્યા બળોનો સજીવ અનુભવ છે. એવા તત્ત્વોને માનવજાતીમા ઉતારતા કોઇ પણ કળાકાર છક્કડ ખાઇ જાય. અત્યત એકાત ચિંતન, કલ્પના અને મનથી યે પર એવા સૂક્ષ્મ જગતમા ઉતરીને ચિત્રકારે અત્યંત ભવ્ય અને ગંભીર ભાવોનો અનુભવ કર્યો છે એ આ ચિત્ર આપણને કહી આપે છે.

તાત્ત્વના સરકારને વશ થએલા કેટલાકે આ વાતને ધમક માનશે; પણ માથે કે નંગાણુએ સંસ્પર્શની

નજરે આ ચિત્ર નથી જ કર્યું અને તે પોતે 'દોડે ધર્મી નથી, છતાં એટલું ચોક્કસ કે કથા પાછળ રહેલું આધ્યાત્મિક તત્ત્વ તે સમજ્યા છે અને જરા યે માનવકૃત્ત્વ સિવાય એ કયાકલ્પનાનું સૂક્ષ્મ તત્ત્વ જ તેમને મુગ્ધ કરી રહ્યું છે.

નંગાણુને આ યુગ કે પ્રાચીન યુગની કળાના વિસ્તાર કરતાં જે રીતે ભાવોનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવી શકાય તે રીત જ માન્ય છે. જાનરમા ચાલતા ભાવોની પેઠે કળાની કદર કરતા યુગ સામે તેમની લેલ માત્ર નજર નથી આપણા જ યુગમા રહીને તે આપણને આત્માની સંસ્કૃતિ અને ઉડી જીવનદષ્ટિ બતાવે છે તમે શિવમંદિરમા જઈ બેસે દર્શન ન કરતા હો, પરંતુ આ ચિત્રમાના શિવસ્વરૂપની પાછળ રહેલા અલ્લાહનાથી સનાતન સલ આગળ નમન કર્યો વિના રહેવાના નથી.

આ એકના મુખચિત્ર તરીકે આપેલું શિવનું મોડું વસ્ત્ર આ ચિત્રમાથી જ જુડું પાડીને આપેલું છે.

ઉમાનું તપ

પિતાના યજમા પતિનું અપમાન થયેલું જોઇને એ જ યજમા પોતાનું ખલિદાન દઇ દેહલાગ કર્યા પછી શિવપત્ની સતીએ પર્વતોના રાજ દિમાલયને લા અવતાર લીધો. એનું નામ ઉમા (અથવા પાર્વતી) પડ્યું. જાળપણથી જ ઉમાનો શિવ તરફ અત્યંત ભક્તિભાવ હતો અને રાતદિવસ તે શિવની પૂજામા જ રત રહેતી. એની ઇચ્છા શિવને વરવાની હતી એના માતપિતા પણ ઉમાના આ વલ્લણથી બહુ પ્રસન્ન હતા. પણ શિવ તો તપશ્રમમા હતા અને અદર્શિય અર્ચ્ય મમાપિમા રહેતા પાર્વતીએ દવે તેમની પામે જઈ અદોરાત્ર તેમની સેવામા રહેવા માડ્યું. એમ કરતાકરતા ઘણા દિવસ વીતી ગયા.

આ સમયે અલ્લાના વર્ગનાથી શક્તિશાળી થએલા તારક નામનો દેવ જ્યે લોકમા બાહુ કેર વર્તાવતો હતો એનાથી ત્રામી છટે અલ્લાને ક્રિયાદ કરી ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે મેં તો એને પરદાન આપ્યું છે એટલે મારાથી કંઈ થઈ શકે એમ નથી. પણ દુ એવો વર આપુ છું કે શિવ અને પાર્વતીથી જે પુત્ર થશે તેને દાણે એનો નાશ થશે.

આથી શિવને નપશ્વર્યામાંથી ચળાવવા દંન્દે કામરૂપે મોકલ્યો. એક વખત શિવ મમાદિમાથી

જગ્યા હતી અને ઉમા તેમની પૂજા કરતા હતા એ તક જોઇ કામદેવ પોતાનો લાગ સાધવા જતો હતો ત્યાં તો એ શિવની નજરે પડ્યો અને શિવે ક્રોધે ભરાઇ પોતાનું ત્રીજું નેત્ર ઉઘાડી તેની જ્વાળાથી એને બાળી નાખ્યો. પછી શિવ તપ કરવા ચાલ્યા ગયા અને ઉમાએ પણ નિરાશ થઇ કોઇ એકાન્ત પર્વત પર જઈ સંન્યાસિની વેશે શિવનું ધ્યાન ધરી કઠોર તપશ્ચર્યા માડી ધણે નમઃ વીની ગયો.

એક દિવસ એક બ્રાહ્મણ કુમારે આવી તેના આવા ઠંડા તપ માટે તેને ધન્યવાદ દીધો અને તેનું કારણ પૂછ્યું. ઉમાએ બધી દુઃસ્વસ્થ વર્ણવી જણાવ્યું કે શિવ કામદેવને બાળીને ચાલ્યા ગયા છે એટલે હવે એમને પ્રસન્ન કરવાનો આ તપશ્ચર્યા સિવાય બીજો માર્ગ નથી આ માહબળી પેલા બ્રાહ્મણ કુમારે, સ્મશાનમાં પડી રહેનારા, અંગે રાખ યોજનારા, સર્પ તથા સિંહચર્મ ધારણ કરનારા, જગદ ઉપર આસન કરનારા વેરાળી અને બપાનક અવધૂતને માટે આવી તપશ્ચર્યામાં પોતાનું રૂપ અને ધોવાન ન વેડી દેવા ઉમાને બહુ સમજાવ્યા. પણ ઉમાએ ક્રોધે ભરાઇ તેને સંભળાવી દીધું કે તું શિવ માટે ગમે તે વહાલદા કહે, પરંતુ મારો એમના પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ લેશમાત્ર ચળાવી શકવાનો નથી એ જ ઠણે બ્રાહ્મણ કુમારને કેવે અવેશા શિવ પ્રકટ થયા અને એમણે પ્રસન્ન થઇ પાર્વતીને વરવાનું વચન આપ્યું.

શિવને વરવા માટે ઉમાએ કરેલી તપશ્ચર્યાનું નદબાણનું ચિત્ર એમના અનેક મુદ્ર ચિત્રાંશુઓ એક છે.

કૃષ્ણજન્મ

કૃષ્ણજન્મની કથા તો કાણુ નથી જણાવતું? પોતાના આઠમા બાળકને કમથી બચાવવા માટે એને ખમેડવાનો વસુદેવ દેવડો મનસુઓ કરે છે એ પ્રસંગના આ ચિત્રમાં નદબાણુએ કૃષ્ણને ઉઘાડી લઈ જતા વાસુદેવની મુખમુદ્રામાં પોતાનો ચહેરો આલેખ્યો છે એમ એક અંતેવાસી જણાવે છે આપણને પણ નથી લાગતું?

કિરાત-અર્જુન

દૂતમાં સર્વ હાથો પછી પાડવો તેર વરસ વનવાસ ગયા ત્યારે અર્જુન તીર્થાટન કરવા નીકળ્યો અને પછી દિમપર્વત ઓળંગીને એણે ઇદ્રકીચ પર્વત

ઉપર ધોર તપ કરવા માડ્યું. અતે શિવે બૂક નામના દેહને કહ્યું કે તું જુડને રૂપે જઈને તેનું તપ ભંગ કર. પણ અર્જુને ગાડીવ ધનુષ વડે જુડને મારી નાખ્યો. શિવ કિરાત (બીલ)ને રૂપે પ્રકટ થઈ બોલ્યા કે મારા વનના જુડને તેં કેમ માર્યો? ને પછી યુદ્ધ કરવા ઉભા. અર્જુને બહુ બાણ માર્યા પણ નિરર્થક. અતે જ્યારે ન કાન્યુ ત્યારે તેણે ગાડીવના દંડથી શિવને મારવા માડ્યા. શિવ મો પસારી તે ગળા ગયા. પછી મહાયુદ્ધ થયું તેમાં અર્જુન મૂર્છિત થઇ પડ્યો. શિવે તેને સાવધ કરી સાક્ષાત દર્શન આપ્યા અને અર્જુને પ્રશ્નિપાત કરી તેમનું સ્તવન કર્યું. શિવે પ્રસન્ન થઈ એને પારાપત બ્રહ્મશિરો નામના અલ્પ આપ્યા. એ પ્રસંગનું આ ચિત્ર છે.

આઠકો! ધ્યાન આપો! અનુસધાન મિત્રલસને છેડેથી સોના લવાજમ આવતા માગશરના અંક સાથે ખલાસ થશે એટલે જેમને આવતા વર્ષના આઠક તરીકે ચાહુ ન રહેતુ હોય તેમણે અમને તે મતલબના ખબર માગશરની પુનમ (ડિસેમ્બરની ૮મી તારીખ) પહેલા લખી જણાવવા કૃપા કરવી, કે નેથી તેમને એ અંક વી પી ન થતા સારી પોસ્ટથી રવાના થશે.

એ મુજબ પહેલાં જેમના ખબર અમને નહિ મળ્યા હોય, તેઓ આવતે વર્ષે પાનુ આઠક રહેવા ખુશી છે એમ સમજી, અમે માગશરનો અંક તેમને વી પી થી મોકલીશું. આવી રીતે વી પી થએલો અંક એ આઠક પાછો ધકકેલશે તો તેના પોસ્ટેજની તુકસાનીના અમને લાગેલા સવા એ આના પાછા મોકલીને જ એ પોતાનો અંક મેળવી શકશે: નહિતર પોતાની એ ખુલ ખદલ પોતાનો માનગરનો અંક એ ખોરો.

માટે સોથી સહેલો રસ્તો એ છે કે, પોતાને આઠક ન રહેતુ હોય તો માગશરની પુનમ (આઠમા ડિસેમ્બર) પહેલા અમને તેવા ખબર લખી જણાવવા.

આઠક રહેતુ હોય તે મનીમોડેરથી આવતા વર્ષના લવાજમના રૂપિયા ૬ મોકલી આપવા અથવા માગશરનો અંક પોતાને વી પી થાય તેમ લખી જણાવવું.

વી પી થી લવાજમ વસુલ કરાવવા કરતા મનીમોડેરથી મોકલી આપવામાં સરળતા વધારે જળવાય છે અને એ આનાના પૈસા ઓછા ભેસે છે એ સૌ જાણે છે.

માટે, ફરી અમારી વિનંતિ છે કે પોતાને આઠક રહેવાની ઇચ્છા છે કે નહિ તેના સ્પષ્ટ ખબર અમને લેજાસર પહેલાંથી પોતાના કાડે આવતા (મારતકના) અંક સાથે સોને મોકલાવો.

ભૂષણ લક્ષણ

વામા આવે છે તે બધા નીચેના ચિત્રમાં બતાવવામાં આવ્યા છે. તાલ્લેરમાં બુદ્ધેશ્વરના મંદિરમાં થયેલા અલંકારોનું વર્ણન કોનપેલું છે. તેમાં તો દરેક અલંકારમાં મોની કેટલી સંખ્યામાં લેખ્યો, રત્નો કેવા ચુલ્લવાળાં નથા કેટલા થેવા વગેરેનું વિગતવાર વર્ણન આપેલું છે

પ્રાચીન કથાઓમાં અને મંદિરના સાહિત્યમાં સર્વ પ્રકારના આભૂષણો મને અથવા વસ્ત્રાલંકાર સહિત મોભાવમાન માણ્યો, દેવો અને મર્તિઓના વર્ણનો આવે છે. પણ ખખન કૃતો જન્ય છે તેમ વસ્ત્રો અને આભૂષણોમાં પણ કેટલાક ચતો આવે છે, એટલે એ કાળમાં કયા ધરેણા ક્યા પહેનાના હશે અને તેના શા નામ દશે તે જાણવું મુશ્કેલ પડે છે તાલ્લેરના પુરાતત્વખાતાના સંશોધક રવ મોળીનાથ રાવે દિંદી મર્તિઓ પર જે જે અલંકારો લેવામાં આવે છે તેના નામ પ્રમાણ સહિત આપ્યા છે તે લોકીકન જાણવા જેથી હોષ અર્દી ઉનારી છે

દિંદી મર્તિઓ એટલે જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુ મર્તિઓ સમજાવી. સંપ્રદાયબેદ હોવા છતાં અધી મર્તિઓના અલંકારો તો એક સંખ્યા જ માણ્ય પડે છે હિંદુનાનની મર્તિઓ પરના જેવા જ અલંકારો જવા, ત્રણ વગેરે બીજા—જ્યાં હિંદુસ્તાનની જાયા પ્રમરી છે તે બધા—દેશોની મર્તિઓ પર જાણ્ય છે

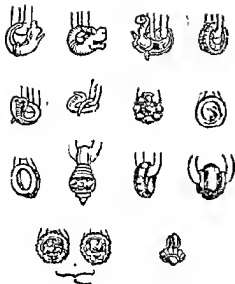
એ અધી મર્તિઓના અલંકારો વિષેના વર્ણનો અશ્વમદ બેદાગમ, માનમાર, શિદ્ધપત્ર, પદ્મનિહિતા અને આગમોના ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે

દિંદી મર્તિઓના એક ઉપર જે જે આભૂષણો કેવાય છે તેમાંનાં મુખ્ય નીચે મુજબ છે.

૧ મકુટ	૬ રુદ્રમાળા	૧૧ અંગુલિ
૨ કુંડલ	૭ ઉત્તરખંધ	૧૨ યજ્ઞોપવિત
૩ ઉપધીવા	૮ જનવીર	૧૩ કટિમુત્ર
૪ દાર	૯ કેશ	૧૪ ઉરંગમ
૫ હીલ્મમાળા	૧૦ કટકવલય	૧૫ પાદખલક
- શરીરના જે જે ભાગોમાં ઉપરના અલંકારો પહે-

માનમાર નામનો માપ ઉપર એક ગ્રંથ છે તેમાં ઘણા ચાર પ્રકારના કલા છે, પત્રકલ્પ, ચિત્રકલ્પ, રત્નકલ્પ અને મિશ્રિતકલ્પ વેદપાત ફારેશા મોનાના ઘણાને પત્રકલ્પ કલા છે; પુલો અને વેલ ફારેશાને ચિત્રકલ્પ કલા છે, જેમાં હીંગ કે રત્નો જડેલા હોય તેને રત્નકલ્પ કહેવા છે, અને એ ત્રણે પ્રકારની મિશ્ર આકૃતિઓવાળાને મિશ્રકલ્પ કલા છે. દેવતાઓ માટે આ અધી જ્વનનાં ચારે રત્નકલ્પ અને મિશ્રકલ્પ તો અધિકારોને જ હોય પ્રાચીન કાળમાં દેવોને ઉત્તમમાં ઉત્તમ રત્નમણિ મોનાના અલંકારો રાગ્યો ધરતા કન્યાદમારી આગળના એક લેખમાં, ચોત્તરજા પીરગાનેન્દ્રદેવે ચિદમ્બરમ્ ભગવાનને જૈનોકલ્પ સાર નામનો હીરા અર્પણ કર્યો હતો એ કલાય કેહીનુ દર્શ કેહીનર તથા બીજા કેટલાક પ્રમિદ રત્નો હિંદુ મર્તિઓ ઉપરથી ઉનારી લેવામાં આવ્યાં હતા એવું મનાય છે.

આકૃતિ ૧, ૨, ૩ મકર કુંડળા; ૪, ૭ રત્ન કુંડળા-૫, ૬ સર્પ કુંડળા, ૮, ૯ રાખપત્ર, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૫ રત્ન કુંડળા; ૧૩-૧૪ સિંહ કુંડળા

પાણુ જતું હોય જોઈએ આ રાખપત્રના ઉપર મુઠ્ઠા નકસી કે આકૃતિઓ પણ કોરેલી હોય છે

શિવ આદિ દેવતાઓના કુંડળો અને પાણુઓએ એકમરેખા હોતા નથી. એક કાનમાં મકર કુંડળ હોય તો બીજામાં શંખપત્ર હોય વિષ્ણુ, કાર્તિકેય વગેરે દેવોને પણ મકરકુંડળ જ પહેરાવેલા હોય છે. લાલમાં દક્ષિણ દિશામાં જો જાણીએ ત્યાં કથો હોય તે મોનાના મકરકુંડળ પહેરે છે. મકરકુંડળમાં મગરની આકૃતિમાં આપને દેકાણે જો લાલ રત્નો જડેલા હોય છે.

મિલકુંડળનું પર્ણન કાષ્ટ શ્રેયમાથી મળતુ નથી, પણ ઘણી મુનિઓ ઉપર તે નજરે પડે છે. મોટી ગોળાકાર કહીમાં નીચે મિલકુંડળ મો કોરેલું હોય છે અને તે બીજા કુંડળો જેવું જ હોય છે પણ ભાગે તે દારપાળને તથા ભવાનક દેવતાઓને પહેરાવેલું હોય છે મિલને બદલે ધમ્મી પાર દાળી પણ કોરેલા હોય છે (જુઓ, ઉપમા ચિત્રમાં આકૃતિ ૧૩-૧૪)

ગનકુંડળના આકાર કેળના ફૂલ અથવા કમળના ફાટા જેવો હોય છે. તેની પહોળામાં ૧૮ થવ અને લંબાઈ ચાર આગળની હોય છે. (જુઓ આકૃતિ ૧૦, ૧૧, ૧૨) ઘણી પાર કાનમાં નાખેલી નાના કહીને નીચે પણ તે ફૂલ લટકાવેલું હોય છે. (જુઓ આકૃતિ ૧૫)

રત્નકુંડળ ગનકુંડળ જેવું ને જેવું જ હોય છે. કે

એટલો કે તેમાં રત્ન જડેલા હોય છે (આકૃતિ ૧૮, ૭) સર્પકુંડળ નાગફણીની આકૃતિવાળા હોય છે. તે ઘણે ભાગે શિવને જ કાને દેખાય છે. (આક ૫, ૬) તામિલ ભાષામાં કુંડળને વાળી અથવા તોડ કહે છે. કાઠિયાવાડમાં ઠેળિયા કહે છે.

ઉપગ્રીવા અને હાર

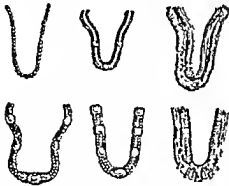
ઉપગ્રીવા એ ઠોકનું ધરણું છે. બીકસૂત્રની ઉપર તે પહેરાય છે તેમાં મુખ્ય શ્વેતલગ્ના પાંચ, કોઈ પણ ક્રીમતી રત્ન કે મોનાનો પારો મોનાની ટોચ કે તારમાં પોતેલો હોય છે મુનિઓ પર તો આ પારો એકલો જ હોતો નથી, પણ એ જાણુએ તાના પારો પણ હોય છે વચ્ચે મોટો પારો જગ લાખી આકૃતિનો હોય છે અને તે પર થોડા પહેલ પાડેલા હોય છે. ગુજરાતમાં કહી આ ધરણાને રથાને ગણી શકાય.

ઉપગ્રીવાની બધી નાની આકૃતિઓ 'કપડી' ની કે મોટી આકૃતિ 'દાર' ની છે

કંડી અથવા ઉપગ્રીવાથી નીચે બીજાનું ધરણું દાર છે. દાર ક્રીમતી અને ચંદુ કાદીમદીબધું ધરણું છે. દાર જાળીની વચ્ચેાવચ્ચે લટકેલો રહે છે. તે ચાર આગળ પહેળો અને તળ થવ તરો હોવો જોઈએ જેથી તેમાં રત્નો જડી શકાય. દિવંગતના નવ અવકાશમાં દાર શ્રેષ્ઠ હોવાથી તેના ધરણ, ગળાવટ

ને જડતર બહુ જ મુંઝર ને આકર્ષક હોય છે.
દ્વીલુમાળા (રામુમાળા)

દ્વીલુમાળા પાણી ગળાનું ધરેલું છે. તે ઉદર-
બધ સુધી પહોંચે એટલી ઘટકની ગદેરી વ્વેષએ
શિશ્વગત્તમા તેને આસમાળા પાણી કહી છે તેની
દારો પ્રમાણે તેને એકાપશિ, પિસરી, પચસરી, સામસરી
પણી કહે છે આ દ્વીલુમાળા પ્રાચીન કાળમા ધબ્બી
મોનીમેરોની બનતી અને એ બધી મેઝે થોડેથોડે અનરે
ગોળ કે ચોરસ ગ્લજડિત પટીઓમા આપી લેવામા
આતની આવા બંધને પદક કહે છે (ઉપલુ ચિત્ર)

રક્તધમાળા

બને ખભા ઉપર મુઠાની પડતી, ઘટકની મોનીની
કે સુપર્લુપ્તપતી માળાને રક્તધમાળા કહે છે નરકન
સાદિત્યમા તે અગસ સુધી ઘટકની વર્ણુરી છે યુગ
સમયના શિશ્વમા પદ્મવ મુનિઓમા રક્તધમાળા
જેવામા નથી આવતી ક્યાગ, અદિલોચ વગેરે
મથોના ચાલુક્ય કાળના શિશ્વમા અને ચોજ નાન્વ-
કાળની મુનિઓમા તે મથાન પામે છે (જુઓ શર-
આતના ચિત્રમા, તથા મકુટપાળા ચિત્રમા આં ૨,૩)

ઉદરબધ

ચેકુ અને હાતી મળે છે ત્યા પોંટાનુ આભરણ
ઉદરબધ કહેવાય છે. ઉદર ૫૦ અથવા ચેકુની ઉપર
ત્રાણ આગળ ઉચ્ચ તે રહે છે તેમા ગ્લો મહેલ
હોય છે એ કદ રીતે તેના મથાનમા રહે છે તે
મમગ્નતુ નથી, પાણી હાથવીરથી તે જોડાએલુ હોય છે.
(જુઓ જાળુના કોશ્વરમા ઉપલી બે નાની અંકુનિઓ)
ઉદરબધ બહુ જુનુ ધરેલું છે અને જવા કાળના
શિશ્વમા તે નજરે પડે છે

કરબર અને હાથવીર

હાથવીર

હાથવીર યજ્ઞોપવિતની ચેકે પાણી બંને ખભા
ઉપરથી ઉતરી આવતુ, હાતીની પચ્ચે મળાને પાગળ
જતુ ધરેલુ છે મળે છે તે કેકાણે તેને એકાન્ અકતુ
હોય છે દેવ અને દેવિઓ આ પદે છે, મુનિઓમા
તે હાતી આગળથી બંને બાજુ ઉદરબધ અને કરિ-
મુત્ર સુધી લટકતુ રહે છે. (જુઓ ઉપરના ચિત્રમા
નીચેની મોટી આકૃતિ)

કેયુર

જાપડા ઉપર પદેરવામાં આવતું કેયુર બહુ કારી-
ગરીવાળુ અને મુંદર મૂંઝેલુ છે. તેમા પૂર્ણ ખીંચું
કમળ હોય છે તથા મકુટ જેવા પુરિત હોય છે.
પ્રથમ પક્ષિના કેયુરમાં આ પાખડીનુ કમળ હોય
છે અને તેમા કીમતી હીરા જડેલા હોય છે. તેની
જાડાઇ કાઝ પરના વસય જેટલી જ હોય છે. પુરિત-
વાળા કેયુરમા પુરિત નોખું ચર્ચ શકે એવું હોય છે
અને તેની પહોળાઇ જાપડા જેટલી જ હોય છે તેને
પત્રપુરિત કેયુર કહે છે, ત્રીજા પ્રકારનું કેયુર લેવજુડી-
વાળા ગ્લજડિત પટાનુ જ હોય છે અને તેને શેવાક
કેયુર કહે છે પદ્મસદિતાના કથન પ્રમાણે કેયુરને

મોતીની સેરા પણ લટકાવેલી હોય છે. મિથપા કંટલાક કેપ્પે ભેતણ વળનાં કડા જેવા હોય છે અને તેના છેડા પુખ્તમુખી કે નાગફણી ચાળા હોય છે

કંટકવલય

હાથનાં કાડા આગળના ધરેણા વક્ષ્ય કહેવાય છે તે ભેડ પહેરાય અથવા ભેડથી વધુ તે આગળી નેટલી જાડાઈનાં ભેજ હોય અથવા ભેતણ ચપ જાડા હોય. કાડા કરતા તેનું વર્તુલ મોટું હોવું જોઈએ. તેવાં જોઈને વક્ષ્ય પહેરેલા હોય છે પણ દેવીઓને જાડ વક્ષ્યો પહેરાવેલા દેખાય છે,—કોઈ વાર આ મુખી.

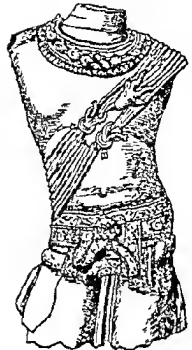
અંકુશ

અંકુશ અથવા વીંટીઓ કે નખિયા આકારના વક્ષ્ય જેવા જ હોય છે તેમા હીરા જોડેલા હોય છે અને વચલી મોટી આગળીમા જ તે પહેરેલા દેખાય છે. હોયમાળાની મુર્તિઓમાં ભેતણ વળની વાળાની વીંટીઓ છે. અને પવિત્રમુદ્રા કહે છે.

યજ્ઞોપવિત

યજ્ઞોપવિત ઉપવિત રીતે પહેરે તે યજ્ઞોપવિત. એ કાંબે ખભેથી હાતી પર ચપ જાડાઈ જાણુ લટકતું રહે છે. અતિ પ્રાચીન મહાત્મા મુક્તમલય સિંગની શિવમુર્તિમાં યજ્ઞોપવિત નથી દેખાતું. અતિ પુસ્તક કાળમા તે યજ્ઞોપવિત કાગિધારનું ચામડું મગો પર

આમી ગામવાની હોમી કહેવાનું (જુઓ ઉપરના અને ચિત્રો)

દેવના બીજા બાજુ કરનાં આર્થવર્ન મો દોવાળી

આ લોકો શરીર લાંબીને જ દેરતા, પણ ધાર્મિક પ્રત્યેકામાં જમણા હાથનું વારંવાર કામ પડતું સકળ કળી વેળા, ધીંગા હોમ કરતા જમણા હાથ વડા કાલે પડે. આ ક્રિયાઓ છુટથી થાય એ રીતે વસ્ત્ર ઓઢવાની રીતને ઉપવિત રીતે ઓઢ્યું કહેવાતું આને પણ નવા શ્રદ્ધાધારીને યજ્ઞમાનમાં કાળિયાનું ચામડું પહેરાવી તે કાળનું ઝમરણ નાચવે છે મન-બાગમાં દણ પણ શ્રદ્ધાધારી યજ્ઞમાનની નાથ કાળિ વારનું ચામડું વીટે છે

ઉપવિત પેટે વસ્ત્ર કે ચામડું પહેરવાની રીત બહુ જુની છે અને દિવુ તથા ગૌરુ મુનિઓમાં નજરે પડે છે ધરિધરે તે પાતળું થતું આવે છે અને પદ્મર તથા ચાલુક્ય કાળની મુનિઓમાં ઘણીવાર જમણા હાથની નીચે નથી હોતું પણ ઉપર રાખેલું દેખાય છે પદ્મર અને ચૌલ મુનિઓમાં તે માથે વસ્ત્રના ચીદ્રા રૂપે જ દેખાય છે પાછળના ચૌલ કાળમાં મુનની પણ દોરીની એક દેકાળે ગાદવાળું અને છે પ્રાચીન શૂદ્રસંપ્રદાય આ જનતા યજ્ઞમાનનું વર્ણન જ નથી. વળી પાછળથી યજ્ઞમાન એવું પણ દેખાય

છે કે જેમાં પણ દોરીઓ સરખી ન હોય અને લટકતા હોય તે કેટલાક યજ્ઞમાન છાતી મુધીના જ લાગ્યા હોય છે, કેટલાક કેડ મુધી પહેલે છે યજ્ઞમાન ખીજા વર્ણનો આગમોમાથી મળે છે શૂદ્રમાન રૂપે કહે છે કે નાભિ નીચે યજ્ઞમાન જરૂં જ ન જોઈએ આગમો કહે છે નાભિ નીચે પણ આગળ જરૂં જોઈએ

કટિમુત્ર અને ઉરદામ

કે પડતું વસ્ત્ર આધવાને જે પટકાળ વપરાય છે તેને કટિમુત્ર કહે છે તેમાં પણ કદોગવાળો પટા હોય છે અને સિંદના મોવાળો બવ હોય છે દરેક કદોરો એક થવ જોડો હોવો જોઈએ. સિંદના બધને સિંદવસ્ત્ર કહે છે કટિમુત્રનો પટો ગળજડિત હોવો જોઈએ રત્નબધ કટિમુત્ર ઉપર મોનાની કારીવરી અપાર થતી જણાય છે દરેક કાળના શિષ્યમાં કટિ-મુત્રની બનાવટમાં અદ્ભુત કોનખી અને કારીવરી નજરે પડે છે

કટિમુત્ર પરથી નાથળ પર લટકતી મોનાની માગાને ઉરદામ કહે છે એ માગાઓની વચ્ચે લટકતી મેગને મુકદામ કહે છે અતિ પ્રાચીન કાળમાં ઉરદામ

[અનુસંધાન આગળ પાન ૩૦૬ મે]

મહાબળેશ્વર

આ બાધાટ કરતા બુદ્ધિજ્ઞ જાતના દેખાવ નજરે પડ્યા માઝ્યા. વાઘ નીચે ને નીચે જતું હતું અને બાર માઇલની ઝડપે હુલે ચડતાંતા એક પછી એક પલ્લવ ચડતા ગયા બાર માઇલ ચડ્યા ત્યાં પચગતીના ઝંગલા આવ્યા. જોતજોતામાં પંચગતી વજોરી ગયા. સડક ઉપર જાણની પથારી પડીતી પણ અને પંચવશ હોઇ નિરૂપાય હતા. પરાણે સંયમ જાળવ્યો કહીએ તો ચાલે. થોડી વારમાં મહાબળેશ્વરના બગલા દેખાવા ઠેક પીળુ સુધી પથરાયોસી ઝાડી ડુંગરની ઉંચાઇ ટાકીને બેસીતી. તળાવકાઠે સાહેજ લોકના ઉજળા કુગડા થોપી મોતાંતા. મહાબળેશ્વર તીર્થ નદિ પણ ગોરાનું ઉપવન લાગ્યું.

તા ૪થી જુનનો દિવસ હતો મુખર્જીના ગવર્નર હયા ખાવા આવેલા. મોઘવારી મુખર્જી બમણી અમને મોટરવાળે ઉનારીને પૈસા લઇ લીધા. અમારે ઉતરવાનું નિશ્ચિત ઠેકાણું નહોતું. ઝાડ નીચે સામાન મુકી અને બેઠા ગોપાળભાઈ ધર ચોતવા નીકળ્યા પછી વારે પાછા આવ્યા એક નાનકડી કોટડી, -સામાન મુકવા પુરતી મુત્રા ભેસવાની સગવડ નહિ ભાડું રોજના ત્રણ રૂપિયા' ધણી અમને વગર પૈસે સલાહ આપવા માઝ્યાઃ ઘણા હો તો જાનામાના ધર બેગા થઈ જાઓ તમારા જોવાનો અવી પત્તો નહિ ખામ ગોપાળભાઈ ફરી એક વાર પ્રયત્ન કરવા ચાલ્યા અને ઝાડ નીચે તપ અદર્શ થોડી વરસા હસતાહસતા ગોપાળભાઈ આવ્યા અમારા મોઢા ઉપર તેજ અદ્ભુ. સારા નસીંગે ઓગલેના એજન્ટ બળી ગએલા ઓગલેનો કાચનો માલ વેચના વાર્ષિક

બજાવવાવાળી સગ લાગર એ ચોતે વીશીમાં જમતા પણ ચાપાણી માટે આટલી સગવડ રાખેલી.

બધોરના બે વાગેલા મહાબળેશ્વર ઉપરઉપરથી જોવું હોય તોપણ આ દિવસ જોઇએ ! અમારે તો બે દિવસમાં જોઇ લેવાનું હતું કારણ કે ગવર્નર સાહેબ રમાલા સહિત છત્રી લુને મુખઇ તરફ વિદાર કરી જવાના હતા. તે વખતે ૧૫ રૂપિયા આપે પણ મોટર પુતા ન પહોચાડે. અમે થોડી માહિતી મેળવી લીધી ને ઉપડ્યા જોવા.

અમે બધા ૫ બળેલા હતા 'પાર્ટિયા આવે કે ફટ વાચી લઇએ. સલેક્શને ચાર આપે છ ક્યાય ભુલે ન પડે થોડી વારમાં સામે ગવર્નરનો ઝંગલો દેખાયો. જમણે હાથ રફતો પલ્લો ને પાર્ટિયું આપ્યું. એમાં અમેજીમાં લખ્યુંતું 'લોડનીક પોઇન્ટનો કેટો આર્લીકોર' 'મોટર ધીરી હાકવી' અને પટ વળી ગયા ઝાડી જોના, જાણકા ખાના, ગીત ગાના ચાલ્યા. આજ પગ જોરમાં હતા ચાર માઇલનો પથ હતો માજના ચારનો અમલ થયો ત્યાં લોડનીક સાહેબનું રમારક દેખાણું. નાનકડું, વાળાઓળી માથ કંચેલુ મેગન; બે ત્રણ બાકડા; સામે સલામિની અર્નન ગિરિમાળ નાની મોટી ટેકરીઓ ચાલી જ અપ નીચે પાતાળઢીડી ખીણ, ચક્કર તો ન આવે, પણ શબ મીવાઇ જાય એવો ભય દેખાય હતો. લાવી કાઇ ખસવાનું મન થાય? પણ અમારે ચૂપચાપ પહેલા 'ઝામ્મે પોઇન્ટ' પહોચવુંતું વળી નીકળ્યા.

એ ને એ જ રસ્તે પાછા વળ્યા ગવર્નરના ઝંગલા પાછળની મડક શીધી 'ઝામ્મે પોઇન્ટ' જાહેર ઉભી મ્હે છે એ ઝાડીમાં મુરજ આશ્રમ્યાની ખબર ન પડે. અને ઝડપ વધારી. માઇલ ચાલ્યા ત્યાં 'ઝામ્મે પોઇન્ટ'ના બાકડા દેખાણા હડી ખીણમાં હડી ન પડાય માટે શોરાના સળિયાનો કંઠેડા કચો છે. સામે નજર કરી મુખઇ દેખાય છે. ગાખા બુંચળા-દેખાય, ટાવરના ટોપકા દેખાય; ધુમાડાના જોટા દેખાય.

પડખામાં જ પ્રતાપગઢ પડ્યા છે. હતુમાનજી હોય તો એક કુન્દ પહોચી જાય મદ ઉપર જવનો.

રત્નો સીધા દેખાય, ગદ ચોખ્ખો દેખાય જે ઝાડી-
મારી અકબલ નેચ લાગ્યોનો એ પંથ દેખાય.
અને આવા કુંગા ને ઝાડીમાથી સૈન્ય લાગ્યો ઈ
મગ્દનો બેટો ખગે' એમા ય સામે શિવાજી જેવો
આવજ એકાંતો તો ય એકડક સામે ચાલ્યો આગ્યો'
મનમા યદ્ય જ્ય ક રગ છે એની માને'

જે ટેકરી ઉપર આનસાહેબને વાનખતો પરચો
દેખાડ્યો એ જળગળીની ટેકરી પણ દેખાય છે
પ્રતાપગદમા અકબલખાનની કળા છે શિવાજી મદા-
રાજને ભવાની તપવાર બાધનાગ માના ભવાનીનું
મંદિર પણ પ્રતાપગદમા જ છે મદાજળેશ્વરથી બાર
માઇલ થાય અમાર મન તો ધણુ દત્ત, પણ બધાને
બખુલિણીને હોસા જાતી જવાની હિતવજા હોસા
શુ થાય ? દુરદુર, સલાહિતા ગર્ભમા શિવાજી મદા-
રાજની રાજ્યાની પડી છે રાયગદ ગયગદ અહીંથી
૪૮ માઇલ મોટરની મડક છે. મોટર ચાર રૂપિયા
થે છે મદાઃ ચર્મને જવાય છે અમે તો રાયગદના
દુગથી જ દર્શન કરી લીધા, ને સંપાના ઉતરના
અજગાગામા ફરીફરી એ દુષ્ય નીરખી લીધુ દેયુ
ઢણુ કરી પાછા ક્યાં ઉનારે પહોંચ્યા આરે
રાત પડી ગઇતી

મર્મ વાળુ કાંઠે એવું નહોતું મનાગથી પુરી
લીધીતી કુધ લઇ આગ્યા અગેરે યમ ગળેની ફેરી
ને દુધપુરીનું વાળુ કર્મ આ ને ત્યાગ આરે
પોતી ગયા ટાઢ બધું નહોતી

સરાગમા પાચ વાગે ગોપાળબાહ મને ઉઠાડવા
માડયા ત્યારે મને અઘી રાત લાગી અરકુ આદ્યુતું
ને આણું ઓઢી લીધુ વડખુ ફરીને જમી ગયો '
પછી કાણ જાણે શુ થયુ, નવારે હું જાગ્યો ત્યારે
ગોપાળબાહ ઉવના'તા' સૌને ઉઠાડયા શેચ, ઘનખ
કરી લીધા, ને અમે નાનાનાં મોઢમા નીકળ્યા કેગીની
ઝડતુ દતી બધા કહે બધું મોઢી છે રોડ રૂપિયાની
મો, મવાની સો ફેરી જોઈ તો આપણે આ પાચ
રૂપિયા દીધે ન મળે એવી' અમે અઢાગ આનાની
મો ફેરી લીધી સોએ ગત પ્રમાણે પાચ સાન
ખાધી આજ ખુશ ફરવાનું દત્ત ઈ ઉગી ગયો'તો
ટાઢનો ચમકાવ દતો અમે ઝટપટ નીકળ્યા નાથે
બોબન જેટલો ઉપાદાગ ખાધી લીધી

જુના મદાજળેશ્વરમા મારગ લીધો રગ્તો તો
રજિયામણો હોય જ, પણ અહીં એક નરીનના દતી
ચુનાચુના જનણા ખાઇ શકાય' કાઠિયાવાડના રોહ
પણ મામડામા વાન કષે તો ગાડા ગણી કાઠે જંજી
જીણુ ને મધુરા નાની મોટી ટેકરીઓ પર નાના
મોટા કળાગડ ને દુલછેડ મહેટ્ટી રજા છે એની
ચુવાન આખા મદાજળેશ્વરમા પ્રમરતી દસ વાગે
જુના મદાજળેશ્વર પહોંચ્યા

પડી ગયાને વાઠે ઉબેલા માનઆઠ મોટા જાને
બે મોટા મંદિર, એ મદાજળેશ્વર એક મંદિરમા બે
કુડ છે. જે ટેકરી ઉપર એ મંદિર બાધ્યુ છે એ
ટેકરી કુણા જેની પાચ મદાનદીઓની માના છે
એ યાર્યો આજગાં જેવા ક્રવાદ દીવને અજગલે
અમે જોયા એ પાચે પ્રવાદ બેગા કરી ગોમુખ
વાટે એક કુડમા પડે છે એ કુડમા બધા જગાણુ
વાડીને પાપ ઘોઇ નાખે છે બધાના પાપ સધરના
કુડ માજ પડયે પાપમય યદ્ય જ્ય છે, ને માર્ણુ કાઠે
એની દુર્ગંધ ફેલાવે છે' રાતે કુડ ખાલી કરવામા
આવે છે અમે સવારે દસ વાગે પહોંચ્યા એટલે
પાણી ફીકફીક દતું કુડમા નાલા પડ્યે જ બીજો
કેપડ ધોવાતો કુડ છે એને જોઇને તો મામડાના
અવેડા પામેતો ડાચડ જ યાદ આવે! આપણા
મદાજળેશ્વર જેવા ઉજન અને દુર્ગંમ તીર્થો પણ
આવા પાપે બધા જોઈ અનર દુભાય છે

કુડચાગા મંદિર મામે જ મદાદેયનું મોકુ મંદિર
છે મર્મ સ્વયંભુ છે કરતુ રૂપેરી થાળું ને મોને
મદયા પૂજનીઓ! ડાચમા ગોમુખી ને આગળ પડી,
મીકગાદાનું રજાણુ મુકી લકમીજીની આરાધના કરના
દત્તા આ આરતવર્ષમા મદાજળેશ્વરનો મદિમા આદિ-
નાથ ગળાથ મડકો અને મોટરો યદ્ય છે પણ એને
પસારો નથી લાગ્યો માન પંડ્યાએએ પ્રતિજા ઉપર
પાણી કેરવવાનો બનતો વત્ત અજગલુપણુ કયો છે

સિવનું સ્તોત્રગાન એ તો બ્રાહ્મણને મન મોઢક
કેરના પણ અધિક પ્રિય અમે છે જે બ્રાહ્મણ દત્તા
પડી બે વડી પર્વતેની લકિતનું સ્મરણ કરી સિવ-
સ્તોત્ર લવકાયાં પૂજનીઓની નિરાશા વચ્ચે અમે
મંદિર છાડ્યુ ગાદતો પ્રમાદ લઈ બે વાગ્યા મુર્તી
મંદિર કરી

ઉદ્યોગ અને અક્ષરજ્ઞાન

રાજાઓમાં જ્ઞાનને તેમ જ ઉદ્યોગને એકી વખતે સરખું સ્થાન મળતું જ નોંધ્યે પૂર્વે એમ થયું વિદ્યાર્થી સમિત્યામિ થઈ ગુરુને ગેર જતો એ એની નમ્રતા, એનો એવામાન સુચવતાં હતા અને તે એવા ગુરુને સાડ લાકડા પધ્ડી કન્યાદિ જગતમાંથી લાવવાની હતી એટલે કે વિદ્યાર્થી ગુરુને ગેર એનીયુ, મોખાલનના ઉદ્યોગનુ અને સાશ્વત જ્ઞાન મેળવતો આમ આજે નથી થયું તેથી જ જગતમાં શુભમર્યાદા અને અનીતિ વધ્યા છે અક્ષરજ્ઞાન અને ઉદ્યોગ નોખા નથી, છતાં તેમને નોખા પાડવાથી, તેમના છેડા છુટા કરવાથી જ્ઞાનનો અભિચાર થવા પાડ્યો છે પરિણે તરછોટેલી પત્નીના એવી ઉદ્યોગની સ્થિતિ છે

એમાંથી કાઢને પ્રથમ સ્થાન હોય તો તે ઉદ્યોગને તે બાળક જન્મથી પોતાની અલગ નથી તાપશ્ચ પશુ ગરીર વાપરે છે પહેલા હાથપગ, ને પછી આખ વાપરે, પછી ચાર પાંચ વર્ષે સમજણ—જ્ઞાન પામતુ થાય છે સમજણ થયું તેતુ જ ગરીરને બુકે તો શરીર અને સમજણ બનેતાં નાન થાય શરીર વિનાની સમજણ હોય નહિ એટલે સમજણનો કુપયોગ શરીરકલ્યાણમાં કરવાનો છે આજે શરીરકલ્યાણ કેવળ શરીર કસવાની કસત જેટલો સ્થો છે, જ્યારે પૂર્વે કસણ કુપયોગી કલમમાંથી મળી રહેતી આમ કહેવાનો આશય એ નથી કે બાળકો રમવાને નહિ એ રમતગમતને થયું જોણુ મગાન હોય એ તો શરીર અને મનને એક જગતમાં આસમ છે શુદ્ધ ગિહાણમાં આવડને મગાન નથી. ઉદ્યોગનુ હો કે અક્ષરનુ, બંને રસમય હોવા નોંધ્યે બાળક અક્ષરજ્ઞાનથી કે ઉદ્યોગથી કદાચે તેમાં તેનો નવિ પશુ ગિહાણનો ને ગિહાણનો દોષ છે

એ. ક. ગોંધી

અમારે 'આર્થર સીટ' જ્ઞાનનું હતુ પાંચ મા-
દ્ય આપ્યાંતા. 'આર્થર
સીટ' તીર્થ મહાજળે-
શ્વરથી જ્ઞાન માટેલ
દશે જે લાઈઓ 'આર્થર
સીટ'થી પાછા ફરતા
મદિરે આવ્યા. અમે
મહેજ પુછપરછ કરી
ત્યાં એમણે કરમકથા
માંડી: 'ભાઈ, રહેવા
દેવે આ વેતવેનના
છોકરોને ત્યાં લઈ જવા
જેવું નથી. વાઘનો પુઠો
ભય છે આદીથી પાકા
માત માછલ થાય છે, તમે
જાહેને માજ પહેલા
પાછા વળી રહ્યા અમેય
અરથેવીજ પાછાવળ્યા'

અમે વિચારમાં તો
પડી ગયા. પણ તોય
હિંમત કરીને પુછયુ,
'વાઘમાં કોઈ માણસ
મળે ખરા કે ?'
'અરે રામરામ ક-
ગેને ! માણસ તો શુ
કાળો દાગડોય ન મળે'
અમારૂં માનો તો પાછા
જ વળી આવ '

થોડી વાર સો મુગા રહ્યા એ લાઈઓ કુંડમાં
નહાયા ગયા. ત્યાં જે પડ્યા નીકળ્યા. અમે એમને
બધુ પુછયું એ કહે, 'અરે કાઈ છંદુ નથી; આ
રહ્યું. ને ત્યાં વાઘ કેવો ? આ તો કોઈ બીટલના
મરનાર લાગે છે, તમે બધા સરખેસગમ્મા છે દમણ
પહોચી જશો. કેડ બાધીને માડો દાલવા'

બમ, અમારે એટલું જ નોંધયું કેડે લગોટ
બાધીને ચાલી નીકળ્યા પાતોના નડકા માપતા,
આનખાસની મુંદરના નિદાળના ઉપડ્યા વચ્ચે

પાટિયા આવે પણ
'આર્થર સીટ' નામ ન
મળે. ધીરધીરે યાકવા
માડ્યા. ઘણુ ચાલ્યા.
તોય પાટિયુ ન આવે.
ઝડી પણ વધુ ને વધુ
ભયંકર ચતી જતી હતી
અને પાછળ મહાજળે-
શ્વર છેડું ને છેડું જતુ
હતુ અમારા પગ પાછા
વળવાની ના પાડતાના
મન તો એમાં રાજ જ
હતુ છુદ્ધિ તકેવિનઈ
કરતી'તી, પણ એને કાણ
ગમીકારે ? 'આર્થર સીટ'
નું દરેક આખા મહા-
જળેશ્વરમાં-અરે આખા
મલ્યાદ્રમાં અદિતીય ક-
હેવાતુ એ કેમ મુક્યાં ?
થોડી વારે પાટિયુ હે-
ખાણુ. મનુએ હોટ કાઢી
અમને પણ થયું કે બસ
એ જ. ત્યાં તો અવાજ
મખમખો 'માયિમી
પોર્ષટ !' માયિમી નદીનુ
ત્યાં મુખ હોયુ નોંધ્યે
એમ વિચારી ચાલ્યા
બહુ દૂર નહોતુ પટારતી
કોર ઉપર આવી ઉભા

અદીત્રણ દત્તર શીટ ઉડી ખાણમાં માયિમીનું મુખ
અને નાનકડો પટ દેખાતો હતો ચાંદેકાર કુંગર
સુકી રહ્યાંતા. એ કેટાણું નાનકડી કુંડી હતી. નિર્મળ
પાણી ભર્યુંતુ પાણી પીધુ. જેત્રુ લાઈઓ યાકવા-
પાકવા શોચ જઈ આવ્યા. સાજા આગળ ચાલ્યા
મુખ્ય રસ્તા ઉપર આવી ગયા ગામડાના માણસો
અને ગણો ચારવાવાળા મળવા માડ્યા. જલ્દારજની
નિરાનીઓ આવી પીળી રાખ. એ રાખ જલ્દારજના
ચનની હોવાનું કહેવાય છે માર્ગોપદેશિકામાં વાંચ્યું

‘અગ્નિ અદાનખ્યે કર્પૂરનિઝકો નામ દશિન’ એ કર્પૂરનિઝક નજરે જોવા મળે તો ? પણ એના દુગુણે અભાગ મરીર બેદાય તો ? ચપડી રાખ ક્ષણ આગળ ચાલ્યા બેનખુ કેડીઓ નીચે ગમગામા ઉતરી હતી હતી ચર્યે એક ‘કેસર ઝેક’ આપ્યો એની ઉપર ચડ્યા જેટલો નમય નહોતો હવે તો ‘આર્ય મીટ’ નામે દેખાવા માડી વેનવેનનામા પહોંચી મયા

‘કેસર પદાગની અખી કાળી ચઢને નામેના પદાગને મળવા આગળ ધ્રુમે એને જુશિર કહેવામા આવે છે’ આવી ભુગોળમા વ્યાખ્યા હોય તો આને જુશિર કહી શકાય આર્ય સાદેળને અમર કરવાનું એવું મળ્યા કાગળુ ન દેખાયુ દેખાવ ખરેખર અપૂર્વ હતો—આદ્યુત હતો. ‘મૌ અવાક ચઢને ફાટી આળે ઘટીઅર જેઠ રલા’ પગ નીચેની પાચ દત્તર શીટ ઉડી ખીભામથી ચાપાચ નકીઆ નીકળીને મામેના પદાગમા અદક્ષ થતી હતી કેવી એ નહીએ ? મદતમા ગામીછનું ત્રાગન કરવા શુદ્ધ ખાદીના મહેર નાકાની કેડી કરી હોય નદિ ? નામે ધીમ ત્રાડી ચિત્તા વાવને સારી ભેડીની અક્ષા, ઇંડ, વચ્ચુ, રડ મરન, ને અજ્યાળી ગતે અર્ધો દાડિયાગન ડમવા ઉતરી પડતા હોય તો નવાઇ નદિ મદાગના માનીના ગખ આ લીસાનગી ચરીચરીને વારના પેટ ચીંગતા

શકરદાદાને આ રમ્ય બુધિની ભાગ કાઢી દેનાર મેઈ કલાત્મિક મણુ હોવો જોઈએ આમ હૃદય આકામે અડના ગિણરો ઉપરથી નીચે નજર ટર્કીએ ધીએ તો મનમા એમ થઈ જાય છે કે કશું જોવા કુશળ કારીગરે આવી બુદ્ધ કેમ કરી દરેક ર કરીએ સેવા બતાવવામા એણે પોતાની કલા-કારીગરી, અક્ષત-હાસિયારી વાપરી નાખી છે, પણ એમા એક જ ખામી વડી ગઈ છે એ પાળો II. કાગડા જેવા પક્ષીન પાળો ને મનુષ્યપ્રાણીને નદિ ? કેવો અન્યાય ? અમને ઉડીને નામે પ્રતાપગર ઉપર પડવાનું મન હતુ, આ સંવાદિની દાર ઉપર ઉડીને અમરે રાષ્ટ્રદના દર્શને જડુંતુ, પણ જે પાળો વિના જધુ અસક્ષ્ય ? અમે છાંચગના શુણુ મમાગી આ બુલ માકે કરવાનો અનંતા પ્રયત્ન કર્યો અને પાળોની માગ બુનિા મવાનુમતે કર્કશા દારવ પણ પડ્યો રલો અમારા હમાથી કોઇ એ દરાવ ઇચ્છના દરજાગમા પહોંચાડયા

જ્યા તેવાર નહોતુ

માજ પડવા આવીની પગણે પાછા ફરવું પડ્યુ તીર્ય મદાળજેશ્વર મુક્યુ તો ય મુક્યોગ નહોતો થયો મેઈ મદાળજેશ્વર દોટેક માછત્ર ઝીલ્યા એક પગથિયુ આવ્યુ એ પણ એક તરફના દેખાવ જોરા કાઈ જતુંતું. અમારે તો એક દિમા બપુ જોઈ લેવુંતું. ચાલ્યા—ધાતુ ચાલ્યા અંધારે થવા આવ્યુ તો ય છંકો આપ્યો નદિ, જેટલે પાછા વળ્યા વળતા મદાળજેશ્વરનું મોવી ઉંચુ શિખર આવ્યુ એનું નામ તો નિમશ્ચ મયુ છે. શિખર ઉપર ચડ્યા ચોપામનું દક્ષ આપ કપિ એનું દત્ત લગભગ ચરધુ મદાળજેશ્વર દેખાતુ દત્ત. એક નજર ચારેકોર ફેટી શુ જોયુ ?

આમ જોયુ તો દિંદના દાડપિંજર જેવા શરીરમા દહ ઉત્તન ધમેભાવના ભરી છે એની માછી પુતો તીર્ય મદાળજેશ્વરના ખંડિયેા વચ્ચે મદારડના ધમે-ધવજ ફરે છે; અંન મામે ગવર્નરના બગલાને માથે મોરી નત્તાનો પ્રતિનિધિ એ ધર્મની અવગણના કરી ગ્લા છે. એક તરફ પૂર્ણ સ્વાનંત્ર્યની નિશાની રૂપ લીલા રંગ ઉપર, પરાધીનતાનો લાલ રંગ પાચગના, નવા મદાળજેશ્વરના પિત્રાયતી નળિયાવાળા બગલા પડ્યા છે, અને એ શુવામીના લાલ રંગમા અમેછ ગભ્યના ચામલા જેવા, કેમી અમ્મલદારોના બગલા ચાર વધારે કરી ગ્લા છે. એ બગલાઓની સખ્યા વધવાની માથે, દિંદના નકશા ઉપર અને મદાળજેશ્વરની ટેકરી ઉપર લીલા રંગ ભુમાતો જશે ને લાલ રંગ પથ્થરમે આ દેખાવ જોઈને કયા દિંદી બુવાલનુ દેયુ ન બેદાય ?

ઉતારે આપ્યા ત્યારે જાગ કપાક અને જાનીશ માછજોના પથ પુરો થયો હતો પગ ભરાઈ ગયાંતા પેટ ખાલી દત્ત એ દિવમથી ઉનું અજ નહોતુ ખાધુ આજ બધાની મગ્ધ હતી મરમાગરમ દાળબાન હોય તો કીક, રાધવાની શ્રદ્ધા ઓત્રવાઇ ગઈતી. પણ પુટ્ટીપુટ્ટીને જામન કરી દાળ, ચોખા ખરીલા વામણુ તો તેવાર જ દેના બાન તપેપ્રામા મુક્યા દાળ જળાની ચરદીમા મુટ્ટી મનના દન વાગ્યે મેઈ તૈવાર થઈ દાળ તો બુજ મગ્મ બનાવી હતી. વધાનવાર અંધી નરેદશી કર્યોતો મૌ જમવા એકા પવન-વળામા ભાન, ને ભાનના આગમાં દાળ લીધી ‘ઝ

મદનાવપતુ . . . 'જમવાનુ શરૂ કર્યું એક કોળિયો ભયો. બુખ ખુબ લાગીની. બીજો ભયો તો માના મોઠા ઉપર ફેરફાર થવા માડ્યા. કોઇનું એરડિયુ પીધા જેવું, તો કોઇનું કિત્તમીન ખાધા જેવું.' 'આ શું ચોપાળભાઈ ?' 'દા માણું, કાક છે ખરું. શુ ભાન ખરાય દશે ? આ કોકમ જ ખોરા લાગે છે. કા તો ખંધે પડી ગયા.' કડબુ ઝેર જેતું લાગે.' કોળિયો મોઠામાંથી પાછો વળે.'

અગે ગર્બીર પિચારમા પડ્યા ખાતું બધ કર્યું. ગંગાળીનો વહેમ આગો ચરડી નપાસવા માડ્યા એકાએક માનું કારણ મળ્યા ચુ ત્રાજાની ચરડી, પદર દિપસતી અવાયર, ખરાયર સાક કચેલી તોય કાક રહી ગયેયો. ઘસ, પડી તો ખાતી થઈ ગઈ ત્રાજા સાથે કાક એકરન થઈ ગયો'તો ધધેરે લાલ ગળી પુરી કાઢી પણ કોઈને ન ભાષી કોઈએ કાને ન ખાધુ. બીજો દિવસે પુના જવાનુ દત્ત. રાત્રે જ મોટર બાધી નેહજી, નદિનર મવારમા પદર રૂપિયા થઈ જાય. જણુ દીઠ પાચ રૂપિયા પુના સુધીનું બાકું ફગાવ્યુ પુના ૮૦ માર્ગલ થાય

મવારમા કાનણુભાણી કરી પુરીકેરીતો નાખતો કમો. પદાક ઉત્તરમા મોટરને લેખમ દોષ છે મામગમો મોટર વાકમા મળે ત્યારે તો અકસ્માતો પુરો ભય. પણ દશ સુધી અકસ્માત થયો નથી ખાત્રીનથી આખોમ માણસની ઝડપે મોટર ઉતરી પડી વાકમા મોટર ખતી પુના સુધી માધી મડક છે ત્રાક જણુ જાણા. સુકા કુચા વીધીને મોટર ચાલી. ખોરોમા સાથાખાર-એકે પુનાની ખતરમા ઉતારી દીધા મો નિવેદનિ ત્યા ઉતારો કમો. આખળી જ પના લખી ગખ્યો'તો, એટલે બોજન તૈયાર દત્ત. નાદીવીધ જગી પરવાયો ત્યા ચાર વાગ્યા પાચ વાગ્યે નિદગર મોટર જતી હતી. જરૂરજોગો મામાન લા' મોટરમાં ચડી ગયા તે નદેશે આવે નિદગર

રામનારાયણ નાગરદાસ પાકક

'ગોઠ, દે. આ રૂપિયો. અને કુમલ ત્રાજના જરૂર છે' નવમા જ નોકરી પર રહેવા મોઠાએ મોના ૮૫મા રૂપિયા મુખના કડુ

'વાદ' કોઈને પ્રમાણિક નો ખરો.' ગોઠએ કહ્યું.
'મે તારી પરીકા કરા માંદ જ રૂપિયે મુજે દત્ત.'
'મે પણ એમ જ પાડું'તુ, ગોઠ.'

બૂપણુ લક્ષણુ

(અલંકાર પાછળ પાન ૩૨૪ થી)

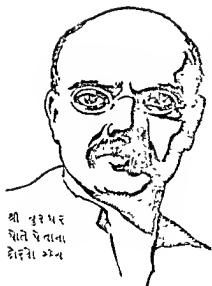
દેખાતી નથી ગ્રમકાળમા કોઈ દેકાણું છે ચોલ અને પડીના મયપમાં તે જણુ નજરે પડે છે જદામીના શિલ્પમા જે બાણુના માથા પર અંકેર મેર દેખાય છે. પેટુની ઉપર નમ્મોવચ્ચ ઝુમ્મનો મોતીનો તોંગે થળી નકસી ને કારીગરીથી બરેશે દોષ છે. (જુઓ ૩૨૪મા પાના પરના ચિત્રમા આકૃતિ ૪, ૫, ૬)

પાદમલક (નૃપુર) અને કલકવલય

કલકવલય પગના કાઠામા પહેર્યુ થયેલું છે પાદમલક પગની ધુરી નીચે પગના કબ્જા ઉપર મેં છે. તે એક ત્રણપાનુ દોષ અથવા થળી પડીએનું થયેલું દોષ, અને આ પડીએના એકએક કારીયા નેહજી દોષ થળીવાર અર્ધ મુપરીએ પાનુ દોષ અને નલવેળા મધુ તાલ આપતી દોષ. થળીવાર પાદ-નામક પાનુ અને લંખગોળ આકૃતિનું દોષ છે અને તેમા ત્રીણી કારીએ બહેવી દોષ છે, જેથી ચાલ ન મુદર ખાણુખાણુટ કંઈ છે. પાદમલકને નૃપુર પણ કહે છે (જુઓ ઉપરના ચિત્રમા આકૃતિ ૧થી ૩.)

[અરસાની 'ત્રિભુવન સિંચાર' એ ગાવરી. (પેશાનુ માદિલ મખના) ત્રેમ નિમિત્તા આવેલા અર્થેલ વેળ ૧૪૨થી]

શ્રી પુરંધર
ચાલે પેનાના
દોરનો મેન

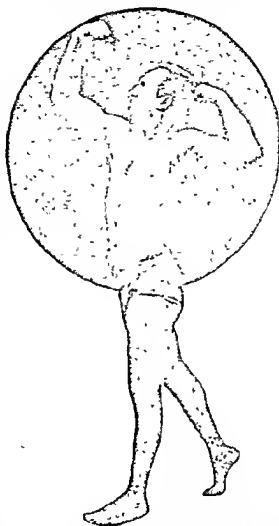

શ્રી પુરંધરની
સ્કેચ-ચુક્રમાંનાં
ધોરનાં પાનાં

ની રો ગી રહેવા આટે ઉપવાસ કરો

ધણી એમ જમાને છે કે ઉપવાસ કરવાથી નળગાદ આવે છે આવો સંદેહ આપવાનું કારણ એ છે કે આપણે આપણા શરીરની રચના ને તેમા થતી ક્રિયાઓનો અભ્યાસ કર્યો નથી હોતો. ખોરાક પેટમા ગયા પછી તેના પર શી શી ક્રિયાઓ થઈ શકે છે તેનો જુદા અરખો અભ્યાસ પણ આપણને હોતો નથી. કદાચ એમ વધારે ખાઈએ તેમ વધારે તાજા થઈએ એ નિશાનને અનુભવીએ છીએ, અને આને લઈને જ આપણે શરીરે નળગાદ બનતા જઈએ છીએ ! એટલે કે શુક્રાળમાં આપણે એક વનનો લુપ્તમગે વેરીએ છીએ !

આવો સંદેહ ટાળતા માટે પહેલા તો આપણું ઉપવાસ એટલે શું એ બરાબર સમજવું જોઈએ. આત્મી આપણી અગિયારસ ઉપવાસ તરીકે લેખાય નહિ, કાગળકે અગિયારસ કરીને તો આપણે સો લોભગા ખાતા હોઈએ તેના કરતા કસા-નોડલણ ખાઈએ છીએ, અને કેટલીક વખત તો આટોપ્યને દાની પહેલાયે તેવો ખોરાક, મીઠાઈ, નળેલી ચરમા-ગમ્મ વગરના પગે દામીગાળે પેટમા ભરીએ છીએ. 'તે દિવસે' 'હુ થુ ખાઉં' 'હુ થુ ખાઉં' એ જ પ્રથમ મનમા ધોળાવા કરે છે, અને તેવા

આવો દિવસ હદ ને કદ મોમા નાખ્યા જ કરીએ છીએ. પરિણામે, ઉપવાસને દિવસે જ આપણી હોજરીને મળત કામ કરવું પડે છે.

આમ ઉપવાસ કરીને કોઈક શા માટે બાંધેપરતો ખોરાક વધુ પ્રમાણમા લે છે ? કારણ એટલે છે. તેઓ એમ માને છે કે ઉપવાસ કરવાથી નળગાદ આવે છે અને ગમે તે સળે-ગોમા જે કંઈ ખાવામા આવે તે બધું શરીરને પોષણ જ આપે છે. અલગતા, શરીર નિભાવવામા ખોરાક મુખ્ય છે. ખોરાકમાથી જ આ શરીરને પોષણ મળે છે.

અને તેની ગદ્દિ થાય છે. પણ તે કેવા સંતોષોગા લેવાય છે તેનું માથું જાન આપણને રજું નથી.

જનમમાજ એમ માને છે કે એક દિવસ લુપ્તમા રહેવાથી શરીરમા કંઈક ને કંઈક ઓછું થાય અને છેવટે માન પરી મરી જઈએ ! આ એક મોટી ગેરસમજ છે. ઉલટું, હોજરીમા નાખેલો ખોરાક પુરુપુરો પચી ન શકે તો પછી બાકી રહેલો ખોરાક પ્રદરા માટે છે અને તેમાથી વંતુઓ પેદા થઈ કોઈની ઊંડી જાતને છે અને કોઈની જગલુ એટલે મમજનું કે નંદુરતીમા કદાચ ને કંઈક વિશેષ પડતાનો જ.

ધોળીનું આ એ જુદાજુદી રીતે બદલ નીકળવા

પ્રયત્ન કરે છે અને આપણે લુપ્તાનુદા રોગો નમજીએ છીએ પરંતુ બધા રોગો ઉપસા એક જ ટાંગણે લઈને થાય છે ન્યારેન્યારે મજેબમ, તાવ, ઉઘડી, માથાનો દુખાવો વગેરે થાય ત્યારેત્યારે સમગ્રત્રુ કે કુદરત આપણા શરીરમાથી એને બદલ કાઢી નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે આવા સમયે જો આપણે કુદરતના કામમા અવગણ ન કરવા નાખી મરણતા કરી આપણે તો જલદી માન્ય થઈ જઈએ છીએ અન્યરથ શરીરમા ખોરાક નાખવાથી ઉઘડુ નુકશાન થાય છે એક તો આવા શરીરમા ઝેરી વસ્તુઓનો જથ્થો હોય છે, તેમા ખોરાક વાટે આપણે નવો ઉમેરોએ છીએ, આથી પાણીન એ આવે છે કે આપણે નાસ્ત થરાને બદલે વધુ ને વધુ માદા પેડતા જઈએ છીએ

આ સમજવા માટે આપણે એક મામાન્ય ગ્રાણી ઘોડાનો દાખલો લઈએ તે માદો પક છે, ત્યારે બીકકુદ્ર ખાતો નથી એટલુ જ નાદિ, પણ તે ખોરાક મામુ પણ જીનો નથી, ફક્ત હંકુ પાણી જ પીએ છે આ બધુ મનન કરવા જેવો દાખલો છે શરીરની મામાન્ય ન્યના ઘોડામા અને મનુષ્યમા સગી હોય છે કાઠને રિચારકાકિત નથી, ન્યારે મનુષ્યમા તે છે છતા બોનો શરીરમા બનતી ખોરાકની કિયાઓ તો સરખી જ છે, કેર માત્ર એટલો કે પ્રાણી પોતાની ટ્રેન્જી અનુમાર કામ કયે જાય છે, ન્યારે મનુષ્ય જુહિને વેગળી મુકી કારણો આપવા ભેસી જાય છે આથી કેટલીક વખત સુખી થવાને બદલે તે દુખી થાય છે આ ઉપરથી એટલુ રષ્ટ્ર થાય છે કે ન્યારે અનાજ ઉપર આપણને રચિ થતી ન દોય ત્યારે જે કર્મ ખારામા આવે તે શરીરને પોપણ આપવાને બદલે ઉઘડુ એ જની શરીરને માદુ પાડે છે

હવે ઉપવાન દરમિયાન શુ થાય છે તે જોઈએ આપણે જુખ ખોર્મ ભેટલા હોવાથી આપણી હોજરીમા કદ પણ નાખવામા આવતુ નથી પરંતુ શરીરની અમુક ગરમી ટકાવી રાખવા માટે કદક ને કદક પોપણ તો જોઈએ ત્યારે આવુ પોપણ કયાથી આની શકે? શરીરના ચુલુ પ્રમાણે આ પોપણાએ નળગા વસ્તુઓ પહેલી બળવા માટે છે આથી શરીરની નળગા વસ્તુઓ જેમા પેસા ઝેરી પદાર્થોનો સમાવેશ

થઈ જાય છે, તે પહેલી બળવા માટે છે આ પદાર્થો ખલામ થયા પછી ચરખી અને ગદુ લોહી વપરાવા માટે છે આથી ઉપવાનમાં આપણુ લોહી વધારે ચોખ્ખુ બને છે હૃદય, ફેફસા, હોજરી આનંદા, ટેલેન્ડુ વગેરે અગલના ભાગોને તો માધારણ જુખ-મરામા પણ નુકશાન પહોચતુ નથી ઉલતુ મનન કામ કરવાથી તેમને જે નુકશાન પહોચતુ હોય છે, તેમાથી તેઓ ગમી જઈ ફરી નવા બને છે. ઉપવાન દરમિયાન શરીરના જુદાજુદા અવયવો કેટલા ભાગમા વળગાય છે તેનુ પ્રમાણ નીચે આપ્યુ છે

ચરખી	૯૭ ટકા	રનાયુ	૩૦ ટકા
કેલેન્ડુ	૫૬ "	બેરોળ	૬૩ "
લોહી	૧૭ "	ચાતતણ	૦ "

ઉપવાસ એ કોઈ પણ વ્યાધિનો કુદરતી ઇલાજ છે તેમા કદ પણ અવરાય ન નાખતા મરણતા કરી આપણી જોઈએ. આ મરણતા ઘણી રીતે થાય છે. એક તો ઉપવાસ દરમિયાન હંકુ પાણી પીવાથી પાણીમા રહેલો પ્રાણવાયુ (આકિમજન) શરીરમાની ઝેરી વસ્તુઓનો નાશ કરે છે 'અજીર્ણ વારિ ભેખળ' ન્યારેન્યારે અજીર્ણ થાય ત્યારે ફક્ત પાણી જ પીવ આથી અજીર્ણ મરી જાય છે પાણી પીવાથી હોજરીને કદ પણ કામ કરવુ પડતુ નથી ઉલતુ, ઝેરી વસ્તુઓનો જલદી નાશ થઈ જવાથી તે નરન સાક થઈ જાય છે ઉપવાસમા પણ જુખ જેવુ લાગે ત્યારે ફક્ત હંકુ પાણી પીવ પાણીની મદદથી સગી ઝેરી મળનો જલદી ત્યાગ કરી શકે છે અને પરિણામે શરીરમા જીવન વધે છે

ઉપવાસમા અતી પ્રયોગ કરવાથી આનંદમાં સાક થાય છે એ પણ ખાસ જરૂરગો તો નથી જ, પરંતુ દાહના જમાનામા ન જોઈતી વસ્તુઓ દદ ઉપગત ખાધા કરવાથી આપણા ખોરાકમા ઝોટકી બધી કૃત્રિમતા આવે છે કે આપણને દમેશા કળજયાત ગ્લા કરે છે અને તેથી આનંદના નીચલા ભાગમા મળ એકઠો થયા કરે છે દરદમેશ આ ઝેરી મળ પુરેપુરે બદલ નીકળી શકેતો ન હોવાથી લોહીની સિરાઓ ત્રાટે આખા શરીરમા તે ઝગ ન્યાપે છે, અને તેથી ચાતતણનો નળગા પડે છે ને પાચનશક્તિ ઘટે છે મસ્તીના પ્રયાય આ મળનો જલદી નાશ કરેતો

હોવાથી જલુ ઉપવાસી થઈ પડે છે. વળી તેથી અનગમ પ્રતી રીતે ખુલ્લા થઈ શકે છે.

આ ઉપવાસ ઉપવાસમા મનનું કારણ ખાસ જાણવાલો છે. મનોજગત ન હોય તો ઉપવાસ થઈ શકતો નથી. નિશ્ચયજન નહિ હોવાથી ઘણાઓ ઉપવાસ કર્યા પછી તુરં જ તોડી નાખે છે. ઉપવાસ કરવો એટલે કંઈ જુગ્મ્યા મહેતુ એટલું જ નહિ, તે પૂર્ણ રીતે સાત્ત્વીય પદ્ધતિથી કરવો જોઈએ ઉપવાસ એ એક જાતની વેદ છે એમ

સમજ ન કરવો, પણ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી તેના નિ-
યમાનુસાર કરવો. ઉપ-
વાસની રેખ પાડવા માટે
કેટલીક વખત સગીરજ
મમલ કરવા પડે છે.
ઘણાનાં સર્ગોવલસા અને
મિત્રોના ઉપવાસ સામે
વિરોધ હોય છે, અને
તેઓ કંઈક ને કંઈક
તો ખાવું જોઈએ એમ
આશ્ચર્ય કર્યા કરે છે.
હવે કુદ જોવો ખોશ
પણ શેવાની તેઓ કરજ
પાડે છે. આપા કુરા-
અદને વશ થઈ ઉપવાસ
તોડવા પડે છે એટલે
ઉપવાસ કરનારે આતો
વિચાર કરી તેને માટે દર
મનોજગત રાખવું જોઈએ.

જેમણે કદિ ઉપવાસ
ન કર્યો હોય તેમણે એકાદ
જે દિવસ કળાદાર કરી પછી ઉપવાસ કરવો ઉપ-
વાસ દર્શનવાન જુગ પાછી પીવાની રેખ પાડી ને
ખુલ્લી વધામા ખની શકે તેટલું કરવું આપણું સારી
માઁ થવા કહે છે એમ માન્યા કરવું. સર્ગર માટે
થયું છે, એની પહેલી નિશાની જો લાગશે કે આપણા
અભિમાન્વીર નિયમિત અને મધુર થશે, અને એ દિવા
કાલ પણ અંતરાય મિત્રાય થશે વખતે આવશે

જોખ પણ થઈ આવશે. આવી રીતે ઉપવાસમા
સૌથી પહેલાં કાષ્ઠો કેફાને ચાલ છે તેવી રૂધિર
સાફ થવાની ક્રિયામા ઘણી વધારે ચાલ છે જલ
ઉપર પહેલાં જે ઠારી વળેથી હોય છે તે ઉપવાસને
અંતે લગલગ જતી રહી જલ અપવ્ય અને ચોખ્ખી
જને છે. દાન ઉપર જે ગંદા જલ પડ્યા હોય છે તે
પણ જતા રહે છે. મૂત્ર પાંદલા વિચિત્ર રંગવાળું દશે
તો તેનો રંગ મુકા ધાસના રંગ જેવો ચોખ્ખો

ખનરી સર્ગર ઉપર લા-
ભાશ આવશે. ખાવા
ઉપર અણગમે થશે,
ને ઘણી વાર તો સારી-
સારી વાનીઓ મામે
હોવા છતાં પણ તે
ખાવાનું મન નહિ ચાલ.
આ ઉપવાસથી આવતી
સારીની નૈર્મલ્ય પ્રકુ-
દ્ધતા અને નંદુરજાની
નિશાનીઓ છે.

ઉપવાસ દર્શનવાન
એકાદ માંદા કરવા
જવાની કમરન પણ
કરવી તેથી કમર, કેકમા
અને પેટના અપવેગને
જોઈની કમરન મળે છે,
આખા શરીરમા લાંબી
કરવા માટે છે અને વર
સાફ થવાની ક્રિયા ઘણી
ઠપથથી ચાલ છે ઉપ-
વાસ દર્શનવાન મામા
ગમ, ગમિન કે ગંભીર

મધદરીએ મુજ નાવ

માતની પત્ર

મધદરીએ મુજ નાવ

મજુજ, મધદરીએ મુજ નાવ,

આ બેટી રંક અવાવ — પ્રભુજી

તોડાની વરોળે માધુ ધોર મદા ધમસાય,

દાય સુકાન છટે ને ઉડ ઉડ ચાલ વડાય,

પરમ આ' પાસપાર નડાય,

પ્રભુજી, મધદરીએ મુજ નાવ

દુઃખ આત, નીચે જળ કાળા, ચોખ્ખાંડ અંધાર,

શીવાની મનો લા માગે તુ મુવ તારમુદાર,

પરમ આ' ઝવનમાર્ગે અનાવ,

પ્રભુજી, મધદરીએ મુજ નાવ

જુગ વતસલ અમુને અમન થમમે નાગગંજ,

ઉડી ઉડી આખોએ રમશે મેરખનુના રમ,

પરમ આ' અંતરમાલુ અવાવ,

પ્રભુજી, મધદરીએ મુજ નાવ

આ બેટી રંક અવાવ — પ્રભુજી

દેશજી પરમાર

નિચારે લાવવા જોઈએ નહિ. માનસિક આરામ
પૂર્ણ રીતે સંતો જોઈએ.

ઉપવાસ કેટલી મુશ્કેલી હોયો જેમણે એ
સાક્ષતપણે કહી ચકાવ નહિ ઉપવાસનો અર્થ જ
એ છે કે જ્યાં સુધી ખરી જુગ લાગે નહિ ત્યાં
સુધી કંઈ પણ ખોશ ન થેવો. શરીરમાંથી જે
વસ્તુઓ નાશ થવા પહેલાં ખરી જુગ લાગતી

નથી જેઓનું શરીર વધારે બમરેણું હોય તેમણે આ ઝેરી વસ્તુઓનો નાશ કરવા માટે વધુ દિવસનો ઉપવાસ કરવો જોઈએ સામાન્ય રીતે પાચક દિવસનું લવન કરવાથી શરીરને બીજકુલ વાધો આવતો નથી તેથી વધુ દિવસના લવન માટે અનુભવીની મહાદેવેલી

ઉપવાસ કેવી રીતે તોડવો એ જાણવું તો વળી ખાસ જરૂરનું છે ઉપવામ કરવો સહેલો છે, પણ તે તોડવો ઘણો અઘરો છે. એમ અનુભવ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. ગમે તે વસ્તુ ખાઈને ઉપવામ તોડવામાં આવે તો કાયદા કરતા નુકસાન થવાનો પુરો ભય રહે છે ઉપવામ તોડ્યા પછી ભુખનું જોર એટલું બધું વધી પડે છે કે ખુબ ખાવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે અને તેથી હોજરીને વધુ પડતો શ્રમ આપી દેવાય છે આમ ન થાય એટલા માટે આપણે ખરા અને ખોટી ભુખ વચ્ચે શો તફાવત છે તે જાણવું જરૂરનું છે

દાસના જમાનામાં લોકો ખાવા માટે થયે છે, થયવા માટે ખાતા નથી. આપણે બધા ભુખ લાગી છે તેથી ખાતા નથી, પણ ખાવાનો મમય થયો છે માટે ખાવું જોઈએ એ વિચારે જ ખાઈએ છીએ આપણામાના ઘણાખરાનું માનવું એવું હોય છે કે ખાવાના સમયે ખાવાનું ન મળે તો ભુખ મરી જાય છે અને પછી ખાવાનું ભાવતું નથી વાસ્તવિક ગતિ ભુખ મરતી નથી, પણ કુદરત કહે છે કે શરીરમાં ઝેરી જથ્થો વધી ગયો છે માટે લવન કરો. પરંતુ ખાવાના સમયની ખોટી ભુખથી શરીરમાં એવી તાલપદતા આવી જાય છે કે ખાવાના સમય પહેલાં આપણને ખાવા ઉપર બીજકુલ રુચિ ન હોય તોપણ તે સમયે તો તાત્કાલિક ખાવાની કૃત્રિમ ઇચ્છા થઈ આવે છે કેટલાકને તો આ સમયે ખાવામાં ન આવે તો આખે અંધારા કે ચક્રા પણ આવી જાય છે. આ બધું પેલી ઝેરી વસ્તુઓ બળતી હોવાનું પરિણામ છે જ્યારે આવું થાય ત્યારે મનજીવ કે આપણને ખોટી ભુખ લાગી છે નિશીગી માણસ એકાદ ટક કે દિવસ ન ખાય તો તેને ખરી ભુખ લાગતી નથી ને દરેકની માફક તેના અવયવો પોતાનું કામ કરે જાય છે ભુખ મરી જતી નથી, પણ ખોટી ભુખ મરી જાય છે આપણને જ્યારે ખરા ભુખ લાગે છે ત્યારે ગમે તે ખાઈ લેવાનો વિચાર થતો જ નથી, પણ કંઈક

એવું જ ખાવાની ઇચ્છા થાય છે કે જેવી તદુનસ્તિ વાધો ન આવે. દરેકને આપણે આપણો ઉપવાસ આ ખરી ભુખની પેઠી બાજુએ લગાવીએ તો જ ભુખમરો શરૂ થાય છે એવો ભુખમરો વેંચાથી શરીરને કાયદો થતો નથી

ઉપવામ પછી શરીર તદ્દન નવું બને છે, અને એવે સમયે ગમે તે ખાઈ લેવાથી ઉચ્ચ નુકસાન પહોંચે છે કટલા દિવસનો ઉપવામ કરવામાં આવ્યો છે એ જોઈને મહાગર્ભક તેને તોડવો જોઈએ વધારે દિવસનો ઉપવામ કર્યો હોય તો ખોગક લેવામાં બહુ ધીમેથીએ ચડવું જોઈએ એકાદ બે દિવસના હોય તો દરેક મુજબ થોડા ખોરાકથી શરૂઆત કરવામાં વાધો નથી

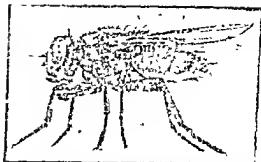
સામાન્ય રીતે નોથી પહેલા પાણીમાં લીંણનો એ નાખીને ને પી જઈ ઉપવામ સહેલાઈથી તોડી શકાય છે નાગીના રમ પાણી આવે આ પછી ઉપવામની મારામાં સારી અમર લાવવા માટે દુધનો ખોગક દિનારદ છે. ઉપવામ દરમિયાન શરીરમાંથી જે તરવે બગી ગયા હોય તે દુધના ખોગકથી લાવી શકાય છે અને તેનાથી ઘણી ઉંચી જાતનું આગેમ્ય મેળતી શકાય છે દુધ કેટલું અને કેવી રીતે લેવું એ પણ જાણવું જોઈએ પહેલે દિવસે એથી દોઢ કલાકને અંદર અઘો શરૂ દુધ લેવું ફીક પડે છે એ પછી તેનું પ્રમાણ વધારી ધીમેથીએ પોણા કલાકે અરધો ગેર દુધ લેવામાં આવે તો તે પચી જાય છે આ પ્રમાણે થોડા દિવસ મુધી દુધ લઈ સામાન્ય ખોગક ઉપર સહેલાઈથી જઈ શકાય છે ત્રણચાર અઠવાડિયા મુધી કંઈ દુધનો ખોગક લેવામાં આવે તો વળી વધુ કાયરો થાય છે

આ પ્રમાણે ઉપવામ તોડ્યા પછી ફરીથી શરીર મા કચરો ભરાઈ ન જાય એ માટે સાવચેત રહેવું જોઈએ પછી તો મદિનામાં એકાદ બે આવા ઉપવાસ કરવાની ટેવ પડી જાય છે ખોગકમાં દુધ, નિંજીવ, શાકભાજી અને આમલમવાળા ફળો—કીંણ, નારંગી વગેરે—નું થોડું પ્રમાણ હોય તો આગેમ્ય જળવાઈ રહે છે. ધાર્મિક પરિવ્રમ—ખામ કરીને ચાલવાની કમગત તો દરેકે અરસ કરવી જોઈએ

ચુનાભાઈ ધ. પટેલ

માખી

માખી

૨ ફરતી ખરચના, બગોળ, ખગોળ, ગનરખનિઓ, સિંદ, વાપ, વર, શિયાળ, દાથી, તાદગ, ગથેડાં, ડીડી, કલુગ, મધમાખી, ભમરી, ઉંદર, મગજર, માકડ એ જાણતી વાતો આપણે ફરીએ છીએ, માલગીએ છીએ, એમના વિશે અભ્યાસ પણ ફરીએ છીએ, પણ માખીને માટે વિશ્વકોષ ઉઘાડીને જોવાનું તથા વિચાર કરવાનું કાંઈને સુઝતુ નથી. માત્ર ચેત્તાસામા ભોગનોએ માગમાન બેગી એ એ પેટમા જ્યાં પામે તો પોતાનું ધ્યાન એ જોતજી દિવસ સુધી આપણી પામે ધરતી શકે છે ખરી.

શબ્દ, રૂપ, રૂમ, ગંધ અને સ્પર્શ એ જાણ સ્વાદનો અનુભવ માખી કરી શકે છે કે નહિ એ અજ્ઞાત નથી. કારણ એને દાન છે કે નહિ અને છે તે ક્યા છે એ ખબર પડતી નથી, પણ માખી ભેલે-ગળખણે તો છે જ, બેલતી હોય છતાં એ માલગી ન મકતી હોય એમ કેમ સંભવે?

એનું નાક પણ આપણે જોઈ શકતા નથી. પગુ મગાપણની કમ્પી પરી કે માખી ગમે ત્યાંથી આવી દાબર મઈ જાય છે, તથા તેજ જેવી પડતી પામે આવીને નરત ભાગી જાય છે એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે માખીનું નાક આપણાથી અડધાનું—કીડીના નાકની રકિત પડતુ જોઈએ.

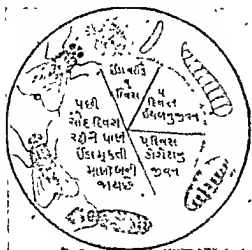
જાકી માખીની આંખ જેવી મોટી આંખ તો કોઈની નહિ હોય પુણતી હોય તો કહેવાય નહિ. પણ દાથીના કાન કરતાં જે માખીની આંખ પ્રમાણમાં મોટી હોય છે એમ. માખીના માથાની ટોચે દેખાતી મતી કાઢીના રૂપના જેવી જે સ્પષ્ટ બેગી કરીએ તો તે એના કાગળના દમકા કે ગામડા બાવ જેટલી દડા મોટીમોટી આંખની ગમિયત જે આપણને

જોતા મગાપણના બનાવેલા માખીના ઉપવા ફોટોગ્રાફ પગથી જણાશે કે એના આંખા મરીર પર ઝીલી બરડ કચાડી હોય છે રોચન જાતુઓ તેમા ભરતી રહે છે ને રહે છે. મતી ઉપરથી એ જાતુઓ લેતી આવતી માખી આપણ જોશક પણ એને તે ને કેમ ફેલાવે છે

દાથમા આવતી નથી, અને શહેર દાથ દાવે ત્યાં તો ચેતીને ઉડી જાય છે

જેમ એની આંખ અપટ દેખાય છે તેમ જીવ પણ અપટ દેખાય છે માખી ભ્યાટે આપણા ડીસ પર આવીને એમે છે ત્યારે આપણને એનો અર્થ લગતો નથી. પણ ભ્યાટે એ પોતાના પગથી ગળચાર મળી જતી જીવ આપણી ચામડીના છિદ્રોમા ફેરવા માટે છે ત્યારે આપણને ગતપસિયા થાય છે અને આપણને ગીડ મટે છે. એની જીવ મુદ્દ જેવી છે, પણ એ મુદ્દ જવાર સરકતી નથી દોની એ આપણી જીવની જેમ મોચા જ રહે છે એ કહક ખાવા એમે કે તુગ્ત એ જીવ મોચાથી લંબાવી ખાવાની ગીજ પર મુકે છે ને ખાવાનું સુધી લે છે, કેશથી સુગન્તી સુખગીના આકારની કાળી નાની વાટ વળી હોય એા એ જીવ લાગે છે વાટ હારા દીવો જેમ તેજ પીએ છે, તેમ જીવ હારા માખી એ સુમે છે. પણ માખીની જીવની જીવ એકાગ્ર વિચળીના નરત જેવી છે એની જીવમથા પણ પણ મતી હમે છે કાગળે એ જ્યાં મારી જાય છે ત્યાં એક બીની મારી આપણે જોઈ શકીએ છીએ

આપણી જીવને જે એ જાદુ બારે છે એ ગળતો એ માખીનો જીવને પણ જાદુ બારે છે એટલે દરદર આપણી ને માખીની વચ્ચે ભાવેનવતુ છે. જાકી ખાટા, ખાના, તાંબા, કડા જે વધા રંગાં એમે રચના નથી. ગજા જાતી ગળખમા જેમ માખીનો એ આપણે અજાય મદતો આવે છે, એમ જીવ વળુ વળુ

માખીનુ ઇતિહાસ

એમવાનો એનો જવાબ કેમ આપણાથી નાવ વિગદ દશે? જે વસ્તુ પર આપણને નજર મુકા નાખવી નથી નમતી એટલી ગરી છે તે વિદ્યા, જાગૃત્તા, એકવાદ, એ બધામા તે શુભે ચરે છે નેનું કાળુ શું? કાઠી જેમ લોટમાથી ગળાણ ચુગી લે છે તેમ એ બધામાથી ગળાણ ચુગી લેવાની કળા માખીમા દશે, અને પોતાના મુદત સર્ગરને લીધે એ મધુસ અદષ્ટા એને જાણતી નહિ હોય? કે એના નાકની રચના જ પરમેશ્વરે એની કની દશે કે કુછની પેઠે ગંદુ-ગંદુ મુલવામા જ એને લહેર આપતી દશે? દશે શું? મમે તે હોય, પણ એટલી વાત તો મલ્લી કે માખીની જીભ કોઈક અજ્ઞાન તરેદની છે એમા માખીમની પણ રચિ છે અને તેનાથી વિગદ પ્રકાગની રચિ પણ છે

હવે પાચમી મ્હી સ્પર્શ કરવાની ગકિત ટપચોન્દ્રિય તો ગંતુમાત્રને હોય છે એકેન્દ્રિય પ્રાપ્તિને પણ ચામડી તો હોય જ માખીની સ્પર્શશક્તિ પણ સૂક્ષ્મ છે આપણા પગની સાથે જ્યાં ધોતિયુ વગરનું થે ન હોય એવી ધોતિયાની કરચલી પર માખી ભેડી હોય તો પણ જરાક પગ ખેનચીએ કે માખી જાણી જાય છે ને ઉડી જાય છે

માખી જેટલી ચપલ છે તેટલી જ ચતુર ને ચીકણી પણ છે, એને અમુક જગ્યાએથી કધક ખાવુ દશે તો એ ખાધા વિના સહેજે નદિ બાગી જાય આપણે એને ઉડાડીશું કે જ્યાંથી એને ઉડા-

ડવામા આવી દશે તેની આમપામ એક વર્તુળમા ગોળગોળ ફરતે કની પાંડી એની એ જ જગ્યાએ આવતી બેમતે, પાચમાન વાર આપણે એને ઉડાડ્યા કોશી નદિ નો એ ધારેલી વસ્તુ છાંડશે જ નહિ કેઈ પણ સ્ત્રીઓ અનુભવ કરવાને માખી નાથી પ્રથમ આખનો ઉપયોગ કરે છે જ્યાં ખુશ માખીઓ બેઠી હોય ત્યાં ગોળના ગગનુ ત્રાકડાનું છાંડિયુ મુકશું તો એક પછી એક માખી એના ઉપર આવતી બેસશે અને બેઠા બેઠી જીભ અડાડીને ઉડી જશે આ ઉપરથી એમ પણ અનુમાન કાઢી શકાય કે માખીને નાક જ નહિ હોય

માખીની એક ખાસિયત એ છે કે એ સ્વાર્થો છે કાઠી કે મધમાખીની જેમ એ મપીલી નથી એક માખી ખાધ શકે એટલો કણ પડ્યો હોય અને ત્યાં બે માખી આવી થકે તો બને લશરો અને જે મોટી દને એ ખાશે ને બીજી સીઝદને જરા છેટે બેઠીયેકી તેના મામુ નેધા કરશે અને બધો લાગ ગએધા બેશે ત્યારે જ પોતાને રમ્તે પડશે એમને કાઠીની કે મધમાખીની જેમ નધમા રહેવું કે વનવૃ પવવસ્તુ નથી

માખીના શરીરના આપણે પાચ વિભાગ પાડી શકીએ ઉપરની બે પાખો, નીચેના ૭ પગ, મોટી લાલ આખોથી રાતુરણુ દેખાતું માથુ, જ્યાંથી આખ નીકળે છે ત્યાંથી ગળા મુધીનું કાણ ધડ અને પાપ નીચેનું પીળા અથવા મધમાખીના ગગનુ જરા આટલા વિભાગો તો આપણે મહેજે જોઈ શકીએ છીએ પણ જેને લીધે એ મોટી વધુ ભયંકર અને માનવજનલિના દુરમન જેવી બની છે તે, એના શરીર પરની ઝીણી રૂવાગી આપણે નગી આંખે જોઈ શકના નથી, તેથી જ તો આપણે એનાથી ગાફિલ રહીએ છીએ અને એના ફેલાવેલા મેગોના બોગ ઘડ પડીએ છીએ માખી પ્રત્યે આપણે કેમ વર્તવું જોઈએ અને આપણા જીવન માથે માખીને ગા મળેવ છે એટલુ જાણીએ ને આવરીએ તોયે ધણુ થયુ

નામાન્ય મમજ એવી હોય છે કે માખીઓ જીભથી ૭૫ દે છે નધા રોગ ફેલાવે છે વસ્તુ એની શરીરગચનાના નિર્ગીસણ પડી જણાય છે કે એની જીભ તીક્ષ્ણ નથી રોગના જરુઓ તો તેના આખા શરીર પર જીવાએવી આ ઝીણીઝીણી રૂવાગીમા

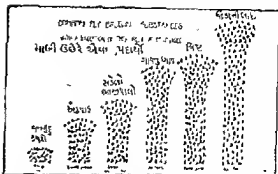
ભરાઈ રહે છે અને ઉછેરે છે આ ફાટી તેની આખ અને પાખો સિવાય તેને આખે સરીરે હોય છે તે ઝીણી પણ ખરડ હોય છે, અને જંતુઓ તેમાં સલામતીથી ભરાઈ રહે છે.

ઉંખ તો માત્ર ગાયબેસતી કોડ અથવા ઘોડાર-તળેલાની માખીઓને હોય છે તેમની જાલ તીક્ષ્ણ હોય છે. તે વડે તેઓ સોહી ચુસે છે, અને તેને બદલે તેટલા પ્રમાણમાં પોતાનું ચુક મુકતી જાય છે.

ગંદકી અને ખોરાક અને ઉપર માખી તો ભેગો છે. આજકાલ દાયકાના કેલિયા ઉપર કે તમારા ભાણામાના અન્ન ઉપર ને માખી ભેડી હોય છે તે ધરીક પહેલા જ ધર પાછળના ઉકરડા પર, જાજરની કુડી કે વાસણ પર, અથવા કાંઈ ગેમીના અળખા કે લીટ પર ભેસી આવી હોય છે—સાથેમાથે ત્યાના જંતુ એના સરીગ પરની કવાટીમા સેતી આખી હોય છે એ જંતુ તમારા ખોરાક વાટે તમારા સરીરમા જાય છે ને એવી રીતે રોગ ફેલાય છે

એક માખી ઓઝામા ઓઝા ૧૦૦ અને વધુમા વધુ ૬૦૦ થી ૮૦૦ ઈંડા મુકે છે, અને જરા ભેજ સાથે ગરમીવાળી દવા હોય કે એ ઈંડા ૨૪ કલાકમા સેવાઈને બચ્ચાને જન્મ આપે છે એ બચ્ચાને ભેયી પાચ દિવસમા પાખ પુટીને માખી થાય છે માખી ૫૧૦૦ પુટ દર મુકી ઉડતીઉડતી પહેાચી રહે છે એમ અનુભવથી જણાય છે એટલે કચરાપુત્રે ધની આમવાસ કે ફળિવાના ખુણામા ભેગા કરવો, આમ-તેમ ચુકવું, ઊકરના મસમૂર ફળિયામા નાખવા, લાઈ ને જાણુ ધરની આગ્રપામ ભેગા થવા દેવા, એ પણ ભયંકર છે. આં પણ પ્યાનમા વેના તો એક રીતે રોગનો ફેલાવો માખી નદિ, પણ આપણી કુટુંબને લાંબે આપણે જ કરીએ છીએ. એટલે, સમજાએ તો એ અટકાવવાને સમર્થ પણ આપણે જ છીએ.

તેકે કુલને તો આ નુકસાનકર્તા જંતુની મામે ગોચ પગલા સીધા જ છે. ફોગિયા, માખીના ચાથ, વગેરે, કાપીડા, સાપ વગેરે જ્ય માખીને ખાઈ જાય છે, ગરિતગ તો ઉપર ખનાવેલી એની પેદાશના પ્રમાણમા એ ફેલાઈ જાય જ નેમન કહે જતા

માખી ઉછેરનારી વસ્તુઓ

કચરાપુત્ર, એકવાડ, સરેલા સાકાજી, ગાયજેંગના છાણ, વિગત ને ચોડાની લાઈ એ જવા જંતુઓ કેટલા પ્રમાણમા માખીઓ કલ્પત કરે છે તે ઉપલા ચિત્રમા બતાવ્યું છે ચોડાની લાઈ સાંધી વધુ માખીઓ કલ્પત કરે છે

આ જાની નછી દૂર ફો અને માખીઓ એની મેલે દૂર ધસે

એને બીજકલ દૂર કરવાને તો આપણે પોતે જ એનીને આપતા છાણ જ લેવા ભેદળો. કદ, લીટ કે મજા-મૂત પર મુકી માટી નાખી રાખવી ભેદળો અને જાણુ, લાઈ, વગેરે પર પણ માટી નાખી મુકવી ભેદળો. મુકી માટી એ માખીને પેદા થતી અટકાવવાનો ઉત્તમ ઉપાય છે જાણુ. લાઈ વગેરેને જલદી મુકવી નાખ્યા હોય તો માખી ન થાય અને ખાતર નથા બગાળણની જરૂર પડે સારે વાપરી શકાય. એઈવાડા ખાતરમા નાખી ઉપરથી ફેરી માટી અથવા નાજ મજા નાખવી.

માખીનો નાશ કરનારાં સીંતેમા કેટલાક માખી-ખાઈ છોડાઓ પણ થાય છે. એ છોડાઓમા માખી ખાઈને જ જાય છે ને વધે છે. તેના પાંચ પાલી જેવા દોલ છે. પ્યાળીને તળાએ એ પ્રથમ મળ્યો એ મળે છે, એ ૨મ પાલા માખી આવે કે એ પ્યાળી જાય થઈ જાય છે અને એટલે પાંચમાથી એવા એ આપોઆપ નીકળે છે ને એ માખીનો જ એ જનારી ર છે અને એ ૨મ પૂઠો ખવાઈ ગયે અને પટી જાય ત્યાં જાય થયેલી પ્યાલી ઉપર છે અને બીજા માખી મેલવરા માટે તળાએ મળપણુ એકાદ ડીપુ ઉત્પન્ન કરી ચિકાની ગદ જુએ છે. આ આવો કદ એક જ જાનો છોડ નથી થતો, જનન-જનના એવા છોડો થાય છે.

માખીથી કંટાળી જઈને પાલાત્ય દેગામા તેનો નાશ કરનારી જવાઓ ગોધવામા આવી છે; અને દવે

તો માખી પકડી પકડીને ઓલિયા કરી જવામાં મંચા પાણી નીકળ્યા છે ।

માખીએ તો જ્યારેયારે પ્રસંગ આવ્યો છે ત્યારેયારે માખી વિશે આવી વનનું કહ્યું છે :

‘માખી મરણને ક્યારે આપણને અમર્ય મદદ

આપી છે આપણે અ-

ચના કેટલી જાણી

ગણીએ છીએ તેની

પરીક્ષા માખી જેટલી

આપણને કોઈ પાણી નહિ

આપી શકે ખાતાખાતા

એક ટીપુ નીચે પડે કે

જાનાજાના દાળ નીચે

દોળાય, ને એ માંક કા-

વામાં આપણે જરા પાણી

આપ્યું કહ્યું કે તરત

માખી આવશે અને

આપણા કાન પૂકી જશે

આપણી જાન એટલી

ગરી છે કે પ્રત્યેક ક્ષણે

આપણે તેમાની ગંધ પેદા કરીએ છીએ શરીર એ

ક્યંત ગંધાની ખાણ છે એની ઘડા કરી એટલે

નરકની મક્કા કરી દલે એવા ઉકડાને એડમાં ગણી

આપણે દગધરી જાણત ન મ્હીએ તો તો આપણું

મત્તાનાં વળી જાણ એવું ન થાય તે મટે ભગવાને

આપણા ઉપર માખીનો મરદાન પહેડો મુક્યો છે

પાપખાને જઈ આવ્યા પછી પાપખાનાને આપણે

તરત મારીથી દાખા ન દઈએ, ગંધવા ખાવાનું ઉકડી

જાનાની માથે અથા એડવાડ તેમજ એડવાડનું પાખી

જમીનમાં ખાડો કરીને દારી ન દઈએ, નાકનું ઝીટ,

ઝોડાંનાં બળખો એ અથા પર તરતોતરત ધુળ વાળી

ન દઈએ, જમીને ઉડ્યા કે તે જ ક્ષણે અંશય કરેલા

ચાનાને ઘેહીને કે ત્રીપીને સ્વચ્છ ન કરીએ તો જરૂર

આપણે માખી પેદા કરીશું ગરરિ થએલા ગડગડા

કે વાને સ્વચ્છ રાખવાની બેદરકારી ગમીશું અને તે

સાદી પગલી કચકચી જવા દઈશું તો તે તો માખીથી

નવન જ નહિ થઈ શકે એ તો ગરકા જ ભરવા

માડે કુકામાં, જે માણમતી આમપામ માખા વડે

છે તેનામાં માણમાઈ છે કે નહિ, અને છે તો કેટલી છે એ જ વિચારવાનું મટે છે.’

ઉપરની ગાંધી વાન અવનમ્ય ચિદ્રમાં છે તે ઉપ-

રથી એ જગેજગ માધીજના મળદોમાં છે એમ નથી

માનવાનું એમણે અનેક વાર દર્શાવેલી માખી વિશેની

ગાંધીએ ભાવ માત્ર છે

૧૯૧૬ની માત્રમાં

દીવાળી પર માધીજ

કાગડી ગુરુકુળના વા-

ર્ષિકાત્મવમાં ગયા દત્તા

ત્યારે અમે એત્રાનું

વિદ્યાર્થીઓ તેમની માથે

દત્તા એ પવિત્ર ગા-

દિનારે, એ બ્રહ્મચારી-

ઓના જ આશ્રમમાં

માખીઓનો ઉપદ્રવ

અનલ્ય દનો દિમાસ-

પની તળેડીનું જગલ,

ગયામાંનું ચ્યુચ ની,

છતા માખીઓ એટલી

અધી કે ધાળી મદદ આદર બિહારીએ તો જ્ઞેન-

જ્ઞેનામાં કાળા ચિત્રામણવાળી દેખાતા સાજે । માધીજના

સરકેલા કેઈ પાણી ભાગ પર માખી મારી જાય તો

એ તેમને મટના પાખીનાં કાટો શરીર પર પડ્યા

જગેજગ લાગે, પણ જ્ઞે એમના આવાના કાઈ

પદાર્થ પર માખા એડેલી એમણે જ્ઞેઈ નો એ તેમને

ઉચ્છિષ્ટ અન જમવા જેટલું જ અમલ્ય શ્રામે તેઓ

એ વખતે તો માત્ર કળાકાર જ કરતા એટલે એમના

કળ તેવા કડી તેઓ તે ખાઈ લે ત્યા સુધી અમે

જાણે જાણ માખીઓનો પહેડો કરતા, છતા માખીઓ

એ મામરડને અબદારી જતી આથી માધીજનો પુણ્ય-

પ્રમંથ પ્રગટ્યો અને એમણે ગુરુકુળના ચાલકોની

આકરી ઉલટ નવાન કરી અધી ચાતો પડ્યો જાણીયુ

કે એ મહોત્સવ પ્રમંથે જે પાચદસ દગ્ગર સ્ત્રી-

પુરો આપેલા તે અથા છુટમાં, પણ ગુરુકુળ આત્ર-

મથી માત્ર એએક કક્ષાગના પેરાવાની અંદર જ શોચાર્ક

કળા દત્તા । નહોતું તેને દાટવામાં આવતું કે નહોતી

તેના પર ધુળ વાળવામાં આવતી

માખી

દંડમાં મરી જતુઓ કપર ભેગે છે

મદથી જતુઓથી બેઠેલી જ દોષ છે

માખીના પન તથા સરીર પર ઝીણું વાળ દોષ છે જેમાં

એ જતુઓ બગઈ મટે છે, અને માખી તથાથી કડી તમામ

મરીર અને ખોરાક પર ભેગે જે ત્યારે માથે એ જતુઓની આવે છે

એ જતુઓ રોન ફેલાવે છે

માખીના મરીર પર પડ્યા નવું નાક લાખ જતુ મળી

આવે છે

ફોલેગ, દાપ, મીનજા, સમજાની વર્ધે બચક ફેલાવે

ફેલાવે આ જતુઓ એવજેવામાં કરે છે

આટલે કે માખી જ આ અધક ઝેરો ફેલાવે છે

માખી મદથીના ઉડે છે, મટે છે ને પોષાય છે

મટે મદથી દૂર કો, અને માખી એની મેળે દૂર મો.

આહારમાથી પરવારતાની સાથે જ માખીજી બધો પગલ લેવા નીકળ્યા. દરેક ટોળાના રમેકારીની, તેના એકાકીની, તેના મંદા પાણીની અધ્યવસ્થા બોધને ગંધીજી અનુચ્છ થઈ ગયા. આજુ બહસામા ધીરજી તો કંઈ થઈ શકે એમ ન હતું, છતાં એટલું તો ક્યું જ કે માખીઓની સંખ્યા વગરે દિસામે વધી પડી કોલેરાનો ઉપદ્રવ શરૂ ન કરી દે ને માટે સરુ-કુળથી માણસ મુશીના ઘેરાવામા કરતી લાક ધમ્મઓ ટોટા દેવકાળી અને એટલી હતી એટલે કોઈએ શોચ ન જતું એવો આકરો નિયમ કરાવ્યો.

મેમાસામાં માખીઓમાથી છૂટવું હોય તો આખા વરસની સંક્રાંતિ હોય તો જ છુટી શકાય, કેમકે વરસાદ નિવારણ દિવસોમા સૂર્યનારાયણ આપણને એટલી બધી ચઢા કરે છે કે ગરમી નામશેષ જ રહે છે પણ વરસાદમા સૂર્યદેવની એ મહદ પણ નવી મળતી અને આપણે મહત્તી તો ગેલના જેટલી નિયમિતપણે ક્યે જ જાણે છીએ. એટલે વરસાદથી ઉત્કટ થયું મરે છે.

એટલે ખરી ઈતે મમજને લેખકે તો એ ભયંકર મેગમસાક જુને ઉત્પત્ત કરનાર આપણે પોતે જ છીએ જે વેળાએ એકવાર ભુલવાની બાળનમાં આટલી બધી કોઈમા રાખતા હોય છે એ જ વૈષ્ણવો પોતાના કળિયા, ખજા, મલીઓ વગેરે એટલા મજા બનાવી મુકે છે કે માખીઓ ચની હોય એમો દમગણી મહેજે થાય. અને મોટી વધારે દુખ તો આપણાં પાપબાવાનું હોય છે દિદુમસક માનવાં જેટલા પાપબાના લેખકને તે બધા નહન કિરાલ દરે. જાણી પર જ્યાં મગવા પડે બધામાં ભરીઓને અર્ધપણુ ઉપારે, પણ પુરું માત્ર માવ નદિ નેથી જમીન પર મોતનાઓના મદિવાઓ મુશી મેંદાના થર નામે. પગિજીએ મામમા બીજા બાળનમા મને એટલી સંક્રાંતિ મેંદા હોય તોમ માખીમાથી છુટીએ નહિ.

કેવરે, માખી પામ્યાં આપણે એટલું માવ તો લાખ લેવું જ પડે છે, એટલા નિયમ તો પાળતા થઈ જવાનું જ રહે છે કે મગા પડેલી માખી દરેક કે તારમાં માડીને માને બધી માખીઓ, ઈંદી પર જઈ દાગ્યા ઈંદી માવ નહિ ત્યાં મુશી આપણાથી અગ્ર મેનાય નહિ. મિનિટ મિનિટનો ઉપેચક દરેક, અને મગન દિવસ મારી મગથેલા બધા માખીની વસ્તી

બહુ મોટી હોય ત્યાં, માખી બનાવે એ સર્વ મંજરી દર કંપાનું જ કામ આખા દિવસ માટે સ્ત્રીકારીએ અને માખીને પણ મંજરી શોધી ન મળે એટલી દુસ્વચ્છતા કર્યા પછી જ લાગુ થાય અને ખાવાનીવામા છવ પરોવવાનો દગવ કરીએ તો પણ પોટું ન કહેવાય.

પ્રભુદાસ છગનદાસ ગાંધી

તમને ખબર છે?

આખી દુનિયામા સૌથી વધારે મરખી બહુનિવાસમા ક્યાવગણ પડે છે

સૌથી વધારે વરસાદ દિવસા આગામ માગમ ગેશ-પુછા પડે છે

સૌથી વધારે લાક શાદખીરિયામા ભરમાવાકમા પડે છે

સૌથી ઉચ્ચ રિખર દિમાલવનું માઈન્ટ એવેન્ડ-મોની-મંજર રિખર છે, જેની ઉગાઈ ૨૬,૦૦૦ ફુટ છે.

સૌથી બીજાવાન વેલેટાઈનમા જેની નદીને મદેસ છે

સૌથી મોટું આગ પાળીનુ સરેવર એગિવામા મમીબન સેસર છે

સૌથી મોટા અખાન દિંદો બમાલની ખાડી છે

સૌથી ઉચી જમીન આગમ છે, જેની ઉગાઈ ૨૬૦૦૦ મમાલીની ૧૧૦૦૦ ફુટ છે

સૌથી નીચી જમીન આગમ છે, જેની નીચાઈ ૧૩૦૦ ફુટ છે

સૌથી વધારે માલ પાળીનું મેંદાન એગિવામા બેસ છે

સૌથી મોટી મદા મેંદા ફૂંક મેંદા છે, જે કસાનેથી મેંદાન થય છે

સૌથી મોટા જમીનનો મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

સૌથી મોટા મેંદા મેંદા મોન છે

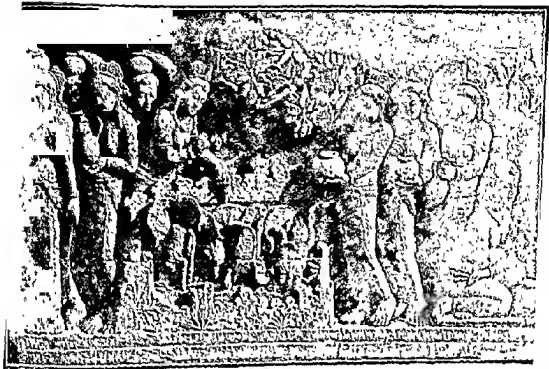
કે એ વિભાગ છેડી જવાની એને ભાવે જ નહોતો થાય ત્યાં પાત્ર વિભાગમાં નજર નાખતા જતા પ્રેક્ષકને આ અવધ મમયમાં બુરનવિધા અને એને લગતા ઉદ્યોગોનું જે જાન પ્રાપ્ત થાય છે એથી નવોય થયા વિના કેમ જ રહે? એના એ અદોષના નિરીક્ષણને પચાવવાની ગદ ન જોવા એ અધીશાળી બીજા વિભાગમાં દાખલ થાય છે

એ બીજા વિભાગમાં યંત્ર, વાદ્યો, ટૂંકો, માટીઓ અને વિભાગોનો અધિનિર્વાહન પ્રશ્નિત કરતો સંપદ નજરે પડે છે. આર્થિક જનાવવાના પ્રથમ પ્રયત્નના કયા રૂપ દાખવતી કાઠકલ્પી માટી આજની નવંત્રેક મોદર-માદકલ્પ મુશીની પ્રશ્નિકમ પ્રેક્ષક અર્ધાં જુએ છે જેન રહીવનના નિરીક્ષણ જ-આવેલા આજ પચાવવાની માટી આજના સર્વોત્તમ વિજ્ઞાનિક એક્વિનોના વનુના ત્યા નજર છે. ટીમરોમાં આજે કેવા મુખ્યત્વે નવી મકાલ છે એ તે કદાચ પ્રેક્ષકનું અનુભવ ન દોષ, પરંતુ કલ્પકની જગી મનાવો અને તેમાં મોડવાંચલા રોષો નિદાગવાનો તે અર્ધાં જ સાખ મળી મકે પચીઓના ઉદ્ભવ પચી સુચિત થયેથી કલ્પનાને કમ્પલ ર્ધામાં નાદકલ્પ કરતા કલ્પકના બગીચ પ્રયત્નો થયેલા અને આજે એ માનવવિજ્ઞાનના કલ્પકલ્પ જોયેથી વાગી રહ્યા છે એના કાલક રવજ ખ્યાલ પ્રેક્ષકને અર્ધાં આવે છે, અને વિભાગમાં માકલ પોતાના ઉત્તેજિત કલ્પનાપ્રદેશમાં ઉદ્ભવ કરતો એ બીજા વિભાગમાં પ્રવેશે છે

બીજા વિભાગમાં વિભાગનું પ્રાપ્ત્ય પ્રવેશ છે મુખ્યત્વે ગણિતશાસ્ત્ર, શીઝિક્ષ, કેમિકાલી ઇત્યાદિ વિષયોનું આમાં પ્રવેશ છે અર્ધાં અદન દર્શાવી એક પ્રયોગ નિદાગતો, ત્યાં ચાલી ફેરી કાઢ મગિલ દોડાવો, પછે કાઢ ફળ દાખી 'એકમ રે' વિભાગ જોતો પ્રેક્ષક બીમથી મહીની વૈજ્ઞાનિક પ્રશ્નિતી દોરત પામતો અને દુનિયામાં અગ્નિદત્ત મગવના આ મય જાનભક્ષમાં અપેક્ષાએ પોતાના કલ્પ જાન-મમદની ક્યા ખાતો ચોથો વિભાગ જોવા મોકે છે, પરંતુ ત્યાં કામ દલ્લ અપર્ણ દોષ એ કલ્પકોદોર-કિનકો લક્ષતો વિભાગ નદિ નેત્રેશકયા મારે ખિલ જોતો એ પાચમાં વિભાગમાં પ્રવેશે છે

પાચમાં વિભાગમાં કાચ, કપડા, દારૂ, ખેતી ઇત્યાદિ ધંધાએનો લગતું મુદ્દા પ્રવેશ દોવા જતાં મોટી વિગત તે એ ખગોળ વિભાગ નજર જ આકર્ષાય છે. એક વિગત એવડો બગીચેનું મગમી ટેકકોષ (કુખીના) તે અર્ધાં જ નજરે પડે. પૃથ્વીની ગતિનો અભિદુષ ખ્યાલ આપતો એક અર્ધાં જોવામાં આવે છે. દિડી વાતાવળ ખર્ક કરતા પ્રયત્ન કરતા એક જોડકામાં, જયપુરની વેધ-માળાની એક નાનકડી પ્રતિકૃતિ જોઈને દિડી પ્રેક્ષકને તે મગતું દર્શ થયા વિના જ નજરે આમ દુનિયાના આ નવંત્રેક અધિવિષયમાં એક દારૂ મગમી અનુભવમાં અનેક પર્વો ૭૬ થયાની જાણી અનુ-ભવતો એ જદા નીકળે છે અને જાણીના નિવરોમાં અનિગતા અન્ય દુષ્ય રમજોનું અવરોધન કરે છે.

દરે એની નજર ચિત્ર મેંધરીઓ નજર રમે છે પદ્ધતિ એ પ્રાચીન મતમાં મી મુશીનો ચિત્રમમદ 'મગમી જુની પીનાકોષિક જુએ છે, પડી નત્તરથી જોમખીનમાં મકા મુશીની ઉત્તમ ચિત્રમુનિઓનાં નમદ એ નવી પીનાકોષિકમાં જુએ છે, અને છેરે પીનમાં મગમી ચિત્રકળા અને નવી રેરે મેંધરી બનાવે છે જુની પીનાકોષિકમાં એ કલ્પના અને પાગલિક ચિત્રો જ ચોક્ષ્ય જુએ છે, નવી પીના-કોષિકમાં મનુષ્ય પ્રનુને છેડી કુદગનમાં નાદકલ્પ નિદાગના ઝીખો દોષ એમ એ અસ્ત્રામાં કુદગનના ચિત્રો જ વિગતન નજરે પડે છે અને નવી રેરે મેંધરીમાં તે પ્રેક્ષકને એની જ અમર થાય છે કે કુદગનમાં નાદકલ્પ નિદાગતો માનવી ત્યા ન અરકના આજના વધી જાણે પોતાનામાં જ મોડવાંમદ જોવા માડ છે કાલકે અર્ધાંઆ તે મોરે ભાગે નમ માનવરેરે પર જ ચિત્રકારની પીછાની કૃપા ઉતરી છે કલ્પકો મુશી એ રમ લુદતો અને અવનવા બાલોના ચલટા અનુભવતો પ્રેક્ષક રિચર ચિત્ર એના ઉપર વિચાર કરતા એને તે ધરીબદ એને એ પ્રશ્ન મુખ્ય છે કે મનુષ્ય અંજાત મોકે છે કે પડે છે? વળી એને એમ જાણ થયા વિના નથી મેંધર કે દુનિયાના કોમ જનકાળ લક્ષ છે એને કવિ અવિષ બાપે છે તેમ ચિત્રકલ્પ કેવળ વર્તમાન જ ગીતે છે ચિત્રકલ્પને બાધિ પ્રત્ય ધવામાં ને જગ મે કાંઈ દોષ નો

વળાશય આગળી [નવનુ ગિદ્ય]

આપણી ભૂગોળમાં અત્યારે ત્યાં સુગાંધાના નામો ગળ્યા પડી ગયા હાલ છે, પણ પ્રાચીન કાળના હિંદુસ્તાનમાં તે એ હિંદુવાસીઓના એક જળજ સરવાળ હજી બળમાં થોળ, કપુ તથા બીજી પ્રલોક ધનુઓ બાને બળતળના તેમના શાય છે તેથી હિંદના પ્રાચીન સાહસિકોએ તે કદેશ સાથે કુળ નિકટવા જમાવી હતી સુગંધામાં તે આજ મુઢી કહેવાય છે કે ' એ ભય ભવે તે પાષા ન આવે, આવે તો ખરિયાના પડિયા આવે એટલુ સામે ' વલ્લભી ગિદ્યાગિયાના વચનો એક સજ્જ કુમાર મેટિા કાંસી લાઇને ત્યા જઈ વચ્ચે દત્તો કેંગ કહેવાય છે હિંદુ અને બીજા ધર્મના કડા મુળ ત્યા નખાવાં હેવા અને આલે તે ત્યા હિંદુ ધર્મ નાજુદ રયો છે હવા કબ્બા સમારક-માદાબાવનુ સાદિત્ય દુગ આદર પમે છે અને પ્રાચીન કથાઓના નાટકો તથા નાચ ધાય છે આદમા કે નવમા કૈામાં મુખાચાત્ર રેચેન્ડે રાજવચના રાજ્યોએ મેદો-ગદુરમાં એક જાની દેવાલય બધાવ્યુ છે એ અંદિ સુદાપુલનુ છે હવા નેની વીસાલો પર મારવાનુ-માદાબાકેતના આખા પ્રત્યો દારગળ મનેાદર સિદ્ધકળામાં મુર્તિભા કર્યા છે તેમએ એક જ નમુને અદી આપી છે સમયન જે માર્હિના વેશવાનુ એ મેટુ રિદિર આપી અસપ્ત વાલીઓની દાખી અચ્ચ કે રેચેન્ડે રાજ્યોની ચાનવી રાજમાની એ મેદો-બદર રાદેરામાં આલે તે મેદા વિસ્તાવણુ જગલ કુળ છે અને તેની અદર ત્યારે સમુદ્રના વનનના મુસવાદા આવે છે ત્યારે અને બુનકાળના મેગળના કદવ નામગાય છે

ઇંગ્લંડના રાજમહેલમાં હિંદી શિક્ષ

મહારાણી વિક્ટોરિયાના વખતમાં મેલબોર્નના રાજમહેલમાં રામલાલ કરીને એક પંતખી શિક્ષીએ એક ખામા તૃદન દિહની ૪૮ દમે તીરાનખાનુ રમ્યુ છે તેનુ આ ચિત્ર છે આપણા દેશના ક્રીમાનો અને રાજમહેલમાં એક ઇટાલી અને ફાન્સની નકલે રાજમહેલો બધાની સામે કોરોડો કપિયા પરદેશની કારીગરી પાછળ ખર્ચે છે છતા તેમાં નરો પે સોનદરે કે કળામઆવ આપતો નથી કલગામાં સરકારે પણ વિદ્યોદિયા આગળે લોક પાછળ કોરોડો ખર્ચ્યા પણ તાજમહેલની કીર્તિનો અરો પણ તેને મળ્યો નથી નવા દિહીના બા રાકમના બગાવા સાથે છે ઉપરના ચિત્રમાં છત પર આખુના દરેશની કારીગરી દેખાય છે. આમના કવમા લયપુર દખના છે તાપાનીની લગ્ગા આગળ તો મોનલ અને બોદ કાળના નખનાએ પરથી રચના કરી અજબ આકર્ષણ કું છે ઉપરનો મોર સર્વે કળામાં પોતાની કળા પુરી રાજ્યો બન્યો દેખાય છે છતને ટેકા આપતા આકાશમાં દક્ષિણ દિહની છાયા છે આમ હિંદી શિક્ષની સર્વે કુખખોની એકસામદી મનોહર ગ્રામી કરી આપનારા એ કારીગર વિશે આપણે અત્યારે શું જાણીએ છીએ? હિંદી આવની મળ કલા અને શિક્ષની બાહેધરી

સર્વ એની બાધ નહિ ધરે તો હિંદોને વેચવ રવખુ ૪૮ રહેવાનો

તે અતિ અલ્પ હોવાને લેણે એવું અનુમાન તારવવા આ ચિત્ર ઝેરેરીઓ અને પ્રેર છે.

ચિત્રકળાની કેટલીક અન્ય ઝેરેરીઓ લેણ નાખ્યા પછી એ શિલ્પકળા સંબંધસ્થાનમાં ગાય છે. દક્ષી-સન પૂર્વેની મીસરી શિલ્પકળાના નમુના અને અર્દોઆં લેવા મળતાં ઘડીભર મુગ્ધ થતા એ આગળ ચાલી પ્રીત અને રોમની શિલ્પકળાના નમુનાઓ હિપર પણ નજર નાખી લે છે. ચીમર અને રોમની શિલ્પ-કળા બેનાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનું અગ્રાધ અંતર અર્દોઆં પણ જળવાઈ રવાની એને ખાતી થાય છે.

સંગીતની ઉપાસનામાં પણ મ્યુનિયવાસીઓ કચાસ નથી રાખતા. લગભગ દરેક ઘરમાં એકાદ વાદ્યનું તો હોય જ. શાળામાં વિદ્યાર્થિનીઓ કરનિયાન અને વિદ્યાર્થીઓ મરનિયાન સંગીત ગાળે કેલ દાહિસ (દોરેલ)માં અનેક આમાન્ય જાતનવાસીઓને રોલ ઉપરાંત કીમતી અનુભવ મળે અને વિગેય પ્રગતિ થયે જલસાના ઉચ્ચ પગથીએ પણ પહોંચે. એકાદ સુંદર જલ્લમામા દાજરી આપનારના હુલ્લના તાર પણ સંગીતશાસ્ત્રીની ફીલરવાના તાર માથે એકતાનના સાધવા માટે ખરા. એક પ્રસંગે એક એપ્રેલ જાનુએ મને કહેલું યાદ છે કે 'આવું સંગીત તમને લગ્નમાં નહિ મળે.' અર્દોથી નીકળ્યા આઈ લન્ડર વિદ્યાર્થી-ઓને માટે સરસ્વતીદેવીનું અદિર ચમ પડેલું વિશા-ચીક જોઈ લીધા પછી સામાન્ય મદત્તન ધરાવતા રચણો તરફ પ્રવાસીની નજર ખેંચાય છે.

પ્રેરપમા દરેક નાનાગોઠા શહેરમાં જોવાલાયક રચણોમાં દેવળનું નામ તો સૌથી આગળ પાડતું જ બોલાય. નાના ગામમાં તો દેવળની ટોચ કરવા ઉંચું એક પણ મકાન બાળે જ નહરે પડે. મ્યુનિય પણ એવો અપવાદ નથી. અર્દોનું પ્રસિદ્ધ દેવળ આંખોના દેવળના નામથી જોળખાય છે એને બે મિનારા છે. એકની ઉંચાઈ ૯૯ મીટર (એક મીટર એટલે ૩૯ ઇંચ) છે અને બીજાની ૧૦૦ મીટર છે. એ સંબંધમાં એની કિંવદંતી છે કે એનાન આતીને રાતના ચણેસા બાગને તોડી નાખતા એથી બીજે મિનારે ૧૦૦ મીટર થાપ રાખ્યો નહિ. મને તેમ જોા પરંતુ એ મિનારા પરથી નજરે પડતું અપનિય શહેરનું આદ્વાદક દરય જોઈને પ્રસાદને એ અમ

સદ્ય રળો તો જરૂર લાગે છે.

મ્યુનિય આવનારો પ્રવાસી બાવેરિયાનું અન્ય આવકું લેવાનું તો કેમ જ લૂંચે ? એની મદત્તા તો ઐતિહાસિક છે. જર્મનીના સર્વ હુદાહવાયા રાજ્યોને એકત્રિત કરી, જુદા જર્મનીની રચાવના કરી પ્રિન્સ બીસ્માર્કે ૧૮૭૦માં રાસને સખ્ત દાર આપી તે વખતે કળે કરેલી દેવ તોષાની માતૃનું બનાવેલું એ આવકું છે. એની ઉંચાઈ ૧૯ મીટર છે. એ બાવલાની એદર બોલેલી નિસરમ્પી મરી માલુસ એના માથામાં પ્રવેશ કરી રહે છે. લા પાચ માલુમ નેમી રહે એટલી વિશાળ જગ્યા છે અને એ રાજાસી બાવલાની આંખ અને કાનના છિડોમાંથી પ્રેરો. મ્યુનિયને મોગેરથી નિદાળી રહે છે. આા રચરણ-રચેમો સમયાનુસાર કેની બિનબિન સાગળીઓને જન્મપાપી રહે એવો આ એક સુદર પુરાવો છે. આ બાવલાને જોઈ કેલ દેવ પ્રેરકની આખમાંથી લાકાઈ પહેમા ખુન જરતું દરો પરતુ આપો ? આળે તો એ એક નિરરકારુણ દારય દેશને જ સતોળ માળી લે છે

મ્યુનિય (નર્મી) લખજી ત્રિયુષન યોધિયા

નદીમાં કેમકેમો એક ભોરો રતો દતો એક માત્રમે આપી તેને રડવાનું કલ્પુ પુલપુ ત્યારે તેણે નદીમાં નરની ટોપી લરકે આપવી કરી કહી. 'મોરો બાપ—'

લર જ પેલો માલુસ નદીમાં કુલી પડેલો ધોલી તારે દાકેતોદાસતો એ ટોપી લાળેને બદલ નીકળ્યો ને રાંકસા સાંપું એવ કહી, 'તારો બાપ તો કયા વ જડતો નથી એ કરે કેમકેથી પડી ગયો ?'

તે કેલકે કહે 'મોરો બાપ પડેસ નથી નું તો લાંબે એમ કહેસા જલોત'કે કે મોરો બાપ ટોપી કેમને આપી મળો. પણ ત્યા તો લમે નદીમાં કુલી પડયા, એમા નું મું કહે ? ત્રી, દને ટોપી તે લાલો.'

૬૬

ન્યાવાપીસ—(પરિવાળ મેરનાર મુનેદમાર) મારં તન નિરોંપ કમવે યિ. તુ મારે દરં ન

મુનેદમાર—આપના આખર નું દરં પરિવાળ કાળુને ?

૬૭

'આ દુખવળમાં યોથી વધારે જાણલકર કાળુ છે.'

ન્યા આલનારે દુખાનના આજ્ઞામાં કંઈકા યોડકને પુલપુ.

'એ કાંઈ મને ખબર નથી' યોડકમંચે જાણ આપેલો,

'પણ એથી વધારે રખો તો નું ખાજ નું.'

નિંદા

અનુગાન પાન ૩૭૨ થી

મોદનસિંદ પુછ્યુ,
'કાણુ ?'

'એ તો હું સત્ય'

'કેમ, અત્યારે શું છે ?'

'હું જવાની રજા

લેવા આપ્યો છું'

'જા મારે ?'

'તમે નિંદાને આશ્રય

આપ્યો છે તમે મળ્યો

છો કે જ્યાં તેનું પ્રાપ્ત્ય

હોય ત્યાં હું રહેતા નથી

એટલે મને જવાની રજા

આપ્યો'

'પણ તમારે જવાનું

કામ કારણ ?'

'હા, એક તો તમે

નિંદાને આશ્રય આપ્યો

તે, અને બીજી એ કે

અહીંથી જે બધા બહાર

ગયા છે તેઓ મારી ગાદ

જુએ છે મને રજા આપે

એટલે હું પણ જાઉં'

મોદનસિંદ બધાને રજા આપીઆપી યાત્રી

ગયો હતો તેણે કહ્યું, 'સત્ય' તને બગાડ છે કે મેં

નિંદાને જા માટે આશ્રય આપ્યો ?'

'ના'

'એટલા માટે કે તું તો મારી પામે જ રહે તું

ઘણો તોફાની છે બધા તારાથી અકળાય છે. મને પણ

તારા નાનપણમાં તે ઘણો મુઝબો છે તને રાજવા મેં

અનેક કષ્ટ સહન કર્યો, એટલા માટે કે તને જોતા જ

મને આનંદ થતો તું જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી માર

બધું મારી પામે જ છે એમ મને લાગતું

અને જે દારૂ મારા વર્તનમાં ફેર પડે તે દિવસે

તું ચાલ્યો જઈશ એમ તે કહેલું, પાદ છે ? બીજા

ગયા તો ભલે ગયા એ મૌ પોતાની મેળે આવેલા.

તને તો હું લઈ આવેલો છું. નારે માટે મેં જેમ

બધાને આશ્રય આપ્યો તેમ નિંદાને પણ આપ્યો

ફોટોગ્રાફીના શોખીનો

તૈયાર થાઓ

નવી ઈનામી હરીફાઈ

'કુમાર'ના એક પગ મિત્રે તમારા માટે હરીફાઈ બને તેના ઈનામી બે મુદ્દે ચીત્રે બદલે કરી છે ઈનામ તે ચક્રમ જ નખી કરશે મારતા આ રીતે

હરીફાઈ માટે તમે પાડેલો કોઈ પણ ફોટોગ્રાફ—ધરમીના કે બાદગનો દેખાવ, માણસ, માણસ કે પર્ણ બાવરો હરીફાઈના 'કુમાર'ના આદર્શ તથા બીનામાદર્શ—જાણ વાચનારા બાળ લઈ મકશે

માફલનારે પોતે જ તે ફોટોગ્રાફ પાડ્યો હોતો જોઈએ ધધાગરી સ્ટુડિયોવાળા કે ફોટોગ્રાફી પર નિર્બાહ કરનારા માણસ અર્થત્યુઅર ન કહેવાય તેમણે પ્રયત્ન ન કરવો ફોટોગ્રાફ પોસ્ટકાર્ડથી યોગ્ય માપનો હોવો ન જોઈએ હરીફાઈમાં આવેલા ફોટોગ્રાફો પાછા જોતાં હોય તેમણે તે સાથે પુસ્તા પોસ્ટજની ટિકિટો મોકલવી

ઈનામ મળેલો ફોટોગ્રાફ પાછો મોકલારો નહિ ફોટોગ્રાફો કાર્યક નહ બીજા પહેલા કુમાર કાર્યાલય રામપુર અમલવાદ એ સરનામે રવાના કરી દેવા જોઈએ

૧ છુ ઈનામ હાથનો કોડાકનો કૌશલ

૨ છુ ઈનામ ફાઉન્ટન પેન કી. રૂ. ૪૫

પુછ્યુ, 'આ બધા અહીં કેમ ઉભા છે ?'

'એ તો અહીં જ રહે છે તારે પણ તેમના

સાથે જ રહેવાનું છે'

નિંદાની આખો વિકળ થઈ ગઈ 'ના ના,

મહેરગાન, આ બધા સાથે તો હું રહી જ ન શકું

મને જવાની રજા આપો મને લાગે છે કે દવે મને

આપના મ્હાણની જરૂર નહિ પડે'

મોદનસિંદ બોલ્યો, 'તો ભયં'

બાવજી મોદનસિંદની આખો ઉઘડી ગઈ

સુનિકુમાર મલ્લિકાર બદ

'બાપા, આજે મને રજામાંથી પાવલી જઈ'

'પછી તે જોના માલિકને આપી રીધી, ખરે ?'

'હા, બાપા'

'કેવો પ્રમાણિક છોકરો—'

'બાપા, હું અજવાબા સુકા જતો'તોને એટલામાં તો

એણે જાણીને ધડાકી લીધી.'

નામની તો જઈ શકાય નહિ તને શું લાગે છે ?

'ખડે, હું નહિ જાઉં'

થોડી વારે બહાર ઉ-

બેઠાને બગાડ પડી કે

સલ તો આવનાર નથી,

એટલે મરજતીએ રહેવા

નિશ્ચય કર્યો તે પછી

ભુદ્ધિએ પણ પછી

લક્ષ્મી, રિદ્ધિ, મિદ્ધિ,

શક્તિ, મુખ, ગાન્ધિ

અને વ્યવહાર પણ પાછા

કર્યા એક માત્ર પ્રતિષ્ઠા

બહાર હતી તેને કોઈ

ગીતે અંત આવવા મ-

ગ્ન થતી નહેતી પણ

સોળે આમદ કરી તેને

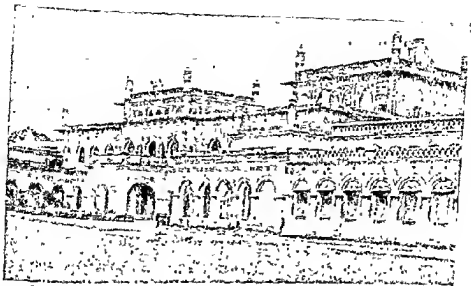
ત્યાં ગાળી

થોડી વારે નિંદા ત્યાં

આવી બધાને જોઈ એ

અનન્ય થઈ ઉભી રહી

પછી તેણે મોદનસિંદને

સેન્ટ્રલ ટિફ્ટ કૉલેજ બનારસ

ઐની બેસંટ

અનુસંધાન પાન ૩૮૦ થી

સંસ્કૃતિનું મદાન હેવામય જમીનકોરન થઈ જશે એવી એને ધારતી હતી. એટલે તે વખતના ધર્મસુધારકોને પિચ્છાર પેરા થાય તેટલી દદ સુધી ઐની બેસંટ રક્ષણપાકી જન્મ્યા. પરંતુ આખરે ૧૯૧૩ સુધીમાં એણે ભેદ લીધું કે ટિફ્ટ સંસ્કૃતિની ભસ્તી દબે જોખમચાથી તીકળી થઈ છે, એટલે તે વખતે એણે અનિષ્ટ ઝંઝોને છેદવા માટે ઘડી સઘન કાયકુપ આદરી. 'પ્રભુદ ભારત' (વેધકે અપ છનિડવા) નામની એ વખતની એમની આખ્યાન-એધ્મી એ નમ્તરકામની સમયોચિતતા તેમજ સચોટ-તાની આજે પણ સાક્ષી પુરે છે.

સિદ્ધાન્તમાં ધર્મતત્ત્વ

આયોગ્યની આ સર્વદેશીય ને અગમ્ય ઉડાણબરી સંસ્કૃતિઃ એના ઉપરથી દિલ્હીએના આરથા સા કારણે ઉડી રહી છે. પોતાનું ઐતરુણ્ય ગાલિશ અને પદ્ધેશનું એટલું મુપરેસુ એવી જીભાર મનોદયાનું હેર ક્યારથી પ્રગરી રહ્યું છે? જાનપાનાદિકમાં અને અનન્ય-વ્યવ-દારમાં ધર્મગ્રહના કાણ મોંઘી રહ્યું છે? પ્રજા કયે દેકાણે જમડી રહી છે? એ પ્રશ્ના એની બેસંટને અંતરે પ્રકારી ઉડ્યા. અને એનો ઉત્તર એને નિઘાળે-કોયેભેમાં અપાતી ગેકોલે નિર્મિત સિદ્ધાન્ત-પ્રજાક્ષીએ આપી દીધો. દિલ્હી કેળવણી એટલે પૂરેપૂરો એડવાઈઝ એ એની બેસંટ નદી આંખે લીક.

દેખીને એણે આખા શિવમુકમમાં ઉચ્ચ કાનિ આભુતાની ધન શીધી જોડીને નહિ, પણ આચર્યોને બનાવવાનું એ શીખેલા દત્તા. તેથી એણે વારાણસીને ટપિ 'સેન્ટ્રલ ટિફ્ટ કૉલેજ'ની સ્થાપના કરી ભરતખંડમાં મેકોલે ફૂન નિકેદન પછી પહેલી જ વાર કેળવણી અને ધર્મ વચ્ચે વિવાદ ભેડાશે શિશુમ્માં આર્થતના ઉડા પાયા રાખ્યા પહેલેથી તે છેલ્લા પગથિયા મુધી સિમળ-કમમાં એણે ધાર્મિક પુસ્તકો દાખલ કરાવી પ્રત્યેક પંથની પ્રાર્થનાઓ ગાવાની પ્રથા પાટી ને સ્વર્ગ ધર્મોના સંતોના અનન્યચરિયોનું પાન મેડાવ્યું. અને એ નરીન પદ્ધતિનું અનુકરણ શીરેશીરે દેશભરમાં પ્રચરવા લાગ્યું. આજે નદન સાધામ્માં લાગતી એ વાન ધર્મ ૧૮૯૬માં તો એકે મદા વિષ્વવકાગી ઘટના જ લેખાઈ હતી. પરિણામે બેસંટને પુનઃપ્રેમી, પ્રતિનિધિરેશી, એમ-પ્રચારક વગેરે સા સા સમ્પ્રદાયોને સમવના પ્રગનિ-પૂજ્યોએ નદિ વધાવ્યા હોય.

પોતાના પ્રિય જાગજ રૂપે આ કૉલેજનો તે પાટી તો એમણે કૈંક લાઝ લગાવ્યો છે. ૧૯૦૧માં 'સેન્ટ્રલ ટિફ્ટ કૉલેજ મેમોરીન' કાર્યું; ૧૯૦૫ કેળવણીને માટે પણ માર્ગ મેળવ્યો; અને આજ તો એ કૉલેજનું નાનુંસું રહ્યું 'જનારસ ટિફ્ટ યુનિવર્સિટી' નામના વિશાળ વડા રૂપે પથરાયેલે. પ્રાન્યમદ્યનીય શીંગે

મદનમોદન માલવીયાજી જેવા ચતુર વનમાળીનું જીવનકાર્ય બની રહેતું છે આજ એ વિદ્યાપીઠના જન્મદાયી એની ભેટ પોતાની મેવાના ખનામ તરીકે પોતાને એ સમ્યાએ એનાયન કરેલી હી એજ ની પત્નીનો જેટલો ગર્વ દરે છે, તેટલો ગર્વ એને આખી એ બી. સી હી જેટલી અન્ય પત્નીઓની દાર-માળાથી પણ કદાપિ નહિ થઈ શકે.

પરંતુ આ નવીન શિક્ષણકારનો પથ પ્રજ્ઞપથાગી-વાળો નહોતો એને પરદેશી ગળતસતાની વક દષ્ટિ પણ વહોરવાની હતી, અને રાજપ્રકરણી પ્રગતિને માટે તકસી મેક્રી પ્રત્નના મનમેહો મામે પણ ટક્કર ઝીંકવાની હતી ૧૯૦૬મા બપભગની ઝુએશ જગી એની મેદી ઉપર બંગાળના વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની કેળવણીને યાદોમ કરી શાળાઓ ત્યજી પણ મિસિસ ભેસ્ટે પોતાની કોલેજમા એ ચળવળ પ્રતિ કરી પણ પ્રત્યક્ષ દિક્ષગોજી દાખવવાનો મના કરી પરિણામે એને વગોવાવું પડ્યું પણ એ તો પોતાની પ્રામાણિક માન્યતા પર મક્કમ જ રહ્યા કે વિદ્યાર્થીઓએ અભ્યાસી જીવન દરમિયાન રાજકોટની દાવાનજોમા નથી પડવાનું

બીજી બાજુ એક વખત એમના માનીના સાથી બાહોશ કેળવણીકાર અને એ કોલેજના પ્રાણુ તુલ્ય પ્રિન્સિપાલ થી એફ-ડે 'તારક સપ'ની ચળવળ કોલેજમા દાખલ કરવાનો મનસુબો મતાવેલો ત્યારે એની ભેસ્ટે એ લાડીવા મદકર્મચારીને પણ મનાઈ કરીને મળજાવી દીધું કે 'જર્વેઈર્, તું મને વદાલો છે, પરંતુ સત્ય એથી પણ વધુ વદાલુ છે'

ત્યાર ૧૯૧૧ તો એની ભેસ્ટ શિક્ષણી દુનિયામા અનેક નમુના રૂપ સમ્યાઓને ઉનારતા જ આગ્યા છે જેમજેમ એના આદેશનો ઝીંકાતા ગયા, જેમજેમ નયોગો, સાધનો ને મત્તા વિખરતા ગયા, તેમતેમ અંત્યજ્ઞે અને સ્ત્રીઓ માટેની સમ્યાજન શાળાઓ, મદનપાલની દાદરિકુલ અને કોલેજ, આદ્યારની રાષ્ટ્રીય કોલેજ તથા જલવિદ્યાથ્રમ વગેરે શિક્ષણખાખડીઓ છુટતી જ ગઈ, અને એ બધાનું મળી 'થીઓમેદિકલ એન્ડુકેશન ટ્રસ્ટ' બધાયું આજે એ ટ્રસ્ટની જાયામા શિક્ષણાસ્ત્રના ધુન્ધ આગધક એફ-ડેલની સદાય વડે કૂંકે મર્યાઓ પુણીશલી ટી છે. એમણે

ઉપાડેલા શિક્ષણવિષયમા ધાર્મિકતા ઉપગન ગંધીવ-તાનું જે પ્રયત્ન મોઝુ પણ ઉમેરાયું હતું તેનો ઇતિહાસ તો આગળ કહીયું

થીઓમેદિકલ સોમાએટી

ઈ મ ૧૯૦૭મા એની ભેસ્ટને અમેરિકન વીર કર્નેલ આંકારની ખાલી પડેલી જગ્યાએ થીઓમેદિકલ સોમાએટીના અધ્યક્ષ ચુંડાવાનું માન પ્રાપ્ત થયું દુનિયાના તમામ વિભાગોમા પથરાએલી એ સરચાની પ્રત્યેક શાખા તરફથી એમને જ મોટી સમ્માના મનો મળ્યા અને એ અધ્યાગની ધર્મ-જાવણી મળાગવા બેઠા

થીઓમેદિકલ સોમાએટી નામે જોળખાતી એ નંરથા ને શું છે? એનો લાભો ઇતિહાસ લખવાનું આ ગ્યજ નથી, પણ એની ભેસ્ટના જીવન માથે એને એટલા નિકટનો સંબંધ છે કે એનું હુકુ જોળખાણુ જરૂરનું થશે સર્વ ધર્મોના એકીકરણ માટે ધાર્મિક ગુપ્તનાત્મક અભ્યાસ આદરવા અને વિશ્વ-બધુતનો પ્રચાર કરવા માટે સૌથી પ્રથમ મેંમ જર્વેઈર્સકીએ નથા કનક્ર આંકમટ નામના એક અમેરિકાવાસીએ, થીઓમેદિકલની માન્યતા મુજબ 'મદાત્માઓની ખાસ માગણીથી', આ સમ્યાની પ્રથમ ગ્યાપના ૧૮૭૫ના નવેમ્બરમા અમેરિકામા કરી, અને પછી આખા વિશ્વનું હૃદય દાય કડે નેવી ભારતીય ધર્મસંપ્રતિનો સુયોગ સાધવા આહી બારવર્ષમા તે બને વીર માનવીઓએ મથક નાખ્યું જેમાની 'માગણીથી' આ સોમાએટી ગ્યાપાર્થ એ મદાત્માઓ કોણ છે? થીઓમેદિકલ માને છે કે જગતમાંથી જીવનમુક્ત થયેલા અમુક અત્માઓ માનવદેહ ધરીને દિમાલપની પેટી મેર નિભેટના કે દુલ્લેષ ગ્યાનમા મહે છે, ને ત્યાથી દુનિયાના ઉદ્ધાર માટે ચોળનાઓ ધરી પોનાતા પ્રેમના અધિકારીઓને શું શું કરવ તેના સંદેશ મોકલાવે છે આ જીવન-મુક્તેમા આદેશથી થીઓમેદિકલ સોમાએટી રથપા-એલી કહેવાય છે, અને મનાય છે કે તેઓની પ્રેરણા પ્રમાણે જ એ સોમાએટીનું ચક્ર ચાવે છે. એ દિવ્ય પુરુષવરોની ઇચ્છાથી જ એની ભેમટ જેવા ક્ષતિય આત્માને સોમાએટીની સમગ્રી સાપડી, અને એ વીરાતમાએ પોનાતી પ્રાણુશક્તિ પુગીપુરી સોમાએટીના

માનદીપકાના અન્ય-
વાળાં કેરેર પાથરવા
માઝા ફેળા પો-
તાના જ પુત્રકાના
વેચાણ પર ગુનરો
કરવાનો એનો ત્યાગ,
એની અખંડ તપશ્ચર્યા
અને અચાક સામ-
ર્થ્યનો પ્રભાવ જ-
માપી એણે પોતાની
પામે કલાપૂજક સિ-
દ્ધાંતી યુવકવીર જી-
નરાજાસ, સર્વ-

શ્રીમતી સીતામણી અને તેના પુત્રકાના સ્મૃતિચિત્ર

ત્યાગી સિપાહીકાર અંગ્રેજ ગેર-ન્યાય, વિચમ્પાન
કપિ-શીતરુક ડા. કમિસ વગેરે વિરુદ્ધ નમરૂનો
ખેંચી લીધા છે. દિવસોથી પણ અનેક વાનપ્રસ્થી
ગદાનો તથા સેવાજ્ઞાની યુવકોને મળે આજીવન
મેળા અર્પવા સોમાએડીમા આકર્ષમા છે આજે આ
સંપ્રદાય સમીની સંખ્યા પચાસ દમરની નોંધાય
છે અને દુનિયામા કેટકેકાણે એના બાદુ બાંનિ કાગ
કળા આનિક 'સોજ' બોલાયા છે.

સ્વાર્થભુને માટે તત્સત્તા અનેક સ્ત્રીપુરુષોને માટે
તેઓની ભિન્નભિન્ન પ્રગતિની અનુકૂળ ખીલાવર થતા
શકે તેવા જીવંતુમા કામો જેની બેસેટ બોલી રાખ્યા
છે, તે દલુ બોલતા જ બપ છે. બાળકો નેતા
બાનિઓના સક્રિયપણે સડો કાઢવા માટે એણે
'મ સ્ટોનપર્સ' નામની સંસ્થા સ્થાપિને અનેક નર-
નારીઓની પામે એ પાપનું પાણી મેલાવ્યુ. 'અધર્મ
જોર અપિત્ર' નામનો એક મેવાસંધ ચઢાવ્યો, કે
જોમા, એક પોતાની સમઘ બંધત મિત્રકન સમર્પી
છત્રી જીવનભર મેવાનો ભેગ લેનાર, અને બાંને
દમાળીને દમ્બો રિત્તો સંધને અર્પણ કરી દેનાર,
મેવા બે વર્ગના દેવકેને સ્થાન મળી શકે છે. આવી
'કેક' ચરતો દેવા હતા જે આજે એ સંધને જળ
મળ્યાનો તેણે નપા. તે મિત્રાલ જેની બેસેટની અન્ય
અનેક પરમાર્થ પ્રવૃત્તિઓના તેમજ એમની પરદેશ-
વસાઓના અર્ચ પુનઃસર સ્થા દાનપ્રતિ પણ વધુ
પડવા દેવાનું બોલાય છે.

રાજપ્રકરણી તથા
સામાજિક અંધમે-
ચનનું પણુ ને ક્ષીર
કાર્ય આજે થઇ રહ્યું
છે, અબળાઓના
રાજદારી હકો મા-
ગવાનાં કરાવેલી પા-
છળ દેશના આનબા-
ગમાં ને અભવળ
ચાલે છે, તેની આજો-
વાની કરનાર ધીમતી
કોઈથી જીનરાજદામ,
તથા માર્ગદેશ કે-

મિસ પણુ જેની બેસેટની પ્રેરણાના જ ફળો છે. સમાન
દરકાના જવારણ ઉપર જ આ મદાન સંસ્થા આવી
ભવ છે. એની તમામ શાખાઓના અધિકારીઓ
વરગીથી જ વરસોવરસ ચુંટાય છે.

એ ઉપરાંત દમણુ તો વળી યુવક-યુવતીઓને
મટે એક નવો જ પ્રશ્ન કરી આપ્યો છે. જુની
ધરડમા ૧૨ી વયેલા ગોરી ઉમરના મંત્રીઓ અને
પ્રયુગો તથા યુગની યુવકદમ્બની કુચકદમ્બમા બિધા
૩૫ થઇ પડે તે ટાળવા ખાતર અને તરુણોને
અથપે આવવા દેવા ખાતર એવું કહ્યું છે કે પ્રત્યેક
શાખા-પ્રત્યાખાના અધિકારીઓએ દર વર્ષે રાજનામા
આપી જ દેવું, કે જેથી નવી સુટણીમા યુવક-યુવ-
તીઓ પોતાનું જીવન અજમાવી શકે. આમ જતાં,
જુની લાયકવર્ગને બળે, ધરને કે પર્વે, જુનાએ જ
કરી ચુંટાય આવે, તે ચિત્રાને ટાળવા માટે આ
ચિત્રાનેનાએ, ગોરી ચિરંજીવ નોડીને પણુ 'આજ
પ્રતિયા શીરેથન એક-વંચ થીએસોફિસ્ટ' સ્થાપ્યુ.
તેમા યુવકો જ અધિકારી પદે ચુંટાય, તેઓ જ પોતાને
મનપ્રમંદ ફીતે કાર્ય ચલાવે, તેઓની શાખાઓ પાસેથી
યુખ્ય સરગા કરી દાણે ન મળે, અને તેઓ પોતાના
સ્થાનિક 'સોજ'ના દાર્મ મોરેશને નાંદ, પણ પર-
ભાર પ્રયુગથીને જ જરાખદાગ કેરુંકે 'અથ લોજ'ને
નામે ઝોળાખાની આ તરુણ થીએસોફિસ્ટોની શાખા
એ ચલાવ ને.

સેવાના કેમળ સન્કરો આપમે ખુશી આંખે, જોઈ શકીએ તેમ ખીલાવી રહી છે

થીઓમોફિકલ મોસાએડીનું અખિલ વિશ્વમેક્ષન દર વર્ષે દિન્દુતાનમાં વાગકરતી અદિયાર અને બનારમ મુકામે ભરાય છે. ત્યાં દુનિયાને ખુલ્લોઆચેથી આવતા યાત્રિકો આપણને વિશ્વબુદ્ધતા મદાપુગના કકુવરણ મહાલુની ઝાખી કરાવે છે આ અને અન્ય સખ્યાબધ પ્રાતીય સમેલોના પાઠ્ય પથ શીમતી એની બેસટ જ શક્તિ રૂપે ઉભાં હોય છે, છતાં પોતાની જનતને અનિવાર્ય બતાવી અન્ય સહુને પાયળા જ રાખી મુકવાનો, પોતાના જ તેજઅગારમાં સહુને આધળા કરી મુકવાનો એને મોહ નથી એણે પોતાની ટુંકટુંક દુનિયાના નમામ ભાગોમાં જોરાવર સામન પઢાવતો ખડા કર્યા છે અનેક મદત્વના સમેલોમાં આખરી ધરીએ 'નહિ આવી શકું' એવો સંદેશો મોકલી એ પોતાનું અવગ્રહન ખેસવી લે છે અને સ્વાવસંજન શીખવાની ફરજ પાડે છે એવા અનેક કટાકટીના અવગ્રહોમાં એના સાથીઓ પોતાની કુશળતા કેળવીને બતાવી મ્હા છે કે 'માછ વિના પથુ અમે સરસ રીતે કાળો પાર ઉતારી શકીએ છીએ'

પથુ એ 'માછ' તો દલુ મે વધુ બુસાઇ જરા મધે છે એ કહે છે કે 'જમ્યાઓ' મારી ગેરદાજ-રીમાં તો તમરે સવાયુ તેજ પુરી બતાવતુ જોઈએ.' એ દૃષ્ટિ સાચા સરદારની છે 'ધણી વિનાના ટોર' શી આપણી કાલન દલુ મરી નથી, એનું એ જ કારણ છે કે નેતાઓ પોતાની જનને બુસી નાખવા તૈયાર નથી

થીઓમોફિકલ મોસાએડીના પાણી દલુ જન-સમૂહને જગ્યાળી નાખે એટલા બધા નથી ફેલાયા પથુ એ ધીરેધીરે છંટકાવ નાખીને પ્રજાને પડાળી તો રહ્યા જ છે એની ગતિ ધીરી છે, કાગળકે એ પાપ્તી માનવઆવેશના ઉઘાળા મારતા તોફાની તંરેગોના રૂપમાં નહિ, પથુ સાનસાન ગળાણે ગળાતા નિર્મળ જ્ઞાનનીરના રૂપમાં ટપકના આવે છે એમાથી દુષ્ટિક ઉશ્કેરાટ, તાત્કાલિક રોમાય અને એક જ દિશામાં ધસી જતા ઊર્મિ-ઉઘાળાના તત્ત્વો પ્રત્યેક ગળાણે આદ્યતા જાય છે, અને જ્ઞાનના એ પાણી પહોંચ્યા છે ત્યાંયા સ્થિરતા ને ગભીરતા જ ધારણ કરતા આવે છે

આફતો

પડાડ ઉપર નિર્ભય બનીને કાલનું ઝાડ પોતાના અનરમાં ટેકે પ્રચડ જમવાતોની વિપદવાતીઓ શમાવી-ને જ ઉભુ હોય છે, એની આંખે અડકતી ડાળાઓ સંકેતો પ્રવચકારી સુમવાટા ખમીને જ એટલી જોરાવર બની રહી હોય છે એ જ દશા એની બેસંટની અને એમણે ચકાવેલી મગ્યાઓની છે મનન ઉડતી જેમ્સમને, વિરોધો ને વૈર-ધિકારની શાગણીઓ મામે એણે પોતાનો માર્ગ કાપ્યો છે ૧૯૦૯માં 'બગલંગ'નો રેલે ભલુકતો ઉરેરાટ પાર કરવામાં એણે નિર્મળીનું પથુ જોખમ જોઈ લીધું છે સૈદ્ધ દિંદુ કોટેજના વિવાર્યોએને સરગાની અદર કરી ચળવળ ન કરવા દીધા બદલ તો બગાળીઓએ એટલો ઉચ વિરોધ બનાવ્યો કે કલમતાની બળમાં બેસંટનું કૃત્રિમ શખ બતાવી તેઓએ સળગાવી દીધું એ જ અરસામાં બેસંટ કલકત્તે ભાવણુ દેવા જવાના દતા બગાળીઓએ ઝાસો દીધો કે 'જો આવીશ તો બોમ્બે ઉડાવશુ' એ યુગ તો જોગબયુગ હતો, દિસાનો યુગ હતો બેસંટની અને ધૂલુની વચ્ચે કશું અંતર નહોતું છતાં એ તો મુકરર સમયે જ કલકત્તામાં ગયા, ભાવણુ દીધું અને અણીચુદ પાછા આવ્યા એને લોકાપવાદ અથવા મૃત્યુનો ભવ નહોતો.

કૃષ્ણમૂર્તિ પ્રકરણ

ખીછ વિપતિ તો એણે આખી મોસાએડી ઉપર ઉતારી ઇ. સ ૧૯૦૮ના ડિસેમ્બરની ૩૧ અખિલ વિશ્વસમેલનના વ્યાખ્યાની પરથી કોઈ વળ પડે તેવા એક આગાહી ઓર્ગિની આ બાબતો મોમાથી નીકળી પડી કે 'જગદુર આવે છે' દુનિયામાં યુગેયુગે જરૂર પડી તે વેળા અવતારો થયા છે, તો આ યુગમાં તો સદસગણી વધુ જરૂર ઉભી થઈ છે, માટે એ આવશે' આ જાહેરાત જલદીથી ગળે ઉતરે એવી નહોતી આ નવીન ગુન શુ ઉભું થાય છે' ઘણાવણુ સભો મોટી ઉઠ્યા પ્રમુખ પરનો એમનો પરમ વિશ્વાસ ડગમગ્યો પથુ બેસંટ તો પોતાના 'મદાતમાંએના પેગામ'ને મનક પર ચડાવી 'જગદુર આવે છે'ની વધાઇ દેવા જનમમાં ચાવી નીકળ્યા ૧૯૦૯ ના મે મામમાં ઇંગ્લાડમાં 'મેઇનિંગ વર્ડ' નામના સતત પદર વ્યાખ્યાનો દધ, ધનિકામ, વિમાન,

ને ધનાદિ સિદ્ધિભિન્ન
દૃષ્ટી કોઈ 'અવનાર'
ની આગાહીનું મમથન
કરું પછી તે સોસા-
એડીના પગભરેલા
પત્થરોમાં એક માથું
પડે તેવાએક તોપએલો
પણ એસડના દાયમાથી
વહુટો, અને તે, કૃષ્ણ-
મર્ગ નામના એક મ-
દારી છોકરાના દેદમાં
અવતાર પ્રગટ થવાની
ગોતે મનોલી સંભવિતતા,
અને એ સંભવિતતાના
જોર પર કૃષ્ણમૂર્તિને
તેનાર કરવાની એમની
જારીકે ચીવટ.

આ કૃષ્ણમૂર્તિકેણ!
જોડીકે જોળખાણ આ-
થી રહ્યો. નારાયણિયા
નામના સોસાએડીના
એક અધિત મદારીએ
એક દિવસ પોતાના જે

દીકરને જેસંટના દાયમા થરીને પીત્તુ, 'આ બને
મારા છુદ્દીની દીકરા : ભણતા નવી, સનાવે છે પૂં
તમને મોપી દઈ છું.' જેસંટે તથા સેવ્યાએડીના મદર્ગ
ગુલ્ય વિદાન તપસ્વી સેડમીટરે એ બને જાળકોની
દેખીતી જરૂરતાના ઉદાહરણમાં દણિ કરી: છુદ્દીસકિ માણુમ
પડી, બનેના ગન જનનો ઉત્થા, તે જનમજનમા-
નનેડી અપ્રદ ઉત્તરનાય દત્તદાન કાપી ગયો. યોગિક
જાનને બલે વિધાનાતા સેખવાચી ઘાસપા, કે આમના
કૃષ્ણમૂર્તિ નામના છોકરો આગામી અવતારના ઉપ-
ગોખમા આસી થમે તેવો દેવ ધારણ કરી એવો છે.

આવી પ્રતીતિ પરથી જેસંટે એ બંને આસન્નાને
ભણાવવા માણું અવદ્યુરના અવતરણને કાન્ડે ખપ
લાગે તેવી મુદ્દમ નાપીમ જોડી જનમનથી અપાતા
લાગી. યુદ્ધાઈ સર્વ જનને ત્યાના નંકાર, સોંચા
બને તેડસી ઝીજુવટથી તેનારી કરવા માટે જેસંટ

જેસંટના ડાબી જાણુવી કૃષ્ણમૂર્તિ, ઝેની જેસંટ, સેડમીટર
નાથ જેસંટના કૃષ્ણમૂર્તિના સાથ નિત્યને
કૃષ્ણમૂર્તિ તથા જેસંટની પાછલ જોળા એડકેજ

એએ પોતાની તમામ માધનમુદ્ધિ, કામચળ, કુટિમતા
વગેરે વડે નારાયણિયાને સાથ દીધો. છોકમજોનો
કુમાર્જે અગ્રવતમા આવે છે એવી ગવાદીએ દેવામાં.
જેસંટે પચ કમર કરીને મુકદ્દમો લાડા માડ્યો
દિવની એક અગ્રવતમા દાંપી, બીટકમા પચ દાંપી, ને
છેરે વિજાવતની ઝોરી કાઉન્મિવની કમાર-અગિર્ગિ
પામે લટીને નિવજ મેળવ્યો.

એ મુકદ્દમાના ડાબાડાવતની વાનો ને તરીકતો
જાણુએ રાખીએ, પચ એને અમે ઝેની જેસંટની
મદનાતા ને કેટલાક દરોગ મળ્યા છે તેવી ગોપ
કર્મો પિના ન આગો.

મુકદ્દમો લડવા માટે વડોળ ન મળતા પોને
બને જ નેવાઈ કેટલી પોમદ વર્ષની ડાળીએ દિવમ-
રાન કાપરાન પોર્થોમા પોતાના દેવને લગભગ દારી
રાખ્યા. મદિનાઓના મદિનાએ મુખી મામાએડીનાં

એની એસેટ - ૪૧૯
અને સેડમીટરની કડક,
નાણુકે અને દુર દેશી,
ભરી દેખાદેખમા જ
રાખવામા આવ્યા. પરતુ
એ અસામા જાળકોના
પિતા નારાયણિયાએ
દરેકમાં આંતરિક ખદ-
પરને પરિણામે છુદો
પાછા માચ્યા. જાળકોએ
પિતરાના હાથમા જવા
ના પાડી. જેસંટે પણ
એ મદાન ભાવિ માટે
નિમ્મોએકા દેખાતા કુ-
મારોની જિદગી ધુળ
મેળવવા કરનાં તે જુ-
વાર મધ જનું વધુ પીક
દેખાણુ નારાયણિયાએ
છોકરાઓનો કળને
પાછો મેળવવા માટે
અદાલતનું શરણ લીધું
અને એની જેમટના એ
નવા 'પર્વતી'થી ઉમેર-
સર્મજેડા અનેક દિદુ-

અન્ય તમામ ચોક્કો ચલાવના ચલાવના ને પોતાના લેખ-વ્યાખ્યાનોના મહાપ્રવાહ તુટવા રીધા વગર કાયદાની આરીક શસ્ત્રકલા સાધી, અજમાવી અને અદાલતના મદિરમા પોતાના ઉપર થતા ગદામા ગદા આક્ષેપો એ શાનિથી તોડ્યે ગયા. કોઇએ પુછ્યું કે 'શા માટે તમે જ લડવા જાઓ છો? તમે કહો તેટલે ખચે જાહોશ ધારગાત્રીઓ રોકાએ.' બેસ્ટે જ્યાંય દીધો કે 'અચાપ કરવામા મારે એક પછુ જુદાજ નથી પેમવા દેવું, માટે જ સ્વદસ્તે લડવા જાઉં છું.'

દિંદની એક મહા સમર્થ મનાતી વ્યક્તિએ સલાહ આપી કે 'મિસિમ બેસ્ટ, આ નારાયણિયાની જદયાસ વિષેના મુદ્દાને અદાલતમા પસંદી કાઢો ને' દમજી છતાં જશો 'જ્યાંય મળ્યો કે 'ના બંધુ, મને ન્યાય-મદિર માટે પૂજ્યભાવ છે હું કોઇનું અગમ આદિગ્ય નિષ્પ્રયોજન ઉનાંકું પાડી એ મદિરને બ્રહ્મ નદિ કરે'

સ્વર્ગસ્થ ડૉ. સુબ્રહ્મણ્યમ આચર સરખા ન્યાય-ધુરધરે કહ્યું કે 'તમે હકમનતા મુદ્દા પર જ લડો ને' દિંદની અદાલતને આ મુકદ્દમે સાલગવાની સત્તા જ નથી 'જ્યાંય મળ્યો, 'હું એ જાણુ છું, બંધુ' પરંતુ હું છટકી જવા માગતી નથી, અર્થો કંગાવીને ન્યાય જણાવવા માણુ છું'

લક્ષ્મણ નામે બેસ્ટનો એક આગે ચાકર સામા પસાના કામલામા પડીને બેસ્ટની વિરુદ્ધ જુદી જુદાની આપવા અદાલતમા દાજર થયો બેસ્ટે એને જગાં રોક્યો નદિ ઓચિંતો એ બોલ્યો ચાકર ન્યાયમદિરમા 'હું કાઢ નથી જાણુતો' કહીને પોકેપોકે રડી પડ્યો પરંતુ લક્ષ્મણના સારા જુરા વર્તનથી બેસ્ટનું હૃદય જગા પળ ન જાદલાયું એનો એ લક્ષ્મણ, જાણે પળુ બેસ્ટની જ નોકરી કરે છે 'લક્ષ્મણ! લક્ષ્મણ!' કહી બેસ્ટનો માફ પુકાય છે!

નીચી અદાલતોમા મુકદ્દમો દારતા તો પછુ એમનું સમત્વ ચળાવ નહોતું દારીને આવે તો પોને ખાસ ચિવટ રાખી દમતે મોએ વર્ગો લેતા જગનની દારજીન એના ધિશ્વરી પંથમા આડે આપી શકતી નહિ.

હાલની અદાલતે એની બેસ્ટના સાક્ષમા નાગ-પણિયા ઉપર ગ્રીમ દાજર રૂપિયાની ડિકી ફરમાવી, પરંતુ બેસ્ટે એ ડિકી બનતી જ નહિ એ બોલ્યા દત્તા કે 'કૃષ્ણજી (કૃષ્ણમૂર્તિ)ના પિતા ઉપર હું

એવો જુદમ કદિ નહિ ચુમદર'

આ રીતે મુકદ્દમો ખતમ થયો પછુ મોમાએ-રીના લણાધણા મહા પુગ્ગો એ માન્યતા મારે વિરોધ જનાવી લગભગ નિષ્પ્રતિમા બેમી ગયા, ચુનંદા કાર્યકર્તાઓ શુભાવડા પડ્યા, દારી, લોકાપવાદ અને વિરોધનો આખો પ્રવાહ બંધાઇ ગયો, છતાં પોતે જે સત્યનું દર્શન કર્યું છે તેને છુપુ રાખવાની નજાણ નથી જ બનાવી આજે તો એણે છેવટની જાહેરાત પછુ કરી દીધી છે કે જે જગદ્ગુરુનું આગમન થવાનું હતું, તેણે કૃષ્ણમૂર્તિનો દેવ વાપરવો પછુ શરૂ કરી દીધો છે. આ 'આગમન' કરનાર અવ-તારને સદાય કરવા માટે 'તારક તર' નામની એક જગદ્વ્યાપી સરથા ચલાવી છે તે દારા પછુ વિશ્વપ્રેમ, સેવા, સયમ વગેરે પ્રજાજ આરોધનો પથરાઇ રહ્યા છે

રાજદારે

એવીએવી સામાજિક અને ધાર્મિક કૈંકે પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતા ચલાવતાં દિંદના રાજપ્રકરણ તરફ આ મેગમાયાનું પ્રમાણ થવા લાગ્યું, ૧૯૧૪મા 'કોમન-વીથ' નામનું સાપ્તાહિક આરંભ્યુ અને તે દારા રાજકોણના વિષયો અર્થતા થયા, રાજકારણ પ્રતિ એમનું વલણ તો નહોતું જ રહ્યું, કેમકે સિદ્ધાંતોમા જ માનનાર એ સ્ત્રીને રાજપ્રકરણની 'મેલછાડ'-વાળી રમતો રમવી ગમતી નહોતી પરંતુ એક વાન પર એને વિશ્વામ દત્તા કે અલારે શ્રિદનના આચરણો દિંદ પ્રતિ ચાહે તે હો, છતાં શ્રિદન અને દિંદ વચ્ચેની ગાંઠનું, ઇશ્વરી યોજનામા જ નિર્માણ થયેલું હતું એ બંનેના સરોગ દારા એક આર્ષ સામ્રાજ્ય ખડું થશે, એ સામ્રાજ્ય પિકર્સોને વિશ્વપ્રભસવનું શનદક પ્રથદાવમે અને તેમથી દુનિયાનું મંગલ નીપજશે, એ બેસ્ટનું મરન છે અને સામ્રાજ્યના જાધકામમા પોતાને પછુ મદાન દિગ્ધો આપવાનો આદેશ મળ્યો હોવાનું તે માને છે એ કાણે પ્રથમ 'કોમનલીથ'નું સાપ્તાહિક, અને તે પછી ૧૯૧૪મા 'મદાસ સ્ટાન્ડર્ડ' ખરીદી લઇ તેને 'ન્યુ ઇન્ડિયા' નામથી શરૂ કરી, રાજકોણના મુદ્દો ગળવવા માડ્યા

૧૯૧૪: મદાસમામાં તે વખતે અનેક પક્ષો પડેલા. એ મદાસશક્તિની કાપાતા દુકડે દુકડા બની ગએલા બેસ્ટ, પોતાને સ્ત્રી તરીકે વરલા સ્નેહ અને કામળ

નમનવટ શક્તિ વડે તમામ સંપ્રદાયો વચ્ચેના વેર દાળવા મથવા ગાઓ નિર્માણ, સંદેશો બોગ થયાં, અપમાનો પારખ્યા; પરંતુ ન ડગ્યાં.

૧૯૧૫: પોતે 'હોમ રજ' - આંતરિક સ્વાધીનતા-માં જ અહા ધરાવતા હોવાથી દિન માટે સંસ્થાનોની દારનુ શાસન મેળવવા એક નવી યોજના ધડી અને 'હોમ રજ લીગ'ની સ્થાપના કરી. વિનીતિ કહે કે દલુ એવી ઉદ્ધમ યોજનાની વેળા નથી આવી, માટે તદ્દ જુઓ. ગરમ દળ એ વાટ મેવાનું સાલણી શરમે થયુ તેમ છતાં એકના કરવાને ખાતર એજે કશુલ કર્યું કે 'વાટ નેહ્યો'.

બીજી જાણુ મોસ્લેમ લીગ સ્થાપન એમાં પણ એમનો હાથ હતો. મુંબાઈ નગરમાં મદાસભાની બેઠકની સાથેસાથ જ મોસ્લેમ લીગનું અધિવેશન મેળવવાના પ્રયત્નોમાં એમનો મોટો ફાળો હતો. અને મોસ્લેમ લીગની બેઠકમાં લગાણુ પડવવાની ઉશ્કેરણી કરનાર પોલીસ કમિશનરને જવાબ દાવણુમ આપે છેપકા દેનાર પણ પોતે જ હતા એડવૉર્ડ ધમણી દીપી કે 'હું તને કેદ કરીશ.' તે વખતે સિદ્ધે નાચુ સ્વરૂપ પ્રકાશીને ઉતર આપેલો કે 'Do if you dare!' -કર તારામાં તારફ હોય તો.'

૧૯૧૬: 'હોમ રજ લીગ'ની પાકી સ્થાપના કરી. લખનૌની મદાસભામાં ગરમ, નરમ, મુસ્લીમો, તમામ ગાંધી. દિગ્ગજનાં પણ રમણુ ઉતરગયા એ મદાસભાનું 'ધી કૌથિન' નામ માર્કેક થયુ.

૧૯૧૭ 'હોમ રજ લીગ'ની યોજના દેજબરમાં માછ ઉઠી. મરકાર પર મખન દખાણુ થતા ગ્રામ્ય-મધ્યમુદ્ધના મુજબતા રોકાણો વચ્ચે જ દિલ્લી રાજ-નિશામાં ઉત્પાન થયો. મરકાર આફ્રીકાની મદાસભા ગવર્નર લોર્ડ પેન્ટલાન્ડે એમંદને રૂપર જોવાથી

કેસલાવ્યાં, ચેતાવ્યાં, ધમકાવ્યાં; શાંતિથી દિલ્લો કિનારો છોડી જાય તો નોકાણાનું અને ચોટી-પહેરો આપવાનું વચન દીધુ. એસ્ટે ન માન્યુ; નબરકેદ થયાં; દેશમાં કોલાહલ ઉપડ્યો. ત્રણ જ મહિના પછી પેન્ટલાન્ડને પોતાની ભુલ સુધાળી પડી કલકત્તાની મદાસભામાં એસ્ટ પ્રમુખ સુરઝાયાં.

દિલ્લી લગતમાં દરિયાપાસની સદાનુભૂતિ નોધાવવા વારંવાર એસ્ટે વિલાપત દોડયા ને લા જઈ ગાંધેર વ્યાખ્યાનનો વડે, રાજદારી અગ્રેમરો સાથેની મુક-તજો વડે, હોમ રજ માટે સતત ઉદ્ધમ કર્યો કર્યો.

પછી તો સત્યાગ્રહના સરો ઉઠયા, રાઉલેટ કાયદા પર રમ-ખાણો થયા, જસિયાવાસાની દલ્યા ખેલાઈ, ને મદાસભાઓ અમદ-કાર મડાધો.

એસ્ટની આખોમાં કો ખુલ-ખાર લાવી બહુ નછકમાં મમતુ

દેખાયુ, કામી વેરએરો દાવાનળ ખુમાડા કાઢતો દેખાયો અને એણે પોતાનું સમગ્ર કોપત એકતુ કરી ૧૯૨૦ની કલકત્તા ખાનેતી ખાસ મદાસભામાં ચિરોધ પુકાર્યો. કળેત થયા, અપમાનો મળ્યા, પલકમાં એ અગ્રપ્રેમની મોટી કમાઈ સુમાવી મેલઃ પણ અંતરાત્માને ન દબ્યો મદાસભાજ પોતે જ લખે છે કે 'લોકપ્રિયતા સુમાવી એસવાને જોખરે પણ જે વેળા એમણે ગાસદકારનો વિરોધ કર્યો તે વેળા એની નીડરતા કદાપિ નહોતી જગદળી નેત્રી જગદળી ઉઠી.'

પ્રખના કદેર શનુ ગણુવાની કરી તમા કર્યો વગર એણે 'ન્યુ ઇન્ડિયા'ની કટાંગમાં અસહકાર માંગે ઉગ્રમાં ઉગ્ર શબ્દજવાલાઓ સળગાવી મુકી હતી પ્રવંદનો જે પિકાર કાઢી નીકળ્યો હતો તે તમામ મોલામાં ઉપર નિમંત્રી લખ, દિસા અને અતપાવના ઝંજો ઝોણા કરવાનો જ એમના કહેવા

પ્રમાણે) એનો સંકલ્પ હતો અને આ બધામાં એમનું વીરત્વને જાળવતું વર્તન તો એ હતું કે મદતમાણ કેમ પકડાયા તે ઘટીયી જ એમણે મદતમાણ વિરૂદ્ધ ઉઠાવેલી કલમ પડતી મુશ્કેલી ધી. શા માટે? એમણે કહ્યું કે 'હવે મને જવાબ દેનારા હાય કેદમાં પડેલા છે હું એની પાંદ પદ ધા કેમ મારી શકું?'

૧૯૨૧ અમલદારના તરજો આમમને અઝકતા દતા. સદતર સાંભાળપથી છુટા થઈ જવાના પણ શોર ચાલના દતા. કોઈ નગમ ચોજનાનું તે વખતે નામ પામુ લેવાનું નહોતું એવા અસંભવિતતાના સમયમાં. બીમારીની પચારીએ પડ્યાપડ્યા વૃદ્ધ બેમંદ 'કોમનવેલ્થ ઓફ ઇન્ડિયા ગિલ' તૈયાર કરવા માટે ગળજીપારણીની છુનીપુરાણી કામસામા પ્રાદી જેટલી ગ્રીષ્મી દષ્ટિ ચલાવી નાવચલુ ને દિપ્પણ કરી રચા દતા. 'એને નિરાશા નહોતી

૧૯૨૩. પ્રતિષ્ઠા ગ્રીષ્મી કે હવેથી હું કોઈની સામે વિપ્રાતક દીકા નહિ કરું, હવે હિંદને ઐક્યની જરૂર છે એ રીતે એણે કોમી વેગના ઓળા ઉતરતા દીકા અને છૂતું મુપકાદી ધારણુ કરી

આજે એમણે વડતુ 'કોમનવેલ્થ ઓફ ઇન્ડિયા ગિલ' મમુદ્રપાર કલ જળને વાકોમિન્ટ પામે મુકાવવા એ મવી રચા છે એ ખરડામાં અનેક દિદી અગ્રે-સરોની સહી થઈ ગલ છે દેશ પામે બીજી કોઈ નૈયાગ ચોજના નથી, તેમ જના એની બેસટ શુ કહે છે? એ કણ્ણ કાય છે કે ને કોઈ પણ રીતે દિદી પક્ષે એકત્ર બની કોઈ નરી ચોજના વગ્ના હોવ, તો એ એકતાને ખાતર મારી આ ચોજનાને કાઢી નાખવા હું નૈયાર છું.

રાજદારની મલિન ચાલખાટમાં મિસિમ બેસટ કયા ચે નીતિનો પંથ ચુક્યા નથી ૧૯૨૦ના કલકત્તા મદતમાળાના ખાસ અધિવેશનમ, ડાય, પાલ, પટેલ વગેરેએ પ્રસ્તાવ કર્યો કે 'મિસિસ બેમટ, તમે અને અમે બધા મદતમાળના અસલકાળના દગવર્થી વિરૂદ્ધ છીએ, પણ તમે મદતર વિરોધ કરો છો, જ્યારે અમે સુધારો લાવવા માગીએ છીએ. હવે આપણ બંનેના સયુક્ત વિરોધ વિના તો અસલદાર પદ સામે બુદ્ધની નહિ જમાપી શકાય. માટે તમે અમારા સુધારાને ટેકા આપો નહિ તો ગાંધી કારી જશે'

બેસટ કહે, 'ના, ના, હું તો સુધારામાં ચે માનતી નથી ગાંધી દારે વા છોતે, હું તો મદતર જ વિરોધ કરીશ'

'કોમનવેલ્થ ઓફ ઇન્ડિયા ગિલ' ઉપર પિચાગ ચલાવવા તમામ રાજદારી પક્ષોનું સંમેલન બોલાવ્યું નિમજ્જો નીઠવ્યા ડગમિયાન 'બેગાલ આર્ગિનમે' નામનો, ગ્રામ ખુતામકાળને દમન દેનારો કડક કાયદો બમાળ સરકારની એરણુ પર ઘડતો દતો દેશનો મોટો સમુદાય એ અનિદ છુદ્ધમચક સામે કમકમી ઉઠેવા હનો. પણ બેસટને પોતાની દષ્ટિએ એ કાયદો જરૂરી જણાયો એને પુરેપુરે લાન દતુ કે એ ને ઉક્ત કાયદાની તરફેણ કરશે તો પોતાનું માનીતું 'ગિલ' ટોકરે ચડશે જના પોતે સલ માન્યુ તેને ખાતર રપટ વાણી ઉચારી કાઢી, અને વળતે જ નિવસે સમેલનની ચોજના લાગી પડી'

એમની આખ નાકાકિક દારજીત ઉપર નથી ચોટી, એ આખ તો દૂરદરના લાખી પર મઝાઇ છે માટે જ દતુ જે વેળા દિદમા તો મુક્તિની આશાનું કિરણ માત્ર પણ નથી, તે વેળા બેસટની પચગજરી દષ્ટિ હિંદ, અમેરિકા, બ્રિટન અને જર્મની—એ મારે ગભચોના પ્રત્યસપનું રવખ નિદાણે છે.

અનેતવાની દુનિયામાં વિદરના એ આતમાને પોતાની પાછળ શુ થશે તેનો ખ્યાલ જ નથી કહે છે કે 'મરીશ તો લાઈ શરૂ ડાખીશ' માટે જ પોતાની ચોજનામાં અને પોતાની વન પર એને અડગ થદા છે આખા જગતને દરેકે તેની એ થદા છે.

તેનાપદનો પ્રખર તાપ, પૃષ્ઠીધુમના ઉગ્ર અ-ક્રિતવનો અદ્યથ પ્રલાય, ગર્વભરપૂર કાર્યહદા; એ ખુમારી ને એ ગભવ: એ બધાના બનેલા ઝળદળના પરિયાનની નીમે શું છે? એક પાર તો એ લાકણ ઉચ્ચ કરી જુઓ! જાહેરજવનનું ૫૦૦-કવચ કહિં કહિં ઉતાડી નાખે લારે નજર તો કરે! 'વગ્નદપિ કોગાણિ મુકુનિ કુમાદપિ' 'એમું લોકાતર માનતીનું હુવ્ય દવે છે થોડા જ દષ્ટનો.'

'જગદુચ્ચના આગમન'ની જાહેરાતથી ચમકીને જવનભગના કેકે મિત્રસુબોટો જુદા પડી ગયા બાણ ભગવાનભાસ, જાનોન્ડ ચકવર્તી ને બાસુ નરખા એત-રચ સુદહેદો ચાખ્યા ગયા બેસટ દીવાની બની છે, એમ બોલીને ગયા પંતુ બેસટને તો મૈત્રી જડ

પચિત્ર વાત છે. એણે એ મિત્રોને નથી છોડ્યા તેઓના ગામમાં નાથ, ત્યારે તેઓને ધેર જ ઉતારે કરે. તેઓને જો ન પસંદ હોય તો, છેપટે ત્યાં ગયા હોય ત્યારે સામેથી જઈને મળવાનું તો ન જ ભુલે. પોતાના પુરતકો બેટ મોકલવાનું ન ચુકે.

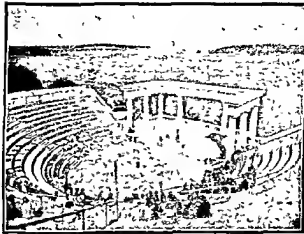
જુક્સ નામનો એક સુસ્ત થીઓસોફિસ્ટ, કૃત્યમર્તિના પૂર્વજીવનનું પુરતક પ્રગટ થયું ત્યારે

એના ગત જન્મના મેળાથીઓ તરીકે ખીજ અનેકના નાઓમા પોતાનો ઉશ્કેળ ક્યાં પે ન રીકો એટલે હંછેડાવો. 'સોસાએરીનો મહિન રીતે મોટો વિરોધ કરીને આર્થસમાજમા મેળો ત્યાંથી બહારમાજમા ભળ્યો. આખરે મુનાઈને આપવાત કર્યો. એનું બુનું કરજ-મુદ્રણાલયનું-મિસિસ બેસ્ટે પોતે ભરી રીધું.'

પોતાના પુત્ર તુલ્ય ખારા સાથી શ્રી વાડિયાને ૧૯૨૩થી 'જગદ્ગુરુના આગમન' માંથી શ્રદ્ધા ઉઠી. સામે ઉઠીને અનેક આલેષો કર્યા જવાળમા બેસ્ટે માત્ર એટલું જ લખ્યું, 'હું એનું કલ્યાણ ઈચ્છું છું.'

'સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજ' ના ટૂંકરી મંડળમા મતબેટ પડ્યા કોલેજ થીઓસોફિસ્ટોના હાથમાથી હુંતાનાની પડી આવી પહેલી. બેસ્ટ જો મહમ નિરધાર કરે તો સામા પસને હાથ ધસતા કરે નેવા સંભોગો દના મોટમોટા થીઓસોફિસ્ટોએ જઈ શ્રીખામળ રીધી કે 'આપણા પૈસા અને પરસેવા વડે સીંચાણેલી આ મેરથા સામા પસને હાથ પડશે, ને તે શું આપણે જોઈ શકીશું?' મિસિસ બેસ્ટ કહે, 'જગ્યાઓ.' આપણે તો જે કામ કાઢ ન કરતું હોય તે કામ ઉપાડવાનાં છે. નવાનવા અનેક દારો દણુ આપણે ઉપાડવાના છે. આપણું દનું તેના ઉપર આપડા બધા મોદમમના શા ર'

ગોપાલઓના અકથ અત્યાચારોના બોમ્બ થઇ

ઑસ્ટ્રેલિયાના મિડની મહેરમા થીઓસોફીના સમિતિન વગેરે મટે દરિયા કિનારે બાંધેલું બલ્ક અને સુદર ઔઝરી થીઓસ્ટ

પર ગેર્મીને અની બેસ્ટ તરફથી મળેલી ગુપ્ત મદદો યાદ કરે છે.

૧૯૧૪ મા મુખ્યામમા માનપત્ર મળ્યું. રૂપાનું કારકેટ અપાતુ હતું પોતે માગ્યું કે મને રોકડા જ રૂપિયા આપો. મારે તમારી બેટ શબ્દગાર રૂપે રાખી નથી મુકવી, દિનની સેવા કરવી છે.

એક વખત કામ માનપત્રમા સોનાનો કટોરો મળેલો. પોતે એને વેચી પૈસા કરવા જતારે મોકલ્યો. વેચવા જનારા આદમીએ પેલા કટોરો અર્પણ કરનારાંઓને જઈ આ વાત કહી. એ માણસોએ બેસ્ટને પૈસા સાથે કટોરો પાછો મોકલ્યો. કહેવડાવ્યું કે 'આ કટોરો અને ખરીદ કરીને દલે તમને સાવવવા આપીએ છીએ ભક્ષા થઈને દલે વેચશી નહિ.'

નાણુની તંગી નો પોતે કાયમ બોગવે છે. આટ-આટલા પુત્રકોની આવક અર્પણ કરવા છતાં પણ એમની કેટલીએક સરજાઓને આતુ રાખવા માટે દ્રવ્ય તો લેવુંએ જ. આજ એમના પોતાના માથા પર એમત કર્જનો મોરો બોળે લટકે છે તેમ છતાં 'ન્યુ ઇન્ડિયા' આફિસના આખા પેસ્ટાકને પ્રત્યેક માસની પહેલી તારીખે તો અચુક—આભના તારા ઉતારીને પણ રરમાયા મુકવાઈ જ જતા લેવડો, એ એમનો સંકલ્પ કદાપિ તુટ્યો નહોતો.

અન્યથ નોકરોને પોતાના કારકનો અદરશી

પહેલા મલખારવાસી હિંદુઓ મારે રાહત-કાર્ય આપતુ હતુ. બેસ્ટે એના ફાળામા પોતાની નવી માટીઓ આપી દીધી. પોતે કોટલી માટીઓ પોતાને જ હાથે સાધીને પહેરતા દતા કામ પણ વિદ્યાર્થી એની પાસે જઈને મદદ વિના પાછો નથી ફર્યો પિલાયતમા ભળના અનેક દિંદી વિદ્યાર્થીઓ આજે પોતાના ઉંચા હોદ્દા

પનારના પૈસા ચુકવે, દાહોદાથ નાણા ન આપે એ પોતે એક વાર નજરેનજર જોયું તે વખતે તો કાઈ ન બોલ્યા, પણ ફરી પગાર થવાનો વખત આવ્યો એટલે પોતે કહેવડાવ્યું કે 'આ વખતે હું જ પગાર ચુકવવા આવીશ' જઈને દાહોદાથ સૌને ચુકવ્યો એ મુજો દંપતી મળ્યા પછી કારકુનોએ કહિ અદ્દરથી પગાર નથી ચુકવ્યા.

જીવનમાં કામ કરવા સિવાય અન્ય કશો એમને વિનોદ જ નથી એક કામ કરના થાકે એટલે બીજા કામમાં દાખલ થાય એ એમનો વિનોદ 'તેમ છતા કોઈ વાર કટાંગે ત્યારે રસુલેના ભગ્નર ખચ્ચાએ રહેલો બોલાવી પુછે કે 'કા જ્યોર્જ, મને ગમન થડે એવું કાઈ તારા ભગ્નરમાં છે ?'

અધિવારમાં દરેક દરોરને દિવસે આપધપૂજન થાય છે માળા લોકો કાઠાળા-પાવડાની, ધોળી ચરનરીની, રમોયા ઇરી-કાટાની, ગોશાળાવાળા બોધરણાની, એમ સૌ પોનપોનાના સાધનોની પૂજા કરે એસડ એમાના પ્રત્યેકની પૂજામાં જઈ આગી લઈ રૂપિયો-રૂપિયો મુકી આવે

હિંદી 'કુમાર-મેના' (બૅપ રકાઉટ)ની મોજના એમણે જ ધડીને અમયમાં મુકેલી પછી એમણે એ વિભાગ એકન પોવલને મોખી દીધેલા કુમાર-સેનાના સેનાધ્યક્ષ તરીકે એમનો પાવરીવાળો ફોટો પણ પ્રગટ થયો છે

એમણે ૧૦૦ ઉપરાંત તો સ્વતંત્ર પુસ્તકો લખ્યા છે તે સિવાય નાની પત્રિકાઓ તો લખી છે. ને અન્ય લેખકોની સાથે મદકારથી પણ ઘણું પુસ્તકો લખ્યા છે એ સિરડ થીઓસોફિકલ પબ્લિશિંગ હાઉસ, અધિવાર, મદ્રાસ એ મરનામેથી થયે છે

ક્ષ

ક્ષ

એક મદાન વિજ્ઞાનિત આ આધુપાનશુ' જીવન-ચિત્ર છે. ધણુધણું એમાં અગમ્ય રીસે છે પ્રત્યેક યુગાવતારી માનવના જીવનદારોને નિગૂંટનાના તાળા વામેલા જ હોય છે, ઘણી વાર એ બોલવામાં આપણે ફાવ્યા નથી પણ આપણી મર્યાદિન સમજણકિને કારણે મદત્તાઓના કાર્યો ઉપર ઉતાવળા ફેંસલા ન લખી બેસીએ તો આપણા પોતાના જ આત્મધાન-માથી આપણે ઉગરી શકીએ

મદત્તા પોતે જ માનવીની જીવતી કબર છે, નિંદા, ગેરસમજ, તિરસ્કાર અને કુખ્યાની જવાબી જીવતી દારુણ ચિંતા છે મદત્તાને તો સદા ય એમાં સળગવાનું જ સરળપણ છે. ધણુથી માઠી ગાંધી અને દયાનંદથી લઈ અદાનંદ, એતમામની મદત્તાએ શાશં મૂલ નધી માગ્યા? તો પછી પાદરીએને દાથે આ' બેગમાયાની થએલી બદગોષ્ટ શી વિસાનમાં છે? યુગપ્રવર્તકો દમેશા યુગની આગળ જ પોતાનાં પગલા માડતા ગયા છે અને અણસમજી જગતના ધુનકાર ઝીલી તેના બદલામાં મત્તની બેટ વેરના જ ચાલ્યા છે. એની અમુક નિગૂંટ માન્યતાઓને કારણે એની સેવાઓને પણ ધિક્કાર ન દઈએ, એને આપણા જેટલી સાંઈ અજ્ઞતાના પણ અભાવનું આરોપણ ન કરી બેસીએ, એનો તિરસ્કાર કરવો હોય તો તે પણ એના જીવનની સમગ્ર સમીક્ષા પનાર્યા પછી જ કરીએ, તો એ ન્યાય લેખારો, આજના યુગનું દુર્ભાગ્ય છે કે અધ્ધવાઓની કંઈપર પણ ઉપર જ આપણા ન્યાયના ધારણો મરાયા છે પરંતુ તે સાથે આજના યુગનું પરમ ગૌરવ પણ છે, કે પ્રમળ વિરોધની દીવાલો પણ સત્યના દર્શનની આરેથી આખરે ચૂર્ણ થઈ જઈ આપણી દૃષ્ટિને છુટથી વિદરવા દે છે

એવા વિકટ મમરયાથી ભરેલા મહાધુગને આરે ઉમેલી ઓ સમસ્યા-જટિલ માનવશક્તિ 'તને વંશ હો તારી નિઝવાર્યતાને, નપશ્વરને, નિર્ભયતાને, પ્રેમભરપુર પ્રાણને, અને સારી દુનિયાના વિરોધ સામે પડકાર કરતી તારી આત્મશક્તિને નમન હો. તારી આત્મવેદીમાથી એકાદ તણખો મળે તે આશાએ તને રમડે છુ

અવેરચદ મેધાણી

['કુમાર'ના નિમત્રણથી ઓની બેસડના જીવનમાં હવેતાં તેમનું એક ચિત્રન જીવનચિત્ર લખવાનો મનોરથ નળ્યો છે, કેમકે ગુજરાતી ભાષામાં એમનું સર્વદેશીય જ્ઞાન હજી નથી લખાયું આ પુસ્તક 'સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય શ્રેણી' તરફથી પ્રગટ થશે માટે એમના જીવનપ્રસંગો વિશે વડું દર્શન ભણુનારા બાઈબેલેનો મને એ લખી મોકલશે, ગાયવા તો ઉભર વર્ણની સંભળાવવા કબુલ થશે તો હું માફ કાર્ધ વધુ સમીન બનાવી શકીશ

—લેખક]

[પાન ૩૭૨, ૪૧૫, ૪૧૬ અને ૪૨૧ પાના બધાં મુબાઈના કોમર્સ મેધરાજ પુસ્તક ભંડારના સોજન્યથી]

આ જમાનાની એક અદ્ભુત વિદ્યા

ફોટોગ્રાફી

ફોટો=પ્રકાશ; ગ્રાફી=અપ લેવાની વિદ્યા. પ્રકાશ વડે અપ લેવાની વિદ્યા તે ફોટોગ્રાફી.

ફોટોગ્રાફીની શોધે દુનિયાના વાઘમા ચિત્રો લેવાનું એક અગત્ય સાધન મુશી રીધુ છે. દુનિયાના દરેક મંદિરમાં ફોટોગ્રાફીએ પ્રવેશ કરેલો દેખાય છે. સાધારણ નકશોથી માંડી મનુષ્યના દાસના-આશ્રતા બનાવો અને દરેક જનના ચિત્રો હાથવામા તેનો ઉપયોગ અગ્રસ્થાને દોષ છે. જાનનું કે વેપાર વહીવટનું એક પણ એવું ખાતુ નહિ હોય કે જેમા ફોટોગ્રાફી વિના ચાલી શકે.

ધણી બાળતોના વર્ષોને કરતા તેનો એકાદ ફોટો-ગ્રાફ જલ્દી ખ્યાલ આપી દે છે નકશાઓ કરવા માટે આકાશમાં ઉડતા વિમાનોમાથી જમીનના ફોટો-ગ્રાફો લેવાથી એ કામમા દિવસોના દિવસો બચી જાય છે અને ઓફિસમાં બેઠાબેઠા જાણે બધું જોતા હોય એવી રીતે માણસો નકશા કરી શકે છે મનિમાથી ફોટોગ્રાફી આપણને ઇચ્છના જગતનું આગેદુર્ય દર્શન કરાવે છે અને કંઈક સુંદર વાનગી તથા આકર્ષક કિસ્સાઓ. તે ગમે તે દેશના હોય તોપણ, ભાષાની જરૂર વિના આપણે માણી શકીએ છીએ. આ રીતે ફોટોગ્રાફીએ જનમનમાન્ય ભાષાનું પણ સ્થાન લીધું છે.

બીજા દુષ્કરઉપોગોમા પણ ફોટોગ્રાફીના ઉપ-યોગ પાર વિનાના છે. ખાસ કરીને આકાશના ચિત્રો લેવામા, વૈદ્યકીય તથા વાણિક જાનમા અને વનસ્પતિના ચિત્રોની નોંધ લેવામા ફોટોગ્રાફી અત્યંત રસો સાથે હાપ આપે છે. ફોટોગ્રાફીથી મુનિઓ, નામીઓ વગેરે જોઈતાં વધુધટુ માપમા હપાય છે, દોષાય છે ને ઉપસાવાય છે. મુદ્દાલકગામા પણ અનેક-રંગી ચિત્રો અને કપડા પગની નિર્વિધ બાતોના બીજા ફોટોગ્રાફી જ કરી આપે છે. દમણદમણુ ઉચ્છી શોષ નો એટલે સુધી સ્થળ છે કે ફોટોગ્રાફો તાર મારફત દેક ફરના મુદ્દકમાં પડે છે, એટલું જ નહિ

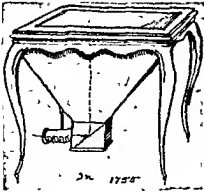
પણ ટેલીફોન પર ગમે તેટલે દુરથી વાત કરના મામા માણસોનો ચહેરો પણ એ જ વેળા ફોટોગ્રાફી ગ્લુ કરી શકે છે. ટાઇપ વગર માત્ર પ્રકાશની મુગ્ધથી જ અપકામ થતા માણસ છે, જેમાં માત્ર ટાઇપના ફોટોગ્રાફો પડના જાય છે, અને એ પછી હાપનારી ખોટા બની જાય છે. તે પરથી નાનીમોટી સામગ્રીથી હાપી શકાય છે.

પણ જાણીને નવાઈ લાગશે કે આટલી બધી વિવિધતાભરી સેવા આપનારી એ અદ્ભુત વિદ્યાનો સાચો વિકાસ કદા ઉદ્ભાવ ૫૦ જ વર્ષથી થયો છે. જોકે તેના નરવો તો લુહાલુહા કાળમાં થોડાંધણુ જાણીતા થયા હતા જ. તેનો આખો મે દુનિયામા ગળુ સ્તમ્ભ છે.

ગ્રીક દેવદેવીઓના મંદિરમા ભક્તોની પૂજાઅર્ચાથી દેવો સંતુષ્ટ થવાથી કોઈ વાર અત્યંત ખંડા એક કિરણ પડતું અને તેમાં દેવની મુર્તિ દેખાતી. અસાધ્ય એ મંદિરોના ખંડેરો નપાસનાં તેમાં બીજા યુગ ઓરડાઓ મળી આવ્યા છે, જેમા દેવની ઉપી મુર્તિ ઓઢાની ચોક્કસ વખતે પૂજનીઓના યુગ માણસો આરમા વતી તેના ઉપર સર્વપ્રકાર નાખના, એટલે જોડાજોડ માગેના એક હિંમતીઓ તેનાં કિરણો અંદરના ખંડમા પડના અને એ રીતે આખી મુર્તિનું પ્રકાશમય દર્શન થતું. આથી લોકો આમર્ષ પામતા અને પૂજનીઓ નેમના ઉપર થોતાનો પ્રભાવ વધારતા. આટલો પ્રકાર ફોટોગ્રાફીનો ચહેરો બાજ ગળી શકાય.

આવી રીતે જનતામાં ફેરવા મે માણસોએ ઓ-રડના બાજમાં બંધ દોષ ત્યારે કદમા મામી બિનિ કિરણોના ઓગા તથા રસો દાસનાઆશ્રતા તોથા દડો. પણ જનતાનો મોટો ભાગ દુરદેશના અજવા પ્રકારે નરક નવજો અંદરના દોષ છે. તેથી ફોટોગ્રાફી

પારીસમાં
૬ મ ૧૭૫૫
મા પ્રગટ થયે-
લી ચાપરીમા
જતાનેલી છાપ-
લેવાની રીત

વહેલી શોધાર્થ નદિ

ઈ. સ. ૧૫૫૮મા પાકુઆ શહેરમા ઍપ્રિલ ૨૮
પોર્ટી નામનો એક દિકમનળાજી જુવાન આવા
ઓળા નેઈ પિયારમાં પડ્યો અને ઍરડાની બીજી
બંધી તરફ એક પછી એક બધ કરી શુ થાય છે
તેના આખનગ કળ્યા લાગ્યો જેમજેમ બીજો પ્રકાશ
બધ થતો ગયો તેમ છેલ્લી તરફ ચિત્ર વધુ સ્પષ્ટ
બનતુ ગયુ, અને તેમા પણ જ્યારે તેણે એક જ
છિદ્ર બારી રાખ્યુ ત્યારે તો બહારતો દેખાવ સાખી ભીત
પર આબેહુબ પડી રહેલો જોયો. આ આનંદજનક
નવો પ્રકાર જોવાને તેને ત્યાં મિત્રો અતે પ્રેક્ષકોની
બીડ થતી

આખરે તેણે ઍરડાના ખ્યાલ પર એક નાનું
જોખુ કહ્યું અને તેમા એક બાજુ છિદ્ર રાખી બીજી
બાજુ ચિત્ર જોવા માટે આછો સફેદ પડદો મોઢવ્યો આ
પડેલવહેલો કેમેગ બન્યો થોડો વખત તો તે નવાઈના
ગમકડા તરીકે જ વપરાતો, પણ પછી ધીમેધીમે ચિત્ર-
કારો ચિત્રો તથા દેખાવોના માપ ઉતારી લેવા માટે
તેને વાપરના થયા

ઈ. સ. ૧૭૫૫મા પારીસમા એક ચોપડી પ્રગટ
થઈ છે તેમા ઉપરની રીતનો ઉપયોગ જુદી જ રીતે
જતાવેલો છે એક ટેબલ ઉપર મોટો કાચ, તેની
નીચે જમીન લગભગ એક આડસો ત્રાસોઝોઈવેલો,
અને તેની માંમે લુગળીમા લેન્ઝ મોઢવેલો લેન્સથી
બહારના કિર્ણો પકડાઈને આડમામા ચિત્ર પડે, અતે
તે ચિત્ર ઉપરના કાચને તળિયે અગ્રકાચ એકલે કાચ
ઉપર કાચગ મુકીને કારીગર તેને ટ્રેમ કરી (નકલ
ઉતારી) લે અત્યારે પણ ટ્રેમ કળ્યાની આવી રીત

થણે રથેજે વપરાય છે. વળી ઉપરથી ચિત્ર જોવાય
ઍવા કેમેરા પણ ચાલુ થયા છે અને રિફ્લેક્સ
કેમેરા કહે છે.

આ રીતે પહેલાં તો કુદરતના ચિત્રો જોવાને જ
કેમેરા વપરાતો હતો ઍવામા પ્રકાશથી કાચગને
કળો પાંદી શકાય ઍવા રમાયણો હાય આવવા સાચા
ઍટલે કેમેરામા દેખાતા ચિત્રો કાચગ પર પણ
પકડી શકાય ઍવા વિચાર ઉત્પન્ન થયો

આ બે બાબતો એકઠી મળી ત્યારથી ફોટોગ્રાફીનો
ખરો અવનાર થયો એમ માનવું જોઈએ એક તો પ્રકાશ
મારફત ચિત્ર દેખાવું અતે બીજી રસાયણની મદદથી
ચિત્રનું છપાઈ જવું આ બે મુદ્દાની કિલાજીમા હલુ
સુધી કળો નવો ફેરફાર થયો નથી. જોકે કામ કરવાના
બીજા સાધનોમા અદ્યતન પ્રગતિ થઈ ગઈ છે.

મિશ્વર કચોરાઈડ નામની દવા પ્રકાશથી કાળી
પડી જાય છે એ વાતની જાણુ છ. સ. ૧૫૫૬મા થઈ
અતેક રમાયણીઓએ તેના પર પ્રયોગો કર્યા પછી
પ્રકાશથી કાળી થવાનો તેનો શુભ સાચો મનાયો
ઈ. સ. ૧૭૮૦મા પારીસના એક પ્રોફેસર પોતાના એક
વિદ્યાર્થિને બેસાડી તેના ચહેરા પર સખત પ્રકાશ
નાખી પાછળ સિવરકચોરાઈડ લગાડેલો કાચગ રાખ્યો,
તો ચહેરા સફેદ રહી ગયો અને આત્મપાસ કચોરાઈડ
પર જ્યાં પ્રકાશ પડ્યો તે ભાગ કાળો થઈ ગયો.

ઈંગ્લંડમા મિ. ટોમ્સ વેજબુડ અને સર હર્ડી
ડેવીએ ૧૮૦૨મા એક લેખ છપાવ્યો છે તેમા પણ આ
રીતે પ્રકાશથી ચિત્રોની નકલ લેવાની રીત તથા કાળા
મ્લોગ છાપવાની પદ્ધતિ દર્શાવી છે પરંતુ હજુ કાયમ
ટકે ઍની છાપની વાત કોઈતે હાય લાગી નહોતી

આ વખતે ફ્રાન્સમા બે જુવાનિયાઓ પોત-
પોતાની રીતે મથામળ કરી રહ્યા હતા તેમાના એકનું
નામ જનસેફ નિમેફેર નિષ્કો અને બીજો લુઈ દેગર

૧૮૧૪થી નિષ્કોએ શીલાછાપમા ફોટોગ્રાફીનો
ઉપયોગ કરવાના પ્રયોગો શરૂ કર્યા, એ િ આશાએ કે
એમા મક્કલ થવાય તો પત્યર ઉપર ચિત્ર દોરવાની
કક્ષકુટ મરી જાય. એણે આગળ થઈ ગયેલા બધા
અખતગ વદાની લીધા હતા તેમા સુધારા કરી કંઈ
નવું કળ્યાની ઇચ્છાથી તેણે રૂપાથી બનાવેલા રમા-
યણો છોડી દ્રઈ આરફાટ અને બીજુમન જેવા સાગ

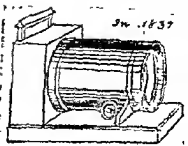
પ્રાથમે પર પ્લાન પહોંચાડ્યું આ પદાર્થોના ૫૮ ચોપડીને પ્લેટ કોષ આકૃતિ સામે પ્રકાશમાં મુકતાં, આકૃતિ સિવાય બધા પ્રકારના પડેલાં ભાગ, ઓગાળનારા રસાયણો સામે ટકાઉ થઈ ગયાં હાપ લીધા પછી એવાં રસાયણોથી પ્લેટ ધોવાં પ્રકાશ નહિ લાગેલાં ભાગ તીકળી જતો અને પ્રકાશથી ટકાઉ અનેકા ભાગના ગાળામાં એક સિવ પકડાય ગયેલું એને ઉલટ હાપ અથવા દાઢાની નંચેટિન કલેએ નિષ્ક્રિયે તે કોષ બીજા રસાયણથી એ ઉલટ હાપને દાળી કરી સરખી બનાવી લીધી હતી અને બીજા પદાર્થો ધરતીને ઉડાવી દીધા હતા.

પાત્રમાં દોડો ફેરવવાની વિચારના પછે પાત્ર આ ધોધથી જ નખાયો. બીજામની હાપ તેમજમા ટકી રહે છે તેથી ગાળા અને લોડાની તકનીએમા વિચારના બીજા ફેરવાનું મુશ્કેલ બન્યું. ૧૮૨૨મા નિષ્ક્રિયે કોડી એવી પ્લેટ કાનના સંગ્રહાયમા દર્શ છે, અને એ વખતનાં સાધનો તથા જ્ઞાન તેના તેની મહાદ આશ્ચર્યકારક જાણે છે.

તેનો સમકાલીન અને પાછળથી સાચોદાર ડૉક્ટર દેમા નાટકનો ચીતારો દતો. તેણે ફિરોથી ચિત્ર બનાવનારો ડાયરમા બનાવ્યું હતું ઇ. મ ૧૮૨૨મા એને પણ એ ચિત્રો પકડવાની આકાંક્ષા થઈ અને ૧૮૨૪થી તેણે અખબર આપ્યો. ચીતરવાનો ક્રમ જ્યાં દીધો, ડાયરમા પણ રખાવું એવું અને પોતાની ધન પાછળ જ લાગ્યો રહ્યો. તેની જેમને કામ્યું કે સાદેજ ગાળા થઈ ગયા છે' પંદર વર્ષ સુધી તે કંઈ પ્રગતિ કરી શક્યો નહિ; પણ તેણે લાંબી ખાંડું નોંધાવું. વચમા નિષ્ક્રિયની વાન નાબજી તે તેની જોડે બેળાઓ અને એને જાણ્યું છે. ઇ. ૧૮૩૩ સુધી સાથે કામ કર્યું. એ સાકમા નિષ્ક્રિયે ચુલની ગયા અને તેના હીકરાએ કારખાનું ચાલુ મુખ્ય

એ વાતને પાણી પાંચ વર્ષ તીકા ગયા, અને એને, કે પંદરમા વર્ષે દેવાએ એકએક નવી મોંઘ દાવે સાગી અને તે પ્રસિદ્ધ થયા. જોડે તેમા લખ્યા મુખ પ્રવાન નિષ્ક્રિય દતો. નિષ્ક્રિયે તેની પાત્રની તકનીએ પર આગોડિન લગાડતો. એ પ્લેટ પ્રકાશમાં આવે પડે માગી જાતી. કેમકે તે તરંગ આવેલા કે રૂપાની પંદર ઉપર આગોડિન લગાડી કેરેદમાં પડી હોય તે

૧૮૩૬ મા
દેગાર
ચોથેટ
મધ્ય
કેમક

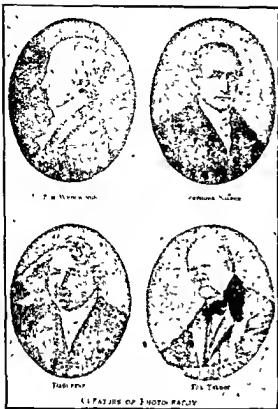
આકૃતિ પડતી જોઈએ. આ વાન જોડાઈ હતી, પણ પ્રકાશ લેવાં જઈ વખત જતો અને આકૃતિ ગાળા મૂકતી

એક દિવસે એના ગાળા આકૃતિવાળા પ્લેટ કળાટમા મુકી દેગાર તેની રમતિ સુધી ગયો પછે દવાંટ કળાટ સાદે કડવા માટે ખુબ જલદ કાઢતો દતો એવામા એ પ્લેટ તીકળી, અને જુએ છે તો ડૉક્ટર આકૃતિ ઉડાવવા કળાટમા પાગી હતી' એ કેમ બન્યું તે એને સમજવું નહિ, એટલે એણે ફરીવાર પ્લેટ પર આકૃતિઓ લીધી અને એ કળાટમા જેટલી દવાઓ હતી તે એક પછી એક લગાડી મેંઘ. આખરે પાગીની યીથી પામે કાવના, હતી તેવી અમર થઈ

પડી નો સાગ મીકાના પાત્રીથી પણ આકૃતિ ટકાઉ કરવાની રીત જાડી આવી.

ઈ. સ ૧૮૩૬મા દેગારે પોતાની રીત ફૂંચ બરકાર આગળ રજુ કરી મગકે તેને ૧૦૦૦ રાકનું જાંબલ જાણી આપ્યું અને તેની જોડે મગક ફરી કે તેની એ રીતનું તેણે પેટનું લેખ નહિ. કાનમાં નો તેણે પેટનું ન લીધું, પણ ઉચ્ચમા તેણે એ રીત પેટનું કાગી. પેટનું એટલે કે પ્લેટ કેરેદમાંથી કાઢી તેણે તે પેટ દેમાર આકૃતિઓ પડે એવામા લોડાને તથા એમને કીક રકમ એટ 'દરી' લેખ્યું.

એ જમાનામા જાણીએ પાંડાં મળ્યા ત્રીન મિનિટનો વખત પાત્રને એ જાણીએ દેગારિવાદાઈ કહેવાતી. જાણીએ જોડાઈ માટે જાનજાનની નાં- જાણે ફરી પાત્રની વખત થોડો સાથે એટલા માટે જાણે પાત્રનાએ મોટે મુકે રીત આગળમા આપતો' કા. ૧ જુજાની હાથ' જોડાઈ આવે તેથી તેને પાંડે વખત આપવા એ પુરના આગમા હાપી વર્ષ કાંઈ લડે મુકી રખાતો. જેની તેનો પ્રકાશ થઈ નહિ. દાવ, ૫૫, એ વરે મગક પડતી ગાળા મુકિતાર રેકા મગક

ફોટોગ્રાફીના ઉદાહરણ

ગ્રામ વેતલક, નિગેશર નિષે, લઈ દેશર, ફાંમ દેલભાટ

એ જાણી પડાવવાનો સ્લાવો કેવો લાગતો દશે!

આ પછી ગોડાર્ડ નામના અંગ્રેજે જાણી પાડવાનો વખત બચાવનારા સ્થાયણો ચોભાયા, જેથી મિનિટો-માથી મેકડો પર વાત આવી છાપો ઉપર સુવર્ણનાર લગાડવાથી વધુ ઉત્તર આપ્યો, જ્યાં દેશર સાહેબની ફોટોગ્રાફી આટલે સુધી આવરના બોગવી અટકે છે.

હેન્ડી ફાંમ દેલભાટ નામનો એક અજાણ્ય અંગ્રેજ સોધક ફોટોગ્રાફી પાછળ કેટલાક વર્ષોથી પડેલો તેણે દેશરનો માર્ગ છોડી તદ્દન નવી જ રિઝા પકડી હતી તેણે જ આ જમાનાની ફોટોગ્રાફીના બધા મુળતરુવો રચાયા. દેશરની રીતમા એક જ જાણી ઉતરતી દેલભાટ એકમાર્થ અનેક છાપી શકાય એવું માગતો હતો તેણે પોતાની ગોળને કેલોરાઇપ નામ આપ્યું નિશ્ચય અયોગ્યછડથી કાગળ પર ઉતર છાપ લીધી અને ચિત્ર નાઇટ, ઝલિક અમિટ વગેરે મજલુત લગાડ્યા.

જ્યાં લગાડેલો બીનો ને બીનો કાગળ જ તે કેમેગમા ધરતો, જેથી વખત બહુ જ ઓછો લાગતો અને જાણી લીધા પાછા પીછા દવાથી તે તરત તૈયાર થતી પછી એ કાગળને મીઠું વગેરે પદાર્થોની મદદથી પારદર્શક બનાવી લેવામા આવતો અને એ રીતે બીનો ઉતર જાણી નીચે બીજા કાગળો વાગ કરતી દાખી પ્રકાશની મદદથી છાપી અનેક નકલો નીકળતી.

પણ કાગળને પારદર્શક બનાવી તે વડે જાણી લેવામા અગવડ બહુ નડતી તેથી કાચ પર જ્યાં ચોખવાના વિચાર નીકળ્યો છ સ. ૧૮૪૮મા પેલા નિષેને બનીને નિષે એમા પહેલો કતેદ પામ્યો આલ્બ્યુમન (છાત્રો સ) લગાડેલી કાચની પ્લેટ પર અયોગ્ય અને જોમાઇડ લમાડી ગરમીથી તેને પકવી અને નાઇટ ઝાંક મિલ્કમા તેને અયોગ્ય બીનીબીની જ કેમેગમા ધરી અને ઝલિક અમિટથી તૈયાર કરી આ કાચની પ્લેટથી નકલો લેવાનું મુખ મહેલુ થયું.

આ પછી ફોટોગ્રાફીમા કેલોડિયન દાખલ થયું એથી પ્રકાશસુદ્ધક દ્રવ્યો અશોષર ચોટના આ કેલોડિયન પ્રોસેમ બહુ વર્ષો માધી તે પહેલવહેલી ૧૮૫૦ મા ચાહુ ચમેલી એમાથી જ દાલની સુઝા નિસેટિનવાળી પ્લેટ નીકળી છે.

કેલોડિયન પ્લેટો તો ફોટોગ્રાફરે જતે બનાવીને બીની-બીની વાપરવી પડતી, પણ દવે તો સુધી નિસેટિન પ્લેટો કારખાનાઓમાથી લેઇએ તે જાનની તૈયાર મળે છે.

૧૮૬૧મા ક્લાર્ક મેક્સવેલ નામના માણ્મે ગગ સદિત ફોટો લેવાના નિદાતો ગોપ્યા, પણ દલુ તેમાં ખામ પ્રગતિ થઇ નથી બહુ જ ગદપગાંધવા માણ્મે ૨૦ગીન કેટોગ્રાફો મદ્દગાથી લઇ શકે છે.

૧૮૭૧મા નિસેટિન અને જોમાઇડ ઝાંક સિલ્વર લગાડેલી પ્લેટો ડૉ. મેડોકમે માઉધમ્પનમા બદાર પાડી પછી તો તેની પ્રકાશ બેચવાની ઝડપ માટે સ્થાયણોમા ફેરફાર ચોતના અને એક સેકડના ૧૦૦૦મા બાગમા જાણી પડે એવી પ્લેટો પણ બની.

આ નેગેટિવ પ્લેટોમા છેલ્લું પગથિયું તે તેમાં કાચને જાહે કચકડાની પટીઓ વાપગવાનું દાખલ થયું તે છે, અને તેને લીધે જ માંતેમાની અદ્દલુત પ્રગાં

યધ શટ્ટી છે.

કચકચાની ફિલ્મ

ઈ. સ. ૧૮૮૯ માં ઇસ્ટરને કંપનીએ ઘા-ખલ કરી. તેનો વિચાર ઉભો કરવાનું માન એ કોઝક કંપનીના ગ્રામ્ય નર્સેસ ઇસ્ટ-મેનને પડે છે. એ માણસે જનતાને માટે ફોટોગ્રાફી અને તેટલી સુવલ્લ કરવા સારું સતત મહેનત કરી છે.

છબી લેવાની મેગે-ટિવ ફિલ્મો જેટલી જ પ્રગતિ હાવવાના કા-

રખેને આને હેલકરી માનવા. આ તો. ૧૮૯૭ ની સાલનો અંગ્રેજીમાં ફોટોગ્રાફર છે

ગળોમાં થતી આવી છે. વળી કંગેરા અને તેના જાત-જાતના સામાનમાં પણ સુધારાવધારાનો પાર રહેવા નથી. રાત્રે તથા દિવસે, મવારસાજ, આકાશમાં તથા જોવામાં, અનેક સંયોગોમાં દેખાતી ન દેખાતી બધી જાતની વસ્તુઓની છબીઓ લેવાની રીતે શોધાઈ છે તથા તેને લગતી અનેક તરફની પરાકમલરી ચાલે છે. દુનિયાના દરેક પદાર્થની, માણસોની, જંતુ-ઓની, રીતરિવાજોની, લોકોની બારીક નોંધ ફોટોગ્રાફી કરી રહી છે. આમ ઈ. સ. ૧૮૮૯થી ૧૯૨૭ સુધીમાં હજી પુરું શનક પણ થયું નથી ત્યાં તો જાહેર-જગતનીએ પહેલેથી આ અદ્ભુત વિદ્યાનો આપણે થોડાંયજો પણ પરિચય મેળવવો જોઈએ

[હવે પછીના હકનામાં તમે યેર કેમસ કમ જાનવા રાકો તથા ફોટોગ્રાફી સમગ્ર ગણે એ વાત આવશે]

૧૮૯૬માં બહાર ફોટોગ્રાફી કરવા માટે આવવા તબુ લાગ્યા

બા બા બિ ભા ગ

ન.રવાધ

એ કં દતો વાણિયો. એ બહુ જ ગરીબ. એને સાત દીકરી સાત દીકરીમાં નાની છોડી બહુ રૂપાળી હતી એનું નામ રૂપાળી હતું

મોડી જ છોડીઓ કદરૂપી કાળાકાળી મેશ જેવી તેઓ રૂપાળીની યુગ અદેખાઈ કરે ને એને હેરાન કરે. પણ રૂપાળી કાઢ દિવસ તેમના ઉપર ચીકમ નહિ એ તો સોની સાથે લગ્નમળાને રહે.

વાણિયાને પણ નાની રૂપાળી બહુ જ વહાલી વાણિયો રાતે એ ધડી રૂપાળી સાથે વાતો કરે ને એટલી વાર ગરીબાઈનું પોતાનું બધું દુઃખ ભૂલી જાય એક વળત વાણિયો વેપાર માટે માલ લેવા શહેર-માં જતા નીકળ્યો. માલની વખતે તેણે છોડીઓને પુછ્યું, 'બેટા, તમારે માટે શહેરમાંથી શું લાવું?'

કાઠએ પછેડો, કાઠએ બંગડી, કાઠએ ધાધરી તો કાઠએ પોશકું મગાવ્યું એમ જ છોડીઓએ કંઈ ને કંઈ જીજ મગાવી; પણ રૂપાળી કાઠ બોલી નહિ બાપે તેને કહ્યું, 'બેટા, તારે માટે શું લાવું?'

રૂપાળી—બાપા, મારે કંઈ જે જોઈતું નથી બાપ—ના, તું કંઈક તો મગાવ રૂપાળી—હીક સારે, મારા સાર એક ચુલાખનું ટુક વાવળે ચુલાખ મને બહુ ગમે છે.

વાણિયો પોતાના ગામથી થોડેક દૂર એક મોટું શહેર હતું ત્યાં ગયો. શહેરમાંથી બધા માલ ને જ જે છોડીઓએ કહેલી ચીજો લીધી. હવે ચુલાખનું ટુક લેવાનું રહ્યું. ગામમાં બધે શોધ કરી, પણ ક્યાંય ચુલાખ મળ્યું નહિ. માળીને પુછ્યું, બગીચાએ બગી-ચામાં ફરી વળ્યો, પણ ચુલાખની મોતમ ઉભી ગઈ હતી. આથી તે થણે જ દિશગીર ચલ ગયો

સાજ પાંચા આવી. વાણિયો ઉતાવળો ઉતાવળો પોતાના ગામ તરફ વળ્યો. ધડીકમાં બંધાઈ ચલ ગયું. તે ખોટું માર્ગ ચડી ગયો. ધણુ જે ચાલ્યો, પણ

પોતાનું ગામ આવે જ નદિ.

તેને લાગ્યું કે આ તો હું જુલો પડ્યો છું, મારે હવે આગળ ન ચાલના રાત અહીં જ રહી જઈ

એક મોટા ઝાડ ઉપર ચડીને તે બેઠો. એટલામાં આવે કેટલાક દીવા દેખાયા તેને લાગ્યું કે કા તો નજીકમાં કોઈ ગામ છે, અથવા તો કોઈના મહેલ છે. તેણે ત્યાં જવનો વિચાર કર્યો નીચે ઉતરીને દીવા દેખાતા હતા તે તરફ ચાલવા માંડ્યું થોડુંએક ચાલ્યો ત્યાં એક દરવાજો આવ્યો. દરવાજો ખુલ્યો જ હતો. એટલે વાણિયો તો અંદર ગયો.

અંદર જઈને જુલો તો એક મુદ્ર બગીચો બગીચા વચ્ચે એક મીઠો રસ્તો. વાણિયો તે રસ્તે ચાલ્યો ત્યાં એક ભવ્ય મહેલ આવ્યો મહેલમાં કાંઈ ને હુમરમાં દીવા અગાગ બળતા હતા ચારેકાર અજવાળું અજવાળું ચર્ચ રહ્યું હતું.

વાણિયાને લાગ્યું કે જરૂર આ કોઈ રાજમહેલ હોવા જોઈએ પણ ત્યાં કોઈના ચોરાગહેરો નહોતો, તેમ ત્યાં કોઈ માણસ દેખાતું નહોતું તેને ખુબ નવાઈ લાગી તે કહે લાવને આ મહેલના માલિકને વિનવી કરે, કે મને રાતની રાત અહીં સુવાની જગ્યા આપે. આમ વિચાર કરી તે અંદર ગયો. પહેલે માળ ગયો તો કોઈ મળે નહિ બીજો ને ત્રીજો માળે પણ કોઈ ન મળે એમ કરતાકરતા માને માળ અને માને માળના બધા ઓરડા જોઈ વળ્યો. પણ કોઈ માણસ દેખાયું નહિ બધા ઓરડામાં મુદ્ર રમકડાં, સુદ્ધ ચિત્રો ને તાજાં સુગંધી ડુલો ચારે તરફ મુકેલા હતા.

વાણિયાને થયું કે આ ડુલો જાણે કોઈએ દમણના જ મોડ્યા છે પણ કોઈ જોડવાનાર માણસ દેખાતું કેમ નહિ હોય. કરતાકરતા તે એક જોડવામાં આવ્યો ત્યાં એક પાટલો લાલેલા ને તેની માંમે એક મોટો થાળ પડેલો જાનજાનતા મીઠા ને ખુશખોશ પકવાન એ થાળમાં હતા પામે જ ધૂપ સગળી હોતો.

વાણિયાએ ધાર્યું કે દમણ અહીં કોઈ જામવા આવશે, એટલે તેને પુછીય ને ત્યાં પડી, બે ઘડી રોકાવો—બીજેથીએ કલાક વીતી ગયો પણ કોઈ આવ્યું નહિ. તેને જુલું પણ કંકડીને લાગી હતી એટલે છેવટે થાકીને તે પોતે જ જમવા બેસી ગયો અને મનમાં બીક તો હતી જ કે રખેને કોઈ આવશે.

ને વરસો પણ કોઈ આવ્યું નહિ. વાણિયાના મનમાં જે જે ખાવાની ઇચ્છા થવા લાગી તે તે થાળમાં આવવા લાગ્યું. વાણિયાએ તો ધરાઈને ખાધું.

હવે વાણિયાને થયું કે જરૂર આ કોઈ જાદુ મહેલ છે પણ વિચાર કર્યો કે 'આપણે તેનું શું કામ? આપણે તો રાતની રાત પડ્યા જ રહેવું છે ને?' ગમે ત્યાં સુધ રહેવું.

સુવાનો વિચાર કર્યો એટલામાં તો એની સામે એક પલમ ને તેના પર ઘોળા પુલ જેની પથારી દેખાયા વાણિયો તો તેના ઉપર સુતો રાત આખી નીસતે ઉઠ્યો, સવાર પડી એટલે બહાર નીકળ્યો અને બગીચો જોનેજોતો ચાલ્યો. ત્યાં એક જગ્યાએ મોટામોટા શુલાળના પુલ તેના જોવામાં આવ્યા.

શુલાળના પુલ જોઈને વાણિયાને તેની નાની દીકરી વાદ આવી તે જાદુ જ ખુશી થતોથતો છોડ પામે ગયો ને એક મોટું પુલ તોડ્યું પણ ત્યાં તો શુલાળના છોડ પાછળથી કોઈ વિકરાળ અને બીડામણો આકાર ઉભો થયો તેનું મો વાધ જેવું, શરીર માથુસનું ને પોશાક રાજવર્ગી. આવું વિચિત્ર સ્વરૂપ જોઈને વાણિયો તો યરચર ધ્રુજવા માંડ્યો ને તેના હાથમાંથી શુલાળનું પુલ પડી ગયું ધળ કરતો એ નીચે બેઠો ગયો.

ગેયો નરવાધ તો તેના મામે રોળા કાઢવા માંડ્યો અને પોતાનો પળે વાણિયા તરફ લમાગ્યો વાણિયાને થયું કે હમણા જ નરવાધ મને ખાધ જશે!

એટલામાં નરવાધ કહે 'લોખી વાણિયા' ને આખી રાત આ મહેલમાં જોજ કરી તો મેં સંતોષ ન થયો કે પાછો અહીંથી શુલાળનું પુલ ચોરીને લઈ જાય છે? તૈયાર થા, હવે તારૂં મોન આવ્યું છે.'

વાણિયો ધ્રુજતોધ્રુજતો નરવાધને પગે લાગવા માંડ્યો ને કાલાવાલા કરવા લાગ્યો કે 'ખાજી, આ પુલ મેં મારે સાથે નથી તોડ્યું મારે એક મારી વડાની દીકરી છે ને તે ધનુષી જ કાઢી છે. તેને મારે હું આ પુલ લઈ જવાનો હતો પણ હવે હું નહિ લઈ જઈ મને માફ કરો.'

નરવાધ—અરે મુરખા, આ પુલ તોડીને નેં મારો મોટો ઝુનોદ કર્યો છે. ત્યાં, હવે હું તને છોડીશ નહિ વાણિયો હાથ મારી રડી પડ્યો. છેવટે એ કંકળતો જોયો કે મને એક વાગ મારા છોકરાને મળવા તો.

જવા દો. મળીને હું જરૂર પાછો આવીશ.

એ સાંભળી નરવાધ જન નરમ થયો અને કહ્યું 'જા, હું તને એક મહિનાની છુટ આપુ છું બગાવડ એક મહિને તારા ઘર પામે. એક થોડો આવશે. તે ઉપર ભેગીને તું અદો, આવજો. ભેગે દ...ભુલી ગયો કે નથી આવ્યો નો તારી વાત છે! પણ સાંભળ, તારે અદ્યે તારી કાંઈ નીકરી આવવા રાજી હોય તો તું જમી જઈશ. પણ ભંતે, રાજ-પુશાથી આવે તો જતને મને ખરે.'

વાણિયે તે કશુંક કરું, પછી નરવાધે વાણિયાને એક થોડા આપ્યો અને તેની છોડા માટે એક જાબડી ભરીને યુગાળના દુધ આપ્યા. વાણિયો તો ધોમ ઉપર બેઠો ને જરા ય વાર થઈ નહિ ત્યાં તો પોતાના ઘઘના આગળામાં થોડો આવીને ઉભો રહ્યો.

છોડાઓ તો આપને ભેદીને રાજરાજ થઈ ગયા. દરેક પુછવા સાગી, 'આપા, માંડી ધાધરી સાવ્યા; આપા, માટે પછેડો સાવ્યા; આપા, માંડી મોળી સાવ્યા?' પણ આપના મો ઉપરથી કોઈ ઉઠી ગયું હતું તેની આજ સામે તો નરવાધનો ગિરામળો ચહેરો જ નહીં કરતો હતો.

જમી છોડાઓને સોમીની ચીજો આપી નીધી નાની રૂપાળી તો કહ્યો ભોલી નહિ જમી છોડાઓ પોતાની ચીજો લઈને ખુબ ખુબ યતીયતી રમવા મૂકી, સારે નાની રૂપાળી આપા પામે જાતી ને તેણે માંમે માટે પુછ્યું. 'આપા, નમે આમ નરમ કેમ થઈ ગયા છો? નમે કાંઈ માંડાનો નથી પડ્યાને?' રૂપાળી આટલું પુછ પુછી રહી નહિ ત્યાં તો વાણિયો ખુબ રડ્યા મર્યા. અને તેણે માંમે જમી પાન કરી.

એ સાંભળી મોટી છોડાઓ તો રૂપાળી ઉપર જ

ઉતરી પડી. 'હે, હે, યુવાનનું દુધ યુગાળના દુધવાળી મોટી નદિ ભેદી હોય! બીચારા આપાનું મોન ઉઠું કર્યું તું જન્ન એમને અદ્યે તારે કાઢ તો એ ખપરાયા.'

બીચારી રૂપાળીનું મો ચેવાઈ ગયું તે આપ પામે મદા ને બોલી 'આપા, હું જ નમાર અદ્યે નરવાધ પામે જઈશ, દો.'

વાણિયો કહે, 'અરે ભેરા, તું તો એને ભેદીને જ ફાડી પડે! નારાની તે ત્યા જવાય' તું તારે સુખેથી રહે, આ, પી ને લહેડે છું.'

રૂપાળી કહે, 'માટે તો દલે ખાતું મે નથી ને પીતું મે નથી. અને ત્યા મોકલવાની દા કહે તો જ ખાંડ ને પીંડ આપા, હું નહિ ખીંડ.'

વાણિયાએ મેને કેસવાવાંને કહ્યું, 'જન આવ્યો તો મ્મ. દંડ તો તાર છે. જતાનું થશે ત્યારે વાત.' વાણિયો તો નરવાધની બીકમાં ને બીકમાં આગે

ય નહિને પીએ ય નહિ ચિંતામા ને ચિંતામા એ તો સાચ દુઝળો થઇ ગયો.

એમ કરતાકરતા એક મદિનો પુરો થઇ ગયો ને નરવાધનો ઘોડો આપીને ઉભો રહ્યો.

વાણિયો જવા તૈયાર થયો રૂપાળી વાણિયાની ડેકે વળગી પડી, ને હા લીધી કે 'આપા. મને જ સા જવા દો.'

વાણિયો ધણુ યે સમજાવે પણ એ તો માને જ નહિ છેપટે વાણિયે રૂપાળીને પગ સાથે લીધી ઘોડા તો એકદમ ઉડ્યો ને પલવારમા તો આવ્યો નરવાધના મહેલમા.

આપદીકરી નીચે ઉતરીને મહેલમા ગયા બધે ઢેકાણે ફરી વળ્યા, પહેલાની જેમ જ મહેલમા જાતજાતની મીઠાઇઓ તૈયાર હતી પણ વાણિયે આ વખતે તો કાંઈ ખાધુ નહિ રૂપાળી પણ જુખી જરદી રાત પડી, સા 'ધુર ધુર' કરતો નરવાધ આવ્યો વાણિયો ક્રુજ્યા મડ્યો, રૂપાળી જરા બીની ને તેના આપની પડ્યો લપાઇ ગઇ.

રૂપાળીને જોઈને નરવાધે પુછ્યુ, 'બોલ છોકરી, તુ મારાથી બીજી છે? તુ તારા આપને બદલે અહીં ખુશીથી રહેવા આવી છે ને?'

રૂપાળીએ મીમેધીમે આવ્યો ઉઘાડી. પછી લીમત કરી તે બોલી 'હા, મને તમારી બીક તો લાગે છે, પણ હળવેહળવે બધી બીક મટી જશે મારા આપાને બદલે મને જ અહીં રાખો.'

નરવાધ કહે, 'તો દલે શેઠ' તમે ઘેર જાઓ અને તમારી છોડી અહીં મહેલો છોડી' બોલ, તને અહીં ગમશે કે?'

રૂપાળી કહે, 'હા, મને તો બધે ય ગમે છે.'

નરવાધ કહે, 'તો દલે તારા આપને રજા આપ નારી બહેનો માટે કંઈ મોકલવુ હોય તો આ મહેલના પટારા લઈો છે, તેમાંથી જે કંઈ જોટલુ મોકલવુ હોય તેટલુ મોકલજે કાંયે સપારે બે ઘોડા આવશે. એક તારા આપ માટે અને બીજો બધા માલ ઉપાડવા હું જાઉં છું. અને વાણિયા' કોઈ દિવસ દલે જો આ બાળુ આવીશ તો મરી જઈશ.' આમ બોલી નરવાધ ચાલ્યો ગયો.

રૂપાળી ને તેનો આપ મહેલમા ગયા એક પટારો

ઉઘાડે સા તો અંદર હીરા, માણેક, મોતી ને સોના-મહેરોના દગલે દગલા' બીજામા જાનજાનના મોઢા કપડા' રૂપાળીએ બહેનોને માટે હીરા, માણેક, મહેરો અને કપડાની એક મોટી પેટી જરી પણ પછી આપ-રીકરીને જરા ય લેઇ ન આવી. વાત કરતામા સવાર પડી, કે ચોકમાં બે ઘોડા તૈયાર દેખાયા ભરેલી પેટી એક ઘોડા ઉપર એની મેળે જ ગોઠવાઈ ગઇ.

આસુ પાડતો આપ સાથેના બીજા ઘોડા ઉપર બેઠો ને અંદર નીકળ્યો પલકવારમાં ઘોડા વાણિયાના ઘર આગળ પહોંચી ગયો. જયે છોડીએ રૂપાળી પાછી ન આવી તેથી બહુ ખુશ થઇ.

નરવાધ પામેથી આણેલી દોલતમાવી વાણિયે મોટા ધર કર્યા, ખુબ વૈભવ જમાવ્યો અને બધી છોકરીઓ મદાલવા લાગી કેઈને રૂપાળી માબંરે નહિ. એક તેના આપને સાબરે વારંવાર તેની આપ-મા આસુ આપી જાય.

જાપના ગયા પછી રૂપાળી તો આપા યે મહેલમા ફરી વળી તેણે બધી ચીજો જોયા માડી જોતાજોતા તેને એક કાચની પેટી દાઢ આવી જિહાડી તો અંદર એક સોનાનો દાર હીરામાણેકથી જડેયો ને મજમગાટ કરતો રૂપાળીએ તો તે દાર ડોકમા પહેર્યો. દારની નીચે એક મકતુ દતુ તેમા એક દેવકુમારની છબી ચીતરેલી રૂપાળીને જબી બહુ જ ગમી ગઇ.

ગત પડી એટલે રૂપાળીને એકલુ એકલુ લાગવા માડ્યું. તેને તો કયા ય ગમે નહિ એટલામા નો ધુરધુર અવાજ થયો ને નરવાધ મારગમા આવ્યો.

નરવાધ—છોકરી, તને ગમે છે?

રૂપાળી—ગમે તો ય ગમે ને ન ગમે તો ય ગમાડવાનું. મને તો બધે ય ગમે.

નરવાધ—તને અહીં કાંઈ દુઝાય છે?

છોકરી—ના.

નરવાધે પુછ્યુ, 'સારે તું મને પરણીશ?'

છોકરી—તમને કેમ કરી પરણુ? તમને જોતો તો મને બહુ જ બીક લાગે છે.

નિસાસો નાખીને નરવાધ ચાલ્યો ગયો.

રૂપાળી સુઇ ગઇ. ઉંડામા તેને એક સ્પષ્ટ આસુ. તેમા એક દેવીએ આવીને કહ્યું કે 'છોકરી' એ

મોઠાનો દેખાવ બોલે છે. 'એટલું કહીને દેવી જતી રહી. પછી તરત જ તેણે પોતાના દાદના ચકનામાં જતી જીવી હતી તેવો જ દેવકુમાર લેયો. સ્વપ્નામાં દેવકુમારની માથે રૂપાળી ખુશ રમી. સવાર પરી ને સ્વપ્નું ઉઠી ગયું.

દિવસ આખો નેણે અગીઆમાં ગાળ્યો! મુંદર પહોંચ્યા સાથે તેને ખુશ ગમ્યું. પળી રાત પછી ને નરવાધ આગ્યો. તેણે રૂપાળીને પુછ્યું, 'હોકરી, મને પરણીશ?'

રૂપાળી—ના રે, તમને કેમ કરી પરણું ?

જવાબ સાંભળી નરવાધ નિઃશ ચક્રને આંખો મચો.

રૂપાળીને વિચાર આવવા થામ્યા કે જા નરવાધ દેખાવમાં ભયંકર લાગે છે, પણ વાત કરે છે ત્યારે જાદુ શકે અને જાય છે. જરૂર, એટલું દેખ જાદુ માંડે લાગે છે.

કાને કરી પાછો ચકતાવાલો રાજકુલર તેને સ્વપ્નામાં આગ્યો તેણે રૂપાળીને પ્રજ્ઞ, 'જા નરવાધ તમે ગમે છે ?'

રૂપાળી—ના.

રાજકુલર—સારું હું તેને મારી નાખું!

રૂપાળી—ના! ના! એનો બંધાવો જાદુ ભયો છે. તેને ન માન્યા ને માગે ઉાર તો જાદુ દેવ સાથે છે.

એમ કરતાંકરતા કાળા દિવસો ગયા. એક વખત રૂપાળીને પોતાના આપને મળવા જતાનું મન થયું. તેણે નરવાધને પોતાની ઈચ્છા જનાવી.

નરવાધ—જરૂરે હોકરી, તું જાણે તો મને જરા મેં નહિ ગમે. તારા વજર હું મરી જાશ.

રૂપાળી—શા! રીતે મને જાણ થો. માથે આપને મળવાનું મને જાદુ મન થયું છે.

એ સાંભળી નરવાધનું મો પરી ગયું. ને આ-

દા કહેતાંની સાથે જ, સામે સુએ છે તો, નરવાધને જાદુ સ્વપ્નામાં લેખેલો દેવકુમાર સાથે હથેલો દેખી રહ્યો છે

સિપાળો ચક્રને બોલ્યો, 'હીક, તારે જાદુ જ છે તો જા પણ જરાજર એક મહિને પાછી આવજો, નહિતર હું મરી જાશ. આપનું હોય ત્યારે મનમાં વિચાર કરજો એટલે જાદુ પડેલી જાશ.'

રૂપાળી જાદુ જ ખુશ થઈ ગઈ ને બોલી, 'ભયે, હું એક મહિને પાછી આવીશ.'

પડેલાંની રીતે બે ઘોડા આપ્યા. તેમાં એક ઉપર બહેનને માટે ખુશ મોઠી ચીત્રે જાને હુલસ લીધા. ને બીજા પર પોતે બેઠી. રૂપાળી આપને પેર પડેલી સાથે તેને લોકને જાણ રાખાવવા ચાલ ગયા. દરે તો મોટી બહેનો પણ તેનું માન રાખવા તાથી.

વાતચાતમાં એક મહિનો પુરો થયા આગ્યો. એટલે રૂપાળીએ આપને કહ્યું કે મારે દરે જાદુ પડ્યો. મેં નરવાધ પામેથી એક મહિનાની મુદ્દામાં દતી.

પાત્ર વાણિયાએ તેને મમતળીને કહ્યું કે હવે ત્યાં જવાનું માડી વાળ એ જમસમા તે એકલા અવતાર એ વળય ?

ઉપાળી તો ગેકાઠ ગઇ

પણ મલિના ઉપર ત્રણુચાર દિવસ થયા ત્યાં એને સ્વપ્ન આવ્યું તેમા પેશી દેવી આવી અને ઉપાળીને કહેતા આપના લાગી 'તુ દાહ કેમ ગઇ નથી ? તારા વિના નરવાધ મરી વળ્ય છે જટ જન, નહિ તો એ મરી જશે' એ જ વખતે સ્વપ્નામા તેણે નરવાધને એક સંચારવરી પાળે તમકડતો જોયો. રૂપાળીને બહુ લાગી આવ્યું ધરમા કેમને પુછતુ નહિ ને મનમા ધ્રુષ્ટા કરી કે પોતે એ મહેલમા પહોંચી વળ્ય, એકદમ તે ત્યાં પહોંચી પાત્ર મહેલમા ક્યાંય નરવાધ મળે નહિ.

આરેકાર એ ખગર કાઢવા નીકળી પડી ત્યાં ખરાબર સ્વપ્નામા જોએજ મરેકાને કાઢે નરવાધ પહેલો એની ડોક મગાઇ ગએલી અને હાથપગ લગાડના પહેલા પામે જઈ રૂપાળીએ નરવાધના શરીરે દાઘ ફેરવ્યો કે નરત તેનામા ચેતન આવ્યું ને આગસ મરડી એ બેઠો થયો. રૂપાળી સામું જોઈને તે ખુબ દરખાણો પછી બંને જતલ મહેલમા આવ્યા નરવાધે વળી રૂપાળીને પુછ્યું, 'ઝાકરી તુ મને પરણીશ ?

રૂપાળી—હા, જરૂર પરણીશ

હા કહેનાની સાથે જ સામે જુએ છે તો નરવાધનું રૂપ નથી ને તેને બદલે સ્વપ્નામા જોએયો દેવકુમાર ત્યાં ઉભોઉભો દરમી ઘૂલો છે.

રૂપાળીના હજમતાં પાર ન રહ્યા અને તેણે રાજકુવરને દાઘ પડ્યો એવામા આમેથી સ્વપ્નાવાળી દેવી આવી. તેણે કહ્યું, 'રૂપાળી તુ તો મોટી ભાગ્યશાળી છે હું આ કુવરની મા થાઉં કુવરને સાથ દત્તો કે કોઇ રૂપાળા ઇંકારી તેના જિદામણા રૂપ ઉપર વારી જશે ત્યાં જ તે અમલ રૂપ પામશે હવે તમે બેઉ સુખિયા થયા'

બહેન

ગુજરાતી દાઘમ દેખલ: (માસિક) તરો, એય વી જ્વાસ, વડગામી, મુળાઈ-૩, છુટક નકલની કી ૦-૨-૦

આત્મિક વિદ્યાર્થી બવન-આવનગરનો ફસમો તથા અનિવાર્યો વાર્ષિક રીપોર્ટ

સમાજ સેવા મંડળ-મોળાસાનો છઠ્ઠી વાર્ષિક રીપોર્ટ

રચન એવાસમાજનો ચોથો રીપોર્ટ

સ્વીકાર અને અવલોકન

નવી ભાળપોથી: કર્ના, કાનજી કાળીદાસ જોશી, પ્રકાશક, કે. કે. જોશી એન્ડ અર્થર્સ, કાલાવાડી મુબઈ ૪, કી ૦-૧-૩

એક શ્રીમાન પિતાએ પોતાના સદૃશ બાળરત્નની ચાદગીરીમા આ પોથીનો સર્વ ખર્ચ વચાવી લઈ આપા મુળદંઢવાકામા મફત વહેંચવાનું સ્વીકાર્યું છે તેથી તેનો મથાર તો સારી રીતે થશે પરંતુ એ ચોપડીની ચેતવતા બાળ જોને અભિમાણે તેના પુકા પર હાથપામા આવ્યા છે તેમા અમે સમત થઈ શકતા નથી અને અમને નરાઈ લાગે છે કે બાળ ગિદાણુ વિશે દમણા કેટલાક સિદ્ધાંતોનું સ્પષ્ટ પ્રકીરણ થએલું હતા માંદા માણસો પોતાના પ્રામાણિક અભિમાણે કેમ આપના નહિ દોષ ' અમે આગા ગાળીએ છીએ કે શ્રી વિન્નુભાઈ બધેકા, શ્રી તારાબહેન કે પ્રકાશાહેલ કલેલકર જેવા શિષ્યવિજ્ઞાતા આ પુસ્તકના શુભદોષો પર સ્પષ્ટ વિવેચન કરી કેળવણીખાતા પર ઉષકાર કરશે પુસ્તકના વિચો અને છપાઈની ચેતવના વિશે પણ અમારે કહેવું જોઈએ કે જે થોડાએક બાલપુરતકો દમણા બહાર પડ્યા છે તે એવા પછી બાગે જ કોઈ આવી બેઠકાર રીતે છાપેલું પુસ્તક બાળકોના હાથમા મુકવા ખુશી દોષ મનકર્તાઓ આ બીજા ઉવર રીતે સ્વીકારીને બચિધ્યમા આવો ખર્ચ કરવા પહેલા વિચાર કરશે તો દેરાને લાલ થશે બાળકોના પાઠ્ય પુસ્તકમા બદલેશત અને બીજી પ્રવાગ સ્થાનિય છાપુ ચેત્ય નથી

મૈસાપૂની રસધાર ભાગ પઃ નવાદક, કવેરચઈ મેયાબૂની પ્રકાશક, અમૃતસાધ દલપતભાઈ શેઠ, રાણપુર, કી ૧-૮-૦

મોટી બહેન અથવા માધાણુ માધેવી 'બગાળી ઉપથી તરુદીને કનાર, સુરીશ, પ્રકાશક, મા મેયલ દીરછ બુકમેવર, પાવલુની, મુળાઈ-૩ કી ૧-૦-૦

શિરીષ' સમાજિક નવવકાશ, લેખક, રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક, શ્રી સવાલવિજય ઓફિસ, વડોદરા, કી ૧-૦-૦

કચ્છનો બુદ્ધ ઇતિહાસ' લેખક અને મં-ગક, વચ-સમસ જોડાભાઈ નવગામી અમર-કચ્છ, કી ૧-૮-૦

કચ્છની રસધાર મથમ ભાગ' લેખક અને પ્રકાશક, વચસમસ જોડાભાઈ નવગામી, અમર-કચ્છ, કી ૦-૪-૦

કુમાર વીરસેન લેખક, ચન્દ્રશકર મણિરાકર ભદ્ર. પ્રકાશક, પુરતકાલય સ સ મગ જિ. વડોદરા, કી ૦-૪-૦

કિરણપ્રકાશિ' લેખક, લીની, પ્રકાશક, અમૃતલ લીની દમણીમ, અમર-કચ્છ, કી ૦-૪-૦

મત્સ્યક પચાંગ: બે ભાગમા, નિરચન વિભાગ તથા સાવન વિભાગ, કર્ના, હરિદર માણસકર ભદ્ર અને કૃષ્ણ-સમ બહાલમગ ભદ્ર, પ્રગક, હરિદર માણસકર ભદ્ર, સાવન-મની કી ૦-૧-૦

સેનામથાજ-વદરાણુ કંપનો કિતિય રીપોર્ટ

ગાંધી

આવશ્યની માનવીશાના આવેલા ૪૦ ઉત્તરેભાષી બધા પુરા સાચા નીચેના ૧૭ બાબતો છે. ઇનામ તેમને મોકલાયો શંકુભાષ નારાયણમાઈ પટેલ નરિયાદ, મોતીરામ મનમુજરામ દવે-મુંબાઈ; હરિલાલ મધુસુદન પારેખ-મુંબાઈ; શ્રીરમલાલ પરમાનંદ શેઠ-મુંબાઈ; બાલુભાઈ હરિલાલ મહેતા-ભાવનગર, ગજારામ હીરારામ જોશી-મુંબાઈ; રામભાઈ લાલભાઈ તાપક-અંબેલી; મણિલાલ કોરલાલ જોશી-મુંબાઈ, વસંતલાલ મજલાલ ગાંધી-સુરત; તીરથ પાનાચંદ સાંઠ-મુંબાઈ, ખીતાભાઈ ત્રિશુવનરામ પટેલ-વડોદરા; બાલચંદ્રલ મિલિસિદલ-ભાવનગર, કાલિદાસ નગીનદાસ પટેલ-અમદાવાદ; નરવર-લાલ ભલાભાઈ દવે-અમદાવાદ; શા. ન રુકર, પ્રાણલાલ માવેકલાલ શેઠ તથા દમણી માવેકલાલ શેઠ-મુંબાઈ

અનુ બાબત નીચે મુજબ:

(૧) રીંછ બાબત (૨) અખિલ-ગાંધી (૧)૨,૫,૧,૧૨ (૨) ૩૬ ફિરો (૩) મતુ કુ પામે એ એ આના માગતા દતો તે તુ પામેથી કુત્યે મતુને આપાવ્યા, અને પેથી લાવેલ એક આને મતુએ તુને આપીને ત્રાપ આનાનું કરલ પગથુ આ રીતે શાનું કરલ પતી ગયું (૩) જોવાખી કાઠો: મુ. કાથુ

(૪) રાજકોટના: નીચે (૫) રાજકોટના: નીચે

૧	૧૫	૧૪	૪	રાજકોટના	૨	સ ના
૧૨	૧	૭	૬	માના કાથા	૭	ના ન
૧૩	૧૦	૧૧	૫	અહાંને રાધે	મિ	મ લા લ ન ક લ
૧૩	૩	૨	૧૬	લેવાથી નીમણ	મ	લ મ આ પ નિ

કવિનું નામ નાનાલાલ દલપતરામ દ મં ક પો ત ન વ ક ર ક મ ન

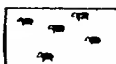
(૬) રાજકોટ-શિક્ષકો: લોખંડ, લાલ, મુજાઈ, સમાન, દબાર. (૭) કુમારના ચાર ચેખકો: હરિનારાયણ આવ્યાં, દેરાજી વરમાર, હરિપ્રસાદ દેમાઈ અને નબનન બ્દ

નીચેના નવા સવાસોના ઉત્તર કાનક સુદ દશમ સુધીયા પટેલની જ્યા એકજે નવા સવાસો મોકલનારને પત્રુ ચેખ દીનામ આપવામા આવે છે. પરાંત એ સવાસો તદ્દ નવા કપનની કાઠવા ને બુદ્ધિને કો એવા દેવા એકજે

નવા સવાસ

(૧) આ નીચે પાંચ ગુણગણિતો કદરને આપી છે: ઉંચી આપો (૧) માનેન ગય આદિ (૨) માનેન વ્યવ નાન પુર્વે રાદિ તે શું છ (૩) માન કા દોશ નોન

કન (૪) મદામામા તેનના બી પાવ (૫) સાકરામી આપ વરું (૨) અખિલગાંધી: (૧) એક સમામાં મુકાએડી દરખાસ્ત ઉપર મત ગણનાં તરફેણમાં પટેલા મત, વિરુદ્ધ ૫૪ કરવા ૧/૩ વધારે દતો. યોડી વાર પાંચ મંત્રીએ બધા મત ફરીથી ગણીને જણાવ્યું કે મત ગણવામાં ભૂલ થઈ છે ને ૧૧ મત જે વિરુદ્ધ ગણવા એકજે તે તરફેણમા ગણાઈ ગયા છે અને એ મુજબ ભૂલ સુધારીને ગણનાં મંત્રીએ નક્કર કર્યું કે દરખાસ્તની વિરુદ્ધમા એક મત વધારે પડના દરખાસ્ત ઉડી જાય છે ત્યારે કુલ મતગણે કટકા દશે ને બને તરફ બીજ વખત કટકટલા મત ગણવા દશે? (૩) જોવાખી કાઠો: મુખિનાં એ તત્તો છે એ એ રાખે વચ્ચે માત્ર એક દુલ્લ 'ક' નો ફેર છે એ બને નામ જોવાખી રાકો છે?

(૪) જાનુની આદિમાં જતાવ્યા પ્રમાણે એક બરવાઃ એના વાડામા પાંચ થેડાં બારેલ પત્રુ એ પાંચ થેડાં લઈયા ન

કર્યા એકજે બરવાઃ વાડામાં ત્રણ વારો નાખીને ફરકને છુટ પાડી ત્રીધુ એવે કેવી રીતે વારો નાખી દશે, કદરો?

(૫) જાંઠ્યોરના: બાબતે જાનવેસા નમુના મુજબ ૨૫ ખાનામા ગોરસમા ૧ થી ૨૫ સુધીના ફરક આંકડો કોની ગીતે ગોઠવે કે ફરક આડી તેમજ ઉભી લીટીના આંકડાનો સરવાળો ૧૫ થાય

તી	વા	ખી
૧	૧	૧
૨	૨	૨
૩	૩	૩

(૧) રાજકોટ ફેરવણી: કાળી બાબતે જાનવેસા કાઠા મુજબ ૨૨ વખતે માત્ર એક આસર ફેરવેને 'તીવાળી' ની 'સવાર' લાખી દો (૭) જોવાખી-ગાંધી: મુંબાઈ દંભાખાં એના નવ મથકો શોધી કાઢો કે એના ગર્બ અનુક્રમે નીચે મુજબ થાય. (૧) દાખ (૨) વીંટી (૩) મરકડી (૪) સાકડી (૫) કપાળ (૬) ગિર (૭) માર (૮) માલ (૯) દર્દ. (૧૦) પટેલ

(૮) રાજકોટના: કાળી નાનુએ જાનવેસા નમુના મુજબ નીચે જાણેલા અર્થોવાળા અન્દો . . . . . કમર ગોઠવી આપો. ત્યારે એ જ દા . . . . . અન્દો અંદાજ એકજ વરવા દશે ત્યારે . . . . . સાકડીથી જાનવેસી લોખિના 'કુમાર' ના . . . . . એક ચેખકનુ નામ જર્વા જશે. પટેલની સાકડીએકજી સાકડી=નામ ક, આડી લોખિ: બીજ દાર=એક પ્રાણી-શ્રી ભતિમા: ત્રીજ દાર=દુખનુ એક નામ, ચોથી દાર=અપ દિનુનાનનું એક નામ પાંચમી દાર=એક પાણી. (૯) રીંછ સમાઈ? એક ખાઈ એ સાખુને કદે કે 'તમાને અમને આરા અમને બાપ થાય.' ત્યાં એ એ વચ્ચે ગદી મચાઈ દશે?

માધુકરી

જ્ઞાનનો ગરવો છુંડો

ગુર્જર વીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર

ફસડી-હાક અમારી બયાનક

ગજવે ગજડર ગિર,

આપણા અગ્નિ સમાવ્યો

ફસર-વચ્ચા થીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર

છાડી આમ જ્યોત્સ્ના ધ્રુવે

ધેરા સાગર-નીર,

તેને મરતક નર્તન ખેલી

બાધ્યા બલ-જજર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર

કાળે બાણ કુટિલ બનાવ્યુ,

સૂર્યે ઝળિય્યા તીર,

વીજલ ધોર ધનેથી કતરી

ભેટ અમ શમરીર

અમે તો ગરવા ગુર્જર વીર

મૃત્યુના મીઠાબાન સહાન,

માણુ ઉદાર અમીર,

કાળ તણે કુકુમ ચાલસિયે

આમ્ન યશની લકીર

જ્ઞાન એ રાષ્ટ્રિ છે તે આપનાર અને મેળવનાર બને ધન્ય બને છે. અત્યાર સુધી તો આપણે એ યુરોપ માસેથી હાંપી લેવામાં જ આપણે સમય ગાળ્યો, અને આપણે બૌદ્ધિક કર્મમાં હુબા આપણા લેખકો અંગ્રેજો જ અનુકરણ કરે, આપણા વિચારકો વિલાસત મત્યે મીઠ માણેને ત્યાંથી જ પોતાના આદર્શો ધરે, કવિઓ એ પર સાહિત્યમાંથી જ પોતાની પ્રેરણા પીએ, વક્તાઓ એ ભાષામાં બોલે પણ હવે આપણે સ્વાસ્થ્ય ને સ્વતંત્રતાના આસક બન્યા છીએ હવે આપણે એ પરાધીનતાના પટલો છેડી નાખવા આતુર છીએ એટલે આપણે એ પરદેશી વિચાર-સરણી, એ પરદેશી આદર્શો, એ પરદેશી સાહિત્યકળામાંથી મુક્ત થયે જ છુટકા.

અને આપણે પણ કંઈ બૌદ્ધિક યેકાર નથી આપણને ધટના આવડે છે, આપણને સ્થિરતા આવડે છે, આપણને લખના ય આવડે છે નવો માલ બનાવવાની રાત્રિ આપણા શરીરોમાં ઇશ્વરે અનુપરમાણુ રૂપે પણ મુકી છે છતાં નવીન શોધખોળનો, નવા શોધના સંશોધન અને પ્રકાશનનો આખો ય ઈન્દ્રિય આપણે યુરોપને જ આપીએ તો પછી આપણે શ્વામઘડા જ રહીશું અને યુરોપે ઉતારેલા એ કાટખાનુઠયા ચીંધરા સમા વસ્ત્રોથી આપણી બૌદ્ધિક લગ્નને ઢાંકતા રહીશું આ સ્થિતિમાંથી બચવું આપણા જ હાથમાં છે.

પણ માત્ર આપણા હાથમાં છે એટલે જ ખવાબ બસ નથી એ સ્થિતિમાંથી બચવું એ આપણે પરમ પૂનિત ધર્મ છે—એ આપણી સર્વશ્રેષ્ઠ ફરજ છે હિંદની રાષ્ટ્રીયતાનું અતિમ ધ્યેય બૌદ્ધિક ઉન્નતિ સિવાય નથી સંભાવાનું આજનાં વિદ્યા-પીઠોના જ્ઞાનસાક્રદેય એ સાધનામાંથી જ મક્કરો વિદ્યાપીઠો કંઈ કારકુનો અને ભાષાતરકરો પેદા કરવાને જ નથી નીપજ્યા વિદ્યાપીઠોએ તો બૌદ્ધિક સ્વતંત્રતાનો—નવવિધ જ્ઞાનનો ગરવો છુંડો ગળનમાં ફરકાવવાનો છે એ દેશ, પરદેશની પાસેથી બોળેબોળો જ્ઞાન ભોખ માગીને લેતા હોય તે સ્વરાજ તો કેમ જ મેળવી શકે? અને નેજવે તો કેમ ટકાવે?

તમારી મુળાપુરી હિંદુ પ્રવેશદાર કહેવાય છે એ જ મુળાપુરીને જ્ઞાનમંદિરના પ્રવેશદાર તરીકે જગતખરમાં પદમો સ્વમાનગીલ ભારતવાસી આ પ્રવેશદારમાંથી જગત પર અગિયન વિગતમાં ને અવનવા શાસ્ત્રો-વિદ્યાનોથી દિન-નન-વિવિધી કિશ્કાપલિ મકડાવે એ હદાનો તો કોઈ કળે છે મુળાપુરિમાં આ અવેક્ષા ખરી પાડી બતાવે.

નવા પદવીધરોને દુ જે ગળે જ કહીશ તમારી ઉચ્ચ પરપરાને બળવી રાખતે તમારે હિંદે સદેન સભારતે કે જે ગોરપોથીમાં તેજ મે ભાંડારકર, રાનાડે ને રાજવાડેના નામો લખ્યા છે, તેમાં જ તમારા નામો પણ નોંધાય છે તમારે મદિરે પણ કંઈક કર્તવ્ય મારે જ પડેલું છે વીર પુરુષ માત્ર અનુકંપ પ્રવેશને જ કળે છે, પરિણામનો તે વિચાર નથી કરતો.

(શ્રી મૃદુનાથ ગરકરે મુનાબના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે આપેલા બાધગુમાંથી)

દીનમંદુ ગંગારામ

એન્ડ્રૂસ (મૅટ્રિક)ની પરીક્ષા પસાર કરીને એક જાહેરાત લાદોરની બજારમાં નોકરી માટે કોર્સે મારતો હતો. એક દિવસ તે એન્ટિનીઅરિંગ ઓફિસમાં કામ કરતા પોતાના પુરોહિતને નોકરીની આશાએ મજબૂત ગણ્યો, ને કુમારચર્યાના સંપત્તિમત ચિત્તે ઓફિસમાં પડેલી એક સરસ છુરશી પર ભેટાં ઘાટી વારે એક અમલદાર આવ્યો ને એને ધમકાવી છુરશી પરથી હટાડી મૂક્યો. એ છુરશી તો એવા અમલદાર માટે હતી! એટલામાં એની ઓળખાણવાળા પુરોહિત આવી પહોંચ્યા ને એ દરે શો ધસો કરવા મળે છે તે પુછ્યું પણ દરે એ જોડારને નોકરી નહોતી ભેટની એણે જવાબ આપ્યો કે દરે તો એન્ટિનીઅર થઇ આ જ છુરશી પર બેસવું છે. પાછળથી એન્ટિનીઅર થઇ એ જ ઓફિસમાં નીમણું એ જ છુરશી પર બેસી એણે પોતાની પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણ કરી એ જોડારો બીજા કોઇ જ નહિ પણ લડનમાં હમણા જ અવસાન પામેલા હિંદના સુખ્યે હાજર અને કોઇ દાનની સર મજારામ.

ગુજરાત મહિયાવાડમાં બાપ્તે જ કોઇ એમનું નામ બાપ્તુ હતો. છતાં એ ગંગારામ નામના પત્રાખીની અસામાન્ય જીવનકથાનો ગુજરાતી આલમને સાચો પરિચય થાય તો, ગુજરાત ધર્મીય સ્વભાવ બની જાય. પત્રાખા વતનર સર માહકમ દેહીએ એક વેળા કહેલું તેમ, 'વીર નરવી માફક દ્રવ્ય રજનાર અને સત પુત્રની જેમ તેને પાઠમાયિક કાર્યોમાં લાપરવાર' એ સર મજારામના દેહવિલપ ઉપર આજે કેઠ કેટલી પિયવા નારીઓ, કેકેટલા વિદ્યાર્થીઓ, અને કોઇ અસામાન્ય દીનજનો શોકાશ્રુ સારી રહ્યા છે.

પત્રાખા શેખપુરા જીલ્લાના એક નાના ગામમાં વસતા અતિ અરીજ અમવાલ માતાપનો એ પુત્ર સ્વાધર્મથી જ હિન્દના વિશેષમાં વિશેષ ધનવાન આદમીઓમાં એક બન્યો. પણ એની એ લક્ષ્મી માત્ર જોવાને કે પોતાના કુટુંબને લેખી જીવન જીવવા અર્થે નહોતી એ લક્ષ્મી અનેક અરીજ પણ પાત્નીનાર વિદ્યાર્થીઓને વિલાસવાસ પુરો કરવા અર્થે, અનેક અરીજ માણસોને ખાનગી રીતે આસિક જીરાઇ આપવા અર્થે, અનેક કેળવ-ગીતી સુધાએક નિમાવવા અર્થે, અનેક વિધવાઓને નેના સંસાર મંડાવવા અર્થે-અને બીજા અનેક પરમાર્થિક કાર્યોમાં-અનદન ઉદારતાપૂર્વક વા-પત્રમાં આપતી ઉદારતાની આ ગંગા પોતાની પાછળ પશુ વહેતી રહે જોડારો માટે એ પુત્ર યીમ લાખ ઉપિયની રૂમ કોરે ફારી એવું 'સર મજારામ ટૂટ' લખાવી ગયો છે એ રકમના વ્યાજમાંથી તેના મ્યારેલી સુધાઓ નિર્ધિન પોતાનું જીવનચાલું પુરવારે અવિરત કરે તરી

પણ અરીજ માતાપના એ જોડાર પમે આદરથી બંધી લક્ષ્મી આવી ક્યાંયો? એ પ્રશ્નને જવાબ પીરજ, ખંત અને

સ્વાધર્મના નિગર રંગોથી પ્રરાગતી તેની આખી જીવન-મસૌરી આખી રહી છે. ૧૮૭૩માં ગંગારામે હજનેરી અનામતની પત્ની લીધી અને લાદોરના ભરેદ ખાનગમ ખાતામાં આગિ રજનેર તરીકે જીવનની મર્યાદા કરી. ત્રીસ વર્ષ મુખી હજનેર તરીકે નોકરી કરી, અને એ ગમમમાં તો અમેજ હજનેરી કરતાં ક્યાં થ સ્થિતિ અર્થે કોઈવિધન પરાવતા પ્રથમ ફરજખના હજનેર તરીકે તેમણે આખા પાલખ માનમાં નામના કરી. આ જીવન હજનેરે તેના કલ્યાદ, મરિત, અને શુદ્ધિમરિયાથી તેના ઉપરીઓ ઉપર પ્રાગ્બધી જ એવી સરસ જાપ જોડેલી કે તેમને બાન થઇ એમણે કે મજારામ કોઇ અસામાન્ય માણસ છે.

૧૯૦૩માં દિલ્લી હાજર વખતે હોર્ડ ફર્સ્ટ પોને જ પાંચ્વી મેહરવનની નાનામાં નાની ચિનતની દેખેજ રાખેજ તે વેળા, ત્યારે બીજા બસ હજનેરે અમુક હજનેરી કામ સમયમાં માથું ખજરાવતા દેખા, ત્યારે મજારામે એ કામ-એક રૂમમાં એક પુષ્ક કોમો કરવાનું કામ-કરી આપીને ફરવને વાનુજ કરી રીરવો એ જાણે જતા, મજારામ જેવા અદ્યુત મરિતવાળા માણસને, તે જાણે દિવિ અને રત્ર કાળ જોડારા 'ગુન દને કાળે, ઉવામાં ઉવા હજનેરી દેહા ઉપર નહિ મુશ્કામાં આવેલા. એવ મનને એ એવું માર્ગ કોર્ડ હાજર નહિ થએતું પરી તો ત્રીજ વર્ષની સરસરી નેહી પુત્રે થતાં તેમણે નોકરીમાંથી નિરતિ લીધી.

નોકરી યોગના પરી જ. મજારામના મારા જીવનને

આરબ થયો અને આજ સુધી સરકારી મકાનો બાંધવાના જ પુરાઈ રહેથી એ બસામાન્ય નરની બુદ્ધિશક્તિએ મુક્ત માર્ગે નવી દિગામી વહેણ માડ્યું.

ગંગાસામે સરખારી નોકરી છોડી ત્યારે તેમને કેનાલ કેનાલ ઉપર નીસ એન્ડ જમીનની બહિષ્કારવામાં આવેલી નોકરી છોડ્યા પછી સાઠ વર્ષની કાલિયે, જ્યારે સામાન્ય હિન્દી બાદમાં તે મરજુમગલુ જ થયો હોય ત્યારે, ગંગાસામે નુવાનના ઉત્સાહથી ખેતીવાડીનું કામ હાથડ્યું ને એ જમીનમાં વૈજ્ઞાનિક રીતે ખેતી કરવાનો આરબ કર્યો. ગંગાસામ અને તેમનો મોટો પુત્ર સેવકશમ આ સાદસમા એંગ્લેજીમાં એટલા સફળ થયા કે તેમણે થોડા જ વર્ષમાં સારી જેવી પુણ્ય જમીની પછી તે ગંગાસામ કેનાલ કેનાલ કપર ખીન મેટા ખેતરો લીધા અને પોતાની છત્રની ગતિઓને નળિયા મુખી, ડેલ્ટા દળમાં થયો ગોઠવો, તે ખેતરોની ખાલીયા મોનુ પંચના માડ્યું ગંગાસામના આ બંને ખેતરો પલખના ઇન્ફોર્મેટિવ ફાઇલ રૂબની થયા અને ગંગાસામના યાત્રિક ખેતીના આવા સફળ અભિયાનને પલખમાં યાત્રિક ખેતીના યુગની રાગનાલ કરાવી.

ત્રીજી વખત ગંગાસામે ૨૩૦૦૦ એકર ઇન્ફોર્મેટિવ પલખ સરકાર પાસેથી ત્રણ વર્ષને પહેલાંથી એવી મારતે કે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન એ જમીનમાં પોતે જે કુલાઓ બસામાં હોય, જે સમ્યા વસાવ્યા હોય, જે મકાનો ક્યાં હોય, તે બધું સરકારને બધા, માત્ર ત્રણ વર્ષમાં પોતે લીધેલી કપલ જ પોતાને રહે આપી આકરી સારતોએ લીધેલી એ જમીનમાંથી પણ ગંગાસામે બહુ સારી થોડા કરી, એટલું જ નહિ પણ એ ઇન્ફોર્મેટિવ જમીનને પ્રથમ વર્ગની ફળદ્રુપ જમીન ગણાવીને તે સરકારને પાંચ રોપી 'ગંગાસામના આ સફળતાથી બુદ્ધિ યદ, સરકારે તેને ફરીકાર આપી જે બુદ્ધિશક્તિ-૧૨૫ ચોરસ માઈલ એટલે ૮૦,૦૦૦ એકર જમીન સાત વર્ષને પહેલાંથી એમાંથી પણ ગંગાસામે બારે કમાણી કરી આમ એમણે લાંબાની મિલકત થોળાના બુદ્ધિશક્તિઓ અને સારીરિક શક્તિ જ સહ ૧૯૨૨માં હિન્દી સરકારે તેમને સર જનાવ્યા.

સર ગંગાસામ દિવસ નેવા દિલાવર અને લાગણીપૂર્ણ હતા, તેવા જ માલિ- નિચારન પણ હતા એક ખાસથી હૃદય હિન્દી ગરીબાઈ નેહ મુલત તે બાજુ પાસથી મનજ એ ગરીબાઈ ફેડાવાની થોળાઓ નિગારત એકેજીમાં એને 'Heart, Head અને Hand' કહે છે એ-દૂ બ અનુભવનાર હૃદય, તેજસ્વી બુદ્ધિશક્તિ અને સારીરિકશક્તિ સામર્થ્ય-ત્રણે મુખે સર ગંગાસામના વચ્ચા હતા.

અનેક હિન્દુ સમાજસુધારકો હિન્દુ વિચારના ઉદ્ધારની અનેક વાતો કરે છે, અનેક શ્રીમંત હિન્દુ વિચારના યુગ-વિવાહની વાત બારે યુગની ઉચ્ચારે છે, પણ આજ મુખીમાં

હિન્દુ સમાજમાંથી એક જ હિન્દુ એના નીચેથી છે કે જેણે, પોતે જે વસ્તુમાં માનતા હતા તે વસ્તુને આચર્યુંમાં હવાસ્વા પોતાની પુણ્યને આપી મીચીને ખર્ચા નાખી-જેણે હિન્દુ વિચારના વેધવ્યંજન હાથમાં કરવા આશરે અરો કોડ રૂપિયા નોંધાવર કરી લીધા. સર ગંગાસામ સરખોમાં નહિ પણ મરોમાં માનવરો સમાજસુધારક હતા અને આસ્તવર્થ તેને સંદેશર આદર્શ તરીકે નહિ, પણ કાર્યશર નર તરીકે સદા આસાધરો.

આપણા યુવકને એકાર દશામાં તરફડિવા મારતે નેહ, કાઈ જીવનગ્યાપી મહેચ્છા વિના સામાન્ય રીતે જીવે પુરી કરતો નેહ એ નરવીરનું નામ યાદ આવે છે હિદી યુવકને એ જીવનદર્શી નેહદતા હોય તે આ રહેલ સર ગંગાસામ ગંગાસામનું જીવન એવું બધું અને બાવનાબરપુર છે કે કાઈ પણ કસીલા જીવાને એને ક્યેવ તરીકે રચીકરત્ય નરવેરણા સાપડે. ગુજરાતના નુવાન સર ગંગાસામને અને તેમના પ્રેરણાદાથી જીવનને નજર સમક્ષ રાખે અને તેની તીમતાથી હિંદુ સંસારને કુપારવાના ક્ષેત્રમાં જીવે એ જ સર ગંગાસામના જીવનનો યોધપાઠ છે ('મોસાદ' પરથી)

પ્રો. ખાન્ખોલે

વર્ગની મિડલ સ્કુલના અધ્યાપક કરવા એક ઊકસાનો વિવાદ કરવાનું એના પિતાએ નહી કહ્યું આ વાતની બજાર પડતા એ નાના પલુ નેગરની બાળક પોતાની બાળિ પાસણાઓ ને થોળાઓ પિતાને કહી સમજાવી ને લક્ષ્મી સાફ ના પાડી પણ પિતાએ એની વાત નહિ મણુકારતા તરન જ લક્ષ્મીનિર્ધારી ઊગરને આ બીવકુલ શમ્યું નહિ.

પોતાના મિત્રને થોપડી આપવા જ્યું છે એવું બદલાતુ કાદી પહેરેલ કુમરે તે એક દિવસ થોપડી નીકળી ગયો. ખીસામના રાની પાછ ન મળે આખો દિવસ અને ક્યારેક તે સનદિવસ મળીને રોસો માઇલની મજલ ખેડતા એ મહાર નામડે આવી પકોચે ત્યા થોડાક દિવસ રહીને વળી હૈંદામદ ગયો થાક મુળ લાગ્યાથી અને અડધા થયોથી તે એક હમુખાન મરિયાં જઈ ખેડે. એમાં કાઈ કાઠાળી ત્રીયામાં તેવ પુરવા આવી. બાઈએ ઊકસાને એવો ને એને પોતાને થોર આપવા આમ્રક ક્યો ઊકસા એની જોડે ગયા ને કેટલાક દિવસ ત્યા રહી લક્ષ્મીઓ ઉતરી ગયા પછી વર્ષ પામે ક્યો એ ઊકસા તે આજ એકવીસ વર્ષથી વિદેશમાં વસી રહેવા ને ખેતી વિષયક અનેક પ્રશ્નતિઓથી નહીના ને પૂન્ય મળેલા પ્રો. પાકુરને સદાગિવ ખાન્ખોલે.

એમને જન્મ થયે ૧૮૮૪ની ૨૭મી દિસેમ્બરે વર્ગમાં થયો હતો બાળવયમાંથી જ એમને ખાસતમિના ઉદ્ધારને રસ લાગેવો પહેલી વારની ૨૭દેશી મળવજમાં તેમણે કિસાન-બર્ચો બાજ લીધો હતો વસાવા યવતમાવની સપ્તીય માળામાં

નિઃસ્વાર્થ પ્રીતિથી કાન કરવાનાઓમાં એ હતા હવેમાન અખાડો સ્થાપનામાં એમની જ અગેવાની હતી. વર્ષાનું સુવિખ્યાત 'હવેમાન ખડ' એમણે એકલે હાથે શરૂ કર્યું.

વર્ષાની કેળવણી પુરી કર્યા પછી પ્રો. ખાન્નોએને પરદેશ જઈને પોતાનું જ્ઞાન વધારવાનો નીત તલસાટ બંધાયો. કમ્પ્યુટર શિક્ષણ મેળવવાનો નિર્ણય કરીને હવે પાકુરંજ લોકમાન્ય વિલક મહાશાસ્ત્રી સલાહ લેવા પુના કપરયા પરદેશ જવાના એમના વિચારને લિલક મહાશાસ્ત્રીને કલેજન આપ્યું મિત્રો કનેથી એમનેમ કરી વાઢખર્ચ મેળવીને ઈ. સ. ૧૯૦૬મા એમણે અમેરિકા જવા દિલ્હીસ્તાનને કોડો છોડયો.

અમેરિકા જતા નમ્મે રસ્તે તેમણે મીન અને બંધાનમા એક વરસ પીનાવ્યું ત્યાં જેની અને ઔદ્યોગિક વિષયોને લગતુ જ્ઞાન મેળવી ઈ. સ. ૧૯૦૭મા એ અમેરિકા પહોંચ્યા અને ફેલ્ડફર્નિયાની એલિયન કૃષિશાળામા અભ્યાસ શરૂ કરી ૧૯૧૧મા બી. એસસી. ની ડિગ્રી મેળવી. ત્યારબાદ એ ઓરેજનના સુધા પ્રદેશમા એની આસપડસમા અન્ય બાનેમા મુસાફરીએ નીકળ્યા અને 'પ્લૂઝ ફાર્મિંગ'ની રીત શીખ્યા.

તે પછી વળી એમણે લોગિગરનમા અભ્યાસ માંડયો. ત્યારબાદ એમણે કોલેજ બંધી ને રેડ્ડસ કોલેજમાથી ૧૯૧૩મા એમ. એસસી. ની ડિગ્રી મેળવી એ વરસ પુલમેનમા રહીને આશ્રય અભ્યાસમા અને જેનીમા ભવહાર કામમા મુસાવતા માસ કરી કુલ કમાડવાની એમની નિપુણતા વખણાઈ કેટલોક વખત ત્યાં ગઢાયક અખાડખડનું કામ કરીને તેમણે મિનેસોટા વિશ્વાધીકા જેની ખાગામાં રોન્ડ પોલ કોલેજમા લેકચર તરીકે નીમાવા. જેની હથગત તે હબ્બા બનાવવાનો, રીત-સાધનો, સાધુનો, કલક ઇપર કાપકામ કરવાનો તથા વેરીએ બનાવવાનો હુકર શીખ્યા. વળી એમણે સીમીયોલ અને અમેરિકાના મૂળ વતનીઓના ઉઢાર વિષે બહુ બારીકાથી ઉપયોગી વિચારણા કરી આ બધુ કેવળ તેમણે સ્વાશ્રવથી જ પ્રાપ્ત કર્યું અમેરિકાના મોટા સાગની મુસાફરી કરી, અનુભવ લાઈ, નંદાની રેરથાઓ જોઈ તેમણે પોતાનો જ્ઞાતિકાર બરધક બર્થો

૧૯૧૨મા એમણે લીટી ઔદ્યોગિક કેળવણીની ચોળના પડી અને એ વિષયના અભ્યાસમાં તત રહેવા મડયા. લીટી ઔદ્યોગિક કેળવણીનું અમેરિકન મેંશન સ્થાપીને અમેરિકનના નુરાંનુલ સમ્પાનોમા ફરીને તેમણે લીંગની જેની વિષે રસબર પ્રવચનો કરવા માંડયા.

દિલ્હીસ્તાન પાછા ફર્યા પહેલાં એમને યુલેપનાં જન્મ જામાં રાજ્યોનું કૃષિવિષયક જ્ઞાન મેળવી લઈને પછી પોતાના આ બધા વિશાળ જ્ઞાન ને અનુભવનો સામ પોતાની જન્મભૂમિને આપવાની એમને દોશ હતી મહાનુભાવી મિત્રોની સહાયથી તેમણે લીટીમા કેરલી ઉદ્યોગશાખામાં સ્થાપનાનો નિર્ણય પણ કર્યો હતો પરંતુ એમની ઇચ્છા પાર ન પડી.

૧૯૧૪માં એમણે સ્વદેશ આવવાની તૈયારી કરી ન્યૂયોર્ક થઈ યુલેપને રસ્તે એ આવવા નીકળ્યા, અને પેતાનો હબ-સેની કીમતનો સરસામાન મુંબઈ મેલવાથી રીસો. એમાં સુખ્યને કરીને જેનીવાલીનાં અમુલ્ય પુસ્તકો અને માસિક તથા રૂ. ૩૦૦૦નું એક સીનેમાનું ચંત્ર પણ દત્ત હઈ એ સમળો સામાન વર્ષામા પૂત ખાતો પડયા છે.

એ યુલેપ આવવા ઉપરયા અને પેતું પેર જમયુદ મડાયું ઇચ્છડ અને કાન્સ જવાનો વિચાર માહી ચાલો એમણે સીસો ઇટાલીનો રસ્તો લીયો પણ ત્યાંથી લડાઈને કારણે તેઓ નીકળી શકે તેમ નહોતું ઇટાલીના પાલમો રાંદેશથી એમનો છેડસો કમળ મળ્યો. એમા લખ્યું હતું કે 'હુ પાલમો આવી પહોંચ્યો છુ. કોસ યહને બારનવર્ષ આવવા માંડો વિચાર છે. થોડા જ વખતમા આવી મનીગ, ' બમ, ત્યારબાદ પ્રો. ખાન્નોએને સાત વરસ મુધી કમળવત કે પેના જ ન મળે !

આ સાત વરસમા તો એમને માથે ધમ્મા ક્રંકાર મડી ગયા. ૧૯૧૫મા એમના સમાવડાલામે અમેરિકામાં પુખ્તરથ ચલાવી, પણ હઈ માહીની ન મળી અને એમણે અમેરિકામા અગાઉ સ્થાપેલા 'અમેરિકાના દિલ્હીમાન મળ'ના 'દિલ્હીસ્તાની સ્ટુડન્ટ' નામના એક માસિકના તાબે એકમા આ સાત વર્ષનો મહો ઉપડયો એ ઉપરથી એમ અનુમાન થાવ કે તેઓ આખો યુલેપ ફરી જમ્યા હશે ઇરાનના એક નાના રાજ્યમા તે વિશ્વાધિકારી તરીકે તેમજ વેપાર અને જેનીના નિરીક્ષક તરીકે નીમાવા હતા આ ઉચ્ચ દરજ્જે તેમણે લાખો વખત કામ કર્યું ૧૯૨૧ના નવેમ્બરમાં એ રાજ્યની નોકરી છોડી એ બર્લિન ગયા. ત્યાં એમણે 'ઈન્ડિયા ન્યુસ, સર્વિસ' અને 'ઈન્ડિયન બુર્સ' સ્થાપી તેના હાઈરેક્ટર ગયા અને અભ્યાસ સાર જર્મની જતા પરદેશી કુલોનોન માહીની આવવાની 'જર્મનીમા કેળવણી' એ નામે એક ઉપયોગી પુસ્તિકા બહાર પાડી.

જર્મનીની અવસ્થાને કારણે પ્રો. ખાન્નોએને પણ ખર્ચાની ચિંતા પડી અને એ ૧૯૨૨મા જર્મનીથી ઈસ્ટિક ગયા મેક્સિકોમા વાસ કર્યો એ અતિ દુર્લભ કાલે દત્ત ત્યાંના લોક સ્પેનિંગ બાધા બોલો. પ્રો. ખાન્નોએને પ્રથમ તો એ બાધા શીખ્યા (બધી મળીને એ માત્રબાદ બાધાઓ જાણે છે) બીજા હરફ એમને નોકરીની પડી એક પ્રખ્યાત બિનીવાસીની પાકરાણામા તેમણે પ્રોફેસર થયા.

આ આખા પરદેશરાસમા એમણે ૧૬ મામલોદક કર્યો નથી કે કાર પીસો નથી અને આજ ૪૩ વરસની ઉમરે પણ એ જમવારી જ રહ્યા છે.

અને પ્રો. ખાન્નોએનું બ્યક્તિન પાન કાઈ એનુંતેનું નથી. બાળપણમાં એ પત્નીહાર અને રખડુ દત્તા એમનો સાદસિક સ્વભાવ જ આત્મવિકાસનું સારન બન્યો. દડ નિધય, અનુમ

જિભાસા, કામતી ચીવટ, કાર્યશક્તિ, અને અને એવી મોટી મુશ્કેલીઓ સામે યદને કાર્ય પાર પાડવાની હીમત આ બધા શુભેને હીયે એ પરદેશીઓમાં પ્રતિષ્ઠા પામી શક્યા. એમના જીવનમાં અનસાર્યોના પાર નહોતો, પણ મકલ્પ-બળથી જ દરેકને એ પડતી ગયા છે.

જિંદે ઊંચે એમને ૨૨ વર્ષ થયા છે, પણ ક્રિસ્ટિયન ગમ્યતત્ત્વ સામે એમણે પરદેશમાં ચળવળ ચલાવી એ કાસ્ટે દાર્દી સરકાર હજુ એમને માનુષ્યમિત્ર હુકમ પગ દેવા ના પાડે છે ('બોમ્બે ક્રાનિકલ' ઉપરથી) આનન્દરાવ એજી

સૌથી કઠણુ ધાતુ કઈ?

મેલેક નાનના એક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ બધી હલકા ધાતુઓની કસોટી કરી એક, તેમાં સૌથી પહેલે નખરે ઇરીડિયમ નામે ધાતુ આવી આ ધાતુ કઠણુમાં કઠણુ છે ને તેથી જ તેને ફાઉન્ટેન-પેનની આંખોમાં બનાવવામાં વાપરવામાં આવે છે. સારી પેનની આંખો બીલકુલ ધમાતી નથી, ને ચર્ચો સુધી એકસરખું સરખા કામ આપે ૧૧૫ છે તે આ ઇરીડિયમ ધાતુનો જ પ્રયાગ ચારી એવી હેખાતી, પણ રોતા કરતા જે પાયેક ગાંડી મોથી એવી પ્લેટિનમ નામની મુઠદુર યજ્ઞેત્રી ધાતુને તે મળી આવે છે. પ્લેટિનમ ધાતુના કટુભાવી જ ઇરીડિયમ છે. પ્લેટિનમ-ઈરીડિયમના મિશ્રણથી જે મિશ્ર ધાતુ થાય છે તે શાસ્ત્રાત્મિક રિયાઓને મઠિ પામે બનાવવામાં તથા બીજા કાંઈકામ વપરાય છે.

ઇરીડિયમથી બીજે નખરે કઠણુમાં કઠણુ શુદ્ધ ધાતુ તરીકે નેલિબીનમ આવે છે તે ધાતુ નેરે બાને ન્યુટ્રીન્યુટ્રી બલના કઠણુ પોલાદ બનાવવાના કામમાં આવે છે. ત્રીજે નખરે ટંગસ્ટન નામની ધાતુ આવે છે, જેનું નામ આપ્યું ત્યાં તદ્દન અલગથી નહિ હોય તેના ડીબા તાર વિજળીના ત્રીયામાં વપરાય છે. અસલના કાર્બન તત્ત્વોના કરતા તથા તે પછી દાખલ થયેલ અન્ય ધાતુ-તત્ત્વોના કરતા આ ટંગસ્ટન ધાતુના તત્ત્વો બહુ સારા માલુમ પડ્યા છે. નવી ભવના વિજળીના દીરાઓ-ગોળાઓના અદર જગત્ કોટરો તાર હોય છે અને તે અસવના ગોળાઓ કરતા પણ વધારે પ્રકાશ આપે છે એના ગોળાઓ તે સૈયમે દીઠા હશે જે અધિક તેજસ્વિતા એ પણ ટંગસ્ટન ધાતુના જ પ્રયાગ જોશે નખરે ટેંગ્સ્ટન નામે ધાતુ આવે છે આ ચારે ધાતુઓ આપણા સાધારણ વપરાશમાં આવતી નથી, તેમજ પુષ્કળ જગ્યામાં મળતી પણ નથી.

હવે ચાલુ વપરાશમાં આવતી સામાન્ય ધાતુઓની વાત તેમાં કઠણુમાં કઠણુ યાતુ નિકલ છે અને તે આ કઠિનતાની દારમાં છેક પાંચમું સ્થાન લે છે.

આ સરખામણી શુદ્ધ ધાતુઓની છે, કેમકે ન્યુટ્રીન્યુટ્રી ધાતુઓના મિશ્રણથી જે મિશ્ર ધાતુઓ, (દાખલાતરીકે પોલાદ

જ) બને છે તેમાં તો ધાતુ એવી છે કે તે કોઈ પણ શુદ્ધ ધાતુના કરતા વધારે કઠણુ હોય છે.

હવે નવાઈની વાત એ છે કે, કઠણુમાં કઠણુ ધાતુ કરતા, શુદ્ધ કે બેતણુ ધાતુનો ભેગવાળો નર્મ તેવીના કરતા પણ કઠણુ પદાર્થ-એટલે કે જગતમાં કઠણુમાં કઠણુ પદાર્થ તરીકે એને બજાવવામાં આવેલ છે તે કોઈ પણ ધાતુ નથી તેને 'કાર્બોનન્ટમ' કહે છે, ને તે કાર્બન તથા સિલિકોન-કોલવા તથા ફેરીમાના મૂળ તત્ત્વોના મિશ્રણથી મળે છે. આપણી દલકયા પ્રમાણે ઇન્ડોનુ વજન સૌથી વધારે કઠણુ પદાર્થ મનાવ છે, પણ ને વજન રોતુ બનેયુ હશે તે કોઈ મમબને નહિ ત્યાં મુખી તેનું માપ કેમ કરી માપવું?

તરતા દિમગિરિએ

એને પુરતીયુ યોડુ પણ જાન છે ને એ બોલાળનો કાઠ પણ તત્ત્વ બળે છે તેને માલુમ હશે કે પૃથ્વીની ઉપર જેમ અવ્યત ઉચ્ચ પ્રદેશો છે તેમ અવ્યત સ્થિત પ્રદેશો પણ છે. આ સ્થિત પ્રદેશોમાંના કેટલાક તો આપણા દિમાલય પર્વતના શિખરોની પેઠે સનાતન દિમધી આત્માદિન થયેલા છે. એટલે ભાને ઉત્તર કુષ્ઠ તથા દક્ષિણ કુષ્ઠની તરફ આપ્ર પ્રદેશો છે અને તેથી ત્યાં જુઝુ અતિ ચિકિત્સા ને જોખમકારક છે. હવે એકે તે પ્રદેશો આપણને તદ્દન અવ્યત નથી, તોપણ તે વિષે આપણુ જ્ઞાન સ્વચ્છ જ છે.

આ દિમધવ પ્રદેશોમાંથી, શિવાળો કનખા, બરફના નેરાયોરા દરજાઓ છતાં પરી સમુદ્રમાં તણાઈ આવે છે અને સમુદ્રના તરનોની તથા અન્ય પ્રવાહોની પ્રતિધી ફરના દૂર ધસાઈ બવ છે. છેવટે તો તે ગરમીથી પીગળી સમુદ્રમાં મળી જવાના જ, પણ તેમ થતા પહેલાં તેમાં સંકેદો માઈક્રોની સફર કરી લે છે, ડ્રાસના સ્વિમ સુધી વરે છે અને સૌથી વધારે મદતરત્ત્વની રાત તો એ છે કે સમુદ્રમાં ફરનાર વદાળો માના કેટલાકને તેમો સાક્ષાત્ કંજ કષ્ઠ થઈ પડે છે.

આ માઈ બળે છે કે બમ્ પાણી પર તરી શકે છે તેવી જ રીતે આ દિમગિરિના ખડો પાણીની સપાટી ઉપર વરે છે. ત્યારે આખને અતિ મનોહર દરજા આપે છે બરી તરફ જળ બળ હેખાતુ હોય, રિવરો સુધી જળ સિવાય આખને કોઈ ન મળ્યું હોય તેને સમયે સૂર્યના પ્રકાશમાં શુદ્ધ ચાઈ કરતા પણ વિશેષ ઉન્નતજ ધવવતાદાશા આ દિમગિરિએ જળ-પ્રવાસીને ખરેખર મુગ્ધ કરી ન.ખે છે.

તે કોટલા બહાર હોય છે તેના કરતા ઘસાન કે આઠ અણુ પાણીની અદર હોય છે. કોઈ વાર તો બહાર બહુ નુબ હોય ને અદર પુષ્કળ હોય આ જ કારણથી વદાળો ને આનખોટાને તે વિશેષ બવકર થઈ પડે છે. ધાની વાર આખખોટો, શાન્ત મદાસાગરમાં કાઠ પણ ચેતવતી વિના એકદમ બાબી બવ છે. આ રીતે થયેલા કઠિન ન બુલાવ એવા એ જ ભર્યેકે અમ્મમાત્ર મન ૧૯૧૨ના એપ્રિલની ૧૪ થી ની

ગત્રીએ, પેટ્રી બન્ધ આગમિત 'ટિરેનિક' પોતાની પુરી મસ્તી ને નર્વમા ચાલી જતી હતી ત્યારે પાણીમા હુએલા આવા એક હિમગિરિની સાથે કાટકાઈ પડીએકમા હંમરો નાનામોટા મવાસીઓની સાથે હુળી ગઈ, તે છે

દરેક વર્ષે આમા જેવે વમદૂતો ઉતરે મુલ તરફથી નાચેના મહાશામરેમા ઉતરી આવે છે એનુકૂળ હવા અને મવાઈમાં કોઈકાઈ તો સમુદ્રની ઉપર અમે હંમર માઈલની સફર કરે છે! તેમની સમયાનો પણ કાઈ મેજ છે પાર નથી તવારીખ કહે છે કે સન ૧૯૨૪મા આવા ૧૧ હિમગિરિએ ઓસ્ટ્રેલિયક મહાગાયકમા ઉતરી આવ્યા હતા અને સન ૧૯૨૫મા તો એક સામરા લગભગ ૨૨૦૦ જેટલા ઉતરી આવ્યા હતા!

તેમની સનિવિધી હવામા ગણુ શીત આવે છે, અને એમ વહેવા છે કે અનુભવી ખજારી અનુ પ્રેક્ષાથી તરત હિમગિરિનું સામીપ્ય સમજી લેય છે પાણીની ટેરફેર પર ખબુ પળી વાર છેક ડર ડરો ફેરેનહાઈટ જેટલી ઉતરી નય છે મારા અનુભવથી અને પણ હવામા ચોક્કસ ફેરફાર લાગે છે તો ફેરફાર તથા તે વિશિષ્ટ મકાની ઠંડી વજા વાદ છે

'ટિરેનિક' આગમોતના નારા પછીથી યુરોપ-અમેરિકાના રાજ્યોએ તરતા હિમગિરિઓની માસગમા મહાસાગરની ઉપર ચોટી ઊસાડી છે, તે તેની દેખરેખનું કામ સુવાઈટડ રેડ્ક્રસને મોખુ છે મોટાભાં આ માસમ માર્ચની ૧૫ મીથી જુલાઈની ૧૫ મી સુધીની હોય છે, એકે આ તરતા હિમગિરિઓને આમને કોઈ તારીખના બંધનેથી તે ન જ બાધી રાખીએ આ બસુના પહેરેમીરો 'આઈસબેટ્ટેસ' આવા તરતા હિમગિરિઓ ઉપર નજર મળે છે, વડાભોને ખજર તથા ચેતનહી આવે છે તે પછી વાર તો મોટામોટા હિમગિરિઓને દાઝ મેળાવી-ખાસ કરીને T.N.T. નામના નવા દાઝમેળાવી, ફાઈન ઉશી મુકે છે — એ અગ્નિલાલ પડયા (અગ્નિશક્તી)

ખોરાકમાં પાણી

આપણા શરીરમા ૨/૩ ભાગ પાણી છે અને એ જરૂર સહેતર કાયમ રથા ફેરે તો જ શરીર આરોગ્યવાન રહે તેટલા મોટા રાનેરે પાણીની ધવી જરૂર છે માણસ ખેશક વગર લાગે વખત મલાઈ શકે, પરંતુ પાણી વગર મલાઈ શકે નહિ આપણા ખોરાકની ચીજેમા પણ કેટલુ પાણી છે તે નીચેના આકાર ઉપરથી જાણીએ

દુધ	૮૭	૨૬	ખટ્ટા	૭૨	૨૬
હારા	૬૧	"	ગાજર	૮૫	"
માખાન	૬	"	હુચળી	૮૬	"
પડ	૧૨	"	સાકરિયા	૭૩	"
મેખા	૧૨	"	કોણિજ	૯૦	"
લીલા વાણા	૭૮	"	કોલી ફાલા	૯૭	"
ફળસ	૯૦	"	મેથી	૯૦	"
કાકી	૬૧	"	ટમોટાં	૯૨	"

માચીન કાળમાં કાચ

આપણા આજના જીવનમા કાચ એ એવી ઉપયોગી ને સૌજની ચીજ થઈ પડી છે કે આપણે તેની બનાવટ વિષે એક ક્ષણ વાર પણ વિચાર કરતા નથી આજે તો આપણી ખાસે અનેક મંચરના, અનેક ઉપયોગના ને જુદીજુદી કીમતના કાચ મોજુદ છે કલાકારની તેમજ વિદ્યાનશાસ્ત્રીની સફળતા તે ટંગેડગમે જતાવી શકે છે દુરખીતોના, સૂક્ષ્મદર્શક ચંચોના, કેમેરાના, ચરમાના તથા અનેક યંત્રોમાના વિવિધ કાચની વાત દૂર મુકીએ રસાયનશાસ્ત્રીઓના કાચ માટેના કેટલાક એવા હોય છે કે એમને લાલચોળ તપાસીએ તો પણ હોત નહિ, એટલું જ નહિ પણ તેના લાલચોળ તપેલા કાચને એકદમ ઠંડ પામીમા ફુલાડી હથેતે તો જે તડ રાખી પણ પડે નહિ, અને વળી ખીન એવા હોય છે કે તે કાચનુ પાત હાથમાંથી જમીન ઉપર પડવા છંબે કે હાથ રતી ટેબલ ઉપર પછડીએ તો જે બગે નહિ, અને એક નજરેખજર મગાણે તો તે કાચના વાસણ પડે બીતમા ખીલે મારવા હોય તો પણ મારી શકાય હથેતીનું કામ ન પડે — એવાએવા કાચોની વાત દૂર રાખીએ વેનિસ આદિ રમણોના અદ્ભુત સૌન્દર્યના વાસણોની વાત પણ દૂર રાખીએ તો જે આપણા આજના જીવનમા અનેક રીતે કાચ કેટલો ફરી વળ્યો છે તે સમજવું મુશ્કેલ નથી

આ બધુ જાત કાચ કૌથી પહેલો કોણે બનાવ્યો? કય સાલમા બનાવ્યો? કયા દેગમા બનાવ્યો? ફેરી રીતે બનાવ્યો? અને કઈ વ્યતનો બનાવ્યો? — વર્ષે મર્યા ઉપર આપણામાંથી કેટલા બધું વિચાર ફરે છે? હજી સગી આ સવાલો દેવજ કુતલને જ કમ્પરનાર છે ને તેમોના કનર અભાવ છે.

પણ કોઈ રખેને એવા જગમા પડે કે કાચ એ તરત અર્ચીવન કાળનું જ બાજક છે એવો આજનો વેગ તથા એનું સ્વરૂપ મને તેવા હોય, તો પણ તે પૂર્વી કપરનાં એક પુરાણો રહીય છે એટલું તો નથી

આમાનો વાજમદેલ જ્વેનારઓ નાજમદેલની અજાની નળીઓમાં તથા કિશાની અદરની નળીમાં, નાનાનાના કાચ જડેલા જુએ છે, ત્યારે મોટા ભાને એમ માની લેતા જ- જુયા છે કે હોઈ કઈને દુરગની કરાની, ને કટકીક તરી શીએ ઉંચરી, તેમાંની એ- આ કાચ પણ પડો અને આપણે ત્યારે કટીએ ઝીએ કે આ કાચ અગતી છે, ત્યારે પછા લોહો મુકે છે, "એમ? મું આપણે ત્યા કાચ પડુ બનતો હતો?" આટલી દદ મુખી આપણે એ વિષે અજાન ઝીએ.

ચૂલેપ એક રામયે એમ માનવુ પડુ કે માનવોમૂર્તિની બધી ચીજે એકમાથી જ આવી છે. દવે ધર્મરેદ એટલુ અણ મયુ છે કે પ્રાચીન એક મંત્ર મદગ્રાન ભેગક ધની, પાનુ તમે ધધુપધું બીન દેગોની પારેથી મેળવુ છે; અખીન

સસ્તિના મદાન બીલ દેશોમાં શ્રીક સ્મૃતિની જે પહેલાં ચલેલા બીલ દેશોમાં ઇજ્જત સોથી વધારે આગળ આવેલા દેખાયો, કમરુદ ત્યાંની પ્રાચીનતાના અભ્યાસની સામગ્રીઓ પુષ્કળ મળી ને હજી વધારે ને વધારે મળે છે

આ પ્રમાણે હાલ એક મન એમ પ્રવર્તે છે કે ઇજ્જત ન માનવસસ્તિતિનું પ્રથમ અર્થિત હવે

ધણી કળાઓ, ધણી હુનેરા, ધણી વિદ્યાઓ ઇત્યાદિ ઇજ્જતમાંથી અન્ય દેશોમાં પ્રચાર પામ્યા પછી કેટલાક વિદ્વાનોના મત પ્રમાણે ઇજ્જતને પણ ધણી અન્ય દેશો ખાસથી જ મેળવ્યું હતું

આ જવા લાગી કયા કાચને ય લાગુ પડે છે ખાસીન ઇજ્જત કાચથી વાકેફ હવે, એ વાત મિહ છે

હવેનમાં કાચ બનાવનારઓની સભા છે તેને 'સોસાયટી ઓફ ગ્લાસ ટેકનોલોજી' કહે છે મત વર્ષના જુન માસમાં એની સમક્ષ એક મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી, પ્રોફેસર સર ફિલિપ્સ પેટ્રીનું આ વિષય ઉપર એક બાધ્યાન થયું હતું

એમની સનમજૂ પ્રમાણે ઈ સ પૂર્વે ૧૫૦૦ની પછીથી ઇજ્જતમાં કાચ બનાવવા લાગ્યો હતો એટલે આજથી લગભગ સાડા ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વે પણ કેટલાક કાચ ઇજ્જતમાંથી જડી આવ્યા છે, જે તેથી ય વધારે જુના છે તે બીલ દેશોમાંથી આવેલા હતા સીરીઆમાં ઈ સ પૂર્વે ૨૫૦૦ના કળના કાચ જડી આવ્યા છે

એમના મત પ્રમાણે ઇજ્જતમાં કાચ રાખલ થયો તે પડી પચાસીક વર્ષની અદર તો તે ધરમથુ ચીજ થઈ પડ્યો હતો કચના કુલદાન ને કાચના મજૂદા ખાસ લોકવિધ હતા કાચને ઢાળીને જ આ ચીજ બનાવવામાં આવતી, કુદીને બનાવવાની રીત તો કાછરટ પછીના કળમાં રાખલ થઈ છે સ પૂર્વે ૧૨૦૦માં કાચને ઢાળીને બનાવવાનું મિસરવાસીઓ ગીધ્યા, ને પછી તેને જીલ રગીને સાચા રત્ન ને જવાહરીને મળતા આવે એવા બનાવવા લાગ્યા.

ઇ સ ૩૫૦ માં સોનાના સિકાઓને બસબર તોલ કરવા માટે કાટલા તરીકે પહેલી વાર કચના કટકાએ ઇજ્જતવાસીઓએ વાપરવા માડ્યા એમનું મેઈ આરબ લોકો તે શીખ્યા, ને એમાંથી આપણા આજના માખના કાટલાની પદ્ધતિને જન્મ થયો આ પ્રમાણે આજના નાનામોટાં સૈ કાટલાનો ખરો પૂર્વજ કાચ જ હશે એમ દેખાય છે

પાશ્વતી ઉપર કાચને એક ચડાવવાનું પણ ઈસ્તિની પહેલા બારમાં રાતકમાં મિસરવાસીઓએ શરૂ કર્યું હતું

આ બાધ્યાનને અંતે એ વિદ્વાન પ્રોફેસરે કહ્યું કે 'નવારે ગોગિયાના કાર ખદેખરા સરોવરને માટે જુદલા થશે, ત્યારે જ આપણને પહેલી વાર સાચી ખજાર પડશે કે કાચ બનાવવાની ખદેખરી ગરબાત ક્યારે થઈ'

હીજુ યુનિવર્સિટી

એ વર્ષ ઉપર થઈગીઓએ લૉડ બેકુરની પાસે એ-મસેમમાં આ નવી યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરાવી છે

થાહુની કેમ બહુ વિલક્ષણ છે તેના લક્ષણો સારાં તેમજ નરસા બહુ બળવાળા છે આજની દુનિયામાં બહુ આગળ પડવા વિના એ ભતિ પુષ્કળ હકુમત ચલાવે છે ખાસ કરીને પેસાની દુનિયામાં તો હજી એ જ રાત્ન છે એ ભતિની સ્મૃતિ પણ જેનીતેરી નથી તે સસ્તિને બળવવા, તેના કેન્દ્રે રૂપે કાવમ કરવા, દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી આ હીજુ યુનિવર્સિટી સ્થપાઈ છે

આ યુનિવર્સિટીની કેટલીક હકીકત બાજુવા જેવી છે તેનું વાર્ષિક બજેટ પાત્રીસ હજાર પાઉન્ડનું છે, એટલે કે આશરે પાંચ લાખ રૂપિયાનું તેના આવાપક મંડળમાં પચાસ માણસો છે આ યુનિવર્સિટીએ આરબ જ 'ચોરટ ઍન્ડ-એડ' કામથી ને સરોવરનથી કર્યો છે તેમાં આવ્યા છ વિદ્યાર્થી રાખવામાં આવ્યા છે અરબી વિજ્ઞાન, રસાયનશાસ્ત્ર, ગણિતશાસ્ત્ર વિજ્ઞાન, માનવીશાસ્ત્ર, અભિતમાત્ર અંતે પેટ્રોલોઈ-નનો કુસ્તી ઇતિહાસ એક પુસ્તકાલય પણ બોલવામાં આવ્યું છે, જેમાં હાલ ૧,૪૦,૦૦૦ પુસ્તકો છે

(જુનવાસી) ઈ કાન્તિલાલ પડયા

પ્રાણીઓની ઉમર

સોથી લાગી જિંદગી બોગવનાર પ્રાણી નહેલ છે તે લગભગ એક હજાર વર્ષ મુધી છવી ગઈ છે અતુકલ હવા-પાણી હોય તો હાથી ચાર સો વર્ષ છવે છે મદાન સિંહારે પોસ પર વિજય મેળવ્યો ત્યારે જે હાથી પર પોસસ બેઠો હતો, તેને એ પોતાની સાથે લઈ નીચેસો તેનું નામ 'એન્સલ' પાડી એક લોખંડી પટો તેને જડી લીધો ત્યાર પછી ૩૫૦ વર્ષ મુધી એ હાથી છવતો રહ્યો હતો

કાચબો એક સો સાત વર્ષ મુધી છવેસો જાણ્યો છે હટ લગભગ સો વર્ષ છવી રાકે છે સાબર પહલું છવે છે કેટલાક સિંહ સિનેરે વર્ષના થયા જલવા છે કુકર વીસ વર્ષ છવ્યા છે કેટલાક શેડા સાઠ વર્ષ છવ્યા છે, જેકે સાધારણ રીતે પોડનું આયુષ્ય ૨૫ થી ૩૦ વર્ષનું મજૂાય.

ચીંટ અને વર ભાગ્યે જ વીમથી વડુ વર્ષ છવે છે લોહડી બકરામાન વનાર રહે તો ચીંટથી સોળ વર્ષ માટે મિલાડા સરેસરા પદર વર્ષ છવે છે ખિસકોલી સાત કે આઠ, ને સસલા સાત વર્ષ છવે છે

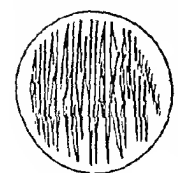
પક્ષીઓમાં હસ સોથી વડુ છવે છે એ ૩૦૦ વર્ષ છવ્યાનાં રાખલા છે નરડ કે કાગડાં પાણી વાર સો વર્ષ બેસી કાઠે છે એક મેના ૧૮ વર્ષ છવી હતી નાના પખી માટે આ દીર્ઘાયુષ્ય કહેવાય

(બીલ પ્રાણીઓ વિષે અનુભવીઓ હકીકત મોકલી આપશે તો આભાર અર્પિત મગટ કરીશું)

ઓશિયામાઈનના રમના મહેરમા
એક મોટી ખેડા કાટલા વાપરતો. કુમા-
નદીના કાટલાં તપાસવા કાઠ સાહેબ
આ મોગનો પુત્ર એ ઠરપેકર હતો
તેને મોકલ્યો પિતાના ખાટા કાટલા
એક હંરપેકરે મવસ મુજબ દર તથા
પત્તાસ સોડીની સગ કરાચી પિતાના
કરી પર પડતી સોડીઓ એવું રડતી
આમે એક સિદ્ધા પુત્રી થતા એ પિતાને
ચમ્મે પડીને જોડ્યો, 'પિતાજી, આજે
હવે ગાંધે મારી ફરજ બાજતી પડી
છે. આપને વિનંતું છું કે ફરી ખોળા
કાટલાં ન વાપર્યો.'

જોડ્યોની સામાન્ય બુધો
કુમાન નદિ પહાડ પુકસાન
સતત નદિ પહાડ સતત
કુસી થયો નદિ પહાડ કુસ થયો
સમયે નદિ પહાડ નમશેર
નદિ નદિ પહાડ નદિ
પ્રસંગ નદિ પહાડ પ્રસંગ
આમાના કેટલા ફો તમે આધો છે ?
સમજ, સુલખાનુ, સીક, યેકુ,
ફાલસા, ખડેલાં, કરમણ, મદુસ,
સીલેલાં, કીમર ને બોચેલાં

લોહા કપર પહેલા મદના ડાર
કાટના માટે જુગને ફરફિનમાં જોડાઈને
કાટ કપરે જુગ પડતું. કાટ નીકળી જશે.

એ વર્ષ પર કપવા આડો કહેલ-
વની કોમી મુકી હતી ફરી આને
મોક્ષની નીચલી યેર આંખ આગ
લાવી ફલ મ્યો તો વાંચી મારી.

ઝંજીનો ચમત્કાર
૧૪૮ + ૧૨૨
૧૨૪૦ + ૨૨૬૦
૧૨૩૪૦ + ૩૨૬૦
૧૨૩૪૦ + ૪૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૪૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૫૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૬૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૭૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૮૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૯૨૬૦
૧૨૩૪૫૦ + ૧૦૨૬૦
સમુદ્રના પાન સુમર મદિ અ-
કમીર કે થવા બાજતી સુમર પ્ર એ
પાન આજુ બાજતી તેને પડી ફોડી
નામે એ પડી ફોડેલા સુમર પર તે
પાન આજુ બાજતી ફોડ આજે છે

કાળ પડતા દેખાડ કપર લખના-
લખતો પેનિલ મુકો એટલે એ તરત
કાળી જવાની. આને મદિ કોપી મારો
કપાલ એ છે કે ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે
લખનાર આકારમાં લાકડાનો એક ના-
નકો કકડો કપી તેમા પેનિલના મા-
ખનું કાણું પાડી પેનિલનો ઉડા બસતી
દેવો પડી એ નાદી દળી નવ
મિલનના રંધી રમ માણલ કુપી
સુખનાથ છે આજે પેનિલનો ચમ-
કારો ૧૫૦થી ૨૦૦ માઈલ મુકી એક
કાણ છે.

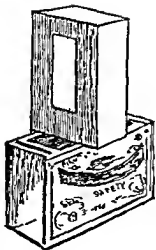
イ	田	佃	日	旦	月	明
માણસ	ખેતર	ખેતર	સૂર્ય	પ્રાણિ	માસ	પ્રકાશ
門	門	間	問	囚	言	信
દાર	વાડુ	અંતર	પ્રશ્ન	ગેર	શબ્દ	મત્થાઈ
女	好	家	家	安	子	木
સ્ત્રી	સારું	ઘર	ઘર	શાંતિ	બાળક	વડ

બાપા લખતા મદિ ઝરફિની દોષ થવા પહેલાં ચિત્રો તપાસના ચીનાઈ
બાપા આના ચિત્રોની જ બનેલી છે એના થોડા ચિત્રો (મથકો) કપર આપ્યાં
છે. મુગ થોડાક મંદોને માટે ચિત્રો નિઃવારીને પડી એના બેવડા મગ-
ચિત્રો કોકડા કરીને નવો મગ કપરવાય છે. કપડાં ચિત્રોથી એ બંધાયેર
ગમલનો. ખેતર પામે માણસનું ચિત્ર દોર્યું એ 'જેડુ'નું. સૂર્ય અને ચંદ્ર એ
એના આજે એટલે 'પ્રકાશ'. બાળમાં પાસે કાનનું ચિત્ર મુકીને 'સાંભળવું'
મગ થોડા, અને બાસમાં આજ મોટું ચીનીને 'નિખારી' કહ્યું
મોડામાંથી કાસ નીકળેલા દોષ જેવું જાતાતીને 'મગ' કહ્યું અને માણસ
તથા મગનાં ચિત્રોને જોડાનેડ મુકીને 'મન' મગ 'વાળેલા'—એટલે જ્યાં-
વચને કે માણસના આંખથી પરતો મગ સાથે જ દોષો જોડા. સો અને
બાળકનાં ચિત્રો એના ફરી 'સાક' (કકડા) મગ થોડા, કાપડ નાલે
ફુલ (જેડાનું સૂચક) ચીનીને ઘર કહ્યું; અને કાપડ નામે સ્ત્રી તથા
ફુલ ચીનીએ એટલે 'લજ' થયું. પરંતુ કાપડ અને સ્ત્રી એ એ મળે એટલે
'શાંતિ' ચીનાઈ બાપામા આનો કુલ ૪૩૦૦૦ મંદચિત્રો છે એ પીડી વડે
લખાય છે આજુ નેવાને તો ન ફરે યાં ચીના બાળકો બહુ જડપથી એ
મગથી છે. હવે તો થોડા વર્ષથી એમને ત્યાં પાકુ કકડા અડોનો એક કકડો
થોડા છે અને એ અલગ પ્રચલિત થવા નવ છે.

એકાદ મિત્રના હાથમાં જેન્સિલ ને કાગળ આપી, એની મરજીમાં આવે એટલા આકાશ સીધી હીંગમાં લપી કાઢવા કહ્યો, પછી એ જાડા આકાશનો સરવાળો કરવા કહ્યો (ધારો કે એણે ૨,૪,૭,૩,૯—આકાશ લખ્યા છે એનો સરવાળો ૨૫ થયો) હવે, એણે જે આકાશ લખ્યા છે તેને એક સળંગ સખ્યા માની તેમાંથી આ સરવાળો બાદ કરવા કહ્યો (એટલે ૨૪૭૩૯-૨૫=૨૪૭૧૪) હવે આ ૨૪૭૧૪થી કોઈ થયું એક આંકડો છે જી નાખીને બાકીના આકાશનો સરવાળો કરવા તેને કહ્યો (ધારો કે એ ૭ છે જી નાખે છે તે સરવાળો ૧૧ આવશે) એ તમને સરવાળો જાણાવે એટલે એ સરવાળા પછીનો સૌથી નજીક હોયો ગણાકાર કયો છે તે સૌથી કાઢવું એ ગુણાકાર અને તેણે જાણાવેલા સરવાળાનો તફાવત એ જ એણે છેકડો આકાશો. આખણે ધારેલા હાખમાંના સરવાળો ૧૧ આવ્યો, ને એ પછીનો સૌથી નજીક હોયો ગણાકાર ૧૮ છે ૧૧ અને ૧૮નો તફાવત ૭—તમામ મિત્રે છેકડો આકાશો.

વર્ષાઋતુ ભાદરવો (સપ્તમ્બર) શુક્ર, અમરજી, શરદ, કમરજી, સફર-બન, નારંગી વગેરે ફળ કપાટ હોય છે કે જ આ ઋતુમાં રોષથી કુલત્રાકની મોસમ આ વખતે બવાસ થવા આવે છે રાષ્ટ્રકનુ આસો (આશ્વિન) દ્રાક્ષ રોષવર્ણા મોસમે ગુલાબના રંગના તરમ આલુમ પડે છે બાદા તથા રવજા (જળ કે હસન)ની મોસમ ફુગળીના બીતથા ચામુ તાવવાની ઋતુ કહી પ્રાતમાં કસુની, અડીજી ને સર-સવની વાવડીની મેસમ

કઠીના સ્વિમોમાં કાચના બારી-બારણા ઉપર થોડું પેરેડિન-લગાડી દેવાથી તે ચાકતા ને સાફ રહેશે રાતે વહેલા ને નુક, વહેલા કહે વીર, બળશુદ્ધિ બળધનવને, મુખમાં રહેગરીર

ઉપરના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ત્રીસતળીની ખાલી પેગીના બને બાગ મેકેલા પછી તેને કોની વડે આગી નાખવા તમારા મિત્રને કહે એ વખતે આસપાસ રખે હાથ રખેલા, કેમકે પેડી નેરસથી ઉગશે

કપડા પર પડેલા સાલીના ડાખ કાઢવા તેના પર ટમેટું કાપીને ધસતુ ને પછી એકમ તેરસો બાગ પાડીમાં બોળી દેવો એ ડાખ બહુ જુના હોય તો બે કે ત્રણ વાર આ પ્રમાણે કરવું

એક આદમી—(બીબને) આપણા લોકો બહુ જ ગદા, હાખવા તળીફ બીબને—આપ પેગતે જ

દાંતજી કે ગ્રજ વડે ઘાત ધસવાથી સાચી રીત કરે ને ઉપકા ચિત્રવી નવેબગ સમન્વય છે આપણા દાંતની રચના પ્રતિવા જેવી છે પહેલી રીતે બતાવ્યા પ્રમાણે આમ—આકૃત ગ્રજ દાંત પર ફેરવીશું તો તેના જેવા માત્ર દાંતની ઉપરકપર જ ફર્યા કરશે ને વચ્ચેના ચોલાણખાનો મેલ માફ કરી ગાકસી નહિ. બીજી રીતે દર્શાવ્યું છે તેમ ગોળગોળ ધસવાથી પાનુ દાંતના ચાકાઓનો મેલ માફ થતો નથી એ બંદોબસ સાફ કરા માટે દાંત ધમ-વાની બની રીત તો ત્રીજી દળ મુજબ ગ્રજને સીધું ઉંચનીચે ધસવાની જ છે

છબનાં માણ્ડીગોમાં માણુમ, વાદરા અને કુદરા જ નુદાનુદા રગ એજાખી મકે છે. બિલાડી કુત્રા કાળો અને ઘોળો રગ જ એજાખી મકે છે, મરખાખી કુત્રા આસમાની અને પીળો રગ જ એજાખી મકે છે, અને માકાવાં માત્ર લાલ અને લીલો રગ જ એ-જાખી મકે છે આ રોડ એક જર્મન પ્રેક્ટર ફગી છે તેણે એક ખુદલી જગવામાં કેટલીક મરખાખો પુરી અને આસમાની, પીળા તથા રાતા એમ ત્રણ જાતના કાગળ કપર-નગપણુ લગાડી સુધી રાખ્યા પરંતુ મધમાંખો આમ-માની અને પીળા રંગના કાગળ સિવાય બીજા કાગળ ઉપર કોઈ જ નહિ આ પ્રમાણે તેણે કેટલાય પ્રયોગ કર્યા અને છેવટે ઉપરનો સિદ્ધાન્ત દર્શાવેો

આ નીચે 'કુમાર'ના ફસ માકક-નાં નામ ગુચવાઈ ગયા છે, નુદો નેગંગે, એમાં તમકાં હામ છે?

વનવાચજીલદ, વનદાસરજી, મમ-શાતપડી, ઇજરાવમમાં, નુદુગુમએલા, રીસદમુગેખ, સસદાકિનાનસ, રવ-સાવીપ્રજ, કદિનવસાર ને હમબલસિલ

આસોપાલવનુ શુદ્ધ સરકૂત નામ આશ્વિનપાલવ (આસો મહીનામાં પલ્લવિત થતું) છે

ગુજરાત

વિદ્યા પીઠ નાં

પ્ર. કા. શ. નો

બાળ સાહિત્ય.

સાહજબાઈ નાની (અનિર)	૩-૪-૦
સાહજબાઈ દેવી	૨-૩-૦
સાગીબોર (બાળ કવિનાચીનો ગમદ) બા. ૧-૨-૩.	૨-૫-૦
મગનુ (સાગીબોરથી આનંદના અનુવાસ માટે)	૨-૩-૦

પુરાતત્વ મંદિર યંથાવલી.

ભુદલીલા કારમંદા લે. બા. જમનંદ મગમી	૨-૮-૦
મગમંદ (મગમી અનુવાસ સાથે) મં.	૧-૨-૦
મુદસામનો પરિચય લે. "	૨-૧-૦
અયોના તહેવારનો દિનદાસ લે. મ. નેરી	૩-૮-૦
પ્રાકૃત કથા સંમદ મં. મુનિ વિનવિચર	૫-૧૨-૦
વૈદિક પાઠમની (અનુવાસ સાથે) મં. બા. કે. ડા. પરીજ	૩-૮-૦

દ્વિતર સિદ્ધિ વાંચન.

પ્રવેશ (આચાર્ય દિનદાસ) લે. મ. કા. કવિવર	૧-૦-૦
નિરુદ્ધ સામ્યભાષા	૦-૧૦-૦
બાળાઈ બંગાળ લે. અ. મ. કુલાદ દલાદ	૨-૮-૦
દિની સમીપ અર્થ અ. ખુલાદ ન. મ. ન.	૦-૮-૦
તિલીકા સંગ્રહ અને અંખની મહાકાવ્ય	૦-૧૦-૦
સુલિખ કર્મલેખ	૦-૧૨-૦
Readings in English Prose	૧-૧-૦
દિની તનોદીપ લે. અ. નાનુકલાલ મોહની	૦-૧૦-૦

'સામ્યર્થતા'.

વિવિધ વિષયો પર નવનીલ વેળાવાળુ. ઉપન મહારાજ આદિત્ય રા. ૧૩	
ગુજરાત મહાવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીના તરફથી પ્રેસ ૫૩ ફેબ્રુઆરી	
ચાર્જ લખાવટ માત્ર રા. ૨-૦-૦	

સાવરવ

પ્રાચીન દિનદાસ, ડન તથા તારાવલ આદિ વિવિધ મહાકાવ્ય પદ્યો નવનીલ	
અને વિદ્યાર્થી લેખો રા. ૫૩ ગુજરાત પુરાતત્વ મંદિર તરફથી પ્રેસ	
પરો વેચાણ વા. લખાવટ રા. ૫-૦-૦	

પ્રમુખ આલેખક:— ગુજરાત સાહિત્ય મંદિર. રીનીશાદ, અમદાવાદ.

તમે ખરેખર ચાહો છો કે
દેશના ઉદ્યોગો તમે ને ટકી રહ્યા ?

સે' શ્રી' શ્રીને' જને' ।

કેમના ઉપર આ મટે દેવી ઉપાસના ઉત્તમ અર્થ
 દેવજી આવી શાસ્ત્રી પાસે ગયા. તો તે પેઠે, આપણે
 બધે મયાં અને કેમો ય, મારું સાચામાં - પણ એવું
 આચાર્યનાં ઉતાવળની, ખરી માઝ કાને લેશે ક્યાં છે ?
 એક બે રહેશે છે

[illegible]

મદ્રાસ પેન્સિલ ફેક્ટરી

એ ખાખડી સ્વર્ણમાં ઊભાઈ માલમ છે. તેની બનાવટ પહેલાં માખડી, તેની
 કીચે પાંચલી બાંધી, અને ઊભાઈમાં કામ કરવે નથી એ માટે તેને તે ન
 થાય, કે દેવ માટે માન મારવના કોઈ વડો થયા, માખડી, કાંઈક થયા—
 પહેલાં તે દેવની સેવિત્ર વાદનાં કામદ મળ્યો તેવાં, કોઈ માનની
 સેવિત્ર, તે બાદ તે દેવ, કે દેવ માંથી, સેવિત્ર બનાવનારે એ કોઈ જ
 કારણને કોઈ કારણે માખડીની નકલ કરવા તે નહીં એ સેવિત્ર છે.

તેથી જોનાથી બાનનું-કરી બનાવ્યું છે

‘તમે’ હવે તમારું બાળે મું ઠરી બનાવશે!

‘સુદામ સ્વયં’ નિયમ’ સંલિખન.

[illegible]

२००२

1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 26

... ..

ਉਹ, ਉਹ : ੧੯੯੬-੯੭

1953 11/25/53 11/25/53 11/25/53

ਸਿਰਿਮਤੀ ਜੀਵਨੀ (ਪੰਨਾ ੧੦੦)

42 36 11 18 (4 2 2), 1, 9-10, 2

મણી ભાગના નમુનાનો ખર્ચ પંચિત્રાજી મંડલ રા. ૧-૮-

୧୧ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ

1917-18 The Madras Pencil Factory P.

1. *Chlorophyll a* (Chl *a*)

કાર્તિક

૧૯૮૪

ગાંધી મજનુ
માસિક

બાળ સાહિત્ય નો ગાંડીવટંકાર

પાંચથી પંદર વરગના બાળકોના હાથમા મુદ્રી શકાય એવા, રૂપરંગ, છપાઈનધાર્મિકાવિશ્વાસની પુસ્તકોની મરમાઈ કરનારા, રંગબેરંગી ચિત્રો ને મુખપૃષ્ઠવાળા, મગજ વેધકરીલીલા લખાએલા પુસ્તકો જેમાના ધણાખરા મરકારે છનામ લાય-એરી મારે મજુર કર્યા છે ને બીજા થતા બચ છે

ગાંડીવ બાલોદાનમાળા

ટાલ્સટોયની ગયુ વાતો (ગ્રીક આં) ૦-૪-૦	
અકુલ (બીજી આગ્રતિ) ૦-૬-૦	
બીરબક્ષો બન્ધુ ૦-૮-૦	
મુરખગજ (બીજી આગ્રતિ) ૦-૮-૦	
નીલમ ૦-૬-૦	
બાળવિદ્યાર (બીજી આગ્રતિ) ૦-૧૨-૦	
ભીષ્મ અને યુધિષ્ઠિર ૦-૪-૦	
વાયોનુ વન ૦-૪-૦	
ભદ્રકુર્મ દાર ૦-૬-૦	
તોશાની દીપુડો ૦-૬-૦	
જય બજર ગ (દનુમાન ચરિત્ર) ૦-૬-૦	
કુવારો (કાઓ) ૦-૬-૦	
બીજા કેટલાય તૈયાર થઈ રહ્યા છે આર, કનેયો, નેપોલિયન, બીમ, પગરાન, વનરાજ ઈ	
ઈનામ, લહાણી કે લેટ આપવા લાયક આથી મરસ એપ્રિઓ બીજા નહિ મળે.	

એ હ્રિપરાંત અન્ય પુસ્તકો

બાળયુગનુ બગાળો કી રી ૧) હાય આમામ ૧) કલકત્તાનો કારાયુગ ૧૧, બહાડો બેદ આ, કાળુ ગુલામ ૧૧, આનદ મહ ૧૧, નિર્દિવિ-રોના પત્રમા ૧૧, મારો જેલનો અનુભવ ૧૧, ઉપગત તમામ સાદરો તથા લેખકોના નવા-નવા પુસ્તકો મળે છે સરૂપિત મફત રૂ. ૧૦ની ટિકિટ બીડાચાલી 'ગાંડીવ' પત્ર નમુના તરીકે એક મહિનો મળશે લવાનમ રૂ. ૩)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર કેળાં પીઠ-મુરત

The Ahmedabad Sports Depot.

BEID ROAD, AHMEDABAD.

અ મ દા વા દ
સ્પોર્ટ્સ ડિપો

માંથી તમને દિશાયત બાવે ઉત્તમ માલ મળશે ડયુક, ઇકિવપસ, કેસન્ટ, યુનિકોર્ન, રેલના અને પર્કેટ દડા, ગન એન્ડ મૂર, ઓરિમાઈ, કનન, ટુડનાટ તથા ફોર્સના બેટ, ઉપરાંત સ્કટપસ, લેગ ગાર્ડ, ઉચાં વિકેટ ક્રીપિંગ ને બેટિંગ ગ્લોવઝ, તથા કુટબોલ, ટેનિસ, બડમિન્ટન હોશી અને જોલ્ડ તથા બીજા અનેક રમતોના સામાન ઉપરાંત નીચે બતાવેલો અમેરિકન કુચ્છ

કીમત

રૂ. ૨૧૧

કમરત કરનારા તથા સાઇકલિસ્ટોને બહુ ઉપયોગી

ઇર્થરિક હોવાથી બધાનેસતો બરોબર થાય છે

ગુજરાત—કાઠિયાવાડમા

બાળબી કીમતે સારો માલ આપનાર તરીકે ખ્યાતિ પામેલ

અ મ દા વા દ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

રીડ રોડ શેર ફેટલા ચોડી મામે અમદાવાદ

બકારગામના ચૌડરો ઉપર ખાસ ધ્યાન અપાય છે

ખુટે છે

અમારી ફાઇલોમાં 'કુમાર'ના નીચલા અંકો

૧ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૭
૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૨
૨૪ ૩૧ ૩૬

આમાનો કોઈ અંક તમારી પાસે બેવડો હોય
તો અમને મોકલશો? અથવા મેળવી આપશો?
ફ્રીકના ૦-૮-૦ આપીશું
લખો કુમાર કાર્યાલયને

અમાર ઇતિહાસો	દેશગણ પરમાર મુખકાવ્ય
પરજીવ (વાવના)	૪૪૫
મિત્રલસ	૪૪૬
સ્વાસ્થ્ય, શક્તિ અને સૌન્દર્ય	૪૪૮
ઇંછામનો જ્યોતિર્ધર અગત્ય પાસા કક્ષમાઈ કાઠારી	૪૪૯
પુષ્કર સરોવર (કોટો)	૪૫૬
ગદિયમદિની (શિલ્પ)	૪૫૭
દક્ષિણ મુવની રોધ	ગળગળ બટ ૪૫૯
અથાલું	૪૬૬
ધણતા રહો	ડગલાસ ફેરબેંક્સ ૪૬૭
ત્રણ અવસાન	૪૭૩
સ્વીકાર	૪૭૭
મર્મીનગીના અખાડા	મકનટ પરમાર ૪૭૮
જ્ઞાનલીલા	૪૮૦
શીતલ હેમતે (કાવ્ય)	દેશગણ પરમાર ૪૮૧
બાળવિભાગ	૪૮૧
માધુકરી	૪૮૩
પુણે વંચીને	૪૮૭
છેલ્લુ પાનું	૪૮૮

કુમારના બ્લૉકો

અમે અરધી કીમતે વેચી નાખીએ છીએ

આગલા અંકોમાં આવી ગયેલાં ડેડીસ, રેઇલપીસ,
ગણગારચિત્રો, વાર્તાના તથા બીજા સ્વર્ણો વગેરેનાં
પ્રચુરોપર ચિત્રોના તૈયાર બ્લૉકો અમે વેચી નાખીએ
છીએ એમાના પછા તે જુજ જ વપરાયેલા હોય છે

તત્ત્રી રવિસકર રાવળ; સુદેક-પ્રકાશકે બચુભાઈ રાવત,
કુમાર મિન્ડરી-કુમાર માર્યાલય, ૨૭૦૬ રાયપુર, અમદાવાદ.

લખાવે વરસનાં ફો. ૧૦ પરદેશના શ. ૭ અથવા ૧૨ ફો.
મુખાઈના એજન્ટ: સી જમનાલાસની ક મિન્ડેસ સ્ટ્રીટ
આહકો વરસની રાજ્યાતથી (એટલે પાવના અકથી) નોધવા-
નો રિવાજ છે વરસની અવવચથી માહકો નોંધાતા નથી
લેખકો જેઓને ઉચી મૂલ માટે હંધક ખાસ પ્રેરક કહેવાનું
હોય તે જ લખે; અને પોતાનાં લખાણ બની શકે તેટલાં ફૂંકાં,
મગબની એક જ બાજુએ, ચોખ્ખે અક્ષરે, પુરા નામ કામ
સાથે, અને ખાજા મંચાવવા હોય તો ચોરસ સાથે મોકલે

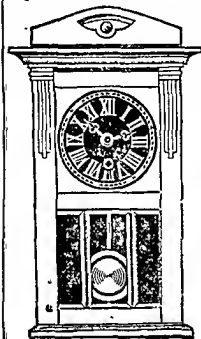
આવતે મહીને

આવનારી વિવિધ રસભરી આકર્ષક
વાનગીઓની યાદી તથા આવતો અંક
વી. પી. થવા વિષેની ચેતવણી આ અંક-
ના પાના ૪૪૭-૪૪૮ ઉપર વાંચો.

વિગત માટે પુછાવો અમદાવાદ કુમાર કાર્યાલયને

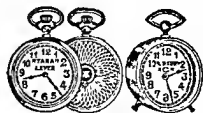

ફક્ત ત્રણ જ રૂપિયામાં

અમારું નવું ઘડિયાળ
ન્યૂ મોડેલ કસ્ટોમર
કોમ્પાક્ટ માત્ર ત્રણ રૂપિયા
ત્રણ વરસની
ગેરંટી સાથે
બરોજીર નિયમિત વખત
આપે છે સાચાકામ
મજબૂત દેખાવમાં મુન્ડર
ચોખ્ખા વૉલન્ટ લોક-
ડના સુંદર કસમા બે-
સાડેલુ બીલિ ટાગવાનું
આ ઘડિયાળ સૌથી
સરસ, કરકસરવાળું અને
સર્વોત્તમ છે
વી. એસ. વૉચ ફ.
પો. બો. ૧૦૫ મદ્રાસ

ચાર દિનની ચાંદની

અમારું ૧૮ કૃદેટ રોલરગ્રોવ્ડ ડાયલમાં પાચ
વર્ષની ગેરંટી સાથેનું 'લાસ' રજીસ્ટર્ડ વૉલેટ-
વૉચ (દિલ ટોચાવનાર ખીસ્સાનું ઘડિયાળ
કિંમત રૂ ૫-૦-૦) લેનારને રજીસ્ટર્ડ 'સી'
ટાઇમપીસ ઇનામ ચાર દિનની ચાંદની પેકે
આ લાભ કુદ વખત માટે જ માનજો માટે

આજે જ લખો, નહિ તો પચાસો

કુપ્ટન વૉચ કંપની

પોસ્ટબોક્સ નં. ૨૬૫ મદ્રાસ

દરેક આગેવાને મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેલું અને હિંદુ જાતિનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ હિંદુ અનાથ આશ્રમ નડીઆદ

એક જ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશે

હાલ તે દોહોને સુમારે અનાથ બાલક, બાલિકાઓ અને અશક્તોનું પાલણુપોષણ કરે છે અને તેમને જીદાજીદા ધંધા શીખવી પગ ઊપર ઉભા રહી કમાઈ આપ તેવા સમ્ય-શહેરી બનાવવા યત્ન કરે છે તેમના ફક્ત જોરાકાપોષાકી વિગેરે ખર્ચના જ રૂ ૫૦) દરરોજ જોઈએ છે તો જરૂર તમે પણ આ તમારા અનાથ બાલુઓને જન્માવવા તમારો દાનેશ્વરી હસ્ત લખાવશો. દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે અને તેની પાવની અપાય છે રીપોર્ટ મફત મળે છે તે મગાવવા તથા

વધુ વીગત માટે લખો :

મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ; નડીઆદ (ગુજરાત)

જાહેર બજારોથી માસિકને મદદ મળે • તમે જાહેર બજાર આપનારાઓને મદદ કરો

મિત્રો સગાં સંબંધીઓ માટે ભેટ

ઉત્તમ પુસ્તકોનો નવો સેટ

‘કુમાર’ના આલકને
સવાત્રણ રૂપિયે ઓછે

ગૌરંગપુત્રાનું બનાવળ	1-૮-૦૦
આનંદમદ (બંધિત્યદ કૃત)	1-૮-૦૦
તણખા (‘પૂનકેતુ’ની વાર્તાઓ)	૨-૦-૦૦
મત્સ્યગંના-આગેય અને ચાર નાટકો	1-૮-૦૦
સોળ સુંદર ચિત્રોનું આલબન	1-૪-૦૦
બ્રહ્માંડનો ભેટ (નવલકથા)	૩-૮-૦૦
હાઈમલ્સ-રમારક-અથ	1-૦-૦૦
અપુષ્ટ છબીનદોરી	1-૦-૦૦
મોશી જેલનો અનુભવ (ગાથીછ)	૦-૮-૦૦
ભાવનાસુધિ (‘પ્રેરિત’ની)	૦-1૦-૦૦
હાથ આસામી	1-૦-૦૦
કલકત્તાનો કાચપુગ	1-૪-૦૦
માયથિત (મિતરસિંકનું નાટક)	૦-૪-૦૦
બાળવાર્તાવલિ (હંસા બહેનની)	1-૮-૦૦
માળવિહાર	૦-1૨-૦૦
નિહિલિસ્ટોના પત્રમાં	૦-1૨-૦૦
ફૂલખનું પ્રચેદ કાવતરું	૦-૯-૦૦
મણુ ગુલાબ	1-૮-૦૦
પારોર પુણીમાથી પાઠશાહી	૦-1-૦૦
પોસ્ટલ, પેકિંગ, ફિલ્ડરેશન	1-1૫-૦૦
કુલ	૨૮-૪-૦૦

ઉલું, સિદ્ધ, રસમય
ને આકર્ષક સાહિત્ય

ફા. ૨૮-૪-૦૦નાં આ પુસ્તકો ‘કુમાર’ના
આલકને પચીસ રૂપિયામાં ધરબેઠાં

આ સિવાય, ઉપરના પુસ્તકો પૈકી ગમે
તે હસ પુસ્તકો એકી સાથે મંગાવનારને
ચાર રકા કમિશન તથા પોસ્ટલ માફ
અમે તે ત્રણ પુસ્તકો મંગાવનારને પોસ્ટલ માફ

તમારો આલક નંબર લખી મોકલી
કુમાર કાર્યાલયમાંથી મંગાવી લો.

ખરે ખરી ફોટોગ્રાફી

કરી શકાય તેવા ઉચામાં ઉચો એક

‘રિક્લેક્સ કમેરા’

તદન નવો બાર્જનથી વેચાય છે

સોહો મેરાયન રિક્લેક્સ કમેરા

પેન્ટાક ૨૯ કાલમીયર લેન્સ

ત્રણ ઇન્સ ટાર્ક સ્લાઈડ

ફિલ્મ વૈક એડાપ્ટર સ્ટેન્ડ

તથા આ બધો સામાન મોકવાય તેવા

આમકાના કેસ સાથે

બરાબ બગટેલો નહિ તદ્દન કોરા જેવો

મુળ કીમત રૂ. ૭૫૦

અત્યારે રૂ. ૪૫૦ થી વેચી નાખવો છે

ખાત્રી મદિ તથા સાફું કરવા

લખો તરી કુમાર કાર્યાલયને

ચિત્રકળા અને ફોટોગ્રાફી

એ બેમાંથી તમને શું પ્રિય છે ?

બંને લગતા ઉચી

કૌલિદિનો સામાન

કોર્સમેટ આપરા સાઈઝનો પ્લેટ ફેમેરા, શટર,

બુક્કાઈ-ડર, પ્લેટ, પેપર, દા. સાથે ઇન્લિસ

મેકરનો ડી. રૂ. ૨૫ : પોસ્ટલ જાહે

રૂબરૂ લેનારને ખાતરી કરી આપવામાં આવશે.

એ સિવાય કોટક, કોન્સ્ટ્રાનેટલ, ફટન,

પલ્કઈ, આગ્રા, લેલિટન, ઝીસ વગેરે

કપડીઓના કમેરા, પ્લેટો, ફિલ્મો તથા પેપર

ઈન્સાઈનો વાળે સ્ટોક હમેશા મળશે

વિન્સર ન્યૂટન તથા રીવર કંપનીઓના ફિક

બળનો રૂઝીય તથા પેકિંગનો સામાન

ફિક્સલ બાલે મળશે

સિખાઉ ફોટોગ્રાફીની ફિલ્મો થોવાનું તેમજ

ચિત્ર કાઢી આપવાનું તથા ફોટો-એન્લાઈવિંગનું

કામ અષ્ટ રૂ. ૨૮ સાપ્તનાથી કરી આપીશું

એસ ડી. છત્રપતિની કે. : રીડરોડ : અમદાવાદ

દેશના ઉઘોગો

દેશીઓ ન પોષે તે કોણ પોષે?

તમે દેશનો જ માલ વાપરો છો? કે પછી તમારે સ્વદેશ-
સિમાન મેળા ફાકા મારવામા જ પુર થઈ જાય છે?

મદ્રાસ પેન્સિલ ફેક્ટરી

જે ખરેખર સ્વદેશી ઉદ્યોગનું સાહ્ય છે એની
બનાવટ પરદેશી માલથી ઉતરતી નથી, છતાં થીમ-
તમા મોઢી નથી સા મારે તમે એ ન વાપરો?
દેશ માટે માન ધરાવના દરેક જણે આખામા,
ઓફિસમા, ઘરમા—બધે પોતાના દેશની જ
પેન્સિલ વાપરવાનો આશ્રય રાખવો જોઈએ દરેક
બંતની પેન્સિલો તે બનાવેછે હિંદ આખામા પે-
ન્સિલ બનાવનાર આ એક જ કારખાનું છે, ને દે-
શના માણસોની સહાય થઈ જ તે નથી શકે તેમ છે

તેણે પોતાથી બનતું કરી બતાવ્યું છે.
તમે તમારે બાગે શું કરી બતાવશો?

‘રહાર એફ હિંડિવા’ પેન્સિલો

બાય સુમના

B થી 3 B મુખીતા ૪-૮-૦

H થી 4 H ” ”

સરતી ૨૬૮૦૮ પેન્સિલ ૨-૮-૦

રંગીન પેન્સિલો ૧૨-૪-૦

કોપીઇન ” ૬-૧-૬

નીચી પાતળી પેન્સિલો ૫-૦-૦

વિદ્યાર્થીઓને મારે ‘ગ્રાઉટ પેન્સિલ’ અને
અનવાર્નિશ સાની પેન્સિલો ઉપયોગી છે

બધી ભાવના નસુનાની અંદરે
પેન્સિલનું બહલ : રૂ. ૧-૮-૦

નીચેને સરનામે અથેલમા પત્રવ્યવહાર કરો

મદ્રાસ પેન્સિલ ફેક્ટરી :
પોસ્ટ બોક્સ ૮૬ મદ્રાસ

સરકારી કેળવણીખાતામા લાયબ્રેરીઓ મારે, વડોદરા
શાળામા કેળવણીખાતામા છનામ લાયબ્રેરીઓ મારે,
લાયબ્રેરીખાતાઓ, શુજરાત વિદ્યાપીઠે મનુર કરેલું તથા
કેટલીક મ્યુનિસિપાલિટીઓએ, લોકલ બોર્ડોએ તથા
દેશી શાળાઓએ પ્રાથમિક શાળાઓમા સ્થાન આપેલું
નાનાં બુલકાંઓનું પ્રિય અને માલ સાહિત્યનું
રમકડું સમિત સરસ્વ અને સરળ

માસિક

બાળક

વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૨૫૫ પરદેશના ૫ શિલિંગ
છુટક નકલના ચાર આના (પોસ્ટ સાથે)
પાછાં ચાર વરસની પાછી ફાળો થોડી જ સિલ : છે
‘બાળક’ કાર્યાલય ગોધરા (પંચમહાલ)

સુખાધના એજન્ટ

સી જમનાદાસ, બુક્સેલર પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ સુખાધ-૨

મુદ્રણકળા

મત્ર્યે આજે શુજરાતભરમા જે અભિ-
રુચિ ખીવતી જાય છે તે ‘કુમાર’ની
મુદ્રણકળાને આભારી છે — શ્રીરાષ્ટ્ર

શુજરાતના સૌથી વધુ ફેલાવો પામેલા ને પ્રતિષ્ઠિત અઠ-
વાડિક ‘શ્રીરાષ્ટ્ર’ તે ઉપરો અભિપ્રાય આપે છે
પણ તેની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ તે આપ આપનું કાષકામ
કુમાર પ્રિન્ટરીને મોડી ભતે જ મમે તે પળે કરી મરોશો

ચોક્કસ પ્રકારની સરકારી રચનાવાળું
શાહી કાગળ અને સુદ્રણી સંશ્લેષવાળું
હવે બંતતું, નાણકું ને આર્થિક કાષકામ
— નોટપેપરો, વિજિટિંગ કાર્ડો, પત્રિકાઓ—
અથવા ફોટો, ચિત્રો, બ્લૉક કે ડિઝાઇનનું કામ
કરાવતું હોય ત્યારે કુમાર કાર્યાલયને સંભાલુ

ન ચુકતા

બદારગામના ગ્રામકોને પત્રવ્યવહારથી
યુગ્તો સતોપ આપવાની ચીવટ રખાય છે
કુમાર કાર્યાલય : અમદાવાદ

અમર ઇતિહાસે

અઃ સિખરિણી -

ભગો અંજાવાતો

અમો વન્નધાતોઃ દૃઢ્ય પળ ના દુર્ગળ કરે,
તમારા માગોમાં અધિક બળિયું પારુપ ભરેઃ
નખશિખ નિગણ પઠ્ઠરે

યુવાનો સત્કર્મે

પ્રતાના આદર્શ પ્રગતિમય ઉદાર મળશે,
પ્રયાણોના પથે વિશાળ પુનરુત્થાન લગશે.
શિવસ્વરૂપ સ્થિ સરળશે

ઉગેલા સ્વપ્નોનુ

અધુરા યત્નોનુ જતન કરવા ભગ્નત ગ્હો,
નવા મસ્કારોનુ મધુ ગરુભ્રા જોવા વહોઃ
પરમ પ્રભુ-આદેશ ઉચરે

મહા હેતુ માટે

મહામિદ્ધિ માટે અડગ દિલથી અંત મધવુ,
ગ્રહીને મજોગો જગ સકળને શોધી વળવું
અખુટ ઉસરે લક્ષ્ય રણવું

ઉડા આંતર્નાદ

ઉંચા આશાવાદે યુવકજન હો ! ગપ્ત રચવું,
પુરાતા પાયાના અણતર મહી પથર યવું
અમર ઇતિહાસે લખી જવું

દેરાળજી પરમાર

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું બ્રાહ્મ પેરણા ને પુરુષાર્થનું મારિક

વર્ષ ૪ એક ૧૧

કારતક ૧૯૮

પરાજય

કોઈ પુછે કે તમને શું ગમે? વિજય કે પરાજય? તો આપણામાના કેટલા પરાજયને પસંદ કરશે? પરાજય એટલે પુરુષાર્થની કસોટી. તમારા બ્રાહ્મણને આ ક તમે કેટલા પરાજય ખમી શકો છો તેના પર છે. એક પણ પરાજય વેડ્યા વિના મળેલો સરતો વિજય કોઢીના મૂલનો છે એવો સરતો વિજય તો સો માણી શકે. કપરો તો છે પરાજય ખમવો, ને એ ખમીને બ્રાહ્મ ને પુરુષાર્થનું મંચન કરી તેમાથી વિજય મેળવવો.

આપણને પરાજયની ખરી કીમત જ નથી. આપણું બ્રાહ્મણ એટલું મોળું છે, નાના અમથા એક પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ જઈએ કે માથે હાથ દઈ બેસીએ છીએ જાણે જીવન હારી બેઠા. અને લોકો પણ હારેલા કહીને આપણી રૂબા આપ છે.

પરંતુ જેણે જીવનમાં પુરુષાર્થને જાણ્યો છે તેને પરાજય હતાશ કરી શકતો નથી. એ તો ઉલટો, એમાથી નવા પ્રયત્નનો ઉત્સાહ મેળવે છે, અને જગનને આશ્ચર્યમ્મદ કરતો બેવડા ઝતુનથી પોતાના લક્ષ્ય પાછળ મથે છે. પુરુષાર્થ છે ત્યા પરાજય છે જ નહિ.

અને જગતના જે જે માણસો ખરે જીવન માણી ગયા છે તે જીવી ગયા છે તે સૌનો અનુભવ છે કે હિંદુગીનો આર્નદ તો અમુક લક્ષ્ય પાછળ કરેલા ઝતુનલખી મંચનમાં છે. આર્નદ, વસ્ત્રની પ્રાપ્તિમાં નથી, તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં છે; આર્નદ જીવનમાં નથી, રમનમાં છે; વિજયમાં નથી, લુહમાં છે; મદ્દજનામાં નથી, પણ નિષ્ફળ થઈને બ્રાહ્મના વેગ ને પુરુષાર્થના જ્ઞેમથી ધારેલા લક્ષ્ય પાછળ મથવામાં છે.

વિજય કીર્તિ માટે હોય; વિજય ધનનો કે સત્તાનો હોય, વિજય સાથે રિસા, જળ ને પ્રશસ્તિ હોય; વિજય પછી છાક, વિલાસ, પતન અને નાસ પણ સંભવે. એમાં જીવનનું સાર્થક નથી; એમાં ખરી માનવતાના ઓજસનું પ્રાકટ્ય નથી.

ખરું મનુષ્યત્વ ને આત્મજ્યોત તો પ્રકટે છે પરાજિત થએલા વીરના પુરુષાર્થલખી પ્રયત્નોમાંથી. એ જ એને હિંદુગીનું સત્ત્વ દર્શન કરાવે છે, આત્મભાનવાળો નમ્ર ને ગંભીર બનાવે છે; તેના બ્રાહ્મને સતેજ રાખે છે. ધીરજ ખુટે, આશા તુટે કે આરચા ઉઠે; છતાં પરાજય-પ્રયત્ન-પુરુષાર્થ;—ફરી પરાજય-પુન પ્રયત્ન-પુન પુરુષાર્થ એ વિગ્રહચરચરામાં જ ખરો આત્મવિકાસ અને જીવનસાહસ ગદા છે.

વિજય હમેશા આશાવાદ રૂપ નથી, પરાજય કદિ શાપ રૂપ નથી.

સઠ્ઠી થતી પ્રજા તો હમેશા પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે પરાજય સામે લડવામાં ને સિદ્ધિનો માર્ગ સાધ કરવામાં કરવા પડતા મંચન ને આપવા પડતા બલિદાનને મદિમાવાન માને છે. વિજયી વીર કરતાં પરાજયનો વીર જ એને અધિક પૂજ્ય છે.

'કુમાર'ના સહૃદય વાચનારા અને મિત્રો તરફથી 'કુમાર'ના તબી ઉપર જે અભિનંદનપત્રો આપ્યા છે તે બધાને હૃદય જવાબ આપવાનું અસંકય થવાથી આ તકે એ સૌ શુભેચ્છકોને અત કસૃણી આભાર માનું છું. પત્ર લખનારા બ્રાહ્મણોએ બહુ જ ખુલ્લા દિલથી અગત સ્નેહની માફક 'કુમાર' પ્રતિ જે હાનુનીઓ વર્ષાવી છે તે સમજવાની શક્તિ પ્રથમે મને આપી છે તેથી મને અહોબાગ્ય માનું છું અને તેના પ્રતિબંધિ રૂપે હું જોકે સવિશેષ કરી શકું એટલી જ વાળના રાખું છું.

'કુમાર'ના મોઢાપણ માટે અમને ધણી બ્રાહ્મણો નર્મચયનો સમજાવ્યા છે, છતાં એ સાથે 'કુમાર' તરફનો તેમનો પ્રેમ તેઓએ સ્પષ્ટપણે બહુ કર્યો છે, એટલે પુરા વિશ્વાસથી અમે તેમને વધારીએ છીએ તેમની ફરિયાદ સામે અચાનક હોઈ શકે નહિ; નથી જ ખબર નાનકડા થત અને મુઠ્ઠીબર માણસો પર 'કુમાર'નો નિર્વાહ થાય

છે તેની મર્યાદા કોઈ સમજી શકે તો તબીને એકલાને કોઈ આશિર્વાદ નહિ ગણે. 'કુમાર' કાર્યાલય 'ની મુલાકાતે કોઈ વાચક કે શ્રાવક આવી ચડે તેને એ બધું સમજાવું સહેલ થશે.

મિજલસમાં બાન લેવા દરેક વાચનારને ધણી સમયથી હું આશ્રયપૂર્વક નોતરી રહ્યો છું, છતાં કોઈ વિરલ જ છવનની અટપટી બાનુઓ અર્થવાની ઇતિહાસી બતાવે છે.

પ્રસાદીન મનોદમવાળા આપણા આ સંસ્કારમાં વિચારોના હજારો જ

નથી દેખાતા, બજારના સવેન્નો પણ નથી સમજાતાં જડ પશુની માફક આપણા પર છવનની ફરજે લાગી નાવ છે ને જડ પશુ પેરે મૂલ્ય સુધી આપણે તે ધસડને જઈએ છીએ બધું સાફ છે, બધું બરોબર છે, કઈ કંચાનીયા પવાની જરૂર નથી, તમારૂં રાજાણીને એસી રહે, પારથી પગાલની તમારે શી પડી છે, તાલક હેરાન થઈ જશે, પેટ ભરીને પડ્યા રહે, —એ જ મનોમહેરા ડાહ્યા વડીલો, ડાહ્યા હપરીઓ અને ડાહ્યા કારભારીઓ આગળ પડે છે! આવી મૂલ્ય સમી શાતિ ભોજવની પ્રત્નની પધારીમાથી દ્વચિત એકાદ ટેમણીની ભરૂતનો ખોખારો સમજાય છે 'ચેતો! વિચારો! સખાઓ!' અટલા જ ચાન્દો કામ કરનારને કેટલી તીખત અને આરા આપના હશે?

આ વખતે પહેલી જ વાર દીવાળી અંકની મિજલસના એકાદ વિચાર પર બરોબર નિશાન રાખી એક બાઇ

જેણે નહિ જમતમાં પુરુષાર્થ સ્પર્ધા, ઉચ્ચોચ્ચ જે પદ નહિ કદિ જે જ પડાયો, તે જન્મ વચ્ચે ધરતો દુગ એથી સારી, વરોળિયે થઈ ઉડે ઘડી વ્યોમ માંડી
(નોતપંનસા)

ચર્ચા ઉપાડે છે, એથી આનંદ અને કસાદ મળે છે 'માણસના છવનની દિગ્મા માળખ કે શાળાના શિક્ષકોના હાથમાં નથી. . . દરેક માણસ પોતાનું

છવનકાર્યે લઈને જ આવે છે ને પોતાનું પોતાના છવનને નિયતા બને છે' એ વાક્ય પર તે ભાઈ લખે છે. 'એમાં સંપૂર્ણ સત્ય સમાવેલું છે એમ માનવા જતા મુશ્કાત થવા સંભવ છે.

હરકોઈ દેરાની પ્રભ કે સામાન્ય જન સમૂહની મનતિનો પ્રવાહ આનંદેમ વહેતો અને પ્રસન્ને ધરીબર અટાનો છતાં અવિરત આવ્યો નાવ છે, અમ દોરા છતાં એને મદદ રૂપ બનવા દરેક પ્રભએ વધારાશક્તિ પ્રવાસ તો કરે! જ એણે એવી રીતે હરકોઈ અકિયા વિકાસાર્થે જગત સાથેના સીધા સંબંધ ઉપરાંત કોઈ અન્ય બ્યક્તિની અવરૂપ જરૂર પડે છે.

બાળક જન્મે છે ત્યારે કામ કરવાની, કુલહલીની, નવલોકીનની, નવુદયલુની પ્રેરણાઓ પણ જન્મે છે એ દ્વારા જગતની સાથે સંબંધમાં આવનાં, બાળક મદજ પોતાનું જ્ઞાન મેળવી લે છે બાળકના માનસિક વિકાસનું બીજ આમ

રોપાય છે પણ એના સંપૂર્ણ વિકાસાર્થે આપની મદદ જોઇએ જ કુલહલીની પ્રેરણ કોઈ એક વસ્તુનું તે યથા શક્તિ અવલોકન કરવા થવાસ કરે છે ત્યારે એ વસ્તુનું, એના શુદ્ધવર્તનું નામ આપવા મા—શિક્ષક સદા હાજર જ હોય છે કોઈ પણ બાળક મગજાવતા માળખા કે શિક્ષકની મદદ વિના કોઈ પણ મકારનું

જ્ઞાન મેળવી શકતું નથી. . . બાળકોમાં સ્વાભાવિક સરકારો હોય છે તે હું કહ્યું કહ્યું, પરંતુ દરેક બાળકમાં સ્વાભાવિક સરકારો કે પ્રેરણાઓ હતામ

ઉપનિવૃત્તિ કહે છે 'બલ બલ'
જમનો કહે છે 'ધન બલ'

ધનને બલતા આ જમાનામાં 'બલ'ની ઉપાસના કરનાર વિરલ છે જેમનો ફેટો આ ઉપર આપ્યો છે તે બાદ મુળીય સામય રાજ આવા એક ઉપાસક છે શરીરવિકાસ એમની પૂજા છે. બલચર્ય અને સાદું જીવન એમનાં પત્રપુષ્પ છે અને ફળમાં સુન્દર મુદ્રેષ્ઠ સ્નાયુવિકાસ, અદ્યતનીય ઉત્સાહ અને ભરતુ યૌવન એ પામ્યા છે ૧૬ વર્ષની ઉંમરે જામનગર રાજ્યની નેડિયા દાદરકુલમાં એમણે સૌથી સરસ શરીરવિકાસ માપ્યો છે

શિવન્ય અને સાર્વભૌમ પડિત
=સાગર શ્રી પ્રમોદકુમાર ચક્રપાન્યાયનું ત્રિરંગી મુખચિત્ર
જે. કૃષ્ણમૂર્તિ
જનનમરમા ભગીની ચમ્પલી એ વ્યક્તિનો મચિત્ર પરિચય
કવિરાજ
શ્રી 'મુમુક્ષુ'ની કટાક્ષ-કવચમાથી એક બીજી વ્યવ નાદિય
શ્રમણ મેળાગુળ
દક્ષિણદિશના એ મુખ્યાત જેન નીચેની રમમય માટીની
તપાની ૭૦ ફુટ ઉચી ભવ્ય મૂર્તિની સચિત્ર દર્શીત સાથે
વિજ્ઞાનદેવતા વીર
સમુદેવતા વીર પુરુષોના નેટલી જ ધીરતા તથા જીવનવી
જાતને કલ્યાણકારી સૌથી પાઠ્ય ભોગ આપનાર આધુ-
નિક સમયના કેટલાક વિજ્ઞાનવીદાની સચિત્ર દર્શીત
પૂના અને મિડગાડ

શિવાઈ મહાગાળના દેગમાં સફર પુરી કરાવતો લેખ
એ ઉપાસ

જોન છી ભવાની ક્યાનો એક પ્રકાર, રમરમક શુભ
દર્શાવતો ઉપયોગી લેખ, એકલ પક્ષીનો અતિ રમમય
પરિચય, જીવનપરાજ શ્રી નવલસામે સંપ્રદેશ લાક્ષણિક
ક્રમ, આક્રિકાના પત્રોમાં નાદિયોગી નાનાભાઈએ આલે-
ખેલુ સુદ ચિત્ર, સિલેટકલ્પાડના લેખાઈ ગાનમાં મળેલા
આતરજાતીય મધુરવ પ્રચારક સંમેલનનો આઈ લવજ
ચેરિયાએ લખી મોકલેલો આર્થિક વૃત્તાત, અણીની પળ
વાળી પેલી હરીફાઈનું પરિણામ, ચીતરવાનું સહેલ છે એ
દર્શાવતો એક આચર્ય નવો પાક, લેખાચારને તીરેથી
ફેરવેલો પચેલુ એક અતિ સુદર જાચાચિત્ર, બુદ્ધિની
ચક્રમણી કરી એક નવી ઈનામી હરીફાઈ ઉપરાંત
ચિજલસ, માધુરી, જ્ઞાનલીલા, અચાજ્ય વગેરે આલુ ચિત્રાંગો

(અનુસંધાન પાઠના પાનાથી)

આવી રીતે વી પી ચમ્પલી અક જે આદક/પાછો
ધકલેલો તે તેના ચેરેજની વૃક્ષાનીના અમને લાગેલા
સવા એ આના અમને મોકલેને જ એ પોતાનો અક મેળવી
શકે નહિતર પોતાની એ બલ બલ પોતાનો આચર્યનો
અક એ ખેરો.

આદક ન રહેવું હોય તે માગશરની પુનઃ (૮
ડિસેમ્બર) પહેલા અમને તેવા ખજર લખી જણાવવા

આદક રહેવું હોય તે મની-જાડેશી આવતા વર્ષના

લવાજમના રૂપિયા ૬ મોકલી આપવા અથવા માગશરનો
અક પોતાને વી પી ધાય તેમ સાચેના કાર્ડમાં લખી જણાવવું

વી પી. થી લવાજમ વસુલ કરાવવા કરના મની-
જાડેશી મોકલી આપવામાં સરજતા વધારે જળવાવ છે
અને એ આનાના પેસા યોગ્ય છે એ તે શેા જાહે છે

માટે, ફરી અમારી વિનંતિ છે કે પોતાને આદક રહેવાની
ઈચ્છા છે કે નહિ તેના સ્પષ્ટ ખજર અમને વેળાસર પહોંચાડવા
તે માટેનાં કાર્ડ આ એક સાથે વહેંચવામાં આવ્યાં છે

તમારે નિર્ણય તરત જ લખી જણાવો

ઇજ્જમના આકાશમા
પંચાવન વર્ષ સુધી અખંડ
તાપી, ઇજ્જમનો પરમ જ્યો-
તિર્ભય એક ગ્રહ ગયા
આગસ્ટ માસની ૨૩ મી
તારીખે, એકાએક અદૃશ્ય
ગયો છે, — ઇજ્જમનો જ્યોતિર્ધર ઝગલુલ પાશા અવ-
સાન પામ્યો છે

એ ઝગલુલ કોણ? આ સવાયનો જવાબ સવાયથી
જ આપીએ તો, દેશભ્રુ ચિતરજન દામ કોણ
હતા? શોકમાન્ય તિલક મદારાજ કોણ હતા? લેનિન
કોણ હતા? સુન યાદ સેન કોણ હતા? મોદનદાસ ગાધી
કોણ છે?

ઝગલુલ પણ એ સૌ રાષ્ટ્રવિધાતાઓનો સમેલ
ઇજ્જમનો રાષ્ટ્રવિધાતા હતા. ઇજ્જમમાંથી ઝગલુલ બાદ
કરતાં, પાછળ જાણે રાજ્ય રાજ્ય લાગે છે. ઝગલુલ
એટલે ઇજ્જમનો પુરુષોત્તમ. ઝગલુલ એટલે ઇજ્જમની
પ્રજાપ્રીય એકતાનું મૂર્ત સ્વરૂપ. ઝગલુલ એટલે ઇજ્જમ-
ની રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો અવતાર. ઝગલુલ એટલે ઇજ્જમ-
ની સ્વાધીનતાની લડતનો પિતા.

ઝગલુલ એટલે ઇજ્જમના સર્વોત્તમ આદરોનો,
ઇજ્જમની દૃઢ વિશ્વવિશ્વાસ, ઇજ્જમની રાષ્ટ્રીય અસ્મિ-
તાનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રતિનિધિ

એની પાછળ ઇજ્જમ આખું મરી શીટતું. કારણ? કારણ
એ ઇજ્જમની પાછળ મરવા તૈયાર થયેલો.
ઝગલુલને ઇજ્જમવાસીઓ પૂજતા. શા માટે? ઝગલુલે
ઇજ્જમને માટે સર્વસ્વનું સમર્પણ કરી દીધેલું. એ
જીએ ત્યાં સુધી એણે એક જ સ્વપ્નું સેવ્યું, એક જ
અભિલાષાની આરાધના કરી; — પોતાના દેશને સ્વાધીન
બનાવવાનું એ સ્વપ્ન અને પોતાની પ્રજાને ઉજાવ
મસ્તકે જગતની બીજી પ્રજાઓ સાથે દાઢ મિલાવતી
બનાવવાની એ અભિલાષા. એ સાધ્યની મિદિ

ઇજ્જમનો જ્યોતિર્ધર ઝગલુલ પાશા

માટે તેણે આખી જિંદગી
મથામણ કરી માર્ગે જલ
આવી, જાણે વખત દેશ-
પારીઓ આવી, એક વાર
પોતાના જ દેશશંકુને પોતા-
ની જ ઉપર જીવલેણ કુમલો

કરતો જોયો; જિંદગીમાં કદિ સુખ, આરામ કે
શાન્તિ અનુભવ્યા નહિ; સદા કાટાંગી રાખ્યા ઉપર
જ સુતો; પણ તે કરાધી એ વીર પોદો ન કમો
નરોત્તમના જોરવાળી એ બધી કમોડીઓ પાર ઉતરી;
અને જેમજેમ તે કસોડીઓ પસાર કરતો ગયો તેમ-
તેમ તેનો જુસ્મો, તેનો આતસ, તેનો દેહપ્રેમ વધતા જ
ગયા. જીવનની છેલ્લી પડી સુધી એ નરસિંહે પટકાર જ
કર્પા કર્યો કે 'અમારું ઇજ્જમ અંગ્રેજોએ ખાધી કરવું
જ જોઈએ ઇજ્જમને સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા જોઈએ.'
આજે ઇજ્જમનું જગતની નજરમાં જે કદ ઉઘડ્યું સ્થાન
છે તે આ ઝગલુલનો પ્રતાપ.

આજના મનુષ્યમણે, બધા વ્યવહારને માટે
પૃથ્વીને એ ભાગમાં વહેંચી નાખી છે એક એન વર્ષ
પ્રજાઓનો ગોળાર્ધ અને બીજો સ્થાન વર્ષ પ્રજાઓનો
ગોળાર્ધ એમાંથી ધોળા પ્રજાઓનો સંધ તો ક્યારનો
યે સ્થાપ્યું સુક્યો છે. જય કાળા પ્રજાઓ દજ
વેરણુછેરણુ દાલનમાં જ જીવે છે અને ધોળા પ્રજા-
ઓની ગુલામી બરદાશ કરે છે. એ કાળા પ્રજાઓનું,
એ પૂર્વની પ્રજાઓનો સંધ સ્થાપવાનું સ્વપ્નું ઝગલુલે
જીવનભર મેવેલું એટલે ઝગલુલ જેમ જીવન રાષ્ટ્ર-
વિધાપક હતા તેમ પૂર્વની પ્રજાઓના અંધનો પરમ
સમર્થ ઉપામક પણ હતા.

ઝગલુલના જેવી એ સ્વપ્નદર્શિતા, એ ભાવિ-
દર્શનની અર્ધદૃષ્ટિ જદું જ થોડા એશિયાર્ધ નેનાઓને
વરી છે. દિંદમા 'ચિતરજન' એ સ્વપ્ન સેવ્યું અને
દિમાલખને પેલે પાર નજર નાખી મીનની સાથે અંધ

સાધવા પોનાનો કામો આદુ લંબાઓ પજુ ચિત્ત-
રંગની સાથે તેની એ સૃષ્ટિ પણ લય પામી છે.
હિંદમાં જેમ ચિત્તરંગ તેમ ચીનમાં સુન યાટ સેને
પણ એ સ્વપ્ન સેવેલું અને આજે તેનો અનુવાધી
સંધ એ સ્વપ્નનું વધારાશિ જતન કરી ગેલો છે.
પૂર્વની પ્રજાઓના ઉદારનો અને વશની જીવનો
એક જ માર્ગ છે અને તે 'The Orient' (પૂર્વ)ની
તમામ વિધિવિધ પ્રજાઓને એક કરી, તેમાથી એક
શ્યામવર્ણી મદાપ્રજા સર્જી, જગતની એન પ્રજાઓના
સામાન્યવાદી આક્રમણો માટે ગોરવા માડવાનો.
પણ આજે તો અગ્રણ્ય, ચિત્તરંગ ને સુન યાટ સેન
જતા એ બાવના માત્ર બાવના સ્વરૂપે જ જીવી
રહી છે! છતાં, એની પગ્મ ઉચ્ચવળ બાવનાના
સેવનારે તરીકે અગ્રણ્યની પૂજા કરવાની આપણી
કરજ વિશેષ મોટી અને છે

ચીનના ઇતિહાસમા જે ધ્યાન ડોં ધુને યાટ
સેનનું છે, બારનના ઇતિહાસમા જે સ્થાન નિશ્ચય
મહારાજનું અને ચિત્તરંગ દાસનું છે તે ધ્યાન
ઇજમના-ઇતિહાસમા અગ્રણ્ય પાસાનું છે એ ચારે
નરોત્તમોના અનુવાધી મપ જ એક દિવસ એશિયાઇ
એકમનું સ્વપ્ન સાચુ કરશે અને પૂર્વની પ્રજાઓના
મુક્તકામ પૂર્વની પ્રજાઓના જ 'સ્વરાજ્ય'નો મગન-
સુખી ડુંડો ફરકાવશે

[૧]

અમેરિકાનો એક જાનભિખ્યુ પ્રવાસી પૂર્વની
પ્રજાઓનું દિલ વાચવા સને ૧૮૮૧મા એશિયાઈ
ભૂમિ ઉપર ભટકતો હતો એણે ચીન જોયું, એણે
ડોં સુન યાટ સેનના અનુવાધી મુલકમવના દર્શન
કર્તા એણે હિંદુસ્તાન જોયું, એણે ચિત્તરંગ અને
મોહનદાસની આગળીએ ડોલના સ્વરાજ્યની લગત
લાંડતા ભારતવર્ષની નવપ્રજાના અંતર ઉડેલા અને
પછી તે ઇજમના પહોંચ્યો ઇજમના માલિક જેવા
થઇ પડેલા ગોરાઓએ આ બહા પ્રવાસીને પાક
બહાવવા માડ્યા કે ઇજમ સુખી છે, માત્ર થોડા
કેળવાએલા અગ્રણ્યોએ જ, થોડા બેજાં ચસ્કેલ
વિદ્યાર્થીઓ જ ખોડુ તોફાન મચાવી રહ્યા છે
પ્રવાસીને થયું કે પોતાના ખાસ દેશને નામે પ્રિન્ટિન
જેલ બરના મિસરી જીવાનેનો આ માનદેસ સુખી

છે એમ કેમ માનું? એ પ્રવાસી ઇજમની માચી
દાલન મમજવા ઇજમના ગામડામાં ધુમવા નીકળી
પડ્યો એક આજે એક ગામડામા એક જૂદું મિસરી
પહેલના ડામરામા પ્રવેશ મેળવ્યો અને તેમની સાથે
ચએલા વાતોને પોતાની ડાખરીમા ટપકાવી લીધી
એ તોફાનો એક ફરોનીએ મુજબ

'પણ આ અંગ્રેજોને પ્રત્યે તમને આટલો બધો
રોષ શા માટે આવે છે? તમને તમારા મુલકમાથી
દોષી કાઢવા તમે શા માટે આટલા બધા તલસો
છો?' આડીબવળી વાતોથી કંટાળી મેં આખરે
સીધો મવાલ પુછ્યો

'શા માટે? ઇજમ અમારું છે એટલા માટે'
અમાર સુધી સુખ મેળેલા એક જૂદું મિસરીએ જવાબ
દીધો તેની આંખો ઉકળાટથી લાલ દેખાયા માડી
તેની સફેદ દાડી દીવાના પ્રકાશમા અગ્રણ્ય લાગી.

'પણ તમારી ફરિયાદ શી છે?' મેં બીજો
સવાલ પુછ્યો

'બાપ, તમે ફરિયાદો પુછો છો? ફરિયાદો કઇ
ગણવીએ ને કઇ ન ગણવીએ? ફરિયાદોનો કોઇ
આશ નથી અમારા ઉપર અંજરતા જીતેલી કોઇ
સીમા નથી જીવનમા ડગલે ને પગલે પરદેશીઓની
પરાધીનતા બરબરત કરવી એ કોઇ નાની ફરિયાદ
છે? મારા છોકરા માટે હજારો રૂપિયા ખર્ચી તેને
બહુમીગણવી તૈયાર કરે એટલે અંગ્રેજ બંદાફર,
કહેશે કે એને પેલી કારકુનની પુરસી ઉપર ખેસાડી લો.
અને દેશના કારભારની—બગાજા લાટ માહેબોની,
જગ્યાઓ તો અંગ્રજોના મેટા માટે' એ ગુલામી
અમારે નથી મેળેલી દિવમરાન કાળી મહેનત
કરી ખેતરો ખેડીએ અને ચંદગક દાણા નીપજવીએ,
છતાં અમારે તો મુખમરો જ વેદેલા પડે અને બંધી
ખાદશાહી અંગ્રેજોને માણે એ રિયતિથી અમે યાકવા
છીએ અને અમારું સભાળી લઇ રાહીએ તેમ છીએ'

'વળી અંગ્રેજોને ગમે તેટલું જ અમારે ભોલવું
ને તેમને ગમે તેટલું જ અમારે ચાલવું. એ મેરીઓ
તમે અમારાથી નવી સહેવાળી' એક બીજા જૂદું
મિસરીએ બોલવા માડ્યું 'હાઇ દરમ્યાન અમારાં
ઉંટ, અમારાં ગધેડાં, અમારા દાણા અને અમારી
દોલન' એ બધું અમે-અંગ્રેજોને ચરણે દાસમ્યુ અને

સાથી વિશેષ નો, અમારા જીવનને લેધમલ પુત્રોની એક મોટી ફાલ તેમની સેવામાં સોંપી પણ તેનો બદલો શો? અમારા ગળામાં એક પછી એક નવી સાકળો પડતી જાય છે. દરે અમે તેમને જોળીએ ગયા છીએ. તેમને દરે તો, અમારા નવ ગળાના નમસ્કર છે.

એ જોગાનમાં એક ખાટલા ઉપર એક કદાવર, મોટા ઝખ્યાવાળો ને લાંબી દાંડીવાળો, તેજસ્વી આખોવાળો એક પુરુષ સુપ બેઠો હતો. તે અમારા સવારજન્યાય શાન્તિથી સાબળતો હતો. કાઠ પણ માથુસે તેને સાબળવો જ લેધએ, સોએ તેને માન આપવું જ લેધએ, એવી તેની પ્રતિભા હતી તેનો આનંદની ઝખો સમેટતા તે એકદમ બેઠો થયો અને જાણે મારી મામે આખો ફાટી જશે રહ્યો દિવસે જાણે ઉમટાવી નાખતો હોય તેમ તે બોલી ઉઠ્યો:

‘હા, પણ હજી તો થાણું ચે બાકી છે એજેએએ અમારા શિરે લાદેલા ગુલામીખતોની વાન તો તમે નહિ જાણના હો. એજેએએ અમારા કપાસની એટલી ભુખ છે કે અમારા ખેતરોમાં તેઓ કરજિયાન કપાસનું જ વાવેતર કરાવે, અમારા ઔદ્યોગિક વિકાસમાં લાખો અનરાય નાખે અને એથી તોળાદ પોકારી ગયા છીએ. દરે તો તેમને ગમે જ છુટકો છે તેમને રહેવું હોય તો એક રીતે જ રહી શકે અમારા મિત્ર તરીકે, અમારા માલિક તરીકે નહિ દરે તો અમારે ઇસ્તીકલાદ લેધએ છે આઝાદી એ જ અમારું ધ્યેય છે.’ ખુબસુરત એ મિમરીએ મો ઉપરનો પરમેવો છુટવા માડ્યો. હું એના મુખના ભાવ ઉપરથી સમજી શક્યો કે એ ઇસ્તીકલાદ-આઝાદી-એટલે સ્વાધીનતાની ખાગ પોકારે છે હું સુપ ન રહી શક્યો:

‘પણ આઝાદી રસ્તામાં નાશી પડી એ માલુમ છે ને? તેની પુરેપુરી કીમત ભરવા તમે નૈસાર છો!’

‘આ ઝિન્દગાની એને માટે છે. અમારા નવ-જીવનને બેટાએનાં શ્રોત્રી એને માટે છે.’

‘—અને મહેરદારો અને બેટીઓના પણ’ એક બીજા જણે પડછદ અવાજે લાકલ પારી.

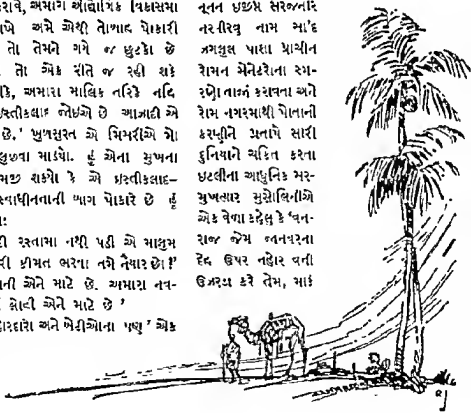
આખી મંડળી ઉભી થઈ ગઈ.

‘આ એજેએ અમારે નહિ લેધએ અમારે ઇસ્તીકલાદ લેધએ’ એ જ સખડો ઝોરડામાં મુઠ રહ્યા આખા વાનાવરણમાં ‘આઝાદી આઝાદી’ના પડ્યા ગાથ રહ્યા. ઉપર આકાશના ચમકતા તારાઓ પણ ‘આઝાદી’ સખડો જ મુંથી રહ્યા.

મંવંત્ર એ જ સખડો વાંચતો હું મારે ઉનારે આઘ્યો. આ એક જ પ્રસંગથી હું ઇશ્તમના દિવસે, મિમરીઓની સર્વોપરી વાચનાને પામી ગયો હું એજેએએ ઇશ્તમ ખાશી કરવું જ લેધએ.

ઇસ્તીકલાદનો આવો અદ્ભુત નાદ ઇશ્તમના ગાયે મામડે કેણે જગાડ્યો? અમેરિકન પ્રવાસીને પોતાના અનુભવના પરિણામે પોતાની ધપરીમાં ‘અજેએએ ઇશ્તમ છોડી જવું જ લેધએ.’ એ પ્રકારની નોંધ નોંધવાની ફરજ પાડતી આવી નવસંજિ કેણે સર્જી?

પોતાના વનન ઉપર આક્રમણ લાવતી ગમે તેવી જગરાળી પ્રજાની સામે પણ મિલની ત્રાડે નાડતુ એ નૂતન ઇશ્તમ સરજનાર નર-રીરવું નામ આ’દ ઝગલુલ પાસા પ્રાચીન રોમન મેનેદરોના રમ-રખોતાત્મક કરવાના અને રોમ નગરમાંથી પોતાની કરપૂત્રીને પ્રતાપે સારી દુનિયાને ચંદિત કરના ઇટલીના આધુનિક મર-મુખસાર મુસોલિનીએ એક વેળા કહેલું કે ‘વન-રાજ જેમ જનવરના દેહ ઉપર નહોર વર્તી ઉત્તર ધરે તેમ, માંડ

જિંદગીનું કાર્ય જગના ઇનિદામ ઉપર મારા પોતાના આકાશો મુકવાનું છે.' મુએલિની જે કદી રહ્યા છે અને કરી રહ્યા છે તે કરી જનાવી—એથી ક્યાંયે વિશેષ કરી જતાવી આ અગલુલ આજે તેની પ્રિય કર્મજૂમિ સજીને અમર ધામને પંથે પડ્યો છે

જેમ એક કુશળ કુલકાર માટીનો પંડિ લઈ તેમાથી પોતાને મનમાનતો ધાટ ધડે, તેમ ઇજ્જમના આ રાષ્ટ્રવિધાતાએ ઇજ્જમના જનમમ્દમાથી સગલ અને સ્વમાનપ્રિય મિનરી પ્રન્તો ધાટ ધડી, સકળ જગનને ઇનિદાસપ્રવાદ જાડી નાખી, મિસરી પ્રન્તમાથી છેલ્લી વિદાય લીધી છે મીસર દેશને તામે પોતાના જીવનના પચાવન વર્ષની આહુતિ આપી, શરીરમા આસોટ્વામની કિયા ચાલુ રહી ત્યાં મુઠી ઇજ્જમની જ ભક્તિ કરી, એ નર-વીર, સિતોતેર વર્ષની પકવ પયે, ગયા આગમ્દ માસની રકમી તારીખે, જીવન સફળ કર્યા સંતોષ સાથે પરમેક સીધાઓ છે ઇજ્જમના બેગિયામાથી પ્રાણ આપ્યો ગયો હોય તેમ, મદિરમાથી જાણે દેવ ઉપડી ગયા હોય તેમ, જીવનમાથી ચૈતન્ય ચોરાઈ ગયું હોય તેમ, ઇજ્જમની સમસ્ત પ્રજા આજે એ અદિતીય રાષ્ટ્રવિધાતાના અવસાન પર આંસુ સારી રહી છે

અગલુલને જન્મ થયો ધરતી સન ૧૮૬૦ની સાલમા, ઇજ્જમના હમિયન નામના જીવ્હામા, તેના એક પ્રતિષ્ઠિત ખેડુન કુટુંબને ઘેર અગલુલે પ્રાથમિક શિક્ષણ લીધું તેના ગામડાની નાની નિશાળમા, અને પછી ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે પહોંચ્યો કેશની 'અલ અઝહર' વિદ્યાપીઠમા ત્યાં ૧૮૮૦મા, ૨૦ વર્ષની ઉંમરે તેણે શિક્ષણ પુરું કર્યું અને એક સરકારી અખબારના સંપાદક તરીકે જિંદગીના શરૂઆત કરી એ નોકરીમા એનો ઉત્કર્ષ થવા માડ્યો પણ એટલામા તો ઇજ્જમના સ્વાધીનતાના યુદ્ધના ઇનિદામમા વાદગાર એવી ૧૮૮૨ ની સાલ આવી

ઇજ્જમના ખેદીય ઇસ્માઇલે પોતાની ફનામીરી નિભાવવા પોતાની પાસેના મુએજ્જનાલના આગ્રીસ લાખ પાઉન્ડની કીમતના શેર વિલાયતને વેચ્યા, તે દિવસથી ઇજ્જમમા અંગ્રેજોનો બરાબર પગપેસારો શરૂ થયો વિલાયતના એ અંગ્રેજ દુકાનદારે, પૂર્વના મુલકોમા જે રીતે ધીમેધીમે સત્તા જમાવતા જવાને

માટે વિજ્ઞાન થયા છે તે જ રીતે તેમણે ઇજ્જમમા પણ પોતાની કાર્યવાહી શરૂ કરી ઇજ્જમની આઝાદીને જીવન કળા થે વધારે કીમતી ગણુતારા સ્વાધીનતા-પ્રેમી ઇજ્જમવાસીઓને એ બાં મુરોદો મમત્તઇ મધ અને અરબી પાશાના નેજા નીચે રાષ્ટ્રીય હલચલના મગજાવરણ થયાં

તે કાળમા મિતરીઓ અર્દિસકનાના ઉપામક નહોતા તેઓ તત્તવારથી, ઉરાડા બળવાથી, બાવડાની તાકાનથી પોતાની સ્વાધીનતાને સાચવવામા મનાતા હતા અરબી પાશાએ ૧૮૮૨મા બળવાની દાકલ દીધી અને એવેકાન્ડિયા શહેરમા લૂટ પાડી બળવાની શરૂઆત કરી દેરો પીટયો કે 'અંગ્રેજો અને બીજા જે પરદેશીઓ અમારા વતનને જાડે પહેરાવવાને અટકી આપ્યા છે તેમની અને અમારી વચ્ચે જીવ-સંતોમટની દુરમનાવટ છે અમે તેમને અમારા દેશ છોડી જવાની સૂચના કરીએ છીએ અને નદિ તો તેમને અમારાથી આપી શકાશે તેવી આકરમાં આકરી સજા આપના અમે અચકાશુ નદિ આ ઉપરાંત આવતા ભવમા તેમને ખુદા સજા કરશે તે જુદી'

દેશની મુક્તિ માટેના જગના રણશીશા વાગે અને કયો મદ, કયો જીવન ધરણુએ ખેસી રહી શકે? અને તેમા થે જાણીમ વર્તો જીવન અગલુલ, જેના દિવસો ઇજ્જમની મુક્તિના સ્વપ્ના જેવામા જ જતા, તે તો કેમ જ શાન્ન રહી શકે? જગતને આજે પણ વિસ્મય પમાડી રહેલી મિસરની પ્રાચીનતમ અને જનજરમાન સંસ્કૃતિના આસપાસ વેગએકા અવગેષો જેછજેછ, એ ભવ્ય સંસ્કૃતિની કંપના કરીકરી, અગલુલ તેની મિસરી માતૃશ્રમિ પ્રત્યે અદ્ભુત પ્રેમભાવ અનુભવતો આસપાસ ઉમેલા જૂન મિસરી નંદોજાવાળીના—અડિયેરો જેછ તે ન વર્ણવી શકાય એવી વ્યથા અનુભવતો મિસરની શ્રામને કાચુ સોનું પકાવવા જેટલી ફળદ્રુપ જનાવ-નારી નાઇલ સરિતા, જેમા એક કાળે આઝાદ નેરાના બ્રોહક પ્રતિબિંબ પડતા તે જાણે શોકમા ગિરકતાર જની હોય તેમ, તેના આમમાની નીર મુગામુમા વહેતા જેછ, તે અનિર્વચનીય સ્નાય અનુભવતો ભવ્ય પીરામીડો—રોમના રીઅરના ધસારા સામે થે અજીનમ ઉભા રહેલા એ મિસરી વૈભવના

અમરણચિહ્ન—જોઈ, અને એ મુદ્દિસોની સાથે આજના દુર્દિનોની આગપરે સરખામણી મુદ્દા, તેનું લોવી તપી ઉઠતું. પ્રતિદિન, તે ત્યારે પોતાની નોકરીમાથી છુટો થઈ સાજના પોતાના ઓરડામા બેસતો ત્યારે તેની આખો માથો આ જ ચિત્રો ખડા થતા, અને તેની દરેક સંધ્યા, પોતાના પ્યારા વતનની પરાધીન દશાના લાગે, ગ્યાનિના, રાધના, નિશ્વયના, વિધિવિધ રંગોએ રંગાઈ રહેતી. દરેક સંજો અગસ્ટના મકાનની પાસે જ નાખવના ગમ-ગીન નીરમાં સૂર્યનું ચિત્ર અદૃશ્ય થતું ત્યારે, અગસ્ટ હાથનો મુઠ્ઠો ઉગામી, હાન લીસી, મોનો રાત્રી કટર બતાવી, મક્કમ નિશ્ચય કરતો કે ‘આ છવન અને આ દેહ મિસરની શુલામીના બંધનો તોડવા અર્થે જ અને મિસરને સ્વાધીન, સ્વતંત્ર બતાવવા અર્થે જ નિર્મોખા છ. એ જોકે જ ખોયની વેદી ઉપર હું સર્વસ્વનું બલિદાન આપીશ અને ઇશ્વરની ‘ઇસ્તીફલાદ’ પોકારીશ.’

એ મક્કમ નિશ્ચયનો અમલ કરવાની ધડી આવેલી જોઈ અગસ્ટે નોકરી ફગાવી દીધી અને અરબ્બી પાસાના નેજા નીચે જઈને ઉભો. તેમજ-ફજીર મુકામે મિસરીઓ અને અંગ્રેજો વચ્ચે યુદ્ધ મચ્યું વિલાયતના તે કાળના વડા પ્રધાન ઝ્વેટનની સરકારે ૨૦ લાખ પાઉન્ડ સાથે જ દમ્મર સિપાઈ-ઓનું સૈન્ય તત્કાળ મોકલ્યું અંગ્રેજો છૂટા અને મિસરી ‘બગનાબોરો’ હાથો અરબ્બી પાસા અને અગસ્ટ વચ્ચે અંગ્રેજોને ગિરફતાર કરવામા આવ્યા. અને કાસર-અલ નીલના લશ્કરી કોટીઓમા તેમને કેદ રાખવામા આવ્યા. પોતાના તહેર છવનની આવી મુઠળ શરૂઆત થતી જોઈ, પ્રસન્નચિત્ત ખની અગસ્ટે જેલની કોટરીમાં પણ મિસરી માનની જ માનસિક આરાધના કર્યા કરી.

ઇશ્વરનો ઉદ્ધારક સાંઈ અગસ્ટ પાશા

પાણીનાર જુવાનો સાથે મિત્રાચારી થએલી દરે તેણે એ મિત્રાચારી તાજ કરવા માડી અને ‘સ્વાધીનતા તથા બળવો’ અને એવાએવા ક્રાન્તિકારક વિચારોનો પ્રચાર કરવા માડ્યો જોખ જમાલુદ્દીન-અલ-અફઘાની અને શેખ મદમ્મદ અબ્દુની મોખનમા તેણે પૂર્વની પ્રવ્રત્તિને નામન કરવાની અને તેમને પશ્ચિમની ધોમરીમાથી યુક્ત કરવાની સ્વપ્નમાળાઓ રચવા માડી

જુવાન અગસ્ટના વકતૂને તમામ વર્ગો ઉપર બંદુ કરવા માડ્યું. તેની અસામાન્ય શુદ્ધિમાએ પ્રેરેલી પ્રીતિ મેળવવા માડી તેના જ્ઞાનશે અંગ્રેજોને હાન કમ્પર્યાવતા કર્યો આ બંધા બંગોને આધારે જોન-જોનામા અગસ્ટનો આર્થિક ઉત્કર્ષ પણ થયો અને ૧૮૮૨મા તેણે ફ્રેન્ચ ભાષા તથા ધારાશાસ્ત્રમાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેને ‘કોર્ટ ઓફ આર્બીટ્ર’મા મુખ્ય મહાદકાર સ્થાપવામાં આવ્યો

આ અસ્સામા અગસ્ટે, વિખ્યાન વિપ્લવવાદી પ્રિન્સેસ નાજનીના મકાન ઉપર ત્રમતી કેસ નગરના

વનનું પ્રથમ પ્રકરણ મોતેરી અક્ષરોએ લખી અગસ્ટ ૧૮૮૩માં છુટો થયો. તેની સરકારી નોકરી તો ગઈ હતી, એટલે તેણે કાયદોનો અભ્યાસ કરી, બારિસ્ટર બની, વકીલાત શરૂ કરી અને બીજી તરફથી પોતાની તહેર પ્રવ્રત્તિઓ વધારવા માડી. ‘અલ અઝદર’ વિદ્યાપીઠમા તેને પોતાના જેવા ઘણા

[૩]

તરુણસંઘ આવીને ખડો થઇ ગયો.

યુરોપમા સુદ્ધ ખતમ થયું તેને બીજે જ દિવસે, સાંદ ઝગલુલ પાશાએ-ઇજ્જમના એ હૃદયનાથે, સમસ્ત મિસરી પ્રજાને નામે, કરોઆ વસતા ઐંગ્રેજ સંપાના પ્રતિનિધિને રીતસર ખજાર મોકલ્યા કે 'હવે ઇજ્જમ ખાલી કરો.' બીજી તરફથી એ દત્ત રાજપુરને ઇજ્જમની માગણીથી વિલાયતને વાકેફ કરવા ઇજ્જમના પ્રતિનિધિઓનું શિષ્ટ મંડળ વિલાયત લઇ જતાની વાત ચલાવી. વિલાયતના કાલ્લા ગણુના પશુ વિજયના નશામા ચક્રચુર અનેકા રાજપુરોએ એ માગણીને જવાબ વાળ્યો કે 'ઇજ્જમની જાગતમા ચર્ચા કરવાની અમને અત્યારે પુરસદ નથી' ઝગલુલને એ જ જવાબ બેઠો હતો. આપુ દારખાનું તૈયાર હોય અને તેને એક જામગરી દાગવાની જ જરૂર રહે તેમ, ઇજ્જમમા દારખાનું તો ક્યારનું તૈયાર થઇ ગયું હતું—માત્ર એક જામગરીની જ જરૂર હતી તે આ જવાબે પુરી પાડી. ઇજ્જમના પ્રધાનમંડળમાંથી મુખ્ય પ્રધાન રશીદ પાશા અને અદલી પાશાએ રાજનામા આપ્યા ઝગલુલે ફરીવાર ગર્વના કરી કે 'ઐંગ્રેજ સત્તાની છાયા નીચે આમના રાજતંત્રમા વડા પ્રધાનનું આસન સ્વીકારવા કરનાં, સ્વતંત્ર ઇજ્જમના એક કંગાળમા કંગાળ શહેરી યતનવામા હું વિશેષ માન સમજું છું.'

ઝગલુલે વિલાયત જવાની વાત ગાડી વાળી અને નવો દાવ માડ્યો. તેણે પારીસમા બેઠેલી સુલેહ પરિષદ સમક્ષ ઇજ્જમનો દાવો રજુ કરવાના ખરીતા મોકલ્યા. યુરોપના પ્રતિનિધિઓની એ પરિષદ સમક્ષ ઇજ્જમના આત્મનિર્ણયના અધિકાર માટે ફલીલ કરવા તેણે બાર પ્રતાપી મિસરીઓનું શિષ્ટ મંડળ તૈયાર કર્યું. ઐંગ્રેજો એ કેમ સામી શકે? તેમણે માન્યું કે તોય અને નક્કવાન યનાવવાથી ઝગલુલ અને તેના સાથીઓ મુખ થઇ જશે અને આ યજ્ઞવળ બેગી જશે તેમણે અનુમાન કર્યું કે ઝગલુલને અને તેના મુખ્ય સાથીઓને હૃદયાર કરવાથી આ ઉક્ષાળો તરકાળ શગી જશે. ઐંગ્રેજોએ એ બંને ઉપાયો અજમાવ્યા. ૧૬૧૬ના માર્ચની ૮મી તારીખે ઝગલુલને અને તેના ત્રણ સહચારીઓને ગિરફતાર કરી માસ્ટા ટાપુમાં દેશબાર કરવામા આવ્યા. સિતેર વર્ષનો શુદ્ધ

ઝગલુલ મિસરી માનાનું નામ જાતો અને 'દેશ-જાખવા, મારી ગેરદાવદીમા માફ કામ બંધ ન કરજો' એવો ઇજ્જમને સંદેશો દેતો માસ્ટા આશ્યો.

ઇજ્જમની પ્રજા-લાગણીનો જવાબામુખી કાઢી નીકળ્યો. ઐંગ્રેજોના આ કૃલને ઇજ્જમની સમસ્ત પ્રજાએ દેશનું લયંકર અપમાન માની લીધું. મિસરીઓએ પોતાનો વિરોધ જાહેર કરવા દેશબારમા સ્વાધીનતાની ચળવળ જમણા જોરથી ચલાવી રમખાણો ચલા, પરદેશીઓના ખુન થયાં, અનેક નિર્દોષોના લોહી રેડાયા ઐંગ્રેજ સત્તાધીશોએ લઈકરી કામદાનો અમલ વધારે તખ્તાધીથી માડ્યો. છતાં ઇજ્જમનો પ્રકોપ ન શમ્યો તે ન જ શમ્યો. ઇજ્જમની એક જ માગણી હતી અમારો ઝગલુલ અમારી વચ્ચે પાછો મુકો. ને ઐંગ્રેજોને આપરે ઝગલુલને છુટો કરવો પડ્યો.

[૫]
ઝગલુલ માસ્ટાથી રીધો પારીસ ગયો. તેણે ફરી-વાર ઘોષણા કરી કે 'ઇજ્જમને કોઇનું રક્ષણ નથી બેઠનું, ઇજ્જમને બીજી પ્રજાઓની જેમ આત્મ-નિર્ણયનો અધિકાર બેઠજો છે. ઇજ્જમ સપૂર્ણ સ્વાધીનતા માંગે છે.' પણ તેની એ વાત, ન તો પારીસની સુલેહ પરિષદે સહજી કે ન તો તેને ઐંગ્રેજોએ કાન દીધા. ઝગલુલે બેધુ કે પરાધીન પ્રજાઓને માટે તેમનો સ્વાધીનતા પાછી મેળવવાનો એક જ માર્ગ છે અને તે કટ્ટર અમલકારોના તેણે પારીસથી પાછા આવી એ સ્પષ્ટ જાળમાળ્યું. ઇજ્જમમા અમલકાર શરૂ થયો. તમામ મરકારી ખંચાઓનો બદિષ્કાર મડાયો. વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓએ દગરોની સંખ્યામા, તેમની શાળા કોલેજો છોડી. પ્રધાનોએ રાજનામાં આપ્યા. મરકારી નોકરોએ અને અમલદારોએ મરકારી નોકરીઓ છોડી આપું રાજતંત્ર અટકાવ પડ્યું.

દિલ્લા અમલકારના પશ્ચિમાને જેમ ૧૮૨૧ના છેલ્લા સદિનાઓમા લોર્ડ ગ્રીડિંગ કંપી ઉઠ્યા હતા અને ગમે તે શરતે સમાધાન માગતા હતા તેમ, ઇજ્જમમા પણ એ ધડી આવી ઐંગ્રેજ સત્તાધીશોને ઘોલે દિવસે આકાશમા તારા દેખાઇ ગયા. ઇજ્જમને સ્વતંત્રતાવા વચન અપાયા. ઇજ્જમની માગણીઓનો વિચાર કરવા મિસ્તર દમિશનની નિમણૂક કરવાનું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું.

પણ મિન્નર કમિશનનો કાર્યપ્રદેશ એટલો સક્રિય રખાયો હતો કે અગલુલ અને તેના મતનો રાષ્ટ્રીય પક્ષ એની નિમણૂકથી ઉલટા અસંતુષ્ટ થયા તેમણે એ મિન્નર કમિશનનો બહિષ્કાર કરવાનું દરખાસું.

મિન્નર કમિશને ૧૯૧૯ના ડિસેમ્બરની સાતમી તારીખે ઇજ્ઞામ પગ મુક્યો તે દિવસથી જ ઇજ્ઞામના ઠેરઠેર દડતાળો પડવા માંડી અને જાહેર વિરોધ-પ્રદર્શનો થવા લાગ્યા. કોઈ પણ પ્રનિશ્ચિત મિસરીએ મીન્નર કમિશન પાસે જઈ જીવવાની ન દીધી સૌકોષએ કમિશનને એક જ જવાબ દીધો 'જવ અગલુલ પાસે અને એ કહે તેમ કરો' મિન્નર કમિશન અગલુલના પ્રભાવનું માપ કાઢી, ઇજ્ઞામની રાષ્ટ્રીય અસ્થિતા નિરખી, દગ બની પાછું વિશ્વાસન ગયું.

હોર્ડ મિન્નરે વિલાયત જઈ, અગલુલની સાથે વાતચીત ચકાવવાની ઇચ્છા બતાવી સાત સહ-ચારીઓ લઈ, ૧૯૨૦ની ૭મી જુને અગલુલ વિલાયત પહોંચ્યા વિલાયતમાં હોર્ડ મિન્નરની પામે તેણે ઇજ્ઞામની માગણીઓ મુકી પણ ખાસ પરિણામ ન આવ્યું.

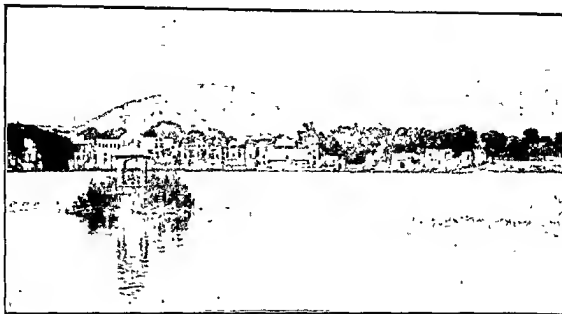
આખરે, ઐટલિટનની સરકાર તરફથી ૧૯૨૧ના માર્ચે મહિનામાં ઇજ્ઞામ પરત્વે જાહેરનામું બહાર પડ્યું તેમાં જાહેર થયું કે આજવી ઐટલિટન ઇજ્ઞામની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરે છે પણ સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત બનાવનારો કેટલીક શરતો પણ એ જ જાહેરનામોમાં પ્રકટ થઈ સંપૂર્ણ સ્વાધીનતાના પૂર્ણરો અગલુલ-પક્ષને એ શરતો કેમ ર્યો ?

અગલુલે ઇજ્ઞામ પાછા આવી એવડા જોરથી પોતાની સંપૂર્ણ સ્વાધીનતાની ચળવળ ઉઘાડી તેણે મિસરના વિભાગે વિભાગમાં ભ્રમણ કર્યું અને મિમરી-એને આદેશ દીધો કે 'સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા—અને લગીરે એણે નહિ—એ જ તમારું નિશાન રાખજો' એવો આદેશ આપીને અગલુલ ઇજ્ઞામના પાટનગરમાં પાછો ફર્યો ૧૯૨૧ના ડિસેમ્બર માસમાં તેણે એક જંગી રાજદ્વારી સભા બોલાવી અને તેની સમક્ષ રજુ કરવાના ચળકીય લડતના નવા કાર્યક્રમની રૂપ-રેખાઓ જાહેરમાં મુકી. એ જોઈ તે વખતના ઇજ્ઞામના દાઇ કમિશનર હોર્ડ એક્સેન્સીના હૃદયમાં ભારે ભીતિ પેસી ગઈ તેણે અગલુલ ઉપર હુકમ

બેઠકલો કે તમારે રાજદ્વારી ચળવળમાંથી મુક્ત થવું અને તમારા મુળ વતનના ગામડામાં જઈને મૅનુ અગલુલ એવા અવિચારી અને ઉદ્ધત હુકમનો શો જવાબ આપો ? તેની પાસે તો એક જ જવાબ હતો અને તે એ કે 'હું મારું કાર્ય છોડવાનો નથી.' હોર્ડ એક્સેન્સીની આખો રાત્રી જની. પોતાના હુકમની અવ-મજબૂતા કરનાર ઇજ્ઞામના આત્માગમ અગલુલ મામે કોઇ પણ આરોપ પુરવાર કર્યા વિના, તેણે નેને દેશપાર દરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

પોતાના સર્વોપરિ દેશનાયકને દેશપાર જતો જોઈ—મિસરને નામે, એકાંતેરે વર્ષની વૃદ્ધાવસ્થામાં, લયથી પડેલ તબિયત લઈને, જ્યારે સૌકોષ સર્વ પ્રવૃત્તિ છોડી જિજ્ઞાસીના છેડલા દિવસો સુખમાં ગાળવા તલસે લારે, અગલુલને ત્રીજી વખત એ સળંગે વધારી લેતો જોઈ—એ મદાપુરુષને વંદના કરવા લોકોના ટોળેટોળા એના ધર આગળ ઉભરાવા લાગ્યા બાળક, જીવાન, વૃદ્ધ, સૌ કોટિના 'મિમરીઓએ તેમના સરકારના ધર ઉપર ઘેરો નાખ્યો અને 'ધણું જીવે અગલુલ પાસા'ના જ્યનાદથી ગગન ગળી મુક્યું.

એજેજ સેનાપતિનું ફરમાન હતું કે અગલુલનો નામેડ્યાર કોઇ પણ વર્તમાનપત્રમાં, કોઈ પણ ભાષામાં, ક્યાંય પણ, કોઈએ પણ, કદિ ન કરવો એ આજા તોડનાર એજેજ સેનાપતિનો ભોગ થઈ પડશે એ હુકમ નીકળ્યા પછી, રમજાનને છેલ્લે દિવસે કેરો નગરની બંધી મરિજ્ઞો મિસરીઓથી ચિકાર ભરાઈ ગઈ હતી. કેરોની મુખ્ય મરિજ્ઞમાં ફરના તમામ નામાકિત ખાનદાન શહેરીઓ નમાઝ પઢવા આવ્યા હતા ઇજ્ઞામનો ખુદ રાજ પણ પોતાનો આખા પ્રધાનમંત્રી માથે હાજર હતો પંદર હજારની જજ્જર મેદની જમી હતી શહેરીઓની પાયાપાચની 'દાગની વચમાં નાગી-તલવારવાળા લોકરી સિપાઇ-ઓની એકએક દાર ગોદવી દેવામાં આવી હતી રખેને કોઇ તોફાન કરે, રખેને કોઇ અગલુલના નામને ઉચ્ચાર કરે, રખેને કોઈ અગલુલના પક્ષમાં ભાષણ કરી નાખે! બંદગી પુરી થઈ. સર્વત્ર ચુપકી પથરાઈ રહી એટલામાં મરિજ્ઞના એક ખુણામાંથી એક કોમળ, મધુર, સ્પષ્ટ સ્વર ઝુંજી રહ્યો: 'ધણું જીવે અગલુલ પાસા' અને તુરંત આખી પંદર હજારની મેદની—

પુષ્કર સરોવર

કોઈ વિગ્રાજ કમળપત્ની વચ્ચે નીતર્યું નીર અગાઉ ક
હોય એવું, કામો નાનકડી સર્વભાગાઓથી પીંદાંન
રાજપુતાના આ રણિવામણ સરોવર નિસર્ગદેવીનું તત
સ્વ દીકરાના દોષ એવું મોટે છે બલભક્ષ કોર આ
નડ માનવોનો પલ્લુ લુલ્લપલ્લટો કરી નાખે એવા પ્રકૃતિ
સૌંદર્યથી ભરિત ધ્યાનોમા તીર્થસ્ત્રો કલાવવામા એ
મદ્ય મહેતુ દરો પુષ્કર તીર્થ દિદુગાનના મધ્યાત આ
મુખ્ય તીર્થસ્ત્રોમાનુ એક-ત્રણાઇનુ મુખ્ય તીર્થ-દળુ
છે કાનિંકો પુનમે ત્વા મોટો મેળો બગાવ છે.

આજમેની પશિમે આવેલી સુદર સર્વભાગાની પા
ખા, માત ગાઇલ દુર, મવા માફ પેરાવાના આ મનોર
સરોવરને કાંડે રાજપુતાનાની નાનુક કાનીમરીના મંદિરો
ધટો ને મકાનો કમા છે રાજપુતાનાના તુલાનુ
રાજ્યોએ બલિભાવપૂર્વક તેની સાથે પુષ્કર પલ ખચા
કુળની રમણીવતીમા નળે પુનિ' કરી છે

પણ મિન્નર કમિશનનો કાર્યપ્રદેશ એટલો સક્રિય રખાયો હતો કે અગલુલ અને તેના મતનો ગાંધીય પક્ષ એની નિમણૂકથી ઉલટા અસતુષ્ટ થયા તેમણે એ મિન્નર કમિશનનો બહિષ્કાર કરવાનું દેશન્યુ.

મિન્નર કમિશને ૧૯૧૯ના ડિસેમ્બરની માસખી તારીખે ઇજ્જતમા પગ મુક્યો તે દિવસથી જ ઇજ્જતમા ઠેરઠેર હડતાળો પડવા માંડી અને જાહેર વિરોધ-પ્રદર્શનો થવા લાગ્યા કોઈ પણ પ્રતિષ્ઠિત મિમગીએ મિન્નર કમિશન પામે જઈ જુવાની ન દીધી સૌકાઈએ કમિશનને એક જ જવાબ દીધો 'જાવ અગલુલ પાસે અને એ કહે તેમ કરો' મિન્નર કમિશન અગલુલના પ્રભાવનુ માપ કાઢી, ઇજ્જતની રાષ્ટ્રીય અસ્થિતા નિરખી, દગ જની પાછુ વિશ્વાસન ગયું.

હોઈ મિન્નરે વિશ્વાસન જઈ, અગલુલની સાથે વાતચીત ચલાવવાની ઇચ્છા બનાવી સાત સદ-ચારીઓ લઈ, ૧૯૨૦ની ૭મી જુને અગલુલ વિશ્વાસન પહોંચ્યો વિશ્વાસનમા હોઈ મિન્નરની પામે તેણે ઇજ્જતની માગણીઓ મુકી પણ ખાસ પરિણામ ન આવ્યું.

આખરે, ઐટલિટનની સરકાર તરફથી ૧૯૨૧ના માર્ચ મહિનામા ઇજ્જત પરત્વે જાહેરનામું બહાર પડ્યું તેમા જાહેર થયું કે આજથી ઐટલિટન ઇજ્જતની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરે છે પણ સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત બનાવનારી કેટલીક શરતો પણ એ જ જાહેરનામામા પ્રકટ થઈ સપૂર્ણ સ્વાધીનતાના પૂર્વરી અગલુલ-પક્ષને એ શરતો કેમ રૂપે ?

અગલુલે ઇજ્જત પાછા આવી એવડા જોરથી પોતાની સપૂર્ણ સ્વાધીનતાની ચળવળ ઉપાડી. તેણે મિસરના વિભાગે વિભાગમા બ્રમણ કર્યું અને મિસરી-ઓને આદેશ દીધો કે 'સપૂર્ણ સ્વાધીનતા—અને લગીરે જોખુ નહિ—એ જ તમારું નિશાન રાખજો' એવો આદેશ આપીને અગલુલ ઇજ્જતના પાટનગરમા પાછો ફર્યો ૧૯૨૧ના ડિસેમ્બર માસમા તેણે એક જંગી રાજદ્વારી મલા બોલાવી અને તેની સમક્ષ રજુ કરવાના રાજકીય હડતના નવા કાર્યકર્મની રૂપ-રેખાઓ જાહેરમાં મુકી. એ જોઈ તે વખતના ઇજ્જતના દાઈ કમિરેનર હોઈ એલેન્બીના હૃદયમા ભારે બીતિ પેસી ગઈ તેણે અગલુલ ઉપર હુકમ

મોકલ્યો કે તમારે રાજદ્વારી ચળવળમાંથી મુક્ત થવું અને તમારા મુળ વતનના ગામડામા જઈને રહેવું અગલુલ એવા અવિચારી અને ઉદત હુકમનો મો જવાબ આપે તેની પામે તો એક જ જવાબ હતો અને તે એ કે 'હું માંડે કાર્ય છોડવાનો નથી.' હોઈ એલેન્બીની આખો રાત્રી જની. પોતાના હુકમની અવ-અણુના કરનાર ઇજ્જતના આત્મામા અગલુલ સામે કોઈ પણ આરોપ પુરવાર કર્યા વિના, તેણે નેને દેશપાર દરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

પોતાના સર્વોપરિ દેશનાયકને દેશપાર જતો જોઈ—મિસરને નામે, એકાંતેરે વર્ષની જહાવરયામા, લયડી પડેલ તબિયત લઈને, જ્યારે સૌકાઈ સર્વ પ્રવૃત્તિ છોડી જિંદગીના છેલ્લા દિવસો સુખમાં માળવા તકસે ભારે, અગલુલને ત્રીજી વખત એ સંજોને વધારી લેતો જોઈ—એ મદાપુરપને વદના કરવા લોકોના ટોળેટોળા એના ધર આગળ ઉભરાવા લાગ્યા બાળક, જુવાન, જૂઠું, સો કોટિના મિસરીઓએ તેમના સરદારના ધર ઉપર ઘેરો નાખ્યો અને 'ધણુ જીવો અગલુલ પાશા'ના જવાબદારી ગગન ગળવી મુક્યું.

એજે જ સેનાપતિનું ફરમાન હતું કે અગલુલનો નામોઆર કોઈ પણ વર્તમાનપત્રમા, કોઈ પણ બાપામા, ક્યાંય પણ, કોઈએ પણ, કહિ ન કરવો. એ આતા તોડનાર એજે જ સેનાપતિનો ભોગ થઈ પકડો એ હુકમ નીકળ્યા પછી, રમઝાનને છેલ્લે દિવસે કરો નગરની બધી મરિજો મિસરીઓથી ચિકાર ભરાઈ ગઈ હતી કેરોની મુખ્ય મરિજોમાં કેરોના તમામ નામકિત ખાનદાન શહેરીઓ નમાઝ પઢવા આવ્યા હતા ઇજ્જતનો ખુદ રાજ પણ પોતાના આખા પ્રધાનમંડળ સાથે હાજર હતો પંદર હજારની જજ્જર મેદની જમી હતી. શહેરીઓની પાચપાચની હારની વચ્ચમા નાગી તલવારવાળા લોકરી સિપાઈ-ઓની એકએક હાર ગોઠવી દેવામા આવી હતી. રખેને કોઈ તોશન કરે, રખેને કોઈ અગલુલના નામનો ઉચ્ચાર કરે, રખેને કોઈ અગલુલના પક્ષમા ભાષણ કરી નાખે! બંગ્લી પુરી થઈ. સર્વત્ર યુપકી પચરાઈ રહી એટલામા મરિજોના એક ખુણામાંથી એક કોમળ, મધુર, રપટ સ્વર ગુજી રહ્યો: 'ધણુ જીવો અગલુલ પાશા!' અને, તુરંત આખી પદર હજારની મેદની—

અધિકારી અને બીજા અધિકારી, અરકારપદ્ધતિ અને પ્રજાપદ્ધતિ સર્વેને મોએથી પ્રતિષેધ થયો: 'ધણુ છવે ઝગલુલ પાશા' ધણુ છવે ઝગલુલ પાશા.'

ઝગલુલને દેશપારીનો દુકમ મળ્યો ત્યારે તેની આવી અજબ લોકપ્રિયતા હતી. એ સમયે ઇજ્જમની સર્વ કોટિની જનતાના હૃદયમાં તેનું આવું અનેક સ્થાન હતું.

અને ઝગલુલની પાછળ તેનો તાજ કોણે પહેર્યો? તેનું કામ કોણે ઉપાડી લીધું? દેશબંધુ ચિત્તરંજનદાસ જેવ જતા તેમની જવાબદારીઓ થીમતી વાસન્તી દેવીએ ઉપાડી લીધી હતી, ગાંધીજી પરાગની દીવાલો પાછળ પુરાના લગ્ન ચાલુ રાખવાની દાક્ષ થીમતી કસ્ટુરબાએ પાડી હતી, તેમ ઇજ્જમમાં પણ ઇજ્જમનો સરદાર ઝગલુલ દેશપાર થતા એ સરદારી ઝગલુલના સદયમંચારિણી થીમતી શોદિયા બાનુએ દસતે મોએ સ્વીકારી લીધી. કોઈ એકેન્બીએ ત્યારે તેમને સંદેશો મોકલાવ્યો કે 'આપને આપના પતિની માથે જવું હોય તો તેમ, નહિ તો બીજા સુદર દયા ખાવાના મથળે જવાની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે' ત્યારે એ બાદાદુર નારીએ એ તુમાખી અંજેજને જવાબ મોકલ્યો કે 'હું તો અહીં જ રહેવાની છું અને મારા આધિનનું કાર્ય ઉપાડી લેવાની છું તમે ઝગલુલના શરીરને દેશપાર કરી શકો, પણ તેનો આત્મા તો અહીં અમારી વચ્ચે અદર્શિત દાગર જ રહેશે. અહીં, તેના જ ઘરમાં, તેના જ આસને. તેનું જ કામ, હું તેની મહોરદાર આગળ પગાવીશ ઝગલુલ કદાચ પરબ્રહ્મા એલિસતવર્ણન યાપ તો પણ શું? તેની પાછળ તેના અનુયાયીઓની દારની દાર ચાલી નીકળશે એ પ્રવાદ તમારો કે કોઈના શંકો કોણવાનો નથી ઇજ્જમની સ્વતંત્રતા અમને પુનઃ પાડી મળ્યા પછી જ અમે જંપવાના છીએ.'

અને સાચે જ, મોદિયા બાનુએ ઇતીહાસની લગ્ન ખરાબર જોશથી ચાલુ રાખી. તેણે અંજેજ માલનો બદિલકાર શરૂ કર્યો ઇજ્જમની રાજધાની કેગમાં ૪૦ સ્ત્રીઓની બદિલકાર સમિતિ નીમાર્ફ અને દેશભરમાં તેની ઉપ-અમેનિઓ સ્થાપવામાં આવી. મોદિયા બાનુની પ્રેરણા નીચે મિસરની પદ્ધતિગીન સ્ત્રીઓએ પણ અંજેજ માલ ન ખરીદવા મિમગી દુદાનદાને

ચિત્તવવા મોદીપહેરાની પ્રતિષ્ઠા ચલાવી.

આ બધી પ્રવૃત્તિને પરિણામે, ઝગલુલની ગેર-દાગરીમાં પણ ઇજ્જમમાં સ્વાધીનતાની લડતનો જુસ્સો ઉત્તરિતર વધતો જ ગયો જગતે જોયું કે ઝગલુલની ગેરદાગરીમાં ઇજ્જમની પ્રજાનું નેતૃત્વ કરે એવી વીરાગતા નારીઓ પણ ઇજ્જમમાં છે.

૧૯૨૩ના એપ્રિલ માસમાં ઝગલુલને, તખ્તી નખિ-યતને કારણે દેશપારીની સજામાંથી મુક્તિ બહુવામાં આવી. ઝગલુલને માટે અધીરી મિસરી પ્રજાએ તેનું આદરણી સ્વાગત કર્યું. ઝગલુલે ઇજ્જમમાં પગ મુકતાની સાથે જ, ૧૯૨૩ના ફેબ્રુઆરી માસની ૨૮મી તારીએ ઇજ્જમના વડા પ્રધાન લોઈકે ન્મોજે ઇજ્જમને 'સ્વાધીનતા' બહુવાનો જે દુગારો ખરીતો બદાર પાડ્યો દતો તેની સખ્ત આટકણી કાઢી નાખી. એ ખરીતાને અંજેજની ધૂનના અને કપટઆજ્ઞાના નામ આપ્યા અને ઇજ્જમવાસીઓને સાચી અને સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મેળવવા વધારે જોષમનસર પ્રયત્નો કરવા દાક્ષ દીધી. બીજી તરફથી, એ જ ઉદ્દેશથી, તેણે પોતે ૧૯૨૪ના જાન્યુઆરીમાં, તવા બંધારણ મુજબની ધારાસભાને સર કરી લેવા પોતાના પત્નને સુદણીમાં ઉનારવાની તૈયારી કરી. એ સુદણીમાં ઝગલુલના પહેા ધારાસભાની કુલ ૯૦ દલા જગ્યાઓ સર કરી લીધી ઝગલુલ પાશાએ પોતાનું પ્રધાન મંત્રી રચ્યું. ઝગલુલના મરતક ઉપર ઇજ્જમના વડા પ્રધાનનો તાજ પહેરાયો.

પોતાના દાયમાં દેશની લગામો આવતા જ, તેણે ઇજ્જમની સંપૂર્ણ સ્વાધીનતાનો પ્રથમ ઉપાયો. ઇજ્જમને જે પાત્ર સરનેએ સ્વાધીનતાની ખલિસ કરવામાં આવી હતી તે પાત્રે સરતો કદારી નાખવા ઝગલુલે પ્રથમ ગાંધો એ વેળા વિસાવનમાં મજુર-પત્ત મત્તાધીસ દતો અને રામમે મેંકેડાનદર વડા પ્રધાનની ગાદી ઉપર દતો ઝગલુલ મમાધાનની આશાએ ઇજ્જમ ગયો વિસાવનના અને ઇજ્જમના વડા પ્રધા-નોની મુલાકાત થઈ. ઝગલુલ અને મેંકેડાનદરે દિલ ખોલીને વાતો કરી ઝગલુલે ઇજ્જમની સ્વતંત્રતાને સાચી સ્વતંત્રતા બનાવવા નીચેની શરતો મુજી:

(૧) ઇજ્જમના મુલકમાર્થી અંજેજ શરૂકરો

છાતી થયો

(૨) ઇજ્જમના નાણાખાતા અને ન્યાયખાતા ઉપર ભેસાડવામાં આવેલા અત્રેજ સલાહકારોને પાછા બોલાવી દેશે

(૩) ઇજ્જમના રાજકાગભાર ઉપર—ખાત કરીને તેના વિદેશગમ્યકાર ઉપર કોઇ જનનો અકુશ ન રાખે

(૪) ઇજ્જમમાં વમતા વિદેશીઓ અને નાની કેમોનું તેમજ સુએઝ કેનાલનું રક્ષણ કરવાનો દાવો છોડી દેશે

(૫) સુદાન ઉપર ઇજ્જમની જ સત્તા છે, એટલે સુદાન જાખનમાં અધા પ્રકારની દખલ અથ કરે

પણ અગલુલના આ પાસે મુદ્દાઓ પ્રત્યે રામસે ઍકડોનદસ કર્યું જ લડુ આપી શકે એ નહિ અગલુલની અવગણના થઇ કર્યુ જ પરિણામ મેળવવા વિના અગલુલ પાછો ફરે

અને એ જ વર્ષના-૧૯૮૪ના-નવેમ્બર માસમાં, ઇજ્જમનો મામલો ફરીવાર રમે ચડ્યો સુદાનના ગર્બર જનરલ સફાર મર લીટોકેમનુ કેરો નગરની બજારમાં થોળે ટિવમે ખુન થયુ ' અંગ્રેજોને એ બહુ વસમુ લાગ્યુ તેમણે એ ખુનની શિખા તગિ ઇજ્જમને પાત્ર લાખ પાઉન્ડનો દડ અને ખીજ અતત્ર પ્રગવને અપમાન કરનારી શરતો ફરમાવી અગલુલે એવી બેઇન્ટીબની શરતો સ્વીકારવા કરતા પ્રધાનપદનો ત્યાગ કર્યો

૧૯૮૨માં ફરીવાર ચુટળીએ થઇ, ત્યારે પણ અગલુલના પહે સખજ બહુમતિ સાથે ધાગસભામાં પ્રવેશ કર્યો પછી તો અગલુલની તખિયત ટિવમે દિવસે વધારે નખજી પડતી ચાતી તો જે નિંદગીની છેત્રી ધડી સુધી એ ગખૂવિધાનાએ પોતાનુ ગખૂ-વિધાનનુ કાર્ય કર્યાં ડ્યુ આખરે ૧૯૮૭ના આગસ્ટ માસની ૨૩મી તારીખે એ નગરની તેની કર્મચૂમિનો ત્યાગ કરી ખુદાના દરબારમાં ચાવી નીકળ્યો અને ઇજ્જમના ઇતિહાસકારનુ એક અત્યત મદત્તનુ પ્રકરણ પુરે થયુ

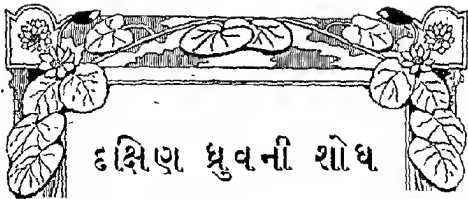
ઇજ્જમની મેવામાં જ જીવનપુખ્ત સમર્પી કૃતાર્થના અનુભવનાર અને જીવનની છેત્રી નડીઓએ પણ ઇજ્જમનુ જ નામ રટનાર આ અગલુલના દેગજાખ-

વોએ, એ વીગનર પ્રત્યે પ્રગ્નકીય પ્રેમભાવ દાખવવા, એ ગખૂવિધાનાનુ સમરણ પ્રગ્નકીય સ્મૃતિમાં શાશ્વત આકી ગખવા, કેરો અને એકેકજા-ત્રીઆ શહેરોમાં તેની આરગપ્રતિમાઓ સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે વિશેષમાં, અગલુલનુ મકાન ખરીદીને ત્યા અગલુલના મૃતદેહને મધરો રાખી અને તેની આમપાસ ઇજ્જમના ગોરવની વસ્ત્રઓનુ સમદરચાન કરીને, અગલુલ-મંથદરચાન રચવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

ઇજ્જમની પ્રગ્ન વીગ અગલુલની પ્રતિમા નિહાળશે ને તેના દર્શને નવપેરણા પામી, સ્વમાનભર્યુ પ્રગ્નકીય જીવન જીવવાનો નવકિત્સાદ અનુભવશે ઇજ્જમના ભારી પ્રગ્નજનો એ અગલુલ-સમદરચાનની યાત્રા કરશે અને, ઇજ્જમમાં જ્યારે થોળેર અધકાર જવાયો હતો, ઇજ્જમના પ્રગ્નજન જ્યારે પરાધીનતાની જાજરે પડેલી નિર્બળ જીવન જીવી રહ્યા હતા, ઇજ્જમે જ્યારે પુનર-જીવનની બધીયે આશાઓ છોડી દીધી હતી ત્યારે, એ અધકારને વિધાની પ્રકાર પ્રગટાવનાર, એ પરા-ધીનતાની જાજરે તોડી ફેંટા દેનાર, એ નિરાશાને સ્થાને નવ આશાનો સંદેશ આપનાર નરરીરના મુન દેહના દર્શન કરી, એ સંમદરચાનના પવિત્ર વાંગ-વજ્રભાષી દેશપ્રેમ અને દેશમેવાનો નવો પયગામ મેળવી, ગિસરની ભકિતમાં જ જીવન અર્પી દેવાનો મક્કમ નિરાધાર ગ્યશે એ જીવાનોનો સવ જગતને સુણાવશે કે અગલુલના દેહનુ અવસાન થયુ છે, પણ અગલુલ જીવે છે, અને નેપોલિયન ને નેક્સન, લેનિન ને મેઝીની, તિલક ને ચિત્તર જન, સુન યાટ મેન ને એવા અનેકાનેક રાખૂવિધાયકો અનન જીવન જીવી રહ્યા છે તેમ, સૃષ્ટિના અત સુધી જીવ્યા કરશે

કલકલાઇ કોકારી

[આ જીવનચિત્રનો પ્રુખ્ત ભાગ તા ૩-૯-૨૦૧૧ના સોશાઇટીમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે તે પૃષ્ઠ, 'કુમાર' મટે આ ચિત્ર ફરીથી દોરતુ મારે સાર મુકેલ હતા, કેટલીક રેખાઓ બુંસાઇ જવાથી ક્ષતિ હતી; અને આપણા કુમારો પાસે અગલુલની પ્રિણામથી જીવનકથા વિસ્તારથી રજૂ તો કરવી જ જોઈએ એટલે મુજ લેખમાં ત્રણેક નવા પ્રસંગો ઉમેરી તે અત્રે સાદર રજૂ કરૂં છું આ લેખ વાંચી, 'સોશાઇટી'ના મુજ લેખની સ્મૃતિ સદેહે તાજ થવાની સખાવના હોવાથી, કોઇ વાચક કઇ વિભગમાં ન પડે એટલા ખાતર જ આટલો ખુલાસો —ક]

દક્ષિણ ધ્રુવની શોધ

'To strive, to seek, to find, and not to yield'

મહાસિદ્ધિ મારે મગડુ, જ્યાં યાઉં, ન નમડું

કુપ્ટન રોકેટ પેન્સિલથી મળેલી એ ચિટ્ટી વાળીને ધીમેથી તેના કવરમા પાછી મુકી અને જરૂરના પ્રયત્ન વેશન તરફ શ્રમ્ય દૃષ્ટિ નાખી. તેના મિત્રો તેની સામે જોઈ રહ્યાં, અને તેના સખન ચહેરા ઉપરથી પ્રાર્થુ કે કંપબોલની એ ચિટ્ટી અવરત કાઢક ખરાબ સમાચાર આપી છે.

'એમ્સન જોન્સના અખાત પામે છે.' થોડી વાર રહી કુપ્ટન રોકેટ બોલ્યો. રોકેટ આ આખા દુકાદીનો આગેવાન હતો. તેની છુદ્દિ અને સક્રિયતા રોનો પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. ઉચ્ચ ધ્રુવની શોધથી તેણે આ અને મુશ્કેલી માખિન કરી બનાવ્યા હતા. તે અત્યારે પોતાની એક રાણી સાથે દક્ષિણ ધ્રુવની શોધમાં, દક્ષિણ ધ્રુવથી ૭૦૦ માઇલ દૂર આવેલા કેપ ઇવાન્સમાં આવી પહોંચ્યો હતો, અને આગળ વધવાની તૈયારી કરવામા રોકાએલો હતો.

'શું કહ્યો છે?' જાણે વાત માની ન ચકાસી હોય તેમ બધા ચમકીને એકીસાથે બોલી ઉઠ્યા.

'હા; કંપબોલ તેને મળ્યો હતો. એ લખે છે કે એમ્સન પામે દક્ષિણ ધ્રુવ સુધી પહોંચવા માટે પુરુષ કુતરા છે. હું નહોતો! ધારતો કે ને એટલા બધાને સહીસામત ખરડમા લઈ આવી ચકરો પથ તેમ થયુ ખર.' કુપ્ટન રોકેટ ખુલાસો કર્યો.

'દક્ષિણ ધ્રુવે પ્રથમ પહોંચવાની શરતમા આપણી સામે છતવાતો તેને કેટલા ટકા સંખ્ય છે?' આ આકરી શરત છતવાતી સાબળીથી ચમકતી આબો પાળા ચેરી-ગિરાડો પ્રશ્ન કર્યો.

'જ્યાં ન ટકા તેના પગમાં છે. એક તો ને ધ્રુવ તરફ આપણથી ૬૦ માઇલ આગળ છે; એટલે ધ્રુવે પહોંચતા રતનામા આપણી પર્વતની ધારાએ પહોંચવામા તે આપણી આગળ દસ દિવસ થાય, બીજું, ટકા કરતા કુતરા શિયાળો ઉતરતા મુંસાફરી માટે જરૂરી તૈયાર થઇ શકે.

દલે આપણે તો ચેકકરને નહીં કરેમા તથા બેએકા રગતે જવાના છીએ, એટલે માર્ગમા ધ્રુવ આવવાનું છે તે બરાબર નાહીએ છીએ. એમ્સન તો તફન નવે જ રરને જાય છે. એટલે તે રરતો કમય સહેલો પથ હોય,—અથવા અતિ વિકટ પથ નીકળી આવે આ બધી વિચાર કરતા મને એમ લાગે છે કે છતવા ટકા તેની તરફેણમાં છે.' રોકેટ વિગતવાર જવાબ આપ્યો.

'ત્યારે આપણે શું કરીશું?—જરૂરી કુચ કરી આગળ ચલાવો થતા?' એટલે-અને પુછ્યું.

'ના ના, તે તો બને જ નહિ. આપણો કાર્ય-ક્રમ એવો તો ચોક્કસ કર્યો છે, જ્યાં વિગતો એટલી નહીં કરી રાખી છે કે ઉનાવળ કરવા બતાં આપણે બેજગમા આવી પરીએ. આપણા દેશની આગર બજાવવા નેટલું બનશે તેટલું કરશું. બે નોંવેટઅને આપણને આ ચરતમા દગવે તો તે પક્ષ તેમનો છે. અને ખરૂ પુછો તો આ સાદસની અને તેના પરિ-લાક્ષની જ કીમત છે; નહિ કે તેની પાછળ રહેલ માન અને પ્રશસ્તી.' રોકેટ વિચારપૂર્વકે જણાવ્યું.

'તો દલે આપણો કાર્યક્રમ શો?' ચેરી-ગિરાડો

પુછયું

‘ પ્રથમની માફક જ નાનપણે આપણે કાદ માલજય જ નથી આપણે તો નક્કી કરેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે પર્વતની ધારેએ પહોચીએ ત્યા સુધી—અને આગળ પણ—મુકરર કરેલા રથભાગે ખોરાક તથા બળતણ મુકતા જવું. અને પછી ખાસ ચુનંદા અમુક મજબુત માણસો જ મારી સાથે ધ્રુવની શોધ માટે આગળ ધંપે, બાકીના પાછા વળે કેમકે ઠેક સુધી બધાને ચાલે તેટલો ખોરાક આપણી સાથે ખેંચી જવો અશક્ય છે ’ રેકોર્ડે ખુલાસો કર્યો.

રેકોર્ડને શોધેલે રસ્તે થઈ દક્ષિણ ધ્રુવ પહોચવાના અને ત્યાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વાવડો રોપવાના વિચારથી આખું ઈંગ્લેન્ડ બળભળી ઊંચુ હતું આખા મામાન્યમાથી વીણી કાઢેલા કેપ ચુનંદા સાદમિક યુવનોના આ સવને વિપુલ સામગ્રીઓથી અને વિદ્યાનની છેલ્લામાં છેલ્લી શોધોના સાધનો વડે સજ્જ કરી, ઉત્તર ધ્રુવની શોધના સાદસ માટે પકા-એલા બાહોશ શોધક રેકોર્ડને રેકોર્ડની સગદારી તથે દક્ષિણ ધ્રુવ માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો એ કેપમાં એછે એવો નહોતો કે જેણે દુનિયાનો એક નહિ તો બીજો ભાગ ન શોધ્યો હોય વળાંકે આછી સામગ્રી તથા સગવડવાળા નૌવેના સવને દરાવવા માટે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યે પોતાના તમામ ભંડારો આ સધ આગળ ખુલ્લા મુકી દીધા હતા દક્ષિણ ધ્રુવે પ્રથમ પહોચવા માટે આ કાર્ક નાનુંસું આકર્ષણ નહોતું. છતાં સવના દરેક માણસની જિંદગી માટે પોતે બેખમ્મર છે તે વિચાર આગળ માન અને પ્રશસાના વિચારો રેકોર્ડે દૂર મુકી દીધા હતા ખરી મરદાનગીથી જરૂર કામ કરતું, પણ દાર્તિ, માન અને પ્રશસાના લોભથી તો દૂર જ રહેતું, એ તેનો સિદ્ધાંત હતો.

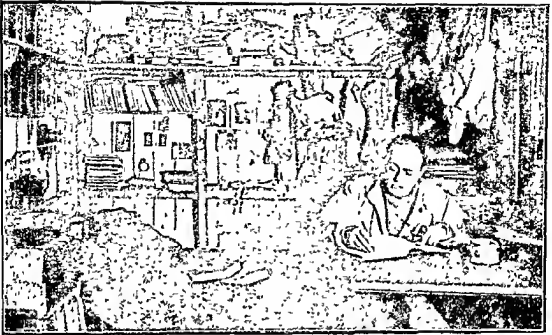
શિયાળાના લાખા મદિના આ મધ કેપ ઇવાન્સમાં જ પડી રહ્યો આજુબાજુ સફેદ બરફ અને નિષ્પ્રાણ નિર્જનતા તેમને ધેરી રહી હતી રેમ્પબેજના છેલ્લા પત્ર પછી તેમણે નૌવેના સવ બાળક કાઢ સાંભળ્યું નહોતું. કેપ ઇવાન્સથી ૭૦૦ માઇલ દૂર દક્ષિણ ધ્રુવ આવી રહ્યો હતો. આ અંતરની વચ્ચે બરફથી સફેદ જમીન, બરફથી છવાએલા પર્વતો,

બરફથી ઢકાયેલી શુદ્ધાઓ અને ખીણો તથા ચારે બાજુ આવી રહેલી સફેદ સિનિજરેખાઓ મિનાષ બીજાં કાઢ જ દષ્ટિગોચર થતું નહોતું બરફની રજને આમનેમ વાવાઝોડામાં ઊઠાડી સર્વત્ર બરફનાં સફેદ મોજા બનાવી મુકતો નાખતું હતું પવન સતત વાયા કરતો હતો. આ બરફ એવો તો ધોયો હતો કે રેલેન્-ગાડી પણ તેમાં મદા મુસીંગને ચાલી ચકતી હતી વળાંકે ગાડીના ચારા અને ધરીમાં બરફના કણો એવા તો સંજ્જાય ચોટી જતા. કે કુતરા કે ટટ્ટુ પણ તેને ખેંચતા હતાશ થઈ જતા.

આ સાદસમાં તેમની ફતેહનો એકમાત્ર આધાર ખોરાક અને બળતણની વ્યવસ્થા ઉપર હતો. દર દસ માઇલને અંતરે બળતણ તથા ખોરાક એવી રીતે ગોઠવતા જવા કે પાછા ફરના કાર્ક અડચણ ન આવે કેપ ઇવાન્સમાં એક મજબુત છપર ઊંચું કરવામાં આવ્યું હતું અને તેની અંદર આ આખા સવને પુરા બે વર્ષ ચાલે એટલો ખોરાક ભરવામાં આવ્યો હતો વળાંકે ટટ્ટુઓ માટે વિદ્યાનની રીતે ખાસ તૈયાર કરેલ જોશાણુ પણ તેટલા જ પ્રમાણમાં લાવવામાં આવ્યું હતું અને ૧૯૧૧ નું ભગભગ આખું વર્ષ ધ્રુવ ઉપરની ચડાઇની તૈયારીમાં તથા જાણીના માર્ગ પર ખોરાક ગોઠવવાના કામમાં કેપ ઇવાન્સમાં પસાર થયું મનુ-બળબુદ્ધિ જેટલી કરી શકે તેટલી સગવડો કરવામાં આવી હતી. વર્ષનો એવો સમય પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે ઠંડી અને વાવાઝોડા ઓછા હોય પણ કુદરત કંઈ વખતે શું કરશે તે કોણ કહી શકે ?

અતે, સને ૧૯૧૧ની ૧લી નવેમ્બરે કુતરા, ટટ્ટુ અને માણસોનો એક સવ લાખી દારમાં દક્ષિણ ધ્રુવની શોધ માટે કેપ ઇવાન્સથી ઉપડ્યો અને પાછળ રહેલા માણસોએ ફતેહની ગંગનબેદી ગર્જનાથી તેને વિદાયગીરી આપી.

કેપ ઇવાન્સથી પર્વતોની ધારો સુધી બોગક ગોઠવવાના કામમાં ધણા ટટ્ટુ મરી ગયા હતા,— માત્ર નવ જ બાકી રહ્યા હતાં તેમાંનું એક ટટ્ટુ તો મજબૂતે ચોપીસમે દિવસે જ મરી ગયું પછી તો એક પછી એક મરણને શરણ થવા લાગ્યા તેનો ઉપયોગ કુતરા અને માણસોના ખોરાકમાં કરવામાં

કેપ હોબન્સમાના પડાવમાની પોતાની નાનકડી ઓરડીમા ઊભરી લખતો કેપ્ટન સ્કૉટ

આવ્યો. રસ્તો ધણો જ ખરાબ હોવા છતાં આ સંધે તા. ૧૧મી ડિસેમ્બર સુધીમા સારી મજલ કરી. દરે કુનરા સ્લેન્ગ-ગાડી ખેંચવાનું કામ કરી રહે તેમ નહોતું તેથી તેમને મી. મી.અર્લ સાથે પાછા મોકલવામા આવ્યા અને બધી મામાન ત્રણ સ્લેન્ગ-ગાડીમા ગોઠવી તે ખેંચવાનું કામ બાકી રહેલા બાર માણસોએ માથે લીધું આ બાર માણસમાંથી પશુ પર્વતની ધારોએ પહોંચ્યા પછી તેા માત્ર ચાર અથવા પાંચને જ પસંદ કરવાના હતા, કેમકે છેલ્લી મુસાફરીમા જેમ માણસો થોડા, તેમ સાથે લઈ જવાનો ખોરાક પણ થોડો, એટલે ખેંચવાનું વજન પણ થોડું. અને બધી દત્તેદનો આવાર થોડા વળન અને સારા ખોરાક ઉપર જ હતો. અગિયાર દિવસ પછી એક સ્લેન્ગ-ગાડી અને ત્રણ માણસોને પાછા મોકલવામાં આવ્યા, અને ૪ થી નવ-સુઆરીએ બે ગાડી ને નવ માણસો દક્ષિણ દ્રુવથી ૧૫૦ માઈલ દૂર આવેલ પર્વતની ધારોએ પહોંચ્યાં.

અહીં હવે નવમાંથી પાંચ માણસની પસંદગી કરવાની હતી કે જેમને કદાચ દક્ષિણ દ્રુવ શોધવાનો યશ મળે. આ કામ કેપ્ટન સ્કૉટ માટે ધણું જ કઠિન હતું આટલે દૂર અને દ્રુવની આટલે નજીક આવ્યા પછી કોઈને પાછા ફરવાનું કહેવું એથી વધુ નિરાશા-

જનક બીજું શું હોઈ શકે ? પણ આ પાસે જણમા સાચા ખેલાડીનો લુરસો હતો તેમાના એકેને અંગત માનની પરવા નહોતી. પરવા હતી માત્ર કાર્ય પાર પાડવાની, દેશની આગર જાળવવાની, વળી વધુ-વિકટ કામ તો દરે જ હતું. અહીંથી દ્રુવ સુધીનો મુશ્કેલ તદ્દન અગત્યનો હતો. સ્કૉટન આથી સહેજ જ આગળ ગયો હતો તેઓ લગભગ ૧૦૦૦૦ ફુટ ઉંચે આવી પહોંચ્યા હતા, છતાં પર્વતની ધારો હજી વધુ ને વધુ ઉંચે જતી હતી, અને તે કેટલી ઉંચાઈએ પહોંચશે તેની કોઈને ખબર નહોતી. જેમજેમ ઉંચે જાય તેમતેમ ઠંડી અને તોફાન વધતા જતા હતા. ગાડી ખેંચતા માટે દરે ટકુ કે કુનરા નહોતા. વળી, જતી વખતે ખાવા માટે તથા વળના પછી કામમાં આવે એ માટે માથે બે વખતનો ખોરાક લઈ જવાનો હતો. 'લોખંડી રતાપુઓ' અને મજબૂત ચરીર જ માત્ર આ સફર માટે પુરતા નહોતાં. કાર્ય સિદ્ધ કરવાના અડગ અભિગમની એથી પણ વધારે જરૂર હતી આ બધી વિચાર કરી સ્કૉટે પોતાની પસંદગી કરી તે પોતાના ચારે મિત્રોના વર્ણન આપતા લખે છે કે :

‘(૧) ડૉ. વિલ્સન: સને ૧૯૦૪મા ઉત્તર દ્રુવની શોધમાં મારો સાથી હતો. એ તેના જેવો ઉત્તમ

ચારિત્ર્યપાન માણુમ કદિ જોયો નથી" જેમજેમ તેનો સદ્વાસ વધે છે તેમતેમ તેને માટે માનં વધે છે.

(૨) આવર્સ જેકે સ્ક્રમા તે સૌથી નાનો છે, જના સૌથી વધુ મજબુત તે છે. તેના નાના મજબુત શરીરને કોઈ ચીજ ધ્વજ કરી શકતી નથી તેની શક્તિ અગાધ છે ને અમને તે એક ખગ્નના રૂપ છે.

(૩) ઈવાન્સ-સૌથી વિશેષ જોરશર છે અને જાડી તેના જેટલી કોઈ ખેતી શકતુ નથી. તે પોતાનુ કામ જલદી પુરૂ કરી ખીમને મદદ કરવા હમેશા તૈયાર હોય છે.

(૪) એટ્સ એટ્સની પદ્ધતી પ્રથમ ટટ્ટની માવજત માટે કરવામા આવી હતી ટટ્ટ સખી તેનુ જ્ઞાન ધણુ છે તે ટટ્ટ સાથે જ બધા વખત રહે છે, કેટલીક વાર સુએ છે પણ માથે જ્યારે ટટ્ટ મરી ગયા હ્યારે ધીલીબર એમ લાગ્યુ કે હવે આ સંવમા તેની જરૂર નથી પણ રસેજ-ગાડી ખેતવામા પોતે સૌમા ઉત્તમ છે એવુ તેણે થોડા જ વખતમા જનાવી આપ્યુ, અને તેથી છેલ્લી પદ્ધતીમા તેનુ નામ આપ્યુ.

દક્ષિણ દ્રુવથી માત્ર દોઢ સે માઇલ દૂરના એ પકાવથી, બાકીના માણુમેની છેલ્લી ટુકડી પાછી ફરી અને એક ગાડી અને આ પાચ જણુએ મુના-ફરી શરૂ કરી હવે જ તેમને ખરી મુશ્કેલીનુ જ્ઞાન થયા લાગ્યુ ધીમેધીમે ખરફનો વરમાદ પડ્યા કરતો હતો. સખત હોડા પવન જેસભેર પુકાતો હતો ખોરાક ભરેલી રસેજ-ગાડી વજનમા બહુ જ ભારે યર્ધ મછ હતી અને અવારનવાર તે બરફમા ઊંડી ઉતરી જતી હતી કોઈકોઈ વાર તો ખરફની ધારેમાથી ઉઠી વળા જાય તેમ થતુ હતુ રસ્તો ખરાબ હોવાથી તેમને ચાલવાને બદલે લગભગ કુદવુ પડતુ હતુ, અને કેટલીક વાર ખરફના તોફાન એવા તો જોરથી શરૂ થતા કે તેમને ગપટી ઉભી કરી લાખા વખત સુધીતેમા જ ભરણ રહેયુ પડતુ આવા સન્નેગોમા, આ પાચ સાદસિક વીરો, જાણે પાડવો દિમાચળ મળવા જતા હોય એમ, મહામુસીબતે પણ હીમતજેર દર અગિવાર કલાકે માત્ર બાર માઇલને દિસામે આગળ વધતા હતા એટલામા રસેજ-ગાડી સમી કરતા ઇવાન્સનો દાય ધવાયો. અને તેમાં હડી દાખલ થવાથી પીડા અસહ્ય યર્ધ પડી

જેમજેમ તેઓ આગળ જતા ગયા તેમતેમ ગાડીનો ભાર ઓછો થતો ગયો; કેમકે દર દસ માઇલે તેઓ ખોરાક અને બળતણ માટે પેટ્રોલ મુકતા જતા અને પાછા ફરતી વેળા એ રથજ જલદી જરૂરે એટલા માટે તેના ઉપર પરથરનો મોટો દગલો કરતા જતા હવે તો તેઓ પર્વતની ઉંચામા ઉંચી ધારે પહોચી ગયા હતા અને આગળ રસ્તો ઢાળવાળો હોઈ ગાડી ખેતવાનુ મહેલ હતુ. જતા સૌ એટલા બધા નખળા પડી ગયા હતા કે દલકી યંત્રેવી ગાડી અને ઢોળાવને રસ્તો પણ તેમનુ કામ સહેલુ કરી શક્યા નહિ ૧૬મી જાન્યુઆરીએ તેઓ દ્રુવથી માત્ર ૨૭ માઇલ દૂર હતા માત્ર જો જ મજલ-અને ફતેહ તેમની સમક્ષ હતી.

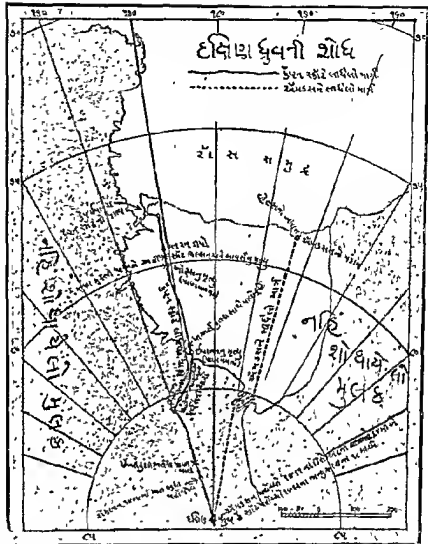
હવે અંમંડસનની ટુકડીની વાતો વારવાર થતી હતી 'નાવેંજ અને ક્યા ગયા દશે ? તેઓ દ્રુવે પહોચ્યા દશે કે નહિ ? તેમને નવો માર્ગ કેવો નીવડ્યો દશે ?' આ બધા તેમની હમેશની ચચાંત વિષયે હતા તેમના રજામા ઘણા દિવસોથી કોઈ માણુમ આવ્યુ હોય કે દ્રુવ તરફ ગયુ હોય તેથી નિશાની સરખી પણ મળી આવતી નહોતી આથી ફક્ષિણ દ્રુવની શોધનો યશ પોતાના જ દેશને મળવાની તેમને આશા બંધાઈ.

આ ઉત્સાહમા ખીજે દિવસે વહેલી સવારે તેમણે દસજલ કુચ શરૂ કરી અપેાર થતા સુધીમા તો તેઓ દ્રુવથી ૨૦ માઇલ દૂર આવી પહોચ્યા એટલામા આવસે દૂર એક કાળું ટપકુ જેયુ પ્રથમ તો તેણે તેને કુદતી રીતે ગોઠવાયેલો પરથરનો દગલો માન્યો. પણ તેમના દિલમા તો ચોક્કસ એમ જ થયુ કે તેમની આશા ઘણા ભેગી મળી ગઈ હતી. થોડો વખત આગળ ચાલ્યા પછી તેમની ચોક્કસ ખાનદી યર્ધ કે તે એક દડ સાથે જાયેલો કાંચો વાવટો છે. હવે તો આજુબાજુ જમીન ઉપર રસેજ-ગાડી અને માણુમેનાં પગજાની પુષ્કળ નિશાનીઓ જણવા લાગી આટલુ નેખર ખેડ્યા પછી અને આટઆટલી મુશ્કેલીઓ વેડ્યા પછી આ નિશાનાના ઘા ઘણે ભારે હતા. તે રાત્રે તેઓને બીલકુલ ઉંચ આવી નહિ દ્રુવની નજરે આટલા બધા આવ્યા તો હવે નાવેંના વાવટાની અડોઅડ બ્રિટિશ વાવટો પણ શોધવો જ બેધએ એમ તેમને લાગ્યુ, અને ખીજે દિવસે તેઓ

જરાબર દક્ષિણ દ્રુવ ઉપર પહોંચ્યા.

દ્રુવથી એ માઇલ દૂર તેમણે એક નાનો તંબુ જોયો. તેમા પાંચ નૉર્વેજીઅનો સ્કૉટને માટે એક પત્ર મુદ્રા ગયા હતા તેમા દ્રુવ સંબંધી જરાબર અક્ષાંશવાર વર્ણન તથા પાંચે શોધક નૉર્વેજીઅન નીર નરોના નામ હતા, આ લોકોએ પીળે આંખો ત્રિવસ દ્રુવની આશુળ્યાશુમા પસાર કર્યો

સાચા ખેસાડીની ઉદારતાથી સ્કૉટ પોતાની કાયરીમા એમંડસન માટે નીચે પ્રમાણે નોંધ કરી નૉર્વેજીઅનોએ જરાબર દક્ષિણ દ્રુવ શોધી કાઢ્યા છે. હું માનું છું કે દક્ષિણ દ્રુવ દરિયાની સપાટીથી ૬૫૦૦ ફીટ હશે છે.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વાવરો રાખી, નિગરા થએલા આ પાંચ સાહસિકોએ 'દક્ષિણ દ્રુવે પોતે થોડા મોડા પહોંચ્યા' એ સમાચાર દેયા પાછી કેપ ધવાન્સ તરફ ૭૦૦ માઇલની લાળી મુસાફરી શરૂ કરી કુદરતની પણ એક અસિદારી જ ને, કે આજ દિવસ સુધી અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં દક્ષિણ દ્રુવ અબેધ અને દુર્ગમ રહ્યા, અને જ્યારે પહોંચ્યા ત્યારે છેલ્લા એક જ માસમા બે પ્રગળતા પાંચપાંચ માણસો ત્યાં પહોંચી શક્યા.

નિગરા હુદયે અને નિર્ગળ પગલે સ્કૉટની ટુકડીએ આવ્યા હતા તે જ રસ્તે પાછી મુસાફરી શરૂ કરી ત્રિવસેદિવસે ખોરાકનો લાગ જોડો થતો હતો અને પાછળથી પવન પુકાતો હતો, એટલે ચાલવામા વિશેષ આનુકુળતા આવતી, છતાં રસ્તાની મુશ્કેલીઓ તે નેની

તે જ હતી. પહેલાં સો માઇલ તો જોનજોતામા પુરા થઇ ગયા માત્ર ઇવાન્સને નાફે દંડી લાગી ગઇ હતી તે જ ચિંતાનું કારણ હતું.

પણ ૨૨મી નવંબરના રોજે બરફનું મહા ભીયણ તોફાન શરૂ થયું છેક બપોર સુધી તેમને તથુમા ભરાઇ રહેવું પડ્યું બપોરના ચાર કલાકમા તેઓ માત્ર ૭ માઇલ જઇ શક્યા. તેઓ ધારોની ટોચે પહોંચ્યા ત્યારે ઇવાન્સ અને જોર્જસ શોધપોય થઇ ગયા હતા અને ડૉ. વિલ્સનની આંખોમા દડીને લીધે સખ્ત ધીપ શરૂ થઇ હતી.

આટલેથી જ તેમની મુશ્કેલીઓ કંઈ અટકી નહિ, દક્ષિણ દ્રુવના હીમ-કટિબધનાં તોફાનોએ તો તેમનો અજબ પીછો લીધો સખ્ત દંડી સાથે એવો જોસબેર

પવન પુકાતો હતો, ગ્રીણી રેતી અને જગના કણ એવા તો ઉડતા દના અને સૂર્ય વગરના વિચિત્ર પ્રકાશ-મા વસ્તુઓ એવી તો વિચિત્ર સ્વરૂપમા દેખાતી હતી કે આ સાદસિકેતને જાણે મોત મળી જ્યા ધન્યુ આવતુ હોય તેવુ ભાસતુ હતું.

આટલી મુશ્કેલીઓ હજુ જાણે પુરતી ન હોય તેમ ડૉ વિવ્હનને પગ મરડાયો અને તે સ્વેચ્છ-ખાદી ખેંચી શકે તેમ રહ્યું નહિ. બરફથી દહાએલા એક ખાડામા રફોટ પડ્યો અને તેનુ આખુ શરીર જખમી થયુ. ઇવાન્સનો દાથ હજુ સારો થયો ન હતો ત્યાં એને વિશેષ દંડી લાગવાથી તે તદ્દન નકામો થઈ ગયો વળી તે એક મોટા ખાડામા પડી ગયો જેમાથી તેને મદા મહેનતે બહાર કાઢી શકાયો ફરીવાર તે અને રફોટ ખીજા ખાડામા પડી ગયા, અને સ્વાર પછી ઇવાન્સ એવો તો સોથ થઈ ગયો કે તે માડમાડ પાછળ ચાલેનો, બીજાકુલ જોણતો નહિ અને તેનો દશેશનો દસનો ચહેરો ગમગીન થઈ ગયો હતો અને ઓદમના પગને પછુ દંડી લાગી, તેમા ફરતુ બાહી બટકી ગયુ અને સખ્ત શ્વળ શર થયુ.

૨૧ દિવસમા તેઓ પર્વતની ધારો ઓળંગી ગયા અને રફોટ આશા બાધી કે હવે દંડી કાઢક ઓછી થશે અને તોફાન શાત પડશે ટ્રિવેન્સિયે ઇવાન્સની તખિયત ખરાબ થવા લાગી અસ્વાદ મુધી તો તેમને મુકેલો જોગક જડતો હતો, પછુ તા ૧૧ મી ફેબ્રુઆરીએ તેઓ એક અતિ વિકટ માર્ગે આવી પહોંચ્યા ત્યાં બરફ બહુ જ પેચિયો અને લપમખો હતો ને ખાઈઓ આડીઅવળી એવી તો આડી રહી હતી કે તેમાથી માર્ગ મોઘવો બહુ જ મુશ્કેલ હતો પ્રકાશ એવો તો વિચિત્ર હતો કે કોઈ વસ્તુનો અસલ આકાર કે ગંગ દેખાય જ નહિ બધી વસ્તુઓ ઘણા જ વિચિત્ર આકારની દેખાતી હતી આ ગિચિત્રમા બીજાકુલ આગળ ચાલી શકાય તેમ નહોતુ તેથી તેમને મુળ દિશા પડતી મુળ ગરનાની બીજી બાજુ મદજુ કરતી પડી આનુ પરિણામ એ આખુ કે જ્યારે આગળ જતા તેઓ મુળ રસ્તે આવ્યા સારે તેમણે મુકેલો જોરાક તેમને જાણે નહિ પરિણામે ઇવાન્સની તદ્દન ખગળ તખિયતે અને જોરાકની તળી અને બવંકર તોફાને તેમને દતાથ કરી મુક્યા રાત્રે થોડાક જોરાક

લઈ મદા પોને તેઓ પડી રહ્યા ને બીજી સવારે આગળ ચાલ્યા.

હવે તો ઇવાન્સ સોની સાથે ચાલી પછુ નહોતો શકતો પડવાથી તેના મગજ ઉપર બહુ જ ખગળ અસર થઈ હતી તે કાંઈ પછુ ફરિયાદ નહિ કરતા સોની આગળ ચાલ્યા જતા આગળ કરતો હતો બપોરે તેઓ બધા મદા માટે અટક્યા સ્વારે ઇવાન્સ પાછળ ક્યા ય દેખાતો નહોતો; તેથી એ જાણા તેની શોધમા ગયા એ માહલ ઉપર તે બરફમા પડ્યો હતો દંડીથી તેનું શરીર બહાર મારી ગયુ હતુ અને તેને બીજાકુલ લાન નહોતુ સ્વેચ્છ-ગાડીમા નાખી તેને કંપમા લાવવામા આંગ્યો; પછુ તે જ રાત્રે તેમનામા મૈત્રી વધુ મજબુત એ ઇવાન્સનો આત્મા તેનુ શરીર છોડી ચાલ્યો ગયો.

હવે જોકે એક માફ માણસનો મોત્તે ઓછો થયો હતો, પછુ એટલેથી જ કાંઈ મુશ્કેલી ઓછી થઈ નહિ કુદ્દની રીતે જ્યારે દવા સારી હોવી જોઈએ સ્વારે દંડી અને તોફાન તેમના કુશ્મન બની ઉભા વળી તેમણે જોરાક પછુ એવી રીતે જોદાવ્યો હતો કે તે જોળવાવા માટે અમુક મજલ તો કરતી જ જોઈએ, ને એ કરવાની તાકાત હવે તેમનામા ઓછી થતી જતી હતી આ બધુ સદન કરવા અને ગાડી ખેંચવા માટે સારા ગરમાગમ જોરાકની ખાસ જરૂર હતી પછુ કુદ્દવ-વસાવ બન્યુ એવુ કે જ્યાંજ્યા તેમણે પેટ્રોલ મુક્યુ હતુ ત્યાં બધે વાસણના ચામડાના વાઈસિર ખવાઈ જતા તે ઉડી ગયુ હતુ; એટલે હવે મટવ સળગારી જોરાક ગરમ કરવાની તો આશા જ રહી નહોતી પરિણામે તેમનુ બળ ધોમેધીએ ઓછુ થવા લાગ્યુ.

ઓદમના પગને લાગેલી દંડીએ હવે ભયકર સ્વરૂપ પકડતા માગ્યુ એક પગલું ભરતા પછુ તેને અમલ્ય વેદના થતી માર્યની શસ્ત્રાનમ્ પોનાની ડાપરીમાં નોંધ કરતા રફોટ જાણાવે છે કે 'ઓદસ હવે કંઈ સ્વેચ્છ ખેંચી શકે તેમ હું માનતો નથી' ફરકને ભાગે એટલું બધુ કરવાનું છે કે અમે એક-બીજાને કાંઈ જ મદદ કરી શકતા નથી અમે દંડા પડતા જઈએ છીએ. ગરમ કપડાની આરપાર દંડા પવન અમને કપાવે છે. નંજુમા હોઈએ છીએ તેટલી વાર અમે બધા આનંદ કરીએ છીએ પછુ આ રમન

સવારે વહેલા Cડી પોતાના મિત્રોની છતી વિદાય લઇને પડતા બરફના બંધકર તોફાનમાં તે ચાલ્યો ગયો.
મિત્રોને બચાવવા ઓટલે પોતાનું બલિદાન દીધું

તો દહે પુરી રમ્મે જ છુટકો આવી આકરી રમન
અમે કદિ રમ્યા હોઇએ એવું મને યાદ નથી. અમે
આ ત્રાસનાયક રસ્તો મદા મહેનતે કાપીએ છીએ.
ચકિલા, હંડીયા કપતા, કંગાલ છતા બદારથી દસવાનો
ચત્ત કરતા અમે લયડતા લયડતા આગળ ચાલ્યે
રાખીએ છીએ. અને બીજું તો શું ? પ્રણ સદાય કરેલ.

તા. ૧૪મી માએ ઓટસને પગની પીડા બહુ જ
વધી. તે વારંવાર પોતાના સાથીઓને વિનવવા લાગ્યો
કે 'તમે બધા ચાલ્યા જાઓ. તમે મારી સાથે ધોમે
ચાલશે તો ખોરાકવાળે રથને વખતસર નહિ પહોંચો
અને ભુખ તથા હંડીયા મરી જશે. આગળ જશે તો
તેજ જલશે ને તમે જીવશે. હું તો નહિ જ ચાલી
શકું.' પરંતુ 'મરવું કે જીવવું, પણ સૌએ સાથે' એ
આ સાદસિક નરોનો મિદાત હોઈ તેમણે તેને
છોડી જવાની ચોખ્ખી ના પાડી. પોતાના સાથી-
ઓનું આનું મક્કમણું જ્ઞેષ ઓટસે ચાલવા માટે
પોતાનાથી જાનતો ધન કર્યો. પડતો આખરો, દરેક
પગથે થતી અસહ્ય વેદના સદન કરતો, તે મદા
મહેનતે તેમની સાથે રાવરીએ પહોંચ્યો. આ મહેનતથી

તેની તબિયત રાતમાં બહુ જ બગડી. સવારે વધુ
બરાબ થવાની બીક હતી. 'પોતાની સાથે રહેવાથી
પોતાના મિત્રો વિનાકારણ મરી જશે, પોતે જો નહિ
ચાલી શકે તો તેઓ બધા તેની સાથે બેસી રહેશે
અને તેથી નજીકના ખોરાકના રથને પહોંચાશે નહિ;
અને સાથે જે થોડાંધણો ખોરાક ને તેજ છે તે થઇ
ગયેશે સારે સોને માટે મૃત્યુ મિલાય બીજું શું ? તેમને
બચાવવા માટે પોતે મરવું જ જોઈએ.'—આવા વિચાર
કરી, વહેલી સવારે જ્યારે બદાર જ્ઞેસથી બરફ પડતો
હતો ને તોફાની પવન ટુંકાતો હતો ત્યારે તે ઉઠ્યો,
સુતેલા મિત્રોની છુપી વિદાય લીધી અને પડતા બરફમાં
ને બંધકર તોફાનમાં ચાલ્યો ગયો—મિત્રોને બચાવવા
ગયો તે ગયો; તે કદિ પાછો ફર્યો જ નહિ

પણ તેનું આ બલિદાન નિરર્થક ગયું.

ખોરાકનું મથક વનદન ડીપો અગિયાર માઈલ
દૂર રહ્યું ત્યાં સુધી તો તેઓ જમનેમ કરીને પહોંચ્યા
તેમની પામે દહે એક જ દિવસ ચાલે તેટલું તેજ હતું
અને બધાને સખ્ત હંડી લાગી ગઇ હતી. હંડીયા
રોકાટનો પચ નકાનો થઇ ગયો હતો. તેથી જ રિથતિ

વિસ્મન અને બાવર્મની હતી છતાં વિસ્મને અગિયાર માઇલ જઇ ખોગક ને તેજ લઇ આવવાનું બીકું ઝડપ્યું. પહેલી સવારે બધાએ ઉપડવાનું નક્કી કર્યું. પણ સવાર પડતા બરફનું તોફાન એવા તો બેરેથી શરૂ થયું કે તેઓ નંજુ છોડી શકે તેમ રહ્યું જ નહિ. તેમણે આખો દિવસ તોફાન મટવાની રાહ બેઠા, પણ નિષ્ફળ. બીજો દિવસે પણ તોફાન તો ચાલુ જ રહ્યું. રજાંટની ડાયરીમાં તો ૨૮ અને ૨૯મી માર્ચે એ છેલ્લી તારીખો નીકળે છે. તે લખે છે 'અમે ફરોજ નીકળવા તૈયાર થઇએ છીએ, પણ તણુની બદાર તેનું તે લાવકર તોફાન મચી રહ્યું છે. ખોરક અને તેજ અગિયાર માઇલ દૂર છે, પણ ત્યાં પહોંચાય કેમ? અમે બધા નબળા અને ઠંડા પડના જાણીએ છીએ અને મૃત્યુ દૂર હોય તેમ લાગતું નથી હું દવે વધુ લખી શકતો નથી અફસોસની વાત છે.'

આઠ મહિના સુધી જ્યારે દક્ષિણ કુવના આ માલસિકોના કાર્ક જ સમાચાર આપ્યા નહિ ત્યારે મર્ફ માટે સર્વેન ઍટકિન્સનની સરદારી નીચે એક ટુકડી નીકળી પડી. તેમણે વનટન ડાંપાથી દક્ષિણે અગિયાર માઇલ દૂર એક તણુમાં ત્રણ મડદા બેંચા બંધે નિદ્રા-ધીન હોય તેમ રજાંટ, વિસ્મન અને બાવર્સ ત્રણે મુના દત્તા રજાંટ સૌથી છેલ્લો મરી ગયો હોય તેમ લાગતું હતું, કેમકે તેણે બધી ડાયરી અને નોંધપોથી પોતાના ખસા નીચે ગોઠવી હતી અને એટલાવનું લુગકું દૂર કરી પોતાના મિત્ર વિસ્મનને જાય બીડી તે સુતો હતો. આમ આ સાલસિકો, દક્ષિણ કુવની પરમ રીનગ સાન્નિમાં, પોતાના સાદસની પછવાડે એ કુવના જેટલી જ અચળ અમર નામના મુશ્કેલી મરણને સંજ્ઞા થયો જે સ્થળેથી એટ્સ ગયે મરવા નીકળી ગયો હતો તેની નોંધ પણ રજાંટે ડાયરીમાં કરી હતી તેને આધારે ઍટકિન્સને બરફમાં એટ્સના ગરૂંદર માટે તપાસ કરી, પણ વ્યર્થ ગઇ. એટલે લગભગ તે જગ્યા પર તેનું સ્માક ઉણ કરવામાં આવ્યું અને તે પર નીચેનો શીલાલેખ મુક્યો.

'લગભગ અડી, કેપ્ટન એચ. ઈ. જી. એટ્સ મરણ પામ્યો છે. ૧૯૧૨ના માર્ચ માસમાં કુવથી પાછા ફરના, કુવથી થેરાએસા પોતાના મિત્રોની

જીવગી અચાવવા, તેણે રાજકુમારી બરફના બાવકર તોફાનમાં પોતાની આહતિ આપી.'

આજે પણ બરફની કાળ સમ વિકરાળ મારેને બેતો, નવ શીટ કંચો એક ક્રાંતિ આ સાલસિકોના અમરણ્ય પર્વતના એક ઉંચા શિખર પર ઉભો છે. તે પર આ પ્રમાણે લેખ છે કેપ્ટન રજાંટ, ડા. વિસ્મન, કેપ્ટન એટ્સ, લેફ્ટેનન્ટ બાવર્સ ને ઍલ્ફિન્સ ઈવાન્સ ૧૯૧૨ના માર્ચમાં કુવથી પાછા ફરના મૃત્યુ પામ્યા તેમના સ્મરણ્યે.

To strive, to seek, to find, and not to yield
(અર્થેષ ઉપન્યા) ગળનન ૩ બદ

વડુ રોજ લાયમેરીમાં આવે અને રોજ એની એ ચોપડી ઉપડી એનું એ પાતુ કાઢી ધરાઈ રાધને હમે.

એક જાણે આ જાણે ને-એને તાણવાની ઇચ્છા થઇ કે રોજ આ ઠોકરી થું જોઈને હસે છે? તણુની પીડ પાછા ઉપા રહી એણે ચોપડીમાં જાણે એક ચિત્રમાં નાના ઠોકરા પાળ્યા આખોટા દોડતો દત્તો.

ચેલા માણસ તો એને પુત્ર્યા જ જતો હતો કે આમાં હમવા જેનું શું છે, ત્યાં તો એ બાઈ આખલા શામે હાથ લગાવીને બપોરના કે 'હેઠ રાંદા! એક આવડા અમથા એકરને હજી આટલા દિવસથી નથી પકડી પાડ્યો?'

મા—કેમ માનિ, ના પાડીની તો મેં ખાઈ નીમા નાહો કે?

માનિ—મા, હું નીમા પડી ગયો તો, નાનીને નથી નાહો.

મા—જનુ તારાં કપડાં તો ત્રીજાએ લાં નથી.

માનિ—એ તો તું વહે એટલા મટે પડી જતા પહેલાં જ કાઢી નાખ્યા હતા.

સુનીમ—રોડ, આપે પેલા ખર્ગાલા ૬૮માં ૧૦ રૂપિયા બર્ષો તેમાં તમારા નામ કેમ ન લખાવ્યું?

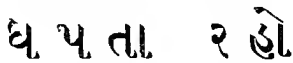
રોડ—નામ લખાવું તો એ વાચીને વળી બીજા માયલ આવે એટલું પે તમે સમજ ન રાહ્યા?

મા—અરે, અરે, આ ઠોકરી જેવાની ગણી ગઈ!

બાપ—એઆની ક્યા પડીની?

મા—તમારા ટેબલ ઉપર

બાપ—ત્યારે ફિકર નહિ એ તો ખોટી હતી સનના કોઈએ ખાણીની.

પણ તમને ખબર નહિ હોય, કે યોનાની ફરજ બળવતા, સમાજની વ્યવસ્થાના આ રખેવાળો તમને આગળ ધપવાનું ફરમાવતી વખતે સાથેસાથ, અઘણ્યે, કુદરતનું એક સત્તાતન ફરમાન હિચ્ચારતા હોય છે. સામાજિક વ્યવસ્થા જળવવા માટે માણસે રમેલા કાપડ કરતાં પણ કુદરતનો એ કાપડો

(અનુસંધાન પાઠ્ય)

—આગળ ધપવાનું ફરમાન વધુ ઉંચુ, વધુ વિશ્વવ્યાપી ને વધુ કડક છે એ ગર્ભિણી નિયમ માણુમનનની પણ ઉત્પત્તિ નહોતી થઇ તે દ્વારગો-આનાં છે, ને કાળની પ્રાપ્તિ થીજાતી રહેશે ત્યાં સુધી—અનનકાળ લગી એ રહેવાનો છે ખુદ કુદરત પણ તેનું ઉત્કલન કરી શકતી નથી, ને માણુમ જો એ તોડવાનો પ્રયત્ન કરે તો વિનાશ સિવાય એની કોઇ મજા નથી.

આ જાણ્યા આખું—સૂર્યમાળા, મહો નક્ષત્રો ને તારાઓ, પ્રયત્ન જલાધથી મારીને નાનામાં નાના છોડ સુધીની કુદરતની એકબેક કૃતિ ગર્ભિણી એ સનાતન નિયમને આધીન છે, અને પ્રત્યેક પળે આપણને એ મહાન નિયમાનો સ્પેશ સક્રિય સમ-જાન્યા કરે છે કે આજે બેઠો,—આગળ ધપો,—પછી પણ ઉપાયે આગળ ધપો જાઓ.

અને તે પણ મુશ્કેલીપણે ધકેલાઈને નહિ તમા-રામાં બળ હોય તેટલા જોશપૂર્વક કૃતિવાપરના ઝડપીમાં ઝડપી એરોપ્લેનની ગતિ પણ જેની આગળ જોડાળાય જેટલી ધીમી લાગે એટલી અસમાન્ય ગતિએ આ જાણ્યાનો એકેએક પદાર્થ ધુન્ધા કરે છે બીજાકુલ નક્કર ને ચિત્ત જલાતી આપણી આ પૃથ્વી પર મેકેડે સોળ માઇલની ઝડપે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે એ તમને માણુમ છે? અને એ ગર્ભિણી નિયમ નોટીને અમાનક અટકા પડે તો કેવી બચાવક આપણે આવી પડે તેની ખબર છે? તીરની માફક ફેંકાઈને ર આખી પૃથ્વી સૂર્યની ખદખદની યુક્તિઓમાં હોમાઈ નય અને તેના પરની આ બધી સુદર સરકૃતિ અને ભવ્યતાનો એકાએક કરણુ અન આવી નય ખજોળ-વિદ્યાનું જો જરાપણુ જ્ઞાન તમને લગે તો તમારી ખાતરી યજો કે હું કહું છું એમાં લેશમાત્ર અનિ-શયોક્તિ નથી જો તમને એ વિદ્યાનો પચિય ન હોય તો અવશ્ય કરજો મગજને ખુલ્લું રાખો અને કમેટીએ ચડાવે એવી એ વિદ્યા છે.

ગતિનો આ નિયમ સૂર્યચંદ્ર, ચંદ્રનક્ષત્રો અને કુદરતની બધી ચીજો જેટલો જ માણુમનનને પણ લાગુ પડે છે. માણુમ જ્યાં સુધી ગતિમાન હોય છે, કોઇ ને કોઈ રીતે આગળ ધપતો જતો હોય છે, ત્યાં સુધી જીવન સરળતાથી આનંદમાં વીતે છે, પણ જે કાણે તે શિથિલ થઈ ધપતો અથવા ધપે છે, ઉત્કાંક્ષી

કામમાં મગ્યા રહેવાનું અને આગળ વધવાનું છોડી દઈ નિશ્ચેતન બની રહે છે, તે જ કાણે, એક યા બીજી રીતે, તેના પર એ નિયમલગતી મન રૂપ નાની યા મોટી આપણિ આવી પડે છે.

‘નવરો મોટો નખખોલ વાળો’ એ પ્રચલિત કહેવન કાંઈ જોટી નથી તમે કામધંધો અથવા તમારો જીવનની ગતિ અટકાવીને જગામાં ખાતા પડ્યા કે તમે જરૂર કર્મક એવું ઉપદેશ કરી બેસવાના કે જે તમને કોઇ ને કોઈ બારે મુશ્કેલીમાં મુકી દે પણ તમે કામ કરના દરેક ને એવી મુશ્કેલીઓ ભાગે જ તમારી પાસે આવશે, ને આવશે તો તેને ઉઠારી દેવા જેટલી તમારામાં નાકાલ દરેક દુનિયાનું જરા ધ્યાનથી નિરીક્ષણ કરશો તો મનમનશે કે માણુમ-જનની લગભગ બધી મુશ્કેલીઓ—મરીબી, માદગી, અકરમાનો, યુનાદ અને દુર્ગુણો—એવા જ માણુસો ઉપર ઉતરે છે જેમણે પરસેવો ઉઠાવવાનું બધ કર્યું છે, જેમની આશ્વતો માટે બાથ બીડવાની શક્તિ કામને અભાવે બેઠે મારી મઠ હોય છે.

આમાં હું એમ કહેવા માતું છું કે માણુસે કોઇ પણ ઉપયોગી કાર્ય પાર પાડવા પાછળ સદા મગ્યા રહેવું જોઇએ એક પુરૂ થયું કે બીજું રોધી જ ગમેલું હોય, અને તેની પાછળ પોતાની જાનને પરાવેવી રાખ્યા કરવી જોઇએ કોઇ નિશ્ચય કરેલા લક્ષ્ય પાછળ યાજુ વાળોને જોયા વિના ધપે રાખવું, જીવનની કોઈ મોઢી મદરત્વાકાંક્ષા પાર ઉતારવા માટે મરી રીટવાનો અખંડ પ્રયત્ન કર્યા કરવો એના જેવો આનંદ જીવનનો કોઇ પ્રકાર આપી શકવાનો નથી અને જીવનનું ધ્યેય જ એ છે, જીવનનું નિર્માણ જ એને કાળે થયું છે. મથવું, લડવું ને આગળ ધપવું ધારેલે લક્ષ્યે પહોંચવાય યા ન પહોંચાય, ધારી મદરત્વાકાંક્ષા પાર પડે યા ન પડે એનો મવાલ નથી, એની પાછળ મથવામાં તમે તમારી શક્તિનો એક ભૂલ પેલું વાપરવો બાકી રાખ્યો હોવો ન જોઇએ બરી કામત લક્ષ્યે પહોંચવાની નથી, લક્ષ્ય પાછળ કેવી લડતની છે, આનંદ મદરત્વાકાંક્ષાની પ્રાપ્તિમાં નથી, તેની પાછળ કરેલી મથામણમાં છે જમ, આટલું તમારે મળે ઉતરી જાય તો તમે જીવનનું મદગ્ય અને જીવનનો અણખોલ પાડી મીડ્યા છો.

તમારી આસપાસના લોકોને જરાજર ધ્યાનપૂર્વક નિહાળો એમાં ખરેખરા મુખી ને તદ્દરસ્ત કોણ છે? જેઓ ચેતનવંતી હંદગીના મથામણો ને સાદમો મુકી દઈ મુંવાળો તીકયા પર અદેલી એટલી જેમ પડ્યા છે તેઓ? કે બીજી જગતના શોકો, જેઓ કમ ને કમ નવ મેળ-

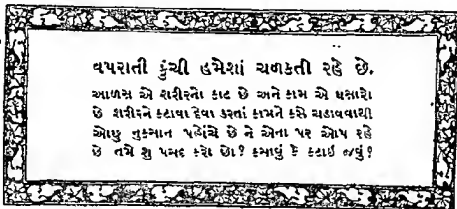
વવા પા-
છળ સદા
મથીરલા
છે, જેઓ
નિર્દાર
ચેતનલેર
ધણે જ
રાખે છે
તેઓ?
કહેવાની

જરૂર નથી કે ખરે મુખી જીવન આ બીજી જગતના શોકોનું જ હોય છે.

પહેલે જ અપાટે ખલુ મરણનાથી મળેલી તખ્તી કનેલ-થી રાખી જઈને પછી આગળ વધવાના કસો પ્રયત્ન ન કરના હંદગીભરે જગાસા યુદ્ધતા બેસી મહેનાગ અઠવ-અનોખી થયા કરતા હું તો, દુનિયા જેને 'દારેલો' કહે છે, અને જે જીવનભર પોતાના પ્યેયને પહોંચવા મથામણ કર્યા જ કરતો છતા મરણ નથી થતો હોતો, એવા થવાનું વધાઈ પસંદ કંઈ છુ જેને મારે કસો બોગ નથી આપવો પડેલો, શરીર નથી ધમ્મ પડું. પરમેવો નથી ઉતારવો પડેલો એની સખ્તી ફેલેલ શા કામની? એની મરણતા માણખતા શરીરને કટાવી નાખે છે, એની શક્તિએને દલે છે, એને આજમ ને આરામને મારે દોરી મુવાળો બેઠાડુ જનાથી દે છે, જ્યારે પેલી નિષ્કળતા માણખમા જમણ જોમ પુરે છે, તેના રનાયુએ રનાયુને મજાજુન જનોવે છે, તેના સકંડખળને તેજરથી ને જનુતી જનાવે છે

દેરકતા જીવનમા બે પ્રદંગ એવા આવે છે જ્યારે માણખ મનિમાન મ્હેતો અટકી પડી મં-જની જલ્ય છે અને પછી કોઈ પણ હેતુ વિના હંદગી વડેચે જલ્ય છે. એક તો, પોતાના ધારેલા લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ થતા એ ચરતા કળામાં આવે છે સારે. એવે વખતે

સ્વાભાવિક રીતે જ એને પોતાની મહેનતના ફળ આરામથી માણવાનું—મોજમજાલ માણવાનું મન થઈ આવે છે. બીજો પ્રદંગ જીવનમા જગ એથી વહેલો આવી જાય છે પણ એની વાત આપણે પછી કરીશું.

પોતા-
ની જ-
હેમન-
ના મી-
કા ફળ
જ રા
નીરાતે
આખ-
વાનીજ-
મણામા
જે મા-

જીમ પડેલો એ જે પરિણામે ખરાબખરાન ન થઈ જાય તો એ ચમત્કાર જ માનજો શરૂઆતમા તો, પહેલાં એને કામ કરવામા જે આનંદ આવતો—પ્રાણવાન જીવનની ચેતના જે એ અનુભવતો તે ક્ષીમેક્ષીમે આસરવા માટે છે, અને જે આરામ—મજા માણવાની એ ઇચ્છા રાખતો હતો તે માત્ર ખાલી બાસ જ છે એમ તેને સમજાવવા માટે છે. એના દિવસો કેમે કર્યા ખુટતા નથી ને નાહ પણ ઉત્સાદ, નવીનતા કે ચેતના વગરના એક પછી એક આલ્ષા આવના કંટાળાભર્યા દિવસો એને મુઝવે છે એનું શરીર તથા મન એટી ને જડ જની જલ્ય છે, કમકે એમાનુ એકેકે કામ વગર ખાત્રી ચકલુ નથી. નેમ વગર, ચતિ વગર અને અસંતોષીપણે. કામ પણ આનંદ વગરના પ્રદેશમાં પોતે જલણે ધકંડજાતો હોય એમ એને લાગે છે. મનને સચેત રાખવા એને જીવનની કોઈ માત્રી આડીધુડી ઉકેલ-વાની હોતી નથી એટલે એ કામ પણ પાયા વગરના કાલનિક કોણક ઉપગમી કારે છે, જેને ઉકેલવાનું કાર્ય સાચા કોણકને ઉકેલવા કરના પણ વધુ અધર થઈ પડે છે. જીવનના આવા અસંતોષથી તે દીસો, નિનતેજ અને ચીદીઓ નિરાસાવાદી જની જલ્ય છે, તેને પોતાની જાત પર કંટાળો છુટે છે ને હંદગી અકારી ત્રાગવા માટે છે અને આમા, અધુરામા

વેળાના સ્તરી પર આપણ મળી પચાસનારે ને અન-
વિન નીચેનાને આનંદો પેલા ને આ લેખનો લેખક
પિ દલસામ ફેરિદમ

પૂર્વ, તે કોઈ માગ્નીમા પરકાય છે, જેનો જોત.
પોતાના અગાઉના સેવનઅર્થો અવનમા એ મિ ન
થપા દેવા.

આવા, દાર્થ કરીને સેવન બોલ બેરેલા ઉરમ
મરેમના આ માણુમ લાધે, પદેવાનો નમનમમા
સેવનના પતકારા અનુભવનો, કામના દમવાને પતક-
વારમા ફેરોળને ફેરો ફેરો, અવનની મથામણો
બેરેમર બેરેમ, મુગીજનેને નતકારનો અને તેની
માથે લતેલસતો પોતાની કામિએને અમળી ફેરવનો
આમગ ને આમગ મળે મળનો એના એ જ માણુમ
મરખાવો નમને મરે, અરેક 'કેરી કાણુ નમખામળી'
એવે રખને, અવનની એરી કદી પડીએ એનો
કોઈ દિવેનુદ રબેલાગ, અથવા એની અકાની નકરો
કોઈ કદીએ એને ખલે દાર્થ મુળી દપાગનારો ન
દેવા તે એની ગા દરો?

જે બીજા પ્રસંગની દુ વાન કરતો દનેા તે
અવનની સરજાનમા ગુદુ પદેવા આવે છે. એ રખને
માણુ નીજ જ વનની આગમમા પડી વન છે.
એ સમયે અવનના એરલા બધા દોરો તે પોતાની
આનગ ખુશી બુએ છે, અને તે બધા દાર્થ કરેના
મારે એને એરમે બોલો વખત—આખી વિચાગ

કેરની—પોતાની આમગ પદેવા લાને છે તે, કયુ
કામ પદેશુ ઉપાડી ભેવે એનો નિર્ણય કરી શકેનો
નથી આ મળો કદી કે પેલા, આ અવનમા આમ
કે બીજો, એરી આનાકાનીમા ને રનુપનુ નિવેનિમાં
એના દિવનો વીનના વન છે.

આવે રખને બીજા પળ એક નવાઈ જેવી લખેબુ
એ ઉપા માય છે કે આપણે કાઈક નિર્ણય પર આવી
એકાદ કામ આપીએ કરીએ, એરમે બીજો કામે,
બીજા પંચાએ આપણને વધારે લવચાવનામ અને
વધારે કવાઈ લાને છે વધારેને પોતાના માયા-
કાઈઆ મળો કરેના નિવકાનુ મંચના લવેમ આપ-
વાનું કામ વધારે મરેમુને અદારી લાને છે; વેવારી
મારે છે કે પોતાના વારેવરોર ને અરીસે પડીના
મળા કરના થોડા દલાક ખુગી પર એની આરી
બોરીબોરી થી લેનાર દાખાનો મળો વધારે કમાળી,
દારિ ને આરમવાનો છે.

પણ આમ પોતાની મામેર આચાના અવનમા
એરીયા મમકના આ બુગાલુદા મળાએમાથી કયો
પત્ત કરેનો એના ઉપર જ વિચાર કરવામાં, અને
એક કંડારીને બીજો, ને એ પડેનો મુગીને બીજો એમ
લાલમમા ગાં માંગમા વખત કાવવાથી અને એની
ટેવ જ પડી વન છે, અને એવો માણુ પડી
ક્યાય લાધે ન પડેના કદશી બગળ કરી એમે છે

અવનનો કોઈ પળ મારે પમર કરના પદેશ
પુનેા વિચાર કરેનો એ જગળ છે, પણ એ વિચાર
ને એરલા બધા લાથો માથે કે એ વિચાર મરીને
ટેવ જ જતી વન તે એ વિનાશકનો છે. આપણે
એના પળા માણુનો એ.એ કરીએ કે જેઓ થોડા
જ વિવનમાં, થોડોક જ અવારિવામાં કે એકાદ બે
મદિનામાં જ અમુક કાંઈ કરી નાખવાના દોષ છે.
પણ પડી, કોણ મળે શાંતી કામની સરજાન માટે
એમને ગાયુ રિધન દમેશા પ્રનિફળ જ લાગ્યા કરે
છે. અવિવનમાં મળે કોઈ મદનરની નંજેનેનું
આપુ સરક બલકાદને એમને અનુકૂળ થઈ જમ,
ને નામે, જે કામ પોતાને માથે છે તેને એ પુક પાડી
દેમે એવી ખાટી આચાએ રખના એ એવી મે
છે. પણ મુગી એ છે કે એ કામ એમને માથે ને
માથે જ મે છે બુના વખતની એક વાન અનમે

યાદ આવી જાય છે. એક માણસના અપરાધો કાણું પડેલું તે સુઓ પુરી દેવા એ વિચાર જ કર્યા કરતો પણ જ્યારે વરસાદ પડતો હોય ત્યારે તો એ કામ બની ન શકતું ને વરસાદ ન હોય ત્યારે તો એ કાણું પુરવાની જરૂર પણ શી? આમ એ સુઓ કરવાનું સદા મુશ્કેલી જ રહેતું!

આવી જાનના માણસો જાણના નથી કે તેમનો મોટામાં મોટો દુશ્મન કયો સંતોગો નદિ, પ્રતિકુળ સ્થિતિ નદિ, નકની ખામી નદિ, પણ એમની પેતાની જ ક્રિયાશક્તિની મંદતા, દમ્બપણાણું ને આગસ જ હોય છે; જે એમની કામ કરવાની ક્ષમતાને ઢલે છે અને એતન દરી તરફ નકામા બનાવી મુકે છે. માટે પોતાને જ ને અત્યારે છંદગીની ફરીથી શરૂઆત કરવાની હોય તો હું કયું કામ ઉપાડી લઉં એની મને જરાયે ખાતરી નથી, પણ એટલુ તો ચોક્કસ કે હું કાંઈક પશુ કામ તરત જ ઉપાડી લઉં કે જેથી આગળ ઉપર જાંબાસાગળ વિચારો કરવાની ને આગમુ બની બેસી રહેવાની લયકર ટેવ પાડવાને બદલે હું જરૂરી કામ કરવાની ટેવ પાડી શકું.

હું જે અત્યારે મનિમાન ને વેગલધું જીવન ગાળી રહ્યો છું એ જ આદર્શ અને અનુકરણીય છે એવું કહેવાનો મારો જરાયે આશય નથી. વેગલેર ધણે રાખવાની મારી આ વાતમાં હું કદાચ દદ જવાર જોતો હોઈશ. પણ મને કેંઈક ને કેંઈક કામ વિનાના, તદ્દન નવરા—આગમુ બની બેસી રહેવું ચમત્તુ જ નથી; કેમકે એથી મને છંદગીનો અસંતોષ રજા કરે છે. તદ્દનજીવો એકેએક કલાક, સરિર કે મનની કંઈક ને કંઈક એતનભરી પ્રવૃત્તિમાં ગાળવાની મને અજગજા રજા કરે છે. સાને કામ પરથી થેદ આવીને જાણુ કામ—જાણી ઉપાધિઓ ફેંટા દુધ આરામ લેવાની તમને ધણા માણસો સલાહ આપશે. પણ હું તો જે કામ કરતો હોઉં છું એમાં મને એટલી જાણી મજા પડતી હોય છે કે હું તેને એટલી ઉત્સાહથી છોડી જ નથી શકતો, એનું કેમ?

જ્યારે હું તદ્દન શાકી ત્રાઉં ત્યારે મને આરામની નદિ પણ કામ બદલાવવાની જ જરૂર રહે છે. મન શાકી ગયું હોય ત્યારે શરીરની કમગ્ન કરવાનો સારો વખત મળે છે. તબો તમે કેટલાય જ બધા શાકી

‘બચાવના ચોર’ તરીકે મિ. ફેરબેક્સનું દર્શાવિત

ગયા છે એનો વિચાર કરનાકરતા આગમપુરગાંમાં પડ્યા રહેવા કરતા તમને રસ પડે એવું કોંઈક નવું કામ ઉપાડી લ્યો એ વધારે સારું છે. નવરા બેસી રહેવાનો ધણો દુનિયાના કોઈ પણ ધંધા કરતા વધુ શક્ય છે એવો છે, અને સખત કામ કર્યા પછી પણ યાક ઉનારના માટે એ તો બલામણુ કરવા બેઠો નથી જ. જે કામથી તમે શક્યા હો તેના કરતા નદન કિલ્લા જ પ્રકારનું પણ એટલી જ પ્રવૃત્તિઓ ખીન્નું કોઈ કામ ઉપાડી લેવું એ આરામ લેવાનો મારામાં સારો રસ્તો છે. આથી તમે જીવન ગુમાવશો નદિ અને આગમુ બની જવાનો લય નદિ રહે, પણ જુદી જ જાનની શક્તિઓ કેળવશો. કામમાંથી તદ્દન દંડ પડવાની ટેવ બહુ ખરાબ છે કેમકે એક વાર દંડ પડ્યા પછી પાછા સચેત થઈ કામે લાગતાં જાડુ શક્તિ ખર્ચેથી પડે છે.

આથી હું એમ કહેવા નથી માગતો કે માણસે આખો દિવસ બેઠોજાણુ ઉઘ પ્રવૃત્તિઓ પાછળ મર્યા જ રહેવું જોઈએ, અને તેનાથી દંટણ એટલે મર્યાની પેટે શરીરના એંગોને કમરતવી પીલવા મથી પડવું જોઈએ. કોઈ પણ જાતના ઉઘ પ્રયત્નો વિના પણ મનને ચપળ રાખી રાકાય એવા પાર વિનાના વિનોલો પડ્યા છે. રમલરી અને માનસિક

વિકાસ કરનારી વાનસ્પિન એ મનને માટે એક જાનની કસરત છે એવું જ ઉત્તમ પ્રકારનું વાનસ્પિન પણ ગણી શકાય. શુદ્ધ સંગીતનો ઉપભોગ કરવો એ પણ લાગણીઓને વ્યાપામ અને વિકાસ આપનારો વિનોદ જ છે, જે આપણામાના બહુ જ જીવન લોકો માણે છે. સારા નાટકો અથવા ઉચ્ચ કોલેજના સીનેમા નેવાથી પણ લાગણી અને શુદ્ધિને ફેળવણી મળે છે, જોકે એથી બીજા વિનોદો જેટલા તંદુરસ્ત વિકાસ સધાતો નથી, પણ આગસુ પડી રહી બગામાં ઝુડવા કરતા એ વિનોદ સારો છે.

અને શરીરને સચેત ગણવા માટેની વિનિષ્ક્રમરોતો અને હિકમતો વિષે તો મેં જુદેજુદે ગ્રંથોએટલું બધું લખ્યું છે કે અહીં તેનું પુનરાવર્તન કરવું નકામું છે. કદાચ નહિ તો બહાર જંગલમાં ફરવા જાઓ ત્યારે ત્યાં પડેલા પથરા જ દૂરદૂર કેંક્યા કરે. કોઈ જાડના થડને નેમ કળી તેના પર તાકીનાકીને પત્થર ફેંક્યા કરે. જંગલમાં પડેલા પથરાઓનો આ નિવાસ મને તો બીજો કોઈ ઉપાય દેખાતો નથી. શરીરને સૂચિતવાળું અને લોહીને ગરમાગરમ રાખવા માટે તમારા દરેક કામમાં ઝડપ, ચેતન, ઉમંગભર્યો તરવરાટ અને કુદાકુદ રાખો: જાણે તમે રૂબરૂના દડા હો તેમ. શરીર અને મનને ચપળ રાખવા માટે પ્રેરક ને રમવાયક એટલા બધા વિનોદો પડ્યા છે કે માણસને આગસુ પડી રહેવા માટે એનું બધાનું તો હોવા જ ન જોઈએ.

ધણી વાર તો આપણે દુરસદ અને આગસની બીચડી કરી નાખીએ છીએ ધણા માણસોને એક વચ્ચે જેટલી દુઃખદ મળી કે દીલા બનીને લાગ્યા થઈ પડે છે. અરે, દુરસદ તો એવી સરસ વસ્તુ છે! હ તો કહું છું, મને દજી વધારે દુરસદ મળતી હોલ!

દિવસના ચોવીસ કલાકમાં તમે શું કરો છો એનો દિસાજ કાદશો તો તમે જાણીને છક ચર્ષ જશો કે તમારો બધો વખત કામમાં રોકાઈ ગયેલો હોવા જતા તમને પુકળ દુરસદનો વખત મળે છે. જો તમે આઠ કલાક ઉંઠવામાં, આઠ કલાક કામ કરવામાં અને બે કલાક ખાવાપીવામાં ગાળો તો ચે તમારે માટે પુરા છ 'બેરી' કલાક દુરસદના જાકી રહે. હ 'બેરી' એટલા માટે કહું છું કે એ કલાકોમાં

આપણે શું કામ કરીએ છીએ એની પણ જાણ થવા દીધા વિના એ ખમાર ચર્ષ જાય છે.

દુરસદનો આદરો બધો આ વખત તમે જે રીતે ગાળજો તેની અસર તમારા શરીર, મન, ચરિત્ર્ય અને સુખસંપત્તિ પર થવાની. એ સમય જો તમે કેવળ આગસમાં જ ગાળો તો તમે તમારી છંડગીતું દેવાનું જ દુકો છો. એમ માનજો કેમકે એ જ કલાકને જો તમે પદ્ધતિસર કામમાં રોકા શકો તો તમે એમાંથી ચમત્કારિક લાભ હિંસવી શકો. એ દુરસદના સમયમાં તમે શરીરની સલામત લાકોને તેને એવું તો અછંદું કસાએલું ને તદુરસ્ત બનાવી શકો કે એવા શરીરના સ્વામી તરીકે જીવવું એ કોઈ દેવી અર્ન જેવું લાગે એ જ દુરસદનો ઉપયોગ કરીને તમે આ ભર્યા વિશ્વમાંની કોઈ પણ માનની શાખાનો અદ્યગ અભ્યાસ કરી તેના નિષ્ણાત બની શકો, અથવા તો તમારું આજીવન ધર્મા સિવાયનો બીજો કોઈ વિનોદ-ધર્મો (ચિત્રકળા, ફોટોગ્રાફી, સુનારીકામ કે એવો જ કોઈ દુલર) માંથી છંડગીને ઉપયોગી, વિકાસવતી ને અથો તરબતર બનાવી શકો. અને એ બધું છોડીને જ્યારે તમારા મુખ કામ પર જાઓ ત્યારે પાછા તાજ ને તાજ!—તમે આરામના બદલા તમે આગસુ બનીને માખીઓ મારતા લેટયા કરો ને પછી હીને કામે ચડો તેના કરતા અનેકગણા તાજ, અનેક-ગણા સૂચિવાળા ને તદુરસ્ત; અને છંડગીને અનેક-ગણી રમવતી, પ્રાણવાન ને ચેતનભરી બનાવીને

મને લાગે છે કે આટલું કલા પછી હવે 'ધપના રહો' નો મૂલ વધારે સમજાવવાની જરૂર નથી મને તો જગતનો એ આદિમત લાગે છે. ધપના જતા આ ક્ષણમાં, પ્રદમણ અને જગતની સાથે તમે ધપતા રહો અથવા પુકડેલાકને કચગાળ જાઓ, કે આગસુ બનીને કટાઇ જઈ વિનાશ પામો, પર્મદગી તમારે કરવાની છે.

ડગલાસ ફેરજેકસ

શિક્ષક—આકિસજન વગર એક પણ પ્રાણી છતી મકે નહિ પણ નવાઈની વાત છે કે છેલ્લા સો વરસ થયાં જ એની રોષ થઈ છે!

છગન—જ્યારે હું માદેબ, તે પહેલા બધા શી રીતે જીવતા હશે?

૨૫. હરિલાલ માણેકલાલ દેસાઈ

સ્થેન પક્ષીના જેવા નાકવાળા, પવનના સપાટા સાથે ઉડી જાય એવા સુકલકડી શરીરવાળા, લલિત મનિવાળા, ઉંચાઇમાં ફીકડીકડી—એ જ રા હરિલાલ માણેકલાલ દેસાઈ અમારા સર્વના તે ‘હરિલાલ’ કે ‘માસ્તર સાહેબ’

એમનું સંપૂર્ણ જીવન તો જ્યારે કોઇ નિકટનો એતેવાસી લખે ત્યારે ખરૂં આ તો ફક્ત તેમનું રેખાચિત્ર છે, નેમના જીવનની ઝાંખી કરાવવાને પણ ધણાધણા રંગો જોઇએ. Life is not a straight line. એમના જીવન માટે પણ એમ જ છે.

કલા અને સૌન્દર્યના ઉપાસક હરિલાલ માસ્તરના સમાગમમાં આવ્યે જસાત મદિના થયા દશે, એટલામાં તો તેઓએ ફેટલાકના જીવન ઉપર જે પ્રકાશ નાખ્યો જાણ્યો તે અમારૂં તો નથી જ તેમનું આજું જીવન શુદ્ધ સાક્ષરજીવન છે.

હરિલાલના જીવનની તૈયારીઓ ધણા સાળા વખતની વડોદરા લાઇબ્રેરીમાં મૅટ્રિકમાં તેઓ ઇતિહાસ શીખવવા આવ્યા તે વખતે અમને તેમની પ્રાપ્ત ન હતી. એ વખતે બંગાળની રીસેસ (રમ્મ) વખતે તે અને બીજા માસ્તરે મ્હા પીના માટે હોટલમાં જતા ત્યારે આ રોજક બીજા મિત્રોને કહેતો કે ‘આવા તે શા માટે માસ્તરો થતા દર્શક કેવા નમાલા છે?’ . . . પણ આ વખતે હરિલાલ ફેટલાક વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેના હતા, અને પોતાના સદવાસ તથા જ્ઞાનનો અણુભાગ લાલ તેમને આપી તેમના જીવન પર અજળ અસર કરી રહ્યા હતા એની મને ખબર ન હતી. શિક્ષકો માથેના સદવાસ નેટહું જ્ઞાન આપી શકે છે તેટલું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓ શાળામાંથી જોળી શકતા નથી, એ તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા. આ ઉપરાંત, આ જ વખતે તેઓ રિન્ડ સેવક સમાજ (Servants of India Society) માં જોડાવાના મનોરથો ઘડતા હતા; અને તે માટે ‘ઇકોનોમી’—અર્થશાસ્ત્રનો ખડુ જ સંગીન અભ્યાસ એમણે કર્યો હતો ત્રિજૂલ પોલિટિકલ ઇકોનોમી નામના એક મોટા

અર્થશાસ્ત્રના ગ્રંથનો નિષ્કર્ષ કાઢીને એક નાનો ગ્રંથ એમણે લખાની એક પુસ્તક વેચતારી કંપનીને બનાવી આપ્યો છે, અને તે કંપની અત્યારે ધણા વૈસા કરાવે છે.

સાદિલમાં તો તેમનો અભ્યાસ ધણો જ ઉડી અને માર્થિક હતો. સાદિલની ગણિતતા સાથે તેમનામાં વૈજ્ઞાનિકને હાજતી ચોક્કસાઇ પણ હતી. વિનોદ તો તેમને અતિશય પ્રિય. ‘એક ઔચુએટની આત્મકથા’ અને ‘દેશદેશની રસમય વાતો’ વગેરે તેમના ગ્રંથોમાં ઉગી જતનો વિનોદ જોઇ શકાય છે. સાદિલપરસિકની રસિકતા, વૈજ્ઞાનિકની ચોક્કસાઇ અને ઉત્સાહી ખેત્રાડી નેટલો વિનોદ આ ત્રિપુટીનું કેન્દ્રસ્થાન એટલે હરિલાલ માસ્તર.

અને વિવિધતા પણ એમની જ. એમના નેટલી મુસાફરી તો ખડુ થોડાંજે કરી દશે. ધડીમાં કપડવણુજ તો ધડીમાં મુખાઇ; ધડીકમાં વડોદરા તો ધડીકમાં ભરૂચને અમદાવાદ—આ તો એમનો સામાન્ય કાર્યક્રમ. વળી સિંધ, ઉત્તર હિન્દુસ્તાન, બંગાળ અને બ્રહ્મદેશ પણ એમણે પગ હેઠે કાઢી નાખેલા. શુક્ર-તીર્થની શાળા શું, કે કાશ્મીની શુશ્રૂષા શું; વડોદા જેલ શું, કે સત્યાગ્રહ આશ્રમ શું; રવીન્દ્રનાથનું શાન્તિનિકેતન શું, કે જલિયાવાલા બાગ શું,—કોઇ પણ સારા સ્થળ પરે સોંકળ્યું કે હરિલાલ ત્યાં ગયા વિના ન રહે જગતવેદ ગાંધીજીના તો તે નિકટ પરિચયમાં આવેલા અને ગાંધીજીને તેમને માટે ‘ઉચ્ચ માન’ છે.

ત્યાંગમાં પણ તેમની અગત્યની કરી શકે તેવા ગુજરાતમાં ખડુ થોડા દશે વડોદરા લાઇબ્રેરીમાંથી તેમણે અમદાવાદ પહેલા રજા લીધી હતી વડોદરા છોડ્યા પછી તે કપડવણુજ ગયા ત્યાં ધણી પ્રવૃત્તિઓ તેમણે આરંભેલી. કપડવણુજમાં જે પ્રવૃત્તિઓ હતી અને છે તે બધી માસ્તર સાહેબના જ પ્રતાપે. કપડવણુજ માટે તેમણે ધણું કર્યું અને ત્યાંના લોકોનો તેમના ઉપર પ્રેમ પણ અદ્ભુત. અને ભરૂચથી પાવાગઢની સડર વખતે કપડવણુજ ગયા હતા તે વખતે

તેમની ઘરમા ખાદીનાદગ્ગન-મ્યા હતા એ સમયનોએમનો અનિયંત્રકાર અને પ્રેમ દળુ ત્રિમારે પડતા નથી કપડવણ-જમાતેમણે ખુબ મહેનત કરી તે પછી ભકત્યનો રસ્તો લીધો.

અને ભરૂચમા

રહ્યાગ્યાં એમણે શું કર્યું તે જાણવાનું કેવુલલ તો થણાને છે

આપણે કામ એને યેળીએ છીએ કે જે નરી આમે જોઇ શકાય તેવુ હોય, પણ એ દષ્ટિનો ત્યાગ કરીને ધીલર બીજી દષ્ટિથી જોઇયુ તો જણાશે કે ખરૂં કામ દરેયાં અગોચર અને અમાપ જ હોય છે ઉત્તમ જીવન માગવું એ શ્રેષ્ઠ ઉપદેશકની ગગજ સારે છે બ્યાખ્યાનપીઠે ગજવનાગ લાપાખુકતાંઓના કરના આવા વિશુદ્ધ ને ઉચ્ચ જીવનધારી સરકારી સંસ્થાના પોતાના જીવનદારા સમાજને ધણું આપી શકે છે નરરયો હજો તે પાણી પીવા માટે નરી તરફ જ જશે નહીને તેની તરફ જાનાની ગી જરૂર આવા તરસ્યાઓ ધણા યે ત્યા આવી ગયા

નમ્રતા તો એમની જ કોઇનુ પણ ફિલ ન દુભાય એની તો ખ્યાન સભાજી રાખે એ નમ્રતાની તો એમને પોતાને પણ કદાચ ખજર નહિ હોય અને સાચી નમ્રતા એવી જ હોય છે - પણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ લાણું તો એમણે પ્રેમનુ જાપુ છે એ લાથા વિના જીવન કેમ સફળ થાય? દરિભાઈ એટલે પ્રેમનું મૂર્તિમય સ્વરૂપ—પ્રેમનો જાણે ઉડતો પુવારો આ યેગે જ સવળા તેમને ચાહે છે. જાગ્યાર વર્ષોના પરિચયથી જે લાઇઓ પ્રેમની મદદતા નહોતો સમજી શક્યા તે દરિભાઈ પામે જતાવેન જ સમજી શક્યા. દરિભાઈ પામે કોઈ પણ જાતનો જાદુ હોય તો તે આ જ. તેમના મનોગ્યા તો અતિ વિવિધ અને

વિજાળ દશે, તે હુ મી રીતે જાણુ?

પ્રસિદ્ધિમા આવવું તેમને પ્રિય નહોતુ તેમનુ આખુ જીવન લોકોત્તર જ રહ્યુ તેમના જીવનને ગ્રમ વહેતી સરગવનીની ઉપમા આપી શકાય 'ત્યાગ એ જ જીવન છે, જીવન સૌંદર્યપૂર્ણ હોયું જોઇએ, સૌંદર્ય એ પ્રભુના હસ્તાક્ષરો છે'—આ ત્રણેના તેમના મૃદસ્થજીવનમાં અમે તો ફરીન કર્યા છે.

વિદ્યાનું વેચાણ કરી, 'કુરુનપુગા ઉત્તરની' ભરનાગ પ્રોફેસરોની હાગમા તે ન આવી શકે, માધ-લીઆ ગામ્પેનાઓની ગણતરીમા પણ તેમને ન મુકી શકાય કેળવણીકાર, કલાકોવિદ કે ગુજરાતના ભાગી-ઓમા એમનુ સ્મરણ નહિ થતુ હોય; પણ તે ખ્યા કરતા તેમનું સ્થાન અંદુલુ ને અનોખુ જ છે આવા અદુલ્લા એકલા દરિભાઈએ, તેમના સપ્તારી જીવનદાગ ધણાના જીવન રંગ્યા છે એ નિર્વિવાદ છે

ક્ર ૧

દરિભાઈએ જીવી જનવ્યુ તેમ મરી પણ જનવ્યુ ન જરોકે ય ગભગટ નહિ, જરોકે ય વલ્લવલાટ નહિ મૃત્યુએ તેમને ડરાવ્યા નહિ. માદગી વખતે ભજભાગ દીમન દારી જાય છે, પણ દરિભાઈએ તો પ્રથમથી જ મૃત્યુ માટે તૈયારી કરી ગઈ હતી માદગી વખતે પણ એ જ દારય, એ જ રસિક વાતો, એ જ ધૈર્ય એક વખત દરદ ખુબ થતુ હતુ, ઉંચ કેમે કરી ન આવે; ત્યારે પધારી છોડીને મામેની આરામપુગી પર બેઠા હુ પામે જ સુતો હતો તે જગી ઉઠેલો. 'કેમ દરિભાઈ? ઉંચ નથી આવતી?' એમ પુગીને તેમની સાથે બેઠો વાતો ચાલી વાતોમા તેમના મથનનો દાનિ સ્પષ્ટ સજાગાતો આપણી પરાધીનતા, આપણી સ્ત્રીઓ તરફની બેદરકારી, ગામડામા કામ કરવા માટે એકજ વિચારવાળા સર્વસ્વભાગી યુવાનોની —Communal life માળી શકે એવાઓની જરૂર, ક્ષણિ વિવરો ઉપર વાતો પ્રર વાતો ચાલવા લાગી

અને આ, ખ્યા કરતાં યે દરિભાઈએ તેમના પત્નીના જીવનને જે ઓપ આપ્યો છે તે શબ્દોથી વર્ણવી શકાય એમ નથી 'આપણે જાંધાએ દેશસેવા કરતા પહેલા આપણી સ્ત્રીઓને જ ખુબ કેળવવી જોઇએ સ્ત્રીઓ પાછળ દશે તો તેઓ ડગ્યે ને પગ્યે

નરો. આમ તેઓ ઘણી વખત કહેતા. એકહું
ધર જ સુધારીને માણસ બેસી રહે તો પણ એહું નથી.
એક ધર સરકારી થાય એના. જેનું પવિત્ર કામ
ખીજું શું હોઈ શકે? અને દરિયાકાંઠે ધરને સુતરવા
પાછળ ખુબ જ શાંત પરિશ્રમ આદર્યો છે. પરિણામે
તેમને કુસુમખહેત મળ્યા.

ગં. રવ. કુસુમખહેત સાગર શા ઝંબીર છે પતિના
મરણ વખતે આ બહેને જે શાંતિ અને ધૈર્ય દાખવ્યા
છે તે અદ્ભુત છે. આ લેખિનીમા તેનું વર્ણન કરવાની
તાકાત નથી. દેવદૂતના પગલાવા પેડે તે બહેન એટલી
માંદગીમા પણ હાસ્ય અને આનંદ ધરમા રેલાવતા.
મરતી વખતે દરિયાકાંઠા મોમાથી રાખે નીકળેલા
'કુસુમે માફ શિક્ષણ લેવાયું છે' દરિયાકાંઠા જવન
આપણું હવ્ય બનાવનાર પણ આ જ સાથી. પણ
સાચા જીવન લાગે જ પ્રેરકના પાનામા અંકાય છે.

હરિભાઈ રાષ્ટ્રની સુદી હતી. રાષ્ટ્ર એક સુષુત—
તેજસ્વી તપસ્વી બોલે, તેમના મિત્રો અને શિષ્યોએ
Guide અને Guru બોલે, શુભચિત્રે પણ બોલે

દરિયાકાંઠે તે ગયા પણ તેમને આત્મા દજી મે
આઈ છે, બહોળું શિષ્યશ્રદ્ધ અને મિત્રો તેમના જીવનનો
દાખલો લઈ પોતાના જીવનને જોખ આપવા મથી
રહ્યા છે. દરિયાકાંઠે જોવાયેનું મરણ પણ પ્રેરનારક
અને બોધદાયક હોય છે. જાપાલાલ કેવ

રવ. ચીમનલાલ કેશવજી ગદાણી

ચીમનલાલ કેશવજી ગદાણીને જન્મ લગભગ
૨૩ વર્ષ પૂર્વે ધંધુકામાં થયો હતો. તેમના પિતા
દરજનો ધંધો કરતા ચીમનલાલનું પ્રાથમિક શિક્ષણ
ધંધુકામાં પુર થયા પછી તે તેમના ભાઈ પાસે મુળાઈ
એરેજ અભ્યાસ કરવા આવ્યા એરેજ ચાર ધોરણ
સુધી અભ્યાસ કર્યો, અને તેમ પ્રાણમાં દરેક વર્ષે
તે પહેલા આવ્યા હતા.

તેમની છત્રા ચિત્રકળાને અભ્યાસ વધારવા માટે
સર જે. જે. રકુલ જોઈ આર્ટ્સમાં જવાની હતી. પણ
એ વિચાર અમમ્મમાં મુકી શકે તે અરસામા જ
તેમના ભાઈનું અવસાન થયું.

સ્થિતિ મરીજ હોવાને એરે તેમને નોકરી માટે
વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર પડી. અમદાવાદમા જઈ
મીલમાં પહેલા થોડો વખત 'એરે-ટાઇસ' (શીખાઈ-

કામદાર) તરીકે કામ કર્યું, અને પછી લા જ
૩૦-૩૫ રૂપિયાના નજવા પગારથી નોકરી શરૂ કરી.
લગભગ એ વર્ષ મીલમાં નોકરી કર્યા પછી તેમને
તેમની ચિત્રકળાના પ્રેરે પાછા મુળાઈ નરક વાળ્યા.

મુળાઈમાં તેમણે પહેલા તો 'બોનમનલ' નામના
સાપ્તાહિક પત્ર માટે ચિત્રો દોરવા માંડ્યાં. પણ એકલા
ચિત્રોના કામ ઉપર મુળાઈમાં જીવન નિભાવવું મુશ્કેલ
હોવાને એરે એમને કારકુન તરીકેની નોકરી લેવી પડી
અને અમત વખતમાં ચિત્રો દોરવાનું આણ રાખ્યું.

પગાર જોડો હતો અને ચિત્રોમાંથી થતી આવક
પણ જુજ હતી, એટલે એમણે રાત્રિનું ટપુશન રાખ્યું
અને તેમાંથી મળતા પૈસામાંથી તેમણે ચિત્રકાર શ્રી
દલ્લનકરના ચિત્રકળાના ખાનગી કલાસમાં જવા માડ્યું.

'શુભસુંદરી'માં, 'શુભરાત'માં અને 'સુવર્ણ-
મહા'માં તેમના ચિત્રો આવવા લાગ્યા પણ નવા
ચિત્રકારને કેઈ તરત જ પૈસા આપી દે તેમ ન હતું.
અને આવા માસિકના માસિકાની ખરી છત્રા તો
શીખાઈ ચિત્રકારો પાસે ચિત્રો દોરવી જ્યાં મુધી
મફત કામ પનતું હોય લા મુધી પનાવવાની હતી.
આ રીતે શુભરાતના વિકાસને કળાને ઉત્તેજન આપ્યું
અણ છે ભાઈ ગદાણીએ 'શુભસુંદરી'ના દરેક એક
માટે, છેલ્લાં એ વર્ષથી, મેત્રણ ચિત્રો નિયમિત મોક-
લાવ્યા હતાં. તેના જલ્દમાં તેમને માત્ર જુજ પૈસા
મળ્યા હતા.

મુળાઈના વેપારની ક્ષેત્રી સ્થિતિમા, એક એણું

અંગ્રેજી લખેલા ક્લાસિકોને નોકરીમાં મુરઝેલી તો ધણી જ આવે તેમને ખર્ચ કમી કરવાને અંગે ધણી વખત નોકરી બદલવી પડતી અને ધણી વખત ૩-૪ માસ મુધી નોકરી વગર બેસી રહેવું પડતું પણ એમણે કોઈ દિવસ આવી રીતનો વધેલો વખત નકામો ગાળ્યો નહોતો. જ્યારે જ્યારે નોકરી વગરના રહેતા સારે ચિત્રકળાની ઉપામનામાં જ વખત કાઢતા.

તેમની રિયનિ એટલી બધી ગરીબ હતી કે જે ક્લાસમાં તે ચિત્રકળાનો અભ્યાસ કરતા તે તેમને ત્રણ વખત તો પૈસાની તળીને અર્થે છોડવો પડેલો. પાછળથી પૈસાની સમસ્યા થતા તરત જ તેમાં જતું સાર કરતા મુખાઈમાં રહેવા છતાં, ધણે દર જવું હોય તો તે લાગ્યે જ દ્વારનો ઉપયોગ કરતા અને મુખાઈમાં છેલ્લા ચાર વર્ષથી એમણે લોન્ગમા એક વખત જ ખાવાનું રાખ્યું હતું, —નદિ કે એમનું શરીર નાણુક હતું તેથી, પણ પોતાની રિયનિને અંગે તેમને બે વખત ખાવું પરવડે તેમ ન હતું, અને ખચત પૈસા-માથી એમને પોતાનું ક્લાસમાં જવાનું નિભાવવું હતું.

આવી લાડમારીની અસર ગમે તેવા હૃદયુષ્ઠ માણસ ઉપર પણ થવા વગર રહે નહિ લાઇ ગદાળીનું શરીર ને મુખાઈમાં આવ્યા સારે ધણું જ સાઈ હતું, પણ આ મહેનતને અંગે તેમને કશું રોગ લાગુ પડ્યો અને ડૉક્ટરની મલાહથી મુખાઈ છોડવું પડ્યું.

મરણ પચારીએ પડ્યાપડ્યા પણ એ 'યુથુમુદરી' માટે ચિત્રો મોકલના હતા માસિક સિવાય તેમના ચિત્રો ય તારાચંદ અડાલતની 'વીગ્ની વાતો'માં, શ રમણીક અ મહેતાની હમણા જ બદાર પડેલી એક નવલકથામાં અને એક રા. ચંદ્રવદન મહેતાના 'યમજ'માં એમ આન્યા છે તે સિવાય જાહેર ખજાર વગેરે માટે પણ એ ચિત્રો દારી રોજ મેળવતા.

એમનો રોજ પ્રાણશતક નિવડ્યો અને ગયા મે માસમાં એમનું મૃત્યુ વડવાણમાં થયું.

એમના દારિદ્ર્ય, મત કે એમની બીમારીની દાલન-માં યુજગતના કોઈ વિદ્વાન કે શ્રીમાન તરફથી રોગ્ય ઉત્તેજન અને આશ્રય મળ્યા હોત—અરે, તેની મહેનતનો જે વ્યાજબી બદલો મળ્યો હોત તો યુજગત તેના જીવનરથી મોઢ કાળે પણ દન્ય ફૂનિઓ મેળવી શકત એકદરફાની અને મેદરકારીનો આ એક જ

ભોગ બીજાઓ લુલી ન ગય એ સિવાય બીજું શું કહીએ ? અમૃતલાલ પંડ્યા

એક અનુભૂત મિત્રનું અવસાન

'કુમાર'ના સંચાલકો ન જાણી શકે તેવું એક વિશાળ એકીમડળ, વડલાની ડાળાઓ ને વડવાઈઓની પેઠે 'કુમાર'માંથી વિસ્તરતું ને ફરફર પોતાની ઘટાળા અથા દાળાનું જન્ય છે એ ઘટામાંથી એકાદ ડાળા, અખળા કે ધાફું આંચિતું કાળના મુસવાટમાં ખરી જાય છે, સારે 'કુમાર'ના સંચાલકોને તેની ખબર તો ન પડે, તેમ છતાં 'કુમાર'ના વડલાની શીળા છાંયડી એટલે અંશે ધરી પડે છે, એ તો સચાલકો દરેક સામજી છે જ, અને જાણે છે સારે તો ગેરક કુખ પામે છે.

એવી એક 'સુંદર કુખ' સંમણા જ ભાવનગર મુકામે ખરી પડી. એનું નામ ભાઈ વિજયલાલ નાગર માનિના જે પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોના એ લાડકવાળો ખાલક હતો મોમાંજ પહેલે ભાવનગરના પ્રમુખવનમાં ત્રીસ વર્ષભરની અંખડ સેવા અર્પણ કરનાર જદ વીર શુભાવશય ગોવિંદરાય દેસાઈનો એ લાણેજ થાય પિતૃપહેલે ભાવનગરના સ્વ મહારાજ તખ્ત-સિંદહના માયા રાજનીનિશ અને નેત્રીમદ અંગન મત્રી શ્રી સાકરલાલ સ્વાઈલાલનો પૌત્ર થાય એના સ્થા પિતા શ્રી રમણીકલાલ સાકરલાલ મુખાઈમાં દાકતરી કરતા, અને એ 'દાકતરી' દરમિયાન એમણે કરેલી યુક્ત સેવાઓ એક આદર્શ માનવપ્રેમીને શોભાવનારી હતી, આજે એ સેવાઓ પ્રગટપણે નોંધાએલી નથી, છતાં અજ્ઞાનમર છે દોઢ લાખ રૂપિયાની રકમના બદલામાં ધણું એક અંગ્રેજ, અખળાનો ગર્ભાપાત કરવાની ના પાડનાર, અને કુમારને ઉત્તરેલા એ અંગ્રેજ પુરખને એક જ દાક્ય કહીને પાપમાંથી ઉગારી નેતાર એ દા રમણીકલાલ આજે નવા.

એમનો પુત્ર વિજયલાલ પણ માતૃ ને પિતૃ બંને કુળોની ખાનદાનીમાં અને સ્વાર્પણદાસીના વચ્ચે ઉછરેલો હતો, પચીસ વર્ષનો પહેલવાન ને દેખાવડો-હતો ત્તન ય જસમણો હતો અજાણ્યાને પણ ખ્યાર ઉપજે તેવો ભદ્ર અને પ્રિયદર્શી હતો સ્વામી હતો, ને પિતા પણ હતો સાફુને માટે રનેહની મૂર્તિ જેવો હતો. છંદર કયામમાં અબ્યાસ કરતો ફુનિયાના ચાણ

વ્યવહારને દિસાએ
અસારે પ્રગટપણે
તો કાંઈજ નહોતો,
પણ શું શું થવા
માટે મથતો હતો
ને શું શું થઈ શક્યો
હોત, એ વિચાર
કે રતા-કુંપળમાથી

કેવી શાખા વધી હોત એ વાતને દિસાળ માહતા—
ખરી ખોટ સમજાય છે.

પણ એનું અવસાન તો જગદેવનીને અગવવા
માટે સુદાએકા કોઈ પુણ્યના અવમાન જેવું જ
સુંદર છે, કેમકે સ્વર્ગપેલું કરવા જતા એવો જીવ
ગમે છે નવરાત્રિમા માતાજીના ધણધણા ગીતો
ગાઈ રહ્યા પછી, ભાવનગર રાજ્યની કુળદેવી ખોડિયાર
માતાના વરતેજ નજીકના યાનકની પાસે ખોડિયારના
ધરામા નક્કાતાનહોનાં, પોતાનાથી એક નાના સ્વ-
જનને કુળતો દેખી, પોતાને તરતા નહોતું આપડતું
તે વાત પોતે છીજરા પાણીમા પછું કહિ નહોતો
બૂઝી-છતાં તે વખતે બુદ્ધી જળને, એ કુળના બાળકને-
બચાવવા ખાતર હાથ ફેરા માટે જ એ આગળ
વધ્યો. કુળતા બાળકે એને આલીને આગળ ધસડ્યા-
વિજયલાલે ત્રીજા એક મિત્રનું કાંડું આપ્યું, પણ પોતે
નય છે એમ અમછને એ મિત્ર પણ મરશે એવા
ખ્યાલથી દાણમા જ ત્રીજા મિત્રનું કાંડું છોટી દીધું,
અને પોતે પેલા બાળકની સાથે ધરાને તળીએ
બેખડમા ભરાઈ બેઠો. એનું મૃત્યુ અત્યંત સાતિમય
દશે, તેવું અનુમાન તો, પાણીમાથી નશ્વરવાર કલાક
પછી હાથ લાગેલા એનાં દેહની, જાણે દમણા જ
એ ઉડીને બેઠો થયો એવી તાઝગીરેલી ભવ્ય
મુખમુદ્રા પરથી સહેજે બાધી શકાય છે.

આખી જીવનની સરવાળો ઘણી વાર મૃત્યુની
એક જ ઘડીમા બધાઈ જાય છે, એ શું સાચું નથી?
અને એ જો સાચું હોય તો એવા જીવંતમાની વેધુ-
મદતવની જરૂર ઈશ્વરી યોજનામા અન્ય કોઈ રચને
પડી દશે, એ વાન પણ એટલી જ સાચી માની,
એના રચનનો એ લાઇને ઈશ્વરની વધુ નજીક
ગમે સંમત અને કદપાત લાગે, એવું 'કુમાર'

તરફનું એ સહુ સ્વજનોને સાતવન પહોંચતો! ખાસ
કરીને એની ગં. સ્વ. સહચરિને, કે જેની વેદના;
અનેક એવી આર્યપુત્રીઓની માફક અસારે અમલ
જ હોવી બેધએ

બાળ વિજયલાલનું અવસાન, એવા એવા એના
પૂર્વગામી અનેક નાગર કુમારિનાં અવસાનોના સ્મરણો
તાજાં કરે છે. બાહોશ ખેતાડીઓ, નટો અને કલા-
રસિકો—ભાવનગરની નાગર કોમનો એવાં પુલ સમાન
મુકો છેલ્લા દસ વર્ષમાં, એક પછી એક, કોઈ
આકાશ રીતે મૃત્યુને માર્ગે આલ્યા ગયા છે. કદાચ
આખી ગાંઠિયા કે ગાંઠ કર્મોનું નશ્વર એ રીતે એ
શેડકે તરણોનો જોગ અપાઈને જ જઈ અદા થઈ
જતાનું નિર્માણ હતું.

સ્વીકાર

મહાત્મા રંગ લેખક, વિજયલાલ કલ્યાણશ્રાય, પ્રકાશક,
આર વનમાળીકાસની કંપની, ૩૬૭, કાલબાદેવી રોડ જુની
ભાટિયા મહાજનવાસી સભા, મુંબાઈ-૨, ડી. ૩ ૨-૪-૦૦
સુદેશનાં સંસ્કરણો : લેખક અને પ્રકાશક, ભિલીચંદ
નિરવરલાલ કાપડિયા, મુંબાઈ, ડી ૧-૮-૦૦

વિજયનંદિનેશ : લેખક, રાપડલાલ ગોવિંદલાલ,
શાહ, પ્રકાશક, અમરાંતી સાહિત્ય પરિષદની મહોળ કમિટી
તરફથી બલવંતરાય કલ્યાણશ્રાય કારકાર, નારાયણ પેઠે,
પૂના, ડી ૧-૮-૦૦

મહાકાવર અને રામાયણ : સરતુ સાહિત્ય નર્મક
કાર્યાલય તરફથી સપાદક અને પ્રકાશક, ભિલુ અમદાનંદ,
અમદાવાદ અને મુંબાઈ-૨, ડી ૦-૧-૦૦

સુંબઈ સમાચાર : દીપોત્તમી અકા ડી ૨-૦-૦૦
સંતતિ-નિયમન : લેખક અને પ્રકાશક, વકીલ, જુની,
મોડક, વડોદરા; ડી ૦-૮-૦૦

જંધેતિ ઉત્સવ : મહાત્મા ગાંધીજીનો પદ્મોત્સવ
ત્સવ, લેખક, રાકેશલાલ માલેકલાલ દેસાઈ, કપડવા
ઓની એસન્ટ : લેખક, હવેરચંદ મેઘાણી, પ્રકાશક,
પુષ હોમ યોગેશ્વરિકલ સેસાએડી ભાવનગર, ડી ૦-૧-૦૦

સપાદકસંચય : (બાજ રોલ) સંપાદક અને પ્રકાશક,
એકાદશ કુનેરસાં મહેતા, દાળની પોણ, અમદાવાદ;
ડી ૦-૧-૦૦

કુમારધર્મ : લેખક અને પ્રકાશક, રાવજી હોમલ શાહ,
મુંબાઈ, ડી ૦-૪-૦૦

એમ, બાદલાલ એમ્ડા કમીઅમદાવાદનાં નૂતન વર્ષા
બિનનવા વિવિધરંગી આકર્ષક કાર્ટ

અંગ્રેજી ભણેલા કલાર્કને નોકરીમાં મુરકેલી તો ઘણી જ આવે. તેમને ખર્ચ કમી કરવાને અંગ્રેજી ઘણી વખત નોકરી બદલવી પડતી અને ઘણી વખત ૩-૪ માસ મુઠ્ઠી નોકરી વગર બેસી રહેવું પડતું પણ એમણે કોઇ દિવસ આવી રીતનો વધેલો વખત નકમો ગાળ્યો નહોતો. જ્યારે જ્યારે નોકરી વગરના રહેતા સારે ચિત્રકળાની ઉપાસનામાં જ વખત કાઢતા.

તેમની સ્થિતિ એટલી બધી ગરીબ હતી કે જે કલાસમાં તે ચિત્રકળાનો અભ્યાસ કરતા તે તેમને ત્રણ વખત તો પૈસાની તગીને અર્થે છોડવો પડેલો. પાછળથી પૈસાની સગવડ થતા તરત જ તેમાં જતુ શરૂ કરતા. મુખાધમાં રહેવા છતાં, વણે દૂર જતુ હોય તો તે લાગે જ દામનો ઉપયોગ કરતા અને મુખાધમાં છેલ્લા ચાર વર્ષથી એમણે લોન્ગમાં એક વખત જ ખાવાનું રાખ્યું હતું, —નહિ કે એમનું શરીર નાણુક હતું તેથી, પણ પોતાની સ્થિતિને અંગે તેમને જે વખત ખોવું પરવડે તેમ ન હતું, અને અત્યંત પૈસા-માથી એમને પોતાનું કલાસમાં જવાનું નિભાવવું હતું.

આવી દાહમારીની અમર ગમે તેવા હૃદયુષ્ઠ માણસ ઉપર પણ થવા વગર રહે નહિ ભાઇ ગદાણીનું શરીર તે મુખાધમાં આવ્યા સારે ઘણું જ સાજું હતું, પણ આ મહેનતને અંગે તેમને ક્ષય રોગ લાગ્યું પડ્યો અને ડોક્ટરની સલાહથી મુખાધ છોડવું પડ્યું.

મરણ પધારીએ પડ્યાપડ્યા પણ એ ‘મુણમુર્ડી’ માટે ચિત્રો મોકલના હતા. માનિકો સિવાય તેમના ચિત્રો ન તારાચ અડાલતની ‘વીઝની વાતો’માં, રા રમણિક અ મહેનતની દમણા જ બધાર પડેલી એક નવલકથામાં અને એક રા ચંદ્રવદન મહેનતાના ‘ચમત્’માં એમ આવ્યા છે. તે સિવાય જાહેર ખજાર વગેરે માટે પણ એ ચિત્રો દોગી રાજ મેળવતા.

એમનો ગૌર પ્રાણધાતક નિવડ્યો અને ગયા મે માસમાં એમનું મૃત્યુ વડવાણમાં થયું.

એમના દારિદ્ર્ય, પત્ન કે એમની બીમારીની હાલતમાં યુજગતના કોઈ વિદ્વાન કે શ્રીમાન લોકશ્રી ગોપ્ય ઉત્તેજન અને આશ્રય મળ્યા હોત—અરે, તેની મહેનતનો જે વ્યાજબી જલ્લા મળ્યા હોત તો યુજગત તેના જીવનરથી કોઈ કાળે પણ કન્ય દુનિયા મેળવી શકત એકદરની અને બેરકારીનો આ એક જ

ભોગ બીજાઓ લુલી ન ગય એ સિવાય બીજું શું કહીએ ? અમૃતલાલ પડ્યા

એક અમૃતલાલ મિત્રનું અવસાન

‘કુમાર’ના સંચાલકો ન જાણી શકે તેવું એક વિશાળ એલીમંજી, વડાલાની ડાળીઓ ને વડવાહાની પેઠે ‘કુમાર’માંથી વિસ્તરતું ને દરદર પોતાની ધટાળી અથા દાળતું જાય છે એ ઘટામાંથી એકાદ ડાળી, પ્રખળા કે પાદું આમિતુ કાળના સુસવાટમાં ખરી જાય છે, સારે ‘કુમાર’ના સંચાલકોને તેની ખજા તો ન પડે, તેમ જના ‘કુમાર’ના વડાલાની ડાળી જાયલી એટલે અંશે ઘટી પડે છે, એ તો સંચાલકો દમેશા સમજે છે જ, અને જાણે છે સારે તો બેશક દુખ પામે છે.

એવી એક ‘મુંદર કુપળ દંમણા જ ભાવનગર મુકામે ખરી પડી’ એનું નામ ભાઇ વિજયલાલ નામર માલિના બે પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોના એ લાડકવાયો જાણક હતો. મોમાંજ પહેલું ભાવનગરના પ્રજાજીવનમાં ત્રીસ વર્ષભરની અખેડ સેવા અર્પણ કરનાર ૫૬ વીર યુવાજરાય ‘ગોવિંદરાય દેમાધનો એ લાણેજ થાય પિતૃપક્ષે ભાવનગરના રવ મદારાંગ તખ્ત-મિલજના નાચા રાજનીનિત અને નેટામર અંગત મંત્રી શ્રી સાકરલાલ સવાહલાલનો પૌત્ર થાય, એના સ્વા પિતા શ્રી રમણિકલાલ સાકરલાલ મુખાધમાં દાકતરી કરતા, અને એ દાકતરી પ્રમિયાન એમણે કરેલી ગ્રામ સેવાઓ એક આદર્શ માનવગ્રેમીને શોભાવનારી હતી જાણે. એ સેવાઓ પ્રગટપણે નોંધાએથી નથી, જના અજવારમર છે દોઢ લાખ રૂપિયાની રકમના યદલામાં પણ એક જ અંગેજ અખળાનો મર્લાગત કરવાની ના પાડનાર, અને કુમારે ઉતરેલા એ અંગેજ પુરુષને એક જ વાક્ય કહીને પાપમાંથી ઉગારી ચેનાર એ દા રમણિકલાલ જાણે નવા.

એમનો પુત્ર વિજયલાલ પણ માતૃ ને પિતૃ બંને કુળોની ખાનદાનીમાં અને સ્વાર્પણ શક્તિના વચ્ચે ઉછરેલો હતો, પચીસ વર્ષનો પહેલવાન ને દેખાવડો હતો. તદાય દસમુખો હતો. આગવધાને પણ પ્યાર ઉપજે તેવો લાફ અને પ્રિયદર્શી હતો. સ્વામી હતો ને પિતા પણ હતો. સહુને માટે સ્નેહની મર્તિ જેવો હતો. ઇન્દર કલાસમાં અભ્યાસ કરતો દુનિયાના ચાલ

પાણી સામસામા યોગાતમાં ઉત્તમ રહે છે તેમની પયમાં નવ-દીકરાની એક દેગરડી ચડાવે છે. પછી રમનારાની બે ટોળી પડી જાય છે. એક ટોળીના એક છોકરા એ દેગરડીને મુકર રહેથી આટવા ઉભો રહે. એ દેગરડી દડીથી આંડીને પાણી દે એટલે એની જ ટોળીના થોડાક છોકરાઓ દડીને ડેલાવતા ભાગે અને એકબે જણ દેગરડી ચડાવવા લાગે.

સામી ટોળીના છોકરાઓ તેમની પાસેથી દડી લઈ લેવા પાછળ પડે. બે દેગરડી ચડ્યા પહેલા, સામી ટોળીના છોકરાના હાથમાં દડી આવી જાય તો તેઓ દડી લઈને દેગરડી પાડનારની ટોળીમાંના કોઈ પછુને આપી દે. એટલે પેલા દારે અને આ ટોળીના દો ઉતરે' પણ એ દડી લેતા તો પરસેવો છુટે. તે વખતેની અને ટોળીની દોડદોડી ને મથામણ બેનારને એમ જ લાગે કે જાણે ગામ ભાગીને ભાગતા આરવટિયા પાંછળ, ગામની આજર સાચવવા મથતા કોઇ મરણિયાની ટોળી પડી છે.

અને એ જ દડી આટે તે કોઈ પંપાળીને નહિ ટેવાઈ ગએલા બરડા સિવાય બીજા કોઈ દરેકે ચડી ગયો તો ત્યાં ને ત્યાં જ એવડો થઈ જાય' પણ આ તો રીઝ ગરડા કહાકે ભજભજા થા ઝીલવાની ટેવ પડી ગઈ હોય, તેમાં આ દડી બીચારી શી વિસાતમાં? એ નવ દેગરડી ચડાવીને મ્માની રમતનું નામ 'નવ નાગગિયો.'

ગામડામાં લાગે જ કોઈક એવો જડી આવશે કે જેને ખાટે ચડનાં કે તરતા નહિ આવડતું હોય ગામને પાદર વહેંચી નદીમાં પુર આવે ત્યારે બુવા-નીઆઓની ટોળીઓ ટોળીઓ એમાં ખાજકવા મારે નીકળી પડે. તરનાં ન આવડનારા પણ તરવાનું સાધન તત્કાળ શોધી કાઢી એ દલાવ લેવા ન જુકે મોટરના ટાયર જેવો દવા ભરેલો રખતરો કમર-બંધ (સાઈકલ-ગેટ) આ ગામડિયાઓ નથી લાવતા: તેમને તો દાનર તે દહિયાર' પહેરેલી મુરવાડને બીની કરી, તેની બે બાજુના બે પાયવાને આધી દે. અંદર દવા ભરાવા દે અને તે શ્રેષ્ઠ એટલે તેના નેકાનો બાગ ખચખચાવીને આધી દે કે તરવાનું સાધન તૈયાર. પછી તેના ઉપર ધરિર રાખીને તરે કુપવાનો હાથ બીચકુલ ઓછો, અને નગનાં આમા-

નીથી ઝીખી જાય

ભમરડની રમત પણ આ એકેથી ઉતરે તેવી નથી અખાડ માત્ર બેસનાંબેસનામાં તો, જાણે કટારીઓ લઈને કટક ઉપડ્યું હોય તેમ ભમરડા લઈને છોકરાઓની ટોળીઓ મેદાનમાં ઉતરી પડે છે. જાણીઓમાંથી ભરડા છોડી કુડાળામાં પડેલ ભમરડાને આટવાનું રહે થાય છે, ત્યારે કાળતા ચેરા નીચે દનાઈ ગએલ, કાઠીઓની કટારીની નિશાનખાજ રવાભાવિકે જ યાદ આપી જાય છે.

હાથમાંથી છુટવાયેન કટારી જેમ ચડતી છાતી વીંધી આરપાર નીકળી જાય, તેમ નિશાનખાજ બેઝાદીની દોરીમાંથી છુટેલા ભમરડો સામા ભેરતા ભમરડાને એવો તો આંટે કે કોઈક વાર તો ભમરડાનાં બે કાઠિયા થઈ જાય, આ નિશાનખાજના હાથમાં કટારી આપીને થોડીક તાલીમ આપો તો? મુજે આ રમત કટારીના ઉપયોગની શ્રમિકા તરીકે જ મોખાઈ રહ્યો, અને રમતો રમાઈ રહ્યા પછી?

મા ટોળું વળા એમે છે ને પછી વાતો મેઘાય છે તેમાં તમે બગી મઓ, તો ગામડાના કાલ્પનિક ને અણુતોખ્યા છતિદામની ધારા ચાલતી લાગે.

એક કહેશે 'તને ખબર છે, આપણી નદી કેટલી પવિત્ર છે તે? પાડવો ત્યારે વનવાસ નીકળ્યા ત્યારે તેમણે થોડા આપણી આ કંકાવડી નદીમાં હંકારેલ હો' દાઝના દાઝના બીમના થોડાએ- પણ પજારો અને નદીમાં તે થોડાને ડાખશે પેટી ગયો. એ આપણે કાળો ધુનો એમાં કેટલું પાણી રહે છે?'

થોડાના ડાખલાના આકારનો નદીમાં ખાડો પડી ધુનો ગતી ગયો હોય છે, તેને પણ એમનો વનવન પ્રેમ દર્શનાના કેવા જ્યાંમ પહેરાતી દે છે?

દજ વાત કરનારની વાત પુત્રી થઈ ન ગઈ હોય ત્યાં તો બીજાને એથી ઉટે, 'એ તો ડીક; પણ આપણા ગામને પાદર આવેલ કોટશ્રમ મદદિય કેમ પ્રગટ્યા એની ખબર છે? આપણા દરબાર ગાપુ રામસંગજ દરગજ સાજે એ દિશા નરક દિશાએ જાય, અને દરગજ નચાર વાગતા હોય ને આગતી ઉતગતી હોય એમ સંભગાય. અડખેપડખે ક્યાય દેક નહિ, તેમજ કોઇ વચ્ચે પણ નહિ.

આપુ મેજ એ ટાણે જાય અને આરતી માખલે

ગાનવિન

પણ કોઈને વાન કરે નહિ. એક વખત તો જરાજર ખાતરી કરવા નારસંગ છાપુને પણ સાથે તેડાવા ગયા.

બંને સંધ્યાટાણે ટેકરા પામે જઈને બેઠા જરાજર વખત થતા આરતી શરૂ થઈ. બંને ખાતરી થઈ તેઓ ખરેખરા શિવના ભગન દત્તા.

આરતી સાંભળી ઘેર આગ્રા બીજે ફિલસૂફી જ ટેકરો ખોલાવેલા શરૂ કર્યો તેમાથી શિવલિંગ જડી આવ્યું, તે જ આ શિવલિંગ પછી તો ગામના માણસોએ બેગાં થઈ ત્યાં દેડ ચાલ્યાં એ આ આપણા કોટેશ્વર મદાદેવ.'

ત્યાં બીજે કહેલે 'આપા કયા જતો છો? આજ બપોરની જ વાન કરે? સીમમા જવા સારૂ આપણા મુરાપુરાના પાણિયા પાસે થઈને હું નીકળ્યો કોઈ માણસ નહિ, પણ 'હૈ' કરતોકને હાંકારો થયો પાછું વાળીને જોઈ ત્યાં આપુ અભેસગતો પાણિયો જણે દાહતો હોય એવું લાગ્યું.'

આપુના હાથમાથી એ દુરમનો છટકી ગએલા એ એ પણ કેમ જીવના જામ એ વસવસો આપુના ફિલમા રહી ગએલો, એટલે દહી થઈ વખત હોકારો દે છે. 'કેવો શુરવીર થઈ! એના જીવના આપણા ગામ સામે કોઈ આગળી પણ ન ચીંધતું.'

આવી આવી વાતો દરરોજ એમના જીવનમા રેકાયા જ કરે એ નાહળનારમા વતનપ્રેમ કેટલો હોય? અને એ વતન ઉપર જ્યારે વેળા પડે ત્યારે એને માટે એ શું ન કરે?

પણ અત્યારે તો દલે એ જીવનની યજ્ઞ દશા આ-થમવા બેઠી છે પરંપરે બધુતા, મમાનના અને સંદ્યારવૃત્તિ કેળવવાની એ પુરાણ લોકપ્રિય સંસ્થાઓ હુમાવાની વેળા આવી છે, જ્યારે બીજી આજી જીવા-નોમા માદસ અને શૌર્ય પ્રગટાવવાની ને નેને પોલી સાચું જીવન સીંચવાની નવી સંસ્થાઓ કા તો ખોલાતી નથી અથવા તો ખોલાએલીમા બહુ સત્ત્વ દેખાતું નથી. પ્રજા નયા જરાજર વખતે એ પ્રત્યે લશ્ત્ર દોડાવી તેને સજીવ રાખવા નયા નવું સ્વરૂપ આપના પ્રયત્ન નહિ કરે તો દેશના મોટા ભાગના તરણોને શરીરની, હૃદયની તથા મનની અનન્ય નાહીમ આપના આ છે તે અખ્યાડ પણ વિરમ્મતિના અધકારમા વિચીન થઈ જશે

મકનજી પરમાર

બાદરના-આગેની જાનવીલાના આવેલા ૪૪ ઉત્તરોમાથી જરા પુરા સાચા તો એક જ ભાઈ અર્ધતિવાસ ન પારખ-સાબરમતીના છે ઇનામ તેમને મોકલારો

ખરા જવાબ નીચે મુજબ (૧) જીવવાએવી કહેવતો (૧) સાચને આથ નહિ (૨) જે ગામ જુડુ નહિ તેને માર્ગે શુ પુત્રો? (૩) હોક સાળ તો ઉત્તર જાગ (૪) મા તે મા બીજ વગડાના વા (૫) શીંગ સારૂ શ્રાવક થુ (૬) ગણિતગરમત (૧) કલ મતદાર ૧૪૫૫ તરફેખમા ૭૩, વિરમ્મા ૭૪ (૩) ઓળખી કાઢો: અનલ, અનિલ

(૪) બાનુના ચિત્રમા બતાવ્યા પ્રમાણે લઈવાડે વારો નાખી દશે (૫) અકકોરસ નીચે

૩૨૦	૭૨૪૧૧
૧૬	૮૨૫૧૩
૬૨૧	૧૩
૨૨	૧૪
૧૫	૧૮
૧૫	૨૧૬
૧૨૩	

(૧) શબ્દ ફેરવણી લીવળી, લીસલ, સવાલ ને સવાર (૭) જૂગોળ-ગરમત (૧) શુબ (૨) મુદ્રા (૩) કહા (૪) લાકી (૫) બાલ (૬) અર્ધચક્ર (૭) દાંતા (૮) કોલા (૯) આલુદ (૮) શબ્દ ગોઠવણ નીચે

કુઝોળ ને બચીત-વદુ
ક રિ બી નીચેના નવા સવાલોના ઉત્તર
ન ટ ના ન ર માગર સુદ દશમ મુખીમા
અ અ સ વ તી પહોંચી જવા બેઠેને નવા
કો ય લ સવાલો મોકલનારને પણ ચોગ
ખ ઇનામ આપવામાં આવે છે.

નવા અવાલ

(૧) જોડેના આડ તિથિત દુકાઓમા એક હેટ સ્થાપ થયુ છે, શોધી મોકલો

(૨) ગણિત ગરમત

(૧) ૪ બહેન અને ૪ ભાઈ વચ્ચે ૩૨ નારંગી વહેંચવાની હતી કમળાને ૧, વિમળાને ૨, ચંપાને ૩ ને ગજાને ૪ નારંગી મળી આ ચારે બહે-નોના ભાઈઓને નીચે પ્રમાણે મળી કનુને તેની બહેનના

જેટલી, મનુને તેની બહેનથી બમણી, તનુને તેની બહેનથી ત્રણગણી ને જનુને તેની બહેનથી ચારગણી નારંગી મળી આ ચારે બહેનોના ભાઈઓ કાણકાણે હતા તે ખરેખર

ચોથી કાઢશે તો વહેંચણી કરતાં એકે નારંગી વધશે ઘટશે નહિ (૨) પાઉંડ, સિલિંગ અને પેન્સની એવી કઈ વસ્તુ સરખી અપૂર્ણાક સંખ્યાનો સરવાળો બરાબર એક પાઉંડ થાય ? (૩) 'આ સંમંડરયાનમા કેટલાં પક્ષી ને કેટલા પત્થ છે ?' નવા આનનદે રખેવાળને પુછ્યું '૩૬ માયાં ને ૧૦૦ પથ હવે તમે જ વરતી કાઢો.' રખેવાળે જવાબ આપ્યો. તમે પણ વરતી કાઢો (૩) એક ચોરડામાં દસ માણસ બેઠા છે એક મીણુબત્તા એવે ટેકાએ મુકા કે તેમાંના નવ જ માણસ એ બેઠાં શકે દસમો નહિ એનાર માણસ આંચળો ન હોય, એની આંખે પાંદા બાંધવાના નહિ, તેમજ એને ગમે તેમ ફરવાની પણ છુટ. એ કવી રીતે કરી દેશે ?

(૪) તેવીસ અક્ષરનું કવિતાનું એક બાણીતુ વચ્ચે છે. તેમાંથી નીચેના અક્ષર મળાને બતાવ્યા પ્રમાણે અર્થ નીકળે છે: ૧, પ=હેયું; ૨, ૬=આજ, ૨૦, ૧૮=વેર, ૧૭, ૧૦=એક માપ, ૨૧, ૮=શરીરનો એક ભાગ, ૧૩, ૧૬=ઘોડું; ૭, ૧૧=એક પોત્તુથીયે બદલે; ૩, ૧૨=સાચરમા થતી એક ક્રિયા, ૨૨=ફટકો; ૧૫, ૧૬=ચેસ; ૨૩=૧૨ ત્યારે એ વસ્તુ કયું ?

(૫) નીચેની આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે એક માણસ

પાસે સાકળના પાંચ કટકા છે, ને દરેક કટકામાં ત્રણત્રણ કડીઓ છે. આ પાંચ કટકા સંપાદી તેને એક માંખી સાકળ બનાવવી છે એક કડી કાપીને પાછી જોડી દેવાની મલુરી લુહાર ૨ આના લે છે ત્યારે તે માણસ જોજામાં જોજા કેટલાં ખર્ચે કટકા સંપાદી શકે ને કેવી રીતે ? (૬) શી સમાઈ? એક જાણના પદમાં જમી લાટકીને જોઈ કાણેએ એને પુછ્યું કે, 'આ કોની જમી ?' ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે

'નથી માંદે કાકા, કે નથી એકે બાહ,
એના પિતા માસ પિતાનો પુત્ર થાય.'

ત્યારે એ બે વચ્ચે શી સમાઈ ઘરો ?

શીતલ હેમંતે

અંજની.

મધુર મધુર કંઠી નીતરે છે,
આલ ગાલ ગુલાબ રમે છે,
હૃદયહૃદયની હૃદ પહે છે
શીતલ હેમંતે

સૂક્ષ્મ હવામાં સ્ફૂલ્લ સંકાયે,
ચિત્તસૃષ્ટિ ચલવના પોયે,
ચલનનો અખાર ઝરે છે
શીતલ હેમંતે

દ. પ.

બા ધ વ લા ગ

અદેખી દેખાદેખી

કુલવાડીમાં ડાસો અને ડાસી રહેતાં હતા. એમણે એક કુતરો પાલ્યો હતો. એક વાર કુતરો નીચું માથુ કરીને જમીન સુધવા મંડયો અને પછી તેને પગના નહોર વતી ખસવા લાગ્યો. ડામાડામીએ ધાર્યું કે કુતરાને કાંઈક સાંસાઈ ખાવાની ગંધ આવી હશે તેમાં આમ કરતો હશે. એમણે તો કાતકથી કાઢાળી વડે એ જમીન ખોદી બેઠાં જુએ છે તો અંદર મોનામહેરો ને જ્યાહીર' દ્રવ્ય મળ્યું એટલે બધાં ડાસાડાસીએ છુટે હાથે દાન કર્યા.

પાડોશમાં બીજો એક ડાસો તથા ડાસી રહેતા હતા તેમને આ વાતની જાણ થઈ એટલે તેઓ પણ કુતરાને છાનોમાનો પોતાને ઘેર લઈ ગયા. તેની આમજ મીઠાઇઓ મુશી; પણ કુતરાએ તે સુધવાનું મન પણ ન કર્યું આથી તેમણે કુતરાને વાડીમાં પગડ્યો. એટલે કુતરો જમીન સુધવા લાગ્યો.

પાડોશીઓએ આશામાં ને આશામાં ત્યાં જોડી જોયું તો મળાવું નરક. આથી તેમને ખુબ ગુસ્સો ચડ્યો રીસમાં ને રીસમાં એમણે કુતરાને મારી નાખ્યો અને એક ઝાડ તળે દાટી દીધી.

પેલા ડામાડામીએ પોતાના નિમકહવાય કુતરાને ઘણું શોધ્યો પણ ક્યાંય જડે નહિ. છેવટે તેને એના ખુનની ખબર પડી. શોક કરતો તે પેલા ઝાડ પાસે આવ્યો અને કુતરાની કબર ઉપર ફુલ અને ગોરાક મુકી રડવા લાગ્યો.

તે રાત્રે કુતરાનો આત્મા તેને સ્વપ્નમાં દેખાયો. આત્માએ કહ્યું, 'બાપા, હું દટાયો છું તે ઝાડ તમે

કાળે તેની ખાડણી ગતારતો.
એ ખાડણીમાં કાંઈ ખાડો સારો
મને જરૂર પાડ કરતો.

ડોસાએ તો કુતરાના આ-
ત્માના કહેવા મુલ્ય કર્યું અને
ખાડણીમાં ચોખ્ખા ખાડા જુઓ
સા તો ચોખ્ખાને એકેએક માણો
ગતન થઈ ગયો.

પેમાં પાડેલી છુદાછુદીને આ
વાતની પણ ખબર પડી એટલે
વળી પાછાં નકટ થઈને ખાડણી
માગી ગયા અદર માણા ખાડે છે
તો માણને જાણે નરક' એમને
વળી કાળ મર્યા અને ૧૭
તેમણે ખાડણીને ભાગી છુદા કરી
આળી નાખી.

ફરી પાછો કુતરાનો આત્મા
ડોસાના સ્વપ્નમાં દેખાયો અને
ખાડણી જળી ગયેલી કદીકન
જળ્યાળી કહ્યું, 'બાપા, દવે એ
ખાડણીની રાખ લઈને તમે સુ-
કાએલા આડના ફુકા ઉપર વેગે
એટલે તે સીકાઈમ થાને કાળે
અને જોનજોનમાં તો ફળદ્રુપથી
થેયુર બની જશે.'

ધ્યાણ ડોસાએ તો ઉકરેથી
ખાડણીની રાખ ભેગી કરીને
પેટીમાં ભરી પછી ને એક ગામથી બીજે ગામ
ફરતો ગયા અને મરેલા જાગે મથવન કરતો ગયો.

ઉડાય ના

ઝીણી તારલીઓ,
એટલે ચાંદલીઓ,
કાળો મેદુલીઓ:
જેઉં જેઉં—
આખો ધરાય ના.

ટમકે તારલીઓ,
ઝમતો ચાંદલીઓ,
વરમે મેદુલીઓ:
પીઉં પીઉં—
હુંયું ધરાય ના.

ઉંચી તારલીઓ,
ઉંચો ચાંદલીઓ,
ઉંચો મેદુલીઓ:
ઉડું ઉડું—
તો ચે ઉડાય ના.

મોહિનાચંદ

ડોસો મુન્નાફરી કરતો જાય ને
દેશના ઝાડ તો અમાં ધૂલને દમક
લચી પડે!

દેશના રાત્રને આ વાતની
જાણ થઈ એટલે તેણે એ અમ-
તકા નજર લેવા ડોસાને તેડી
મનાઓ ડોસાએ છુકા ઝાડે
ધૂસાવી દેખાવ્યું એટલે રાત્રએ
તેને બારે દલામ આપી વિદાય કર્યો.

પેમાં નકલિયા છુદોછુદી પણ
વધામથી રાખ ભેગી કરીને અ-
મતકાર કરવા નીકળી પડ્યા
અંમને પણ ગત્રએ બોલાવ્યા,
અને અમતકાર કરી દેખાડવા કહ્યું
છુદે તો ઝાડ ઉપર ચડીને રાખ
ખખેરી ઝાડ તો દનું એવું કુદ જ
રહ્યું, પણ રાખ ઉડીને ગત્રની
આખમાં ને નાકમાં પડી એટલે
તેણે આ દુઝારને ચિકા કરી
દારી મુક્યો બહુ મુકે દાંત્રે એ
છુદોછુદી ઘેર આવ્યા.

પણ પેલા ડોસોમાં તો
ધણા જ માયાણ સ્વભાવના દના
એમણે આ છુદોછુદીને ઘરતો
તપકા રીધો અને પોતાની દેલન-
માથી થોડો ભાગ કાઢી આપ્યો.
પછી તો પેલા અદેખા છુદોછુદી
(જાણી વાત)

માધુકરી

દેશના ભાગ્યવિધાતા

અમે

અને કિંચ ગીતો ગાનારા,
સ્વર્ગીય અમારો સર,
અમે પીયુષ પી પાનારા
કંઈ સ્વર્ગતાલું સુમધુર
અમે મેઘ સમાન મહુડીએ,
કદિ માતિ ધરીએ શીન,
અમે સત્ય ધણેળથ દુહીએ,
છે સત્ય અમારી મીત
અમે સાગરહથે ચેરો
ભરીએ અમ રતનપહાર,
આકાશ પતાવ પ્રવેશી
કરીએ સ્વચ્છ વિહાર
અને આશ નિરાશો જડીએ,
અમે દુઃખને ગણીએ ક્ષમ,
છાયા તણ તડકે પડીએ,
અકળિત અમ ઉરની નેમ
અમે ફસાઈતા કુવારા,
અમે તેજમયી વળ્ય બાણ,
અમે અમરના જગતારો,
અમે ચાઈ રતનની આણ
અમને નહિ દેશે દોષો,
અમે ભાવિ દર્પણકાર,
અમે તો કુદસ્તના કોષો,
બરણુસીયા કુંકનાર

કવિ ખમરદાર

કેટલાય પ્રમુખ ગુરુજનોએ મને પૂછેલું. ‘કુવડોનાં ક્યોં તે શું ધવાનાં હતાં? એને મોટે હાથે મુકનો દોરોય નથી કુટ્યો, એવા નવજુવાનોની તે કશું કરવાની તાકાત શી?’ મેં નમ્રતાથી જવાબ દીધો ‘માફ કરો, માન્યવર! પણ જ્યાં મોટાઓએ તાકેલા તીર નિરાશ સુષી એણે ગયા છે, ત્યાં ગુરુજનોનાં આદર્શો અધુર જ રહ્યા છે ત્યાં એ નમુણા આ નવજુવાનો જ શોધ્યા ને શક્તિની ઇમારતો પાડી કરશે નવીન ભારત--સ્વતંત્ર ભારત નિર્માણ કરવાનું કાર્ય એ જ લોકોમાં વિધાતાએ લખેલું છે’

જમની જ્યારે લખ્યો હાથ ફરી જેલું ને વિચારવા લાગ્યું કે માફ કર્યે શું થયો? સારોય પ્રૌઢ વર્ગ—એ રાષ્ટ્રપીરો ને રાજનીતિજ્ઞ સૌ પડીબર થઈ રહ્યા, ત્યારે યુવાનોની એક પ્રચંડ મંળીએ ફેટ ફરી એ લક્ષ્યાઈનાં પ્રલય સમા નેત્રવન્તાં પુર સાગ દેશના ફરી વજ્યા, જમનીના નવજુવાનો દેશરોવાની પ્રચંડ લગની લાગી, ને આલે—આલે જમની પોતાના નવધીવનના બળ પર મસ્તાક છે આલે સારો દેશ લાંબું છે કે અમારા પુત્રો ને અમારી પુત્રીઓ અમને ફરી શક્તિમાળી બનાવવા મરી કીટલા પાલુ તેવાર છે

પેલો ધરડો, માદલો, મરણપધારીએ પડેલો દેશ તુર્કી—એનું પુનરુત્થાન નવ દોહાઈયા તરુણોએ જ ધકડ્યું છે કમાયે ને એના સાથીઓએ વિચાર્યું ઇસ્લામી છવનનો આલે કાયાપલટો નહિ થાય તો કાલે આપણે નાશ નિર્માણ છે, બીજા જ ધડીએ તુર્ક વિદુષી હાતુમ બેગમ અંગેરા જઈ રાષ્ટ્રીય વિદાલયનો પાથો નાખ્યો ને નવજુવાનોમાં સ્વતંત્રતાની તરમ જગાડી જોતજોતમાં તુર્કીનું રૂપ બદલાઈ ગયું ને આલે તુર્કી સત્ત્વ મસ્તાક ફેંચી ફરી દુનિયા સામે મો મલકાવી શકે છે,

તણ તણ હંબર વરસની જુની સંસ્કૃતિવાળા પેલા મિસરમાં યે ઝગલુલને કેણે સંહાય કરી? નવજુવાને જ વિશ્વભરને આલે આકર્ષો રહેલા ચીનના પ્રૌઢ વયના નેતાઓ ને મુસ્લીઓ પોતાના સ્વાધીનતા પાછળે રથી આપસમા ઝેરની જવાબા સળગાવી દેશના ટુકડા ટુકડા કરી રહ્યા હતા ત્યારે તેમને યે મુલવી નામે એવી ક્રીડિયારી કરીને કોણ કોલ્લમ કમર ફરી બહાર પડ્યું? નવજુવાનો જ એ નસુહાઓ જ ગમઝેગમઝે પેલા, ત્યાં છાપાએ ક્રંદ્યો, ત્યાં નીરણો કાઢી, ત્યાં સંમિલનો ક્યો,—ને સારો દેશ ગાળ કહયો

વાસ્તાના નવજુવાનો! એ જ ધમગ દમો પાળું અંતરમા સળગાવો એ આત્મ-સન્માનની સાચી તમત્તા જ્યારે તમારા આત્મામાં મગટશે ત્યારે દુનિયા આખીની સગરોરો તમારી સામે બોડી પડશે એ સપના ક્યારે સાચાં કરશો?

(ગાળીવ)

—સાધુ વાસવાણી

એશિયાની સ્વપ્રભાસ

આજથી અંદાજે ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે, બીજી પ્રભાસને જે માત્ર પરીઓના દેશ જેવો લાગતો, ને યુરોપવાસીઓ જેના વતનીઓને તેમની ઠાવકી ટાપીય, રગબેરની પોશાક અને કંઠથી નિશ્ચિતવાને કાણે વગોવતા, એ નવાન અને નવાતવાસીઓ આજે જગતભરના શ્રદ્ધ શાસ્ત્ર અને શક્તિશાળી પ્રભાસની હંરોળમાં સર્ગવ વિરાજે છે એ 'હજીના સૂર્યની બુમિ' આજે 'હોલો સૂર્યની બુમિ' બની ગયું છે, અને પૂર્વ ગોળાર્ધની એ સુદીર્ઘ પ્રભાસ પોતાના જળમાન પ્રાણને લીધે દુનિયાની એક માદાન સત્તા ગણાય છે.

નવાનીઓની એ ઝડપી પ્રગતિના કારણે ૩૫ ઓમના અનેક શુભોમાં મુખ્ય એમની શ્રદ્ધભૂરાશ્ત્રિ અને સાહસ-શ્રિયતા છે. પારકી પ્રભાસની સારી વસ્તુઓ અને શુભો ઓછી, પચાસી તેને પોતાના કરનાની કળા એ બહુ અમી જાણે છે. ચીનના હાલ, ધર્મ અને સમાજજીવન ઓછી પોતાનામાં ઉતારી તે પર નવાની સમૃદ્ધિની મહોર તેમણે મારી દીધી અને છેલ્લા પચાસ વરસમાં તે તેમણે જર્મની, ઇંગ્લંડ, અમેરિકા વગેરે પશ્ચિમના દેશોમાંથી ઉદ્યોગ, દુનર, વિજ્ઞાન અને પ્રગતિશાન પ્રભાસ બધા હાલમાં તરવે ચીનીઓની પોતાની પ્રભાસ એટલા તો પચાસી નીચા કે અત્યારે તે એમની હરીફ પ્રભાસ બનીને હજી રહી છે. વર્ષે પહેલા જે નવાન એક ટકુડા રાજ્ય જેવું વિસરાએકુ ને સાવ એકકુ પડી રહ્યું હતું, તે આત્યારે છેલ્લી ઢળની લાડપદ્ધતિઓ ને તેના સાધનો તથા વજાનિત શોધોથી માહીતશાર અને સમૃદ્ધ છે, પશ્ચિમની પ્રગતિશાન પ્રભાસને ઉદ્યોગ દુનર અને મરીમરીમાં હજીને છે અને દુનિયાભરમાં મહાપ્રભાસ તરીકે માન પામી છે.

પણ આ બધા શુભો કરના વધુ તેમની એક એક બધાના તત્ત્વ તેમની પાછળ હોય છે, અને તે એમની સામૃદ્ધિ,—પોતાના દેશને જગતમાં સમાનપદકથી જીવતા રાખવાની ધમશ અને હજીના એના ટોચે અને એમાંથી જેના શરતીરે પેદાશો હજી જુના નવાનના હોય તેવા જ છે એમની નરોત્તમ હજી જુના સામૃદ્ધિ (સમૃદ્ધિ) માણે જાય છે. નવાનની મહત્તા અંદરથી એના સામૃદ્ધિ ઉપર જ નિર્ધાર છે.

નવાની પ્રભાસ મુજ ક્યાથી ઉતરી આવી એ નહીં કહેવાય તેમ નથી, પણ સૌથી પહેલા નવાનમાં અર્થ લોક રહેલા હતા ત્યાર પછી નવાન ઉપર મોનોલોહ લોકની અને મહાદેવ લોકની એક વારાફરતી એ વ્યથાએક વધ મોનોલોહ એ આર્યલોકને વસા કર્યા અને મહાદેવ લોકોએ મોનોલોહને હાર તરફ દારી કાઢ્યા એ ત્રણેના આત્મજોશી જે સંમિશ્ર પ્રભાસ બની તે હાલના નવાનીઓ અને તેના કપાસ સન્નિઓમાં પણ ટકી રહેવાનો નવાનીઓનો શુભ આર્થ

લોખંધાથી આવ્યો છે; એમની બુદ્ધિશક્તિ તે મોનોલોહનો છે, અને સન્નિઓમાં જીવનનું ધરતર અને મહેલનું એ દિવસાઈ મહાદેવ લોકનું છે. નવાની સરસી ઉપર આર્થ લોકની અસર શોષણી જણાય આવે છે. બુદ્ધ ધર્મે તેમના જીવન-આદર્શ, કળા અને સાહિત્યને વિકાસ કર્યો છે, અને ત્યાર પછી પશ્ચિમની સરસીતિની અમરે તેમાં સમાવસુવાસ અને પ્રગતિના તરવે દાખલ કર્યો છે.

ચીનના લોકો નવાનને 'જિહ-ચેન' (એટલે સૂર્યોદયનો દેશ) કહે છે. નવાન ચીનની પૂર્વ આવેલા હોવાથી આ નામ મટે એ સમવિન છે. 'નવાન' એ 'જિહ-ચેન'નું અષ્ટમક ૩૫ છે. પણ નવાનનું સૌથી જૂનું નામ તે 'ચા મોટો' છે. એ ઉપરાંત નવાનને વળી 'અરીતુ-ચીમ' એટલે 'સાક્ષી માખીને બેટ' કહેવામાં આવે છે. આ નામ કેમ પડ્યું તેને વિશે નવાનના ઇતિહાસમાં એક વાત છે કે એક વાર મહાશય વાકી-મામુ દેશભરમાં શાંતિ નજર પડે એની ઉચ્ચામાં ઉચી ટકરી પર, ચડેલા દેશનું સૌન્દર્ય એક પ્રસન્ન થયા અને એમણે નવાનને પાછળ પગ ચાઢતી ને સાફ કરી મોટી સાક્ષી માખી સાથે સરખાવ્યો એ દિવસથી નવાનનું નામ 'અરીતુ-ચીમ' પડ્યું.

નવાન ગિરિકંઠાઓનો પ્રદેશ છે, તેથી ત્યાંના લોક પણ મજાન બાવાના ને બાહાદુર છે. નવાનના વીરનરો બેવાતેલા નથી. નાપાનીઓ મુલે કલ્પનાસગી, રમોળીમન અને કવિતા તેમજ સૌન્દર્યના ઉપાસક લોક છે. જગતની ધમી પ્રભાસોએ ચટ્ટસૂર્યને અને દુરજને દેવતાઓ માની પૂજ્યા છે, પણ એક નવાની પ્રભાસ જ લાલ કુચોના ઢગલાને પરમેશ્વરનો અભિ કહે છે. દુષ્ટ પર્વત પાના અરેને દેવતાઓના પત્ની કહે છે.

નવાનીઓની પૂર્વજપૂર્વ એ સૌન્દર્ય ને શ્રદ્ધાને ઉત્તર છે. એમાં સદગત આત્માઓને પુત્રી પર, દેવદારના ફોંથી આજગિરિ લીધેલો ટકરીએ અચ્ચા, સરોવરો અને સમુદ્રકાંઠા પરની વાકીયુકી કંઠીઓમાં કરના, મિલ ઉપવનોગા વિહરના ને નાચક કાવજા ધરોમાં વાસ કરના આત્મે છે.

નવાનીઓના પ્રકૃતિપ્રેમ તો અજબ છે. કુછ પર્વતને તેઓ દેવ જેવું પુજે છે. નવાની દંતકથાઓ અને આખ્યા-વિકાઓ જોયો, કુલો અને પતંગિવાઓમાં આત્માઓ કહે છે. વસતનુ નવાન તો અલબેલુ સ્વર્ગ-અનની રહે છે. એ મધુર દુરદરની સ્તુતિ કરતાં-ને કવિતાઓ ગાતા નવાની પ્રેમ કવિ યાકની નથી.

નવાન માંધીય

ફીનિક્સમાં ટાંકસટોય ફાંમે વસાવીને માંધીયએ ત્યા મજરીનું જીવન માજવાની સરગત કરી. ડર્બનથી ફીનિક્સ ૧૬ માઇલ તેઓ દર રવિરારે ચાલતા તેમના હાથ પરના મ્યાયુઓ અને મુખ પરની દેખા પરથી તેઓ ધમ્મા જ

બળવાન ગણતા. મજબુત (મુર) કાંદોને પણ હંફાવી નાખે તેવું એ જીવન ગાળતા એ પ્રત્યક્ષ થતું હતું. મુર લોહી કરતાં વધારે જોડવાનું કાર્ય તે કરી શકતા ઇન્ડિયન એપિ-
નિયન છાપવાનું મશિન તે વખતે એન્જનથી ચાલતું ન હતું અને તેના પર ચાર મજૂરો લગાડવા પડતા. બારે છાપવાનું કામ ચાલે ત્યારે ચુકવારે આખી રાત મશિન ચલાવતું પડતું અને એ વખતે કાફર, ગોરા અથવા હિંદીઓમાંથી એક પણ માણસ ગાંધીજી જેટલું મશિન પર ટકી શકતો નહિ તેમણે મજૂર જેટલી શક્તિ મેળવી હતી, અને તેમનો ખોરાક પણ એક મજૂર જેટલો જ હતો. જે ગાંધીજી અત્યારે દુધ અને દાંડા પર રહે છે તેમનો તે વખતનો ખોરાકનો નાસ્તો ૧ થી ૧૫ ડાહ્ય કેળાં અને બે મુઠ્ઠી મગફળીનો હતો,—જે સારાણી મજૂરના કરતા ધણે વધારે કહેવાય.

પણ આ સમયે તેઓ પોતાની સ્વપ્ન રહેઠાણ અને સખન મજૂરોથી પચાવી દેતા તેમની સાથે વસતા અમને ધણી તાલીન મળી છે અને આજ ધણું હું કરી શકું, પરંતુ તેમની કલમે લખનારા મગફળીનો રસ હું લઈ લેવા માગતો નથી છેવટમાં એટલું જ કહીશ કે તેમના જીવનમાંથી દેશે ધણું જોરાવું અને બાળવાનું છે. (મનલાલ ગાંધી)

ઈતિહાસકર્તા

માધવરાવ પેશવા મુખ્ય સેનાપતિ પરશુરામ બાહુ વિશે એક વાત છે કે, એક રાત્રે મરાઠી સૈન્ય પર હવદરખાલીનો અધ્યાત્મક હુમલો થયો. પહેલી બંદૂક ફુટતા જ સેનાપતિ સૈધી પહેલા જાગ્રત થઈ યાયા અને જાગ્રત થતા જ તે ઘોડા પર ચડ્યા, મરાઠી વાજેરા હાથમાં લીધો અને બચત રણગીત ગુરવાની આજ્ઞા આપી સૈનિકો સેના યવા લાગ્યા ત્યારે પણ તે ઘોડે જ હતા હતા. બીર નેપાલીઓને જાણુ હતું તેથી જ રીતે પરશુરામની ચારે તરફ ગાળીઓનો વર-
સાદ વરસવા લાગ્યો.

પણ પરશુરામ મરાઠી વાજેરા ફરકતો રાખીને રચપણ હથા વિના ઘોડા પર સ્થિર જ રહ્યા તેનો રક્ષક સૈનિક ખારો ઉભો હતો, તે તેમનો ઝોજો આત્મક કડી થયો, અને તેના લોહીતા છત્રકાવથી પરશુરામનું શરીર ભીંજી જતું એક બીજી ઝોળી આવી ને તેમને ઘેરો ધાયલ થયો. પરશુરામ તરત બીજા ઘોડા પર ચડીને વાજેરા ફરકાવતા દેખાયા બીજા અને ત્રીજો ઘોડો પણ ધાયલ થયા, પણ પુદ્દ મરુતુના મુખમાં હલેલો. એ સેનાપતિ જરાવણુ કર્યો નહિ. એ વખતે, જરાવણુ દીલાશ ખતાવે તો આજુ સરકર કપાઈ જવા જેટલી ગેરવ્યવસ્થા પ્રસારે તેમ હતું પણ પરશુરામે છેવટ કુધી એવી જ શાંતિમયી હીમત સાબળીને મરાઠા સરકરને વિજય આપાળ્યો.

મહામહાને માટે પ્રખ્યાત બનેલું હાલ એક વખત બગા-
વાની સંબંધાળીનું શહેર હતું. બોરબોળના વખતમાં ત્યારે

ત્યાં સાહિરતખાં મુળા તરીકે હતો, ત્યારે એક વખત કાબર જેટલી બધી સરતી હતી કે એક રૂપિયાની ૧૬ ગણ મજાતી! આટલી બધી સેવધારી પોતાના વખતમાં થઈ એમ દર્શાવવા માટે સાહિરતખાંને ઈ.સ. ૧૬૮૯માં હાકા ઘોડાએ ત્યારે પ્રથિમનો દરવાજો બંધ કરાવી તેના પર લેખ મુકાવેલો, કે બવિધ્યનો મુળો ત્યાં મુધી આવી સેવધારી ન કરી શકે ત્યાં મુધી આ દરવાજો તેણે હથાડે નહિ આ સેવધારી તો ત્યારે કે અસાધારણ પ્રસંગ ગણાય, પણ સાધારણ રીતે, તે વખતે સેવધારી ઘણી જ હતી એ વાત તો એકસ એ અવાહીન ખીલજના વખતમાં એક રૂપિ-
યાના લગજન પાય-છ મણ ચોખા તો મળતા!

(વીસમી સતી)

'ધૂમકેતુ'

એક વાત છે, મુળી વાત છે. ૧૮૫૭નો બળવો હતો સળગ્યો નહોતો સપાટીની શાંતિ નીચે પ્રયત્ન અગ્નિ રામ-
શમી રહ્યો હતો. તે વખતે હૈદરાબાદના સર્વસનાધારી ને સુવિધ્યાત સલામતજ બહાદુર ઇન્સાંમાં હતા ત્યાં એમને સૌરા બેલ નાગની અંગ્રેજ યુવતી સાથે મૈત્રી બંધાઈ. એ વેળા એ સૌરા બેલના સૈન્યસૂર્યનો મખ્યાહન અળહજતો હતો તેના સૈન્યસૂર્યની ખ્યાતિ કિશનના મસરી હતી વખત જતાં સલામતજ બહાદુર અને સૌરા બેલની વચ્ચે એ મૈત્રીના બંધન મજબુત બન્યા ત્યારે સલામતજ બહાદુર હિંદ તરફ આવવા નીકળ્યા ત્યારે તેમણે સૌરા બેલને પોતાની મુખમુદ્રિકા આપી, અને કહ્યું કે કોઈપણ કાળે આરી સદાપણી તને જરૂર પડે તો આ મુદ્રિકા મને મોકલજે હું તારું કાર્ય કરી આપીશ.

પછી તો બળવાની ત્યાંના બહુકો કડી સંસ્તનતના પાયા બળબળી હાથા તે વખતે સૌરા બેલની સ્વદેશપ્રતિ બંધત થઈ. તે વખતના 'મિન્સ ક્લાઈ વેલ્સ' અને પછીના એટર્ડે રાહેનસાદને તેણે સલામતજના વચનની બાંધ કરી મુસરતે તેને પેલી વીંટી સલામતજને મોકલવાની સલાહ આપી વીંટી મોકલાઈ છ હવેન માઇલ છેટે રહેલા સલામ-
તજને પોતાની મૈત્રીની સ્મૃતિ વાટા થઈ તેને પોતાનું વચન સામર્થ્ય મિટિરા રાખ્યોના પાયા કંઈકી જવાની અણી ઉપર હતા, ત્યારે સલામતજને હૈદરાબાદ રાખ્યોના સર્વ સાવન, સમૃદ્ધિ ને બળ મિટિરા રાખ્યોના સેનાપતિઓને ચારણે મુકી દીધા ને મિટિરા રાખ્યો બચી ગયું—અને તે એક સલામ-
તજના દેસદોહને લીધે

મિટિરા સામ્રાજ્યના પાયા આ દેરામાં મુદ્દ કરવાનો આજો શ્રમ ધીરદાસ તો કેટલો વે દરાએલો પડ્યો છે.

મોનલ મળના ઈતિહાસની સાથે ઉતરી આવેલી એક કથા છે એક દિવસ સાહબાઈ પોતાના સામાન્યની મહેમુલના ચેપપ્રત્યો એતો હતો અચાનક તેની નજર એક ગામ

ચડી અથુ તેની ચાલુ વર્ષની મહેનુલ ગત વર્ષે કરતા વધારે નોંધાય હતી. એ ગામ પાસેથી તેના અમલદારોએ થોડા દળદાર વધારે મહેનુલ લીધા હતા. શાદજલા ચોપડાના એ પાના પર થતી ગયો આમ કેમ? એ પ્રશ્ને એનું મન બ્યમ બન્યું તેણે તત્કાલ વડા વજર શાદજલાદખાનને બોલાવ્યા. શાદજલાએ તેની પાસે મહેનુલનાં વધારો થયાનાં કારણો માગ્યા. રથાનિક તપાસને અતે માહુમ પડ્યું કે ગામની નદી થોડી આંધી જવાથી ગામને પાદર થોડી જમીન વધી છે એ નદી જમીનની મહેનુલો કપમ મુલ ઉપજર્મી કને-રાતા મહેનુલમા વધારો દેખાયો છે.

શાદજલાએ ફરી સવાલ કયો. 'એ જમીન ખાલસા છે કે ઈનામી?' તપાસ કરતા જમ્યાયુ કે એ જમીન ઈનામી છે એ જમીનને શાદજલાના ગુરમાનો પાર રહેો નહિ તે કોધથી કપના સ્વરે બોલ્યો. 'નદી એટલી આંધી ખરી છે તે એ ગામના નિતાધારો, વિવખાઓ અને મિરકીનેની કાકલગીએ ન સહેરાવાથી જમીનને એ નવો ટુકડો એ ગરીબજુરખાને માટે તૈયાર થયો છે. ખુલાના બાગકો માટે એ ખુરાઇ બસિસ છે તમે એના ઉપમ સહેનસાદી ખાલ-નામા લઈ લેવાની હીમત કેમ કરી રાકો? ખુલાના સમ્ભો ઈન્સાનને કુચારી લેવાની મુરાદ મારા અવરખાથી દહી હોત, તો હું, એ જમીનની ઉપજની વસુલાત કરનાર જુલમખાર ફોજદારને કામીએ ચલાવવાનો ફુલમ આપત એ ફોજદારને હું નોકરીમાથી બસતરફ કર છું અને બાપા અન્વાયી ફુલ કામો ન આવરવા બીન તમામ કર્મચારીએને ચેતવણી આપુ છું અને શાદજલાદખાન, એ મેકુતેર પાગેથી એ વધારાની વસુલાત થઈ છે તેમને તે રકમ તત્કાલ પરત કરવા બચગ્યા કરો.'

હિદુસ્તાનની નદીઓમા ત્યારે અમી વહેતા હિદુસ્તા-નના ખેતરોમા ત્યારે એનું પાણી હિદુસ્તાન ત્યારે સમૃદ્ધિ ને સતોપનો, બરકત ને નુખવેલવનો, અન્ય કોઈને ઈર્ષ્યા ઉપમાને એવો સ્વર્ગીય દેશ હતો.'

(સૌરાષ્ટ્ર)

—જહુનાથ સરકાર

બીકાનેરની ગગાનહેર

પોળખની સતલજ નીના નીર ઉતાર રાજપુતવાળી મરમૂમિમા છેક બીકાનેર સુધી રેલાવવી તપ માહલ લાગી એક જમી નહેર બીકાનેરમા મદારાન ગગાસિદે બોદાળી છે. મદારાનના નામ પરથી બોળખની એ ગગાનહેર ખુલ્લી મુકવાની કિંવા દમખા ન વાઇસરોયે કરી નાની રાખા-પ્રસાખાએ મળીને ફલ પાંત માહલ લખાઈની એ નહેર નુમનુમથી નિર્મન રહેલા એ સુકા સમુવગડા નેત્રા પ્રદેશની આને બવમૂખ બાને છે. ન્યા રેતી ઉડતી ત્યા દહે જાણીની ઊગો ઉડે. ન્યા પખી યે ફરખી ગાગુ નહિ ત્યા લીલીમ ધરિતી જમાથી માનવબળ દને સ્સકસીએ કરશે હતિદામ-

પ્રસિદ્ધ એ મરમૂમિ દહે નદનન બનરો.

ત્રણ કંટોડ ને દસ લાખ રૂપિયાને ખર્ચે તૈયાર થયેલો એ નહેર છ લાખ ને વીસ દળદાર એકર જમીનને પાણીપુ પાડશે એથી માહલ કુધી, તળિયે ને બાનુએ કામરેટના કામથી મજબુત બનેલી આ નહેર દુનિયા આખીમા એ બનની મોટામા મોટી નહેર છે.

નહેરો તો ધણે રચણે થઈ છે અમેજી મૂમિમા થઈ છે તેમજ દેશી રાજ્યોમા થઈ છે. માહસોરમા ડગલે ને પચલે નહેરો દેખારો અમેજી દહુમતમા પખાળ ને મદારા નહેરોના પ્રદેશ છે. પારતુ એ બધાથી આ મુલ બનેઓ છે, કાસુ કે આ મુલને તો હતિદારને ઉલટાગ્યો છે. મરમૂમિ ન આવપણુ હતિદારપ્રસિદ્ધ નામ છે, એની નિર્મનના કોકાએ-નુની છે એ રહુની બળની ભૂમિ ઉખરનો. રાખ બાને આટલા વર્ષે બીકાનેરમા મદારાનને હાથે ઉર્ન, એ અમારમા વસાદમા જગસિયન એક દેશી રાનને હાથે માય, એ વસ્તુનુ અમને અભિમાન છે. સુવેગની નહેર એ જેમ અમેજી ઇંગ્લેન્ડની અભિમાન છે, પનામાની નહેર એ જેમ અમેરિકાની કલ્પનાનો જયનાર છે, તેમ ગગાનહેર એ અમારા દેશી રાજવીની બાવના અને રચનાસિનેલો વિનયવજ છે. એ અકબર અને માનસિંહના મુગની કલ્પના ને કળાએ ન કહ્યું, એથી પણ પૂર્વની રાખુનીના મલ કાળની સાધન-અપનિ ને સુરિવિખુનિના સમયમા ને ન થયું, તે આને ગગાસિદના રાખઅમલમા થયુ પડિત માહલોએ મદારા ન નચાસિદને આપેલા આરબીવાંડ થયાર્યો છે કે, 'ગગા મેવના પાણી પેતાને ત્યા કુનારવાનો બીખણુ મુલ બનનાર મદારાજ બગીચાની માફક જ તમાર નામ ને કામ અમર હો.'

('સૌરાષ્ટ્ર' પરથી)

અમરેશજીની તાકીમ

તમે કોઇપણ જાતના બ્યાયામ કરો એ ફાયદાકારક જ નીવડવાનો એકલી એકી ફેરવળી કે દરબેક કાઢવા, મલખ કરવા કે નમરકાર કરવા, કે ટેનિસ ફુલોલ કે ક્રિકેટ રમવા તે આરોગ્યના સરસાણુ માટે કે રાશીર સુદ્ધ બનાવવા માટે અત્યજ ફાયદાકારક છે. એથી શરીર વજર મજબુત બને છે. પણ રાશીર મજબુત બનાવ્યા પછી—અથવા તેની સાથે-માથ—આખું એક ગ્રીહ વાત પણ વિચારવાની છે. આરોગ્ય અને સુદ્ધ રાશીર, એ આ જમાનામા પુરત નથી. આને માહસોએ રવરજાણી તાગેત ખીલવવાની જરૂર છે. એટી, દરબેક, મલખ તમને રાશીરની તાકાત આપે છે, પણ રવરજાણી તાકાત નથી આપના. કોઇ તમારા રાશીર પર હુમલો કરે ત્યારે નમરકાર કરીને કે ફેડ કાઢીને તમે બ્યાવ નહિ કરી રાકો. તેને માટે એક જુની તાકીમ છે.

રવરજાણુને મરે ઉપયોગી એવા પદા અને તલવાળી તો ખરકારે કાવગથી મના કરી છે. બાપા સુતેગોમા રાશીને

મુદ્દ બનાવે, અગેગીમાં સ્પૃતિ આણે ને સ્વસંરક્ષણમાં જ આવે. હાથેથી નીચે એવો વ્યાયામ એક માત્ર લાડીનો છે કેવળ દસ મિનિટમાં જ સર્વ અંગેને વ્યાયામ આપે ને પોતાનું સંરક્ષણ કરવાની હીમત પુરે એ માત્ર લાડી આખાલટફ નરનારનું સ્વતંત્ર સાચવવાને આ સમયમાં એક જ અમોઘ શસ્ત્ર છે, અને તે લાડી અથવા લકડી.

આવો લાડીનો આ સર્વોત્તમ વ્યાયામ શોડે ખચે, થોડા સમયમાં સેકેન્ડે શીખી નકે છે લાડીના વ્યાયામથી શરીરના દરેક અંગવચને પૂર્ણ કસત મળે છે માત્ર દસ મિનિટમાં એ વ્યાયામ નરનારનું શરીર પરસેવે તરબોળ થઈ નવ છે લાડીના વ્યાયામથી શરીર મનખુલ ને રીડુ બને છે લાડી-બાજના હાથની પકડ એટલે મગરનું બચકું. લાડીબાજની લાડીનો ફટકો બે કોઈના મોં પર પડે તો તે ફટકો અત્યંત બરનાર મગરનું જ બચકું લાડીની એટલી તાકાવ છે.

જીવો પણ લાડીનો વ્યાયામ કરી શકે. મનની પ્રશન્તા વધારવા માટે જે આ વ્યાયામ આવૃત્ત હાથેથી છે આ લાડીશિક્ષણનો પ્રચાર દેરાબરમાં, પેદેરે, દરેક માણસમાં થવો જોઈએ લાડીની તાકીમ દરેક કોલેજમાં ફરજિયાત હોવી જોઈએ અને લાડીની તાકીમની બાબત કઈ જ અડચણ નથી તે સહેલાઈથી શીખી ગઈએ તેમ છે આપણી સાખાગરમાં, પોલિસ ખાનામાં, લકડગા, ક્યારીનારનું નામ, સર્વે લાડીની ક્ષાયાત ફરજિયાત કરવી જોઈએ.

(સેક્રશ્યુ) — પ્રો માણિકરાવ (લાડીની મરતો ને તાકીમ બાબત વિગતવાર માહિતી, જુઝમાદાસ વ્યાયામ મંદિર, વડોદરા-એ સરનામથી મળશે.)

(૧) આપણે કાચ પાટે જોઈ ગઈએ છીએ ત્યારે એમણી કાચ બને છે તે રેતી પાટે કેમ જોઈ શકતા નથી? કોઈ પણ પદાર્થના રચના કઈ રીતે જોશ્યા છે તેના ઉપર એ પદાર્થની પારદર્શકતાના આધાર રહે છે કાચ સિવાય બીજા પણ ઘણા પદાર્થો પારદર્શક બનાવી શકાય કાચની બનાવટમાં રચના એકબીજાની પાછળ એવી રીતે મોડવાય છે કે તેમાંથી પ્રકાશ સોસરો નીચી શકે રેતીમાંથી એવા પણ કાચ બનાવી શકાય છે એ માત્ર પ્રકાશને દાખલ જ થવા દે છે પરંતુ પાછો એવી રીતે વિખેરી નાખે કે એ ને તરફથી આવતા હોય તે તરફથી વસ્તુઓ દેખી ન શકાય.

(૨) આપણા શરીરમાં મરતો કયાથી આવે છે ને વળી પાછો એ ક્યાં જાય છે ?

આપણા નાક અને ગળા ઉપર માધકોળ નામના જંતુઓ નવારે દુમસી કરે ત્યારે આપણને શરીર લાગે છે કોઈ પણ હવામાં શરીર લાગેલી ન રહેતી હોય એવા માણસ પાસેથી મુજબ આ જંતુઓ આવે છે માણસના નાક અને ગળા સિવાય આ જંતુઓ લાગે જ બીજા કોઈ જગ્યાએ રહે છે ને રહેતા હોય તો કન્યા જમીનમાંથી કે એ ન્યા હોય ત્યાંથી આપણને શરીર લાગે છે પણ મોટે ભાગે શરીર બીજા માણસ પાસેથી જ આવે છે બીજા પ્રકારનો જવાબ એ છે કે એ આવા પછી થોડા દિવસે આપણું શરીર એમની સાથે કેમ વર્તેલું તે શરીર પેટે બાહ્યી જાય છે એટલે હા તો તેમને નાસવાય છે અથવા રહે છે તો તુકસાન કરી શકતા નથી. તેથી આપણે પાછા સાળ થઈએ છીએ પણ બાહ્યી વાર તો શરીર આપણી પાસે ને રીતે આવે તે જ રીતે પાછી બીજા કોઈ જગ્યાએ ચાલી જાય છે.

(૩) એકાએક માઠા સમાચાર સામજવાથી માણસ જેમકે કેમ બની જાય છે ?

જેમકે થવાના કેટલાક કારણો છે તેમાંનું એક કારણ મગજના અમુક ભાગને લોહી નહિ પહોંચવાનું છે એકાએક સખત સામજી થઈ આવવાથી આમ બને છે લોહીની નસો એકદમ સંકોચાઈ જાય છે એટલે મગજને લોહી પહોંચી શકતું નથી ને માણસ દિલો અથવા સફેદ પડી જાય છે ત્યારે આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તે જમીન ઉપર પડાય છે એને પગડવામાં પણ કુદરતની દયા જ રહેલી છે, કેમકે માણસ ઉભો રહેવા કરતાં બે સ્થિતિ પરથી હોય તો લોહી મગજ સુધી વધારે સહેલાઈથી પહોંચી શકે છે ત્યારે આવી રીતે કોઈ જેમકે થઈ જાય ત્યારે તેને થતું સુધારી દેવું ને ન્યા સુધી શક્તિ ન આવે ત્યાં સુધી શરીર કરતાં આધુ નીચાણમાં સખત, એથી લોહી મગજ સુધી પહોંચી શકે.

(૪) ચાલતી વખતે આપણે હાથ કેમ હલાવીએ છીએ ?

આનું કોઈ ચોક્કસ કારણ મળી શકતું નથી, પરંતુ એટલું તો નક્કી કે હાથને શરીરની સાથે જકડી રાખીને ચાલવા કરતાં બે એને કુદરતી રીતે હલવા રાખીને ચાલીએ તો ચાલવાનું વધારે સહેલું પડે છે કન્યા હાથ હલાવવાથી અનજીવાં પણ આપણે શરીરનું સમતોલપણ જાળવી રાખવા હકીકત ને તેમ હોય, પણ ચાલવાની સરળતા માટે કુદરતે આ ચેજના કરી છે એટલું તો ચોક્કસ.

જીવજીવે વૈવ, હકીકત અને હકીકતોને ત્યાં દોડવાથી ને મરિતમાં અનેક વસાણા તથા રસાયણો બરવાથી મનુષ્ય સોવળ જીવન રૂકે કરે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાના મન ઉપરનો કાણ જોઈએ છે, તેથી મનુષ્યનું જોઈએ છે, અને શરીરનો વચામી મહેવાને બદલે શરીરનો શુદ્ધામ બને છે.

—ગાંધીજી

અમેરિકાના સીટીઓનો ઉદ્ધારક બુ-
કર ટી બોગિટન ચૌદ વર્ષની ઉંમરે
અલ્યાસ કરવા હે-પટન ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં
દાખલ થવા ગયો, ત્યારે ત્યાંના ઉપરી
મિસ મેશીએ તેને કુળ ધુલવાળો આ
વાતે જ્યારે સારું કરવા કહ્યું ત્રણ
આર વાર આપડીને છુકરે તે બરાબર
ચોખ્ખો કરી દીધો મેરીએ સફેદ કમાલ
કલાટ તથા હાજરીઓના કુલ્લામાં
ખોર્યો પાણી એને રજુ સરખી મોડી નહિ
એટલે કહ્યું 'તુ આ સરકામાં ચાકી
રાખીગ' આવી આકરી પરીક્ષાની તેવારી
પરે જ છુકરે ઇવનમાં મહત્તા મેળવી

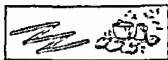

કચ્છના ખેડાઇ ગામનો રટીસા આ
કચ્છની આલુદો આલો એના નામે
પ્રમાણે ખરેખર આગની છે એની ઉમર
તમે શી ચારો છો? ૧૧૬ વરસના
છો! છતાં કેસ કપર ભેરો છે, પોતાના
કરડા ભંતે ધુમ્મિ છે, અને ખાવાના
સંબંધોન તે એવા છે કે એટલા ખજુર,
ગોજ કે પેંડા તે હોય જ. એમને દાત
એને જેટા નવા ફુટયાં છે અને કંઈક
સેષધારી દાતે બાળી રહે છે પગરસતે
ઠેક અમદાવાદ પાસે પીસણા સુધી
આવી અએલા ઘરના કાલણ અને
વણાટનુ કપડુ આપો જન્મારો એમણે
વાપર્યું છે ધરના સુખી છે અને
લોસ પ્રપીત્રો હવાન છે ૧૦૦ વરસ
સુધીની બધી હાજીકતો હજુ વિચતવાર
ચેકેસ નામકામ સાથે આપી રહે છે
એરી તે ચાદાસત ભજી કાયમ છે!

હુંદેલા કુલને ઘાલ રાખવા માટે
એને જે પાણીમાં રાખવામાં આવે તેમાં
તે સાણીની બેજણ નાની ફટકીઓ
ઓગળી નાખી હોય તે કુલ વધારે
વજન ઘાળી રહે છે

કેતરજીના કુર્નિયરમાં બગાડ ર-
હેલી કુલ કાઢવા માટે સાઇકલને પધ
વાપરી નેએ.

કારતક (નવેમ્બર) ગાદ જતુ
અછરજી કપર હોય છે દાડમ, પીચને
ચોપેયા આ મોસમમાં બનતરમાં આવે
છે બટ્ટેશ તથા શિવાળી રાખરિવા
રોપવાની મોસમ મુળા, મોઝરી, કાલ
લસણ, ગરમર, મેથી, રીંછણી, કેલેજ,
કાકી ફલાવર, મોલકોલ, દમાદા વગેરે
રોપવાની જતુ ચલણના રોપ આ મા-
સમાં રોપવા છર, ચણા, રાઈ, સર-
સવ વગેરે પાકની મોસમ બાકી રહેતુ
ઘાસ, દાગર, તથા ચેરડીની લણણીની
જતુ ગમ, મક, અડદ, રાણ, બીડી વગેરે
પાકવાની મોસમ મઠિયા કપાસ અને
વરિયાળીનો પાં આ જતુમાં ઉતરતા
માટે છે

ઉપરની આકૃતિમાં લેહાની પાટીના
છ કટકોને ખોડીઓથી જોડી દબને બ-
નાવેલી ભળી બનાવી છે કુમારવીરો
મરિ આ બહુ કૃપયોગની વસ્તુ છે
કૃમ્ય-કાચરની આસપાસ ઘોડાક પથ્થર
ગોડધીને એના પર આ ભળી નેહમિ
તેટલા નાનામોટા માપમાં મુખીને રાખી
રાકાય. કૃપયોગ થઈ રહ્યા પછી એને
સહેલી દ્યો એટલે સહેલાઈથી ખિરસા-
માં માઈ રહે એ બનાવવા માટે ૧૦
ઇચ લાખો, ૧ ઇચ પહેળો ને ૩/૨
ઇચ ભડો પાટીનો કટકો આકરી

૫હેલુ સુખ તે વડતે નર્પા

તડકો આવતો હોય એવી જગ્યાને
અરીસો ન દાખવે કમકે એની પાછળ-
ની સિદ્ધવરવાળી (કલહ કરેલી) બાળ
પર સખત પ્રકામ પડવાથી તે આખો
ને ડાપાડુધીવાળો થઈ બલ્ય છે

વાસજીગ્રાથી કુગળી કે કોગિજની મધ
કાઢી નાખવા માટે તેમાં થોડો સુરો
નાખી ઘસડીને કુળ સાફ કરી નાખડું

જોડાળીની સામાન્ય બુદ્ધિ
રમણિય નહિ પણ રમણીય
રમણીકલાલ નહિ પણ રમણીકલાલ
અમલ્યતા નહિ પણ અમલ્ય
વિદ્વતા નહિ પણ વિદ્વતા
ઉત્તમિ નહિ પણ ઉત્તમિ

દુધ ઉકાળવા પાણી વાસણને સાફ
કરવાની એક સાવ સહેલી રીત છે
દુધ મઠી લાઇને લસત જ-વરાળ પણ
નીકળી જતા પહેલા વાસણને ઢાણી દેવું,
ને એ હરી નય ત્યાં દુધી એમ ને
એમ જ રહેવા દેવું પછી ઢાંડા પાણીથી
બરેલા મોટા કામમાં વાસણને ઝમોળી
દેવું એકદમ સાફ થઈ જશે

મમમાખીના ડાખ ઉપર એ તગજ
કુગળી કાપીને ઘસી દેવામાં આવે તે
ખીલકુલ પીડા તે નથી થતી પણ
રોગો જે ચડતા નથી

દીક્ષા પડી ન-
એવા રકુને બાર-
બર બધબેસતો ક-
રવા મરિ નીચેની
ચુકિ વાપરથી ત્રાગા કે પિત્તબને વાળો
લઈ રકુના એકેએક આટા ઉપર ચિ-
ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વીંટળી દેવો
આ રીતે રકુની બડાઇ વધવાથી એ
દીક્ષા નહિ પડે

તમારા પુસ્તકાલયને

ઉચ્ચત બનાવવું હોય તો
'પુસ્તકાલય' માસિકના આદક થાઓ.

પુસ્તકાલય

૧૯૨૫ના ઑક્ટોબરથી ત્રિમાસિક તરીકે શરૂ થયું
પરંતુ પુસ્તકાલયને લગતા પ્રશ્નો અનેક હોવાથી
એને ૧૯૨૭ના જાન્યુઆરીથી માસિક બનાવવામાં
આવ્યું છે.

એમાં

દેશપરદેશના પુસ્તકાલયોની વિગતો,

સ્ત્રી-ઉપયોગી, આશોપયોગી, તેમ જ ભિન્નભિન્ન
વિષયો પરત્વેના પુસ્તકોની યાદીઓ, ચાલુ સા-
પ્તિ તથા વાર્તાસાહિત્યનો દિશાચક્ર પરિચય;
આળો, સ્ત્રીઓ, સંઘ વગેરેના પુસ્તકાલયોની
ચોજનાઓ, હાલકામને લગતા માહિતીપૂર્ણ લેખો,
માસિકોના ઑક્ટોબર પડવાની વિગત, તથા
એમાંના વાચવા જેવા લેખોની યાદી. દુકામાં

પુસ્તકાલયોના સંચાલકો અને વાચકોને
મહાદર્શક થઈ પડે તેવાં અનેક લખાણાનું

૪૮ પૃષ્ઠના વાચન દર મહીને આવે છે. ઉપરાંત
દરેક એકમા વરોદરા મેન્ટલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટ-
મેન્ટના સંકલ્પકર તથા જુદા જુદા પુસ્તકાલયોના
મકાનો વગેરેના ચિત્રો પણ અવાગનવાર આવે
છે. કાગળ, છપાઈ, રૂપરંગ પણ સુદર હોય છે
પુસ્તકાલયોને ઉપયોગી ન હોય તેવી અદેશ્યજો
લેવામાં નથી આવતી.

લાગજમ

વરસના રૂ. ૨-૮-૦

પરદેશના રૂ. ૫-૦-૦

આ માસિક વિના નમોદ પુસ્તકાલય અપૂર્ણ નહેતો.
માટે તુરત આદક થાઓ.

પાછલા એક ચિત્રકમાં દર્શો ત્યાં સુધી મળી શકો

વ્યવસ્થાપક, 'પુસ્તકાલય'

પુસ્તકાલય સ. સ. મેંજી કો., વરોદરા

બાળકોની રમત

દોઢ આનામાં ચોરાશી જ્ઞાન

બાળકોને ઘણી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન
આપે છે. નાનાં પાંચ વર્ષનાં છોકરાં
પણ સમજી શકે તેવા સરલ મોટા
શબ્દોમાં ચિત્ર સાથે.

ફક્ત દોઢ આનાની દીકીટ બીડી

ધી હાલ ઇન્ડિયા એકવર્ષાગ્રજિંગ
એજન્સી: અમદાવાદ

બાળકોને વહેંચવા માટે સામગ્રી
૫૦નો ભાવ રૂ. ૨-૪-૦
તથા ૧૦૦નો રૂ. ૪-૪-૦

નીશાંગી અને જાલવાન શરીર
તેજસ્વી મુખમુદ્રા અને મધુરકંઠ
તીવ્ર અને ચમકદાર બુદ્ધિશક્તિ
ચોતાને હોય એવું
કોણ ન ઇચ્છે ?

દિમાલયભાષી મગાવેલી અખરોલ એવળિ

બ્રાહ્મી

ના નિત્ય મેનથી એ બધું પ્રાપ્ત કરી સમાપ્ત છે.
અહીંયાથી બનવી નીનેની વસ્તુઓ તેવાર મળે છે

અહીં તેજ ૧૦ તેલાના ૦-૧૫-૦

આહી મળ્યા ૧૦ તેલાના ૦-૧૫-૦

અહીં મોળી નવ ૪૦ના ૧-૦-૦

આહી ધન ૧૦ તેલાના ૧-૮-૦

આહી પના ૫ તેલાના ૦-૮-૦

અખરોલ હાવ એક મીન મગાવી
એક. કે. મેધાળી ૧૦ અખરોલ

વિદ્યાર્થી, વેપારીઓ, વકીલો અને
બીજા મહત્વના કામ કરનારાઓને એના
મેનનાથી અભવજ એવું પોષણ મળે છે.

નાનાં—મોટાં, મોટાં—નાનાં
કરી—પુરુષ, નખતો—નખતો
મોંકાઈ એવું એવન કરી શકે છે.

તમે વાપરી જોયું છે?

ઝંડું કેસરી જીવન

કેસરી જીવન ઝંડું જ
- મેળવવાનો આચર્ય મનો

મહારાષ્ટ્રના

રસમિદર, અકક, કેસરી, કાનુની અને બીજા
રીપન, પાચન, પીડિત શ્વાસ કેસરી
લંબા સ્મર આમળાભારી બનાવેલા
આ સુરક્ષિત, સુવાસિત, સ્વાદિષ્ટ
ને પીડિત બોરાડું નિયમિત મેવન
લાખુ આરુણ તથા સાચી સ્મરભૂમિ
આથી રોગીમાં બલ અને તેજ તથા

એક દરિદ્રમાં મેવન પુરે છે
પા રતલના પાટના રૂ. ૧૫
અરધા રતલના પાટના રૂ. ૨૫
એક રતલના પાટના રૂ. ૪૦

ઝંડું

ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ
લિમિટેડ

કારખાનું સયાની રોડ, મુંબઈ-૧૪
કુશન. જુની મહાગનવાતી, કાલબાદેરી
મુંબઈ-૨

કેસરી જીવન

અમદાવાદના એજન્ટ
લોગીસ્ટાલ ગ્રાધર્ન રીચીરોડ

ત્રાન.
આ રી.

દીલો નહિ આઉર આપરી વખતે, જોડે જાગર 'કુનાર'ના વાચી દાની એવું જણાવતો

સાપ્તાહિક

અંક
૪૮

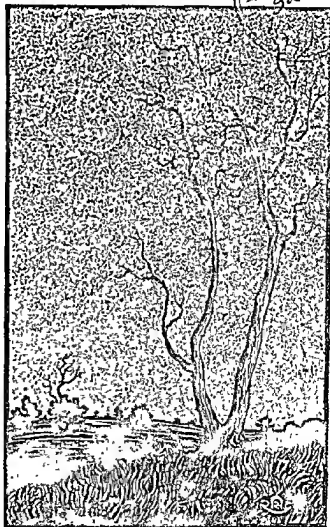
દેગતી મજનું
માસિક

માગસાર : ૧૯૮૪

ભાગ ૪
અંક ૧૨

સંપાદક : રવિશંકર રાવળ

શિશિની
રુપા

બાલ-હૃદયોએ મંજુર કરેલું
મોઢાંઓને રહેલું અને

પ્રત્યેક સંસ્કારી કુટુંબમાં જતું બાલમાસિક

બાલમિત્ર

બાળકોને આનંદ ને વિકાસ આપવાનો ચલન કરે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪

નમુનાનો એક મફત

બાલસાહિત્યમાળાના બે પુસ્તકો, તારામંડળ કાચુ પુસ્તક
૦-૬-૦૦ . પાકુ પુસ્તક ૦-૬-૦૦ કુમાર વીરસેન ૩-૪-૦૦

લંબો : ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી આલુંદ

શ્રી ચૈતન્ય અને પ્રદિત સાર્વભૌમ

શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય ત્રિરંગી મુખચિત્ર

વાચન (કાવના) દેરાળછ પરમાર ૪૮૬

મિત્રલસ ૪૬૦

ચીતરવાતુ સહેલ છે ૪૬૨

કવિતાજ (નાટિકા) 'પૂમકેતુ' ૪૬૩

કાવ્યમી હરીશ્ચંદ્ર પરિણામ ૪૬૮

નવી કીર્તીમી હરીશ્ચંદ્ર ૪૬૮

ને. કૃષ્ણમૂર્તિ યુગીલાલ ભટ્ટ ૪૬૬

સિદ્ધનંદ અને પૂના સામનારાયણ ના. 'ધાડક' ૫૦૪

અથાલું ૫૦૬

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડની સાતિમાં લવજા ત્રિભુવન ચૌધ્રિયા ૫૦૭

પૂનાની નગીન એક દરશ (ફોટો) ૫૦૮

ફોટોગ્રાફીની હરીશ્ચંદ્ર પરિણામ (ફોટો-પેકેટ) ૫૦૯

અમર રહો (કાવ્ય) 'ગિરીગ' ૫૦૯

બીજ (કાવ્ય) દેરાળછ પરમાર ૫૧૧

શ્રમણ બેળગુજા હરિપ્રસાદ મજરાય દેસાઈ ૫૧૩

નંગળારી ચોપર પર અખતરી ૫૧૬

છપનપરાય નવલસામ ત્રિવેદી ૫૧૭

આફ્રિકાના પત્રો નાનાબાઈ ૫૧૯

એ કોણ? (કાવ્ય) ચન્દ્રકાંત મગજછ મોહા ૫૨૦

બૌદ્ધ-કીર્તી ૫૨૬

ફોટોગ્રાફીની નવી કીર્તીમી હરીશ્ચંદ્ર ૫૨૭

બાળવિભાગ ૫૨૭

સાનવીલા ૫૨૮

સ્ત્રીકાર ૫૨૮

મધુકરી ૫૨૯

ઉલ્લુ પાનું ૫૩૨

તપ્તી સંવિરામર રાવળ, મુદ્રક-પ્રકાશક બલુભાઈ રાવત,

કુમાર મિન્ડરી-કુમાર કાર્યાલય, ૨૭૦૭ રાયપુર, અમદાવાદ

લવાજમ વરસના રૂ. ૬: પરદેશના રૂ. ૭ અથવા ૧૧ રૂ.

મુળાઈના એજન્ટ સી જમનાદાસની ક મિન્ડરેસ સ્ટ્રીટ

આહકો વરસની રાજ્યાતથી (એટલે પોપના અકચી) નોંધવા-

નો સ્થાન છે વરસની અધવચથી આહકો નોંધાતા નથી

લેખકો નેઓને ઉગતી પ્રત્યે મારે કંઈક ખાસ પ્રેરક કહેવાનું

હોય તે જ લખે, અને પોતાના લખાણ બની શકે તેટલા કુર્મ,

કમળની એક ન બાળુએ, ચોખ્ખે અક્ષરે, પુરા નામ હામ

સાથે, અને પાછા મળાવવાં હોય તો પોસ્ટેજ સાથે મોકલે.

પુટે છે

અમારી ફાઇલોમાં 'કુમાર'ના નોંધણા એકેડે

૧ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૭

૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૨

૨૪ ૩૧ ૩૬

આમાનો ફાઈ એક તમારી પાસે ભેરડો હોય
તો અમને મોકલશો? અથવા મેળવી આપશો?

દરેકની ૦-૮-૦ આપીશુ

લંબો કુમાર કાર્યાલયને

卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐卐

શ્રી ચેતન્ય અને પડિત આર્પણભ
ચિત્રકાર શ્રી પ્રભાકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય

આવતી કાલનાં નાગરિકો ધડતું પ્રાણુ પ્રેરણા ને પુરુષાર્થનું માસિક

વર્ષ ૪ અંક ૧૨

આગસ્ટ ૧૯૮૪

વાચન

વાચન એ મનનો પવિત્ર સંસ્કાર છે. શરીરને જેમ સ્નાન તેમ મનને વાચન. વાચન રસભર હોય;—વિકાસી નહિ. પછી એ રસ શોકાતુર આનંદનો કે મધુરી કરુણનો હોય.

જગતના મહાપુરુષોનો જીવનસહવાસ સૌને મળવો અશક્ય છે. પણ પુસ્તકો દ્વારા આપણે એમનો સુદૃઢ યોગ સાધી શકીએ છીએ. એ રીતે વાચન એ માનસિક મિત્ર છે, આત્મપૂર્ણ છે;—જેમાં કોઈ સ્થૂળ મૂર્તિની નાંક પણ અસરરૂપની લાવના રહી છે. જાગ્રકો વાચનમાંથી આનંદ મેળવે અને જાદુઈ સૃષ્ટિ કે સ્વપ્નભૂમિ રહે. કુમાર ભત્રાકેળવણીની સાધના માડીને લાવિ જીવનની મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ ઘરે ને વિચારભૂમિકા ખાંધે. મોટેશં સંસારના ઉપયોગનું, અવ્યાયના જ્ઞાનનું કે શોખનું વાચન કરશે.

આપણે ત્યાં શોખ કાળે શોખ વાચન વિના ઘણાં માનવચિત્ત કરમાય છે, અને તેમની શક્તિઓ વણખીલી વેદકાય છે, જ્યારે અમુકને વાચનનો એવો તો નાદ લાગે છે કે તેની પાછળ એ કેવળ તર્કવાદી પંડિત કે પુસ્તકિયા શ્રીકા ખની જાય છે.

જહોળા મતપ્રચાર અને ચોક્કસ જ્ઞાનપ્રકાશનના આ જમાનામાં પુસ્તકની પસંદગી અને વાચનની વીણણી જરૂરી છે. એક વિદ્વાનના વચન પ્રમાણે ‘અમુક વાચન માત્ર’ આપવાનું જ હોય છે, ... માત્ર જુદા જ વસ્તુઓ પચાવવાની હોય છે.’ એવા પસંદગીના વાચન પછી તેના ઉપર ચિંતન—ઉંડો વિચાર થવો જોઈએ.

વાચન એ નિર્દોષ, સુંદર ને શાન્ત પ્રવૃત્તિ છે. ખેતીનીમાં કે ઉઠાસીમાં, કામથી થાકીએ કે વિચાર કરીને કંટાળીએ ત્યારે વાચન મધુર આરામ બને છે. કપડી નિર્દોશની ઘડીઓમાં પણ વાચન ઉત્તેજના ને લાવના સચિ છે,—જે જીવનનું નવું ઘરતર ફેરે છે અને તેને નવેતરથી ઓપ આપે છે.

દેરાજી પરમાર

આ બંધ સાથે 'કુમાર' ચાર વર્ષ પુરા કરી આગળ પ્રવાસ આપે છે જેમણે જેમણે ધીરજથી એ પ્રવાસમા સાધી-દારી સખી છે તે બધાને નવા અનુ-ભવેા, નવી જાવનાઓ અને છવનની નવી કલ્પનાઓ મળ્યા છે કે નહિ તે પોતાના અત કરજીને પુછી જીએ અમે તો કામ કરતા, નાણાં અને સમયના ખાડાઓ ઓળગતા, નાનાંમોટી સુ-રકેલીઓ વધાવતા જે પાડો, જે વિ-વિધ અનુભવેા મેળવ્યા છે અને વાચ-નારાઓની લાગણીઓનો પરિચય મેળવ્યો છે તે આ છવનને અહોભાગ્ય અને સાર્થક બનાવવા પુરતા છે એમ લાગ્યા વિના રહેતુ નથી.

છંતુ 'કુમારને' જગત ધેરી ફરી વળ-વાની ઉમેદ છે, પૃથ્વીના સર્વ દેશોની પ્રવૃત્તિ, આચાર અને જ્ઞાનમા નજર કરવાના અભિલાષ છે, વતનમા જ્ઞાન, અનુભવ અને કળાહુતરની જ્વલત પ્રતા-પી જ્યૌત જળકી ઉઠતી જોવાના કોડ છે ખત, શૌર્ય અને સાહસની પ્રતિમા સરખા નવજીવનોની આરાા અને પ્રયોગો ખીલવવાને કોઈ અદ્ભુત સંસ્થા સમર્થ એવી મહત્વાકાંક્ષા છે એ શી રીતે મૂર્તિમય થાય ? પરમાત્માના તેજ દેશના મન્નજનોમા ઉતરે અને ધનિક, સાહસિક તથા વિદ્વાન સહકાર આપે તો એ સહજ છે પણ બીજાની આરાા રાખવા કરતા પોતાથી બંધત કરી છૂટતુ એ અમરો મુદામત્ર છે 'કુમારના' આહ-કા યાત્રે અમે એટલુ માગીએ છીએ કે તમારો સાથ અને સહકાર નિભાવી રાખો, ખાકીની ફરજો અમે યથારાત્રિ અવરથ અદા કરીશું.

આ અંકમા લાઈલવજ થોરિયાએ સ્વિડ્જર્લાંડમાં બરાએલા આતરરાષ્ટ્રીય

બહુલપ્રચારક સમેલનનો રસમય અહે-વાલ લખ્યો છે તે વાંચીને કયા આ-નવપ્રેમીને એવી સરથાનો પ્રચાર પોતાના દેશમા કરવાની આકાંક્ષા નહિ ભમે ? તમારામાથી કોઈને એ લેખ પરથી, એવી અભિલાષા નજર થાય છે ખરી, કે આપણે ત્યાં સુલ્લાતના જ વિદ્યાર્થીઓ અને કુવાનોનું એકું સમે-લન કોઈ રમત મુદ્દર રમજમાં થાય, તથા રૂઢિચાલો પડતા મુખી ખુલ્લા દિલ અને સરજ બ્યવહારથી મળવાનું બને, બ્યાખ્યાનોની ધમાલને બદલે રાત વાર્તાલાયોથી સુજનોની મૈત્રી સધાય એવા પ્રસંગે યોગવાય અને ખાદરાટીથી મહેમાનગીરી જોગવવાને બદલે એક મહાન મુદ્દના બાબકોની જેમ જો અરસપરસની સેવા અને બરદાસ ઉઠાવી પ્રેમ અને સહિષ્ણુતા ફેળવે ? તો લાખોના ખર્ચે ચાલતી રા-જાઓ ને વિદ્યાપીઠો કરતાં જે ત્યાથી થયું કીમતી છવનમનો મળે અને આખા દેશમા મૈત્રી, પિંજન અને સદ-કારનું મુદ્દર વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાય તમને આવી અભિલાષા નજરતી હોય અને તમે જ તેમા ભાગ લેવા તત્પર હો તો એકાદ સ્થાન, બ્યવસ્થાની

જાહેરાતો

જાહેરાતો બહુ જ અનિવરિત છે માટે મહે-બાની કરીને એ ખરાબ દેવ છેડારો છ સહેજ વધુ લખાઈ ગયું છે માટે માફ કરીશો આ નં. ૧૧૮૨"

દરખાસ્ત મુખીશું પછી એ પાર પાડવાનું તો બાબ લેનારાઓના હાથમા છે

'કુમાર' વિષે અમને વાચનારાઓ તરફથી એકમતે અનેક અભિનંદનો અને ખુલ્લા એકસરો મળ્યા કર્યા છે એ બધાની વચ્ચે પહેલી જ વાર એક બંધુએ પોતાનો કટુ અનુભવ પણ બહાર કર્યો છે એ અમે રજુ કરી આ વર્ષનો દિસાલ પુરો કરીએ છીએ.

"આપ હવે 'કુમાર'ને બંદોબસ્ત આકર્ષક કરવાને બેરકાર રહો છે ગયા દીવાળી આઠના આપે લાળા લાળા લેખો લીધા; કે જે વાંચના વાચક પશુ નંદાઓ ઉપર, એના લેખો અદ્દ અપ-યા. લાળા લાળા લેખો એટલુ જ નહિ પર કારણ માસના અંકનું મુખચિત્ર પણ તમે ખુચી લીધું. તો પછી તમે તમારી ભતે જ કહેા કે તમે કેવી રીતે અમને સતોષી રાકો ? નંદાકાં ભો-જનુ તો એટલુ બધુ લખાવ્યું છે જેથી કરીને મને તો એમ જ થયું કે મારે 'કુમાર'ના આહક નથી થતુ તો પછી ખૂબજ લક્ષણમા તો પૂજ્ય જ શું ? 'કુમાર'નો દીવાળીને અક બીજન સારા સારા માસિકોના દીવાળી અક નેટલો મને તો આકર્ષક ન લાગ્યો

તદુપરાત તમે થયું જ અનિવરિત છે માટે મહે-બાની કરીને એ ખરાબ દેવ છેડારો છ સહેજ વધુ લખાઈ ગયું છે માટે માફ કરીશો આ નં. ૧૧૮૨"

આ લાઈને અને રો જવાબ આ-પીએ કે 'કુમાર' એની ક્ષાની ઉપરતુ માસિક છે એટલે એણે તો 'બાલ-મિત્ર', 'બાલછવન' અને 'બાળક' એ ત્રણ પૈકી કોઈ પણના આદક થઈ જવું એ જ યોગ્ય છે 'કુમાર' તો જેઓ ગુજરાતી બાપા સારી રીતે વાંચી સમજ

(સ્ખણાઈ)

રાકે છે અને જીવનમાં નવી દૃષ્ટિ, નવા વિચારો અને આગળ વધતી દિનિયાને પહોંચી વળવા અત્યુત્તર છે-તેવાર છે તેમને માટે છે 'કુમાર' માત્ર નેત્રતા આનંદ અર્થે નથી, 'કુમાર' માત્ર કુરસતનુ વાંચન નથી, 'કુમાર' એ ધર્મનો સોળતી નથી; શાળા અને શરૂમાં એ અભ્યાસ અને અનુભવોનો આશાવ છે તેની પૂર્તિ રૂપે 'કુમાર' છે; વૃદ્ધિ અને સિદ્ધિ એ જાળવ વિશે બાળે જ વિચાર કરે છે તે એક મિત્ર રૂપે 'કુમાર' રજુ કરે છે, 'કુમાર' અભ્યાસ, અનુભવ, પ્રેરણા અને પ્રગતિનો સંદેશવાહક છે.

આ અંકનું સુખચિત્ર

બંજાળામાં છે. સ ના રોજખા દેશમાં થઈ ગયેલા, પ્રજાના અવતાર રૂપ મનાતા શ્રી ચૈતન્યદેવ અથવા મૌર્યામણ, અને ત્યાંના મહાપંડિત સાર્વજીય વચ્ચે જાનેલા પ્રસંગનું એ ચિત્ર છે. વાસુદેવ સાર્વજીય નવદીપ (હાલના નદીઆ આમ)ના વતની અને સુખ્ય પડિત હતા, અને મહા વિદ્વાન મણાતા. પાછળથી તે હરીશ્યાના રાન મતાપકરના સભાપડિત થયા અને જગન્નાથપુરીમાં પાસ કરવા લાગ્યા. એમને પોતાની પડિતાઈ અને વિદ્યાને જાદુ ગર્વ હતો. શ્રી ચૈતન્યદેવ જગન્નાથપુરી ગયા ત્યારે એમને મળેલા અને વચ્ચે સુખઅર્થ-વર્થો ચાલી અને વાદ થયા ચૈતન્યે સાનંદોમ પડિતની એકેએક દલીલને અતિ નક્કાપૂર્વક તેડી નાખી પડિતને અર્પિત આશ્ચર્ય થયું કે આટલી નાની ઉંમરના પોતાના સાખ્ય સરખા આ જીવનમાં આટલું જ્ઞાન ક્યાથી? એટલે અભિમાન ગળી ગયું કહેવાય છે કે એને શ્રી ચૈતન્યનાં પદ્યજન્ય પૂર્તિ રૂપે દર્શન થયાં ને એમને અવતાર માની ચરણે પડ્યા, તથા એમનું સિધ્ધત રવીકાંતુ ચિત્રમાં આ મસૂંચ આલેખવામાં આવ્યો છે. પડિત સાર્વજીયે સંસ્કૃતના હાખેતી શ્રી ચૈતન્યની શ્રુતિ આજ સુધી વેધજ્ઞોમાં પ્રચલિત છે.

આવતે વર્ષે

'કુમાર' પ્રતિવર્ષ વધારે ને વધારે સાદ થતું આવે છે એવી શ્રદ્ધા ચોપાસ બધાઈ મળે છે અને તે એમ આવતા વર્ષને માટે તો જરૂર સિદ્ધ કરી આપીએ એટલી તૈયારીમાં છીએ. સુવ્ર જિરગી ચિત્રોની સખ્યા પણ વધારવાનો અમે નિશ્ચય કર્યો છે. આવતા જ અંકનું મનોહર ચિત્ર તમે ચાત્યાર સુધી જીવતાતમાં જોએલા ચિત્રોથી કેટલું જુદું જ તોલેલું લાગશે. ચિત્રગણિક વિદ્યાર્થીઓ અને અભ્યાર્થીઓ તે પરીની નકલો કરવા લલચારો જ એટલા માટે અમે તેની રજ પૂરણીની હરીકાંઠ પણ રજુ કરીશું. જગતના એક અદ્ભુત વિજ્ઞાનમણેતાની જીવનકથા જીવનથી બાધામાં નથી ને મહત્તરને અભ્યાસ પુરો પાડશે. જગતોની કથા, પ્રાણીઓની જાતોઓ, ખરેખરા અનુભવોની કદાખીઓ વગેરે સમૃદ્ધ તો અમરે હજુ દબે જ રજુ કરવાનો છે. તે ઉપરાંત, કેટલાકની કિંવા સમગ્રવત્તા મકરણો ચાલુ થશે. બીજા દુનરરદોષ ઉપર પણ જાનીક વર્ણનો સાથે લેખો તેવાર થાય છે આરોગ્ય ને સંજિવિસાક્ષના દૃષ્ટાંતો ને પ્રયોગો અવનવીનીને મુકવાની ચોલના પણ છે.

આજ અને કાલ

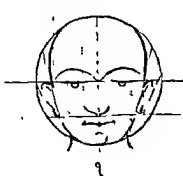
આપણે જ આપણા શ્રદ્ધા છીએ. આજે વિચાર કરીએ કે આપણે તો આજ કરતુ છે, ને કાલે તે કરવા સંકલિતમાન થઈશું. આજે આપણે પા-રીએ કે આપણી કાલ આવી પડે, ને તે જરૂર એવી જ પડશે. આજમાથી કાલ આવે છે, ને આપણી આજ ઉપર કાલ અવલમે છે આપણે આજને બરોબર જીવીએ, આજે આપણું જીવન સાર્વજીક કરીએ પછી તો કાલ કેવી પડશે તે આપણે બનીએ જ છીએ. આજ એ મહત્તરની ધરી છે આજને પકડીને એના ઉપર ગેખ માદીએ તો કાલ અને કાળના ઉપર અંજોળો વિજય છે.

(સિદ્ધાચરિત્રમાં)

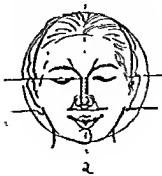
જ્યારે તમે અઢગ ટકાવી જાનરી અને વિદ્યા તમા દુનર-કિસલખમાં પા-વરવા જાની જરો, જ્યારે તમારા દૈમ-દૈમમાં દેશભક્તિ બાધી જરો, વનતોડ મદેનત કરવામાં ચિહ્નપત નહિ માનો અને અગ મંજાળાનું સ્વભેષ પણ ચાલ નહિ આવે, ત્યારે નહી માનતે કે તમારા દેશની ભૂમિનો એક નાનો સરખો ટુકડો-અરે! એ માદેવનનનું એકએક સમજી તમને માણવી જે વધારે બહાનું લાગશે એ દશામાં દેગને કાલે માણ આવી દેવાનું તમને ગૌરવ-ખરૂં લાગશે. ત્યારે તમને એમ લાગશે કે પરાધીન બની બીનએલી લાતો આજ જીવન કરેલું ખરૂં ખરૂં છે! (અધ્યાન અર્પિત અમાનુસ્તાપ્યાન)

(અનુસંધાન માધુકીને ઉઠેથી)

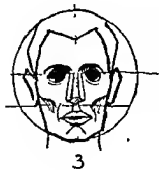
હિંસ અશિનીને એ ડોકાની સાથે લાવવામાં આવ્યો અને તેના પછી કપડું હાલી લેવામાં આવ્યું અશિનીએ બંધે પોતાની પ્રતિકૃતિ ઓળખી લીધી હોય એમ હજુહજુદી દીધી અને પોતાની ઉપલી ડોક લંગણી પોતાની મરિયા નાકને પોતાનું નાક યોમિથી અડકાડી સુધી! મિશનને આ મુખા પણ સમજાર પ્રાણીનું બધે અશિનનન હતું અને કલાકારને આથી ચડિયાતો બોલે ધન્યવાદ થો હોઈ રાકે? ઉલ્લે એક જ વિચાર આવે છે, નાનમગરના આપણા અપર કસાઈની સળ-વણી ચૂસેખની કથા પર નાણાં પૂર વહેવડાવ્યા છે એમ કહીએ તો ખેદ નથી પણ હિંદુસ્તાનના પરસેવામાથી નીકળેલા એ મજાદમા હિંદી કલાકરો માટે શ્રી આસા? એકાદ સચિત્રકર પડિત કે શ્રી કલકાટકર જેવા જીવન કલાકારને જિ હજો-દ્યાઈનના કલાજીવમાં હાસના કરવાની સગવડ માત્ર કરી આપે તો અમારી સમૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે ચૂસેખની અંકેડેખીઓમા તેઓ જીવન મગતક પ્રવેગ કરી રાશે.

૧

૨

૩

૪

૫

૬

ગયા હવતામાં (અપાર-અક ૪૩) ડાબીજમણી બાજુ
જોવા ચહેરા કરવાની રીત બતાવી હતી આ પાઠમાં સામા
ઘોડા ચીતરવાના છે આ હવે નમુનામાં કઈ ને કઈ ખાસ
છબ અને ચોક્કસ છે

જોળ બતાવી લેવા માટે અગાઉની જેમ રૂપિયો, ટંબુ,
હાથકીનું ટાંકણ કે કપાસ ગમે તે સાદન વાપરો, અને
તેની પરિબર મધ્યમાથી એક હથેલી અને આડી રેખા દોરી
હોય પછી નીચેની સૂચના પ્રમાણે કામ કરો ને ને દોરી
તે ફરીફરી સ્મૃતિપાત્રી કરી રહો એટલી તૈયારી કરવાની છે
ન રમા સામા ઘોડાના સામાન્ય માપ બતાવ્યા છે
આખના ખુલ્લુ અને કાનને ઉપરનો સાચો અને આડી મધ્ય-
રેખા ઉપર જ આવેલા છે, અને તેની નીચેના જાગમા બંદોબસ
અરથે ભાને બીજી રેખા પાડવાથી નાકની લગાઈ અને કાનનું
નીચેનું મુલ નક્કી થાય છે પછી નીચે વધતા બાખના ત્રણ
ભાગ પાડવાથી પહેલા કાપ ઉપર મોની ફાડ આપરો અને
બીજા કાપ ઉપર હડપથીનો આંચો આવશે ત્રણાની પહે-
ગાઈ વર્તુલની આડી મધ્યરેખાના અરથા બાને નીચે લી-
ટીયો મારતા નક્કી થાય છે. નમુનામાં બતાવ્યા પ્રમાણે
અબા આગળથી ઉપર ત્રાસી લીટીઓ મારીને એટલે જોખરીની
પહેગાઈ બનશે આટલું બાંધે તૈયાર થાય એટલે માથુ,
લમણા, નાલ અને કાંઠી બતાવતી ચહેરાની રેખા દોરી
હોય નાકની પહેગાઈ, આખની લગાઈ વગેરે બતાવવા

મધ્યરેખા પર ને બામ પાડવા છે તે જુઓ આ બરા
નમુના પ્રમાણે ધ્યાનપૂર્વક દોરવાથી ચહેરાનો સામાન્ય રોળ
તમારે હાથ બેઝીબરી કાનના તોસ ખાસ ધ્યાન રાખીને દોરશે
પ્રમાણેને લગતી આટલી રીત છ જે નમુનામાં સામાન્ય

છે વધારામાં — રમા વાળ, ભમર, નાક અને હોઠની
વિમતો વધારી છે ન કમા આ સામાન્ય બવારણના કાચુ-
ખૂત જોખરી અથવા હાડચહેરો સમજ માટે બતાવ્યો છે
આખના ખાડા, મોલના ખાડા, જડખા, કપાળ, વાળની જ-
આંચો વગેરે એકસ રીતે દોરી ગણવાને આ નાની લેતુ બેઠકે

ન રમા ઉપલા સામાન્ય પ્રમાણેને આવારે રેખાના
વજાકાથી એક ચહેરો બતાવ્યો જે વાળ બાપરો કપાળ
ચરનો પહેા જમરથી કેટલો હોય તલે છે તે પ્યાનથી જુઓ
વિલક્ષણો કપાળના માપ માટે બેઠકાર રહે છે તેમજ અર્ધા
સાચવેત રહેતુ

ન ૫ એક સુધર હોના પાટ છે સામાન્ય પ્રમાણની
મદદથી ચહેરાનું બસારુ કેટલું સહેતુ થાય છે તે આથી
સમજશે ન કમા હસતુ રહો છે મુખ્ય પ્રમાણે હાથમાં
આવ્યા પછી આવી અનેક આકૃતિઓ અને રમુજ ચહેરા
બની શકશે

આ પાઠે પ્રમાણે કામ કે અભ્યાસ કરતા વાચનારાને
હાથ પછુ પુગ્તુ હોય તો છુટી પુછી રાકે છે પોતાની કિયાના
નમુના મોઝલીને પચગવવાર કરશે

[કુલચંદ્ર એક ખંડમાં બેઠો-
બેઠો વાંચે છે પણ એક
ખાજડ પર થોડી ચોપડીઓ
ચોઢવેલી છે એક જુલામાં ચો-
ડિયું છે 'બીજી તરફ ખાજડો
પડ્યો છે, તેના પર ચોઢડા
સુકાય છે]

કુલચંદ્ર : (માયું ધુણા-
વતો ધુણાવતો ગોખતો
નય છે.)

સતતનું ચિત ચિતન રે કરું,
સન વાયક નિશ્ચય ઉચ્ચત્વ
[પડદા પાછળથી તેની
માનો અવાજ આવે છે]
મા. કુલચંદ્રીઆ! એ..

કુલચંદ્ર . . કુલચંદ્ર .
એ . . . . કુલચંદ્રીઆ!
કુલચંદ્ર શું છે મા?
મા (પડદા પાછળથી)
પીટ્યા! 'રાગડા' તાણુજ?
છોકરી નહિ ઉઠે? આગો!
હિ' રાગડા જ રાગડા.

કુલચંદ્ર : (ન સમજ્યો હોય તેમ) કાગડા કાગડા
નથી ખાતા, મા! હું જોઉં છું ને?
મા. અરે હું તો કહું છું 'રાગડા' તાણુવા મુઠી
દે; છોકરી જાગી જશે.
કુલચંદ્ર છોકરી તો, મા, આ કવિતા સાલજે
છે ના, એટલે સુધ્ધ નય છે.
મા. એમ?

કુલચંદ્ર હા; બીજી કવિતા માફથી તો નથી
સુતી. પેણુ આ કવિતા ગાઈએ તો તરત સુઈ નય
છે અમારા ભારતર સાહેબ કહેતા હતા કે ચોરી
કરવી હોય તોપણ માયુ ખોલી દેવુ. આ કવિતા
એટલા માટે લખી છે જોતે હું ગાઉં છું એટલે
છોકરી મુઠ અશે (પધારે મોટથી ગાય છે)

સતતનું ચિત ચિતન રે કરું,
સન વાયક નિશ્ચય ઉચ્ચત્વ

[માથે રંગમી કાળી ડોપી, શિતબુ, ઝાટ, પગમાં
રિલપર ને કોઠના અંદરના ખીસામાંથી બહાર કા-
ળજ દેખાય તેમ કાળજ ખોસીને વારવાર તે અવા-
જોતો, ને જળી બહાર કાઢતો, બારચૌદ વર્ષનો એ

કવિ રાજ

એક નારિકા
લખનાર

ધૂમકેતુ

• છોકરો બારબામા દેખાય તે તે
ધીમેથી કુલચંદ્રને બોલાવે છે. કુ-
લચંદ્ર હેડીને તેની પામે નય છે]
મા (પડદા પાછળથી)

કાણુ છે કુલચંદ્ર ?
કુલચંદ્ર કાઠ નથી મા!
એ તો હું મનમાં કવિતા
ગોખુ છું

સતતનું ચિત ચિતન રે કરું,
સન વાયક નિશ્ચય ઉચ્ચત્વ
(આવેલા છોકરાને
ધીમેથી) નરોત્તમ! તેં મારા
બાપને આપતા જોયા!
નરોત્તમ. (ધીમેથી) ના.

[નરોત્તમ બાપી આગે કુલચંદ્ર
શામે જોડી કાઠમાંથી કાળજ
જતા બહાર સરકાવે છે વધુ
સરક્યો એમ લાગતા પાછો
અંદર ફેરવે છે]

કુલચંદ્ર ત્યારે આહ
આપણે ઉપડીએ.

નરોત્તમ પણ તારી મા—
મા. (પડદા પાછળથી) કુલચંદ્રીઆ! કાતી સાથે
વાતો કરે છે? કાઠ આવ્યું છે?
કુલચંદ્ર કાઠ નથી મા! એ તો હું મનમાં કવિતા
ગોખુ છું મારા ભારતર સાહેબ મનમાં વાચવાનું
કહેતાંતા

મા. હી. કે જો તો ખગે, તારા બાપા આવે છે?
કુલચંદ્ર (બહુ ઉત્તેજાને આનંદથી) એ .
હો . . મા! હું જોવા જાઉં છું હો! તમે કવું એટલે
હમણાં જોઈ આવું હો! . . અમારા ભારતર
સાહેબ કહેતાંતા કે માતાપિતાની આત્મા માનવી
(નરોત્તમને ધીમેથી) એસા આહ! એટલી પારમાં
તો ખે જોગડી કરી વળાશું

[આલવા જતા જોડા મસ્કાય છે ને અવાજ ગાય છે]
મા. (પડદા પાછળથી જ) અચ્ચા કુલચંદ્ર!
જોડા પહેરીને ક્યા નય છે?

કુલચંદ્ર ના મા, હું તો ઉઘાડે પગે જાઉં છું.
અમારા ભારતર સાહેબ કહેતાંતા કે માતાપિતાની
આત્મા ઉઘાડે માથે ઉઘાડવી

મા પાણુ ડાબલા' આ જોડાનો અવાજ અભ-
ગમીને ?

કુલચંદ્ર એ તો માગ જોડા એક ઢેકાણે ચૂક્યા
અમારા મારનાર માણેજ કહેના'ના કે બધુ બ્યવસ્થા-
પૂર્વક ગોઠવવું (નગેત્તમને ઢોમો લગાવી ધીમેથી)
હવે ઉભો છે શું ? આગળ ચાલ ને

[નગેત્તમ ને કુલચંદ્ર બને જોડા કાઢી દાખ-
મા લે છે ને ધીમે પગથે બહાર નીકળે છે]

૨

[સ્થળ રસ્તા]

કુલચંદ્ર ' નગેત્તમ ' જોગ ખાતાની તો બહુ જ
મગ્ન પડી હો !

નગેત્તમ (કોટના અંદરના ખીમાનો કાગળ
જગક બદાગ ખેંચતો) એમ ન બોલાય

કુલચંદ્ર ત્યારે કેમ બોલાય ?

નગેત્તમ 'ને આમ બોલાય જોરનો આવડ કાંઈ
એના જ આવી ગયો !

કુલચંદ્ર હા ! તુ તો બનણે મોટો કવિ !

નગેત્તમ (દમતો) તને કેમ ખબર પડી કુલચંદ્ર,
કે હું કવિના કંઠ છું ?

કુલચંદ્ર ને ક્વિએ તેં મને કવિના સમજાવી
હતી, ને યાદ છે ?

નગેત્તમ કમ ? હા ફીક ફીક પેત્રી પાણુ
તું હવે મને કવિ કહીશ મા હો ! મને કોણ કવિ કહે
છે તો માફ લાગે છે !

કુલચંદ્ર બાઈ ! એ આપણને ખબર નહિ પાણુ
એમા માફ જાનું ?

નગેત્તમ તને કાંઈ જાન નથી એ વાંધો છે ના ?
જો, પ્રેમાનંદને કોઈ કવિ કહેતું તો તેમને માફ
લાગતું મને પાણુ કોઈ કવિ કહે છે તો માફ
લાગે છે !

કુલચંદ્ર (નગેત્તમના કોટના ખીમામાંથી જેખાંતો
કાગળ બદાગ ખેંચતા) આમા શું છે ? હું વાંચુ ?

નગેત્તમ (તેની પાસેથી ઝુટાવતા) જો કુલચંદ્ર,
કોઈને કહેવાનું નહિ હો ! એમા મારી કવિના છે
તને વાંચના નહિ આવડે, ને વાંચીશ તો સમજશ
નહિ લાવ હું વાંચી દઉં

[કવિતા વાંચના માટે છે]

'કવો રીધક, કવો ન્યોતિ !

બાજે સ્વપ્નમદામા રોતી !

બાજે સાગરનીચું મોતી !

ધાર્યા જડી ન ન્યોતિ મોતી !

પણુ આમા કાંઈ નથી. તું મમજે એવું નથી
જો આ માત્ર છે. સાંભળજે, હો આજ હું તને મારી
કવિના સમજાવવા માટે જ મવારમા આંખો દતો
જો સાંભળ, એક કવિ પોતાની પ્રિયાને કહે છે

'હવે તું તો ન દેખાતી, હવે તું તો ન હજમતી.

રજુ જોહુ, રજુ રેડું, અફેજ આનુ નથી લેવું

મછું તું તો નહિ ત્યારે, હવે મગમું કહે ત્યારે ?

ગમે ત્યારે, ગમે ત્યારે, ન આજે તો જરૂર કાઢે'

કુલચંદ્ર (દમે છે) એમા ! આરી તે કવિના
હોય ?

નગેત્તમ (જગક હીકો પડે છે) તને ખબર
નથી સમજતી કા ? પણુ એમા તારો શો'વાક ?
કેટલીક તો મારા બાપા કે આપણા મારનાર માણેજ
પણુ નથી સમજતા ને ?

કુલચંદ્ર કાંયે નિશાળે જઈએ ત્યારે વાન આ-
પણે દુર્ગાપ્રમાદને વચાવશુ. પણુ તેં લેચન તૈયાર કર્યા ?

નગેત્તમ શેના લેસન ? એવું આકિસલજન આકિસ-
જન આપણને કાંઈ સમજતું નથી. દાખલા પાણુ
અથરા છે. હું તો હવે કવિનાના રસમા જ તરંગાળ
થઈ ગયો છું તે કવિના કરી નથી, એટલે તને એના
રસની શી ખબર પડે ?

કુલચંદ્ર આપણે કવિના કરી હોય તો શું કરવું ?

નગેત્તમ (દમે છે) લે, કવિતા તે વળા 'કગતી'
દશે ? એ તો મારા મામા કવિના કરના, અને મારા
કાકા કવિ છે, એટલે હું કવિ થયો અમારી. ત્રાંમખી
પેદીએ એક કવિ ચર્મ થયા છે, એટલે હું કવિ થવાનો
છું એવી વાન મારા બાપા મારી બાને કરના હતા

કુલચંદ્ર તે હવે તું યજ્ઞ કેમ ચાલે છે, વિજળી
શું છે, વિમાન કેમ ચાલે, એવું એવું કાંઈ નહિ શીખે ?

નગેત્તમ (હસીને બેફરકારીયા) તને જાન નથી
એ જ વાંધો છે ના ? કવિને તો આ બધું નહિ
શીખવાનું.

કુલચંદ્ર ત્યારે તમારે શું શીખવાનું ?

નગેત્તમ (દમીને ગર્વથી) તું મમજતો નથી એ જ
વાંધો છે ના ? જો, આકાશમા રાત્રે શું ઉગે ?

કુલચંદ્ર: તારા.

નરોત્તમ: (દસે છે).

કુલચંદ્ર: ચંદ્રમા.

[નરોત્તમ ફોફોફો દસે છે. પછી
દસકું બેઠા સ્ત્રી ચઢીયે યાને.]

નરોત્તમ બે, હું તને કહું. નાગ ન કહેવાય, પણ
આકાશનાં પુલ કહેવાય. ચંદ્રમા ન કહેવાય, પણ
આકાશસરનું કમળ કહેવાય.

અત્યારે પેલા ઝાડ પર નકેડે કેવે લાગે છે?
કુલચંદ્ર: સરસ લાગે છે હો.

નરોત્તમ: (ગર્વથી) 'ક મ ની ય' કહેવાય.

કુલચંદ્ર: બે, સામે મારા બાપા ઘર તરફ જતા
લાગે છે.

નરોત્તમ: હા; ફીકે સારે દેવે હું જાઉં છું હો!
તારે કવિતા વાંચવી છે? (કાગળિયા સામે ધરે છે.)

કુલચંદ્ર: પણ હું સંપદ કયા?

નરોત્તમ: કેમ વળા? તારા ખીસામા. બે, જોઈતી
હોય તો મળી બે. નદિતર પછી હું બીજી લખીશ
સારે આખીશ. (કાગળ પોતાના ખીસામા પાછા
મુકે છે).

કુલચંદ્ર: તું બીજી ક્યારે લખીશ?

નરોત્તમ: તને તો કાંઈ જ લાન નથી. કવિતા
તે વળી લખવાની હોય?

કુલચંદ્ર: બાહ! આપણને તો તારી કવિતામા
કાંઈ સમજાતું નથી.

નરોત્તમ: તમાગ કુળમા કોઈ કવિ ન હોય તો
ક્યાથી કવિતા સમજ કે કરી શકે, કહે? એ તો હું
કવિ જ થયો છું એટલે કવિતા યાચ છે એક બીજું
પુછું: બોલ, સ્ત્રીને મારે કેટલા રાખે છે?

કુલચંદ્ર: બે: સ્ત્રી ને આપડી.

નરોત્તમ: (સંવદ) વનિતા, ભામિની, કમિની,
પ્રમદા, શ્યામા....

કુલચંદ્ર: ઓહો હો! તને તો બહુ આવડે છે.

નરોત્તમ. (અભિમાનથી) મારે પાછા કવિતામાં
વાપગવાના, એટલે આવડે નદિ? પણ દેવે હું જાઉં
છું. (જતાજતા વળી અટકીને) તને ખબર છે,
'મારે' હોય તો કવિતામાં કેમ લખાય?

કુલચંદ્ર: (ડાકું ધુમાવે છે).

નરોત્તમ: માટ. પણ તને જ્ઞાન નથી એ વાધો
છે ના? (તપ છે)

કુલચંદ્ર: ચાલો, કવિ તો ગયા. દેવે આપણે શું
કરીશું? બાપાજી ઘેર પહેલાં તપ તે પહેલાં ઘરમાં
બેસીને લેસન કરના જ નહીં ચડીએ. (તપ છે)

૩

[સ્થળ: પહેલા પ્રવેશગણે ધરતે અંદર]

કુલચંદ્ર (બેઠો બેઠો ચોપડીમાંથી ગાળે છે.)

સતનુ ચિત ચિતન રે કરડં,

સત વાયક નિશ્ચય કચડું

[અંદરમાં તેના બાપા દેવચંદ્ર પ્રવેશ કરે છે]

દેવચંદ્ર: ઓહો, બાહ! આજ તો તું ખુબ
વાચવામાં પડ્યો છે!

કુલચંદ્ર: હા બાપા. અમારા મહાન સારંગ
કહેનાંતા કે સવારના પહેાનમા વાંચવાથી ખુબ યાદ
રહે છે.

દેવચંદ્ર: ફીક. તું દમભા અર્ધો જ બેઠો છે ના?

કુલચંદ્ર: હા બાપા. તમારે કાંઈ કામ છે? તપું
હોય તો જાઓ; હું તો આવી જ બેઠો છું.

દેવચંદ્ર: તુ માણેકચંદ્ર મોઢને ઓળખે છે?

કુલચંદ્ર: માણેકચંદ્ર મોઢ? પેલા ઊંઘળી મુખે
છે તે ના? હા, એમને હું ઓળખું છું. મારે મોટી
પાવડી પહેરે છે એ ના? ખબરે એમ નાંખે છે,
ઊંઘળી મુખે છે, બહુ થુંકે છે, અને વારંવાર આંગો
પડપડાવે છે. માણેકચંદ્ર મોઢ એ જ કે બીજા?

દેવચંદ્ર: જમ એ જ એ. જો, એ દમભાં આંટી
આવશે. એ આંટીને તને પુછમે કે નારા બાપા ઘર
છે? તો શું કહીશ?

કુલચંદ્ર: કહીશ કે હા,
બેમો, દમભા આવે છે.

દેવચંદ્ર. ના; એમ
નદિ. એમને કહેવાનું કે યં
નથી; ગામ ગયા.

છે-વરોન્દ્ર ગયા

છે. અંદરવાંચ્યા

પછી આવશે.

કુલચંદ્ર: પણ

નમેનાંચેછાંને?

(ગોખે છે)

સતનુ ચિત્ત ચિત્તન રે કવુ,

સત વાયક નિશ્ચય દયરુ

દેવચંદ્ર. આ કવિતા તને કોણ શીખવાડે છે ?

કુલચંદ્ર. અમારા મારનર સાહેબ કહેતા'તા કે

મત્ય બોલવુ

દેવચંદ્ર. હવે ડાહ્યા ચા મા તું તારે બેધક કહેજે કે કોઈ ઘેર નથી

કુલચંદ્ર. હું કહીશ કે કોઈ ઘેર નથી મારી મા ઘેર નથી, મારા બાપા ઘેર નથી, હું મેં ઘેર નથી

દેવચંદ્ર. ભણા ભગવાન' આ છોકરો નો દોહ ડાહ્યા લાગે છે, ભાઈ, ડાહ્યા દીકરા' માણેકચંદ્ર

મોહનુ આપણા ઉપર લેણુ છે, ને ભે બાપાજીનુ કહેવુ માનીને તે પ્રમાણે નદિ કરે, તો લુખે મરશે, લુખે

લુખમા તો મમજે છે ના !

કુલચંદ્ર. હા બાપા, લુખ તો મને બહુ જ માએ છે હજી જમવાને વાગ છે થોડાક બેર ખાઈ લઉં ?

[ગજવામાથી બેર કાઢે છે]

દેવચંદ્ર. ભેજ, હવે માણેકચંદ્ર શેઠ આપ્યા કેખાડું. (નળ છે)

કુલચંદ્ર. (એકલો એકલો માથુ ધુણાવતો ગોખે નળ છે)

સન મૂજ તેજ પશુ પ્રગટે,

છગ દુષ્ઠ મતિ બધ પામી હડે

(પછી અર્થ કરે છે) મન રૂપી સુરજનુ તેજ, તેજ રૂપી સુરજનુ મન—તેજ રૂપી સુરજનુ સન, તેજ રૂપી સુરજનુ મન—પ્રગટે છે. પ્રગટે છે, પ્રગટે છે, અને

છગ ને મતિ, છગ ને મતિ, છગ ને મતિ, બધ પામીને દુષ્ઠ થાય છે, દુષ્ઠ થાય છે

હા . શ, અર્થ તો આવડી ગયા ચાલ્યા, હવે શુ કરીશુ ? નરોત્તમ કાવેતા કરે છે તે લાયક હું

પણ કાશકે જોઈ.

[કાશજ જેન્નિલ લઈ કવિતા કરે છે. ૧૩ી આવ છે]

માણેકચંદ્રને કહેડું રે બાપા રે નથી

ઘેર નથી, બાઈ' ઘેર નથી—માણેક

મન બોલવુ ને સન આચરવુ

સનને ગમે રેવુ કે બાપા ઘેર નથી—માણેક

[એરલામા માણેકચંદ્ર સેક નામે છે]

માણેકચંદ્ર. 'છોકરા' તારા બાપા ઘેર છે કે ?

હમણા મેં આવતા જોયા છે ને ?

કુલચંદ્ર. મારા બાપા ઘેર નથી. મારી મા પણ ઘેર નથી.

માણેકચંદ્ર. એમ ? ત્યારે હમણા કોણ આપ્યું ? તારો કોકો ?

કુલચંદ્ર. ના, એ તો મારા મામા હતા. મારા કાકા તો પડોદરા છે મારા બાપા પણ ત્યાં ગયા છે.

માણેકચંદ્ર. ક્યાં આવશે ?

કુલચંદ્ર. (મગમા ધુનથી)

મન બોલવુ ને મન આચરવું,

મતને સચે રહેવું કે બાપા ઘેર નથી

માણેકચંદ્ર. (ઉતાવળે) પાછા ક્યારે આવમે ?

કુલચંદ્ર. આઠ દિવસ પછી

[માણેકચંદ્ર નળ છે]

દેવચંદ્ર. (પાછા પાછળથી) કુલચંદ્ર ! એટલે-ધુણ્યા ? લપ ગઈ કે છે ?

કુલચંદ્ર. અર્ધ બાપા, ગમ્મ-પણ મને હવે લુખ લાગી છે

દેવચંદ્ર. રેદિયાળ ! પણ મને માગો દરા-યો !

કુલચંદ્ર. કોધે શુ થાય બાપા ? તમે તો મારા બાપા જ છો ના ? પણ હવે તો લુખ બહુ જ વાગી છે

દેવચંદ્ર. ચાલો ત્યારે જમવા.

કુલચંદ્ર. એ . આન્યો (નળ છે)

૪

[નિગાળના ઝારડાઃ ચાલો, પાડિયું, ચાક, નકસો, પુસ્તિકા ગોળા વગેરે સાહિત્ય માસ્ટર ને ઓકરા બધા છે.]

એક ઓકરાઃ સાહેબ! નરોત્તમે કવિતા કરી છે. માસ્તરઃ ચાલો, બેસી જાઓ કોણ કવિતા કરે છે? નરોત્તમઃ (ધીમેથી ઉભો થઈને) સાહેબ! હું. એક ઓકરાઃ મારું? એના મામા કવિ છે. બીજો ઓકરાઃ સાહેબ! ત્રીસ પેઢીએ એના વડવા કવિ હતા.

માસ્તરઃ હૈં નરોત્તમ?

નરોત્તમઃ હા સાહેબ, પ્રછેડ પ્રશ્નચંદ્રને.

માસ્તરઃ પ્રશ્નચંદ્ર!

પ્રશ્નચંદ્રઃ છ સા'બ, હા નમે કહ્યું કે સત્ય બોલવું, એટલે સાચું બોલું છું. ત્રીસ પેઢી થયા નરોત્તમના બાપદાદા ને તેના દાદા બધા કવિ છે.

માસ્તરઃ પણ ત્યારે તું ક્યા છવતો'તો?

પ્રશ્નચંદ્રઃ પણ સાહેબ! એ તો તમે મ—?

માસ્તરઃ (આખ કાઢી) કીક, નરોત્તમ, તું કવિ છે?

નરોત્તમઃ (ઝવેથી) છ હા હું દસ્તલિખિત માસિક

પાનું કાઢું છું. એનું નામ 'પ્રશ્નચંદ્ર'.

માસ્તરઃ એમ? ત્યારે દવે તું કવિતા જ કરીશ?

નરોત્તમઃ છ હા કવિલોક બીજું શું કરે? અમે

તો કવિ કહેવાઈએ. અમને બધી ખતર નામ. હું લેખ લખું છું; કવિતા કંઈ છે.

માસ્તરઃ બાપ! દમણા તું એકચિત્તથી અભ્યાસ

કરે તો પછી તને કાવ્યો થાય.

નરોત્તમઃ (સમર્થ) હું બીજું બધું ગોળાને શું કંઈ?

પ્રશ્નચંદ્ર સાહેબ! એ તો કહે છે કે ખત્ર કવિ

કવિતા કરનાકરના ગાડા થઈ જાય.

માસ્તરઃ ત્યારે જો તું ગાડો થઈ જતો હોઈશ.

નરોત્તમઃ થતો નથી, પાનું પાગેથી થઈશ. કાવે

હું કવિતા કરતા, કેટલાં વાંચ્યા છે તે યાદાગમી

એના ભુલી ગયો હતો.

માસ્તરઃ ત્યારે અમે તને 'કવિ' કહેતા જઈએ.

નરોત્તમઃ (શરમાતો હોય તેમ દસતો) સાહેબ!

હું ક્યાં કવિચાલ છું? હું તો દલ સાધારણ કવિ

છું. પ્રેમાનંદને કોઈ કવિ કહેતું તો માફ! લાગતું.

ગને પણ માફ! લાગે. પછી તમારી મરજી મા'બ!

માસ્તરઃ બાપ નરોત્તમ! જો, વિમાન કેમ બને છે?

નરોત્તમઃ (વચ્ચેથી જ) સાહેબ! વિમાન નહિ

પણ 'આકાશની પરી' એમ કહેવું જોઈએ.

માસ્તરઃ હા; પણ ભાઈ, એ પરીએની રચના,

વિજળીની વાતો, વનસ્પતિની વાતો, ખજોળજૂગોળ-

ની નવજ, આ બધું જાણવા માટે તું મહેનત કર

તો? ભાઈ, દલ તને કવિ થવાને વાર છે!

નરોત્તમઃ (અભિમાનપૂર્વક) સાહેબ! મારા

બાપાએ કહ્યું છે કે હું કવિ થઈશ.

માસ્તરઃ ત્યારે તારી મરજી, ભાઈ! પણ દલ

ચોટી શદ જોઈ હોત?

નરોત્તમ સાહેબ! શદદારી વિષે કલાપીની એક

કવિતા છે!

માસ્તરઃ (દસતા) એમ?

નરોત્તમઃ સાહેબ, 'એમ' ની સાથે 'કેમ' કરીએ

તો પ્રાસ એજાએ કહેવાય.

માસ્તરઃ વાદ!

નરોત્તમ સાહેબ! વાદ પછી 'આદ' આવે તો

પ્રાસ મળે!

માસ્તરઃ ધન્ય.

નરોત્તમઃ ધન્ય સાથે એક જ શબ્દ મળશે:

'અન-ધ'.

માસ્તરઃ દવે એમી જા, બાપ, એમી જા તું દલ

અભ્યાસ વધારજે, હો.

નરોત્તમઃ (એમતાં એમતાં) સાહેબ! મેં અભ્યા-

સના કંટાળા વિષે કવિતા લખી છે.

માસ્તરઃ ચાલો, બસ કરો, બસ કરો. પ્રશ્નચંદ્ર,

તું મત્ત વિષે કવિતા કરી લાગ્યોં છે!

પ્રશ્નચંદ્ર છ હા.

માસ્તરઃ મોઝ ત્યારે.

[પ્રશ્નચંદ્ર બોલતા માટે છે.]

પ્રશ્નચંદ્ર (બોલતાબોલતા પગે ઝટપાને) મારું!

આ કવિના અમરે હમેશા ગોખવાની ?
માસ્તર? હા, કેમ છે ? ગોખવું નહિ ગમતું હોય !
કુલચંદ્ર માહેજ, આ કવિતા ગોખવામા તો
ખુબ મજા પડે છે, એકદમ યાદ રહી જાય છે.

માસ્તર યાદ તો રહી જાય છે, પણ તે પ્રમાણે
સાચુ ભોલો છો ખરા ?

કુલચંદ્ર. જી હા ! આપણા રસ્તામાં કોઇ માણુમ
આડ્યુ જતુ હોય, ને પાછળ ગાય દોડતી આવે તો
તરન જ હું છુમ પાડીને પેલા માણુમને ખમર આપી
ઈંછુ માહેજ, હું પરાંપકાર ને સત્ય બેમા જ માનુ છુ

માસ્તર તુ મારો છોકરો છે

કુલચંદ્ર માહેજ ! હું પણ કવિના કરું છુ મેં

માત્ર પર કવિના કરી છે

માસ્તર અરે લાઇ ! તમે બધા બેસી જાઓ
આટલા બધા કવિ કોખકાને નાખશુ ક્યા ?

ઈનામી હરિકાઈનું પરિણામ

‘અણીની પળ’

એ વિષય ઉપર જન-અનુભવની હકીકતો વાચનાસભો પાસે
માગીને અમે બધા જેઠ માસના (૪૨મા) અંકમા એક
ઈનામી હરિકાઈ સુધી હતી જવાબમા ઠીક સંખ્યામા લેખો
આપ્યા હતા તેનો નિર્ણય આ નીચે જાહેર કરતા અમને
આનંદ થાય છે, અને ‘અણીની પળ’ મારી હુદેસા એ
બાઈઓનુ દીર્ઘયુ ઈન્કાએ છીએ

સાથેસાથે એક ટિલગીરીમરી હકીકત પણ અમરે જમા-
વતી જોઈએ, કે બનુ જ થોડા માણસોમા અણીની પળે કેમ
વર્તનુ અથવા શું કરતુ તેની તૈયારી કે માહિતી મળેલી દેખાય
છે આવેલા લખાણોમાં પાણીમા હુળવાની હકીકતો વધારે
છે દુર્ભાગ્યે આપણા દેગમા તરવાની રમત તથા હરિકાઈ-
એને બનુ જ થોડો અવકાશ છે, પણ બીજાઓની હકીકત
સામગ્રી ફરકે જાય ક્રવા, તળાવ કે નદી પર ચેમાસામા
તરતાનુ ગીળી મશ આગના અને જખમના અકસ્માતો
માટે પણ બીજાઓના કાખલાથી અગમચેતી મેલથી સકાય
છતા ય આકૃત આવી પડે ત્યારે પુગ શૈર્ષથી તેનો
સામનો કરવાની, ધીરજ અને લીમત કેળવવા ક્ષિ પાછ
પડતુ નહિ

ઈનામો મેળવનાર બાઈઓની હકીકત ‘કુમાર’મા અનુ-
કૂળતાએ પ્રગટ થશે ઉપરાંત, બનશે તો બીજા બાઈઓના
અનુભવના સાર પણ આપીશું તે પરથી ધન્યુને એવી હકીકત
મેળવી મોકલવાનુ સુચકો એમ અને માનીએ છીએ

પરિણામ: પહેલુ ઈનામ રૂ. ૩૦૦ રૂ. ‘અનિશ્ચિત’
-કરિંક; બીજું ઈનામ રૂ. ૨૦૦, રૂ. વીરપાળ ચત્રજી
દેડીઆ-મુબાઈ, ત્રીજું ઈનામ રૂ. ૧૦૦, પાસવીર રૂપણી મોતા
-મુબાઈ ઈનામ એક રૂ. ૧૦૦, ‘અમી’-મુબરરપુર.

નવી ઈનામી હરિકાઈ

(૧) નવ નિધિ ક્યા? (૨) અટ મહા મિદ્ધિ કય?
(૩) ‘બારે વડાણુ હુબા’ વાળી કહેવતમાના બાર વડાણુ ક્યા?
(૪) રસ કેટલાં અને ક્યા ક્યા? (૫) સમર્થિના તારાના
કુમખામાં ક્યા ઋષિઓ ગણાય છે? તેમના નામ તથા તેમણે
છવનમા શું કર્યું હતું તે જણાવો (૬) કોથી પહેલી સિધિ
ક્યા દેશમા થઈ મનાય છે, અને ક્યા જમાનામા? (૭)
અમરોતનુ મુગ રોમાથી? (૮) અક્ષરમાળા ક્યા દેશમા પહેલી
થઈ? (૯) ચીનાઈ, અસ્ખી, સંસ્કૃત અને યૂરોપી બાષા-
ઓમા ફેર શાથી પડ્યા? (૧૦) પૃથ્વી પર પહેલવહેલી
માનવજાતિ ક્યા બાગમા ઉછરી? (૧૧) તે કેમ વિસ્તરી
અને માણસોના નમુના નુદા કેમ પડ્યા? (૧૨) મનુષ્યમા
માસ ખાનારી અત્યારે કય કય પ્રજાઓ છે? (૧૩) મનુષ્યને
બુનિાદ દેવાનો-કબર કરવાનો રિવાજ કેટલા ધર્મોમા છે
અને કેટલા દેશોમા દાલ ચાલુ છે? (૧૪) મનુષ્ય ઉપર
કાઈએક વતુ બસવાન સના છે એ ગી રીતે સમજો છો?
(૧૫) મનુષ્યે ઉચ્ચર વિષે પહેલવહેલા વિચાર ક્યારે બહાર
પાડ્યા? (૧૬) મનુષ્યનો ફરી અવતાર થાય છે એવું કેટલા
દેશો માને છે? (૧૭) માણસની શક્તિઓ શરીરમાં જ
હોય છે કે બહારથી આવે છે? (૧૮) નિદ્રા એ શું છે? તે
શાથી આવે છે? તેથી માણસને શા લાભ મળે છે? તે
વખતે માણસના મન તથા શરીરનો સબધ કેવા હોય છે?
શરીર તથા મન બંને સુષ્ક જાય તો શરીરની સખાજ સાથી
લેવાય છે? (૧૯) માણસ બાળકમાથી વયતો જઈ મોટુ
શરીર થાય છે તેમ એનુ એ શરીર વધે છે કે બદલાય છે?
(૨૦) માણસ મરી જાય છે તેની સાથે જ શરીરની બધી
ક્રિયાઓ બંધ થાય છે તો એ ક્રિયાઓ આલુ સખનારા
તરતુ શું થાય છે? (૨૧) શરીર જોડ્યા પછી છવનનો
અનુસવ રહેતો હશે? કેવી રીતે?

તમારી શુદ્ધિ ચકાસવા માટે ઉપરના એકવીસ પ્રશ્નો
આપ્યા છે તે ઉપર વિચાર કરી જવાબો કુતારાની સુધીમા
તંત્રીને સરનામે લખી મોકલો. સપ્તર્થ સરસ જવાબ આપ-
નારને રૂ. ૧૦૦નુ અંક ઈનામ, તે સિવાય બીજા ઉત્તરના
ચલુ ઈનામો એ ઉપરાંત ઉપરનામાથી ગમે તે પાય
સખાણોના સારા સંતોષકારક જવાબો આપનારને પાય નાના
ઈનામો અપાશે ઈનામો આવતે વર્ષે પણ જે ‘કુમાર’મા
ગ્રાહક તરીકે ચાલુ હશે તેને જ મળશે, માટે જવાબ સાથે
નામકાન તથા પ્રાદેશ નમર નવરવ જણાવવા

જે. કૃષ્ણમૂર્તિ

ભારતનો 'અવતારી' મનાતો કુમાર

જે હોવાની એ પોતે ના પાડે છે

અમેરિકાના 'ઈવનિંગ નર્સ' પત્રના પ્રતિનિધિએ પાસીફિક કૃષ્ણમૂર્તિની લીધેલી મુલાકાત દરમ્યાન એમના 'અવતાર' કહેવાયવા સંબંધેના બારે બેઠા વિશે પ્રશ્ન કરતા એમણે ખડખડાટ ઢસીને જણાવ્યું કે 'મારે કહેવું એટલે કે એ જણ જોતો તો છે, પણ હું આ દુનિયાને તારવા નીકળ્યો છું ને એવું બહુ તો અર્થગ્રસ્તું છે એમ તમે માંના તો કંઈ જોડું નથી. હું તો એક સામાન્ય માણસ છું જન્મને મારો 'અરેરા' શો છે એ તમારે જણવું છે? એમાં નહ કંઈ જ નથી કંઈ શારીરિક અવિવતા, નિગમિયાદાર અને આધારિત વિદ્યાસ તથા શાંતિ મારે આધુનિક જીવનની જાળોમાંથી બારબાર થોડા સમય દરમિયાનમાં જીવે તો શાંત વિચારણા અને નિહિવાસનની જરૂર એ ઉપરાંત હું દાન, પ્રેમ, ક્ષમા અને સર્વ ધર્મના અભ્યસને પણ થોડું છું મારે વિશે લોકોમાં આવ્યા પોરા ભુવનરેલા વિચાર ક્વાથી આવ્યા એ હું નથી જાણતો હું તો આ બંદેસતથી છુટું જાતી કાઢના છતાંજાનો કંઈ અર્થ લેતો એ તો સહેલું છે' (વિદ્યારી કમ્પેસ્ટ)

એમણે તરત આ ભાઈ-એને પોતાના આશ્રય નીચે લઈને તેમની કેળવણીનું કામ હાથમાં લીધું. ત્યાર પછી ડૉ. જેમન્ટને આ કુમારના ગિતા સાથે થોડો કંપેસ થયો, પરંતુ એ પ્રકારણ થોડા વખત પછી પતી ગયું અને આ કુમારને એ અદ્ભુત ભાઈએ પોતાના મદાન શૂન-એની આરામનાર અધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિ કરી કેળવણી આપી તથા અભ્યાસના ઉચ્ચકોટિએ પહોંચતા કૃષ્ણમૂર્તિએ જન્મન સમક્ષ નૈવાર કરીને મુક્તિ

આ બે ભાઈએની જેની અભ્યાસે તો ખંડિત થઈ ગઈ છે. પોતાના મોટા ભાઈનું તેજ ઝીમતો કર્ન-પનિષ ભાઈ નિત્યાનંદ ઈ.મ. ૧૯૦૫ માં વિદેસ થયા.

શ્રીઓમોદિત મા-

શ્રીઓમોદિત અને શ્રીઓમોદિકલ સોસા-એરી, આ સામ્રાજ્યન ઉપર હમણાં સૌનું ધ્યાન ખેંચી ગઈલા છે, અને આ જ સોમાએરી દ્વારા આપણને આ અવતારી મનાતા કુમારનું જોળ-ખાળુ થયું છે. આ મો-આએરી ઈ.મ. ૧૮૭૫માં અમેરિકાના ન્યૂ યૉર્ક ગ્રેટરમાં રશિયન જાનુ મેંડમ અર્લેવેટરકી તથા કર્નલ ઓલ્ફોર્ડે રજાપુ. કહેવાય છે કે દિમાત્તય-વાસી બે જીવનમુક્ત પ્રગો નરપ્રીઆ મધ્ય રજાપવાની તેમને પ્રેરણા થઈ હતી. 'સત્ય એ જ પરમ ધર્મ છે' એવો એ મેંડમનો મુદ્રાવેષ છે.

આ સંસ્થાના રજાપ-નારોઓના મૃત્યુગાદ ડૉ. એની જેમન્ટ સંસ્થાના નાયકનો દગલને ભોગ-વના આગ્યા છે અને તેમાં અડધ રીતે તેમની બાળ્યે ઉભા રહીને ગિરિષ લેડગીટર. ગિરિષ એરનેસ અને શ્રી જીતરાજના મદદ આપી મરવાની પ્રગતિ કંઈ જાણ છે.

મદાસ હવાકાના મદનાપત્રે નામના ગામમાં ૧૮૯૫ના એ મામની ૨૫મી તારીખે જન્મેલા કૃષ્ણ-મૂર્તિ અને તેમના તાનાબાહ શ્રી નિલાનંદ એ બંને આગકો ડૉ. જેમન્ટ તથા ગિરિષ લેડગીટરના નંબરમાં આગે ૧૯૦૮માં આવ્યા કહેવાય છે કે થોડી કંઈને આ કુમારનું ૫૨ જન્મનું જાતન તેમને જાણાયું અને

નવાવાળાએ શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિને પૂજ્ય મંત્રોધવાયે 'કૃષ્ણ' કહે છે. કૃષ્ણની સાથેના મંત્રોધ મારે ડૉ. જેમન્ટ એક રજા નીચે મુજબ જણાવ્યું છે. 'કૃષ્ણ-ને મેં ૧૯૦૯માં જોવા દેવાથી રજાએ એક તેજસ્વકમાં ઉજેસ; સામાન્ય શુદ્ધેર તેમની પાલકાઉઆ દવા આ વખતે એક ગેળી અવાજ સમજાવો 'અનુભવેશવાદક આ કુમાર થશે તેનું મસાનું કરી પાવ જનાવવાનું માંથે લેવા નસાગમાનું કંઈ છે નેવા? ' મેં અને બંધુ વેડગીટરે આ કાર્ય 'દા' કરી હાથ પૂર્યું.

જે કૃષ્ણમૂર્તિ (હિતી ચોગામ્યા)

કૃષ્ણમૂર્તિ તેમના પિતા પામેલી ગ્રંથને મારી પામે રાખતા મને બહુ વિદ્યભાગ્યો પડી મદાસતની કાષ્ટ-કોટિમાં હુ દારી ગઈ, પણ પ્રીતી કાઉન્સિલમાં વિનયી થઈ, અને તે પછીના વર્ષો જતા કાઈ વાર નથી લાગી. અભારે કૃષ્ણમૂર્તિ તેમના મદાન કાર્યના ઉપર ઉપર નમારી સામે ઉભા છે. જગતચરુનું કામ તે કાષ્ટ તેમના એકલાનું નથી આપણે સાંભળે તેમા કાચ આપવાનો છે.

કૃષ્ણમૂર્તિની કેળવણી માટે તો, મોટે ભાગે તે તેમણે પોતાના જ પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત કરી કહી શકાય. તેમણે લગભગ ૧૦થી ૧૨ વર્ષ યુવકપણે જ ગાળ્યા છે અને ત્યાં કોઈ શાળા અથવા વિદ્યાવ્યવસ્થા ગયા નથી તેમનું અગ્રેષ્ઠ તથા ફ્રેન્ચ ભાષાનું જ્ઞાન અપૂર્ણ જેવું કહી શકાય આ અને ભાષાના નળીના લેખ-કોનો તેમણે પુરેપુરો અભ્યાસ કર્યો છે સંસ્કૃત ભાષા દ્વારાના અગલના લગભગ અર્ધા પ્રથેાનું જ્ઞાન પણ તેમણે સંપાદન કરી લીધું છે આથી તો મનુષ્યમાત્ર મરણપર્યંત વિદ્યાર્થી જ રહે છે, અને એ રીતે કૃષ્ણમૂર્તિ અભ્યાસ પણ દલુ ચાલુ જ છે.

હ સ ૧૯૦૮માં દક્ષિણ હિંદમાંથી નહેરુ પ્રમુખી નજરે પડના નાનકડા કૃષ્ણમૂર્તિ એ તેમનું પહેલું

ઓગામ. ઈ.સ. ૧૯૧૩-૧૪નું લંડન અભ્યાસ શરૂ કરવા ગયેલા તે. આ ચિત્રમાં એ શરૂમાળ અને ઓછાઓલા પરંતુ મર્વની સાથે ઓગામ્યા કરી વેવા મથતા દેખાય છે ત્રીજું ચિત્ર તે છેલ્લું ૧૯૨૬-૨૭નું આ ચિત્રમાં અપણે તેમને બહુ ઉચ્ચ સંસ્કારે પહેંચેલા નોંધ્યે છીએ

૨

કૃષ્ણમૂર્તિને અવતારી પુરુષ તરીકે વિસરી નહીને એક વ્યક્તિ તરીકે તપાસીએ તેમનું સ્વરૂપ મોદક, સૌમ્ય અને સાધુતાવાળું જણાય છે તેમની કાયા એકવડી છતાં સુડાળ છે. યહેરાની આકૃતિ મમતાય અને સપૂર્ણ છે આપણામાં ઘણા જે સર્વામમુદર હોય છે, પણ કૃષ્ણમૂર્તિના જે મોદકતા છે તે અર્થે નથી હોતી તેમની મોટી લાખી આખોમાંથી નરી નમવા જો છે. વિનયમાં તો તેમને કાષ્ટ પહેંચે નહિ. દરેક સ્થિતિના માણસને મળવા તે સદા તૈયાર હોય છે ઘેર્ષ બોધ દાધેલી અશાન સ્થિતિમાં તેમને કાષ્ટએ જોવા નથી ભિન્નભિન્ન દેશોમાં ફરતા, ભાના ત્રિવાળેને અનુકુળ થઈ જવામાં પોને માને છે દુકો કે જાઓ મને તેવો પત્ર લખવામાં તે પૂરો અર્થેષ્ઠ તથા ચેકાખા અસૂરે લખાય તે માટે એ બહુ ચીવટ રાખે છે એ કહે છે જે કાષ્ટ કરવું તે સપૂર્ણપણે કરવું. જે છવનની નાનીનાની વસ્તુઓ જ આપણી કસોટીના સાધનો છે તો તે વસ્તુઓને સપૂર્ણપણે શા માટે ન કરવી એમ તેઓ દમોશા કહે છે

રમનજમતો તેમને શોખ છે ટેનિસ, ગોલ્ફ અને થોરેમવારી મારા જાણે છે મોટર રિપેરું પણ તેમને સારું જ્ઞાન છે.

ચિત્રકાર, રચપતિ, વૈજ્ઞાના, વ્યાપારી કે એી કોઈ પણ વ્યક્તિને તેના ક્ષેત્રને લગતી વાત કરવામાં કૃષ્ણમૂર્તિ એકમરખો આનંદ આપી શકે છે. તેમની અવલોકન તથા પૃથક્કરણ કરવાની શક્તિ ધણી જ સરસ છે એમ નિકટ વસનારાઓ કહે છે

વિનોદનો ગુણ તો તેમનામાં સારા પ્રમાણમાં છે આ ગસ પોતે સારી રીતે આપી તથા લઈ જાણે છે. એમને વિષે અંગનું અનુભવે લખનાર અમેરિકાના જાણીતા કળાકાર મિ. મોન્ટગોમેરી ફ્લેગ, જે પોને થીઓઓફિસ્ટ નથી. તેમણે એમને સારો ન્યાય આપો

છે. મિ ક્લેવેન્ગના જ શબ્દો આ રહ્યા 'આ આલ્મણ કુમાર આ નવા યુગના મહાન કાર્ય માટે સંસ્કાર પાત્રી રહેલો છે તે હું જાણુ છું. આપણને તો કંઈય થઈ પડે તેનું દારૂ, તમાકુ અને માંસજાતી વગરનું પછું જ નિર્મળ એવું તેનું જીવન છે. . . તેનો સદૃશ તમારો ભાઈ જેને કૃષ્ણજી કહી સંબોધવો એ આ કૃષ્ણજી નાણુક જાણીઓ અને સરજહદથી જણાય છે. રંગે બીજો, મોટું માથું, મુદ્ર કાળા કેશ, નમ્ર મોટી આંખો, અણિમાણુ સીધું નાક અને લાંબવાડી મુખવાળો છે. બહુ જ ઉચિત. એવા સંપૂર્ણ યોગ્યિયન ઢગના કપડાં તે પહેરે છે. વળી તે ચિનોટી છે. ધાર્મિક પવિત્રતાની સાથે કપડા પહેરવાનો શોખ અને હાસ્યરસિકતાનું મિશ્રણ હોય શકે જ નહિ એવો ઉંઘો ખ્યાલ ધણીયને હોય છે, પણ હું તે જીલ્લેરેક માનું છું. ગારા કલામદિરના ખેડમા મેં આ બંને ભાઈઓને એકલા જોવાનો કરવા સાલજ્યા તે પરથી, તેમને જો મું આજખતો ન હોય તો તે વખતે અવશ્ય એમ જ માનત કે કોઈ ઉચ્ચ સરકારી બે અંગ્રેજ કુમારમિત્રો વાનીલાય કરે છે પેન્સિલવેનિયા હું તેમનું ચિત્ર દોરતો હતો ત્યારે સ્કેચને માટે જ તે મારી સામે બેઠેલા છે એવું જરા પાલુ મને લાગે થયા ન હતા સ્વસ્થતાપૂર્વક, નિર્વિકારપણે તે બેસી રહેલા.

આવા આ કુમારે બાર વર્ષની કુમળી વયે 'એટ ધ શીટ એન્ડ ધ માટર' (ચુસ્તચરણે) એ નામનું એક મનનીય પુસ્તક લખ્યું છે. . . મેં ચિત્ર પુરું કરી તેમને આપ્યું ત્યારે અતિ આનંદથી હસીને પોતાના ભાઈને એ કહે, 'કેમ, તને આ મારી આજેજી નકલ લાગે છે કે? એમ જ હોય તો તો હું બહુ રૂપાણો લેખાઉં.' આવા મધુર કુમાર આપણું દિલ કેમ ન જીતી લે? પણ તેની આ આકર્ષક ચોક્કસતા ઉપરાંત બીજું એક અવર્ણનીય તત્ત્વ તેનામા મેં જોયું હતું પુરું ચોક્કસ કહી નથી શકતો, પણ એનું એનર્જી (Aura) મને દેખાયુ હોય એમ જાણે લાગ્યું. એટલું તો નહીં કે અજાઉ કદિ નહિ અનુભવેલો એવો, સૂર્યતા સુવર્ણ પ્રકાશમય આનંદ તેના સાંધિષ્ઠ્યમાં મેં અનુભવ્યો સૌજન્ય અને આનંદની તો કૃષ્ણમૂર્તિમા જાણે પ્રકાશી રહેલા છે.'

૯૨ કૃષ્ણમૂર્તિ (અમેરિકામાં)

તેમનું મિત્રમણ મોટું છે અને મર્વના પોતે દર્શ બદલના માનીતા છે મિત્રોના આનંદ અને મોહમાં તેઓ સરખો ભાગ લે છે. પણ એ મિત્રોના દુઃખ તો એવા હોય છે કે જેવા તેમને માટે કલ્પનામાં આવવા પામ્ય અસકપ હોય, છતાં એ દુઃખોનો વિચાર કરી, બંધ પોતાના માની લાઇ, એ ગિંતોનો જીવન-માર્ગ તપાસી, મિત્રને પર્ષ પડે તેવી જ્વનનો માર્ગ કાઢી આપી શકે છે જાણકો તરફ તેમની મીઠી નજર છે અને પ્રજ્ઞા એ કિમ્મિતાઓ સાથે મળી જતા તેમને આવડે છે. વનસ્પતિને જીવંત માની તેના પ્રત્યે બહુ માનહરી રીતે વર્તે છે. મુગા જથ્થોનું કષ્ટ જોઈ ગળ-ગળ થઈ જતા તેમને મિત્રોએ જોવા છે

કુદરતના તો એ લક્ષ્ય છે. અમેરિકાના જાણના એક પ્રતિનિધિએ પુછેલા સવાલોમાના એકનો તેમનો જવાબ એવો હતો કે પ્રમેય મળનાં એકાંત જગ્યાએ દોડી જઈ કુદરતનું નિરીક્ષણ કરી પ્રજ્ઞાની ઝીંખી કરી લેવામાં હું માનું છું. સૂર્યોદય, સૂર્યાસ્ત અને રાત્રિએ મદાન જાણાઓ પાથરતી પર્વતમાળાઓનાં દબોનાં વર્ણન કરનાં તેમનો આનંદ માતો નથી

૩

• રસિયામા ચાલતી બોલ્શેવિકમની સ્થળવળ

જનજમાં ભરાએલી થીઓસોફિસ્ટ સભા : કૃષ્ણમૂર્તિ આંતને અદેવી ડભા છે

ત્યાના કુમારોની જ મંદ વડે પગમર યધ; મીન પોતાની સ્વતંત્રતા માટે પ્રયત્ન કરી મહેલુ છે તે પણ ત્યાના કુમારોના જ જોરે, અમેરિકા આખાદ યધ ગયું છે પણ તે વધુ આખાદ જાને તે માટે તે પોતાના કુમારોના સરકાર પાછળ કરોડો રૂપિયા ખર્ચે છે. સરકારી એવો દરેક દેશ પોતાના કુમારોની જાળવણી કરીને જોવા માટે યથેચ્છે યધ જાય છે જગતને અસારે અસખ્ય ઉત્તમ કુમારોની જરૂર છે તે વખતે, આપણે વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય ધરી સામે જણાતા ઇવનપથ માટે તૈયાર જનવુ જોઈએ જગત ઉપર અજોદ યધ પડેલો અશાંતિનો દુર્ગ શસ્ત્રોથી નહિ પણ વિશુદ્ધ ચારિત્ર્યો અને પ્રેમના જાળવી જ તુટશે ‘અવનારી’ મનાતા આ યુવાન કૃષ્ણજી પણ જગતને એ પ્રેમ અને વિશ્વજીવુત્વનો જ સંદેશ આપે છે એ કહે છે કે જે વ્યક્તિને આ જગતમાં જીવી જાણું છે તેણે જીવી પ્રજાસિકાઓથી અજાગા યધ પોતાના યુગને લાયક ‘પતી કાઠપણ તનુ કરી જતાવતુ જોઈએ અનેક શક્તિ-ઓથી મસૂદ ને પર્વતની જેમ અજેય તે જ વીર ઉભો છે, જેણે પોતાની જાતને જોળાળી છે, જેણે પોતાનું ઇવનધ્યેય પોતાને જ હાથે ધણુ છે ને જે પોતાના એ ધ્યેયને અગ્ર રીતે અનુસરે છે.

કૃષ્ણજીએ પોતાના ઇવનધ્યેય પોતાની મેળે જ શોધી લીધા છે. એમના પુસ્તકોમાં પેલી ગળીર જણાતી જનમ-મરણની થીઓસોફિસ્ટોની વાતો જેવું કશું

નથી બધી વાતો લગભગ ચારિત્ર્ય વગી, સચોટ, મુદ્દાસરની તથા તરત સમજાય તેવી છે આ વર્ષે પ્રસિદ્ધ થએલું તેમનું Kingdom of Happiness (સુખનું સામ્રાજ્ય) નામનું પુસ્તક મરળ વિચારો અને ભાષામાં તેમના અભ્યાસનું ઉદાહરણ બતાવે છે.

ઇવનનું ખરૂં સુખ એ આધ્યાત્મિક ઇવન માગવામાં, —સત્કાર્યો કરવાં, નિઃસ્વાર્થી જનવુ, માયાણુ થવુ ને સત્ત્વને જો-ળાળી શાશ્વત સુખ મેળવવામાં માને છે આપણને સ્વજીવ વસ્તુઓમાં આનંદ લેના જોઈએ ધિક્કારતા નથી; પણ એ વસ્તુ-ઓ અગત્યની તો નથી જ એમ કહે છે.

દમરો ગાઉ દ્રવ્યો અનેક ભાવિક થીઓસોફિસ્ટો ઉત્પાદનમાં એમને મળવા આવે છે, —એવી આશાથી કે એ દેવી પુરુષના સ્પર્શમાત્રથી જ તેમને કાષ્ઠક દેવી વસ્તુ મળી જશે! પણ આવા આગ્નિકાંતોની એ જુથ પહેલેલી જ કૃષ્ણજી દૂર કરી દે છે ‘હું તમારા જેવો જ મગ્ન્ય દેહધારી છું, અને જેમ મેં મારા માર્ગે મારી જાતે ધડી કાઢ્યો છે તેમ તમે પણ કરી શકો.’

૪

જગતસુસ્તા આગમન વિષેની આગાહીઓ લગ-લગ દરેક ધર્મશાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે, અને અત્યારનો સમય એટલો બધો અંધાધુધીભર્યો યધ પડ્યો છે કે તે-માથી માર્ગે જતાવનાર કોઈપણ મહાન શક્તિને કુદરેતે જ સરજનવતી જોઈએ. એ મહાન શક્તિ તે જગતસુર!

એવો કોઈ મહાપુરુષ જગત ઉપર જવડીથી પધારશે એવી પ્રથમ આગાહી ડૉ ગેસ્ટને ૧૯૦૬માં કરી હતી, અને ત્યાર પછીથી અત્યાર સુધીમાં એ આગાહીને પોતે અવારનવાર વધુ ભાર દબને જણાવતા આવ્યા છે આ આગાહી એવી રીતની છે, કે જગતના કલ્યાણ માટે જગતસુર જ્યારે કામ કરવાતે પધારશે ત્યારે તેઓ કૃષ્ણમૂર્તિના શરીરમાં વાસ કરીને પોતાનું કાર્ય કરશે -

આ આગાહી જો ખરા સ્વરૂપમાં કળ પામે તો પછી તે વખતે જગતસુરને જોળાળા મદદ રૂપ યધ શકાય તે દરિયી, ૧૯૧૧ જન-સુઆરીમાં કૃષ્ણજીના

પ્રમુખપદ નીચે એક તારકસંઘ (Order of the Star in the East) નામનું મહા સ્થપાયું છે. આ સંઘના સભ્યોને તેમના મુન્ડળીઓ તરફથી અવારનવાર ભાર દબને કહેવામાં આવે છે કે જગત્પુરુષા સેવક રૂપે તમે તૈયાર થઈ રહેલા છો તો પછી તમારા જીવનની નાનામાં નાની વસ્તુથી માંડીને મોટી વસ્તુ સુધીમાં પવિત્ર, અન્ન, નિવૃત્તિ અને વ્યવસ્થાશાળી બનો આપણા જીવનના નિત્ય-ક્રમમાં જે કાંઈ કરીએ છીએ તે પ્રભુને ગમશે કે નહિ એ વિચાર નિરંતર ધ્યાન આજળ સખી કામ કર્યા કરેને

ધડીલાર માનનું કે ન માનવું એવી મુશ્કેલીમાં મુકનાર જગત્પુરુષા 'અવતાર'ની આ પાતે દવે ચોક્કસ રૂપ લીધું મનાય છે યુરોપના હૅન્ડલેન્ડ દેશમાં એમિન નામના નાનકડા ગામની પાસે એક ઉમરાવતી સુંદર પ્રાચીન ભાગીર આ-વેલી છે. ત્યાં આજુ વર્ષના ગયા આગસ્ટ માસમાં થીએસોફિસ્ટોના 'ઓર્ડર ઓફ ધ સ્ટાર' મહાનના સભ્યો દેશવિદેશથી તેમના આ માનીના અવતારી કુમારના વગનો સાબળવા બેઠા થયા હતા. સમગ્ર જગત જ્યારે પુરુષોમાં જીવન-

કલકમાં આગળ પાંચે જલુ હતુ ભારે અદો આવી વમેલા એ જીવો શાંતિથી, ત્યાગવૃત્તિથી, સગા ભાષ્યો પેટે રહી આઠ દિવસનું શાંતિમય જીવન જીવ્યા અને તેમને કૃષ્ણમૂર્તિમાં દૈવી અશ પ્રતીત થયા, આવું ત્યાના સમેલનનો પ્રમિદ્ધ થએલો હેવાલ કહે છે.

જગતમાં પાળેલો ભાગ જલુ થાય છે ત્યારે એકાદ અવતાર પૃથ્વી ઉપર થાય છે તેવું ગીતાનું યચન છે. સર આર્થર કૉનન કોઇલ, આલિવર લૅન્ગ અને બીજા આધ્યાત્મવિદ્વાના યુરોપીય સંગોલકો પશુ કોઇ અવતાર થોડા સમયમાં થાય તેવી ખાત્રી રાખે છે. ત્યારે શું આ અવતાર તે આ દિલ્લી યુવક કૃષ્ણમૂર્તિ દ્વારા જ થયો છે—કે થશે?

કૃષ્ણમૂર્તિએ કોઇ દૈવી ચમત્કાર કર્યાનું કોઇની બાજમાં નથી, અને કરી જતાવે તેનું તેમનું વર્તન પણ નથી લાગતું. ચમત્કારો કયાં ખરા પુરુષાર્થમાં તેઓ વધુ માનના બાજમાં છે. વળી આપણા મન ઉપર ધર્મચરની જે જુની છાપ પડેલી હોય છે તે મુજબ, ચોક્કસ સ્થળે બેસી રહી, ગભીર ચરેજ રાખી આશીર્વાદ આપતા ઉચાનીયા થના હાથપાળા ધર્મચરનો

વિચાર પણ આ કૃષ્ણમૂર્તિને ન બરે બોતા જ ઉડી જાય છે, અને મીઠું હળતો, આપણો બાળે જુના કાળનો કોઇ મિત્ર હોય તેમ એ સામે ઉભા રહે છે.

વર્તમાનયુગના સંસ્કાર પા-મેલા આ કુમાર તેના મમ્મના વડેજ પ્રમાણે જીવન જીવી પોતાના મમ્મપ્રાપ્તિ મૂત્રો જગતને આપશે એ જ વિચાર મને તો વધુ બંધ બેસતો લાગે છે. નીરામી મરીના આ યુગમાં મેંકડો વર્ષ પૂર્વેનું કોઇ થઇ ગએલા અવતારોમાંનું રૂપ અને કામ નવો અવતાર હાય ધરે તેના કરતા, નવયુગના યુવાનની જેમ કૃષ્ણમૂર્તિ આજે એક પ્રાતમાં તો કાંધે બીજા પ્રા-તમાં, પાપરસેસથી અને મોટાં લાઉં રીકરોથી દગ્ગરો માણુમ

કૃષ્ણમૂર્તિ : અમેરિકન ક્લાસિક ગ્રિ જે માન્ટગોમરી ફ્લેગે દોરેલો ચેપ

સમગ્ર બોલે; મોદક છાપણીવાળા નાનકડા સુંદર પુરુષો લોકોને આપે; સ્વચ્છતા, આરોગ્ય અને ચારિત્ર્યના મૂલ્યોને ધર્મચરો તરીકે જનસમૂહ આગળ ધરે; જલુ મોટા માણુમોની જેમ યુગ સામાન અને નોકરોના સ્વાસ્થ સાથે પરાધીન ગિથિતિમાં ફરવાને બન્ને જરૂરી ચીજો એકસે લાંબે ઉપાદી સ્વતંત્ર રીતે દરેકરે;—આવી બધી વાતો જરૂર આ નવા અવતારને માટે ઘટાળી થઇ પડે.

સુનીલાલ ભટ્ટ

પૂનાની ખઝરનું દરય

પૂનાની નગરે. બધ .

શિવાજી મહારાજના દેશમાં . . સિંહગઢ અને પૂના

મઠમે ગઢ ચિતોડગઢ ઔર સજ મદેયા

પૂથવીના પઢ માથે ગઢ તો એક ચિતોડગઢ; જાકરી બધી વડીઓ આમ કહેનારે સિંદગઢ નરિ ભાગ્યો હોય, નરિનગ એને ફેરવી આપવું પડન કે 'ગઢમે ગઢ નિંદગઢ ઔર મળ મદેયા'

ચિતોડગઢનો પ્રભાવ અને યગ કલાચ મેવાડના પ્રતાપી રાણાઓને આભારી થમે પણ પ્રતાપી નિંદગઢ ગરે તો શિવાજી મહારાજ અને તાનાજી માલમુરેને પોતાની ગોસ્થા રખણ આપી નવખડ નામના પમગવી છે દહ કાલ મવાર મુખી પેશ્વાની પડતી પામગાદન એ નમતી મેલા'તો નિંદગઢની બંકિ ગોગ મોદગરે પના સામે મીટ નહોતા મારી રાકતા પણ આજ જેમ રાજકારણના નુયણા મુકી મદાતમાજ રેટિયો લાઇ બેસી ગયા છે તેમ એ અડગ વીર પોતાની બધી મે બાલ પ્રનિભા મકેલી રાગીઓનું આગેઅગ્રદ ગની ગયો છે એને ફરતી નાનીમોરી ફુગરીઓ પણ લીલી કંચન સાડીઓ ત્વજ મુકા ધામની મદેદ આદળીઓ ઝોલી ઉભી છે

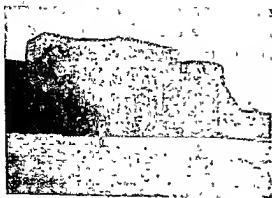
'જના ય મિંદગઢ ને મિંદગઢ. મોરગમાથુ ઉતયો ને પડેલી નજરે જ એની મેદમા અને અન્નદ મયા ગીજ દામે જ, જેને જેવા મન અર્પીત થયુ દનું એ ગદને જેમને દેયુ નાચવા માડણુ કેમ જાણે કોઈ પ્રિયજનની બેટ થઈ હોય' ઉડીને ઉપર પહોંચવા મન થયુ અને ઉતાવળે પગલે ચડવા મડયા ભાર જનુ નહોતો માત્ર ટાંડની બંકિ આદવાના લાંધિવા ગઢ ઉડ્યા સારીપેકે છે, પણ ચડણુ આકરી નરિ. ફુગરા ચડવામા પમ રેવાઈ મયા'ના એટલે રાક જડ

ઓછો લાઓ. મૂગજ આથમયા માડ્યો અમારી નજર જુગજ ઉપર પડી મે ધોળા રોપી દેખાઈ.

પૂ કાકામાદેજ તળિયન મુ'રાગવા સિંદગઢ આવેવા અને એમને ખજર આપી દીધા'તા દિવસ નહો નહોતો અને અપાટાખજ ઉપર ચડવા માડયા પૂ કાકામાદેજના જેલખાપી મમજખાખ અને કાકા-માદેજના નાન દોકરા બજવનસાય અને નેહ માથા આવ્યા રામગમ કરી અને દગવાનમાં પેલા.

દરવાને દોઢ વાળી બનાબમે છે ખખડખજ જેવા ઉભો છે હજુ થઈ ગયો છે તો ય એની મજજુનાઈ જેની ને તેરી છે ગદને ત્રણ દગવાન છે અદગના ભાગમાં મોરી વાત છે, નિર્મળ પાળી મોલ મુખી ભયુ છે પડમે જ મોરી ધોડાર છે. ફુગના પોવાજુમા કોનરી કાદી છે ગઢ ઉપર દયા ખાવાના ત્રણ બગલા છે કાકાનાદેજ વચલા બંપલામા મદેવા દના અમારો અવાજ સાખળી કાકામાદેજ બદાર નીકળ્યા અને પ્રજામ કરી આગીવાન મેગચ્યા. કાકામાદેજ માથે મે દિવસ ગાળવાના, અને તે ય સિંદગઢ ઉપર' અમારો દગખનો 'પાર નહોતો

ગોપાળખાઈ અને શામળખાઈ મોઝ કરવા લાગ્યા કનુ, વિનુ, મનુ, બનુ નવ 'કુમાર' નેહ એની ઉપર તુડી પડયા ત્યા તે કાકામાદેજ 'કહે, 'ભાવનરગા 'કુમાર' મગશે, નિંદગઢ નરિ મળે' કાકામાદેજ માથે અને ગઢ વેવા નીકળ્યા મંખાના નેજે નિંદગઢની રમણીયના બેવડાઈ ગાઈતી અમ પડમે જ તોખા ને રાજગઢ એક મેમરીએ પડયા છે. ફર ફર ફુગરાઓની અનન દારમાં રાયમદ ડોકિયા

પેશ્વાનો જુનો કિલ્લો : પૂના

કરે છે. એક તરફ પુરુષ ગદ સંગેલડિયાં વધુને ઉભો છે. અમે પાછળના ભાગમાં ચાલ્યા.

ગદની રાજેરાંજે વળા જતાં ત્યાં કાકાસાહેબ અટક્યા આમ નીચે હાથ કર્યો. હડી ખીણ કહી શકાય એવી ખીણ. 'અને ગદની કારણ પચાસેક પુટ નીચે મોટી જળડી મો મણતી શિલા' સિમાનુ નામ તાનાથ દમડ! એ શિલા ઉપર ચઢનથી ચોટાડીને તાનાથ ઉપર આવેલો અને પાંચ દળર શરોડના સરદાર ઉડયલાનુને હાં માંગેલો પોને મરીને ગદ લીધો. એ શિલા જોના જ તાનાથની નીધરતા અને ચપળતાનો ખયાલ કરી શકાય છે

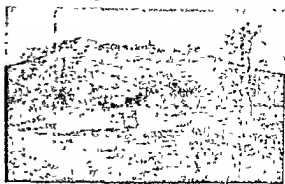
ત્યાંથી ગયા કલ્યાણુ દરગાજે. જ્યાં દરયાનમાં એ સૌથી વધારે સારો વ્હો છે આરાપાસનો કુદની દેખાવ વર્ણવી વર્ણવીને શાપી જવાય. આપણુ એ ગળું નહિ; કોઇ કવિ લેખ્યો.

દીવાળતી થયે ઉતારે આવ્યા જમીનકરણીને કાકા-માહેબ સાથે, પેટભરીને તો નહિ પણ શોડીયળી વાતો, કરી. સામળલાઇએ જેલના અનુભવો વર્ણવી ખુણ દરગાજા કાકાબાહેબ તો અમને અડવાડિયુ શેકલપનો આશર કચવા મેંડ્યા, પણ અમારે સાળામાં રંગ નહિ તે શું થાય? નિહમદ ઉપર કીચકળી જેવો પચ્ચર નીકળે છે. એનો નમુનો લેતા આવ્યા

ક

ક

પૂના તો અટક સુધી ઝુડો દરકાવનાર પેશ્વાની રાજવાની! પૂના શહેર ઉપર કુદરતની પણ પુરી કૃપા છે. જાડખા, બાગબગીચા ભારે લાગે છે. મિદ-ગદને મારગે જ્યાં સરોવર જેવું તળાવ છે. આખી નદી વાળી લીધી છે. પૂનાના પાદરમાં જ પર્વતી

પર્વતી-ટેકરી : પૂના

નામનું ઐતિહાસિક સ્થળ છે. પર્વતી નાની ટેકરી છે; ઉપર દેખાવમાં મંદિર છે. મૂર્તિઓ લેવાંલાયક છે - અંદરનો ગદ રાજકાજના કામમાં વપરાતો. ત્યાં તો કેટલાં ય બેરી ખૂન થવાની વાતો ઇતિહાસકારો લખે છે પર્વતી ઉપર પૂનાના શહેરીઓ ફરના આવે છે. ત્યાંથી પૂના ભારે રૂપાણુ લાગે છે

પેશ્વાનો રાજમહેલ સનવાર વાગમાં છે સાવ પડીને પાદર ચઢ ગયા છે, તો ય છુનુ ગારવ જંગમી રહે છે એની ખાધણી લખ્ય, લગાયક અને કારી-ગરીયાળો છે. એનું મગારકામ મરકાજ કરાવે છે, પણ એમાં કોઇ શુદ્ધરવાર ન મળે! આખી પેશ્વાઇનો ઇતિહાસ આ રાજમહેલમાં ઉકેલી શકાય છે નાગ-મણરાખનુ ખૂન, માધવરાવ પેશ્વાનો આપનાન, આ બધી જગ્યાઓ ઇતિહાસને આજ સારો ઉભો કરે છે. રાજમહેલની સામે જ નાના કુલતરીમની દવેલી છે મોરા મુત્તમડીઓના કાનાદાવા કળો જ્યાં પેશ્વાઇને પળી જમાવનાર એ વાનામાદેજ એ જગ્યા ત્યાં સુધી અંત્રેલેથી પૂનામાં પગ ન દેવાયો. આજે તો એમની દવેલીને ટેકાણે દાઢકુલ કરી દોધી છે! મોરુ ગાડીને ખાંચામાં વળે તો ગાદિનખાનની દવેલી આવે શિવાજ મદાદાજે એ 'દવેલીમાં ખાનને અડીઓ માણસે સપડાવેલો ખાનના ચાળીમ દલર મોતજ જય લઇને નામી છુટ્યા, ખાન માઃ જલ્યો. જે ગારીઓથી મદાદાજ અંદર પેાં એ ગારી પણ દઇ છે.

શ્રી રૂડીએ જનાવેલી શિવાજ મદાગજની ખાયાખુરિમાં જોઈ આવ્યા. મુંદર છે. પછી ગયા અ. આજલેજના 'દિદ એવક મમાજમાં' દુગડીની

પરીની ઉપરનું મંદિર

નળેડીમા ગહેરથી દુર છે નાનકડા રૂપાળા મકાન, શાનિ પણ એવી મોડુ જગત પુનકાલય રાજકા-ગણના અભ્યાસીએને છોડીબન ન ખુરે એટલાં પુનકા પડ્યા છે એની પાછળ સાચી રૂપિયા ખગ-આપા છે, પણ આપણને એ વાચવાની કુસદ જ નથી ને' શ્રી. કવેમહેનનું મદિસા વિદ્યાલય પણ પડ્યો જ છે

ફર્ગુમન કૉલેજ પણ ત્યાંથી થોડેક જ દુર છે લોકમાન્યની તપશ્ચર્યાનું એ કળ છે યુજનન કૉલેજ કરના બધી રીતે એ કૉલેજ સંસ્થાની છે દવાપાણી, અભ્યાસગૃહ વગેરે બધી મગવડ ઉત્તમ ડેકન કૉલેજ ખર્ચાળ બારે છે. એમાથી નીકળેલો જુવાન 'સુધાગ'નો શુભામ સહ નય છે. કાલે ખટન બીડે એટલો મનન ગહે તો એનો પાડ પૂનામા કૉલેજનો તો પાર જ નથી પ્રેા ત્રિવેદીને ત્યાં અમારો ઉતાગે દતો એમણે જતે પોતાની ખેતીવાડી કૉલેજ ખતાવી પ્રયોગગૃહ સરમ છે લોકમાન્ય રાષ્ટ્રીય મદાવિદ્યાલય ઉદ્યાગપ્રધાન છે. આ બધી વાન કયાં પછી મારે લખવું જોઇએ કે અમે ગયા ત્યારે બધી કૉલેજને બધ દતી એટલે જેવાની પુરી મજા પરી

હવે રહો ગાયકવાડે, ન્યા લોકમાન્ય નિલક મદાગાજે આખુ જીવન ગાળ્યું એમના ઓરડામા

પેસના દૈયુ જરા બારે થયુ જે ટેમ્પલ ઉપર કેસરીના તેજસ્વી લેખો લખાના એને ભક્તિભાવે નીરખ્યુ તિલક મદારાજનું પુસ્તકાલય પણ બારે મોડુ છે એ રાષ્ટ્રપિતાનું સ્મરણ કરવા જોટલો મે અમારો અધિ-કાર નહોતો. 'સ્વરાજ્ય સ્વરાજ્ય' જગના જેમનો દેહ પડ્યો, એમને સ્વરાજ્ય લીધા પહેલા શે મોરે મહારીએ ?

'કેમરી' ને 'મરાઠા'ની આંદોલો જોઇ શ્રી કેવકરની વ્યવસ્થાસક્તિ જોઇ લોકમાન્ય સાબરના દત્તા. ઉતાગે આવી પનાનું—દસિણનું છેલ્લું ભોજન જમ્યા

ખીજે દિવસે સવારમા પૂના એક્સપ્રેસમા બેસી ખંડાળાધાટની અદ્દભુત ટનલો અને રમણીય દેખાવો જેના મુખર્ષ થઈ સાબરમતી પહોંચ્યા ત્યાંથી રાનની નાડી લીધી ને સવારના પહોરમા બાવનગર બેગા રામનારાયણ, ના. પાકડ

કાન્તિના ઉપરાઉપરી સચલોથી કટાણી તેની બાએ કળ, 'નાનિ, એ ઘ હવે મને કાઇ પણ પુછીશ તો હું કુરે જ્ઞતિ પશ્વ કુષીગ'

કાન્તિ—આ, હુ જેવા બાહું ?

રોડાબી—(રસોઇયાને) તમે તમારા જુના રોડને ત્યાંથી શા મારે નીચી ચલા ?

રસોઇયા—અને મોકરી આપરી હોય તો અપે. તમે તમારા જુના રસોઇયાને શા મારે કાઢી મુક્યો એ કયા હુ તમને પુક છું ?

કવુ—કા ? હુ તારા કરતા કમો છું ને ? જો, તારું માણુ તો મારી જતી જોડલે જ આવે છે

મણુ—પણુ તેથી શું થયું ? આપણા બંનેના પગ તો સરખા જ આવે છે ને ?

જે 'મને એક આંતની પીપરમીટ આપો.'

'એને ત શું કરીશ ?'

'મારા બાણુમાળનો કાલે જન્મદિવસ છે તેથી એને બેટ આપીશ.'

'પણુ તારા બાળને પીપરમીટ કયા બાવે છે ?

'તેથીસતો એને ન બાવે એટલે એ મને પાછી આપી દેશે ને હુ બાળ જઘરા.'

સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડની શાંતિમાં

આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુત્વપ્રચારક મંડળનું વાર્ષિક સંમેલન

૯મી મેમ્બર

ત્રીજી જુમાઈએ બપોરે
આર વાગતાં અમે—

હું અને મારો મરાઠી મિત્ર મૈલુર—
સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડના 'વોમાર્ક' નામના
એક નાનકડાં સ્ટેશને ઉતર્યાં તારે
આ ઠંડા પ્રદેશમાં પહોંચી સુર-
નારાયણ એમનો દોર ચલાવી ગયા
હતા. અમે ઇટાલીની મુસાફરીમાંથી
આવના હોઈ, અગાઉથી સાથે
ઓછો સામાન લાવવાની સૂચના-
ઓ મળી હોવા છતાં, વધારે
સામાન લાવ્યા હતા. આ નાનકડાં
સ્ટેશને મલુર તો ક્યારથી મળે ?
પરંતુ આ ગાડીમાંથી જ પીન્ટ
કેટલાક યુવકો ઉતર્યા હતા 'કેમ
ભાઈ, સંમેલનમાં કે ?' એમ
અરસપરસ પ્રશ્નો છુટ્યા અને
પરિચય થઈ ગયો. એમણે અમારો

શ્રી લવજી ધોરિયા

સામાન ઉપાડવામાં મદદ કરી અને ચાલવા માડ્યા
તા તો કંપમાંથી અમને-અતિથિઓને સત્કારવા
કેટલાક ભાઈઓ આવી પહોંચ્યા જેમની પાસે વિશેષ
ખેળો હતો તેમને એમણે એમાંથી મુક્ત કર્યાં આ
પહેલાં જ પ્રસંગે અમારા ઉપર ભ્રાતૃત્વની એક ઉડી
છાપ પારી.

જરા ઉંચે ચડતો પંદરેક મિનિટનો પંથ કાપ્યા
પછી અમે કંપમાં પહોંચ્યા. જુલુ દીઠ અઠવાડિલાના
ચાર્જના પચીસ શિલિંગ આપ્યા એટલે અમને જગ્યા
મળી ગઈ. ત્યાં કાર્મી સુવા માટે પહોંચ્યા કે ટોઈલેટ
માટે ટેબલો ને અંદરે નહોતા. ત્યાં તો આશ્ચર્યચકી
સાદાઈ હતી. દક્ષિણપૂર્વની ડોમિટરીમાં તો એકેક
કપાટે મળે છે; પરંતુ અહીં તો એ પે નહોતો.
આ રહ્યું મારી ડોમિટરીનું વર્ણન- સાદા પાટિયાની
ખાવેલી એ ઝોગડી. વચ્ચે ચાલી ગયેલાની અને

જો બાલુ જો પથારીઓની દારો
ઉપરના માળ પર પહોંચી પથારીઓ
ખરી જ નોંચે કુનારાઓએ ઉતરી
વળતે માળને ઈજા ન થાય એટલી
સલાજી રાખવાની જરૂર તો હોય
જ ને ! જો પથારી વચ્ચે જે
જગ્યા રહે ત્યાં ટુક આદિ જે
સામાન હોય તે સમાવી દેવાનો
અને કપડાં ઉતારીને ખીનીએ
લટકાવવાના. પથારીમાં પહોંચી પા-
સથી ભરેલું એક ગાદલું, એક
એક જ દસકુ ટુક જેવું ઓશીરું
અને એક ધાળળી. મારો રમ
જોઈને મારી બે ધાળળીની માગ-
ણી તરત જ સ્વીકારી લેવામાં
આવેલી. થયું; આ અમારું રાજ્ય-
સ્વીકૃતિ સૂચકમાં એ એક દિન
આવો આપશે એવું નાદી માનેલું

છતાં આવી ગયો, એટલે અમારા દર્પને સીમાખંડન
ચેના રહે જ ? અહીં સાદાઈના સાખાઓડાં બાપલો
કરવા નહિ પરંતુ ખરેખર સાદું જીવન જીવી લેવા જ
સા મળતા હોય એવી છાપ પાડવા આટલું જમ હતું

જદાર નીકળ્યા મેં સ્થળ બરાબર લેઈ લીધું. આ-
પુરોની મળી જાંબી થઈને આઠ ડોમિટરી હતી અને
દરેક ડોમિટરીમાં આનંદરાષ્ટ્રીય મળ્યાં જામે જોપી
રીતે જગ્યાની વહેંચણી કરવામાં આવતી હતી અમારી
કંપની માદાઈ સ્થળની શાનિંગ છાન્ને એવી જ હતી.
પૂર્વે પંદરેક મિનિટના રાંધવાળા રસ્તા પછી સ્ટેશન
આવ્યું હતું; ઉત્તરે આવેલા વિશાળ છતાં શાંત મંગલ
પર જનમતી એક નાનકડી ટેકરી પર જ અમારી
કંપ હતી; પશ્ચિમે અમારી ચોટી દેશ ઉભાં હોય
તેવા એક ત્રિશાળ નંગમત તાડ સમ ઉંચાં વૃક્ષો ખડા
હતા અને દક્ષિણે થોડે દૂર પહેલાં વોમાર્કનું ગામની

અને અમારી વચ્ચેના અંતરને ટુંકું કરતા ખેતરો પયરા-
એલા હતા. આ સ્થળની શાંતિ અરેખ્ય મોહક હતી.
નદીનટે બાથેલા કોઇ ઝાંખિના આશ્રમ સમુદાયે સ્થાન હતું.

આજે સાંજ સુધી અન્ય કાઈ કાર્યક્રમ નહિ
હોવાથી અમે પણ અન્ય આગંતુકોની મેવા કરવા
દર ટ્રેન વખતે રેલેશને પહોંચતા અને બધા પોટલા
એક રેકડીમા નાખી ઉપર ખેંચી લાવતા બીજા
મેવાનો લદાવો લઇ નવ અને અમે રહી જઈએ
એ તો હીક નહિ, એમ ધારી મોરેકડીને હાથ અડાડી
એ પુણ્યમા ભાગ પડાવતા અમને અહીં આ
મળુરી કરના જે આનંદ થયો એ તો અવર્ણનીય જ
છે મેવા કરવામા જે આનંદ સમાવેશો છે તેની પાસે
મેવા સ્વીકારવાથી થતો આનંદ શી વિસામમા ?

કંપની વ્યવસ્થા જોઈને તો છકક થઇ જવાય
એવું હતું અમારી સખ્યા અમે લીમ સુધી પહોંચી.
ગઈ હતી, છતાં આખી કંપમા ફક્ત જે રમેયણો
સિવાય કોઇ નોકર ન મળે. 'કોન્કર-સેની માફક
અવ્યવસ્થિત પણ નહોતું રાખ્યું, કારણકે એમા તો
એક વર્ગ મેવા કર્યા જ કરે અને બીજો વર્ગ એ
સ્વીકાર્યે રાખે અહીં નો સૌએ જ મેવાની કેળવણી
લેવાની હતી સ્ત્રીવર્ગને માટે પણ સેવાગ્રતિની આ-
વસ્થકતા કાંઈ એાછી ન હોય દરરોજ પંદરેક પુરુષ
અને પંદરેક સ્ત્રીઓ મળી ત્રીસ જણ આખા દવાડાનું
કામ પોતાને માથે લઇ લેતા આ વ્યવસ્થામા આ
સખ્યાના પ્રાણ મમા મિ એલિવર ડાયર કે મદાતમાઇ
પામે એક માસ ગાળી આવેલ વિદુષી મ્યુરીઅલ
લેરટર પણ અપવાદ રૂપ નહોતા

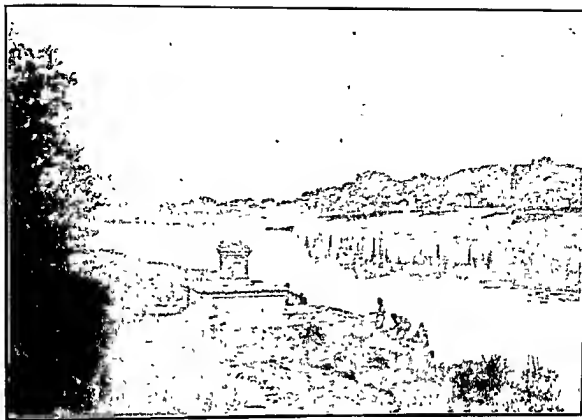
એ મેવકમડો બીજાઓ કરતા કલાક વહેલા
હિંદોલમાંથી આવેલા કારવાન, નાસ્તમાંથી તૈયારી કરવાનું,
પીરમવાનું, એલા વાસણ ઉઠાવી લેવાનું, વાસણ પોવાનું
હસાદિ સર્વ કામોનો પોતાની ફરજમા સમાવેશ કર-
વાનો અને એ ફરજ સૌ કેવી હોશથી બજાવના !
વામણ પોવાતી વખતે કોઈ વાર જર્મન, કોઇ વાર
ફ્રેંચ, નો કોઈ વાર અંગ્રેજ સગીતની છોલો ઉડતી
હતી જાણે પોતાને ત્યા જ યજ માડ્યો હોય એવી
હોશ સૌ પીરસના મેં થે એ લદાવો એક દિવસ લઇ
લીધો ! એ અહુન દરય તો કદિ થે નહિ જુલાય
કોઇ પીરસનાગની મગક કરતું હોય કે 'અહીંઆં

જરા વધારે આપજો, નહિ નો કાચે મારો વારો છે'
તો કોઇ જર્મન પીરસનારની પામે અંગ્રેજ ખાતાનું
માથે ને પેસે સમન્યા વિના પાછો ચાલો જતો
હોય, ત્યા કોઇ દુભાષીયાગિરી કરી સમજાવે તે વખતે
હમાદસ થઇ પડતી. વેનિટરીઓ પણ હીક સખ્યામા
હતા એટલે અમારે માટે હોંલનો એક બાજુનો ભાગ
રીઝર્વ રાખ્યો હતો માંસાદારી અને શાકાદારી વચ્ચે
તો દર ટકે ભારે રમુજ વાર્તાલાપ થતો ખાવાને વખતે
દરરોજ સંખ્યાબધ નોટિસો જાહેર થતી.

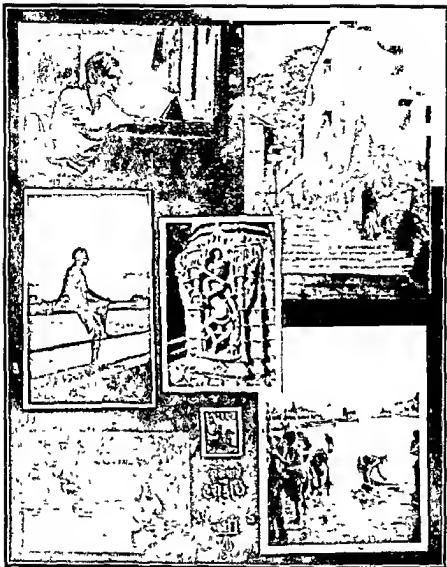
અહીં વીસ દેશના તો પ્રતિનિધિઓ બેગા
થયા હતા, એટલે અનેક પ્રકારની મુસ્કેલીઓમાથી
બચી જવા ખાતર દરેકે પોતાના અને દેશના નામ
વાળો ચત્રક પહેરવો પડેનો બાતુબાવને કેવળ
ભાષણોમા જ નહિ રહેવા દેના આવરણમા ઉનાર-
વાની ખાતર સૌએ અગસપરમ 'તુ' કહેવાનો ખામ
દગવ પમાર કર્યો હતો આ રીત જર્મનીમા પ્રચ-
લિત છે ત્યા કુટુંબીઓ એકબીજાને 'તું' કહીને જ
સબોધે છે. પિતા પુત્રને અને પુત્ર પિતાને 'તું' જ
કહે છે પતિ પત્નીને અને પત્ની પતિને 'તું' શબ્દથી
જ સબોધે છે. મિત્રમંડળમાથી પણ તેઓ 'તમે'
શબ્દને દેશવટો આપે છે આ રીત અરેખર અનુ-
કરણીય છે અને અહીં તો અમે સૌએ શર કરી દીધી.
'તુ' કહેતી વખતે સામે માણસ સાથે જ સંવજન
હોય એવો ભાવ ઉત્પન્ન થયા વિના નથી જ રહેતો

ભાષાની મુસ્કેલી તો ખરી જ ને ! સખ્યામા બેલાતો
દરેકે દરેક શબ્દ જર્મન, અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ ત્રણે ભાષામા
બોલવો પડતો ભાષાતરનું કામ સ્ત્રીવર્ગે જ ઉભાડી
લીધું હતું આમ દુભાષિયાનું કામ કરતી બહેનો મુળ
ભાષાઓની અસીધીઓ લેખજ અનુવાદ લેખના ભાષા-
તરમા એવી મુદ્ર રીતે લાવતી કે એમને માટે માન
થયા વિના ન રહે ફ્રેંચનો એક શબ્દે હું નહોતો
સમજતો, છતાં એના ઉચ્ચારમા જે મુકોમળ મળુરના
રહી છે એ તો મને ખુબ આકર્ષતી એમા ય ન્યારે
કોઇ મધુકંડી મદિયા એ કામ બજાવતી ત્યારે તો
ભાષાતર સાથે જ દીધી ઉઠતું.

અમે અહીં જુદાજુદા વીસ દેશના મળી અમે
વીસ જણ એકઠા મળ્યા હતા. અમે જે ગામડાને
પાદર એકઠા થયા હતા તે વોમાર્ક્યુની વસ્તી કેવળ

પૂનાતી નદીનું એક દ્રશ્ય

‘કુમાર’ના મીનાબી આધ્યા બહેન ધમેશી

ફેટોચાફીની ઈનામો હરીફાઈનું ચલિચામ

- (૧) ‘ધર્મ બાળી’ બળવન બટ-બમલાઈ પહેલુ ઈનામ (૨) ‘શત્રિ-ચ ચન’ બગવાનનાસ પટેલ-વડોદરા વખાણવાયાક (૩) ‘સ્વામ-વેન’ કિરીસિહટ મોહેલ-ભાવનનર બીલું ઈનામ (૪) ‘દેલનાકા મરિના ચામકા પગી એક મૂતિ’ સાતિસાલ હીમકાલ-મુળાઈ વખાણવા-લાયક (૫) ‘જસ; આડ. ન્દાવુ ને માફ મેલુ’- હમનવાલ બનિયા-મેટોઈ. વખાણવાલાયક (૬) ‘નાગિકને નરીતે’- લક્ષ્મીનસ નવનાધી-મુળાઈ વખાણવાયાક

૧૮૦ની હોઇ અને એ ગામ કરતાં મોટું ગામ એમનો નાનકડો તથુ તાણી પડ્યા હતા અને હાથે વસાવ્યું હતું એમ કહી શકીએ. દાગર રહેલા-એમાં એત્રેએની સંખ્યા સૌથી વિશેષ હતી. પછી અનુક્રમે જર્મની, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને અન્ય દેશો આવતા. હિંદી તો એમને માર જ હતા: હું, બૈશ્વર (મહારાષ્ટ્ર), સિંહા (પટણા) અને સેન (બંગાળ) એત્રેજી મંડળીમાં Girl-guidesની સંખ્યા ખામ ખામ ખેંચતી.

એમ આપણે ત્યાં અસહકાર યુગમાં કોઇ રોખી નહિ પહેરનારા કે એવા ખામ મતામલીઓ નીકળેલા એમ અહીં પણ અને કેટલા એક વર્ગના માણસો જોયા. માર જથ્થ તદ્દન કાચું જ ખાના હતા. એમાંનો એક તો તથુ વર્ષ થયા રાધેશી વસ્તુને અડચે નથી. દમણા ધૂરોપમાં આ કાચા ખોરાકનો સિદ્ધાંત ફીક પ્રવર્ત્યો છે. મને પણ કેટલાક પુસ્તકો વાંચ્યા પછી એમાં ઉંડું રસ્ય જણાય છે. એ સંખ્યા હું અવકાશ એકાદ નાનકડો લેખ છુટો લખી મોકલવા ધાર છું એક લાઈ તો સાથે આણેલ એમની લાકડાની રકાબીમાં જ ખાના! સ્વીડનના બે યુવકો સેનાતી નાસ્તામાં કેકો બેતથુ ખાવા-જેટલો જોઈએ

અમર રહો

અમર રહો જગમા જસવનો આશાવંત કુમાર
સાગર ધૂધ ધૂધે ભયર;
પવન તણા નદિ પાર;
સમસગાટ વિજળીના થાતા,
(પણ) રાડ જેના તૈયાર —અમર
વન અલેષ પડ્યાં અણુનોધ્યા,
સિંહ કરે જાહ ત્રાડ;
આપુર આંખે તે લેવડને,
નિર્ભય જે તૈયાર —અમર
અધર છે આ, અસંકલ આ છે,
જોવો જ્યા ન વિચાર;
આયા, બગ ને નવ ઉત્સાહે,
(જે) ધપતો જગ મોઝાર: —અમર
આગુ આંખે દીકું નથી કદિ,
હૃદયે શોક ન ભાર;
મરક મરક મુખ થતુ દમેશા,
આ ખો મા મ મ કાર: —અમર
માનો મોથો પિના તણો પ્રિય,
સો ના નો સો ના ભાર;
હાકલ રણુએરીની મળનાં,
જે યોએ ન લગાર: —અમર
વણુખોજ્યા બહુ પડ્યા યજોયગ,
કુદર ન ના લકાર;
ટોકર મારી નિરખા લેવા,
ય ન મ ન તો અવવાર: —અમર
બૂત કાળ ના પડછન્ગ એ,
ભાવિ નો ધડ નાર;
વર્તમાનનો ઉર-ધળ કારો,
મ દા કાલ અવતાર:
અમર રહો જગમા જસવનો આશાવંત કુમાર.

‘ગિરીરા’

[૮. મૂ. ભવનના દરબજિનિ ‘વિવાર્થ’માં]

જ મેટી પકાવના હતા. કપડા તો કંપગા સો અને તેટલા સાદા જ પહેરતા. સ્ત્રીઓને પગમાં મોઝ પહેવાં વિના કરવાનો અનન્ય શાલ અને રવાતંત્ર અહીં મળ્યા!

જદજરની અગવડ યાદ કરતા વ્યવસ્થા ખરેખર આદરી હતી જે હોલમાં અને જમતા એ જ હોલ વીમ ગિનિટમાં લાપથ માટે તૈયાર થઈ જતો! આ બધી વ્યવસ્થાની વાન થઈ. પણ હવે અમારી દિનચર્યાનો ખ્યાલ આપુ.

સૌ સાડા છએ ઉતા. એક સર્વસામાન્ય ઓરડીમાં કમથ: અરીમો ભામે આવે તેમ કાદી ચુંડાકે મો ઘોઘ નાસ્તા માટે રોડના પંથુ બીજા કેટલાક —જેમાં હું બે હતો —ને પાસે પડેલા વિદ્યાળ સંશયરના મ્યુચ સક્લિત નો લાખ ન લેવો એ એને અપમાન્યામ જણાતુ આ એક અઘવાડિયામાં ધગાઈને તથો. રનાન કરીને દોડાદોડ સાડાસાને નાસ્તાને ન્યાય આપવા જતા નાસ્તો રાકે ક્યાં પડેલા કાણુ વાર શાંતિ ખાવા-જેટલો જોઈએ

તેટલો અને માખણ વિનાની રોટી મળતી સાચાં આંદો
રાશ થતી પ્રાર્થનામાં મો સર જોડતુ ફરી જાણે એ
પ્રાર્થના પર મનન કરવા આપ્યા દોષમાં ઉડી શાંતિ
પ્રગટતી. એનો ભંગ એક ધાર્મિક પ્રવચનથી થતો
ગુજરાત મહાવિદ્યાલયમાં કાકા સાહેબના પ્રવચનો
આત્મા પર જે ઉડી અસર કરતા એરી જ અમર
અર્ધો આત્મા કેટલાક પ્રવચનોએ માગ પર કરી
યુરોપમાં જે નવયુગ મગ્નો છે એમાં જોનારને આર્ષ
સમકૃતિની સ્પષ્ટ ઝાંખી થાય છે મને આ અઠવા-
ડિયામાં ઘણી થે વાર એવું લાગેલું કે એ દિન દવે
આવી પહોંચ્યો છે જ્યારે દિવનો આધ્યાત્મ સંદેશ ઝી-
લવા વિશ્વ તૈયારી કરી રહ્યું છે

પ્રાર્થના પછી મવા નવે એક ભાષણ અપાતુ,
જે દોઢેક કલાક ચાલતુ વક્તાઓ દમેશા જાહલાતા
ભાષણોના ઉદ્દેશ સત ક્રાન્તિસના મિદ્ધોતો આજની
દુનિયામાં બ્રાહ્મત્વ ને શાન્તિ ગ્રાપવામાં આપણને કેટલે
અંશે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે એ બતાવવાનો દતો

સૌં ક્રાન્તિસ વિશે અર્ધો જ ટુકમાં કહી
ફેલું એ મહાત્માનો જન્મ ૧૯૪૮માં ઇટાલીના
આમીસી નામના નાનકડા શહેરમાં થયો હતો જીવ-
નના શરૂઆતના વર્ષો તો મોજશોખમાં વહી ગયા,
પરંતુ યુવાવસ્થામાં એક વખત લગ્નમાં ભાગ લેતી
વખતે એમની આંખો ઉઘડી ગઈ અને દુનિયામાં ધર
કરી બેઠેલા દુખ, અશાંતિ, અજ્ઞાન, દુષ્કર્મ ઇલાદિ-
માથી માનવસમાજને મુક્ત કરવા એમણે સખાર
ત્યજ્યો એમના ત્યાગી જીવન દરમિયાન એમણે જે
અદ્ભુત આત્મજ્ઞાન અને પ્રભુપદ જતા-યા એથી
ઉપકૃત બનેલી દુનિયા આજે પણ એમને એક સંન
તરીકે પૂજે છે એમનો દેહ ૧૨૨૬માં પડ્યો એમની
સાતમી શતાબ્દિના સ્મરણાર્થે અમારૂં આ સમેલન
હતુ એથી જ, આજની અન્યોન્યને ગળા જનારી
રાજનીતિમાં, ખાવા ધ્યાની ગરીબાઈના સંજ્ઞામાં,
ઔદ્યોગિક યુગની વિકરાળતામાં, યુવકયુવતિઓના
સયુક્ત સમેલનોના સંજ્ઞામાં અને આજની દુનિયાની,
પશુતા સાબિત કરતી લગ્નઘરોને સ્થાને શાંતિ સ્થા-
પવામાં સત ક્રાન્તિસમના સિદ્ધાંતો આપણે માટે પણ
એટલા જ જરૂરના અને ઉપયોગી છે જેટલા એ
તેના સૌકામાં હતા, એ સાબિત કરવા દરેક વક્તા

પ્રયત્ન કરતો

શ્રીમતી મુરારીબેન લેરટરનું 'સ ક્રાન્તિસ અને ગરી-
બાઈ' ઉપરનું ભાષણ એટલું બધું મહત્ત્વમાં ગાંધી-
જીની વાતોથી ભરપૂર થઈ ગયું હતું કે મુશીબી એનું
નામ 'મહાત્મા ગાંધીજી અને ગરીબાઈ' રાખી શકાય
હોત ! મહાત્માજીના આધ્યાત્મજ્ઞાની એ વિદુષી
જાઈ પર કેટલી ઉંડી છાપ પડી છે એ એમાંથી
સ્પષ્ટ જોઈ શકાતું રાસામિદના પાત્ર મત ઉપરનું
એમનું વિવેચન તેઓ સત્યાગ્રહને એના મુળ સ્વરૂપમાં
સમજવાની ખાતરી આપતુ હતું. એ ભાષણ પછી તો
મહાત્માજીની સ્થાપેલી ગુજરાત વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થી
તરફે મારી પામે મઝણી જામતી અને કોઈ પરમ
શ્રદ્ધાળુ લોકોની માફક તેઓ મારી પામેથી મવા-
ત્માજીની વાતો સાંભળના આ અઠવાડિયા દરમિયાન
મને ઘણી થે વાર અસલ દુખ થયેલું કે હ હજાર
માઈલ દૂર પડેલું યુરોપ મહાત્માજી પાછળ આટલું
ગાંડું બન્યું છે, જ્યારે આપણે એમને બગાડ સમજી
પણ નથી શકતા ! અર્ધો હાજર રહેલાઓમાંના કેટલાકને
તો એ વિચાર ખરેખર ખુબરી રહેવા દતો કે હિંદની
માફક અર્ધો પારતત્વ કે જીખમરો નહિ હોઈ,
મહાત્માજી યુરોપમાં હોય તો એમનો કાર્યક્રમ શુ
હોઈ શકે ?

ભાષણ પુરૂ થયા પછી ભાષણના વિષય પર
ચર્ચા કરવા અમે ચાર ચર્ચામંડળીઓમાં વહેંચાઈ
જતા હું કોઈ વાર જર્મન તો કોઈ વાર અંગ્રેજી
મંડળીમાં જતો અર્ધો દરેક વ્યક્તિને પોતાના
વિચારો નિ સંકેત જાહેર કરવાની છૂટ હતી, એટલે
ચર્ચામંડળીઓ સમેલનનું એક રમિક અને પ્રગતિ-
જનકે અગ્ર થઈ પડી હતી અમારી ચર્ચામંડળીમાં
જાહેલા કેટલાક વિચારો ટુકમાં જણાવું ?

એક ભાઈ કહે રાજ્યોને આંદોશી ગ્રહણ કરના
સેકડાઓ વઢી જશે મર્વોત્તમ રસ્તો તો એ જ છે
કે સમાજ ગમ્મવા દાથમાંથી કેળવણીની લગમ
ખુટવી લે કારણ કે રાજનીતિની ગુલામ બનેલી કેળવણી
એના રાજકીય માયાકામના અંગે સમા કરાકો અને
અમલદારો જ ધગવાની, એ કદિ આદેશવાદીઓ નહિ
જ નિષ્કળ થકે.

કેટલાકે લાઈઓનું મનવ્ય એનું 'હતુ કે રાજ-

કારણમાં નીલિ અને ધર્મ દાખલ કરવાનો અત્યુત્તમ ઉપાય સ્ત્રીઓને મળતીતિના ક્ષેત્રમાં અદ્ભુતની આપણી એ જ હોઈ શકે. એક ભાષાએ લગ્નની પવિત્રતા જાળવવા માટે ઈદ્રિયસુખનો ભોગ આપી આ-
જીવન પ્રહારમાંથી અને પ્રહાર-
મારિફતોમાં રહેનાર એક વર્ગની આવસ્થાકતા જાણવાનો મુંદર પ્રયત્ન કર્યો હતો. મમ્મતની ખાતર ચર્ચા દર્શિયાન એક અંગ્રેજ પુત્રનિએ રજુ કરેલા એક વિચારને પણ દાખલા તરીકે. એ કહે, 'સં. ક્રાન્સિસે

ખીજ

શ-માણસે અપનાવવાની,
પરમા પાત્રી અલખ યનારી,
તે કિમિદે વિમગ્નની
અને અવગમ્ય
કોણ ક્યાંએ મોખ ત્યાપર,
મે પૂર્વમાં પ્રજાત મુખાકર,
શી અખી અપા બરનારી
રેશે જીવનવા

૨. ૫.

આ રમુજ ચર્ચામાં જન્મ-
વાનો ઘંટ ભગ પાડતો. જગ-
જાત સાક્ષી આગે અને જન્મના
અને ચાર વાચ્યા મુખી વિ-

શાંતિ ક્રેતા વિશાંતિના વખતમાં સૌ નજીક જ પડેલા નૈયનજીવે સરોવર તરફ આકર્ષાના સ્વરૂપમાં આ-
નાગારોનો ઉપયોગ ઉપયોગિતા કરતા મોજ કે વૈભવની ખાતર વિશેષ ચાલ છે. શહેરના અન્ય વૈભવોને જાદો અને તજોસા, પડતુ રનાનનો વૈભવ તો અંગે ખુબ છુટના. ચાર વાગે વ્હા પીને પામે બધા સભ્યો એક સામાન્ય ચર્ચામલામાં મળના. આ ચર્ચાનો અંત પણ વાળુનો ઘંટ જ લાગતો.

સાત વાગે અમને વાળુ મળતુ. એ ઉકળ્યા પછી આખા દલાડાનાં અંબીર ભાગ્યો અને ચર્ચા-
આને અંતે અંતરનો કાર્યક્રમ આવતો. કોઈ દલાડો વિવિધ દેશના સંગીતનો જન્મો જન્મતો. તો કોઈ દલાડો લોકનાચ (Vols dance)ના ચલચનાટ મચતા. એટલાથી નજીકે સિવિરના પુરી ન પડતી દોષ તેમ
પાના નાટ્યપ્રયોગો પણ જન્મતા. સં. ક્રાન્સિસના
જીવનનું પ્રતિનિધિ પાત્રી આગી સમા, અંગ્રેજ
કુટુંબીએ અજરેજ નાટ્યપ્રયોગો આજાદ અજર કરી

શક્યા દના. પરંતુ એમના જ તરફના એ 'મૂક સંવાદો' સફળ થયા ન ગમ્યા. અને તેમજ બીજા કેટલાકને એ અર્થવિદીન અને અપ્રાસંગિક પણ લખ્યા દના. એક દલાડો તો ભાષા મિલાએ અમાને

આમદથી એક દિદી રાષ્ટ્રીન પણ લખકારેનું હું અને ખેતુર જર્મન લોકનાચમાં કહેલા. અને ભાષા મેને એક અંગ્રેજ નાટ્ય-
પ્રયોગમાં છુટાનો જાણ બજ-
વેશે. આમ અંગે ચર્ચા તેમજ મમ્મતમાં તો છુટથી બજેલા. પરંતુ દિવ્યજ્ઞાની એ જ રૂઢી મહાકે અમારામાનો કોઈ ખુદ-
દર્મ મળવવા ન ઉઠે!

સાક્ષી નવ વાગતા અમારા આનંદનો અંત આવતો અને સૌ પ્રાર્થનામાં સાદ પુરના. પછી નજીક અમાને આત્મનિરીક્ષણની તક આપવા શાંતિ પોતનું મા-
સાલ્ય આપતી. રંગો બીજ કોઈ નવીન નોટીમથી કે દોષ

કોઈ જતા અમારા પતના અવાજથી થતો. અમારો મુખનો મગધ સાદા રંગનો હતો એ વખતે કોઈકે દીપ્તિ તેવા કાનસ આપતી નાખતો અને અમારા વખતારથી કરંને નામી મચેલી શાંતિ અમને અધારમાં ન લેઈ શક્યાથી ફરી આપી પોતાની મતા જમાવતી. એની સત્તા મામે બંધ ઉભવવા અશક્ત દોષ એમ વિચારેય થઈ જતા અને અને મો નિદાદેહીના બોળામાં માયુ મુકના.

અમારા મદદજવનના છેલ્લા દિવસને તો અંગે જગજગ ઉત્તરો. અને એકલા કૃષ્ણાં દૂધપત્રદિથી અંગે એ દોષને તે દિવસે કુલ સમજાવ્યો. મામાન્ય એને તો અમને જાદુ જ માફ ખાવાનું મળતું એમ કલા વિના નદિ સામે. પરંતુ આંગે તો મિશ્રામ ઉઠાવ્યા! પરંતુ આજનો વિશિષ્ટ ખનાર નો અંગે પ્રજાવેથી દોષી હતી. અને જ મંગલમાંથી લાકણ પીળી લાતી મોઢેલા. એ પ્રજાનો એકેક પ્રતિનિધિ મળી ચીસ જાણ મને સમજતી મથાપે દાદમાં વધ

એ હોળી સળગાવવા આખા અને નવિના અર્ધનુ ભાપણ કર્યું. 'દુનિયામાં જે દુઃખ અને અસાધિત આજે પ્રવર્તે છે એ જોઈ અમારા હૈયામાં હોળી પ્રગટી છે. એ અમારી છુટીછવાઈ જવાળાઓને નમારી સોની સાથે એકઠી કરી એક મદાન હોળી સળગાવીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે દવામાં દરદર જતી એ જવાળાઓ દરેક માનવીના હૈયામાં હોળી સળગાવે અને એનો પ્રકાશ દુનિયામાં પ્રવર્તતા અજ્ઞાનાધિકારને સ્થાને જ્ઞાનતેજને સ્થાપે.'

પ્રસંગને અનુસરી શ્રીમતી મ્યુરિઅલ લેરરે એમની અસરકારક ભાષામાં નીચેની મતલબના પ્રશ્ન કર્યો કે, 'શું રાજનીતિજ્ઞોની યોગ્યતાઓ પ્રભુની જનાવેલી માનવ-પ્રવૃત્તિને 'નાનકડા સીમાડાઓ, મરોચક કે પર્વતોની કૃત્રિમ મરદફોલકે જુદી પાડવાને સમર્થ છે? આજે વિશ્વજીયુત્વની વાતો કળાગ આપણે આવતી કાલે કોઈ ફોરેન મિનિસ્ટર લગાઇ જાહેર કરે એટલે એક-બીજાના ગળા રેસવા તૈયાર થઈ જઈશું કે?'

'કદિ નહિ, કદિ નહિ' જોડવા જાણે અગ્નિ-દેવની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા લેતા હોય નેમ સૌ એકબીજાના આકાંક્ષી સળગતી હોળી કરતા પ્રદલિત્વા કર્યા આ અનન્ય દસ્યનુ વર્ણન કરવાનો પ્રયત્ન કરતા એને અન્યાય થઇ જાય

અહીં એમાં મળીને અમે એક પાત્ર ફરાવ નથી કર્યો જીવનમાં મદદ રૂપ થઇ પડે એવો એક ખરીતો જ અમે ધડી કહ્યો છે અને એ અશ્વરશ નીચે ઉતારી છું

'આત્મામાથી પરમાત્મા નહ અને પરમાત્મા-માંથી બંધુઓ નરક

સન ક્રાન્સિસના ઉપદેશોનો અભ્યાસ કરવા વોમા-કર્પુમાં એકઠા થએલા આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે દલે પછીથી આપણે આત્મબંધુત્વથી જોડાએલા રહીશું

સામાજિક અન્યાય અને અત્યાચારનું તથ્ય, આપણા બંધુઓ અને બહેનોના દુઃખ અને દારિદ્ર્ય અને એમાં આપણી જવાબદારી તથા દોષનો દિગ્ગો એ સૌ આપણને અહીં તાજા થયા છે અને સુધીની પવિત્રતા અને લાગને જીવન અમર્ષી દેવા

આપણે છુટીએ છીએ પરંતુ આપણે અશક્ત છીએ અને પહેલાની માફક હજી થે નિરાશ થઇશું એ પાત્ર આપણે જાણીએ છીએ.

સ્વાર્થ, પ્રમાદ, દુરાચાર, પ્રપંચ, અંદકાર અને તકરારી જિંદગી સામે લડવા માટે આપણે જાણ જોઈએ છીએ આપણી મદદરવાકાયાઓ અને અદર્શો આપણા આચારમાં વ્યક્ત થયા જોઈએ એ માટે પ્રભુની સદાયથી, પ્રાથિના, ધ્યાન અને આત્મસંયમ માટે સમય અચાવવાનો આપણે નિશ્ચય કરીએ છીએ કે જોઈ આપણને પરમાત્માનો પથ જાણી આવે અને એનો સૂર સાંભળી એની છાંછાઓને અમલમાં મુકવા શક્તિમાન થઈએ

આપણામાં અને આપણી મારફત પ્રભુ કામ કરવાની રાદ જોઈ રહે છે એવી શ્રદ્ધાથી આપણે સાનંદ અને સંપૂર્ણ નીચેના કામો કરવા સ્વાભાવિક કરીએ છીએ

(૧) અન્યાયને સ્થાને ન્યાય સ્થાપવા, સર્વ ગરીબ અને તરછોડાએજાની સેવા કરવા અને દુઃખ નધા દગનના કારણો નિર્મૂળ કરવા.

(૨) આપણી મિલકતને પ્રભુ અને માનવ-જગતનું દુઃખ ગણી કેવળ સાદું જીવન ગણવા

(૩) હિંસા (Violence) ને નકારી સાથા શાંતિસ્થાપકો થવા

(૪) વિશ્વબંધુત્વ સ્થાપવા અને દુનિયા પર સર્વે અવતારવા, અન્ય બંધુઓ સાથેના સર્વ ઇર્તનમાં પ્રભુના પ્રેમ અને શાંતિસ્થાપવા ગમે તે ભોગે નમ્ર પ્રયત્ન કરવા

જીવનનો આવો રસ્તો આપણને હજી અજાણ છે. પરંતુ સર્વશક્તિમાન પ્રભુમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી નમ્રતા અને શ્રદ્ધાથી આપણે એ રસ્તો ઝપલાવીએ છીએ

શ્રેષ્ઠમાં કદિ જે જોવાની આશા ન રાખેવી એવા એક સમેલનમાં ભાગ લઇ તેમાંથી પ્રેરણા પામી હું મ્યુનિચ આવી કામે વળગ્યો વોમાકર્પુના રમરણો તો મદાયે તાજા જ રહેશે અને કદાચ ભાવિ સમેલનોના એથી જે વધારે બળવત્તર નીવડશે!

(અનિચ - જર્મની) લવજી ત્રિભુવન યોગિય

દક્ષિણ હિંદુસ્તાનનું પ્રખ્યાત જૈન તીર્થ શ્રમણ બેળગુળ

શ્રમણ બેળગુળમાં આવેલી પર્વતની આખી ટોચભાગી કેસી કાંદેલી શ્રી ગોમતેશ્વરની સાઠ ફુટ ઉંચી બચ્ચ નમ મૂર્તિ

૬વીડ દેશમાં આર્ય લોકો અગત્યપદપિતી મગ્ધની નીચે વિખ્યાત્યળ પર્વત બેળગીને ગયા એ દક્ષિણમાં આર્ય સરકુનિ ફેલાયાનો પ્રથમ જનાવ દતો વેદકાળ ગયા પછી યજ્ઞયાગનો જન્માનો આવ્યો દતો અને એ જઈ ભખ્ય દેશો બધાયાનો યુગ આવ્યો. દક્ષિણમાં હિંદુ ધર્મના—શિવ, શકિત અને વિષ્ણુના અસખ્ય, શહેરો જેવા મોટા દેવાળો બંધાયા અને સન્માનન હિંદુ ધર્મે ૬વીડ પ્રજાઓની પુરેપુરી ધાર્મિક જીત કરી લીધી

ત્યાર પછી લાંબાણુ નામના ઉત્તરના એક જૈન યતિને જ્ઞાન યથુ કે ઉત્તર દિશા ૧૨ વર્ષનો મોટો ફુકાળ આવવાનો છે. તેમાંથી લોકોને જમાવવા માટે દિગંબરી જેનોના એક મોટા મખને એ દક્ષિણમાં લઇ ગયા. એ દિગંબરી દક્ષિણમાં જૈન ધર્મનો પ્રચાર થયો અને શ્રમણ બેળગુળ એ ભદ્રાણુના મમથથી એટલે લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષથી જૈન ધર્મના તરવો પ્રકાશ ફેલાવતુ, યાત્રાનું સુપ્રસિદ્ધ ૧મ ગણાવા લાગ્યુ.

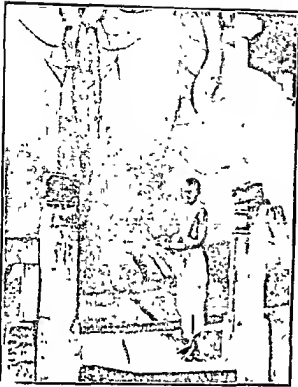
શ્રી ગોમતેશ્વરની મૂર્તિનો પછળનો ભાગ

જૈન ધર્મનો તેજસ્વી પ્રકાશ પાડતુ એ શ્રમણ બેળગુળ મ્દેસર માત્રમમાં બેંગલોરની પશિમે આવેલુ છે. દિદની પ્રાચીન મદત્તા બાબુવાની છત્રાવાળા એકેએક દિદોએ એ તીર્થના દર્શન કરવાં જોઈએ, જૈન પુરાણોમાં લખ્યુ છે કે આ રથજે મ્દગુપ્તે જૈન ધર્મ બંગીકાર કરી ભદ્રાણુ માથે નિવાસ કર્યો દતો અને પોતાના જીવનનો ઉત્તર કાળ ગાળ્યો દતો. એ ટેકરી પર એમણે તપશ્ચર્યા કરી. અનશન વ્રતથી પોતાનો દેદ ગાળી નાખ્યો એ મંદગિગિ નામથી ઓળખાવ છે.

ચંદ્રગિરિની બરાબર દક્ષિણે બીજી ટેકરી પર ગોમતેશ્વરની ૬૦ શીટની મૂર્તિ છે. સારીનુ પ્રમાણ ચોખ માપમર છે ૧૦૦૦ વર્ષથી એભખ્ય મનિ પૃથ્વીના નિર્જન મનુષ્યોને દન્દિયો પર વિવ્રલ મેળાવવાનો વીર મ્દેશ આપતી હોય છે. એ નામ છે છતાં નિર્દોષ બાળક જેવી એ નમ્રાવરતા તમે કોઈ પળ પ્રકારના વિકાર વગર જોઈ સકો.

કયા એમ છે કે પદેવા નિર્ધકર આદિનામે મનાગલાગ કર્યા પછી એમના બે પુત્રોમાં ગભ્યપાટી માટે લડાઈ થઈ. બન્ન મોરો ભાઈ દતો. ખરો ગાદિનો વારસ એ દતો ગાદુખલિ—જેમની આ મૂર્તિ

શ્રી ગોમતેશ્વરની મૂર્તિનો પણ નહીં કમેલા માણસના પ્રમાણ

શ્રી ગોમતેશ્વરની મૂર્તિ

ઉપરથી આખી મૂર્તિની ઉપરથી ખાલ આવશે રહેલી થતી જીવંતે માનુષ્યોને એ દૂધ લઈ લેવા કહ્યું અને એ જાઈ તરફથી લગવાનું ચડાવવાની આજ્ઞા કરી આ દૂધ તરત ચરણકમળ સુધી પહોંચ્યું અને પછીની પૂજા નિર્વિધિ પુરી થઈ

આપણે મધ્યારોના કુટાળાથી પર થઈ આ રથને ચાનાચુઓના જેવા પૂણ્ય ભાવથી જીવંત તે પાણ્ય અમૃત્ય લાલ મેળાપથી એમા રાક નથી મૂર્તિ પવિત્ર, ગંભીર અને પ્રેરક છે. આપણા શિક્ષીઓને મારે પણ પૂણ્ય માન ઉત્પન્ન કરાવે એવી છે.

ચામુંડાળનાં પક્ષા દલે ઉધરી ગયા. પૂજના આડંબર અને હાડથી એવામા અભિમાન આવેલુ હતુ તે એ નમસ્ક ગયો ને ગેથી ગરીબ જાણું પાગેર દૂધ એના લાખોએ રૂપિયાની પૂજા કરતા અધિક છે એમ એને મનમાં ગયુ. આ જાણનું નામ શુભકા-યાજી પડ્યું. ગોમતેશ્વરની સામે એ જાણતી ખરી જાણતરીકેની, પૂણ્ય કદની, જીવીકલના કાચલામા દૂધ લઈને ઉભેલી મૂર્તિ આજે પણ ત્યાં ભાવપૂર્ણ નયને જોઈએ છીએ અને આનંદ થાય છે

ચિત્તાઈ કે નેપોલિયનના જાવજા નોંધને જે ચીરતા મારે આપણે ખોલ ધારીએ તેના કરના પણ વિશેષ ધનિયો પર પિતૃત્ય મેળાપવાને આખા જન-ધર્મનો સંદેશ આ રથાનેથી આપણને મળી રહે છે અને મોગવિજાસના આ જમાનામા એ સંદેશાની આપણને કેટલી ગંધી વરત છે?

પણ એ જીવોદ્ધારને જે આજ ૧૦૦૦ વર્ષ થઈ ગયા છે. ઇ. સ. ૧૨૦૦ પછી દરોડ અને કર્ણાટક દેશમાંથી જન ધર્મનો આરોગ્ય તો પુરી ગયો છે છતાં કાનડી લાપાતા ધાનરમા અને જુના આદિ-ત્વમાં એની મદદ જેવીતે નથી

આ મૂર્તિના કવિજનોએ અને ભક્તોએ જુજ વખાણ કર્યા છે એનાં તો વખાણ જેટલાં થાય એટલાં મોઝાં છે. એક માણ લખે છે કે 'મિખિનંત્ર શુદ્ધ્ય લેકિનો આજો (એકમે મા. શુદ્ધ્યોની સ્ત્રી-એને જાહેર મણનારો) ગોમતેશ્વરને જુઓ ! શું એમને કોઈપણ વામના અમર કરી શકે ? . . . ' જીજ એક કવિ કહે છે કે 'ગોમતેશ્વરનાં કૃપાકટાક્ષ જેના પર પડે છે તેના આંચપ શુદ્ધ થઈ જાય છે.'
દરિદ્રમત્તર મજાશ રેસાઈ

પક્ષીસાચના અભ્યાસી શ્રી કંચનરાય

જંગલારી પોપટ પર અખતરો

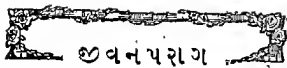
આ જે પક્ષીઓના જીવન વિષે આપણુ જ્ઞાન અમૂલ્ય છે ઘરોપમા તેમ નથી ત્યા જીવન-સાચના મહાપ્રશ્નો ઉકેલવામા સહાય રૂપ થાય એ હેતુથી પક્ષીશાસ્ત્ર, પ્રાણીશાસ્ત્ર, જનુસાસ્ત્ર, વનરપતિ-શાસ્ત્ર વગેરેના અભ્યાસ પાછળ જીવન આપણ અર્થી નાખનારા પડ્યા છે. તે ઉપરાંત, આનંદની ખાતર પશુ-પખીને પાળવાનો ચાલ જે આદી ઓછો થયો નાથ છે તે ત્યા વધતો નાથ છે પક્ષી-જગતમા કેટલીક વાડ જે નવાઈ જેવા બનાવો બને છે તેનો ખ્યાલ ગો જગતથી દૂર ગઈનાગે જવશ્યે જ આવે

આવા એક પક્ષીઓના શોખીન ને એ સાત્તના અભ્યાસી ભાવનગરના રા કચનરાય દેસાઈ છે તેમની પામે એક જંગલારી પોપટ હતો. જંગલારી પોપટને પાળગમા ગમ્યા પક્ષી એ ઘણુખરૂ બન્યા આવે એવી જ્ઞાન નથી તે છતાં પિંજરામા જ તેના બન્યા લેવાનો વિચાર ગ કચનરાયને પહેલવહેલો સુઝ્યો. જંગલારી પોપટ તેની મુન્દર અનુકરણશક્તિ, ચતુરાઈ, રંગનુ વૈવિધ્ય તથા સ્વરૂપની મનોહરતાને લીધે ઘણા ગમિકોનુ પ્રિય પક્ષી બન્યો છે, અને જોકે સ્વભાવે તો તે ખમેરૂ જીંટલો અસ્થિર છે છતાં ઘણે ગ્યજે તેને પાળવામા આવે છે આવા પક્ષીઓની રાખ્યા વધારવાનો લોભ કોને ન થાય ? છતાં રા કચન-રાયને પોતાની ઉમેરૂ બર સાવતા ઘણું રિનકો વીન-વાના દતા પહેલા તો દેખીતી રીને જ એ વાન

તેમની વિરુદ્ધ હતી પહેલી એ કે આ પક્ષી દિલ્હ-સ્તાનમા બન્યા હેતુ નથી અને બીજી એ કે આ જાતના પક્ષીઓ પિંજરામા બન્યા દેના નથી તે ઉપરાંત, એ પોપટ માટે માફ મેળવવાની મુશ્કેલી તો હતી જ તે છતાં ગમે તે ભોગે રા. કચનરાયે એક વાર અખતરો તો અજમાવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ભાવનગરના દેમાઈ રા વીરેન્દ્રરાય પાસેથી તેમણે આ અખતર માટે માફ માગી લીધી.

આ બનેને એક ગ્યાને રાખ્યા ત્યારે નરની ઉંમર આશરે ૨૧ વર્ષની અને માદાની ઉંમર આશરે ૧૦ વર્ષની હતી. આ માદાએ પહેલા એક વાળેદુ સુધુ હતુ પણ વર્ષો સુધીના પિંજરજીવનને લીધે તેઓ સતનન અને પ્રજનન વિષે બધુ નેસર્ગિક જ્ઞાન ખોઈ બેઠા દતા, એટલે એ બધુ પણ રા કચનરાયે તેમને કરી શીખવવાનું જ રહ્યું આ યુગલને એક વિસાળ બંધ જોરડામા, આગળે માત્ર જોવા માટે નાનું છિદ્ર રાખીને પુરવામા આવ્યાં. આ જનાવર (ઉસ્તાદો પખીને પણ જનાવર કહે છે) રાખાવે કોંધી હોવાથી કોણ કોને ક્યારે મારી નાખ ને કહેવાય તેમ ન હતુ આથી તેમની ઉપર મનત જતપતો અને દેખરેખ રાખતી પડતી એ જોરડામા કોંધને જમા દેવામાં આવતું નહિ તેમને જોરાક આપવા અને એકમેક સાથે રહેતા શીખવવા માત્ર રા કચનરાય જ ત્યાં જતા

[અનુસંધાન પાન પરપ મે]

જીવનં પરાગ

પ્રસિદ્ધ અંગાળી નાટકકાર અને કવિ દિલ્હેન્દ્રલાલ રાયના વિદ્યાર્થી જીવનની કથા છે. કૌશલેશભાઈ સીધો જ દિલ્હેન્દ્ર કલકત્તામાં ભરાયેલા 'સર્વજનતાલ્ય પ્રદર્શન' જેવા ગએલો કેટલીક કુલિન હિંદુ સ્ત્રીઓ કાંઈ પુરુષ રક્ષક વિના પ્રદર્શન જેવા આવેલી તેમની પાછળપાછળ ચાલી આદરસ અંગેજી છોકરા દુકા-મસ્કરી કરી રહ્યા હતા. એ જેના જ તેનો મિત્રજ ગયો આશુપાછું જેણા વિના તે તો આ કુર-કુરિયાને શિક્ષા કરવા તૈયાર થઈ ગયો. ભાતખાઉ બંગાળીને સામે થતો જેઠ અંગેજી છોકરાઓએ ખીલાત્સ માગ્યો દેવા માડી. પ્રદર્શનમાં તોફાન થાય તે રીક નહિ માની દિલ્હેન્દ્ર સોને બહાર લઈ ગયો અને ત્યાં એકંદ્ર દ્વારે સર્વ પ્રતિપક્ષીઓને શુક્રાખાજ-નો સ્વાદ ચખાડના માડ્યો. નાક પગ પડેલા પહેલા પ્રવારે જ નાચકના સોહીની સાથે અભિમાનને બહાર કાઢી નાખ્યું, અને તે સર્વજન બનાશક ધરતી માતાના ઓળે બધ પડ્યો ખીલાત્સને પણ તેણે તેવી જ રીતે મારી નમાડ્યા સુદ પુર થયા પછી શરેશા અને લોહી અરડાએકા કપડે દિલ્હેન્દ્ર ઘર તરફ જતો હતો ત્યાં ટાળીના નાચકે તેને ફરીથી ગોલાઓ દિલ્હેન્દ્રે પણ સારી પેઠે માર ખાધો હતો અને ચાકીને લેજ-પોય થઈ ગયો હતો, છતાં સરમાન જળવયા તે લડવા તૈયાર થઈ સામે ગયો પણ, જેના અંગેજી સુવડે નો માનપૂર્વક ઉભા થઈ તેની સાથે હરનકુનન કર્યું અને પોતાની ભુલ માટે દિલ્લગીરી દર્શાવી

આજ સમયની એક બીજી વાત
એક મિત્ર સાથે વિદ્યાર્થી દિલ્હેન્દ્ર 'ઇડન' બંગાળમાં ફરવા માટે દ્રામમાં બેસી જતો હતો થોડી વારે એક 'સાહેબ' તેમની સામેની પાટલી પર બેઠો અને તેમની વાતો સાંભળવા લાગ્યો. એકાએક તેના મગજમાં ભૂત ભરાયું અને તેણે પોતાનો જટ-મંડિત જમણો પગ આ બે મિત્રોની વચ્ચે લંબાવ્યો અને બેફકારીથી સીંગારના કુમાર કાંઠા માડ્યા દિલ્હેન્દ્રથી આ બેઅબી બરદાસ્ત થઈ શકી નહિ. તેણે તેને બે વખત પગ ઉઠાવી લેવા કહ્યું. જવાબ-

મા ગોરાએ મંત્રોચ્ચાર કર્યો 'નિગર' તરત જ દિલ્હેન્દ્રે થપાટ મારી પગ ફેંકી દીધો. આવી પ્રકૃતિના 'નિગર'નો કદિ પરિચય થયેલો ન હોવાથી સાહેબ હેયકાઈ ગયો અને શાન્તિથી દ્રામને આશય છોડી 'ચુડિયાલેલ' બેઠી દીધી!

દિલ્હેન્દ્રલાલને પોતાની બહાદુરીની વાત કરવી પસંદ ન હતી, તેથી આ કથા વીસ વર્ષ સુધી ગુપ્ત રહી. પણ પછી એક વાર બંગાળી 'સાહિત્ય' સંપાદક મુરેશખાજુના નાના ભાઈ યતીશચંદ્ર દ્રામમાં કાંઈ કારણે સર એક 'સાહેબ'ની સારી રીતે 'પૂર્ણ' કરી હતી એ વાત માંભળી, ત્યારે દિલ્હેન્દ્રખાજુએ પોતાની આ વાત કહી, અને યતીશખાજુના સત્સાદસના મોફાટ વખાણ કર્યા

મદ્રાસમાં આવેલું નીચનું 'ગોગ્રાડ ગ્રમાર' ન ખસેડવાનો દુરાશ્રદ્ધ રાખનાર વર્તમાન નોટરશાહીના વર્તનની સાથે શાદજ્જા બાદશાહનું હૃદયબોધાર્પ દાખવતો નીચેનો બનાવ સરખાવવા જેવો છે

૧૬૪૪-૪૬ માં બૌરગઢેબ અમદાવાદનો મુખો હતો ત્યારે શહેરમાં કાંઈ ધાર્મિક તકરારને લીધે હુલ્લડ થયું તેથી બૌરગઢેબે, શાન્તિદાસે તથા લાખ રૂપિયા ખર્ચે બંધાવેલા ચિન્તામણીના જૈન દેવાસયની મુર્તિઓ ભાગી નાખી અને તેમાં ગૌવધ કરી તેને અપવિત્ર કર્યું. આ વિષે જૈન કોએ શહેરના શાદજ્જાને ફરિયાદ કરી એટલે તેણે પોતાનાં પુત્ર પર અત્યંત નારાજ થઈ બંદરને સરકારી ખર્ચે પૂર્વ સ્થિતિ પર લાવવનો હુકમ કર્યો, અને થોડા સમયમાં જ તેની મુજબાનમાંથી જાદગી કરી

અમદાવાદના અસારનાં કાંઈકાંઈ પત્ર રમુછ છે. જુના કાળમાં પણ 'અમદાવાદ વર્તમાન', 'અખર દર્પણ', 'સમશેર બહાદુર' વગેરે પત્રો એવા જ હશે એમ લાગે છે.

ખાડિયામાં પ્રાણુશકર ખાપા નામના એક ઉત્તરાદ નાયર ગૃહસ્થ રહેતા હતા તેમણે 'અમદાવાદ વર્તમાન' ને એક વેળા મીડવ્યુ. એટલે 'વર્તમાન' લખ્યું. 'હમણાં અમે પ્રાણુશકરને એક લુગડાની પેઠે પલાળીએ છીએ. પછી બે માણુપ સામસામ પકડીને આળળીયું. કાં તો કાટે છે, કા તો વટે છે પછી સીક્યામાં

નાખીશું, એટલે અધુરું દેશે તે પુરું થશે અને એ પ્રાણશૂંકરને ખખર આપવા માટે જાણવીએ છીએ કે પ્રાણશૂંકરને ખેડાની બદલી કરવી હોય તો કરી લે, કાલથી તીચોવનું આગતું કરીશું.’

હિન્દેન્દ્રલાલ રાય સરકારી નોકરીમાંથી છુટા થઈ દેશમેવાના કાર્યમાં લાગી ગયા હતા તે સમયની કથા છે.

એક મિત્રની સાથે હિન્દેન્દ્રલાલ એક ફિલ્મ બંગાળના એક ગામડામાં ફરતા હતા. તેમને દાત ખોતરવાની ટેવ હતી ચાલનાચાલના તેમણે રસ્તા પર આવેલ એક ઝુલ્લું ઝુપડીના ધામના છાજમાંથી એક તણખડું માન ખોતરવા બેસ્યું. એટલામાં ઝુપડીમાંથી બહાર આવી એક ડોશી કરોર ભાખામાં તેમને ગળે દેવા લાગી આ નિરુકારને હિન્દેન્દ્રલાલે શરૂઆતમાં તો દમત્રામાં ઉઠાવી દેવા કહ્યું, પણ જ્યારે ડોશી વારંવાર ભેલવા લાગી કે, ‘આ માટે થર એ જ મરિા આધાર છે, તેમાં માથું મુકીને હું પડી રહ્યું છું, હાથ’ હાથ’ એ જાણ તો મારે કોના આધાર?’ ત્યારે એ સાંભળી હિન્દેન્દ્રલાલ એકદમ ગભીર થઈ ગયા અને તેમની આખમાં આગુ લરાઈ આવ્યા હાથલર મૌન રહી, પછી માઠ, ગદગદ કહે તેમણે પાસે ઉભેલા મિત્રને કહ્યું ‘આહા’ આ અસહાય ડોશી પોતાની ભાગીતુડી ઝુપડીને જેવી લાગણીથી પોતાનું સર્વસ્વ કહે છે, તે રીતે જો આપણે આ ભાગતવર્ષને હૃદયથી પોતાનું મર્વસ્વ કદાચ તો પડી બીજું શું જોઈએ? પણ હાથ’ એવું દેખાતું નથી એ જ મદદ હું ખની વાન છે.’

ન્યાયમૂર્તિ રાનડેને એક ક્ષિત્તી પાદરી મળવા આવ્યા તેમના ટેબલ પર પડેલા ધાર્મિક પુસ્તકોના થોડકામાં સૌથી ઉપર બાઈબલને જોઈ તેમણે રાનડેના ક્ષિત્તી ધર્મચયને સૌથી ઉપર રથાન આપવાના ઔચિત્યના મર્મમાં વખાણ કર્યા આ માંભળી સૌથી નીચે રહેલ ગીતા જતાવી ન્યાયમૂર્તિએ જવાબ આપ્યો, ‘પણ તે સૌના સુગમ પાયા રૂપે ગીતા છે, એ કેમ ભુલી જાઓ છો?’

આજુ હિન્દેન્દ્રલાલ રાય ઈંગ્લાંડમાં ખેતીના અભ્યાસ કરતા માટે અરકારી શિષ્યવ્રતિ લઈને ગયા હતા. એક દહાડો લડનના ‘રીજન્ટ પાર્ક’માં તે ફરવા ગયા.

ત્યાં એક પાદરી ભાષણ કરતો હતો તે માંભળવા લોકોનું ટોળું મળ્યું હતું. હિન્દેન્દ્રલાલ પણ માંભળવા ઉભા રહ્યા મુતિપૂજક ભારતવાસીને જોઈ પાદરીને શરૂ થયેલ હિન્દેન્દ્રલાલની સાચું જોઈ તેણે ગભીર સ્વરે કહ્યું, ‘And you ! the Devil is staring you in the face’ (‘રીતાન તારા મો તરફ તારીને જોઈ રહ્યો છે’) હિન્દેન્દ્રે તેના કરતાં પણ વધારે ગભીરના ધાગણ કરી જવાબ આપ્યો, ‘Yes, you are’. (‘હા, તું તારી રહ્યો જ છે.’) થોડા દાંબર જવાબ સાંભળી એકદમ ચમ્બેલા લોકો ખડખડાટ દસી પડ્યા.

અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીની મીટિંગ ભગઈ હતી પ્રમુખશાને રજીકેડાભાઈ, પોતાની પત્નીને યોગે ખેડા હતા એવામાં એ મેમ્બરો તેમની કને આવ્યા એક કહે, ‘હુઓ સાહેબ’ આ શખમે મને લોધર કહ્યો.’ બીજાએ ઉરકેડાઈને કહ્યું, ‘માહેબ’ તેણે મને લોધર કહ્યો.’ શાન્ત, ગભીર મુખ રાખી રજીકેડાભાઈ ખોલ્યા, ‘શું કામ લડી મરે છો? અમારે મન તમે બને સગ્ગા છો’

હિન્દેન્દ્રલાલે એક દહાડો કલકત્તામાં પોતાના અખ્યાન, પ્રખ્યાત મર્વ મિત્રોને મિજબાની આપી તે માટે જે આમત્રણ પત્રિકા મોકલનામાં આવી તે નીચે પ્રમાણે હતી.

‘જેમની કુબેરના જોટલી સપતિ છે, બુદ્ધરપતિના જોટલી સુદ્ધ છે અને ચમના જેવો તે પ્રતાપ છે એવા આપ સાહેબ, આપના ભવનનું નદનવન હોટી, આપની પદપતરાસનયના પ્રિયતમાની સાથે, આપના સુવર્ણરથમાં ખેરી, આ દીન, હીન, અધમના ધર, શનિપ્રાર, મેવાર ઝાલિત સાંજરે આવી બને આપના ચરણકમળની પવિત્ર રજ ખખેરશે તો અમારા ચાહે પરિવારો ઉદ્ધાર થશે.’

આ નિમત્રણના જાનેકે દારૂચળક જવાબ આપ્યા. તેમાંથી કવિ રવીન્દ્રનાથના મોટા ભાઈ હિન્દેન્દ્રનાથ (બડાલા)નો પ્રત્યુત્તર આ રહ્યો :

‘નર્વ કે શુદ્ધિ, નર સેપન કે, યમ સમ નથી નથી મુજ પ્રતાપ, નથી નદનવન, રવણ સુવાહન, પદપદ્મ નથી જાણે આપ, હા, છે પણ થર રજ મનમાની, તે પવિત્ર કે નહિ ના જાન, ચાદ પેટી તુજ મોકલ જાય તો ખંજેરીસ તવ સદન નિહાન

વળી,

મેધાશ્ચન્નિ શનિની સાંજે ચુકેને ને નદીને નહિ જાય,
કે અચ્યુત ઉઠાવી ન જાયે કાલ-સ્વરૂપી મુજને વ્યાધ' ૫૩

સ્વ ભોજાનાથ સારાભાઈ ખેડામાં મુનમરૂં હતા. એક કેમમાં બે પક્ષના વકીલોની તકરાર સાંભળી એકના લાભમાં તેમણે ફેસલો આપ્યો. હારેલા વકીલ ભોજાનાથભાઈના આશ્રયથી શ્રી 'કારકુનમાથી ચરતે ચરતે વકીલ થયો' તે જગત ધરના માણસ જેવા પરિચયવાળો, એટલે કેટલાં ઉચિત વર્તણૂક ભુલી જઈને કહે, 'અરે સાહેબ' આમ ફેસલો આપો છો? શું માગ્યાંયા થયા?' ભોજાનાથભાઈએ શાન્ત મન રાખી, આ જનાવમાંના હારપરતના સ્વરૂપનું જ દર્શન કરી, જરા સ્મિત કરી જવાબ આપ્યો 'ના; હું ગાંડો નથી થયો.'

સ્વ સંકૃત વિદ્વાન શંકર પાંડુરંગે અભ્યાસ કેવી રીતે કર્યો એ સંબંધમાં પોતાને નવીન જ દષ્ટિ કબ રીતે આપી, તેનું વર્ણન આપણા સુપ્રસિદ્ધ કવિ રા નરસિંહરાવ નીચે પ્રમાણે કરે છે

"F. Y. A. (પ્રીવિયસ)માં હું નાપાસ થયો, તે પછી અમદાવાદમાં શકરરાવ આનંદ ત્યારે એમને મળ્યો. એ મને કહે 'તમે શા વિષયમાં નાપાસ થયા?' ઉત્તર: 'ઇતિહાસમાં' શકરરાવ કહે, 'ઇતિહાસનું સારૂ જ્ઞાન મેળવવાનો ઉપાય કહું.' કહીને મને પૂછે છે, 'કોઈ મકાનને વિષે સંપૂર્ણ જમાલ શી રીતે તમે મેળવો?' હું તાજે વિદ્યાર્થી હતો પરીક્ષામાં નિશ્ચિત કરેલા પુસ્તક જહુવાર વાચવા એ વિદ્યાર્થીવર્ગમાં પરાક્રમ રૂપ ગણાતું હતું. મારા એક સદાધ્યાયીને પ્રે. ભાદરવકરે ધમકાવ્યો, 'કેમ આ નાટકમાં તું નપાસ થયો?' વિદ્યાર્થી કહે, 'સાહેબ' મેં નાટક સાત વાર વાંચ્યું હતું.' ભાદરવકર કહે 'તો તારે તે આજી વાર વાંચવું હતું!' આ પ્રકારની માન્યતાના સંસ્કારને પ્રભાવે મેં શકરરાવને ઉત્તર આપ્યો, 'એ ધરને વારંવાર જોવું' શકરરાવ કહે, 'ના, એ ધરને જુદેજુદે સ્થળે રહીને જોવું, જુદાજુદા દષ્ટિબિંદુથી જોવું તેજ રીતે ઇતિહાસ પણ જુદીજુદી દિશાથી નિરખવો, રાજકીય, ધાર્મિક, સામાજિક, ઇત્યાદિ સ્વરૂપથી તેનું અધ્યયન કરવું જોઈએ"

[સંપાદિત]

નવલરામ ત્રિવેદી

આફ્રિકાના પત્રો

સવારના સાઝ પાંચે નૈરોબી આવ્યું તાર તો મેષ્ટલમાં પહોંચવાનો કયો હતો અને આનંદ એ કશાક વહેલા, એટલે કેઈ મામુ આવ્યું ન હતું. અમે તો શેઠ કાનજી નારણજીની ટુકાન શોધી કાઢી. તેના માણસને ઉદાગ્રો શેઠ કાનજીભાઈને ઘેર ગયા અને અમે આનંદ છીએ એમ જાહેર કર્યું.

નૈરોબીમાં પણ ઉતરવાની તો પુરી તકલિફ સમજ થી. પરંતુ શેઠ કાનજીભાઈને એક જુદો બચસો છે તેમાં એક ચોરડી અજાયબી હતી ત્યાં અમારા મારે સગવડ કરી રાખી હતી. બંગલાની બીજી ત્રણ ચોરડીઓમાં થોડાએક પાટીદાર ભાઈઓ ભાડે રહેતા હતા અને પોતાનું ખાનગી રમોકું પણ ચલાવતા હતા અમારા ઉતાગમાં કાનજીભાઈએ અગાઉથી જ પક્ક, સાદીઓ, પુરશીઓ તેમજ નવાખાખાવા મારે ઉપયોગી સામાન વસાવ્યો હતો.

નૈરોબી તો કેન્યાનું પાટનગર; યુગાન્ડા રેલવેનું મોટામાં મોટું સ્ટેશન કેન્યાની બંધી મુખ્ય મુખ્ય ઓફિસો અહીં એટલે મોટા પગારદાર યુરોપિયન અમલદારો પણ અહીં, યુરોપિયનો અને એશિયાવાસી લોકો વચ્ચેની મોટી દોવાલ—Colour Bar (રંગબેદ) પણ અહીં પુર નોશમાં; આપણી આફ્રિકાની દિદી કોંગેસના નેતાઓ પણ અહીં, આખા આફ્રિકામાં આપણી પ્રગ્નકીય લડતનું વાજું હોવાનું અભિમાન ધરાવનાર આપણું પ્રગ્નપક્ષનું Democrat (ડેમોક્રેટ) પેપર પણ અહીં; ને આ સ્થળના મૂળ વતની મસાઈ લોકો જેવી જહાદુર પ્રગ્ન, જેનો શિકાર કરી લગભગ નાશ કરવામાં આનંદ તો પૂર્ણ અહીં, જહાદુર પેપરને નામે પ્રસિદ્ધ થયેલા ખરીતાની રાજ્યનીતિનું મોઝખુ પ્રતિબિંબ અહીં નૈરોબીમાં પડી રહ્યું છે.

નૈરોબી દરિયાની અપાટીથી માંડ પાંચ દળદર કુદ ઉંચું એટલે હવા તો ઠંડી જ રહે છે, અને અહીંની ઠંડીથી લોકોનું આરોગ્ય પણ સારું રહેતું હોવું

જોઈએ આપણા કેટલાક ભાઈઓનું તો એમ કહેવ
હતું કે જે બાળકો અહીં જન્મ્યા હોય છે તેમને
નાની ઉમરે દેશમાં લઈ જઈએ છીએ તો દેશની
ગરમી મદન ન કરી શકતા હોવાને લીધે મરી જાય
છે આ તેમની માન્યતા હશે એમ મને તો લાગે છે
અમે ગ્લા ત્યાં મુખી નૈરોળીમાં દીને મુખે શરતી
વધારે હતી અને ભાઈ જોરીશકરે તો આરાતવેન
જ ખાટલો દાળો દીધો હતો તે બાર દિવસે છોડ્યો.
અહીંની શરતીમાં મને મગસ પછી તીખા નથી લાગ્યા
અને દાળાશાકમાં ખુબ વધાર કરે તોપણ જીભને
કાંઈ અમર થઈ નથી નહાવાનું પાણી તો ખુબ
હિનું જોઈએ, અને અમગસ પછી આખો દિવસ સગડી
સળગતી જ રહે

આવી દીને લઈને અહીં માણસોને ન્યૂમોનિયા
તરત જ થઈ આવે છે; અને એક વાર થયો કે
મેરે ભાગે ખજાસ યુગાન્ડામાં બ્લેક લેટર ચાપ
એટલે જયવાની આશા નહિ અને નૈરોળીમાં
ન્યૂમોનિયા થાય એટલે મમગમ

નૈરોળીની આમવાનનું દરમ
કાંઈ બહુ મુશ્કેલ ન ગણાય નૈરોળી
એ લાઇફ-લેન્ડનું કેન્દ્ર છે એક
બાળુ હુમ્બા અને બીજી બાળુ
કમુ એ બેનો વચ્ચેનો પ્રદેશ તો
લાઇફ-લેન્ડન-જે ધરોપિયન ભો-
કોના વમવાટ માટે ખાસ રીજર્વ
કરેલો છે તથા નૈરોળીની અંદર
પણ આપણા લોકો જે ભાગમાં
રહે છે તે નીચાણમાં છે, જ્યારે
ધરોપિયનોના મકાનો ઉચી ટેકરી
પર બાંધેલા છે નૈરોળીનો નજીક-
માં કિકુયુ નામનું મોટું સરોવર
છે અને એ સરોવરમાંથી આખા
નૈરોળીને પાણી પુર પાડવામાં
આવે છે ઠંડા યુગાન્ડાથી પાણીની
તાણ ભોગવતા અમે આન્યા હતા
તે નૈરોળીમાં પાણી છુટથી વાપર્યું

નૈરોળીમાં આપણા ભાઈઓ-
ની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે

કારકુન વર્ગમાં તેમજ સ્ટેશનો પર પટેલ ભાઈઓનું
મોટું પ્રમાણ છે ને વેપારીઓમાં બોત્ત, લેટા તથા
લોદાણા વધારે પ્રમાણમાં છે.

આપણા લોકોની રહેણીકરણી તો મુખસિદ્ધ છે
એ જ મગવાડ, એ જ સુસ્તી અહીંના સારાસારા
વૈમાદાર વેપારીઓના છોકરા પછી તમે ગયા જ
જુઓ. આપણા યુગરાતનાં ભાઈઓમાં લેટા ભોંભે
તો તેમાં હદ વાળી છે એમ કહી શકાય શાળાઓમાં
પછી તેમના છોકરોને મગવાડના નમુના તરિકે મુકી
શકાય એમ એક પ્રમાણમૂલ માસતરે મને કહ્યું છે
રેન્ડ એક વાર નંદાવામાં તો તેઓ સમજતા જ નથી
સનાતનધર્મે કન્યાશાળાની તેઓ કન્યાઓમાંથી ફક્ત
બે સનાત કરીને આવી હતી લોકોના સંપ્રદાયોનું તો
પુણવ જ સુ ? દેશની જેમ અહીં પાનની પીચકારીઓ
સગમમાં નથી જણાતી, પણ જ્યાં, પરપરાથી બીડી
ન પીનાર બ્રાહ્મણવર્ગ પછી ખાસ 'વર્ગનિયા લીડ'
પ્રકે ત્યાં સગસોનો દેખાવ કેવો થતો હશે તે તો

કંઈ જ લેવું 'વટલો બ્રાહ્મણ
તરકથી પે નાવ' એ કહેવન
બોલી નથી

એ કોણ ?

એ કોણ ? સહભાગી પ્રચટપાણિ
એને સુધા નેત્રે સમાધી,
એ કોણ ? જોલે સુમતુર વાણી,
એ કોણ ? એ મુર્ચ્છીનો કુમાર

લાલી મુખે, યોવનનોર મયા,
હેરે બર્બા ચેનનવા કુવાસ
સતતથે જેના કસ્ટા ગંગાસ,
એ કોણ ? એ મુર્ચ્છીનો કુમાર

મહાબલી, નમ્ર દવાઈ દોઢો,
ને પુત્ર વાળીશરીનો ખનોતો,
લગ્ને સહુને શોવપૂર્ણ મીઠો,
એ કોણ ? એ મુર્ચ્છીનો કુમાર

એ કોણ ? માનુષ્યભિનો સિપાહી,
રત્નો સ્પર્દેશોદ્યને જ ચાહી,
માતા તણાં દુધ નીવાવનાર,
એ કોણ ? એ મુર્ચ્છીનો કુમાર

અદકાન્ત મગજજી ઓઝા

મને થયું મારાસારા માણ-
સોએ જણાવ્યું છે કે નૈરોળીમાં
પચાસ ટકા પટેલ ભાઈઓ જવાગ-
નવાર દાર પીએ છે અને તેઓ
ટકા તો રીનસર પીનારા છે નૈરા-
ળીમાં પટેલ ભાઈઓ તો ઘણા-
ખરા કેળવણીમાં છે, કેળવણીમાં
રસ લે છે, સારીસારી નોકરીઓ-
માં છે, છતાં ઓ કેમ બની શકે
છે તે હું સમજી શક્યો નથી
કાઠિયામાંથી ભાઈઓ દાર વગેરે
પીના સાબળ્યા નથી, પણ દાર
વેચવો એ દાર પીવાનું માફુ જ-
ણાતું સ્વરૂપ હોય તો તો શેક
કાનજભાઈ ચોતે જ દારૂના મોટા
વેપારી છે દારૂ તથા કબજાઓમાં
પેક થઈને આવતું માંસ—જળદાર-
ની જીભો વગેરે—એ એમનો ખાસ

વેપાર છે. પણ વેપાર કરનાર તે વેપાર સાધી નજર રાખે કે પોતે શું વેચે છે તેની સામે? એ બાબ તો કહે છે કે વાપરનારાઓને બધ કરો એટલે જમે અમારી મેળે બધ કરશું જ કરશું.

આપણા લોકોની રાજકીય સ્થિતિ અહીં તદ્દન ખરાબ છે. રેલવેમાં, ઑફિસોમાં, રસ્તાઓ પર, કોરટમાં, સ્ટીમરમાં, હોટેલોમાં જ્યાં જતો ત્યાં રંગબેરંગ સામે જ ખડો છે. વહેણાઓ આપણા બાહ્યોને કેન્સા છોડીને નાકવું પડે તેની પેરવા જ સરકાર કર્યા કરે છે એમ કહેવાય છે કે આખી યુગાન્ડા રેલવે પરોક્ષોએ અને પંતખીઓએ બંધી છે. એ રેલવે પણ પરોક્ષ રેલવે કહેવાય છે. પરંતુ એ રેલવેના નોકરીઆથી તેમની સંખ્યા ધીમેધીમે રીનઅર બાકી થતી જાય છે અને જતે દિવસે તેમા કેટલા પરોક્ષો ટકશે એ પ્રશ્ન છે. એ જ પ્રમાણે બધી ઑફિસોનું સમજવું આપણા બાહ્યોના પગાર ઉપર તેમજ રગતો ઉપર તો અવારનવાર તરાપ આવે જ જાય છે અને નોકરી ધીમેધીમે કસ પિનાતી થતી જાય છે.

વેપારમાં પણ આવી જ સ્થિતિ છે. કહે છે કે આજ મુધી મ્પોપિયન લોકો આપણા બાહ્યોની દુકાનોથી પણ માલ લેના અચકાતા નહિ; પણ હવે તો તેઓ મ્પોપિયનોની દુકાનોથી જ માલ લે છે, પછી ભલે તે માલ ચારગણો મોઢો મળતો હોય. આને પરિણામે, આપણી કેટલીક પૈસાદાર પેઢીઓને ધક્કો લાગે છે એમ જણાય છે, —અને લાગે જ.

આ રાજકીય પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે આજ ચાર વર્ષ થયા અહીં પણ કોંગ્રેસની બેઠકો થાય છે અને છેલ્લી બેઠકમાં તો પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી સરેાજિની નાયક આગ્રા દત્તા આ ચળવળનું પરિણામ તો જે આવે તે ખરૂં, પરંતુ એક વાત તો મને દીવા જેવી ચોકખી લાગે છે અને તે એ કે અહીંના રાજકીય નેતાઓ પર આપણા લોકોને જરા યે વિશ્વાસ નથી. સાબરવા પ્રમાણે કેન્સાના નેતાઓએ અનેક વાર કેડેના ગોટાળા કર્યા છે, એટલે પ્રજા તેમના હાથમાં નાણું મુકવા તૈયાર નથી. કેન્સાના રાજકીય નેતાઓનું જીવન પ્રજા પર છાપ પાડે તેવું નથી. તેમના જીવનમાં ભ્રષ્ટ્રાચારો

પ્રમાણમાં સાદાઈ નથી, તેઓ દારૂડિયા છે વગેરે વગેરે કસિદો મારે કાને આવી છે એ જ બનાવે છે કે તેઓ આમવર્ગના હુદયમાં સ્થાન મેળવી શક્યા નથી. આપણા બાહ્યોની રાજકીય લક્ષતને ટકાવી રાખનાર સામાયિક પત્ર ‘ડેમોક્રેટ’ પણ ભ્રષ્ટ્રાચારો તેવી સારી સ્થિતિમાં નથી એના તંત્રી મિ આચાર્ય પોને સંબંધન છે, પણ તેમનું પત્ર પ્રજામાં સ્થાન મેળવી શક્યું નથી, એટલે અત્યારે તો એ આપણી સંસ્થાની માફક દાન ઉપર નબે છે અને આપણા પગાર જેમ દાનમાર્થી નીકળે છે તેમ જ રા આચાર્યનો માસિક આદરો શિક્ષિતોના પગાર પણ દાનમાંથી જ નીકળે છે.

અહીંના નેતાઓમાં રા. દેસાઈ આગળપડના આદમી છે; દજ તેમના પર લોકોનો થોડો પણ વિશ્વાસ છે. પરંતુ મને જણાયું છે કે રા દેસાઈનું જીવન હાલ વહે છે તેમ વધારે વખત વહેશે તો એ વિશ્વાસને સરી પડતાં વાર નહિ જ લાગે.

આપણા આમવર્ગ તો લગત પ્રત્યે છેક જ ઉદારીન છે. કારકુન વર્ગ દજ એ લગતના મર્મને સમજે છે અને જરૂર પડ્યે દ્રવ્ય આપે છે.

હવે આપણી ધાર્મિક સ્થિતિ વિષે. યુગાન્ડામાં મેં આપણા લોકોનું એક પણ મંદિર ન જોયું, અને અહીં જોવા સારે પહેલાં મને હર્ષ થયોતો, પરંતુ એ હર્ષ લોભો ટકશે નહિ. યુગાન્ડામાં માણસને કામ એટલું બહુ કે મંદિર બાંધવાનો વખત જ નથી. નૈરાળીમાં મંદિર બાંધવાનો યે વખત છે અને મંદિરમાં લગાઈ જવાવચનો પણ વખત છે. યુગાન્ડામાં મેં આપણા બાહ્યોમાં સારી એકતા ભ્રષ્ટ્ર દત્તી. તેમા પણ યુગાન્ડાનો અનિર્ધાર્ય તો હું દજ પણ સંભાળું છું સારે મને જોઈ પડ્યો છે. અપેરે વૈશ્વદેવ સમયે જે કેમ આવી અડ્યો તેને માટે ભોજનનો ખર્ચ દિવસો સરકાર. નૈરાળીમાં તો મેં ધર્મના જગડા જ જોયા છે. આર્યસમાજ અને સનાતનધર્મ ત્રડે, આર્ય-સમાજ અને શીખો લડે; ખ્રિસ્તીઓ તો નામદાર આગાખાનના જીવનને કપાળમાંથી દિલ્હી નામનિશાન ઉમેરી નાખી શકાય તો તેમ કરવાનવાર; મુસલમાનોને મગીક અને બ્રાહ્મણોને શિવાજીય. બધા સાત્ત્વ્ય કરે, બધા એકબીજાને શાસ્ત્રીય ગાળો લાડે, બધા પોત-

પોતાની જુદી કન્યાશાળા ચલાવે અને પરિણામે
જ્યાં અધ્યક્ષી મરે સૌ પોતાપોતાને મનમમતા ધર્મ
પાળે એ મમજી શકાય છે, સૌ પોતાપોતાને મનમમતા
આચારવિચાર ધરાવે એ પણ ખરું; પરંતુ, અમુક જ
ધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ છે ને તે સિવાયના બીજા ધર્મના માણુએ
તરફ મનુજ લાઇ તરીકે આપણા કશો ધર્મ છે જ
નહિ એવી માન્યતા શી રીતે ચાલી શકે? આ બોળ્યા
જેવડા નૈરોળીમા ધર્મના આ તોફાન શા? મને તો
લાગ્યું છે કે જ્યાં ધર્મના ટકાટકાની કીમતના માણુએ
જ આ જગડા ચલાવી રહ્યા છે ને પોણી રહ્યા છે,
જે ધર્મ પોતાના માનવજાતુ તરફ ભાવિચારે ઉપરેથી
ન શકે તે ધર્મને આ નવી દુનિયામા તો નાશ
થયે જ છુટકો છે નૈરોળીમા આપણા ભાઈઓમા
ગજગાય તેમજ સામાજિક એક નથી આવી શકતું
તેનું એક મોટું કારણ આ પણ છે

આ તો નૈરોળીની મામાન્ય વાન યદુ હો તો
નૈરોળી આવ્યો તે જ દિવસે મેં ગિજુભાઈના બે જુના
મિત્રોને શોધી કાઢ્યા તેઓ દજી પણ ગિજુભાઈને
સ્નેહથી સભારે છે તેમાના એક રા હોલનરામ
માતર—જે ‘ભયકર’ના ઉપનામથી ઓળખાય છે—
અને બીજા રા દરિશકર ત્રિવેદી

હોલનરામ માતર પહેલા મહેતાજી દના, પછી
જનમનગના પોલિમ ફોજદાર દના, ત્યારબાદ નૈરોળીમા
માતર રહ્યા, પછી નૈરોળી પોલિસમા દખલ થયા
અને અચારે ફક્ત ઍરિસ્ટરના હેડ ક્લાર્ક છે આમ
પોતે બાહોશ છે, ઘણું દીયાય છે, જાતે ઓદીમ્ય
બાહાણ છે, ગત્રે ધુમાડા કાઢતાકાઢતા પોતાના
અનુભવની વાણી સુદર રીતે સભળાવે છે અને
તેમના માથા પરના ધોળા વાળ નેમા સહેજેસાજ
ગર્બીરતા પણ પુરે છે ખરા. પોતે જુગ આનંદી છે.

બીજા રા દરિશકરભાઈ ત્રિવેદી પહેલા તો
શેઠ અલીદીના નિશ્રામના મેનેજર દના, પણ તે પેટી
ભાગતા દવે લાકડાનો મોટો વેપાર ખેલે છે પોતે
દાલ કપ્પડી દિંદી યુનિયનના પ્રમુખ છે તેમના
પ્રમુખપણા નીચે મેં કેળવણીના બે વ્યાખ્યાનો
આપ્યા દતા ઉપરાંત, અત્રેના ગાંધી મંડળના પણ
તેઓ પ્રમુખ દતા; કારણ કે ગાંધી મંડળના પ્રમુખને
સપ્તર્ણુ વિદેશી પોપાક ધારણ કરવાનો હક્ક દતો

આપણા કાઠિયાવાડી ભાઈઓમા તેઓ આગેવાન
ગણાય છે અને મારા જેવા કેાઇ રાષ્ટ્રીય શાળાના
ફંડને માટે આવે, કેાઇ સીનેમાના ખેતો કંપાવાળો
આવે કે કન્યાશાળાનો કાળો કરવાનો હોય, એવા
પ્રસંગોમા સૌ કેાઇની નજર તેમના તરફ દળે છે. ગિજુ-
ભાઈને તેમણે બેત્રણ વાર બહુ સ્નેહથી વાદ કર્યા દના

આ તો ગિજુભાઈના મિત્રોની વાન યદુ પરંતુ
એ સિવાયના બીજા ઘણા ભાઈઓને મારે અહીં
ઉતારવા પડશે પહેલા તો બે કાઠિયાવાડી ભાઈઓને
હિરેરી લઈ એક મિ. મહેતા અને બીજા મિ. કેાટક

રા અમૃતવાહ મહેતા મુળ જનમનગના છે
અને અહીં નેશનલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ક્લાર્ક છે
તેઓ જાતે જન છે, પણ ત્રવામી રામતીર્થના ભારે
વાચક ને શોખીન છે આપણા ફડમા એ ભાઈએ
પુરા પદર દિવસ એકપણે કામ કર્યું રોજ દિવસમા
તેમના ત્રણત્રાર આંટા તો ખરા જ ગત્રે પણ
ઘણી વાર અગિયાર અગિયાર વાગ્યા સુધી અમારી
મંડળીમા મિ મહેતા હોય ખરા તેમની સરળતા મેં
આખા નૈરોળીમા નથી જોઈ નૈરોળીના ફંડની પોપડી
અને ઇન્ડિયેન્ડ પેન તો તેમના હાથમા જ.

ભાઈ કેાટક વળી બીજા જાનના આદમી પહેલેથી
જ ફડમા દાગર, પણ થોડાથોડા મક્કમ એવા કે
ધાર્યું હોય સાથી ધારી રકમ લીધે રહે તેઓ પોતે
રેન્ડર્સ બેંકમા સારો હેલ્દો બોગવે છે અને સ્થિતિ
પણ સારી દરો તેમને જાણનારાઓ તેમનું બહુ
સારૂ માન રાખે છે ફંડની હિઘરાણી તાઈદે પના-
વવામા તેમણે અદ્દલુન કામ કર્યું છે બોદા દાડવાને
પણ તે એક વાર તો ખરાખર વગાડી આવ્યા છે
આ સિવાય રા કાઠિયામ માતર વગેરેતો ઉપકાર
પણ જુલાય નહિ

પણ દવે કાઠિયાવાડનો પલપાત દેખાશે. નૈરોળીમા
નો મારો મુગાન્ડનો અનુભવ ફરી પ્રત્યક્ષ થયો.
મુગાન્ડમા તેમજ નૈરોળીમા પટેલ ભાઈઓએ મારી
જે કદર કરી છે તે કાઠિયાવાડી ભાઈઓએ
એકંદરે નથી કરી,—શેઠ નાનજી કાલિદાસ, વિદુલદાસ
દરિદામ વગેરે તો અપવાદ રૂપ જ ગણાય નૈરોળીમા
પહેલે દિવસથી જ પટેલો મારા પડોશીઓ દના
માઈ સીધુ સામાન તો ગર્ધુ મેક કાનજીભાઈને ત્યાંથી

આવતું, પરંતુ વ્યવમાયને લાગે તેઓ મને બહુ મળ્યા ન શકતા. આ તરફ એક વાર હું ઝેરી દુધ પી ગયો અને ઝેરની અસરથી માઠો પડ્યો એટલે પટેલ ભાઈઓનો અને મારો અંબધ વધતો ગયો; ને એટલે મુખી કે છેવટે મેં કાનજીભાઈનો મહેમાન મરી હું છેલ્લા ચાર દિવસ તો સર્વ પ્રકારે તેમનો જ મહેમાન બની ગયો.

આ ભાઈઓમા રા. રામભાઈ, રા. ધનજીભાઈ તથા મારતર એ મુખ્ય હતા. આ ત્રણે ભાઈઓએ પહેલા તો મને 'સાહેબ' કહ્યો. કોલેજમાંથી નીકળ્યા પછી મેં તો 'નાનાભાઈ' અને 'જી' વિના બીજી સાંભળેલું નહિ, એટલે મને પહેલા તો 'સાહેબ' બહુ અડવું લાગ્યું; પણ આ પટેલ ભાઈઓએ અને રા. મહેતાએ 'સાહેબ' એવું તો ઉપાડ્યું કે મારા કાન ટેવાઈ ગયા. હું માઠો રોય તે દરમિયાન આ ભાઈઓ મારી બહુ ચિંતા કરે; વાગ્યું હતું ત્યાં શેક કરવા શગડી તૈયાર કરે, મને ચું ભારશે, પાપડ ફીક પડશે કે નહિ પગેની મીઠાસા મારીશંકરની સાથે કરે અને રોડલાવે મને છેતરી પણ કે દરોજ રાત્રે બરાબર સાડા નવ વાગે મુલાની ટેવવાળા આ ભાઈઓ મારા વાળુ કરી રહ્યાની રાદ લુએ જ અને પછી તરત જ જમાવે તે રાતના બરાબર અગિયાર. અમારી વાતો ઘણી વાર તો પૂ. માધીજીના સમયે હોય. રા. રામભાઈ માધીજીના ભક્ત છે, જોકે માધીજીની અહિંસા રામભાઈને જરાતરા ખુબે ખરી લાવન સમયે તેઓ અનેક વાતો મને પુઝતા. મીંગેધીમે તો અમારી આ ટોળીમા ભરતી ચલા લાગી અને જરાજરા દૂર રહેનારાઓ પણ આવવા લાગ્યા.

લવનનું ફૂંક નેરોળીમા થવું જોઈએ તેવું ન થયું. શેઠ કાનજી નારજીજી, જેમના પર નાનજીભાઈએ મને લલામજીનો કાગળ આપ્યો હતો અને જે અહીંના આપણા મોટા વેપારી છે તેમણે ૧૦૦ સિલિંગથી રાજ્યાત કરી અને સત્તર દિવસની માથાકુટે પણ ૧૫૦થી આગળ ન ચાલ્યા, એટલે વાન આખી વિખરાઈ ગઈ. આ પ્રસંગે અત્રેના એક આવા કામમાં આગળ પડના પાટીવાર ભાઈ મોખરે આવ્યા. તેમનું નામ મગનભાઈ. યાંકા તેમને એમ. આઈ. પી. જ કહે છે. પહેલાં તેમણે 'ડેમોક્રેટ' પેપર માટે

ગાંધી ખીચડી ખાસને કામ કરેલું અને ૨ આવાઈ થીમાર થયા ત્યારે કલિયાણીની માફક ચાંદરી કરેલી. નેરોળીમાં પટેલ અધરહાડની મોટી લાયબેરી છે તે તેમની મહેનતનું ફળ છે. આખી પટેલ કામગીરી તે ડોના તરફિ આગળખાય છે કાંઈ પટેલ માઠો પડ્યો અને મગનભાઈને ખબર પડી કે ત્યાં દોડ્યા જ હોય. મેંત્રા એ તો એમની જીવનદોરી નોને ઓળખે અને સૌને સમજાવે પણ ખરો. આ મગનભાઈએ આપણું કામ લાયકામાં લીધું અને કાલિયાવાડી ભાઈઓએ જે રકમ ન આપી તેવી રકમ પોતાના પટેલ ભાઈઓ પાસેથી અપાવી મિ. મહેતા અને કેટકની જેમ જ અથવા તો તેથી પણ વધારે લીમતથી મગનભાઈ મારી સાથે કર્યા છે. અને રાત્રે તો મગનભાઈ આવ્યા જ હોય. તાવ આવ્યો હોય, ઉત્તરગરો હોય, કળતર થતું હોય તોપણ છેવટ ઓવર કોટ પહેરીને અને કિચનાઈનીની ગોળાઓ મગનવામાં મારીને પણ મગનભાઈ ડોના રાત્રે આવ્યા જ હોય. તેમના આમદ-માંથી અને તેમની રૂતિમાંથી હું તો ધણુંધણું નવું શીખ્યો છું.

આ આખી ટોળીએ મને નેરોળીમા બાધી લીધી હતી. રા. ચતુરભાઈ અને મણિભાઈ જેવાએ તો મોટીશંકરની મોળામાં મુઠ્ઠી બરદામ ઉઠાવી અને સાંએ નેરોળીમા અમારો વામ મુખદાથી ધનાયો.

આ ટોળીમા એક પાનળી ચતુરભાઈહતા. શુદ્ધ સમાજ; ઓછાભોજના, ભાવનાશાળી અને બહુ જ દેનાથ. એમને માટે તો લખવા કરતાં પિચાર કરવો એ જ ઉત્તમ છે. આ લખું છું ત્યારે એમની મુદ્રા મારી નજરે તમે છે.

અને નેરોળી છોડ્યું. મોટીશંકર જે દિવસ પહેલા ઉપડ્યા હતા. હું તા. ૧૨મીએ નીકળ્યો. રોડને સી ભાઈઓને સ્નેહનમન કર્યા અને મારી ઉપડી.

નેરોળીથી બપોરના બે વાગે ઉપડ્યા. પાંચ વાગે ક્યુ આવ્યું. અહીં સુધી તરફના રા. પ્રભાસકરભાઈ રોડન માખર છે. આપણી સગાં તરફ તેમનો ઘરો સહવાવ છે. હું ક્યુ મોકાઈ શકું તેમ ન હતું એટલે તેમણે પોને જ કંઈ એકઠું કરી રાખ્યું હતું તે મને મુખત કર્યું અને અમે ગમગમ કર્યા. ના. ૧૩ મીએ મવાળા ૭ વાગે મોખાસા આવ્યું.

મારી નૈરોળીની દરખાસના કેન્યા પ્રેક્ષના લોકો વગેરેનું નમને જરા જે ફ્રીન યશે નહિ થોરેપિયન લોકોમાં આખો કેન્યા The Great Game Country (મદાન શિકાર બુમિ) તરીકે યુગસિદ્ધ છે. દરજી આજે પણ નૈરોળીમાંથી દરજી જોકાદ થોરેપિયનની ટોળા મકારી ૫૦ નીકળે છે એવજ થોરેપિયનો, પચામ માફ કે ગોણેમો અઝકારી તેમજ મામાન ઉપાકાના મજુરો, માયે બુદ્ધો, રક્ષો, તંજુઓ, પેરીઓ, નદાવાના ટમે, રેજો વગેરે નૈરોળીની આસપાસ દવે પહેલાનું *romance* તો નથી જ રહ્યું, પરંતુ કેન્યા પર્વત તરફ, ગેર તરફ કે આથી નદીને કાંઠે દરજી પણ શિકાર પુષ્કળ મળી આવે છે.

કેન્યા મૂળ મસાઇ લોકોનો દેશ મમાઈની જેમ વાકીકુયુ વગેરે લોકો પણ મૂળ આ પ્રેક્ષના જ વતની, પણ અત્યારે તો આ મસાઇ લોકોએ ગૌરામ દેવોને માટે માર્ગ કરી મુક્યો છે પરિણામે તેમને મારે તો હાથકેન્દ્રથી ફો 'મમાઈ રીતર' નામની ખાન જગ્યા રાખી છે નૈરોળીમાં ઘાંઘા વાતો કરે છે કે આ લોકોના દરજી મરજોને લગાધને બદાને અગ્રેજોએ ખપાવી દીધા છે અને તેમાં દરજી પણ જે માયુ ઉચ્ચ કરે તેનું માયુ સલામત નથી આખા આફ્રિકામાં આ મમાઈ લોકોની બદાદુરી જાણીતી છે કોઈ મમાઈ યોદાનું ચિત્ર જુઓ તો આ શૌર્યનું તેમાં પ્રતિબિંબ દેખાશે કીકુસુ લાધ પણ તેમાં જ બદાદુર. તેઓ નિરંતર પોતાની પામે લાખા બાધા રાખે છે

આ બદાદુર મમાઈએને તેમની પોતાની બોડમાં જોવાનું મહાબાળ મને પ્રાપ્ત ન થયું નજ નૈરોળીમાં તેઓ ભાગે જ આવે છે, અને આવે છે ત્યારે તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નહિ નૈરોળીમાં તેઓ કપડા પહેલાં વિના ભાગે જ આવી શકે છે તેઓના કપડા મોટે ભાગે જાવોરોના ચામકાના હોય છે અને તેમને લાલ માટી તથા ચરખીથી રંગેલા હોય છે આ લોકો પોતાના માથામાં પણ લાલ માટી તથા ચરખાં લગાવે છે અને શરીરે પણ ચરખાં ચોળે છે. મમાઈ સ્ત્રીઓ બહુ બદાદુર હોય છે નૈરોળીની બજારમાં આ સ્ત્રીઓ પોતાનો બધો ભાર આપણી પેઠે માથા પર લેતી નથી પણ ઝોળા કરીને ઝોળાને

મમાઈ યોદા

ઝોળા ઉવાડા ખોલા પર ટુપડાનું અઢધિયુ લાકવામાં આવે છે

મસાઇ સ્ત્રીઓ હાથ તેમજ પગમાં તાખા પિત્તળના વાળાના મોટામોટા યુવળા પહેરે છે અને ડોકમાં પિત્તળના મોટા ધરેણા ધારે છે મસાઇ પુરુષો ન્યારે રંગમાં હોય ત્યારે માથામાં સુદર પીંછા ધારીને પુર જતામાં ફરે છે એ લોકોના સામાજિક રિવાજો, તેમના વહેમો, તેમની ધર્મમાન્યતાઓ, તેમનું કુટુંબજીવન, તેમની લોકવાર્તાઓ વગેરે જોવા જાણવાનો મને તો અવકાશ જ ન હતો એટલે એ મત્રા મારે જની કરવી પડી છે.

નાનાભાઈ

બાળપણથી ના પડે: લેખક, કલપતરામ કેશવલાલ દવે શ્રી મદરા આશ્રમનો હેવાલ પ્રસિદ્ધ કર્તા, સાહ્ય શિવજી દેવસિદ્ધ

શ્રી કડા પારીધાર કેળવણી ઉત્તેજક મડળ-કઠીનો ૧૯૮૦-૮૩નો વાર્ષિક અહેવાલ

શ્રી શ્રી રચનાકર્તાની જેન મિત્રમંડળ-બરવાળાના નિવેશો શ્રી હિંદીભૂમિ વિદ્યાર્થીબંધન-આવનગર: નાણાપ્રકરણ '૨૬-૨૭

શ્રી હિંદીભૂમિ વિદ્યાર્થીબંધન શું છે ?

શ્રી કાલિયાવાડ સમસ્ત બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીબંધન-ભુવા-અદનો મીષર્દ

જંગળાસી પોપટ પર અખતરો

[પાન ૫૧૧થી શરૂ]

આ રીતે માન માસ ચાલ્યા ગયા તે સ્મિયાન માન એક વાર નર સદેજ પાંખથી હતો. માદાએ એક ઇંડું મુક્યું. પણ ઇંડું એટલે કાઇ અચ્ચુ નહિ. દરેક પક્ષી પોતાના ઇંડાને જુદીજુદી રીતે સેવે છે. આ પક્ષીઓ શુ કરે છે તેનું કદાચે જ્ઞાન ન હતું, તેમજ તેમને માટે કુદરતી જેવા કૃત્રિમ માણે આંધવા માટે પુરતા સાધનો ન હતા. એટલે પ્રથમ ઇંડું સેવવા માટે ધાસ સિવાય બીજા સાધન આપવામા આવ્યા ન હતા. માધારણુ નિયમ એવો છે કે ઇંડાંમાથી ૨૧ દિવસ પછી અચ્ચુ નીકળે. આ ઇંડાંમાંથી તો તેટલા દિવસ પછી પણ કંઈ નીકળ્યું નહિ. આ શુક્ર-સુગમ ધામ નાખવાથી પણ ચુસ્તે થતુ તેમજે ધાસને ફર ફેડા દીધુ અને અંતે ઇંડાને પણ કેડી નાખ્યુ ત્યાર પછી તેમને ખેસવા માટે જાડની એક નાની ડાળા પિંજરામાં મુકવામા આવી અને પિંજરાને જુદીજુદી જાતના પીંછા વગેરેથી ઢાંકી દેવામા આવ્યું. કે જેથી તેઓ પ્રજનન માટે વધારે સરસતા મેળવે ત્યાર નિવસ પછી માદાએ એક ઇંડું મુક્યું. આ વખતે ધાસને જાણે સેવવાની સગવડ માટે એક માટલું બરાબર પિંજરામાં મો સામે જ મુકવામા આવ્યું. ત્યાર પછી જ્યારે પાંચ ઇંડા ગયા ત્યારે વધારે મોટું માટલું મુકવામા, આવ્યું અને માદા સેવવા બેસી પણ ઘણી વાર ઇંડા દહી જતા ત્યારે તેમને ઠેકાણે મુકવા અને ઇંડું સાચું છે કે ખોટું તે પારખવા રા. કચનરાખને ઇંડાને અડકતું પડતુ. આ ઇંડાંનું પરિણામ ૨૧ નિવસ પછી એટલું જ નિરાશાજનક આવ્યું. ઇંડાને અડકવા જતાં એક વાર તો રા. કચનરાખને પોપટ એવો સખત કર્યો કે ઘણા દિવસ સુધી તેમને દાઢ બેસી પડી ગયો. પછી માટલાને જાણે એક જાડના ચરને મરી તેમા ઇંડા સેવવા માટે ગોઠવણુ કરી તેમા માદાએ પાંચ ઇંડાં મુક્યાં. પણ એક દિવસ પક્ષીઓ એ જગ્યામા મત્રવાઈ ગયા અને કચનભાઈએ તેમને ખાનથી ખદાર લઈ લીધા ન હોત તો મરી પણ જાત.

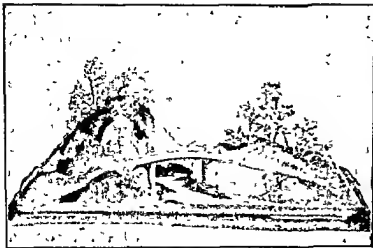
આ દરેક ઇંડા મુકાની વખતે તેમણી અચ્ચું કેમ નહિ નીકળ્યું હોય તેની કચનભાઈ તે વિષયના બાજુકાગે સાચે ચર્ચા કરના અને એવા દરેક ઇંડાને

ખાનપૂર્વકે અંદરથી તપાસવામા આવતું. તેની રીતે છેલ્લું ઇંડું તપાસતા તેની અંદર પક્ષીના શરીરનો આકાર માલુમ પડ્યો. ત્યાર પછી માદાએ ફરી ત્રણ ઇંડા મુક્યાં. આ વખતે એક બનાવટી ખડક જેવું કરી તેની ઉપર ઇંડાં સેવવા માટે માટલું મુકવામા આવ્યું. આ ત્રણમાંનાં એકમાથી ૩૧ દિવસ પછી એક અચ્ચું નીકળ્યું.

કેટલાયે મદિનાની મહેનત પછી, આવું અશક્ય માનેલું પરિણામ આવવાથી રા. કચનરાખને અને પક્ષી-વિજ્ઞાનના બીજા બાજુકાગે જે જાનકે ઘણે દરેક-તે કલ્પાય તેવા નથી અને તેની મહેનતનો તો ખ્યાલ જ આવે તેમ નથી. છતાં એ કેટલી સતત મહેનત દરેક તે તો આને પણ જે ઉલ્લાસથી તેઓ આ વિષે વાત કરે છે તે 'પરથી' જાણી શકાય તેમ છે. બીજા ઇંડાંમાંથી ત્યારે નિવસ પછી અચ્ચું નીકળ્યું અને ત્રીજું ઇંડું ખાલી ગયું ત્રીજી, ત્રીજી અને ચોથી વાર ત્રણત્રણ ઇંડાંમાંથી અચ્ચું જાણે નીકળેલાં. પણ ત્રણ પૈકી ત્રીજી વારમા એક અચ્ચું ઘણું નંગણુ હતું તે નરન મરી ગયું, અને બીજાને તેનાં માળાંયે મારી નાખ્યું. ચોથી વારમા અને જ્યારે તજળા હતા. તે માના એકને રા. કચનરાખે પોતાની પાસે ઉછેરું તે એટલું તો હેવાયુ થયું કે કચનરાખની એ દિવસની અનિવાર્ય ગેરલાજબીમા કીજનશકને મરી ગયું. પાંચમી વાર ત્રણ ઇંડામાંથી ત્રણ અચ્ચું નીકળ્યા. આ વખતનું પરિણામ જ સૌથી વધારે સંતોષકારક હતું. કેમકે ગંધા જ ઇંડા સુધરિત હતાં. માદામાં હવે વાંચેલાં મુકવાનો અંચ પણ રહ્યા ન હતા. જ્યારે છઠી વાર તેમજે બેલાં મુક્યા ત્યારે બેનેને છુદા પાડવામાં આવ્યા.

આ રીતે ત્રણ વરસના સતત પરિશ્રમે આ પતન ફેરવેલું ઘણે. દિલ્હા પક્ષીવિજ્ઞાનના ઇનિશિયમમા આ જાતવ પ્રથમ જ છે. જે આવી મહેનત વિશ્વા-વનમા કાઢાએ કરી હોત તો તેની ઉપર શાળાથી અને કોઈઓના વરમાદ વસ્ત્યા હોત. અને અહીં પણ છવન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો કોઈ પણ અભ્યાસી રા. કચનરાખને અભિનંદન આપ્યા વિના રહી શકશે નહિ.

બૉન-કી

જાપાની કળાનો એક પ્રકાર

જાપાની ભાષામાં 'બૉન' એટલે મોટા યાજ અને 'કી' એટલે કુદરતી દેખાવ એક મોટા યાજમાં બનાવેલો કુદરતી દેખાવ, —એટલા પરથી તેનો અર્થ સમજાઈ જશે.

ઘરમાં એક ખુણાના ટેબલ પર એક મોટા યાજમાં કુદરતનો કોઈ નાનકડો દેખાવ, ચીતરેલો નહિ પણ ચારે બાજુથી અરેખર જોઈ શકાય એવો ગોઠવેલો હોય એની કલ્પના કરી શકો તે આ 'બૉન-કી'નો તમને ખ્યાલ આવશે એ દેખાવને જુદાજુદા હાયા-પ્રકારથી વિવિધ રંગી બતાવી શકાય, અથવા જુદા-જુદા સ્થાનમાં રાખી, તેના પર ખુર્શીદાર શેરાનીથી નવાનવા પડછાયા પાડી સુશોભિત કે સુશોભન દેખાવો બતાવી શકાય આવી નાનકડી, કાલ્પનિક લાગતી, જતા કોઈ વૈતથાઓને વનવાની સૃષ્ટિ હોય એવી આજેહુ દેખાવની પ્રકૃતિ એ 'બૉન-કી'.

જગતની પ્રગ્નઓમાં પોતાની અવનવી ને લાક્ષણિક કળા માટે વિખ્યાત થએલા જાપાનીઓની અદ્ભુત કલાશક્તિ બતાવનારા અનેક જાનના પ્રકારમાં બૉન-કી પણ એક ગણાય છે, અને અત્યારે જેઓ પાસે તે બનાવવાની-કુશળતા છે તેઓને પોતાની કળા ખાસ રીતે બતાવવાનું સાધન છે.

જાપાને પોતાની (ચિત્ર)લિપિ જેમ પોતાના

પડોડી મીન પામેથી લીધી તે જ પ્રમાણે કળાના પ્રથમ પાઠ મીખવા માટે પણ જાપાનીઓ નવમાં મૈકામાં ચીની કળાકારોને જ ચરણે બેસાડતા, તથા યુગપતી પહેલા ૬૦૦ વર્ષ અગાઉ ખંડેરો કોરના મીખ્યા હતા અને આ વિષયમાં જે તત્ત્વ ખામ છે તે—કુદરતી બગીચા ઉભા કરવાનું પણ શીખ્યા હતા આજ તો તેઓ એ બંને વિદ્યામાં આગળ છે.

જાપાની બગીચો કરવા માટે ફ્રેન્ચી યુવત્રોડ કે વિલાયતી લોખંડના મળિયાની જરૂર પડતી નથી.

ફેટલીક વાર તો તેમાં એછે ધુલ ન હોવા માત્ર પથ્થર જ પથરા હોય. પણ પથરા એટલે? કોઈ ચિત્ર-વિચિત્ર રંગના, વિવિધ કદના, લીમાં ને ધારોવાળા, કોઈ અજબ આકર્ષક અને નવીનરીતે, અવ્યવસ્થિત દેખાવ જતા ચોક્કસ ગોઠવણુવાળા આવા બગીચા કે પછી કોઈ દેખાવની નાના રૂપમાં બનાવટ કરી શાળીમાં સુધી તે દીવાનખાનામાં પથરાવો એ 'બૉન-કી' થઈ.

બૉન-કીનો પ્રાચીન કાલિદાસ ઝાખો છે, પણ એટલું નહીં કે એ ચીનમાંથી જાપાનમાં આવી દુનિયાની કંઈ કળાકારીગીરીઓનો પોતા ચીનમાંથી જ હજારો વર્ષ પહેલાથી શરૂ થતો જણાયો છે અને ચીનની ઘણી બાબતો હિંદમાંથી આવી એમ કહેવાય છે; એટલે આ 'બૉન-કી'ની કલ્પનાનું મુળ પણ હિંદને જ આભારી છે એમ મનાય છે.

દમમાં સૈકામાં જાપાને કળામાં ચીનની અમર પર પોતાની હાથ ઉપાડવા માઠી અને પોતાના વિચાર તથા રહેણી પ્રમાણે કળામાં વલણ પકડ્યું છે. ૧૪૭૨ થી ૧૮૪૪ સુધી વાસલો ઉપર કે નાની શાળાઓમાં બૉન-કી બનતી, પણ એમણીમંત્રી સદીમાં તે આ 'બૉન-કી' બાઈનો રાફડો જ ફાટ્યો દેખાય છે.

અત્યારે જેન ધર્મમાં શત્રુત્વ કે મિત્રતાના આવા બૉન-કી જેવા નાનકડા નમુનાઓ મોટા ઉત્સવ પ્રસંગે રજવામાં આવે છે, પણ તેમાં બૉન-કીના હજારમાં બાજેમો પણ કલાપ્રેમ હોતો નથી.

—તત્તો

આ નમો યોગક રંગીલા બાન-કી-લોએ એક
'બીદુકાઈ' એટલે. સંસ્કારી સમાજ સ્થાપી ઇજુબી
નામના કલાકારે તેમાં નવાનવા પદાર્થો દાખલ કરી
બાન-કીન રૂપ બદાલ્યું એ ઇજુબી અને તોયામા
નામના એક ખીન્ન કારીગર વચ્ચે દરીફાઈ થઈ
થઈ. તેમાંથી મોટા વાણ પડ્યા અને કલાપથો ચપાયા.
પરિણામે તો તેથી કારીગરી વધી, અને આજે
વતપાનના બાન-કી બહુ લોકપ્રિય કળા થઈ પડી
છે. ટોકિયોમાં બાન-કીના નમુનાઓનું મોટું વાર્ષિક
પ્રદર્શન ભરાય છે અને મોટા ગજવુરો પણ તેમાં
રસ લે છે તથા એ કળાને ઉત્તેજન આપે છે.

ભાઈ હેન

કુલ વેરાય રે કુલ વેરાય;
વરિા દસે ત્યા કુલ વેરાય.
મોતી પથરાય રે મોતી પથરાય,
બહેની દસે ત્યા મોતી પથરાય
ભાઈજાના કુલની વેળી કુંથાય,
વેળી બાંધાને બહેન રમવા જાય.
બહેનજાના મોતીની માળા મગાય,
માળા પહેરીને ભાઈ જમવા જાય.
કુલ વેરાય રે કુલ વેરાય;
વરિા દસે ત્યા કુલ વેરાય.

૨.

ચકલો

કોઈ એક ધરડી ધોળાણ એકવાર હુમરાં ધોતી
દતી ત્યા એક ચકલો ઉડીને આવ્યો અને
ખાવાનું ધારીને ધોળાણની ચોખ્ખાની ખેજ ખાઈ ગયો.
ચકલો એના પાડોશીનો પાળેલો દતો. પણ ધોળાણને
એવો તો કાળ ચડેલો કે એણે ચકલોને પકડી તેની
છબ તોડી લીધી. ચકલો તો ચીમો નોખતો પર્વત
તરફ ઉડી ગયો.

કેટલાક દિવસો પછી ચકલોનાં પાળનાર ડોસા-
ડોસીને આ વાતની ખબર પડી, એટલે તેઓ બંને પરનાર
છેડીને ચકલોની શોધમાં ગામ આમવાસના વનોવત
ભ્રમ્યા છેવટે એક પર્વતની ખીણમાં એમને પોતાનું
વંદાકું પંખી મળી આવ્યું.

ચકલો પણ પોતાના મલિકને જોઈને ખુશ થઈ
થયો. પણ દસે ચીં ચીં કરીને એ પોતાનો આનંદ
ખતારી શક્યો નહિ. છબ તુરી જવાને લીધે એ મુંઝો

ફે ટો આ ફી ની

નવી ઇનામી હરીફાઈ

ગીવાળી અકવાળી ફેટાઆફીની હરીફાઈનું પરિણામ આ અક-
માની ફેટાઆફીમાં જાહેર થાય છે એ જ સર્જન તરફથી
ખીજ નવી હરીફાઈ માટે ખીન્ન બે ઇનામો રજુ થયા છે
સાધાજીવનતાં દરથો

એ વિષય ઉપરના વિચિત્ર ફેટાઆફી હરીફાઈ માટે ચામચામા
આવે છે મહાશિવરાત્રી પહેલાં બધા ફેટાઆફી તરીને સર-
નામે પહોંચી જ્યાં જોઈએ ખીજ રાતેો અમીટ યુજન જ
(૧) આહક-ખીન્ન આહક ફેા આમા ભાગ લઈ રાકયો.
(૨) ફેટાઆફી માઉન્ટ કરેલા ન હોવા જોઈએ અને હરેકની
પાછળ, પાંદડાને પોતાનું પુર નામકામ તથા ફેટોની વિષતો
જાણાવવી (૩) ધધાહરીઓ શાગ નહિ લઈ શકે. (૪)
ફેટાઆફી પોસ્ટકાર્ડથી મોટો હોવા ન જોઈએ (૫) ઇનામ
મળેલા ફેટાઆફી પાછા મોકલારી નહિ (૬) બાકીના
ફેટાઆફી પાછા મેળવવા ઇચ્છનારે સાથે પોસ્ટેજ મોકલવું

અથાણું

વધીએ અસીકને પ્રગટ, 'ફરિયાદીને તમે દિઆળ
પાન બોલે એટલે એણે શું કહ્યું ?'
'એણે મને જાહેરમાં જરા કહ્યું'
'એમ કે ? એટલે તમે શું કહ્યું ?'
'એટલે હું સીધો આવ્યો ત્યા જ આભોયો'

૩

જમવા આવનાર-આ કમાલ બહુ જ મોટો છે!
વીશીસજો-વાહ ! આ બહુ શાખખા લાગે છે !
સાહ જમ્યા તો કાંઈ પણ બોલ્યા વગર એ કમાલે હાથ
સાફ કરી ગયા, ને એક આપ જ મોટો કહેનાર નીકળ્યા !

બની ગયો દત્તો તોગણુ ચક્રલાએ એમને પોતાને ઘેર આવના સનમા સમગળ્યા

ચક્રલાએ તો ભાતલાનના ભોજન કરીને વૃદ્ધ જાનેને જમાડ્યા, અને ચક્રીરાણી તથા એના બચ્ચા પોતાના એ ઘરડા માલિકની આસપાસ હેરાફેરા કરીને હેત બનાવવા મુક્યા એટલેથી આતિથ્ય પુર ન થયુ તે ચક્રલાએ પોતાની પાખો કક્કારીને કંદકાએનો નાચ કરી જતાવ્યો !

હવે ડોસોડોસી ઘેર જ્યાં તૈયાર થયા, એટલે ચક્રલા પરાગની જે ટોપલીઓ લઇ આવ્યો અને પોતાના જુના ત્રાસીકને કહ્યું, 'આમા એકે દળી છી, બીજી ભારે છે આપ કથી પસંદ કરો છો ?'

જુકો જોડ્યો, 'હુ તો આ દળી લઇશ એક તો અમે ઘરડા અને વળી વાટ લાખી રહી.'

ડોસોડોસીએ ઘેર જઈને પેટી ઉપાડી જોઈ અંદર તો સોનું રૂપુ રતન અને રેશમી વસ્ત્રો અને જાનના દરખનો પાટ ન રહ્યો પણ જ્યાં જામુ કાઢીને ટોપલી ખાલી કરવા જાય છે, ત્યાં તો વળી પાછી એ ભરાઇ ગઈ ! ઘરડા તો કાઢીકાઢીને થાક્યા, પણ ટોપલી જ ખાલી ન થાય ને સોનું રૂપુ રતન અને રેશમી વસ્ત્રો ખુટે જ નહિ ! પેલા મરીજ ડોસોડોસી તો મુખીમુખી થઇ ગયા.

હવે પેલી ધોળણુને આવાતની જાણ થઇ જાની રીતે એણે ચક્રલાનું કામકેટલાણું મેળવી લીધુ, અને આશામા ને આશામા ચાથી ચક્રલાને મળ્યા.

પર્વતની ખીણમા ધોળણુને ચક્રલા મળી ગયો. ચક્રલાએ એને પણ પોતાને ઘેર લઇ જઇ આગતા-રવાગતા કરી અને પછી સામે જે ટોપલીઓ મુકી ગમે તે એક પસંદ કરવા કહ્યું ધોળણુ લાલમા પડીને ભારે પેટી પસંદ કરી મનમાં ધારેલું કે દળતી પેટી કરતા ભારે પેટીમા વધુ મત્તા દશે

માડમાડ પેટી ઉપાડીને ધોળણુ તો ઘેર આવી. પણ આવીને પેટીનું ટાકણુ ઉઘાડે છે ત્યાં અંદરથી એક મોટો રાક્ષસ લાઉલાઉ કરતો નીકળ્યો અને ધોળણુને ખાઇ ગયો.

(જાણની વાત)

રાજપુત જીવનમંથા - બગાળીમાંથી અનુવાદ, કરનાર, નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ પ્રગટ કરનાર, પુસ્તકલેખક સ. સ. મડળ, લિ વડોદરા, કી ૧-૦-૦

ગાલિલ

કરતકની જાનકીલાના ઉત્તરોમાંથી બધા પુરા સાચા નીચેના પણ બાધગીના છે. ઇનામ તેમને ચોકસાસે (૧) બાલસિદ્ધ-જી સિંચસિદ્ધ-આવનનર (૨) બદેચરદાસ ત્રિવેની-કારમ (૩) ઇશ્વરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ-આણુદ (૪) જંતુપ્રસાદ-કસાદી

પરો જવાબ નીચે મુજબ :
(૧) ઉટ બાલુમા (૨) ગણિત-ગરમત : (૧) કમજાનો બાધ તબુ, વિમજાનો બાઈ જતુ, ચપાનો બાઈ જતુ ને ગંગાનો બાઈ મજુ. (૨) રૂપો રૂપડ
(૩) ૨૨ પંક્તિ, ૧૪ પદ્ય (૩) દસમા

માણસના માથા ઉપર મીણુખતી મુકવાથી પાછીના નર તે બાઈ રાકતો નહિ (૪) ઉઠ આ બરવગીત તુજ વાટ જુએ છે જગત કાલને ઘાટ (૫) પહેલા, સાકળના એક કદમની ત્રણે કડીઆને કાપ મુકાવના પછી તે ત્રણ કડીઆ વળી બીજી ચાર 'કદમાને જોડી દેવા આ રીતે છ આના મજુરી જર્થા સાકળ આખી બનાવી રાક્ષસ (૬) પિતા-પુત્ર

અથાણું

એક દેનિક છાપાના તત્રીએ પોતાની ઇકન પાસે મોટે અક્ષરે લખીને નોટિસ ચોડી હતી. ' ચોકસાઈ ! ચોકસાઈ ! ચોકસાઈ ! ' એક ફિસ તેની આફિસમા નવો નોટર સ્વેચ્છા રીપોર્ટર એક બહેર લાખણુના રીપોર્ટ લઈને આવ્યો વાચતા-વાચતા તત્રીની નજર તેમાંની નીચેની લીટી પર પડી ' ૩૯૯૯ આખ વક્રા તરફ લાકી રહી હતી ! '

તત્રી જઈને તત્રીએ બ્રાડ પાડી, ' આ વાકયમાં તમે કેવી ચાલગાઈ કરો છો એનું જાન છે ? '

' સાહેબ, એમાં ચાલગાઈ નથી, પણ ચોકસાઈ છે ' જવાબ મળ્યો ' ચોટવર્ગમાંનો એક માણસ કાણુ હતો ! '

સ્વીકાર

હજેરીને તારણુહાર સંપાદક, ' હવેચંદ મેધાણી, પ્રકાશક, અમૃતલાલ દક્ષપત્રભાઈ રોક, રાણપુર, કી ૦-૮-૦, પાકુ પુકુ ૦-૧૨-૦

- સોરકી બહારવટિયા. સંપાદક, પ્રકાશક તથા કીમત ઉપર મુજબ

મહારાષ્ટ્ર જીવનમંથા બગાળીમાંથી અનુવાદ, કરનાર, નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ, પ્રગટ કરનાર, પુસ્તકલેખક સ. સ. મડળ, લિ વડોદરા, કી ૧-૮-૦.

માધુકરી

અધ્યાનિરતાનના અમીર ના. અમાનુદલાખાન

વિકલ કાળ દર વાલુ કપાતવે,
હરીંગ નાંધ ધસર આ'ગરે,
અવલ રહી નજ ચેરુ મમાણે
ફેળે વિશ્વારો

નિશા બધે કાપાર જમાવે,
મતુણાસને છે ગમસરવે;
ધરો મકલ સવિરાય સવારે
ફેળે વિશ્વારો

ઉચ્ચ જીવનની આરા લગારે,
હળવી ના પડવા હ દેને;
એક સમે નિર્લે તે ફરો
ફેળે વિશ્વારો

જા જા
અધીર જનીશ મા,
આરા ત્યજરા મા;
લેરા હરીશ મા;
ધન લાળી

ફેડારો વિજયારો અતે,
ધન ધેરાયું ને સુંઝવે;
પથ વિકલ દેખી ના મળેને
વધને દું આગે.
(મખેયું)

આપણા દેશની વાયવ્ય સરહદ ઉપર આવેલા આપણા સાખ-પડોશી અધ્યાનિરતાન વિષે આપણે કેટલું જ્ઞાન ધરાવીએ છીએ એના સંવાલ ફરક વધુ ને પોતાની ભત્રે પુછી જોયો તો અરમ આવશે મારદેનના ઇતિહાસમા અધ્યાન નિમગ્ન નામ આવેલું, અને હિંદના નકશામા વાયવ્ય છુણા પર એક પહાડી દેશમા 'અધ્યાનિરતાન' અર્ધેલા વાવેલા—એ સિવાય એનું કેટલું વધારે સ્મરણ આપણને છે ?

બ્રિટિશ સરકાર સાથેના સંબંધમાથી શુન ધરને સ્વતંત્ર થયા પછી એણે પહેલુ કામ પોતાની ઉપર વ્યુમ્બે રહેલા રસિયન બંદને નાબુદ કરવાનું કર્યું અને પછી તો એ દેશે અદ્ભુત જડપથી પ્રગતિ કરવા માંડી છે. ટુર્કમનના કમાલ પાગાએ જેમ કુક વખતમા જુનની અટથમુર્તી સારદાસમા દેશમાથી નાબુદ કરી કોઈ જ્યવત રચનાગમિત્રી જતે અગાઉ નાંધે એણે એના ઉમદા અને બલ્ય મનવિનો અગતાર કરી બતાવ્યો, તેમ અધ્યાનિરતાનને આટલી જડપી ઉમતિના રાહ પર મુકવાનુ માન તેના અજ્ઞાના રાજકર્તા ના અમીર અમાનુદલાખાનને ઘટે છે.

અત્યારે જુલાએલો ને માત્ર રાસ્તોના પર્ના ઉપર રહેલો સાચા રાજવીનો આદર્શ એ અમીર પુરો પાડે છે સત્ત એ દુમ્મી છે ને રાખ્ય એ તેને સોપા-કોશી મિક્ત છે. સત્ત દેશને ને સ્વતંત્રતા માલિક નથી પણ પરપરાને નીમા-એલો તોડર છે એ બાળના પર એ પોતાનું જીવન ગાણે છે ખીલ સલગોની જેમ એના દિવસો વૈભવની ગાદી પર મોજયોખમાં નથી ચીતવા, પણ જોલા પડોટિવાથી મોડી સાત સુધી પ્રત્ન-પાલનની અખડ જોહમત અને ચિંતનમાં વીતે છે. એના સરીક પર ફેવ કેસા, જરિયન નમા અને હીરામોતીનાં હામીનગિા કંકેરા નથી હોતે, પણ પોતાના જ દેશમા અનેકી બંડી ખાદીના કોટ-બીચિત્ર, અધ્યાનિરતાનના જ કારખાનામાં બનેલા નંડા ચામડાના ચોટાળ ઘાટના છુટ અને હાથમા કાડા ઉપર સાદું ચાંદીનું ચોરસ પરિવાજ, આટલી ઓખેમા એના વસ્ત્રાણુવળી સમાપ્તિ થાય છે

એનું ખડતલ કાણુડી સરીક પહાડી રસતાઓની ઘોડેસવારી અને ગિાકારો જેટલી રાકે છે, તેમ છેલ્લામા છેલ્લી ઢળની મેંદરો અને કોરાધેનો ચલાવવા ઉપર પણ એના અજોગ કાણુ છે ને દેટાટોશનના દિવસોમા એ ગાદીએ બેઠો, બ્રિટિશો સાથે લડાઈ બંદર કરી ને હવામા રહાંરહા દુસ્મનોના ચોરાધેનોને પોતાની રાજધાની પર દોર્યોમાને દુમ્મી કરના જેવા ત્વારથી એણે અર્વાચીન વિજ્ઞાનની એ બધી ભુનાવણ પર કાણુ મેળવવાની ઝાંઝ વાળેલી આજે તો એ બલબલા માણસો મોમાં આશ્ચર્યથી આજના ધાલે એના એના હસતાદ બની ગયા છે.

કેવલજીનું સુવ તો એ બજાબર સમજે છે એ બંદે છે કે દુનિયાને દેશોની દોડાહાર ખજેખમા મિલાવીને સમાન દક્ષી એ પોતાના દેશને હોલો સખવો

ના અમીર - નમ્બારી સામ્યવાન

હોય તો વિદ્યા અને વિજ્ઞાનના એકેએક આનની પ્રગતિમાં કુનિયાની એકાએક એજી ધપતા રહેતુ તેથી આને માટે એજી પોતાના દેશના સુનદા નુજાન વિદ્યાર્થીઓને યુરોપ માકવીને ત્યાના વિદ્યા-દુનર પોતાને ત્યા આજી ઉનારવા તથા પોતાના દેશના હથોગ્રાને ખીલવવા માકયા છે પોતાની ભૂમિના ગર્જેમા રહેલી ખનીજની કીમતી ખાજીની ને ખીલવણી પર-દેશી સત્તાની કુસતી હેઠળ નહોતી થઈ સમી તેને માટે આજે એજી અપાઠાળય પનકા ભરવા માકયા છે, અને પોતાના દેશને વિકાસની સપૂર્ણ રિથતિએ પહોચાડવાની મદ-ત્તાકાસી પાછળ એ મથી રહ્યા છે સાથે સાથે એ કહે છે કે અફઘાનિસ્તાન અફઘાનેને માટે છે, અને એની સમૃદ્ધિને અદેમતના કળ એ જ ભોગવશે—પરદેશી કુતિવાળાઓ ને સત્તાધીશો નહિ.

અફઘાનિસ્તાનમાં હિંદુ ધર્મ પાળનારઓ પશુ છે, તેમના દેગો પશુ છે એ જવાને અગાઉ ને મમાન હક નહોતા તે અમીર અમાનુશ્વાખાને મુસલમાનોની જરોળર બરવા છે, અને તેમની લાગજની માન આપી સમયમાથી એવય અટકાવે છે

મનના સામાન્ય વર્ગમાં તો એજી કેળવણીને છુટથી પ્રચાર આરબી દીધો છે નિરાણેના મકાનો બધાવવામાં પોતાના નાનકડા દેશને મોટા પૈસા નિરર્થક ન રોકવા પડે એ માટે તેજી પોતાની મહેલાતોના દીવાનખાના ખુલ્લા મુખી તેમાં રૈયતના બાળકોની શાળાઓ ચલાવવા માકી છે એના માતાએ કાણુવમાં બેલેલી કન્યાશળામાં એ દબર ઉપસન કન્યાઓ ધાર્મિક તથા સાથેસાથ આધુનિક શિક્ષણ છે

આમ ધીમી પણ અતિ સચોટ રીતે અમીર પોતાની પ્રાંતના અગ્રે એક પડા એક ખીલવવા માકયા છે

આજ હવે એ બને યુરોપને પ્રવારે જવા નીકળ્યા છે પણ એ પ્રવાસ હિંદના રાજમહારાજાઓની જેકે વિવાયતમ વિલાસમાં પોતાના સંસ્કૃતી આરબની યેલીએ માકી કરતા માટે નથી એ તો ત્યાંના દેશોની સમકીય, આર્થિક ઐથોગિક અને સામાજિક મસ્યાઓને અબ્યાસ કરતા બધ છે, દલિ વિરાળ કરી તેમના ઉચ્ચ તત્વો મડક કરવાની મુસદ્દી બધ છે પ્રવાસના એ અગ્રવાસમાંથી સંસ્કારી, સળજ ને સમૃદ્ધ અફઘાનિસ્તાન સરજવાના એને રમ્પા છે

હવે ગઈકાલની ઘાત મુખી પગલ મણાતા અફઘાનિસ્તાને, આજ માત્ર આશળીને વેટે ગળી શકાય એટલા વર્ષમાં કેટલી મગનિ સાધી લીધી છે! અફઘાનિસ્તાન દેશને કુનિયાની સમકારી સત્તાઓમાં એકસ સ્થાને છે અફઘાનિસ્તાનના અમીર જગનના સમ્મતીએ ને સમરસાસકો વચ્ચે સમાન હકથી ઉત્તર મસ્તકે ફરી રાકે છે અફઘાનિસ્તાનના નુજાન પ્રમળગેના યુરોપ ને અમેરિકાના દેશોમાં આધુનિક જમાનાની એકેએક વિદ્યા-વિજ્ઞાન દુનરની તાલીમ લઈ રહ્યા છે, ને કલ સત્રારે એ નવચોલીઆ ને ચેતનના નુજાળથી હજગતા તાલીમમાં કેઈ બંદુગરની સુલિની જેમ પોતાના દેશ પર એ વિદ્યા-વિજ્ઞાન ને દુનરની કુસતી નાખી તેને મુખ, સપનિ ને કડકોલથી ઉમરાતા નદનન મમે બનાવી દેશે હિંદુસ્તાન પોતાની આ મૃત્યુ સમી પરતગતની કારમી નિદ્રામાં આમતેમ એ પડખા ફરી ત્યા તો એ બેઆ નેવડો અફઘાનિસ્તાન જગનની પ્રલંબે વચ્ચે સમાન હકે,

વિચારણા મુખે ને સમગ્રી સાક્ષિએ વિચારતા હશે આ બધાનું કારણ? કારણ કે અધ્યાનિરતાન રવતન છે, એની પ્રભા રવતન છે, એનો રાત્ર રવતન છે હિંદુસ્તાન ખુલ્લું કાલ સવારે એથી જે અજબ પ્રગટિ બતાવી જગતને આ-ધર્મમુદે જાગવી શકે એમ છે,—માત્ર એક જ વસ્તુ હોય તો! રવતનતા! રવતનતા!

કાઠિયાવાડનું તૂટ કલાને મંદિરે

આજથી બરાબર એક વર્ષે ઉપર, અથા માગસરના અકબાં અમે ફ્રેન્ચ શિક્ષી મિ. હર્બર્ટ હેન્ડેલાઈને લીધેલી કાઠિયાવાડની મુલાકાત નોંધી હતી નબનગરની માઠી રથાપનાર પોતાના વડવા પહેલા નમસાહેબની મુર્તિ શિલ્પમાં હતા-રથા માટે તામકાર નમસાહેબ રણજીતસિંહે પારીસના એ નામગીન મિશ્નને પોતાને આજીવ આમળો હતો, અને તેણે પોતાના કામ માટે કાઠિયાવાડી ઘોડાં, તથા નીસાના પાયાક વગેરેના કાર્યાં એના માણસોની વડે તેવાર કર્યા હતાં એ હકીકત અમે એ અકબાં એ શિક્ષીની કલાકૃતિ-તાની યોગ્ય પ્રગંસા સામે આપી છે

આદિ નમસાહેબની જે મુર્તિ ધરાવતી હતી તેના વા-ડાના મોટેલ-નમુના-તરીકે નબનગરના રાત્ર-તમેલાનો દોષથી સુદ ને કારણે વાળી ઘોડો અમિનીકુમાર પસંદ કરવામાં આવ્યો અને શિક્ષીએ પોતાના કામ માટે તે પસંદ કર્યા એનાં તે કરી લીધા. ખૂબ શિક્ષીને તે વાત ખાબ કાન્સ જુડ હતા, એટલે પોતે ત્યાં જે મૂળ મુર્તિ બનાવવાનો હતો તેના મોટેલ માટે આવો સુદ કાઠિયાવાડી ઘોડો કપાથી કાઢતો એની મુશ્કેલીમાં એ હતો સનેય-વરાત નમસાહેબ શિક્ષીની મુલાકાતે આવી વડવા અને મિ. હેન્ડેલાઈને પોતાની વિચારણા એમને જણાવી કહ્યું કે 'આવા ખુબસુરત ઘોડા વિના માત્ર કામ મુકેલ થઈ પડશે નમનગર પારીસની પડખે હોત તો અમિનીકુમારનો સુદ જીવત માણ હું મૂર્તિમાં હવારી રાત્ર હવે તો મારા દેખિયા, ફેરિયાકે અને કોઈક અરખી. ઘોડા વડે હું ચલાવી લઈશ'

નમસાહેબ એકાએક જોઈ હડયા, 'બીજો કોઈ અરખી ઘોડો કે કાઠિયાવાડી ને અરખી નહત જ જુડી છે એ કેમ અને?' અને એક પળ વિચાર કરી સાન્વિધી કર્યું, 'તમારા કામમાં અમિનીનો ઉપયોગ જ હોય તો હું એને ખુશીથી પારીસ પોકડું' ના. નમસાહેબના આ રાજદોમાં કયા પ્રત્યેનો પ્રેમ અને કલાકાર પ્રત્યેનો સમ્મતિય રપક હતો, જે કલાની સહુદય ભુજ વગર હદિ પ્રગટ થવા નથી એમના આ લગ્ન હેતુ, હવાર નિશ્ચય ને કલાની પ્રીતિને જેન્ય શિક્ષી તો છક થઈ ગયે

શિક્ષી પારીસ પહોંચ્યા પછી ઘોડાં જ અઠવાડિયામાં અમિનીકુમાર રવાના થયાને એને તાર મળ્યો અને ઘોડા

અમિનીકુમાર

દિવસમાં તો અમિનીકુમાર માર્સેલ બંદે ભતરીને પારીસ આવ્યો અમિનીકુમાર આગમન એ પારીસના જીવનનું એક અજબ દરશ હતું શિક્ષીના મોટેલ તરીકે આપડી લાખી સફર કરીને એક ઘોડો આને છે એ વિચારે કલા-રોષીન ફ્રેન્ચ પ્રગ હર્બેરો થઈ ગઈ

જગત આવાના અમલદારો, પોલિસો અને કોટકમરી લોકોની મેળની—સો કળામાંથી હતરતા એ અજબ માણને એવા એનાં થવા. કળામાંની કળા એવ પર મોખ્ખી ખુબસુરત માત પાડતો ઘોળો બારતા એવા અમિનીકુમાર દેખાયા—રેપરી ગમકાટવાળો, માનીકી મુખપ્રતિ ચારત માણે ગર્વથી હવ રાખીને એમર પોતાની ખુબસુરત આપો ફેરવતો ને રચાબમાં અભિયાળી કાનસુરી બેઝોને ભેળા કરતા તે મોડી પા હળે. ને પછી ૧૯૪૮ માઈલની લાખી સફર પુરી કરી હમામદાર કમ દેતો ફ્રેન્ચ એમ પર કનચો, અને અજબ નજરમાન વનગનાઈ કરતો આગળ આદ્યો બહુ કોઈ પરીબોની વાતોમાનો પાણીપથો ઘોડો હોય કે દિલી કલમના ચિત્રમનો અમ સજીવને થઈને પુધા પર રથવા હતો હોય એવું જ પારીસની પ્રગને થઈ ગયું!

જુજ વખતમાં અમિનીકુમાર એ નવી ભામને અનુકુળ થઈ ગયો અને ફેરલાક દિવસ કામમાં વિત્યા પછી શિક્ષીએ અખંડ ઉલોચથી ઘોડાનું માનીનું ડાકું તૈયાર કર્યું પછી એક (અનુસધાન મિજલસને છેડે)

ઈ સ. ૧૯૦૪ની પાત છે અમે-
રિકાના એક ટાણીની દીવાદારીને રખે-
વાળા, એક દિવસ રાત પડવા આવી
અને દીવો કરવા જવાને વખત થયો
તો યે પેર ન આવ્યો. એની શ્રી શોભા
નીકળી જાય છે તો ખડક પર અ-
ચાનક મૃત્યુ પામેલા પતિનું શબ પડેલું
આપૂર્વ ધીરજ રાખી રાખ આરણીમા
મુખી એ દીવાદારી પર ચડી દીવો તો
કર્યો પણ કાચ કરતા રાખરાનો સચો
કેમ ચલાવવો તેની એને ખબર નહિ
તેથી આખી રાત ત્યાજ કાઢી રહી
તેણે હાથથી કાચ ફેરવ્યા કર્યા અતરની
અપાર વ્યથા લાખી એણે એ કર્તવ્ય ન
બળવ્યુ હોત તો અનંક વહાણો ભેખ-
મંમા આવી પડત

કાંચના પ્યાલાની નિસાણી

મેસાળી તુડી ગમેલા મેજર ગ્લાસ
અજસ કાચના પ્યાલા ફેકી ન દેતા.
પતરાની ડાબીના ડાકણામા પલાળેલા
પ્રાચર આંધ પારિસ બરી તેની અદર
મેમણીના તુરેલા બાગમે મેસાલી દેએ.
સુકાઈ નરો એટલે ડાકણામાં મેસ-
ણીનો તુરેલો બાજ સન્નજ બેડી જશે
શરીરે મુખી તે મુખી સર્વ વાંતે

મેસાળીની સામાન્ય ભૂલો
રવિન્દ્ર નહિ પણ રવીન્દ્ર
ભર્મિ નહિ પણ ભર્મિ
પૂજ નહિ પણ પૂજ
એક નહિ પણ એક
અનિષ્ટ નહિ પણ અનિષ્ટ

અભિનવો સમકાર

૧૧ પાઉડ, ૧૯ સિલિંગ, ૧૦ પે-
ન્સથી આજી કોઈ પણ રકમ લ્યો એમા
પાઉડથી પેન્સ જોછા હોવા જોઈએ.
તમે લીટેલી સખ્યાને દલકાવી મુખ
સંખ્યામાથી બાદ કરો, ને જે બાક-
બાકી આવે તેમા બાદબાકીની જ રકમ
કલકાઈને ઉમેરી દો. પણ તમે જમે
એટલા મથસો તો જે જવાબ હમેશા
આજ આપશે. ૧૨ પા ૧૮ સિ ૧૧ પે
૫ ઉદારને દરેકે-ટાઈનની ગ્રથ બીલકલ
પસદ નથી એટલે થોડક ચોઈરડાં
દરેકે-ટાઈનમા બોળીને એના દર ઉપર
મુખી દેસો તો તરત જ એ ત્યાંથી
પલાયન કરી જશે
૧૭મી ડિસેમ્બરે શ્રી લાલમોહન
ચોપની જન્મતિથિ

માગસાર (ડિમેન્ડ) હેમન જનુ-
કેસને કૃષ્ણ અવવા માટે છે અછર,
સફરગન, ખોર ને સત્રાની મોસમ
કપાસ વીજુરાનો ને ગરિયા બોદવાનો
વખત ડામર, લુવાંગ, કોલા તથા
વરિયાળીનો પાક ઉતરાવાની મેઝમ

લીંબુને લાભ સખવા માટે એક
સાચ સહેલી રીત છે એને જમીન
પર મુખી ઉપર કાચનુ ખાતુ ઉતુ વાળી
દેતુ લીંબુનો ખપ ન હોય ત્યાં મુખી
ખાલને હલાવતુ નહિ કેમકે અદર
દવા લાખલ થવાથી લીંબુ બનતી નવ છે

દેશી કાળી સાલોના ડાઘ પડે કે તરત
જ દુધથી ઘોષ નાખવા નીકળી જશે
નાગરેલના એ પાત લઈ તેમા
ચપરી મીઠુ નાખી ચાવી જવાથી વીંછી
ઉતરી નવ છે, એમ કહેવાય છે

ગરમ પાણીથી બરેલી રખાની
કોથળી થોડી વાર પમ ઉપર મુકવાથી
મરતી મરી નવ છે, ને ગરમ ઉપર
મુકવાથી માથુ દુખત મરી નવ છે

વેપારી વડાલુવટાની તાલીમ દિની વિદ્યાર્થીઓને આપવાની સરમાત આ વર્ષથી
યઈ છે તે માટે દિવ આખામાંથી ૭૭ વિદ્યાર્થીઓ મુટનામા આવેલા, જેમાંથી
ઉપલા ત્રીસ કંઈએ પામ થયા છે ને રફરિન નામની રીમર પર કુટન ડિઝી
મેસ્ટના હાથ નીચે તેમને વડાલુવટાની તાલીમ અપાવી રાઈ યઈ છે

વાર્ષિક સાંકળીયું

મુખ્ય ચિત્રો

પૂર્ણરૂપી		છત્રપતિ સિવાજી મહારાજના			
રાજીવ્રી મોરીનો પ્રબળ શ્રી પ્રમોદકુમાર અદોષાધ્યાય		જળાગ્રય આનંદ (ગિફ્ટ તત્વ)		"	૧૭૩
	પોષન મુખચિત્ર	શિવ આનંદ (ફોટો)			૨૬૦
શાન્ત પ્રતિબિમ્બ	સૌ બહેન તનુમતી ૮૯	ધ્યાનમુતિ 'બુદ્ધ' (ગિફ્ટ તત્વ)			૧૬૧
સમીક્ષાપ્રકાશ ત્રિયા તાનસેન	રવિસાગર રાવળ ૭૬૫	પ્રકાર સરોવર (ફોટો)			૪૫૧
શ્રી ચૈતન્ય અને પવિત્ર સાર્વભૌમ શ્રી પ્રમોદકુમાર		પ્રેમાત્મી 'નેત્રુ' એક ફક્ત (ફોટો)			૫૦૮
	અદોષાધ્યાય ૪૮૬	ફોટોગ્રાફીની ધનામી ધરીફાઈ			૫૦૦
વિવિધરૂપી		મદિયમદિની (ગિફ્ટ)			૪૫૩
આબુ કષરના દેલવાડાના નેન મહિરના અફરનો આગ્ર	૫૭	વધુના	શ્રી પ્રમોદકુમાર અદોષાધ્યાય		૧૮
આશ્રપદ્મવતી	કનુ દેસાઈ ૨૨૨	પ્રવાન ડેવિડ	મુનિશર માધકલ બેન્કેટો		૫૧
આર્ય હનુમાન	રવિસાગર રાવળ ૧૫૨	નેણોપાલ	રવિસાગર રાવળ		૩૭૧
આહીર (ફોટો)	નારમખાઈ વાસી ૧૫૩	માલે આલમ (ફોટો)			૧૧૨
ઉગ્રહના રાજમહેલમા દિલી ગિલ્ડ	૪૧૩	સિંગરની અન્ધા	ગમિક માનગરનું પુત્ર		
કનાયો	નુ દેસાઈ એકનુ પુત્ર	શ્રી પુરપુત્રી મહેશ્વરકમાના ધોડા પાના			૪૦૦
કમાનુ તપ	શ્રી નરસાલ બનુ ૩૭૩	શ્રી બાલમુન	બહેન શ્રીમતી હોરીશીત્ર		૧૮૭
કમા-મહેરા	શ્રી પ્રમોદકુમાર અદોષાધ્યાય ૧૩	સિદ્ધપુત્રના કુટુંબદાવનો એક અવશેષ (ફોટો)			૮૮૧
બેની બેનટ (ફોટો)		સોનલેશી 'એગેસી' (ગિફ્ટ)			૨૩૩
કિશન આલુન	શ્રી નરસાલ બનુ ૩૮૮૫	દર-મોરી	શ્રી પ્રમોદકુમાર અદોષાધ્યાય		૩૦૮
કૃષ્ણ-જન્મ	" ૩૮૮	કુટુંબચિત્રો			
કલાન સિર	" ૩૫૩	આશ્રી વિદ્યાધી	રવિસાગર રાવળ		૩
"	૩૭૨	મુક્તપાતને પશિળામે પમાપાત			૧૭૪
અરવી શુભશાન	રવિસાગર રાવળ ૧૧૩	ચનીમાનો પિગાથ	"		૮૨

ચોરસર

પીઓ, પીઓ, સ્કા પુષ્કળ પાણી	રવિશંકર રાવળ	૧૩૩	દિલ્લી કોશાગ-સમુદ્ધિ	૧૭૨૧	૬૧૦
તાજી લવા સરસ દવા	"	૨૩૨	દિલ્લી ખાણી-સપ્તિ		૧૮
સહેલો સરવાળો	"	૪૫	દિલ્લી પનપાનિ-વેનવ		૧૬૩

કુચ્ચો

અભ્યાષી ગરદે	દેશજી પરમાર	૩૮૦	ગેલી	ચન્દ્રવંન ચીમનલાલ મહેતા	૯૯
અભિલાષ	પ્રીતમલાલ યુનીલાલ મજુમદર	૧૯૬	ચેર આવલે દે	દેશજી પરમાર	૨૪૩
અમર છતિલામે	દેશજી પરમાર મારતકનુ મુખકાળ	૭૦૭	જન્મોત્તી	ચન્દ્રવંન ચીમનલાલ મહેતા	૧૫૫
અમર રહેા	'ગિરીમ'	૫૦૯	જયવંન	"	૨૩૧
અમરાઈ	દેશજી પરમાર	૧૫૧	ખીજી પાનખરે	દેશજી પરમાર	૧૧૧
આગળ ધપતો ન્દ	(મજેલુ)	૨૫૪	ખલિદાન	"	૩૬૪
ઉત્પાન	દેશજી પરમાર	૫૧	મધુસ્ત્રીચે મુન નાવ	"	૪૦૩
હાથમ	'શોલિનીચંદ'	૩૩૮	મારી સુદી	રધુનાથ ચગાસમ કદમ	૧૧૫
એકમ	ચન્દ્રવંન ચીમનલાલ મહેતા	૧૨	ખીજ	દેશજી પરમાર	૫૧૧
એ કોણ ?	'ચન્દ્રકાન્ત મેગળજી એ.કો.	૫૨૦	ચેલુ વિખસાળી	"	૩૧૬
એકલ નલે વીર	ચુ ડા. પાટડિયા	૧૮૪	શીતલ હેમતે	"	૪૮૧
કલ્યાણ	ચન્દ્રવંન ચીમનલાલ મહેતા	૨૭૪	શ્રીમાન નન્દલાલ બસુ	શ્રી રંગીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૩૫૮
કુચ્ચ કૌર	દેશજી પરમાર	૯૫	સોનનાથ	દેશજી પરમાર	૨૭૧
કેસરિયાં	"	૩૧૯	સોમનાથ મતિ ચાગરની હામિ	"	૩૧૫

લાવનાઓ

આવાહ		૨૬૫	મનંગી		૫૨૧
કમળ	જ્ઞાનેય બાલકૃષ્ણ મલેશકર	૩૦૯	મહારવાકામી	દેશજી પરમાર	૧
કવિતા	દેશજી પરમાર	૮૯	વાચન	"	૪૮૮
દીપક	"	૩૫૩	ગિફત	"	૧૩૩
પરાજય	"	૪૪૫	સર્ગન પિકેટ અનુકરણ	ચન્દ્રવંન બટ્ટ	૧૭૭
સાધના			દેશજી પરમાર	૪૫	

છવનચરિત્રો

આર્થ લગુમાન	ચન્દ્રગર માલુરીદર શુક્લ	૧૩૭	શ્રી નંદલાલ બસુ અને શાન્તિનિકેતનનું કલા ભવન		
બ્રહ્મભેા નેત્રાધિધેર જગદ્ગલ પારા	કલ્પગાઈ કેઠારી	૪૪૯	કનુ દેસાઈ		૩૫૭
ગંની મિર્ચ	અવેરચંદ મેધાળી	૩૭૯	શ્રી પ્રમોદકુમાર ચટ્ટોપાધ્યાય	રવિશંકર રાવળ	૫
જમશેજી તાતા		૧૮૫	રંગધુલલ મોહન	મનન બટ્ટ	૮૯
જે. કૃષ્ણમૂર્તિ	ચુનીલાલ બટ્ટ	૪૯૯	રતીવસપ્રાટ તાનરોન	નારાયણ મેરેશર ખરે	૨૧૯
કમર-સ્ત જીવીસખાન		૬૩	લેની રૈડ		૨૨૬

નાટિકા

નાટકાંની ધુળમા ઢાકાએવા	'ધૂનકનુ'	૩૭૩	અવિસજ	'ધૂનકનુ'	૮૬૩
------------------------	----------	-----	-------	----------	-----

વાર્તાઓ

ટોચી	નમનન બટ્ટ	૧૦૦	નિર્મલ	મુનિદુમાર મલ્લિકાકર બટ્ટ	૩૭૦
તુકારામની મદ્રિક	આણ	૨૦૪	બારપરિચો	અવેરચંદ મેધાળી	૩૨૩
નવો નિરાજિયો	વિનોદ	૯૮	શુનિયું વદામુ	'સુમતી'	૨૩૫

બેની ફાંદર	અનન્ય બદ	૩૮૧	વેર	૨૬૮
રીખી-બાકા	અવેરવદ મેધામી	૩૮૮	સરખ કાળુ છાંયુ ?	અનન્ય બદ ૨૭૫
શ્વાનો ખાલો		૧૬૬	સાઈવચો	અનન્ય ૫૬૫ ૧૬,૧૫
બરી		૫૬૧	મેનારખગા	'નુમની' ૧૮૬

લેખો

અગ્નીની પળ	દ્વિગિનાયન આચાર્ય	૫૬	બાન-કી	૫૫૮
આફ્રિકાના પત્રો	નાનાબાઈ	૭૩, ૧૮૮, ૨૫૨, ૩૪૩, ૫૧૬	બાળમુદ્રાવનુ	૬૮૬
દગતી મન			નવ સંગીત	૧૬૭
કાઠિયાવાડના યુવક સંમેલન		૧૨૮	અમીનચીના અખાલ	અનન્ય ૫૨૫૭
ગુજરાત અભિનય કલા સમાજ		"	મનુષ્યનું રક્ષિત સંમેલન	અનન્ય બદ ૮૪૮
નર્મદા આશ્રમ		"	માખી	પ્રભુદાસ અનવાલ આદી ૮૦૫
યુવકોને સાધ		"	માધુકરી	
વદવાણનું યુવ-સંમેલન		૧૨૮, ૨૫૮	અફવાનિરતાનના અમીર ના અમાનુદયાબાન	૫૨૬
વિદ્યાચંદ્રિના વિવાતાઓ		૧૨૮	આદિરત્ન બનાવતી વખતે બરફના મીઠું કમ	
સુતર દાંતર બાળકોનો રમતગમતનો મેળાવડો		"	નાખે છે ?	૮૩
એકાદના ડોપટો	દનાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાશિભ-ર	૨૦૭	આમરંગમુની નાહીમ	૪૮૯
કલાવામ ન્યૂનિય	સવજ ત્રિમુખન ચૌરિયા	૪૧૧	આધુનિક દેશની સાહિત્ય	૮૭
કયો નાના ?	હરિનારાયણ આચાર્ય	૧૧૨	ક્રિતદામદીન	૮૬૫
કસરત કરતા રનાયુઓ કેમ દુખે છે ?	ચુની નાઈ ધ પટેલ	૩૩૪	એક વીર કુમાર	૮૫
કોયલ	અનન્ય બદ	૩૮૭	એલચી	૨૧૬
ખાઓ, પીઓ, હહેર કરો અનન્ય-લગિનારાયણ આચાર્ય		૧૧૬	એગિયાની સ્વપ્નભ્રમ	૪૮૪
ખોરકની પદ્ધતિ	અનન્ય બદ	૮૮	અમેજી મદિનાના નામ સા કપચી પડ્યા ?	૧૭૪
"	મૂળચંદ ઉપમચંદ ખાદેખ	૧૬૧	અવાજે મર કરેસો નિદેસો	૪૩
આગળીજ		૨૬૫	કવિ ફિરદોસી	૩૩૩
ચીનકયાનું સહેલ છે		૧૭, ૨૯૮, ૪૬૨	કાઠિયાવાડનું નર કલાને મંદિર	૫૩૧
ઝત્રાલવ સંમેલન		૩૭	કાતિયાની ચીનકુમારી	૩૪૬
છવનપરામ	નવવસામ ત્રિવેદી	૮૧, ૧૮૨, ૫૧૭	બોરકાના પાળી	૪૪૧
જગજારી પોષ્ટ પર અજગરો		૫૧૬	ચીનકુમારી	૧૩૧
ઝિંબેસ્કો ને આમાનો કુશીજન હરિનારાયણ આચાર્ય		૨૩	દમદો	૧૭૫
ટેલિગ્રાફી	દીનકરરાય ઠાકર	૭૮	દેડનો મહેલ	૩૫૧
તમને બેઠેએ એવી લખા મળે છે ?		૨૫૪	તમના હિમચિરિયા	૪૪૦
જમું અવસાન		૮૭૭	તળિયા કાળા નેમ ?	૧૭૧
દેવકી	દેગજીજી પંચમાર	૩૧૨	ત્રણ દાંતર કીટ કપરથી બુઝે	૮૪
દમિયુ મુપની સોધ	અનન્ય ટ બદ	૮૫૬	ત્રીનળધુ અચારા	૪૩૭
ધપના રહેા	દયલાલ ફેરબંધ	૪૬૭	દુનિયાન કપચોગી વગુના સો રકની મતાઈ	૩૫૦
નખની માવજત		૩૩૬	દેલવાડાના મંદિરો	૮૧
નિરાશી રહેવા માટે જવરાસ કરો ચુનીબાઈ ધ પટેલ		૪૦૧	દેગના ભાગ્યવિવાતા	૪૮૩
પાખી		૧૭૧	પાદેસો આ-રો શોધી કાઢો	૧૭૫
પાનખર	દેગજીજી પદમાર	૪૭	પાંડો કેસવ કવંનુ બાળપણ	૧૭૮
પેસો બચકરગાજાતો રૂબ સાશનાઈ અચુરભાઈ પટેલ		૨૦૦	નુ કિલ્લી	૧૮૬
માર્મીના	કિશોરવાલ ધ મગરવાળા	૨૪૭	પશ્ચિમની મન અને આપણે	૩૭૬
ફેરોઆદી		૮૨૫	પાણુ હોડનું ચડાવવાનું જ ન્યાયું	૪૮

પ્રાચીન કાળમાં કાચ	૪૪૧	સ્વ મહનકાલ નાજર	૪૧
પ્રાચીનગીતકમર	૪૪૨	સ્વાયલખી કેળવણી ખાતું	૩૫૦
પ્રા. ખા.ખા.ખા.	૪૩૮	લીલુ યુનિવર્સિટી	૪૪૨
ગંગવાન ગામીજી	૪૮૪	ગાંગોત્રી માર્ગો છુટો	૪૩૬
ગાંધી	૧૩૦	માસ ફળીમાં	૨૮૮
બીકાનેરની ગેજાનહર	૪૮૯	મ્હારો નવા ધાડોશી	ગળનન બટ્ટ ૧૦૭
બાપો છોકરો	૩૫૧	મારી પોતાની વાત દરિયાસાથ મજરાય દેસાઈ	૭૦,૧૧૬,
ભરત પુલકસુધ	૨૧૬		૧૫૪,૨૬૩
મને,બળ કે મહાવરા-બળ?	૮૩	મિજલસ	૨,૪૯,૮૦,૧૩૪,૧૭૮,૨૨૨,૨૯૬,૩૧૮,
મહાતાનાં સ્મરણો	૮૬		૩૫૪,૪૪૬,૪૮૦
મિ. ડી. એ. લાહેર	૧૩૦	રબર	સાસબાઈ મ પટેલ ૧૫૮
સાજ તરફથી દેવસત્કાર	૩૦૭	વાણિયાનો વીર બલન કોબાલામ	૨૪૨
સાજુવીર શિવાજી મહાસાજ	૨૧૭	વિકટર ટ કુબીની	૧૪૨
વડવાણીની નવશ્રુતિ	૩૦૭	વિલાસીની કપાસના	કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા ૩૩૨
વડ છોકરી	૮૪	સાહેબાલમ	રતનભિરામ લીમરાવ ૧૧૦
વાણિયાના બીન બે વીર	૩૦૫	શિવાજી મહારાજના દેશમાં	સામનાશયજી નાગરલાલ પાઠન
સાતાણ	૮૩	ગાળાપાટ અને પિતાળગટ	૧૬૨
સાસ અને બાપામ	૨૧૮	હાણા, ચોકામનો ધોધ, કિર્તીસ્થ વાઢી અને	
સાહી સુભાષ યોગ	૨૧૮		મોગલેવાડી ૨૮૫
સાપુરજી સંકલાતવાળા	૩૮	પન્ડાળગટ અને કાંદાપુર	૨૩૬
શુકનના લાપસી સા માંડ?	૧૩૩	સનાગિરિ	૧૦૫
શું ખાતું? કાણસ-સામનો?	૮૬	મલ્લાબજાર	૩૭૫
સચેનચામ તારસ	૪૦	સતામ ને સુજીનગ	૩૨૬
શી મળ્યાસ લેવળજી	૮૧	સિલગટ અને પૂના	૫૦૪
શી જનરાજદાસ	૧૨૯	સાઈકલ પર ૩૦૦ માઈલ	પાટલાલ માંકડ ૬૩
સાહિત્યનું નોખિલ પ્રાઈડ મેળવવાસામે	૪૨	સિદ્ધપુરનો કુટુંબકાલવ	ગળનન પાઠક ૨૮૧
સિયામના રાજ	૮૩	સંવારસ	દગાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાંચેલદર ૧૫૬
સિલકદનો વીર કુમાર સમિતિાઈન દે	૨૦૪	મ્યાગ્રય, શક્તિ અને મોનફે	૪,૪૮,૬૨,૧૩૬,૧૮૦,
સુભાષચંદ્ર બોઝનો છુટકાંદો	૨૬૩		૨૨૫,૩૫૬,૪૪૮
સોથી કાણુ ખાતું કઈ?	૪૮૦	ગિરજાદાની સાતિમા	લવજી ત્રિભુવન ચોરિયા ૫૦૭
સ્રીસન્માનનો રણજીકાર અકમ બદાહરસિલ	૨૮૦	શ્રમજી મેળવળ	દરિયાસાથ મજરાય દેસાઈ ૫૧૩
સ્વચ્છતા	૩૫૦	દિલ્હી-મુસલમાન	મદુનાથ મરાઠાર ૨૦૧

બાળ વિભાગ

ક્રમ	ક્રમ	વા પવન વા	વાતા	દેગળજી પરમાર
હડાય ના	૪૮૧			૨૧૧
ક્યા રે ગયો?	દેગળજી પરમાર	૩૧	અદેખી દેખાદેખી	૪૮૧
કાગડાનું ઝીલ	"	૩૪૭	કરોગિયાની નળ	મજલાલ ગાંધી ૧૨૪
ચાચોને છોકરો	"	૧૬૬	ચક્કો	૫૨૭
ટાલી ડોશી	"	૭૮	ગાલકરાન	મજલાલ ગાંધી ૩૪૯
નાસ ! તારા !	કૃષ્ણલાલ	૨૫૭	નરસાય	બહેન ૪૨૬
બાઈબહેન	મજલાલ ગાંધી	૫૨૭	બસીપુરીનો રાજ	૨૨૮
મશાલચી	(મળેક)	૩૦૦	બુલબુલ	પ્રાણજીવન આચાર્ય ૩૭

જે બાબતો
અસાધ્ય અને

મજલાલ રાહદ ૨૫૩ બુલડાળી માખી
નાનાખડી ૭૪ શાન
સાગ વાતની ઉત્પત્તિ મજલાલ રાહદ ૧૬૬

મ મ ૧૨૫
મજલાલ રાહદ ૨૧૦

પરચુરણ

અધ્યાત્મ	૩૩૦	અરજીદાર	૨૧૩
અચાર્ય	૩૪,૫૪,૧૦,૧૭,૧૦૬,૧૪૧,૧૪૮,૧૬૦,૧૬૬, ૨૩૪,૨૮૪,૩૩૫,૪૧૩,૪૧૬,૪૦૬	અંજલિ	૭૮
આશ્રમ અને મહેલન	૧૭૬	કાગળી	૧૨૩
આપણને મળ્યું છે શું ?	૨૨૪	શવ એટલે શું ?	૨૧૪
આખો	૨૫૧	અનાસા	"
હિનામી હરીશંકરો		વાર્યામડન	"
અમીની યજ્ઞ	૨૩૮,૪૬૮	નવી બાજપોથી	૪૩૪
નમાઝે બુદ્ધિની કસોટી	" ૩૫,૧૦૦,૨૧૬	પાપીની કશા	૧૧૪
‘તમે તરી દો તો’નું પરિણામ	૧૧૫	વિસ્દામ રત્ન	૧૮૩
નવી હિનામી હરીશંકર	" ૪૬૮	વેલ્લખન	"
ફેરોહાદીની હરીશંકર	" ૪૧૪,૫૦૬	સત્ય દીપ અર્ધાનંદ	૨૧૪
" શ્રીજી	૫૦૭	ગૃહ્યમેદન બાધામ	૧૨૩
શ્રી હિનામ	૩૧	ગાદિ ન તેમ જ રેરો અને કાર્યપદ્ધતિ	૧૨૧
કથાન અને અપમાન	૩૬૩	નવાં મામલિયા	૨૧૫
મોઝ કુમાર વાગ્દેવે	આપણી જિંદગી ૩૧૦	નામોગ્ધી	જાહેરાત ન અમાતા ૧૩૧
મોઝ મહાનાર	મજલાલ અંક અને ભૂતરાશિ અંક ૧૧૮	પરીણામ પત્રી	૨૧૧
એ કામ મજ નહિ	૧૫૩	પુત્રો તરીકે	૭૭,૧૨૧,૧૫૩,૨૦૩,૨૩૮,૪૮૫
અરજીદાર	૨૨૪	કુલચારી	૨૭૫
અસો ગા	૨૩૨	મંદીનાં પાન	૩૪૫
શુદ્ધિનતા ભુવાનંત	ગાયત્રી મહાવાચના ૩૭	સચીત્રિવાની લગ્ન	૩૮૮૫
ચિત્ર પરિચય	૧૧,૩૮૮ ૬, ૪૬૦	સાલ દમેટા	મુગચંદ ૩ પારેખ ૨૫૮
છેલ્લું પાન	૬૬,૮૮,૧૩૨,૧૭૬,૨૧૦,૨૧૪,૩૦૮,૩૫૭ ૪૪૩-૪૪,૪૮૮,૫૩૦	વિદ્યાપ્રતિભા	મી. ક ગાધી ૨૬૫
અમીની જન્મ દોવ તો	૨૧૨	સામનદારની સુધ્ધિ રીત	વાતર દ. કાલેકર ૧૧૧
તકવી	મો ૩ ગાધી ૬૫	આદિત્યનું પાનું	૨૬
તમને ખબર છે ?	૪૦૬	સીમાર	૨૩,૨૬૨,૨૬૬,૩૪૮,૪૩૪,૪૦૩,૫૨
નવા પુનર્ગ		દિલી કાળી છુટ	૧૮૫
		જાનનીલા	૩૪,૮૦,૧૨૭,૨૧૫,૨૫૬,૩૦૧,૩૪૧, ૪૩૫,૪૮૦,૫૮૮